MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTIK

A PAPNEVELDEI TANÁROK.

MÁSODIK ÉVI FOLYAM.

ESZTERGOM,
1888.

Nyom. Buzárovits Gusztávnál Esztergom.

KICSODA KRISZTUS AZ EMBER FIA?

Irta DR. PETHŐ.

I.

Isten és ember! Sok ragyogó tollat mozgatott s tett ékes iróvá Krisztus istensége. Az egyik irt, mert védekezni kellett, — a másik irt csupa szivbeli gyönyörködésből. De ha az egyiknek tolla éles volt s karddá lett s ha a másiké édes volt s szava mézzé lett, mindkettő egyenlő távol, véghetetlen messze maradt annak megirásától s fölértésétől, hogy kicsoda Krisztus, az Isten? Adj nekem bármily ragyogó tehetséget s élt bele, amilyen csak telik, — ez a ragyogó tehetség csak oly messze marad az Isten fölértésétől, mint a falusi libapásztor. Mert az Isten végtelenségével szemben ez a két tehetség, jobban mondva a ragyogó tehetség s az együgyü tehetetlenség egyforma — semmi. Amint hogy a naptól egyforma messze van a Tátra csúcsa s az a kis bogár, mely tövénél mászkál. Az elképzelhetlen távolsággal szemben ugyanis a Tátra magassága s a bogár alacsonysága közti különbséget el lehet hanyagolni; a legpontosabb mathesis sem érezné meg a hibát.

Más kilátást nyujt Krisztus imádandó emberségének fölértése! Ember, emberiség, lélek, sziv, értelem, erény, — fogalmak, melyeket magunkból, lelkünk öntudatából meritünk, melyeket fölelevenithetünk, mi-

helyt homályosodnak. Önéletünk az ismeret létrája, melyen följuthatunk a legtökéletesebb embernek, — Krisztusnak fogalmához.

A legvonzóbb s legragyogóbb fogalom, s a legérdekesebb ismeret, mely ezt az embert, Krisztust szemeink elé állitja; — a hány eszményünk van emberekről s emberi jelességek — s kedvességekről, mindannyi oda látszik minket utasitani, Krisztushoz, az eszményi s mégis való emberhez. Fölhiv önérzetünk, hogy, ha ifjak vagyunk, lelkesülésünk elé ezt az eszményt tüzzük, — ha férfiak, — ha tudósok vagyunk, hogy ezt a legteljesebb embert fölkutassuk, annál is inkább, mert elfogjuk mondhatni: „defecit anima mea in salutare tuum.“

Azonban az eszmény vonzereje nagyon leapadt, fénye elhamvadt. Látjuk a koron s érezzük önmagunkon. Szabadságot veszek magamnak, hogy a vallásos eszmények leapadásához s elhamvadásához reflexiót csatoljak a történelemből; a reflexio érdekes s nem fog elvezetni tárgyunktól.

A vallásos eszmék s eszményekkel korunkban nagyon mostohán állunk; amiért az előző korokban nemzedékek lelkesültek, annak most a halandók nagy része oda se néz, vagy csak bágyadt s élettelen tekintettel vesz tudomást tengődéséről. Nevezhetik ez erőtlen apathiát vallástalanságnak, hanyatlásnak, realismusnak, praktikus iránynak, — a helyes elnevezés iránt mi ugyis tisztában vagyunk, — a tény, a szemetszuró ellentétesség megmarad: hogy azon a lelkesülés zománczával köritett eszmék most nem birnak általános vonzerővel, s ami ennél fontosabb, az, hogy, ha élnek is sokak lelkében, amint élniök kell s élni fognak mindig, nem fejtik meg előttünk, mily nagy lehetett hatalmuk, midőn ők voltak a társalgás legégetőbb kérdései, midőn mindenki őket forgatta, hányta, — midőn a vallásos küzdelmek harczosainak iratain oly érdeklődéssel sőt mohósággal kaptak, mint

korunkban akár a regényeken vagy képes hirlapokon.

S mialatt a vallási eszmék e büverejét fölfogni nem birjuk, rajta kapjuk önmagunkat s világosan belátjuk, hogy mi is a kor gyermekei vagyunk, mert ha nagyjában képzeljük, de tisztán megfejteni nem birjuk magunknak, mint lehetett meg egyszer a világon az eszményinek, a hitnek azaz óriási hatalma; — nem birunk magunknak hü képet alkotni azon emberek észjárásáról és gondolkozási módjáról; — koruk idegen előttünk. Egy kivágott erdő előtt állunk, melyről azt mondják, hogy hajdan életerősen emelte koronáját a magasba, de most csak disztelen tuskók állanak ki a földből; az erő most is megvan a gyökerekben, de ha elakarjuk gondolni, mint fejlett ki hajdan a százados, életerős fákban, tán meg se közelitjük pompáját.

Ki disputál most bármely társaságban, akár papok közt is a Szentháromságról vagy a megtestesült Igéről? Hogy félreértéseket elkerüljünk, megjegyzem, hogy a vallásosságot nem mérem a disputáczio viszketegjének mérlegén, csak azt állitom, hogy azon kor érdeklődése és hangulata vajmi más lehetett a mi fölfogásainktól s ha jól belehatolnánk e gondolatba, meg kellene vallanunk önmagunk előtt, hogy ez érdeklődéssel s e közhangulattal szemben idegeneknek érezzük magunkat. A keleti római birodalom egyik alapos ismerője igy irja le a konstantinápolyi közönség érdeklődését a Christologia dogmái iránt állitólag Nazianzi sz. Gergely egyik beszéde nyomán, amit nem állithatok bizonyosan, miután magát a beszédet nem olvastam, de ha nem is mondja e szavakat Nazianzi sz. Gergely, mégis talpra esetten jellemzik azon kor irányát. Jortin Remarks on History Ecclesiastical-ban ezeket olvasni: „Ezen városban (Konstantinápolyban) hemzsegnek a kézmüvesek és rabszolgák, kik valamennyien alapos theologusok

és a vásáros sátrakban és az utczán prédikálnak. Ha fölkérsz valakit váltaná föl ezüst pénzedet, utbaigazit az iránt, hogy miben különbözik a Fiu az Atyától; — ha a kenyér árát kérdezed, meghallod, hogy a Fiu kisebb az Atyánál s ha kérdezősködöl, vajjon kész-e már a fürdő, megtudod, hogy a Fiu semmiből teremtetett." Egészen az akkori kor arián hitvallása szerint.

A vallási eszmék akkoriban életteljesen s hóditólag ragadták meg az emberek kedélyét, uralkodtak a napi események s az élet minden egyéb ügyei fölött. Azonban beszélni, disputálni naphosszat nem lehet kellő hozzáértés nélkül, még ha merő szófosztás lenne is; kell ahhoz a szó, a gondolatok, a megkülönböztetések jókora bősége, azt a bőséget pedig az iratokból, az iskolákból s a homiliákból szedték. Oly nép, mely naphosszat elült s naponkint fokozódó élvezettel hallgatta aranyszáju sz. Jánost, nazianzi sz. Gergelyt s más mindenesetre jeles, ha nem is ismeretes szónokokat, az nagy értelmet és fölfogást árult el; — bizonyára manapság nem volnának oly kapósak és vonzóak homiliáik. E tünemények kulcsa az érdeklődés, az érdeklődésnek megmagyarázója pedig egy nagyon általános fogalom és szó: az „akkori korszellem", mely sokféle tényezőt foglal magában, ezek közt bizonyára első helyen áll a vallási eszméknek: Isten, Szentháromság, Megtestesülés, stb. stb-nek lelkes fölértése. A mi lelkesit, az ékesszólóvá is tesz.

Térjünk már most tárgyunkhoz. Lelkes érdeklődésünk termékeny körébe legkönnyebben belevonható maga az úr Jézus Krisztus. Az Isten is összekötő kapocs gyanánt állitotta Krisztust az emberi nem s önmaga, a teljes sz. Háromság, egy örök Isten közé. Belehelyezett valamit a megtestesült Igébe, amibe képes az ember belehatni, amit gondolataival fölfoghat, amit képes lelkesen megszeretni, ez az Is-

tennel egyesitett *emberség*. Krisztus Jézus embersége a Jákob létrája, egészen lenyulik a mi gondolataink s érzelmeinkbe. Róla lehet fogalmat alkotnunk, nagyot és lelkeset; de alig alkotjuk meg, már is az Istenséghez emelkedtünk. Krisztus gondolatainak megértése e gondolatok örök tárgyát, az Istent veti lelkünkre s alig hogy lelkesültünk Krisztusért, az ő fönséges és áldott emberségéért, már is megszeretjük általa és benne magát a vele lényegileg a személy egységében egyesült Istent. Krisztus érzelmei nagyságában és szeretetreméltóságában fölismerjük az Isten „örök, hü gondolatait", melyek a magában fönnálló szeretetből szivárogtak Krisztus háladatos lelkébe s mi, a kik ez érzelmeket megismerjük s ismeretünkben azokat rögtön meg is szeretjük, kezdjük általuk szeretni magát az Istent.

Nagy fogalmat alkotni Krisztusról, az emberről; — ime rokonszenves, vonzalmas utja az Istenismeretnek és szeretetnek. Ezen a mily természetes, oly kevéssé sejtett utat vette tervbe s megvalósitva adta elénkbe az Isten s e szándéklatának a legszivesebben engedett az egyház s ugyancsak ezt az utat követi az emberi közérzület.

Az Isten szándékba vette s kitüzte az ember számára az Istenismeret ez utját; mert a megtestesülés által Krisztus emberi természete lett közege az Isten kinyilatkoztatásának; — a mit kinyilatkoztatott, az emberi természet által nyilatkoztatta ki. Az Isten „örök, hü gondolatai" Krisztus emberi lelkével közöltettek s ez a lélek lett csatornája a legnagyobb, a legteljesebb kinyilatkoztatásnak; amennyit ez a lélek fölfogott, a mennyit értett az Isten végtelenségéből, annyi lett a mienk. Az Isten a „lux inaccessibilis," Krisztus sz. lelke pedig a tükör, reá esett a „fény" sugara s a mit fölfogott belőle, reánk árasztotta: „candor lucis aeternae", „splendor gloriae." Krisztus lelke tehát a mi tanitónk s a mi tudomá-

nyunk. Ugyanezt kell mondanunk Krisztus tetteiről. A mit az Isten a megváltásra nézve tett, mind azt Krisztus embersége által tette. Az anyagot Krisztus embersége szolgáltatta, — az isteni személy pedig, melyé volt az emberi természet, az érdemet, a méltóságot csatolta hozzá. Ime a megváltás müvében az Isten Krisztus sz. embersége által tesz, tanit, vezet magához.

Ugyanezt az utat követi, főleg napjainkban az egyház. Midőn Krisztust, a szeretetreméltó, fönséges, csodálatos embert akarja megismertetni s megszerettetni velünk: a megtestesült Istenben oly pontot választott, mely egészen emberi. Az egészen emberi fölérthető „Szív"-nek, Jézus szivének érzelmeiben, hangulataiban, fájdalmai, vágyai, tulajdonságaiban, erényeiben megismerteti velünk emberségét. E legnemesebb emberség ragyogó képe, lelkesitő alakja azután majd elvezet minket a végtelen Istenhez.

S tán az isteni gondviselés, mely ez időkre halasztotta Krisztusnak, az embernek szive tiszteletét s megismerését, tekintettel volt a korszellem irányára, mely annyira neki fekszik a nagy emberek tiszteletének. Az emberinek tisztelete korunknak hitvallása. Mennyire tuloz, ha szól, ha ir, ha alkot e téren. Ha birná nagy fiainak lelkét lefényképezni s szivük gerjedelmeinek chromo- vagy lithografus képét adni, mennyire ellesné minden mozzanatukat. Ime a legnemesebb ember, a legszebb teremtett lélek, a leggazdagabb, a legmegáldottabb. Szinte magától vetődik föl a kérdés: miféle lelket alkotott az Isten s mily adományokkal áldotta meg ugyanezt a lelket, melyet egyetlenül s öröktől az Igével való egyesülésre praedestinált. Ez az egyetlen, örök határozat már is a legcsodásabb sejtelmekkel boritja el lelkünket.

Mostanában nem kell bebizonyitanunk azt, hogy Krisztus igaz ember, de igen is kell öntudatunkra

hoznunk, hogy mit jelent az, hogy Krisztus igaz ember. Első állitásunkat eléggé igazolja a tény, hogy a régi haeresisek eltüntek. Ami tévelyt a görög szóbőség, nyelvük hajlékonysága s vitáskodó hajlamaik az egyházban támasztottak, jobbára elsimult. Az áriusi tan, hogy Krisztus nem Isten, szélesen dominál ugyan a materialista körökben, de a materialismus csak thésisében egyezik meg Ariussal, csak az eredménykép kimondott állitásban, hogy Krisztus nem Isten; az utban pedig, melyen e tévtanhoz került, a fölfogásban a megváltásról és Krisztusról oly távol áll egyik a másiktól, mint akár Makó Jeruzsálemtől. A csupasz, kereszténységet levedlett anyagelviség nem töri fejét thesise bizonyitásában, ugy, mint Árius; nem mondja, hogy Krisztusnak, mint embernek nem volt lelke, hanem valami fensőbb, istenféle szellem pótolja a lélek helyét s miután ez az istenféle szellem szomoruságot, félelmet szenved, mint az irás mondja Krisztusról, világos, hogy ez az istenféle szellem nem az Isten, nem homousion, nem egy lényegü az Isten szenvedhetlen, változhatlan lényegével. Mennyire tuladtak már az efféle subtilitásokon! A régi tévelyeken még lógott valami kereszténység, akartak hinni; az is, a ki tagadta, hogy Krisztus Isten, védekezett; — az uj tévelyek más forrásból merülnek föl: mindennemü hittagadásból, minden természetfölöttinek gunyolásából. Ez a két különböző irány thesiseiben néha találkozik, például mikor tagadják, hogy Krisztus Isten, de legtöbbször ellenségesen állnak egymással szemben. A mai korban senki sem fogja tagadni, hogy Krisztus igaz, teljes ember, régen meg épp ez a tévhit ismétlődött mindenféle változatokban. Ezért nem szükség bebizonyitanunk, hogy Krisztus igaz ember, de mint mondám, öntudatunkra juttatni e tényt nem fölösleges munka.

Sokan nem értik s nem érzik át, hogy Krisztus

igaz ember, miért? azért, mert Isten is. A két természet előttük szinte összezavarodik s nem különböztetik meg, hogy mit bir Krisztusban az emberi természet, ha magában tekintjük. Ők Krisztusnak minden nagyot és hatalmast az emberséggel egyesült isteni természet miatt vindikálnak s igy az emberi természet csupaszul és árván áll, vagy pedig fogalmat sem alkotnak maguknak róla. Krisztus például mindent ismer, természetes; de ismer-e mindent mint ember is? az a teremtett lélek, mely Krisztusnak az embernek lelke, miféle ismerettel bir? ismer-e mindent? Hogy pedig milyen fönséges az az emberi lélek, mely a mi testvérünk, az nagyban függne annak megitélésétől, hogy ismer-e mindent? milyen az ő tudománya? Éppen ugy mondjuk, hogy Krisztus szent, sőt maga a szentség; világos. Hiszen benne lakozik lényegileg az Istenség. De az a lélek, az a sziv, mely olyan mint a mienk, mely ugy érzi magát mint mi, szent-e? s hogyan? a kegyelem által szenteltetik-e meg, mint mi? S milyen e kegyelem mértéke? Hogy mily fönséges az a teremtett, emberi lélek, nagyban függne annak megitélésétől, hogy mennyire szent? Éppen oly találó e reflexio, ha Krisztus csodáit veszszük szemügyre. Föltéve, hogy Krisztus emberségének is megvolt adva a csodatevő hatalom, ez nagyban emelné e kitüntetett lélek fönségét.

Senki se mondja, hogy egyre megy ki, ha Krisztus mint Isten volt-e szent s mivelt-e csodákat, vagy mint ember; — dehogy megy. Az az emberség, vagyis az a csont a mi csontunkból és hús a mi húsunkból, — az a lélek a maga értelmével, akaratával, indulataival, mily közel áll hozzánk, mily jó ismerősünk; maga az Isten pedig, ki az emberséggel egyesült, mily utólérhetlen távolban áll tőlünk, végtelenül különb tökélyben, erőben, mindenben! Gondolatai egy gondolat s ez a gondolat ő maga s

nem más mint gondolat, de a mely gondolat egyszersmind akarat; — e gondolatban és akaratban van minden ismeret, ismerete mindennek a mi történt, a mi történni fog, a mi történt volna és történni fogna, beláthatlan, megszámithatlan, nem létező, de lehetséges föltételek alatt; ez a mindent összefoglaló gondolat és akarat nem kezdődött gondoltatni soha, nincs ész, melyből előlépett, nincs tehetség, amely előbb nyugodott s azután gondolkodott és akart, nincs lényeg, amelynek aktusa volna ez a gondolat és akarat, hanem ész és gondolat, gondolat és akarat, lényeg és aktus elválaszthatatlanul egy, magától van, öröktől van . . . . . a semmi tehát lehetetlen s mint a szó mondja nem létezik, de a minden, vagyis az Isten szükségképen létezik.

Evvel az egy végtelen „minden"-nel szemben létezik az ember! Nincs közte s a végtelen „minden" közt arány, ha fokozódnék az ember ereje a csillagokig, akkor is semmi az Istennel szemben.

Krisztus embersége is semmi a vele egyesült isteni személylyel szemben. Mit gondolhatott, mit érezhetett az a szent, Krisztusi lélek arról, hogy Isten vele egy személyben egyesült. Folytonos megsemmisülésben imádkozott! Érezzük-e már az óriási különbséget Krisztus embersége és az örök Ige közt? De azt vethetné ellen valaki, hogy egy személyben volt egyesitve az emberi természet az istenivel. Természetesen, de azért teljesen megmaradt magában, gondolkozott, érzett mint mi. Mert hisz ha az emberi természet alsóbb részét, a testet egészen, valósággal birta, birta a felsőbbet is, a lelket gondolataival és érzelmeivel. A két természet nem volt összezavarodva. Marad tehát külön az Istenben, Krisztusban az ember, marad közel hozzánk, hogy megközelitsük, hogy megértsük. Ha megértettük, csodálni fogjuk, lelkesülni fogunk érte; a ki oly dicső és fönséges, meghódítja sziveinket, eszményünkké válik.

II.

Hogy mily tökéletes lelket alkotott az Isten Krisztus Jézusban, kitünik először, ha ezt a lelket mint a természet rendjében helyt foglaló teremtményt tekintjük. Bizonyára remeket állitott az Isten e teremtett lélekben a világba s az első gondolat, mely e sejtelmet érleli s a sejtelemből érvet erőszakol ki az, hogy Krisztusban az *Isten meg akarta ujitani az embert.* De honnan vegye az ember-ujitás isteni szándéklata a mértéket, melylyel ez „új“ léleknek erőit kiszabja? honnan a határvonalat, a meddig s a melyen túl ne öntse bele az isteni lényeg teremtett participációját — az emberi tökélyt? Az ujitás szükségkép reflektál azon állapotra, melyben a most elromlott s elcsenyevészedett ember „új“ volt; — ez pedig az első ember állapota! Legalább oly tökéletes volt Krisztus emberi lelke, mint az első emberé.

Krisztus a szó szoros értelmében az „új ember,“ — ime az első érv, mely sürgeti Krisztus lelkének tökéletességét, s mely egyszersmind elvezet e tökély lehető megértéséhez. Lássuk csak!

A theologusok közvéleménye szerint az első ember a tökély pompájában állt, először azért mert közvetlenül került ki az Isten kezeiből, ujjainak remeklése volt. Sz. Tamás több artikulusban disputál az első ember testi lelki állapotáról, értelme fönségéről, akarata teljességéről, hatalma s uralmáról a természet fölött. Az értelem tisztasága s homálytalan tündöklése ugy ébredt az első ember lelkében az Isten szavára, mint a nap a párátlan ég átlátszó sikján; mindent értett, a mit állásában s hivatásában érteni kellett s az akarat, mely az Istennek teljesen hódolt, e hódolat szükségszerü következetességével kifejtette önmagán minden erény diszét.

Az első ember ismeretére nézve sz. Tamás e kérdést veti föl: utrum primus homo habuerit scien-

tiam omnium? a feleletet in corpore articuli olvassuk: „Homo potest esse principium alterius non solum per generationem alterius, sed etiam per instructionem et gubernationem. Et ideo sicut primus homo institutus est in statu perfecto quantum ad corpus ita etiam institutus est in statu perfecto quantum ad animam, ut statim posset alios instruere et gubernare. Non potest autem aliquis instruere, nisi habeat scientiam. Et ideo primus homo sic institutus est a Deo, ut haberet omnium scientiam, in quibus homo natus est instrui. Et haec sunt omnia illa, quae virtualiter existunt in primis principiis per se notis, *quaecunque scilicet homines naturaliter cognoscere possunt* . . . de supernatura libus tantam cognitionem primus homo accepit, quanta erat necessaria ad gubernationem vitae humanae secundum statum illum.“ Pars prima Quaest 94. Art. III. Sz. Tamás szerint tehát az első ember mindent ismert, ami természetes uton az ember által fölismerhető, a természetfölöttiekből pedig mindazt, ami az ember azon állapota szerint az örök üdvre szükséges volt; névszerint hitte a megtestesülés titkát (2. 2, quaest. II. art. 7.) s következőleg a sz. Háromság mysteriumát is.

Itéletének helyességére és hibázhatlanságára nézve sz. Tamás a kérdésre: utrum homo in primo statu decipi potuisset? azt feleli: „Quantum ad ea quorum scientiam Adam habebat, neutro modo decipi poterat ante peccatum . . . haec positio (quod decipi potuit) non convenit integritati primi status; quia ut Augustinus dicit (De civitate Dei, lib. XIV., cap. 10,): „In illo statu erat deviatio tranquilla peccati, qua manente nullum malum omnino esse poterat.“ Manifestum est autem, quod sicut verum est bonum intellectus, ita falsum est malum ejus. Unde non poterat esse, quod innocentia manente, intellectus hominis alicui falso acquiesceret quasi vero. Sicut enim in membris primi hominis erat quidem ca-

rentia perfectionis alicujus, puta claritatis, non tamen aliquod malum inesse poterat: ita in intellectu poterat esse carentia notitiae alicujus, nulla tamen poterat ibi esse existimatio falsi." Pars Prima. Quaest. 94 art. IV.

Még csak az első ember akaratának jelességéről álljon itt egy idézet: „Dictum est, quod talis erat rectitudo primi status, quod ratio erat Deo subjecta, inferiores autem vires rationi. Virtutes autem nihil aliud sunt, quam perfectiones quaedam, quibus ratio ordinatur in Deum, et inferiores vires disponuntur secundum regulam rationis. Unde rectitudo primi status exigebat, ut homo aliqualiter omnes virtutes haberet." Pars prima. Quaest. 95. art. III. Mondja pedig „aliqualiter", mert nem birt minden erényt egyenlő mérvben. Ez az uj ember képe; az emberé, mikor még új volt alkotmánya, mikor még nem volt roskatag és rozoga, hogy minden része másfelé kivánkozzék. Krisztus is „új embernek" teremtetett, tehát „rectus" volt, a természet tökélyében lépett elő. A katholikus theologia mindig fönséges képet alkotott magának az Isten teremtésének koronájáról s ezáltal nem tett mást, mint visszhangoztatta a sz. irás szavát, hogy mindent, amit Isten tett, nagyon jó volt.

Azonban az első ember nemcsak, mert „új" volt, egyesitette magában az ész, akarat és a test tökélyét, hanem mert „feje" is lett az emberi nemzetségnek, törzse a népek családfájának: mint ilyen mindenesetre magában foglalta azon tehetségeket és tulajdonságokat, melyek a tőle származó emberi nemet legkitünőbb képviselőiben diszithették: Krisztus is a „megujitott ember" s az „új fő" fölragyogtatta önmagán a lélek s a sziv azon tulajdonságait, melyek őt az „új nemzedéknek" legkitünőbb képviselőjévé tették, de mit mondok képviselőjévé, nemcsak, hanem eszközlőjévé is mindazon disznek és fönségnek, mely a restaurált emberi nemen kegyelme által fölragyogott.

Milyen lehetett tehát Krisztus lelke? Krisztus

lelkének tökélyeiben a lelki, a szellemi ember teljes erővel való fölébredését üdvözöljük, — a restaurált emberiség legszebb tavaszát. S Krisztus lelkének tökélye alatt nemcsak a kegyelem reá özönlött ajándékait értjük, hanem a természet rendjébe tartozó tehetségekre és tulajdonságokra is reflektálunk.

A katexochén „új ember"-ben a természetes tökély alapépületül szolgált a rajta emelkedő kegyelmi tökélynek s amily nagy volt a kegyelem müve Krisztusban s a mennyivel fölülhaladta az Isten természetfölötti ajándékait, melyek Ádámnak lettek osztályrésze: annyival hatalmasabb, teljesebb és impozánsabb volt a természet gazdagsága is Krisztusban. Krisztusban a természet belevonatott az Istenbe, az Isten fölvette, magával egyesitette, közel hozta azt, ami távol esett tőle s ez eltávolodásban csunya és éktelen lett. Ádámban tökéletes és ékes volt az ember, mert közvetlen közel állt az Istenhez, — a fetisht imádó pogányban eltörpült és elfajult, mert távol esett tőle; — de ha ez a távol esett ember nemcsak közel jutna Istenhez, hanem érintkeznék is vele, akkor rajta szükségképen a tökély sohase látott mérvekben tündöklenék. Az érintkezés megtörtént. Az érintkező pontul pedig Isten s az emberiség közt Krisztus lelke választatott. Az által prototypusa, eszménye lett minden, teremtménybe oltható tökélynek. „Ergo cum esset in plenitudine divinitatis, exinanivit se, et accepit plenitudinem naturae, et perfectionis humanae; sicut Deo nihil deerat, ita nec hominis consummationi, ut esset perfectus in utraque forma." Ambrosius. epist. VIII.

S midőn ekkép Krisztus lelke prototypusa lett a megujulásnak, eszménye a test és bün fölött győzelmes szellemnek, bizonyára önmagán fejtette ki mindazt, ami megujult, s önmagán ragyogtatta föl a győzelmes szellem hatásait. A megujulás a kegyelemnek, az értelemnek, az Isten előtt hódoló akarat-

nak uralmát jelzi a természet, az érzékiség, a szenvedély fölött. A megujulás e müve Krisztus lelkén tündöklött föl legélesebben. Krisztus lelkében tehát a szellemi rész egészen uralkodott a testi rész fölött; az értelem legtávolabb állt az apostol által kárhoztatott „sapientia carnis"-tól; az akarat a szellem fölényével élesen elvált minden, még a legapróbb érzéki ingertől. Mindez más szóval csak a lélek tökélyét jelenti! Az a lélek, mely ereje teljében fejtheti ki minden pompáját, mely oly tiszta, hogy nincs benne az érzékiség legkisebb ere, mely oly szellemi, hogy értelmi lángját nem homályositja a tudatlanság legbágyadtabb árnyalata: — az a lélek a legtökéletesebb lélek; amily tökéletes az arany, ha egészen szinarany s a virág, ha elemeiben nincs egyetlen idegen parány.

Krisztus emberi természete által az Ige az egész emberiséget megujitotta; Krisztus lelke tehát képviseli mindazon jó erőt és tehetséget, melyet az Isten az emberi természetben annyira méltatott, hogy képzelhetlen magasba emelte. Kellett, hogy az Isten a leghatalmasabb s legáldottabb lelket válaszsza e kimondhatlan méltóságra s hogy értelmében, akaratában, érzelmében, kedélyében, complexiójában képesitse azon állásra, melynélfogva a megujult emberiség feje, — s azon müre, melyet e léleknek az Istenség befolyásának engedve végrehajtani kellett; értem a megváltást.

E ragyogó ismeretet, melyet emberi ész be nem láthat, nem meritette lelkének természetes tehetségeiből, hanem az Istenből; de bizonyára arányos volt lelkének természetes tehetsége azon czélhoz, mely a kegyelem rendjében várt reá. Ugyanazt mondhatjuk akaratáról. Üdvözitő akaratának, melyet a legnagyobb szentség és kegyelem nemesitett, természetes erői is alkalmasak voltak arra, hogy egy világot átkaroljanak s a legnemesebb inditó okok által szitva az önfeláldozás *hevülő szeretetéig emelkedjenek. A világot átértő ész* s ugyancsak a világot üdvözitő akarat tüntetik föl

nekünk Krisztus imádandó lelkének fönségét. E lélekkel tehát semmi más teremtmény nem mérkőzhetik. Ez a lélek dicséri sz. Tamás tudományát, mint a mester dicsérni szokta a gyermek törekvéseit: „bene de me scripsisti Thoma“; — beleveti a lángészbe egyik-másik sugarát, aki gondolná, hogy utolérte, észrevenné, hogy „in sole posuit tabernaculum suum“; gyújt erényt a tiszta, Istenáldotta emberi lelken; nyujtja karját a törékeny jóakaratnak: maga pedig „exultavit ut gigas ad currendam viam“; — nagy és hatalmas, egyetlen, amily egyetlen az „atya bölcsessége“, az Ige, ki azt választhatlan egyesülésre méltatta.

Krisztus lelkével minden emberi lélek rokon, ő „a jövendő kor atyja“; e minőségben minden lelket ért és átlát; oly nagy, hogy mindenikkel tud érezni, oly gazdag, hogy minden emberi lélek benne rokonszenves indulatra és megértésre talál; mint a napsugár a göröngyöt megvilágitja, s a kristályjegeczen vakitólag fölragyog: olyan Krisztus sz. lelke; a tehetetlen, élettelen szivet melengeti s a tüzes emberi lelken vakitó fényt gyujt — mindkettőnek jól esik, nem kivánnak többet. Krisztus lelke, mint a teremtés tetőpontja oly mély és változatos, hogy minden emberi gondolat és érzelem benne visszhangra talál, minden törekvés gondos ápolásra, minden forró vágy méltató buzditásra. Ő igazán mindenek megujitója s a megujult lelkek elseje! (Folyt. köv.)

A FEGYVERES BÉKE.

Irta SZENTIMREY M.

A XIX. századnak válságokkal terhes végén egy uj esztendőnek állunk homályos, borus küszöbén. Megfogja-e hozni bajaink enyhülését; megfogja-e hozni a népek által óhajtva várt anyagi javulást, szellemi gyarapodást, erkölcsi

ujjászületést; megfogja-e hozni különösen a várva-várt békét, a békét a szivekben s a békét a népek közt?

A békét már a régiek ugy határozták meg, hogy az «nyilvános nyugalom és nyugalmas szabadság, — pax est publica tranquillitas et tranquilla libertas.» E békét jósolták meg és igérték a népeknek az ugynevezett «uj jog»-nak és «modern civilizátió»-nak összes apostolai. «Nézzétek» igy szóltak Laveleye Emil ajkaival a népekhez: «mily hatékonyak napjainkban a közbékének szülő okai! A népek közötti régi ellenségeskedések, a nemzetiségi előitéletek szünedeznek, mert angolok, francziák, olaszok, oroszok és németek mindig jobban megismerik egymást s látják, hogy hasonlók egymáshoz. A gőz, mely összekeveri a legkülönbözőbb törzsü egyéneket s a villamosság, mely a távolságokat legyőzve egy gondolatot egy pillanatban közöl a földgömb minden részével, a nemzetek közt oly gyors és benső eszmecserét idéznek elő, hogy ezentul nem lesz akadály arra nézve, hogy a nagy embercsaládnak összes különböző ágai egyetlen nagy confoederátiót képezzenek. A vámsorompók mindinkábbi ledülésének s a kereskedelmi szerződéseknek következtében a mindennemü termékeknek mindinkább növekvő cseréje gazdagitja az eladókat, szaporitja élvezeteit a vevőknek s gyarapitja igy közjavát mind kettőnek. A tőke, mely nemzetközi lett, bátoritja és ápolja a munkát; igy például az angolok megtakaritott pénze segiti az amerikai- és orosz vasutak épitését, a francziáké az osztrákok-, olaszok- és spanyolokét. Azért egy ország sem árthat a másiknak anélkül, hogy ne kárositsa önmagát és a győzelem majdnem annyiba kerül a győzőnek, mint a vereség a legyőzöttnek. Nem látjátok tehát, hogy a szabadságnak százada a haladás ellentállhatatlan ereje által egyszersmind a békének lesz századává, vagyis a közboldogságnak, mert pax optima rerum?» (Des causes actuelles de guerre en Europe et de l'arbitrage.)

Ime, a mai bölcsek és népboldogitók jóslatai és igéretei, melyeket a népeknek tettek! És mit szól ehhez az élet?

Fegyverezzünk le! igy kiáltanak a népek kivétel nélkül kormányaikhoz; fegyverezzünk le vagy elveszünk a katonai terhek alatt! Vagy ha ez nem tetszik, játszátok ki az utolsó kártyát és hirdessétek ki a szükséges háborut, de ne tartsatok bennünket állandó halálos agoniában. Évi három milliárdnyi budget megöl bennünket! Tehát szállitsuk le hadseregünk számát kétszázötven ezer emberre!... Az utóbbit nem rég egy franczia lap mondotta. De mit feleltek neki mások? «Lehetetlenség! Mig Németország óriási hadseregével készen kapuink előtt áll, a lefegyverzés egyenlő volna az öngyilkossággal. Az emlitett emberszám háboru esetén alig volna elég váraink biztositására. Elmultak azon idők, midőn kevesek vitézsége döntött a sokak száma fölött. Azon fegyver, mely Marengónál, Drezda- és Eylaunál csodákat mivelt, semmit sem tehetne a mai ágyuk és gyorstüzelésü fegyverek ellen. Mit használtak vérteseink hőstettei a poroszok ellen Reichshöfen mellett, vagy szurony-támadásaink Sedánnál? Manap a harcz távolról folyik, szétoszlott rendekkel és hadsorokkal és a mennyire lehet, védmüvek mögött. Azon hadsereg győz, mely önmaga védve, minél nagyobb golyózáport tud az ellenségre önteni. A győzelem a számtól függ, nem többé a minőségtől. Vagyunk-e tehát oly állapotban, hogy a háborut megmerhessük, vaktában, biztos szövetségesek nélkül, pénz nélkül, mától-holnapig tartó kormánynyal?»

«Tehát — felelt az első, — fel kell emésztenünk magunkat e békében, mely sem béke, sem háboru és lassu halállal öl meg bennünket.»

«Solatium miseris, socios habere malorum! Mindenütt igy van. Minden ország békében van és békét akar, de egyik sem bizik e békében, tehát háborura készen tartja magát. Harmincz év óta Európa háboruskodik, hogy békét kössön, és békét köt, hogy háborura készülhessen, magának a békének elvesztettük fogalmát is.» És ez csakugyan igy van. 1854-ben kitört az európai hatalmi egyensuly érdekében vivott krimi háboru, öt évvel később az Olaszország egységesitését megkezdő osztrák-olasz háboru; hét évvel ké-

sőbb az Austriát Németországból kiszoritó s Olaszország egyesitését folytató porosz-osztrák-olasz háboru, négy évvel később a tulhatalmasodó Poroszország ellen a franczia-német háboru, nyolcz évvel később a balkán-félszigeti keresztény népek érdekében az orosz-török háboru . . . Mindegyikről azt mondták, hogy ez lesz az utolsó háboru, mely Európa békéjét zavarja és mindegyikét uj háboru követte. Mindegyikét békekötés fejezte be és mennyi békét élvezett földrészünk 1856-tól 1878-ig és azóta?

A népek minden oldalról kiáltják: «Elég a fegyverkezésből!» De a politika azt feleli: «Az elég a fegyverkezésből az államok halála volna.» A népek kiáltják: «Elég a költekezésből!» De a politika azt feleli: «Pénz nélkül nincs fegyver.» A népek kivánják a lefegyverzést, de a felelet reá, hogy az a háboru után fog jönni. A népek kiáltják a háborut, ha már elkerülhetetlen, de a felelet reá, hogy még nem lehet, nagy szükség lévén a békére. A népek kiáltják, hogy miért nem állandósittatik tehát a béke és a felelet reá, hogy ez nincs senkinek hatalmában a földön.

És amint a dolgok állanak, nincs remény, hogy ez egyhamar megváltozzék. A kormányok egyrészt nem kezdhetik meg a lefegyverzést, másrészt nem kezdhetnek háborut. Nem az elsőt, mert támadástól félnek, nem a másodikat, mert általános conflagrátiótól félnek. Pedig ha a válságos állapot ugy marad, az csalhatatlanul külháboruknál veszedelmesebb belső excidiumokra fog vezetni. A Capitalismus visszaélése folytán oly égető munkás-kérdés rézvörös fénynyel világit be itt tárgyunkba, mert bizonyos, hogy a népfelkelés mindenütt való szervezése nemcsak fegyvert, hanem a hatalmat is a proletariatus kezére fogja játszani: «Kormányok!» igy kiáltott föl a párizsi «Intransigeant» nemrég, «Ti folyton szaporitjátok a zászlóaljakat és folytatjátok a fegyverkezést; jól van, csak tovább! Minél több embert állittok fegyver alá, annál kevésbé fognak félni azok földiei otthon. Mielőtt valaki a tömegbe lő, meggondolja, hogy a tömegben anya is akadhat!»

Annyi tény, hogy manap a socialisták seregei erőseb-

bek és készültebbek, mint csak husz évvel ezelőtt. A kötelező általános katonai szolgálat ügyesekké tette őket a fegyvernek és ágyunak kezelésében, számuk nagy, vezéreik nem hiányzanak, szükség idején magát a fegyvert is meg fogják szerezni tudni maguknak. Vegyük ehhez a munkás milliónak eltagadhatatlan méltó panaszait a társadalom és állam ellen és szenvedéseiket, és mondja valaki, hogy a mai fegyveres békének, ha még sokáig tart, nem lesznek iszonyu következményei Európára nézve!

Ezt feleli az élet az emlitettük modern népboldogitóknak vagy ábrándos vagy népbolonditó igéreteire!

Aki manap Európa politikai társadalmi és nemzetgazdasági állapotain végig tekint — ugymond a derék flórenczi Civilta[1] — nem teheti azt megdöbbenés, megborzadás nélkül. Az egyszerüen bölcsész megmagyarázhatatlan problémákat lát maga előtt; a keresztény Isten kezét, ki gonosz okokból való szabad folyását és természetes kifejlődését engedi meg gonosz okozatoknak. *A keresztény jogot visszautasitó modern uj jognak nincs más támasza, mint a nyers anyagi erő.* A ker. jogon alapuló hajdani béke-állapot szétromboltatván, annak helyét egy állandó fegyvernyugvás foglalta el, melynek uj neve «militarismus» mely meghozza a népeknek a háboru bajainak nyolcz tizedrészét és megfosztja őket a béke áldásainak szintén nyolcz tizedétől; hozzátéve a békeállapotnak azon ingadozását, mely a békét veszedelmesebbé teszi magánál a háborunál, (pace suspecta tutius bellum) s mely ingadozás különösen nemzetgazdaságilag hat oly kártékonyan, hogy külháboruknál gyászosabb socialistikus bensö felforgatásokat idézhet elő. Azért viselnek gyászt az «uj müveltség» modern apostolai a fölött, hogy az ő kegyeltjük egy végzetes tévkörben kénytelen szakadatlanul forogni, a militarismusében, melyet nagy részben a socialismus tesz szükségessé, és az utóbbiéban, melyet nagy részben a militarismus eredményezett.

[1] «La Civilta Catt.» Firenze, 1887, 18 giugno, honnan e czikkünket vettük.

II.

Azt mondottuk fölebb, hogy a mai állandó fegyverszünet meghozza a népeknek a háboru bajait s elveszi tőlük a béke áldásait. Lássuk tehát részletesebben, mijébe kerül ez állapot világrészünknek.

Egy franczia iró a statistikával kezében kimutatja,[1] hogy mig 1867-ben az európai államok adóssága nem volt még több 66 milliard francnál (melynek kamatterhe 2 milliard és 438 millió volt) 1870-ben már 77 milliardra emelkedett, manap pedig 117 milliard (6 milliard kamatteherrel.) Tehát 1870. óta maga a szaporodás 40 milliard. E 117 milliardnyi mai európai államadósság az egyes országok közt következő módon oszlik meg:

Államok:	Adósság:	Kamat és amortizátió:
Franciaország . . .	31000 millió. . . .	1336 millió.
Oroszország	18093 » . . .	1044 »
Angolország	17829 » . . .	737 »
Austria-Magyarország .	12466 » . . .	597 » [2]
Olaszország	11131 » . . .	532 »
Németország	8954 » . . .	378 »
Spanyolország . . .	6042 » . . .	274 »
Portugallia	2821 » . . .	89 »
Törökország	2622 » . . .	55 »
Németalföld	2260 » . . .	70 »
Belgium	1771 » . . .	87 »
Rumánia	729 » . . .	59 »
Görögország	348 » . . .	33 »
Svédország	345 » . . .	16 »
Dánia	274 » . . .	12 »
Szerbország	244 » . . .	14 »
Norvégia	151 » . . .	6 »
Schweitz	32 » . . .	2 »

[1] Neymark Alfréd «Les dettes publiques européennes, Paris, Guillaumin, 1887.»

[2] Magának Magyarországnak államadóssága 1681 millió forint (a fönnebbi adatok franc-ok) a miben nincs benn részvéte a Monarchia államadósságában.

Ez óriási összegekből mennyit nyeltek el a háboru czéljai? Az öt európai nagyhatalmasság (Angolország kivételével, mely a hatodik) tizenhat év alatt, 1870-től 1886-ig e czélokra több mint 50 milliardot költött. De a kisebb államok is követték a nagyokat ez uton és Neymarck az összes európai államoknak katonai czélokra forditott költségeit 4 milliard és 528 millióra teszi egy évben; következő felosztással:

			átvitel	4282	millió.
Oroszország. . .	988	millió.	Belgium . . .	46	»
Francziaország .	859	»	Portugallia . .	39	»
Angolország . .	740	»	Svédország . .	35	»
Németország . .	540	»	Rumánia . . .	29	»
Olaszország . .	343	»	Görögország . .	23	»
Aust.-Magy.-orsz.	342	»	Dánia	23	»
Spanyolország .	200	»	Norvégia . . .	18	»
Törökország . .	200	»	Schweitz . . .	17	»
Németalföld . .	70	»	Szerbország . .	16	»
összeg	4282	millió.	végösszeg	4528	millió.

Ennyit költenek az európai államok katonai czélokra, hogy előkészittessék a háboru a békében, mert a régi közmondás: «Si vis pacem, para bellum», most már megforditva áll és igy hangzik: «Si vis bellum, para pacem.»

De ez még nem is a legrosszabb. Mert tekintetbe veendő az, hogy egyetlen európai hatalomnak sincsenek oly rendezett állapotai és különösen oly kedvező költségvetés, hogy embertömegeit háboru esetén meg tudná inditani anélkül, hogy ujabb óriási terhekkel és adósságokkal ne nyomná alattvalóit. Mily óriási, alig kiszámitható összegek volnának szükségesek, ha többé-kevésbé hirtelen háboru törne ki, két vagy több ország között? Csak azt kell szemügyre vennünk, hány embert kellene fegyver alá állitani, élelmezni s mindenféle szükségesekkel, fegyverrel, lőkészlettel, ágyukkal, lovakkal stb. ellátni. Németország, mely béke idején 427,274 embert tart fegyver alatt, háboru esetében legkevesebb 1,456,667 embert állitana talpra. A landsturm nélkül. Austria-Magyarország, melynek békelétszáma 268,419, háboru ese-

tén 1,035,955 embert állitana ki, szintén nem számitva a népfölkelést. Spanyolország katonai törvényt készit elő, mely az országnak háboru esetén 1,520,000 embert adna. Franciaországnak békelétszáma 523,283, háborulétszáma 3,753,000. Olaszországnak ugyancsak háborulétszáma 2 millió. Oroszországnak béke idején van 990,000 katonája, háboru idején volna 3 milliója.

Összevetvén ezeket, ha Európában ma általános conflagratióra vezetnének a dolgok (oly eshetőség, mely éppen nem tartozik az álomlátások közé) Európa közel tizenkét millió harczost láthatna sikságain, egymást kölcsönösen és rendszeresen ölve, virágzó telepeket hamvasztva el, falvakat döntve romba, egész városokat röpitve a légbe, mindazon eszközökkel, melyeket a tudomány a mai szárazföldi és tengeri hadviselésnek kezébe adott. Vagyis elemésztve uj milliókat és milliardokat, egy rengeteg damnum emergenshez egy rengeteg lucrum cessans!

Schaeffle, volt osztrák minister és nemzetgazdász egyik munkájában nemrég kimutatta, hogy egy ujabb háboru egyedül Franczia- és Németország közt az utóbbinak nem kevesebbe, mint tizenhat milliard márkába kerülne és azon esetben, ha Németország veszitene, az 640 millió márkával nevelné fizetendő évi kamatterhét, föltéve, hogy 4 százalékra kapna pénzt és 800 millóval vagy egy milliarddal, ha csak 5 vagy 6 százalékra kapna pénzt kölcsön. E számitásba nincsen fölvéve azon kár, mely a háboru alkalmával mindennemü jószágban esnék.

Amint tehát látnivaló, nem lehet többé párhuzamot vonni azon hadseregek közt, melyekkel I. Napoleon Európa felét meghóditotta, bár már ezek is rettentőeknek látszottak számra nézve és a mi korunknak hadseregei közt. De azon eredmény is, melyet a hadi kötelességeknek és adósságoknak roppant felnövekedése a nemzetgazdaságban létesit, ez eredmény is oly válságos, hogy azt okoskodásokkal nem is lehet kifejezni. A földmüvelés, az ipar, a kereskedelem, a közhitel, az értékek forgalma és mindaz, ami a nemzetek anyagi jólétének tényezője, óriási károkat szenvednek az

emlitettük állapotok által, nem is emlitve azon mindinkább terjedő elszegényedést, melybe a legalsó néposztályok esnek, kik az összes néposztályok közt e bajt leginkább megérzik s ezáltal egy ujabb betegséget okoznak a világrésznek, melyet a kiéheztető militarismus s a fogait csattogató socialismus tartanak karmaik közt.

III.

Micsoda e szomoru jelenségeknek fő- és alapoka?

A középkor ellen azt szokták felhozni, hogy az sötét és bárdolatlan kor volt, melyben csak a pápák, papok és szerzetesek uralkodtak, gazdálkodtak és garázdálkodtak, mely állapotoknak csak az ujabbkori felvilágosodás vetett véget.

E gáncscsal szemben constatálni kivánjuk, hogy az államok és társadalmak fenntartására minden időben bizonyos erő szükséges, vagy erkölcsi, vagy anyagi. A középkorban immár, midőn a keresztény jog uralkodott, mely az állami és társadalmi szervezeteket és intézményeket áthatotta: az államokat és társadalmakat erkölcsi erő tartotta fenn. Azért a középkorban sok volt a szerzetes, de kevés volt a katona és *azért* kevés a katona, *mert* sok a szerzetes, mert a katonára nem volt szükség. Az ujabb korban ellenben, mely a ker. jogot intézményeiből és szervezeteiből kiküszöbölte, avval egyetemben az erkölcsi erőt, mint fenntartó abroncsot is eltávolitotta. Tehát reászorult az anyagi erőre. Azért az ujabb korban kevés a szerzetes, de sok a katona és *azért* sok a katona, *mert* kevés a szerzetes. Melyik állapot kivánatosabb immár: sok szerzetes, kevés katona, vagy megforditva, tekintve hozzá különösen, hogy a szerzetes önmagát tartja fenn és jótétemények áldásaiban igen productiv, a katona pedig óriási közteher és inproductiv? Melyik kor van itt előnyben, a «sötét» középkor, vagy a «fölvilágosult» ujabbkor?

A ker. jog másfél évezreden át bebizonyitotta képességét államok és társadalmak fenntartására, a pápák jótékony politikai befolyása által népeket népekkel, népeket fejedelmeikkel számtalanszor kibékitett, ugyancsak e pápai

befolyás által népeket zsarnokok ellen, fejedelmeket fölforgatók és forradalmárok ellen számtalanszor megvédelmezett, a politikai hatalmi egyensuly tana és elve által számtalan háborut megakadályozott, az ujabbkori szent-szövetség által Európának félszázados békét biztositott és a többi és a többi...

A ker. jogot megtagadó ujabb jog, mit bizonyitott be az? Hogy csak rombolni tud, de teremteni képtelen; hogy Európa alól másfél évezredes mult alapját kirántván s azt semmivel sem helyettesitvén, a világrészt egy állandó szellemi és erkölcsi földrengés esélyeinek tette ki; hogy a korunkat mozgató «uj elvek és modern vivmányok» által, melyek Európának már annyi vérébe kerültek s fognak kerülni még többe: a népfölségi elvnek helytelen mértékü alkalmazása által, a barbarizmusra vezető pogány nemzetiségi elv által, a bevégzett tények, faits accomplis, elismerésének elve által, az erősebb jogának elve által, az embertelen non-interventio elve által... ezen és hasonló uj elvek által minden jogöntudatot és jogállapotot annyira megrenditett, hogy minden, mit a nemzetek és országok egymással érintkezésében magunk előtt látunk, nem más, mint hideg feszesség, bizalmatlanság, féltékenykedés, gyanakvás, bizonytalanság, ingadozás, határozatlanság és mától holnapig tartó barátság, két-három évre kötött szövetség. Hogy ily körülmények közt a kormányok erkölcsi biztositékok hiányában minél több szurony- és ágyura kénytelenek támaszkodni, ki fogja csodálni? kevés a szerzetes, sok a katona, természetes.

E szomoru válságban egy a reményünk és vigasztalásunk: vexatio dat intellectum, és: nocumentum fit saepe documentum. A népek kénytelenek lesznek belátni, hogy a ker. jogot tagadó liberalismus az ő uj jogával, elveivel, vivmányaival és hazugságaival fő- és alapoka földrészünk szenvedéseinek s azon kinos vergődéseknek, melyek azt élet és halál között tartják. Kénytelenek lesznek belátni, mert a történelem tanitja, hogy azon egyház, melynek a népek müvelődésöket köszönhetik, melyek áldásos befolyása alatt alakultak meg az egyes országok, javultak a törvények, oldattak meg a legkényesebb, legnehezebb kérdések népek

és népek, népek és fejedelmek közt, melynek mig tekintélye volt, a ker. országok hosszu korszakon át üdvös békét élveztek: hogy ezen egyház fogja, ha nem is teljesen számüzni a háborukat a világból, de megritkitani azok számát, szeliditeni azok bajait s megoldani a militarismus kérdését.

Már is, midőn a közelmultban arról volt szó, hogy a Franczia- és Németország közötti ellentétek kiegyenlitésére hivassék fel a pápa béke-birósága, prot. lapok, mint az angol «Morning Post» és «Daily News» és hitetlenek, mint az «Independence belge» e dologról mint Európa békéjének reményhorgonyáról beszéltek. Midőn a Német- és Spanyolország közti Carolina kérdésben csakugyan a pápa itélete döntött, ezt az egész világrész kiváló megelégedéssel fogadta. Ha máskülönben kerül szóba egy nemzetközi béke-bíróság, mely a háborukat lehetetlenné tegye, a közvélemény e törekvést derütkeltő phantastikus ábrándnak tartja, a pápa béke-birósága tiszteletteljes komolysággal tárgyaltatik. 1861-ben egy hirneves radikális mondta a franczia képviselőházban, hogy a jövő sem a császárságé, sem a köztársaságé, hanem a pápáé; Laveleye pedig két évtized előtt irta meg, hogy eljön az idő, midőn a pápa, lábai előtt segélyt kérve fogja látni azokat, kik most káromolják. (Lettres d'Italie, 371 l.)

Addig is legyen reményünk: Post nubila Phoebus, legyen tanulságunk: «*Non est pax impiis.*»

EMLÉKSOROK A PÁPA JUBILAEUMÁRÓL.

Irta Dr. KERESZTY GÉZA.

A legközelebbi multban lefolyt s az egész keresztény világ által fényesen megünnepelt pápai aranymise-ünnepély mindenkinek szemeit, az egész müvelt világ figyelmét Róma, az örök város felé forditotta. Mindenki előtt ismeretes, mennyire versenyeztek a keresztény nemzetek, uralkodók

és gazdagok ugy, mint szegények elhalmozni a Szentatyát ajándékaikkal, üdvözleteikkel, hogy némi jelét adják amaz őszinte odaadásnak, szeretetnek, ragaszkodásnak, lelkesülésnek, melylyel nemcsak XIII. Leo pápa személye, hanem maga a pápaság iránt eltelve vannak. Hónapokon át a zarándokok ezrei özönlöttek Rómába, özönlenek még ma is s fognak még soká özönleni. Az ajándéktárgyak, melyeket a Szentatya kapott, értékre nézve meghaladják a husz millió lirát, belőlök oly fényes, ragyogó kiállitás létesült a Vatikán folyosóin, melynek eddig hasonmása nem volt. Mindezek, mondom, ismeretes dolgok, melyekről a magyar napilapok is bőven s örömmel mondhatjuk, rokonszenvesen hoztak értesitéseket. Hogy is ne, hiszen csupán hazánkból eddig már két és pedig tekintélyes számu zarándoklat volt Rómában s fejezte ki személyesen a Szentszék iránti törhetlen fiui ragaszkodását.

A második, vagy hivatalos néven: a tanférfiak zarándoklatában részt vett folyóiratunk szerkesztőségének két tagja is s ezért ugy hiszszük, tisztelt olvasóközönségünk, melynek erről tudomása van, nemcsak nem veszi rossz néven, hanem talán némileg el is várja, hogy ha nem is kimeritő referádát, de mindenesetre a Rómában vett feledhetlen benyomások sokaságából egyet-mást vele is közöljünk. Joga van mindenesetre olvasó-közönségünknek erre; joga van még előbb megtudni azt is, hogy a «Magyar Sion» 1887-iki évfolyamát, mint munkánk azon első zsengéjét, mely éppen a pápai jubilaeum évében látott napvilágot, szerencsések voltunk a Szentatya trónja elé juttathatni.

Midőn azonban ama feladathoz fogunk, hogy római időzésünkből hazahozott egy-két emlékünket t. olvasóinkkal közöljük: kérjük őket, hogy ne várjanak talán a város szépségeiről, a müemlékek magasztos voltáról, a régi pogány Róma imposans maradványairól, a keresztény Róma fölséges, márványtól s aranytól ragyogó templomairól szóló leirásokat; még kevésbé várják a második magyar zarándoklat viszontagságteljes utazásának, a Karstban való megakadásának s 30 órai veszteglésének festését. Amazokat meglelik

másutt, ezek pedig ugyan mind igen érdekes dolgok lennének, de lényegökben részint már ismeretesek a lapokból, részint ama sokkal fontosabb dolgok mellett, melyekről szólni szándékunk, elenyésznek. Igaz, az elemek esküdtek össze ellenünk, hóhegyek állták utunkat, két éj s két nap helyett, négy éjt s három napot töltöttünk a vasuton; a vatikáni bazilika helyett, hol karácsonyi sz. misénket mondhatni reméltük, a velenczei sz. Márk templom aranyos boltivei alatt kelle a sz. áldozatot bemutatnunk: magát a sz. estét s a legnagyobb ünnep délutánját uton töltenünk, de amint sz. Pál apostol nagy dolgokban azt az összehasonlitást teszi: non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis: ugy mi ezen apró kellemetlenségeket, akadályokat, nehézségeket ha nem is vettük közönynyel, szives örömest elfelejtettük ama nagyszerü benyomások alatt, melyeknek Rómában szerencsések lehettünk részeseivé lenni.

Nem az utról tehát, nem is naplószerüleg az örök városban töltött nyolcz mindenkor emlékezetes napról akarok irni: a Rómában eltöltött napoknak három legkimagaslóbb eseményét fogom megkisérleni lerajzolni, ascendendo a minori ad majus: az olasz és magyar tanárok congressusát, a pápai audientiát s a pápai aranymisét. — Hiszem, hogy t. olvasóink érdeklődésének leginkább felelek meg ezek leirásával.

Deczember 30-án délután 3 és 4 óra között a magyar tanférfiak, de a zarándoklat egyéb tagjai is a pápai Cancellaria palotájának disztermébe, az ugynevezett Aula Riáriá-ba gyültek össze. Ugyanis a római theologiai s bölcsészeti tanárok, magyar collegáiknak tiszteletére egy *tudományos akademiát* készitettek elő, melynek tárgysorozatát a zarándoklat elnökségével már előre megállapitották. Az óriási terem lassankint meg is telt a legváltozatosabb hallgatósággal. Bibornokok, püspökök, papok, világiak, olaszok, magyarok, a Rómában levő különféle nemzetiségü collegiumok növendékei töltötték meg a pad- és széksorokat. Némi várakozás után, ünnepélyes csendben Prisco kanonok és nápolyi bölcsészettanár lépett a szószékre, s olasz nyelven

rövid, de remek beszédben ecsetelte azt a nagyszerü hatást, melyet Róma kezdettől fogva a világra gyakorolt. A régi, pogány Róma uralma alá hajtotta az egész ismert világot, anyagi erejével, fegyvereivel: az uj, a keresztény Róma a kereszténység s ezzel együtt a civilizáczió áldásait árasztotta a világra, s árasztja még most is, nevezetesen a bölcs XIII. Leo pápa tudományt, bölcseséget, haladást lehelő müködése, tevékenysége folytán. Ez volt beszédének tartalma, előadva oly szónoki elegantiával, oly nemes tartással s rhetorikus szempontból oly kifogástalanul, hogy mindnyájan önkénytelenül tapsokban s éljenekben törtünk ki. — Ezek lecsillapultával Breznay dr., tudomány-egyetemünk egyik theol. tanára ült a felolvasó-asztalhoz, ki ismét ama vivmányokról s eredményekről rajzolt világos képet a hallgatóság elé, — ékes latin nyelven de egy kissé hosszasan — melyeket a dicsőségesen uralkodó pápa intézkedései, óhajai hazánkban létrehoztak ugy a bölcsészet, mint a történetkutatás s általában a tudományok terén. Az elsőt illetőleg, utalt a felolvasó azon csaknem általános mozgalomra, mely hazánk papnöveldéiben sz. Tamás bölcsészetére vonatkozólag megindult, a másodikat, tekintve a tudós Fraknói Vilmosnak immár két munkájára, melyek a vatikáni könyvtár kincseibe való bepillantás, kutatás lehetősége óta jelentek meg, — az általános tudományos lendületet illustrálta a katholikus irodalom virágzásával az egész országban, a sz. István-társulatban, nemkülönben az egyes püspöki székhelyeken, (a mely pontnál talán nem lesz szerénytelenség t. olvasóinkat értesitenünk, hogy a «Magyar Sion» is méltánylással emlittetett fel.) — Következett Lubrich Ágoston egyetemi tanár urnak magyar felolvasása a modern gymnasiumi tanterv tarthatatlanságáról. Érdekesnek tartjuk feljegyezni, hogy a tudós tanár ur, mielőtt a magyar értekezletet megkezdette volna, a jelenlevő olaszok iránt való tekintetből latin bevezető beszédet tartott, amelynél igazi örömmel vettük tudomásul, hogy nemcsak nem felejtették el már mindnyájan világi tudósaink közül a latin nyelvet, hanem vannak még, kik azt egész könnyüséggel s otthonossággal kezelik. Mennyire meggyő-

ződtünk hazánk ezen paedagogiai tekintélyének panaszaiból, érveiből, felhozott tényeiből, hogy a principium, amelyből a mai gymnasiumi tanterv kiindul, hamis, hogy a gyermekek tulterhelése mily káros nem csupán a physicus fejlődésre, hanem magára a tudomány haladására is! A folytonos experimentálás, a már évtizedeken át huzott ingadozás semmi esetre nem szülhet jót a középiskolák számára.

Mindez igen szép dolog volt, csakhogy az idő nagyon előrehaladt s a felolvasónak sokkal hamarabb kelle végeznie thémájával, miként azt maga szerette volna.

Helyére msgr. Satolli, a Propagandának egy jeles theologiai tanára lépett, ki ismét szabadon szónokolt latin nyelven s összefoglalva mindama tárgyakat, melyek a congressus lefolyása alatt szőnyegre kerültek, ismét Róma magasztos helyzetére, hivatására terelte figyelmünket. Rómából indult ki a keresztény tudománynak lángja s világitott, világit most is minden népeknek; minden erkölcsi, szellemi, sőt anyagi haladás is a kereszténységtől veszi, ha nem eredetét, bizonynyal nagyfoku fejlődését. A valóban olasz hévvel, pathossal előadott beszéd igen jó hatást tett a hallgatóságra, mely hálás tapsokkal jutalmazta a szónoknak ama kivánatát, hogy a Szentatya jubilaeuma legyen a világ számára a boldogság s a béke záloga, ugy hogy szivből elmondhassuk a karácsonyi antiphonát, alkalmazva a pápára: Magnificatus est rex pacificus, cujus vultum desiderat universa terra.

Az egész ülés nagyon szépen sikerült s igen kedves emléket hagyott hátra a jelenvoltakban. Ezen kedves benyomásnak akart mindnyájunk nevében Lubricht Ágost dr. ur kifejezéseket adni, midőn rövid de velős latinsággal megköszönte a római tanároknak s tudósoknak magyar collégáik iránt tanusitott szives előzékenységét s megigérte, hogy e benyomásokat, melyeket itt, nemcsak a kereszténység, hanem az egész világ központjában, fővárosában vettünk, soha feledni nem fogjuk; ellenkezőleg, minden befolyásunkat érvényesiteni fogjuk a keresztény tudományosság fejlesztésére s növendékeinkben való ápolására.

Ezen szavak már a Szentatya hozzánk intézett apostoli szózatára reflectáltak. Mert tudnivaló, hogy ugyanazon nap, deczember 30-a volt ama feledhetlen nap, melyen Krisztus helytartója, szent Péter utóda, nem tekintve kimerültségét, fáradtságát, hanem tekintve csupán szeretett gyermekeinek, a messze távolból érkezett magyar zarándokoknak forró vágyát, minket fogadni méltóztatott. Délelőtt tizenkettedfélkor volt az *audientia*, délután a tanárok congressusa. De, mint fönnebb mondám, a minori ad majus emelkedve, akarom a legfontosabb eseményeket elmondani.

A tudat, hogy a Szentatya bennünket fogadni akar, annál nagyobb boldogságot öntött sziveinkbe, mennél bizonytalanabb volt a magyarok külön leendő fogadtatása a Vatikánban, vagy legalább ennek időpontja. Valóban már teljes négy napja voltunk az örök városban s még mindig kétkedés, vállvonás, bizonytalanság volt a válasz mindannyiszor, ahányszor arról kérdezősködtünk, — mikor jutunk a Szentatya szine elé. Végre, deczember 29. este villámgyorsan terjedt el a hir, mely aztán 30-án reggel a távolabb lakó zarándoktársakhoz is eljutott, hogy deczember 30-án, pénteken, reggeli 11 órakor akar minket a Szentatya látni.

A jelszó ez volt: 9 órakor mindnyájan jelenjenek meg De Federicis pápai fényképirónál, ki a zarándokokat két csoportban le fogja venni; 10 órakor pedig hasonlóképen mindnyájan a pápai palota Konstantin-termében várjanak a jelre, mely megnyitja előttünk a pápai termek ajtaját. Ugy is történt minden. A szegény fényképész, félve a minduntalan fenyegető esőtől, sok izgatottság és lótás-futás után szerencsésen levette a zarándokokat, (egyátalán, fájdalom, a folytonos esőzés volt egész római időzésünknek signaturája;) kik aztán tömött sorokban iparkodtak föl a Vatikánba, a bronz-kapukon át, a fölépcsőn fel, egész a gyönyörü Konstantin-teremig. Hosszasan várakoztunk, de előérzetében annak, amit látni és hallani fogunk, szivesen és türelmesen vártunk volna bármeddig is. A Szentatya ekkor már más küldöttségeket, nevezetesen az északamerikaiakat fogadta. Tizenegy óra felé megjelent köz-

tünk Haynald bibornok és kalocsai érsek, ki ez idő szerint szintén Rómában időzvén, szivesen vállalkozott arra, hogy honfitársait, a magyar tanférfiakat a Szentatya szine elé vezesse. Többekkel társalogva részleteket beszélt el a Szentatya hogylétéről, a magyarok felől való ismételt kegyes tudakozódásairól stb. Végre, végre — megnyiltak a festőien öltözött testőrök által őrzött ajtók s mi bevonultunk, először a papok, aztán a világi urak, majd a nők. De mily meglepetés! Azt hittük, hogy miként az első magyar zarándoklattal történt, ugy fognak minket is elrendezni s előkésziteni a pápa jöttére. De im, mikor mi a terembe léptünk (Sala del concistoro) a Szentatya már ott ült, nem a trónon, hanem a terem hosszfalának közepe táján elhelyezett vörös bársony karszéken, környezve Schiaffino biboros, Della Volpe szolgálattevő kamarás és testőrei által. Ez a látvány, az első tekintet a Szentatyára, örökre feledhetlen marad előttünk. Ott ült a pápa, a pásztorok pásztora, a tanitók tanitója, egyszerü fehér talárisában, bibor palástjában. Mellén nagy, remek kereszt ragyogott, kezein a hideg miatt fehér félkeztyü volt. Arcza csupa jóság, szelidség, mely azonban a férfiui erély kifejezését éppen nem tünteti el teljesen. Mialatt a zarándoksereg lassankint tág félkört képez körülötte s a kalocsai bibornok-érsek szólani kezd, — a legszelidebb hangon szakitja őt félbe, hogy várna kissé, mig a zarándokok mindnyájan bevonulnak s igy mindnyájan hallják majd az ő szózatát, vegyék áldását. Ekkor végre betétetvén az ajtó, elmondotta a bibornok latin szónoklatát, melyet reprodukálnunk vagy csak kivonatolnunk is fölösleges, miután azt kath. napi és hetilapjaink eredetiben közölték, forditásban pedig még a nem pronunciált kath. lapok is hozták. Következett a Szentatya szózata, melyet mielőtt felolvasni kezdett volna, még egy pár szót szólott, olyat, mely ismét az ő atyai jóságáról tesz tanubizonyságot. «Azt, amit mondandó vagyok» — ezek valának körülbelül szavai «kinyomattam és gondoskodtam róla, hogy azt mindegyitek meg is kapja s magával hazavihesse.» S csak ezután hangoztatta a legbensőbb érzéssel, arczán, szemeiben, hang-

hordozásában az igazi atyai szeretet kifejezésével e szókat: «Dilecti Filii!» s kezdte meg azt a remek latinságu beszédet, melyről ujból fel kell tételeznünk, hogy teljes és eredeti szövegében ismeretes olvasóink előtt. A legnagyobb csendben, a legáhitatosabb figyelemmel lestük Krisztus helytartójának ajkairól az egyes szavakat. S ő ezt nagyon megkönnyitette, mert igen lassan, minden szót külön hangsulyozva olvasott. Mélyen szivünkbe véstük atyai intelmeit — oh, akkor a sziv meg volt világositva, megnyilva minden jóra, nemesre! Nem tekintettük akkor a mondatok remek konstructióit, a Ciceróével versenyző classicitást, a tökélyt a latin nyelvben, csak azt, hogy ki szól hozzánk és mit szól! De még ennek az édes érzelemnek is tágitania kellett egy még hatalmasabb érzelem elől, ama benyomás elől, mely elfogta egész valónkat, melynek hatalma előtt egyszerre térdre hullottunk, — akkor, midőn a Szentatya felemelkedett, hogy a pápai áldást adja reánk. Könyek ültek a zarándokok legtöbbjének szemében, midőn egy szivvel-lélekkel feleltünk a «Sit nomen Domini» s az «Adjutorium nostrum»-ra: — s az «Amen»-t bensőbben, epedőbben bizonynyal soha nem rebegtük, mint akkor, mikor Krisztus helytartója reszkető kezeit felemelve, a háromszoros keresztvetéssel reánk adta áldását. Egy pillanatnyi szünet, — de azután hármas, szivből jövő «éljen», melyet a Szentatya szivesen látszott fogadni.

Az áldás után észre lehete venni, hogy a Szentatya habozott, vajjon mittevő legyen, leüljön-e ujra, bocsássa-e egyenkint kéz- és lábcsókra a zarándoklat tagjait, miként azt határt nem ismerő kegyességgel megtette az első, novemberi zarándoklat tagjaival. Azonban környezői, sőt maga a kalocsai bibornok-érsek is, figyelmeztette őt a pihenés szükségességére, s igy beburkolózva bibor-köpenyébe, s feltéve arany szegésü vörös kalapját, testőreitől körülvéve távozott a teremből, lelkes magyar éljenektől kisérve. Csak nehánynak sikerült, mintegy lopva, utja közben megragadni s megcsókolni kezét, de az emelkedett hangulat, a látottak és hallottak élénk benyomása, melylyel a Vatikánból távoztunk, mindnyájunkat eltöltötte.

Sed adhuc majora canamus. *A pápa aranymiséje* sz. Péter bazilikájában, — ez a központja mindamaz ünnepélyességeknek, melyek az örök városban ugy, mint az egész világon megtartattak s tartatnak még most is. Hisz ez a tulajdonképeni jubilaeum, ez az alkalom, az ok, mely a zarándokok ezreit hozta össze a világ legtávolibb részeiből Rómába; — hogy ezen jelen lehessünk, azért indultunk mi magyarok is, a legszigorubb tél daczára a hosszu, s nem minden fáradság nélküli útnak. S az út fáradalmai valóban bőven kárpótoltattak nemcsak az eddig elmondottak, nemcsak Róma nagyszerü remekeinek, lelket emelő emlékeinek látása, hanem főképen, mindenek fölött az által, hogy jelen lehettünk a Szentatya aranymiséjén.

1870 óta nem látta senki a pápát nyilvánosan a sz. Péter vagy Róma más templomában egyházi ténykedést végezni. Azért nem csoda, ha maguk a rómaiak, papok ugy mint világiak, a legnagyobb érdeklődéssel várták az uj év napját, mint a melyen ötven éve volt leendő, hogy az ifju Pecci Joachim, környezve övéitől, első zsenge-áldozatát az Istennek bemutatta, — s a melyen most az aggastyán, mint az egyház látható feje, mint a legnagyobb főpap fogja aranymiséjét mondani az egész világról összegyült kereszténytől körülvéve.

Ez az érdeklődés, mely már hetekkel azelőtt vette kezdetét, akkor tudniilik, midőn a pápa kimondotta határozatát, hogy nyilvánosan, a hivők ezreinek jelenlétében akarja tartani aranymiséjét, természetesen annál nagyobb mérveket öltött, mennél inkább közeledett a fontos nap; s annak előestéjén, a belépő-jegyek megszerzésénél szinte lázas izgatottsággá nőtte ki magát. Mily szerencséseknek éreztük mi magyar zarándokok magunkat, kik a Szentatya kijelentett akarata szerint, hogy a zarándokokra első sorban legyen tekintet a belépő-jegyek kiosztásánál, biztositva voltunk a felől, hogy jó helyünk lesz a sz. Péter templomban. Azért, miután Sylvester estéjén közösen az «Anima» templomban magyar prédikácziót hallgattunk s magyar hálaadó istentiszteletet tartottunk, egész nyugodtan gyülekeztünk össze ren-

des találkozónkon, a jegyek átvétele végett, a mi szép rendben meg is történt.

Január 1-én tehát, noha a pápai aranymisére a kilenczedik óra volt kitüzve, már hat órakor reggel özönlött a nép a sz. Péter terére, főleg a baloldali colonnade felé, mivelhogy a bemenetre csakis a baloldali legszélső, u. n. Carlomagno kapu volt kijelölve. Egy pár század olasz katonaság vont kordont, kora reggeltől délig a téren. A tolongás, melylyel itt megküzdeni kellett, valóban leirhatatlan. Minden lépést előre, a legkitartóbb, legerélyesebb küzdéssel kelle kivivni, — ugy hogy e sorok irója például éppen egy teljes óráig volt kénytelen állni, tolni, tolatni, könyökeivel dolgozni, mig az oszlopsortól a templom kapujáig juthatott. De mindegy, reggeli nyolcz órakor benn voltam sz. Péter templomában s e tudat feledtette az imént kiállt kellemetlenségeket. De még más okom is volt azokat feledni: az uj kellemetlenségek, az uj tolongás magában a templomban.

A jelen voltak számáról hozott tudósitások igen különbözők, 40000-től 60000-ig váltakoznak. Belépő-jegy 42000 osztatott ki.*) A sz. Péter bazilika legalább 60—70000 embert fogad be csarnokaiba. De azt kell venni, hogy a mellék kápolnák függönyökkel el voltak zárva s a középhajón is egy széles ut volt fönntartva a kiséretével bevonuló Szentatya részére. Igy tehát negyvenezerre bátran tehetjük a jelen voltak számát. De bármennyien lettek volna is, annyi bizonyos, hogy ember ember hátán állott, tolongott, szenvedett. A világ minden tájáról összejöttek az emberek, a mi ugyan egyrészt nagyon lélekemelő, de mikor az ember öt nyelven kénytelen magát az agyonnyomatás ellen védelmezni, egy kissé mégis kellemetlen. Egyik szomszédomat magyarul bátoritottam a kitartásra, a másikkal németül közöltem saját aggodalmaimat, előttem néhány franczia pap viselte magát oly kevéssé franczia módon, hogy lehetetlen volt őket egy kissé nem figyelmeztetni, mögöttem olaszok fecsegtek, tolongtak, — még tótul is kellett volna felelnem

*) Hiteles kutfő szerint, — mit azért teszek hozzá, mert erre nézve is nagyon elágaztak a hirek.

egyes kérdésekre, ha tudtam volna. S mindez egy hosszu, hosszu óráig tartott.

Nagy nehezen mégis körül néztem magamat a gyönyörüen feldiszitett templomban. Az oszlopok vörös damaszttal voltak bevonva, a confessiót egész virágzápor ékitette, sz. Péter bronzszobra, ez az ősrégi emlék, a hivek buzgó kegyeletének tárgya, pápai diszbe volt öltöztetve pluvialéval s tiárával. Szóval: minden, minden kifejezte azt az ünnepélyes momentumot, melyhez immár oly közel valánk.

Végre, végre elmult a kilencz óra, s az élénkebb sürgés-forgás a templom középhajóján jelentette, hogy a Szentatya közeledik. Végig kisérnek cerimoniariusaik egy pár agg bibornokot, köztük a szélütött jeles Hergenröthert, kik a kiséretben nem vehetnek részt, — ragyogó egyenruháju katonatisztek, pápai, medvebőrös csákóju gránátosok — gyönyörü szál emberek — lépkednek fel-alá, mindig nagyobb és nagyobb a zajlás, mely mint a tenger árja, emelkedik, amint az u. n. Pietà-kápolnánál, az epistola-oldal leghátsó kápolnájánál felcsillámlanak a menetet megnyitó schweizi gárda alabárdjai.

Valóban, a nagyszerü menet közeledik. A pápa felöltötte a vatikáni palotával összekötött Pietà-kápolnában a sz. öltönyöket, s most jön az oltárhoz. De őt még nem látni. A schweizi gárdát követik a sz. Péter templom káplánjai és kanonokjai, majd monsignorok violaszinü öltönyökben, utánok püspökök karingben és mantelettával, azután a világi kamarások (di spada e cappa) gyönyörü középkori spanyol jelmezekben, — ezek után a bibornokok, harminczan körülbelül, párosan, biborban és hermelinben a nagy cappával. Ismét egy monsignor a pápai kereszttel, körülötte tisztek, főurak, Orsini és Colonna herczegek, az u. n. trónálló herczegek, (principi assistenti al soglio) — csupa fény, pompa, csupa ragyogás.

De ime mi zaj, mily kiáltások? Megfeledkeztek volna az emberek a hely szentségéről, a momentum nagyszerüségéről? Ó nem! ó nem! A legnagyobb lelkesedés kifejezése e zaj, — megpillantottuk a magasban, a sedia gesta-

torián ülő s jobbra balra áldást osztogató pápát. Ez a frenetikus éljenzés, a világ mindenféle nyelvén, ez a taps, ez a kendőlobogtatás, itt, e szent helyen, ezen szent órában — magával ragadta az embert. Önkénytelen volt ez üdvkiáltás, nem tehettünk róla, hogy ellebbent ajkainkról, hisz mindegyikünk kiáltott, éljenzett, kendőt lobogtatott. «Evviva Leone XIII.»; «evviva il Vicario di Christo»; «evviva il Successore di S. Pietro» köröskörül, végig a templomon, föl, föl egész a Confessióig, szünet nélkül, — ugy hogy a sixtinai énekkar által előadott «Tu es Petrus» gyönyörü akkordjai csak itt-ott lettek kivehetőkké s egybeolvadtak a népek, a nemzetek közvetlen üdvkiáltásaival. A menet tudniillik oly lassan haladt, hogy mindenki soká legeltethette szemeit a kereszténység közös atyjának tiszteletreméltó alakján. Méltóságteljes lassusággal adta áldását jobbra és balra, fején gyönyörü ezüstszövetü infula ragyogott, (a német császár ajándéka), aranynyal himzett fehér selyem casula volt rajta, melyet a római aristokratia ajánlott fel neki a mai napra. Egyáltalában, ugy hallottam, hogy minden darab ruha a pápán, a szerelvények az oltáron, a többi szükséges tárgyak más és más uralkodók, nemzetek, testületek ajándékai voltak, a mivel a Szentatya mindegyikök iránt való kegyét, figyelmét akarta kifejezni.

A menet sz. Péter confessiójához, illetve az e felett épült pápai főoltárhoz érkezett. Megkezdődött a csendes sz. mise. A bibornokok és püspökök az apsisban, a többiek kijelölt székeiken foglaltak helyet. Orgonahang nem hallatszott, hanem csupán a pápai énekkar egy-két motettája, amelyek azonban oly tökéletesek, oly utolérhetlen szépek valának, hogy mintegy a mennyei karok zengedezéseit véltük általuk hallhatni. Kivált az egyik énekszámnál, ahol az alul, egyik tribünön elhelyezett férfikar dallamaira a fiucskák sopran és alt duettje felülről, az óriási kupola belső karzatáról adott mintegy feleletet és váltakozva egymással dicsőitették a nap magasztos voltát: szinte kénytelen volt az ember magát ebben az édes csalódásban ringatni. Az urfelmutatás alatt nem a csengetyü hangja figyelmeztetett az áldozat fő-

momentumára, hanem ugyancsak a kupola belső karzatán elhelyezett 8—10 trombitásnak ezüst harsonái zengtek alá, kimondhatlan bájos concentussal gyönyörködtetve a térdreborult, feszült csendben imádkozó ezereket. E pillanatok édes érzelmei mindenkorra feledhetlenek lesznek előttünk.

Nem, mintha akárhány más ünnepélyes alkalommal hasonló érzések nem rezegték volna át sziveinket, — hisz mindig nagyszerü érzelem az, amikor egy tágas szentegyházban, tömérdek nép jelenlétében, az urfelmutatás alatt, alig hangzottak el a choruson a «sanctus»-nak zajos hosannái, rögtön a legmélyebb csönd áll be, melyet csakis a nagy harang zugása künn, s a kis csengetyü szava benn szakit meg, s tesz még ünnepélyesebbé: nem, — hanem mivel hogy éreztük, hogy hasonló pillanatnak, hasonló érzéseknek, amidőn egy pápa aranymiséjének fénypontját vagyunk szerencsések szemlélni, a világ legnagyobb és legszebb templomában, negyvenezernyi sokaság közt, ex omni tribu et lingua et natione s midőn ily égies hangok járják át meg át bensőnket, soha többé, vagy aligha leszünk még egyszer részesei e földön.

A szent mise végeztével a Szentatya elég erős, rokonszenves hangon intonálta a «Te Deum»-ot, — melyet rögtön a pápai énnekkar, s ezzel felváltva az egész, jelen volt közönség folytatott. Uj édes érzelmek! A fönséges ambrosiánus hymnus már magában is lelkesitő, hát még ha negyvenezer torok hangoztatja azt egy szivvel-lélekkel. Valóban amint az apostolok cselekedetei szerint egykoron «Parthi et Medi et Aelamitae, et qui habitant Mesopotaniam, Judaeam, Cappadociam stb. stb ..... magasztalták a csodatévő Szentlelket: ugy dicsőitették most a «Te Deum» remek versiculusaival az Istent magyarok és németek, spanyolok és francziák, angolok és belgák, hollandok és olaszok. Oh mily nagyszerü is az egyház egysége! Quae diversitatem linguarum multarum, et gentes in unitatem fidei congregavit!

A Te Deum után lelkeink feszült várakozása még magasabbra csigáztatott. A Szentatya a sedia gestatoriára ült, s megkerülve az oltárt, közvetlenül a Confessio előtt, arcz-

czal a főhajó felé fordulva, erős, a kapukig hallható hangon adta a pápai áldást: «Misereatur vestri», «Indulgentiam», stb. — és még emeltebb hangon az utolsó hosszabb mondatot, mig végre a «benedictio Dei omnipotentis stb.» szavakkal azt befejezte. Az összes jelenvoltak térdre hullva fogadták az áldást s könytelt szemekkel felelték az Ament mindháromszor.

Hát ez a jelenet nem volt-e hasonlithatlanul nagyszerü? S ha valaki e perczben az út fáradalmaira gondolt, melyekkel, mig idáig jutott, megküzdenie kellett: nem feledte-e azokat, nem viselt volna-e el örömmel még egyszer, még sokszor annyit, csakhogy e jelenetnek tanuja lehessen? Bizonyára. Nem volt ez ugyan Pius stentori hangja, mely, mint fültanuk mondják, a külső loggiáról nemcsak a szent Péter-terén, hanem a Scossa Cavalli-térig hangzott egykoron az ily ünnepélyes pillanat csendjében: a 77 éves, megtört aggastyáné, XIII. Leóé volt, aki még egész pápasága alatt soha ennyi népet maga előtt nem látott, mert a bitor olasz kormány garantiatörvénye illusorius valami, amely nem képes megvédeni a pápát az insultusoktól; — s aki ezért csak a templom belsejére szoritkozhatik. Annál meghatóbb volt az áldás.

A menet ezután, ugyanazon rendben, melyben jött, vissza indult a Pietà kápolnájába. A Szentatya ezuttal már nem infulát, hanem pápai tiárát viselt fején, (melyet jubilaeuma alkalmából Páris városa ajánlott fel neki) és épp ugy áldást osztva jobbra és balra, mint mikor jött, vonult vissza. Csak az éljenzés, a lelkesedés, az üdvkiáltás volt, ha lehetséges, még zajosabb, még nagyobbmérvü, egész addig, mig a kápolna vörös bársony függönyei el nem takarták nemes alakját sóvár szemeink elől. Valóban, a legtisztább örömtől dagadt a keresztény katholikusnak kebele, midőn látta, hogy annyi üldöztetés, annyi becsmérlés, annyi méltatlanság daczára a pápaság ma is régi fényében tündöklik, ma is millió és millió hivőnek — mert hiszen a jelenvolt negyvenezer millió és milliókat képviselt — büszkesége, boldogsága. Ime az, akit, mikor megválasztatott, sokan nem akartak már másnak, mint «einfacher Priesternek» tekinteni, ime ekkép ünnepeltetik, dicsőittetik, nem személye, hanem méltósága

miatt, nem mint Pecci gróf, hanem mint Krisztus helytartója, sz. Péter utódja, az anyaszentegyház látható feje.

Felmagasztosult, emelkedett hangulatban hagytuk el a sz. Péter-templomot. Valamennyi kapu megnyilt, s ontotta az emberáradatot. Künn a sz. Péter-terén szintén ezer és ezer ember várta részint a kijövőket, részint azt, hogy bemehessen, s esetleg a sz. Péter sirjának koszoruiból egy-egy virágot emlékül elvihessen. Óriási gomolyag volt ez, mely még órák mulva sem tudott szétoszlani. Én magam, a sz. Péter-terén lakván, ablakomból órákig gyönyörködtem e népáradatban, a ragyogó fogatokban, melyek tizszer is megtorlódtak a Borgo nuovon, mielőtt az angyalhidhoz juthattak volna.

Mindeme nagyszerü látványok oly benyomást gyakoroltak az emberre, oly érzelmeket ébresztettek lelkében, melyeknek emlékét földi kincsekért soha cserébe nem adná. Krisztus egyházának fönsége, a kereszténységnek kétezer éves, martyrok vérétől s hitvallók glóriájától ragyogó multja, a pápaság dicsőségteljes története, a legélénkebb vonalakban léptek az elmélkedő lelki szemei elé s mondhatlan édességgel töltötték el szivét. Igen, itt, hol sz. Péter sirba téve, itt dobog Rómának, itt az egész kereszténységnek szive, — s azt, amit ez a szivverés mond, azt lükteti az életét innét meritő minden vércsepp is, főleg ma, a jubilaeum napján, Krisztus egész mystikus testében, a világ minden pontján elterjedt keresztény katholikus egyházban: Tartsd meg Isten! Szentatyánkat, Krisztusnak helytartóját!

AZ ÉRSEKUJVÁRI ERŐD ALAPITÁSA.[1]

Irta FÁBIÁN JÁNOS.

Ki, mikor és hol?

Három vitás kérdéssel kell beköszöntenünk: mert a vallási és politikai tusák zürzavaros korszakában szünetelvén

[1] Mutatvány «Érsekujvár hajdan és most» czim alatt sajó alá rendezett müvemből.

a Muzsák, épp a váralapitó személye, a létrehozás éve meg az uj erőd helye vagy tévesen, vagy nem elég szabatosan, vagy sehogysem jegyeztett a történelem lapjaira.

Kinek ajkairól hangzott el tehát a hatalmas «legyen», melylyel kezdetét vevé a török- és kurucz-világban oly nagy szerepet játszott ujvári erőd? Vajjon nem Oláh érsek (1553—1568.) volt-e ez?

Az első kérdést nem ok nélkül követi nyomban a második. — Tény ugyanis, hogy az 1556. 12. t. cz. legeslegelőször emlitvén Ujvárt, azt az esztergomi érsek erődjének mondja; szintugy tagadhatlan, hogy ezen erődöt a 16.[1] sőt Podhraczky szerint a 17. században is[2] gyakran Oláh-Ujvárnak hivták, méltán lehetett ennélfogva kérdeni: vajjon az érsek és erőd neve mikép kerültek együvé; vajjon — daczára a történetirók hallgatásának[3] — nem Oláh-e Ujvár alapitója? Amde e kérdésre határozottan nemmel kell felelnünk. Az Érsekujvár név réges-régen háttérbe szoritotta már az Oláh-Ujvár nevet s magában ez is eléggé bizonyitja, hogy az erőd alapitója érsek ugyan, de annak nem Oláh volt a neve.

Épp ily tagadólag kell nyilatkoznunk Katonával szemben, ki azt mondja, hogy Érsekujvár alapját Miksa királyunk veté meg 1573-ban,[4] hisz fentebb láttuk, hogy a magyar törvénykönyv már 17 évvel előbb beszél felőle.

Hasonlóan részben téves, részben hiányos Feig ama véleménye, mely szerint az érseki uj várat 1573-ban «az esztergomiak alapitották[5] s kevésbé téves ugyan, de éppen

[1] Gregoriancz Pál «Breviarium Rerum Hungaricarum», Bél Mátyásnál «Adparatus ad Historiam»-hoz mellékelve 106. lap.

[2] Tudománytár 6. kötet, 87. lap.

[3] Bél M. ugyan azt mondja Gregorianczról (Notitia Hung. novae hist-geogr. Bécs, 1742. 4. kötet. 332. l.) hogy ez Oláhot tartotta volna a vár épitőjének, de biz ez csak ráfogás, mert Gr. fentebb idézett müvében csak annyit mond, hogy az erőd az akkori érsek vezetéknevéről Oláh-Ujvárnak hivatott, az alapitó kilétét azonban nem feszegeti. — Az egy Podhraczky az, ki némi részben Oláh-nak tulajdonitja Ujvár épitését, de ennek majd alább felelünk.

[4] Hist. crit. Reg. Hung. XXXV. k.

[5] Wunderbahrer Adlers-Schwung, Ortelii Continuatio, 1694. II. r. 188 lap.

nem szabatos Pilarz és Moravecz morva irók elbeszélése, kik azt állitják, hogy a várat Rudolf parancsára 1584. táján Zierotin Frigyes morva mérnök épitette volna,[1] amit egyébiránt egy ezüst emlék-érem is megörökitett azon kis eltéréssel, hogy ezen az épités éve egyenesen 1581-re van téve. S ehhez ugyan — egy lényeges módositás mellett — mi is szivesen hozzáállunk: ellenben a többi véleményt egyszerüen mellőzzük s azokkal tartva, kikről zárjel közt Katona is emlést tesz, ezennel bebizonyitjuk, hogy az érsekujvári erődöt egyedül és kizárólag a közmondásos müveltségü Várday Pál (1526—1549.) esztergomi érsek alapitá.

E megdönthetlen történelmi igazság körül legjelesebb történetiróink egész serege csoportosul, kik mellett Katona és Feig teljesen semmivé törpülnek. Elég legyen azonban magát a vezért emlitenem: ez Istvánffy Miklós, egy oly férfiu, ki nemcsak hogy Pál érsek udvarában nevekedett, hanem több éven át (1562—1568.) Oláh primás titkára volt. Ez pedig határozottan mondja, hogy a Nyitra folyó mellett épitett Ujvár — nova arx — Várday Pálnak köszöni létét.[2]

A szóbeli tanuskodáshoz teljes hitelt érdemlő tények járulnak, melyek közvetve bár, de ugyanezt bizonyitják. Igy a bécsi cs. hadikönyvtárban őriztetik Teuffel Rázmán hadvezérnek egy levele, melyet ő 1551. nov. 18-án intézett Érsekujvárból I. Ferdinand királyhoz,[3] napnál világosabb tehát, hogy erődünk már ekkor létezett. Továbbá Vrancsich Antal esztergomi érsek-bibornok (1569—1573.) az 1551. évi események felett értekezvén, a többi közt, a Nyitra vize mellett az esztergomi érsekség birtok-területén *ez időtájt* épitett uj várról is megemlékezik és Zoltay Lőrincz személyében annak egy kapitányával ismertet meg.[4]

Azon várnak, mely 1551. nov. 18. már létezett, melynek ugyanez évben kapitánya is volt, a kortan vaskövetkezetességénél fogva más alapitója nem lehetett, mint Várday Pál.

[1] Historiae Moraviae III. r. 32. és 49. lap.

[2] História R. H. XIX. k. Köln, 1724. 218. lap.

[3] Pongrácz Lajos, Szondi-album, II. kiadás. Melléklet 3. lap.

[4] Kovachich, Scriptores Rer. hung. min. Buda, 1798. II. k. 147. l.

Lássuk immár: mikor alapithatá azt? Istvánffy a kezdeményezés évét hallgatással mellőzi. A többiek, ugy régiebbek, mint ujabbak szintén vagy szóba sem hozzák, vagy Vrancsich módjára «ez időtájt»-féle értelemben nyilatkoznak.[1]

Mi azokhoz csatlakozunk, kik Ujvár alapitását legalább némileg 1543-ikra látszanak helyezni.

Teszszük ezt nem eme kétes bizonyságok ingoványos talajára épitve, hanem teljesen megbizható, tárgyilagos okoknál fogva, melyek mig egyrészt követelik, hogy az alapitás évét 1543-ra tegyük, másrészt nem engedik, hogy 1546-on tul keressük azt.

Vagy hát nem tudjuk-e, hogy Valpó, Siklós, Pécs, Tata és Székesfehérvárral együtt Esztergom, az érsekek ősrégi vára is éppen 1543-ban került a félhold uralma alá? Tekintve már most a várak rendeltetését általában és Ujvárét különösen, — mely csakis a portyázó török csapatok megfékezésében állott, — kérdem: mi okban lelné magyarázatát egy uj erőd épitése oly időben, midőn még a régi nem is távol — csak öt órányi messzeségben — fennállott? Vajjon feltehető-e Várdayról, hogy annyi pénzt, annyi erőt czéltalanul elvesztegetett volna?

De másként is kétségbevonhatlan tény, hogy az uj erőd épitése 1546-ban lett befejezve: mikor lett volna tehát alapja letéve, mint éppen 2—3 évvel előbb? És ép ezen évi okt. 2. veszi a Prágában időző I. Ferdinánd tudomásul ez uj védmü létrejöttét s erre vonatkozólag imigy válaszol a primásnak: «Megparancsoltuk főkapitányunknak, hogy Kegyelmednek uj erődjét szemügyre vegye s a szükséges helyőrséggel a mint lehet s a tehetség engedi, megerősitse.»[2]

[1] Gregorianczról szóltunk; Bél hallgat; Lányi (M. Cath. clerus érdemei II. r. 122. l.) 1543-ik utánra teszi; Korabinszky (Lexicon) azt mondja, hogy Várday «zu seiner Zeit» épittette; Schmitt Miklós (Eppi Agrienses, N.-Szombat, 1768. 293. l.) és Pauer (az egyh. rend érd. Morv. 405. l.) nagyon homályosan nyilatkoznak, de ugy látszik, 1543-ról szólnak; Hamar Pál (István b. naptára 1863. 105. lap) 1540. körül keresi stb. stb.

[2] Knauz M. Sion, IV. évf. máj. füz. 379. l. «Mandavimus Capitanes nostro generali, ut *novum Castellum vestrum* videat, necessariis praesidiis, quibus possit, facultasque erit, muniat.»

Vajjon Várdaynak uj erődje lehet-e más, mint Érsekujvár?

S igy állván a dolgok, nem megdönthetlen igazság-e, hogy az érsekujvári erődnek alapitója egyedül és kizárólag Várday érsek? Igen, és pedig nemcsak azért, mert Podhraczky szerint az épitést megkezdte, hanem mert be is fejezte: befejezettnek kell mondanom ugyanis azon várat, melyet a király helyőrséggel ellátni parancsol . . . Ilyen volt az érsekujvári erőd 1546-ban.

Hangsulyozván azonban a befejezést, korántsem akarjuk állitani, hogy az uj várra nézve akár Oláh-, akár másnak, éppen semmi tennivalója nem maradt; ellenkezőleg beismerjük és nyiltan valljuk, hogy folytonos kisebb-nagyobb igazitásra, átalakitásra volt itt szükség béke idején is és annál inkább, ha sötét felhők tornyosultak a haza egén . . .

Ily szükségérzet inditotta[1] kétségkivül 1581-ben Rudolfot amaz elhatározásra, melynek eredménye lőn ama 3 lábnyi mély és 108 lábnyi széles, a Nyitrából könnyen megtölthető árokkal körülvett, két zugvéddel (ravelin) erősitett, egészen a később emelt lipótvári erődhöz hasonló, szabályos hatszögü vár, melynek épitését a fentérintett érem e rövidke felirattal jelzi: «Neuhäusel erbaut 1581.»[2]

Ezen német névvel jelölt «uj házacska», vagyis erődöcske — ezt bizonyitani nem kell, nem egyéb, mint Érsekujvár és pedig a második, javitott kiadásban.[3]

Hol lett pedig ekkor ujra épitve, mai napig mutatják a lerombolt bástyák fenlevő nyomai s minden érsekujvári törzslakos tudja, hol érünk a (többé nem létező) várba: de hol állott ama Várday által épitett régibb Ujvár, ki tudja azt?

---

[1] Istvánffy id. h. XXV. k. 339. l. V. ö. Pilarz és M. id. h.

[2] Bombardi M. «Topographia M. R. Hung.» 1718. 121. lap. V. ö. Wagner J. — Kr. «Christlice und Türkisch. Staedt und Geschicht — Spiegel, Augsb. 1687. 80. l. — A hat fok nevei: Scrédy-, Frigyes-, Császár-, Forgách-, Cseh-, és Bécs-fok. (Bél, id. h. 383. l.) Egyik kapuja esztergominak, a másik bécsinek neveztetett.

[3] Ismeretes dolog, hogy a várakat a magyarok is nevezték néha házaknak. Péld. Illésházy *igy ir a trencséni várról*: «Trencsén oly erős ház, hogy Magyarországban nem sok vagyon olyan.» (Történelmi tár 1878. évf. 8. lap.)

Istvánffy határozottan állitja, hogy Zierotin 1581-ben a Nyitrához közelebb hozta az érseki uj várat:[1] világos tehát, hogy ezelőtt távolabb volt attól s igy helycserét tételez fel . . . Méltán kérdhetjük tehát: hol állott az előbbi Ujvár?

Bél M. kétkedve rázza fejét s mivel a törvénykönyvben semmi nyomát se találja, éppen nem hajlandó az áthelyezést megengedni:[2] mi azonban itt is igazat adunk Istvánffynak és nyomban be is bizonyitjuk, hogy állitása szilárd alapon nyugszik.

Lássuk először a második Ujvár helyrajzát. Szemeinkkel látjuk és tudjuk, hogy a mostani «vár» a Nyitra-folyó jobb partján, Nyitramegyében és hacsak Hamar a néhai primási főügyész nem tévedett, — a mit föltennünk nem szabad, — a török időkben elpusztult Györök, Gyorok vagy Gyaralus egykori primási falu területén fekszik.[3]

Ellenben hol állott az első Ujvár? Magyarországnak Sambucus János által 1589-ik évben készitett térképén a Nyitra bal partján látható; mig egy Oláh idejében készült összeirás egyenesen azt mondja: «Leek hic est castellum.»[4] Leek helység, melynek emlékét a Nyitra bal partján maig is régi nevét viselő löki töltés és löki dülő fenntartá, ugyanazon összeirás szerint Komárommegyében feküdt.

Ily tények — ugy hiszem — czáfolhatlanul bizonyitják a helycserélést. Hogy a törvénykönyvben ennek semmi nyoma, az nem bizonyiték ellenünk: Bél biztosra veheti, hogy nem országos költségén eszközöltette az átalakiťást. Azonban végezzük be . . .

Sem az első, sem a második Érsekujvár nincs többé. A vár, melynek bástyái alatt 100 ezer ember ontá vérét a hazáért és a haza ellen, megszünt létezni. Ami maig megmaradt, az a régi név és Érsekujvár — a r. tanácsu város.

E város legyen tehát márványnál és ércznél tartósabb

[1] Id. h. XXV. k. 339. l.

[2] Id. h. 333. lap.

[3] A mélt. m. kir. itélő-tábla előtti alázatos értesités stb. 1. lap.

[4] M. Sion I. évf. 2. füzet. 130. lap.

emléke a vár-alapitó Pál érseknek. Ez hirdesse századról-századra lángoló hazaszeretetét Várdaynak, ki annyi áldozat árán megveté alapját az érsekujvári erődnek. Nagy idők nagy embereket szülnek. Aki a mohácsi vészt követő élethalál harczok között ha még oly kis mértékben is gátat vetett a rabolva, gyilkolva, égetve előnyomuló töröknek, az valóban nagynak mondható. Ilyen volt Várday Pál. S azért habár elmult müve, el nem mult érdeme: Török szerint[1] Érsekujvár az ő emléke!

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Az egyházi szegénygyápolás története. Irta Dr. Ratzinger György. A második kiadás után fordította a budapesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája. II. kötet. Budapest. Nagy 8 rét. 283 lap.

Ratzinger müvét a német ismertetésekből és kritikákból eléggé ismerjük. A közelismerés, mely a münek két kiadásában is nyert kifejezést, inditotta a budapesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskoláját, hogy a mü leforditása által egyrészt a forditóknak, a tárgygyal való huzamos foglalkozás közben alkalmat adjon a morális egyik mély s fönséges részébe való behatolásra, másrészt szolgálatot tegyen a magyar társadalomnak és egyháznak.

Ez a második kötet az egyházi szegénygyápolás történetét vázolja a hitujitástól a jelenkorig. Ratzinger müve nem merő történet; hanem alapos utmutatás a keresztény morális egyik nehéz paragraphusához, mely az alamizsna kötelmét tárgyalja. A történeti vázlatokból előlép a helyes és helytelen elvek párhuzama, melyet végre a szegénygyápolás helyes módjának kifejtése, amint nincs, de amint kellene lenni, zár be.

[1] Magyarország primása, 167. l.

Ugy veszszük észre, hogy az iskolák morálisa, v. i. a tudás, mely az iskolában szereztetik, Achilles sarkát főleg a felebaráti szeretet törvényeiben birja. Azért, mert ez a kör, a legmorálisabb eszmék s kötelmek köre. A szabad, önkéntes kiindulásra, a személyi tevékenységre, a jóratörekvő ember buzdulására vannak e kötelmek alapitva, azért oly nehéz a kodifikálása azon legelterjedtebb s legnélkülözhetlenebb társadalmi erőnek, melyet felebaráti szeretetnek hivnak. Ratzinger müve a figyelmes olvasóval megérteti ez állitás igazságát, s ez által oda utal már az egyedüli helyes elvekre, melyeken a szegénypolásnak épülnie, melyekből elő kell nőnie. Az önkéntes, a szabad, nemes önelhatározáson alapuló alamizsna, ez az egészen keresztény, erkölcsi ténykedés, ez van hivatva a szegénypolásra; minden más hatalom tehetetlen s roppant anyagi áldozatok mellett is kudarczot vall.

A gazdasági állapotoknak vázolása, mely sötét, vigasztalan képét nyujtja a hitujitás korát követő társadalmi krizisnek, képezi a bevezetést a szegénypolás ujjászervezése történetéhez, amint az Német-, Franczia-, Angol-, Olasz- és Spanyolországban, a Német-Alföldön és Belgiumban nagy hévvel lejátszódott. «Megszokott állitássá vált, hogy a községi szegénypolás a hitujitás vivmánya. (A mi protestánsaink is a caritas meddőségének takargatására egyre dicsekednek vele.) A dologban csak annyi igaz, hogy a községi szegénypolásnak *visszaállitása* valóban majdnem összeesik a hitujitással, de korántsem függött az utóbbitól.» 6. l. A szegénypolásnak községi szervezése e mozgalmas idők egyik szellemi óriásától, Vivestől indult ki. Ypern városa szólitotta föl a tudóst, hogy készitsen vázlatot a szegényügy rendezésére. A városoknak ez irányban meginduló mozgalma élénk eszmecseréket nyitott meg, melyekben a Sorbonnenak és később a jeles Soto Domonkosnak is volt része. Soto főleg hevesen kikelt a szegényadó ellen, melynek szocialisztikus következményeire rámutatott.

A hitujitás a szegényügy körül szánalmas kapkodásokat és vajudásokat hozott felszinre; szerző 13 lapon 21—34

vázolja a protestáns államok törvénykezését e téren; ezt követi a trienti zsinat és a zsinati határozatok leglelkiismeretesebb végrehajtójának, Borr. sz. Károlynak állásfoglalása és amily áldozatos oly áldásos működése. 34—40.

A 40-dik laptól kezdve egymást követik az államoknak, u. m. Németország 40—59, Francziaország 59—70, Olaszország 70—76, Spanyolország és Amerikának 76—82, azután a lovagrendek és egyleteknek 82—117 csodálatos s részben óriási erőmegfeszitései a szegénység fölsegélyezésére, s ezen véglegesen legyőzhetlen társadalmi bajnak enyhitésére. E kimutatásokból kitünik, hogy a szegényápolás legtökéletesebb Francziaországban, legnyomorultabb Angliában. Ott azért a legtökéletesebb, mert az állami, a kényszerszegényápolás, mind ez ideig «kedvezett az egyház szervezetének, távol van ugyanis attól, hogy a szegények segélyezésének kötelező voltát általános elv gyanánt mondaná ki, hanem inkább azt czélozza, hogy a társadalom összes elemei egyetértőleg működjenek, ugy, hogy a szegények gondozása nem csupán a szegény-intézetek érdeke, hanem az egész franczia társadalom jótékonyságának közösügye.» 69. l. Az ellenkező történik Angliában; s a gyökeres tévedés gyökeres felfordulást eredményez.

Az állami szegény-törvényhozástól a községi szegényápoláshoz átmenetet képeznek az egyletek. A szerző élénk szinekben s elragadó hévvel szól az egyleti szegény-ápolás csodáiról, melyek mindenekelőtt Francziaországban az áldozatkészség eszményi magaslatára emelkednek. Azonban az egyletek sem állnak a szegénység igényeinek szinvonalán. «Daczára a franczia társadalom mindeme törekvéseinek, ez egyletek korántsem eredményezik azt, mire az egységes egyházi községi szegény-ápolás képes volna . . . A sikerhez szükséges, hogy ezen egyletek 1. egységes vezetés alatt álljanak s erre nézve az első lépés már meg van téve, a mennyiben most a sz. Vincze-egylet viszi a fővezetést; 2. hogy mindegyik külön-külön a maga hitközségéhez csatlakozzék, hogy igy lassankint községi szegény-ápolássá fejlődjenek.» l. 104.

«A községi szegényápolás» gondolata az egész tárgyaláson vezérfonalként huzódik, s e gondolat kifejtésének van szánva a II. kötet II. szakasza 117—179. l.

A kényszer szegényügy, mely az állami szegénytörvényhozás alapeszméje, egészen tarthatatlan s csoda, hogy a szegénytörvényhozás még nem feneklett meg teljesen. A szegényügy csak a felebaráti szeretet mezején virágozhatik föl áldásosan. Az államnak gondoskodni kell, hogy az igazság megsértése által a szegénység ne terjedjen rohamosan, mert ha az igazság törvényeinek megszegése, — pedig a mostani munka és bérviszonyok igazságtalanok, — szabadon pusztitja a jólétet: akkor a felebaráti szeretet czélt nem ér. Szerző sürgeti a munkajogot, v. i., hogy a törvényhozás szabályozza a munka viszonyait; munkajog alatt nem érti azt, amit Bismarck állitott s Windhorst kétségbe vont, t. i.: hogy a munkásoknak joguk van az államtól munkát követelni. Ez állitás szoczialisztikus hajlamokat árul el. Az állam e helyett «*segélyeztetési jogot*» léptetett érvénybe. Helytelen szoczialisztikus fogalom. A szegénynek nincs joga követelni segélyt, hanem az ember, ki a vagyont az Istentől csak azért nyerte, hogy avval jót tegyen magának és másnak, felelős Isten előtt annak hogymikénti fölhasználásáról. A tehetős köteles alamizsnát adni, nem mivel a szegénynek *joga* van követelni, hanem mert az Isten kötelezte rá a vagyonost.

«Mindenki igényt tarthat e föld javára; a föld s annak javai az emberiségnek, mint az emberek összességének tulajdonát képezik. E javaknak, mint tulajdonnak felosztása megmenti egyesek birtokát mások önkényétől, de nem szabaditja fel Isten előtt a kötelességtől a társadalommal szemben. Ha valaki akár tékozlásból, akár pazarlásból javait nem gyümölcsözteti a közemberiség szolgálatában, azért szomszédja legkevésbé sincs felhatalmazva őt e miatt felelősségre vonni, csakis Isten, ki az itéletet magának tartotta fenn, fogja őt azért számadásra vonni.« 135. l.

«A jövő szegényápolás csakis azon intézmény lehet, mely a régi egyházban a községi szegényápolásban nyert

megvalósulást.» A régi egyház szegényápolása pedig egészen a hitből nőtt ki, s mint gyakorlati kereszténység lépett a szegénység vigasztalanságába, szeretetet s könyörületet hozva. Ime a fő jellemvonás, melyben eltért az állami szegényápolás az egyházitól. Az állam legfölebb nyomoruságos segélyt nyujt, az egyház pedig ápolja a szegényt, gondját viseli azon szegénynek, kivel irgalmat akar cselekedni, kiterjed gondozása életére, körülményeire, belehat szivébe, emeli lelkét, óvja a veszélytől, igyekszik eltávolitani a szegénység erkölcsi okait, szövetkezik másokkal az illetőnek anyagi emelésére: szóval embert akar ismét a szegényből csinálni.

A községi szegényápolás nem más mint szeretetből felvállalt nevelése azon legelhagyatottabb s leggyámoltalanabb, önmagukon segiteni nem képes embereken, kiket szegényeknek hivunk. «Általában a szegényápolásnál nem pénzbeli segély a fődolog, hanem az ápolás az erkölcsi részvét s uj öntevékenységre való helyes segités.» 153. l. Az erkölcsi befolyás által válik az állami szegénytörvényhozásból igazi keresztény községi szegényápolás.

Figyelmeztet, hogy az ápoló erők egységes vezetés és ellenőrzés alatt álljanak. Ez okból kivánatos a községi szegényápolás, melyben az iletŏ szegényeket formális nevelés alá vehetik. Egyéni müködés nem képzelhető, ha nincs bizonyos területhez kötve. A szegényápolásnak azon helyzetben kell lennie, hogy hozzá legközelebb eső felebarátait, a gondjaira bizott szegényeket szemmel tarthassa.

Tehát a ker. községnek, — egyházi alapon, a ker. eszméktől lelkesittetve, — kell a szegényügyet fölkarolnia. Egymásközt felosztva a terhet, egyéni müködés által odahatni, hogy a szegény, ki magáról gondoskodni nem képes, független s becsületes kereszténynyé legyen, — ez a községi szegényápolás czélja. A szerző végül ismerteti a módot, mikép szervezkedjék az egyházközség ezen, kezdetben nehéz czél elérésére. Ez esetben ez a községi szegényápolás a pastorácio egyik legfontosabb hivatáskörévé válnék. Mihelyt igy a tehetősbek leereszkednek a szegényekhez, mihelyt egyesülnek, hogy egyetértésben, Isten dicsőségére s

a közemberiség javára müködhessenek: önmagától omlik le a válaszfal, mely ma gazdag s szegény közt fönnáll. «Könyvek utján, mondja Dupanloup, sohasem fognak találkozni azok, kik egymástól elidegenedtek, egyedül a szeretet müvei fogják őket ujra egyesithetni.»

Ratzinger müvéhez a forditók adatokat csatoltak az egyházi szegényápolás magyarországi történetét illetőleg. Az adatok főleg a világi papság, a kolostorok, a betegápoló rendek és a magánjótékonyságnak müködését illetik. A szerzők mentegetik magukat, hogy a hiányos adatokkal nem akartak történetet irni, s arra sem tartanak számot, hogy adataikat kimeritőknek tartsuk. Daczára annak, hogy «akaratukon kivül eső okokból oly kutfőket is érintetlenül kellett hagyniok, melyek már az irodalom közkincsévé lettek,» mégis tájékoztatnak a hitélet e kevésbé ismert ágában. A jelent elkerülik, csak a multban buvárkodnak; talán azért is, hogy ne kelljen tapasztalniok, mennyire fogyatékos s kezdeményezésnek is kevés az a néhány egyleti szervezet, melyből a községi szegényápolásnak ki kellene fejlődnie, s melyről Ratzinger kimutatja, hogy ez az egyedüli, czélhozvezető rendszer. Az egészet nagy szorgalommal készült név- és tárgymutató zárja. A magyar egyházi s társadalmi irodalom a forditóknak köszönetet szavazhat.

Dr. Pethő.

Levelek egy fiatal lelkészhez. Irta Melcher Alajos, az „Unsers-Herrn-Ruhe"-nak nevezett bucsujáróhely igazgatója a bajor Friedbergben. Forditotta dr. Kiss János, theologiai tanár Temesvárott. I. kötet. Csanád-egyházmegyei könyvsajtó. 1887. 8° 395 l. Ára 1 frt 60 kr.

E könyv többet nyujt, mint a mennyit czime első tekintetben sejtet és igérni látszik; mert nemcsak egy fiatal vagyis kezdő lelkész első teendőiről szól, hanem a gyakorlati lelkipásztorkodás mindenféle körülményei, viszonyai és kötelességeiről értekezik. Azért én tartalma kedvéért igy szeretném kiegésziteni a czimet: «Levelek egy fiatal lel-

készhez, — melyeket azonban öregebbek is haszonnal olvashatnak.» Azaz: hogy egy kedves urambátyámnak sokszor kifejezett nézete és kívánsága szerint még egy változtatást kellene alkalmazni: t. i. a «lelkész» helyett «plébánost». Azt tartja ugyanis ezen, a régi gárdához tartozó urambátyám, hogy miután mostanában minden lutheránus, kálvinista, szóval mindenféle felekezeti prédikátor «lelkésznek» nevezi magát, mi katholikusok maradjunk meg a régi «plébános» szó mellett. Habár az «atyafiak» már ezt a szót is uzurpálják különösen akkor, midőn valami kompromittáló hirt kénytelenek közölni a lapokban egy felekezeti lelkészről; akkor, hogy a közönséget félrevezessék, «plébánosnak» nevezik az illetőt, elhallgatva felekezetiségét. Hogy ily körülmények között és ily «haladás» mellett, mennyire igazolt vagy hasznos ama kívánság, nem akarom eldönteni; elég az hozzá, hogy e levelek irója valóban egy hitközség élén álló lelkipásztort tart szem előtt és ilyennek nyujt gyakorlati tanácsokat és utmutatásokat, melyeket ő maga 40 éves lelkipásztorkodás mezején gyüjtött s melyeknek éppen azért, mint mondám, nemcsak fiatal kezdő «lelkészek», hanem öregebb «plébánosok» is jó hasznát vehetik.

Az első levél ugyan egy recenter kinevezett uj lelkészt üdvözöl és szerencsét kívánva az elnyert nagyfontosságu és méltóságu hivatalhoz, köteles hálára int az isteni gondviselés iránt, melynek — a második levél szerint — legnagyobb részt kell hagyni sorsunk, különösen a pap sorsának elintézésében; minélfogva miként egyrészt nagyon ajánlja az erős bizalmat és önmegadó engedelmességet az isteni gondviselés iránt, ugy másrészt erősen ellenzi és korholja a földi érdekből és haszonlesésből eredő — konczhajhászatot. A következő néhány levél még szintén az «utrakelés»-, — a «megérkezés»-, — «az első vasárnap»-, — «a plébánia megvizsgálása»-, — «az első foglalkozás»-ról szól; de a nyolczadik levélben már áttér az «Ur szőlőjének» általános rajzolására és az abban előforduló munkálatok, a különféle állapotú, sorsú hivek testi-lelki szükségletei által követelt teendők, fáradalmak részletezésére.

Az «első vasárnap» czimü ötödik levél egy gyönyörü beköszöntő szent beszéd vázlatát tartalmazza; «az első foglalkozás» közé számitja az anyakönyvek átigazitását és különös gondozását, valamint a plébánia történetét illető adatok gyüjtését.

Ezek után áttér az általános rendes teendőkre és ügyes változatosságban részletezi a lelkipásztornak ugy személyes magánéletét és szükséges tulajdonait, kellékeit, valamint külső tevékenységét, a különféle sorsu és állapotu emberekkel való bánásmódot; mi czélból külön-külön levélben szól: az ellenségek-, a jó barátok-, munkások-, házastársak-, szülők-, a kicsinyek-, mindennapi és vasárnapi iskolások-, az ifjak-, ifjusági egyesületek-, hajadonok-, cselédek-, bukottak-, sanyargatottak-, szegények-, koldusok-, betegek-, haldoklók-, elhunytakról.

A 34-ik levélben változatosság kedvéért áttérvén a pap személyes benső életére, külön levelet nyer: a lelkipásztor a) hite, b) imádsága, c) tudománya, d) olvasmányai, e) külső magaviselete, f) erkölcsisége, g) otthona, h) és házi személyzete.

A 41-ik levélben ismét visszatér a lelkésznek másokhoz való viszonyára és bánásmódjára és arról szól, miként viselkedjék: a) lelkésztársai-, egyházi elöljáróival, b) tanitóival, c) világi hatóságokkal, d) ellenlábasaival, e) jövevényekkel szemben, f) mikép bánjék bizonyos ájtatosabb lelkekkel; mig végre a négy utolsó levélben a négy sarkalatos erényt magyarázza, körülírja és ajánlja.

Ime, ez a jelzett münek rövid vázlata, — mintegy csontváza, melynek a szerző gyakorlati példák és tanácsok alakjában szép testet tudott adni, de melyből nem hiányzik az éltető erő sem, t. i. a valóban evangeliumi szellem. E Krisztusi szellem mellett bizonyit azon körülmény, hogy már az első levél első követelményként hangoztatja, miszerint a pap, a lelkész élete legyen áldozat, hogy a lelkipásztor szive csak hiveiért dobogjon, élete csak annak javára legyen szentelve, föláldozva. És igen helyesen, mert minden áldozár, Krisztus példájára legyen egyuttal áldozat: annak te-

kintse, annak érezze, annak ajánlja föl magát; ez a kiindulási pont, ez az alap — az az irányösvény, melyről ha a pap lelép — eltéved.

Ezen helyes, valóban evangeliumi szellemen kivül fő jellemvonása a szerzőnek az őszinteség; saját hibáinak, régebbi tévedéseinek nyilt bevallása, alázatos beismerése, mely szent Pál őszinteségére emlékeztet. Ez őszinteség oly tulajdonság, mely önmagában szeretetreméltó és meghóditja a sziveket és ennek tulajdonitom, hogy minél tovább olvastam a könyvet, annál jobban megszerettem annak iróját.

De az is áll, hogy az őszinteség viszont őszinteséget kelt és kiván és éppen azért egy két eltérő nézetemet nem akarom elhallgatni, melyek különösen a gyermekekkel való bánásmódra és néhány nevelészeti eljárásra vonatkoznak.

A büntetésről szólván, ellenzi a szerző a délre való bezárást és pedig azon okokból, «mert az éhség gyötri a gyermeket és üres gyomorral nem fog délután tanulni; ehhez járul, hogy a gyermek bezáratása a szülők ebédjét is megkeseriti, kik azután, ha a gyermek hazajön, szintén megbüntetik az aranyost.» — Ezzel majdnem ellentmondani látszik ama régi igazságnak: plenus venter, non studet libenter és ellentmond annak, hogy a szülő igenis szintén büntesse meg otthon a gyermeket, ha az iskolában valami büntetésre tette magát méltóvá; mit pedig ugyszólván, minden paedagogus helyesel és ajánl. Természetesen az okos szülő nem az ebéd megkeseritése miatt fog büntetni!

Egy másik helyen elmondja szerző amaz anyának történetét, ki gyermekét eczetért küldötte és mikor a házból elbocsájtotta, a fejére ütött. Az ezen eljárást nem helyeslő szomszédasszony ellenében szerző komolyan állitja, hogy «ezen anyának teljesen igaza volt.» — Én pedig azt állitom, hogy nem volt igaza, már csak azért nem, mert a «fejére» ütött, mi egészségi szempontból is tilos; de különben is az egész történetke adomának megjárja; komoly és követendő eljárásnak azonban nem ajánlhatnám. Meggyőződésem különben, hogy csak ugy csuszott az a szövegbe ennek élénkitésére és nagyon csalódnék, a ki ebből azt következtetné,

hogy a szerző tulszigoru, morozus vagy rigorozus ember. Ellenkezőleg másik jellemvonása, mely szintén Krisztus szellemére vall, a szeretet, részvét és könyörület a bünösök, bukottak, gyengék irányában és valóban megható, mily szeretetet tanusit és követel a sanyargatottak iránt; — kik, ha nagyon nyomja valami szivöket, azt mondják magukban «elmegyek a plébános urhoz.» — «Plébános ur! bocsánatot kérek, de megint baj van; segitsen ha lehet.» — Kedves Józsefem! — igy ir a szerző — Ha ezt a bizalmas vágyó megszólitást hallod . . . légy Jézus Krisztus igazi helyettese. Hallgass türelmesen, hadd beszéljen, hadd panaszkodjék, hadd sirjon. A mi *elötted* nem tetszik fontosnak, *az a panaszosra nézve igen fontos lehet.*" — Igy a szerző — és itt már teljesen igaza van; csakhogy ehhez türelem, ehhez igazi szeretet, önmegtagadás, áldozatkészség kell; kell, a mit az első lapon mond, hogy a plébános szive a szenvedőkért tudjon dobogni, életét, idejét, kényelmét, nyugalmát, azok javára tudja föláldozni.

Hiszem, hogy ezen rövid idézet eléggé illustrálja és bizonyitja szerzőnek Krisztusi szellemét és müvének nemcsak tanulságos, hanem vonzó és valóban épületes voltát.

De nemcsak a szerző, hanem a forditó is követeli a mi figyelmünket és kiérdemli elismerésünket. Utóbbi különösen azért is, mert a hol a hazai viszonyok eltérése követeli, az eredeti szöveget alkalmas jegyzetekkel kiegészitette, pótolta.

Ezen jegyzetekben figyelemre és megfontolásra leginkább méltó a szentirásnak Tárkányi-féle forditásáról koczkáztatott ama nézete, mely szerint: «a szentirás katholikus magyar példányainak terjedését és olvasását az is akadályozza, hogy a Tárkányi-féle forditás is sok kivánni valót hagy, igy tehát kifogástalan magyar kiadásu bibliánk nincs.» — Még mielőtt ezen megjegyzést olvastam és összehasonlitást tettem volna, már a megelőző szentirási idézetekből kiéreztem, hogy nem Tárkányiból vannak véve; — most meg volt fejtve előttem, hogy miért. Különben a forditó ezzel

majdnem szószerint ugyanazon birálatot alkalmazza Tárkányira, melyet néhai Bartakovics érsek ugyancsak Tárkányi fordításának előszavában mond Szabó József 1851-iki fordítmányára. Ha szabad már most nekem a talált kevés idézet után összehasonlitást koczkáztatnom a Tárkányi-féle fordítás és a szóban forgó mü idézetei között, a különbséget a többi között abban találom, hogy Tárkányi szorosan ragaszkodva a Vulgata egyes szavaihoz, meghagyja a szentirásnak teljes homályosságát és rövidségét és jegyzetekben nyujt magyarázatot és azt egészen kibővitve adja. Például álljon itt Efez. 6, 12.

A Vulgata: «Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae, in coelestibus.»

Tárkányi: «mert nem (csak) a test és vér ellen kell tusakodnunk, hanem a fejedelmek és hatalmasságok ellen, a világ uralkodói ellen e sötétségben, a gonosz lelkek ellen a levegőben.» — A fordító: «Nemcsak a test és vér ellen kell tusakodnunk, hanem a *gonosz* fejedelmekkel és hatalmasságokkal, e világban *hatalommal biró rossz szellemekkel*, a *pártütésük folytán mélyre taszitott égi jelesekkel is folyton harczot* kell viselnünk.»

Távolról sem tartom magamat illetékesnek e helyen itéletet mondani a fölött, hogy e két fordítás közül melyik a helyesebb; csak annyit koczkáztatok megjegyezni, hogy az utóbbi fordítási mód — nagy elővigyázatot igényel, és egyébként mindenkor nagyon megszivlelendőnek tartom Bartakovics érseknek azon további figyelmeztetését ugyanazon előszavában, mely szerint: «nem volt szabad, nem is szükség e tiszteletreméltó régiséget legujabb divatu mintába önteni s az Isten igéjének fölséges, egyszerü modorát, keresett piperével átalakitani; mert van a szentirás keleti, patriarchalis szólásmódjában bizonyos erő, melyre sokkal nagyobb szükségünk van, mint a fülkecsegtető, keresett szavakra.» — Egy másfajta, kisebb fontosságu és jelentőségü különbséget a következő idézetek párhuzama tüntet föl:

Tárkányi: (Bölcs. 9, 13.) «Ki tudhatja az emberek közül az Isten tanácsát? vagy ki gondolhatja el, mit akar az Isten?»

A fordító: «Ki tudhatja az emberek közül Isten tanácsát? vagy ki gondolhatja el, — mit akar — Isten?»

Látni való, hogy Tárkányi — de maga Bartakovics is a fönti idézetben — inkább szereti a névelőt, mint a fordító úr. Itt az utóbbival tartok; mert jelen idézetben ugyan nem befolyásolja, nem változtatja annak használata vagy elhagyása az értelmet, de igenis például Móz. I. 3, 5., melyet Tárkányi igy ad: — «és lesztek mint *az* istenek»; — holott nem hiszem, hogy az ördög «istenekről» beszélhetett volna ősszüleinknek és egészen másként hangzik: «lesztek mint istenek» — mindaketten hasonlók lesztek Istenhez. Nem tehetem, hogy ez alkalommal Tárkányi fordításába becsuszott egy másik hibát föl ne emlitsek. Ugyanis Mat. 28. 3. jegyzetben azt mondja, hogy az őrség — «pénteken este állittatott a sir elé» — holott ez csak szombaton reggel vagy plane csak délelőtt történhetett, miután (Mát. 27, 62.) szerint «*másnap* mentek a papi fejedelmek és farizeusok Pilátushoz» — e végett.

Mindezek daczára mégis azt tartom, a mit sokan mondanak és a szónoklati folyóiratok szerkesztői munkatársaiktól — és talán maga az egyház is — követelnek, hogy mikor szöveget idézünk, maradjunk meg a legutóbb egyházilag jóváhagyott forditás mellett, — mindaddig mig más, annál jobb — jóváhagyva nincsen. Különben fordító ur idézetére (Efez. 6, 12.) a vulgatával összehasonlitás után azt mondotta egy ismerősöm, hogy az már nem annyira forditás, mint inkább paraphrasis.

De ha fordító ur már ennyire szabadságot vett magának, még inkább szabad lett volna corrigálnia a német szerzőnek egy latin kifejezését: értem a 289. lapon a «singuli» szót, mely helyett bizonyára helyesebb, sőt egyedül helyes a «nonnulli»; ugyanis szerző a német «einzelne = einige»-t forditotta singulival, nem figyelvén arra, hogy az tulajdonképen repartitiója az omnes-nek: omnes et singuli, és annyit

jelent, mint *jeder* einzelne, «minden egyes»; pedig bizonyára csak azt akarta mondani: egynémely — nonnulli sacerdotes. Különben fordító ur a föntdicsértekhez hasonló csinos jegyzetben azt is mondhatta volna még, hogy az egész megjegyzés csakis a német Studenten- és Burschenschaft-okból kikerült egynémely német sacerdos-ról állhat, mert a magyar deák és növendékpap «ab annis scholaribus» — inkább éhség és szomjuséghoz — «sunt assueti.»

Végre engedje meg a tisztelt fordító ur, hogy a «de mortuis nihil nisi bene» közmondásról én is elmondjam nézetemet. Nekem ugy látszik, mintha ama kifogás, melyet ezen közmondás ellen fölhozni szoktak s mely szerint annak követésével megszünnék minden történelmi kutatás és maga a történelem, egyszerüen onnan ered, mert nem figyelnek arra, hogy hiszen e közmondás nem azt mondja: . . . nisi *bonum,* hanem csupán: nisi *bene* s igy szerény véleményem szerint nem is kivánja azt, hogy a megholtakról csupán jót mondjunk és nem tiltja, hogy igazság szerint a rosszat is elmondjuk, — csak azt követeli, hogy ezt is azt is bene — jól mondjuk, azaz igazság szerint és *jó indokból*; s ily felfogás mellett a bene egyértelmü a vere-vel; csakhogy az előbbiben még több fekszik: szóljunk igazán és helyesen — jó indokból.

Ez elvet — az élőkre alkalmazva — igyekeztem én is követni jelen ismertetésben. Jó indokból mondottam mindent és azon czélból, hogy jelen könyvet mindenkinek őszintén és igaz lélekkel ajánljam, mint olyan olvasmányt, mely a mily tanulságos, ép oly kellemes és épületes. Azért mindaz, a ki minél tökéletesebben akarja teljesiteni papi kötelességeit, lelkipásztori teendőit, szerezze meg és olvassa. És bizonyára ép oly kiváncsisággal várandja a mű II-ik kötetét, mint e sorok irója.

Karchai.

Jézus, kardcsonyi ének. Irta Rudnyánszky Gyula. Budapest. 1888. Káldor Ferencz kiadása. Kis 8-rét 118 lap. Ára 1 frt 30 kr.

Az egész emberiséggel közös és ellenállhatlan levén a vágy, melylyel a boldogság után törekszik, alig lehetne csodálni, hogy a századok folyama alatt annyi nagy elme, oly sok tudós és szellemes fő foglalkozott azon fontos kérdések megoldásával: miben keresse az ember tulajdonképen boldogságát és mily uton iparkodjék annak birtokába jutni.

Nemcsak az evangelium tanai, a sz. atyák örökbecsü müvei, hanem sok költő, bölcsész, tudós is a mellett nyilatkozik, hogy mint Szilassy mondotta: «A józan erkölcs vitézkedésünk pályája, a tartós boldogság diadalmi koszorunk.»

Mások ellenben egyedül a test vágyainak korlátlan kielégitésében, a testi gyönyörök hajhászásában akarják fellelni az igazi boldogságot. Az emberi gyarlóság folytán, mely oly erősen vonz mindazok felé, mik a testnek kedvesek és érzékeinknek hizelegnek, nem kevesen hódolnak ez utóbbi nézetnek és feledve minden nemesebb eszmét és czélt: teljesen testi vágyaiknak engedik át magukat, mitsem figyelve azon sokszoros tapasztalatra, mely szerint ezen ösvény elkerülhetetlenül — az örvénybe vezet!

A t. szerző, ki eddigi müveiben már félreismerhetlen jeleit adá költői tehetségeinek, előttünk fekvő nagyobb terjedelmü költeményében szintén a jelzett nagy kérdés tisztázásával foglalkozik.

Egy ifjut állit szemeink elé, ki meghasonolva önmagával és könnyelmüen tultéve magát a vallás és erkölcs követelményein, sőt merészen kikelve Isten ellen (15—20. l.) elmerül az élet gyönyöreibe és miután fenékig kiüritette az élvek serlegét, mitsem remélhetvén tovább az élettől, «felemelte pisztolyát,» hogy a sivár életnek véget vessen.

Bünös gondolatának kivitelében megakadályozta őt egy megjelenés — Jézus, az Isten fiának megjelenése. (21. lap.) Meggyőzvén a megjelenés által az ember nemesebb, magasabb rendeltetéséről, czéljáról, magába száll az ifju, felkeresi szülői házát, de miután be nem fogadtatik (32—41. lap,) az atyai elutasitás szigorát érdemlett büntetésnek tekintve, elhatározza jobbulását és elindul

«Ki a világba . . . . . élni, küzdeni!»

Életének további folyama a küzdelmek és szenvedések egész lánczolata, de lelke megtisztulván a megadás és töredelem szelleme által, nyugodtan, békével viseli az élet terheit és midőn azoknak sulya alatt összeroskad, kiengesztelődve Istenével zárja le szemeit az örök álomra.

A fő alak mellé több kisebb alak csoportosul — különféle lélekállapottal és küzdelemmel, de valamennyinek erőt, vigaszt nyujt szenvedéseiben a hit és a vallás, melyről oly szépen irja a t. szerző:

> A vallás békerév, szélcsönd a hit,
> S a megnyugvás tavának mozdulatlan
> Tükréből tündököl reánk az ég.» (72. lap.)

A költemény egészbe véve a t. szerző egyik legsikerültebb művének mondható. Mi azonban e helyütt nem bocsátkozhatunk szépségeinek részletezésébe és csak azt jegyezzük meg, hogy a ragyogó képzelet, mely a kedves képeket szövi, mindig a legválasztékosabb, olykor drámai erőre emelkedő nyelvezet arany szálaival füzi össze szingazdag képeinek egyes alkatrészeit.

Kivánjuk, hogy a t. szerző minél nagyobb mérvü pártolásban részesüljön, mit a fényesen kiállitott munka olcsósága is jelentékenyen előmozdithatna. Még inkább kivánjuk azonban, hogy a müvet *sokan* olvassák és nemcsak futólag, hanem tanulva, tanulva belőle mint Pál — «élni és küzdeni.»

Dr. Walter Gyula.

Gondolkodástan. Irta Sándorffy Nándor. Gyula-Fehérvár. A szerző sajátja. 1887. u. 8. r. 149 l. Ára 1 frt.

A bölcseleti mozgalom, melyet a szentséges atyánk Aeterni Patris encyclicája nyomában megindulni reméltünk, nálunk aránylag a kis csermely mérveit ugyan tul nem szárnyalta. Meglehetősen üszögében maradt a lelkesedés. A pápa fölszólitásának megfelelő mozgalomra csak akkor ismernénk, ha látnánk bölcseleti iskolákat. Ilyenek eddig, a

melyek ezt a nevet igazán megérdemelnék nem léteznek s nincs kilátás rá, hogy egyhamar üssön hajnali órájuk.

Annál nagyobb elismerés illeti azokat, kik magánszemélyi jellegükkel léptek buzgó munkásokul a bölcselet parlag mezejére. E részben a bölcseleti folyóirat, melyet a csanádi szeminárium két jeles tanárja bocsát ki, a kezdeményezés minden dicséretét bátran lefoglalhatja magának. Különben pedig a mozgalom még meg nem zavarja a pihenni vágyók álmait.

A mult év utolsóelőtti hónapja alkonyán, tehát a 11-dik órában kellemes meglepetésben részesültünk. Skolasztikus logika, gondolkozástan került szemünk elé. No gondoltuk, ez még jókor jön, éppen a Szentatya jubileuma előtt, mintegy feleletül szép buzditó szavaira, hogy megértettük s követni akarjuk. Régen volt, hogy szigoruan skolasztikus, rendszeres gondolkozástan jelent meg a magyar haza határain belül, talán csak a latin nyelv korszakában ismernénk vérrokon elődeire. Annál nagyobb dicséretet érdemel a jeles szerző s mi nem fejezhetjük ki őszintébben elismerésünket mintha mondjuk, hogy ez elsőszülöttet örömmel üdvözöltük.

Az első szóban olvassuk: «igyekeztem a nagyméltóságu m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszterium legutóbbi tantervét szem előtt tartani és azért beosztásom a főbb logicai formák és módszerekre szoritkozik. A magas miniszteri tanterv egyéb utasitásait a müvecske után jövő philosophiai részben fogom követni.» Mindenesetre jó volna, hacsak remélni is lehetne, hogy a magas miniszteri tanterv skolasztikus iskolakönyvet ugyancsak magas figyelmére méltatná, de erre az urak azt fogják mondani, hogy ez czopf s a dolog el lesz ütve. Az «Egyetértés» már megtette a magáét. Ugyan ki az a bölcs ismertető, ki azt a skolasztikus rendszert oly mélyen ismeri? szeretnénk a szeme közé nézni. Mint magánuton értesültünk a t. szerző fölirt az «Egyetértés» tollkoptató bölcsének választ, mely utbaigazitja, mint nem kell beszélni arról, amihez nem ért; de a válasz nem került a szedők piszkos ujjai közé, maradt a közvéleményt fabrikáló skriblerek még szennyesebb kezében.

Sándorffy gondolkozástana egészen a skolasztikus elveken nyugszik. Stuart Mill szerint az alaki gondolkozástan Aristoteles óta nem haladt s mint befejezett tudomány szerepel. Ez magyarán annyit tesz, hogy jobbat alkotni lehetetlen. A t. szerző ez elveket meg is tartotta, tehát e tekintetben teljesen megbizható. Minden sorából kitünik, hogy érti és hatalmában birja tárgyát, ha itt-ott a bizonyitás vagy fejtegetés folyama kissé szakadozott s szökellő, azt élénk előadási modorának, a mennyiben ez még a dialektika sivárságában sem tagadhatta meg magát, vagyunk hajlandók fölróni.

Az «Egyetértés» takaros eszmefuttatásából megérthette a t. szerző, — igaz, hogy jelen müvére nézve későn, — hogy a skolasztikus fogalmak nincsenek bőviben a modern fejekben s hogy az ujkori «bölcsek» megütköznek oly képeken, itéleteken, melyek a skolasztikus rendszer ismerői előtt fel nem tünnek: pl. hogy az ismeret hasonulásban áll 1. l., vagy hogy az igazság az ész és a dolog megegyezése 69 l. ezek sz. Tamás fogalmai; igazak bizonyára, csak meg kell érteni. E megértésre irányuló dissertációkat ugyan irhatott volna a t. szerző, de tankönyvbe nem valók; azokat majd a tanár megereszti, föltéve, hogy többet ért hozzá, mint az «Egyetértés» «bölcse».

Megszorithatta volna a fogalom fölosztásait, melyek aligha segitik a gondolkozást s többet szentelhetett volna a nem, faj terjedtebb kifejtésére, melyek a mai természettudományos világban nagy szerepet játszanak, főleg azon részből, hogy ki akarják radirozni az emberi gondolkozás paradicsomi papyrusáról. Ugyanezt jegyzem meg az indukcióra nézve.

A módszertan kellemesen érintett, főleg a «Módszer» czim alatti tárgyalás. Az analogiából vont következtetések és a valószinüségi számitások tárgyilagos belértékéről sajátos fogalmaim vannak, melyek alapjában az univoca és analoga fogalmak mibenlétére vonatkoznak. De a valószinüségi számitásról és következtetésekről el nem hallgathatom, hogy két esetben adnak bizonyosságot, tudniillik a két határértékben: midőn a valószinüségi quotiens vagy = 1, vagy = 0.

A gondolkodástan anyagi részében az ismeret forrásokról talpra esetten tárgyal. Az érzékről mondottakat alább alkalmas nehézségek és ellenvetések megoldásával illusztrálja. Az ellenvetések ilyetén szerepe egészen skolasztikus s megbecsülhetlen értékü, miután az ifjuban a reflexiót kelti s őt is hasonló, hasznos oppozicióra hivja fel.

Végül a különböző rendszerek rövid ismertetését és kritikáját adja és az igazság kriteriumát igen világosan az evidenciában ismeri föl.

Ez a mü rövid ismertetése. Elszántan kezeli a t. sz. a magyar terminologiát, hogy mily szerencsével, azt majd a későbbi szokás, a szavak elfogadása helyesebben fogja megitélhetni, mint mi. De különösen reflektálni akarok még egyszer azon lendületes irmodorra, mely a logika száraz tárgyába életet és izt olt. Nincsenek itt sémák, unalmas egymásután, szöktető egyöntetüség, inkább valami szónoki lendület, természetesen, — mértékkel. Csak arra hivjuk föl a t. szerzőt, hogy főleg a kozmologiában toldja meg a skolasztikus elveket ujkori természettudományi anyaggal s vesse figyelmét a modern elméletek logikátlan, bábeli tornyára.

Bucsuszóul csak annyit: az ésszerütlen gáncs ne vegye el kedvét.

Dr. Pethő.

„A szabadkőmüvességnek tana a vallás, erkölcsiség és társadalomról. Olaszból szabadon átdolgozta Szigethy László. Budapest. 1887. Buchmann F. könyvnyomdája. Kapható a szerzönél Nagyváradon (n.-várad-olaszi plébánia.) Ára 40 kr. 80 l.

Valahányszor egyik-másik jobb irányu lapban egy-egy czikket pillantok meg, mely a szabadkőmüvességgel foglalkozik, mindannyiszor nem csekély örömre gyul szivem éppen ugy, mint midőn a római kérdést feszegetni hallom.

Az igazságtalanság és a hamisság nem szeretik, ha róluk beszélnek, mind a kettő feledtetni óhajt s békét kiván, mert csak ez esetben remélheti, hogy létjogosultságra

tehet szert. De hát éppen ezért mindazoknak, a kik az igazság diadalát óhajtják, oda kell törekedniök, ut non sit pax impiis, hogy az istenteleneknek ne legyen békéjük.

Ha már egy jelzett irányu ujságczikk is, azért mert hasznos és üdvös, oly örömet okoz, mennyivel inkább fokozódik ez öröm akkor, midőn látjuk, hogy az igazságtalanság és hamisság egy maradandóbb becsü és hatásu könyvben álczáztatik le.

Ilyen gondolatok és érzelmek között vettem kezemhez a könyvecskét, a melyet ezennel röviden bemutatni akarok.

Az éppen öt ivre terjedő füzetke elég bő felvilágositást nyujt a szabadkőmüvesség lényege és czéljaira nézve és sok megdönthetlen adattal kimutatja, hogy a szabadkőmüvesség igen is foglalkozik vallási és politikai kérdésekkel, sőt éppen ez az a főmeder, a melyben a szabadkőmüves testvérek leginkább szeretnek mozogni.

A szabadkőmüvesség minden vallási és politikai kérdést a humanismus elmélete szerint iparkodik megfejteni. A humanismus elmélete pedig abban áll, hogy az embernél fensőbb lény, az anyagi világrendnél fensőbb szellemi világrend nem létezik, az ember teljesen szabad és független, az emberek egymás közt teljesen egyenlők. Az igy felfogott humanismus anti-theisztikus, vagyis istenellenes; a humanismus temploma, a melynek fölépitésén a szabadkőmüvesség munkálkodik, a kinyilatkoztatott vallások ellenlábasa.

Azért mondja a franczia szabadkőmüvesség hivatalos közlönye a «Chaîne d'Union» (1876. 24. l.): «Minden vallásnak végórája ütött. A kinyilatkoztatáson alapult vallás, mely az igazságot tönkre teszi, erkölcstelen» s ugyancsak ezt vallja a magyar szabadkőmüvesség is, mert a budapesti «Galilei» páholy 1876-ik évi évkönyvében a 62. lapon azt olvassuk: «Die Freimaurerei kennt keine Confessionen, und gerade die Confessionen sind es, welche die wahre Religiösität und Sitte untergraben.»

Az előttünk fekvő könyvecske a szabadkőmüvességet olyannak mutatja be, a minő az valóban s azért a ki a

szabadkőmüvességet ismerni akarja, szerezze meg és olvassa e kis könyvet.

Azt az egyet kell sajnálnunk és kifogásolnunk, hogy a nyelvezetre, a források idézésére — és a correcturára nem a kellő gond fordittatott. Egyes irók és személyek neveire sokszor alig lehet ráismerni, igy pl. Gagern helyett Degargen, Deschamps helyett Champs fordul elő. Azon munkáknál, melyek több kiadást értek, jó mindig a kiadást is jelezni, mert megeshetik, hogy az olvasó nem találván meg egy másik kiadásban az id. helyet, bizalmatlanná lesz. Ugy szintén kivánatos lett volna a forditás mellett az idézett külföldi források eredeti czimeit is mind végig következetesen megtartani.

Ezen hiányok azonban a könyvecskének használhatóságából vajmi keveset vonnak le s azért azt terjesztésre is melegen ajánljuk.

Dr. Csápori Gyula.

A dr. Kiss János és dr. Palmer Mátyás temesvári theol. tanárok szerkesztésében és kiadásában megjelent folyóirat a Szentatya aranymiséje alkalmából ünnepi füzettel lépett a nyilvánosságra, mely füzet, ugy külső kiállitása, mint belső tartalma tekintetéből megérdemli, hogy pár szóval ismertessük és méltassuk t. olvasóink előtt.

Ami a külső kiállitást illeti, nemcsak sokkal vaskosabb a füzet mint rendszerint, hanem igen szép, arany- és szinnyomatu körül-belül egy ivnyi «ajánlás»-sal ékeskedik, adja tovább XIII. Leo pápának jól sikerült arczképét, szép initialékkal kezdi egyes czikkeit.

A beltartalmat illetőleg: első helyen ifju egyházi költőnknek Csicsáki Imrének a Szentatyát dicsőitő költeménye áll. Ezt követi a két szerkesztőnek két igen szép értekezése, és pedig a «substantiaról» Aristoteles tanai szerint (Dr. Kiss) s az eleaták vallásbölcseleti nézeteiről (dr. Palmer). Majd ismét a tudós dr. Szentkláray tollából olva-

sunk egy czikket «a bölcselettörténet tudományfejlesztő hatásáról,» — utána egy érdekes összehasonlitást Aquinás és Kant köztt Martin Pétertől; — szorgalmas megyésünk Fischer-Colbrie Á. apologetikus irányu czikkel járult a füzet becsének emeléséhez. — Tovább lapozgatva, a falusi magányát speculativ, magasröptü bölcsészettel megédesitő, jeles gondolkozó, Merchich Mátétól olvasunk érdekes dolgokat «a problematismus s az eszmélődés nézeteiről.» Nem kevesebb figyelmet érdemelnek: «Az izlés» (Szabó Mihály), «a boldogság, erény és üdvösség eszméje» (dr. Nemes), «a nyelv eredete» (Szekrényi), «a valódi természetbölcselet szelleme» (dr. Kádár Ambrus), az emberi lélek halhatatlansága» (P. Angelicus), «tudás és hit» (Kenyeres), «az inductio és iskola» (Kozáry), «a szabadság eszméje» (Makra) — czimü czikkek.

Szóval, mint e tartalomjegyzékből is már látható, a füzet egy egészen önálló, becses könyvet képez, (mintegy 200 lapra terjedőt) a legváltozatosabb philosophiai tartalommal, mely tehát ennélfogva bölcseleti themákban a nélkül is elég szegény magyar irodalmunkban határozottan számot tesz. Ugy tudjuk, hogy ez ünnepi füzetet külön is meg lehet szerezni, a nélkül, hogy valaki előfizető volna a szerkesztőségnél. A ki megszerzi, bizonnyal kedvet fog kapni az előfizetésre.

Dr. Kereszty Géza.

EGY HYMNUS A „SALVE REGINA" KARÉNEKRE.

Ismeretes, hogy létezik a XV. századból származó egy nagyobb terjedelmü ének, mely a Salve Regina minden egyes szavát egy-egy versszakban magyarázza. E költemény eredetije, melyet Mone F. J. a középkori hymnusokról kiadott hires munkájának II. kötetében emlit, a sz. Péteri kolostorban őriztetik. Legujabban Grienberger Tivadar Salzburgban e költeménynek egy másik kéziratát fedezte fel és

miután Mone a költemény szövegét nem közölte, közzé is tette azt, hozzá adva a két kézirat eltérő kitételeit is. A salzburgi kézirat egykori feljegyzés szerint Kranch János speyeri kanonok tulajdonát képezé, ki 1534-ben hunyt el. A nagy bensőséggel irt költemény egész terjedelmében igy hangzik:

Meditatio super Salve Regina.

Salve virgo virginum, stella matutina,
Sordidorum criminum vera medicina,
Consolatrix hominum, qui sunt in ruina,
Precibus precantium mater te inclina.

Regina regnancium, virgo puellaris,
Peperisti filium mater singularis.
Sacratum palacium Dei tu vocaris,
Divinum auxilium nobis largiaris.

Fons misericordie dici meruisti
Atque mater gracie, quando concepisti
Summum regem glorie, quem post peperisti,
Largitorem venie mundo contulisti.

Vita, via, veritas est de terra nata
Et tua virginitas restat illibata,
Nam tua humilitas fuit operata,
Que in te divinitas esset incarnata.

Dulcedo dulcedinis, fructus benedictus
Ventris tui virginis agnus Dei dictus,
Cuius unda sanguinis homo derelictus
Latus labe criminis est et demon victus

Et spes nostra solida es virgo Maria,
Virga Yesse florida ut in Ysaia
Rore celi madida dicit prophecia,
Pulchra ut nix candida, Dei mater pia.

Salve lux fidelium fulgens ut aurora,
Que es supra lilium pulchra et decora,
Omne quod est noxium tolle sine mora
Et Dei auxilium pro nobis inplora.

Ad te clamant miseri multum desolati:
Nobis aures aperi pectoris sacrati.
Ut a fauce inferi per te liberati
Consequamur liberi viam tui nati.

Clamamus devocius ad te suspirantes
Et affectuosius pie te precantes:
Dele quod interius male cogitantes
Gessimus exterius opere peccantes.

Exules exilio omnes sumus dati
Pro parentum vicio gloria privati
Paradisi gaudio et exorbitati,
Tuo beneficio sumus reparati.

Filij suspiria prodere coguntur
Mundi pro miseria, per quam involvuntur,
Ad dampnata vicia sepe dilabuntur,
Sed misericordia tua fulciuntur.

Eve lapsus intulit dampnum desperatum
Et a nobis abstulit gaudium beatum,
Quod post Evam contulit verbum incarnatum,
Quando mortem sustulit, deluit peccatum.

Ad te clamant iugiter tibi famulantes
Et in te fideliter homines sperantes
Juvamen humiliter tuum implorantes,
Quos misericorditer audias clamantes.

Suspiramus fletibus nostris pro peccatis
Et multis gemitibus per nos perpetratis,
Sed in te confidimus mater pietatis,
Vere penitentibus veniam da gratis.

Gementes recolimus retro male acta
Que inique gessimus mente non coacta,
Sed in te confidimus Maria intacta,
Vt a te que petimus sint in nobis facta.

Et flentes doloribus mente verecunda
Lumen nostris cordibus infunde fecunda,
Viciorum cordibus nos benigne munda,
Junge nos celestibus Maria jocunda.

In hac valle misera multum tenebrosa
Hominum sunt genera plurimum fetosa,
Nam eorum corpora sunt contagiosa,
Propter facta scelera et obprobriosa.

Lacrimarum rivuli non prosunt vel aque,
Cum senes et parvuli et plebs unaquaque
Timeant, quod emuli querant circumquaque,
Et fraus huius seculi trahat usquequaque.

Eya ergo dirige ad te nostras mentes
Atque lapsos erige, conforta trementes,
Et errantes corrige te pie querentes,
Miseros nos dirige in te confitentes.

Advocata libera coram salvatore,
Postulata propera consuetoque more,
Ac pro gente misera benigno favore
Natum tuum mitiga materno amore.

Nostra spes fidelium semper fuit talis,
Est et erit omnium mater virginalis,
Vt nobis presidium civitas regalis
Sis, atque remedium pulsis procul malis.

Illos pios oculos et misericordes
Converte ad famulos in bono discordes,
Et ad malum sedulos, forcius concordes,
Nostre carnis stimulos deleas et sordes.

Jhesum unigenitum, *fructum benedictum,*
Monstra nobis inclitum pium et non fictum,
Per quem genus perditum a demone victum
Datum in interitum revixit in victum.

Ventris tui viscera Jhm. portaverunt,
Et beata ubera xpm lactaverunt,
Cui Judei vulnera dira intulerunt,
Et ipsum post ubera cruci tradiderunt.

Nobis post exilium benignum *ostende*
Jhesum tuum filium, et nobis impende
Verum patrocinium, et manum extende,
Quando ad iudicium ducimur defende.

O clemens clemencia summa bonitatis
Adonay filia, flos virginitatis,
Dei plena gracia, fons humilitatis,
Virginum letitia, stola caritatis.

O pia pissima, regina celorum,
Camera dignissima Seculorum,
Virgo prudentissima, gemma confessorum,
Atque jocundissima laus Apostolorum.

O dulcis dulcissima super favo, melle,
Columba castissima carens omni felle,
Mater benignissima juxta nostrum velle
Cuncta fetissima a nobis expelle!

Maria eximia natum deprecare,
Ut quecumque omnia hec vult recitare
In tui memoria et te collaudare
Dignetur in gloria sua collocare.
In secula seculorum. Amen.

NYILATKOZAT.

A «Sion» mult év deczemberi füzetében megjelent «a szabadkőmüvesség elleni szövetkezet kézikönyve és a magyarországi szabadkőmüvesek névsora» czimü füzet ismertetése. Az ismertetés irója nevében kijelenti a szerkesztőség, hogy az ott idézett kezdőbetük «Dr. B. János» nem vonatkoznak senkire az esztergomi közönség körében. A betüfejtők tehát saját felelősségükre magyarázzák a homályos jegyeket; az ismertetőnek esze ágában sem volt az, kit e betük mögé állitanak.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(Dr. Zádori János halála.) Már-már vége felé hajlott a mult év, midőn a minden nagyobb szerencsétlenség távol maradásának örömét oly váratlan eset zavarta meg, mely ha országszerte őszinte sajnálkozást és benső részvétet keltett, különösen fájdalmas volt e lapok szerkesztőire, kik e folyóiratnak alapitóját és évek hosszu során át buzgó szerkesztőjét, szeretve tisztelt elődjöket voltak kénytelenek a legsulyosabb állapotban látni. Mult év deczember 17-én délután 3 óra körül következett be azon szomoru pillanat, midőn a férfikor legszebb szakában álló és a legvirulóbb egészségnek örvendő férfiut szélhüdési roham érte, mely egész jobb oldalát megbénitotta és beszélő képességétől is megfosztotta. A gyors orvosi segély, gondos, önfeláldozó ápolás, melyben a szeretet nővérei a vizivárosi zárdából részesitették, közörömet keltő jelentékeny enyhülést szereztek ugyan a szeretettel és aggodalommal környezett kedves

beteg számára, de életét, melyért sok buzgó fohász szállt az égbe, megmenteni — fájdalom — nem sikerült. A beteg állapota néhány nap mulva igen kedvezőtlen fordulatot vett, egészen reménytelen lőn. Éppen két hétig szenvedett a szeretett férfiu, midőn a szentségek többszörös ájtatos felvétele után, deczember 30-án délután $4^1/_2$ órakor a halál angyala megjelent oldala mellett és homlokára nyomta életfagyasztó csókját. Sok szem lábadt könybe, midőn a főszékesegyház Mária-harangja tudtára adta a városnak, hogy a köztiszteletben és szeretetben álló férfiu utolsó perczei bekövetkeztek, földi szenvedései véget értek és nemes lelke megjelent az örök Biró igazságos itélőszéke előtt! Ravatalát tömegesen látogatták tisztelői és alig találkozott a városban valaki, ki az elköltözött vonásait, melyekben annyi jóság és szeretet honolt, még egyszer látni ne óhajtotta volna. A legáltalánosabb részvét kisérte utolsó nyughelyére, hova az ujév második napján (1888. január 2.) helyeztetett el. Mig legközelebb bővebben leróhatjuk kegyeletünk adóját, fájdalomtelt kebellel mondjuk: Lebegjen áldás és béke korán pihenni tért hamvai felett!

(De nervo rerum gerendarum az ó-katkolicizmus kulisszái mögött.) Reinkens 1886. decz. 20-án irta: «Alighogy Rieks (ó-kath. plébános) megmelegedett Heidelbergben, csodálatraméltó energiájával azonnal átnyúlt a lelkipásztorkodás körén túl — pénz és hatalmi szerep után.» Most a «püspök»-re jár a rud s kimutatják a pénz iránt való apathiáját: «Azon 48000 márkából, melyet a porosz kormány az ó-katholikus közösségnek juttat, a «püspök»-nek 15000 márka fizetése van, azonkivül uti pausálé, évenkint 6000 M. Az alig két tuczat ó-katholikus községnek adminisztrációjára, mely nem áll egyébben, mint néhány száz okirat szélnek eresztésében, előirányoztatik 10—12000 M. Miután a «püspök» átlag 10, 14 napig van uton, minden nap 400—500 Márk tiszta nyeresége van. A synodalis tagok, kik a vidéken laknak, számadásaik beadásában a krétát nem kimélik, ugy, hogy egyikük bevallotta, hogy mindannyiszor néhány száz (?) márkája marad.» Ezt irja Strucksberg, az önként

resignált, giesseni ó-kath. plébános, Rieks «Vertheidigungsschrift» czimü iratának előszavában. 1887. január 2-án egy porosz, ó-katholikus pap ezeket irta Riekshez: «A coelibatusban élő püspök 14 napi utért 6000 márkát fizettet magának. Az evangelikus, fősuperintendensnek Poroszországban 9000 fix fizetés, s 1000 márka lakáspénz jár; uton kilométerek szerint dijaztatik. Csakhogy 1873-ban azon föltevésből indultak ki, hogy Reinkens folyton uton lesz, pedig Reinkens 1878 óta mint azt az «Amtl. Kirchenblatt»-ból konstatálhatom, átlag nyolcz napig utazik, s mégis 6000 márkát huz.» A levitézlett Schulte «Altkatholicismus»-a szerint: (560. lap.) a püspök mint tanár 5—6000 márka fizetést huzott, mostani állásában 33,700 márka évi bevételnek örvend (21,000-t személyére, 11,000-t egyházmegyei kormányzatra, 1000-t lelkészkedéseért, 700-at előkészületre (sic!). Az irat kiterjeszkedik az ó-katholicismus egyéb bajaira is, melyekből az «életerős és reménydus» reformmozgalomnak ugyan bőségesen kijutott. Az egyházias szellem felülről lefelé ilyen: «A ki nehány tanár csalhatatlanságában nem hisz, a kik könnyü szerrel tulteszik magukat a községek s egyesek méltányos ellenzésein és beszólásán, — az többé nem ó-katholikus, az lázadó!» irja Rieks a 180. lapon. Régi dolog, hogy a pápa csalhatatlan székébe a csalhatatlan tudomány kivánt ülni, s mivel a tudomány konkréte nem létezik, csak a tudósban, — beleültek tehát a tudós tanárok a csalhatatlanság kathedrájába. Most Rieks maga mondja, amit 1870-ben nem hitt. Az egyházias szellemet alulról fölfelé ekkép jellemzi: (200. l.) Mindenütt nyilvánvaló lett, hogy a matadórok, kik az egyházakat a rómaiak karmaiból kiszabaditani akarták, a templomot belülről ritkán, vagy soha sem látják és többnyire a római kath. papság ellen táplált gyülölségből, ellenségeskedésből cselekszenek; a mely ellenségeskedést azután természetesen az ó-kath. papságra is átviszik. Citálja a karlsruhei ó-kath. plébánosnak, Bodenstennak szavait: «Az ó-katholicismus oly emberekből sorozza hiveit, kik minden egyháziasságot utálnak. Az egyházias érzületü elemek a rómaiaknál maradtak

s két, három évtized mulva az ó-katholicismust majd csak a történelemből ismerik. Ez erős meggyőződésem!» Weidinger, a düsseldorfi volt ó kath. lelkész irja: «ugy gondolom, hogy hiába dolgozom, s hasztalanul vesztegetem erőimet.» (211. l.) Az ó-kath. kanonok Richthofen 1874-ben ezeket mondta: «Fölkoszoruzott áldozati állatnak látszom lenni, de oly jókedvü elemekből, a milyenek azok, kik megtapsolnak s égbe emelnek, keresztény községet alkotni, lehetetlen.» (211. l.) A dogmatikus zürzavarba is mer bebocsátkozni. Közli a püspök szavát: (12. l.) «Wir sind zu gewissenhaft um Religionshandbücher zu verfassen.» Ez annyit jelent, nem akarjuk valamire ráfogni, hogy egyházi tan, mikor magunk se tudjuk. Egyszer igy, másszor ugy; egyszer tuladunk mindenen, másszor ismét «majdnem ultramontánokká csapunk fel, — most még csupa félszegség közt bukdácsolunk, misénk félig német, félig latin, — a gyerekek gyónnak, a felnőttek általános bünbánati ájtatosságot tartanak, — az egyházközség félig szabad, félig megszoritások s megrendszabályozások közt mozog.» (181. l.) Érhette-e nyomoruságosabb vég a mesebeli fölfuvalkodott békát, s a viselkedésében hozzá hasonló német tudományt.

(*Ultramontán.*) Az egyház fanatikus ellenségei jól értenek oly szavak és szólamok gyártásához, melyekkel magukat népszerüekké, a hithü katholikusokat pedig népszerütlenekké, nevetségesekké, sőt gyülöltekké teszik. Magukat a régi gnosztikusok módjára felvilágosultaknak, minket sötétenczeknek, magukat haladóknak, reformereknek, minket elmaradott reactionáriusoknak, magukat liberálisoknak, minket felekezeti szükkeblüeknek, klerikálisoknak, *ultramontánoknak* neveznek. Mint katholikusokat legalább ez országban nem mernek minket gunyolni, sértegetni, mert félnek, hogy ez által az alvókat felébresztenék, a tespedőket felráznák, az öntudatlanokat eszméletre hoznák. Mint valaha történt, a «pápistákat» sem merik ütni, mert ezek is még *sokan* vannak, s ez ugy venné ki magát, mintha protestáns gravamenek s nem a liberalismus érdekében történnék az operátió. Neki esnek tehát az ultramontánoknak azon számitással, hogy e

miatt a «katholikusok» s a «pápisták» erdeje nekik nem indul. És csakugyan elérik czéljukat. A «divide et impera» sikerül. Rakovszky «jó katholikus», de azért szabadkömüves, Polónyi buzgó jubileumot rendező katholikus, de azért «megijed» az ultramontán elnevezéstől. Pedig Windhorst, a kivel a német parlamentben csak Bismarck mérközhetik, Windhorst a ki talán szintén jó katholikus s legalább is oly világos fő mint Polónyi képviselő ur, nyiltan vallja magát ultramontánnak. Tessék elolvasni decz. 27. Hannoverban 2000 katholikus előtt mondott beszédét, ott ez áll: «einerlei ob man uns Römlige, Papisten, Ultramontane nennt, lauter Namen die ich für mich *acceptire*.» Micsoda éjjeli madár vagy monstrum tehát az az ultramontán, melytől oly értelmes férfiu is, mint Polónyi képviselő ur, megijed? Avagy elég egy Polónyinak odakiáltani hau, hau, hogy megszaladjon? Ha önérzettel vallja magát katholikusnak, a mi felett nem kételkedünk, ne féljen az ultramontán elnevezéstől sem, mert ultramontán, vagyis «*hegyentúli*» katholikus az, a ki a római pápát a katholikus egyház fejének, lelkiekben legfőbb pásztorának s vezérének vallja s elismeri, a ki tagja és hive a katholikus, vagyis egyetemes világegyháznak, nem pedig holmi Rómától elszakadt nemzeti egyháznak. Ilyen értelemben vette bizonyára Komlóssy Ferencz képviselő ur is az ultramontán elnevezést s ily értelemben minden igazi (nem csupán névleges) katholikus ultramontán is, s Isten segitségével s kegyelmével mi is azok vagyunk, mit legkevésbé sem szégyenlünk bevallani különösen most, midőn ultra montes zarándokol a *világ*, hogy a népek atyjának, a béke lánglelkü és elméjü fejedelmének, a pápának csodálatát kifejezze s hódolatát bemutassa.

(*A katholikusok nemzetközi tudományos kongreszusa.*) Az északi franczia katholikusok második kongreszusán az a határozat hozatott, hogy katholikus tudósok kongreszusa hivassék össze Párisba; azonnal előkészitő-bizottság is alakittatott e czélra, melynek elnökévé msgr d'Hulst a párisi kath. egyetem rektora választatott. A tervbe vett kongreszus azonnal több bibornoknak, valamint számos franczia, angol, olasz és német püspöknek helyeslésével találkozott. A párisi érsek,

ki e kongreszus iránt különösen érdeklődik és azt tehetsége szerint előmozditani törekszik, a Szentatyának róla jelentést tett. Ő szentsége msgr d'Hulsthoz máj. 22. 1887. brevét intézett, melyben a többi közt igy szól: «E vállalkozás Önnek dicséretére és becsületére válik, de a tudomány igazi méltóságának, s a katholikus hit védelmének is nagy hasznára lehet. Önnek ugyanis saját kijelentése szerint szándéka eszmecserét s a szellemi erők egyesitését eszközölni a végből, hogy ismereteik gyümölcseit, különösen azokat, miket a természet tanulmányozása s a mult idők átkutatásának köszönhetnek, az egyház s a keresztény bölcselet javára fordithassák.» A kongreszus folyó év április 8-án kezdi meg müködését. Mint a franczia lapokban olvassuk, már is ötödfél száznál több tudós jelentkezett. A ki jelentkezni, vagy az ügyre nézve egyet-mást megtudni óhajt, forduljon msgr d'Hulsthoz. (Rue de Vaugirard 74. á Paris.)

(*Tiz milliós bizalmi szavazat a betegápoló apáczáknak.*) A nem régiben elhunyt, mesés gazdagságu *Boucicaut* franczia nő a többi közt tiz millio frankot hagyott kizárólag a párisi szegények javára emelendő kórházra. A nemes szivü keresztény érzületü asszony e hagyatékát oly feltételhez kötötte, mely a mindent világiasitó vagyis inkább vallástalanitó Páris városi tanácsnak sehogy sem tetszik, t. i. hogy az uj kórházban a betegek ápolása szent Vincze leányaira, vagy pedig szent Ágoston nővéreire bizassék. A szabadkőmüves atheus tanács most nagy zavarban van, mert ha az alapitványt elfogadja, kénytelen lesz elfogadni az apáczákat is, s igy önmagával ellenkezésbe jönni, csak nem régen üzvén ki őket a «Charité» nagy kórházból, ha pedig el nem fogadja, akkor látni fogja mindenki, hogy legkisebb gondja is nagyobb a szegények érdekénél. A ki ismeri a szektáriusok lelkiismeretlenségét, tudja mi fog történni. Az alapitvány el fog fogadtatni, az apáczák be fognak vezettetni s installáltatni és . . . . néhány év mulva elüzetni.

(*A szabadkömüvesség Francziaországban.*) Franczia ország a szabadkőmüvesség Eldoradója volt mindig s most is az. 1889. évben száz esztendeje lesz annak, hogy rémes

uralmával boldogitani indult az emberiséget e megtestesült diabolismus. A guillotinos őrjöngés, melynek nyomait füstölgő kastélyok, párolgó polgárvér, erkölcstelenség és rablás jelzé, rengeteg temetővé tette Francziaországot: a vallásnak s ezzel együtt a jog, a becsület, a szabadság, szeretet és béke temetőjévé. Legyőzve, de meg nem semmisitve, egy időre odujába vonult az undok szörnyeteg, mig ismételt kisérletek után ujból magához ragadta a legfőbb hatalmat. A hivatalos Francziaország máris szabadkőmüves ország. Taxil Leo által nem rég közölt *hiteles szabadkőmüves névsor* szerint nemcsak Grevy a lelépett, de Sadi Carnot a gyenge és tehetetlen uj elnök is szabadkőmüves. Malteros testvérek, Ferry, Goblet, Rouvier, Brisson, Floquet, Boulanger, Clemencau, Spuller s számos más szereplő nagyság, az exminiszterek tulnyomó része, a senatorok s képviselőknek vagy kétharmada a prèfet-k s egyéb állami hivatalnokok majdnem kivétel nélkül. Francziaország tehát szabadkőmüves ország. A husos fazekak mellett csupa testvérek ülnek. Ha egyik jól lakott, helyet enged a többieknek, innen a sürü miniszterválságok. Hogy ilyen országban Isten, vallás, szerzetesek, iskolatestvérek s papok nem kellenek, s hogy ezek ellen mindent lehet merni, világos. — A párisi községi tanács egyik tagja nyilvános ülésben csak nem régen az ellen emelt panaszt, hogy a városi iskolákban még mindig oly könyveket használnak, melyek a «klerikalismus szelleme által vannak megmételyezve.» Ennek bizonyságául egy tankönyvből a következő szavakat idézte: «Ha jó leszesz anyád iránt, az Isten meg fog jutalmazni.» Miután *Isten nincs,* folytatá, a városi iskolák tankönyveiben sem szabad emliteni, inditványozta tehát, hogy azokból a tankönyvekből az Isten neve s mind a mi reá vonatkozik, egyszer s mindenkorra töröltessék. Az inditvány nagy többséggel elfogadtatott! — Még a gonosz Voltairenek is kitiltották azon könyveit, melyekben Isten neve előfordul. — Egy ugyancsak franczia páholyban a titkos czimborák azt a resolutiót fogadták el, hogy mivel a családokban még mindig sok a babona (értsd: vallás), a gyermekeket a szülőktől át kell

vennie az államnak s a laikus iskolák mellett felállitandó internatusokba helyeznie. Miután a közös iskolák is a páholyokból kerültek a parlamentekbe, tartani lehet attól, hogy a szabadkőmüves propaganda ez uj eszköze is megszavaztatik. A Feillet-i lelkészt, mint a *Soleil* nov. 27. számában olvasni, egy tébolyodott férfi megtámadta s több késszurással életveszélyesen megsebesitette. Az őrjöngőt megkötözve vitték a Montluçoni kórházba, a hol rájöttek, hogy azért vetette rá magát a papra, mert a papság a haza ellensége. Ime a szabadkőmüvesek tanának «le clericalisme est l'ennemi» melyről az uj elnök is tett nyilvános vallomást, egyik nemes gyümölcse!

(Adalék a halotti beszédek történetéhez.) A «News» irja: «Colt M. O., ki az amerikai polgárháboruban a 83-ik pensylvani ezredet vezényelte, ma temettette el lovát, melyen sok harczban lovagolt. A vén harczi gebe amerikai zászlóba volt takarva. Zene-banda s utána özönlő embertömeg adta meg neki a végtisztességet. A ló 37 évet élt. A sirnál methodista predikátor tartott bucsuztató beszédet, melynek bevégezte után a lovat katonai tisztelet-nyilvánitások közben mélyesztették sirjába.» Csak a temetkezési hely iránt maradunk kétségben, valamint arról sem világositattunk föl, valjon Colt ezredes úr s a közönség gyengédebb része áldozott-e könnyeivel az elköltözött gebének?

(Könyvtárak.) A régi népek történetében a könyvtáraknak kevés nyomai vannak. Legrégibb könyvtárnak tartatik Osymandias Egyptusi királyé, mely a Ramesium épületben volt elhelyezve Memphisben. Leghiresebb könyvtára vala Egyptusnak az alexandriai. A héberek könyvtárai templomaiknál keletkeztek s jobbára szent könyveikből állottak; mellettök nyilvános levéltárak is léteztek. Perzsiának Susában, Assyr birodalomnak pedig Ninivében volt könyvtára, melynek ékiratu táblái csak nemrég kerültek elő a romok alól s vándoroltak a britt muzeumba. (Szám szerint 30 ezer.) Alapitását e nagyfontossága könyvtárnak Sardanapal idejére teszik Kr. e. 650. Rómában az első könyvtár ugy látszik az volt, melyet Aemilius Paulus Kr. e. 168. hozott magával hadi zsák-

mánykép s Sulla gyarapitott. Lucullusnak is volt ilykép szerzett könyvtára. Az első nyilvános könyvtárát mégis Augustusnak köszöné Róma. Neró alatt, ki Rómát felgyujtá, a római könyvtárak legnagyobbrészt hamuvá lőnek a tudomány pótolhatlan kárára. Byzanzban Constantius alapitott könyvtárt; Julian és ifj. Theodosius császárok gyarapiták. Óriási könyvkincsek vesztek el a népvándorlás idejében, a mit ez időből még birunk, azt főleg a szerzeteseknek köszönhetjük, kik a megmentett szellemi kincsekből értékes könyvtárakat létesitettek zárdáik falai közt Hersfeld, Corvey, Regensburg, Reichenau, Fuldában és egyebütt. Az egyetemek keletkezése és felvirágzása után támadtak a hires egyetemi könyvtárak. Legnagyobb lendületet vettek a könyvnyomda feltalálása után. A külföldnek legnagyobb könyvtárai jelenleg ezek: a párisi nemzeti könyvtár egy milliónál több kötettel és 86 ezer kézirattal; a londoni britt muzeumé egy millónál több kötettel; szentpétervári császári könyvtár 1 milliónál több kötettel és 210 ezer kézirattal; müncheni 800 ezer kötettel és 24 ezer kézirattal; berlini 700 ezer kötettel és 15 ezer kézirattal; drezdai 500 ezer kötettel és 4 ezer kézirattal; berlini 700 ezer kötettel és 4 ezer kézirattal; bécsi 400 ezer kötettel és 20 ezer kézirattal; darmstadti 380 ezer kötettel és 3200 kézirattal; lipcsei egyetemi 350 ezer kötettel és 4 ezer kézirattal; boroszlói 340 ezer kötettel és 29 ezer kézirattal; stuttgarti 300 ezer kötettel és 3700 kézirattal; hamburgi, heidelbergi, strassburgi mindenik 300 ezer kötettel; washingtoni 273 ezer kötettel; tübingeni 280 ezer kötettel; gothai 238 ezer kötettel; brüsseli 205 ezer kötettel és 20 ezer kézirattal; nápolyi bourbonica bibliotheca 200 ezer kötettel 4 ezer kézirattal; milanói ambrosiana bibl. 100 ezer kötettel, 4809 kézirattal: vatikáni 100 ezer kötettel, 25 ezer kézirattal; jenai 109 ezer kötettel.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

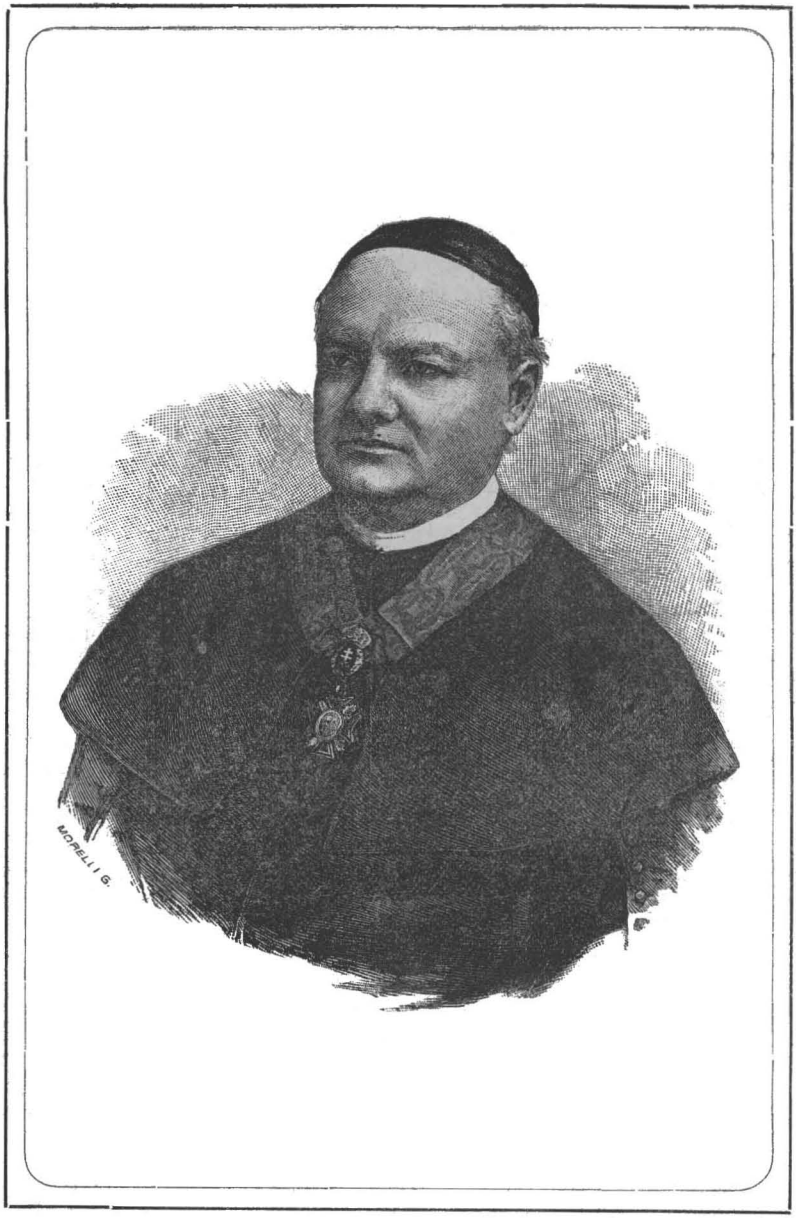

Dr. ZÁDORI JÁNOS.

Dr. ZÁDORI JÁNOS.

(Született 1831. november 6. Meghalt 1887. deczember 30.)

Irta Dr. WALTER GYULA.

«Certe si animus nihil praesentiret in posterum et si quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret.»
Cicero. Pro Archia.

A legszomorúbb kötelességek egyike az, mely az elköltözöttek emlékének felujitását követeli.

A legfájóbb kötelességek egyike ez, mert nem lehet teljesitenünk a nélkül, hogy fel ne szakitsuk a sziv ama kinzó sebeit, melyeket rajta a halál kiméletlen kaszája ejtett.

Azonban nem talán maga a halál képe, melyet a kegyelet adójának ily lerovásánál az elkerülhetlen való rideg ecsetével fest szemeink elé képzeletünk — azon erő, mely a tartozó visszaemlékezésnél a meghatott sziv legbánatosabban szóló hurjait rezgésbe hozza. Nem!

Hiszen, jóllehet borzalmas azon sötét ut, melyen a kérlelhetlen halál áldozatait az élők soraiból kiragadja, tudjuk, hogy végpontjánál az édes béke és igazi nyugalom azon hazája terül el, a mely felé földi zarándoklásunk egész tartama alatt törekszünk. Tudjuk, hogy a halál sötét utja tele van hintve oly

tanulságok sugaraival, a melyek mig tevékenységre ösztönöznek, a rendelkezésünkre álló időnek szorgosabb használatára serkentenek, nem kis világosságot öntenek értelmünk homályos rejtekeibe, erőt, bátoritást és reményt lövelnek csüggeteg sziveinkbe.

„Hálát adunk neked oh halál, a felvilágositásért, kiált fel azértis Bossuet gyönyörü halotti beszédeinek egyikében, melyet tudatlanságunknak nyujtasz! Egyedül te győzesz meg *semmiségünkről*, egyedül te tanitasz *méltóságunk* felismerésére. Te tanitasz meg a szemeinket önismeretre nyitó ama két igazságra: hogy *semmi* az ember, a mennyiben véges — és kifejezhetlen *méltósága*, a mennyiben az örökkévalóságra van hivatva.“

Azonban tekintsük bár a halált egy uj, boldogabb élet nyitányának; tekintsük bár azon hatalmas közvetitőnek, mely az élet visszásságait kiegyenliti, keserüségeit megédesiti, fájdalmait megszünteti; lebegjen bár szemeink előtt mint a béke szelid angyala, az óhajtott nyugalom megérkezését hirdetve; üdvözöljük bár mennyei szabaditó gyanánt, mert leemeli görnyedező vállainkról a földi lét szenvedéseinek sulyát és terheit: mindazáltal lehetetlen, hogy benső fájdalom ne marczangolja a szivet, keserü bánat ne töltse el a keblet, fájó könyeket ne hullassanak a szemek, mély szomoruság ne uralja egész valónkat akkor, ha gondolataink azon veszteségen nyugosznak, melyet a halál izmos karjain visszaidézhetlenül elragadott lény örökös távozása által szenvedénk!

Az egész emberiséggel közös a mindenség fenállásának beláthatlan határáig terjedő ezen elválás fájdalma és éppen e fájdalom az, mi a természet változhatlan törvényének uralmát a hátramaradottakra nézve oly nehézzé, csaknem elviselhetlenné teszi, főleg ha a gyászeset — mint az a boldogulttal történt — egészen váratlanul következik be, mint a pillanat alatt támadt vihar leteriti a százados tölgyet;

vagy ha tudjuk, hogy a kioltott élet nem volt szerény szikra csak, melynek halvány fénye alig volt képes egy szük kört bevilágitani, hanem ritka csillag, melynek fénylő sugarai egy egész nemzetre áradtak szét.

Ily ritka csillag hullott le hazánk és különösen a magyar kath. irodalom egéről, midőn *Dr. Zádori János* esztergomi tanár-kanonok, pápai kamarás, zsinati vizsgáló nemes szive örökre megszünt dobogni.

* * *

Az emberi élet utja, Jean Paul szerint, háromféle lehet.

„Az első — ugymond — felfelé ügyekszik és oly magasra tör, hogy az ember tulemelkedve a fellegeken, az egész külvilágot messze lábai alatt hagyja, ugy, hogy csak szük területü gyermekkert gyanánt tünik az fel szemei előtt; a második a kertecske mélye felé irányul és annyira eltemeti magát annak egy barázdájába, hogy ha meleg pacsirta-fészkéből kitekint, csak szép kalászokat lát, melyeknek mindegyike elégségesnek mutatkozik arra, hogy a fészket hordozza és azt, mint egy nap- vagy esernyő, a sugarak heve és az ég harmata ellen oltalmazza; a harmadik — melyet bátran a legnehezebbnek, de egyszersmind a legokosabbnak tarthatunk — az, mely az előbbi kettőt észszerüen váltogatja.“[1]

Ha nem ellenkeznek e szavak az igazsággal, akkor végig tekintve *Zádori János* életén, meg kell vallanunk, hogy ő az élet azon ösvényén haladt, melynek irányát a legjózanabb életelvek állapitják meg.

Mig u. i. szép szellemi tehetségeinek szárnyain az eszmei világ magasabb légkörébe emelkedett és a külvilág ezernemü esélyeinek rázkódtatásaitól, kétes értékü törekvéseinek zajától távol maradni ügyeke-

[1] Jean Paul. Quintus Fixlein.

zett, addig szivének változást nem ismerő jósága és élte fogytáig megőrzött nemes egyszerüsége boldog megelégedést biztositott számára a legszerényebb viszonyok között is; egyenes, őszinte jelleme pedig megszerezte neki a köztiszteletet és szeretetet ugy, hogy ha körülhordozá szemeit ismerőseinek tág mezején, mindenfelé a szeretet és ragaszkodás legteljesebb kalászaiban gyönyörködhetett.

Nem volt élete magas sziklaormokról zúgva leszakadó folyam, melynek bőszült árjaiban romboló kőtömbök hömpölyögnek és tompa moraja mértföldeken át hirdeti félt hatalmát, hanem szerény eredetü csendes folyó, melynek lágyan suttogó habjai termékenyitőleg öntözik a szomjas mezőket.

Egyszerü, de megelégedetten és boldogan élő szülők gyöngéd szeretetének kedves záloga gyanánt született *Zádori* (családi eredeti nevén *Draxler*) János a nyitramegyei Kátlócz községben 1831. nov. 6.[1] Atyja Antal,[2] a gr. Erdődy-féle uradalom erdésze volt. Édes anyja Pántocsek Anna,[3] a néhány év előtt mint pozsonyi kanonok elhunyt Pántocsek József nővére volt.

A szeretetteljes és gondos szülők Isten oly ajándékának tekintvén a gyermeket, kinek testi és lelki jólétét az Ő óhaja és akarata értelmében kell előmozditaniok, szorgosan törekedtek arra, hogy a szépen fejlődő gyermek ne csak testileg erősödjék, hanem szivben és lélekben is nemesedjék.

Gondteljes fáradozásaik körül igen jelentékenyen segitette a szerető szülőket a gyermek anyai nagy-

---

[1] Megkereszteltetett novemb. 7. — Zádori a legidősebb volt testvérei között. Öt testvére volt: Anna, Antal, Aloyzia, Filippina és Rozália. Hárman: Anna, Antal és Filippina már régebben elhaláloztak. — Ezen adatokat ftdő *Tóth József* jelenlegi kátlóczi lelkész ur volt szives rendelkezésemre bocsátani. Fogadja ftdő ur ezennel nyiltan is kifejezett forró köszönetemet.

[2] Meghalt 1846-ban Prassiczon.

[3] Meghalt 1865-ben Pozsonyban.

bátyja, a fentebb emlitett Pántocsek József, akkor Bori község lelkésze, ki nagy szeretettel viseltetvén a szép szellemi tehetségeket tanusitó gyermek iránt, őt magához vette és plébániájának jól szervezett s derék vezetés alatt álló iskolájába járatta.

Az iskola idején kivül maga a nemeslelkü nagybátya volt a gyermek tanitója, vezetője. Amellett u. i., hogy a fogékony szellemű gyermek gyöngéd szivébe nagy gonddal ügyekezett elhinteni a vallásosság és erkölcsiség áldásttermő magvait, különös figyelmet forditott arra, hogy a gyermek tanulmányainak terén szép előmenetelt tegyen.

A kis János szép tehetségeihez az előmenetel második feltétele, a fejlesztés eszközeinek használatára irányzott törekvés, a szorgalom is párosulván, nem lehetett kétség az iránt, hogy a szorgalmas tanuló, ki elemi tanulmányainak végzése alatt, ha nem is éppen nagy tehetségei, de ritka iparkodása által kitünt társai felett, képeztetésének további folyama alatt is meg fog felelni azon várakozásoknak, melyekre eddigi tanulása jogositott.

E reményben Lévára vitetett a kitartó szorgalmú fiu, hogy ott a kegyesrendiek által vezetett gimnaziumban kezdje meg magasabb tanulmányait. Soha sem fordulván meg eddigelé sehol a szerény község szük határain kivül, a bár csekély város látása is jó benyomást gyakorolt a fogékony szellemü fiura. A városi élet különféle mozzanatai, melyekkel itt legelőször találkozott életében, az ujdonság ingerével hatván lelkére, felébresztették nemesebb érdeklődését és tudvágyát, melynek kielégitésére szokatlan serénységgel áldozta fel tehetségeit és erejét. Sokszor elandalgott a kis fiu a város mellett levő mohlepte düledező romok között, melyek a hazánk történetében nem utolsó szerepet játszott Léva-várra emlékeztetnek és mig társai gondtalan játékkal szórakoztak, ő az ódon falak szemléletébe merült, homá-

lyosan bár, de sejtve a jelentőséget, melylyel e falak birhatnak.

Tanulásának sikeres előmenetele, melyet főleg különös szorgalma eredményezett,[1] fokozódó örömet szerzett ugy szülőinek, mint a szerető nagybátyának, ki a fiu szép haladásában örömmel vett zálogát látta azon terveknek, melyeket a fiu jövőjét illetőleg készitgetett.

Nem kimélt tehát semmi költséget és a gimnazium további osztályainak végzésére Érsekujvárba vitte a fiut, hol az a következő 1842/3. és 1843/4. tanévekben a II. és III. osztályt fokozódó előmenetellel végezte.[2] A költészettani osztályra az 1846/7. tanévben Esztergomba,[3] azon nagy terjedelmü egyházmegye székhelyére vitetett, melynek kebelébe óhajtotta Pántocsek lelkész unokaöcscsét felvétetni. Régi divat, hogy a papi pályára készülő és főleg az esztergomi főmegye kötelékébe lépni szándékozó ifjak Esztergomba sereglenek azon gimnaziumi osztályok végzésére, a melyekből a felvételre jelentkezhetnek. Zádori, illetőleg az ifju Draxler osztálytársai között

---

[1] Forró köszönetemet nyilvánitom ft. *Szabady Gyula* lévai főgimnáziumi igazgató urnak, ki szives volt tudomásomra adni, hogy «Draxler János a gimnázium I. osztályát az 1841/2. tanévben dicséretes erkölcsi magaviselet mellett első rendü osztályzattal végezte».

[2] Nagy köszönettel tartozom tek. *Félix János* érsekujvári gimnáziumi igazgató urnak, ki ritka szivességében a boldogult bizonyitványainak hü másolatát egész terjedelmében közölte velem. Az érdekes bizonyitványok tartalma a következő: 1842/3. tanév. I. félév. *Morum*: Class. I-ae; *Doctrinae Religionis*: Cl. I. 2.; *Studiorum*: Cl. I. 8.; *Linquae et litteraturae hung.*: Cl. I. 1. — II. félév. *Morum*: Cl. I.; *Doctrinae Religionis*: Emin. 23.; *Studiorum*: Cl. I. 7.; *Linquae et litteraturae hung.*: Emin. 24. Összesen voltak: 47. — 1843/4. tanév. I. félév. *Morum*: Cl. I.; *Doctrinae Religionis*: Emin. 14.; *Studiorum*: Cl. I. 1.; *Litterat. hung.*: Cl. I. 5. — II. Félév. *Morum*: Cl. I.; *Doctrinae Religionis*: Emin. 18.; *Studiorum*: Emin. 16.; *Litterat. hung.*: Emin. 18. Összesen voltak: 34. Igazgatója volt *Koppány* Jenő; tanára mindkét évben: *Nyürő* Zsigmond sz. Ferenczrendü áldozárok.

[3] Hol végezte az utolsó *grammaticai* és a *szónoklati* osztályt, nem sikerült megtudnom.

is valának többen, a kik, mint kitünő történettudósunk Dr. Knauz Nándor apátkanonok is, az egyház szolgálatába szegődni határozták.

Zádori Esztergomban is vas-szorgalommal tanult és ernyedetlen kitartással törekedett arra, hogy oly eredményt legyen képes a VI. osztályi tanév végén felmutatni, melynek alapján forró vágyának teljesülése iránt biztató reményt táplálhasson.[1] Idejét — mint hiteles értesülés után mondhatjuk — szerény, csendes, visszavonult magaviselete mellett, csaknem kizárólag iskolai kötelességeinek betöltésére forditotta. Lelke egész hevével a papi pályára vágyódván, nem kis szomorúságot szerzett neki azon körülmény, hogy hő óhaja, melylyel az ifju Sámuelek közé kivánt volna soroztatni, ezuttal nem teljesült.

A következő tanév elején Nagyszombatba ment tehát és mint „externista“ látogatta a logicai osztályt. Azonban nem sokáig, mert már a tanév második havában *Szemes* György, akkori papnöveldei kormányzó által értésére adatott, hogy fel lön véve a papnövendékek közé.

A papnevelőintézetben a komoly törekvésü ifju hivatása tudatában kettőzött odaadással élt tanulmányainak és kötelességei elvégzése után fenmaradt idejét ismeretgazdagitó olvasgatásra és idegen nyelvek tanulására szentelé.

Lelkesedéssel függött a hazai irodalom termékeinek tanulmányozásán, valamint élénken érdeklődött a korszakalkotó 1847. pozsonyi országgyülés iránt is, mely a XIX. század uralkodó eszméiben gyökerezett,

[1] Ftdő *Villányi Szaniszló* helybeli főgimn. igazgató ur, kinek szivességéért van szerencsém forró köszönetet mondani, kegyes volt közölni velem a bizonyitvány másolatát, mely egész terjedelmében igy hangzik: 1846/7. I. félév. Az *erkölcsből*: jó; *hittanból*: 20. jeles; *magyarból*: 20. jeles; *egyéb tárgyakból*: 22. jeles. — II. félév. *Erkölcsből*: jó; *hittanból*: 26. jeles; *magyarból*: 28. jeles; *egyéb tárgyakból*: 21. jeles. A tanulók összes száma I. félévben volt 60., a II. félévben 55. Tanára volt: ftdő *Fojtényi János* ur, jelenleg perjel Bakonybélben.

halaszthatlan reformok törvénybe iktatásával hazánkat a müvelt nemzetek szinvonalára emelte. Nem állitjuk azt, hogy Zádori a nagyfontosságu reformok szükségességét teljesen átértve, azok jelentőségét élesen belátva, mintegy meggyőződésből érdeklődött az országgyülés tárgyalásai iránt. De bizonyos az, hogy hazafias lelkesedése, mely ifjui kebelét egészen eltöltötte, nem hagyta őt közönyösen azon események fejlődésénél, a melyekről, ha jelentőségöket talán nem is látta át egészen világosan, homályosan mégis sejtette, hogy szeretett hazájának emelkedésére, jólétének előmozditására fognak szolgálni. Mohó vágygyal nézett mindig az akkor elég gyér hirlapok érkezése elé és gyujtó tüzzel olvasta fel azokat társai között.[1]

Mellékfoglalkozásai mellett azonban sohasem feledkezett meg szoros kötelességeiről, sőt inkább nagy szorgalommal ügyekezett azokat teljesiteni. Ritka iparkodása meg is termé gyümölcseit. Kitünő eredménynyel végezte el Nagyszombatban a gimnazium két felsőbb osztályát és érdemesnek találtatott arra, hogy a hittani tudományok hallgatására Bécsbe, a hires Pázmány-intézetbe küldessék.

Komoly gondolkozásu fiatal ember levén, azon határozott feltétellel kezdett pályájának szaktanulmányaihoz, hogy azok terén minél nagyobb előmenetelt tegyen, magának minél gazdagabb és alaposabb ismereteket szerezzen. E feltételét hüen meg is tartotta. A négy évet u. i., melyet 1851—1854-ig a birodalmi székváros falai között töltött, szakadatlan munkásság foglalta el.

Hittani tanulmányain kivül nagy szorgalommal

[1] Ft. *Gabriely* János nyergesujfalusi lelkész ur volt szives ez adatokról értesiteni, kinek is van szerencsém ezennel forró köszönetemet nyilvánitani. — Mily hazafias lelkesedés töltötte el már ekkor Zádorit, bizonyithatja következő tette is, melyet a fentisztelt lelkész ur e szavakkal ir le: «A forradalom alatt egy izben Pesten meglátogatott és hazafiui kegyelete a történetileg nevezetes Rákos iránt oly nagy volt, hogy egy e czélra nővérem által készitett vánkoskában néhány maroknyi port vitt magával Rákos mezejéről.»

folytatta az idegen nyelvek: a franczia, angol és olasz tanulását, melyek közül az olaszt már Nagyszombatban oly alaposan sajátitotta el, hogy egyik kebelbarátjával, *Knauz* Nándorral Bécsből olasz nyelven folytatta sürü levelezéseit. Nem elégedett meg azonban a nyelvtanok és szótárak forgatásával, hanem tanulmányozta az idegen irodalmak legkitünőbb termékeit is. Szorgalmasan foglalkozott továbbá történelmi és természettudományi tanulmányokkal.[1] Ritka érdeklődéssel viseltetett Bécs müemlékei, tudományos gyüjteményei iránt és hacsak alkalma nyilt, nagy buzgalommal tanulmányozta azokat. Éber figyelemmel kisérte a hazai szellemi mozgalmakat is. A lelkes hazafiság érzelme, mely már Nagyszombatban oly élénken nyilvánult nála, elkisérte őt Bécsbe is és daczára annak, hogy az akkori viszonyok szerint ott nem sok tápra talált, mindinkább növekedett, erősbödött lelkében. Ápolta, szilárditotta pedig lelkes érzelmeit — a magyar hirlapok és könyvek olvasása által, a melyeket néhány lelkesebb barátja társaságában járatott és hozatott. Ő volt e lelkes ifjak vezére, ki hazafias érzelmeiket szavai és tettei által mindig magasan lobogó lángokban tartotta. Szerették, rajongtak is érte társai, annál is inkább, mert ő egyenes, őszinte, nyilt jelleménél fogva nemcsak soha vissza nem élt vonzalmukkal, szeretetökkel, hanem még inkább kiérdemelni ügyekezett azokat. Állandóan lelkesitette, buzditotta őket tanulmányaikban. Nem volt mükincs, mürégiség és tanulmányozandó nevezetesség Bécsben, melyre ne figyelmeztette volna

[1] Hátrahagyott iratai között három vaskos kötet kézirat található, melyekben tanulmányainak folyama alatt tett jegyzetei találhatók. E gazdag jegyzetek, melyek legnagyobb részét — mint az időnek pontos feljegyzése mutatja — Bécsben irta és a melyekben ugy a theologiai, mint a profán tudományok különbözö ágainak legkitünöbb magyar, német, latin, franczia, angol és olasz nyelvü termékei bőven vannak kivonatolva, fényesen bizonyitják ugy ritka szorgalmát, mint azon komoly törekvését, melylyel alapos és sokoldalu képzettségre vágyódott.

őket. Midőn, mint IV. éves „ductor“ volt, nagy gonddal ugy osztotta be csoportjának sétáit, hogy a növendékek Bécsnek minden nevezetességét megláthatták és tanulmányozhatták.[1]

Mondhatjuk valóban, hogy e négy év alatt folytatott tevékenysége előképe volt azon életmódnak, melyhez egész élete alatt hü maradt. A mily szorgalmat fejtett ki u. i., mint a Pázmány-intézet növendéke a hittani tanulmányokban, amily szeretettel függött általában a tudományokon, épp oly kitartással és lelkesedéssel müvelte azokat egész életén keresztül.

Amily odaadással élt azonban tanulmányainak, épp oly buzgósággal ügyekezett erkölcsi tekintetben is méltóan előkészülni azon magasztos pályára, melyen az emberiség legnemesebb érdekeinek előmozditása körül kellendett fáradoznia. Mint gazdag ismeretekkel, alapos képzettséggel és emelkedett lelkülettel biró fiatal ember távozott a Pázmány-intézetből, hogy az uj-szövetség papjává szenteltetvén, megkezdje nyilvános müködését. Az utolsó tanév végével korhiánya miatt néhány hónapig várakoznia kellett és 1854. deczember 7. szenteltetett fel Krautmann József püspök által, Knauz Nándor és Poór Sándor társaságában.

Már kora ifjuságában különös tisztelet gyökerezett meg Zádori szivében a b. Szüz iránt. Születési helyén u. i. kiváló virágzásnak örvendett e tisztelet, melyet jelentékenyen ápol és fokoz a kátlóczi templom főoltárán levő pompás és ősrégi, mintegy másfélszázados Mária-szobor, mely a hivek különös kegyeletének tárgyát képezi. A gyöngéd szeretet és fiui tisztelet, melylyel ekként Zádori az egek Királynéja iránt gyermeksége óta viseltetett, arra inditotta, hogy első sz. áldozatát mindjárt a következő napon,

[1] Ezen adatokat ő nga *Pór Antal* apátkanonok, akad. tag ur méltóztatott velem közölni. Rendkivüli szivességéért van szerencsém ezennel nyilvánosan is hálás köszönetemet tolmácsolni.

deczember 8-án, azon nagy nevezetességü napon mutassa be, melyen a b. Szüz szeplőtelen fogantatásáról szóló hitczikkely a kath. világ általános örömére kihirdettetett. Életének e várva várt mozzanata egészen csendben az esztergomi főszékesegyház Bakács-kápolnájában folyt le. Vezetnöke a tudós *Kemp* Mihály eszt. kanonok volt, a segédkezést pedig fentebb említett társai végezték.[1] Esztergomból Nyitra-Ujlakra ment, hol összes rokonainak jelenlétében a szokásos ünnepélyességek között ülte meg áldozárságának első örömnapját. Rövid idő mulva első hivatalos állására, a nógrádmegyei Balassa-Gyarmath mezővárosba, melynek akkor *Imády* Károly lovag volt lelkésze, költözött segédlelkész gyanánt.

Elérvén a magasztos czélt, mely felé lelke egész erejével törekedett, fenkölt buzgalomtól és nemes lelkesedéstől áthatott kebellel indult tevékenységének dicső, de nem könnyü utjára. Méltó szolgája óhajtván lenni az Urnak, mélyen szivébe véste mindazon kötelmeket, melyek a hivekkel szemben — az oltár szolgájának vállaira nehezednek.

Ismervén e szavakat: „Minden hatalom nekem adatott a mennyben és a földön: elmenvén tehát tanitsatok minden nemzeteket,“[2] fáradtságot nem ismerő buzgalommal hirdette az Ur igéjét, nem elismerést és dicséretet, hanem hallgatóinak hasznát, a lelkek üdvét keresve. Nem röpködött beszédeiben aggálylyal keresett nagy szavak, hangzatos szólamok és virágos kifejezések szárnyain az érthetetlenség

[1] Első sz. áldozatának emlékére, annak 25. évfordulóján — 1879-ben — a szeplőtelenül fogantatott sz. Szüzet ábrázoló igen szép képet készittetett. A b. Szüz, mint «a mennyek Királynője» arany mező közepén áll. A kép felső részén e szavak állanak: «BeneDICIte MarIae sIne Labe ConCeptae.» A kép alján pedig e felirat olvasható: «A boldogságos szüz Mária szeplőtelen fogantatása hitágazatának kimondásakor 1854. karácsonyhava 8-án, az esztergomi főtemplom sz. Mária-oltáránál tartotta első szent mise-áldozatát — Zádori János. O. P. M. V. & M.»

[2] Máté XXVIII. 18. 19.

régiói felé, hanem egyszerüen, áttetsző világossággal tárta hallgatói elé mindig nagy gonddal összeállitott tanitásait ugy, hogy azoknak átértése a legegyszerübb hallgató részéről sem találkozott nehézséggel. Beszédeinek tartalmával összhangban állott külső előadása is, melyhez a hatásvadászat leghalványabb gyanuja sem férkőzhetett.

Tartalmas beszédei nem is tévesztették hatásukat. Prédikáczióira özönlött a város nagyja és apraja, sőt a más vallásuak is sürüen látogatták beszédeit, melyekre még ma is örömmel emlékeznek Balassa-Gyarmath hivei. Több beszédét a minden oldalról nyilvánult óhaj folytán ki is kellett nyomatnia és mint értesültünk, még mindig kegyelettel őrizik és szorgosan forgatják azokat.

Állandóan szemei előtt lebegvén sz. Pál e szavai: „Ugy tekintsen minket az ember, mint Krisztus szolgáit és az Isten titkainak sáfárait;“[1] továbbá azon megszivlelendő intelme: „Itt már az kivántatik a sáfároktól, hogy kiki hivnek találtassék“:[2] papi teendőinek végzése, a szentségek kiszolgáltatása, a betegek látogatása[3] stb. körül mindig a legszivesebb készség és épületes buzgalom jeleit tüntette fel.[4]

---

[1] I. Kor. IV. 1.

[2] U. o. 2.

[3] Tisztelt kezekből vett értesités szerint bizonyos *Verebes* Illés nevü szélhüdés által sujtott és 42 év óta ágyban fekvő polgárt nemcsak igen gyakran meglátogatott, a szentségekben részesitett, vigasztaló szavaival erősitett, hanem mint munkaképtelen családfőt szerény tehetségeihez képest anyagilag is gyámolitott és segélyezett. — Hasonlóképen gyakran felkeresett egy vak izraelitát és őt alamizsnáiban részesitette. Szokatlan emberbaráti szeretete annyira megnyerte a szegény világtalan izraelitát, hogy az *egészen önként*, minden felszólitás nélkül egy izben abbeli óhaját fejezte ki előtte, hogy szeretne a kath. egyház kebelébe felvétetni. Meg is keresztelte őt Zádori és nemcsak a plébánia-templom szerény orgonahuzói állását szerezte meg neki, hanem kieszközölte több előkelő családnál azt is, hogy a szegény vak ember naponként felváltva más-más háznál élelmet kapott.

[4] Szépen visszatükröztetik idevonatkozó gondolkozását a naplójában olvasható ezen szavak: «1855. febr. 11. Rendkivüli módon jól érzem maga-

Megemlékezvén folyton az Üdvözitő szeretetéről, melylyel a kisdedek iránt viseltetett és nem feledvén soha e szavakat: „Hagyjátok a kisdedeket hozzám jönni és ne tiltsátok el őket;“[1] fáradhatlan volt a kisdedek oktatásában, örömmel sietett az iskola falai közé, benső szeretettel függött az egyház gyönge csemetéin és uton-utfélen kimutatta az őszinte vonzalmat, mely irántok nemes szivében honolt.

Különösen szemei előtt tartván az Üdvözitő amaz intelmeit, melyekben szolgáinak életére vonatkozólag mondotta: „Ti vagytok a föld sava. Ti vagytok a világ világossága... Gyertyát nem gyujtanak, hogy a véka alá tegyék, hanem a gyertyatartóra, hogy világoskodjék mindazoknak, kik a házban vannak“[2]: az erények példányképe igyekezett lenni.[3]

Érezte ő az igazságot, melyet a dicsőségesen uralkodó sz. atya, XIII. Leo pápa, még mint perugiai püspök, papságához intézett remek körleveleinek

---

mat. A papi foglalkozás minden lehető nemét, számra vagy 9-et elvégezvén, annak tudata, hogy talán csak némileg is eleget tevék kötelességemnek, pompásan megnyugtatólag hat reám.» Vagy:

«1855. okt. 8. Ma gyóntam. Hiába, csak igaz marad, hogy soh' sincs jó dolgom, csak midőn ezt a dicső szentséget felveszem... Pompásan érzem magamat. Szakad az eső, lubiczkol ablakom alatt a meggyült viz, távolról tomboló dörgés követi a szemvakitó villám czikázó ütését és én szobámban, Schlörrel mulatva, oly dicsően érzem magamat, mint mindig gyónáskor.»

[1] Márk. X. 14.

[2] Máté V. 13—15.

[3] Lelkületét e tekintetben mutatják gondosan vezetett naplójának 1855. jan. 7. irt eme szavai: «A rossz állapotbani megelégedés — értem az erkölcsileg rosszat — mindig a tudatlansággal párosult gyávaság tulajdona. Ismertem népet, mely csupa butaságból nem mert jobblétről álmodozni, de mily nagy volt bámulatom, midőn az erkölcsileg elsülyedt emberben szintén tapasztalám, mily gyáván hajtja nyakát a szenvedélyek jármába. A ki gondolkozik, lehetetlen, hogy ily alávaló létből jobb után ne sóvárogjon! Továbbá láttam, hogy a gondolkozó tehetség kifejlődése birt egyet kiragadni a vétkek posványából. A rosszban megmaradás tehát — gyávaság.» — Más helyütt, 1855. márczius 15., irja: «Mily dicső a tüzes ifjuság lángjait felajánlanod Istennek! Ezek vigasztalóid lesznek férfikorodban; támaszai gyengeségeidnek, örömei vénségednek, és ha ezt el nem érnéd, ugy egykor az örök jutalom adói.»

egyikében ezen ékes szavakkal fejezett ki: „A pap erkölcsi magaviselete azon tükör, mely szerint a nép erkölcsei alakulnak. Minden tekintet e tükör felé fordul. Hamar észrevétetik rajta minden folt és a magában csekély fogyatkozás is elegendő arra, hogy tisztaságát elhomályositsa és becsét csökkentse. Gyakran történik, hogy e tekintetben a rossznak csupán látszata is elég arra, hogy a pap elitéltessék és helyrehozhatlanul süllyedjen mások becsülésében.“[1]

Nem csodálhatjuk, hogy ily magatartás mellett általános tiszteletnek és becsülésnek örvendett. A mily tisztelettel és becsüléssel találkozott azonban mint magasztos kötelmeit lelkiismeretesen, buzgóan teljesitő pap, épp oly szeretetben és kedveltségben állott, mint a társadalom kiváló tehetségü, nagy képzettségü, feddhetlen jellemü és megnyerő modoru tagja. Mint ilyen örömmel látott barátja volt az előkelőbb köröknek, szivesen fogadott vendége a tekintélyesebb családoknak.

Mig Zádori ekként, mint igazi és buzgó pap, állhatatos lelkiismeretességgel teljesité hivatalos kötelességeit és közbecsülést vivott ki magának a társadalmi életben: addig teendőinek pontos elvégzése után rendelkezésére maradt idejét nagy szorgalommal a tudományos foglalkozásoknak szentelé.

Shakespeare Hamletjében egy helyütt azon meggyőződését fejezi ki, hogy a szellem erejét, „az isteni észt“ nem azért adta a Teremtő, hogy „használatlanul megpenészedjék bennünk.“

Ezen meggyőződésben élt Zádori is! Szellemi tehetségeinek giráival nagyon serényen sáfárkodott. Folyton olvasott, tanult, irt és dolgozott. Mint segédlelkész részben a hittudori szigorlatokra készült, részben pedig ugy önképzés, mint a papi hivatás minél tökéletesebb betöltése tekintetéből a tudományoknak élt. (Folyt. köv.)

[1] Füssy T. XIII. Leo pápa élete. 22. lap.

JÉZUS SZEMÉLYE ÉS TANA A MODERN VALLÁSI RENDSZEREKBEN.

(Apologetikai tanulmány.)

Irta Dr. DUDEK JÁNOS.

A modern vallási rendszerek alatt az ugynevezett természeti vallás különböző kiadását kell érteni, a milyen a modern realismus, kriticismus, pantheismus, materialismus, deismus, pessimismus vallása, a melyek egyformán a kereszténységnek, mint természetfeletti, Istentől kijelentett vallásnak tagadását foglalják magokban. Ezek nem egyebek, mint a kereszténység előtt létezett vallási rendszereknek a mai korhoz alkalmazott ujabb kiadásai. A mi theologikus jogosultságukat illeti, az a kereszténységnek az egyszerü természeti vallások közé való sorozásán s a mi ebből következik — isteni tekintélyének megsemmisitésén alapszik. Ugyanis mindinkább közhitelüvé vált a nézet, hogy a kereszténység, mint tanrendszer, sz. könyveivel egyetemben: az ó-kori vallásokkal egy rangon áll; hogy az a természetes emberi ész evolúciójának oly terméke, tehát bölcseleti rendszer, mint a melyhez hasonlóval — az ész akkori fejlettségi fokának megfelelően — akár a Veda irodalomban, akár pl. Mohamed koránjában találkozunk.

E rendszerek a kereszténységet isteni eredetü vallásnak el nem ismerik; ilyen felfogás szerintük csak a régi idők tudatlanságából és könnyenhivőségéből származhatott; a kereszténység egyszerü bölcseleti rendszer, mely a judaismus és hellenismus elemeiből egészen természetes módon fejlődött. Miután pedig a haladó tudomány a kereszténységet az egyszerü ész-vallás rangjára szállitotta le, mely a régi korból származott reánk, az egészben véve többé fel nem tartható, a gondolkodó ész — mai fejlettségének megfelelően, csak azt hagyja meg belőle, a mit helyesnek és

igaznak ismer el, különben egészen uj, a mai kornak megfelelő vallásokat állit helyébe s ilyenek a már fentebb emlitett rendszerek.[1] Mindenfelé, a tudományban csakugy mint a közéletben, hallatszik a szólam, hogy a mai müvelt emberek vagy ezekhez a rendszerekhez ragaszkodhatnak, vagy pedig Schiller mondása szerint: «haben keine Religion aus Religion.»[2]

Ezek szerint Jézus, a kereszténység alapitója, egy sorban áll a régi vallásalapitókkal, tana pedig nem egyéb, mint egy, ma nagyobb részben már tulhaladott bölcseleti rendszer. Ez a nézet 18 század közhitével ellenkezik; ellentétben áll azon vallás méltóságával, mely az európai civilizáczió alapját képezi; mert a ker. vallás, mint isteni eredetü vallás vezette müveltségre az emberiséget; fosszd meg őt isteni tekintélyétől s nem érted 18 századnak történelmét.

Miután a tévelyeknek legjobb kritikájuk — saját történelmök s a tévely logikájának is hosszabb időre van szüksége, mig összes következtetéseit levonhatja: a kereszténység isteni eredetét tagadó mai rendszereknek helyes felismerésére s kellő méltatására leghelyesebbnek látszik a történelem adataihoz fordulni, s azok alapján megoldani[3] a kérdést, miként fejlődött a kereszténység isteni eredetét tagadó nézet, miként keritette hatalmába a tudomány különféle ágait s járta át a közéletet: kik s milyen elvek alapján végezték e munkát?

---

[1] L. e vallási rendszerek ismertetését T. Pesch: Die grossen Welträthsel. 1884. II. k. 463—546 ll. Mindazok, akik a ker. kinyilatkoztatást semmibe sem veszik, sőt határozott ellenségei a ker. vallásnak, a természet-bölcselet alapján igyekeznek megalkotni vallási nézeteiket. Pesch ezen hires munkájában ugyanazon természet-bölcselet alapján kimutatja, mit kell tartani a mai divatos, mondva-csinált természet-bölcseletről s a rá épitett vallási rendszerekről.

[2] L. Edgar. von Hammerstein. Trier. 1886. 114. l.

[3] L. Geschichtslügen. Paderborn. 1884. 1—27 l. — Dr. Hettinger F. A kereszténység válsága. Forditotta a bpesti növendékpapság e. i. iskolája. Munkálatok 1883. — Vigouroux-Ibach: Die Bibel und die neueren Endeckungen in Palästina, in Ägypten und in Assyrien. Mainz, 1885. 1—107 l.

I. A kereszténység isteni eredetét tagadó nézet első csirája a sz. irás megtámadtatásából fejlődött, mely Angolországban vette kezdetét;[1] innen Voltaire által Franciaországba vitetett át, majd csakhamar Németországba lett átültetve, a hol különösen II. Frigyes udvarában talált termékeny talajra. Németország volt tulajdonképen az, a hol a bibliai észelviség (rationalismus) iskolává alakult, teljes kifejlését nyerte, s e század elejétől fogva ő szolgáltatta az eszméket, melyek a többi országok észelvi tudósainak rendszereik megalkotásában kiinduló pontul szolgáltak.[2] Azért a német észelviek iskolái azok, melyekre a szorgos kutatónak első sorban kell figyelmét forditania.

Azon nagy szellemi küzdelem, mely először a vallásra, majd az össztudományra irányult s mely ma valóságos boszorkány tánczát járja, — alapjában Luther nevéhez füződik, ki követőinek — megvetvén a kath. egyház tanitótekintélyét — a bibliát adta kezeikbe, mint Isten müvét s olyat, mely a szabadvizsgálat elve mellett a ker. hit egyedüli forrása. Protestánsnak a biblia lett mindene, közte és Isten közt a sz. irás áll, mint Isten szava, melynek magyarázója kinek-kinek a belátása és lelkiismerete. A biblia volt egyszersmind a kapocs is, mely a különben mindjárt kezdetben sokfelé szakadt protestáns felekezeteket a közös ellenséggel — a kath. egyházzal szemben összetartotta. Nagyra is becsülték ez egyedüli örökségöket, majdnem azt kell állitani, hogy a sz. irás tisztelete a régi protestánsoknál tulment minden józan határon. Igy pl.: Nitsche György, góthai superintendens (a 18. század elején) e kérdésről[3] értekezett: «Vajjon a sz. irás maga az Isten-e, vagy pedig csak teremtmény?»

[1] Gróf Cherbury Herbers (1624) és a szabadgondolkozók-társulata. L. Vigouroux i. mü 10. l.

[2] L. Vigouroux i. mü 2. l. A kath. tudósok hires müncheni gyülésén 1863-ban Döllinger és társai a franczia Renan «Jézus élete» czimü müvéről oda nyilatkoztak, hogy az, mint irodalmi termék, merő reproductiója Strausz ugyancsak «Jézus élete» czimü munkájának. Lit. Handweiser. 1863. 19. No. Erről többet Strausz jellemzésénél.

[3] L. Vigouroux i. mü 6. l.

Ezen bibliolatria kapcsolatban az inspiratióról szóló s egész a szélsőségig hajtott tannal, egész a 18-ik század közepéig fentartotta magát, mig t. i. a protestantizmus elhatalmasodva önmagával kezdett foglalkozni. Mint az ember munkája befejeztével számba veszi az utat-módot, mely őt czéljához vezette, ugy tett most a protestantizmus is hitbeli dolgaival. Hosszu küzdelmeket állott ki s miért? Azért, hogy ne a kath. tanitó-tekintély, hanem a sz. irás legyen kizárólag hitének szabálya. — Protestánsnak a hite a sz. irásra támaszkodik. Most azonban — egyesek megelőző példái után — maga jött rá egy igen fontos kérdésre. Protestánsnak a hite a bibliára támaszkodik, de mire támaszkodik, min alapul a biblia tekintélye? . . . . Luther[1] egykori mondása: «Das Wort sie sollen lassen stahn» elvesztette ingerét. Mert valóban, ha valaki kizárólag csak a bibliát magát veszi, eltekintve a külső, történelmi bizonyitékoktól, annak isteni eredetéről, a mint azt az észszerü hit megkivánja, aligha fog meggyőződhetni. Nem csoda tehát, ha Grotius Hugo (1583—1646.) és Spinoza (1632—77.) már az előbbi században a protestánsok merev felfogását az inspiratióról erősen kétségbe vonták. Szavuk ugyan elhangzott akkor, de az egyszer felvetett kérdés továbbra is fennállott, s a 18-ik század második felében az angol deisták eszméi, a franczia encyclopaedisták élczei annak megoldására elhatározó befolyást gyakoroltak. Hozzájárult, hogy a régi kézira-

[1] L. Vigouroux i. mü 7. l. Bővebben Hettinger i. mü 7. l. «Az inspiratiót, mondja Luthardt, Luther mint önmagától érthetőt feltételezte anélkül, hogy arra elméletet állitott volna föl. Ő a szentirás isteni méltóságában való hitet, az elhagyott atyai házból örökség gyanánt vitte magával és még csak sejtelme sem volt arról, hogy azt oly hamar elpazarolja, mint az a tékozló fiuval történt.» «A reformátorok nem vették észre, hogy a kánoni iratok tévmentességébe helyezett hitök, a melyet az anyatejjel szivtak magukba, kizárólag az azt bizonyitó csalhatatlan egyházban és az egyházi traditióban való hitben gyökeredzik; mivel a sz. irás tévmentességében való hitök ugyszólván vérökké vált, azért nem is sejtették, hogy az egyház és a traditio csalhatatlansága ellen irányuló támadásuk az előbbi ellen irányuló támadás és hogy ezzel a hierarchia épületéből kiemelték az első követ, ami szükségképen az egész épület rombadőltét vonja maga után.» Hartmann.

tok összehasonlitásai, az összehalmozott lectiones variantes a szöveg tekintélyét soknak szemeiben meggyengitették. A Nicolai által kiadott Allgemeine deutsche Bibliothek e felburjánzó észelviség csatornájává vált. Ilyen volt az általános hangulat Németországban, midőn a wolfenbütteli töredékek (Wolfenbütteler Fragmente) megjelentek. (1774—8.)

II. Lessing e kiadványa rendkivüli hatást gyakorolt. A hires töredékek eredete a következő. Hamburgban, a hol Lessing is tartózkodott, 1768-ban meghalt Reimarus Sámuel, ki a bölcselet tanára volt. Ez hátrahagyott egy kéziratot, «Schutzschrift für die vernünftigen Verehrer Gottes» czimmel, melynek másolatát Reimarus örökösei közölték Lessinggel, a ki akkor a braunschweigi herczeg könyvtárosa volt Wolfenbüttelben. Lessing maga Spinozának volt a hive s különben is a kereszténységről az volt a véleménye, hogy az független a bibliától. Gondolkozásával teljesen megegyezett Reimarus kéziratának a tartalma, a melynek egy részét «Fragmente eines Ungekannten» név alatt 1774-ben kiadta. Ez az év forduló pontot képez a német protestantismus történelmében, a biblia elleni harcz ezennel rendszerré emeltetett, a Lessing által megkezdett munkát, a kereszténység alapjainak aláásását — Strausz fejezte be.

A töredékek, melyek egymásután jelentek meg, ügyesen voltak kiválasztva a «Schutzschriftből.» Az ismeretlen először csak tolerancziát követelt a deisták számára, a nélkül, hogy a kinyilatkoztatott vallást egyenesen megtámadta volna; erre a kinyilatkoztatást vette bonczkése alá, majd az ó-szövetség iratait támadta meg s végtére neki ment az ujszövetségnek. Mint midőn olajat öntenek a tüzre, ugy hatottak e töredékek s különösen az utolsó «Der Plan von Jesus und seiner Schüler» a német protestánsokra.

Az «ismeretlen» e töredékekben nemcsak Mózest nyilvánitotta csalónak, hanem magával Jézussal szemben is merészkedett ilyen váddal fellépni. Szerinte Jézusnak ugyan igen nemes czélja volt; ő a zsidó népet uj életre ébreszteni s a theocratiának régi fényét visszaállitani akarta, azonban e czélja megvalósitásáért semmiféle eszköztől sem riadt

vissza. Keresztelő János volt a segitő társa, a kivel abban egyezett meg, hogy majd egymást dicsérik s ez által a nép előtt tekintélyre tesznek szert. — Terve megvalósitására legalkalmasabbnak látszott a husvéti idő. Azon a napon, melyet pálma-vasárnapnak nevezünk, Jézus Jeruzsálembe való forradalmi bevonulása által a népet a főpapok és a nép előkelői ellen fellázitotta, csakhogy merészségében tulment a kellő határokon, a mennyiben a templomot is megszentségtelenitette s ez tervének ártalmára volt; elfogták és kivégezték. Tanitványai a kritikus helyzetből akként menekültek, hogy a feltámadásáról szóló mesét kigondolták s az Isten országáról szóló tanát szellemi értelemben kezdték magyarázni.[1]

A sz. irás tekintélyét ennél vakmerőbben nem lehetett már megtámadni. Oly szokatlan volt e beszéd Németországban, hogy maguk az észelviek is felriadtak s vezérük Semler oda nyilatkozott, hogy Lessinget a bolondok házába kellene elzárni.

III. Lessing kiadványa csakhamar feledésbe ment volna, ha a folyton szaporodó észelviek a kereszténység védelmének ürügye alatt tulságos engedményeikkel éppen a kereszténység aláásását elő nem segitik. Különbséget tevén a theologia és a ker. vallás között, oda nyilatkoztak, miszerint a theologiai nézeteket meg lehet támadni a nélkül, hogy a ker. vallás ez által valami kárt szenvedhetne. Azon uj nézetök által pedig, hogy a sz. könyvekben az tekintendő ihletettnek, (inspirált) a mi az olvasó épülésére szolgál, a sz. könyvek és más profán irodalmi termékek közötti különbséget teljesen feladták. Ez volt tehát a felelet, az azelőtt felmerült kérdésre: mire támaszkodik a szent irás isteni tekintélye? — Az inspiratio ilyetén megtagadása a legfontosabb lépés, mely ekkor a ker. vallás rovására történt. Ezzel a sz. irás teljesen az emberi vélemények változásainak rendeltetett alá.

Mint a hegy ormáról leszakadt szikladarab, mindent

[1] A többi ezen korbeli iratok ismertetését l. Geschichtslügen 10—13. l. V. ö. Vigouroux i. müve 16—21. l.

pusztitva, sebesen rohan lefelé, ugy történt az észelviek sz. irás magyarázatával is, mihelyt «bevehetetlen váruk» a biblia egyetlen erős kapuját: az inspiratiót feladták. Egyik lépés a másikra következett.[1] Ha a biblia nem isteni mű, ki lehet biztos a sz. irási elbeszélések történeti hitelességéről? Ez iratokban sok helyütt csodákról van szó, nem ellenkeznek-e azok az észszel és tapasztalással? Az inspiratio tagadása csakhamar a sz. könyvek csodáinak tagadását vonta maga után.

A ki a sz. könyvek ez oldalu megbirálására vállalkozott, az Eichhorn Gottfried volt (1752—1827.), tette pedig azt a «fragmentáik» benyomása alatt. Fejtegetése az ó-szövetséget illeti. Nézete szerint az abban elbeszélt csodák hasonlók a minden régi nép történeteiben előforduló csodás jelenségekhez, közös tulajdonságuk ugyanis a régi népeknek az, hogy sok szokatlan tüneményt természetes uton nem tudván megfejteni, azokat egyenesen az isteneknek tulajdonitották; ez alól a zsidó nép sem képezett kivételt.

De ha a bibliai csodák, mint ilyenek, s a mint a sz.

[1] Ezen mult századbeli észelvi irányzatról következőképen nyilatkozik Schwarz, modern protestáns theologus és udvari hitszónok: «Der gemeinsame Charakter dieser ganzen Theologie war der der Haltungslosigkeit und Zusammenhangslosigkeit . . . . Ueberall Unsicherheit und Halbheit, ein kleinliches Feilschen um ein bischen mehr Vernunft und Offenbarung, um diese oder jene Wunder; ein feiges Sich-Abwenden von den alten Dogmen, ohne offene und scharfe Kritik . . . . Welch'eine Welt elendester Gemeinheit mit glattester Spiessbürgerlichkeit breitet sich nun aus! Und welch'ein geschichtlicher Pragmatismus an Stelle der Wunder und Offenbarungsacte! Ein Pragmatismus der kleinen, persönlichen Motive, an denen die grossen Entscheidungen der Weltgeschichte hängen, ein Hintergrund von gemeinen Künsten, von Staatsintriguen und Priesterbetrug, durch welche Religionen gestiftet und erhalten werden . . . . . In diesem Sinne ist nicht allein das Wort des Moses, auch die Geschichte Christi, der «Plan» seines Lebens durch die Betrugs-Hypothese beschmutzt. — Die Fragmente des Reimarus sprachen am stärksten und unverhohlensten die Stimmung jener Zeit gegenüber den völlig unverständlich und ungeniessbar gewordenen Uebernatürlichkeiten der Schrift aus . . . . Das ist das Bild jener aufgelösten und charakterlosen Uebergangstheologie, welche die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts erfüllt und in der Mitte steht zwischen der alten orthodoxen und der modernen Theologie.» Zur Geschichte der neuesten Theologie. Leipzig, 1764. 5 s. V. ö. Geschichtslügen 13. l.

irásban előadatnak, nem érdemelnek hitelt, mit kell tartanunk ezen iratok szerzőiről? Nem kell-e őket csalóknak nyilvánitani? Reimarus igen-nel felelt, azonban Eichhorn e következtetéstől visszariadt. Lehetetlennek látszott előtte csalóknak mondani oly férfiakat, a kik kortársaikra oly üdvös befolyást gyakoroltak. A sz. könyvek irói nem követtek el csalást, csak mi nem értjük őket. Ők egyszerüen alkalmazkodtak kortársaik beszéd-modorához, azért elbeszéléseiket a mai felfogásunk s mai beszédmódunk szerint kell visszaadni s akkor eltünnek a csodák. Szóval Eichhorn mindazon helyeket, hol csodákról van szó, metaphorikus elbeszéléseknek tartotta.[1]

Ezzel az észelviség két alapdogmája: az inspiratio és a csodák tagadása a protestáns theologiában meg lett honositva.

Eichhorn tanitványai tovább mentek s tagadták a csodák szükségességét, sőt Herderrel egyetemben magát a kereszténységet is, mint vallást, függetlennek nyilvánitották azon nézettől, melylyel valaki e vallás alapitójának személyéről bir.

IV. E nézetet a sz. irásra alkalmazta Paulus Henrik Eberhard (1761—1850.) Spinoza és Kant bölcseletének követője, a ki elődjének, Eichhornnak, theoriáját tovább fejlesztette és a csoda tagadását elméletileg is beigazolni iparkodott. Ezen elmélet szerint oly esemény, mely a közönséges természeti törvényekre vissza nem vezethető, egyszerüen nem létezőnek tekintendő és soha sem történhetett meg. Isten hatalmát a rendes természeti törvények müködése s nem azok megváltoztatása által nyilvánitja. A természeti rend megbolygatása nem történhetik valamely hitbeli igazság megerősitése végett. Ez a csoda tagadásának elmélete.[2]

---

[1] Hasonló felfogással különben már Spinoza és Reimarusnál is találkozunk, akik szerint a szentirásban előforduló csodás elbeszélések egyszerüen a «stylus theocraticus»-ból magyarázandók.

[2] L. Vigouroux i. mü 29. l. Az észelviek Spinoza és Kant óta a csoda tagadásának elméletét oly bizonyosnak tekintik, mintha azt többé meg sem lehetne dönteni. Pedig a józan bölcseletnek, mely a logikát az igazság felde-

Az egész elmélet nem egyéb, mint ismétlése Kant azon theoriájának, melyet az «Religion in den Grenzen der reinen Vernunft» czimü müvében felállitott.

Kant szerint ugyanis csak a természeti, az ész elveiből lehozott vallás igaz és általános; az ugynevezet természetfeletti vallás, mely a kinyilatkoztatásból származottnak mondatik, szintén nem egyéb, mint maga a természeti vallás, bizonyos önkényes adalékokkal, csodákkal megtoldva, hogy az ilyen alakban eléadott természeti vallás az emberiség kevésbé müvelt része előtt nagyobb tekintélylyel bir-

---

rítésére használja, alapos szava van az elmélethez. Párhuzamba állitva a ker. apologetika tanát a csodáról az észelvek tanával, az tünik ki, hogy az észelviek csak azért tagadják a csoda lehetőségét, mert elméletök két alaphibában szenved; 1. hamis, a természettudománynak meg nem felelő fogalmat tulajdonitanak a természeti törvénynek; 2 nem fogják fel helyesen azon ténynek, melyet a ker. tan csodának nevez, viszonyát a természeti törvényhez.

Hogy azonban a természeti erőt meghaladó tényről, a csodáról s annak a természeti törvényhez való viszonyáról beszélhessünk, előbb a bölcseletből, mint bebizonyitott dolgot fel kell tételeznünk és pedig atheistákkal szemben, hogy létezik Isten; a deisták- és pantheistákkal szemben, hogy ő személyes, a világ felett álló s a világtól lényegesen különböző lény, kinek gondviselése kiterjed a világra. Ezen alapfeltételek mellett: a természeti erők és az azok müködését szabályozó természet-törvények mindazon tüneményekre melyeket létesitenek, csak másod okoknak tekinthetők, s olyanoknak, mint a melyeknek létezése, továbbmüködése az első és a tulajdonképeni végoktól: az Istentől függ. «Ha nem léteznék az affinitás, akkor természetesen vegyületek sem keletkezhettek volna és ha az affinitás egy mindenható akarat parancsszavára létezni megszünnék, a legtöbb ásvány, a növények mind, valamint az állatok és az emberek testei is megsemmisülnének, mert alkotó elemeikre bomlanának szét.» Ráth Arnold. A kisérl. chemia elemei. 1881. 77. l.

Ezek igy lévén: az Isten hatalmának a közönséges természeti rend által való nyilvánulásáról valami merev, a dolog természetének meg nem felelő fogalmat alkotni; általános érvényü, változhatlan természettörvényekről beszélni s ezen phrasisok köpenyege alatt, a mint a szükség kivánja, hol ilyent, hol éppen ellenkezőt keresni (V. ö. Hurter. Theol. dogm. compend. II. 217. de Darvinismo.) — nem tudományos eljárás.

A természet törvényei sem nem általánosak, sem nem változhatlanok.

I. Nem általánosak. «Deus, si proprie loqui velimus, non regit genera vel species, quae non sunt, nisi ideae abstractae, sed regit individua, quae sola realia sunt, *neque regit legibus universalibus, quae pariter non sunt, nisi in conceptu nostro*, exinde ortae, quod nos conspicimus Deum modo

jon. — Ez az az elmélet, a priori felállítva, melyet Paulus az uj-szövetségre alkalmazott.

Paulus és Eichhorn abban különböznek egymástól, hogy mig Eichhorn a sz. irás — és pedig az ó-szövetségi sz. könyvek csodás elbeszéléseit természetes módon, de az u. n. történeti alapon igyekezett magyarázni, addig Paulus ugyanazt az uj-szövetségi sz. könyvekre vonatkozólag lélektani alapon vélte elérhetőnek. Ugyanis maguk a sz. irási elbeszélések oly közvetlenséggel és történeti részletességgel vannak tartva, hogy Paulus tulhajtottnak vélt minden oly

---

uniformi individua talis classis regere, sed regit voluntate peculiari individua singula; quo fit, ut dum Deus decernit talem planetam v. g. sisti, non deroget alicui legi a se constitutae, sed decernit ejusmodi planetam moveri circa solem ad tantum tempus, postea sisti, ac rursum deinceps moveri, prout libet. In hoc vero nulla concipitur nec habetur legis universalis naturalis derogatio, ut patet; et sic de ceteris dicatur. Cum igitur, re in se spectata et prout est, ***nulla sit universalis naturalis lex,*** quae videlicet genera et species et non potius individua respiciat, nec ulla habetur derogatio proprie dicta vel exceptio, sed simplicissimus divinae voluntatis actus, quo fit, ut tale naturae individuum in datis adjunctis hac potius vel alia ratione se habeat; qui proinde hac de causa (ac si miraculum legi universali derogaret) miraculorum possibilitatem impugnant, ***falso laborant supposito,*** ac Deum ex propria sua imbecillitate dimetiuntur.» Perrone. Praelectiones theolog. Edit. 21. Ratisb. I. p. 41.

Lássunk erre egy-két példát a természettudományból. Mig a testnek *térfogata* a *hőfok* alászállásával folytonosan kisebbedik és igy sürüsége növekszik: addig a viz + 4° C-nál eléri legkisebb térfogatát és igy sürüségének netovábbját. Hogy miért éri el a viz + 4° C-nál sürüségének netovábbját? — azt megfejteni nem tudjuk, mondja Fehér. Kisérl. Természettan 4-ik jav. kiad. 1882. 198. l. Az észlelő azonban e tényben, mely a természeti törvény megszoritását foglalja magában, azon fensőbb hatalom bölcs intézkedését látja, mely a vizi lényekről is gondoskodik; mert a természeti törvény érvénye ebben az esetben «halált hozna a vizi állatokra és a növényekre.» — Isomer vegyületek a chémiában, melyeknek tömecsei ugyanazon fajta s egyenlő számu atomokból állanak, mégis physikai és chemiai tekintetben tökéletesen eltérnek egymástól. Ilyenek pl.: a terpentin-olaj és a czitrom-olaj, melyeknek tapasztalati symboluma C_{10} H_{16}. — Ráth. i. müve 79. l. Miként nyilvánul e vegyületekben az általános törvény (már t. i.: ha van általános törvény,) mely szerint az egy fajta atomokból csak egy fajta testek alakulnak? Lásd ezekről bővebben Ulrici Gott und Natur czimü művét.

II. A természet törvényei nem változhatlanok. Midőn ezt állitjuk, má-

állitást, mely azokban egyszerü metaphorákat lát, vagy azokat a keletiek beszéd-modorára vezeti vissza. Más azoknak a megfejtése. Jézus ember volt. Életének eseményei egészen természetesek voltak, mint más emberé; ha azok mégis az evangeliumokban természetfeletti, csodás jellegbe vannak burkolva, ugy azt azon irók képzeletének kell betudnunk, kik Jézus életét számunkra irásba foglalták. Ezen alapon aztán müveiben az evangeliumok adatait oly természetes eseményekre törekedtek vissza vezetni, melyek valósággal megtörténhettek, s melyek az evangeliumok törté-

részt tagadjuk az ellenfelek azon mintegy magától értődő feltevését, mintha e természet erejét meghaladó tény vagy is a csoda, a természet törvényének megváltoztatását foglalná magában. Midőn az ellenfelek különösen ezen az alapon a csoda lehetőségét tagadják, elárulják, hogy vagy félreértik, vagy nem akarják megérteni azt a relatiót, mely a természet erejét meghaladó tény, a csoda és az egyes esetekben érvényesülhető természeti törvény között — a ker. tan szerint létezik. A csoda soha sem involválja a kérdéses egyes esetekben érvényesülhető természeti törvény megváltoztatását. A csodának viszonyát a természeti törvényhez a természettudomány mai álláspontja szerint ekképpen vázolja Hettinger: «In der physischen Weltordnung ist ein Dreifaches zu unterscheiden: Kraft (causa), Wirkung (effectus), Gesetz (ordo). Kraft heisst Alles, was eine Veränderung bewirkt (Eisenlohr, Handb. der Physik. 8. Aufl. S. 2.); diese Veränderungen, Wirkungen, Naturerscheinungen erfolgen nach bestimmten Regeln, Gesetzen. Nun aber ist es ein Fundamentalprincip der Naturwissenschaft: die Wirkungen niederer Kräfte werden aufgehoben oder modificirt, wenn in einem bestimmten Falle eine höhere Kraft sich bethätigt. Das Wesen des Naturkörpers, dem diese Kraft inhärirt, wird nicht geändert; das Gesetz, nach welchem diese sich bethätigt, so lange eine höhere Kraft nicht einwirkt, wird ebenfalls nicht alterirt; selbst die Kraftäusserung bleibt, aber nur als Vermögen (in actu primo), da deren volle Wirkung durch den Dazwischentritt einer höheren Kraft paralysirt wird. Die Kraft des Magnetismus hebt auf die Wirkung der Schwerkraft, die Vegetationskraft modificirt die Wirkung der chemischen Kräfte, die in der anorganischen Natur andere Verbindungen eingehen; das thierische Leben wirkt umbildend ein auf die vegetativen Kräfte; der freie Geist bestimmt und modificirt sie alle. Wohl kann Gott die Naturkräfte nicht vernichten, weil er nichts vernichtet, aber in seiner freien Allmacht besitzt er eine Kraft, welche die Kräfte der Natur leitet und bestimmt. Höhere Kräfte modificiren, neutralisiren die Wirkungen der niederen Kräfte — das ist ein Gesetz der Natur selbst; *und so tritt das Wunder ein in die physische Welt als eine höhere Kraft, theils unmittelbar als Gottes Kraft, theils mittelbar in den creatür-*

nelmi hátterét képezhették. Különben ha mi a sz. iratokban sok eseményt csodás jelenetnek tartunk, annak okai jó részben az exegeták is, a kik téves magyarázataik által a kereszténységet tévutra vezették.[1]

Emlitettem, hogy Paulusnak, mint biblikusnak, kiindulási pontja a Kant-féle bölcselet, különösen annak a vallásról felállitott theoriája; ez volt a criterium, melyhez az

---

lichen Ursachen durch Betätigung der potentia obedientialis, sowohl in passiver Weise ihre Wirkung alterirend, als in activer Weise sie zu höherer Wirkung befähigend. Weit entfernt darum, das Naturgesetz aufzuheben, setzt das Wunder dasselbe voraus und bestätigt es.» Fundam. Theologie 1879. I. 224. l.

Tehát hamis és sem hittani (V. ö. Hurter. Theol. dogm. I. 27. l.) sem természettudományi okokkal nem lévén támogatható az ellenfelek támadása: a csodák lehetőségét az ész elveivel teljesen megegyező igazságnak kell tartani.

Különben a mi a csodák lehetőségének, valamint felismerhetőségének bizonyitásánál érvényesülő helyes logikai eljárást illeti a) szem előtt tartandó, hogy a csodák történelmi tények, azért az ilyenek bizonyitásánál használt eljárást nem szabad az önkényes subjectivismusnak feláldozni; b) az ellenfelek kifogásait, a kik általánosságban szeretnek mozogni, concret alapra kell szoritani; ilyen módon a természet erejét meghaladó tény viszonya azon természeti törvényhez, melyről a kérdéses egyes esetben szó lehet — könnyebben felismerhető s a csoda lehetőségének bölcseleti tárgyalása is biztos alapon mozog.

(Az észelviek részletes okoskodásainak czáfolása található Perrone Praelect. theol. I. 42. l.)

[1] Paulus ez állitásának illustrálására felhozok egy részletet. (Phylologisch-kritischer und historischer Commentar über das Neue Testament 1804. T. IV. p. 150—162.) «So sagen z. B. die Commentatoren des Johannes, dass Jesus bei der Hochzeit zu Cana Wasser in Wein wandelte. Ein Irrthum der Interpretation! Es war Gebrauch bei den Juden, den Neuvermählten Geschenke an Wein oder Oel zu machen. Jesus hatte nach Cana fünf neue Jünger mitgebracht, welche er an seine Person attachiren wollte, ohne dass sie eingeladen waren. Er sah also voraus, dass man zu kurz kommen werde mit dem Wein und brachte desshalb die nöthige Menge herbei. Indessen hielt er aus Scherz sein Geschenk bis zu dem Augenblicke zurück, wo es an Wein mangelte. Alsdann liess er, um sich zu amüsiren, Wasser aus einem Kruge giessen, aber der Wein befand sich in den anderen Krügen, in welche er ihn gethan hatte. Der «Ruhm» den er davon trug, wie der hl. Johannes sagt, machte seinen Ruf aus, als Mann von guter Laune.» Ehhez Vigouroux (i. mű 32. l.) folytatólag megjegyzi: «Alle evangelischen Wunder sind von Paulus in analoger Weise erklärt worden.»

evangelisták adatait mérte. S ámbár a komoly ember a történelem tényeinek elbirálásánál a subjectivismus önkénykedéseit jogosulatlanoknak tartja: mégis a Paulus által letett exegetikai alapelv vörösfonalként huzódik végig mindazon theoriákon, melyeket utódjai a keresztény vallás isteni eredetének lerontására kigondoltak.

(Folyt. köv.)

A HALHATATLANSÁG HITE A NEM KERESZTÉNY NÉPEKNÉL.

Irta ERHARDT VIKTOR.

«Alkota az Ur Isten embert a föld anyagából és orczájára lehellé az élet lehelletét.» I. Móz. 2, 7.

«Földi erő nincs — mond Eötvös — mely bennem az erős hitet megtántorithatná, hogy mi e lét határain tul viszontlátjuk egymást. Hol és miként? ki mondhatja ezt? körültekintünk e földön s a természet bájló rejtélyei nem felelnek kételyeinkre; föltekintünk az égre, és annyi világai meggyőződést nem ragyognak vágygyal emelkedő lelkeinkbe; de tekints magadba, s szived nyugtalan dobogása: a vágy, mely kebledet fesziti, a remény, mely jövendődre int, lelked s minden, mi benned gondol, szól, él, emelkedik, egyszóval felzajog: ember, te halhatatlan vagy!» — «Igen a lélek a halál után is élni fog, mert magában hordja a halhatatlanság, az örök élet eszméjét s egyszersmind az örök után való hatalmas és kiirthatatlan vágy foglalja el az összes emberek keblét.»[1]

A halhatatlanság eszméje kitörölhetetlen betükkel van az emberiség lelkébe vésve; járjuk be e földet, annak

[1] Hettinger. Christenthum I. köt. 1. rész. 357. l.

egyik sarkától a másikig, a hol csak embereket találunk — a kultura bármily magas, vagy alacsony fokán is álljanak azok, — mindenütt ez eszme, e hit ragyog felénk, azon különbséggel, hogy néhol, ugy szólván teljes fényével káprázatja szemünket, máshol *sürübb* vagy *ritkább* fátyolon keresztül csillogva árulja el magát, a szerint, a mint a nép jobban vagy kevésbé távozott az ős kinyilatkoztatás forrásától.

Soraim czélja, utleirások, tudományos kutatások s más szerény könyvtáramban található munkák nyomán, ugy a jelenleg is élő, valamint a már nem élő, nem keresztény népeknek a lélek halhatatlanságára vonatkozó hitét vázlatosan egybeállitani. Tökéletes képet, már körülményeimnél fogva sem nyujthatok s igy a teljes bevégzettségre természetesen igényt sem tarthatok. *E képből* itt-ott hiányozni fognak a mélyebb árnyak s a nagyobb fénypontok is s azzal sem áltatom az olvasót, hogy ragyogó szinekben fog gyönyörködni: — ez csak egy parányi morzsa kiván lenni, melyhez nagyobb tehetség van hivatva, az emberi nem ős-hagyományai épületébe beilleszteni; vázlat ez, melyet a mester ecsetének kell kellőképen kidomboritani és tökéletesiteni.

Kezdjük most az emberi nem és müvelődés bölcsőjén, Azsián.

Az *árius* vagy *zend nép*, mely a világ egyik legrégibb népének tartatik, az Indus közelében egy Iránnak nevezett régi birodalmat alkotott. E régi népnek vallási fogalmait Kr. e. 1500 körül Zoroaster tökéletesitette s azokból egy szerves egészet képezett; tanait azonban csak Cyrus idejében «Avesta» név alatt foglalták irásba s ez az oka annak, hogy némelyek magát Zoroastert is Cyrus kortársának tartják.[1] A «Zendavesta,» a zend nép e szent könyve, a lélek halhatatlanságáról a következőket mondja: «A halál által a test anyaga visszatér alkotó elemeihez: a föld a földdel, a viz a vizzel, a tüz a tüzzel s az élet a láthatatlan levegővel vegyül. A lélek három napig körülle-

[1] Rolfus. Weltgeschichte. 25. l.

begi a testet azon reményben, ha netalán vele ujra egyesülhetne; de negyed napon megjelenik Zerokh angyal és a Csinevad hidjához vezeti. Ha büntelen volt, az égi kutya (az egyptomi Sirius Anubis; a görög Cerberus) bebocsátja, hogy elődeivel egyesülhessen a mennyben; de ha nem volt büntelen, akkor a pokol mélységébe taszittatik. A kinek jó tettei tulnyomók, annak lelkét a jó angyal a hidon át a paradicsomba vezeti; de a kinél a gonoszság a tulnyomó: az elé egy borzasztó szörnyeteg lép, mely a lelket a pokolba ragadja magával, hol Ahrimán szemére hányja balgaságait. A feltámadás képezi Ormuzdnak és az őt imádóknak tulajdonképeni diadalát. Ezen napon először Kajomersz, utána Masia és Masiana fognak feltámadni. Az elemek védszellemei átadják nekik mindazokat, miket egykoron az elhalók az ő gondviselésökre biztak, a lélek ujra feltalálja egykori földi társait, s a jó, végképen csak most választatik el igazán a gonosztól. Azon bűnösök, kik büneikért elegendőképen még nem lakoltak, ujra poklokra küldetnek, bárha nem is örök büntetésre s három rémitő nap- és éjszakának irtózatait kell kiállniok, melyek a pokol kinjainak 3000 évig tartó gyötrelméhez hasonlók, de végre könyörgő és rimánkodó szavuk meglágyitja Ormuzd szivét s megszabaditja őket kinjaiktól. A világot gyujtó hőség és ömlő láng fogja megtisztitani. A főakarat leragad egy üstököst az égről s azzal felgyujtja a földet. A föld roppant izzó tömege Ahrimán eredeti országának a duzakhnak s önmagának is vesztét okozza. A tüztenger lehatol a pokolba s ott az alborsdai hegy alatt porrá égeti Ahrimánt és szellemeit, kiknek lelkei a világosság honába Ormuzdhoz szállanak fel. Ez a végső gyötrelem, melyen túl nincs halál, nincs küzdés többé.»[1] A «Zendavesta» szerint továbbá, Ormuzd a lelkeket már kezdetben megteremté s a mennybe helyezé azokat, innét azonban kénytelenek leszállni a földre, hogy a testtel egyesüljenek s a földi zarándoklást a kettős kijárattal biró pályán végezzék. A test halála után Ormuzd

[1] Hellwald — Toldy. A föld és népei. II. 436. P. Szathmáry. Az emberi nem müvelődési tört. 130.

itéli meg a lelkeket, melyek legnagyobb része a pokolban marad elkárhozva a világ végeig.[1] Ez volt a zend néphez tartozó *perzsák* hite is, kik a VII. században legyőzetvén az izlam követői által, azok hitét is elfogadták. Az ó-perzsák egyrésze azonban — *a gebrek* vagy *parsok*, — nem hódoltak meg az Izlam előtt, ők megtartották régi vallásukat e mai napig is. Az ó-perzsák e végmaradványai is hiszik a jövő életet, tehát a lélek halhatatlanságát. (Lakhelyök: India.) A haldokló felett jelenleg is igy imádkoznak: «Bocsássa meg neked a Mindenható, a mit az ő akarata, az ő törvényei és Zarathustrar (Zoroaster) igaz tana ellen cselekedtél. Az irgalmas Isten adjon neked jó és szerencsés életet azon világban, melybe menendő vagy és legyen neked irgalmas.» A halott felett pedig két pap imádkozik. Az imádság tartalma körül-belül ez: «Az emberek halandók, egykor itt kell hagyniok a világot s meg kell jelenniök Isten előtt, hogy neki tetteikről számot adjanak. A bünös bünhödni fog, a ki azonban gondolatai, szavai és cselekedeteiben erényes volt, jutalomra számithat.» A ki a paradicsomba óhajt jutni, annak a földön imádkozni, kifogástalanul élni és embertársaival jót kell tenni. Halottjaikat nem égetik el és pedig azért nem, mert az a szentnek tartott tüzet befertőztetné, hanem egy nyilt toronyba helyezik a madarak eledeléül. Boldognak tartják azt, kinek a madarak legelőször is a szemét vájják ki, mert annak lelke biztosan üdvözül.[2]

Hagyjuk el most a zend népet, s térjünk be a világ két régi népéhez: a *hinduk-* és *chinaiakhoz*. Miután a lélekvándorlás dogmája sehol oly befolyást nem gyakorolt, mint a hinduknál, kik bármi is történjék, azt az előbbi élet jutalma vagy büntetésének s magát a halált is csak egy más életre való egyszerü átmenetnek tartják, világos, hogy a lélek halhatatlanságában való hit sem hiányozhatik nálok: ők hisznek a jövő életben, melyben a jók jutalom, a gonoszok pedig büntetésben részesülnek. A jók Jamahoz jutnak; szép

[1] Cantu. Világtört. II. 40.

[2] Oberländer. Fremde Völker. 477. l.

utakon, illatos fák árnyában járnak-kelnek, lotos-födte folyamok között laknak és virágok boritandják őket; a légben a boldogok dala s az angyalok bájdalu éneke hangzik. A gonoszok ellenben szük utakon fognak járni, majd izzó homokon, majd éles, hegyes köveken, melyek minden lépésnél vérig sebzik lábaikat; mezitelenek, szomjuságtól gyötörtetnek, vér és piszok boritja őket, tüzes hamu, égő parázs hull reájok s orditással töltik be a léget.[1] Halottjaikat máglyán égetik, s midőn a test már-már tüzet fog, a legközelebb érdekelt rokon vas-bunkóval egyetlen csapással szétüti a halott koponyáját, hogy — *lelkét kiszabaditsa.* Maga az embertelen szokás, hogy az özvegyek férjeikkel együtt égettetnek el, nem a nemzeti törvényen, hanem a rosszul értett halhatatlanságban való hiten alapszik. Menu törvénye ugyanis igy szól: «Az özvegy sanyargassa testét. . . férje halála után ne ejtsen ki férfi nevet . . . kerüljön minden érzéki gyönyört . . .» A törvény tehát nem parancsolja az özvegy megégetését, sőt ennek ellenkezőjét: a nők azonban látván, hogy az elhunyt férj máglyájára hányják annak legkedvesebb jószágait, ők is önkényt a máglyára léptek, azon reményben, hogy a másvilágon testileg egyesülendnek. S e rémitő rajongásból származó öngyilkosságnak 1819—1823-ig 3068 özvegy esett áldozatul.[2] Most már szünő félben van. Mellesleg megemlitem, hogy a lélekvándorlás alapján rendkivüli tisztelettel adóznak az állatoknak s ezért hust sem esznek, állatot soha sem ölnek, még a tigrist s a kigyókat sem bántják, pedig ezek közülök évenkint ezreket ölnek meg. A brahmin (pap) meggyilkolása után a legnagyobb büntett: az ökör levágása. Az állatokat közköltségen tartják; a betegek, az elaggottak vagy nyomorékok (állatok) számára kórházaik, ápoldáik vannak számos cselédekkel, melyek évenkint 200,000 márkába kerülnek.[3] Ime hová fejlődött a rosszul értelmezett halhatatlanságban való hit, egyrészt embertelen kinzásokra, másrészt határt nem ismerő

[1] Oberländer. I. m. 448. l.
[2] Cantu. Világt. I. 449.
[3] Oberländer. I. m. 455.

állatszeretetre vitte őket; mindkét esetben azonban a lélek halhatatlanságában való hitökről tesznek bizonyságot. Az Indiában lakó *Toda*-k[1] is hisznek a jövő életben s azt tartják, hogy a paradicsomban bivalyokban és tejben fognak bővelkedni.[2]

A *chinaiak* — a világ legconservativebb népe, — szintén hisznek a lélek halhatatlanságában. Szerintök a halál beálltával a lélek elhagyja a testet s tovább áll és utra kel. Ha a beteg halálához közelg, bizonyos, hogy a lélek elszánta már magát a vándorutra s többé vissza nem tér; hogy a lélek e szándékát megmásitsák, eleinte könyörögnek s kéréssel iparkodnak rá hatni, ha ez nem használ, ijesztgetik, rakétákat puffogtatnak stb. A megholtak lelkei Fo itélő-széke elé jutnak, ki a jókat bebocsátja az örök életbe, a gonoszokat pedig a tüzbe hányja a sárkányok közé. Chinában a népvallás: a buddhismus, mely Kr. e. a II. században Turkesztánból származott oda, s Tibet, Mongolország, Ceylon, hátsó India és Japánban van elterjedve. A tulajdonképeni buddhismus az «én»-nek megfékezése és legyőzésében áll, a ki ezt elérte, átváltozik, szentté lesz, s a világ zajos életéből a béke tulpartjára jut — fel van mentve a további lélekvándorlástól, s többé nincs a születés és halálnak alávetve; ő bejutott a «Nirvaná»-ba — ő buddha, vagyis feltámasztatott.[3]

Egy füst alatt nézzünk be a Mikadó országába *Japánba* is. Habár itt is el van terjedve a buddhismus, a tulajdonképeni eredeti japán vallás — a *sin*-syn. Sin = istenek és syn = hit. Benne a lélek halhatatlanságát határozottan kifejezve találjuk. A japánok vallása szerint a lélek halhatatlan s van örök jutalom. A lélek vagy a paradicsomba jut, hol a kamik (szentek) laknak, vagy a pokolba. A testtől elvált lelkeket, az alvilági biró szolgálatában álló szellemek fogadják; erre megitéltetnek. A lélek egy tükör elé térdel. A nagyszakállu alvilági biró felveszi a jegyzőköny-

[1] A dravida törzshöz tartoznak.

[2] U. o. 442.

[3] Oberländer. I. m. 44. l.

vet és savanyu arczot vág. A bünös lelkek, vétkeik nagysága szerint, folyton egy vagy több alvilági körben bolyongnak és miután itt kellőképen előkészittetnek, tisztulás végett a tisztitó tüzbe jutnak. A bejárat ajtaja azonban csak akkor nyilik meg ujra, midőn a visszaeséstől már nem kell tartaniok, ekkor kiszabadulnak s folytatják lélekvándorlásukat. A nagy gonosztevők lelkei vadonokban, romok és mérges növények között tartózkodnak s köztük szörnyü dämonok járnak-kelnek. Ezek rendesen oly helyek, hol hajdanában valamely vérszomjas lovag, vagy hübér-ur tanyázott. A boszu elérte őt, meggyilkoltatott, lovag-vára a lángok martalékává lőn. Most éjjelenkint visszatér és kisért; éltében elkövetett gazságai kinozzák, a pokoli szellemek és a legyilkolt áldozatok folyton és iszonyuan gyötrik őt.[1] A lélekvándorlás alapján ők sem esznek állati hust.[2]

Az ó-assyr és babyloni népek szintén hittek a jövő életben, tehát a lélek halhatatlanságában. Mióta Europa tudósai az ék-irás nyitját felfedezték, bámulatos eredményre jutottak, melyről néhány évtized előtt senkinek még csak fogalma sem volt. — Az ásatások s az ékiratok megfejtése következtében most már babylon-assyriai irodalomról is szólhatunk. — Kujundschikban, a királyi könyvtár egyrésze Layard kezébe került, ki a napfényre került királyi palotát is pontosan átvizsgálta. Ő maga 20,000 darab ékirattal ellátott agyag vagy alabastrom lapokat küldött Angliába, később Loftus és Schmith megkétszerezték e számot. S e több ezer éves lapokról is az eltünt népek hite ragyog felénk. Minket jelenleg csak a lélek halhatatlanságát bizonyitó részletek érdekelnek. Az egyik lapon a királyért való következő ima olvasható: «Ez élet után, a mennyei udvar ünnepén, a boldogok honában, a boldog haza világosságában örök és szent élete legyen az Assyriát lakó összes istenek előtt.» Halottakért való ima:. »A dicsően elhunyt férfi lelke mint az arany fog fényleni. E férfiunak adjon a nap (uj) életet és Menodach az Ég első szülötte

[1] Oberländer. I. m. 30. l.

[2] Hellvald. I. m. 520.

adjon neki boldog lakást.» «És felfele szálljon e jámbor, fényeskedjék mint e serleg, ragyogjon mint . . . . mint tiszta ezüst csillogjon ruhája, ragyogjon mint az arany! Szálljon fel a legnagyobb istenhez, a naphoz, a nap az istenek legnagyobbika fogadja szent kezébe az ő lelkét.»

Smith a Layard által felfedezett lapokat sok ügygyelbajjal összeállitván, a tudományos világ nagy örömére azokról egy hősköltemény olvasott le. E hősköltemény a Hadest, az alvilágot emliti, mely a sötétség háza, az Irkalla isten lakása; bemenete van, de kijárata nincs; enyészet, éhség hazája az, hol por és sár az étel; hol egy csepp világosság sincs, hol a szellemek mint madarak röpködnek s a kapukat s küszöböket örök por födi. Istar, Sin a hold-isten leánya, ez alvilági birodalom kapujához ért, honnét még soha senki vissza nem tért s igy szólt a kapushoz: «Vizek őre, nyisd fel a kaput, hogy beléphessek. Ha meg nem nyitod s be nem bocsátasz, betöröm a kaput, szilánkká verem a küszöböt, ostrom alá fogom a bejáratot, tönkre teszem a kaput, a holtakat feltámasztom, hogy megemészszék az élőket, a halál uralkodjék az élet felett.» A kapus igy felelt: «Megállj, urnő, ne bántsd a kaput, szándékod felől értesitendem Ninkigal királynét.» Meg is teszi s jelenti a királynénak: «Nővéred Istar átlépte a vizet.» Hallván ezt Ninkigal elfonnyadt mint a tövéről metszett virág, s remegett mint a nádszál s igy szólt: Dühétől megszabaditandom őt s fenyegetéseit viszonozni fogom. Lobogjatok emésztő lángok, lobogj te tüz-örvény! Ott legyen az ő helye, hol a férfiak vannak, kik nejeiket elhagyták. Ott legyen az ő helye, hol a nők vannak, kik férjeiktől elváltak. Ott legyen az ő helye, hol a becstelen ifjuság lakik. Őr! indulj, nyisd fel előtte a kaput s őt is ugy fogadd mint másokat stb... Istar ezután hét kapun halad át, s mindeniknél egy-egy ékességétől fosztatik meg. E babyloni mythos felette hasonlit a görögöhöz, mely szerint Zeus, Hekatet küldi az alvilágba, hogy Demeter elveszett leányát felkeresse.[1] Ez ujabb

[1] Kaulen. Assyrien und Babylonien. 156. l.

felfedezések teljesen bebizonyitják, hogy az ó-assyr és ó-babyloni népek hitték a lélek halhatatlanságát. Meg kell hogy emlitsem itt a *sátoros czigányokat* is, kik állitólag Indiából származnak, ezeknek is van fogalmuk a halhatatlanságról, habár azok igen kezdetlegesek, szerintök a világi élet állapotai folytatódnak a más világban is. Körül-belül Mahommed paradicsomát képzelik magoknak. Vallási érzelmök sejti ugyan, hogy a lélek egy magasabb rendü más világba is tartozik, de a halál félelme, az élethez való ragaszkodás elhomályositja e sejtelmet.[1] *A zsidókról* is kellene még szólnom, de ezt feleslegesnek tartom, mert hisz az ó-szövetségi szent-irás, melyet most is félénken őriznek, eléggé világos szavakkal hirdeti a lélek halhatatlanságát, a jövő élet jutalmát és büntetését. IV. Móz. 23, 10. Zsolt. 48, 36, 96, 10. Tób. 2, 18. Zsolt. 36, 28. Préd. 12, 5. Izai. 33, 14, 51, 6, 11, 60, 19. Dán. 12, 2. Jób. 19, 25, 27. Zsolt. 26, 13. II. Mak. 12, 43. stb. — Ugyanezen sz. könyv tanusága szerint az ősatyák (patriárkák) is hittek a lélek halhatatlanságában.[2]

Itt — ugy vélem — helyén lesz a talmud-zsidóknak a jövő életben való hitéről, illetőleg az ezen hittel egybekötött babonáikról egyetmást elmondani.

A rabbinusok hagyományai alapján azt tartják, hogy a haldokló mellett van a halál angyala (malach hamuth) ki a halálos itéletet végrehajtja; a zsinagógában a haldoklóért imádkoznak is s hogy az angyal meg ne találhassa azt a kit keres, annak nevét mással cserélik fel. A halál beálltával pedig a házban található összes vizet kiöntik; teszik pedig ezt a következő oknál fogva. A halál angyala — mondják — kardjával öli meg a halálra szánt embereket, s elvégezvén munkáját kardját a vértől meg akarja tisztitani s nehogy ezt megtehesse, s a mérget a vizbe juttassa, azt szétöntik. A talmudisták e tana kitünik «Habodazara» fejezetéből, hol a következők olvashatók: «A halál angyala, ki csupa szem, a haldokló fejénél áll kivont karddal, melynek

[1] Vasárnapi ujság. 1886. 24. sz.

[2] Danko. Hist. rev. d. I. 82.

hegyéről epe szivárog s ezt a haldokló ajkaira bocsátván, ez okozza a tetem-bűzt s annak halvány szinét.» Megmosván a testet kezének hüvelyk és lábai nagy ujjait behajtják, azon hitben élvén, hogy minden zsidónak Jeruzsálemben kell feltámadnia, s a szent földön kivül elhunyt zsidóknak körmeikkel vájva a földet Jeruzsálembe kell menniök. Haza térvén a temetésről a «Kadisch» nevü imát mondják el az elhunyt lelkeért és pedig chaldaeus nyelven; mert — mondják — ezt az angyalok nem értik s igy meg sem akadályozhatják, hogy az az Isten szine elé jusson. Mielőtt pedig a test porrá lesz, a lélek nyugalmat nem találván jár-kel, néha haza is ellátogat, miért is a megholt ágyából az ágynemüt eltávolitják s gyertyát gyujtván, az ágy fejéhez edényben vizet tesznek s egy kéztörlőt függesztenek fel, hogy a haza járó halott megmosakodhassék s megtörölközhessék, az ágynemüt pedig azért távolitják el, nehogy kedve kerekedjék lefeküdni.

Továbbá, azt tartják, hogy a temetés után, a halál angyala a sirra száll, egyesiti a lelket a testtel, s tüzes vaslánczczal megveri a halottat, az első ütésre a test szétesik, a másodikra a csontok szétugranak s azokat angyalok szedik össze, a harmadik ütésre a halott porrá lesz s visszatér a sirba. E büntetést, (hihut hakeber) — a sir megverésének hivják. Ez alól azonban fel van mentve az, ki pénteken hal meg, vagy pedig a szent földön temettetik el.

A Talmud ezenkivül a lélekvándorlást is hirdeti. Igy Rabbi Elias Tisbi czimü könyvében azt mondja: «A rabbinusok általános véleménye szerint minden lélek háromszor teremtetik s három ember testével egyesül. E véleményöket Jób. k. 33. fej. 29. v. szavaira alapitják: «Ime mindezeket cselekszi az Isten három izben mindenikkel.» Azért is azt állitják, hogy Ádám lelke Dávidba száll, s Dávidból a Messiás testébe száll, s bizonyságul felhozzák az Adám nevét alkotó három betüt: A. D. M. — A — Adam. D — Dávid. M — Messiás. Továbbá azt is tanitják, hogy a bünösök lelkei állatokba mennek. A kinek lelke a természet ellen vétkezett, nyulba; a fajtalan tevébe stb. száll.» Ez

szóról-szóra olvasható a fenn idézett rabbinus művében. Rabbi Abarbanel a kereszténység legdühösebb ellensége pedig a Cabbalistákra támaszkodván irja, hogy Esau lelke a názáreti Jézus testében lakott.

Ami pedig a poklot illeti, joggal azt lehet a talmudzsidókról mondani: «tot sententiae, quot capita.» Némelyek (kevesen) a pokol büntetéseit örökkévalónak tartják; a Talmud, Sanhedrin chelec fejezetében tagadja, hogy a zsidókra nézve örökké tartó büntetések léteznének, azok mind üdvözülnek. (?) Mások ismét azt mondják, hogy a zsidók 12 hónapon tul nem kinlódnak a pokolban. Ezzel megegyez a Rosaschina 1. fej. 17. lapjának tartalma, kivéve, hogy itt az mondatik, hogy némely zsidó büntetése örökké tart. Ilyenek: kik zsidó hitöket megtagadják, kik a holtak feltámadásában nem hisznek. A többi zsidó azonban, halálos büne daczára is megmenekül az örök büntetéstől. (!) Szombaton — mond a talmud — a pokoli büntetésekben szünet áll be; e napon a zsidók semmit sem szenvednek. 12 havi büntetés után a zsidó lelke kiszabadul s a mennybe jut, az örök boldogságba — mely Isten látásában áll. Azonban itt is, számos babonasággal találkozunk.

Azt hiszik, hogy a talmudisták az égben magával az Ur Istennel disputálnak s őt le is győzik, az égben különféle akadémiák vannak s a boldogok egyikből a másikba járnak vitatkozni stb. Végre hiszik a feltámadást s a végitéletet; mert a testnek, mely a lélekkel együtt vétkezett, azzal együtt is kell megitéltetnie. S ezt a rabbinusok egy eléggé szellemes példabeszédben adják elő. Bizonyos királynak — mondják — gyönyörü gyümölcsös kertje volt s annak őrizetét egy vak s egy sánta emberre bizta. A vakot azért alkalmazta, mert ez nem látta a gyümöcsöt, a sántát pedig azért, mert nem mászhatott a fára. A sántának azonban nagy kedve jött megizlelni a szép, mosolygó gyümölcsöket; de nem birván a fára mászni, elbeszélte a vaknak, mily szép gyümölcs van a fán, mire a vakban is tiltott vágy keletkezett, s abban állapodtak meg, hogy a vak hátára veszi a sántát s igy, a mit egyenkint meg nem tehettek, egyesült erővel végre-

hajtandják. Dictum factum. A király azonban észrevette a lopást s kérdőre vonta az őröket. Ezek mindent tagadtak. Lehetetlen! — mondá a vak — hogy tehettem volna ezt, hisz' semmit sem látok. — Lehetetlen! mondá a sánta, hisz' nem birok a fára mászni. A király azonban próbát tett, vajjon ketten együtt nem volnának képesek azt megtenni a mit egyenkint meg nem tehetnek. S e próba kisütötte az ő hütlenségöket. Igy mondják a rabbinusok.[1]

Vajjon hitték-e a *phoeniciek* a lélek halhatatlanságát? erre nézve biztos adattal nem szolgálhatok; de miután ugy látszik, hogy vallásuk egyptomi eredetü volt, valószinü hogy birták a halhatatlanság eszméjét. Az adatok hiányos voltát pedig annak kell tulajdonitani, hogy Sanchoniaton, a phoeniciek történetirójának müvei — ki a Hermes-féle bölcseletről irt, s megirta Egyptom theologiáját és Phoenicia történetét — néhány töredéket kivéve elvesztek. Miután pedig Hermes tanai szerint — melyekről alább még szó lesz — a lélek halhatatlan, hihető, hogy a phoeniciek, ha más honnét nem is, Sanchoniaton fennebb érintett bölcseleti müvéből merithették a lélek halhatatlanságáról való meggyőződést.

Az *ös-magyarok* a lélek halhatatlanságáról és a jövő életről meglehetős tiszta fogalommal birtak. A lelket — e szóból következtetve valószinüleg Isten lehelletének tartották mint az indusok. Hitök szerint a lélek tüstént a másvilágra ment, mit Botond ezen szavaiból is lehet következtetni: «Én Botond, igaz magyar vagyok, végy segitségedre két görögöt, egyik kiadandó lelkedet fogja fel, másik pedig hulladat temesse el.» (Thuróczy. Chr. II. 26.) Lehel pedig a német vezér agyonsujtását ily szavakkal kisérte: «Te előre menendesz és a más világon engem követni fogsz.» Mert, jegyzi meg a krónikás — a szittyák hite azt tartja, hogy a kiket éltökben megöltek, azok nekik a másvilágon szolgálni

[1] Ritus ac mores hebraeorum italico idiomate refutati a Doctore Paulo Medici, per hunc additis quibusdam latine redditi, notisque hebraicis illustrati, a R. P. Nicolao Rosty, Ordinis S. Pauli primi Eremitae in Monasterio studiorum Tyrnaviensi s. Linguae professore actuali. Tyrnaviae 1758. C. XXIX. és XXX.

tartoznak. (Thuróczy. Chr. II. 25.) A tulvilági tartózkodás helyét «menny» szóval jelölték s oly helynek tartották, hol az életet, örömök s a legnagyob boldogság közepette folytatni fogják. Vadászattal, fegyvergyakorlatokkal fogják az időt tölteni s életökben legyőzött ellenségeik fognak szolgálni.[1] A «Csaba várás» legendája, mely szerint valahányszor a székely földön hagyott rokonokat veszedelem fenyegeti, Csaba és vitézei mindannyiszor felkelnek a sirból és eljönnek őket megszabaditani, — a halhatatlanság hitén alapszik. A székely nép a tej-utat még ma is «hadak utjá»-nak nevezi, mely a legenda szerint Csaba és hun vitézei patkó nyomaiból támadt.[2] A lovon ülő kiváló leventét, élő arájával együtt nyilakkal lődözték össze, mert az Istennek tetszik az, ha a megdicsőültek sebekkel tetézve érkeznek eléje. De egyuttal arra is való volt a nyíllövés a sirba, hogy az eltemetett halott haza ne járjon: ha föl akarna kelni, a nyilakba bele akadjon a köntöse.[3] E barbár és babonás szokás is a halhatatlanság hitéből keletkezett.

Most pedig bucsuzzunk el nemünk bölcsőjétől s vándoroljunk tovább s folytassuk kutatásainkat — *Afrikában.* Állapodjunk meg legelőször is *Egyptom* ős lakóinál, kiknek a halhatatlanságban való hite az ezredéves viharok dulta gulákban mintegy kővé válva áll előttünk. Az egyptomiakról azt lehet mondani, hogy ők a halhatatlanság eszméjének éltek. A scarabäus nevü bogarat, melyet szemök előtt láttak kukacz állapotból életre kelni, a halhatatlanság jelvényének tartották s azért e jelvény a gazdagnál és szegénynél megvolt, különböző anyagból, feliratokkal; a lepkét szintén a halhatatlanság jelvényeül alkalmazták.[4] Itt őrizték a papok Hermes tanait, melyek szerint a léleknek Osiris itélő-

---

[1] Frankl Vilmos. A magyar nemzet miveltségi állásának vázlata. 286. Horváth M. Magyarország tört. I. 68.

[2] Az osztrák-magyar-monarchia irásban és képekben. Magyarország I. 322. l.

[3] U. o. 312. l.

[4] P. Szathmáry I. m. 172.

széke előtt kell megjelennie: ki életében erényesen élt, kilencz évi tisztulás után felszállhatott a sphaerákba, (Pindar, Olymp. II. 109.) a ki pedig csak testi vágyaira hallgatott, annak háromszor kellett az életet ujra kezdeni s lelkének valamely állati testbe vándorolnia, mig végre háromezer év elteltével az istenség kebelébe tért vissza.[1] A mint valamely lélek szabadulni törekszik a legfőbb atya kebeléből, ez azt egy őrszellemnek adja át, mely őt egész életében kisérje s ha megfeledkeznék isteni eredetéről és beszennyezné magát, előbb meg kell tisztulnia, hogy méltóképen térjen vissza a boldogok lakába. A szellemek még halála után is kisérik az embert és ezért a holt testekre amuletteket rakattak, hogy az illető a jó szellemek kegyébe ajánltassék, a gonoszok pedig távolittassanak tőle.[2] Mindazonáltal, habár Hermes tanait a papok őrizték s a papok vallása különbözött a nép vallásától, a nép is hitte a lélek halhatatlanságát, a lélekvándorlást és rettegett Osiris szigoru itéletétől a földi léten tul.[3] Az egyptomiak az életet csak rövid zarándoklásnak tekintvén, a siron tul reánk várakozó örökkévalóság arányában sokkal kevesebb gonddal épitették házaikat, mint sirboltjaikat. Ők hittek a halál utáni jutalom és büntetésben; de ezen fogalmaikat nem eléggé ismerjük s csak azt tudjuk, hogy hitték, miszerint a lélek részt vesz a halál után is a test fenntartásában.[4] A bebalzsamozás, a mumiává alakitás is azon hitből származott, hogy a földi lét csak egy parányi része az ember szellemi életének; mert ha az alvilág birái s azok feje Osiris a megholtat kedvezően itélik meg, egy sokkal szebb hazába lép át, hol ép testre van szüksége; ha ellenben az itélet a 42 alvilági biró előtt hátrányos, akkor a léleknek háromezer évig kell vándorolnia különböző állatokban, mig végre visszatérhet régi testéhez. E szerint a testnek, ha csak lehet 3000 évig fenn kell maradnia. Ez

[1] Cantu. I. 610.
[2] U. o. 609.
[3] Rotteck. Weltgesch. I. 280.
[4] P. Szathmáry. I. m. 307.

volt a bebalzsamozás és a mumiává alakitás czélja; erre költötte a legszegényebb ember is földi keresménye nagy részét, erre áldozták az uralkodók kincseiket s alattvalóik véres veritékét, midőn nagyszerü temetö helyeiket készitték.[1] De meglehet az is — mondja Cantu I. m. I. 611. — hogy azt képzelék, hogy a lélek a test teljes feloszlásáig egyesülve marad vele; miért is eszközökről gondoskodtak, hogy a test feloszlását megakadályozzák — hogy igy megkiméljék a lelket a kinos vándorlásoktól, melyeken át kell mennie, mielőtt más emberi testtel egyesülne; vagy talán anyagi alkalmazása e szokás a testek feltámadásáróli hit és előérzetnek: hogy t. i. gondosan megőriztessenek a testi maradványok, melyeket egykor a halhatatlan életnek szelleme fogna fölélesztení.[2] Bármelyikét is fogadjuk el ezen magyarázatoknak, kétségkivüli, hogy a bebalzsamozás és a mumiává alakitás a lélek halhatatlanságában való hiten alapszik.

De talán a kellőnél is tovább időztem az egyptomiaknál, ideje, hogy más jelenleg is élő afrikai népekhez térjünk be s hozzájok intézzük e kérdést: hiszitek-e, hogy lelketek halhatatlan? Először is elő állnak az *Eweawo* négerek s igy felelnek: «A lélek, mely Noadsi tartományból származik halhatatlan — a test megsemmisül a halál birodalmában; a jók el vannak választva a gonoszoktól; a jók holtuk után nem sokára ismét emberekké lehetnek; a rosszaknak ellenben hosszabb ideig a levegőben kell tartózkodniok s állati testben vándorolniok.[3] A *galla*-k szintén hisznek a jövő életben, ezt bizonyitja áldozati imájok: «O Wak (az istenök) adj nekünk dohányt, juhokat és ökröket, segits, hogy ellenségeinket megölhessük. O Wak vezess minket hozzád, vezess a paradicsomba s ne vigy a sátánhoz.»[4] Ha a siron az aloe kihajtott, a lélek Wakhoz a paradicsomba jut. Szerintök a másvilágon a különböző vallásfelekezetek épp ugy el lesznek különitve mint itt a földön, mind külön-külön helyre

[1] P. Szathmáry. I. m. 307.

[2] Lásd Chateaubriand. A kereszténység szelleme. I. 293.

[3] Oberländer. I. m. 220.

[4] U. o. 408.

jutnak, hogy földi éltök jó vagy rossz következményeit élvezzék.

A *kafiroknál* leginkább elhunyt elődeik szellemei képezik vallásos tiszteletök tárgyát.[1] A dél-afrikai *bantuk*, azt tarják, hogy elhalt főnökeik lelkei oroszlányok és hiénákban laknak. A *kafferek* szintén hiszik, hogy az ember holta után szellemmé lesz, mely az alvilágban feltalálja az összes földi tárgyakat, csak kisebb alakban, mert ott az ember is törpe. Némelyek azt tartják, hogy az ember holta után állattá változik, leginkább kigyóvá. A hős főnök oroszlán vagy elefánttá lesz. A gonoszok lelke kisérteni jár s az élők élete ellen tör.[2] Az *asanti* négerek hisznek a halál után való életben, tulvilágjok, vagy seoljok a föld alatt van, az élet ott örökké tart. A király ott ujra király, a rabszolga pedig rabszolga marad. A halált csak kivándorlásnak tartják, és azért közönyösen halnak meg.[3] A *mangadsuk*-nak is van némi fogalmok a lélek halhatatlanságáról.[4] A *fantik*-nál, kik szintén a halhatatlanság hivei közé tartoznak, azon sajátságos szokás dívik, hogy az embereket is elzálogositják, s ha egy ily elzálogositott ember meghal, azt magas fa tetejére kötik, nehogy az állatok hozzá férjenek. De miután azt tartják, hogy a lélek addig meg nem kezdheti vándorlását az örök tartományban, mig eltemetve nincs, a rokonság mindent elkövet, hogy az elzálogositott holttestet kiváltsa. E törzs hiszi, hogy az emberben oly szellem lakik, mely a testet tul éli s e szellem — hitök szerint — azon hely közelében tartózkodik, hol a test eltemettetett. Azt tartják, hogy a testtől elvált léleknek van tudomása arról, mi e földön történik s van annyi hatalma, hogy bizonyos befolyást gyakoroljon a még élők sorsára. Ezért tisztelik is elhunyt barátaik és rokonaik szellemét, elzarándokolnak sirjaikhoz, hogy nekik ajándékokkal kedveskedjenek és áldozzanak.

[1] Hellwald. II. 290.

[2] Oberländer. I. m. 273. 274.

[3] Hellwald. Toldy. I. m. II. 120.

[4] U. o. 266.

Hiszik, hogy haláluk után egy uj életbe jutnak, mely sok tekintetben hasonlit az ittenihez.[1]

A *hottentották*-nál pedig közkézen forog a közetkező mese, melyben nem nehéz felfedezni a halhatatlanságban való hitet: «Egykor, nagyon régen, a hold magához szólitá a nyulat s meghagyá neki, hogy az embereknek adja tudtára a következőket: «amint én meghalok s ujra feltámadok (hold nyugta és kelte) ugy te is meghalsz és ujra fogsz születni.» A könnyelmü nyul azonnal engedelmeskedett, de elfelejté mondókáját s a helyett, hogy azt mondta volna: «amint meghalok s ujra feltámadok,» azt mondá: «amint meghalok s fel «nem» támadok.» Visszatérvén a nyul, a hold tudni óhajtá, miként teljesitette megbizását; a nyul őszintén bevallá a tévedést, erre a hold dühbe jött s kiáltá: «hát igy teljesitéd megbizásomat? Ezért meghalsz s többé nem fogsz életre támadni.» A nyulat bottal el is verte s megrepeszté ajkát. E bánásmód azonban a nyulat is kivette sodrából, neki esett a holdnak s azt összekarmolá, azért az még ma is foltos; a nyul pedig elfutott s még mai nap is fut.» A hottentotta most is azt mondogatja: «haragszunk a nyulra, hogy oly rosszul teljesité megbizását s husát nem eszszük.» Amint ugyanis az ifju nagykoruvá lesz, nem szabad többé nyul-pecsenyét ennie, sőt még érintkezésbe sem szabad jönnie azon tüzzel, melynél nyul sült.[2] De még a *buschman*-ok is hiszik, hogy a lélek tuléli a testet.[3]

(Folyt. köv.)

MIKÉP KELL VÉLEKEDNÜNK A LIBERALISMUSRÓL?

Közli Dr. KERESZTY GÉZA.

Néhány évvel ezelőtt egy igen érdekes, minél szélesebb elterjedésre méltó könyv jelent meg spanyol nyelven

[1] Hellwald T. II. 118. 129.

[2] Oberländer. I. m. 2. 3.

[3] U. o. 255.

a *liberalismusról*, erről a korunkban annyira elharapódzott, és mondhatni a XIX. századot tulajdonképen jellemző tévelyről, mely annál veszedelmesebb az egyeseknek katholikus érzületére, sőt magára hitére is: mennél behizelgőbb szavakkal, a humanitás, a philantropia, türelmesség, szabadság hangoztatásával csepegteti mérgét sziveikbe. A könyv,[1] melynek szerzője egy igen tudós és jeles spanyol pap, don Félix Sardà y Salvany, az által, hogy francziára is lefordittatott, hozzáférhetőbb lett a nagy katholikus közönségnek és rá bizonynyal, mint a bátran és határozottan kimondott igazság mindenkor, a legüdvösebb hatást gyakorolja és fogja gyakorolni. Vajha akadna magyar forditója is e münek! A benne tárgyalt kérdések, fájdalom, maholnap hazánkban is nagyon aktuális jelentőségüek lehetnek. Addig is, mig ez óhajunk talán teljesedik, jó szolgálatot vélünk tenni t. olvasóközönségünknek, ha legalább lehetőleg hü kivonatban megismertetjük eme kérdésekkel.

De mielőtt magukra e kérdésekre reátérnénk, nem tagadhatjuk meg t. olvasóinktól azt az élvezetet, melyet reánk legalább e könyvnek eddigi sorsa, hogy ugy mondjuk története gyakorolt. A «habent sua fata libelli» sürün használt közmondás ujabb időben nagyon ritkán valósult meg valamely munkára nézve oly mértékben, mint Don Sardà e munkájának fatumait tekintve.

A szerző, ki már több kisebb terjedelmü, de mindig katholikus korkérdéseket tárgyaló munkájával tisztelt nevet vivott ki magának hazájában, először Madridban óhajtotta e müvet napvilágra hozni. A theologusok, kiket a püspök a kézirat átnézésével megbizott, a legkedvezőbben nyilatkoztak az abban foglalt tételekről, egyikük azonban nem tartotta

[1] Teljes czime az eredetinek: «El Liberalismo es pecado.» Cuestiones candentes por D. Felix Sarda y Salvany, presbytero, director de la «Revista popular.» Con Censura y licencia eclesiasticas. Barcelona, Libreria y Typografia catolica. 1884. — A franczia forditásé (mely előttünk is fekszik): «Le libéralisme est un péché.» Questions brulantes par Don Félix Sarda y Salvany, docteur cu Théologie prêtre du diocèse de Barcelone et directeur du journal «la Revista popular.» Traduit de l'espagnol par Mme la Marquise de Tristany (cette traduction est la seule autorisée par l'auteur. IX. édition revue et corrigée. Paris. Retaux-Bray, liberaire-éditeur, (Rue Bonaparte 82.) 1887.

opportunusnak azon idő szerint kinyomatását, ami ennélfogva akkor el is maradt. Nemsokára a tortosai püspökhöz fordult tehát a szerző, ki meg is engedte neki, hogy egyházmegyéjének hetilapjában, egyes folytatólagos közlemények alakjában közölhesse munkáját. Ámde itt is akadtak ellenmondók, s az ötödik-hatodik közlemény után a püspök jónak látta felfüggeszteni a czikkek közlését. Don Sardà még mindig nem vesztette el kedvét, s a barcellonai püspök engedélyét szerezve meg, az ő egyházmegyei lapjában folytatta a czikkeket, melyeket ugyanakkor a madridi «Siglo futuro» is reprodukált. Befejeztetvén szerencsésen a közlemények, ugyancsak a barcellonai püspök egyik theologusa által ujból megvizsgáltatta az azokban foglalt tanokat s megengedte, hogy az összes közlemények együttesen, könyv alakjában kinyomathassanak, sőt püspöki jóváhagyását is adta a most már kész könyvhöz. Ezek 1884. év vége felé történtek.

Az uj mü nagy elterjedésnek örvendett, annyival inkább, mert más spanyol főpapok is ajánlásukkal tüntették azt ki, de ime, post tot discrima rerum még mindig nem szüntek meg az érdekes könyv fatumai, sőt ugy látszott, hogy még csak ezek után kell kiállania az igazi tüzpróbát. 1885. nyarán egy másik munka jelent meg és pedig szintén egyházi jóváhagyással, egy bizonyos de Pazos nevü kanonoktól, «El proceso del Integrismo» czimmel,[1] mely egyenesen Sardà müvének megczáfolását tüzte ki czéljául s mi több, oly éles hangon volt irva, mintha Sardà, ki tudja, mily sulyos tévelyeknek tette volna magát részesévé. Elképzelhető, hogy mily izgatottságot okozott, mennyi vitára adott alkalmat az egyházi és katholikus körökben, de még azokon tul is e két, egymással ellenkező theologikus munka. Végre is, a kedélyek már annyira kezdtek háborogni, hogy lecsillapitásukra nem maradt más eszköz, mint Rómához fordulni. Mindkét

[1] Teljes czime: «El prcesto del Integrismo», Refutation de los errores que contiene el opuscolo del Dr. Sardà y Salvany «el liberalismo es pecado.» Por el dr. D. Celestino de Pazos dignidad de Chantre de la S. J. Catedral de Vich. Se publica con censura y aprobation de la Autoridad eclesiastica. Madrid, 1885.

mü, ugy a dr. Sardà-é, mint dr. Pazos-é az Index Congregatiója elé került.

Ismeretes, mily gondos lelkiismeretességgel, mily megfontolt kritikával szokott eljárni az Index congregatiója a foruma elé jutott könyvek elbirálásában. Éppen azért, de meg a római gyüldék magas tekintélye szempontjából is, a döntő itélet, melyet e Congregatio az imént emlitett két könyvet illetőleg 1887. január 10-iki kelettel adott tudtára az érdekelteknek, egészen biztos világitásba helyezi számukra azt az álláspontot, melyet, ha eleinte meglepőnek látszott nekünk az éles ellentét két egyházhatóságilag jóváhagyott munka közt — jelenleg a két müről táplált véleményünkre nézve elfoglalnunk kell.

Nos tehát, az Index congregatiója egész határozottsággal a dr. Sardà müvének javára döntött.[1] Kimondott itéletében dicsérettel emeli ki, hogy dr. Sardà müvében nemcsak semmi olyast nem talált, mi a helyes tannal ellenkeznék, hanem hogy a szerző felvett tárgyában éppen az igaz, a helyes tant adja elé és védelmezi világos és derék érvekkel; mig a másik munkában, a Dr. Pazosében némely tétel javitásra szorul, a sértő hang pedig, mely személyeskedik inkább, hogysem az állitólagos tévedéseket javitaná, egyenesen rendreutasitást érdemel; miért is a példányok lehetőleg visszavonandók a könyvpiaczról.

Ezzel természetesen az ügy érdemlegesen el volt in-

[1] Nem lesz fölösleges, a barcellonai püspökhöz intézett hivatalos levél teljes szövegét ide igtatnunk:

«Excell. Dne! S. Jndicis Congr. accepit delationem opusculi, cujus titulus «El liberalismo es pecado» auctore D. F. Sarda y Salvany, sacerd. hujus tuae dioec., quae delatio repetita fuit una cum altero opusculo, cui titulus «El proceso del Integrismo, i. e. refutacion de los errores etc», auctor hujus secundi op. est D. de Pazos can. dioec. Vich. Quapropter eadem S. Cong. *maturo examine* perpendit primum et alterum opusculum cum factis animadversionibus; sed *in primo nil invenit contra sanam doctrinam*, imo auctor ejusdem *D. F. Sardà laudem meretur* eo quia solidis argumentis ordine et claritate expositis, *sanam doctrinam in materia subjecta proponat et defendat* absque cujuscunque personae offensione.

Verum non idem judicium fuit prolatum super altero opusculo edito a D. de Pazos; nam aliqua in re *correctione indiget*, et insuper approbari

tézve; dr Sardà-t a katholikusok — miután a lapok utján az itélet a nagy közönségnek is tudomására jutott — elhalmozták szerencsekivánataikkal, adresseikkel, sőt győzelme fölötti örömükben aláirást is akartak nyitni egy neki átnyujtandó ajándéktárgyra: ez utóbbit azonban a szerény pap nem akarta megengedni, legfölebb azon föltétel alatt, hogy az illető ajándékot azonnal felajánlja a szent Atya áldozári jubilaeumára. Munkája persze mindinkább terjedett, s több kiadást ért. Viszont de Pazos egy püspökéhez intézett levélben dicséretesen alávetette magát a Congregatio itéletének, s föltétlen engedelmességét kijelentette, habár igen óhajtaná, — ugymond — hogy megmutattatnék neki, mik azok, mik müvében «in aliqua re correctione indigent,» s hol van ugyanabban a «modus loquendi injuriosus.» Mindazonáltal ismételten hangoztatta engedelmességét és kijelentette, hogy semmi szin alatt nem engedett a könyvárusok csábitgatásainak, egy uj kiadás rendezésére.

Valamint ha a tó csendes tükrébe követ dobunk, nem áll mindjárt vissza a viz szinének tiszta simasága, hanem még sokáig gyürüznek a habok: ugy a jelen esetben is, jóllehet az Index-Congregatio végzése már eldöntötte az ügyet, még sem lett azonnal vége a vélemények hullámzásának. Egyes hangok emelkedtek itt is, ott is, mintha a Congregatio itélete nem lenne végérvényes, a mennyiben voltak az ujabb időben is esetek, mikor a Congregatio valamely

non potest modus loquendi iujuriosus, quo auctor utitur magis contra personam D. Sardà, quam contra errores, qui supponuntur in op. dicti auctoris. Hinc s. Congr. mandavit, ut D. de Pazos monitus a proprio Ordinario retrahat, quantum fieri potest, dicti sui opusculi exemplaria, ac in posterum, si aliqua controversiarum quae oriri possunt, fiat discussio, se abstineat a quibuscunque verbis injuriosis contra personas, sicuti vera Christi charitas docet: eo vel magis, quod ssmus D. N. PP. Leo XIII. valde commendat ut errores profligentur, tamen non amat nec approbat injurias in personas praesertim doctrina et pietate praestantes, illatas. Dum haec de mandato s. Jnd. Congr. Tibi communico, ad hoc ut praeclaro tuo dioecesano D. Sardà ad animi sui quietem manifestare possis, omnai fausta ac felicia a Dno apprecor et cum omni observ. signif. subscribo Ampl. Tuae addict. famulus Fr. Hier. Pius Saccheri O. P. s. Ind. Cong. a Secretis.» — (Illmo ac Rssimo D. Jac. Català y Albosa Eppo Barcin.)

theologikus müvet megvizsgálva, arra a *„dimittatur“* formulát alkalmazta, azaz kiadását s terjesztését nem ellenezte, s mégis ezen vizsgálat után, más katholikus theologusok, nevezetesen jezsuiták, a tekintélyes «Civiltà Cattolica» hasábjain az ily müvet megtámadták s birálgatták. — Hogy e kifogás egészen alaptalan, igen világos. Mert más a *„dimittatur“* a mi csak annyit jelent, hogy az illető mü nem tiltatik el[1] és más az, amit a Congregatio a szóban forgó müre nézve mondott: hogy abban semmi az igaz tanba ütköző dolog nem találtatik, sőt, hogy az éppen a helyes tant adja elé és védelmezi. Mások ismét más oldalról próbálkoztak, a végzés tekintélyét, ha lehetne, lejebb szállitani, azt csupán mint a Congregatio titkárának levelét, nem pedig mint magának a Congregationak decretumát igyekezvén feltüntetni. — Ámde szintén tévesen, mert, mint a levél szövegéből első tekintetre kitünik, az bizony egészen hivatalos itélet, hozva ugyanazon Congregatio által, mely a vizsgálatot eszközölte; a titkár csak az organum, mely által a Congregatio a világgal közlekedik, — mely által a jelen esetben is végzését azokhoz, kiket illetett, eljuttatta.

Ismét mások nagyitó üveggel mentek neki az approbált munkának, hogy hátha mégis valami hibát találhatnának abban, ha nem hittanit, hát bölcsészetit, vagy átalában a tudományba ütközőt, vagy valamit, a mit az ujabb «Cum multa» és «Immortale Dei» pápai encyklikákkal ellenkezésbe hozhatnának. Azonban egyebet nem értek el, mint azt, hogy a katholikusok előtt, mint vakmerők compromit-

---

[1] «S. Jnd. Congr. habita in Pal. Vaticano die 21 jun. 1880. declaravit, quod formula «dimittatur» hoc tantum significat: «opus quod dimittitur, non prohiberi.» Civ. Catt. Serie XI. vol. III. p. 373.) Továbbá u. a. Congregatio a föltett kérdésekre 18881. decz. 5. ekkép felelt:

I. Utrum libri ad S. Jnd. Congr. delati, et ab eadem dimissi seu non prohibiti, censeri debeant immunes ab omni errore contra fidem et mores. — Negative.

II. Et quatenus negative, utrum libri dimissi seu non prohibiti a s. Jnd. Congr., possint tum philosophice tum theologice citra temeritatis notam impugnari. — Affirmative. (V. ö. Civ. Catt. serie XIII. vol IX. p. 234.)

tálták magukat, hibákat keresvén ott, hol az Index-Congregatio «maturum examen» után csak «sana doctrinát» talált.[1]

De elvégre is, tartsanak az igazság elleni tusakodások rövidebb, vagy hosszabb ideig, az igazságnak mégis csak győztesen kell előjönnie a küzdelemből, mig a tévely, ha nem egyszerre, legalább lassankint elhallgat, elenyészik. — «Opinionum commenta delet dies.» — Igy történt a dr. Sardà müvének elleneivel is.

A könyvnek ez az érdekes, viszontagságteljes története, már magában is igen alkalmas arra, hogy fölkeltse maga iránt azok érdeklődését, kik azt kezeikbe veszik: de ez az érdeklődés még sokkal inkább fokozódik, midőn a bennfoglalt tartalommal kezdünk megismerkedni.

Ez a tartalom a *liberalismust* mutatja be nekünk a maga valóságában, elveiben, gyakorlatában, következményeiben; s miután megmutatta, felteszi a kérdést, hogy hát miképen is kell egy katholikusnak erről a dologról vélekednie, mikép magát azzal szemben viselnie. Valamikor ez a szó: *liberalis*, szép szó volt, bőkezüt, adakozót, nyilt eszüt és nyilt szivüt jelentett; ma? ma a liberalismus alatt egy systemát kell értenünk, mely arra törekszik, hogy az emberi társadalmat az Istentől s a kit ő küldött, Krisztustól emancipálja, — egy systémát, mely az 1789-iki francia «nemzeti convent»-ből véve eredetét, azt tanitja, hogy a társadalmi haladásra szükséges, miszerint az országok a vallásra való minden tekintet nélkül kormányoztassanak, mintha az nem is léteznék, vagy legalább semmi különbség ne tétessék az igaz és hamis vallások között,[2] egy systémát, mely szerint a családból ugy mint az iskolából minden, de kivált a katholika vallás kiküszöbölendő, a házasság csak

[1] Mindezeket bőven és kimeritően leirva megtalálhatni a «Civiltà Catt.» 1887. folyamában vol. VI. p. 525. és vol. VII. p. 38 sqq., — hol kivált Dr. Sardà müvének a XIII. Leo pápa encyclicáival való összhangja is hangsulyoztatik.

[2] A liberalis Bluntschli nyiltan mondja: «Die Freiheit des Staates von religiösen Bestimmungen und selbst von religiösem Einfluss ist sogar eine Grundbedingung seiner Wohlfart.» (Allg. Staatsrecht 3 aufl. S. 387.)

polgári szerződésnek tekintendő, a katholika egyház legfölebb mint nemzeti egyház s a kormánytól függő intézmény türendő. E systema szerint továbbá a tekintély nem Istentől van, hanem a népfölségtől ered, szintugy a jog nem Istentől származik, hanem maga a társadalom, a respublica annak forrása;[1] miért is az egyháznak nincs is joga valamit birnia; viszont mindennek főczélja a társadalom anyagi jóléte, amiért voltaképen mindenki létezik.

Hogy hová visznek ezen elvek, azt nem is igen kell kutatnunk, mert világosan megmondja nekünk a socialismus, mely is a liberalismus elveit következetesen tovább vivén, nyiltan hirdeti az atheismust, az egyház felforgatását, a munkásoknak, mint a társadalom leghasznosabb tagjainak uralmát; az egyháznak s másoknak tulajdonjogát nyilt sisakkal tagadja; s örömmel ragadván meg a földi jólétről, mint végczélról szóló liberalis tant, egészen logikus következtetéssel kiáltja, hogy ennek elérését mindenkinek hozzáférhetővé kell tenni, azaz a vagyont fölosztani. (Folyt. köv.)

A KÖZÉPTANODAI HITTAN-KÖNYVEK KÉRDÉSÉHEZ.

Irta X—Y.

A középtanodai vallásoktatást, megfelelő módszer és fokozatos terjedelmi és tartalmi haladás mellett, *határozottan a bölcseleti alapra kell fektetni. A dogmatikus bölcseleti rendszer állhat csak összhangzatban a középtanodáink általános tanrendszerével és ez felel meg legjobban korunk viszonyainak is.* Szentséges Atyánk, XIII. Leo Pápa «Aeterni Patris» körlevele, *mely a vallásoktatásnál főszabályul és első rendü zsinórmértékül szolgál,* kötelességül rója fel a hittanároknak, hogy a bölcseletet, mint a melytől a többi tudo-

[1] IX. Pius 1862. jun. 9. Allocutiójában.

mányág helyes iránya nagyrészt függ, a kath. hit tanitásánál megfelelőleg alkalmazzák; mert a bölcseletnek helyes kezelési módja a hitnek javára szolgál, de az emberi tudományok méltóságának is leginkább megfelel. Már az isteni Gondviselés fogalma is — ugymond — megkivánja, hogy a népek hitének és üdvös életének megujitására az emberi tudomány is segitségül hivassék. Szt. Ágoston szerint: «Az emberi tudomány az üdvös hitet szüli, táplálja, védi és erősiti.» *A bölcselet tehát, ha helyesen és bölcsen alkalmaztatik, mintegy útat nyit az igaz hitre, s müvelőinek szivét, lelkét kellőleg előkészíti a kinyilatkoztatás elfogadására.* A jó hittani könyvben is mindenkép oda kell törekedni, hogy az isteni tanok sok és különböző részei egy testté alakittassanak össze, hogy a részek kellőleg legyenek elhelyezve és az alapelvekből természetszerüleg levezetve, alkalmas összefüggésbe hozassanak; végre, hogy egytől-egyig természetöknek megfelelő és czáfolhatatlan bizonyitékokkal támogattassanak. Azt sem mellőzhetni — mondja tovább a Szentatya, — hogy azokat a dolgokat, melyek a hit tárgyát képezik, szabatosabban és bővebben megismerjük, s magukat a hittitkokat is, a mennyire lehet, világosabban átértsük, a mint ezt Ágoston és más atyák ajánlották és elérni törekedtek s maga a vatikáni zsinat is nagyon üdvösnek itélte. *Már pedig az ily bővebb ismeretre és mélyebb fölfogásra bizonyára nagyobb mértékben és könnyebben tesznek szert azok, kik feddhetetlen élettel és erős hittel bölcseletileg kimüvelt elmét párositanak, annál is inkább, mert, mint a már emlitett vatikáni zsinat mondja, a hitágazatok ilyetén átértése „részint a természetesen megismerhető dolgokról vett hasonlatokból, részint magoknak a titkoknak egymás közt s az ember végső czéljával fönnálló összefüggéséből meritendő.“* Végre az is a bölcseleti tudományok tisztéhez tartozik, hogy az istenileg kinyilatkoztatott igazságokat *buzgón védjék* s az azokkal ellenkezőknek ellenálljanak. E tekintetben nagy dicsőségére szolgál a bölcseletnek, hogy *a hit bástyájául s a vallásnak mintegy erődéül tekintendő.* Más részről pedig a keresztény vallásnak szolgál diadalául, hogy *az ellenfelek fegyverei, melyeket*

az emberi ész a vallás ártalmára kovácsolt, maga az emberi ész által hatalmasan és szembeszököleg visszaveretnek. (V. ö. az «Aeterni Patris» encyclikával.) — Fölöslegesnek tartok itt minden bővebb hozzászólást. A Szentatya szavait csak azért idéztem, hogy azon *hittankönyv-fordítóknak* kik a közelebb mult hónapokban nyilvánosan *gunyolni* merték a bölcseleti elvekre fektetett középtanodai vallástanitást, az egyház legfőbb tekintélyének nyilatkozatát emlékezetökbe véssem.

Ennél fogva valóságos hanyatlást, visszaesést jelent minden oly törekvés, mely középtanodáinkban az immár 30 év óta divó vallásbölcseleti irányt zérusra redukálni és az elemi iskolák szinvonalán a fögymnáziumokban és főreáliskolákban is az egyszerü catechizálási módszert életbeléptetni akarja. Erre törekszik a Makra Imre és Rózsa József által németből magyarra forditott tankönyv, mely nemcsak tökéletlen, primitiv, silány forditása miatt, de tartalmi hiányainál fogva sem ajánlható. Ha Bajorország némely tanintézeteiben elfogadták: abból még nem következik, hogy a mi viszonyainknak is megfeleljen. Azon dicsérő vagy ajánló levelek, melyeket a tisztelt forditók egyesektől kaptak, a mesterséges reclamcsinálásnak napjainkban már nem szokatlan nemét képezik és éppen nem alkalmasak arra, hogy döntő motivumok gyanánt szerepeljenek a középtanodai hittan-könyvek életbevágó nagyfontosságu kérdésének eligazitásában.

Dicstelen dolognak tartanám a magyarországi tudós hittanári karra nézve, ha arra szorulna, hogy a tanári cathedrától távol álló *szakemberek* forditmányaikkal lássák el középtanodáinkat, mint a vallásoktatáshoz megkivántató iskolai kézikönyvekkel. Középtanodáinkban az összes világi tudományszakok: a történelem, földrajz, mennyiségtan, természetrajz, természettan, stb. *önálló, eredeti magyar kézikönyvekkel rendelkeznek.* Vajjon egyedül csak a hittant kellessék a külföldről becsempészett, német forditmányokból tanitanunk? Hát nincs Magyarországnak elegendő, irodalmilag is képzett jeles szakembere arra, hogy a tanulóifjuságot

alkalmas vallástani tankönyvekkel, hasznavehető, eredeti magyar munkákkal ellássák?!

Azért részemről örömmel és mély tisztelettel üdvözlöm *Simor János* herczegprimás ő eminenciájának fenkölt szellemü, valóban apostoli és főpásztori kegyes gondoskodását, melynél fogva elhatározta, hogy a középtanodai vallásoktatás kérdésének megvitatására legközelebb *országos szak-conferentiát* fog egybehivni, *mely bizonyára a czélszerü hittan-könyvek tárgyában is óhajtott intézkedéseket fog tenni.* Egyelőre pedig a Szent-István-Társulat kiadásában megjelent Wappler-féle tankönyv használtassék, mely mind rendszerére, mind tárgyi tartalmára nézve hasonlithatatlanul jobb a most felszinre hozott Makra-Rózsa féle uj divatu forditott katekizmusnál. Eddig is a Szent-István-Társulat látta el középtanodáinkat a szükséges hittan-könyvekkel. *Méltánytalanság lenne tehát, ha e közhasznu, derék kathol. irodalmi intézetünk tetemes anyagi kárára, egyesek által, semmivel sem igazolható concurrentiát engednénk támasztatni a magyar könyvpiaczon.*

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Dr. Matthäus Joseph Binders praktisches Handbuch des katholischen Eherechtes. Für Seelsorger im Kaiserthum Oesterreich. Dritte Auflage, nach den neuesten kirchlichen und staatlichen Gesetzen umgearbeitet von Dr. Scheicher prof. an der Theol. Lehranstalt zu St. Pölten. Megjelent 1887. Herdernél Freiburgban. 454 lap.

Bindernek ezen Scheicher által a legujabb egyházi és polgári törvényeknek megfelelően átdolgozott házasságjogi kézikönyve méltó helyet foglal el Knopp,[1] Schulte,[2] Kutschker,[3]

[1] Vollständig. kath. Eherecht 1864.

[2] Handbuch des kath. Eherechts.

[3] Das Eherecht der kath. Kirche.

Weber[1] e tárgyu jeles müvei mellett. Binder 1873 óta st. pölteni püspök, 1857—63. adta ki 1321 lapra terjedő házasságjogi gyakorlati kézi könyvét, melyet a jeles Scheicher tanár tetemes kihagyásokkal 454 lapra szoritva harmadik kiadásban nyujt a lelkészkedő papságnak. Binder-Scheicher ezen jeles müve a jó kézikönyv minden tulajdonságaival bir; mert világos, alapos, rövidsége mellett is tárgyát eléggé kimeritő s a gyakorlatban a legkomplikáltabb házassági ügyeknél is megbizható kalauz.

A házasság dogmatikai s istenjogi részét csak futólag érinti a bevezetésben; ugyanott emliti, hogy Austriában 1783. évig a házassági ügyekre nézve egyedül az egyházi törvények voltak érvényben; ekkor azonban a házasság *szerződésnek* mondatott ki a házassági pátens által, s ebből folyólag az 1787. és 1811-iki polgári törvénykönyv a házasságot az egyház joghatósága alól kivonta, s nem csak a házasság polgári következményeiről, hanem magáról a házassági kötelék érvényéről is ugy bontó akadályok felállitása, mint a házassági ügyekben való törvénykezés szabályozása által intézkedett. A konkordatum 1855. visszaállitotta az egyház házasság-jogát, de 1868. ismét a polgári törvénykönyv II. fejezete lépett helyébe, azonkivül behozatott a Nothcivilehe, a szükségbeli polgári házasság is. És igy a szegény osztrák-birodalmi lelkészek minden házassági esetnél két törvénykönyvvel kénytelenek számolni, hogy bajba ne keveredjenek; egyházival, mely a lelkiismereteket még mindig kötelezi, s polgárival, melynek szabványaitól függ a házasság állami elismerése s igy a házasok és gyermekeik polgári viszonyai.

14—167. lapokon tárgyalja a szerző a bontó akadályokat, ugy, hogy az egyes egyházjogilag fennálló bontó akadályokról az állam oda vágó törvényeit is fejtegeti kimutatva az egyház és állam törvényeinek egybevágó vagy elütő követelményeit. Noha a polgári bontó akadályok nagyobbrészt összeesnek az egyháziakkal, még is jelentékeny eltérések is fordulnak elő, a mennyiben az állam némely egy-

[1] Die kanonischen Ehehindernisse. 1883.

házi bontó akadályokat el nem ismer, másokat módosit, vagy egészen ujakat állit fel. Igy a tévedés a p. t. szerint csak akkor bontó akadály, ha személy körül forog; a *conditio servilisről* s a qualitas in personam redundansról mit sem tud; ellenben az egyházi törvény ellenére az *impregnatio a tertio* esetén megengedi a *nullitatis declaratiot.* Az *erőszaknál* a p. t. nem tesz különbséget igazságos és igazságtalan erőszak által előidézett félelem között. A serdületleneknek (vagy is kik még nem töltötték be a 14 évet) házassága érvénytelen. A szellemi (cognatio spiritualis) és a polgári vagyis törvényes rokonság (cognatio legalis) akadályát a p. t. nem ismeri; a vérrokonság csak első és második fokban, sógorság csak ex copula licita s ott is csak első és második fokban bontó akadály. A házasságkötés előtt törvényesen kideritett házasságtörés *büntette* b. akadályt képez akkor is, ha a házasságtörők a hitvestárs életében a házasságkötést nem kisérlették meg, sem meg nem igérték, hogy a hitvestárs halála után egymással házasságra fognak lépni. A *conjugicidium solum* b. akadály, ha csak az egyik fél áskálódott is a hitvestárs élete ellen, s ha a halál nem is következett a büntettből stb.

Miután az egyházi rend s az ünnepélyes fogadalom a p. t. szerint is b. akadály, az osztrák apostata vagy magát felekezetnélkülinek valló pap vagy szerzetes nem veheti igénybe az u. n. szükségbeli polgári házasságot, mert ez csak akkor engedtetik meg, midőn csupán egyházi b. akadály forog fenn s a felek (mindaketten) magukat felekezetnélkülieknek vallják. Keresztény és nem keresztény — keresztény és felekezetnélküli között a házasság érvénytelen. Megjegyzendő még, hogy az impedimentum ligaminis Austriában a vegyes házasságokra nézve is áll; ezek tehát épp ugy felbonthatlanok mindkét félre nézve, mint a tisztán katholikus házasságok.

168—283. l. értekezik a szerző az egyházi, polgári és vegyes *tiltó* akadályokról. A p. t. szerint a szülők, respective a gyám és gyámhatóság engedélye a kiskoruaknál a házasság *érvényéhez* szükséges. E fejezetben bőven tárgyal-

tatik a katonák és hadkötelezettek házassága. Végül szó van még a *Wittwenfristről,* vagy is özvegységi időtartamról, mely abban áll, hogy a reményteljes állapotban hátrahagyott özvegy csak lebetegedése után, különben a férj halálától számitandó hat hó után mehet ujra férjhez.

Második szakaszban 286—371. eléadatik a házassági akadályok megszünéséről vagy is a felmentések és érvényesitésekről szóló tan; a harmadikban pedig 371—413. röviden tárgyaltatik a házasságügyi peres eljárás. A 413—453. lapokat egy függelék tölti be, mely formulákat vagy mintákat tartalmaz a lelkészek számára a különböző házasságügyi okiratok fogalmazására.

Jelentékeny tévedéseket a jeles kézikönyvben nem vettünk észre. A 9. lapon az isteni vagy természetjogból származtatja az oldalág első foku (testvér és nővér közt) vérrokonságát, mit szent Tamás (III. qu. 54. art. 3.) helyesen tagad, mert a természet-törvény alól az Isten sem menthet fel, már pedig Adám és Éva gyermekei közt köttettek törvényes házasságok.

Dr. Horváth Ferenez.

Monumenta Germaniae Paedagogica. II. Ratio studiorum et institutiones scholasticae Societatis Jesu per Germaniam olim vigentes collectae, concinnatae, dilucidatae a G. M. Pachtler S. J. Tom. I. ab anno 1541—1599. Nagy 8-ad rét. L. III. és 460 lap. Ára 15 márka. (Folyt.)

A második kötettel kezdetét veszi a Jézustársaság összes tan- és nevelésügyének ismertetése.

E tény elégséges — azt hiszszük — arra, hogy ezen és mindazon hátralevő, az eredetileg tervezett ötnél minden valószinüség szerint még több kötet, mely a Jézus-társaság tanitói tevékenységének leend szánva, mindenfelé a legnagyobb érdeklődéssel találkozzék. Hiszen tudjuk, hogy e páratlan rend a tanitás terén nem ismer vetélytársat és a legkitünőbb mintakép gyanánt tündöklik!

Azért is irja joggal előszavában a tudós szerző: «Ha meggondoljuk, hogy a Jézus-társaság iskolái a kath. birodalmaknak és különösen Németországnak, több mint 200 éven keresztül mintaképei valának: akkor világossá lesz előttünk e munkának fontossága a «Monumenta Germaniae Paedagogica» keretében. A rendnek paedagogiai gazdagsága valóban igen jelentékeny. Még az is, ki nem ujoncz a Jézus-társaság iskolaügyében, behatóbb vizsgálatnál csodálkozni fog azon rendkivül gazdag, eddigelé többnyire kiadatlan anyag felett, mely még a társulat tagjai előtt sem volt egész terjedelmében ismeretes. Nem csoda ennélfogva, hogy az anyag a munka folyama alatt növekedett és hogy több lesz azon öt kötetnél, melyre a kiadó azt eredetileg tervezte.» (V. lap.)

Ez a legelső eset, hogy a Jézus-társaság tanitói és nevelői tevékenységére vonatkozó okmányok ily terjedelemben közöltetnek. Mint a «Frankf. Zeitung» irta, a nem rég elhunyt rend-főnök Beckx atya rendelte el ez okmányok kiadatását. Ő általában igen nagy érdeklődést tanusitott a Monumenta Germ. Paedagogica iránt és Dr. Kehrbach kérésére ő bizta meg Pachtler atyát is a kiadás rendezésével.

De lássuk a nagyérdekü munkát közelebbről.

A kötetet egy 53 oldalra terjedő bevezetés nyitja meg, mely java részében azon terjedelmes czikk lenyomata, melyet e tárgyra nézve a tudós szerző a «Stimmen aus Maria-Laach» 1885. évi folyamának 2. füzetében tett közzé. A bevezetés a fennebb érintett indokolás után, megemliti azon könyv- és levéltárakat, melyekben a t. szerző kutatásokat eszközölt. Majd a munka részletesebb tervrajzát közli, mely egyrészt «Okmánytár»-ból, másrészt pedig a Jézus-társaság paedagogicai elveinek tüzetes ismertetéséből fogna állani. Ezek után az okmányok könnyebb megértése czéljából közli a t. szerző a Jézus-társaság főnökeinek (Generalis) teljes névsorát, továbbá a visitatorok, a római assistensek, a provinczialisok névjegyzékét, hivataloskodásuk éveivel együtt. Felsorolva azután részletesen ugy kézirati, mint nyomtatott forrásait, áttér tulajdonképi feladatára.

Ez első kötet három részre oszlik. Mindenik rész ismét több szakaszt foglal magában.

Az első részben négy szakaszt találunk. Az első szakasz a szentszéktől nyert azon privilegiumokat, kiváltságokat adja elő, melyekkel a rend az iskolaügyet illetőleg lőn felruházva.

E kiváltságok főleg IV. és V. Pius, III. Gyula, XIII. és XIV. Gergely és III. Pál pápáktól származnak és tanuságot tesznek azon kiváló nagyrabecsülésről, melynek a rend a Szentszék előtt örvendett. Igy III. Pál megengedte, hogy a Jézus-társaság a világ minden részén tanithat; V. Pius pedig a rend collegiumait egészen egyenlő rangba helyezte az egyetemekkel.

A második szakasz a rend alapszabályainak IV. részét közli, mely egész terjedelmében a jezsuiták iskoláinak szervezetéről, tanitási módszeréről, a tankönyvekről, a tanidő tartamáról stb. szól.

A harmadik szakasz azon határozatokat ismerteti, melyek az iskolaügyre vonatkozólag a rend általános gyülekezetei részéről lőnek megállapitva.

A negyedik szakasz azon rendeleteket tárja fel, a melyek az iskolaügyet illetőleg a rend főbb hivatalnokainak számára lőnek kiadva.

Mindezen nevezetes és tanulságos okmányok az eredeti latin nyelven és német forditásban is közöltetnek.

A II. rész különféle iskolai rendeleteket tartalmaz chronologikus sorrendben egészen 1599-ig. Itt találjuk b. Kanisius[1] Péter Rómában 1548. kelt egy levelét, melyet a kölni scholastikusokhoz intézett, felhiva őket a tanitás fontos tisztének buzgó teljesitésére. Egy másik Messinából ugyancsak Kölnbe, Kesselhez irt levelében lelkesen ajánlja a predikálásban való gyakorlatot és pedig *német* nyelven, mint a melyen majd a nép előtt kellend szónokolni. «Ut saepe domi contionarentur, ugymond, idque verbis *germanicis*, veluti cum vulgo res illis esset in suggestu.» (137. lap.) Igen

[1] Nevének kiirásában két irmódot használt. Régebben *K*-val irta nevét. *C*-vel legelőször egy Ingolstadtban 1550. márcz. 9. kelt levelében irta.

érdekes a 4. sz. a. közölt okirat, mely a kölni collegium legrégibb berendezéséről szól. Egyebek között nevezetes ez okmány azon oknál fogva is, mert biztos adatot tartalmaz Canisius Summájának megjelenési idejére nézve. Rendelvén u. i., hogy a vasár- és ünnepnapokat megelőző délutánokon az evangeliumi szakaszok és sz. leczkék felolvastassanak, kívánja, hogy ünnepnapokon d. u. 6 órakor, vasárnapokon pedig 4 órakor a Summa „*Suae Caesarae Majestatis jussu A⁰ 1554 vulgata*“ magyaráztassék. (142. lap.)

A 6. és 7. pontok alatt iskolai rendtartások közöltetnek, a lehető legrészletesebben határozva meg az iskolai ügyrend minden egyes mozzanatát. Majd ismét rendszabályok következnek, melyek szintén bámulatos részletességgel vannak kidolgozva és a szerző véleménye szerint Canisius tollából folytak. Hasonló tartalmu okiratok foglalják el az egész további II. részt, melyből a tantervek készitésére és a tanidő beosztására nézve nagyon sok üdvös ujjmutatást lehetne meriteni a mai iskoláknak.

A III. rész az 1509. évig keletkezett collegiumokra, convictusokra és papneveldékre vonatkozó okmányokat sorolja fel.

Előadva azon okmányokat, melyekben a collegiumok alapitásához kötött feltételek vannak felszámlálva, több alapitó levelet közöl a t. szerző. Igy az ingolstadti collegium, a dillingeni egyetem, grázi collegium és egyetem, a Collegium Germanico-Hungaricum stb. alapitó leveleit és az ezekre vonatkozó egyéb okiratokat. Majd több convictusról szól a t. szerző, ismertetve az azokra vonatkozó általános szabványokat is. Itt találjuk Manareus Olivér igen érdekes illemszabályait is, melyek 10 fejezetre osztva elmondják, mire kell figyelni; «Circa vestitum — incessum et statum — congressum et colloquium — in templo — ministrando missae — in refectorio — in scholis — in recreatione et agris — in locis communibus — in tota domo.» Záradékul néhány szeminariumra vonatkozó okiratokat közöl a munka. Nevezetesen közli a mainzi gyermek-szeminarium, a müncheni sz. Gergely papnevelde stb. alapitó leveleit és rendszabályait.

Nagyszerü a kép, melyet e munka a Jézus-társaság iskolai tevékenységéről elénk tár és valóban hivatva van arra, hogy szétoszlassa az előitéleteket, melyek ez érdemgazdag renddel szemben nem kevés kebelben élnek.

A külső kiállitás igen diszes. Finomak azon képek is, melyek e kötetben találhatók. A munka elején áll *sz. Ignácz* arczképe, továbbá *Coster Ferencz,* (szül. 1531. megh. 1619.) hirneves tanár és iró, *Valentia György* Dillingen és Ingolstadt csillaga; *Busaeus* (Buys, Busèe) János (szül. 1547. megh. 1611.) hires mainzi tanár képei vannak a kötetben.

Alig ajánlhatjuk eléggé a Monumenta Paedagogica e nagybecsü köteteinek megszerzését. Minden paedagogus nagy haszonnal forgathatja azokat. Igaz, hogy kissé költséges a munka. Ha azonban e körülmény folytán egyesek nem is szerzik meg e kincsbányát, a nagyobb — főleg tanitó-egyleti — könyvtárból nem volna szabad hiányoznia.

Dr. Walter Gyula.

Jézus születésének és halálának éve, időszámitás alapján. — Irta Radányi József, nyug. miniszt. számtanácsos, a brassói áll. iskoláknál gondnoksági tag, a brassói r. k. iskola-bizottság elnöke. Kis 8⁰, 70 l. Ára 40. kr. Brassó, Alexi. 1887.

Ha a tárgy, a melyről e könyv czime szól, már nem is lesz egészen ismeretlen a «M. Sion» régibb olvasói előtt, amennyiben egynehány év előtt ugyane themával foglalkozó jeles, számottevő külföldi munkák voltak hasábjain ismertetve: az, hogy magyar nyelven és kivált egy világinak tollából került ki ilyen tárgyu munka, bizonynyal fel fogja kelteni olvasóink érdeklődését, vagy kiváncsiságát.

A mienket valóban felkeltette; mert azt hittük, hogy miután a korán elhalt P. Riesz Florián az Ur Jézus születési évét kutató munkáját megirta és miután e munkára nyomban a jeles emlékü Dr. Scheggius müncheni biblikus az ő vita-iratát publikálta; és ismét nem sokkal utóbb ex

superabundanti Riesz még egyszer tollat fogott állitásai védelmére: ez a kérdés hosszabb időre levétetett a szőnyegről, mint amely teljes és apodiktikus bizonyossággal amugy sem látszik már eldönthetőnek. (V. ö. Uj M. Sion. 1881. évf. 215. l. és 1883. évf. 232. l.) Ugy gondoljuk azonban, hogy Radányi urnak nem volt tudomása e három ujabb munkáról, legalább egész füzetén keresztül egy szóval sem reflektál reájok. Pedig egy-két kételytől, melyet kénytelen kifejezni számitásai közben, megszabadulhatott volna, ha azokba betekint.

Hogy mégis némi rendet tartsunk ismertetésünkben, vegyük külön szemügyre a két részt, melyre R. ur füzete osztva van. Az első, mely az általános «időszámitás» czimet viseli, nagyon érdekes és becses dolgozat, amennyiben tudtunkkal magyar nyelven, igy együttesen nem volt még szemünk elé állitva a régi világnak különféle chronotaxisa, — és amennyiben megtanit a I. szakaszban arra, miként számitható ki a világtörténelem bármely eseményének heti napja. (Julián-korszak, átváltoztatások a Julián-korszakra, átváltoztatások a Kr. u. korszakra, stb.), a II.-ban, hogy miként határozható meg a keresztény husvét, időszámitásunk első évétől kezdve 2099-ig, a III.-ban a zsidó husvét kiszámitásával ismertet meg, a IV.-ben in specie a 30. és 33. évi pascháról szól, mint a melyek egyikére Krisztus urunk szenvedése esik, végre az V.-ben a régi rómaiak időszámitását állitja elénk. Mindezekhez igen jó segédtáblák mellékelvék, a régi időszámitásokat feltüntetők.

Ez a rész tehát történelmi, tudományos szempontból feltétlen elismerésünket érdemli meg. A második részre azonban, mely tulajdonkép a könyv czimének megfelel, s homlokán ujra a «Jézus születésének éve» czimet viseli, már nem alkalmazhatjuk ugyan ezt a véleményt oly minden kétséget kizáróan. A Dionysius-féle aerának négy évvel való elmaradottságából indul ugyan ő is ki, s igy a Jézus születési évére nézve megegyez a keresztény exegeták legtöbbjének véleményével, — de, hogy a nyilvános tanitás kezdetét, a Synoptikusok és sz. János közti látszólagos ellen-

mondásokat és más ily kérdés tárgyát képező dolgokat illetőleg Strausst és Renant tartja olyan nagy és mérvadó tekintélyeknek (kiket többször idéz), a helyett, hogy keresztény exegeták sokkal világosabb és indokoltabb adatait követné: azt annál inkább csodáljuk, mennél szivesebben akarnók a szerző előszavából és a zárszavakat közvetlenül megelőző pontból azt következtetni, hogy hivő keresztény katholikussal van dolgunk.

Az ilyen Strauss és Renan-féle «Jézus életét» egyátalában nem kellené olvasnia, mert, hogy mily osztályozást érdemel ezeknek tudományossága, azt a katholikus irókból, kik megczáfolták ama müveket, de csak a legujabb «Histoire du peuple d'Israêl» ismertetéséből is megitélhetné. Szerzőnek ilyes kifejezései: «mig az eldöntés bekövetkezik, a három első evangelista rendszerével tartok, mert ennek adnak igazat az időtanból levezetett számok,» nem jól hangzanak, mert azt látszanak involválni, mintha a negyedik evangelium tekintélyét kicsinyelné, holott pár sorral fönnebb azt mondotta, hogy «előtte mindenik evangelium egyformán szent.» Hogy értsük hát ezt? A fődolog, melylyel szerzőnek mindenek előtt tisztába kell jönnie, az az igazság: hogy a négy evangelium között, de az összes szentirás egyes könyvei között is valódi, igazi ellenmondás nem létezhetik. Természetesen nem, mivelhogy mindegyiket egy és ugyanazon Szentlélek inspirálta, aki önmagával ellenkezésbe nem jöhet. Vannak, igenis vannak látszólagos ellenmondások, de melyeket a hermeneutika szabályai szerint való helyes, lelkiismeretes magyarázattal mindig meg lehet egyeztetni. Csakhogy persze előbb hermeneutikát kell tanulni és keresztény katholikus exegetákat olvasni, meg magát a biblia könyveibe való bevezetést alaposan ismerni, — a mit bizonyára egy világitól kivánni nagyon nagyon sok lenne. — A mily dicséretes tehát Szerzőnek érdeklődése ezen szép tárgy iránt, épp oly kivánatos lenne, hogy bővebb katholikus, a biblikus irodalomból vett forrástanulmánynyal előzte volna meg müve kiadását, mely akkor bizonnyal minden kifogáson felül állhatna.

Dr. Kereszty Géza.

Lösung der für die Pastoral-Conferenzen des Jahres 1886 dem Linzer Dioecesan Clerus vorgelegten Fragen. Zweite Auflage. Linz. 1887. Akad. Pressvereinsdruckerei in Linz. 53 lap. 8-adrétben. Ára 30 kr.

Valóságos lelki örömmel töltött el ezen igénytelen füzetkének elolvasása, mert ez is kinyomata a magas szerző apostoli szellemének, mely az ő Theologia Morálisát oly végtelen vonzóvá teszi. A füzetke ugyanis Müller Ernő Mária linzi püspök müve, ki a lelkipásztori conferentiákon felolvasott dolgozatokat egy kis kerekded egésszé összeállitva, egyházmegyei papságának nyujtja e kis emlékfüzért, melyből nehány virágot talán nem lesz felesleges Sionunkra átplántálni.

A hitvalló Rudigier Ferencz Józsefnek méltó utódja négy kérdést tüzött ki papjainak megfejtésre, melyek közül különösen az elsőre és negyedikre legyen szabad m. t. olvasóim kegyes figyelmét felhivnom, miután ezekben mond legtöbbet a magas szerző, a második és harmadik ugyanis egyszerü megoldása egy moralis és egy liturgicus casusnak.

Az első kérdés azzal foglalkozik, miképen kell a Boldogságos Szüz zsolozsmájában előforduló öt antiphonát (ad laudes et vesperas: dum esset rex in accubito suo stb.) a Szentséges Szüzanyára vonatkoztatni? Mióta ezen 19 lapra terjedő fejtegetést olvastam, Isten kegyelméből sokkal kevésbé gyarlón végzem az officiumot.

Különösen fontos ügyet tárgyal a negyedik kérdés, mely igy hangzik: «Mily eszközök által lehet a kathol. ujságok és folyóiratok elterjedését előmozditani és azoknak belső értékét emelni?» Nagy hasznot tehetne kath. sajtóügyünknek, a ki ezen mesteri kis értekezést magyar nyelvre leforditaná és azok között, kiket a dolog legközelebbről illet, elterjesztené. Csak nehány aphorismát legyen szabad ide igtatnunk.

Az első, a mit a pap tehet, a jó példa. A ki liberalis lapot olvas, hiába ajánlja hiveinek a katholikust: coepit Jesus facere et docere! Ezenkivül ez többszörös közremüködés a rosszra, amennyiben az ilyen pap a rossz példán

kivül talán éppen az egyház vagyonából a rossz sajtót hizlalja. — Zádori kanonok ur nehány év előtt azt irta az egyik szerkesztői telephonban: «A ki liberalis lapot járat, segit faragni a kereszteket, melyre az egyházat felfeszitik.»

A hiveket illetőleg sz. Pált követve (Act. 20, 20.) publice et per domos kell müködni. A hol a szükség kivánja, néha a predikációban is kell óvni a lelkeket a gonosz sajtótól.

Többet lehet tenni magánuton, beteglátogatásoknál, a házasulandók oktatásánál; ha a körülmények ugy hozzák, a gyóntató székben is.

«A szeretet találékony és czéljainak elérésére ezer utat-módot talál, melyre a hidegen számitó ész rá nem jönne. A szeretet az áldozatra is kész és minden fáradság és önmegtagadásért édes jutalmat lel azon tudatban, hogy jót tett és Isten dicsőségét előmozditotta.» Ezen eset áll itt is.

«A dolgozatokban majdnem kivétel nélkül említés történik a kath. lapok kikölcsönzéséről, mint egyik hathatós eszközről azoknak elterjesztésére és pedig joggal. Ime egy példa szóbeli közlés után: egy községben a kereskedő egy egészen gonosz lapot olvasott; a plébános, ki ezt tudta, nála tette bevásárlásait, bár máshol olcsóbban fedezhette volna szükségleteit, — ad captandam benevolentiam; néha társalgott vele és felajánlotta neki olvasásra saját ujságát, (a Vaterlandot) ... nemsokára a hazug lap eltünt a házból.»

Igen ajánlhatók a ker. társulatok, melyeknek tagjai az illető folyóiratokat (pl. Jézus sz. szivének hirnöke stb.) nemcsak maguk olvassák, hanem másoknak is kikölcsönzik.

Egy más igen czélszerü eszköz, nyilvános helyeken mindig kath. lapokat kérni. A vendéglősök és kávéháztulajdonosok csak azon lapokat tartják, melyeket a vendégek kérni szoktak, a katholikusok pedig többnyire tulszerények és inkább beérik a liberalis szellemi táplálékkal. Innen van, hogy nyilvános helyeken alig találni kath. lapot. Ugyanezt kellene tenni a vasuti állomásokon. Egy plébános a következőket irja: «Ezen módon azt az anyókát, ki a linzi állomáson az ujságokat árulja, arra vittem, hogy a «Volksblat-

tot» is árulja. Persze már sokszor kellett tőle egy példányt vennem, bár ugyanazon szám már a mellényem zsebében volt.» Ezt nagy sikerrel teszik a rajnavidéki katholikusok, kik nyilvános helyeken csak katholikus lapokat vesznek. Sőt fennáll köztük valami «Düsseldorfer Verein,» melynek tagjai kötelezik magukat, minden fogadóban, melybe betérnek, katholikus lapot kérni, kath. lapnak tartását szorgalmazni és minden egyes utazás alkalmával legalább egy példányt venni egy kath. lapból. (Nálunk persze hiába kisérlettem meg a Magyar Állammal; de kérnék csak többen, majd járatnák.)

Hasonló gyakorlati hasznu utasitásokat ad a buzgó főpap arról, mit és miképen kelljen a kath. lapokba irni. Közöljük ezekből a következőket:

Ujságokban alaposan és világosan tárgyalni kell a korszerü kérdéseket. Kivánatos, hogy a munkatársak a kérdésekben osztozzanak és mindegyik a magáét alaposan tanulmányozza. Mindenben a legnagyobb népszerüségre kell törekedni, friss és eleven modorban kell minden czikket irni. Tekintetbe kell venni, hogy kevés embernek van kedve hosszu lére eresztett vezérczikkféléket olvasni, különösen ha valami elvont téren mozognak; miért is ajánlatos, egy ily tárgyat több részre osztani és folytatólagosan közölni. — Kurtára fogott politikai áttekintést találó megjegyzésekkel mindenki szivesen fog olvasni. — Minél gazdagabb tartalma van valamely lapnak, annál szivesebben olvassák, annál inkább keresik. «Mai társadalmunk,» ezt jegyzi meg egyik tagja a conferentiáknak, «nem vágyódik annyira a tudomány után, hanem inkább kiváncsi a napi eseményekre, gyorsan akarja tudni, mi ujság van, a történtekkel lépést akar tartani. Számos ujdonság által egy lap érdekessé, keresetté, olvasottá válik.» Egészen az életből van kapva egy másik tag megjegyzése: «Ha a közönséges ujságolvasó, különösen falun, az ujságot a kezébe veszi, első tekintete a napi hirekre, a tárogatóra irányul, ha ezen rovat kielégiti, . . . a komolyabb dolgok jóakaró figyelembe vételére már elő van készitve és tetszéssel elolvassa azt a mit máskép olvasatlanul

félre dobott volna . . .» Ilyenek lévén nagyrészt az ujságolvasók, a mit a jó ügy érdekében nem szabad szem elől téveszteni, szükséges, hogy a napi eseményekről, nevezetesebb személyek haláleseteiről, vetések állásáról, aratásról, gyülésekről, nagyobb vásárokról, mulatságokról, tüzesetekről, más szerencsétlenségről, különösen pedig egyházi érdekü ujságokról, pl. missiókról, püspöki visitatiókról stb. *gyorsan, haladék nélkül röviden irt* értesitések küldessenek a kath. lapoknak. Az olvasók szemében nem sokat ér egy kath. lap, mely a napi eseményekkel mindig egy nappal hátra van a liberalis lapok mögött. Egy dolgozatban ezen megjegyzés olvasható: «Éppen a kath. sajtó lehetne ellátva tudósitásokkal érdekes eseményekről, miután a papság az egész országban egyenlően van elosztva, ha egy pap sem kimélné a fáradságot, hogy nevezetes eseményeket előzetes tájékozás után azonnal egy kath. lapnak megirjon.» Egy másik pedig ezt mondja: «Kell, hogy a papság ezen kis munkát magára vegye.» Adná Isten, hogy nálunk is igy lenne!

Fischer-Colbrie Ágost.

Betegek könyve. Irta Mohl Adolf, loretti plébános. Kismarton. 1887. 16-odr. 387 l. Posta: Vimpácz (Sopronmegye.) Ára 1 frt 30 kr. Kötve 1 frt 60 kr.

Minden alkalmat megragadunk, mely a magyar egyház lelki életében az aszkezisnek előmozditásáról s pártolásáról enged szólanunk. Erény és aszkezis közt nem is szabad ez utóbbira nézve hátrányos különbséget vonnunk, vagy idegenitő válaszfalat emelnünk. Az erény gyakorlata, keresztény természetfölötti elvekből, mindig egy darab aszkezis. A hol ebből semmi sincs, vagy a hol ebből kevés van: ott a szellemi élet jobbra fordulása iránt nincs nagy reményünk.

E szempontból örömmel veszünk tudomást Mohl Adolf plébános ur «Betegek könyve» czimü müvéről, mely a betegek keserves, de az isteni kegyelem elfogadására és öreg-

bitésére alkalmas állapotának lelki szükségleteire terjeszkedik ki. Az első rész a legfontosabb (1—135. l.) intelmeket és elmélkedéseket tartalmaz, melyek föladata, a beteg lelkébe a keresztény fölfogást csepegtetni a szenvedésről, s annak nyomában gyümölcsöztetni s érdemmé érleltetni mindazt, a mit a baj természete a szükség vaslánczán magával hoz. A második rész (135—280. l.) imákat és áhitatgyakorlatokat tartalmaz betegek számára, kivéve a 14. sz. alattit, mely «a halállal vivódó eszméletlen betegért» mondható. A harmadik rész (280—344. l.) «az egyház kegyszereinek a betegségben» van szánva; kitünő, gyakorlati irányban oltja a szivbe azt az érzületet, mely az «opus operatum» s az «opus operantis» vagyis az egyéni készület által a halálra fogamzik meg bennünk s képesit a nagy lépésre. A «Függelék» (344—351. l.) a házi rendről szól, a betegek szentségeinek kiszolgálásánál. Az «Appendix» pedig (351—374. l.) e két szakaszt foglalja magában: I. Ordo SS. Sacramenta infirmis ministrandi, II. Ordo Commendationis animae. Gondolom, hogy sok buzgó papnak vágya teljesült e talpraesett, s égető szükséget gondozó müvecske megjelenése által. Melegen ajánljuk.

Unseres Herrn Trost. Erklärung der Abschiedsreden und des hohepriesterlichen Gebetes Jesu (Joh. c. 14—17). Von Dr. Paul Keppler, Professor der kathol. Theologie an der Universität Tübingen. Mit Approbation der Hochw. Herrn Erzbischofs von Freiburg. — Freiburg i. Br. Herder. 1887. VIII—304 l. 8-adrétben, ára 4 márka.

Schanz és Funk nem régen ismertetett müvei után ismét egy tübingeni tanár dolgozatát van szerencsénk m. t. olvasóinknak bemutatni: Keppler magyarázatát a Megváltó azon beszédeihez, melyeket közvetlenül kinszenvedése előtt tanitványaihoz intézett. Alig van meghatóbb része a szentirásnak a szerető Mester ezen bucsuzó szavainál, melyekkel kisded nyáját vigasztalja, mielőtt a földről mennyei atyjához visszatérne; de minél fenségesebb a tárgy, annál több nehézséggel jár annak feldolgozása.

Nem mi vagyunk az elsők, kik elismerik, hogy Keppler feladatát sikeresen teljesitette. A németországi birálatok (pl. Lehmkuhlé a Maria-Laachi füzetekben, egy névtelené a mainzi Katholikban) osztatlan dicsérettel szólottak a könyvről, mely még protestáns részről is elismerésben részesült, Luthardt «Theologisches Literaturblatt» czimü folyóiratának m. évi 42-ik számában, melyben a protestáns biráló a kedvetlenség egy nemével elismeri, hogy ily remek exegesist az ujabb prot. irodalomban hiába kellene keresni.

A könyv gazdag tartalmának bővebb vázolásától felment bennünket azon körülmény, hogy a tartalom már a czimből ismeretes. A huszonkét lapos bevezetés a könyv első részét, a bucsuzó beszédeket általánosan ismerteti: erre következik három részben a három beszéd értelmezése. Az értelmezés ugy történik, hogy először egy-egy önálló részlet összefüggő (mintegy paraphrasticus) magyarázata olvasható, azután egy-két lapon rövid ismétlése következik az illető részlet gondolat-menetének, végre «Homiletisches» czim alatt gyakorlati utasitások találhatók a megmagyarázott részek értékesitésére a hitszónoklatokban. Ezen alkalmazásokról igen helyesen azt mondja a sz. az előszóban, hogy a «tudomány nem szennyezi be magát, ha gyakorlati élettel érintkezik,» hozzátehetjük, hogy Keppler inkább megszentelte tudományát az által, hogy megadta az utasitást, tudományának Isten dicsőségére és a lelkek üdvére való felhasználására. A lelkipásztor gazdag tárát találhatja itt a vigasztaló eszméknek, «hogy jogosult-e ezeknek közlése, azt megmutatja egy pillantás a mai viszonyokra,» mondja a szerző. Ha nem is oly gyakran, mint a kálvinisták, mi is azon helyzetbe jöhetünk, hogy halotti beszédet kelljen tartanunk. Lehet-e szebb themát fejtegetni ilyenkor, mint pl. a Megváltó ezen szavait: «In domo Patris mei mansiones multae sunt . . . . . vado parare vobis locum. — — Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem.» (Joan. 14. 2. 28.)

Kevés oly hatalmas inditó oka van az erényes életnek, mint a megszentelő malaszt végtelen értéke és magasztos szépsége. Hol van ez érthetőbben megérzékitve, mint a

szőllőtőről szóló példabeszédben? «Ego sum vitis, vos palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum.» (Joan. 15, 5.)

Senki nem vázolta hivebben a jó tanitvány sorsát, mint a Mester maga, a ki isteni mindentudással előre látta a világ minden eseményét. «Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo propterea odit vos mundus.» (15, 18.) — «Vos igitur nunc quidem tristitiam habetis; iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.» (16, 22.) «In mundo pressuram habetis; sed confidite in me, ego vici mundum.» (16, 33.)

A megváltó bucsuzó beszédének magyarázata után, mint a könyv czime is mutatja, az ő főpapi imádságának értelmezése következik. (Joan. c. 17.) Ezen fejezet felosztása már a tárgyban adva van; a Megváltó ugyanis a maga megdicsőitését kéri, azután apostolaiért, végre pedig az egyházért könyörög. Az értelmezés e három résznél is ugy történik, mint az előbbieknél, elül áll a szöveg megmagyarázása, ezt követi a gondolatmenet ismétlése és befejezi a homiletikai alkalmazás. Ezen imádságban kiönté a Megváltó szentséges szivének egész szeretetét; ha igaz, a mit sz. Bernárd mond, hogy az áhitat «unguentum pretiosum, quod de recolendis divinis beneficiis componi debet,» akkor semmi sem alkalmasabb az áhitat felgerjesztésére, mint sz. János evangeliuma 17-ik fejezetének figyelmes olvasása, melynek megértését és átérzését Keppler jelen kommentárja igen alkalmasan elősegiti.

Ezek után fölösleges a könyvet ajánlanunk, ajánlását az magában birja.

Fischer-Colbrie Ágost.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(*„A természettudományi közlöny“*) deczemberi füzetében Lengyel István Wigandot, a marburgi egyetem tanárát, ki 1886. okt. 22-én halt meg, a többi közt következőleg jellemzi: «Buzgó vallásos ember létére Darwin tanait hathatósan védelmezte s mellette harczolt «Der Darwinismus und die Naturforschung Newton's und Cuvier's» czimü derék munkájában.» Mindenki, aki ezeket olvassa, azt fogja gondolni, hogy Wigand darwinista volt. Pedig ez nem igaz. Wigand volt az, ki első s majdnem egyedül lépett föl a német természettudósok közül Darwin ellen. A növényélet titkainak buvárlásában folytak le évei, a minthogy a darwinismus legelszántabb elleneit a botanikusok közt találta föl. Wigand szerint a növényországra a darwinisták ugy látszik nem is gondoltak, mert különben visszarettentek volna következményeitől. Nägeli is találóan bebizonyitotta a Zuchtwahl elégtelenségét a növényországban. Wigand nem egy müben tárta ki a világ s főleg a darwinismustól megbódult tudós társai előtt a darwinismus tarthatlanságát. Erre vonatkozó müvei: 1) Ueber Darwins Hypothese Pangenesis, Marburg. 1870. 2) Der Darwinismus uud die Naturforschung Newtons und Cuviers. Braunschweig. 1874—76. 3) Die Genealogie der Urzellen als Lösung des Descendenz-Problems oder die Entstehung der Arten ohne natürliche Zuchtwahl. Braunschweig. 1872. 4) Die Alternative Teleologie, oder Zufall vor der königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Kassel. 1877. 5) Der Darwinismus ein Zeichen der Zeit. Heilbronn. 1878. 6) Névtelenül megjelent: Ueber die Auflösung der Arten durch natürliche Zuchtwahl, oder die Zukunft des organischen Reiches mit Rücksicht auf die Culturgeschichte. A ki érti, hogy miben rejlik Darwin rendszerének jellege, t. i. hogy az élő lények egy vagy több adott egyedből maradandó, benső fejlődési törvény (Nägeli)

nélkül, az általa fölhozott külső okok hatása alatt származtak le: az csodálkozni fog, hogy lehet Wigandról állitani, hogy «Darwin tanait hathatósan védelmezte,» mikor ép ő volt előharczosa és faltörője az ellenkező véleménynek. Vagy tán valami «restrictio mentális»-sal él Lengyel ur, hogy az, a ki a másikkal valamiben megegyez, mindjárt az illető párthivének, «tanai hathatós védelmezőjének» mondható? Akkor a tudományban nem létezhetnének ellenpártok, mert lehetetlen, hogy valamiben meg ne egyezzenek. Wigand e jellemzése tehát egyenesen téves és helytelen s azért az igazság követelménye, hogy Lengyel István, vagy a «természettudományi közlöny» szerkesztősége ez állitást visszavonnák.

(*Hány dogmája van a kath. hittannak?*) Ez a kérdés merült föl valahol. Hogy e kérdésre helyesen feleljünk, meg kell állapitanunk, mit értünk dogma alatt? Dogma alatt nem értünk csak definiált tantételeket, melyek akár fölmerülő tévtanok ellen, akár a megtámadtatás esetén kivül is az egyetemes zsinatnak vagy a nélkül is a pápának isteni hitet igénylő határozatait, illetőleg döntéseit foglalják magukban és «constitutiones dogmaticae,» «judicia dogmatica,» «constituta de fide,» «decreta,» definitiones» vagy más hasonló név alatt fordulnak elő. Ez tehát a «dogma» szó jelentésének helytelen korlátozása volna és könnyen Frohschammer tévedésébe zavarna, ki azt tanitotta, hogy isteni vagyis természetfölötti, a kinyilatkoztató Isten tekintélyére támaszkodó hittel csak azt kell hinni, a mit a zsinatok vagy a római pápák express kinyilvánitottak, határoztak vagy döntöttek. Más tehát azt mondaná, hogy dogma alatt a theologia minden oly tételt (propositio) ért, melyet az egyház elénk ad mint kinyilatkoztatott tant. Azonban ez sem felel meg a szó, használat által meghatározott értelmének. Mert a theologusok szerint mindazt, ami a sz. irásban világosan, félreérthetlenül foglaltatik, ami tehát a sz. irás által világosan elénk adatik, azt az egyház eo ipso elénk adja, hogy a sz. irás isteni sugalmaztatását vallja; például, hogy Ábrahámnak két fia volt, vagy hogy az ifju Tóbiás megházasodott, stb. a mit pedig szintén nem mondunk dogmának,

jóllehet isteni hittel kell vallanunk. Dogma alatt tehát oly tételt értünk, melyet az egyház mint a kinyilatkoztatásból meritett tant elénk ad, s mely hozzá még magában véve directe összefügg a végczéllal s az erre vonatkozó tényezőkkel: «fides principaliter est de his, quae videnda speramus in patria, secundum illud: (Hebr. 2. 1.) «*fides est substantia sperandarum rerum,*» ideo *per se* ad fidem pertinent illa, quae *directe nos ordinant ad vitam aeternam*; sicut sunt tres personae omnipotentis Dei, mysterium incarnationis Christi et alia hujus modi et secundum ista distinguuntur articuli fidei. Quaedam vero proponuntur in S. Scriptura ut credenda, *non quasi principaliter intenta*, sed ad praedictorum manifestationem; . . . . . et secundum talia non oportet articulos distinguere.» Summa theol 22. Quaest. 1. a. 6. Sz. Tamás e szavaiból kitünik, hogy a dogmák számának meghatározásában nagyon szétágazók lesznek a vélemények; az egyik azt fogja mondani, hogy Krisztus szenvedése *egy* dogma, a másik pedig azt, hogy *három* dogma t. i. hogy szenvedett, meghalt és eltemettetett. Mindezt isteni hittel kell hinnünk, de jóllehet ebben mindnyájan megegyezünk; a dogmák osztályozásában és számitásában nagyon is eltérünk. Különben ezt minden tudományban tapasztaljuk. Ki mondhatná meg, hogy hány tantét van a fizikában? Senki sem számitotta össze; de ha ráadnák a fejüket, bizonnyára nagyon is eltérők volnának a számitás eredményei. Ez a dolog természetéből folyik. Vegyük tehát az egyházi tant egészben, a mint azt az egyház nyujtja, s a dogmák számára nézve tartsuk szem előtt azon közös tulajdonságát a tudományos rendszereknek, hogy az osztályozásban a tárgy sokoldalusságánál fogva többféle eredményt mutatnak föl.

(Az anglikán egyházi társulatnak) 865 pogány megtérése több mint 86000 font sterlingjébe került, tehát 100 fontjába fejenként, mint ezt Taylor kanonok Wolverhamptoni egyházi congressuson nem rég eléadta. Legdrágábbak voltak a lelkek Perzsia-, Palaesztina-, Egyptus- és Arábiában, hol egyetlenegy pogánynak megtéritésére 11804 font ster-

lingnyi költség fordittatott; legolcsóbbak Dél-Chinában, mert itt 1488 fontnyi költséggel 237 térittetett meg. Legrosszabb ez ügyben az, hogy ugyanazon Taylor kanonok szerint, mig az anglikán egyház 865 pogányt keresztelt meg, addig a mohamedánok hatszázezret tereltek az islamra, anélkül, hogy garasukba került volna. Denique a protestáns hitterjesztésről is elmondhatjuk azt, a mit Machab. I. 5. 62. néhány hirvágyó vezérről olvasunk: Ipsi autem non erant ex semine virorum illorum per quos salus facta est in Israël.

(A Görres-Társulat államtudományi szótára.) A Görres-Társulat már 1878. óta tervezett államtudományi szótárának kiadása öt ivnyi tartalommal biró I. füzettel szerencsésen megindittatott. E munka, melyben a tisztán történeti és merően földrajzi, a mü terjedelmét végtelenre növesztő eruditio háttérbe szoritásával a tudományos és rendszeres tárgyalásra fog fősuly fektettetni s főgond fordittatni, nagy hézagot van hivatva pótolni. A vallás, erkölcs, jog, törvény, család, állam, tulajdon stb. alapfogalmak annyira s oly általánosan hamisittattak meg, hogy természeti- és tételes jog szerinti igazi értelmök gyors megtalálása a jogászra, képviselőre, lapszerkesztőre és olvasóra stb. nézve sokszor a mily szükséges, épp oly nehéz. E szótár tehát a 3000-nél több államtudományi müszó hü és okadatolt magyarázásával és kifejtésével nagy szükségen fog czélszerüen segiteni; azért nem birjuk azt eléggé ajánlani. Korrektségéről a Görres-Társulat ismert neve és iránya kezeskedik. Megjelenik Herdernél Freiburgban. Az első füzet ára 93 kr. Az egész mü, mely 3 kötetre s kötetenkint 9—10 füzetre van tervezve, 1889. végén készen lesz.

(Egy materialistának végrendelete.) Körülbelül két év előtt meghalt Valreas franczia városkában Meynard Henrik nevü gazdag ember, kinek politikai iránya köztársasági radikalizmus, vallása pedig szabad gondolkozás és anyagelviség vala. Bizarr végrendeletében polgári temetést rendelt magának s kiváltképen *hullájának* jövendő sorsáról gondoskodott a lélek halhatatlanságát nem hivő materialista, ugy hogy vagyonának tekintélyes részét *földi maradványainak*

hagyományozta. Végrendeletének szövege, mely a beteg elme benyomását teszi, álljon itt mint raritas: «Tekintve azt, hogy nehány egyén kivételével senki sem ragaszkodik hozzám igazán s következőleg hullám emlékezete csak rövid ideig fogna megőriztetni; tekintve továbbá azt, hogy szerény vagyonomat csak sok fáradság, veszedelem és áldozatok árán szereztem; méltányosnak s igazsággal megegyezőnek tartom vagyonom egy részét hullámnak szentelni, hogy neki tartós nyugodalmat biztositsak. E czélból a következő végintézkedéseket teszem: Hullámnak hagyom valreasi «le Ias» birtokomat. Óhajtom, hogy e birtok területén, házamban és gazdaságomban minden változatlanul azon állapotban tartassék fenn, a hogy kimulásomkor találtatni fog; az állatok mind tartassanak el éltök fogytáig. Lakásomon gyászoló emlék emeltessék nem nagy dimensiókban, beléje helyeztessék czementes kemény kövekkel test alakban körülépitett koporsóm. Kijelentett intézkedéseim örök biztositására 2000 frank évi jövedelmet rendelek, végrendeletem végrehajtóját kötelezvén, hogy összes vagyonomból ennek megfelelő tőkét szakitson ki s e czélra kamatoztasson.» Az Orange-i törvényszék Meynard örökösök kérelmére e végrendeletet a Code civile alapján megsemmisitette, nem ismervén el a rendelkező hulláját jogi személynek. Szép is volna ha az élők kenyerét a temető nyelné el, s a materialisták még holtuk után is magukénak vallhatnák e világot! Hogy *önzésük* még ennyire is képes, illustrálja Meynard Henrik végrendelete.

(*Jézus Szent-Szive*) épülő basilicájának munkálatai hatalmasan haladnak előre a Montmartreon. A nagylelkü franczia katholikusok adakozásai folyton gyarapodnak; egyedül deczember havában 89,129 frank volt a bevétel az önkénytes adakozásokból; ez összeghez a munkálatok látogatói 1230 frankkal járultak. Mult év folyamán 275 processio fordult meg a szent helyen 68000 emberrel, kik közt 64 püspök volt. A Sacré-Coeur templomra eddig befolyt összes bevételek kitesznek 18,942,796 frankot, a kiadások pedig 18,064,613 frankot.

(*Egyesülési törekvések.*) A katholika egyháznak semminemü határt nem ismerő egyetemességében a pápai jubileum idején oly magasztosan felragyogott legintensivebb egységnek csodája mellett az elszakadt egyházak a szakadozottságnak oly szánandó képét nyujtják, hogy egészen természeteseknek találjuk a Rómával való egyesülési törekvéseknek az anglikán papság soraiban ujabban észlelhető simptomáit. Az anglikán papok egy társulata, «*order of corporate reunion*,» *sub conditione* reordináltatja magát nem egyesült keleti püspökök által, hogy tömeges egyesülését Rómával, mely tudvalevőleg az anglikán papszentelés érvényét el nem ismeri, könnyebben hajthassa végre. Nehány hónap előtt nyilvános *meeting* tartatott Londonban, az anglikán és a római egyház egyesülése érdekében. A meghivó jegyeken a pápai tiára s a legfőbb hatalom kulcsai jelezték a meeting napirendjét. — Dr. Lee *All Saints* egyháznak plébánosa Londonban megirta Pole biboros életrajzát, s munkáját egyidejüleg a Canterbury-i anglikán érseknek s Manningnek a Westminsteri biboros érseknek ajánlotta azon óhajjal, vajha a két egyháznak sikerülne az anglikán és a római egyház egységét létre hozni. Ez elszórt jelenségeknek nem tulajdonitunk ugyan oly nagy sulyt, hogy hozzájuk vérmes reményeket kössünk, de annyira jelentékteleneknek sem tartjuk, hogy egyszerüen elhallgassuk.

(*Oroszok és abessyniaiak.*) Figyelemre méltó, hogy az Afrika-utazók egyik legismertebbje Rohlfs Gerhard már évek előtt mutatott rá az oroszok és abessyniaiak közeledésére. Rolfs kétszer volt Abessyniában, egyszer az angolokkal, midőn ezek Magealát ostromolták, másodszor midőn mint a német császár követe, ennek ajándékait és baráti üdvözletét vitte meg a most is uralkodó Negusnak (királynak). A svéd missio tagjai 1879. fordultak meg a Negusnál, hogy missiójuk iránt, melyet betiltott volt, kedvezőbben hangolják. A szokásos köszöntések után kérdé a király vezetőjöket: «Tulajdonkép mi okból is vannak önök itt? — «Hogy Fölséged legmagasabb engedélyével a keresztény vallást tanithassuk,» volt a felelet. «Hiszen mi mindnyájan keresztények vagyunk»

mondá a király. — «Mi nem is a keresztény abessyniaiakat akarjuk megtériteni, hanem a Falaschá-kat.» (zsidókat) viszonzá a vezető. «Nincs nektek Svédországban és Európában elég zsidótok?» kérdé a király. — «Oh igen, de van ott elég pap megtérítésökre,» védekezék a vezető. Erre igy szólt a király: «Miért nem maradtatok inkább Egyptusban, — melyen át ide jöttetek, — hogy megtéritenétek a törököket; az legyen főgondotok, hogy Jerusalem és Palaestina, hol Üdvözitönk élt és keresztre feszittetett, kereszténynyé legyen. A keresztény francziák, angolok és németek folyton büszkélkednek erőhatalmukkal, hogy könnyü volna nekik a törököt kiüzni Európából, tehát mért hagyják a hitetlenek kezében a szent helyeket? Csak Oroszország és én küzdünk folyton a mohamedánok ellen; reménylem, hogy Jerusalemben még egymás kezét szorithatjuk.» Hasonlókép nyilatkozott János Negus Negisti Rohlfs Gerhard előtt is, a ki e párbeszédet is közli. Ámbár az abessyniaiak keveset tudtak volna az oroszokról, de ugy vélekednek, hogy a vallásuk ezekével egy és ugyanaz, s hogy mindkét ország feladata harcz a mohamedánokkal. Miután a protestantismus Abessyniából kizárva látszik, a római katholikus vallástól pedig a Negus azért idegenkedik, mert idegent vall fejének; a görög keleti egyháznak van legtöbb kilátása az abessyniai nemzeti egyház helyettesitésére. Ezt az oroszok jól tudják, azért nem fognak késni Abessyniával szövetségre lépni s ott folyton nagyobbodó befolyást szerezni.

(Államveszélyes rózsafüzérek.) Mi mindent tartottak Németországban 1870 óta államveszélyesnek, mi mindentől féltették az uj német császárságot, bajos volna egyenként elszámlálni. Voltak ott államveszélyes püspökök, államveszélyes papok és szerzetesek, államveszélyes izgató káplányok (Hetzkapläne,) államveszélyes apáczák, irgalmas nénikék, államveszélyes tanok és dogmák (pápai tévmentesség), stb.; mi csoda tehát, ha legujabban államveszélyeseknek tekintetnek a rózsafüzérek is? 1862-ik évben egy katholikus férfiu Jettingenből elzarándokolt Rómába, ott a zarándokok rendes szokása szerint több rózsafüzért vásárolt, melyeket IX. Pius

megáldott s a jámbor zarándok családja tagjai, rokonai és barátai közt, mint kedvelt emléket szétosztott. Csak most fedezték fel a németek Elsass-Lotharingiában e rózsafüzérek veszedelmes voltát. Készitvék ugyanis e veszedelmes rózsafüzérek *fehér* gyöngyökből, melyek majd *piros* majd *kék* dróthengerkék által választvák el egymástól. *Kék, fehér, piros!* Ezek franczia nemzeti szinek; tehát . . . . bizonyos Ley Bernard rózsafüzérét házmotozás közben mint államveszélyest lefoglalták.

(Vö, ki nem gyónik.) Lajos Fülöp polgárkirály idejében egy szabadelvü miniszter oda kiáltott ellenfeleinek «mi nem vagyunk kormány, mely gyónni jár.» Alig mult el két esztendő, vége volt a polgárkirály és kormánya uralmának. Grevy a franczia köztársaság menesztett elnöke leányát egy protestánshoz, Wilson Dánielhez adta férjhez. Erről egy magas állásu egyházi férfiu le akarta őt beszélni. «Wilson ur multja nem látszik bizalom gerjesztőnek,» mondván. «Oh, csak ifjukori szilajságok!» szóla nevetve Grevy. «És azután, nem feszélyezi önt, hogy Wilson protestans?» kérdé a főpap. «Legkevésbé sem,» viszonzá az elnök, «mert nem szeretném, ha vőm gyónni járna, erről pedig biztos vagyok, hogy azt tenni nem fogja.» És mi történt? Wilson ugyan nem járt gyónni, de a helyett, mind a vőnek, mind Grevy papának bünlajstroma oly ismeretes, akár csak minden Silvester estén nyilvános gyónást végeztek volna mindketten; ehhez fájdalom még hozzá járul, hogy az absolutio elmaradt! Feloldozást a biráktól sem szép szavak árán, sem rendjel- és pénzigéretekkel nem birtak nyerni. Grevynek menni *kellett.* Milyen jó lett volna oly vőt választani, ki nemcsak maga járt volna gyónni, de ki Grevy papát is elvitte volna magával!

(*Az «ultramontán levelek,»*) melyek ismertetését a jövő füzetre kellett halasztanunk, főleg a papság liberalismusa ellen küzdenek, s hogy nem küzdenek szélmalom ellen, arról — ha ugy is nem tudtuk volna — csak nemrég a cultusbudget tárgyalása alkalmával volt alkalmunk meggyőződni, midőn egyik pap-képviselő mindjárt szüzbeszédében magát

«testestől lelkestől a liberalis irányzat hivének» vallotta, a liberalismust «mint igazi világosságot» magasztalta. Ugyanott volt alkalmunk a «felekezeti tolerantia» dicséretét s a «felekezeti féltékenység szükkeblüségének» elitélését hallani; megtudtuk, hogy minő közös tulajdonságokban egyez meg minden vallás, sőt meglepetéssel értesültünk, hogy a római magyar zarándoklat sem kizárólag a pápa-király jubileuma ügyében járt Rómában, hanem azért is, hogy az ultramontán pápaság mellé befurakodott liberalis intézménynek: az unita Italiának is meghozza Victor Emanuel sirjánál való tisztelgés alakjában a hódolat adóját. — Ugy hiszem a budget-vita ezen érdekes epizódja minden dicséretnél jobban beigazolja az «ultramontán levelek» korszerüségét. S ha még a liberalismushoz mindenki azon ártatlan fogalmat kötné, mint a fenntisztelt képviselő ur definitiója, mely szerint a liberalismus csak haladás, a mely azonban nem veti el azt, a mi a multban jó és tiszteletre méltó, — legfeljebb az ódon monarchicus elv helyébe egy kis democratiát helyez! Hiszen a conservativ és katholikus elv is az, hogy haladjunk de megfontolva, nem szakitva a multtal, nem hadat izenve mindannak, a mit eddig az emberiség alkotott, a mit szentnek és nagynak tartott. Csakhogy az oly ártatlan definitióba bujtatott liberalismus a gyakorlatban sokkal veszedelmesebb jellegü, valóban olyan a milyennek azt bold. emlékü IX. Pius pápa — kinek egész élete a liberalismus elleni harcz volt — ismerte és jellemezte. A liberalismus, a mint ez a franczia forradalom óta nyilvánul, nem más, mint az embernek és a társadalomnak Isten tekintélye és uralma alól való emancipálása, a természetfeletti rendnek és vele az egész keresztény világnézetnek tagadása, sőt annak megtámadása és lerombolására való törekvés.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

Főmagasságu és Főtisztelendő

SIMOR JÁNOS

bibornok és hg-primás ő emja elnöki megnyitó beszéde

a sz.-István-Társulatnak 1888. márcz. 22-iki XXXV. nagygyülésén.

Tisztelt nagygyülés!

Római zarándoklásunk alkalmával sz. Péter apostol sirján megaczélozott keresztény hittel, sziveink mélyében felébredt, s még ma is hullámzó érzelemmel üdvözlöm a tisztelt nagygyülést, s társulatunk idesereglett minden egyes tagját, a Krisztus Jézus földi helytartója által hazánkra adott áldás örömeivel, s vigaszszavaival mondván: dicsértessék általunk, magyar hazánkban és az egész földön, minden ember által dicsértessék, áldassék az Ur Jézus Krisztus. Zarándoklatunk ünnepélyes hitvallás vala. Oly ünnepélyes hitvallás kath. hazafias életünkben nem maradhat, s ha a szerint buzgólkodunk, nem fog maradni áldásos eredmény nélkül, sokaknak megszilárdulására, másoknak ébredésére, mindnyájunk fokozott munkásságára.

Ez alkalommal mindig tapasztalt éber s becses figyelmöket oly tárgyra vezetem, mely évtizedek óta az egész müvelt világnak szivén rágódik, morzsolva, pusztitva mindent, a mi nemes, ami magasztos, s ez:

a vagyonosodás, a gazdagodás, mint életfeladat, s ennek szülöttje az élvezet, mint életczél.[1]

Ez irány, e törekvés, — az emberi sziv gyászos szenvedélyeinek szövetségében — keresztény hitigazságaink, keresztény erkölcseink, életnézletünk, életczélunkkal szemben ma a legélesebb ellentét; s ez igazolja felszólalásomnak tárgyát.

A gazdagodási vágy, törekvés, roham, manapság tény; s a hol e vágy nem dul, amely elmében a vagyonosodás, mint a társadalmi panacea, hitelre nem talált, ott az élő, ott az erős keresztény hit őrködve virrasztott.

Gyászosabb e bajban még az, hogy a gazdagodási vágy az ő élvezeteivel együtt, a már emésztő társadalmi nyomor ellen mint orvosság, önmagában mint haladás, mint emelkedés, szóval mint a jövő társadalmi nyugalom és boldogság tényezője jósoltatik, dicsértetik. Proudhon szavának tehát teljesülni kell: „a tudományok *királynéja*, a tudományok *összege*, az egyedüli tudomány, a gazdászati tan",[2] a „követel" és „tartozik" bonyolult táblázata. Csak élvezet boldogit, a vagyon az élvezet szülője; a vagyonosság korlát nélkül, boldoggá tesz határ nélkül. Mennél többet élvezesz, csak egészséges maradj, élvezési vágyadat ingerled; a vagyonnal szervezett élvezet zápor gyanánt fogja önteni a vagyont a társadalom tagjaira; a sokból kijut mindenkinek; többé nem lesz szegény, nem lesz nyomorult, sőt az önkéntes szegénység, ha mégis megtüretik, mint ijesztő gúny, csak a boldogság önérzetét fogja növelni.

Ez a vagyonosodás nem egy tanárának dióhéjba szoritott elmélete. Ami Urunknak Jézus Krisztus tanának: „Keressétek először Isten országát és annak igazságát", meg kell szünnie, a földi boldogságot

[1] «Le plaisir l' objet, le devoir et le but.» Voltaire egyik versezete. L. Dechamps. Les Sociét secrèt.

[2] Contradict. économ I.

két bün fogja meghozni: a vagyonosságot a fösvénység, mely mindig szivtelen; az élvezetet a tékozlás, mely mindig oktalan.

E birvágy, e lázas roham a gazdagodás után, mint édes méreg, mint álnok barát, még a nagy szellemeket, a nemes kebleket is magával ragadja, hogy mint sasok, csak az aranysziklákon keressék szállásukat, rakják fészköket, mondja találóan Felix atya, a hires párisi hitszónok.[1]

Tisztelt Nagygyülés! Nem a vagyon, nem a gazdagodás szüli az ellentétet keresztény tanainkkal s erkölcseinkkel, hanem a vagyonosodásnak már jelzett bölcselmi tana, boldogitási hazug jóslata. A vagyonosság meg volt, fáradhatlan keresése, felhalmozása sem hiányzott, de ily bölcseleti tant, ily társadalmi czélt és irányt a vagyonosodás csak ujabb időkben kapott.

Én e fejlődésnek csak két utolsó mozzanatát emlitem. A fokonkénti fejlődés küzdelem nélkül nem történt.

A küzdtéren megjelen Ragon, az Istentől való elszakadásnak, ezen elszakadást vallók, s ezen elszakadásra törekvők bölcsésze, az ő jóslatával: hogy csak akkor lesz az ember igazán boldog, ha olyan lesz, amilyen volt, mielőtt hozzá az Isten szólt. Ha már az állam megszünt keresztény lenni, szünjék meg keresztény lenni a társadalom is; laikus állam csak laikus társadalomban otthonos; akkor majdan surlódások helyett meg lesz az összhangzás, a nyugalom, a boldogság.[2]

Ily irányu változások s átalakitások kezdeményezése a társadalomban, magát a társadalmat az egyetemes feldulásnak vetette prédára. Mert ha jogos csipetenkint és — hogy ébredés ne legyen — lassan, halkan eszközölt laikus átalakitás a házasság,

[1] P. Felix. Le charlatanisme social.

[2] Claver. Histoire pittoresque.

a nevelés, az iskola keresztény intézményeiben, miért nem volna jogos a társadalom feldulásával azonos, nyilt, egyetemes átalakitás? Ha a kezdet jogos, a kezdetnek következetes folytatása nem lehet jogtalan. Csak az első lépés az, mely sok gondot okoz. A kisérlet megtörtént.

De a keresztény társadalmi intézmények megszüntetése, vagy eltorzitása után is megmaradt a nyomor, nőtt a zavar. A bölcsész jóslata csalt, az igért boldogság nem következett be.

Nem sok idő mult el, előállott *egy uj, merész* jósló s hangoztatta, hogy nem az ember rossz, hanem a társadalom rossz, ez a szülője a romlottságnak, a nyomornak s minden boldogtalanságnak; el tehát az egész társadalmi renddel; nem kell vallási, még kevésbé politikai dogma, az egyedüli dogma a gyülölet dogmája, az egyedüli infallibilitás a gyülölet infallibilitása. Sem Isten, sem ur, égő gyülölet a szabadság éltetője; irigység, gyülölködés az élet fentartója, mozgatója, vezetője.[1]

Ez merész, ez tulzó, mondják. Igen, de az első, a ki a fentjelzett keresztény intézményeket isteni alapjaiból kiemelve, emberi alapra helyezte, merészebb volt, minden merényre felbátoritott, minden történelmi nagyság, minden társadalmi osztály egyenlősitési szinvonalzása után, csak egy nagyság, egy hatalom maradt fenn, a szinvonalzókat is meghóditva, s ez: a pénz, a vagyon.

Hangzott itt is Ragon emberének szózata: vagyonosodás korlát nélkül, boldogitó élvezetet nyujt határ nélkül; ez tehát a czél, ez minden müködésnek iránypontja az embernél, aki olyan, a milyen volt, mielőtt hozzá az Isten szólt.

Ime Európa szine előtt a rémületes feladat,

[1] «L'odio robusto e sacro del liberale e forma della sua libertà.» Gaetani Trezzo. «Il pane» napilap Paduában. 1884. Unitá Cattol. 29. sz. febr. 7. 1888.

melynél gyujtóbbat a keresztény századok nem láttak; mert mikor a keresztény társadalmi intézmények megszüntetésével vagy elvilágiasitásával a jog egyszer megsértetik, nemsokára minden társadalmi ügynél csak a gyülölet, nem egyszer a dinamit szerepel.

A katholikus egyháznak örök tana a földi vagyonról s annak határ nélkül való szaporitásáról, a mily rövid, oly egyszerü. Óvja a vagyonost az elaljasodástól, a társadalmat a feloszlástól. Birhatod a vagyont kezeidben, szekrényeidben: de soha se bird azt, soha se tapadj ahhoz *szivedben.*

Embertársaid irányában vagyonodnak birtokosa vagy, hanem az Isten irányában annak csak felelős kezelője maradsz mindenkoron. Őrizd, kezeld a vagyont, vele és benne gondjaidnak terhét hordozod; szaporithatod is, de azzal saját veszélyeid is szaporodhatnak. Sok bünre vezethet a szegénység, még többre a gazdagság.

Minden helyzetedben az Isten törvénye kötve tart; a nagy vagyon nagy társadalmi kötelességeket szab; a gazdagok fölöslegei a szegények szükségletei. Biztositsd számodra az Isten irgalmát, irgalmassággal felebarátod iránt. A ki bőven ad, bőven jutalmaztatik. Mindent, mindent, a mit birsz, itt hagysz, csak azt mented meg, csak azt viszed magaddal, a mit embertársaid javára költöttél.

Légy tehát irgalmas önmagad iránt; legnagyobb jóltevőd a szegény, a kivel jót tettél; te megtöltöd az ő kezeit alamizsnával, ő pedig megtölti a te lelkedet örök boldogsággal. Keresd fel őt tehát, ő ritkán juthat be hozzád; de főképen keresd a szegények szivét, mely legbiztosabb pártfogód az Isten előtt. Ime a keresztény ember, szekrényeiben gazdag, lelkében pedig szegény. Vagyonának ura, sohasem rabja; birja a vagyont, a vagyon sohasem birja őt; vagyonával embertársainak, hazájának, az Istennél önmagának is boldogitója. Boldogok nem a

testi, hanem a lelki szegények; a testi szegény is csak akkor boldog, ha másnak vagyona után nem óhajtozván, lélekben is szegény.

Vagyonosodás, nagymérvü gazdagság esetei voltak már a lefolyt keresztény századokban. Roscher nemzetgazdász bebizonyitá, hogy a mai vagyoni helyzet, a sok értéknemüek s kereseti forrásoknak daczára, a középszerüség fokát még tul nem haladta s a XIII. század vagyonosságától még igen távol van. Egyetlen polgár, az ő fölös jövedelmeiből Londonban sz. Pál templomát felépithette; a városi községek, alakulásuk küszöbén, müemlékeket emeltek, melyeket ma már teljesen kifejlett községi utódaik diszökben fentartani, vagy régi diszökbe visszahelyezni, országos segély nélkül, nem képesek.[1]

Volt tehát gazdagság, volt törekvés a vagyonosságra, de nem volt meg az emlitett bölcsész tana, mely azt minden müködés feladatává, boldogulási jóslattá emelte volna. A vagyonosság veszélyeit ama korban az egyház távol tartotta nemcsak, hanem ama józan vagyonosságot a korszak dicsőségének emlékére, hogy csak egyet emlitsek, a mi müveltségünk palaestráira forditotta.

Valóban sötét korszak lehetett az, a mely a tudományos egyetemeket elméjében foganta, felállitotta s nekünk hagyományozta.

Szaporitani a földi javakat annyira, hogy azokból mindenkinek dusan kijusson, ámitó mese. A roham egyeseket gazdagokká tehet; de a hosszabb küzdelemben a gazdagok száma kevesbedni, a nyomorultaké szaporodni fog; beáll a csalódás; a keresztény erkölcs, mint a vagyonosodás akadálya kigunyoltatván, a lelki erő hajlik, törik; a keblekben az elkeseredés, a gyülölség foglal helyet. A csalódott, az elkeseredett, a felingerült tömeg mellett mily társadalmi élet lesz lehetséges?

[1] Ch. Perin. De la richesse dans les société. chrét. p. 23.

Ama nevezett bölcsész tana a társas megélhetés lehetetlenségére vezet; de Ragon embere mégis örült, mert mikor a keresztény intézményeket rombolta, a vagyonról felállitott tanával a sziveket, a lelkeket a keresztény erkölcsöktől elvonta.

Igenis, Béliálnak leghüségesebb barátja Mammon szokott lenni. Adja Isten, hogy a megcsalatott gyülölők milliói, a szoczializmusnak csatakész táborai ne legyenek.

Korlátlan gazdagodásra törekvő vágy kielégitetlen marad örökre. A keresztény erkölcsi törvény keretében a kisebb vagyon is, sőt a napi munkadij is boldogithat; mert az önmegtagadás a megelégedés küszöbe. Korlátlan pénzvágy mellett a világ összes kincsei sem boldogitanak senkit. Legyenek az emberek mind gazdagok, mind dusgazdagok, korlátlan bir- és élvvágy mellett mindnyájan lelkökben, testökben nyomorultak lesznek; a mi által boldogulni reménylettek, abban boldogtalanokká lettek.

Észellenesebb alapon boldogulási emelkedést soha sem jósoltak.

Emlitek én egy másnemü jóslatot, melyet sz. Pál apostol nem a vagyonról, hanem a vagyonosodási törekvésről adott; s ez igy szól: „A kik gazdagok akarnak lenni, kisértetbe esnek s az ördög tőrébe, sok hallgatag s ártalmas kivánságokba, melyek az embert halálos veszedelembe meritik. Minden gonoszságnak gyökere a pénzvágy.“[1] Hol lesz a realisztikus müvész, a ki sz. Pál jóslatának rémületes teljesülését, a magán s a nyilvános élet mezején fel-feltünő gyászos események borzadalmas részleteiből képes volna mozaikkép összeilleszteni? — Eme merények sokaságán sziveink már tompulni kezdenek; de ha azoknak összeállitását megkisértené valaki, az emberi szivnek kiirthatlan erkölcsi érzéke

[1] I. Tim. 6, 9, 10.

eldobná, összetörné az erős ujjak között is a tollat, vagy az ecsetet; merénynek tartaná az emberiség ellen ez ijesztően hü képet bevégezni.

Sz. Pál apostolnak jóslata teljesült, neki teljesülni kellett.

A gazdagodási vágy, mely az élvezetvágygyal párosulva, mindent csak anyagi haszon és tőkeszázalék üvegén át szemlél, okvetlenül sülyed, hanyatlik, elaljasul; nemsokára ez leend a jelszó: „mindent csak pénzért" és az aljasság, mint az árviz átszakit minden gátat, betör az irodalomba, a tudományok csarnokaiba s az emberiség legnemesb, legmagasb javait szennyei iszapja alá temeti; e lelkekben a puhaság, pulyaság, a jellemtelenség, az életuntság vesz erőt; nem lesz, a mi eladó nem volna, csak vevőre találjon és az önmagukban megtört, a csalódásokon kifáradt lelkek, nem lesznek-e érettek, bárkit kövessenek, bárkinek önkényére magukat odavessék, csak még valami hasznot észleljenek a hatalmasnak megvetéssel telt pillantásában? S ha már idáig jutottak és ilyenek, nem érettek-e arra, hogy az óriási magasságig feljutott gazdagtól némán fogadják nemcsak önmaguk, hanem hazájuk s nemzetük is a szolgaságot? A ki miben vétkezik, az által bünhődik is keservesen.

Tisztelt Nagygyülés! Mint láttuk a vagyonosodási törekvést, mely a keresztény erkölcsök korlátai között áldást hozandott, a többször emlitett bölcsész tanai, követői, az erkölcsrontó ösvényre terelték. A veszélyes tévedésnek sokan meghódoltak; sokan áldozatai lettek. Azonban a társadalom sorsán a csüggesztő helyzetekben sem szabad elcsüggedni. Salvianus a régi római társadalom javithatásán majd-majd elcsüggedett, sz. Irén püspök és mások javithatóknak vélték s igazuk volt. Mert, miként meg van irva: „az Isten épségre alkotta a földkerekség nemze-

tiségeit."[1] A megromlott pogány társadalmat uj, keresztény társadalom váltotta fel. — Az egyház, mely szent Pál apostol tanitása szerint: „az igazság oszlopa és erőssége", egyszersmind mentő hatalomnak bizonyitotta magát a népek közt e földön, melynek hatása a méregelemnek ott is ellenáll, a honnan ő távol állani látszik. A vagyonosodás kérdése is tőle távol, nélküle, sőt ellene tárgyaltatott. Hogy ezen törekvés vészteljes következményei eddig teljesen ki nem fejlődtek, a szivekben megmaradt keresztény érzék volt az akadály. A társadalmi bajoknak csak az egész társadalom vethet gátat, mi akkor fogunk a társadalomnak leghasznosabb szolgálatot tenni, ha kötelességszerüleg iparkodunk a föld sava lenni és maradni tanainkkal, hitben és erkölcsben, de az ősi erényben is, melyre hivatkozott felséges urunk s apostoli királyunk, ki a magyar nemzet üterére tapintott, mikor a legünnepélyesebb pillanatban mondá: „Bizalmam az ősi erényben."

Ha nem csalatkozom, a sok csalódás között a lelkek: egészséges, tiszta, fényes hitigazság után sóvárognak. Csonkitott, félig hirdetett, mezbe burkolt igazság dermedésben hagy mindenkit, nem ment meg senkit és semmit. Legyünk tehát bizalommal, legyünk buzgók, legyünk keresztény magyar társadalmunk megmentésében fáradhatlan, törhetlen munkások. A többi az Istené.

Társulatunk vezérférfiainak, hivatalnokainak ernyedetlen fáradságaikért, mindnyájuknak éber figyelmük türelmeért, hálás köszönetet mondva, a nagygyülést megnyitom.

[1] Bölcs. 1, 14.; 2. Tim. 3, 15.

DR. ZÁDORI JÁNOS.

(Született 1831. november 6. Meghalt 1887. deczember 30.)

Irta Dr. WALTER GYULA.

(Folytatás.)

Ismervén korunk irányát, mely oly merev álláspontra helyezkedik a vallással és az egyházzal szemben, tudta, hogy az oltár szolgájának napjainkban különösen vértezve kell lennie a sokoldalu és mély tudomány oly fegyvereivel, melyekkel képes legyen diadalmasan visszaverni az ádáz ellen kiméletlen támadásait.

Figyelme és tanulmányai kiterjedtek a tudományok összes ágaira, mert ő is azt tartotta, hogy „az emberi szellem isteni tüz, melyet mindennel táplálni kell — a mi nemes; fel kell tárni tehetségeink kapuit az ismeretek minden ága előtt, mert akad ott mindennek helye.“ A hittani és világi tudományok terén egyaránt a lehető legalaposabb ismeretekre törekedett, hogy sikerdusan oldhassa meg hivatásának azon feladatát, melyet a sz. atya, ugyancsak még mint perugiai püspök egyik körlevelében e szép szavakkal körvonalozott: „A papnak különös feladata napjainkban — védeni a megtámadott vallást, védeni a romlásnak indult erkölcsösséget és a félreismert igazságot. Érczfalként kell ellentállnia a berohanó tévelynek és az eretnekségnek, mely borzasztó mételyként terjeszkedik.“[1]

[1] Füssy i. m.

Folytonos tanulmányozása és szorgalmas munkássága mellett sürü levelezésben állott ugy a papnöveldében szerzett barátaival, mint irodalmunk több jelesével, kikkel irodalmi tevékenysége utján ismerkedett meg.

Különösen érdeklődött az iránt, vajjon a kedves Pazmaneumban kikelt-e a mag, melyet hazafias buzgalma és lelkesedése által több hason érzelmü derék ifju szivében elhintett; vajjon nem satnyult-e el a gyönge csemete, melyet a tudományok e virágos kertjében elültetett és hátrahagyott?! E tekintetben sürüen levelezett a lelkes és komoly törekvésü *Pór Antallal*, ki az intézetben Zádori örökségébe lépett és ott a magyar szellem gondos ápolója volt. Pór szorgalmasan tudatta Zádorival, hogy a kis magyar társaság lelkesülve tör előre az általa kijelölt ösvényen, mind tökéletesebben igyekszik megfelelni az ő szándéklatainak, buzgón müveli a honi nyelvet, pártolja irodalmát és mitsem ohajt annyira, mint hogy egyes hazai papnöveldék mintájára nyelvmüvelő kört, irodalmi iskolát alapithasson. Zádori nagy örömmel vette a kedvező hireket és nem mulasztotta el az elhagyott társakat, kikkel azonban szellemileg mindig együtt maradt, folyton lelkesiteni és buzditani.

Mily érzelmeket keltettek benne a kedvező tudósitások és miként igyekezett hatni a lelkes ifjakra, legszebben bizonyitják következő saját szavai, melyeket 1857. január 18-án kelt levelében Pór Antalhoz intézett: „Végtelen örömem van bennetek, fiuk! Leveledet oh be sokszor olvastam. Csak ugy hiztam bele, hogy ti Pazmaniták oly hévvel buzogtok a magyar nemzetiség körül. Azoknak is, kiket már nem ismerek, mondd meg baráti üdvözletemet . . . . . Nincs az haszon nélkül, hogy (egyházirodalmi) iskolátok nincs. Minél jobban elnyomnak, annál magasabban szökkenünk fel, mint a szökőkut . . . . . .

Tehát ti barátaim, in spiritu antiquae obedientiae kérlek, tanuljatok, dolgozzatok, hogy édes hazánk felviruljon! Bármi keveset teszünk, hálásan fogadja nemzetünk. Ha pedig még tehetséggel is megáldott az Ég, annál nagyobb kötelesség háramlik reánk.“

Szorgalmas irodalmi tevékenysége által nem kis figyelmet keltvén az irodalmi körökben, sok jeles irodalmár ismeretségét szerzé meg magának, kiknek lelkesitése, buzditása, elismerése jelentékenyen fokozta munkakedvét és szorgalmát. Azon jelesek közül, kik irodalmi munkásságának szempontjából határozott befolyást gyakoroltak a tehetséges és törekvő segédlelkészre, különösen *Mayer Károly* és *Mészáros Imre* tudós férfiak emlithetők. Később megismerkedett kitünő történettudósunkkal, *Dr. Fraknói Vilmos* apátkanonokkal,[1] kihez élte utolsó perczéig a legnemesebb barátság kötelékei csatolták.

Mint az ég harmata és a nap meleg sugarai életre keltik a növényzetet, ugy érlelték ez összeköttetések is — tettekké Zádorinak forró vágyait és törekvéseit, melyek az irodalom felé vonzották.

A saját bensejében fekvő erő, az ellenállhatlan munkakedv és forró vágy, közremüködni a hazai tudományosság fejlesztésén és előbbre vitelén, párosulva a jelzett összeköttetések jótékony befolyásával: az irodalom egyik legtermékenyebb müvelőjévé tették Zádorit. A gyönge csemete a kedvező körülmények hatása alatt oly életerős, jó fává növekedett, mely nemcsak zöldelt és virágzott, hanem gazdag gyümölcsöket is termett.

Ha u. i. szabad az embert a fához hasonlitanunk, akkor az észt — a fa koronája gyanánt tekinthetnők. Levelei és virágai a tanulmányozás által

[1] Igen sokat köszön ez igénytelen életrajz ő nagysága páratlan előzékenységének. Nagy kegyességéért legyen szabad ezennel nyilvánosan is lerónom leghálásabb köszönetem adóját.

szerzett ismeretek, gyümölcsei pedig — az irodalmi termékek.

Nagy és sokoldalu irodalmi tevékenységét, mely egy egész kis könyvtárral ajándékozta meg hazánkat, mint segédlelkész kezdette meg.

Számos különböző tartalmu jeles czikke mellett, melyek részint *Kátlóczi*, *Kádlóczy*, *Zádori* és *Tornajo* álnevek, részint saját neve alatt jelentek meg az 50-es évek lapjaiban, gyors egymásutánban hozta nyilvánosságra önálló müveit is, melyek leginkább a hitszónoklati és hittudományi irodalom körébe tartoznak.

Nagybecsü munkái hosszu sorának élén egy sz. beszéd áll, melyet a szeplőtelen fogantatásról szóló hitczikkely kihirdetéseért 1855. május 6-án országszerte tartott hálaünnepély alkalmával Balassa-Gyarmathon mondott. A tartalomgazdag beszéd beható tanulmányra valló alapossággal, mély érzéssel és nemes lelkesedéssel tárgyalja a magasztos igazságot. A kitünő dogmatikus beszéd, valamint összes szent beszédei is mutatják, hogy azok készitésére sok szorgalmat és gondot forditott. Világosan feltüntetik szónoklatai valóban sokoldalu ismereteit, alapos tanulmányait, szilárd meggyőződését, gyöngéd bensőségét és eszmegazdagságát. Irályuk élénk, választékos, de egyuttal könnyen érthető és világos. Meglátszik rajtuk, hogy szerzőjök fő törekvését oda irányitotta, miszerint meggyőzze hallgatóságát az igazságról és annak követésére inditsa. Gazdagon át vannak ugyan szőve a sz. atyák és nagytekintélyü férfiak munkáiból vett idézetekkel, de nincsenek sohasem tulterhelve. A mindig kitünően választott idézetek csak virágszálak, melyek a szerző szép gondolataiból füzött csokor élénk szinezetét kellemesen fokozzák.

Kitünő szónok hirében állván, ünnepélyesebb alkalmak felmerültével nem ritkán fordultak a környékről Zádorihoz azon óhaj kifejezésével, hogy az

ünnepi beszédet az ő ajkairól szeretnék hallani. Ily meghivásnak köszönjük azon terjedelmesebb, tartalomgazdag beszédet, melyet 1863. április 19. Szécsényben tartott a japáni vértanuk tiszteletére.

Nagy feltünést keltett azon nemes hazafias érzelmektől átlengett, emelkedett beszéd, melyet 1860. április 26. Balassa-Gyarmathon „a legnagyobb magyar" lelke üdveért tartott gyász-istenitisztelet alkalmával mondott. Minden során, nem! — minden szaván megérzik, mennyire át volt hatva Zádori hazája szeretetétől, mily tisztelet élt szivében azon gondviselésszerü férfiu iránt, kiben — mint mondá — „népünk vezérét, törvényszerzőjét, prófétáját és hogy a jövendő századok nyelvén beszéljek, martyrját siratja," a kivel „hogy valódi vértanu legyen, évtizedig birkózott a halál, lelkét darabonként tördelte szét." Lelkesen szól a beszéd Széchényi nagy tetteiről, halhatatlan érdemeiről és gyujtó szavakban hivja fel a hallgatókat — „járjanak a legnagyobb magyar nyomdokain; éljenek, haljanak a hazáért; igyekezzenek a nemzetiség sz. ügyét — életünk feltételét — virágzásra emelni, hogy boldogság áradjon szét a zaklatott hon határain!"

A megelőző évben szintén nyomatott Zádori néhány szónoklatot. Igy kiadta azon három beszédet, melyet 1859-ben a mátra-verebélyi sz. kuthoz vezetett bucsujárás alkalmával mondott; továbbá az ereklyék tiszteletét tárgyaló azon magvas beszédet, melyet 1859. aug. 20. sz. Feliczián tiszteletére mondott Balassa-Gyarmathon, hol a plébánia-templomban a szentnek teste őriztetik.[1]

[1] Midőn sz. Feliczián testét a mult században megtalálták, XIII. Kelemen pápa b. Balassa Pál, a templom alapitójának kérelmére, a balassagyarmathi templomnak ajándékozta azt. Ünnepélyes átvitele a templomba *1759. aug. 20.* történt. A fényes körmenetet Révay Pál maltai püspök vezette. Jelen volt 50 világi pap, 23 szerzetes és több ezer hivő. A rendkivüli ünnep össze volt kapcsolva a bérmálás szentségének kiosztásával. A plébánia évkönyvei szerint 3785-en részesültek akkor a bérmálás szentségében.

Azonban nem foglalkozott Zádori ez idő körül kizárólagosan az egyházszónoklati irodalommal, hanem mig a hittudományok különböző szakait nagy szorgalommal müvelte, pihenést nem ismerő munkássága, mint azt érintett jegyzetei is mutatják, kiterjedt a profán tudományokra, a nyelvekre, sőt a szépirodalomra is és tanulmányainak gyümölcseit rendszerint közkincscsé tette.

Igy nyerte tőle az irodalom káplánkodása idejéből a maradandó becsü exegetikus munkát, „*sz. Péter két levele*“ czimmel, mely a bpesti kir. tud. egyetem hittani kara által a Lonovics-dijjal lőn jutalmazva.[1] A munka e nemü, különben sem gazdag irodalmunk egyik legjelesebb terméke. Készitésénél nagy szorgalommal tanulmányozta Zádori az idevonatkozó irodalom összes termékeit. Fáradságot nem ismerő kitartással forgatta a sz. atyák munkáit, behatóan tanulmányozta a legnagyobb exegeták, valamint az e téren különösen gazdag német irodalom müveit. Hangya-szorgalommal gyüjtötte össze a legbecsesebb adatokat és alapos tájékozottságra, éles itéletre, önálló felfogásra való ügyességgel ugy állitotta azokat egybe, hogy munkája nemcsak méltán koszoruztatott a kitüntető jutalommal, hanem versenyre kelhet a külföld legkiválóbb termékeivel is.

Balassa-Gyarmathon készült[2] a „*Társadalmi alapelvek*“ czimü munkája, müveinek egyik legbecsesebbike, melylyel szintén pályázott, de csak dicséretet nyert.[3]

---

[1] Idevonatkozólag a következő szavakat olvassuk naplójában: «1859. decz. 15. Pályairatom győzelme a mily ábránd eszem törvényszéke előtt, épp oly kedves szinben áll az előérzetek kaleidoscopján. Majd meglátjuk!» — 1860. decz. 6. feljegyzi egészen egyszerüen, hogy a pályázat kedvező eredményéről értesittetett, decz. 20. pedig, hogy «megjött a jutalom.»

[2] Naplójában feljegyezte, hogy 1863. okt. 2. fejeztetett be a pályamunka.

[3] «Végtelen szomoruság ért, irja idevonatkozólag naplójában 1864. márczius 19., hogy dugába dőlt pályamunkám!» Hozzá teszi azonban: «Ki tudja, — sőt tudom magam is — hogy ez megmentőm sok egyéb bajtól. Hála legyen Istennek!»

A munka Lacordaire és Ventura, Montalembert és Donoso Cortes, Balmes és Nicolas nyomdokaiba lépve ki akarja jelelni azon módot, mikép érvényesittessék a közéletben a keresztény eszmék jogosult befolyása, más szavakkal: azon nem könnyü tétel bevitatását tüzte ki feladatul, hogy az emberi társadalomnak, ha igazi jólétnek akar örvendeni, ha valódi boldogságot óhajt élvezni, minden intézményében — a ker. katholika, egyedül igaz és azon vallás elvein kell nyugodnia, „mely sem az emberi ész pőrölyözése alatt el nem mállik, sem a különféle korszakok szellemi irányainak haladásában el nem kallódott", nyugodnia pedig azért, mivel csak ezen vallás adja meg „a hatalom korlátait"; egyedül ez „tudja megszüntetni a földi szenvedéseket, a mit a népboldogitók is, de — sikertelen utakon akarnak elérni"; mert egyedül ez azon rendületlen, abszolut támpont, mely nélkül „zürzavar támadna" a társadalomban épp ugy, „mint megbomlanék a világrendszer, ha a világtekéket összekötő kapocs, a nehezedési erő megszünnék."

Érdemesnek tartjuk ideiktatni azon magvas szavakat, melyekkel becses és irodalmunkban kétségkivül hiánytpótló munkája czélját maga Zádori ismertette.

„A társadalom — ugymond — nagyszerü átalakulásnak áll előestéjén. A „status quo" föntartására nincs kilátás. Határozott megtámadtatása csak idő kérdése immár. Ezért komoly kötelességünk e válságos időben megmenteni és biztositani legalább mindazt, a mi a keresztény társadalom lényeges feltételeit, alapját képezi. Kötelességünk megismerkedni azon eszmékkel, melyek forrongásban tartják a világot, mérlegelni a kereszténység változatlan szempontjából azoknak ez időszerinti érvényességét. Ez czélja a jelen munkának."[1]

[1] Idők Tanuja. 1864. év, 92. szám.

Balassa-Gyarmathon ültette át honi nyelvünkre a sokat hányatott Pellico Silvio általánosan ismert „Rabságom órái“ czimü munkáját és ugyanott dolgozta át Eckartshausen imakönyvét, melyet „Isten a legtisztább szeretet“ czimmel 1860-ban *Zádory* Ármin név alatt adott ki. E könyvön, melyet ismert hibái miatt, szivesen tekintett volna később *nem* forditottnak, először jelenik meg azon név, melynek felvételére a véletlen vezette[1] és a melyet aztán 1864-től kezdve állandóan viselt.[2]

Balassa-Gyarmathon még egy, maiglan igen nagy kedveltségnek örvendő imakönyvet is irt Zádori *„Isten a valódi szeretet“* czim alatt. Az imakönyv az oltáregylet czéljaira készült és különösen az Oltáriszentség imádására vonatkozó tartalommal bir. Van benne a hó minden napjára külön szentséglátogatási ájtatosság. Továbbá szivhez szóló elmélkedések, kü-

[1] A boldogult gyakrabban elbeszélte, hogy a «*Zádori*» nevet Eckartshausen kiadójának köszöni. Midőn a forditással elkészült, felrándult a kézirattal Pestre és felajánlotta azt Lampelnek. A derék vállalkozó nem idegenkedett a munka kiadásától, hanem miután czimlapját többször átfutotta, azon megjegyzést koczkáztatta, hogy *magyarított* imakönyvön nem jól hangzik a *Draxler* név. Ajánlotta tehát, választana valami zamatos hangzásu irói nevet. Zádori belátván az észrevétel némi jogosultságát és általában is szivesen hajolván mások szavaira, nem ellenkezett és csak azt kérdezte Lampeltől: «De hát minő nevet válaszszak?» «A minő tetszik,» viszonzá Lampel. Erre Zádori a könyvkereskedésnek irodalmi ujdonságokkal gazdagon megrakott egyik asztalához lépett és kiváncsian olvasgatta a szerzők neveit. E közben egy könyvön megpillantotta e nevet: «*Zádor.*« Meg volt az irói név! «Itt van — mondja Lampelnek — *Zádor*, én pedig leszek *Zádory*.» Az uj vezetéknév mellé uj keresztnevet is választott. E felett is tanakodott kissé Lampellel, de csakhamar igy szólott hozzá: «A keresztnév legyen — *Armin*; ez jól hangzik és nagyon költőies név.»

[2] Az 1865. évi főegyházmegyei névtárban még «*Joannes Draxler*« név alatt fordul elő. Az 1865. évről kiadott schematismusban azonban már mint *Zádori János* szerepel. Miután a névtárakban feldolgozott adatok augusztus, legkésőbb szeptember havában nyujtatnak be az egyházmegyei hivatalokhoz, a névcsere legfeljebb 1863. végén történhetett. Valószinübb azonban, hogy csak 1864-ben vette fel véglegesen e nevet. Az év szakára nézve, azt hiszszük, nyáron történhetett a névcsere. A sz. István-társulatnak 1864. április

lönféle szép imák és főleg az Oltáriszentségre vonatkozó énekek találhatók a már több kiadást ért imakönyvben.

Közel tiz évet töltött Zádori Balassa-Gyarmathon a legbuzgóbb lelkipásztori müködés és a legszorgalmasabb irodalmi tevékenység között, midőn 1864-ben bucsut vett azon körtől, melyben egész odaadással dolgozott, melyhez a kötelmek hü teljesitésének és lelkes munkássága sikereinek szép emlékei füződtek!

Meg volt ugyan elégedve Balassa-Gyarmathon helyzetével; kedvvel és buzgósággal teljesitette lelkészi teendőit; nem feszitették kebelét a gyors előmenetel és magasabb állás utáni törekvések: de érezte mégis, hogy — mint Eötvös mondja — „szük körre szoritva a léleknek néha sok ereje elvész, mint a rab szeme sötét falai között elveszti élességét.“ Ez érzet mind határozottabbá tette ama forró

19. és 20. tartott nagygyülésén u. i. még a «Draxler» név alatt szerepel. A jegyzőkönyv szerint u. i. az igazgatói állás három jelöltjét *«betürendben»* igy terjesztette elé az elnöklő bibornok: *Draxler* (Zádory) János, Füssy Tamás és Stephanovszky Sándor. Hogy azonban ez év nyarán már véglegesen viselte, mutatja a «Sasvári háromszázados nagy hucsujárat» czimü, az ünnepélyek alkalmából kiadott emlékkönyv, hol a jelenvoltak névsorában a 172. lapon olvasható: «Ntdő *Zádori János*, az esztergomi érseki papnöveldében hittanár.» Hogy korábban történt volna a névcsere, nem hiszszük. Lehetne ugyan e vélekedés támogatására felhozni, hogy *«Isten a valódi szeretet»* czimü imakönyvének czimlapján már mintegy hivatalosan szerepel e név, a mennyiben az állás is alá van jegyezve. *«Szerkesztette Zádori Ev. János esztergommegyei áldor»* igy hangzik a szerző megjelölése. Eltekintve azonban attól, hogy a névtár ekkor még nem ismer *Zádorit*, a jelzett körülmény azért sem nyujthat szilárd alapot e feltevésre, mert az *eredeti családi név* is előfordul a munkában, a mi a végleges névcsere esetén bizonyára nem történt volna. Az imakönyvben foglalt előszó végén ugyanis van egy jegyzet, mely elmondja, mily intézkedéseket tettek egyes lelkészek, hogy hiveik az Oltáriszentséget az egész nap folyama alatt látogathassák. A jegyzet alján *«D. J.»*, Zádori családi nevének kezdőbetüi láthatók. Kétségtelen, hogy a jegyzet Zádoritól származik. Ha azonban teljesen szakitott volna *már ekkor a Draxler* névvel, nehéz volna belátni, miért irta volna a jegyzet alá eredeti családi nevének kezdőbetüit.

vágyát — melynek valósulását nem egyéni érdekek miatt, hanem kizárólag azon szempontból óhajtotta, — hogy t. i. osztatlanabbul szentelhesse magát az irodalmi tevékenységnek, melyhez olyannyira vonzódott.

Ellenállhatlan vonzalma az irodalmi munkásságra rég felkeltvén már azon óhaját, hogy közelebbi összeköttetésbe juthasson az irodalmi körökkel, nagy előszeretettel függött a szellemi élet központján — a fővároson.

Mily élénken foglalkoztatta lelkét azon óhaj és törekvés, hogy magát lehetőleg egyedül az irodalmi tevékenységnek szentelje, mutatja azon magatartása is, melylyel szerényen kitért egy oly előkelő és szép jövővel kecsegtető állás elől, melynek hivatalos teendői mellett irodalmi munkásságra nem sok időt remélhetett. Scitovszky bibornok u. i. figyelembe véve tehetségeit, a lelkészkedés terén kifejtett példás tevékenységét és önfeledett szorgalmát, mint főszentszéki jegyzőt udvarában akarta őt alkalmazni.

A főpásztori kegy ily nyilvánulása jótékonyan hatott ugyan lelkére, de annak elfogadására nem tudta magát elhatározni. Megmaradt tehát szerény segédlelkészi állásában és az isteni Gondviselésre bizván sorsát, nyugodtan folytatta munkásságát.

Egyelőre kerülni látszott most szerény lakát a remény, hogy megvalósuljon legfőbb vágyodása.[1] Azon-

[1] Naplójának egy feljegyzéséből következtetve, a hatvanas évek elején lépéseket tehetett valami állás elnyerése érdekében. De mint következő szavai mutatják, sikertelenül. «1861. január 16. Gondold el, hogy az Istennek nincs oly nagy szüksége reád, azért ne hidd magad oly végtelenül fontosnak. Hogy is mer beszélni egy kis malter a nagy négyszög-kövekkel? Ha nem is ragadsz a falra és ott heversz a földön és akadályozod nőni a csalánt, elégedjél meg evvel is . . . *A hely, a mit betölteni vágytál,* nem birva a szükséges erővel, majd betöltetik különbekkel, kiket t. i. Isten oda szánt . . . Megnyugszom . . . Ott kell nekem dolgoznom, a hova mutatnak onnan felülről!» Vajjon, hol volt a hely, a mit betölteni vágyott; mily állás volt az, melyet elnyerni óhajtott, nem emliti. Ez irányban tett kérdezősködéseim által sem sikerült megtudnom a tényálladékot. Mire vonatkozhatott tehát fentebbi óhaja, ismeretlen előttem.

ban nemsokára annál gazdagabban hullottak ablakára az óhajtott változás hajnalának biztató sugarai.

Megérkezett az 1864. év, mely életében határozott fordulópontot képez.

Meghittebb barátai ismervén azon forró óhaját, melylyel a fővárosba vágyódott és átlátván, hogy annak pezsgő szellemi élete előnyös hatással lenne irodalmi törekvéseire: sokat fáradoztak érdekében, midőn *Garay* Alajos h. igazgató lemondása folytán 1864-ben, a sz. István-társulat igazgatói állása üresedésbe jött. Ez állás betöltése a társulat akkori viszonyai szerint különös fontossággal birt.

Azon magasztos hivatásu társulat kebelében u. i. melyet *Fogarassy* Mihály buzgó kezdeményezése folytán hazánk legjobbjai, belátván a népszerü, vallásos, katholikus irodalomnak a nép vallás-erkölcsi müveltségére és igy valódi jólétére gyakorolt befolyását, 1848-ban „Jó és olcsó könyveket kiadó társulat“ (ma „sz. István-társulat“[1]) czime alatt megalapitottak, fenállásának második évtizedében, hogy *Somogyi Károly*, a társulat akkori nagynevü alelnökének szavaival éljek: „Aggodalmak támadtak, melyek országszerte általános megdöbbenést keltettek.“[2]

Különféle oly bajok vertek gyökeret a társulatban, oly hibák és mulasztások követtettek el, melyek alapos orvoslása közohajjá vált. A társulat üdvös czéljait és jelentőségét belátó elemek meg voltak u. i. győződve, hogy tökéletes igaza volt Somogyi Károlynak, midőn idevonatkozólag mondotta: „Valamint nem kis dicsőség honunkra nézve, jókor megalapitani oly intézetet, melynek elengedhetlenül szükséges voltát fönnen hirdeti a naponként kihivóbb merészségü és a hitetlenség zászlóját egyre magasabban lobogtató korszellem gyászos iránya; intézetet, melyet

[1] A társulat 1854-ben vette fel a «sz. István-társulat» czimet.

[2] A társulat 1864. évi közgyülésén tartott alelnöki előterjesztés. Lásd «Idők Tanuja» 1864. évi 91. szám.

ma kellene, semmi áldozattól vissza nem rettenve, létrehozni, ha hogy azt ez ideig nélkülöztük volna, ugy e dicsőségünk szomoruan elhalványulna s piritó szemrehányássá változnék csakhamar az által, ha azt, mit évtizedek előtt egyesek áldozatkészsége létrehozott s a fölébredt jobb érzület pártolása alá vett, elhalni engedné.“[1]

A különféle bajok különféle forrásokból származtak. „Sok baj forrása, mint *Kovács József* praelatus hangsulyozta, magában a hiányos organismusban is feküdt, mely majdnem minden eleve átgondolt terv és számitás nélkül csaknem korlátlan szabad tért engedett a napi szeszélyek folytonos ingadozásának a helyett, hogy a teendőket pontosan körvonalozta, a kiadásokra előleges költségvetést határozott és a felelősség s ellenőrködés nagy elvét határozottan alkalmazta volna. Nézetem szerint a baj főoka az volt, hogy a társulat pénzerejét nagyon is tulbecsülve, oly nagyszerü vállalatokba bocsátkozott, melyek előbb-utóbb a társulat bukását fogták volna tagadhatlanul előidézni.“[2]

A fenyegető veszély sikeres elháritására erélyes intézkedések történtek, szokatlan és rendkivüli eszközök használtattak. Ilyen volt egyebek között azon határozat, melylyel a társulatnak 1863. julius 2-án tartott közgyülése egy kilencz tagból álló bizottmányt küldött ki azon meghagyással, „hogy a társulat valódi helyzetét s a netán felfedezett bajok természetét kiismerve, a társulat létét megrenditő crisis okát szintugy, valamint a kellő gyógyszereket kimutassa.“[3]

A kiküldött, ugynevezett „ügyvizsgáló bizottmány“ Kovács József praelatus elnöklete alatt nagy buzgalommal látott feladatának megoldásához és be-

[1] Fentebb érintett beszédében.

[2] Kovács József praelatus és ügyvizsgáló bizottmányi elnök kivonatos jelentése. «Idők Tanuja.» 1864. év 91. szám.

[3] Somogyi Károly. i. h.

ható vizsgálatainak eredményét, valamint reformjavaslatait egy terjedelmes, külön füzetben is kiadott „jelentés“ alakjában terjesztette a választmány elé, mely azt 1864. márczius 10. tartott ülésében tárgyalta, elfogadta és helyeselte, majd pedig a közgyülés elé terjesztette.

Feszült várakozással, szokatlan érdeklődéssel tekintett országszerte minden nemesebb kebel azon nagy jelentőségü közgyülés elé, melynek — mint Somogyi érintett előterjesztésében kifejtette — „a társulat fennállását biztositani; azt még azon ingadozásoktól is megóvni, melyeknek az eddigi tapasztalatok szerint kitétetnie lehetséges volt s a megalapitás főczélját sohasem tévesztve szem elől, a netalán időközben történt elhajlásokat is orvosolni és az eredeti terv- és irányhozi visszatérést sürgetni — leendett hozzá legméltóbb hivatása.“

Az emlékezetes gyülés, „melyhez hasonlót sem esemény-gazdagság, sem népesség, sem nevezetesség tekintetében nem látott a társulat“, *Scitovszky* bibornok elnöklete alatt april 19. és 20-án tartatott és oly szerencsésen folyt le, hogy minden mozzanatában közhelyesléssel és általános megelégedéssel fogadtatott. A fényes siker oroszlán része az elnöklő bibornok tapintatteljes bölcseségének érdeme. Valóságos békefejedelem gyanánt tünt fel e gyülés folyama alatt. Ilyennek várta a nagygyülés és ilyennek bizonyitotta is magát.

Bölcs tapintata teljesülni engedé a forró óhajt, melyet *Szabó József*, pápai praelatus, akkori közp. papnöveldei kormányzó a papnöveldébe érkező bibornokhoz intézett üdvözlő beszédében a következő szavakkal tolmácsolt: „Filiali corde pecamur, ut ingressus Eminentiae vestrae, Deo propitiante sit pacificus et sicut jam multoties successit causas etiam intricatissimas summa facilitate et rara dexteritate solvere, ita nunc etiam largiatur Dominus, ut agente

Eminentia vestra in institutum istud Catholicum, cujus hodie causa agetur, alma pax, unio animorum, splendidissima nominis christiani gloria faustissime revehatur."[1]

A bibornok a nagygyülést rövid, komoly beszéddel nyitotta meg, mely teljesen megfelelt a nyomott hangulatnak, hüen visszatükrözteté az ügyek oly állását, mely higgadt, megfontolt, óvatos fellépést igényelt. Beszélt a társulat céljáról, eszközeiről, eddigi müködéséről és sikereiről. Érintve aztán „a hiányokat és hibákat", melyek „a társulat belszervezetében és ügykezelésében" előtüntek, a keresztény szeretet és nemes feledés nagy elveit ajánlotta gyógyitó balzsam gyanánt.

„Ha — ugymond a bibornok — idő folytával a társulat belszervezésében és ügykezelésében hiányok és hibák csusztak be, fontoljuk meg, hogy nincs a nap alatt tökéletesség; fontoljuk meg különösen, hogy minden kezdet nehéz és hiányos. Ne keressünk azért a hiányok- és hibákban rossz akaratot, hanem fedjük el azokat inkább a szeretet kegyességével, palástjával és okulva a multon, czélszerü határozatokban keressünk módot, hogy a mi tökéletlen és hiányos, azt tökéletesitsük; keressünk módot, hogy az eltéréseknek, önkénynek, szabálytalan kezelésnek sikeressen gátat vessünk. Nem is lehetne hibásabb lépést tenni, mint az egyes félrelépéseket (ha mégis léteznek) elősorolván, a kedélyeket felizgatni és a szeretetnek eme társulatában, a keresztény szeretet legnagyobb törvényéről megfelejtkezni. Fides, spes,

[1] «Gyermeki szivvel kivánjuk, legyen Isten kegyelméből Eminentiád belépte a béke forrása és valamint számtalanszor sikerült a legbonyolultabb ügyeket is a legnagyobb könnyüséggel és ritka tapintattal elintéznie, akként adja az Ur, hogy Eminentiád közremüködése szerencsésen visszahóditsa azon katholikus intézet számára, melynek ügye ma tárgyalás alá kerül, az édes békét, a kedélyek egységét és a keresztény név legfényesebb dicsőségét.» — «Idők Tanuja.» 1864. év 92. szám.

charitas. Tria haec, major autem horum est charitas![1] Én, kinek lelkiismeretes kötelessége minden jóban példával előre menni, e társulat minden tagjának kész vagyok teljes hajlammal és örömmel barátságos kezemet, a tiszta szeretet jeléül nyujtani és azt mindenkitől köszönettel elfogadni. Charitas omnia sustinet."[2]

A bibornok beszéde[3] nagy hatást keltett, mély benyomást gyakorolt a hallgatóságra és biztositotta az óhajtott sikert, mely nem volt kisebb, mint a társulat regenerálása, ujjáalkotása!

E nagy nevezetességü gyülés egészen uj életrendet szabván a társulat elé, nem csodálhatjuk, hogy amily buzgalommal, lankadatlan kitartással fáradoztak lelkes tagjai az ujjáalkotás nagy munkája körül, épp oly gondossággal törekedtek arra is, hogy a társulat élére hivatásuk magaslatán álló, buzgó, tevékeny és erélyes férfiakat állitsanak.

A társulat egyik legfontosabb állása kétségkivül az igazgatói hivatal, melynek akkor három jelöltje volt: *Draxler* (*Zádori*) *János*, esztergom-főmegyei áldozár, b.-gyarmathi segédlelkész; *Füssy Tamás* sz. Benedekrendü áldozár, pápai gimnaziumi igazgató és *Stephanovszky Sándor* egri főmegyei áldozár, theol. tanár. A választás a nagygyülés második napján április 20-án történt.

Legalaposabb kilátásai voltak — Zádorinak. Pártolói egészen biztosnak tartották megválasztatását, teljesen meg voltak győződve diadaláról. Azonban az ügy váratlanul más fordulatot vett.

Mielőtt u. i. kezdetét vette volna a szavazás, Scitovszky bibornok megjegyezte, „hogy Zádori Jánost esztergomi papnöveldéjébe theologiai tanárnak

[1] «A hit, remény, szeretet. E három; ezek közül pedig legnagyobb a szeretet.» I. Kor. XIII. 13.

[2] «A szeretet mindent elvisel.» I. Kor. XIII. 7.

[3] Lásd «Idők Tanuja» 1864. év 89. szám.

szánta ugyan, de ha jelen van, szabadságára hagyja, vagy itt igazgató-jelöltül fellépni, vagy Esztergomba tanárnak kineveztetni."

Zádori jelen volt a gyülésen. Elképzelhetjük, hogy helyzete nem tartozott a könnyüek közé. Ugyszólván egy pillanat alatt kellett határoznia oly alternativa felett, melyre legmerészebb álmaiban sem gondolhatott. Heves küzdelem fogta el lelkét. Egyrészről ostromolta az erős vágy, oly állást foglalhatni el a fővárosban, mely irodalmi törekvéseire nézve a lehető legkedvezőbbnek igérkezett, másrészről megadásra, fegyverletétre szólitotta a főpásztora iránt tartozó engedelmesség és hódolat, mely szigoruan egyházias gondolkozása és jelleme mellett erősen kidomborodott volt lelkében.

Feszült kiváncsisággal várták pártolói elhatározását és ismervén a főváros iránti különös vonzódását, valamint hően óhajtván őt az igazgatói állásban látni, nem kis meglepetéssel hallották a fiui bizalomról és önodaadásról tanuskodó ama nyilatkozatát, mely szerint parancsnak akarja tekinteni főpásztora óhaját; meg voltak lepetve, midőn Zádori ajkairól azon szavak lebbentek el, melyekkel — mint e tényt a nagygyülés ékes tollu jegyzője *Sujánszky Antal*, p. praelatus, akkor pest-józsefvárosi prépostlelkész a gyülés jegyzőkönyvében megörökitette : — „főmagasságu főpásztorának ezen atyai kegyességétől mélyen meghatva, örömtől sugárzó arczczal oda nyilatkozott, hogy azon ragyogó dicskört, melyet magasztos erényei és érdemei tisztes homloka köré fontak, Esztergomban szemlélni és azok fényétől mintegy elborittatni óhajtván, inkább a hittanárságért esedezik."[1]

Zádori nemes jellemének egyik legszebb vonása — az egyenes őszinteség, fényesen kitünt ez alkalommal is. Jóllehet nem tagadhatá és nem is tagadá,

[1] Idők Tanuja. 1864. év 97. szám.

hogy az érintett állás elnyerése egyik legforróbb kívánságát képezte, mindazáltal nem habozott nyiltan tanuságot tenni azon tiszteletről, hódolatról és engedelmességről, mely főpásztora iránt szivében élt és a melynek egyéni érdekeit és vágyait kész volt bármikor férfias határozottsággal alárendelni. Bizonyitják e gondolkozását és a nagygyülésen tett nyilatkozata feletti teljes megnyugvását következő szavai is, melyeket idevonatkozólag naplójába iktatott: „1864. április 25. Április 20-án volt a pesti társulat ülése. Azt is az Ur vezette. Sit nomen Domini benedictum.“[1]

A herczeg-primás fentebb érintett igérete szerint 1864-ben csakugyan kineveztetett Zádori az esztergomi ősrégi papnövelde theologiai tanárává — a dogmatika, tehát éppen azon tudományszak tanszékére, a mely iránt, mint azt leginkább dogmatikus tartalmu sz. beszédei világosan mutatják, különös előszeretettel viseltetett, a melyben a legnagyobb kedvvel buvárkodott és a mely tudományág müvelését lankadatlan kitartással folytatta egész életén keresztül.[2]

Zádori kitünően beillett a tudós testületbe, mely az idő szerint az esztergomi papnövelde tanári karát képezte. Alapos képzettsége, nagy készültsége, fáradhatlan munkássága, irodalmi tevékenysége és azon lelkesedése, melylyel a hittudományok müvelésén függött, oly tulajdonai valának, a melyek mig kiválóan képesitették őt a tanári székre, fényesen bizonyitották azt is, hogy a választás, mely

[1] «Legyen áldott az Ur neve.»

[2] Naplója szerint 1864. szeptember hó 5. hagyta el Balassa-Gyarmathot. Innen Sasvárra ment, hogy a szept. 8. tartott háromszázados nagy bucsujárat ünnepélyein részt vegyen. (V. ö. A sasvári háromszázados nagy bucsujárat. Nagyszombat. 1864. Winter. 172. lap.) Az ünnepélyek befejezése után rokonainak látogatására indult. Majd Esztergom felé vette utját, hova szeptember 17. érkezett meg. E szerint 23 évet, 3 hónapot és 13 napot töltött megszakitás nélkül Esztergomban.

e fontos állás betöltésénél személyére esett, szerencsés volt. Szerencsés, mert az ügy nem kis előnyére szolgált.

Alig lehetett volna u. i. találni valakit, ki oly odaadással élt volna tudományszakának, ki annyi szorgalmat és kitartást tanusitott volna ugy tanári hivatásának betöltése, mint tudományszakának müvelése körül, mint Zádori, kinek élénk kötelességérzete éber őr gyanánt figyelt mindig életmódjára, folytonos tevékenységre sarkalta, mindig a munka izgatottságában tartotta és tüzelte arra, hogy működését minél sikeresebbé, üdvösebbé tenni iparkodjék. Kezdetben ugyan nem kis önküzdelmébe került, megbarátkozni helyzetével. „Én még mindig töröm magam, irja Esztergomból tanárkodása első évében *Pór* Antalnak, hogy az uj körülményekbe beilljem . . . Hja barátom, megvénültem; az öreg csont nehezebben hajlik.“

Azonban könnyebb lelkülete és Istenbe helyezett nagy bizalma mindig fentartá a Horácz által ajánlott állandóan egyenlő, nyugodt kedélyállapotban. Követte Euripides intelmét, mely szerint: „Mindenekelőtt tudni kell, hogy nem szabad a kedvezőtlen esélyek miatt csüggedni.“ Hasonlitott a bölcshöz, kiről Virág B. éneklé:[1]

«A bölcs magában bizik; az ellene
Felkelt szerencsét, mint valamely kemény
Szirt a haboknak csapkodásit
Érzi, de férfiasan megállja.»

Hü maradt életelvéhez, melyet kevéssel a növeldéből történt kilépése után állapitott meg magának és a következő szavakkal jegyzett fel naplójában: „1855. január 27. Az embernek örökké kell szenvednie, ez az én életmaximám. Tökéletes meg-

[1] Poétai munkái. Kiadta Toldy Ferencz. III. kiadás. 33. lap.

elégedés után nem sohajtozom tehát, mert ez lehetetlen. E gondolat tanit békével türni minden bajt és ez az, mi állapotom a lehető legjobbra magasitja.“

E megnyugvása és lemondásra kész lelkülete most is jelentékenyen megkönnyitette helyzetét, tulemelte őt a nehézségeken és biztositá számára a megelégedettséget, a mi a kötelességek pontos és lelkiismeretes betöltésének egyik legszükségesebb feltétele, leghathatósabb tényezője. A kötelességérzet egyébként oly magas fokban volt kifejlődve Zádorinál, hogy hivatalos teendőinek buzgó végrehajtását sohasem tévesztette szemei elől.

A mily mértékben volt azonban nála a kötelességérzet kifejlődve, épp oly mélyen érezte tanári állásának távolabbra ható fontosságát is.

Meg volt szilárdan győződve arról, hogy neki nemcsak tanitania, hanem nevelnie, képeznie kell a növendékekben ugy a magasztos papi pálya leendő munkásait, mint a hittudományok tevékeny müvelőit. E meggyőződés által vezéreltetve, tanári müködésénél nemcsak arra törekedett, hogy az ifju leviták értelmében meggyujtsa az ismeretek világitó fáklyáját és szilárditsa a meggyőződés erejét, hanem folyton azon czél felé is irányitotta munkásságát, hogy éleszsze szivökben ugy a pálya iránti lelkesedés, mint a hittudományok müvelésére vonatkozó tettvágy tüzét. Világosságot és melegséget ügyekezett tehát önteni előadásaiba. E két tényezőtől várta müködésének ohajtott eredményét, a pezsgő munkásság életét, tudva Müller Jánosnak a tanitásra vonatkozó ezen igaz szavait: „Wo Licht und Wärme ist, da ist Leben.“

Nagy szeretettel viseltetvén a növendékek iránt, az iskola falain kivül is sürüen érintkezett velök és leereszkedő, nyájas modora, valamint minden szavából és tettéből kisugárzó jóindulata által megnyerte bizalmokat, szeretetöket és ragaszkodásokat. A te-

hetségesebbeket különösen lelkesitette és buzditotta az irodalmi tevékenységre. Sokan vannak a főmegye ifjabb nemzedékének tagjai között, kik Zádori ezen lelkesitő befolyásának hatása alatt kezdették meg irodalmi kisérleteiket és ösztönzésének köszönik további tevékenységöket, a melyben ő maga mindig utánzásra méltó mintakép gyanánt állott szemeik előtt.

Bármennyire igénybe vették u. i. Zádorit, részint tanári állásának a legnagyobb odaadással és lelkiismeretességgel betöltött kötelmei, részint előkészülete a még hátralévő szigorlatokra, mindig talált elég időt arra, hogy — a mely munka iránt oly nagy vonzalommal és előszeretettel viseltetett — irodalmilag is foglalkozzék. A különféle folyóiratok és lapok sürüen hozták tudományos czikkeit és alig mult el egy év anélkül, hogy valami önálló munkája meg ne jelent volna.

Legelső munkája, melyet Esztergomban irt, a bold. Szüz tiszteletére kiadott *„32 május havi szent beszéd“* czimü hitszónoklati müve volt.

Meszlényi Gyula, szatmári püspök, akkor hgprimási titkár, 1861-ben megalapitotta Esztergomban az ugynevezett „májusi ájtatosságot“, mely kezdetben a vizivárosi plebánia-templomban tartatott, 1870-ben pedig a vizivárosi zárdatemplomba helyeztetett át.[1] Ez ájtatosságnak egyik legbuzgóbb apostola volt Zádori. Mindennapi sz. beszéddel levén az ájtatosság összekapcsolva, az esztergomi papság összes tagjai közremüködtek a sz. beszédek végzésében. Fiatalabb éveiben Zádori volt a legbuzgóbb szónokok egyike. Midőn Meszlényi Gyula a komáromi plebániára költözött, ő vette át az egész ájtatosság vezetését. Sorra járta paptársait és összegyüjtötte a szónokokat. Ő maga nemcsak több predikácziót mondott, hanem általános helyettesitő gyanánt is szerepelt, ugy hogy

[1] V. ö. Dr. Walter Gyula. Üdvözlégy Mária. Esztergom 1886. Előszó.

ha valamelyik szónok akármily okból akadályozva lőn elvállalt beszédének tartásában, ő lépett helyette a szószékre.

Ez ájtatosság szolgált alkalmul fentebbi művének megirására. A munka összefüggő beszédkört képez és a bold. Szüz nagy hatalma, anyai szeretete és példátlan erényei körül forog. „Kedves Máriahivek, igy fejti ki a „Bevezető beszéd" az összes beszédek tartalmát, mi e szent hónapban szüz Mária nagyságáról, szeretetéről és tündöklő erényeiről fogunk elmélkedni, hogy igy ezen erények követésére felbuzduljunk."[2] A bold. Szüz iránti leggyöngédebb szeretet és tisztelet lengi át az egyszerü, könnyen érthető, a nép felfogásához alkalmazott beszédeket, melyek vonzó, szivre ható példák és elbeszélések által füszerezvék.

Ugyancsak a b. Szüz tiszteletére adott ki a következő évben egy imakönyvet „*Mária havi Nefelejts*" czim alatt, mely igen nagy keletnek örvendett és ma is különösen kedveltetik. A nagy kedveltség, melyben az imakönyv részesült, felbátoritá őt arra, hogy annak elfogadását Ő Felsége, a királyné részéről kérelmezze. Ő Felsége kegyteljesen el is fogadá az imakönyvet és szerzőjének remek müvü, drága kövekkel kirakott álló keresztet küldött, mely azóta mindig iróasztalát ékesitette.

Amily örömet keltett Zádori szivében e legmagasabb kitüntetés, épp oly elégültséggel árasztotta el kebelét a következő, 1867. év első havának azon eseménye, hogy befejezve szigorlatait, elnyerte a hittudori koszorut. Irodalmi érdemeinek válogatott virágaiból régóta szép koszorut font ugyan homloka köré a közelismerés, megkoszoruzta őt már maga a kir. tudomány-egyetem is, midőn munkáját jutalommal tüntette ki, de a hittudori babérért folytatott küzdelme

[1] 32 május-havi sz. beszéd. 4. lap.

csak 1867. január 26-án ért véget azon ritka diadallal, melyet e napon tartott nyilvános vitatkozása által vivott ki.

„A tudomány férfiai és barátai — igy ir a vitatkozásról a „Pesti Hirnök“[1] — ma (t. i. jan. 26.) egy érdekes vitatkozásra gyülekezének a m. k. pesti egyetem hittudományi osztályának kisebb disztermébe össze. Nt. *Zádori János* ur, az esztergomi papnöveldében a theologia tanára ma tartá nyilvános tudori vitatkozását . . . . Zádori neve ismert az egyházirodalmi körökben, a „Társadalom alapelvei“ által pedig az ifjabb irók egyik elsőrangu capacitásának vallotta be őt a közvélemény.

Mint iró világos, kedves; mint tanár meleg, meggyőző. Széles ismeretü és gondolkodó szellem; eszméit a szépség ragyogja át. Ilyennek találtuk őt ma is. A szentségek jellegéről tartott értekezése a beható eruditio mellett, lelkes, élénk nyelvezetével köté le figyelmünket. Vita tételei: „A pápa világi fejedelemségének jogszerüségéről; az öngyilkosságról; a lélek halhatatlanságáról“ igen korszerüek levén, kettőzött érdeket keltettek. Az ellenvetések megoldása egyátalán mind igen sikerült; de mégis legfőbb figyelmet nyert a pápa világi fejedelemségének jogvédelme.“ Ismertetvén ezután az ellenfél (Hatala Péter) támadásait, igy folytatja: „Zádori a logika és jogelvek szigoru alkalmazása által finom megkülönböztetésekre jutván, bevitatá: hogy a nemzetiségi eszmék nem jogosithatnak fel erkölcstelen jogsérelemre, hogy a népszavazat nem adhat a népnek jogot — uralkodóját elkergetni vagy jogos birtokától megfosztani, hogy a pápának nemcsak joga van a világi fejedelemséghez, de megfelelő kötelességek is füzik őt ahhoz, melyek alól magát semmikép fel nem mentheti stb. stb. Az idő

[1] 1867. évf. január 27-iki 23. szám.

eljárván, a vitatkozásnak vége szakadt. Nem bántuk meg, hogy jelen voltunk; élvezetes néhány óranegyedet tölténk el hazai hittudományunk szentelt csarnokában."

Elérvén czélját, átküzdvén a szigorlatok izzasztó csatáit, örömmel üdvözlé a befejezés várva-várt pillanatait, melyek leemelék szivéről a készületek gondjainak nehéz köveit. Hasonlitott a fárasztó ösvényeken járó utashoz, ki ha szerencsésen megérkezett kitüzött czéljának véghatáránál, megelégedetten tekint vissza a befutott pályára és örömet érez a felett, hogy a hosszas vándorlást bevégeznie, az eléje gördült akadályokat legyőznie sikerült.

Zádorinak ezen önkéntelenül érzett örömét csak azon tudat lelkesitő vigasza multa felül, hogy keresztülhatolva a kiszabott munka és szigoruan meghatározott teendők körén, szabadabban rendelkezhetik idejével, akadálytalanabbul foglalkozhatik az irodalommal és megvalósithatja ama forró ohaját, melylyel a nagy világot megismerni vágyódott.

Élete ezen időtől fogva a szó legszorosabb értelmében az irodalmi munkásság lánczolata. Mint valódi tudós, szobájának négy fala között tölté idejének legnagyobb részét. Meghatározott és szigoruan követett életrendjébe, mely napi sétáján kivül csak a munkát ismerte, némi változatosságot egyedül a szünidő hozott, melyet rendesen nagyobb utazásokra forditott. Beutazta csaknem egész Európát. Többször fordult meg Olasz-, Franczia- és Németországban. Bejárta egész Spanyolországot. Magyarországnak és Erdélynek csaknem minden vidékét ismerte. Az osztrák birodalom örökös tartományaiban egészen otthonos volt. Különösen gyakran utazott Csehországba, hol a carlsbadi fürdőt szokta volt használni és hosszabbrövidebb időt tölteni Winterbergben, Steinbrenner János nagy kiadónál, kivel sürü összeköttetésben állott.

(Folyt. köv.)

JÉZUS SZEMÉLYE ÉS TANA A MODERN VALLÁSI RENDSZEREKBEN.

(Apologetikai tanulmány.)

Irta Dr. DUDEK JÁNOS.

(Vége.)

V. Paulustól Strauss vette át a szót. Elődei elég önkényesen bántak el a sz. iratokkal; megtagadták az inspiratiót, meg a csodák lehetőségét; bölcseleti theoremáik keretébe szoritották őket s mindazt lenyesték róluk, a mi e keretbe nem illett, egyet azonban meghagytak t. i. a sz. könyvek autentiáját. Straussnak jutott a dicsőség azt is lerombolni.

Strauss Dávid Frigyes született Würtemberg Ludwigsburg nevü helységében 1808. junius 27. Életirói különösen megemlékeznek azon befolyásról, melyet liberális anyjának magaviselete már gyermeki kedélyére gyakorolt.[1]

A tübingai egyetemen Baur Christián, a Strauss fellépése után nemsokára felállitott tübingai iskolának feje, volt azon tanár, a ki a tanuló Straussnak figyelmét különösen lekötötte. Az akkor divatos Hegel-féle bölcselet, a pantheismus valamint iskolatársait, ugy őt is meghóditotta; ebből képezett magának fogalmat a vallásról s ezt volt később beültetendő a sz. irásba. Megfordult Berlinben is, a hol Schleiermacher előadásait hallgatta.[2] Ezen iskoláztatás befolyása alatt irta meg 27 éves korában «Das leben Jesu, kritisch bearbeitet» (1835.) czimü müvét, mely az előző idők szabadgondolkozásának végső fejleménye.

Strauss e hirhedt müvében, mely magukban a protestáns körökben is nagy mozgalmat idézett elő, a kereszt-

[1] Hettinger: David F. Strauss. Ein Lebens- und Literaturbild. 1875. 8 l.

[2] Schleiermacher rendszerét ismerteti Hettinger: A kereszténység válsága. 67. l. s k.

ténység alapitójának Jézusnak, történeti lényét homályba boritotta, hogy ne mondjam, kétségbe vonta.[1]

Már mesterei után is arra lehet következtetni, hogy az alaptétel, a melyből kiindult: a csoda lehetőségének tagadása volt. Ezek az emberek először pantheisták, azután tagadják a természetfeletti rendet, a csodát s a mi erre természetesen következik: megnyirbálják a sz. irást. Az isteni eredetü kereszténység ellenségeinél mindig ugyanegy πρῶτον ψεῦδος variál: a hamis bölcseleti alap, mert azt ők is megengedik, hogy a theismusnak természetes következménye — a csoda lehetősége.[2]

Strauss «Jézus életének» megirásában elődeivel közös tételből, a csoda tagadásából indult ki, de a mód, melyet erre választott, azok előtt ismeretlen volt. Csodát elismerni nem lehet; az evangeliumi csodák is képtelenségek; minek tekintendő tehát a sz. iratok tartalma? Egészen másnak, mint a minek azt Reimanus, Eichhorn, Paulus véleményezték. Egymástól eltérő és senkit ki nem elégitő nézeteik csak ugy származhattak, hogy ők a feleuton megállapodtak; elismerték a sz. könyvek autenticitását és mégis azok tartalmát önkényesen felforgatni törekedtek. A dolog — Strauss szerint — máskép áll.[3] A bibliát vagy egészen el kell fogadni, amint van, vagy a történeti jelleget egészen el kell tőle tagadni — középut nincs.

S ki tagadhatná, hogy Strauss ezen állitásával sokkal következetesebben gondolkozott, mint elődei.

Saját nézetét, melynek a sz. könyvek megitélésénél kizárólagos jogosultságot tulajdonitott, a következőkben körvonalozta. A kereszténységgel szemben csak akkor foglalunk el helyes álláspontot, ha annak a történelemben létezett és létező vallások rovására kivételes jelentőséget nem tulajdonitunk, mert az összes vallások valóban és egyformán isteni eredetüek, a mennyiben valamennyien az emberben öntudatra ébredő istenségnek — az emberiség fejlettségi foká-

[1] V. ö. Hurter Theol. dogm. Compend. I. 31. l.

[2] L. Hettinger: Fund. Theologie I. 225. l.

[3] L. Hettinger: D. Strauss 13. l.

nak megfelelő — nyilvánulásai. Minden vallásnak ezen fejlettségi fok szerint egyforma jogosultsága van. Ezt kell tartani a kereszténységről s az azt magukban foglaló sz. könyvekről is. Az uj-szövetségi sz. iratok nem birnak történeti hitelességgel, azokat az ó-kori vallási irodalom keretében kell megitélni; elbeszéléseik természetes, valóban megtörtént eseményekre nem vonatkoznak, azok merő — mythoszok.

Ki ne ismerne rá a theoriában Hegel[1] pantheismusára?

Különben maga a mythologikus rész sem származik Strausstól, annak is az alapja Heyne Gottlob nyelvészeti tanulmányaiban keresendő.[2] Heyne, göttingai tanár (1763.) a görög klassikusok s különösen a görög mythologia alapján azt a tételt állitotta fel: «A mythis omnis priscorum hominum cum historia, tum philosophia procedit.» Innen keletkezett a vélemény, hogy az Illias nem Homertől, hanem több, különböző időbeli szerzőtől származik. S ámbár Heyne e theoriából a zsidó nép történetét kivette, mégis már De Wette azt az ó-szövetségre, nevezetesen a Pentateuchra alkalmazta, Strauss pedig — a mint hallottuk — ugyanazt a mythologicus theoriát az uj-szövetség irataira terjesztette ki és pedig következő módon.

A nép körében minden időben bizonyos törekvés támad, az jellemzi gondolkozásmódját, cselekedeteit s az egész időszaknak — sok van ilyen a történelemben — jellemző vonását képezi. Nem szokatlan, hogy ez a törekvés a közfelfogásban személyes alakot ölt, kezdetben határozatlanul, majd élesebb vonásokkal s a mi mindebből a nép képzeletének termékenyitő befolyása alatt létesül — az a mythosz. Ilyen módon képződtek az evangelium adatai is; azok előbb léteztek, mielőtt az evangelisták irásba foglalták volna őket. Az evangeliumi mythosz eredete a zsidó nép hangulatából magyarázható. A rabbinusok képzelete az ó-szövetségi köny-

[1] «Diess ist — bemerkt Strauss später — die echte Consequens der Hegel'schen Philosophie und der modern Philosophie überhaupt in ihrer Entwicklung von Spinoza an.» Hettingernél i. mü 20. l.

[2] L. Vigouroux i. mü 50. l. Igaza van Hettingernek, midőn azt mondja Straussról: «Sein Lebensbild ist in hohem Masse ein Zeitbild.» i. mü. 7. l.

vekben egy jövendő Messiás eszméjét feltalálni vélte; ezen Messiás várása — a nép phantáziájának befolyása alatt — szülte az evangeliumi Jézust.

Ez Straussnak véleménye az evangeliumok keletkezéséről. Ehhez mérte a mythosi Jézust, e szerint bonczolta tanát s egész életét s arra a végeredményre jutott, hogy a mi a názárethi Jézusban, mint mythosi alakban kifejezést nyert — az a humanitás eszménye. Hogy ki volt tulajdonképen az a Jézus, mint történeti személy, azt Strauss pusztán negativ kritikája után nehéz volna meghatározni.[1]

Az evangeliumoknak a pantheismus vallásrendszerébe való bevonása tehát a mythologikus theória alapján történt. Azonban — a történelem tanusága szerint — a kereszténység azonnal mint kialakult társulat lépett a világba, mint életelv s nem mint valamely bölcseleti theoréma; Tacitus, Annaleseiben (lib. 15. c. 44.) meghatóan adja elő a keresztények véres üldöztetését Rómában — Néró alatt; azért Straussnak kortársai azonnal észrevették, hogy az uj rendszer kézzelfogható ellenmondásban áll a történelemmel; mert 1. semmiféle mythosz ily körülmények kiséretében nem gondolható,[2] 2. hogy a mythosz fejlődéséhez megkivántató idő a kereszténység állitólagos mythoszánál teljesen hiányzott.[3] — De az uj eszme világgá lett bocsátva; a tévely pedig, még ha oly badar is, követőkre talál.

[1] Straussnak Jézus személyére vonatkozó nyilatkozatai igen különbözők. «Wie Homer, Sophokles, Raphael künstlerische Genie's waren, so ist Jesus in religiöser Hinsicht eine hochbegabte Persönlichkeit.» — «Wie der Gott des Plato auf die Idee hinschauend die Welt bildete, so hat der Gemeinde, indem sie, veranlasst durch die Person und Schicksale Jesu, das Bild ihres Christus entwarf, unbewusst die Idee der Menschheit in ihrem Verhältniss zur Gottheit vorgeschwebt.» — «Jesus war ein Schwärmer; zum Lebensführer werden wir ihn darum nicht wählen wollen.» — Hettingernél i. mü 26, 20, 51. ll.

[2] «Quodsi certissimum illud ex historia est factum, a Tiberii aetate crucifixi cujusdem Messiae cultum in orbem invectum ac mirifice inter innumeras fere difficultates fuisse propagatum, nulla id explicatur ratione, nisi supernaturalem velis admittere characterem, quo christiana pollet religio.» L. Hergenröther: De cath. ecclesiae primordiis. Ratisbonae, 1851. 12. l.

[3] Teljes képtelenség azt állitani, hogy a rabbinusok által kigondolt s elterjesztett eszme a jövendő Messiásról — eredményezte volna az evange-

Miként egykoron a wolfenbütteli töredékek arra szolgáltak, hogy az eszmék harczában uj hullámokat verjenek fel: ugy most a Strauss által merészen kimondott nézet, legalább azon részében, mely a sz. könyvek autenticitásának tagadására vonatkozik — a rendszerek egész sorát hozta ismét felszinre — egész a kereszténység teljes elvetéseig.

VI. Részint hogy javitsa, részint hogy tovább fejleszsze Strauss rendszerét, keletkezett ugyancsak a «Leben Jesu» behatása alatt az u. n. tübingai iskola. Ennek feje a már emlitett Baur Christián volt, (1792—1860.) aki Hegel és Schleiermacher tanait követte, éppen ugy, mint maga Strauss. — Ez az iskola elvetve a mythoszi magyarázatot csupán csak az uj-szövetségi iratok autenticitását tagadta, beleértve természetesen azok isteni eredetét is. Ezen előfeltételből kiindulva arra törekedett, hogy az egyes könyveknek jellegét és tanát, keletkezésük idejét meghatározza és kijelölje azt a helyet, melyet azok egyenkint az első két század irodalmában elfoglalnak.

Baur, a hegelianus, a priori alkotott magának fogalmat, a kereszténység és az egyház keletkezéséről.[1] Szerinte a kereszténység nem egy embernek a müve. Jézust csak a kezdet illeti meg, különben a kereszténység, mint tanrendszer csak lassan fejlődött ki és pedig nem is minden küzdelem nélkül. Jézus tana a judaizmusból eredt, mint zsidókereszténység, — ezt a tant a 12 apostol képviselte; állott pedig abban, hogy Jézus a Messiás, a kiben a próféták jövendölései beteljesedtek. Ez a zsidókereszténység már csirájában kiveszett volna, ha Pál uj erőt nem önt belé. Ez ugyanis a gyönge növényt a római birodalom közepébe, *a görög-római civilizáczió befolyása alá helyezte,* a hol az csodás gyorsasággal fejlődött. Igy történt a kereszténység meg-

liumi Jézust; hiszen azt az evangeliumi Jézust éppen a zsidók legnagyobb része el nem ismerte, a miből látszik, hogy annak a személye és tana ellenkezett az ő csinált nézetükkel. Hol van tehát az evangeliumi mythosz kezdete?

[1] Hergenrőther a tübingai iskolával s különösen Schweglerrel szemben kimutatta, hogy Baur nézete a kereszténység keletkezéséről nem uj, mert azt már Semler fejtegette müveiben. De cath. eclae primordiis. Proemium.

alapitása; Páltól kapta az egyetemesség jellegét. — Pál törekvései (a paulinismus) kezdetben ellenkezésre találtak a 12 apostolban (petrinismus), akik Jézus tanát Palästina határaira szerették volna szoritani s ez a küzdelem tölti be az első század történelmét, mig a két párt között a transactio megtörtént. — A petrinisták és a paulinisták ezen állitólagos küzdelmét vette Baur kiindulási pontul az egyes uj-szövetségi iratok meghatározására s a mint ahhoz közelebbi vagy távolabbi viszonyban látszottak lenni, a szerint 3 osztályba sorozta őket: a petrinisták, paulinisták és a közvetitők irataira. — A fennmaradt u. n. apocryph evangeliumok (a héberek, abioniták stb. evangeliumai) képezik a zsidókeresztények iratait. A rómaiakhoz, a galatabeliekhez irt levél, a korinthusiakhoz intézett két levél: a paulinismus terméke. Az evangeliumok és különösen az apostolok cselekedetei — a transactio alkalmából készültek, midőn a petrinisták megnyerni igyekeztek a paulinistákat, hogy a közös ellenség: a gnoszticismus és a római császárok ellen egyesült erővel védekezhessenek. A közvetitők iratai, tehát az evangeliumok, a II. század közepén szerkesztettek.

Baur elmélete[1] ugy bánik el a kereszténységgel, mint valami közönséges bölcseleti rendszerrel s Strausstól csak annyiban különbözik, hogy a keresztény tanredszert természetesebb, plausibilisabb módon tudta a hegelianismusba szoritani. Ez az elmélet tehát bölcseleti, de nem történelmi;[2] már pedig a történelem lapjait tépdelni — nem tudomány. Baur utódjai voltak azok, a kik mesterük szép theoriáját halomra döntötték.[3]

VII. A kereszténységnek a romboló kritika általi lealacsonyitása a hivő protestánsok reactióját idézte elő. Irat

---

[1] Hogy az még nem halt meg egészen, sőt ujabban is kisért l. «Magyar Sion» 1887. augusztusi füzet 1. értekezését.

[2] A tübingai iskola s különösen Schwegler és Ritschl tanainak kitünő czáfolata található Hergenröther már emlitett müvében, melyben sorba kimutatja: «nullum praesto esse testimonium directum ac positivum, quod vel unam ex recensitis sententiis fulciat.» 10 l.

[3] L. Vigouroux i. müve 80. l.

iratra következett. Azonban a reactio emberei is szerencsésebbek voltak ellenfeleik állitásának megczáfolásában, mint saját tételeik megbizonyitásában.[1] A tévely nem igazság s igy a czáfolók iratain is — eltekintve a nézetek megoszlásától — nagyon meglátszik ama bizonyság hiánya, mely a sz. iratok isteni tekintélyére vonatkozik. Ki biztositja a protestánst, hogy Isten igéjének birtokában van? Ez a régi kérdés ujból felmerült s a kath. egyház tanitótekintélyének elfogadása nélkül soha sem lesz megoldható. A hivők a felvetett kérdésre azt felelték, hogy a «bennük rejlő Szentlélek tanubizonysága folytán» tudják, miszerint a sz. irás az Isten igéje. Azonban ezen állitólagos tanubizonyságról már a mult században Michaelis († 1791.) ugy nyilatkozott, hogy ő azt életében soha sem érezte s hogy már Mohamed is az istenség bennük való nyilatkozására alapitotta vallását, annak tehát csak is csinált érzelemnek, önámitásnak kell lennie.

De ha a Szentlélek tanubizonysága nyilatkoznék is az emberben, ki biztositja ismét magát az embert, hogy e bizonyság valósággal az, t. i. a Szentlélek szava — miután az semmi külső jelben nem nyilatkozik? Én magam, saját érzésem és gondolkozásom — feleli a hivő protestáns. S ez a protestáns rendszer achillesi sarka; ebben benrejlik a rationalismus összes következményeivel. — Tehát a czáfolók ismét rájöttek a régi pontra, melyből ellenfeleik is, meg egykoron közös elődeik — a reformátorok is kiindultak; a miből következik, hogy ők maguk is, a jólelkü czáfolók, vagy a tévelyek régi körét kénytelenek ujból befutni, vagy azokkal, a kiket czáfoltak, kezet fogva, a keresztény hittel szakitani. S csakugyan ma már a protestánsok legnagyobb része *az emberi eredetü* kereszténység álláspontjára helyezkedett.

Midőn a 7-ik szövetséges gyülés előadója két üdvtényt nyilvánitott ki az apostoli evangelium változatlan alapja gyanánt, t. i. Jézus engesztelő halálát és feltámadását

[1] Lásd a reactio eredményeiről és a legujabb protestáns nézetek alakulásáról. Hettinger: A kereszténység válsága 25—62. l.

Schmidt tanár Báselben[1] erre azt jegyezte meg: «Miért képezze ez a két igazság a változhatlan alapot? Mert ugy van a bibliában.» De a mai hiszékenység — szerinte — hittudományilag többé igy nem érvelhet. — Tehát a biblia sem tekintély többé! — Ha pedig igy áll a dolog, akkor a mai protestánsok azt sem mondhatják, hogy ők Jézusban, csupán mint a keresztény vallás alapitójában hisznek, mert hisz kritikájuk Jézus képét teljesen felforgatta; a csodák lehetőségét nem engedi meg s a názárethi Jézusnak a mondák és az irányzatos történetirás tömkelegéből kiolvasztott képét csak halvány vonásokban tünteti fel s akkor is mindig előáll egy-egy «talán»-nal, vagy «valószinü»-vel. De tegyük fel, hogy állitásuk igaz, hogy ők Jézust pusztán vallásalapitónak tartják, akkor saját bevallásuk szerint *ők többé keresztényeknek nem mondhatók.* Hiszen Krisztust a mohamedánok is bölcs, erényes és Isten előtt nagy kedvességben álló prófétának tartják. Ha tehát elégséges volna Krisztusban, mint értelmes, vallásos népszónokban hinni, akkor a mohamedánok is ép oly joggal viselhetnék a keresztény nevet, mint azon protestánsok, kik a valódi, történelmi Krisztustól elpártoltak.

Nem ismerheti el Jézust, a ki őt mint csodatevőt el nem ismeri. Azért Holtzmann[2] is azt mondja: «Azon történész, a ki megengedi, hogy a csodás elbeszéléseket elvessük, mig ellenben Jézus ábrázatjának kitörülhetlen vonásait történelmi valóságnak ismeri el, érett gyümölcsöt szed oly fáról, a melynek létezését tagadja.»

A ki azonban protestáns létére a kath. egyház tanubizonyságát és a hagyományt elveti, — pedig a bibliát is az egyházból vitték magukkal — az nem talál többé oly bizonyitékot, mely őt az evangeliumok hitelességéről s Jézus igaz valóságáról meggyőzhetné. «Evangelio non crederem, nisi me ecclae permoveret auctoritas» — mondta már sz. Ágoston; mi csoda tehát, ha a protestáns a kath. egyház

[1] Zeit und Streitfragen IX. 119. l. Hettingernél i. mü 31. l.

[2] Die synoptischen Evangelien. 1863. 508. l.

tekintélyének elvetésével szakit a bibliával, szakit a kereszténységgel?

Midőn pedig Lang[1] azt állitja: «A kereszténység annyira egybeolvadt a müveltség általános haladásával, hogy azt semmiféle vegyész sem tudná kiolvasztani. Hogy mily érdeme van ebben Jézusnak és első követőinek, az manapság már hiába való kérdés»; midőn L'Ange Huet[2] azt véli: «hogy nem is szükséges többet tudnunk Jézus személyéről, mert a modern hittudomány érzi, hogy valamely vallás jogosultságát nem lehet függővé tennünk attól, vajjon mennyit nem tudunk valamely személyről, mely századok előtt élt», akkor ezt a történetellenes álláspontot egyszerüen a Luther által letett téves alap végső és ugyancsak téves fejleményének kell mondanunk s utalunk a katholicismus álláspontjára, mely a történelem itélőszéke előtt — tényekről lévén szó — a protestánsoknak az igazság megismerhetőségéről való lemondását jogosulatlannak nyilvánitja.

Luther tévedett, ezt a tévedést kell kijavitani s a bibliának ujból vissza kell adni azt a helyet, mely őt a ker. tanrendszerben megilleti; nem oly nehéz e munka: az ész és a történelem segitségül áll s akkor a mostani észt gyötrő tévedések helyett a kereszténység fenséges tana ujból meghozza áldásait.

VIII. A tübingai iskola fellépése óta ekként fejlődtek ki a biblikus kereszténység viszonyai; a régi tévely merő tagadásba ment át s a XVI. század merész férfiainak utódjai ma nagyrészt a modern kereszténységellenes vallás rendszerek követői.

Ezekután térjünk még egyszer vissza Strausshoz. Ő nagy figyelemmel kisérte az eredményeket, melyeket müve «Das Leben Jesu» létrehozott. Ujból és ujból kiadta e müvet. Kisebb iratain kivül, melyeket időközben világgá bocsátott, megemlitendő a «Leben Jesu» uj kiadása (1865.) azon alkalomból, hogy a franczia Renán[3] hasonló munkával

[1] Dr. Strauss, eine Charakteristik. 1873. Hettingernél. A ker. váls. 56. l.

[2] U. ott.

[3] «Das Buch Renan's hatte unerhörtes Glück. Strauss nimmt es zur Hand; er kann mit Stolz erklären: Renan steht ganz auf seinen Schultern;

ajándékozta meg a felvilágosult emberiséget. (1864.) Strauss müvének ujabb kiadását, tekintettel franczia versenytársára «für das deutsche Volk» szánta. Ez az uj kiadás sok pontban teljes ellentéte az első «Leben Jesu»-nak. Ebben nem ragaszkodik többé Hegelhez, a mythosnak előbb felállitott jelentményét elhagyta, különbséget tesz a történelmi és az eszményi Krisztus között. Elsajátitván valamit a tübingai iskolától, Jézust egy ó-kori eklektikus képében mutatja be. «Einen wie hohen Rang übrigens auch Jesus bei denen einnehmen mag, welche der Menschcheit das unbeflecktеste und reinste Bild von dem gezeigt haben, wass sie sein sollte: er war damit nicht der erste noch der letzte, der es offenbarte. In Israel und in Griechenland, an den Ufern des Ganges und des Oxus hatte er seine Vorgänger und in gleicher Weise ist er auch nicht ohne Nachfolger geblieben.»[1] Vigouroux azt mondja Strauss jellemzésére: «Die theologische und Hegel'sche Phase in dem Leben von Strauss war mit 1841. zu Ende. Die letzte Phase ist die des Atheismus und Materialismus.»[2]

Csakugyan ilyennek mutatja be magát Strauss a két évvel halála előtt közzétett müvében «Der alte und neue Glaube»,[3] (1872.) a melyben már imigyen értekezik: «Sind wir noch religiös? Nein, wir sind es nicht mehr. Ein thörichter Schrecken hatte die Götter des Polytheismus erfunden, die hohe Idee, welche man von ihm hatte, lies eine

---

er wäre nichts ohne ihn; auch das Schlusswort . . . . ist sachlich nichts Anderes, als was Strauss in der Schlussabhandlung seines Leben Jesu ausgesprochen hat. Renan's Lorbeeren lassen Strauss nicht schlaffen; gehört doch der bessere Theil davon ihm. Sollte ihm nicht ein gleicher Erfolg sicher sein? Bis jetzt hatte er nur für die «Gemeinde der Wissenden», die Aristokratie der Intelligenz geschrieben; ein Appel an das Volk wird auch seinem Namen neue Triumphe bereiten.» Hettinger: D. F. Strauss i. mü 43—44. l. Legyen ez egyuttal elég Renan jellemzésére. Ex uno disce omnes. L. Dr. Pollák János: Renan és az apostolok. Pest. 1866.

[1] Vigouroux i. mü 88. l.

[2] Ugyanott 89. l.

[3] Tartalmát kivonatolja és jellemzi Hettinger D. F. Strauss müvében 74—57. l.

irrende Horde sich den Monotheismus einbilden. Die Astronomie hatt Gott aus dem Himmel gejagt, aus seinem Palast, die Reflexion hat ihn seiner Hofes beraubt, der Engel und der Heiligen. Kant hatte schon mit Recht bemerkt, dass das Gebet bis auf die Haltung dessen, der betet herab, anstössig sei. Warum beten? Es gibt ja keinen Gott.»[1]

E könyv oly felháborodást idézett elő, hogy maga Gladstone, angol miniszterelnök is egy iratot tett közzé az ifjuság számára, melyben óva inti őt ilyen tévelyektől.[2]

Strauss élete tanulságos példája annak, miként haladnak a kereszténység ellenségei a tévely különböző fokain — egész a szellemi nihilismusig. Meghalt 1874. február 8. Ludwigsburgban. Halála előtt szorgalmasan olvasgatta Plato Phaedonját, jeléül annak, mennyire nem volt képes még egy Strauss sem halhatatlan lelkének szükségleteit eldisputálni.[3] Ennek kapcsán hasonlót emlithetünk Schoppenhauerről, a pessimista bölcselőről. Ez végső betegségében erős fájdalmaktól gyötörtetve többször felkiáltott: Oh Isten, oh én Istenem! Orvosa kérdésére: hát az ön bölcselete számára is létezik Isten? — azt felelte: «E bölcselet Isten nélkül nem nyugtat meg a fájdalmak közt; azért, ha ujból felgyógyulok, majd máskép lesz.»[4]

IX. Ezen tanulmánynak a czélja feltüntetni Jézus személyét és tanát, a mint azok a modern vallási rendszerekben szerepelnek, pedig eddigelé csupán a protestantismus vajudásairól volt szó. — És mégis meggyőződésünk szerint éppen az adott történelmi rajz által lett a felvetett kérdés legalkalmasabban megoldva; ebben ugyanis szemeink előtt áll egész történeti kifejlésében az az alap, a melyben az összes modern vallási rendszerek in nucleo benn foglaltatnak. Mert történet igazolta tény az, hogy a protestantismus kö-

[1] L. Vigouroux i. mü 89. l. Strauss e müvéből Hettinger (F. Strauss. 47. l.) szerint: «Nun weis die Welt, was ihr geboten werden soll statt des christlichen Glaubens.»

[2] L. Vigouroux i. mü 93. l.

[3] Vigouroux i. mü 92. l.

[4] L. Zeit- und Lebensbilder von J. Janssen. Freiburg.

rében vivott küzdelmek s az *azok kapcsán felállított elvek* éppenséggel nem maradtak visszahatás nélkül az össztudomány fejlődésére és a társadalmi életre, sőt egyenesen a protestánsok által a hamis bölcselet alapján felállított elvek, a mennyiben a kereszténység aláásását mozditották elő, ugyanannyival létesitői voltak a modern vallási, keresztény ellenes rendszereknek, melyeknek első képviselői különben is a kereszténységgel meghasonlott protestánsok voltak. A ki a vázolt történeti képtől s az ott felmerült s a kereszténységre alkalmazott elvektől eltekint, az nem fogja megérteni korunk vallás ellenes mozgalmait, mert azoknak, a mint ma jelentkeznek, hátterük s első forrásuk a biblikus kereszténység. Egy Vogt, Büchner, Moleschott stb. egyenesen Strauss theologikus nészleteinek a képviselői a természettudományban;[1] a biblikus kereszténység és a bölcseletnek egymásra hatását pedig az egész rajz folyamán megvilágitottuk. A vallás az emberiség életének első mozgató eleme, az iránt senki sem lehet közömbös; foglalkozzék bár külső látszatra a vallást éppenséggel nem érintő tudományággal, a mint azt pl. a reális tudományokkal foglalkozók tetszelegve önmagokról állitani szokták, mégis az ilyen heterogénnek látszó tudományágban követett elvek s azoknak végkövetkeztetései is vagy a ker. vallás védelmére, vagy annak megtámadására irányulnak, a mint ma csakugyan leginkább a természettudomány mezével bevont ellenvetésekkel szokták a kereszténység tanait megtámadni. A tudomány végső szava: a vallás és viszont az egyesek vallási nézetei elválaszthatlan összeköttetésben állanak ugyancsak tudományos irányukkal.

Természetes tehát, hogy a protestánsok által a ke-

[1] «Wir werden nicht alle Schriftsteller der Hegel'schen Linken erwähnen, die ähnliche Ideen in Poesie und Prosa verbreitet haben, ebenso wie in der politischen uod socialen Oekonomie. Sagen wir nur, dass sie in den natürlichen Wissenschaften ihre Repräsentaten hat: Karl Vogt, Ludvig Büchner, Moleschott, Virchow, welchen wir später öffentlich die Hand von Strauss werden gereicht sehen und welche alle im Nihilismus aufgehen.» Vigouroux i. mü 69. l.

reszténység mivoltáról feltalált s a tudomány, a haladás nevében terjesztett ama különféle nézetek, — melyek közül a legkiválóbbakat tárgyaltuk — bejárták az egész müvelt világot s azt eredményezték, hogy a kereszténység alapjainak merész megtámadása számos emberben a ker. hitet megingatta[1] s az egész emberiséget vallás, tudomány, életnézet tekintetében két nagy táborra osztotta: a katholicizmus hiveire s a másik táborra, mely a legkülönbözőbb nevek alatt a kételkedők s a hitetlenek csoportjait foglalja magában. Ez utóbbiaknak egy része a bölcseletben tévedez, a másik a természettudományokba merült; kiki a maga módja szerint törekszik megoldani az élet nagy problémáit s a tanulmány elején emlitett vallási rendszerek egyikében vagy másikában véli feltalálni üdvösségét. Az előbbiek rendszerré akarják emelni az összehasonlitó vallástudományt,[2] melynek eszméje Baur és Strauss theoriáiban birja alapját; az utóbbiak a természet-bölcselet alapjára helyezkednek s az elhagyott kereszténység helyébe modern vallási rendszereket állitanak, melyeknek alaptalanságát Pesch a már emlitett müvében a természet-bölcselet alapján kimutatta.

A tanult emberiség nagy része elvesztvén a természetfölötti igazságban való hitet[3] — a természet körében bolyong és kétségbeesésben s szellemi nihilismusban reked; a tanulatlan nagy rész pedig a tanultak példái folytán erkölcsi marasmusban sinlik. Szóval a katholiczizmus ellenfeleinek jellemző charakteristikonja a természetfelettinek tagadása, szülőanyja pedig a hamis bölcselet s a protestánsok bibliai kriticismusa.

Erre a forrásra vezetendők vissza mindazok a hullámok,

---

[1] Hettinger a mai társadalmi morált azonosnak találja Strauss erkölcstanával. F. D. Strauss. 58. l.

[2] Ennek megalkotása Müller Miksa nevéhez füződik. Lásd e legujabb tudományszakról: Az összehasonlitó vallástudomány jelen állása s eddig elért eredményei — czimü értekezést. «Magyar Sion» 1887. májusi füzet I. k.

[3] A minek az az eredménye, hogy sok embernél: «die Ethik ist Physik geworden.» Hettinger F. D. Strauss. 70. l.

melyek a közéletet és a tudományt összekuszálták oly módon, hogy a pogány világban is nehezen találjuk mását. S ha a tévelyeknek legjobb kritikájuk — saját történelmük, akkor a fentebbiekben a mai — vallási és tudományi tévelyeknek eredete s története vázolva szemeink előtt áll; *mert a parlamentarismus, materialismus, stb. vallását a megfelelő rendszerekkel akkor kezdték ismét érvényre juttatni az emberek, midőn a kereszténység elvesztette szemeikben tekintélyét; mert ha a kereszténység nem felel meg az igazság után kutató észnek, akkor ez az ész másutt keresi az igazságot, hogy pedig a kereszténység sok ember előtt tekintélyét veszitette, annak oka a protestantismusból kifejlett rationalismus, melynek érett gyümölcsei mind megannyi szellemi hulla alakjában, mind a hittudományban, mind a bölcseletben szemeink előtt állanak.*

Ez tehát a történelem felelete a felvetett kérdésre: miként fejlődött a kereszténység isteni eredetét tagadó nézet; miként keritette hatalmába a tudomány különféle ágait s járta át a közéletet, kik s milyen elvek alapján végezték e munkát? *E feleletben egyuttal le vannak téve az elvek s a módok a modern tévelyek megczáfolására.*

Ha Jézus személye és tana a modern vallási rendszerek folytán a tudományban és a közéletben sok ember előtt értékét veszitette: ennek oka a természetfeletti rendnek tagadása s az összes, az ember által megismerhető igazságoknak beolvasztása azon természetrendi processusba, melyet a rationalismus s a belőle fejlődött pantheismus hozott forgalomba.

A kereszténység védelme ma első sorban a supernaturalismus bölcseleti védelmén kezdődik s azt lehet mondani: ebben birja sulypontját. Létezik-e az érzéki észrevevés alá esőn kivül még érzékfölötti igazság is? *Ez most a sarkkérdés*; ezt bizonyitja az apologetika «theoria revelationis»-ról szóló tractatusában, midőn a *megtévedt észszel a jobban informált természetes észt állitja szembe* Boëtius tétele szerint: «Si quid in dictis philosophorum inveniatur

contrarium fidei, hoc non est philosophiae, sed magis philosophiae abusus ex defectu rationis. Et ideo possibile est ex principiis philosophiae hujusmodi errorem refellere vel ostendendo omnino esse inpossibile, vel non esse necessarium.» (De Trinit, pronem. q. 2. a. 3.)

MIKÉP KELL VÉLEKEDNÜNK A LIBERALISMUSRÓL?

Közli Dr. KERESZTY GÉZA.

(Vége.)

Mult közleményünkben a liberalismus mibenlétét fejtettük ki — s bármily feltünőnek is látszanék ama fejtegetésnek eredménye, szemben az egész világon a liberalismust dicsőitő sententiákkal, nem változtathatunk rajta.[1] De legjobb lesz, ha mindjárt itt átadjuk a szót magának az «El liberalismo es pecado» szerzőjének.

Égető kérdésnek nevezi a liberalismust, melynek szellőztetése elől nem szabad kitérni, sőt, melyet éppen azért kell behatóan tárgyalni, mivel actualis, mivel korszerü. Mi-

[1] Van azonban egy megjegyzésünk. Nálunk, magyar hazánkban, szintén sokat hangzik a liberalismus, a szabadelvüség neve, sőt egy nagy párt nevezi magát e néven, — csak hogy ez nem ugy definiálja a szabadelvüséget, mint a theologia s mondjuk ki, sehogy sem definiálja. Igy természetesen arra, amit nálunk «szabadelvüségnek» neveznek, nem is állhat mindaz, a mit e kivonatban közlünk. És ezt kérjük az egész czikken keresztül szem előtt tartani. Tény, hogy azon a párton akárhányan vannak, akik nem igazi liberalisok (a szó theologikus értelmében) s viszont az ellenpárton, vagy pártokon akárhány az igazi liberalis. Épp oly kevéssé liberalis (mindig theologikus értelemben) a hazában ezer és ezer, aki magát hangosan szabadelvünek vallja. Mert, hogy manap senki például a megengedett, vagy megtürt cultusok szabad gyakorlatát de facto háborgatni nem akarja, vagy a sajtószabadságot valami censura korlátai közé szoritani, az bizonyos, — (mert ez más, mint in thesi azt tanitani, hogy a tévely épp oly jogosult, mint az igaz vallás, vagy, hogy a sajtószabadság, az erkölcsiség korlátai nélkül is követelendő stb.)

nek is a már rég letünt eretnekségekre forditani az erőt s a hősiességet, és a napi kérdésekkel oly csinján bánni, mintha attól félnénk, nehogy az egyház ellenein valamikép sebet ejtsünk? Maga az Ur Jézus a leghatározottabb hangon kárhoztatta a korabeli zsidók romlottságát és a zsidó előitéletek közepette hirdetett uj tanát szent vérével pecsételte meg; — az apostolok félretéve minden emberi tekintetet, nyiltan hirdették az evangeliumot, habár e miatt megvesszőztettek is s később vértanui halált is kellett szenvedniök. És hasonló dolgokról beszélnek nekünk az egyháztörténelem lapjai is, hősei éppen annak köszönik dicsőségüket, hogy az ő koruk égető kérdéseinek tárgyalásában részt vettek. A keresztény hit első apologetái magával a megkoronázott és a császári trónon ülő pogánysággal szállottak szembe, — Athanáz az ő korának rémével, az arianismussal vivott meg, — Ágoston az ő századának égető kérdéseivel, a pelagianismussal viaskodott; — VII. Gergely a simoniakus és fegyelmezetlen papoknak, sz. Bernát Abaelardnak, sz. Domonkos az albigenseseknek volt ostora, — és igy tovább, minden korszaknak gondolkozó férfiai éppen koruknak égető kérdését tették figyelmük s buzgó tevékenységük tárgyává.

Csak a liberalismus ellen, a XIX. század jellemző tévelye ellen ne lehetne-e felemelni szavunkat? És miért ne? Tán mert ez tagadva az Isten souverainitását, egyesiti magában a régi eretnekségeket együttvéve? vagy mert már átjárja csaknem az egész társadalmat? vagy mivel jóformán már hivatalos, a fejedelmek és kormányok által mintegy legalizált tévely lett? Sőt éppen ezért kellene minden jó katholikusnak résen lennie és hangosan tiltakoznia, és a veszélyes ellenség ellen egyesülve, sorfalat képeznie.

De hát csakugyan létezik ez az ellenség? Létezik. Napról-napra olvassuk nevét. Hallunk *liberalis* lapokról, *liberalis* reformokról, *liberalis* progammokról, — hallunk, olvasunk ily szókat is: *antiliberalismus, clerikalismus, reactio, ultramontanismus,* amik mint a liberalismus ellentétei vannak feltüntetve.

Hogy mindezek nem puszta, üres nevek, hanem bizo-

nyos fogalmakat akarnak megjelölni, kétséget nem szenved. Igenis, létezik a liberalismus, vannak liberalis tanok, liberalis emberek, kik ama tanokat vallják, ama müveket gyakorolják és pedig nem elszigetelten egymástól, hanem jól szervezett egységben, öntudatos czéllal. S ha néha találkozunk is oly emberekkel, kik ezt tagadják, ez a tagadás éppen olyan, mint mikor járvány idejében egymást érik a hivatalos démentik, hogy nincs semmi baj, holott ki-ki látja, mint szedi a járvány egymásután áldozatait.

Ezen első kérdés tisztába hozatala után vegyük elő a másodikat: Mi hát tulajdonképen a liberalismus? Felelet: Hamis fogalmak és gonosz cselekedetek összesége. Ily hamis fogalmak: az egyénnek absolut függetlensége az Istentől és az ő tekintélyétől: a társadalomnak mindentől, ami nem tőle magától származik, független souverainitása; a népeknek törvényhozási és önkormányzati joga, függetlenül minden más criteriumtól, mint csak saját, az általa választott parlamenti többségben kifejeződő akaratától; a semmi által nem korlátolt, se politika, se morál, se vallás által nem korlátolt szabadság, a határt nem ismerő sajtó- és társulási szabadság.

Ime a liberalis eszmék, levezetve a rationalismus forrásából, melyekkel aztán együtt jár minden cultusnak szabadsága, az állam fönhatósága az egyház felett, a laikus nevelés, mely nem ismer vallást, a polgáriházasság, — szóval mindennek saecularisátiója.

S a gonosz cselekedetek, melyek az eszmékből folynak? — A szerzetesek kiüzése, az egyház szabadsága elleni merényletek, a nyilvánosan auctorizált corruptio, ugy a sajtóban, mint a közéletben, az ultramontanismusnak gunyolt katholicismus elleni rendszeres háboru, stb., — mert hisz mind ezt nem is lehet elsorolni, ha csak a pápa birtokának elrablásától kezdve a zárdák javainak s a templom lámpájának eltulajdonitásáig, vagy az egyetemen előirt állitólag igen tudós könyvtől az élczlapok torzképéig mindenre ki nem akarunk terjeszkedni.

Ezzel már tehát meg volna mondva, mikép kell egy

keresztény katholikusnak vélekednie a liberalismusról. A liberalismus bün, mert elvei a hit beütköznek, mert cselekedetei az Isten s az anyaszentegyház különböző parancsainak megszegései. Avagy nem ujitja-e fel az összes eretnekségeket, jóváhagyván valamennyit s mellőzvén Istent az emberi lét minden viszonyaiból? nem hágja-e át általán az Isten egész törvényét, helyeselvén, szentesitvén az egyes áthágásokat? Tekintsük a dolgot közelebbről.

Eretnekség, a keresztény hit valamely dogmáját formaliter és makacsul tagadni. De hisz a liberalismus tagadja az összes dogmákat általánosságban; mert az egyéni észnek éppugy, mint a közcriteriumnak teljes, absolut függetlenségét tanitja, vagy föltételezi. Tagadja Jézus Krisztusnak, a mi Istenünknek jurisdictióját az egyesek és a társadalmak fölött s ebből folyólag az egyház látható fejének delegált, Istentől nyert jurisdictióját is; tagadja az isteni kinyilatkoztatás szükségességét s az ember kötelezettségét ezt elfogadni; tagadja e hitnek igazi motivumát, a kinyilatkoztató Isten tekintélyét, csak egy két oly igazságot fogadván el, amit a véges emberi ész is felfoghat; tagadja az egyház s a pápa tévmentes tanitói tekintélyét, következőleg mind azt, amit ez tanit; tagadja a keresztség okvetlen szükségességét, egyenlőnek mondván minden vallást; tagadja a házasság szentségi jellegét, a polgári házasságot hozván be. — A cselekedetekre nézve pedig forrása a valóságos erkölcstelenségnek; mert lerontja az erkölcsiség alapszabályait, az Isten örök törvényét s helyébe a «független morált» állitja, ami tulajdonképen semmi morál és önmagában absurdum, mert a morál fogalmához tartozik a fék, — a szenvedélyek korlátozása. Ime tehát, nem bün-e a liberalismus, nem halálos bün-e?

A hit elleni bün a legnagyobb bünök közé tartozik, kivált ha gőgös makacssággal van összekötve s eretnekséggé fajul. S a liberalismus eretnekség és habár egyeseket tán a tudatlanság, a meggondolatlanság menthet is, maga a liberalismus, s annak tettei a legnagyobb bünök közé sorolandók. Azonban, szerencsére az emberek nem következetesek

s igy a liberalismust sem viszik a végletekig, nem valósitják meg annak elveit logikus következetességgel. Innen van, hogy a liberalismusnak különböző fokozatait látjuk az életben nyilvánulni. Az egyik liberalis aláirja az elveket, de visszariad végső következményeitől, a másik ezt vagy azt a neki kedvező következményt elfogadja, de nem a principiumokat teljes valóságukban, a harmadik csak a nevelésre, a negyedik csak a politikára akarja azokat alkalmaztatni — s nincsenek sokan az extrem liberalisok, kik mindenben és mindenütt szeretnék elveiket megtestesitve látni. Tömérdek árnyalata van a liberalismusnak. Legtöbbnyire a magánérdek játszik közbe a fokozatoknál, mert hisz az emberek leghagyobb része nem eszével, hanem szivével gondolkozik, (néha meg gyomrával is), máskor a nevelés, vagy a vérmérséklet, vagy családi tekintetek. Sokat tán menteni is lehet jóhiszemüségével. Azért a liberalismus *még is csak egy*, csak a liberalisok különböznek szinükre, árnyalatukra nézve.

Van azonban közöttük egy igen különös és figyelmünkre nagyon méltó categoria, a mely nem kevesebbet akarna, mint a liberalismust egyesiteni a katholicismussal s az ugynevezett *katholikus liberalismust* megalkotni, magát pedig liberalis katholikusnak nevezni. Ha a tüz a vizzel, a jó a rosszal meg nem férhet, még *kevésbé férhet* meg a katholicismus a liberalismussal. És mégis voltak, kik ekkép okoskodtak: «Az államnak, mint államnak nem kell religioval birnia, vagy legalább nem oly mértékben, mely feszélyezze azokat az államban, kiknek nincs religiojok. Az egyes polgár fogadja el Krisztus kinyilatkoztatását, de mint nyilvánosan szereplő ember viselheti magát ugy, mintha az számára nem léteznék.» Ez az a «szabad egyház, a szabad államban,» mely mondás egykor Francziaországban annyira megtetszett több hirneves katholikusnak is, a melylyel pedig aztán sok visszaélés történt. És valóban, ellentmondás is ez, a magánembert elválasztani a nyilvánostól s ez utóbbinak megengedni, hogy atheus legyen. Ez a logika előtt meg nem állhat. Itt a hitről, a hit actusáról van szó. Tudnivaló, hogy nem az egyes embernek itélete, melynél fogva ezt vagy amazt hinni akarja,

a hitnek inditó oka, hanem a kinyilatkoztató Istennek tekintélye, mely a katholika egyházban található fel. A liberalis elv az ugynevezett «szabad vizsgálódásra» vezet, s legfölebb emberi meggyőződést (convictio humana) eredményezhet, ami mindenesetre más, mint a természetfölötti inditó okkal biró hit. A liberalis, — és katholikus liberalis elv szerint aztán a hitetlenség nem bün, nem szándékos vakság, hanem megengedett, kinek-kinek benső forumához tartozó dolog; miért is látjuk, hogy a liberalis katholikusok mások meggyőződését, legyen az bár a kinyilatkoztatott igazsággal homlokegyenest ellenkező, mégis tiszteletben tartandónak hirdetik s a türelmet hordják örökkön ajkaikon. Ez az egészen naturalistikus felfogás aztán persze kibuvik akárhányszor, mint a szög a zsákból, midőn e liberalis katholikusok az egyházat magasztalva, a fősulyt a müvelődésre, a szellemi haladásra fektetik, melyet az a népeknél eredményezett, nem pedig az Isten dicsőségére, a lelkek üdvére, a mi ezen isteni intézménynek rendeltetése; ugy, hogy föltéve, ha a kereszténység némileg megakasztotta volna, teszem az anyagi haladást, már nem lenne az ő szemökben az igaz vallás. Ugyanez a naturalistikus felfogás nyilatkozik a liberalis lapokban annyiszor és annyiszor, midőn p. o. egy templom szétdulásában csak a müvészetnek barbár megsértését látják, vagy a szerzeteseket csupán a tudománynak tett szolgálatok kiemelésével magasztalják, szintugy az irgalmas nővért, csakis mert a harcztéren oly kitünően ápolja a sebesülteket; az istenitiszteletben csak a pompát s költészetet bámulják és igy tovább. Hisz, ha a katholicismus jelenségeit csakis szépségökben, vagy anyagi hasznuk miatt dicsérgetik, épp e dicséretekkel kellene illetniök bármely hamis vallást is, ha esetleg hasonló jelenségeket mutatna fel.

De még többet mondunk, ki hinné? még az áhitat gyakorlataiba is becsempészi magát ez a naturalistikus felfogás s megmételyezi azokat, midőn akárhányan csupán azt a benső emotiót, azt a kellemes meghatottságot keresik bennök, a mi tulajdonkép semmi egyéb, mint a léleknek, hogy ugy mondjuk, érzékisége; nem pedig isteni szeretet,

ami a parancsok megtartásában nyilvánul. A liberalismus megzavarja a legtisztább forrást is, meghamisitja egyesekben a katholicismust is.

Ez az ugynevezett katholikus liberalismus mintegy az alkonyat a teljes liberalismus sötét éjéhez képest. Az ez a liberalismus mellett, a mi volt a semiarianismus a teljes arianismus mellett, a semipelagianismus a pelagianismus mellett, — athmosphaerája magának a tévelynek. Nem vallja még magáénak a fönnebb vázolt principiumokat, nem hozza le ezek végkövetkeztetéseit, nem akar lemondani katholicismusáról. Követői szerepelnek mind a két táborban, néha mint liberalisok, másszor mint katholikusok, pedig ha ismernék teljességében az őket környező veszélyt, hogy térnének vissza a szintén nem tökéletesen ismert igazsághoz! Méltó tárgy ez az elmélkedésre korunk történetének megitélésénél.

De tekintsük a theoriák után a gyakorlati liberalismust. Amint van elméleti és gyakorlati atheismus, — amaz egyenesen tagadja Isten létét, ez pedig ugy cselekszik és él, mintha Isten valóban nem léteznék: ugy vannak doctrinair liberalisok és gyakorlati liberalisok is, azok mindenütt a hol csak lehet érvekkel és tekintélyekkel iparkodnak terjeszteni a tant, emezek — számra jóval többen — esküsznek mestereik szavára és ha nem is értenek semmit a liberalis principiumok systemájából, egész életök azt tükrözi vissza. Föntartják a liberalis lapokat, a liberalis jelöltre szavaznak, ünneplik a liberalismus ünnepeit, dicsérnek mindent, ami liberalis, szidalmaznak mindent, a mi az ő kedves liberalismusuk ellen látszik irányulni. Meglehet, hogy eljárnak a templomba is, de azért a nazarenus, baptista s mindenféle kultus jogosultságát védő képviselőt választanak, lehet, hogy fiaikat jezsuitáknál neveltetik, sőt papi pályára szánják, de azért az egyháztól elrabolt javakon gazdagodnak, egy szabályt tartva szemeik előtt: a korral, a századdal élni.

Ezek után senki nem csodálhatja, hogy a liberalismust, mint önmagában rosszat, az anyaszentegyház már több izben kárhoztatta. Midőn a hirhedt «declaratio az ember jogairól», mely a liberalismus tévedéseinek magvát magában hordja,

az első franczia forradalomban felhangzott, VI. Pius pápa azt elitélte. Később, XVI. Gergely pápa emelte fel ismét szavát a liberalismus «Mirari vos» kezdetü encyklicájában. De különösen IX. Pius volt az, ki számos brevéiben és allocutióiban és legkivált a Syllabusban izről-izre elemezvén a liberalismust, azt hangosan kárhoztatta.

«Az atheismus a törvényekben, a hit dolgaiban való közöny és a liberalis-katholikus nevet viselő veszedelmes elvek» — ezek a nagy pápa szavai egy franczia küldöttséghez, — «igen, ezek tulajdonképen okai az államok romlásának, ezek voltak okai Franczia ország veszteségének. Higyjék nekem, ez a baj, melyre utalok, borzasztóbb a forradalomnál, magánál a Commune-nél. Én mindig kárhoztattam a liberalis-katholicismust és ha szükséges, még negyvenszer fogom kárhoztatni.» (1871. junius 18.) Máskor ismét igy nyilatkozik: «Vannak, kik szövetséget akarnak létesiteni a világosság és a sötétség közt s az igazságot a gonoszsággal egybekötni az ugynevezett liberalis-katholikus tanok javára, melyek igen veszedelmes principiumokon alapulva, a világi hatalomnak a lelkiekbe való beavatkozását előmozditják, követőiket a jogtalan törvények tiszteletére vagy legalább megtürésére viszik, mintha nem is volna megirva, hogy senki két urnak nem szolgálhat.» (Breve a milanói sz. Ambrus-egylethez 1873. márcz. 6.) Csak két példa ez azon szinte számtalan nyilatkozat közül, melyekben IX. Pius a liberalismust, melynek valódi ostora volt, kárhoztatta, azt a liberalismust, melyet hol «perfid ellenség-»nek, hol «valóságos szerencsétlenség»-nek, majd «veszélyesebbnek, mint a nyilt ellenség», majd ismét «rejtett méregnek», «pestis»-nek nevez.

A Syllabus-ban (1864. decz. 8.) pedig egészen hivatalosan, ünnepélyesen, világra szólóan sorolja elő egyes concrét propositiókban a liberalis dogmákat s kárhoztatja azokat. Névszerint a cultusok korlátlan szabadságát (prop. 15. 77. 78.) az állam absolut fönnhatóságát, (prop. 38.) a laicismust a nyilvános oktatásban, (prop. 45. 48.) a non-interventio elvét, (prop. 62.) a polgári házasságot, (prop. 73.) stb.

stb.[1] végül magát a liberalismus nevét. (prop. 88.) — Még él emléke annak a hatásnak, melyet ez a pápai okmány akkorában keltett. A jó katholikusok lelkesedéssel, a liberalisok palástolhatlan dühhel fogadták azt. Sok jó könyv látott akkor napvilágot, amely az egyes tételeket magyarázni volt hivatva a világi katholikusoknak — s ez, mellesleg mondva, nagyon szükséges is volt, a sok finom theologikus különböztetés miatt, mert a theologiához nem érthet mindenki, — de tán még több liberális magyarázgatás, heteken át a hirlapok hasábjain — és az a düh, az a szidalmazás, melylyel ez okmányt, mint az ultramontanismus, a clerikalismus, a reactio symbolumát e liberalis magyarázgatások illették, a legjobb bizonyiték annak igazsága s roppant fontossága mellett.

Mindenesetre különös jelenség, de tény, hogy a szóknak sokszor más a jelentőségük, mint azt első tekintetre gondolnók. Mi lehet ennek oka? Az emberek tendentiája, a szókat czéljaik szolgáivá tenni. De éppen ennek az a rossz következése is van, hogy az emberek közt, daczára az ugyanegy szónak, annak értelmezésekor fogalomzavar támad. Igy volt ez a régi nagy haeresiseknél, igy van ma is a liberalismussal. Némelyek csak bizonyos politikai formákat értenek alatta, mások a despotismusnak és zsarnokságnak ellenében felülkerekedő türelem és nagylelkűség szellemét látják benne, — ugy, hogy habár nem szándékunk ujra feltenni a kérdést, mi tehát a liberalismus, mint melyre már megfeleltünk, mégis fel kell állitanunk ezt a tételt: vannak dolgok, melyek hasonlitanak a liberalismushoz s még sem az, viszont, melyek valósággal a liberalismust rejtik magukban, noha nem látszanak reá hasonlitani.

Igy mindjárt, ami a politikát illeti, maguk a politikai formák, legyenek bármily demokratikusak, *ex se* még nem szükségkép liberalisok. Köztársaság, vagy monarchia, választott vagy öröklő királyság, az uralkodónak több vagy kevesebb befolyása a kormányzásba, mindezeknek *ex se*, nincs

[1] Legyen szabad e helyütt Dupanloup magyarul is megjelent ily czimü munkájára utalnunk: A szept. 15-i Conventio és a decz. 8-i encyklica, ford. Füssy Tamás. 1865. (Sz. István-társulat.)

közük a liberalismushoz, s e különböző állami formák megférhetnek egészen a katholicismussal, ha ugyan saját souverainitásuk fölött elismerik az Isten souverainitását, ha az ő hatalmukat az Istentől származónak vallják s annak gyakorlatában a kereszténység szent és sérthetetlen törvényeinek engedelmeskednek, elismerve az egyház moralis fensőbbségét és absolut jogait mindazon dolgokban, melyek hozzá tartoznak. Oh akkor valóban katholikus kormányok ezek, melyek ellen a «legszélső ultramontanismus»-nak sem lehet kifogása. A történelem mutat is fel ily kormányformákat. (Velenczei köztársaság, Genua, az egykori lengyel választókirályság, vagy a középkorban legdemokratikusabb s mégis legkatholikusabb catalon-aragoniai királyság, sőt ma is egynéhány schweizi kanton) — és egyáltalában, azt hinni, hogy a monarchia *ex se* vallásosabb, mint a köztársaság, tévedés. (*Ex se*, mondjuk, mert a gyakorlatban aztán sok oly elem tapad a köztársasághoz, hogy nehezebb számára a tökély elérése. Legalább a szabadkőmüvesség mindenütt respublikát igyekszik behozni — s ez rossz jel.)

Liberalis a kormányzat akkor, ha alkotmánya, törvényhozása, politikája rationalistikus elveken alapszik, — viszont katholikus, ha ugyanezen elemei katholikus principiumokon alapulnak. Ettől függ a különbség, nem a formáktól. Amint az egyed hordjon bár bibort és koronát, vagy legyen főnemes, vagy kék blouseos munkás, jó katholikus lehet: épp ugy lehetnek az államok is katholikusok, bármily kormányforma mellett. Mindenki perhorreskálja az önkényt és a zsarnokságot, mindenkinek tetszik a polgári szabadság és egyenlőség, s épp ezért ennek semmi köze a liberalismussal vagy antiliberalismussal, — a türelem és méltányosság szelleme is keresztény erény. Pedig sokan ezen érzelmekben látják a liberalismust — és ime nem ez az.

Viszont lehetnek, és vannak liberalis államformák, holott senki e jelzőt reájok nem alkalmazza. Absolut monarchia, az uralkodó korlátlan önkényével, vagy conservativ kormány legyen az bár, vagy kormányozzon vasvesszővel, ne engedjen sajtószabadságot stb., mihelyt a keresztény katholika

vallás jogait bántja, az egyház igazait nem tiszteli; liberalis ez, és antikatholikus; mert a politika a liberalis irányzatban folyik. (Ilyenek voltak a régi ázsiai monarchiák, ilyen most Oroszország, — szerző szerint Spanyolország is, mert alkotmánya a királyt sérthetetlennek mondja, de nem az Istent.)

Ez az elmélet; — igaz, hogy a gyakorlatban, manapság kivált, máskép van, s ami democratikus reform a népek kormányzatában, azt általában liberalismusnak nevezik és sokszor bizony találóan, mert sokszor már az is.

Ezek után lássunk néhány gyakorlati kérdést. Veheti-e a mondottak után valamely katholikus jó értelemben e szót: liberalismus, s dicsekedhetik-e, hogy ő maga liberális? Nem; mert a liberalismust az egyház kárhoztatta, s ha megfigyeljük a liberalis áramlatot egész Európában, biz az antikatholikus és rationalistikus, — és ilyennek tartja azt a közvélemény is; — ugy hogy a katholikusoknak botránykőül szolgál, ki, ha tán mást is akar érteni alatta, magát liberalisnak mondja. Itt lép érvénybe az Apostol tilalma: *devitare „profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiae.“* (I. Tim. 6. 20.) Amint nem szabad magunkat ókatholikusoknak neveznünk, noha mi vagyunk, kik az igazi, régi, legrégibb katholicismust valljuk, — éppen azért, mert ama név alatt ma az egész világ más valamit ért: ugy nem szabad a liberalis névvel dicsekednünk; mert még ha jóhiszemüek vagyunk is mi magunk, félrevezethetünk másokat. Előfordulhat t. i. mint már megjegyeztük, e dologban is a jóhiszemüség, de bizony vajmi ritkán; mert a fát gyümölcseiről könnyü megismerni, s igy a liberalismust is eredményeiből, és az egyháznak azzal szemben foglalt álláspontjából. Nem szabad továbbá a liberalismust pártolással, dicséréssel, az ünnepeiben való részvéttel, s több efélével előmozditanunk; mert ilyenekben az idegen bünökről szóló keresztény erkölcstani szabály jut érvényre.

Egy másik könnyen felmerülő kérdés: miről lehet biztosan felismerni, hogy valaki, vagy valamely könyv, hirlap stb. liberalis-e, vagy csak egy kissé, hogy ugy mondjuk, meg van égetve, vagy bemocskolva a liberalismustól? Erre

bajos egyszerre megfelelni, éppen mivel a liberalismusnak igen sok árnyalata, fokozata van. De felosztva a tábort exaltált, továbbá mérsékelt liberalisokra, és a liberalismustól kissé bemocskoltakra: könnyebb lesz a kérdésre válaszolni. Az exaltált, szélső liberalis (személy, könyv, lap) következetesen szidja a pápát, a papokat, minden egyházi dolgot, nem vesz részt semmi vallásgyakorlatban és ezzel dicsekszik is, (a személy) többnyire a szabadkőmüvesekhez is tartozik, — szentségek nélkül hal meg. — A mérsékelt már nem akar oly gonosznak látszani, sokat ad a társadalmi jó modorra; ő komolyan méltatlankodik a két krajczáros zuglap egyházellenes durva káromlásai fölött, de nem ütközik meg, ha ugyanazon káromlások finom, választékos irályu szép könyvben foglaltatnak; ugyanő egészen természetesnek találja a katekizmust egy katholikus ország népiskoláiban, de hogy az egyetem is katholikus jellegü legyen, az nem fér fejébe; a pápára nem haragszik, csupán a «római curia» egy-két már nem korszerü tulzásairól beszél, a papokat, kivált a «fölvilágosultabbakat» szereti, eljár a templomba, csakhogy azt mondja: a templomban kereszténynek kell lenni, de künn a korral élni; és mikor haldoklik? mikor haldoklik, rendesen mellette van a pap, hanem azért könyvtárát halála után telve találják tiltott munkákkal. — A liberalismustól csak kissé bemocskolt keresztény embert végre megismerhetjük beszédeiből. Tudjuk, hogy jó ember, de ha őt halljuk, szinte csodáljuk, hogy észre nem veszi, mily liberalis hangon beszél. Persze, mindig a szeretet, a felebaráti szeretet van az ajkain, melylyel, szerinte, annyira ellenkezik az ultramontán sajtó tulzása; hisz ezek, meg azok, kik ellen a katholikusok irnak, csak botlottak, eltévedtek, nem pedig hitünk esküttellenségei, — nem kellene velük oly keményen bánni; — idézgeti az evangelium mézédes szavait a szeretetről, de a farizeusok elleni hatalmas vádakat, melyek ugyancsak az evangeliumban vannak, ignorálja; s ha mégis valakire neheztel, ugy az ultramontán tulzók és izgatók azok, akik szerinte ugy compromittálják napról-napra a békének és szeretetnek ezt a religióját. Ime egy-két typus, melyek közül talán a középső a legveszedelmesebb.

Egy harmadik kérdés: miután körül vagyunk véve a liberalismus követőitől, mikép viselje magát egy jó katholikus velök szemben? Világos, hogy őket teljesen kerülni lehetetlen: az életnek annyi szála füzi össze az egyeseket, rokonság, barátság, üzlet s ki győzné mind elsorolni! Hisz maga a pápa is kénytelen hivatalos, diplomatikus összeköttetésben lenni liberalis kormányokkal. Ahol és amennyiben a szükség, vagy a szeretet szükségessé teszi az érintkezést, természetes, hogy ott ezt nem mellőzhetjük; de minden rendelkezésünkre álló eszközt fel kell használnunk, hogy magunkat a botlás veszélyétől megóvjuk s megemlékezzünk a szentirás intéséről: qui amat periculum, in illo peribit. (Jéz. Sir. 3. 27.) Főleg pedig a liberalis szellemü könyvek olvasását kerüljük, a mennyire az lehetséges, — mert a szellemi táplálék, kivált hosszabb időn át véve, igen nagy hatással van egész bensőnkre s ha a forrás, honnét azt meritjük zavaros, sőt mérgezett, csoda-e, ha minket is megront? Ugyanez áll természetesen a liberalis lapokról, melyekből semmikép ne szivjuk elveinket.

De mondhatná valaki: hogyan lehetne egész biztossággal azt itélni erről, vagy arról a könyvről, hogy ez liberalis, mielőtt a tanitó egyház arra nézve nyilatkozott volna? Ez valóban furcsa ellenvetés. A tanitó egyház nem nyilatkozhatik minden egyes könyvről, az bizonyos, — s éppen azért ezt a nehézséget valószinüleg egy liberalis találta fel, mert ők eszközeikben éppen nem válogatósak s ha valaki őket, vagy egy könyvüket gyanusnak mondja, készek az ilyen kérdésekre: «Ki vagy te, hogy könyvemet, vagy lapomat birálgasd? ki tett mesterré Izraelben, hogy itélj arra nézve mi katholikus és mi nem? avagy tőled kell kérni patenst a katholicismusra nézve?» Hanem azért nincs miért hátrálni, ha a pápa, vagy a tanitó egyház nem nyilatkozott is valamely könyvre nézve, nyilatkozott talán a megyés püspök, vagy a gyóntató-atya, vagy valamely theologus egyik-másik folyóiratban, — sőt maga a józan ész is, melyet a hit megvilágitott, észrveveszi, mi az irányzata, szelleme valamely munkának.

Katholikus irányu legyen szellemi táplálékunk. S ha néha ebben keményebben látjuk a liberalis irányt megtámadtatni, vagy inkább ellene a katholicismust védelmeztetni: ez még inkább erősitsen meg bennünket, tegyen még hivebbekké az ilyen könyvekhez. Szeretik ugyan a liberalisok panaszosan emlegetni, hogy ime, mily kevés a szeretet, a szelidség a katholikus irókban, sürün használják a liberalisok a banális, «türelmetlen» és «intransigens» jelzőket, de ez megint hamisság és fogalomzavar az ő részökről. A szeretet abban áll, hogy jót akarjunk annak, akit szeretünk; de nem abban, hogy tévedéseit elhallgassuk, hibáira szemet hunyjunk. Nemcsak nem sérti tehát a szeretetet, hanem nagy mértékben gyakorolja, aki a keresztény hit igazságait védelmezve, a liberalismus tévelyeit czáfolja, gáncsolja, elitéli, igaz nevükön megnevezi s ha kell, magát a személyt is a maga valóságában megmutatja a közönségnek. Ami rossz, azt rossznak kell mondania, veszélyeit meg kell mutatnia. Ezt tették a legnagyobb szentatyák és egyházi irók, nem mellőzve a szó legerősebb fegyvereit, ezt tették maga a Megváltó, ker. sz. János s az apostolok. Ahol az egy igazságról van szó, ott transigálásnak helye nincs. Aki megalkuszik, a lejtőre kerül, sőt tán már rajta is van.

Többféle a lejtő, melyen egy katholikus a liberalismus örvényébe juthat. Amint a régibb s ujabb eretnekségek forrása, nem ám valami mély tanulmányozás volt, hanem legtöbbször vagy a sértett gőg, vagy a birvágy, vagy éppen egy asszony: ugy a liberalismust is sokakban az a sz. János apostol által megnevezett háromfejü hydra teremti meg: concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, superbia vitae. Eltekintve attól, hogy a bün által megromlott emberi természet már maga is hajlik a szabadabb életre s a minden tekintetben való függetlenségre, emancipatióra s ezért a mindezt hangosan kinálgató liberalismusra, — sokan dicsvágyból jutnak lejtőjére, mert hisz a «hivatalos világban» a liberalismus a jelszó s a ki liberalisnak mondja magát, biztos ajánló levéllel rendelkezik. A fiatal ember látja, hogy ezzel ellátva, megnyilnak neki a hivatalok, a hirnév és di-

csőség csarnoka, mindennemü protectio s csaknem hősnek kellene lennie, hogy ellenállhasson; ő pedig sokkal kevésbé aggályos természetü, hogy sem magát ily előnyök mellett nyiltan liberalisnak ne vallaná. Másokat a birvágy visz a lejtőre; az egyház elrablott birtokai a liberalisoknak jutnak s ha egyszer a tiltott gyümölcsöt megizlelték, nehezen válnak meg tőle. Nem volt igy a reformatio idejében is? És igy másokban más okok szülik a gyászos okozatot, melyek mind, mind az önzésre vezethetők vissza.

És mivel az önzés jóformán általános, a liberalismus fája is mind mélyebb és mélyebb gyökeret ver, szorgosan öntözgettetve a szabadkőmüvességtől, az ennek szolgálatában álló irodalomtól és müvészettől, s leginkább a vallás dolgában való vastag tudatlanságtól.

Mit lehetne ezekkel szembe állitani? Mindenekelőtt a jó katholikusok egyesitését; hadd lássák, ismerjék egymást, egyesüljenek, lépjenek összeköttetésbe a szomszéd város hasonlóan egyesült katholikusaival s mindnyájan a fővárosáival. A jó példa vonz s csakhamar egy erőteljes, határozott irányu egylet jönne létre, amely az áramlatnak jobban ellen tudna állani, mint az egymástól elszigetelt egyesek. Másodszor jó irányu lapok kellenének, melyek üdvös eszmecserére is szolgálnának alapul s mind nagyobb körben terjesztetnének. De a fődolog a katholikus iskola, a hitbuzgó tanitók, a vallásos tanitás, — ide gyüljön a fiatalság s messze kerülje a liberalis iskola falait.

Továbbá igen szükséges, hogy a sürün termő uj vállalatok, programmok, tervek stb. szigoru birálat alá vettessenek, mielőtt azokhoz a katholikusok beleegyezésükkel vagy pártolásukkal járulnának. Kik azok, akiktől az ily uj dolog származik, kik azok, akik azt dicsérik, magasztalják: ezt kell megfigyelni, s ha liberalisok, ne adjuk meg könnyenhivően pártfogásunkat, mert a rossz fa jó gyümölcsöt nem teremhet; katholikus ügyet ők nem mozditanak elő, nem dicsérnek, hanem gyalázzák azt, vagy — a legjobb esetben — agyonhallgatják. Az ember lassacskán ily dolgokban bizonyos gyakorlatra, bizonyos ösztönre tesz szert, mely aztán ritkán csal.

Ámde a közéletben előfordul néha, hogy kivált mérsékelt liberalisoknak és katholikusoknak valamely közös czélra való egyesülése látszik szükségesnek. Ritka ez az eset, de mégis előadhatja magát. Ilyenkor a fődolog a kath. elvekről le nem mondani, tőlük el nem tekinteni semmi szin alatt, — be nem olvadni továbbá a liberalis zászló alá, hanem megtartani saját jelszavát — és végül soha azt nem gondolni, hogy az ily egyesülés állandó lehetne, mert az csak átmeneti lehet, ott, hol az alapelvek teljesen ellentétesek. «Bona est unio, sed potior est unitas» mondja sz. Tamás, ezt amannak feláldozni soha sem szabad. A tulajdonképeni erő nem a számban, a sokaságban, hanem az intensitásban rejlik; — liberalisokat téritgetni akarni ugy, hogy engedünk valamit szigoru katholikus elveinkből, hogy igy számra nézve gyarapodjunk, — szánalmas igyekezet! Inkább legyünk kevesebben, de tiszták elveinkben és biztosak ügyünkben, több eredményt fogunk felmutatni.

Sőt itt lenne már az ideje, hogy nyilt, bevallott katholikus pártok jöjjenek létre az egyes országokban a liberalismussal szemben. Elméleti bizonyitékokkal, legyenek azok bár e legmeggyőzőbbek, a mai nyilvános politikai és társadalmi közéletben, semmire sem lehet menni, vagy legalább nem sokra; dolgozni kell, a gyakorlati térre átvinni a katholicismust, amint az ellenpárt is dolgozik s a gyakorlati téren mozog. Toll ellen tollat, szónaklat ellen szónoklatot, tettek ellenében tetteket kell állitani, ez az a lényeges «discretio spirituum», melyre mulhatlan szükség van. Hadd tájékozhassák magukat az emberek s látva világosan, mi a fehér és mi a fekete, válaszszanak. A szétválasztást nem a katholikusok okozzák, a «liberalismus» az a nagy szétválasztó szó, mely az embereket két táborra osztja.

Ujra és ujra mondjuk, hegy a liberalismus mindenütt csak egy, politikai naturalismus és emancipatió a keresztény törvény alól, ámbár a különböző országokban, vagy egy- és ugyanazon országban is, de különböző időben más és más alakban nyilvánul is. Francziaországban a legmérgesebb és leghangosabban lármáz. Spanyolországban mérsékeltebbnek

látszott, de azért pokoli kárörömmel üdvözölte a franczia liberalismus vivmányait. Olaszországban az ujabb időben ölt mindig nagyobb és nagyobb mérveket, más alakban lép föl ismét Németországban és igy tovább. (És Magyarországban? . . . . .) Azért mind egy törzsből származnak e válfajok, amint az egy Ádámtól származott a kaukázi, a néger, a malayi stb. De éppen azért más és más ellenszerekre is van szükség a liberalismus különböző fokai és mutatkozásai szerint.

A katholikus thesis jogos marad mindörökké, hogy Istennek s az ő evangeliumának van csak joga az uralomra az emberek sziveiben és a társadalmi spherában, következésképen Istennek és evangeliumának magát kiki alávetni tartozik.

* * *

Ime ezek ama tételek, rövidletben, melyek az imént bemutatott jeles spanyol munkában ki vannak dolgozva.

A szigoru logikus következetesség, melyre a szerző végszavában önérzettel hivatkozik, csakugyan jellemzi munkáját, nem hajlik sem jobbra, sem balra, hanem egyenesen következtet, s a dogmatika és moralis szabványai a vezércsillag, melyet utjában követ. S ha néha tulszigorunak látszik, ugy, hogy sötétebb szinekkel gondoljuk festve a liberalismust, mint azt a valóságban látjuk, ugy ennek oka az, amire könyvében, mint láttuk, ő maga is hivatkozik, hogy az emberek nem következetesek, a mint a jóban nem, ugy szerencsére a rosszban sem, s igy nem mindenütt viszik a végletekig a liberalis tan következtetéseit sem, — melynek rossz tendentiája azért mégis kétségen felül áll. Szolgáljanak az itt leirt tünetek intő jelül, óvó figyelmeztetésül nekünk magyaroknak, kik szintén már aggódva vagyunk kénytelenek látni a liberalismus egyes hajtásait közéletünkben burjánzani!

Különben nem csekély érdeklődéssel vettük a hirt, hogy az óhaj, melyet mult közleményünk elején kifejeztünk, vajha magyar forditója is akadna dr. Sardà ezen az Index-

Congregáczio által megdicsért, s valóban tágabb látkört nyitó müvének, minden valószinüség szerint teljesedni fog, — amennyiben éppen folyóiratunk egyik munkatársa vállalkozott azt a magyar irodalomba átültetni és külön kiadni. Akkor, a kiknek figyelmét esetleg e kivonatos ismertetés felköltötte, magából a forditott munkából fognak maguknak a kérdés érdemére nézve teljes tájékozást szerezhetni.

PROTESTÁNS SZERÉNYSÉG.

Irta DR. PETHŐ.

«Miért van szükség a protestantismusra?» czim alatt a «protestáns egyházi és iskolai lap» 10. száma valamely bőjti prédikáczióban (alighanem Szász Károly siralmas beszédét érti) ébresztett gondolatokról elmélkedik, melyek a megszokott jeremiádáktól elütőleg vigaszos írt boritanak a szemlélődő Farkas József lelkére. Való protestáns létére az irás világos szavaiból meriti hitét, azért is a sz. leczkében foglalt parancsnak: «szenteljetek bőjtöt», az által felel meg, hogy azt «badarságnak», «rég divatból kiment szokásnak», a «szürös, bocskoros embernek a régi bigottság vakságával megvert» állapotának mondja. Éljen az irás, a Krisztusi és apostoli tan!

Mihelyt ezt a teljes összhangot a «szenteljetek bőjtöt»-féle tan és a protestáns nem bőjtölés közt lelke szive ihletes vigaszára teljesen átértette, megelégedéssel veszi észre, hogy ez az igazi kereszténység, ez a való evangelium, v. i. a nem bőjtölés, — a katholikusok közt is örvendetesen terjed. Legalább a czikkiró oly körben él, még pedig katholikusok közt, hol senki sem gondol bőjtre. «Pénteken és a bőjti időszakban csak annyi hús, annyi zsir kerül a piaczra, mint más napon s más időszakban. Katholikusok képezik ebben a körben a nagy többséget, becsületes, jó katholikusok és

évek óta nem hallottam körükben a böjtről, nem találok köztük és köztem a böjtre vonatkozó nézeteket illetőleg mi különbséget sem. Gyermekkoromban, mint nagy raritásról szóltak az oly katholikus emberről, ki böjt idején protestánsok közé kerülve, megevé a zsirost — együtt üvöltve a farkasokkal; emlegették messze körben ennek szabadelvüségét, mint a protestantismusnak, az ezzel karöltve járó felvilágosodásnak vivmányát. Most meg ujjal mutatnának az utczán az oly kabátos emberre, ki az emlitett badarságokra még adna valamit. Honnan e nagy változás...? Felelet: a protestantismus szellemének, a szabad sajtó által támogatott józan felvilágosodásnak a vivmánya.»

Egyél igyál én lelkem, szived szabadjában, amit inyed kiván s zsebedből telik, — ez «a protestantismus szellemének, a szabad sajtó által támogatott józan felvilágosodásnak a vivmánya.» Szellem, szabad sajtó, fölvilágosodás, vivmány — egyrészt; sonka, kolbász, — másrészt; középen harcz. Oh dicső szellem s te még dicsőbb szabad sajtó! mennyit fáradozhattál, mig az állati embert arra birhattad, hogy lakjék jól és áldozatot ne hozzon. Mennyit küzködhettél ama szenvedélyekkel, melyek az embert a teli asztaltól elvonják s az ideális irányzat felé sodorják. Hiszen mindenki tudja, hogy semmisem esik oly nehezére az embernek, mint a jólakás s müveltség kell hozzá, mig ráadja a fejét. Protestantismus! te az ár ellen usztál, mert látni való, hogy az embert valamennyi hatalom és szenvedély az áldozatba, az önmegtagadásba, az eszem-iszom nemes aspirációinak megvetésére készteti. S ha enged e csunya szenvedélyeinek, mi lesz akkor a fölvilágosodásból? Pápistaság! Brrr . . . . . Mi legalább ugy gondoljuk, hogy sem a protestantismusnak dicső szelleme, mely mindeddig le nem győzhette antipathiáját a böjt ellen, sem a szabad sajtó nem nyögött bele nagyon, mig a müvelt embert kapacitálta, hogy könnyebb sonkát enni mint stokfist.

Csodálatos vivmány! s hozzá az a müveltség, mily szolid, mily alapos lehet, mely a sonkát meg nem veti! Kétség se fér hozzá, hisz különben böjtölne! «Addig prédikál-

gattak apáink azokban az egyszerü, szegényes protestáns templomokban, mig végre kihatott hangjuk saját templomaink falain kivül is s más felekezetek tagjai is megértették, befogadák az evangeliumot», vagyis sonkát és zsirost kezdtek enni pénteken. Vagy volt tán más kihatása és eredménye az «apák prédikálgatásának.» Hittek-e többen Krisztus Istenségében és föltámadásában? Megerősödött-e ez az üdvözitő hit a katholikusoknak városi müveltebb részében az «apák prédikálgatása» következtében, vagy tán azon vették magukat észre, hogy a modern protestánsok pesti iskolájával egy huron pendülnek és a böjttel együtt Krisztus Istenségében való hitet is elvesztették?

A magyar protestantismusnak, melyet a rationalismus ugyancsak megőrlött, nem kellene «böjttel», «szentek imádásával», «ereklyék büvös hatásu erejével» dobálkoznia; hiszen mindez csekélység, badarság, téves nézet az ő szemében; — hanem tapintson saját hitének elevenjére; nézzen utána, nem akasztotta-e már szegre a természetfölötti hitet egészen; vesse fontra saját kereszténységét; mondja meg nekünk egyenesen, világosan: hisz-e Jézus Istenségében? hisz-e a kegyelem szükségességében a hitre és minden üdvös cselekedetre? hisz-e a holtak föltámadásában? Ime, ez sokkal fontosabb, mint a «böjt», a «szentek imádása», az «ereklyék büvös hatásu ereje.» Kérdezze meg azt a müvelt, hiterős kálvinista publikumot s miután avval végzett, folytassa kutatását azokon a «becsületes, jó katholikusokon», kiknek körében Farkas József ur él, — mennyi természetfölötti, igazán «Jézusi hitet» talált ott? S viszont megforditva, vegye fontolóra, hol kételkednek kevesebbet Jézusról és a kereszténységről, ott a hol böjtölnek vagy a hol sonkát esznek s jólaknak a «protestáns szellem s a szabad sajtó által támogatott fölvilágosodás» egészségére? Hol van nagyobb buzgalom s elevenebb és gyermekibb hit, ott a hol böjtölnek, vagy a hol az egyházi tekintélynek parancsát megvetik? Mutasson nekem Farkas József ur egyetlen momentumot, melyet a böjtben felfödöz a hitnek s az erkölcsnek kárára, mondjon valamit, ami a böjtöt észszerütlennek

vagy Krisztus példájával s az apostoli egyház szokásával ellenkezőnek bizonyitaná? Nem; a helyett üres, felületes szóllamokkal éri be s a «protestantismus szellemének s a szabad sajtó által támogatott felvilágosodásnak» kolbászból és hurkából fon koszorut. Már meg van mentve a világ és a kereszténység, mert ime sonka járja pénteken is!

Furcsa dolog, hogy annak a magyar protestantismusnak «müvelt» elemei, — mert a közönséges nép ott is jó, Krisztus istenségében hivő keresztény, — nem szégyenlik saját bankrotjukat és a természetfölötti hitet illetőleg teljes megfeneklésüket, s a helyett, hogy pozitiv, a kegyelemből és a hitből vett inditó okok és érvek által segitenék a rationalista ár ellen a kereszténységet, egy követ fujnak vele s a «szabad sajtóval,» a «fölvilágosodással» s más frázisok alá bujtatott hitetlenséggel széltében czimboráskodnak. Ha megtekintjük a valláserkölcsös előadásokat, melyeket Pesten protestans nevezetességek tartanak, találunk-e bennük csak egy természetfölötti, hitből vett motivumot, csak egy oly állásfoglalást, mely ne kaczérkodnék a modern korszellemmel, s a helyett a természetfölötti rendre, s a világot üdvözitő hatalomra, a kegyelemre utalna, azt fejtegetné, azt csepegtetné annak a hit dolgában a puszták homokjához hasonló fővárosi közönségnek szivébe. Minderről mélyen hallgatnak; ez a hallgatás halálos sebeket takar; takargatja a haldokló hitet.

A katholikus egyház nem takargatja a hit tünését. Mi nagyon jól tudjuk, hogy a modern korszellem tagadja s rontja a hitet; nagyon jól tudjuk, hogy a böjt s az önmegtagadás, mint általában az ideális javak és eszmék iránt a fogékonyság vész, s ebben az elanyagosodásnak, a lélek pulyaságának jelét látjuk; s látják velünk nagynevü protestáns tudósok, mint akár Hunfalvi, az egyetem rektora. De mit jelentsen a protestantismusnak azonositása a korszellemmel, mely homlokára véste a hittagadást és az anyagba való elrekedést? Mit jelentsen az a pajtáskodás, mely a bevallott hitetlenséget és apostaziát minden kereszténységtől protestáns részen mindig pártolja, s brudert iszik vele, mi-

helyt a katholikus egyház ellen támad. Ezt vagy elvből teszik, s ennek az elvnek neve hitetlenség, vagy nemes érdekszövetségből, melyet a német költő megénekelt:

Ihr habet mich nie verstanden,
Und nie verstand ich euch
Nur wenn im Koth wir uns fanden
Verstanden wir uns gleich.

Azért irtóznak a protestáns «müvelt» elemek minden hitvitától; görcsösen kapkodják magukra az áttetsző fátyolt, mely alatt a hitetlenség meztelenségét szellőztetné az őszinte, talpraesett hozzászólás. Mihelyt hitről van szó, még pedig a legfundamentálisabb hitigazságról: Jézus istenségéről, — nem az ereklyék büvhatásu erejéről, — azonnal van dolga a lavirozásnak, az elsimitásnak, hivatkoznak protestáns öntudatukra s más egyébre, kirukkoltatják a reformáció vivmányait, csak a kitüzött themához nem szólnak egy érdemleges szót. «Jobb arról nem beszélni»; «minek a miatt hajba kapni»; «bizzuk ezt minden egyesnek protestáns öntudatára» stb. stb. s a hitből mi lesz s a kereszténységből mi marad?

Lám világosan teszszük fel a kérdést Farkas József ur! Lehet-e kereszténység Jézusban, mint Istenben való hit nélkül? s ha nem lehet, hogy van az, hogy egy kalap alá szoritják s protestantismusnak nevezik a hitet és hitetlenséget! hogy van az, hogy a hitet tagadó fölvilágosodást a protestantismussal összekötik? Mi nyilvánul ebben, a hitnek vagy a hitetlenségnek logikája?

Seholsem oly fölületes és a merő «clique» mesterkéltségét sehol sem tünteti föl a protestantismus ugy, mint nálunk. Lényege a külsőségekben áll, szervezete és lelke nem a hitre, nem annak tartalmára irányul, hanem az ellenkező felekezetek s az egyház ellen való állásfoglalására. Hittartalma semmi; hasonlit azon alacsony szervezetekhez, melyek egyformán megélnek természetes alakjukban s akkor is ha az ember kiforditja zsák módjára testüket. A kis zsák tartalma nem tartozik az állat lényegéhez. A magyar protestantismusban is a hit nem tartozik a protestantismus lé-

nyegéhez. Hivő és hitetlen, Krisztusimádó és Krisztustagadó egyaránt protestáns.

S az ilyen emberek nem találnak mit söpörni ajtajuk előtt? S midőn a hit rég kisiklott kezeikből, akkor kezdik hirdetni a protestantismus vivmányát, hogy a katholikusok közt is vész a fensőbb javak iránt való fogékonyság és a tanulékony szellem. No ezt a vivmányt kitehetik az ablakuk közé. Ennek a vivmánynak maguk adták meg az árát s a magyar, «müvelt» protestantismus, a mennyiben az nem külsőségekből összefont s összevarrt autonomia, hanem a mennyiben hitet tanit és igazságot tartalmaz, ezen vivmány erejében felejtette el azt is, hogy mit hisz s zavarba jött önmaga fölött. S e vivmánynak, mely minden pozitiv hitnek kiirtására alkalmas s a protestantismusnak is, a mennyiben az valami pozitiv hitvallást követ, nyakát szegi, — örvend Farkas József ur. Vész a természetfölötti hit, győz a protestantismus szelleme s természetesen puszi pajtása a fölvilágosodás. Örömét Farkas nem titkolja: «Sorra mehetnénk a kath. egyház mindazon hittételein, melyeket protestáns apáink ostrom alá vettek s melyek ellen ezelőtt negyedfél száz évvel a szent irásból és a józan észből kölcsönzött fegyverekkel meginditották a harczot és ugy találnók, hogy küzdelmüknek meg lőn a jutalmuk . . .»

«Szégyelnők ma már valamely müveltebb katholikus polgártársainktól kérdezni: hisz-e a Szentek közbenjárói segitségében, az ereklyék büvös hatásu erejében, a bucsújárás üdveszközlő hatásában, a purgatóriumról, transsubstantiatióról szóló tanokban, stb.?» Ne szégyelje magát Farkas ur! Ha az a katholikus igazán müvelt s érti azt amit az egyház tanit, ugy játszva fogja önnek kimutatni, hogy sem a szentirás, sem a józan ész nem kölcsönöz a hitetlenségnek fegyvereket s igy csak nyelvük lesz az egyedüli fegyver, mely rendelkezésükre marad. Ha pedig nem érti az egyházi tant, akkor osztályrésze lesz a szégyen, s az öné a győzelem. A mint látni méltóztatik, olcsó győzelem!

Különben a protestantismus túl van már a purgatóriumon és a transsubstantiatión s «szégyelnők ma már valamely

müveltebb protestáns polgártársunktól» vagy pláne pesti theologustól kérdezni: hisz-e Jézus istenségében, a holtak föltámadásában, a pokol örökkévalóságában? Vagy tán nem ide vezet az a protestantismus, mely a szabad sajtóval, a fölvilágosodással kaczérkodik? Farkas József ezt talán tagadni fogja, de képes-e megnevezni azt az elvet, mely a protestans szétzüllésnek oda kiálthat: eddig és ne tovább? Ha képes tegye meg, hogy mi is érezzük már egyszer a «protestantismus üditő erejét.» Ha nem képes, talál majd ő akkor sok más szót és kibuvót, vagy pedig azt fogja felelni, amit egyik bajtársa a «Sion» mult évi czikkére: hogy a ki igy meg ugy ir, már t. i. ugy mint mi, avval ő szóba nem áll. Vagy legjobb volna tán azt mondani: «Szégyelnők ma már a disputát az ily ütött kopott kérdésekről, milyenek a transsubstantiatió, a purgatorium, stb.» A fölületesség a hitetlenséggel együtt jár.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Anyagrendszer erök nélkül. Báró Deilingshausen müvei nyomán, „de materia et forma“ tanhoz való adalék gyanánt irta Csernik Alajos. A fömagasságu bibornok, érsek, herczeg-primás jóváhagyásával kiadja Dvorzsák János. Budapest, II. Donáti-utcza 3. szám. 8-adr. 217 l. Ára 1 frt 40 kr.

A t. szerző adalékot nyujt a «materia prima» és a «formá»-val megalkotott bölcseleti világmagyarázathoz. Ez az adalék azonban magát a peripatetikus rendszert, a mint az a többi rendszerekkel szemben áll s a materia primában épp ugy, mint a formában egy ugynevezett substantia incompletát lát, tagadja s igy a peripatetikusoktól adalék gyanánt el nem fog fogadtatni soha. Ugyancsak ily adalékot kivánt, ha nem is éppen ez alakban, hanem az atomismus alapján nyujtani P. Secchi s azok, kik öt követték. Jól értsen meg tehát a t. szerző ur, a peripatetikusok minden ily

magyarázatot elvben elvetnek, — nem képesek kibékiteni rendszerüket bármilyen «kinetikus» magyarázattal s azért az adalékot nem fogadják el; hogy azonban ez az adalék annak daczára a világmagyarázatához hozzájárulhat életrevaló fogalmakkal, az más kérdés. Mi a t. szerző ur müvében adalékot látunk a világ magyarázatához, de nem a materia prima et forma rendszeréhez, amint ez a rendszer alapfogalmaiban magát a tudománynak bemutatja.

Csernik ur müvében «kinetikus» theoriát vall; mindent mozgás által magyaráz. Az anyagról nem tud mást, mint hogy folytatólagos és a mozgás hordozója. Az anyagnak parányokra való osztását, az atomismust elveti; «az anyagról mint ilyenről semmi szükségszerüség sem kényszerit állitani, miszerint parányokra van osztva», a «világürt e szerint folytatólagos anyag tölti ki, a mely mindenhová elterjed, ugy, hogy semmiféle üres térről szó sem lehet.» Honnan tehát az osztatlan, egynemü «anyag»-ban a különféleség, a változatosság? a mozgás különféleségéből. Kimutatni, hogy minden állapot és testi tulajdon a mozgás különféleségéből határoztatik meg, ez az ismertetett münek czélja. Iránya helyes, a mennyiben a qualitativ tulajdonságokat quantitativ magyarázatban törekszik megfejteni; hogy ez az irány bizonyos pontig helyes, az iránt nincs kétség, hogy pedig azon határon tul, mely mögött a testről való metafizikus fogalmak kezdődnek, tehetetlen, azt minden rendszeren tapasztaljuk. Dellingshausen rendszere sem tud nekünk a világürt betöltő «continuumról» mondani valamit: nem segit fölértésére annak, hogy mi az, — s nem állithat róla semmit, saját vallomása szerint: «Mi az anyag? arra nem tudunk felelni.» (217. 1.) ismérveiről, másképen tulajdonságairól semmit sem tud. Pedig az «anyag» bizonyára definiálható valami s minden mozgás előtt fölfogható; lesznek tehát tulajdonságai, melyek nem a mozgástól jönnek, s igy qualitativ tulajdonságokra bukkanunk, melyek quantitative meg nem fejthetők. Ez bizonyára a tudás egyik határa s paradoxon gyanánt emelkedik ki előttünk a tétel, hogy az «anyag» egyike a legtávolabb fekvő transcendentális fogalmaknak.

Tehát «az anyag folytatólagos» s minden különféleség oka csak a mozgás, — ez Dellingshausen alapelve. Ezt az elvet kimutatja a szilárd testeken, a gázok és folyadékokon, a testek külalkatán, a villamosság, delejesség és nehézkedésen. Meglepő a számtani kimutatás és a müveletek ügyes kezelése tételei bizonyitásában.

Az atomismus egyik Achilles sarka (mert bizony több van,) a ruganyos parány; teljesen ruganyos parányok nélkül nem áll fönn a fizika törvénye, hogy az erő el nem vész, más szóval az erő megmaradásának alaptétele. De ki képes fölfogni s következőleg megmagyarázni egy ruganyos parányt. Ezen nagy nehézséget Csernik ur a «folytatólagos anyag» azon jellemvonásával akarja kikerülni, hogy az anyag mozgáshordozó képességének nem szabhatunk határt, a menynyiben nem tudjuk megalapitani a mozgás lehetőségének határát sem, akkor már nemleges uton az anyag egy ismert tulajdonságát alapitottuk meg, amely a ruganyosság neve alatt ismeretes.» Mindenesetre nem szabhatunk határt az anyag mozgáshordozó képességének, de mi annak oka? valami realis, positiv, az «anyag» természetéből kifejtett ok? nem; hisz az «anyagról» semmit sem tudunk, «nem tudjuk megalapitani a mozgás lehetőségének határát sem». De nemcsak hogy nem tudjuk megalapitani a mozgás lehetőségének határát, de a «continuumban» nem tudjuk megalapitani magának a mozgásnak lehetőségét: Hogyan lehetséges a continuumban mozgás? Ez egy határozott nehézsége Dellingshausen elméletének.

E nehézség föllép a testek helyváltoztató, külső mozgásában is: Hogyan mozoghatnak a testek a térben? «a mozgás sokszor csak látszat»; «nem egyéb mint rezgő hullámoknak más és más térfogatu anyagra való kiterjesztése.» Például: «mikor a higany terjeszkedik a Torricelli-féle ürben, nem a higany anyaga terjeszkedik, hanem a higany sajátságai alatt ismert rezgési hullámok nagyobb mennyiségü anyagra terjeszkednek ki. A higany fölötti nyugalomban levő anyag egy része átveszi a higanyt jellemző rezgési hullámokat és ez által azon tünemény jön létre, mintha a higany

fölfelé szállt volna.» «Mindazonáltal nem kell itt olyan szük körben mozognunk, mintha minden külső mozgás semmiféle valóságos anyagmozgás vagy helycserélés és csupán csak a hullámok közeg-változtatása volna.» Tehát lesz valóságos helycserélés is, de hogyan a continuumban?

Az anyag lényegének homályossága kikerülhetlen árnyékot vet minden rendszerre, mely mélyeibe hatolni s lényegét fölfogni törekszik; de azért Csernik ur fejtegetései kiváló értékkel birnak az atomismus gyöngéinek s elégtelenségének kimutatásában. A legtöbb nehézséget, melyet az atomisták Dellingshausen rendszerére zuditanak, mint állitólagos éles, átható nyilat, rájuk lehet visszadobni; e részből Dellingshausen és Csernik határozott előnyben vannak. Nem ugy áll a dolog, ha a kinetikus theoriával a peripatetikus, mondhatnám talán statikus világnézlet száll szembe. Igaz, hogy ez szavakat szerepeltet sok helyütt, ahol mibenlétet, mivoltot kellene feltüntetni, de azon általános szempontból, hogy a formát s az erőket, a qualitásokat nem mozgásnak, hanem valami állandó, lényfélének, illetőleg állagi résznek (forma substantialis) mondja az atomismustól s Dellingshausentől is azt kérdezheti: Mi tartja össze a rezgést, ha a világ merő rezgésből áll? miért nem egyenlitődik ki? miért nem száll szerteszét a végtelenbe? Mi adja a szabályosságot s állandóságot a rezgéseknek? ezek alkotják szerintetek azt, amit «természetnek» hivnak a testekben. A «természet» állandó valami, honnan ez az állandó a könnyen változást szenvedő mozgásban? Ha a mozgások és rezgések mögött ott állanak az állandó, szabályozó okok: a formák, akkor értjük, de különben nem igen.

Örülünk rajta, hogy a magyar irodalom természetbölcseleti parlagába Csernik ur szakavatottan, logikus, fejtegető éllel uj barázdát szántott. Müvét szivesen és bizvást léptetjük föl azon bölcseleti mozgalom sorában, mely nálunk éledezni kezd. A kiadónak is szerencsét kivánunk nem ugyan a bevételhez, mert a filozofia nálunk eddig a vén Sokratest utánozza, ki mezétláb járt «bábáskodni» s e mesterségében fényes bevétellel nem kecsegtethette magát, — hanem sze-

rencsét kivánunk irányához, melynél fogva ilyen könnyen elrekedő művet napvilágra juttatni segitett. Csak azt jegyezzük meg nagy szerényen hátul, sőt legvégül, hogy a főmagasságu Bibornok Érsek Herczegprimás jóváhagyása nem Dvorzsák János urhoz van intézve s következőleg a kiadással nem hozandó összefüggésbe. Ezt különben csak mint formahibát emlitjük.

Dr. Pethő.

Lehrbuch der Apologetik. Erster Band. Von der Religion überhaupt. Von Dr. C. Gutberlet, Professor am bischöflichen Seminar zu Fulda. Münster i. W. 1888. Theissing. VIII—259 l. Ára 3 márka.

Ő Szentsége papi jubileuma alkalmából mint a fuldai hit- és bölcselettudományi intézet ünnepi iratát a jeles bölcselő Gutberlet ezen kitünő apologetikát bocsátá közre, melyet őszinte örömmel üdvözlünk és sietünk mt. olvasóinknak bemutatni.

«Irodalmunk oly kitünő hitvédelmi tankönyvekkel rendelkezik, hogy valóságos vakmerőségnek látszik, egy uj ilyennel lépni a nyilvánosságra. De müvünk nem akar ama kitünő munkákkal versenyre kelni: czélja és tartalma lényegesen különbözik a többi ezen irányu iratokétól.» Ezen szavakkal kezdi a tudós szerző müvének bevezetését: miután a könyvet elolvastuk, elismeréssel kell kimondanunk, hogy igaza van. Gutberlet nem egy kis variatiót hoz öt-hat eddig megjelent fundamentalis theologiából, hanem lényegesen uj anyagot, miért is megérdemli, hogy Hettinger, Schanz, Vosen, Duilhé de St. Pirjet, Bougand, de Broglie és mások müvei mellett az övé is diszes helyet foglaljon el a kath. hittudományi irodalomban.

Ami Jungmann a theologiában, az Gutberlet a filozofiában. Az előbbiről a boldogult Zádori kanonok ur sokszor mondogatta, hogy a legvilágosabb dogmatikus tractatusokat irta; és nem hiszszük hogy valaki, aki ezen tractatusokba bele nézett, Sionunk elköltözött szerkesztőjének ne adna

igazat. Hasonlót mernénk állitani Gutberlet Konstantin dr. bölcseleti tractatusairól, melyek (számra nézve 6) amily alaposan oly világosan, sőt lehetne mondani érdekesen, fejtegetik az egész filozofia problémáit.

Ex ungue leonem! Ezen apologián is meglátszik, hogy azt a német kath. bölcselet egyik első rendü korifeusa irta. Ezen pontban lényegesen különbözik Schanz jeles művétől, melynek két kötetét már ismertettük, míg dr. Schanz egészen a mai kor izlése szerint majdnem kizárólagosan a természettudományokból és a történelemből veszi bizonyitékait, addig Gutberlet, ahol jónak látja, a speculatio legmélyebb rejtekeibe vezeti be az olvasót, hogy ott neki a spiritualista bölcselet helyességét megmutassa. De azért senki se gondolja, hogy G. «száraz schémákkal» untatja az olvasót és valami elavult álláspontról akarja vallásunk isteni eredetét bebizonyitani, ha kisebb terjedelme nem is engedi, hogy mint Schanz a legutolsó hónapokig az apologia összes irodalmát idézze, azért müve egészen a mai kor szinvonalán áll. Ha nem is regisztrál minden egyes eddig kimondott jó gondolatot, vagy megtett fölfedezést, legalább organizálja, rendszerezi azokat, amelyeket előhoz és ezért Schanz müve kiegészitéseül is igen jól használható. Éppen ezen organizatiót tartjuk maradandó érdemének; erre már ugyis nagy szükség volt, különösen az összehasonlitó vallástudományt és a darwinismust illetőleg. Az előbbit a nagynevü Hettinger, mint a demonstratio christiana függelékét tárgyalta; Schanz már belefoglalta a demonstratio christianába, mint annak bevezető részét, de nagyobbára a történelmi vivmányok előadására szoritkozott; Gutbetlet mathematikai pontossággal kijelölte annak helyét a hitvédelem rendszerében és már nem egyszerüen a vallások történelmét adja, hanem apologetikus tételek részletes bizonyitására használja fel az egész anyagot.

Hasonló rendszeresitő szerepet vitt a darwinizmusról szóló részben is, hol tisztán logikai rendben előadja a leszármazási elmélet mellett netalán felhozható (hat) bizonyitékot; azután ugyanazon rendben egyenkint előveszi mind a hatot

és kimutatja, hogy egyik sem bizonyitja be azt, a minek beigazolására a darwinisták felhozzák. Végre ezen negativ czáfolat után bölcseleti és természettudományi uton egészen világossá teszi, hogy a materialisztikus leszármazási elmélet a legnagyobb képtelenség. Gutberlet a darwinismus terén is tekintély: a «Katholik», «Natur und Offenbarung» és a «Jahrbuch für Philosophie» ujabb évfolyamai tanuskodnak róla.

Nagyon sokat kellene még irnunk, ha a könyv minden megragadó érdekes pontját érinteni akarnók, de az ismertetés szük kerete nem engedi. Csak általánosan akarjuk nehány szóval gazdag tartalmát jelezni. G. apologetikája két kötetre van tervezve, de csak a fundamentalis első részét fogja tárgyalni (demonstratio christiana, tractatus de vera religione;) az egyházról (demonstratio catholica, tractatus de Ecclesia) nem oly szükséges uj meg uj tankönyveket irni, mivel ittuj szempontok nem igen merültek fel. A kereszténység isteni eredetének védelmezői eddig többnyire a fősulyt a *keresztény* vallásra forditották és az előrebocsátandó részeket (Isten léte, vallás szükségessége stb.) vagy röviden végezték el, vagy pedig egy tanult (vagy esetleg nem tanult) filozofiából már feltételezték. Most már kezd megszünni ezen elégtelen divat. Schanz már külön kötetet szentelt ezen «praeambuláknak;» igy tett Gutberlet is. A jelen első kötet «von der Religion überhaupt,» a vallásról szól általában. Minden vonatkozás nélkül a keresztény vallásra egyszerüen azt bizonyitja, hogy a vallásnak van tárgyilagos alapja, mert létezik Isten, a kit tisztelni kell, mert van szellemi, halhatatlan lelkünk, mely boldogságra törekszik, mert van szabad akaratunk, mely a jóra képesit stb. Hogy a kereszténység az igaz vallás, azt a második kötet fogja bizonyitani.

Az eddig megjelent első kötet, melyről szólunk, három részre oszlik; ezek: a vallás mivolta, a vallás létezése, a vallás bölcseleti alapja.

A vallás mivoltának leirásában meglátszik a mély lélektani kutatás azokon a finom megkülönböztetéseken, melyekre csak alapos psychologiai tanulmányok képesitenek.

A vallás létezése: az összehasonlitó vallástudomány

anyagát öleli fel. Kimutatja, hogy nincs nép vallás nélkül, az emberiség eredeti vallását illetőleg sorban megczáfolja a naturalista rendszereket, azután pozitive az egyes népeknél kimutatja az eredeti monotheismust és pedig igen sikeresen. Csak a khinaiakat illetőleg sajnáljuk, hogy nem vette tudomásul Msgr. de Harlez kutatásait, melyeket a M. Sion olvasói ft. Karácson Imre tavalyi jeles czikkeiből ismernek. Erre kimutatja, hogy az általános hitből Isten létében joggal lehet következtetni arra, hogy Isten valóban létezik. Éppen igy még egyszer végig megy az összes népek vallásain és kimutatja, hogy hittek a lélek halhatatlanságában, azután bizonyitja, hogy ezen általánosan elterjedt hit is a halhatatlanság valóságát bizonyitja.

A harmadik rész, vallásbölcselet, sokkal többet foglal magában, mint rendesen a fundamentalis theologiák. Itt van először Isten létének bizonyitása 5 érvvel. (1. cosmologicum, 2. teleologicum, 3. ex idea veri, boni, pulchri, 4. ex finitudine locali, temporali mundi, 5. ex motu.) Sehol meggyőzőbben és világosabban nem találtuk ezeket előadva; legjobban remekelt a szerző a negyedikben, mint a melyről külön könyvet is irt. («Das Unendliche» czimen.) Erre következik a darwinizmus és pantheizmus czáfolata. Igen gazdag szép gondolatokban a gondviselésről szóló rész, mely annál fontosabb, minél többet szokás a gondviselésről beszélni, a nélkül, hogy tudnák, hogy mi az. A lélek halhatatlanságának bizonyitása után az előttünk fekvő kötetet egy igazán mesteri paragrafus «a szabad akaratról» végzi be, melyet «dekatholizált egyetemünk egy nagyságos és főtisztelendő bölcselet tanár urának magas figyelmébe ajánlani bátorkodunk.» *Fischer-Colbrie Ágost.*

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(Szent Hilarius poitiersi püspök kiadatlan iratai.) Az ó-kori katholikus egyház történelmét igen becses felfedezéssel gazdagitotta *M. Gamurrini* a «Sancta Maria» testvérü-

let könyvtárnoka Arezzoban. A szerencsés kutató felfedezte a nevezett könyvtárban sz. Hilariusnak kiadatlan s korunkban teljesen ismeretlen iratait és egy IV. századbeli áhitatos asszony szentföldi zarándoklatának — peregrinatio ad loca sancta — leirását. A 37 levelet tartalmazó kézirat hártyára van irva, a betük ugyanazok, melyek a palaeographiában a longobard-cassinói irás neve alatt ismeretesek s Olaszországban, de különösen Montecassinóban a 9—12 századokban divatoztak. Más kéz irta a 15 első lapot s más a többi 22. A kézirat, melyről Leo Ostiensis montecassinói könyvtárnok 1070. már említést tesz s 1062-ben Montecassinóból Arezzóba került, a XI. század közepén kelt; felfedezője a bibliotheca dell academia storico-giuridica negyedik kötetében közli. Első részének czime «Tractatus de mysteriis» s 28 negyedrétü lapot foglal el; a végén ez olvasható: «Finit Fractatus mysteriorum sancti Hiliarii episcopi.» Hogy e munka szerzője a nagynevü szent Hilarius püspök, a nyugoti Athanáz, azt M. Gamurrini a benső érveken kivül sz. Jeromos tanuságával is bizonyitja, a ki de script. eccl. czimü müvében «De mysteriis» néven felemliti. Tartalma nagy szolgálatot fog tenni az ó-szövetség exegetáinak s gazdagitani fogja az ugynevezett symbolica theologiát, magyarázván a Krisztusra és egyházára vonatkozó előképeket s az egyes ásványok, növények és állatok symbolicus jelentését. A «Tractatus de mysteriis» után a kéziratban ugyancsak sz. Hilarius 3 hymnusa s a már emlitett peregrinatio ad loca sancta következik.

(Dekatholizált egyetemünk — lefülelve.) Nem hiába böjt volt; a compunctio évszaka. Ez idén a böjti megilletődésből kijárt a pesti tudománynak is. Neki ugyan se böjt se megilletődés nem kellene, ha nem találkoznának még elszánt jóakarói, kik juttatnak neki belőle. A «M. Állam» talpraesett czikkei «a mi dekatholizált egyetemünkről» szivéhez szóltak s megindult; lett nagy rianás, illetőleg «gezerez» az árkádok alatt, — az ifjabb nemzedék buzgalmában pláne megbokrosodási tüneteket is mutogatott. Először is azon vették magukat észre, hogy ez a logikus, hozzáértő

gondolatlánczolat aligha a pesti tudomány melegágyában csirázott, hogy tehát van «rajtunk» kivül is valaki, a ki valamit ért. Némely magántanár tán attentátumot is szimatolhatott fényesen alakuló karierja ellen s az iróban titkos kiturót — tudományos vakandot — sejditett. A többi azonban ugy hallom, csak leste, hogy mikor kerül rájuk a sor. E fényes kisérlethez, melyre a magas egyetem nagyja-apraja érdeklődésének, illetőleg bosszankodásának piros pecsétjét nyomta, a czikkek irójának s a «Magyar Államnak» gratulálunk. Tessenek elhinni, ott hol a tudomány a klikk atyafiaiban és néhány szellemes s több szellemtelen zsidóban megcsömörlik, helyén van helylyel-közzel egy kis érvágás. Igaz, hogy ez inkább borbély operáczio s finomabb szervezeteknek nem való, de Darwin szerint van visszaütés lóba stb.-be s igy érthető, hogy némelyek természetén csak ilyesmi fog. A reactio, mely az érvágást követte a magas egyetem tudományos nivójához méltó volt: egy «csuhát lerugó» Mezey nevü, se zsidó, se katholikus, tehát szellemi hüllő s nyomában bizonyára több zsidó, mint katholikus nem tanuló hallgató a «Magyar Államot» anathematizálta és megégette. Éljen Giordano Bruno s a gondolatszabadság! Azonban az ingerültség mentségeül fölhozhatni, hogy bizony mikor a protestáns és zsidó urak már oly neveletlenül nyujtózkodnak ott az árkádok alatt, hogy már azt mondják «pakkoljon hát a clerus» s hátsó végtagjukat is alighanem kirugásra idomitják, akkor az ilyen hüvös zuhany — hogy keveset mondjak, nagyon rosszul esik.

(Darwinista-e Wigand,) mint azt a «Természettudományi közlöny» szeretné? A mit a «Sion» mult számában a «közlöny» fictiójáról irtunk, azt most Wigand szavaival akarjuk bizonyitani. Lengyel István szerint «Wigand Darwin tanait hathatósan védelmezte, s mellette harczolt «Der Darwinismus u. die Naturforschung Newtons u. Cuvier's» czimü derék munkájában.» Hogy az olvasó meggyőződjék, hogy Lengyel István ezt a könyvet soha sem olvasta: elég a «derék munka» előszavának első mondatát idéznem: «Die gegen Darwin's Selectionstheorie im Laufe der Zeit von den verschie-

densten Seiten her geltend gemachten Gründe haben eigentlicht bereits zur Genüge bewiesen, dass dieselbe unter jedem Gesichtspunkt, von welchen aus man sie nur scharf ins Auge fassen möge, unhaltbar ist.» Igy szokás a nem darwinista tudományt ignorálni, vagy plane a nyakát szegni. De az ily eljárás csak annak a költő által megénekelt «Publikumnak» képes port a szeme közé hinteni, melylyel egy más könnyen kitalálható, egytagu, német szó rimel.

(A Bollandisták) nagy tudományát, lankadást nem ismerő szorgalmát és óriási munkásságát az «Acta Sanctorum» nagybecsü münek immár *hatvanegyedik* kötete hirdeti. Czime: «Acta sanctorum Novembris ex latinis et graecis aliarumque gentium monumentis servata primigenia veterum scriptorum phrasi collecta, digesta, commentariis et observationibus illustrata, a Carolo de Smedt, Gulielmo van Hooff et Jos. de Backer, societatis Jesu presbyteris theologis. Tomus primus quo dies primus, secundus et partim tertius continentur. Parisiis, apud Palmé 1887.» Amint tudva van Rosveid Heribert (1629.) Jézus-társasági tag szép lelkében érlelődött meg a nagyszerü terv Isten szolgáinak életét hiteles okmányok alapján megirni. Tervét s gazdag anyagkincsét örökségül hagyta rendtársainak, kik közül többeket meg is nyert kedvencz eszméjének, köztük Bolladen Jánost, († 1665.) kiről a tekintélyes munka irói Bollandistáknak neveztetnek. Az uj kötet azon százhetvennél több szentnek okmányos életrajzát tartalmazza, kiknek emlékét az egyház november hó első három napján üli meg. Nem kételkedünk, hogy azon tehetősebb magánosok és intézetek, kik a világhirü munka eddigi köteteit birják, sietni fognak megrendelni az uj kötetet is.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

Dr. ZÁDORI JÁNOS.

(Született 1831. november 6. Meghalt 1887. deczember 30.)

Irta Dr. WALTER GYULA.

(Vége.)

Legelső nagyobb utazása, melyet *Dr. Fraknói Vilmos* akkor esztergomi papnöveldei tanár társaságában tett meg 1867-ben, olaszországi utja volt. A klaszszikus olasz föld, az örök-ifju, mint ő mondja, a „dicsőségfáradt“ Róma megismerése képezte egyik leghőbb vágyát. Látni akarta Rómát, a világtörténet ezer viharával dicsőségesen megküzdött azon várost, melynél mint Horácz mondja, „a ragyogó fogaton haladó dicső nap sem láthat nagyobbat“; a hol Jókai szerint, „két árnyék követi léptünket: egyik a naptól vetett, a másik a multak emléke.“ Vágyódott az örök városba, a kereszténység dicskoszoruzott székhelyére, központjába. Látása elragadta őt. „Lelkem ünnepelt e perczben,“ irja utirajzában megérkezéséről és megjegyezvén, hogy „irigyli“ Róma lakóit, folytatja: „Második érzelmem a büszkeség volt, mert Róma most is, 2000 év után igézetes szó és ott lehetni, vagy mondhatni: „Rómában voltam,“ ezzel dicsőséget vélünk arathatni. Minden kőnek, minden dombnak története van itt, mely beleszövődik a világhistóriába.“

Haza érkezvén, csakhamar megirta „*Utivázlatok Olaszországból*“ czimü munkáját, a melyben valódi élvezetet nyujtó érdekességgel és szellemességgel beszéli el uti élményeit. — A munka

igen kedvező fogadtatásban részesült és oly nagy keletnek örvendett, hogy rövid idő alatt második „javitott“ kiadása is megjelent. Miben állott e javitás, elmondja maga Zádori, midőn előszavában kedélyesen megjegyzi: „Utivázlataim most a tetszelgés erőlködéseivel, képekkel, szörnyü tudós könyvekből kiszedegetett idézetekkel, szóval mindennel, ami nélkülözhetlenné tesz egy munkát, ellátva, ujra átnézve, javitva, bővitve, tompitva, hegyesitve ismét a közönség előtt állanak.“[1]

Az olasz-uttal csaknem egyidejüleg jelent meg „*A római katakombák*“ czimü munkája, azaz „a kereszténység első archivumának“, azon síralagoknak ismertetése, hová az első keresztények temetkeztek, a hol az üldözések idején nemcsak az istenitiszteletet tartották, hanem laktak is. Az idevágó gazdag irodalom alapos tanulmányozása nyomán, a szilárd meggyőződés és kegyelet lelkesült hangján szól a munka „a sirok országáról,“ hol nemcsak képzeletben láthatni az első keresztények elsietö árnyait, nemcsak élvezhetni az emlékezet által elővarázsolt társaságukat, hanem olvasható a hallgatag márványtáblákon az egyház őstörténete, hallható a sirkövek tanitása.

Azonban nem száraz adathalmazt tár csupán olvasói elé, nem is vezet végig a régészek tudós kombinációinak, okoskodásainak, feltevéseinek tömkelegén, hanem nyugodt alapossággal adván elő a legszükségesebb tudnivalókat, lelkes, szivreható reflexiókkal füszerezi leirásait, hogy erősitse, szilárditsa a hitet és az egyház szeretetét.

„Tengerbe — igy ir egy helyütt — ha zajló hullámaival ostromolja az eget, varázsgyürüt dobott a velenczei doge és ez lesimitá hullámait, emlékez-

[1] Utivázlatok Olaszországból. Javitott kiadás. Eger. 1869. Lyceumi nyomda. 5. lap.

vén, hogy el van jegyezve a Bucintorón végzett szertartás által. Ezen mese igazság az egyház életében. Mert mikor zendülő habtorlatok nyaldossák a vészzivatarban is biztosan álló kormányzó ajakát, leledob Üdvözitőnk jegyese számára egy varázsgyürüt, isteni alapittatásának egy-egy érvét és elnyugodnak a szélvészek, hogy a béke idején ismét uj vihar elemei gyüljenek. Ilyetén varázsgyürü — a katakombák. Tárjátok ki a siralagok enyészetes boltjait és látni fogjátok, hogy még az enyészet is tanuskodik felettök (t. i. az egyház tanai mellett) s mig a pusztulás, az idő felemészti az eretnekek felekezeteit, dogmáink emlékei daczolnak vele, sőt — kebelében rejtve az érveket — bizonyit igazságukról."

Ez év folyamán még egy harmadik munkája is látott napvilágot. *Dr. Majer István* czimz. püspök, irodalmunk e köztiszteletü, jubiláris bajnoka, fáradhatatlan buzgalmának, gyujtó lelkesitésének és nagy áldozatkészségének segélyével 1868-ban, Esztergomban a főmagasságu *Herczegprimás* védnöksége alatt és a magyar kormány jóváhagyása mellett egy „irodalmi egyletet" hozott létre, melynek feladata leendett: „a müvelt hazai közönségnek felvilágositása és épülésére igaz katholikus és hazafiui szellemben korkérdéseket fejtegető röpiratokat és a nép számára ismeretterjesztő és mulatva-oktató füzeteket kiállitani és terjeszteni."[1]

Felesleges bizonyára megjegyeznünk, hogy Zádorinál lelkes viszhangra talált a dicső eszme, mely — fájdalom — csak rövid időn át szolgáltatott érveket a mellett, hogy tetteket gyümölcsöző erővel rendelkezik. Irodalmi munkásságát illetőleg nem ismervén Zádori sem pihenést, sem akadályokat: da-

[1] V. ö. Majer István. Bibliographia Cleri Archi-Dioecesis Strigoniensis in Hungaria. Az eszt. érs. főmegye papságának közmüveltségre ható irodalmi müködése a legujabb korban. Esztergom. 1873. Horák. 51. lap.

czára annak, hogy fentebb érintett munkái eléggé igénybe vették idejét, az irodalmi egylet czéljaira is készen állott gyors egymásutánban két munka. Az egyik „*Jézus Krisztus a történelemben*“ Lacordaire nyomán, mely 1868-ban jelent meg.

Midőn a hatvanas évek elején a hírhedt Renan, vagy mint magasztalói mondják, „a határtalan ismeretekkel biró, emelkedett gondolkozásu tudós, kiben annyi a költészet, amennyi az erő és tudomány“[1] közrebocsátotta „Jézus élete“ czimü munkáját, mely a XIX. század hitetlenségének tagadhatlanul leghatározottabb és legcsalárdabb kifejezése, de mélyebben vizsgálva, nem más, mint „az ellenmondások és össze nem függő dolgok zürzavara; az örökös tévokoskodás, alaptalan állitások, hasztalan tagadások, előzmények nélküli következtetések, ok nélküli conjecturák, valószinütlen költemények, módszer nélküli vitatkozás és törvény nélküli itészet szörnyü vegyüléke“: európaszerte hatalmas ellentmondásokkal, szétzuzó czáfolatokkal találkozott. Katholikus részről mindenfelé a legnagyobb buzgalommal törekedtek arra, hogy a hiveket Renan érintett munkájának mérge ellen védjék és megőrizzék. E törekvés inditotta az esztergomi irodalmi egyletet is azon határozatra, hogy Jézus életének valódi történetét, valami rövidebb, de alapos és vonzóan irt munkában ismertesse. Határozatának foganatositásával Zádorit bizta meg, ki a rá ruházott feladatot érintett munkájában oldotta meg.

Ugyancsak az esztergomi irodalmi egylet felhivására irta a következő évben IX. Pius 1869. április 14. tartott áldozári jubileumának alkalmából: „*Kilenczedik Pius pápa élete*“ czimü kisebb munkáját, melyben röviden, de érdekesen vázolja azon halhatatlan emlékü egyházfő életét, „ki a megpróbáltatások nehéz napjaiban, az Ur küldöttének rettenthetle-

[1] Revue des deux Mondes. 1863. Augusztusi füzet.

nül biztos kezével, a bölcsnek tapintatával, az igaznak rendületlen nyugodt érzetével, a szelidség lefegyverző hatalmával, az ősök igéretébe vetett bizalom szilárd következetességével és az ügy szentségét megillető végdiadal öntudatával, dicsőségesen kormányozta Isten egyházát azon megingathatlan szikláról, mely a keresztény polgáriasodásnak és erkölcsi világrendnek zárkövét képezi.“[1]

Az emlitett év egyébként egyike volt Zádori életében a legtermékenyebbeknek. IX. Pius életén kivül ekkor jelent meg terjedelmes utleirása Spanyolországról, a sz. István-napi beszéd és az *„Emléklombok IX. Pius pápa életéből,“* mint azon emelkedett, eszmegazdag dicsbeszéd, melyet a pápai aranymise tiszteletére az esztergomi papneveldében április 11-én tartott kegyeletes ünnepély alkalmából igen diszes kiállitásban bocsátott közre.

Nem foglalkozik a beszéd IX. Pius küléletének mozzanataival, hanem inkább magasztos jellemét, fenkölt szellemét, nagy törekvéseit, valamint dicső uralkodásának hatását és sikereit ismerteti. Különösen sikerült a beszéd azon része, mely a nagy pápa jellemét vázolja és egyebek között igy szól: „Pius pápa a szendeség személyesitése, jellemének fővonása az irgalom, a jóság, a megbocsátás. Szendesége nem annyira a természet ösztöne, mint inkább egy nagy meggyőződés, a Krisztus parancsának eredménye, mely gondolatonként hullott szivébe. Szelidségét csupán Istenbe való rendületlen bizalma mulja felül... Az egész emberi nemet ölelő szeretetében azt nyerte, hogy egy fejedelmet sem szeretnek ugy, mint őt. Mert ha állásának vannak is ellenségei, személyének nincsenek... Arcza öntudatlan derüjén a jóság szépsége tükröződik... Szinte lehetetlennek látszik, hogy e virágzó szép arcz a szenvedés virága; mert ritkán szenvedett fejedelem annyit, mint Pius, ifjan feldúlt

[1] Kilenczedik Pius P. élete. Előszó.

pályája reménytelenségétől egész a mentanai csatáig, hol győztek ugyan seregei, hanem sok sziv törött meg.“[1]

Különösen nevezetessé teszi az 1869. évet a „*Spanyol-ut*“ megjelenése. Szenvedélyes utazó lévén Zádori, alig mult el tanév, melynek szünidejét valami nagyobb utazással ne töltötte volna. Szerette volna egész Európát megismerni. Leginkább érdekelvén őt Olaszország, azt látogatta meg legelőször. Majd 1867-ben Franciaországot utazta be, mig a következő szünidőben Spanyolországot szándékozott megtekinteni. Tervének gyors megvalósitását jelentékenyen elősegitette azon körülmény, hogy tudós barátja és több izben utitársa,[2] Dr. Fraknói Vilmos, „Pázmány Péter és kora“ czimü nagy müvén dolgozva, szintén a pyrenéi félsziget felé törekedett, hogy ott készülőben levő munkája számára a levéltárakban adatokat gyüjtsön.

Zádori nagy érdeklődéssel viseltetvén „szent Jakab földje“ iránt — gazdag mükincsei, gyönyörü templomai, egyházi régiségei miatt, már régebben megkezdette a spanyol nyelv elsajátitását. Midőn pedig az utazás végleg elhatároztatott, több hónapon keresztül nagy odaadással tanulmányozta az érdekes félsziget összes viszonyait, annál is inkább, mivel már előre komolyan elhatározta, hogy utját tüzetesen megirandja. Idevonatkozó, szorgos tanulmányozásában ösztönözte azon szerencsés körülmény, melynél fogva kötelességévé

[1] Emléklombok IX. Pius életéből. 18. lap.

[2] Egyedül nem szeretett utazni. «Sokszor történt — ugymond — hogy midőn magam jártam, minden ok nélkül, ha senkisem bántott is, vigasztalan érzület, bánatos hangulat szállt meg. A mi a jégverés a virányos mezőn, az a kedvetlenség, ingerlékeny kedély az utazóra nézve, mert ilyenkor semmi sem érdekli, minden unalmára van. Ezen órák el vannak veszve, mert nemcsak elpattognak róla a benyomások, hanem terhére van önmagának . . . Vajmi nagy áldás ilyenkor egy habzó kedélyü utitárs! Olyan szükséges ez, mint a pénz, mert e nélkül sem lehet utra kelni. Ezen meggyőződésemnél fogva, határtalan bámulatom tárgyai mindazok, kik mégis csak maguk szeretnek utazni.» Spanyol-ut. 327. 328. lap.

is lőn utazásáról komolyan számot adni. Nemcsak mint egyszerü kéjutazó kereste u. i. fel Cid hazáját, hanem beutazta a mórok egykori hatalmas birodalmának emlékgazdag főrészét, mint a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszterium kiküldötte — azon megbizatással, hogy Spanyolország keresztény müemlékeit tanulmányozza. E kitüntető megbizatás, melylyel jelentékeny állami segély volt összekapcsolva, lehetővé, sőt kötelezővé tette rá nézve, hogy megforduljon a félsziget minden táján, meglátogassa minden nevezetesebb helyét és behatóbb tanulmánya tárgyává tegye.

Utazása hat hetet vett igénybe[1]. Visszaérkezvén, nagy lelkesedéssel és oly lankadatlan szorgalommal fogott hozzá utirajzának elkészitéséhez, hogy már néhány hónap alatt — deczember vége felé — nyomdába adhatta.

Alig van ország, melyre nézve eltérőbbek volnának a vélemények, mint Spanyolország. A francziák rendszerint kicsinylik. „Afrika — mondja egy franczia iró — a pyrénei hegyeknél kezdődik. A polgárosult Európa végső országa — Franczia-ország.“ „Miképen is történhetett, irja egy másik franczia utazó, hogy a világ legmüveltebb országának szomszédja — egy egészen barbár nemzet.“ A német utazók ellenben mindent aranyos szinben látnak a félszigeten és az egekig magasztalják. Mindkét vélekedés túlzott. Mindkét itélet az elfogultság szüleménye.

Zádori igen jól ismervén e körülményt, a mint elfogultság nélkül ment Spanyolországba, épp oly méltányosan és tárgyilagosan ügyekezett róla munkájában itéletet mondani. Az elragadtatás és csodálat hangján szól, ha oly nagyszerü épitészeti remekeket vezet az olvasó szemei elé, mint a sevilla

[1] Elindult 1868 augusztus elején és szeptember közepén érkezett vissza. Spanyol-ut. 5. és 424. lap.

dóm, a toledói székesegyház, az ugyancsak toledói „San Juan de los Reyes“ templom, a gazdag diszitményü gót stil e legpompásabb remeke és még inkább a cordovai székesegyház, mely „egyedüli a világon.“ Nem huny azonban szemet a jelentéktelen templomok előtt sem. Igy végez pl. nagyon is röviden Madrid templomaival, melyek — mint megjegyzi — „nem is méltók említésre.“ A vidék, a városok, a viszonyok, az intézmények, az erkölcsök, a szokások — szintén kritikus leíróra találnak Zádoriban. Elbüvöli őt Toledo, „az emlékek archivuma, a spanyol dicsőség tisztes pantheonja“; elfogadja e városra nézve Villa Amil hires festő szavait: „Kilencz hónapja vagyok itt és még semmit sem láttam,“ de hidegen hagyja sok más város, még Malaga is, jóllehet — világhirü borpinczéi vannak.

Tisztelettel szól a spanyol nemzet jellemének jeles tulajdonairól, de nem hallgatja el hibáit sem. „Nagyszerü, fenséges — irja — a nép jelleme. Téved, hibáz, de nem aljasul el. Daczol a sorssal, az ádáz szerencsétlenséggel, de sohasem gyáva. Lelke indulatait tüzhöz, vízhez, viharhoz lehet hasonlitani, de nem sárhoz. Szegénységben is gentleman. A nagyszerüség eme jellegének emeltyüje — büszkesége, mely első látszatra talán bántó is, mert gorombaságnak vagyunk hajlandók tulajdonitani, hanem a külszinre kevély kéreg alatt a legnemesebb sziv, nagy lélek lakik. Nemes fagy zárul jellemébe, mely a szivesség csekély sugarára felolvad és üde permetező esővé válik... A nemes büszkeséghez társul a pezsgő lelkesedés, mely az elvekért, a hazáért, családért, egyházért, Istenért lángolni tud... Sehol sem oly gyujtó a hadi tárogató, mint Spanyolországban... De mind eme szép tulajdon csak foglalata a spanyol jellem gyémántjának, a vallásosságnak. A foglalat amint értéket nyer a gyémánttól, ugy ez is nyer általa fényt, dicsőséget; ez voltaképeni oka

a spanyol nemzethez való ragaszkodásomnak."[1] — Beható előtanulmányai folytán alaposan ismerteti Spanyolország összes viszonyait, éles megfigyelő tehetsége és szellemessége pedig érdekes reflexiókkal gyönyörködteti az olvasót.

A feladatot, melyre törekedett, hogy t. i. az utazó és olvasó egyaránt használhassa és élvezhesse munkáját[2], kitünően sikerült megoldania. A „Spanyol-ut" maradandó becsü és oly munka, mely e nemű irodalmunk legjobb termékei közé fog mindig soroztatni.

Amily tartalomgazdag és szellemes a „Spanyol-ut," épp oly ékes és lelkesült azon beszéd, melyet 1869. aug. 20. Budán sz. István ünnepén tartott. Azon dicső, szent fejedelem emlékét, a ki „országát — mint Fessler irja — az isteni félelemre, mely az örök élet igéretét birja, alapitotta";[3] ki a magyar hazát bölcsesége, erélye és tapintata által a kereszténység szilárd alapjára fektette; ki nemzetének jövőjét, kijelelvén számára a nyugat-európai müveltség ösvényét, biztositotta: a legrégibb időktől fogva mindig kegyeletesen ünneplé a hálás magyar.[4] Különösen fényes azonban a sz. István-napi ünnepély Mária Terézia korától fogva, ki a sz. király épségének teljes diszében megmaradt jobb kezét 1770-ben Raguzából visszaszerezte, a budai kir. palota kápolnájában elhelyeztette és a sz. király tiszteletére Budán évenként aug. 20-án megtartandó fényes ünnepélyt rendelt. E kegyeletes nemzeti ünnep alkalmával az

---

[1] Spanyol-ut. 384. 385. lap. V. ö. 54., 70., 71. lap.

[2] «Különbség van utikönyv és utleirás között. Az egyik utazóknak, a másik csupán az olvasóknak van szánva. *Én azonban egyesitettem e két irányt*, mindkettőnek annyit juttatva, a mennyi elég, hogy összeférjenek.» Spanyol-ut. Előszó.

[3] Geschichte der Ungarn. 1814. I. Theil. 1. Bd. 2. Buch. 402. lap.

[4] Lonovics József. Népszerü egyházi archaeologia. Pest. 1865. 1. köt. 366., 367. lap.

ország legjelesebb szónokai bizatnak meg az ünnepi sz. beszéddel. Zádori 1869-ben részesült e kitüntető megbizatásban. E beszédek rendszerint kinyomatnak. Megjelent Zádori beszéde is. Emelkedett, nemes, hazafias érzelmektől átlengett, a szellemesség tüzes szikráival gyujtó beszéd az. Thémája nagyon időszerű és igy kettős érdekü volt. Zádori be akarta bizonyitani, hogy: „Csak ott lép életbe a kötelességek teljesitésének versenye, a hol biztos a jogok egyensulya.“ Mint e néhány szó elég világosan mutatja, az egyház és állam joghatárairól szóló azon keresztény igazság társadalmi alkalmazását fejtegeti a beszéd, a melylyel az idő szerint sokat foglalkoztak hazánkban, különfélekép magyarázták, meg nem gondolva azt, hogy mint a szónok megjegyzi, „annak félszeg értelmezésével legtöbbet árthatni.“

Megállapitván és bevitatván az egyedüli helyes és üdvös viszonyt, mely az egyház és az állam között létezhetik: lelkes hazafisága a következő szavakra nyitja ajkait: „Nem féltem a kath. egyházat, nem csupán az irántai buzgalom beszéltet, hanem szólásra késztet a magyar haza üdve, melyben annyi mindenféle jog védelmet, ótalmat kiván... Féltem a magyar hazát, mely annyi elemet, oly sokféle érdeket foglal magában, hogy ha bölcseséggel meg nem állapittatik a jogok egyensulya, az elemek különböző nehézkedése szerint romhalmaz támad belőle... Mi a házában megünnepelni készülünk a magyar haza ezredéves fönnállását s jeges szivü ellenségeink halotti tort készülnek tartani a nemzet felett. Mily visszás dolog lenne most a jogok sértegetése által felvagdalni ama kötelékeket, melyek annyi kath. szivet kötnek a házához.“[1] A magvas beszéd nagy hatást keltett és jelentékenyen emelte Zádori azon irói tekin-

[1] Egyh. beszéd, melyet sz. István ap. magyar király ünnepén mondott Zádori János. Pest. 1869. 13. lap.

tályét és hirnevét, melynek akkor már országszerte örvendett és a melyet fáradhatlan munkássága által mindinkább kiérdemelni ügyekezett.

Mondhatni valóban, hogy tevékenysége nem ismert pihenést. Folyton irt. Mindig dolgozott. Ha nem irt eredeti munkát, forditott. Tudta ő, hogy az irodalom komoly érdekeit szolgálni nem haszontalan fáradtság, hanem oly tevékenység, mely által csak használni lehet a hazának. A következő néhány éven át mégis ritkábban lépett fel önálló munkával. A 70-es évek elejéről u. i. csak három kisebb müve ismeretes. Az egyik a „*Kihöz menjünk*“ czimü kis munka, melyet Stolz Albán után magyaritott. A második az általánosan ismert „*Földünk helyzete a mindenségben.*“ A harmadik „*Egyptom*“ czimü utiázlata, melyben ez érdekes országot a legujabb kutfők nyomán ismerteti.

Ha azonban a megelőző évtized oly nagy termékenysége után négy év alatt csak három önálló munkát adott Zádori, nem szabad legkevésbé sem gondolnunk, hogy talán „babérain“ nyugodott és pihentette tollát. Nem! Hogyan is lankadhatott volna? Hiszen egyrészről ellenállhatlan vonzalommal viseltetett az irodalmi tevékenység iránt, másrészről pedig nem hiányzott nála a veleszületett hajlam leghathatósabb ápolója — a siker, mely müködését kisérte. Már pedig, mint egy jeles férfiu mondja: „A siker embere lehet lelkesedett, sőt kell, hogy legyen.“

Tagadhatlan is valóban, hogy Zádori őszinte lelkesedéssel szentelte magát az irodalmi munkásságnak és e lelkesedés ugy megaczélozta erejét, hogy a legritkább odaadással és kitartással függött kedvencz foglalkozásán. De épp e lelkesedése és tettvágya volt az, mi őt egy időre elvonta az önálló fellépésektől.

Tudós történészünk, *Dr. Knauz Nándor* 1869-ben megszüntette azon nagybecsü folyóiratot, melyet „Magyar Sion“ név alatt, főleg a magyar egyház-

történet fejlesztése érdekében hét éven keresztül nagy tudományossággal és bámulatos szorgalommal szerkesztett. A folyóirat beszüntetésének hire leverő hatást gyakorolt a tudomány lelkesebb barátaira, művelőire és pártolóira. Őszinte sajnálkozással értesült a magyar közönség arról, hogy a kitünő folyóirat, mely nemcsak a tudományosság gyúpontja volt, hanem a valódi hazafiság nemes érzetének tüzes élesztője gyanánt is tekintetett, bevégzendi pályafutását. Igen nehezen tudtak az érdeklődők megbarátkozni a lap megszüntének gondolatával és hőn óhajtották, vajha uj életre támadna.

Zádori, ki a folyóiratnak szorgalmas munkatársa volt, tudós barátjával, Dr. Fraknói Vilmossal szintén sokat beszélt és tanácskozott a folyóirat sorsa felől. Mindketten mélyen érezték, hogy a folyóirat megszünte határozott veszteség a hazai tudományra nézve. E mellett szorult kebellel gondoltak a szomoru egyházi viszonyokra. Nagyon jól ismerték u. i. azon vigasztalan helyzetet és körülményeket, melyek között az egyháznak napjainkban küzdenie kell. Világosan mutatják e tényt azon szavak, melyeket a folyóirat megindításában közzétett programmba iktattak.

„A történelem lapjain találkozunk időkkel, midőn egyházunk hevesebb üldözés és mélyebb gyülöletnek tárgya volt, mint ma. De nem találkozunk időkkel, midőn annyira megvetve, befolyásától oly nagy mértékben megfosztva lett volna, mint ma. Az állami és törvényhozási alakulások, szerencse, ha csak ignorálják az egyház hitelveit és jogait; többnyire egyenesen ellenséges állást foglalnak el azokkal szemben... Már-már odáig jutottunk, hogy csakis azon hirlapok és könyvek számithatnak tetemesebb közönségre, melyek a kath. felfogásokat és intézményeket egy rég letünt kor hagyományainak tekintik, vagy gúny és nevetség tárgyává teszik. A közerkölcsiség hanyatlásáról megdöbbentő ékesszólással beszélnek a hiva-

talos statisztikai közlések... Templomaink mindinkább a szegények és müveletlenek menhelyeivé válnak. Az előkelők és müveltek sorai azonban évről-évre ritkulnak. Magát katholikusnak vallani és bizonyitani napjainkban a bátorság nagyobb mértékét igényli, mint két évtized előtt magát a szabadság harczosának mondani.“ [1]

E meggyőződésben elhatározta a két lelkes férfiu, hogy minden erejét, idejét és tehetségét feláldozandja ugy a kath. tudományosság fejlesztésére, mint az egyház helyzetének Magyarországban lehető javitására. Elhatározta Zádori, hogy Dr. Fraknói Vilmos társaságában uj életre kelti a „Magyar Siont“ és „a helyzet őszinte fölleplezése, a jogos igények nyilt hangsulyozása, a vallásos hüség és ügyszeretet vezérelte higgadt és emelkedett eszmecsere által igyekezni fog lehetővé tenni az elodázhatlan nagy kérdések megnyugtató megoldását.“ [2]

A lelkes elhatározást nemsokára erélyes tett követte; a fenkölt terv rövid idő alatt a megvalósulás stádiumába lépett. A „Magyar Sion“ megszünt, de Phönixként „*Uj Magyar Sion*“ név alatt csakhamar uj életre támadt — magával hozván szerkesztőinek Fraknói Vilmos és Zádori Jánosnak terjedelmes tudományában, gazdag ismereteiben, lelkesedésében, odaadásában és tapintatában a legszilárdabb biztositékot arra nézve, hogy kik a bajok természetét éles tekintettel alaposan felismerték, tudni fogják kijelelni és czélirányosan alkalmazni azon gyógyszereket is, melyek azok orvoslását, megszüntét reményleni engedendik.

Az uj folyóiratot országszerte feszült kiváncsisággal, élénk érdeklődéssel várták az irodalom barátai és általános megelégedéssel fogadták annak első füzetét, mely 1870. január havának végén került

[1] Uj Magyar Sion. 1870. I. évf. 3. 4. lap.

[2] U. o. 15. lap.

kezeik közé. Különös tetszéssel találkozott azon tartalomgazdag munkarend, melyet a folyóirat első füzete „Föladataink“ czim alatt tárt az olvasók elé. Hivatkozván IX. Pius pápának a vatikáni zsinat megnyitása alkalmából mondott szavaira: „Certum hoc tempore Ecclesiae Dei metuendum esset exitium, si ullis hominum machinationibus et conatibus excindi posset“[1]: védekezik a programm azon állitás ellen, mintha pessimismus volna sötét szinekkel jellemezni az egyház jelen állapotát és részletesen felsorolja mindazon bajokat, melyek az egyházzal szemben ellenséges indulatu társadalomban minden léptennyomon találhatók. Majd e bajok forrásait kutatja a programm és kérdezvén:

„Minek tulajdonitható, hogy a kath. egyház isteni erejét sok századon át oly gazdagon gyümölcsöztette az emberiség érdekében? És minek tulajdonitható, hogy mai nap ezen isteni erőt kevésbé képes értékesiteni?“ — azt mondja:

„A fegyverek között, melyekkel az egyház kiváló sikerrel élt az emberiség meghóditására, különösen kettő volt leghatalmasabb: a felvilágosodás terjesztése és a szeretet gyakorlása.“

Bebizonyitva ezután, hogy sok századon át az egyház volt a haladás és emelkedés legfőbb tényezője, a nyomor és szenvedések leghatalmasabb enyhitője; hogy az egyház állott azon mozgalmak élén, melyek a társadalmak politikai szervezkedését, erkölcsi nemesbülését, szellemi müvelődését és anyagi jólétét ügyekeztek előmozditani: kimutatja, hogy az egyház ma is ugyanazon irányban halad, ma is ugyanazon áldásos tevékenységet fejti ki és habozás nélkül a „legvakmerőbbnek“ nevezi azon állitást, „hogy nap-

[1] «Félni kellene az egyház biztos végveszélyétől, ha azt emberi cselszövések és törekvések által meg lehetne dönteni.» Allocutio habita in Vaticana Basilica Sacro Oecumenico Concilio inchoando. Die 8. Decembris. 1869. «Quod votis omnibus.»

jainkban a kath. egyház köréből eltünt a tudomány és szeretet szelleme."[1] E mellett azonban nem hallgatja el a programm azon tényt sem, „hogy erőnk és buzgalmunk sok tekintetben lankadni kezdett, vagy legalább nem emelkedett arányban a körülünk óriási léptekkel haladó civilisatio és a növekedő nyomor igényeivel és hogy ennek következtében lassanként, észrevétlenül leszorittattunk, részben lesiklottunk a vezéri polczról, melyet ellenségeink siettek elfoglalni."[2] Figyelmeztet azon alaptalan illusiók veszélyeire, melyekkel „jó lelkek szokták magukat és másokat a társadalom romlottságával, kereszténytelenes szellemével szemben vigasztalni és bátoritani." Azonban jóllehet hangsulyozza, hogy „nincs jogunk elbizakodni", határozottan állitja azt is, „hogy nincs okunk kétségbeesni" — mert „az ujkori társadalmak is fogékonyak az egyház által képviselt magasabb erkölcsi rend hatásainak befogadására" és biztos kilátás van arra, „hogy meghódoljanak az egyház szellemi hatalmának."[3]

Amily leplezetlenül tárja fel a programm az uralkodó bajokat, épp oly éles megfigyelésre és mély belátásra valló szakértelemmel és alapossággal tünteti fel azon módokat és eszközöket is, melyek alkalmazása mellett „képes lesz az egyház régi hivatását az ujkori társadalmak körében is betölteni."[4] Ezek után felsorolva azon „javitásokat és módositásokat", melyek a jelzett czél elérhetése tekintetéből az egyházi szervezet körében szükségeseknek bizonyulnak,[5] előadja azon irányelveket, melyeket a folyóirat idevonatkozólag követni fog és igy szól:

„Vannak merész szellemek, kik készek koczkára tenni a sikert, türelmetlen lelkesedésökben nem ha-

[1] Uj M. Sion. 1870. I. évf. 6. lap.
[2] U. o. 7, 8. lap.
[3] U. o. 9. lap.
[4] U. o. 11 lap.
[5] U. o. 14. 15. lap.

boznának átugorni az örvényt. Mi nem követjük példájukat. Anélkül, hogy szemeinket elzárnók a láthatáron vésztjóslóan tornyosuló fellegek észlelésétől, nem tudunk lemondani azon reményünkről — melylyel leghőbb óhajaink azonosulnak — hogy a zsinati atyák ihlett bölcsesége, hazánk főpásztorainak buzgalma és az autonomiánk létesitésére hivatott tényezők jóakaratu összemunkálása diadalmaskodni fog a számos, nem csekély nehézségen és eszközlendi, hogy a válságok, melyeknek talán küszöbén állunk, hazánkban is hivatásainak — melyeket a multban oly dicsteljesen betöltött — magaslatán találják az egyházat."[1]

A ki az „Uj Magyar Sion" tartalmát ismeri, tudja, hogy tizenhét évi fenállása alatt mindig hü maradt programmjához és mig komoly tudományos czikkeivel jelentékenyen közremüködött a hittani tudományok előbbrevitelén, addig az egyházpolitikai, a socialis, a népnevelési, valamint egyéb társadalmi kérdéseket illetőleg mindig az egyház szelleme, a béke, az engesztelékenység és higgadt mérséklet által vezéreltetett.

Fenállása első évtizedében, midőn a különféle tudományszakok nem rendelkeztek saját közlönyeikkel ugy, mint jelenleg, tágabb mederben mozgott a folyóirat. Később azonban, idegenkedvén mindig minden üzéri versenytől, szorosan a hittani tudományok müvelésével foglalkozott és mig arra törekedett, hogy e tudományokhoz illő komoly müvekkel szerezzen magának sulyt és tekintélyt, nem mulasztotta el azon elv követését sem, hogy a „tudomány komolyságát vonzatossága mérsékelje." E czélból meghonositotta Zádori a Sionban a mulattató részt, mondhatnám „Tárczát," melyet a 70-es években a ragyogó tollú Maszlaghy szuverén hatalommal uralt. Három éven át Fraknói Vilmos társaságában

[1] Uj M. Sion. 1870. I. évf. 16. lap.

szerkesztette Zádori a folyóiratot. A negyedik, 1873-i évfolyamtól kezdve kizárólag az ő vállaira nehezült a szerkesztés gondja. Tizenhét évig viselte e terhet, de oly kedvvel, annyi buzgalommal, oly tapintatosan, annyi odaadással, hogy a folyóirat mindig nagy tekintélynek örvendett, a legelső szakközlönyök közé számittatott és a szellemi csatatér azon kolonnjának tekintetett, mely hivatva van a vallás elleneinek hadai felett fényes diadalt aratni.

Mint a jó atya gyermekén, oly szeretettel függött Zádori a folyóiraton. Minden évben ujult erővel, fokozódott lelkesedéssel látott a szerkesztés munkájához, melynek minden gondját egyedül viselte. Nem is vált volna meg a szerkesztéstől élte utolsó perczéig sem, ha idült szembaja[1] oly mérveket nem öltött volna, hogy orvosi tanácsra kénytelen lőn az irás- és olvasástól csaknem teljesen tartózkodni. E körülmény folytán — nehéz szivvel bár — elhatározta, hogy az 1886. évi, XVII. évfolyammal bucsut vesz a szerkesztéstől. Meg lévén azonban győződve a folyóirat szükségességéről és hasznáról, felszólitotta tanártársait, folytatnák tovább a munkát, melyet ő 17 éven át oly nagy kedvvel, annyi örömmel végezett. Ohaja teljesülvén, a jelzett évfolyam novemberi számában bucsut mondott olvasó közönségének.[2]

Jóllehet a „Sion“ szerkesztése sok idejét vette igénybe és noha a mellett öt éven keresztül, 1871—1875-ig még a „*Lelkipásztor*“ egyház-szónoklati folyóiratot is szerkesztette, mindazáltal több és terjedelmes önálló munkával is gazdagitotta az irodalmat.

[1] Csaknem két évtizede, hogy szemeit gyöngülni érezé. Már a «Spanyol-utban» panaszkodik egy helyütt, hogy a szemfájás gyötri. «Jobbára, ugymond, *fájós szememmel veszödve*, a gyönyörü Svájczba és délre Genfbe érkeztünk.» 423. lap.

[2] A rövidség, melylyel e tényt tudatja, eléggé bizonyitja, mily nehezére esett a — válás. V. ö. Uj M. Sion. 1886. évf. 880. lap.

A tudományok szeretete Zádorinál őszinte, mély jámborsággal volt összekapcsolva. Szivének áhitatában gyakran elmerengett korunk vallási viszonyai felett és kész lett volna mindent elkövetni, hogy „a felszinen uszó hibás közérzület, félszeg közvélemény a vallásilag tespedő nemzetből“ kiirtassék és az általa rajongással szeretett haza földje „a vallásos tettek gyümölcsöző mezejévé változzék.“[1] E hő vágy és azon meggyőződés által vezéreltetve, hogy „Jézus Szivének imádásában világot regeneráló erő“ rejlik és hogy azt az Ur határozottan „a mai kor kiváltképen veszélyes kórjelei ellen“, a mindenfelé tapasztalható „vészterhes körülmények“ javitására adta: elhatározta, hogy ez ájtatosságot, mely az utóbbi két évtized alatt az egész föld kerekségén nagy elterjedést nyert, ismertetni fogja és kisérletet tesz megkedveltetésére.

Ezen elhatározásnak gyümölcse azon nagy munkája, mely „*A Jézus Szive Ájtatosságának Története, Mivolta, Hittani alapja*“ czim alatt 1878-ban jelent meg. A kitünő mü, mely tudomány, rendszer és előadás tekintetében egyaránt bátran versenyre kelhet az idevágó legkiválóbb külföldi termékekkel, alapos theologiai képzettséggel és meleg, vonzó előadással tárgyalja azon ájtatosságot, mely — mint irja — „tikkadó hitünk üditő itala, satnyuló erkölcseink gyámola, alélt reményeink horgonya.“[2] A munka, mint egy birálója mondotta: „meggyőz az isteni Sziv szeretetéről, benne gyönyörködtet, általa átszellemit, tőle való reményre, benne való bizalomra tanit, általa vigasztal, vele lelkesit, iránta buzdit, hozzá vonz.“[3]

---

[1] A Jézus sz. Szive ájtatosságnak története, mivolta, hittani alapja. 8. l.

[2] J. m. 14. lap.

[3] Magyar korona. 1878. évf. novemb. 29-iki szám. A kimeritő és szakavatott birálat, mely három számra (nov. 27., 28. 29.) terjed, részleteseb-

A terjedelmes munka ily jeles tulajdonai mellett legkevésbé sem csodálhatjuk, hogy azt az összes sajtó osztatlan elismeréssel fogadta és nagy dicséttel halmozta el.[1]

Az emlitett munkánál nem kisebb feltünést keltett, nem csekélyebb elismerést aratott azon nagybecsü müve, melyet „*Szüz Mária szeplőtelen Szivének Tisztelete*“ czim alatt 1879-ben a szeplőtelen fogantatás hitágazati kimondásának negyedszázados évfordulója alkalmából bocsátott közre. Miért választotta e dicső alkalmat, elmondja maga Zádori, midőn megjegyzi: „Ezen hitágazat kimondásának most van 25 éves forduló napja . . . *Ama napon járultam először az Isten oltárához*, első áldozatom a szeplőtelen Anya esedezései között szállt az égbe. Midőn most az egész világ dicsdalokat énekel az Üdvözitő édes Anyjának,

ben ismerteti a munka tartalmát és egyebek között igy szól: «Nilles Miklós S. J. hét év előtt adta az ur Jézus és a bold. szüz Mária szivéről irt két kötetes müvét, mely európaszerte a legkedvezőbb elismeréssel fogadtatott. Dr. Zádori, ha müvét szintén latinul irja, állithatjuk, hogy azt az imént emlitett mü létezése daczára hasonló, ha nem sokkal nagyobb érdekkel fogadandja a kath. világ. Azonban Dr. Zádori ép oly hü hazafi, mint buzgó ápolója édes anyanyelvünknek. Azért örömmel üdvözöljük őt, hogy amit az egyház közös nyelvén Nilles, spanyolul Martorel, angolul Manning, francziául Ramière .... azt ő megtette anyanyelvünkön. Valóban *nyeremény e monumentális mü* az egyházi irodalom mezején, annyival inkább, mert épen Zádori tollából került ki, a ki a magyar egyházirodalom terén jelenleg a legjobb hirnévnek örvend.» Nov. 27. szám. Érdekes a birálat következő részlete is: «A boritékon a szerzőtől eddig megjelent müvek vannak felsorolva, számra nézve tizenöt. Ezek között *eredeti* mü van *tizenkettő*. Jelen mű ezek sorozatában a *tizenharmadik*, amint az édes Üdvözitő a tizenkét apostol között a tizenharmadik volt, kit jelen müve méltólag képvisel a többiekkel szemben, róla oly magasztosan, oly áthatva, mondhatjuk átszellemülve beszélvén, hogy minden eddigi müveit nagyban tulszárnyalja. Valóban szerző e művében magamagát felülmulta.» Nov. 29. szám.

[1] V. ö. «Irodalmi Szemle.» Eger. 1878. évf. 11. szám. — «Havi Közlöny.» Temesvár. 1878. nov. füzet. — «Kath. Hetilap.» 1878. évf. 44. szám. — «Magyar Állam.» 1878. évf. november 24. szám. — «Magyar Korona.» 1878. évf. novemb. 27. 28. 29. szám. — «Religio.» 1878. évf. nov. 23. 26. szám. — «Tájékozó.» Budapest. 1878. évf. novemberi füzet.

a kereszténység hatalmas pártfogójának ... én is hódolni akartam sz. Szivének."[1]

Ritka alapossággal, bő tudományossággal, pazar eszmegazdagsággal és remek irálylyal tárgyalja Zádori az érintett tisztelet mivoltát és lelkesen ajánlja azt honfiainak, mondván: „Mi mint hazánk Védnökét üdvözöljük Szüz Máriát, illik tehát, hogy országosan tiszteltessék és ha már pénzeinkről eltünt nemes alakja, őrizzük azt meg sziveinkben s annak minden dobbanása neki legyen szentelve."[2] A sajtó ezen munkát is érdemlett elismeréssel fogadta és nemcsak meleg hangu ajánlatokban hivta fel rá a közfigyelmet, hanem „mutatványok" közlésére is méltónak tartotta.[3]

Huszonöt évi irodalmi tevékenység határán jelent meg Zádori e becses munkája. Huszonöt év oly szakadatlan munkásságban töltve, minőt Zádorinál tapasztalunk, alapos jogczimet nyujthatna arra, hogy a munkás pihenőt tartson. Nála azonban a pihenés — csak a munka változatosságában állott. Egyrészről több munkával is foglalkozott ugyanazon időben, másrészt nagyobb szabásu, nem csekély megerőltetéssel járó munka után rendszerint valami könnyebb mü kidolgozásával foglalkozott. Igy történt most is. A fentebb érintett, behatóbb tanulmányokon nyugvó müvek készitése mellett dolgozott egy terjedelmes munkán, mely „a magyar egyházszónoklat történetére" kitüzött pályázatra készült. A rendkivüli szorgalommal folytatott kutatások és tanulmányok e nagybecsü gyümölcse azonban nem nyerhette el a babért.[4] To-

[1] Sz. Mária szepl. szivének tisztelete. 6. 7. lap. — Volt e munkának még egy más oka is, t. i. irodalmi munkásságának 25. évfordulója.

[2] J. m. 8. lap.

[3] V. ö. «Egyházmegyei Közlöny.» Eger. 1879. decz. 8. szám. — «Havi Közlöny.» 1879. deczemberi füzet. — «Irodalmi Szemle.» Eger. 1880. januári szám. — «Katholikus Hetilap.» 1879. deczember 8. szám. — «Magyar Korona.» 1879. decz. 8. szám. — «Religio.» 1879. decz. 8. szám.

[4] Kár, hogy a munka kézirata sem maradt fenn teljesen. Zádori u. i. a kézirat egy részét valakinek odakölcsönözte, kitől azonban többé nem kapta vissza.

vábbá három éven át kisebb müveket irt, nevezetesen: „*A nemzeti zarándoklat Lourdes-ba*“ czimü munkát, melyben hazánk azon vallásos buzgalmának állitott szép emléket, melylyel *Szapáry Gabriella* grófnő kezdeményezésére, „ki a látnokszív sejtő bizalmával, Jean d'Arc erélyével, sz. Erzsébet kegyességével fogott az országos hódolat eszméjének megvalósitásához,“[1] felkereste azon dicső kegyhelyet, mely három évtized óta „vallásos izgatottságban tartja az egész világot.“[2] Majd két imakönyvet bocsátott közre: „*Isten az én reményem*“ és „*Égi Manna*“ czimek alatt, mig 1883-ban[3] „*Syntagma Theologiae Fundamentalis*“ latin nyelven irt nagy munkájával gazdagitotta irodalmi érdemeit.

E munka, mely természetszerü folyománya volt Zádori hivatalos állásának, maradandó, nagy értékü gyümölcse azon lankadatlan és beható tanulmányozásnak, melyet tanárkodásának két évtizede alatt szünet nélkül folytatott.

Ismerősei körében nem volt titok, hogy hosszabb idő óta dolgozott tudományszakának tankönyvén. A mü megjelenését azonban évről-évre késleltette részint szembaja, részint azon sokoldalu munkásság, mely folyton ujabb és ujabb termékeket hozott tollából. Midőn aztán a rég várt munka megjelent, amily általános örömet keltett a tudomány barátai között, épp oly osztatlan elismerést aratott gazdag tartalma, alaposság, mélysége és világos rendszere által — nemcsak hazánkban, de a külföldön is.[4] A

[1] A nemzeti zarándoklat Lourdesba. 6. lap.

[2] J. m. 172. lap.

[3] A czimlapon 1882. olvasható. Ez évben azonban csak egy öt ivre terjedő füzet jelent meg. A munka többi része 1883. végén került a nyilvánosság elé.

[4] A «Jézus sz. Szive Hirnöke» folyóirat érdemdus szerkesztője, *Tóth Mike* az 1885. évi folyam novemberi füzetében idevonatkozólag ezeket irja: «Midőn a «*Syntagma*» *első* füzete megjelent, külföldön tartózkodtunk és ott tapasztaltuk, hogy Dr. Zádori kanonok ur neve *a külföld nagynevü tanárai előtt is széphangzásu.*»

mü vezérfonalul irva a theologiai előadásokhoz, felöleli a „Fundamentalis“ (alapvető hittan) számára kijelelt tananyag egész terjedelmét. Főleg iskolai használatra lévén kiadva, értekezései átlag véve rövidek. Tételeit a legnyomósabb érvek halmazával támogatja, de anélkül, hogy a kellő mértéket tullépné. Érvelése üde, eleven. Irálya választékos, könnyen folyó és világos. A munka jeles tulajdonai és gyakorlati használhatósága mellett,[1] nem lehet eléggé sajnálnunk, hogy meg nem valósithatta Zádori azon tervét is, melylyel a részletes dogmatikát is fel akarta dolgozni. Azonban mindinkább fokozódó szembaja lehetetlenné tette azon állandó tevékenységet, melyet ily nagy szabásu munka igényel.

Hogy a részletes dogmatikának kiadására vonatkozó terve csakugyan komoly volt, bizonyitja a „*Fragmenta Syntagmatis*“ czimü munka, melyben három hitczikkely[2] kidolgozása foglaltatik és a melynek előszava világosan elmondja az okokat, melyek az egész mü megjelenését akadályozták.

„Elhatároztam — irja — hogy ki fogom adni az ugynevezett részletes hittant is, melynek egyes töredékei már évek óta készülnek. Azonban az isteni gondviselés intézkedése folytán alig lesz lehetséges, hogy a már kidolgozott fejtegetéseket végleg rendezzem .... Nem hiányzik az akarat, hanem *fájnak szemeim*, ha egy órán túl olvasok. Ez oknál fogva gyakran napokig szünetel minden serénység, mert szemüveggel vértezve sem dolgozhatom.“[3]

[1] Magyar Állam. 1884. évf. 56. szám.

[2] A három dogma a következő: 1) De immaculata conceptione. 2) De adoratione Cordis Jesu. 3) De reali praesentia Christi in Eucharistia.

[3] «Statui apud me, dogmaticam ut ajunt Specialem edere, ejusque rudimenta jam ab annis parantur. Sed Numine aliter disponente vix erit possibile elucubrationibus jam conscriptis ultimam addere manum ... Non deest quidem animus ... sed oculorum dolore crucior, quotiescunque ultra horam lego. Ob hanc causam saepe etiam per multos dies tota jacet solertia, quia nec obductos vitreis orbiculis oculos adhibere possum.» Fragmenta Syntagmatis. 3. lap.

Alig sajnálhatjuk eléggé, hogy az erős akaratnak nem sikerült diadalmaskodni az akadályok felett. A „Fragmenta“ u. i. méltó társa, testvére az előzőleg érintett vaskos „Syntagmának.“ Ezen is épp oly alapos tanulmány, ugyanazon világos rendszer és meleg előadás tükröződik vissza, mely a Syntagmát jellemzi.[1] Azonban a szembaj csakugyan annyira fokozódott, hogy kénytelen volt letenni a tollat és nem vonhatta vissza az általános részvéttel találkozott azon érzékeny bucsut[2], melyet e munkájának előszavában olvasóihoz intézett.[3]

Azonban jóllehet szembaja folytán igen kívánatos lett volna Zádorira nézve, hogy kímélje magát, mindazáltal nem tudott ellentállni a munkának. Igaz ugyan, hogy dogmatikáját nem folytatta, de azért

[1] V. ö. Magyar Állam. 1885. évf. augusztus 27-iki szám. — Papok Lapja. Szerk. Talabér János. Budapest. 1885. évf. 35. szám. — Jézus sz. Szive Hirnöke. 1885. évf. novemberi füzet. — Salzburger Kirchenblatt. 1885. évf. 40. szám.

[2] «Őszinte részvéttel viseltetünk ugyan irányában (Zádori iránt t. i.) szembaja miatt, de most, midőn annyi éven át gyüjtött ismeretet, tudományt, bele nem egyezik a közönség, hogy iratait magával vigye a másvilágra — mint azt előszavában jelzi. Vigye el helyettük érdemét, mely azok közrebocsátásával osztályrésze leend.» Magyar Állam 1885. évfolyam, augusztus 27. — «Szabadjon reménylenünk, hogy a lourdesi szüz, kihez oly nagy bizalommal viseltetik ő nagysága (t. i. Zádori) megfogja a szembajt gyógyitani, hogy a részletes dogmatikával is megajándékozhassa az Esztergomra tekintő tudós világot.» Jézus sz. Szive Hirnöke. 1885. novemberi füzet. — «Fájdalommal tölt el a gondolat, hogy a megfogyatkozott testi erő azzal fenyegeti egyházirodalmunkat, hogy egyik legjobb müvelőjétől fosztja azt meg. Reméljük és szivünkből óhajtjuk, hogy ebbeli félelmünk még korai legyen.» Papok Lapja. 1885. 35. szám.

[3] «Tandem, hoc fasciculo lectoribus valedicere intendo, quia jam lustrum imminet, quod vidit Abraham. In his igitur paginis, annosa jam aetate, gratum animum publice profiteor; atque vota pro salute et incolumitate lectorum, qui a triginta ferme annis scriptis meis favebant, nunquam facere desinam.» (Végül e füzetben bucsut akarok mondani olvasóimnak, mert közeleg az időkor, melyet Ábrahám látott. Éltes korban állva, nyiltan bevallom tehát e lapokban hálás érzelmeimet és nem szünöm meg soha jólétét és épségét kivánni olvasóimnak, kik csaknem harmincz éven át kedvező fogadtatásban részesitették irataimat.) J. m. 3. lap.

még mindig irt és dolgozott. Nevezetesen sajtó alá rendezte beszédeit, melyek a bibornok herczegprimás aranymiséjének ünnepe alkalmából 1886-ban „*Alkalmi Szent Beszédek*“ czim alatt jelentek meg.[1] A következő évben egy imakönyvet készitett kisebb gyermekek számára. A munkát teljesen befejezvén, átadta Steinbrenner kiadónak, kinél az nemsokára „*Gyermekimák*“ czim alatt lesz kapható. Ezeken kivül több más munka is feküdt iróasztalán.

Különös kedvvel dolgozott a „*Jézus Istensége*“ czimmel ellátott, de befejezetlenül maradt munkán, melyben mint készen levő töredékeiből látható, e magasztos tant könnyed, kedves modorban, párbeszéd alakjában akarta fejtegetni és az egész müvet egy megtért naplója gyanánt feltüntetni.[2]

[1] A munka magában foglalja a régebbi, már megjelent és kiadatlan beszédeit. Igy: «Sz. Mária szepl. fogantatásáról.» — «Három bucsujárási beszéd.» — «Beszéd sz. Feliczián ünnepén.» — «Széchényi István halálakor.» — «Sz. István ünnepén.» — Van benne továbbá néhány beszéd, melyek korábban a «Lelkipásztorban» láttak napvilágot. — Mint ritkábban található szónoklatok, különös emlitést érdemelnek a «*Virrasztási beszédek*» (123—192. lap.) Mint az ország több vidékén, ugy Esztergomban is szokásban van, hogy a hivek nagycsötörtök éjjelén a kálváriát látogatják és ott ájtatosságot végeznek. Ezen ájtatosság alkalmával tartotta Zádori e beszédet éjjeli 11 órakor az 1876—1886. években.

[2] Az «Előszó» világosan mutatja a mű czélját és alakját. «Bizonyos társaságban — ugymond — szóba kerültek a vallási titkok, mire egy ur komolyan kijelentette nem tetszését a felett, hogy még századunkban is titkokat hirdetnek a vallás szolgái.» Néhány kihivó hetykeséggel elmondott példa után, a társaság egy fiatal nő tagja e szavakkal fordul hozzá: «Azért kell hinni, mert Krisztus urunk mondotta.» «Hát mi nekem Krisztus; ő is csak oly ember volt, mint én?!» felel a henczegő. «Krisztus Isten volt» erősiti határozottan a leányzó. «Honnét tudja ezt kisasszony?» kérdi gunyosan. «Mert csodákat tett.» «Ki tudja igazak-e azok, ki bizonyit felőlük?» «Hivei, tanitványai, apostolai — válaszol a derék leányka — kik a csodák igazságáért meghaltak.» A fiatal leányzó szavai meghatják a hitetlent és az igazság keresésére határozzák. Szorgalmasan tanult, keresett, kutatott, szerencsésen megtalálta az igazságot és lelke nyugalmát. Tanulmányozásai közepette bő jegyzeteket készitett. «Felkért, folytatja Zádori előszavában, hogy szedjem rendbe jegyzeteit, a hiányzó részeket pótoljam és ugy szereljem fel, hogy az irodalmi világ elé léphessenek.» (A kéziraton e kelet olvasható: 1887. junius 18.)

Szorgalmas munkára vallanak azon jegyzetei is, melyeket azon „*Rögtönzések a vallási viták mezején*“[1] feliratu kéziratcsomagban találunk, mely — amint látszik — kis vallási enciklopediához hasonló mü előkészületeit foglalja magában.[2]

Dolgozott még egy az idősebbek részére szánt imakönyvön, melynek czime „*Esti harangszó*“ leendett.[3] Dolgozott tehát élte utolsó perczéig, jóllehet azon munkásság után, melyet ő kifejtett, teljes joggal megengedhette volna magának a pihenést. Ő azonban nem nyugodott, mert életeleme volt a munka. Legboldogabbnak érezte magát iróasztala mellett, ha tanul-

[1] Mint naplójából látható 1886. április havában kezdé e munkát «1886. április 7. A via Crucis alatt ily munka eszméje fogamzott meg lelkemben: «Rögtönzések a vallási viták mezején.» Három része lesz. 1. Isten. Vallás. Kijelentés. 2. Egyházi szakaszok. 3. Vegyesek. *Másnap* megiratott az előszó.»

[2] Mire czélzott Zádori e munkával, világosan kitünik az «Előszó» következő részletéből: «A hivő katholikus, ha társaságba jön, kész lehet a támadásra. Megtámadják akár ingerkedésből, akár enyelgésből, vagy más alattomos szándékkal. Nem ritkán akad, ki nevetségessé teszi egyházi szokásainkat, mert azt véli, hogy a mit egyszer nevetségessé tett, az meg van ölve, nem támad fel többé. Történik ez főleg napjainkban, midőn a hitetlenség iskoláinkban tanittatik, a sajtó által — haladás örve alatt — tápláltatik és a közéletben gyakoroltatik. «Ostromolt várban, mondja Nicolas, minden valamire való embernek helye a várfokon van.» Azaz nem szabad megtorlatlanul hagyni semmiféle vádat, gunyt, rágalmat. Nem mondom azt, hogy értekezéssel lépjünk fel vagy prédikáczióval. Czéltévesztő volna itt minden hosszas beszéd! Csak rövid, magvas megjegyzés ajánlható. Élczczel, csipős megjegyzéssel épp ugy nem ártunk a vallás szentségének, mint guanóval a földnek. Meglehet, hogy az odavetett eszmeszikra talán gyujtani fog és bővebb oktatás hallgatására készti az illetőt . . . Ha azonban nincs is kilátásunk eredményre, szólanunk kell, hogy lássák, miszerint hitünk nem alaptalan. Ha a szentirást isteni ihlettből származottnak tartják elleneink, használhatjuk a bibliát is. Ez azonban ritkábban történvén, «az észből mutassuk meg — mint Pascal mondja — mily esztelenség, ha minket, hivőket, megvetnek.» Nem lehet mindenki theologus, de vannak védokok, melyeket bárki megtanulhat és alkalomszerüen előadhat, mert a hol valaki megfordul, ott tanithat is.» — A leggyakrabban használható ily védokok gondos összeállitása lett volna tehát az érintett munka feladata.

[3] A winterbergi Steinbrenner czég készült a munkát kiadni. A kézirat nagy része készen áll, de teljesen nincs befejezve.

mányaival, vagy munkáinak szerkesztésével foglalkozott. Képes volt kora reggeltől (télen-nyáron rendesen 5 órakor kelt és 6 órakor végezte miséjét) késő estig dolgozni, anélkül, hogy rövid délutáni sétáján kivül megpihent volna. Csakis ezen vaskitartás és bámulatos szorgalom magyarázhatja meg azon termékenységet, mely életét jellemzi és nevét a magyar egyházirodalomban elévülhetlenné teszi.

Páratlan munkássága, önfeledett tevékenysége nem maradhatott, de nem is maradt érdemlett elismerés és jutalom nélkül. Eltekintve attól, hogy érdemeinek elismeréseül a 70-es években egy előkelő állásra lőn kijelelve a fővárosba, melyet azonban, rendkivül vonzódván tanári székéhez Esztergomban, elfogadni vonakodott, 1874-ben ő Szentsége, a pápa tiszteletbeli kamarásává neveztetett; majd helyettes, később rendes zsinati vizsgáló lőn, mig végre 1884. augusztus 2-án az esztergomi főkáptalan tagjává, tanár-kanonokká neveztetett ki.

A kitüntetések azonban csak ujabb és ujabb ösztönül szolgáltak Zádorinak arra, hogy szokott serénységével folytassa irodalmi tevékenységét, a melyet csakis akkor szakitott meg, midőn a kiméletlen halál férfi kora legszebb idejében egészen váratlanul és erőszakosan tépte szét munkás életének fonalát.

Erőteljes, kitünő egészségnek örvendő férfiu volt. Leszámitva szembaját, melyről főleg az utóbbi években gyakran panaszkodott, állandóan jól érezte magát, mint egész életében is keveset betegeskedett. Gyors és erős hizása ugyan némi aggodalommal töltötte el, de ki sem hitte volna, hogy végperczei, melyeket — mintha előérezte volna — az utóbbi időkben gyakran emlegetett, oly gyorsan fognak bekövetkezni. A végzetes napon (1887. deczember 17.) szokott kedélyességével ült az asztalnál, sőt feltünően derültnek mutatkozott. Vidáman hagyta el az étter-

met, a melynek küszöbét 22 év után utólszor volt átlépendő! Délután 3 óra körül érte a szélhüdés, mely egészen megdermeszté tagjait, különösen megbénitotta jobb oldalát és megfosztá beszélő képességétől. Harmadnapra némi javulást lehetett észrevenni, azonban ez csak utolsó fellobbanása volt a szikrának, mely aztán halvány fényével lassacskán végleg kialudt. Tizenkét napi szenvedés után, mely alatt a legodaadóbb ápolásban részesült,[1] deczember 30-án délután 5 órakor csendesen elszenderült az Urban.[2]

Amily őszinte részvétet keltett Zádori szomoru esete nemcsak a városban, hanem mondhatni az egész országban, épp oly mély fájdalommal találkozott a közszeretetnek és általános tiszteletnek örvendett férfiu elhunytának hire.[3] Meghatóan nyilvánult e szeretet, tisztelet, de egyuttal a mély sajnálat és részvét is azon impozáns végtisztességen, melylyel 1888. január 2-án örök nyugalmának csendes helyére kisér-

---

[1] Az orvosi segélyben Dr. Feichtinger Sándor kir. tanácsos, városi főorvos és Dr. Rapcsák Imre hgprimási uradalmi és t. megyei főorvos részesitették. — Az ápolást az irgalmas nővérek végezték a vizivárosi zárdából.

[2] Az esztergomi főkáptalan a következő gyászjelentést adta ki: «Az esztergomi Főkáptalan saját és az illető rokonok nevében fájdalmas szivvel jelenti szeretett tagtársának, nagyságos és főtisztelendő *Zádori János urnak*, Pápa Ő Szentsége tiszt. kamarásának, az esztergomi főszékesegyház mesterkanonokjának, az esztergomi érseki papnevelde hittanárjának, zsinati vizsgálónak, a szeplőtelen fogantatásról czimzett akademia tagjának, a szent hittudományok tudorának f. hó 30-án, esti 5 órakor a szentségek ájtatos felvétele után, élte 57-ik, áldozárságának 34-ik évében szélhüdés következtében történt gyászos elhunytát. A boldogultnak hült tetemei 1888-ik év január 2-án, délelőtt fél 9 órakor fognak az érseki papneveldében beszenteltetni, s 9 órakor a főszékesegyházban a megboldogult lelke üdvéért mondandó ünnepélyes gyász-szentmise után ugyanazon főszékesegyház sirboltjában örök nyugalomra elhelyeztetni. Esztergomban, 1887. évi deczember hó 30-án. Az örök világosság fényeskedjék neki!»

[3] Az összes hazai sajtó részvétteljes meleg hangon emlékezett meg a halálesetről, Miokovich Mátyás pedig szép, érzésteljes költeményben rótta le az elhunyt iránti kegyelet adóját. — V. ö. Szépirodalmi Kert. (Heti melléklet a Magy. Államhoz.) 1888. évf. 2. szám.

tetett.[1] Mindenki érezte, hogy a legjobb, legnemesebb szivek egyikétől kell örök bucsut venni. Érezte mindenki, hogy egy oly férfiu tetemeit fogadják be az esztergomi főszékesegyház sirboltjának évezredekre számitott ívei, kinek nemes szive csak Istenért, hazájáért és az emberiség javáért dobogott.

* * *

«Ki messze vagy, kinek hajója már
. . . a boldog világ előtt horgonyt vetett,
Egy-két szót . . . hadd szóljak még veled.»

A magyar egyházirodalom dús lombozatu fájáról Zádori személyében a legerősebb és leggazdagabban gyümölcsöző ágak egyike lőn a halál vihara által letépve.

Mint a fentebbiekben adott igénytelen vázlat elég világosan mutatja, oly tevékenység jeleli életének utait, melynek dicsfénye csak kevés halandó homlokát disziti. Mondhatni valóban, hogy pótolhatlan a veszteség, melyet a hazai egyházi tudomány és irodalom Zádori halála által szenvedett. Nem volt ugyan rendkivüli, alkotó elme, ragyogó lángész, de ritka nagy tehetségekkel, mély gondolkozással, gazdag képzelettel volt megáldva és oly munkakedv töltötte el, minővel kevesen dicsekedhetnek. Páratlan vonzódással viseltetett az irodalmi tevékenység iránt. Hosszu, talán nagyon hosszu idő fog elmulni, mig támad szellemi munkás, ki lelkének összes tehetségeit az övéhez hasonló kitartással, önzetlenséggel és lelkesedéssel fogja áldozni az irodalomnak.[2]

Páratlan szorgalmának és lankadatlan kitartásának főrugója — őszinte, tettvágyó hazaszeretete volt.

[1] V. ö. Magyar Állam. 1888. évi január 5-iki szám, hol e sorok irójának a temetésről szóló részletesebb tudósitása foglaltatik.

[2] «Mennyit irt, mennyit dolgozott ez ember! . . . (t. i. Zádori.) Addig tanult, addig irt, addig munkálkodott, mig elsötétült körülötte.» Papok Lapja. 1885. évf. 35. szám.

Figyelmesebben olvasva müveit, lehetetlen észre nem venni, mily hazafiui érzelmek dagaszták kebelét, mily magasan lobogtak szivében azon vágy tüzének lángjai, hogy közremüködhessék a hazai tudomány fejlesztésén, a hazafias érzület szilárditásán és a nemzeti müveltség terjesztésén. Rajongó szeretettel függött a hazai nyelven és az irodalmat a nemzet legdrágább kincsének tekintette.[1] Szilárdan meg volt u. i. győződve arról, hogy „amely nemzetnek nincs nyelve, nincs hazája, hanem csak — szállása"; hogy „a nyelv köti az embereket oly nemzeti családdá, melynek a politika vészei nem árthatnak." Hitte erősen, hogy az irodalom nemzetiségünk egyik rendithetlen védoszlopa és hogy „a tudományos emberfő mennyisége — a nemzet igazi ereje."

Munkáit alapos, beható tanulmány, sok ismeret, terjedelmes olvasottság jellemzi. Azonban — a mi felett különben nagy számuk mellett nem igen csodálkozhatunk — meglátszik rajtuk bizonyos, helyenként az irálynak nem csekély rovásával járó gyorsaság, a melylyel készültek. Müveinek értéke mindazáltal épp oly becses és maradandó lesz, mint azon hatás, melyet lelkesitése, buzditása és az irodalmi tevékenységre való ösztönzése, édesgetése által az ifjabb erőkre azon nemes czélból gyakorolt, hogy megszüntetni segitse kath. irodalmunk elhagyatottságát és a munka tág terének arányában növelje a hivatott munkások számát.[2] Törekvései nem maradtak siker

[1] «Zádori heves érdeklődéssel, sőt a nagylelküség bizonyos nemével ölel fel mindent, a mi e szó «*magyar*» alatt ismeretes, majd ismét felháborodással fogad minden botlást és emelkedett önérzettel utasit vissza bármily támadást ez ellen.» Magyar Korona. 1879. évf. decz. 8. szám.

[2] «Zádori mint szerkesztő már egy évtized óta édesgeti az ifjabb nemzedékben jelentkező irodalmi erőket a cselekvés terére, hogy hazai kath. irodalmunk eszményi korát, azaz egyetemes felvirágzásának korát tőle telhetőleg siettesse.» Magy. Korona. 1879. évf. decz. 8. szám. — Fentebb érintettem már, mily lelkesitőleg hatott e tekintetben társaira a Pazmaneumban. Érdemesnek tartom pótlólag megemliteni, hogy ott egy «a kath. irodalmat emelni

nélkül. Sokan vannak, kik lelkesen követték hivő szavait, tanácsait. Nagy azok száma, kik benne mestereket, vezéreket látták és iránta hálás tisztelettel viseltettek. Szépen nyilvánult e tisztelet és kegyelet áldozársága 25. évfordulójának alkalmából, melyet 1879-ben egészen zajtalanul ünnepelt ugyan, de nem hagyott nyomtalanul eltünni a tisztelet és kegyelet, mely több emelkedett költeményben és lelkes czikkben nyert kifejezést.[1]

Amily elismerést aratott Zádori irodalmi tevékenysége által, épp oly általános tiszteletnek és szeretetnek örvendett a magán életben — nemes jelleme, ritka jó szive és előzékeny, nyájas modora folytán.

Tört fényü kék szemeiből oly szelidség, jóság és szeretet sugárzott elő, hogy önkéntelen bizalomra keltette a sziveket. Mindenki, a ki ismerte, szerette, őszinte bizalommal és ragaszkodással viseltetett iránta. Szabályos vonásokkal biró kerek arcza a tó csendes tükréhez hasonlitott, melyen állandóan jóságos mosolyának sugarai játszadoztak. Nyilt, magas homlokán egyenes, őszinte jellemének kinyomata ült. Állandóan derült kedélye olyan volt, mint a nyári nap, melynek sugarai könnyen áttörnek a felhők foszlányain.

Az élet kisebb-nagyobb esélyeivel keveset törődött, azokon felülemelkedett. Nem volt bőbeszédü, de hallgatagnak sem nevezhetnők. Szivesen részt vett a társas élet-

akaró társulat» eszméjével is foglalkozott. Irataiban később rábukkantam e társulat «tervrajzára.» Neve «*Láncz*» lett volna. Védője: Sz. László. A tervrajz alatt több név olvasható, melyek sorrendben igy következnek egymásután: Lassu Lajos, Dessewfy Sándor, Pór-Bauer, Kuliffay Ede, Batykay Pál, Méri Etel, Lóskay Jeromos, Varga Mihály, Mladoniczky Ferencz, Vágner József, Horváth János, Kuthen Vendel, Rácz Ferencz, Kádlóczy János (Zádori álneve), Szabó Károly, Vinter Auréll, Németh Pál.

[1] Költeményeket irtak: *Békesi* Emil (Magyar Állam. 1879. évfolyam decz. 8. szám); *Vadász* György (Magyar Korona. 1879. évf. decz. 8. szám.) Ugyanott van «Sd» betükkel egy alkalmi czikk is, mely Zádori rövid életrajzát és igen melegen irt méltatását tartalmazza.

ben, jóllehet annak szórakozásait nem kereste. Küléletét a lehető legnagyobb egyszerüség, igénytelenség jellemzé, melyhez magas állásában épp oly hü maradt, mint volt tanár korában.[1] Nemcsak nem engedé éreztetni rangjának változását, hanem szerette volna azt inkább elrejteni. Mily ritka szerénység párosult nagy tudományával, mély áhitatával, fényesen bizonyitja azon magatartása, melylyel a közelebb elhunyt *Ipolyi Arnold* püspöknek Nagyváradra történt áthelyeztetése után a neki felajánlott beszterczebányai püspökséget elfogadni vonakodott!

Ezen nemes vonásait csak szivének őszinte, mély áhitata és a szeretet multa felül, melylyel a szegények iránt viseltetett. Kevesen vannak, kiknek ravatalánál több hálakönyü hullott volna a szemekből, több őszinte fohász tört volna ki a keblekből, mint Zádori sirjánál. Benne u. i. a szegények nagy jótevőt, bőkezü adakozót veszitettek.

Rochefoucauld szerint nem azon egyének nevezendők „nagy szellemeknek, kik a közönséges lelkeknél kevesebb szenvedélylyel és több erénynyel birnak, hanem a kik magasabb szándékok által vezéreltetnek.“[2] Ha igazak e szavak, akkor összefoglalva mind ezen nemes tulajdonokat, Zádorit méltán tisztelhetjük

---

[1] «Ritka jószivüsége és páratlan előzékenysége — irja Dr. Kőrösy László szép nekrologjában — oly népszerüséget szereztek neki (Zádorinak t. i.) a külső világban is, melylyel nem mindenki dicsekedhetik. Szeretettel vette körül növendékeit, tanártársait, pályatársait, de a polgárságot is ... Ritka szorgalmánál csak szerénysége volt nagyobb ... Tavaly lett kanonokká, de rangja emelkedését sohasem éreztette. Megmaradt mindig régi, nemes egyszerüségében, szeretetreméltó nyiltságában. A büszkeségnek még csak egy atomja sem volt benne ... Most már a főszékesegyház fenséges sirboltjában szendereg. Fáradatlan keze megdermedt, nemes szive megfagyott, nyájas mosolyát az utolsó napok szenvedései orozták el.» Esztergom és Vidéke. 1888. évf. 2. (január 5.) szám.

[2] «Les grandes âmes ne sont pas celles, qui ont moins de passions et plus de vertus que les âmes communes, mais celles seulement, qui ont de plus grands desseins.» Rochefoucauld. Maximes.

a nagy szellemek sorában, mert életének főjellemvonása gyanánt oly magasztosabb idealizmus tünik szemeink elé, melyből kifolyólag minden gondolatát, törekvését és cselekedetét Isten dicsőségének előmozditására, az egyház és haza jólétének emelésére irányozta.

Ez eszményi életnézetből származott fáradhatlan irodalmi tevékenysége, melylyel magát a haza adósának képzelte és a melyet mindenkor hirdetni fognak irodalmunk történetének legszebb lapjai.

Idealizmusa magyarázza meg nemes szivének jóságát, jellemének őszinte nyiltságát és ritka emberbaráti szeretetét.

Idealizmusából folytak mindazon fenkölt szellemre valló nemes tettei, melyek nemcsak életében szereztek köztiszteletet és szeretetet számára, hanem biztositják emlékének állandó és kegyeletes megőrzését is mindazok részéről, kik a nemes jellem, a jó sziv értékét és a valódi érdemek becsét kellőleg méltányolni képesek.

A HALHATATLANSÁG HITE A NEM KERESZTÉNY NÉPEKNÉL.

Irta ERHARDT VIKTOR.

(Vége.)

Befejeztük afrikai látogatásunkat; szálljunk hajóra és keressük fel a Nagy-Oczeán egyes szigeteit. Előbb azonban álljunk meg egy pár perczre *Ausztráliában.* Itt általában el van terjedve a lélekvándorlásban való hit s azt tartják, hogy holtuk után jobb sorsuk lesz, mint volt e földön, mert mint fehérek fognak felébredni s azok összes gyönyöreit és

előnyeit élvezendik.[1] — A *dajakok* Borneo szigetén azt tartják hősnek, ki minél több embert gyilkolt és ennek alapja azon hit, hogy a meggyilkoltak lelkei a jövő életben neki szolgálni fognak. Ha valamely főnök hal meg, számosakat lefejeznek, hogy annak szolgái legyenek. Az *uj-kaledoniaiak* szerint a lélek a halál után a föld alá jut, lesz ott sok étel, a halászat mindig kitünően sikerül, a nők mindig fiatalok és kedvesek lesznek. Még táncz is lesz; a gyermekek és öregek ifjakká változnak. Azt hiszik, hogy a lelkeket az istenek nyelik el, s ezeket akarván utánozni, halottjaikat megeszik.

A *viti* vagy fidschi sziget lakói hite szerint a léleknek azonnal a halál után Ndengei kigyó alaku isten előtt kell megjelennie, hogy megtisztuljon és az itélet kimondassék felette. De bajos ám az égbe jutni, főleg a szegény embernek; ha beakar jutni, azt kell hazudnia, hogy főnök, mert a nagy urakat ott is jobban respektálják, — igy talán bejut. Harczi buzogánynyal és czápafoggal felfegyverkezve megy a viti lelke a világ végére, hol egy szent fenyő áll, erre dobja a fogat; ha eltéveszti, nem szabad tovább mennie, ha azonban eltalálja, tovább megy egy bizonyos pontig, hol a halálakor legyilkolt asszonyok már várják s ezek kiséretében folytatja utját. Bárddal fegyverzett óriás azonban utját állja, ezzel meg kell vivnia. Ha legyőzetik, az óriás megöli és felfalja s ekkor mindennek vége. Ellenben ha ő a győztes, addig vándorol, mig egy csónakot talál, mely őt Ndengei elé szállitja. Itt megkérdik nevét, rangját, ő körülményesen elbeszéli egykori nagyságát, hatalmát, beszél azon országokról, melyek felett uralkodott, azon emberek számáról, kiket felfalt. Elmondván ezeket, a kormánylapátra ül; ha Ndengei hitelt ad szavainak, jól jár, ellenkező esetben a lapát egyet billen és a szegény bünös az örvény és hullámokba merül, a honnét nincs szabadulás. A paradicsom minden képzelhető gyönyörök helye; a legszebb gyümölcs, amint leszakittatik, azonnal ujra fakad, a lég telve van a legfinomabb illattal, az ágakon a leggyönyörübb tollazatu madarak ugrálnak és

[1] Oberländer I. m. 207.

az erdők telve vannak halhatatlan — sertésekkel. (A sertéshus t. i. kedvencz eledelök.) A nők pedig azért kisérik a férfi lelkét, hogy bizonyitsák házas állapotát, — agglegények ugyanis semmi szin alatt sem juthatnak az égbe. Ha mindazonáltal valamely agglegény rászánná magát ezen tulvilági utra, eléje áll a «nagy asszony», ki különös ellenszenvvel viseltetik minden agglegény iránt, dühösen megtámadja és szét akarja tépni. Ha terve nem sikerül, elé áll egy másik agglegénygyülölő, ki az uton rejtőzködött, ez biztosan legyőzi s egy kövön parányokká veri őt szét. *Tahitin*, a társaság szigetek egyikén széltében beszélik, hogy lélekké csak az lesz, ki teljesen megsemmisittetik. Oro, a harcz istene kagylóval a hust lehorzsolja a csontokról s azt megeszi; a testétől ily módon megfosztott lélek tovaszáll a rajateai nagy tóhoz, melyet egy sor lapos lombozatu fa körit, ágaikkal lombsátort képeznek. A lelkek itt tánczolnak, lakmároznak és — bogarakká válnak.

De nehogy részrehajlással vádoltassunk, Amerika felé vezető utunkban el nem kerülhetjük a *Hawaii* vagy *Sandvich*-szigeteket. Itt — állitólag — a jövő életnek még fogalmával sem birnak, s azt tartják, hogy isteneik csak arra valók, hogy félelem és rettegéssel töltsék el őket.[1]

Folytassuk utunkat kelet felé és kössünk ki az Egyesült-Államok legszebb városában, San-Franciscoban, ez amerikai Nápolyban. Nagy sürgés-forgás vesz minket körül; de nekünk ehhez semmi közünk, az európai romlott erkölcsöket itthon is tanulmányozhatjuk; de még a város páratlan fekvése, tája sem köt le minket, tovább állunk, a wigwámokat keressük és a századok óta tüzzel-vassal üldözött s kihaló félben levő indiánok felé forditjuk tekintetünket. — Az *indiánok* hisznek a lélek halhatatlanságában és a jövendő életben; hanem az emberi lélekről egészen sajátos fogalmaik vannak. Már Amerika felfedezése előtt is ünnepet ültek a holtak emlékére s ezt következőleg tartották: Halottak napja előtt való napon szárnyasokat öltek le és azokat a legizle-

[1] Oberländer. I. m. 195., 169., 159. és 150. ll.

tesebben készitették el; zöldséget is főztek. Elkészitvén az ételeket, a család összes tagjai összegyültek házaikba, az étkeket nádból fonott emelvényre tették, keresztbe tett lábakkal és karokkal a földre guggoltak, szemeiket a földre szegzék és kérték a holtakat, hogy jönnének el hozzájok és élveznék az étkeket s velök együtt imádkoznának az istenekhez. Igy telt el az éj, anélkül, hogy a guggolók egyszer is felpillantottak volna, attól félvén, hogy ezáltal megzavarják a holtakat falatozásukban, vagy haragra ingerlik őket. Másnap reggel az étkeket, melyekből a holtak csak a legfinomabb részt ették meg, s azoknak csak illatát élvezék, — szétosztották a szegények közt s a nap többi részét vigság és örömben töltötték. A kereszténnyekké lett indiánusok e pogány szokást részben még most is megtartják; halottak estéjén a sirokra az égő gyertyák mellé tálakat is tesznek, tojás, zöldség, hal, hus és süteményekkel. De habár az indiánusok általában hiszik a lélek halhatatlanságát, magáról a lélekről, annak jövő életéről a különböző törzsek, különböző felfogással birnak. Némelyek azt hiszik, hogy a lélek az emberi testtel való egyesülés előtt is létezett, — a testtől elvált lélek pedig megtartja azon tulajdonságokat és hajlamokat, melyekkel az illető ember életében birt; azért is, a mi a halott életében kedves volt előtte, mindazt sirjára rakják. Az *északi indiánusok* a jövő életet érzéki módon képzelik. Van jövő élet, melyben a jó jutalmat fog nyerni, a gonosz pedig ki lesz zárva a paradicsomból. A boldogok hazája délnyugatnak fekszik és a nagy szellem kiváló kegyéből némelyek már éltökben az odavezető uton járnak. E távoli országba a szellemek utja (tej-ut) vezet. Mielőtt azonban az elhunytak lelkei ama boldog szigetekhez jutnának, hol a holtak falvai vannak, sokat kell szenvedniök; kőhajókon kell a sebes folyamokon átkelniök; feneketlen örvények felett egy sikamlós hátu kigyón kell átvonulniok; egy más mély és széles folyón gyenge fatörzsből álló hidon kell átmenniök; veszélyes ut ez, mert a hid folyton inog. A ki leesik, rögtön hallá vagy tekenyősbékává változik; a ki átjut, még nem szabadult meg minden bajtól. A parton ugyan-

is óriási kutyák támadják meg a jövevényt és rokonai is hidegen, közönyösen fogadják. Mégis körülfogják őt és földi hirek után kérdezősködnek. A boldogok falvai oly nagyok, a milyenek a földön nem is találhatók; azok lakói titkos tánczot járnak, vadásznak, halásznak s zavartalan boldogságban — pipáznak. A kik éltöket erőszakos módon veszitették el, azoknak fejtetőn kell tánczolniok s azt hiszik, hogy ezek a többiekkel nem élnek közösségben. Hellwald szerint azonban ezen adatok helyteleneknek látszanak.

A kisdedek lelkeiről különös nézettel birnak, azt tartván, hogy e gyenge lelkek nem birják meg a veszélyes utat, azokat nem merik elereszteni. Mit tesznek hát, hogy a lelket visszatartsák? Ha egy kisded meghal, eltemetik; de a bölcsőbe egy rakás fekete tollat tesznek s azt hiszik, hogy a lélek mindaddig *a fekete tollak között tartózkodik*, mig eléggé megerősödik, hogy a veszélyes utra kelhessen. E toll bábút a nő mint kisdedét gondozza, ringatja, dalol neki, s ha otthonról távozik, magával hordja mértföldekre is a vállán függő bölcsőben.[1]

A *délamerikai indiánusok* mindnyájan hiszik, hogy a lélek a halál után is él. Némelyek a lélekvándorlásban hisznek, azt tartván, hogy a testtől elvált lélek más emberi testet vesz fel, — azért is a halottat ételekkel, edényekkel, csónakkal és fegyverekkel temetik el; mások ismét azt vélik, hogy a holtak lelkei az állatok testében uj életre kelnek és az előbbi lakhelyeikhez közel eső erdőben tartózkodnak s az éltökben szenvedett bántalmakért boszut állnak.[2] Az *amazon-indiánusok* egy harczias mennyországra számitanak, hol harczi játékokkal töltik az időt. Szép lányok szolgálnak nekik, az ételek hegyszámra állnak előttök s a részegitő ital bőven folyik. A jó ember tigris, vagy majommá, a gonosz csuszó állattá, vagy papagájjá változik.

A *comantsche indiánusok*, habár korlátolt vallási fogalmakkal birnak, a jövő életet bizalommal várják s ott bölé-

[1] Oberländer. I. m. 322.

[2] Schütz. Der Amazonas. 155. l.

nyek és más nagy mennyiségben található vadakra fognak vadászni. A *lapos fejü indiánusok* Britt-Columbiában szintén halhatatlannak tartják a lelket. A hős, ki harczban esik el, vagy a kit meggyilkolnak, annak lelke örökké tartó boldogságot élvez a mennyben; a ki pedig természetes halállal mulik ki, az arra van kárhoztatva, hogy századokig a fák ágai között tartózkodjék.[1] Hát a jég és hó közé szorult *eszkimóknak* van-e fogalmuk a jövő életről? — Van, de biz az egy kissé különös. A lelkek kiszabadulván a testekből, vagy felfelé az égbe, vagy lefelé a földbe szállnak. Az égbe szállóknak rossz dolguk van, azok hófödte hegyen, vagy tengerek mellett nyitott sátrakban laknak; fekete férgekkel telt iszapos vizet isznak; a vén asszonyokat hollók kínozzák, melyek hajukba csimpeszkednek. Itt a lelkeknek nincs nyugalmuk, ide-oda bolyongnak; az északi fény sugarai is ily lelkekből állnak, melyek egy viziló fejével labdáznak. A lélek szerintök halavány szinü, se husa, se csontja annak, oly finom, hogy majd semmi. Gyenge voltát ide s tova való hányatás s az ég folytonos mozgása okozza. Az eszkimók barátjaiknak azt kivánják, hogy lelkök inkább lefelé szálljon, ezért is a haldoklót a földre fektetik, hogy lelke ne felfelé, hanem lefelé szálljon. Miután ők teljes életökben élelmöket a mélységből halászszák, a boldogok lakhelyét is a föld, a tenger alatt keresik. Ott lakik a jó szellem, Torngarsak; a tél ismeretlen, folytonos a nyár, a viz kitünő, tömérdek a madár, hal, fóka, iram s minden fáradság nélkül foghatók. E szép országba főleg a gyermekágyban kimult asszonyok, a tengerbe fult férfiak és a czet-vadászok jutnak, a földön nékik osztályrészül jutott szenvedések jutalmául. Szirtes, rögös ut vezet azonban oda, mely öt napig tart s a lelket vérrel boritja. A ki ez utat télen, vagy viharban teszi meg, pórul járhat: s ez a második halál, mely után mindennek vége van. A gyermek sokkal együgyübb, — mondják — mintsem hogy e helyet megtalálja, azért sirjára kutyafejet tesznek, mert a kutya lelke bárhonnét is haza talál.

---

[1] Oberländer. I. m. 229., 304. H. Hellwald I. m. I. 285, 300, 410. ll.

Végre a legfelsőbb északon lakó Grönlandot se kerüljük el. A *grönlandiak* hiszik, hogy van lelkök, mely növekedhet, de fogyhat is és azt tartják, hogy ők azt meg is tudják igazitani és javitani. Hitök szerint ők a beteg lelkét nyul, szarvas, vagy valamely gyermek lelkével kicserélhetik. Midőn hosszu utra indulnak — lelkök gyakran otthon marad; alvás közben pedig elhagyja a testet és vadászat, táncz vagy látogatással tölti idejét.

A lélek a halál után a boldog helyre, a tenger fenekére költözik, hol Tongarsuk lakik nejével, hol szakadatlan a nyár s a nap soha le nem nyugszik. Ide csak jó emberek jutnak, kik éltökben sokat dolgoztak, nagy tetteket vittek véghez, sok czethal és tengeri borjukat fogtak; továbbá, kik sokat szenvedtek, vagy a tengerbe vesztek, vagy halva születtek. Öt napig tart az ut meredek, vérfödte sziklákon. A csillagokba is eljut a lélek — mondják ők — a legfelső égbe, a szivárvány fölé; de ide csak a henyék mennek, a gonoszok, a boszorkányok, kiknek haját a hollók tépik. Ezek itt gyakran éheznek, soványak és erőtlenek s az ég gyors forgása miatt soha sincs nyugalmok.[1]

A *thlinkitók* Észak-Amerika lakói is hiszik a jövő életet, mit bizonyit azon szokásuk, hogy temetés alkalmával rabszolgákat is ölnek, hogy azok a megholtnak a más világon szolgáljanak.[2]

Mielőtt Amerikától megválnánk, még egy-két dél-amerikai népről kell megemlékeznünk. *Brazilia* őslakói, a tupinambasok hitték a lélek halhatatlanságát s a lélekről eléggé fejlett fogalommal birtak. Mig a lélek a testben van, An-nak hivták; az elválás után Anguere volt a neve. Az erősek, a hősök holtuk után boldog tartományba jutnak s ott bőviben vannak mindannak, a mit az erdők lakójának szeme-szája csak kivánhat; a gyávák, a gyengék ellenben Anhanga hatalmába jutnak. (E népnél a dualizmus divik. Anhanga a jó Istennel ellenkező lény.) Költői ihlettségökben «a madarak báj-dalá-

[1] Cantu I. 744.

[2] Hellwald. I. m. I. 394.

ban a hozzájok szóló lelkeket hallják s az ősök intik unokáikat.»[1]

Az *araukanok* (Chili lakosai) az emberben kettős lényeget különböztettek meg: a mulandó testet és a halhatatlan testet.[2] Az *argentinai* vad indiánusok pedig, ha közülök valaki halálán volt, még élve az előre elkészitett gödörbe fektették, egy korsó vizet és élelmiszereket tévén melléje. Időnkint meg-megtekinték, vajjon él-e még, vagy meghalt-e már. Ha a halál beállt, a gödörbe a halottra hányták annak fegyvereit és diszékitményeit és azután befödik a sirt. E szokás alapja aligha nem azon hitben keresendő, hogy a halott a más világon azoknak még hasznát veheti.

Ezzel végeztünk Amerikával, s térjünk vissza a vén *Európába*; szólitsuk elé a sirokból annak rég kihalt népeit, hogy ők is tanuskodjanak az emberiségnek a lélek halhatatlanságában, a jövő életben való hitéről.

A *pelasgok*, ugy Itália, valamint Görögország őslakói mysteriumaikban a jövő életben való hitet tanitották. A *hetruskok* titkos tanai szerint, a jók haláluk után istenekké változnak; a kisebb vétkekért ezen, vagy a más világon kell bünhődni; a nagy bünösöket örök büntetés éri.[3] A *görögök és rómaiak* hite elég világosan ki van fejezve a mythologiában, mely szerint a meghaltak lakása Pluto birodalma; a görögöknél «hades»; a rómaiaknál «Erebus», vagy «Orcus»-nak neveztetett. A bejáratot Campaniában hitték, Alsó-Itália egyik tartományában, az Averno tava mellett; ez valóban borzalmas vidék. A rege szerint a holtak országa egy sziget, mely körül a Styx kilencz kanyarulatban folydogál. E folyóra esküdtek az istenek is (Odyss. V.); ezenkivül még három alvilági folyó volt: a Kozytus, Acheron, az iszapos sós «köny-folyó» és a Phlegeton. (Odyss. X.) A lelkeket Hermes kiséri az alvilágba. (Odyss. XXIV.) A Styx és a Kozytus a Tartarus bejáratánál összefolyt s itt várta az alvilági révész Charon a Hermes (Mercur) által a világból

[1] Denys Fer. Brasilien 21. l.

[2] Famin C. Chili 16. l.

[3] Passerini, Cantunál II. 485.

vezérelt lelkeket. Charonnak a rév fejében egy obulust kellett fizetni és azért is egyet a halott nyelve alá tettek. A tulsó parton a kikötőnél lakott a 3 fejü alvilági eb, mely mindenkit beeresztett, de ki senkit. A lélek az eb mellett elhaladván, az éj, az álom és halál palotáihoz ért, hol a félelem, a gond, betegség, egyenetlenség, éhség, nagyság, háboru stb. alakjai bolyongtak; a fák ágain pedig a komor és félelemgerjesztő álmok ültek. Az éj palotája szörnyü látványt nyujtott; sötét terhes felhők fedék azt; az istennő csak este hagyta el, midőn is fekete öltönyben, kétfogatu kocsiján állva, homlokán a csillagfátyollal, baljában a forditott égő fáklyát tartva, az égre szállt, hogy annak végén a földre szálljon. Gyermekei, az *álom* és *halál* ikertestvérek valának. Az álmot kegyosztó istennek tarták és mákvirággal koszoruzott szárnyas ifjunak képzelék, kezében bőségszarut tartott, melyből az álom hull a földre. A vasszinü szörnyü halálnak a görögök kedvesebb alakot adtak; koporsón ülő, szárnyas ifjunak festék, majd fekete ruhás alvó gyermeknek, fáklya, lepke (feltámadás?), koszoru és olló-félével. A költők később szörnyalakot adtak neki. E palotáktól a lélek azon helyre jutott, hol az alvilági birák itéletet tartának. Ezek voltak: Aeakus, Minos (Odyss. XI.) és Rhadamantas, Jupiter fiai, kik holtuk után lettek a lelkek biráivá. A jókat az Elysiumba bocsáták, a gonoszakat pedig a Tartarusra kárhoztatták.

Az Elysiumot, a boldogok szigetét a Lethe, a feledés folyama vette körül; a ki az Elysiumba ment, előbb ivott belőle és elfeledé földi életét. A boldogok gyönyörü kertekben jártak, hol örök tavasz uralkodott s oly boldogság részeseivé lettek, melyet a halandó el sem képzelhet. A Tartarus ellenben a kinok helye. A bejáratnál állott a három, szörnytekintetü furia: Alekto, Megära és Tisiphone. (Ilias IX. Odyss. XIV.) Ezek feladata volt a Minos által elitélt gonosztevőket, főleg az orgyilkosokat, a hamis esküvőket (Ilias III.) és a háládatlan gyermekeket kinozni. Ezek néha a földre is felszálltak, hol a gonosztevőt, p. Oertes anyagyilkost üldözék. Nem messze az itélőhelytől egy sötét

üregben éltek a sors istennői, a parkák: Klotho, Lachesis és Atropos. Hivataluk eléggé ismert.

A kárhozottak büntetései soha czélhoz nem vezető munkákból álltak; pl. a danaidák szitában hordták a vizet feneketlen hordóba; Sisiphusnak szikladarabot kellett felgörgetni a hegyre, honnét az visszahullott a völgybe. (Odyss. XI.) Tantalus tó közepén áll, melynek vize álláig ért; de a mint inni akar, a viz eltünik; feje fölött a fán gyümölcsök függnek és hozzá lehajlik az ág; de amint feléje nyul, ellebben. (Odys. XI.) A Tartarus legvégén áll Pluto vára, hol nejével trónolt.[1]

A rómaiak különösen a tulvilági léttel való összeköttetést a Geniusokban keresték, mint az ember védszellemeiben s a Manesekben, mint az ősök szellemében.[2] De a lélek halhatatlanságába való hit nemcsak a hitregékben szerepel, feltalálható ez a görög és római költők, bölcselők és irók müveiben és a népszokásokban is. *Homer* szerint a lélek csak árnyék, mely a testet követi s melytől a végperczben megvál, (Ilias XII. XII. XIII. XV. XVI. XVII.) hogy a neki kijelölt tartózkodási helyre vonuljon a földön, vagy a föld körül. Különben az Ilias és Odysseában e tárgyra nézve — mond Cantù — ellenmondás található. *Xenophon* igy ir a lélekről: «Ne gondoljátok, hogy bezárván földi életemet, nem leendek többé; hiszen most sem láttátok lelkemet, hanem tetteiből következtettétek lételét. Gondoljátok-e, hogy a meghaltak tisztelete fönnmaradna, ha lelkeiknek semmi hatalma sem volna? Én ugyan sohasem tudtam magammal elhitetni, hogy a lélek, mig a halandó testben van, él, midőn pedig tőle elvál, meghal. Mert azt látom, hogy a lélek ad életet a halandó testnek, a meddig benne tartózkodik. Ha tehát ez ugy van, a mint én gondolom és ha a lélek elhagyja a testet, legyetek tisztelettel lelkem iránt.»[3] Sokrates, Pythagoras, Plato hittek a lélek halhatatlanságában. Aristoteles nem tagadja a lelket; de annak halhatatlanságát

[1] L. Furstedler. Die götterwelt der Alten. 73. l.

[2] Szathmáry I. m. 344.

[3] Cyropaedia VIII. 7, 17—28.

csak hinni látszik. Phokylides szerint: «Istentelenség az emberek maradványait szétszórni, mert a holtak hamvai és csontjai visszatérnek a világosságra és hasonlók lesznek az istenekhez.»[1] A halál az életet csak megcsonkitja, de el nem ragadja. Jönni fog egy nap, mely ismét világra hoz minket — mond Seneca. Cicero pedig az életből csak mint vendégfogadóból távozik. És «de senectute» irott müvében igy szól: «Oh dicső nap, midőn elhagyva e tömeget és sárfészket, az égi lelkek társaságába fogok lépni.» Egyes népszokások is e hit mellett bizonyitanak, p. a görögöknél, midőn a beteg közelgő halálát érzé, isteneihez fordult, levágá egyik hajfürtjét és azt az alvilág isteneinek áldozá, végre pedig Hermes kegyeit iparkodék megnyerni imádság által, ki lelkét az alvilágba kisérendi. — A rokonok és ismerősök egybegyültek, a haldoklót megölelték, megcsókolták és figyelemmel lesték utolsó szavait, sőt utolsó lehelletét is, ezt tartván a távozó léleknek, melyet magukba szini iparkodtak.

Minden halottat a földbe kellett eltemetni, mert azt hitték, hogy a temetetlenül maradottak lelkei száz évig bolyongnak a Styx partjain. Ezenkivül mindenkinek kötelességévé volt téve, a talált hullát eltemetni, a ki ezt elmulasztotta, Athén törvényei szerint szigoruan bünhődött.

Talán kelleténél tovább időztem a görögök és rómaiaknál; ideje, hogy más népekhez forduljunk.

Az *ó-baszkok* (Spanyolorsz.) a sirt «a nagy nyugalom ágyának» tartották; a halál szerintök ideiglenes alvás, melyből uj életre kelünk, hol a jó tetteket megjutalmazzák, a gonoszokat pedig megbüntetik.[2]

Az Ázsiából jött *Gallurok,* kiktől a régi Galica nevét nyerte, szintén hittek a lélek halhatatlanságában. Ez képezte papjaik, a druidák egyik főtanát. De ezt onnét is következtethetjük, hogy a holtnak számviteli iratait is vele együtt eltemették, vagy pedig megégették, mintha számot kellene adniok a másvilágon is. Sőt pénzt is vettek kölcsön, azon kötelezettség mellett, hogy a más világon visszafizetendik;

[1] Chateaubriand. A kereszténység szelleme. I. 293. l.

[2] Hellwalld. I. m. 233.

a holtakhoz leveleket is irtak s azokat, vagy a sirra, vagy máglyára tették.[1]

A *szlávok*, — kiknek ősvallása rokon az ázsiaiakkal, lévén nekik is két principiumok: a fehér (bielo) és a fekete (cerno); jó és rossz, világosság és sötétség; főnökeik halálakor azok nejeit is megölték, vagy velük együtt megégették és e szokás Lengyelországban egész a 10. századig, Oroszországban még később is gyakoroltatott. Tavaszkor a holtak emlékére ünnepet tártottak, mi a jövő életbe való hitökről tanuskodik.[2]

Az *ó-germánok* szintén hitték a lélek halhatatlanságát és a jövő jutalmat, vagy büntetést.[3] Ezt bizonyitja a mennyről fogalmuk is. Ezt Ásgandnak hivták és egyesité magában a minden képzelmet felülmuló fényt és pompát. Kiválóan szép a szinaranyból épült Walhalla (Niflheim), hol a harctéren elesett hősöknek, a walkyrok által vezérelt lelkei tartózkodnak. Ez épület oly nagy, hogy annak tetejét alig lehet látni; bensejét pedig lakói fegyverei ékesitik. E palota az aranyliget (Glaser) közepén áll; a fák ott aranyleveleket hajtanak. A hősök naponkint felvértezik magukat s a vár 540 kapuján szabad térre vonulnak, hol harczi játékokban gyönyörködnek. A harczi játékokban kapott sebek nem halálosak, sőt nem is fájnak, hanem rögtön begyógyulnak és délben mindnyájan egészségesen térnek vissza a városba s Odin asztalánál az ázokkal étkeznek s az édes bortól megrészegednek, melyet a walkyrok öntözgetnek nekik. E gyöngyélet a világ végéig fog tartani s a hősök a boldogok uj honába, melyet Brymer-nek hivnak, ujabb örömökben fognak részesülni.[4] Az elhunytak megitélését Odin Forset-re bizta, a csatában elesettek azonban legott a Wallhallába bocsáttatnak. Azok, kik a paradicsomba fel nem vétettek, Helheimban a hideg és sötét világban laktak, mely ugy lévén ren-

[1] Cantu I. m. IV. 166.

[2] U. a. VIII. 117. és 118.

[3] Posselts. Geschichte der Deutschen. I. 16. és Rotteck Weltgesch. III. 113.

[4] Fürstedler. Die Götterwelt der Alten. 160.

dezve, mint a mi világunk, benne az élet szokott foglalkozásai folytattatnak; ez okból a sirok fegyverek, aranynyal és házi eszközökkel töltettek meg.[1] Sőt mi több, a sirba temették hajójukat, harczi ménöket és harczi kocsijukat is, hogy tetszés szerint vonulhassanak Odinhoz a Wallhallába.[2] A germánoknál nagy szerepet játszott a halotti saru felkötése, melynek jelentőségét egy bajor monda igy magyarázza: «Egy aznap eltemetett nő este visszatért övéihez és megkopogtatván az ablakot, panaszkodott, hogy lábaira nem adtak uj czipőt, miért is lábai most véresek, sebesek. Az ut a másvilágra veszélyes, tövises; karfa nélküli hidon kell átmenni és egy romlott kutya és vad bika rémiti a lelkeket.» Egy másik régi monda szerint: «Boldog az, ki életében szegénynek sarut adott, lábai a tövises uton nem sebesittetnek meg; boldog, ki a szegénynek tehenet adott, az nem szédül a karfa nélküli hidon; boldog, ki a szegénynek kenyeret adott, annak nem kell a kutyától félnie; boldog, ki a szegénynek gabonát adott, annak nem kell a bikától rettegnie.[3] A világ végén itélet lesz; a jók Gimle nevü fenséges palotába vonulnak; a gonoszok ellenben Nastrand iszonyu helyre taszittatnak, hol körülvéve mérget lövellő kigyóktól, végtelen kinokat fognak szenvedni.[4]

Az előadottakkal majdnem teljesen megegyez az *északi* vagy *skandináv* nép hitregéje is. A hősöket a Walhalla fogadja be, hol Odin uralkodik. Minden reggel aranytaraju kakas kelti fel őket, mikor is az udvarral (Odinstum) harczijátékokra mennek. Az elesettek azonnal feltámadnak és lakomához ülnek s a Säkrimer nevü vadkan husából falatoznak, mely soha el nem fogy, hanem mindig ujra nő. A szolgálatot a walkyrok, az örök szüzek végzik; ők vezetik a hősök szellemeit is a Wallhallába.

A bünösök s azok, kik ágyban mulnak ki, a puszta és

---

[1] Cauta. VIII. 64.

[2] Baer Wil. Der vorgeschichtliche Mensch. 441. l.

[3] U. a. 442. és kk.

[4] Dantu. I. m. VI. 16. és Fürstedler I. m. 162. l.

szomoru Helheim (pokol) lakói lesznek az utolsó itéletig, midőn érdemök szerinti helyre fognak utasittatni.[1]

Végre szólnom kell még a *muhammedánusokról.* Hogy ezek hisznek a jövő életben, azt fölösleges hosszasabban bizonyitgatni. A «korán» a siron tul a választottaknak bőséges jutalmat igér s az eltaszitottakat büntetésekkel rémiti. A paradicsom merő érzéki élvezetekből áll. Az összes hitetlenek: azaz, kik nem Muhammed követői, örökre elkárhoznak. — A kárhozottak helye több emeletre van osztva; a legalsó pokolban a képmutatók bünhődnek, kik csak szájjal s nem szivvel voltak vallásosak. Ezek felett vannak a bálványimádók; ezeket követik a magusok és sabaeusok, ezután jönnek a zsidók és keresztények. Egy külön pokolban kinlódnak azok, kik hitök szerint ugyan választottak, de cselekedeteik szerint kárhoztatandók; ezek a legcsekélyebb büntetést szenvedik, a büntetés nem örök, a vétség szerint 700—7000 évig kinlódnak.[2] A korán számos helyen szól a jövő életről, a paradicsomról, a pokolról és a feltámadásról; ime a főbbek: VII. fej. (Sura.) A XXXII. fej.-ben olvassuk: «A halál angyala, ki minden cselekedetünk felett őrködik, elvágja napjaitok fonalát és ti megjelentek az örökkévaló előtt.» XXXIX. fej.: «A hitetlenek, gonoszok csoportosan a pokolba mennek; a musulmanok, a jámborok, az irgalmasok csoportosan a paradicsomba szállnak fel.» A feltámadásról szól a 41., 76., 81., 82. fej. és több. Az 52. fej. 16. §-a szerint: «az igazak a kéjkertben fognak lakni,» végre az 56. fej. az utolsó itélet, a feltámadás és a Korkan érzéki gyönyöreiről szól.

Emlitsem-e még, hogy bizonyos barbár ősnépek halottjaik koponyáját átlyukasztották, valószinüleg a végből, hogy majdan a lélek visszatértét megkönnyitsék. Sőt vannak régészek, kik a régi sirokban — ugy Európában, valamint Amerikában — temetett halottak guggoló helyzetében is ama népek a jövő életbe való hitének kifejezését látják.

---

[1] Szathmáry. Az emberi nem müvelődési tört. II. 26. 27.

[2] Rotteck Weltgesch. IV. 270.

Azt mondják, hogy ezzel azon helyzetet utánozzák, melyet egykor anyjuk méhében foglaltak el; mert a halált második anyának tartják, mely bennünket a tulvilági életre szül.

«Látjuk — igy fejezem be értekezésem Rotteckkel — látjuk, hogy az ember, habár az érzéki világra van utalva, még is mindenütt sejtelmei és vágyai annak határain tulterjednek;... látván a gonoszság győzelmét, jutalomra számit s lépten-nyomon az enyészettel találkozván, a siron tuli életben hisz. A közönséges emberi kebel e magasztos érzelmei, ez a kiolthatatlan s mintegy ösztönszerü vágyódás a szem nem látta haza után, kell, hogy az elfogulatlan gondolkozónak magasztos elmélkedésül szolgáljon s talán többet is ér ez a kutató ész kicsinyes kételyeinél.»[1]

Hátra van még, hogy az olvasottakból levonjuk a következtetést. Látván, hogy az emberiség, alig számbavehető kivétellel, hisz a lélek halhatatlanságában, a jövő életben, vagy azt kell mondanunk, hogy mindnyájan az őskinyilatkoztatás ugyanazon egy forrásából meritettek s igy ezen hitök érvül szolgál az emberi nem egysége mellett; vagy pedig azt kell elfogadnunk, hogy ez a természet szava — Isten szava — s mint ilyen teljes érvényü bizonyitéka lelkünk halhatatlanságának.

A materialisták azonban a népek ezen általános hitét nem fogadják el érvül, azt állitván, hogy a halhatatlanságban való hit a folytonos lét utáni vágyból keletkezett s nem egyéb az, mint az önfentartási ösztön szükségképeni következménye. De helyesen mondja erre Stöckl,[2] hogy «éppen ezen természetes és legyőzhetetlen vágy, mely a siron tul is terjed, semmisiti meg a materialismust; mert ha az anyagon kivül semmi sincs, akkor ama természetes vágy az emberben semmi szin alatt sem keletkezhetnék, amint az állatoknál nem is létezik. A természet nem hazudik.» Az emberi

[1] Rottebk. Weltg. I. 261.

[2] Lehrbuch der Philns. II. 287.

nem ezen általános hite kétségkivüli bizonyitéka lelkünk halhatatlanságának. Igen «az Isten halhatatlanná teremté az embert.»[1] Bajza jeles költönk az emberiség benső hitének ad kifejezést, mondván:

Lenni kell egy jobb világnak,
Itt vagy más bolygó tekén,
Ébren, alva ezt sugalja
Fájó szivnek a remény.

A PAPNEVELDEI TANÁROKRÓL.

Irta Dr. DUDEK JÁNOS.

A theologiai iskoláztatás kérdése immár napi kérdés, melyet a rohamosan szaporodó követelmények a napirendről levétetni többé nem is engednek. All pedig ez a kérdés ama három pont gyakorlati megoldásától, melyet már az 1858-i esztergomi zsinat is kitüzött, midön előirta: Philosophiae maxime rationali sedulam ac diuturnam *ante* ii operam navent in Seminariis, qui sacris disciplinis inibi fuerint instituendi. — In Seminariis.... theologia integra omnino, *servata scholastica methodo*, tradatur. — Professores agant solerter, ut *discendi amorem* in discipulis *excitent*. — (De Seminariis majoribus.)

A helyes iskolai rendszer kérdése önként mintegy az eszmetársitásnál fogva a theologiai iskolák tanáraira hivja fel a figyelmet s mi is annyira fontos személyeknek tartjuk őket, hogy ezennel bátrak vagyunk az eszmecserét rájuk forditani.

Ha a paedagogia, különösen pedig a didaktika követelményeit be akarjuk vonni a hittudomány tárgyalásába, pedig tanitásunk sikere ettől függ; ha azt akarjuk, hogy theologusaink az iskolában alapos képzettséget s a tovább-

[1] Bölcs. 2. 23.

munkálkodásra kedvet kapjanak: akkor mi egyebet sem tehetünk, minthogy egyszerüen a tanárok felé fordulunk s a nevére érdemes iskola jogos igényeit vállaikra háritjuk.

S ez nem is lehet máskép. A tanár az, a kiben az általa előadott tantárgy mintegy megtestesül; a tanitványra nézve a kettő egygyé olvad; ő tanárjában s tanárjától tanul; a tárgy fontosságát, szépségét, a felfogás módját a tanitvány a tanárról olvassa le. A tanár jelleme, tudományos képzettsége beleolvad a tárgyba, melyet előad. A tanár az, ki a nagy szellemi kincset a didaktika eszközének segélyével apró pénzre váltja s tanitványainak megszerezhetővé teszi. Ő vezeti le az igazságokat az általok elfoglalt magas regiókból s számukra a tanitványok eszéhez beutat keres, melyben lerakva az első eszméket, egyuttal leteszi a biztos alapot — a továbbmüködésre.

Az iskola a tanár vállain nyugszik; tanári müködése előnyeit vagy hátrányait szemmelláthatólag magán viseli; a jó tanár, tehát nem egyszerüen a tudós férfiu, sem a közszóllam szerinti jó ember, hanem a jó tanár valóságos áldás tanitványaira s igy a tudományra is.

Ennélfogva nagyok is az igények, melyeket nemcsak támasztunk, hanem egyszerüen követelünk attól, a ki a theologiai iskola kathedráján ül. A követelésnek a theologiai tanárral szemben két indoka van. Ugyanis a hittudományban, mint ilyenben két mozzanatot kell megkülönböztetni. Először is a hittudomány egyes tárgyainak szoros összefüggését. A theologia összes részleteiben oly összefüggő egészet képez, hogy bármely tárgy előadása is legyen az egyes tanárra bizva, az a tárgy csak egy részlet, de a többivel összefüggő részlet, a mint a dogmatika, mint középpont körül csoportosulnak; ugy, hogy a tanárnak, bármely tárgyat adjon is elő, az összes theologiában jártasnak kell lenni, de amugy alaposan, nehogy eltéveszsze az egyes vonatkozásokat, melyekkel a tételek birnak; nehogy külön nézetek vagy éppen ellentétek kerüljenek felszinre oly kérdésben, a hol azoknak helyük nincs, s hogy a tanár jártassága folytán a reá bizott

tárgy betöltse azt a szerepet, a mely őt a theologia körében megilleti.

Másodszor figyelembe kell venni a hittudománynak, mint ilyennek természetét s az azzal összefüggő didaktikai vonatkozásokat. A theologiai tárgyakat jól előadni — nehéz feladat. Elsőben is tudni kell a tárgyat, itt azonban a tudást jól megkülönböztetjük a reflexio nélküli beemlézéstől — ez a dolog tudományos oldala; azután a tárgyat jól kell tudni előadni — s ez a dolog didaktikai oldala. Ez a kettő nem mindig találkozik és semmi esetre sem esik egybe; a minthogy köztudomás szerint a különben igen tudós férfiu igen rossz tanár lehet, a kinek a müködését a tanitványok sinlik meg.

A dolog természetéből meritett emez indokok egyuttal feltüntetik amaz igények mivoltát is, melyeket a theologiai tanárnak kielégitenie kell, ha nem a látszatnak, de a valóságnak van előtte jogosultsága.

A mai időben ezeket az igényeket ugy szokás kifejezni, hogy az, a ki tanári kathedrát akar elfoglalni, birjon a tanárságra szükséges képesitéssel és képességgel.

A nézetek e tekintetben más rokon téren eléggé ismeretesek. A gimnáziumi tanárságra való képesités — törvényhozóink felfogása szerint — körül van irva. A gimn. hittanárok képesitése legujabban és pedig dicséretre méltó módon szabályozva lett. A fővárosi elemi-hitoktatók mozgalmai a tanitásra haszonnal lesznek. Mert hiába, a mint változik az ember müködési módja az idő és a hely körülményei, nemkülönben jogos követelményei folytán, akként kell a müködésre való képesitésnek is számolni a kellő követelményekkel.

Hogyan állunk e tekintetben a papneveldei tanárokkal?

A trienti zsinat határozata értelmében (sess. 23. cap. 18. de Reform.) a papneveldékre vonatkozó minden jog és intézkedés, tehát a tanárok kinevezése is, a megyés püspököt illeti meg s a nálunk divó gyakorlat szerint a theologiai tanárság csak az egyetemen képesitett oly férfiakkal szokott betöltetni, a kiket a megyés püspök egyuttal méltóknak talál e fontos hivatás betöltésére.

Tehát az általános követelmény, mely a képesitésre vonatkozik, a theologiai tanárokat lényegében nem érinti; az egyház e tekintetben megelőzte a mai kor követelményeit; már t. i. a mi a tanárban megkivántató tudományos képzettséget illeti. Vannak azonban mozzanatok a mai gyakorlat szerinti képesitésben, melyek némi eszmecserére szolgáltatnak anyagot, s ezeket érdemes szóba hozni azon mérték szerint, a mely szerint a tanárral szemben támasztható igényeket előbb mértük. Hogy pedig a kép teljes legyen, meg fogjuk érinteni az egyes theologiai iskolákon müködő tanároknak egymásközti s igazgatójukhoz való viszonyát, a mint azt a paedagogiai elvek javalják.

I. A theologiai tanárrá való képesités a kiállott szigorlatok alapján történik és pedig vagy csak azon tárgyból, melyet az illető eléád, vagy az összes theologiából, a mely utóbbi esetben az illető a hittudor czimét nyeri el s a mint oklevelében irva áll, feljogosittatik a monarchia összes theologiai iskoláiban, azaz azok bármelyikében való alkalmaztathatásra.

Erre a módozatra hármat vélek megjegyezni. a) A dolog természetének megfelelőbbnek találom, ha a tanári állás a hittudorsághoz lenne kötve; a theologia tárgyai közötti összefüggés megkivánja, hogy a theologia tanára birjon kellő átnézettel az összes theologián, már pedig ezt a szükséges átnézetet akkor szerzi meg az ember, midőn a szigorlatra készül; de különben a theologiai iskola, mely a felső iskola rangjával bir, minden egyházmegyében csak egy létezik, megkivánja, hogy tanárai hittudori oklevéllel birjanak.[1] b) Nem vélem helyesnek, hogy nálunk az egyetemi hittanhallgatónak meg van engedve a négy évi theologiai kursuson belül két szigorlatot is tehetni; és pedig a sz. irástudományból és a dogmatikából; nem találom helyesnek a tudomány érdekében, mert az a két szigorlat

[1] Ez a követelmény a mai körülmények között majdnem általánosan érvényesül. Lehetnek azonban kivételek, a midőn valaki az irodalmi téren állja ki a közpróbát; egy Répászky, Kazaly doktori czim nélkül is diszei voltak az illető theol. iskoláknak. Itt mégis az általános szempont az irányadó.

mind az illető tárgyak, mind pedig az előadás alatt lévő tantárgyak rovására van. Elég lenne egy szigorlat a sz. irástudományból, a dogmatikából semmi esetre sem engedném meg a növendéknek a szigorlatot — a mai igények mellett. c) Annál is inkább, mert szükségesnek gondolnám a szigorlati tananyag némi rendezését és pedig oly értelemben, hogy az iskolai auktoron kivül legalább egy kitünő auktor ismerete kivántassék meg a szigorlandótól — már csak némi irodalmi ismeret miatt is.

Ez a nézetem a mai képesitési eljárás javitásáról.

Ha valaki a kiállott szigorlatok alapján a doktori fokozatot megnyerte, ezzel tanuságot tett tudományos képzettségéről; hogy azonban tanárrá legyen minősithető — szükséges még egy vizsgálat a paedagogiából és pedig a mint ma a hittanhallgatók csak benevoli auditores a paedagogiában, ugy ha theologiai tanárokká akarnak képesittetni, rendes vizsgálatnak legyenek alárendelve. Ugyanez hozatott be a gimn. hittanároknál; már pedig az okok, melyek miatt ez történt, nem kisebbek a theol. tanároknál sem.

A paedagogiai vizsgálattal vélném tehát megtoldatni a theologiai tanárok vizsgálati anyagát, hogy a kvalifikaczió teljes legyen.

Az ilyen kettős képesitéssel t. i. tudományos és paedagogiai kvalifikaczióval birók közül ki és mily módon nyerje el a kathedrát, vajjon konkursus utján, vagy egyszerü kinevezés által-e? az a megyés püspök intézkedéséhez tartozik; csak az az egy lenne óhajtandó, hogy a jövendő tanár legalább is egy-két évig a lelkipásztorkodás terén müködjék, hogy megismerkedjék és pedig saját tapasztalása utján a gyakorlati élet körülményeivel.

II. A mi már az egyes intézetben müködő theologiai tanárok, mint tanárok, egymásközti viszonyát illeti, a mennyiben tanári testületet képeznek élükön az igazgatóval, — e tekintetben a paedagogiának még nagy követelései vannak velünk szemben.

A tanári testületre szükségesnek látszik a *tanári gyülések* (konferenczák) megtartása; az egyes tanárra nézve

pedig *iskolai működésének nyilvántartása.*[1] A paedagogia által követett nyilvántartás sem az iskolának sem a tanárnak nem árthat, sőt meggyőződésem szerint éppen az árt mindkettőnek, ha senki sem érdeklődik irántuk. Képviselje tehát a nyilvánosságot az intézettel szemben az igazgató és pedig szorosan a paedagogia követelményei szerint; képviselje mint elnök a tanári gyüléseken s mint tanférfiu az iskola többszöri látogatása által.

A tanári gyüléseket a mai paedagogia egyenesen követeli, egyrészt a tanitói előmenetel kölcsönös megbeszélése czéljából, másrészt a tudományos eszmecsere miatt, mely a tanárra mindig óhajtandó, már csak az egyoldaluság kikerülésére is. Ne legyen minden tanár egy független kis ország; tárgyaik egymással szoros kapcsolatban vannak, legyen tehát a tanár-testület is ilyen összhangzatos egész, a mit azonban csak az eszmecsere létesithet. A theologiai tanárok képezik a jövendő lelkipásztorokat; mennyi szó fér az *ezeknek szükséges* oktatáshoz, hogy az czélirányos legyen, hogy az életbe lépő növendék vegye hasznát annak, de egyszersmind tudja is hasznát venni annak, a mit tanult, mert bizony e pontban az élet a theologiai tanár urakkal szemben egy felkiáltó jelet állit.

Francziaország ma az egyházi élet terén hasonlithatlanul szebb és nagyobb mint volt egy század előtt; ennek okai vannak. Én egyebek között ezen okok közé sorozom azt is, hogy a franczia theologiai iskolákon müködő, nagyobbrészt a párisi St. Sulpicius intézetéből kikerülő tanárok tanitási módja és tárgya egy kötet utasitással szabályozva van; ilyen utasitás a többi közt, hogy a mai nap elterjedt tévelyeket első sorban tartsák szemük előtt, azokat bonczolgassák; az elmultakra csak annyiban reflektáljanak, amennyiben a mai tévelyek alapját képezték stb. S gondoskodva is van, hogy ezen utasitások megtartassanak. Nálunk ily irányban legalább a tanári gyülés lendithetne valamit.

[1] A kérdést csak általánosságban vetem fel; a részletek és módozatok a paedagogiai elvekből önként folynak.

A tanári gyülésektől lehetne várni azt is, hogy a naponkint felmerülő vallási kérdések, melyek mind a theologiába vágnak, egy-egy értekezés alakjában a konferenciákon szóba jövén, amint felmerülnek, azonnal a sajtó utján is tisztáztatnának; a katholikusok azonnal határozott nézpontokat kapnának a felmerült kérdésre nézve, az eszmezavar nem terjedhetne s a közállapotok talán egy életrevalóbb irányba tereltetnének. Ma óriási az eszmezavar s a mint azt várni lehetne, az eszmetisztázók között tanárokkal alig találkozunk, pedig ezt a nemes ambicziót örömmel látná a közvélemény.

A gyüléseken ápolt testületi és tudományos szellem, meg a gyüléseken elnöklő és azokat vezető igazgató s az ebben érvényesülő nyilvántartás két szokásos hibának gyökerét vágná. Először is nem állhatna be az az állapot, hogy évek során a tanári széken olyan üljön, a ki oda nem való s a ki talán éppen tanárkodása által bizonyult a tanárságra alkalmatlannak; mert hiába, salus reipublicae suprema lex esto; azokban a tanitványokban fontos személyek rejlenek és az iskolai alapot pótolni később alig lehet. Másodszor nem állhatna be az az anomalia, hogy egy tanár többféle és tanári hivatásával talán heterogén foglalkozásra adja magát; ez egy theologiai tanárnál, a kitől az iskola és a közélet annyit követel, éppen feltünő, sőt kézzelfoghatólag szakmájának rovására irandó.

Az iskolával szemben az igazgató képviselje a nyilvánosságot és pedig az előadások többszöri látogatása által. Hogy mi előnye, sőt szüksége van az ilyen látogatásnak, azt legjobban érzi a tanügy. Szüksége van erre a tanárnak, szüksége a tanitványnak. Egy öregebb, tapasztaltabb tanférfiu utmutatásai, a mint azok az iskolában szerzett tapasztalatok alapján a gyülés tárgyát képezhetik, senkire sem feleslegesek.

Ha a tanár cum zelo et amore dolgozik az iskolában, ha meg nem feledkezik a promotio alkalmával mondott szavairól: esküszöm.... hogy minden igyekezetemet oda fordítandom, miszerint tehetségem és viszonyaimhoz képest a theologiai tudományszakok általam is kellőleg müveltessenek

s elébbre vitessenek: akkor az ilyen müködésnek hatnia kell a tanitványokra is s lehetetlen, hogy a jó példa hatása alatt a növendékekben oly nézet kapjon lábra, miszerint feladatuk a leczke beemlézésén tul nem terjed.

A közállapotok szemlélése, az önképzés elhanyagolása a papság egyes tagjaiban kell, hogy bennünket tanárokat is egy kis gondolkozóba ejtsen; mert a jó iskolának jó gyümölcsöt kell teremnie.

Minden nyilvános intézmény nyilvános kritikának van alávetve; csak az legyen a jelszó, hogy «győzzön a jobb.»

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

II. A KALOCSA-FŐMEGYEI PAPSÁG IRODALMI MÜKÖDÉSE.

Irta SZŐLLŐSSY KÁROLY.

Adorján, máskép *Váradi Péter*, azelőtt esztergomi kanonok és Mátyás király tanácsosa és kanczellárja, később kalocsai érsek. *Wagner* szerint «Ecclesiarum Colocensis et Bachiensis Archiepiscopi Epistolae» czim alatt főpásztori leveleit adta ki, melyek azonban elvesztek. Meghalt 1500-ban, a kalocsai névtár szerint 1501-ben.

Antunovich János bosoni választott püspök és nagyprépost szül. 1815. junius 19-én Kunbaján, Bácsmegyében. Egyházi pályáját az érseki udvarnál kezdette mint levéltáros és sz.-széki jegyző, 1842-ben almási plébános lett, 1859-ben kanonok, 1875. óta pedig nagyprépost és czimz. püspök, 1882-ben egy szlavon nyelvü müvet adott ki: Naputak za one koji osiçaju napast postati Nazarenom. Kalocsa bácsi név alatt több öreg plébános élményeit irta meg. A bunyevácz nép szellemi fejlesztésére illir nyelven heti nép-

lapot szerkesztett és adott ki a hetvenes években, ily czim alatt: «Bunyevačke i sokačke Novine.» Legnagyobb müve: «Bogi čovidi» 60—70 nagy iven nyomva, széles theologikus ismeretről és practikus észjárásról tesz bizonyságot. Névtelenül és álnév alatt számtalan czikkeket irt a lapokba és folyóiratokba.

Bajzik János, nagyprépost, szül. 1767-ben, meghalt 1839-ben. Egyházi tudományos iró. Önálló munkája: Compendium Juris Canonici. Megjelent Pesten, 1836-ban. Supplementum ad Compendium Juris Canonici. Pest. 1837.

Balogh György apát-plébános Bácsban, szül. Kupuszinan, Bácsm. 1817. április 16-án. A «M. Sion» V. folyamában «A bácsi plébánia száz éves emléké»-t közölte.

Bartl György, szül. 1826. szept. 16-án Kakasdon, Tolnam., 1864. óta bresztováczi plébános. Leforditotta Jarisch J. A. «Népszerü polemiai hittan. Az egyházköi plébánosnak ötven estéi» czimü müvét.

Bedcsula Tamás, kanonok, szül. 1805. decz. 16-án Felső-Szent-Iványon, Bácsmegyében. Van egy latin müve: «Vita Petri Klobusitzky Archi-Episcopi Colocensis et Bachiensis.» Meghalt 1864. január 25-én. (Életrajzát l. Magyar Sion 1864. II. 80.)

Bednár Ágoston, szül. Baján, Bácsm. 1848. márczius 20-án, Borsodi lelkész. Önálló kiadványa: «Népszerü beszédek a ker. házi nevelésről, melyben a szülők gyermekeiket részesiteni tartoznak. Königsdorfer Márton után forditva.» Megjelent 1878-ban, Kalocsán.

Bednár József, szül. 1837-ben. Baján (Bácsm.) mint csataaljai plébános halt meg. Az apostagi plébánia történetét irta meg. Megjelent a «M. Sion» III. évfolyamában.

Bende Imre, szül. 1824. aug. 28-án Baján. A theologiát Bécsben elvégezvén, káplán lett, majd 1849-ben tanulmányi felügyelő, 1853. levéltáros, 1854-ben futaki és 1869-ben ujvidéki plébános, ugyanezen évben lett apát is. 1875. kiadta az ez évben tartott sz. István-napi egyházi beszédét. Majd Ujvidék városa részéről országos képviselő és tavaly óta beszterczebányai megyés püspök. Névtelenül több hirlapi czikk jelent

meg tőle. Székfoglaló beszédét Budapesten nyomatta ki három nyelven.

Bende József, apátkanonok és hittudor szül. 1823. jan. 30-án Martonoson, Bácsm. Mint segédlelkész kezdette egyházi pályáját, majd tanulmányi felügyelő és theol. tanár; 1859-ben ó-becsei plébános lett, 1869-ben apáti czimet nyert és mint ilyen 1878. óta a kalocsai főkáptalan tagja. Irodalmi működését l. Danielik és Ferenczy II. 23. és Vutkovich 37. l. Kiegészitésül még a következőket adjuk: Irodalmi működését Budapesten, az egyházirodalmi magyar iskolában kezdette, ugyanis 1843—1844-ben mint szerencsés társforditó szerepelt. Ugyancsak mint központi papnövendéktől megjelentek tőle: Nehány vonás az első keresztények életéből. 1846-ban és 1883-ban «Sz.-Bernárd élete» czimü költemény. A Magyar Encyclopaedia munkatársa volt. Dolgozott végül a Pázmány-füzetekbe, Kath. Lelkipásztorba és a Garay-féle gyüjteményes kiadásba. Imádságos- és énekkönyve 1885-ben III-ik kiadásban jelent meg.

Bernáthffy József, kanonok, szül. Ujlakon 1765-ben, meghalt 1821-ben. Van egy latin gyászbeszéde, melyet gf. Kollonitz László kalocsai érsek fölött mondott és 1817-ben Budán adott ki.

Boromisza István, tanitóképző-intézeti tanár Kalocsán, szül. 1852. deczember 6-án Kalocsán. — «Kalauz» czimü tanügyi folyóirat munkatársa.

Chabicsovszky György, bikityi plébános. A méhtenyésztésről irt egy latin művet; czime: Apiarius systematicus, seu nova apum cultura. Kalocsa, 1880.

Csajághy Sándor, csanádi püspök, szül. 1880. április 6-án Bácsmegye hasonnevü városkájában. Mint Kalocsafőmegyei pap és csanádi püspök életrajzát és irodalmi működését l. Danielik és Ferenczy I. 75. és Vutkovich 47. és 117. l. Az itt közlötteken kivül megjegyzendők még, hogy egyes beszédei a Pázmány-Füzetekben és a Pátkai-féle gyüjteményes kiadásban is megjelentek. Meghalt 1860. február 7-én Temesváron. Halála után «Vegyes művei»-t Dr. Csiky Gergely adta ki három kötetben és pedig

I. k. Értekezések. II. k. Püspöki körlevelek. III. k. Költemények. Életrajzát l. Orsz. K. N. Naptár 1861. 356. l.

gf. Csáky Imre, biboros-érsek. Született 1672. október 28-án, meghalt 1732. aug. 28-án. Minthogy esztergomi kanonok is volt, irodalmi müködését illetőleg már fölemlitettük. L. Uj M. Sion. 1886. 99. l. Kiegészitésül: 1690-ben Bécsben egy alkalmi beszéde jelent meg.

Csicsáky Imre, gf. Csekonics-családnál nevelő, született 1860. aug. 21-én Almáson, Bácsm. A theologiát Budapesten hallgatta s mint papnövendék kiváló irodalmi tevékenységet tüntetett fel. Önálló munkái: Scaramelli János Lelki Kalauzából, a gyakori szent gyónás. 1879. Egy év Párisban, vagy az ész ellenmondásai. Regény. M. H. kanonok franczia eredetije után. 1882. E regény először a Magyar Korona hasábjain jelent meg. Ugyanezen évben Kalocsay Gyula papnövendéktársával «Emlékversek»-et irt a Bács-Almáson emelt kápolnának Csicsáky József által 1882. október hóban történt felszentelése ünnepére. — Jeremiás siralmai. A Vulgáta nyomán, a héber egybevetésével. Budapest. 1885. Szinte forditás. Aesthetikai tanulmány. Alighieri Dante Divina Comediájának III. része az «Il Paradiso» felett. 1886. Lenyomat «Bölcseleti Folyóirat» czimü Temesvárt megjelenő szakközlönyből.

Draskovich György, biboros-érsek, l. Esztergom főmegyénél, Uj Magyar Sion 1886. 102. lapon. Meghalt 1587. január 31-én.

Evetovich János, katymári káplán. Született Bács-Almáson. 1860. Már mint papnövendék több kisebb történeti értekezést irt. Ezek közül egy: «A Bogomilek Boszniában» a «sz. Agoston-Egylet« szemelvények czimü kiadványában névtelenül meg is jelent. Költeményei a M. Államban, M. Koronában, Kalocsai Néplapban, Jézus Szive Hirnökében és a Vasárnapi Lapokban jelentek meg; fordit franczióból Chateaubriand, Falconnet, Rebaul, Laprade; németből Weber, Hensel Lujza, Uhland, Schiller, Görres, olaszból Petrarca, Dante, Manzoni, Milli, angolból Moore Tamás, Wordsworth, Hemans Felicia és spanyolból Lope de Vega

Corpio költők után. A Mayer Arnó-féle «Katholikus Társadalom»-ban 1882-ben egy olaszból forditott regénye van: «A szokás legyőzi a természetet» czimmel.

Fonyó Pál, volt tanitóképző intézeti hittanár előbb Baján, később Kalocsán, jelenleg plébános Sükösdön (Pestmegye) szül. Szegeden, 1847. junius 4-én. A gyakorlati hitoktatás terén a hazai első tekintélyek egyike. Összes irodalmi müködése főképen e térre szoritkozik. A legtöbb czikke «Keletéri» név alatt jelent meg kath. napilapok és folyóiratokban. Önálló müvei: Gyakorlati hitelemzések a római kath. népiskolák I. osztályában. Használatban levő katekizmusaink és a mélt. püspöki kar által 1876-ik évben kiadott népiskolai tanterv nyomán II. kiadás. — Módszertani hitelemzések a r. k. népiskolák III. osztálya számára. — Magyarázott elemi katekizmus, vagy módszertanilag kidolgozott hitelemzések a r. k. népiskolák II. osztálya számára. Baja, 1882. Hitelemzésünk emelése. Koszoruzott pályamunka. Eger, 1883. — Az országos tanitói gyülés lefolyása és elvi jelentőségü főbb mozzanatai. Kath. szempontból beszámoló jelentés. Baja, 1882. A katholikus szertartások elemei. Néptanodáink felsőbb osztályai, ugyszintén a polgári és felsőbb népiskolák számára. Baja, 1881. Németül is megjelent. Kath. egyháztörténet dióhéjban a fönnebbi intézetek számára. Baja, 1881. — A legszentebb nap, vagy: imák és elmélkedések a szent gyónás és áldozás napjára. 1884. II. kiadásban 1886. Népiskolai hitelemzéstan a kath. lelkészek, hitelemzők, tanitók s nevelők, ugyszintén növendékpapok és tanitójelöltek hasznára. Kalocsa, 1885. 1885-ben a «Katholikus Hitoktatás» czimü szaklapot alapitotta és szerkeszti, a «Népiskolai Tanügy»-nek pedig évek óta főmunkatársa. A M. Allam és M. Korona is több izben hoztak tőle czikkeket, igy: Évi jelentés és megnyitó beszéd a kalocsai katkolikus legényegyesület 1885. évi közgyülésén. 1885. A M. Koronában Szőllőssy Károlylyal összeállitotta: A magyarországi római és görög katholikus tanitóegyesületek kimutatását. (1883. Budapest. Lenyomat a Magyar Koronából.) Végül van egy forditott müve: Természeti érvek

Isten létéről. Irta König A. A mü kitünőségét leginkább illusztrálja azon körülmény, hogy már a II. kiadásban forog kézen.

Gróf Frangepán Ferencz, előbb minorita rendi szerzetes, majd egri püspök és kalocsai érsek. Mint iróról Horányi I. 700. l. emlékezik meg; továbbá l. Egri Emlékkönyv 269. l.

Frint Mihály, papnövendék korában az egyházirodalmi iskolának egyik legrégibb tagja. 1833-ban mint társforditó tevékeny részt vett az az évi «Munkálatok»-ban. Frint Mihály ma a nagyváradi egyházmegye tagja.

Gaal István, érseki cerimoniárius volt. Egy kisebb vallástudományi munkát adott ki.

Garay József, felső-szent-iváni plébános, szül. 1842. okt. 17-én Bajmokon. Költészettel foglalkozik. Eddig a Kath. Hetilap és Jézus sz. Szive Hirnöke számára irt. Ugyanezt irhatjuk testvéréről, Garay Károlyról, ki Józseffalvi plébános.

Grézló Károly, született 1838-ban Szabadkán. Papnövendék korában az egyházirodalmi iskolában, 1862-ben mint társforditó tett az iskolának szolgálatot.

Gregorianez Pál, érsek, l. Esztergom főmegye iróinál, Uj M. Sion, 1886. 111. lapon. Meghalt 1565-ben.

Haynald Lajos, biboros érsek. L. Esztergom-főmegyénél Uj M. Sion 1886. 113. lapon. Az itt közlöttekhez adandók: 1869-ben bemutatta «Flora biblica» czimü világhirü növénygyüjteményét és müvét, melynek alapján a m. t. Akadémia tagjául választotta. Felemlitendő továbbá: Emlékbeszéd Bartakovics Béla egri érsek gyászünnepélye alkalmával. Eger. 1873. — A sz. István-társulat 1882. márczius 23. nagygyülését megnyitó elnöki és emlékbeszéd gf. Károlyi István fölött. Budapest, 1882. Emlékbeszéd Dr. Fenzl Ede k. t. felett. Budapest, 1885. Németül is megjelent. Harminczöt év alatt mondott politikai nagybecsü beszédei eddig csak a napilapokban jelentek meg. Önállóan tehát csak ezután jelennek meg. Életrajzát l. még Arch. Ért. 1870. III. arczképpel. — Országgyülési Emlékkönyv. 1866—67.

Házy István, szül. 1839. aug. 16-án Kalocsán, meghalt

1875. november 14-én. Egyházi beszédeket adott. Czimük: Az apostolok Jézus kinszenvedése alatt. Nagybőjti egyházi beszédek. Szabadka. 1873.

Hopf János, prépost-kanonok és hittudor, szül. Szegeden, 1817. október 26-án. 1866-ig a csanádi egyházmegye tagja. Theologiai tanulmányai végeztével Bécsbe, az Augustineumba küldetett, honnan mint hittudor érkezett vissza; majd b. e. Lonovics József püspök szertartója és titkára, 1850—1861-ig hivatal nélkül, 1861-ben számfölötti czimz. kanonok, 1866-ban Lonovics kalocsai érsek lett, egykori titkárát magával vitte Kalocsára, hol egy évig mint érseki könyvtárőr volt, egy év mulva már főegyházi kanonok lőn. Kiadta nagynevü pártfogójának, Lonovics József érseknek «Népszerü egyházi archaeologia, vagyis a kath. ünnepek, szentségek, ünnepélyek s szertartások értelmezése» czimü nagyhirü munkáját. E három kötetes mü most már negyedik kiadásban jelent meg. A Magyar Encyklopaedia munkatársa volt. — 1862-ben megjelent tőle: Titoknoki jelentés a Sz. László társulat müködéséről. Pest, 1862.

Horvát Antal, szentszéki jegyző, szül. 1813. Baján, meghalt 1839. jun. 2-án. 1837-ben az egyházirodalmi iskolának tagja és mint ilyen, két czikkel járult a «Munkálatok»-hoz, u. m.: A szentirás philosophiai magyarázatáról. 1837. Sz. Leó Flavianushoz irt levele. 1838. Az első évben egy költeménye is jelent meg a Munkálatokban.

Horváth Ferencz, gimnáziumi igazgató, szül. 1818. szeptember 6-án Baján. A bajai gimnáziumi értesitőben következő czikkei jelentek meg: A gimnasiumok szükségesek és hasznosak. 1853. — A tanodai bizonyitvány jelentősége. 1854. — Kalászok a tanodai és szülői nevelés mezejéről. 1855. — Tulzó-e az iskola, midőn a nyilvános élvezethelyektől eltiltja az ifjuságot? 1856. — Kell-e vallásosan nevelni a gimnasiumi ifjuságot? 1857. Meghalt 1866. október 29-én.

Horváth Imre, doroszlói plébános, szül. 1834. deczember 7-én Foktün, Pestm. 1875-ben egy kötet egyházi beszédet adott ki. «Népszerü beszédek a kath. egyház ünnepeire.» Kalocsa. 1875.

Jámbor Pál, azelőtt szabadkai gimnáziumi igazgató, szül. Pakson, Tolnamegyében 1822-ben. A katholikus egyház kebeléből 1871-ben kilépett. Az irodalomban különben jelentős neve van, Francziául is irt. L. Kertbeny. A magyar nemzeti és nemzetközi irodalom könyvészete. XCVIII. lap. — Irodalmi müködését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy I. 228. l. Irodalmi pályáját mint kispap kezdette. 1841., 1842. és 1843. költeményei jelentek meg a Munkálatokban, melyeket azután mindig nagyobb és nagyobb szabásu müvek követtek. Mint pap, azokon kivül, miket Danielik felemlit, még a következőket irta: Párisi emlékek. 2 kötet. Szabadka. 1861. Egyházi beszédek. Szabadka. 1862. Hiador költői müvei. Szabadka. 1863. A magyar irodalom története. Pest. 1864. I—II. kötet. Nagy Sándor. Tragédia 5 felv. Pest. 1865. A milliomos-leány. Vigj. 3 felv. Pest. 1865. Künn és honn. Költemények. Szabadka. 1866. A müvészek. Regény. Kolozsvár. 1866. Hiador ujabb költeményei. Pest. 1871. Jámbor Pál munkái. Budapest. 1873. I—II. kötet. Országgyülési beszédek. Pest. 1861. Virgil Aeneisének ismertetése. Szabadka. 1874. 1870-ben a «Közvélemény»-t szerkesztette. Életrajzát l. Honderü, 1877. II. 5. — Ország Tükre 1862. 2. arczképpel. — Kisfaludy Társaság Évlapjai, 1871—72. VIII. 252. l. — Vasárn. Ujs. 1862. 11. Magyarorsz. és a N. V. 1886. 50. arczképpel.

Kanyurszky György, egyetemi hittanár, szül. Nemes-Militicsen, Bácsm. 1853. márczius 10-én. Hittanulmányai végeztével az Augustineumba küldetett, a honnan mint hittudor érkezett vissza. Először káplán lett, azután tanulmányi felügyelő, majd Kalocsán, jelenleg pedig Budapesten az egyetemen hittanár. Irodalmi munkássága a következő: Az élet halála és a halál élete. Egyházi beszéd az év utolsó napjára. Kalocsa. 1878. — A legyőzött király diadala. Nagyböjti beszéd-sorozat. Kalocsa. 1880. — Isten és a világ szelleme. Pünkösdvasárnapi szent beszéd. Budapest. 1880. — A Horebi bálvány. Polemikus értekezés Ch. Beke, Voltaire és a t. ellen. Budapest, 1881. Külön lenyomat a

Religió 1881. folyamából. — A klasszikus arab nyelvtan kézikönyve. Bécs. 1881. — Maszkil sirjedhidhüth. Örömköltemény Rudolf és Stefánia ő Fenségeik egybekelése alkalmából tiszteletökre irta Wolff József, kalocsai rabbi, birálja K. Gy. Budapest. 1881. — A nagy áldozat. Nagypénteki beszéd. Budapest. 1886. Külön lenyomat a Philologiai Közlönyből. — Egyes költeményei a Katholikus Hetilapban és a Kalocsai Néplapban jelentek meg. A Pázmány Füzetekbe is irt. 1883. óta a «Kath. theologiai Folyóiratnak» fő- és 1884. óta a «Korunk» rendes munkatársa.

Katona István, kanonok, első rendü történetiró, szül. Bolykon, Nógrádmegyében, 1732. deczember 13-án; meghalt 1811. augusztus 17-én. Mint irót l. Esztergom-főmegyénél Uj M. Sion. 1886. 461. lapon. A M. Sion I. folyamában van egy posthumus czikke: Analecta de Strigonio.

Kleiner Lajos, szül. Doroszlón, Bácsm. 1846. október 9-én. Tanitóképző-intézeti tanár, majd vicerektor. A «Kalocsai Néplap» főmunkatársa, a M. Állam levelezője. Tollából több jeles czikket hoztak a bácskai lapok és a kath. napilapok. Tanügyi czikkei is alaposságról tanuskodnak.

gf. Klobusitzky Ferencz, érsek, szül. 1707-ben Sárosmegyében, meghalt 1760. április 5-én. Főpásztori levele Bécsben II. kiadásban jelent meg 1751-ben.

Klobusitzky Péter, érsek, született 1752. jun. 26-án Fehér-Gyarmathon; eleinte szepesi, később esztergomi kanonok, nagyprépost és nemesiai fölszentelt püspök, majd erdélyi és zágrábi püspök, végre kalocsai érsek. Rimely «Historia Collegii Pazmaniani» 345. lapján mint báró szerepel. Mint iró fel volt már az esztergomi főmegyénél emlitve. L. Uj M. Sion. 1886. 464. lapján. Életrajzát l. Hazai Tud. 1807. II. 5. 12. — Rel. és Nevelés. 1843. II. 5. — Gem. Bl. 1834. 72. — Jelenkor. 1839. 96. — Egyh. Ért. 1823. I. 171. l.

gf. Kollonitz László, érsek, szül. Bécsben, 1736-ban. Kollonitz születésére nézve báró Zay volt, de Kollonitz adoptálta őt és azóta mint gf. Kollegrádi Kollonitz László, Zay Ugrócz örökös ura irta magát alá. Kezdetben nagyvá-

radi kanonok és nagyprépost (1760—1774), azután erdélyi, 1780-ban pedig váradi püspök lett; 1787-ben kalocsai érsek lőn. Mint váradi püspök, Biharvármegye örökös főispánjának neveztetett ki. Hogy mily áldott lelkü lehetett a boldogult főpap, legjobban mutatja azon körülmény, hogy kortársai «szegények atyja» nevével tisztelték meg. Meghalt 1817. április 23-án. Politikai beszédei 1795-ben Pesten jelentek meg. Életrajzát l. V. Ofner P. Ztg. 1817. 41. 42. — Pressburg. Ztg. 1781. 72. — Siebenb. Quartal. 1790. I. 376. l. — Tud. Gyüjt. 1817. V. 150. l.

Kovács József, kanonok, szül. Duna-Földvárt, 1815. nov. 15-én, meghalt 1869. julius 9-én. Irodalmi müködését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy II. 162. lapján. Azóta megjelent: A primási joghatóság és a kalocsai érseki szék. Pest. 1866. A Magyar Encyklopaediának is volt munkatársa. Életrajzát l. M. Sion 1869. IV. 560. l. Egyházi Tud. 1841. II. 50.

Körmöczy Imre, apát-kanonok és hittudor, szül. 1811. julius 10-én Hajóson, Pestmegyében, meghalt 1871-ben. Tanulmányi felügyelőből kalocsai, később pedig egyetemi hittanár lőn, mint ilyen 1846-ban a nagyváradi káptalanhoz neveztetett ki kanonoknak, 1850-ben Lipót-rend lovagkeresztjét kapta. Meghalt 1871. Irodalmi müködését s életrajzát l. Danielik és Ferenczy 270. l. Fölemlitlenül maradt 1838-ban mondott és nyomatott sz. István napi egyh. beszéde, továbbá következő elbeszélései vannak az »Őrangyal»-ban: Julia. — Az árva leány. — Angyalka. — Halála előtt nehány évvel megjelentek tőle: Emlékek a magyar katholika egyház multjából. 2 füzet. — A magyar katholika egyház jogállása a mai viszonyokban. Pest. 1867. Életrajzát l. Uj M. Sion 1871. II. 878. l.

Kubinszky Mihály, fölszentelt püspök, stb. szül. Duna-Patajon, Pest. m. 1824. aug. 1-én; meghalt 1881. február 23-án. A felsőbb kiképeztetés végett Bécsbe, az Augustineumba küldetett, onnan, mint hittudor visszakerülvén, először lelkiatya, majd theol. tanár lőn, 1855-ben cs. kir. udv. káplán, 1860-ban kanonok, 1869-ben pápai főpap, 1876-ban

pedig tinini fölszentelt püspök. A Kalocsa főmegye népiskoláinak ujjáteremtője és lánglelkü pártfogója. Halálával a magyarországi róm. kath. népiskolaügy határozottan sokat vesztett. A boldogult püspök az irodalom terén is megjelent. Igy többek közremüködésével leforditotta Vogel M. «Szentek életé»-t. Szulik Józseffel együtt kiadta: «Tanügyi tapasztalatok egybeállitva nehány Kalocsa-főmegyei paptanitó által» czimü füzetet. Kalocsa. 1873. Egész haláláig szerkesztette a «Társulati Értesitő»-t, mint «Jézus sz. szivének hirnöké»-t. Végül, hogy kimutatásunk teljes legyen, fölemlitjük, hogy pesti kispap korában 1846-ban munkálatokban «Aranyszáju sz. János» VI. homiliája jelent meg tőle; 1847-ben pedig mint társforditó szerepelt. Hogy mennyire volt közbecsülésben, kitünik onnan, hogy a főegyházmegye tanitósága márványemléket állittatott sirja fölé és életrajzát is avatott kézzel iratta meg.

Kunszt József, érsek, szül. Zubrohlaván, 1790. jun. 28., megh. 1866. január 31-én. L. Esztergom főmegye irói között Uj Magyar Sion 1886.

Kutassy János, érsek, meghalt 1601. szept. 17-én. Pécs egyházmegye iróinál lesz róla tüzetesebb említés.

Lajthay János, ókéri plébános, szül. 1841. nov. 24-én Szegszárdon. A M. Sion IV. évfolyama számára megirta «Kunszt József kalocsai érsek» életrajzát. A lapokban is több czikke jelent meg.

Láng Márton, csataaljai esperes-plébános, szül. 1837. nov. 30-án Budapesten. 1867-ben a Kath. Lelkipásztor számára irt egyh. beszédet; a tanügyi folyóiratokba s a zombori lapokba is irogat.

Lépes Bálint, érsek, irodalmi szempontból már Esztergom főmegyénél mutattuk be. L. Uj M. Sion. 1886. 825. lapon. Különben l. Horányinál is II. 480. lapon. Megh. 1623. május 6-án.

Lippay Imre, segédlelkész Sükösdön. Szegeden született 1861. okt. 14, ordinálták 1886. jun. 25-én. Mint a magyariskola tagja sok szép dolgozatot irt, nehány pályadijat is nyert müveivel, a kiadvány körül szintén sokat fáradozott,

— A «Kath. hitoktatásnak» most egyik rovatvezetője.

Lonovics József, érsek, szül. 1793. január 31-én Miskolczon, Borsodm. Irodalmi működését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy II. 181. és Vutkovics 39. és 92. lapján. Meghalt 1867. márczius 13-án Budapesten. Még egy évig sem ült az érseki széken. Irodalmi működésének teljes sorozatát l. Egri Emlékkönyv 277. lapján. Kiegészitésül: a Magyar Encyklopaedia munkatársa is volt. A Pátkai-féle egyházi beszédgyüjtemény is hozott tőle egy alkalmi beszédet. Népszerü Egyházi Archaeologiája IV-ik kiadásban is megjelent. Emlékbeszéd idősb székhelyi Majláth György fölött. Budapest, 1863. Nehány szó a «La vie de Jesus» czimü könyv fölött. Levél T. Mertián atyához. Fordítás. Kalocsa. 1864. Vutkovich «Magyar irók névtárá»-nak 39. l. Lonovicsot «a legjelesebb főpapok egyikének, kitünő egyházi és országgyülési szónoknak,» a 92. l. pedig «a conservativ párt ékességének» nevezi. Életrajzát l. Vas. Ujs. 22. arczk. — Pesti Napló. 1867. 62. — Vas. Ujs. 1867. 12. arczk. — M. O. és a N. V. 1867. 12. arczképpel. — Ország Tükre. 1862. 4. arczképpel. — Országgy. Eml. 1848. I. 47. — M. Sion 1867. V. 240. l. — M. T. Akadémia Évkönyv. XI. 1868.

Marton Mátyás, tanitóképző-intézeti tanár, szül. 1852. október 12-én Al-Debrőn. Hevesm. Önálló munkája: Váradi Péter kalocsai érsek életrajza. A «Kath. Hitoktatás» munkatársa. «Váradi Péter» érsek életét 1880-ban alapos tudományossággal irta meg és külön kiadásban is megjelent ez tollából.

Mayer Béla, apátkanonok, szül. 1838. jul. 19-én Zomborban. Mint káplán kezdette működését, azután szentszéki jegyző és levéltáros, majd érseki titkár, tanitóképző-intézeti tanár, pápai kamarás, 1881-től kezdve pedig főszékesegyházi kanonok és kalocsai apát. 1884-ben a M. Koronában «Zászlószentelési beszéd a kalocsai legényegyesületben» jelent meg tőle. A «Bajá»-ban Kubinszky fölött mondott remek emlékbeszéde jelent meg; a «Népiskolai Tanügy» mély alapossága tanügyi beszédeit hozza, melyek országszerte sensatiót keltenek.

Mayer Nándor, csonoplai plébános, szül. 1829. decz. 23-án Zomborban. Mint központi papnövendék 1852-ben a Munkálatok számára forditott.

(Folyt. köv.)

Die lutherische Kanzel. Beiträge zur Geschichte der Religion, Politik und Cultur im siebenzehnten Jahrhundert. Von Johann Diefenbach, Inspector. Mainz. 1887. Kirchheim. 8° VII. és 208 lap. Ára 3 m.

Az alapos tudományu szerző, kinek jelen munkája a reformáczió történetére vonatkozó tanulmányainak ujabb gyümölcse, egy eddigelé kevés figyelemre méltatott gazdag forrásból meriti nem kis feltünést keltő müvét.

Drumont, «Az elzsidósodott Francziaország» szerzője, egy helyütt megjegyzi, hogy: «A középkor szónoklataiból jobban megismerhető az akkori erény, bün, szokás, szóval az erkölcsi élet, mint bármely más hasonkoru történelmi iratból.» E szavak teljesen ráillenek az ujkor, nevezetesen a reformáczió első századára is, melynek hitszónoklati irodalma, mint azt Diefenbach megjegyzi, eddigelé csaknem használatlanul feküdt, jóllehet a protestantizmus viszonyaira nézve rendkivül bő és tanulságos adatokat szolgáltat. Diefenbach munkája e szerint egészen uj, és mivel az ujdonság karöltve jár az érdekességgel, rendkivül érdekes is. A munka hat fejezetre oszlik.

Az első fejezet a *dogmatikus* beszédekkel foglalkozik; a második az *erkölcsi* prédikácziókat ismerteti; a harmadik a *vitázó*, a negyedik a *politikai*, az ötödik a *különös* (mondhatnók inkább *furcsa*) prédikáczióknak van szentelve, mig a hatodik egy hatalmas záradékot foglal magában.

A dogmatikus beszédek leginkább három tétel körül forognak. Vagy azt vitatják u. i., hogy a lutheránus vallás — az egyedüli üdvözitő, hogy az egyenesen a Szentlélektől származik, hogy csak annak követése által lehet az örök üdvösséget reményleni (3—16. lap); vagy a csodákról, vagy végre a jövendölésekről szólanak. (17—37. lap.)

Az első osztályba sorozható beszédeket visszataszitó

önhittség jellemzi és kiálló ellentétben állanak azon folyton hánytorgatott «türelmességgel,» mely a protestánsok nemes kebleit (!) más vallásuak irányában állitólag egészen betölti. Amily önhittség jellemzi azonban ezen beszédeket, épp oly félreismerhetlen és menthetlen tanuságait nyujtják a babonás hit ápolásának a csodákkal és jövendölésekkel foglalkozó szónoklatok. E csodák u. i. nem egyebek, mint egyszerü természeti tünemények: nap- és holdfogyatkozások, árvizek, viharok, üstökösök, földrengések stb. Olvasva azon magyarázatokat, következtetéseket és intéseket, melyeket a babonás Luther hü prédikátorai beszédeikbe szőnek, csodálkozva kérdhetjük, mikép kérkedhetnek a protestánsok olyannyira — népfelvilágositó törekvéseikkel? Kell-e vastagabb butitás, mint ha *Dietrich* Conrad ulmi predikátor az 1618-ban feltünt üstökösről szólva, igy hivatkozik Luther e szavaira: «A pogányok irják, hogy az üstökösök természetes uton jönnek létre, pedig Isten egyetlen egyet sem alkot anélkül, hogy valami nagy szerencsétlenséget ne jelentsen általa» — és azt mondja, hogy az *üstökös nem más,* mint tüzes, fénylő vessző, melylyel a haragos atya gyermekei előtt áll; hogy a vizözöntől kezdve, midőn az *első* üstökös jelent meg az égen, mindig nagy csapásokat hirdettek az üstökösök stb. Záradékul pedig mindazokat, kik az üstökösöket természetes jeleknek tekintik, Luther eme szavaival tünteti ki: «Sie sind blinde Stöcke und Blöcke... sie sind Narren und folgen einem Narren.» (19. lap.)

A prófétai beszédek tárgyát — főleg a világ vége képezi, melyről Luther is igen gyakran megemlékezett jövendöléseiben. (!) Mert csodatevő hatalmat nem tulajdonitott ugyan magának, de prófétai adományáról, melyet követői is nagy tiszteletben tartottak és feltétlen hittel megajándékoztak, teljesen meg volt győződve. «Nem szeretek jövendölni — irja egy helyütt — mert gyakran tapasztaltam, hogy nagyon is igaz, a mit előre jelentettem.» Jövendölési adományaik miatt Luther mellett, kinek jövendöléseit Lapaeus János és Klaser Péter összegyüjtve ki is adták, különös tiszteletnek örvendettek Hilten János, Werner János és mások. Ily

tekintélyek után indulva, irták a prédikátorok azon jövendölési beszédeket, melyek legkevésbé sem czélozzák talán a luth. vallás igazságának bevitatását, nem szerepeltetik a jövendöléseket — amint nem is szerepeltethették volna — criterium gyanánt, hanem egyszerüen fel akarják a népet rázni botrányos erkölcsi közönyéből, ki akarják emelni hihetetlen sülyedéséből.

Az «erkölcsi» prédikácziók u. i., melyeket a szerző (a 38—76. lapokon) behatóan ismertet, világosan bizonyitják, hogy a tulságosan magasztalt reformáczió[1] legkevésbé sem gyakorolt ujitó, átalakitó, javitó hatást az erkölcsökre, hanem ellenkezőleg teljesen megmételyezte, megrontotta azokat.

Dietrich Konrad ulmi predikator «Ujévi beszédeiben» folyton az erkölcsi romlottságról panaszkodik. «Oh, kiált fel első beszédében, hány nyilvános és titkos bün, mennyi ellenségeskedés, gyülölet, czivódás, harag, egyenetlenség, tisztátalanság, bujaság, házasságtörés, tolvajlás, rablás, csalás, zsarolás, hazugság, sérelem, rágalom, gyalázás, megbecstelenités, igazságtalanság stb. fordult elő a mult év folyama alatt.» (57. lap.) «Semmi hüség, szeretet, jog, becsületesség, könyörület sem található már az országban, mondja negyedik ujévi beszédében. A jámborok kihaltak az országban, az igazságosok eltávoztak az emberek soraiból. Mindenki másnak megrontására tör és még azt hiszi, hogy jót tesz, ha rosszat cselekszik.» (58. lap.) *Alardus* «Holsteinisches Memorial» czimü müvében 1640-ből szintén szomoru képet tár elénk az erkölcsi állapotokról. «A gyilkolás napirenden van — irja; az igazságtalanság mindenfelé terjed.... Avagy mit mondjak a káromkodás és esküdözésről? Emlitsem a kicsapongást, mértékletlenséget, a fényüzést, pompát, kevélységet és a bünök mindenféle nemeit? És ezek az emberek — keresztényeknek akarnak neveztetni!» (60. lap.) Hasonló

[1] Beyschlag W. a majnai Frankfurtban 1887. márczius 17-én tartott felolvasásában a reformácziót «történetünk legnagyobb csodájának» nevezte, majd pedig azt mondotta, hogy «a német reformáczióban csodálatos isteni erő mutatkozott.»

vonásokkal ecsetelik az erkölcsi viszonyokat a többiek is,[1] nem hallgatva el abbeli óhajaikat sem, vajha «életre kelne már az igazi kereszténység.»

Hogy a protestans hitszónoklati irodalom gazdag a vita-beszédekben, azt könnyen elképzelhetjük. Protestantizmus és polemia csaknem egy és ugyanaz. A protestans = tiltakozó — fogalmában rejlik a vitázás, az ellentmondás. A vitázás minden protestáns egyházi beszédben előfordul, nem hiányzik sem a dogmatikus, sem az erkölcsi szónoklatokból. Különös előszeretettel támadják meg a pápaságot, versenyeznek annak gyalázásában és dithyrambusokat irnak: «In papam prostratum, enervatum, enecatum.» (77—113. lap.)

[1] Érdemesnek tartjuk ideiktatni *Kreuch* András prot. predikátor idevonatkozó eme versét:

«Gottes Werk veracht fast Jedermann,
Und will schier kein Ansehen mehr han;
Bei hohen und niedrigen Stand
Im Schwange geht alle Sünd und Schand.
Man predigt, man sag' was man woll,
Bleibt doch der Mensch der Untugend voll.
Getreue Lehren, so da sagen
Die Wahrheit, thut man schnell verjagen,
Und legt Ihnen an viel Plag und Leid,
Beschwert sie mit der Unwahrheit.
Kein Treu noch Glaub ist in der Welt,
Ein Jeder thut was ihm gefällt.
Man frisst und säuft, man flucht und lügt,
Wer's kann, den Andern nur betrügt.
Hoffart, Wucher und Schinderei
Treibt man jetzt und ohn' alle Scheu;
Und wer dawider reden will,
Dem steckt man bald ein hartes Ziel.
Solches kränket Gottes Diener sehr
Und dringt ihm aus manch heisse Zähr;
Darum denn Gott muss drücken fort
Und strafen hart an allen Ort.»

(Megjel. 1606-ban.)

Érdekes *Schürstab* «Fraternitas infernalis» cz. művének azon verse, melyben megénekeli, mily szegények kortársai az erényekben. A munka megjelent Frankfurtban 1620.

A politikai beszédek (114—152. lap) tulnyomó része a 30 éves hadjárat idejéből származik. A mindenfelé elharapódzott nagy erkölcsi romlottság rég felkeltvén már egy ujabb reformáczió vágyát, Gusztáv Adolf svéd királyt, elragadtatva nagy sikerei által, az óhajtott szabaditó, megváltó gyanánt ünnepelték, sőt mint a régi pogányok tették, csaknem isteni tiszteletben részesitették. Nem vették észre, mily hazafiatlanságot követnek el, midőn az *idegen* királyt az egekig magasztalják. Végre mégis megnyiltak szemeik és belátva azt, hogy a német nemzet csak játékszer a svédek kezei között, hogy csak a vallásvédelem ürügye alatt saját önző czéljaik elérésére dolgoznak: más hurokat kezdettek pengetni. Kitünik e beszédekből azon elvtelenség, ingatagság, következetlenség, mely a protestantismust általában jellemzi.

Különös világitásba helyezik a protestantismust az ugynevezett «különös» beszédek, melyek minden, csak nem vallási tárgyakról szólanak. (153—196. lap.) A hitetlenség és erkölcsi sülyedés terjedésével egészen elfordultak a protestánsok az isteni tisztelet látogatásától, elhanyagolták a predikációk hallgatását. A vallásos tárgyu beszédek nem feleltek meg szabados gondolkozásuknak és féktelen erkölcseiknek. Hogy a népet némileg ismét a templomokba tereljék, a beszédek hallgatására édesgessék, elkezdettek a predikátorok a szószéken mindenféle tudományos kérdéseket fejtegetni. Igy keletkeztek a «különös» beszédek, melyek nem az isteni ige kenyerével, hanem a világi tudományok és bölcseség kövével akarták a népet táplálni.

A szerző szerint három csoportba oszthatók e beszédek, a szerint, a mint vagy az embertan, vagy a természettudományok, vagy a müvészetek köréből vett kérdéseket tárgyalnak. A beszédek teljesen megérdemlik a «különös» czimet, mert valóban *különös* dolgokat tartalmaznak. *Steuber* János 1637-ben kiadott Marburgban egy beszédet a halálról. Szól benne egy ember egész életfolyásáról, annak minden mozzanatáról első perczétől kezdve az utolsóig. Füszerezi beszédét érdekfeszitő adatokkal, megemlitvén pl., hogy a hennebergi

gróf neje 1276-ban 1514 — mond ezerötszáztizennégy élő gyermekkel ajándékozta meg egyszerre férjét! hogy Margit holsteini grófné 1313-ban 364 gyermeknek adott egyszerre életet! *Dollmanntól* 1636-ban megjelent két beszéd «von der Kindbetterin.» A ki nagyon lelkesül a reformáczió által teremtett iskolai viszonyok mellett, üsse fel Diefenbach e jeles munkáját, s olvassa el, mit beszélt azokról *Wagner* Tóbiás tübingeni predikátor 1658-ban (157. lap) és ha Kiss Áron elfogultsága töltené is el kebelét, bizonyára felszabadulna előitéletének nyomása alól! «Nagy botrány, kiált fel egyebek között, mennyire elvadul ifjuságunk iskoláinkban és mikép vitettek oda Moloch zsákmányává.» A természettudományi beszédek a hidegről, melegről, esőről, hóról, a különféle gyümölcsökről és növényekről, a tüzről, vérről, sőt még az egerekről is nyujtanak épületes (!) oktatásokat. A művészeti beszédek szólnak az orgonáról, énekről, harangról, szószékről, a papi öltönyről és a mely beszéd különös figyelmet érdemel — a gyóntató székről. E beszédet a már emlitett *Dietrich* ulmi predikátor mondotta Lindauban, 1626-ban azon alkalomból, midőn «*a tanács elhatározta a fülgyónás behozatalát.*» Dietrichnek feladata volt a népet megnyerni a fülgyónás intézményének. Fejtegetéseiben hivatkozik Lutherre, ki 1533-ban Frankfurt (Majnam.) tanácsát Zwingli ujitásaitól óvta és egyebek között — a fülgyónást is ajánlotta, mondván: «Wer aber die Absolution, die da ist Gottes Wort, weiss und hört, und dennoch die Beichte wissentlich verdammt, der ist ein lauter Teufel und kein Mensch, da er sich wissentlich gegen Gott setzt.» (188. lap.)

A rendkivül érdekes és vonzóan irt munkának e rövid ismertetése, azt hiszszük, feleslegessé teszi annak minden további ajánlását.

Dr. Walter Gyula.

Die drei neuen Heiligen aus der Gesellschaft Jesu: Alfonz Rodriguez, Johannes Berchmanns und P. Peter Claver. Von P. Franz Hattler S. J. Mit Gutheissung der

Obern. Innsbruck. 1888. Rauch. 16° VIII. és 108 lap. Ára 20 krajczár.

Az asceticus irodalom terén előnyösen ismert Hattler atya jelen munkája Isten azon három hü szolgájának életét ismerteti, kiket a szent atya f. é. január havában a kanonizált szentek sorába iktatott.

Mindhárom szent a Jézustársaság tagja volt. Rodriguez egész hosszu életén keresztül azonban laikus testvér maradt; Berchmanns még növendék korában hunyt el és csak Claver szolgálta az Urat, mint áldozár.

Rodriguez Spanyolországban, Segoriában született 1531-ben. Atyjának óhaja szerint a tudományos pályára készült, azonban nemsokára bekövetkezett halála folytán, átvette annak kereskedői üzletét és megnősült. Uj pályáján nem volt szerencsés. Vagyonát elvesztette, sőt a kiméletlen halál gyors egymásutánban ragadta el oldala mellől nejét és két gyermekét is. Ekkor belépett a rendbe, mint laikus testvér és portás lőn. Harmincz évig viselte e hivatalt, midőn erénygazdag életét 86 éves korában, 1617. október 31-én befejezte. Kétszáz év mulva, XIII. Leo által, 1825-ben a boldogok közé avattatott fel, a f. évben pedig a szentek sorába emeltetett.

Berchmanns 1599-ben Brabant herczegség Diestheim városában pillantotta meg először a napvilágot. Tizenhét éves korában lépett a rendbe. Két évvel később Rómába küldetett, hol három év mulva 1621-ben, lehelte ki ártatlan lelkét.

Claver Péter 1581-ben Verdu városban született Spanyolországban. 1602-ben lőn a Jézustársaság novicziusa és 1615-ben szenteltetett áldozárrá, miután már előbb Dél-Amerikában volt és sokat fáradozott azon terhes hivatásban, melynek egész életét szentelé és a mely számára «a négerek apostola» magasztos czimet biztositotta. Ismeretes u. i., mily bámulatos tevékenységet fejtett ki Amerikában, mint hittérítő 36 éven keresztül. A szó legszorosabb értelmében hivatásának áldozata lőn. A roppant sok fáradság u. i. kimeritette testi erejét. Mindazáltal sokat kellett szenvednie élete végső éveiben, mig érdemeinek jutalmát elvehette.

Négy egész évig betegeskedett, midőn 1654-ben, 71 éves korában Carthagenában jobblétre szenderült.

Igen kedvesen, vonzóan ecseteli a t. szerző a három szent életét. Müvecskéje a nép számára készült, hogy minél szélesebb körökben terjedjen el azon három szent ismerete és tisztelete, kik közül Rodriguez főleg a szolgai állapotban élőknek, Berchmanns az ifjuságnak, Claver pedig egyrészről az általa olyannyira kedvelt munkásoknak, másrészről a gazdagoknak és elüljáróknak szolgálhat mintaképül, fényesen megmutatván, miként kell az utóbbiaknak ama nagy parancsot teljesiteniök: «Szeressed felebarátodat, mint tenmagadat.» Kivánjuk, hogy a kedves kis könyv minél nagyobb elterjedést nyerjen.

Dr. Walter Gyula.

Báró Roszner Ervin válaszára. Irta Kováts Gyula jogi tudor, hites ügyvéd, képesitett egyetemi magántanár, a m. tud. akad. lev. tagja és budapesti kir. itélö-táblai biró. Külön lenyomat a Jogtudományi Közlöny 1888. évi folyamából. Budapest, 1888. (*Nagy 8⁰ 45 lap.*)

Ezzel a czimlappal jelent meg a szerző és báró Roszner között folyó vitának ez ideig utolsó perirata. Azért csuszott tollamba a «perirat» szó, mert a tudományos vita rugói között nagy személyes érdekek is mutatkoznak. Mind a két jogtudós konkurrál a budapesti tud. egyetem egyházjogi tanszékére. Ez a körülmény persze kiélesitette, szenvedelyessé tette és ugyancsak belerántotta a személyeskedés sodrába a tudomány thezisei körül forgó polemiát. De a tudomány — tudomány marad, ha személyeskedik s jogos és méltó érdeket szolgálni látszik is. Ez a gondolat támad bennem, amint Kováts Gyula füzetét olvasom, amely ugy is, mint egy általános érdeklődést keltett polemia kiegészitő része, de tartalmánál fogva is megérdemli, hogy megjelenését tudomásul vegyük és olvasóinkkal tudassuk.

Előzményei ezen füzet megjelenésének a következők. Kováts Gyula 1883-ban irt és kiadott egy hatalmas

munkát «Házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint» czim alatt. Ezen munka megjelenése a jogi irodalom terén esemény volt, mert régen érzett hiányt pótolt és megjelenése alkalomszerü is volt, amennyiben a keresztény-zsidó-házassági javaslat abban az időben bolygott a törvényhozás előtt. Nemcsak feltünést keltett, hanem megérdemelt méltatásban is részesült ez a munka, s vele Kováts Gyula elsőrangú egyházjogi iróink sorába emelkedett.

1887-ben szakirodalmunk ugyanazon ösvényén megjelenik Báró Roszner Ervin egy vaskos kötetre terjedő munkával. Czime: «Régi magyar házassági jog.» — A munka tárgya összefügg Kováts munkájával, — s házassági jogunk irodalma különben is nem valami gazdag: s igy ugyanazon a szük ösvényen haladva, nehéz volt összeütközésbe nem jönniök.

Báró Roszner müvében közvetlen előzőjének, Kováts Gyulának munkájával foglalkozva, több rendbeli támadás tárgyává tette azt, ami Kovátsot arra inditotta, hogy munkájának védelmére keljen. Igy jelent meg a «Felelet . . .»

Erre azután Báró Roszner válaszolt a Jogtudományi Közlönyben és külön lenyomatban is *„Néhány szó Régi magyar házassági jog czimü munkám védelméül“* czim alatt. S ez a válasz provokálta Kováts Gyulának előttünk fekvő viszonválaszát.

Ezek az előzmények megmondják, hogy az előttünk fekvő polemikus füzet tartalmilag nem önálló egész s becse kellőleg csak az emlitett müvekkel és polemikus füzetekkel kapcsolatban mérlegelhető. S igy mi itt tartalmának részletezésébe és méltatásába nem is bocsátkozhatunk.

De ez a polemia tartalmának tudományos jelentőségével s szereplő tudósaival sokkal nagyobb hullámokat vert, — s a két jogtudósnak tudományos mérkőzése sokkal szélesebb körökben verte fel az érdeklődést, hogy sem utolsó termékének, az előttünk fekvő füzetnek megjelenésére olvasóinkat figyelmeztetni elmulaszthatnók.

Akik olvasták a Kováts munkáját és Báró Roszner

könyvét s olvasták polemikus füzeteiket: azok érdekkel vehetik kezükbe és olvashatják Kováts Gyulának ezt a füzetét is. Teljes otthonossággal a tárgyban, erős sarcasmussal a személyes vonatkozásokban, szellemesen, biztos és élénk tollal van irva.

—*y.*

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(*Jézus sz. gyermeksége müvének évkönyvei.*) Magyarországi kiadás. Mint mindig, ugy az idén is szivhez szóló elbeszélések és oktatásokkal a gyermekség kedves kis tagjai számára. Tartalmuk: «Az első sz. áldozás», «Ignácz bácsi levele a kedves magyar gyermekekhez», «Oktatás a kath. egyházi évről», «Missiói Tudósitások» és az «Évi jelentés», v. i. számadás. Bevétel Magyarországból és Erdélyből 1886. nov. 16-tól 1887. nov. 15-ig: 8074 frt 69 kr. — Jézus sz. gyermekségének müve egy az isteni kegyelem által különösen támogatott nevelési eszköznek bizonyul, mely a gyermeki lelket a legkeresztényibb erények gyakorlására kedvesen és biztosan vezérli. Azért csak megindulással olvashatjuk e münek nagyszerü eredményeit. A magyarországi igazgatóság (Lovàky Antal, jelenleg csolnoki plébános, u. p. helyben, Esztergommegye) készséggel nyujt utmutatást a sz. Gyermekség müvének szervezetéről. A társulat a sz. gyermekség müvének elömozditását czélzó következő czikkeket ingyen adja. a) Az igazgatóknak: a «Kézi könyvecskét», mely a társulat szervezésének s igazgatásának leirását tartalmazza. b) A tagoknak, illetőleg jótevőknek szép szinnyomatu képeket, érmeket s ily czimü füzeteket: «A gyermekek hitküldetése», «Jézus sz. gyermeksége müvének évkönyvei» (jelenleg évenkint 2 füzet.) Évi jelentés (számadás) évenkint az év végén jelenik meg. 1. Egyházmegyei igazgatók sziveskedjenek ez

iránt Lováky Antal plébános urhoz Csolnokon (posta helyben, Esztergommegye) fordulni. 2. Helyi igazgatók (azaz egyes hitközségek plébánosai vagy segédlelkészei) szíveskedjenek a hozzájok legközelebb lakó (alább megnevezett) kerületi igazgatókhoz fordulni, a kik minden időben készek a rendelkezésökre bocsátott társulati czikkekből megküldeni a kivánt menynyiséget. Ezen kerületi igazgatók a következők: a) Magyarországban: Lováky Antal plébános ur Csolnokon; nt. Krizsán Mihály józsefvárosi s. lelkész ur Budapesten; ft. Pitroff István lelkiigazgató ur Beszterczebányán; ft. Varga János nagyobb papnöveldei lelki igazgató ur és a sz. gyermekség müve egyházmegyei igazgatója Győrött; Tek. Wonka János m. k. nyugalm. adófelügyelő ur Pozsonyban; ft. Prantner Ferencz plébános Himesházán, Baranyamegye; nt. Káplár Mihály főreáltanodai hittanár és belvárosi segédlelkész ur, a sz. gyermekség müve egyházmegyei igazgatója Temesvártt; ft. dr. Buza Sándor papneveldei aligazgató, egyházmegyei másodtanfelügyelő ur Szatmártt; b) Erdélyben: ft. Takó János papnöveldei lelkiigazgató ur Gyulafehérvárott.

(A czár egyháza.) Az orosz és orthodox Melnikov, az orosz állapotok jeles ismerője Konstantin nagyherczeghez benyujtott félhivatalos értesitőjében szomoru képét tárja fel az orosz papság állapotának. «A nép — igy ir — nem tiszteli a papságot, hanem megveti, szemrehányásokkal illeti és tehernek tartja. Majd minden tréfás népiratkában és elbeszélésben nevetségessé tétetik a plébános, vagy felesége és segédkező papja; a papságra vonatkozó közmondások és népies szólamok csaknem mind a guny nyilait intézik ellene. A nép kerüli a papot, irtózik tőle s nem benső meggyőződésből vagy vonzódásból, hanem csak külső szükségből (mert a czár igy akarja. Szerk.) fordul hozzá. És miért nem tiszteli a nép a papságot? Mert külön kasztot képez, mert nem azon van, hogy átültesse a nép életébe a szellem nemesitő tanait, hanem csak holt, halovány alakiságok és szertartásokkal bibelődik, melyeket pedig Istent sértő módon profanál, kereskedést üzvén a legszentebb dolgokkal. Tisztelheti-e a

nép a papságot, midőn arról értesül, hogy egy pap gyóntatás közben a haldoklónak vánkosa alól pénzt lopott el, hogy egy másikat rosszhirü házból czipelték ki, hogy egy harmadik kutyáját keresztelte meg s egy negyedik szerpapja által hajánál fogva hurczoltatott el az oltártól? Becsülhet-e a nép oly papokat, kik idejöket pálinkamérőben töltik, hamis folyamodványokat irnak, egymást az oltárnál gyalázzák s a kereszttel ütlegelik? Ilynemü példák felsorolásával több oldalt tudnék tele irni, minden egyes esetnél a helyet és időt is megnevezvén, a nélkül, hogy Nischnij-Novgorod tartomány határait át kellene lépnem. Lehetséges-e, hogy a nép tisztelje a papokat, midőn látja, hogy a papi méltóságok megvásárolhatók, hogy a vallásos szokások elhanyagoltatnak s a szentségek kiszolgáltatásánál olymérvü rendetlenség uralkodik? Lehetséges-e, hogy a nép tisztelje a papságot, mikor látja, hogy az igazság tőle távozott s a mi szikrája még benne maradt, azt kioltják a konsisztoriumok, melyek határozataikban nem jogi szabályok, hanem személyes összeköttetések és pénz által vezéreltetnek. Ha mindezekhez hozzáadjuk a hamis áldozási bizonyitványokat, melyeket a papok az áldozni nem kivánóknak adnak, a jogtalan illetményeket, melyeket az ó-hitüektől kizsarolnak, az oltárnak keresetforrássá s a templomnak papi lányok hozományává változtatását és hasonlókat, ugy a kérdésre: tisztelheti-e a nép a papságot, a feleletet már megadtuk.» Ezekből a müveltéknél a hitetlenség és nihilismus terjedése, a népnél a raszkolniki-k (az államegyháztól elszakadtak) szaporodása (már 9—14 millió) nagyon is érthető. Bizony-bizony, a Krisztustól rendelt isteni sziklára — Péterre — nem épitett házat még a czári hatalom vas abroncsa sem fogja megóvni a szétdulástól s az összedőlés- és roskadástól.

• (*A nantesi rendelvény visszavonásának egyik oka.*) Nem akarjuk szépiteni XIV. Lajos franczia királynak országa reformátusaival éreztetett zsarnokságát s dragonade-jainak garázdálkodásait; hanem csak a történeti igazságnak akarunk terjesztői lenni, midőn a L'Intermediaire des Chercheurs alapján közöljük, hogy Lajos tulhajtott szigorának egyik oka a

franczia református papok hazaárulása volt. Az emlitett közlöny szerint M. A. Dareste a Britisch Museumban őrzött kéziratokból kétségtelenné teszi, hogy a francziaországi református papok Angolországnak, hazájuk ellenségének ügynökei, zsoldosai voltak. Jurien-nak Nottingham lordhoz irt leveléből kitünik, hogy levelezéseik Angliának évenkint 18 ezer forintjába kerültek. M. Dareste francziára forditott ily fajta levelezéseket közöl 1665. évből; ezek tehát husz évvel megelőzték a nantesi rendelvény visszavonását. (Archives des Missions scientifiques, Paris 1855. page 470.)

(*A theologiai tanárok fizetése az egyházmegyei papneveldékben.*) Midőn február hóban az osztrák parlament budget-bizottsága a vallásügyi költségvetést tárgyalta, Kathrein képviselő szőnyegre hozta az egyházmegyei papneveldékben alkalmazott hittanárok fizetésének szabályozását. Az előadó — Czerkawsky — Klun képviselő által is szorongattatván, késznek nyilatkozott az inditvány tárgyalásába bocsátkozni, de csak akkor, ha a vallásalapok ez évi előirányzata felett a vita befejeztetett. Gautsch miniszter igy nyilatkozott: «nekem már a mult évben volt alkalmam elismerni azt, hogy *a theologiai tanárok a középiskolai tanároknál is kisebb fizetésének felemelése a méltányosság követelménye*, ugyanakkor azonban nem mulaszthatom el kijelenteni, hogy a kormány ez ügygyel mindaddig nem foglalkozhatik, mig a congrua rendezés folytán felmerült nagyobb szükséglet általános összege nincs megszavazva; remélem, hogy ez juniusig megtörténik, akkor azután a szóban forgó ügygyel is tüzetesebben fogok foglalkozhatni s összel a háznak ez iránt is javaslatot benyujthatni.» Hát nálunk?

(*Spanyolországról*), melynek lakosságát 17 millióra teszik, kik tulnyomóan katholikusok, legujabban érdekes statisztikát olvastunk, mely megmutatja mikép oszlik meg vallásra nézve a csekély nem katholikus rész. E szerint van azon országban: zsidó 402, különböző felekezetü protestans 6654, declarált szabadgondolkozó 452, indifferens 358, spiritista 258, rationalista 236, deista 147, atheus 104, az «általános erkölcsiség» hive 19, a «természetes morál» hive 16,

a «lelkiismeret» hive 3, positivista 9, materialista 3, mohamedán 271, buddhista 208, pogány (!) 16, confucius követője 4, confessió nélküli 7982.

(A keleti egyházszakadás és Solowjew Wladimir.) A schismának veszedelmes ellensége támadt magában a czárnak szent s a nyugoti elvektől féltékenyen őrzött birodalmában, s mi több, az orthodoxia kebelében. Ez ellensége a szakadásnak az orosz születésü és vallásu Solowjew Wladimir. S. W. világi ember, fia Solowjew Sergiusnak, neves orosz történésznek s a mostani czár tanitójának. Tanulmányait Moszkvában, a panslavizmus és panorthodoxismus főfészkében végezte; ott nyerte el bölcsészettudori oklevelét s első tanári kathedráját is. Később a szentpétervári egyetemen nyert tanszéket; ettől azonban, alig 40 éves korában, hogy egy magasztos eszmének, az orosz és a katholika egyház egyesülésének szentelhesse egész életét, önként megvált. Jézus Krisztus egyházának hit- és szervezeti egységéről, s a keleti és a nyugoti egyház között fennálló vitás kérdésekről táplált meggyőződésével körülbelül 6 év előtt lépett a nyilvánosság elé a magyar lapokban is közölt *kilencz ponttal.* Solowjew kérdő pontjai éles vitát provokáltak, melyet ő annak kijelentésével hagyott abba, hogy az extrem irány követői egyik kérdésére sem adtak kielégitő feleletet. A következő éveket kedvencz eszméjének minden oldalu tanulmányozásával tölté; érintkezett Angol-, Franczia- és Olaszország, valamint a Kelet legtekintélyesebb egyházi férfiaival s ezen lelkiismeretes előkészület után „*A theokraczia története és jövője*" czimü nagy munkájának megirásához fogott, melynek *első kötete* egy-két hó előtt meg is jelent Zágrábban *orosz nyelven*, a második pedig sajtó alatt van. A «Katolicki List», zágrábi kath. egyházi lap szerint, «e munka hivatva van az első helyet elfoglalni mindazon müvek közt, melyek az unio érdekében irattak.»

(Istentagadó néptanitó és a bajor kormány.) Ludwigshavenban katholikus szülők gyermekeit oly tanitó oktatja és neveli (?) ki Istenben nem hisz. Ezen uri ember azelőtt Zweibruckenben helyettes tanitó volt, a hol az egybegyült

iskolaszéki tagok előtt elég meggondolatlanul kijelentette, hogy *nem hisz Istenben*, hogy azt a csepp vallást, a mije még volt, elvesztette a képezdében. A zweibrückeni plébános természetesen nem türhette, hogy hiveinek gyermekei *atheus* tanitóra legyenek bizva; jelentést tett tehát püspökénél (Speyer.) A püspök a liberalis kormányhoz fordult s a tanitó elmozdittatását szorgalmazta. Mi volt az eredmény? A püspök elutasittatott, a tanitó helyén maradt. A katholikus lelkiismereten ejtett sérelmet a plébános nem rakta zsebre; megkért egy katholikus lapszerkesztőt, hogy az ügyet hozná nyilvánosságra. Megtörtént; de a törvényszék a derék lapszerkesztőt 200 márkában elmarasztalta. Midőn azután a helyettes tanitó Ludwigshavenba pályázott, s a plébános, a püspök és a kath. hitközség tiltakozása következtében a kerületi hatóság meg nem erősitette a városi tanács választottját: az istentagadó a kormány elé vitte ügyét Münchenbe és pedig oly szerencsével, hogy a plébános, a község és püspök stb. tiltakozása daczára is megerősittetett. Megjegyzendő, hogy Bajorországban csupa közösiskola van, s hogy felekezeti iskolák felállitása meg sincs engedve. Látjuk azonban ebből a példából is, hogy azok a közös iskolák mennyire közösek! Nem közösek biz azok, valamint nem közösek a liberalis kormányok; hanem az atheusok-, a közönyösek-, a naturalisták-, a keresztény vallás vagy általában minden vallás elleneinek iskolái ezek. Bizvást, a tévedéstől való legkisebb félelem nélkül állithatjuk, hogy a liberalismusnak is meg van a maga államvallása: s ez a vallástalanság, mert különben miért kellene a keresztény alattvalók pénzéből csupán *a felekezetnélküliek (vallástalanok) szája ize* szerint emelni iskolákat?

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

KICSODA KRISZTUS AZ EMBER FIA?

Irta DR. PETHŐ.

(Folytatás.)

III.

A második ok, mely bizonyitja, hogy mily tökéletes Jézus emberi lelke, közelebb hoz a megtestesülés titkának magaslataihoz. Jézus az ember a természet rendjén kivül teremtetett. Nem a természetes tényezők összehatásából, hanem az Isten közvetlen, direkt teremtő akaratából.

Az Isten Jézusban nem teremtette az embert, mint különálló személyt, mely fogantatik és születik, hanem az emberi természet mintegy beleteremtetett a már fönnálló, az öröktől fogva létező isteni személybe. Krisztus embersége nincs magáért, hanem az Igéért; azért nem az egyesülés előtt, hanem magában az egyesülésben teremtetett, az „Igének kebelében", „in ipso gremio Verbi", hogy az övé legyen, hogy másé sem azelőtt ne lett légyen, sem azontul ne legyen. Találó kifejezés ez, hogy az emberi természet „in ipso gremio Verbi" teremtetett. A keresztény tan tagadja, hogy Krisztus előbb ember volt s azután egyesittetett az Istennel és pedig méltán többféle oknál fogva. Ezen okok egyike belevág a szőnyegen fekvő tárgyba; azt mondják ugyanis, hogy a külön fönnállás által az az emberi természet a profán lények

közé lépett volna s azért nem illenék, hogy azután forrjon bele az isteni személybe, a theologusok kifejezése szerint: quia deflorata quodammodo et infamata est, quae creatae hypostasi subjacuit; quia ingenua non est, ect. Thomassin. De incarn. V. l. 3. c. 12.

Már pedig ami nemcsak közvetlenül került ki az Isten kezéből, hanem ami mintegy az Istenben, hypostasisának hatáskörén, területén belül teremtetett; ami eredetében is egészen és kizárólag az Istennek volt föntartva: annak bizonyára minden, az emberi természet által megengedhető tökélylyel kell birnia. Méltán idegenkedünk a gondolattól, hogy Krisztus mint ember valamikor, akár fogantatásában is, magában fönnálló s önálló személy lett volna, mert sért, mert érezzük az indecorumot, mely abban rejlik, hogy valami földi lény, miután az Istenen kivül állt s magára és nyomoruságára volt hagyatva, egyszerre kezdjen isteni lenni: de akkor sokkal méltóbban idegenkedhetünk azon föltevéstől, hogy az a földi lény, mely a lét első perczében belevonatott az Isten hypotasisába, nem a lehető tökélyben ragyogjon, hanem a véges természettel járó gyöngeségen kivül, más hiányoknak és tökéletlenségeknek is legyen siralmas hordozója, melyeket az Isten készakarva ültetett belé.

Ha az Isten, ahol direkte müködik nem teremthet karikaturákat, hanem az illető lény rendeltetéséhez szabja ajándékait, akkor ezen kiválasztott emberi természet direkt, Isten által való keletkezését, az „in gremio Verbi“ való teremtést szükségképen az emberi természet teljessége és tökéletessége követte. — Csak a természetes s természetfölötti erő teljessége mondhatta el Krisztusban: „Scimus, qua simus origine nati!“ Az „origo in gremio Verbi“ csak egy sohasem látott tökélyü természetnek adhatott létet.

A harmadik ok már nem foglalkozik Krisztus sz.

emberségének keletkezésével, mely mint az imént mondottam az Isten közvetlen s rendkivüli hatásából és „in ipso gremio Verbi“ történt, — hanem a keletkezés által előálló Istenemberre vonatkozik. Az előbbi ok a „fieri“-t, az utat, — a következő a „factum“-ot, az eredményt veszi tekintetbe.

Hogy Krisztus emberi lelke a teremtett lelkek közt a lehető legtökéletesebb volt, kitünik abból, hogy az Isten lelke volt. Amint én mondom lelkemről vagy testemről, hogy ez az én lelkem, ez az én testem: épp ugy mondhatta s mondotta is a Fiu Isten, ez az én testem, s beszélt lelkéről. Ezen egyetlen mondatnak valósága, melynél fogva maga az öröktől fogva való Isten mondhatta: „szomoru az *én lelkem*“ — a legragyogóbb szinben tünteti e léleknek méltóságát s méltóságának megfelelő erőteljét.

Hogy kiérezzük ezen állitásnak „az én lelkem“ sokat mondó értelmét, szükséges e léleknek szoros egyesülését a végtelen tökélylyel elemeznünk.

A személyes egyesülés titkába sokféle utat törtek a sz. atyák. Beszélnek legbensőbb egyesülésről, tökéletes áthatolásról, immeációról; ime mennyi törekvés az elérhetlen után, mert hogyan egyesülhet, hogyan hathatja át s hogyan immeálhatja az Isten az emberi természetet, ki birná fölfogni? Midőn hiányzanak fogalmaink a lélekről, midőn csak az anyag s az anyaginak tagadása által ragadhatunk meg belőle valamit, a mi a következő perczben az emberi nyelv s a gondolat darabosságában ismét kisiklik kezeink közül: hogy akarunk mi akkor az Isten s a lélek személyes egyesülésébe behatni? Hogyan köttetik s egyesül a lélek lélekkel, lélek szellemmel, test és lélek Istennel — ki tudja? Legyünk meggyőződve, hogy ezt nem értjük. De az értés helyett sokszor az érzés segit rajtunk, a tudomány helyett az élet; a mint hogy az Isten is nem tudományt, hanem életet, nem értést hanem hitet fog számon kérni tőlünk.

A személyes egyesülésnek istenemberi titkába is a hit s az érzés vezet s ez ad némi fogalmat róla. Amint én nem tudom, hogy mint egyesült lelkem testemmel s mint állhat fönn most is az az egyesülés; a mint el sem képzelhetem, hogy mikép kapaszkodhatik a lélek, melynek részei nincsenek a darabos csontvázba s az alaktalan hústömegbe, s mégis az érzés által a legbensőbb egyesülés öntudatára jutok: ugy kalauzol el ez öntudat s róla való fogalmam az Isteni személy s az emberi természet egyesülésének fölfoghatlan titkába. A személyes egyesülésnél fogva a második isteni személy csak ugy szólt s érzett lelkéről, a mint érzek s szólok az én lelkemről, az az emberi lélek „övé“ volt. Ime a legbensőségesebb egyesülés kulcsa: „enyém“ s „én“ — e két szó adja a leghivebb fogalmat s nyitja a legbiztosabb utat.

Ezentúl senkisem nyomult előbbre. Alexandriai sz. Cyril is dialogusában „Quod unus sit Christus“ igy ir: „Unum porro filium et unam ipsius naturam esse dicimus, tametsi carnem anima intelligente praeditam assumpserit, *ipsius* enim ut dixi *facta est humanitas.*“ Ime az ok, mely miatt az emberi természet Krisztusban nem külön személy: „*ipsius facta est humanitas,*“ nem önmagáé, hanem Istené. Az isteni személyhez járult, hozzácsatoltatott, bele fölvétetett. Valamint az én testem nem különálló tárgy, hanem személyhez tartozik, rész az egészben, s magában nem egész: ugy az emberi természet az Istenfiában nem külön áll, hanem hozzátartozik, az övé. Tehát nem személy, hanem a személyé, v. i. a személy emberi természete.

Végezzünk! Azaz egyetlen, az Istennel való egyesülésre kiszemelt lélek, a Krisztus lelke, csak ugy az Istené, mint az én lelkem az enyém! Már most, milyen lelket teremthetett hát magának az Isten, hogy elmondhassa róla: „én lelkem?“ Ime mi

kívánja, hogy e lélek csodalélek legyen? az, hogy övé, hogy Istené. Ami Istené, az mind jó és szép, az is amit kivül tesz; — de amit önmagába, személyébe fölvesz, annak oly tökéletesnek kell lenni, hogy tán földi nem is lehet. S méltán, ki gondolta volna, hogy lehet, mielőtt a valóságban lett. Ez a megtestesülés titkához, mélyeihez, magaslataihoz tartozik.

Ragadjuk meg más oldalról ugyanezen gondolatot. A személybe való fölvétel által az az emberi test és lélek külön — mint létjoggal és rendeltetéssel biró lény — többé nem számit; eszes lényeknél a karnak, lábnak nincs külön létjoga és rendeltetése, ha létjogról és rendeltetésről van szó, akkor csak az egész, a személy jön tekintet alá. Sehol sem létezik a test, a fej, a láb külön, ahol létezik, ott az egészben létezik: ugy van az Krisztusban; az az emberi természet külön nem jön tekintetbe, csak mint rész; — ami tekintetbe jön, az maga az isteni személy. A rész pedig az egészért létezik, a kéz, a láb, a testért: épp ugy Krisztus lelke nem magáért létezik, hanem a vele egyesült isteni személyért. Csakis azért teremtetett, hogy Istené legyen, — szinte fölmegy, elvész az Istenségben. Ugy gondolta ezt mindig az egyházi hagyomány s ki nem fogy e gondolatainak variációjaiból. „Illa humanitas non in semetipsa, sed in Verbo habet subsistentiae rem; nec enim propter hoc, ut sui ipsius separatius esset sicut nos, sed ut Verbo uniretur, et ejus esset proprium indumentum et inaestimabile, ut ita quis inquiat, instrumentum et ut Deus esset homo, creata est.“ — Rusticus contra Acephalos disputatio. Alább: „Et causa ut sit illa humanitas est Deus Verbum, et haec comparatione Verbi non est ut subjectum sed ut accidens.“

De aminek annyira nincs önmagában oka, hanem az isteni személyben, — ami csak ugy létezik az isteni személy egységében, mint a hus a testen, annak ugy kellett teremtetnie és formálódnia, hogy

ebbe az isteni tökélybe beleilljék, s hogy csakis az isteni személy végtelen méltósága és fönsége legyen mérvadó e léleknek minden erővel és tehetséggel való fölszereltetésében.

Ha az isteni személy fönsége a mérvadó, akkor Krisztus emberi lelke lehető legtökéletesebb s legfönségesebb lélek!

E gondolat tükröződik a sz. atyák leleményes összehasonlításain és képein. Kimerithetlen ékesszólásuk árjából ugy tünik elénk Krisztus emberi lelke, mint amely tüzét, nemességét, hevét az őt átható Istenségből veszi. Csodálatos képességgel látszik ellátva lenni Krisztus lelke, mely arra van rendelve, hogy az Isten egészen áthassa, magát neki kimondhatlan bensőséggel insinuálja s ez insinuációja által azt, az emberi gyöngeség, állhatatlanság, tehetetlenség mámoros köréből kiemelje.

Azért beszélnek a szentatyák „deificatio"-ról, ami természetesen nem az emberinek istenivé való átváltozását, sem az emberinek s az isteninek összekeveredését, hanem csak az egyesülés bensőségét jelenti: „Sicut lanae albedo colore purpurae tincta non est bicolor, sed unicolor; ita mens corruscans et deificata est unum quiddam, neque sunt duo ἡγεμονικά." *De sancta Trinitate.* Athanasius. dial. IX., n. 5. „Quid ergo accepit anima Christi? Plenitudinem deitatis, plenitudinem sapientiae, plenitudinem virtutis. Totum quod Dei est accepit. Quomodo accepit. Non versibilitate naturae, sed firmitate personae. Accepit, non quia in illud essentialiter mutata est, sed quia ineffabiliter illi unita est, etc. Sapientiam habet, aeternitatem habet, habet omnia per gratiam, quae Deus habet per naturam. Habet totum, non quod creatura aeterna aut immensa esse possit, sed quod aeterno et immenso unita sit. Accepit quod non habuit, sed non desiit esse quod fuit. Accepit plenitudinem sapientiae, in qua et per quam plene ac perfecte sa-

piens esset; non tamen accepit, ut sapientia esset.“ Hugo de S. Victore, *De Sapientia animae Christi.*

S hogy tárul föl e szempontból nézve egyszerre Krisztus lelke, melybe a tudomány, a bölcseség, az Istenség bősége kiáradt „illapsu substantivo deitatis“, de csak egy perczre ragadhatjuk meg gondolatunkban e fönséges lelket, mert a következő pillanatban elnyomja, s elnyeli azt az Istenség tengere. Találóknak érezzük a sz. atyák lendületes ékesszólását, mely Krisztus lelkét az Istenségben csak ugy szemléli, mint a cseppet a tengerben, a darabka vasat a kohóban, a kristályt a napfényözönében. A vas a kohóban mintegy tüzzé válik, nem is látni mást benne, mint tüzet, mint izzást; aki pedig hozzá nyulna s érinteni merné, az nem vasat, hanem tüzet érezne. Igy abban az „áldott lélekben“ is, — mely mint a vas a tüzben úgy rejlik az Istenségben, rejlik a bölcsességben, rejlik az Igében, — minden amit tesz, amit gondol, amit szól, Istenre vonatkozik, s aki hozzá ér, az Isten erejét érzi. Ez Origenes okoskodása, περ ἀρχῶν l. II. c. 6. n. 6.

IV.

Krisztus lelke tökélyére a megtestesülés annyi fényt áraszt, mint a nap a földre. Mint a változatokban gazdag vidék minden lépten nyomon uj meg uj kilátást nyit: ugy az isteni nagylelküség és bölcseség kimerithetlen müve, a megtestesülés, itt is, ott is láttatja azon egyetlen, kiválasztott lélek pompáját, sejteti gazdagságát, föllebbenti habár csak pillanatra a fátyolt, mely alól a tökély vakitó fénye tör elő. Egy ily föllebbentésre előáll a következő gondolat: Krisztus lelkének utolérhetlenül szépnek és hatalmasnak kellett teremtetnie, mert desztinálva volt, hogy az Istenség tökélyesitse azt, — bizonyos értelemben „formája“ v. i. legfőbb alakitó erőt s tökélyt adó elve legyen. Hogy e gondolat a kellő éllel birjon, néz-

zünk szét a világban, hol gyökereire akadunk. A teremtett lények sorában ugy veszszük észre, hogy a merő anyag is annál tökéletesebb, minél tökéletesebb az életelv vagy a lélek, a mely avval az anyagi testtel egy élő lényt képez. Az indukcio megvilágositja ez állitás elvont igazságát. A növények anyagi része, a szervezet sokkal tökéletesebb, mint a szervezetlen kő vagy föld azért, mert a fensőbbrendü életelvnek van szánva, befolyásának felvételére van előkészitve; — az állati test tökéletesebb mint a növény magában véve csodálatos szervezete, azért mert az állati lélek felülmulja nemcsak az erő fokában, hanem a lényeg nemességében a növény életelvét. Ugyanezt mondhatjuk az emberi testről és lélekről. Egyfaju lények p. emberek közt, ha az egyikét a másikkal összehasonlitjuk, ezen elv érvényesülését nem találjuk következetesen kifejezve sok más tényező összeszöggelése miatt, de találunk valami hasonlót, a mi ugyancsak ezt az elvet, de más alakban hozza felszinre. Ugyanis áll az, hogy minél tökéletesebb a test, annál alkalmasabb arra, hogy a lélek áthassa, s szolgálatára fölhasználja s erőit vele közölje. Az erőközlés által a test az élet magasabb és teljesebb fokára emeltetik, érzékei élesednek, szellemi tehetségei elevenebbek és képesebbek.

Már most a megtestesülés titkában Krisztus emberi természete arra alkottatott, hogy a legnagyobb, a substanciális tökélylyel, az istenséggel a személy egyességébe lépjen, arra teremtetett, hogy ezen legfőbb s leghatásosabb „formát“, (forditsuk alakitó és alakot, természetet adó elvnek) az Isten belésugározza, reá árassza hatásait. Lehetetlen, hogy legyen nagyobb vonzódás valamely teremtett lényben a tökély felé, mint volt Krisztus lelkében, midőn ezt a lelket közvetlen közelből, a személyi egyesülés szentélyében örökre magához ragadta s magával összekötötte az Isten. Az Isten bizonyára lehetőleg képe-

sitette e lelket, hogy természetfölötti behatásainak engedhessen, képesitette arra, hogy a fényből fényt, a hőből meleget fogadhasson; midőn azt a magasba magával ragadta, gondoskodott arról, hogy e lélek értelme az Isten fönségét embertől telhetőleg megközelitse s hogy a szellemi tehetségeket termékenyitő isteni áldásnak hálás talaja legyen. Ez az egy gondolat rám erőszakolja, hogy Krisztus áldott lelkét mindenek fölött nagynak s kitünőnek hirdessen.

A fensőbb szellemi erőnek kihatását az alsóbbra — az emberi természetnek más példáján is látni. A szellemi erő, a lélek nem mindenütt fejti ki a testen csodálatos erőit, hanem máskép nyilvánul a szem élében és kellemében s máskép a homlokon; teljesen, bőségesen villan ki a szem tükréből, ért, éltet, gyujt s éled önmaga, máshol tompább, inkább tür, mint tesz. Ott ahol ért, ahol dolgozik, ahol gyujt s önmaga gyul, ahol élete torlódik s halmozódik, ott szerve is tökéletesebb, komplikáltabb, müvésziesebb, hozzá v. i. az élethez, alakja változatossága és gazdagságában hasonlóbb.

Igaz, hogy mindez csak hasonlat, de nem illik-e rá az Istennel összekötött emberségre, mely az isteni személy „organumának, vivum et rationabile instrumentum"-ának neveztetik? Amint senkire sem borult az Isten ereje oly mérvben, mint Krisztusra, amint senkit sem választott ki arra, hogy általa nyilvánuljon legteljesebben, mint Krisztust: ugy nem is teremtett s nem alkotott az isteni bölcsesség fölfogadására alkalmasabb lelket, v. i. értelemmel áldottabb lelket s nem formált az Isten irgalmával együttérzőbb szivet v. i. tökéletesebb szivet.

Az „Ige" áthatja az értelmes teremtményeket, inditja, sarkalja, kormányozza és boldogitja őket, de nem veszi föl személyébe, nem teszi magáévá; ezt egynek tartotta fel, a legkiválasztottabbnak.

Az „élet élete", az Isten mélyen behat az em-

beri lelkekbe, nemcsak fölületükön érinti, de lényegükön átömlik, élteti, alakitja mindenikét saját képessége szerint; de csak egyetlen-egyre önti ki bőségét; lehetséges-e, hogy ez egyetlent más teremtmény a lélek értékét képező, fensőbb tökélyekben és erőkben fölülmulja? — Ha már most konkrét példákban léptetjük el szemeink előtt az isteni s emberi tulajdonságok, tökélyek és erények megtestesüléseit, melyek az emberiség ismert s ismeretlen alakjaiban föltüntetik mindazt, ami szivet-lelket bámulattal, tisztelettel, álmélkodással eltölt, értem a lángész, az akaraterő szellemi hatalmát s e hatalmában létesitett müveket, — vagy ha inkább az emberi lélek azon változatos pompával elénktáruló érdemére térünk, hol a leggyöngédebb erények nyilnak, kezdve a gyermekáhitatának bizalmán egészen a csendesen türő s mindent megbocsátó szeretetig, mely más lelkekben ismét az önfeláldozás biborában virul fel, — de ki birná az isteni szikrának majd erőteljes, majd gyengéd kivirulását szemmel tartani, — ha mondom mindezen áttekintünk s az emberi lélek gazdag pompáján kezd elfogulni szivünk, akkor a gondolat egy szárnycsattanással kerül magasba s megnyilik értelmes képzeletünk előtt Krisztus lelkének perspektivája mint a legvirágzóbb s legaranyosabb virány látképe, melyre mindent összefoglalva s a szavakból kifogyva, egy kifejezésünk marad: „fönséges.“

V.

Nyilik még más út is a kutatás elé Krisztus emberi lelkének fönségébe. Ez az út az összehasonlitás, melyben a hatalmas, nagy, szent lelkeket Krisztus lelkével párhuzamba állitjuk s nagyságuk okából Krisztus lelkének fönségét megérthetjük. — Valaki annál nagyobb, minél közelebb áll a tökélyhez, minél inkább egyesült a személyes tökéletességgel: az Istennel. A hatalmas szent lelkekkel különös egye-

sülésbe lépett az Isten. Ez egyesülés által azt nyerik, hogy az Isten áthatja lelküket s hatalmába ejti, v. i. nemesiti, erősiti, értelmüket tisztázza, akaratukat minden jóra fogékonynyá teszi, szóval fölemeli alacsony, esékeny természetüket. Minél bensőbben egyesül velük, annál szebbek, teljesebbek, tökéletesebbek lesznek. Sokkal találóbb a gondolat, ha azt a boldogult lelkekre alkalmazzuk, akikben az Istennel való egyesülés a legteljesebb, mely áthatja s boldogitja valójukat, képezi egyedüli gondolatukat, teliti kicsordulásig szivüket. Nem önmagukéi, hanem Istenéi; — szelleme lelkesiti, vezeti őket. Dicsőségük, szépségük, hatalmuk a „lumen gloriae" fokától függ; „in lumine tuo videbimus lumen," — amennyi esik ebből a „lumen tuum"-ból rájuk, annyira emelkedik teljességük, értékük. Tehát a kegyelem a földön s a dicsőség fénye az égben v. i. az Isten természetének teremtett patricipaciója (participes divinae naturae) határozza meg s eszközli a tökéletességet. Ami pedig a természetfölötti tökélyre nézve áll, azt kellő megszoritással s rendszerint, ha nem is mindig, elmondhatjuk a természetes tökélyről is; mert bizonyos, hogy az Isten, ki mindent a rend mértékével szokott kiszabni, rendkivüli nagy kegyelmeket csak az arra képes, természettől is gazdag lelkekbe önt, s a természeti erőt és teljet arányositja a léleknek szánt fensőbb rendü adományokhoz.

Már most micsoda a szentekkel szemben Krisztus? micsoda lelkével szemben lelkünk? s következőleg milyen a lélek hatalma, természetes s természetfölötti teljessége? „Sancti participarunt, et Deus Sermo (Verbum) participavit? Quodnam est hoc discrimen? Quod sancti prius exstiterunt et tum demum participaverunt Dei Sermonem. Hic vero non ita est, sed Deus Sermo, qui erat ante saecula, quum vellet fieri homo, sanctificavit Virginem, et corpus ex ea sibi univit. Athanasius, *De Sancta*

Trinitate dialogus IV. Az Istennel való egyesüléstől függ a lélek nagysága. A szentek egyesülése Istennel a barátság köteléke; Krisztus egyesülése Istennel a természet elválaszthatlan kapcsa. Az a Krisztus, aki fogantatik, Isten; — az a Krisztus, aki születik, Isten. Ami velünk születik, ami ott hozzánk kapcsolódik, az a legelválaszthatlanabb lényünktől. Ezen legelválaszthatlanabb egyesülés mértéke Krisztus természetes s természetfölötti hatalmának. „Ad omnes sanctos calor aliquis Verbi Dei putandus est pervenisse, in hac autem anima ipse ignis divinus substantialiter requievisse credendus est, ex quo ad caeteros calor aliquis venerit. Origenes *Περὶ ἀρχῶν*, l. II. c. 6. n. 6.

Krisztus urunk teste lelke tehát ugy alkottatott, hogy az Isten benyomásának enged, oly tökéletesnek született, hogy az Isten minden rá kiható áldásainak, kegyelmeinek, befolyásának legérzékenyebb fölfogója s azoknak gondolataiban, érzelmeiben, szavában s tettében legtökéletesebb kifejezése!

Végül ez általános vázlat kiegészitéséül a sz. irás s a sz. atyák nyomán hozzá kell adnunk, hogy e tökéletes lélek visszatükröződött Krisztus arczán, amint hogy csengett szavában, s fölragyogott s hóditott tetteiben! Igy azután lelkünk elé lép a testestől lelkestől uj, tökéletes emberfia, Jézus Krisztus!

A sz. irás ugy látszik egyik-másik kifejezésével utal e lelki szépségnek külső kisugárzására, hogy kivül is, az „Ige“ testén fölragyogott az a tökély és disz, mely belül rejtőzött. Krisztus alázatos szivünek és szelidnek mondja magát, mindkettő oly erény, mely hangulatát kiterjeszti a lélek s sziv valamennyi hurjaira s midőn mindannyi vele összhangban cseng és reng, a szem, az arcz, a modor is hasonul hozzájuk. Krisztus bizonyára külsőleg is szeretetreméltó volt, mert irgalmas volt. Az ő lényegében magában

rejlik az irgalom! Az Istennek egyesülése az emberrel, ez a folytonosan létező összeköttetés, mit megtestesülésnek mondunk, substantialis irgalomnak nevezhető. Ezt az irgalmat éreztette Krisztus az emberekkel az irgalmasnak külső módjában és modorában is. Ha nem tudnók irgalmas szeretetének kitünő nyilvánulásait, melyekről följegyzett szavai s ékesebben szóló könnyei beszélnek: apriori következtetnők, hogy ugy volt. Az irgalom s a szeretet az emberi arczot szinezik a szellemi kifejezés kimondhatlan árnyalataival. Fölismerjük, de megnevezni nem birjuk. Képezett-e ebben kivételt a megtestesült irgalom?

A megtestesülésnek motivuma lágy, olyan mint a karácsony ünnepe, édes mint a benne nyilvánuló isteni szándék, melyet oly találóan kifejezett az egyház egyik tanitója: azért lett az Isten ember, „ut dulcescat sapientia Dei.“ Az egyház is e gondolattal teliti nemcsak az értelmet, hanem a kedélyt is: „hodie meliflui facti sunt coeli.“ A megtestesülés e szíveket nyerő, e lelket vonzó szelleme a megtestesült emberben volt kifejezve; az isteni irgalom és szeretet konkrét, emberi kifejezést nyert Krisztus lelkén, kedélyén, egész valóján?

Azonban a lelki szépség külső kisugárzása nem egyértelmü az érzéki szépséggel, melyről a sz. atyák eltérő nézeteket vallanak; a szellemi szép fölragyogása a külsőn — s az érzéki szép, nem mindegy. Az előbbit állitja Krisztusról aranyszáju sz. János a Zsoltár „speciosus forma prae filiis hominum“ szavainak magyarázásakor:

„Plane Christum pulchritudo condecet, non tantum quae auctior uberiorque in ipso sit quam in aliis hominibus, sed quae tota in eo sit, et ab illo in alios effluat. Istius modi autem non est oris formositas, sed ea veritatis sanctitatisque pulchritudo, quae statim innuitur: „Refusa est gratia in labiis tuis.“ Quae enim intus ex deitatis adyto exundabat, refusa foris

est", velut si diceret quispiam: „Quae erat intus, scaturiit, emanavit." S. Joan. Chris. Expositio in psalmum XLIV. E szavak nem ellenkeznek a lelki tökélynek külső fölragyogásával; mert ugyanazon szent János Máté evangeliumára irt 27. (mások szerint 28.) homiliájában Krisztus méltóságának és fönségének külre való nyilvánulását dicsőiti ékesszóló beszéd áramával: „Sokan követték őt a szeretet és csodálkozás igézete alatt s mindig vágytak szinelátása után. Mert kicsoda távozott volna, midőn Krisztus csodákat müvelt? vagy ki ne kivánta volna annak arczát és ajkait látni, ki ilyeneket beszélt? Hiszen csodái nemcsak csodálatossá tették, hanem arczáról is sok szépség és vigasztalás sugárzott, amit a próféta emlitett: „ékes alaku vagy az emberek fiai fölött, kedvesség van elöntve ajakidon." Zsolt. 44, 3. A mit pedig Izaiás mond: „nincs neki szine, sem ékessége." (Iz. 53, 2.) azt vagy az Istenség kimondhatlan és fölérthetlen dicsőségéről érti; vagy pedig azt jelezi, a mi szenvedésében történt, a gyalázatot, melyet keresztrefeszitésekor eltürt, vagy jelentéktelen s igénytelen voltát, melyet egész életén át feltüntetett. Nem kel át előbb a tavon, mielőtt a betegeket meggyógyitotta volna. Különben megbotránkoztak volna rajta. Azonban a nép csak ugy követte őt, mikor csodákat mivelt, mint a hogy arczán függött a csodák után s tekintetében nagy gyönyörüséget talált, valamint a hegyi beszéd alkalmával nemcsak hallgatta mig beszélt, hanem a beszéd után sem vált meg tőle. Mert ha Mózesnek dicsfénytől sugárzó s Istvánnak angyali arcza volt; gondold el kérlek, milyen lehetett mindezek urának megjelenése." Különben e leghatalmasabb s legfönségesebb lélek hóditólag nyilatkozott beszéde s csodái hatalmában, tehát külsőleg; a bölcseség s az isteni erő igéző eredetiséggel fejezte ki azt, a mi a lélekben belül rejtőzött s az erény bizonnyára a hajlékát képező

testen elragadólag nyilvánult. A mellett mindig igaz marad, hogy e választott lélek legnagyobb szépsége az erények szétszedhetlen koszorúja: a justitia. Ez a belső tüz, melynek külső fénye Krisztus testén is kivillant, az emberi természetnek, szivnek s kedélynek postulatuma; — azonban némelyek tagadják; kiki saját hajlamai és fölfogása szerint. Alexandriai Kelemen és sz. Cyrill εἶδος ἀχαλλέστατον-ról beszélnek; — a theologusok, akiknek ezeket követni kedvük van „species valde deformis," „in carne informis"-t emlegetnek, hogy miféle szükségességből indulnak e vélekedés önkényes ösvényén, nem igen látjuk be. Annyi bizonyos, hogy a Zsoltár szava, mely szerint „kedvesség van elöntve ajakidon" az emberi természetre vonatkozik akár a belső tökélyre és a szeretettől s irgalomtól olvadozó lelkére, akár annak a testben való külső nyilvánulására. Valahogy nyilvánult; s midőn nyilvánult, kedvesség ömlött el ajakidon. Ez sz. Jeromosnak is fölfogása, melyet a breviáriumba fölvett commentárrészletben olvasunk s máshol is, p. o. epistola ad Principiam: „Nisi habuisset et in vultu quiddam oculisque sidereum, nunquam eum statim secuti fuissent Apostoli, nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruissent." Bizonyára külre is hat, ott kivül is fölragyog, Krisztus erényeinek és természetes tökélyeinek fénye, hiszen az a test a Szüzben, a Szentlélektől fogantatott, az Istentől alkottatott s mint ilyen a benne lakó Istennek hajlékává diszittetett; az Isten s a legtökéletesebb lélek fönsége a testtel mintegy összekeveredett s a tökély, mely beleszállt, éltette és formálta a testet.

Ez Krisztus emberségének nagyjában s általános körvonalokban odavetett képe, nem is képe, hanem inkább árnyéka, nyoma, mely következtetni késztet lelkének fönségére. Ezen érvek nem mutatják be in concreto, hogy mit birt Krisztus sz. lelke, hanem csak általános praeambulumai azon alább kifejtendő

természetfölötti nagyságnak és hatalomnak, melylyel Krisztus emberi lelke az Istentől földiszittetett. A tökélyt magát nem láttuk, de az érvek, a hozzávető következtetések hatása alatt a Krisztusról való nagy fogalom határozatlan mérvekben már is beleszövődött félig értelmünkbe, félig képzeletünkbe. E mérveknek tehát tüzetesebben utánajárni, az általánost részleteiben kifejezni, s az egésznek pompateljét a részletezés által kiemelni lesz a jövő czikkek feladata.

A SZT. MIHÁLY FŐANGYALRÓL NEVEZETT KÖRTVÉLYESI APÁTSÁG.

Irta és ft. Dr. Palotay Ferencz körtvélyesi apátnak ajánlja

ZSATKOVICS KÁLMÁN.

A munkácsi gör. szert. egyházmegye területén, ez egyházmegye névtárainak tanusága szerint a következő tizennégy apátság létezik, u. m.: a szt. Mihály főangyalról nevezett körtvélyesi, a szt. Miklós püspökről nevezett csernekhegyi, a bold. szüz Máriáról nevezett komoróti, a szt. keresztről nevezett bilkei, a keresztelő szt. Jánosról nevezett kisfaludi, a szt. Miklós püspökről nevezett nagy-bocskói, a szt. Bazil püspökről nevezett glotkó-mezei, a szt. Demeter vértanuról nevezett bedői, a gyümölcsoltó Boldogasszonyról nevezett ó-uglyai, a szt. Mihály főangyalról nevezett herincsei, a szt. Miklós püspökről nevezett kövesligeti, a boldogságos szüz születéséről nevezett kricsfalvi, a szt. Péter és Pál apostolokról nevezett irholczi és végre a szt. István első vértanuról nevezett remetei.[1]

E tizennégy apátság közül csak egy javadalmas, u. m. a szt. Miklós püspökről nevezett csernekhegyi apátság, mig a többi tizenhárom csak czimzetes. Adományozva e tizen-

[1] Schematismus cleri dioecesis Munkacscensis 1886. é. f. 35. 36. l.

négy apátság közül még idáig csak kettő volt, t. i. a csernekhegyi és a körtvélyesi. A csernekhegyi apátság egy izben volt csak adományozva, t. i. 1715-ben III. Károly által[1] Hodermarszky Józsefnek, ámbár a munkácsi püspökök, sőt az apostoli helynökök elseje, de Camelis is viselte a csernekhegyi apát czimét minden királyi adományozás nélkül. A körtvélyesi apátság 1865-ben volt először királyilag adományozva s azóta már harmadik birtokosa van.

1878 elején a munkácsi püspök azzal a kéréssel fordult a királyi felséghez: engedtetnék meg neki, az egyházmegyéje területén létező összes apátságokra egyes érdemesebb lelkészeket kinevezés végett felterjeszteni. E kérvényre a legfelsőbb helyről azzal válaszoltak, hogy ez apátságok nem lévén a Liber Regiusban feltalálhatók, azokra senki sem nevezhető ki mindaddig, mig kifogástalan hitelességü adatokkal be nem bizonyitható ezen apátságok tényleges létezése a multban.

E bizonyitásra, tudtommal, idáig még senki sem vállalkozott s ugy hiszem, hasztalanul is vállalkoznék, miután e tizennégy apátság közül a legjobb esetben is, a már fentebb emlitett kettőn kivül, legfeljebb még hatnak, u. m.: a nagybocskóinak, a glotkó-mezeinek, az ó-uglyainak, a herincseinek, kövesligetinek és a kricsfalvinak létezése volna bebizonyitható. Hogy pedig ebbeli állitásom ne legyen alaptalan, a kérdés elbirálásánál két szempontból indultam ki. Az első szempont volt a keleti egyházjognak a szerzetesekre vonatkozó fejezete, a másik pedig a munkácsi gör. szert. egyházmegye területén létezett zárdák minősége.

A keleti egyházjog szerint minden zárda élén egy archimandrita áll, mig több zárda kormányzója proto-archimandrita nevet visel. Az archimandrita hivatal s illetve méltóság megfelelni látszik a nyugati egyház apáti méltóságának, mig a proto-archimandrita a főapátnak. Azt állitottam, hogy e megfelelőség csak látszólagos s ez állitásomat azzal támogatom, hogy mig a nyugati egyházban minden apát

[1] Basilovics «Brevis Notitia fundationis Theodon Koriatarics.» II. r. 139. lap.

főpapi jelvényeket visel, u. m.: mellkeresztet, gyürüt, infulát, pásztorbotot, addig a keleti egyházban csak a proto-archimandrita van feljogositva főpapi jelvények viselésére. Világos tehát, hogy a királyi felség kegyétől függ aztán a keleti egyház egyszerü archimandritai czimére kinevezni valakit s igy ez egyszerü archimandritai czimet egyenranguvá tenni a nyugati egyház apáti czimével. Az esetre, ha a királyi felség e kegyet csakugyan hajlandó volna a kérdéses ügyben gyakorolni, ugy a tizennégy apátság közül nyolcz volna betölthető, mig ha ezt tenni nem akarná, ugy a körtvélyesi és csernekhegyi apátságokon kivül még csak az uglyaira és a kricsfalvira volna valaki kinevezhető, miután, mint alább látni fogjuk, csak e két utóbbi szolgált egy időben a főapáti hivatalt gyakorló nem egyesült püspökök székhelyeül.

Hogy a királyi kegy legterjedelmesebb gyakorlása esetén is a tizennégy apátság közül csak nyolcz volna betölthető, annak egyszerü oka az, hogy csak e nyolcz apátság helyén léteztek kétségbevonhatlanul zárdák a multban. Arra a kérdésre pedig, hogy került hát a többi hat apátság czime a munkácsegyházmegyei Névtárakba, csak ugy adható kielégitő felelet, ha tudjuk, minők voltak a Munkácsegyházmegye területén létezett zárdák, melyektől az apátságok czimei vétettek?

A régibb időkben, midőn még a keleti szertartásu egyházmegyék ügye csaknem kizárólag a szerzetesek kezében volt, — közülök választatván a püspök, vagy szerzetessé lévén a püspökké választott világi pap — gyakori eset volt főleg a hegyes vidékeken, hogy egy-egy szerzetes egy kis kápolnát s egy szük házikót épitett magának a hivek segélyével, többnyire fából s ott megtelepedve, részben helyetesitette, részben pedig kisegitette a szomszédos világi papokat, minek fejében aztán ő is részesült a hivek adományában, melyek többnyire egyedüli forrását képezték fentartásának. Az ily, zárdának éppen nem nevezhető faházikó szerzetes lakója idővel bizonyára egy kis földecskét is igyekezett szerezni, hogy igy jobban biztositsa ugy a saját

megélhetését, mind pedig az általa alapitott hely fenmaradását. Miután pedig a középkorban, sőt azután is jóval nem kevés számu nemes ember, sőt földes ur is volt a görög szertartásuak közt, könnyen elképzelhetjük, hogy egy görög szertartásu földesur aligha gördített sok akadályt egy szerzetes letelepedése ellen falujában, osztozván önmaga is hitsorsosának köztudomásuvá vált ragaszkodásában a szerzetesek iránt s alkalmasabbnak tartván ezeket a lelkipásztorságra a szellemileg és anyagilag egyaránt nyomorban sinlődő világi papoknál. Ily uton s módon keletkezhettek csak azon szerzetesházak is, melyekről a fentemlitett hat apátság czimeztetik, s melyek ily formán valóságos apátságok székhelyei nem lehettek, miután csak rendes zárdák birtak azzal, nem pedig az ily egy, vagy legfeljebb két szerzetes által lakott viskók.

E feltevésem alaposság mellett bizonyithat azon, Ugocsamegye Alsó-Karaszló községének nyugati szélétől csekély távolra fekvő s ma is fennálló fatemplomocska a mellette levő házikóval, mely Rakoveczky Methód püspök 1689. április 29. kelt engedélye alapján épittetett, s mely jelenleg a Beregmegyében levő miszticzei zárdához tartozik, honnét időnként egy-egy szerzetes atya rándul át ide pár napra részint a zárdácska földjeinek megmüvelése, részben a hivek ajándékainak beszedése végett.

Midőn tehát azt olvassuk a munkácsi papság Névtárában, hogy «Archimandria S. Crucis de Bilke» — tisztában lehetünk az iránt, hogy egykoron Bilke határában egy ép oly kis fatemplomocska és szerzeteslak létezett, — mint a karaszlói, mely templom a szt. kereszt tiszteletére volt szentelve. Igy volt az a többi öttel is.

Jellemezvén itt általánosságban a Munkács egyházmegye Névtárában elősorolt tizennégy apátság minőségét, alkalmat veszek ezuttal magamnak a Névtárban is első helyen álló körtvélyesi apátság multját ismertetni részletesen, még pedig annál is inkább, miután ezen apátság multjának ismertetése több oly fontos kérdés tárgyalását követeli meg, melyek egyaránt benyulnak a kárpátalji oroszok és a munkácsi gör.

egyházmegye multjába s mely kérdések tárgyalásával legalább egy por szemet viszek oda, a hazánk területén lakó nemzetiségek egyikének, valamint a hazai egyháztörténelemnek épületéhez, melynek elhanyagolása felett oly élénk sajnálkozását fejezte ki a Történelmi Congressuson társulatunk nagyérdemü elnöke, valamint annak egyik tudós alelnöke.[1]

Maramarosmegye ősi lakói kétségkivül az oroszok ősei voltak, miután köztudomásulag az oláhokat Kun László király telepitette oda, mig a szászok és magyarok csak 1329-ben jöttek be az öt koronavárosba.[2] De valamint tény, hogy az oroszok és az oláhok voltak első lakói Maramarosnak, ugy az is tagadhatlan, hogy e két nép a keleti szertartásu kereszténységet vette volt fel, melyben máig is él. Arra nézve, hogy a maramarosi oroszok mikor vették fel a kereszténységet, határozott feleletet adni nem igen lehet ugyan, az azonban kétségtelen, hogy a magyarok bejövetelök alkalmával már keresztény népet találtak itt, miután az e tárgygyal foglalkozó irók[3] egyhangu tanusága szerint, nincs sehol nyoma annak, mintha a magyarok bejövetele után tértek volna meg a maramarosi oroszok. Nem mellőzhető itt azon két ismert körülmény sem, hogy a Marmarossal legközvetlenebb érintkezésben levő Dacca, t. i. a mai Erdély sláv eredetü népségét már az V. században megtéritette volt András számüzött mesopotamiai püspök[4] és hogy másrészt a magyarok épp oly mértékben vették át a keresztény tant a bentlakó slávoktól, mint a keleti és nyugati egyház missionariusaitól.[5]

Igy állván, nézetem szerint, a dolog, az a kérdés áll elő, mily terjedelemben lehetett benépesitve Maramaros a magyarok bejövetele alkalmával? Ha végig tekintünk Maramorosmegye térképén s ha tekintetbe vesszük a sláv népek azon jellemvonását, mely inkább a békés foglalkozások, t. i. a földmüvelés s marhatenyésztés iránt viseltetik előszeretet-

[1] Századok. 1885. évf. VIII. f. 15. 23. i.

[2] Simonchich Licskaynál. II. 89. f.

[3] Mészáros «Magyarországi oroszok története.» 35. l.

[4] Licskay. II. 38. l.

[5] Timon «Imago antiquae Hungariae.» III. 177.

tel, — rögtön beláthatjuk, hogy Maramarosmegye a legrégibb időkben csakis a Tisza medenczéjénél és a Tisza mellékfolyóinak alsó folyásánál volt benépesitve. Hogy pedig e feltevés nem alaptalan, mutatja azon ismert körülmény, hogy a Tisza jobb oldalán levő mellékfolyók felső részén jelenleg létező községek java része csak a XVII. században kezdett alakulni azon lengyelországi orosz szökevényekből, kik a földesurak sanyargatásai s vallásuk üldözése miatt oda hagyva szülőföldjeiket, nyájaikkal a maramarosi őserdőkkoszoruzta hegyeken barangoltak, mint azt a Maramaros felső és alsó vidékén lakó orosz nép közötti feltünő physicai és szellemi különbség is mutatja.[1] Támogatja fenti nézetemet azon körülmény is, hogy a maramarosi zárdák, melyeknek száma a XVII. században még 7 volt, mind a Tisza mellékfolyóinak alsó részén feküdtek, mint pl. a kricsfalvi, az uglyai és a kövesligeti a Talabor mentén, — a körtvélyesi a Taracz mentén. Megjegyzem, hogy a glotkói zárda, mely az összes maramarosi zárdák között a legmagasabban feküdt s melyet a mult században a lengyel rablók felégettek,[2] felette rövid ideig állott csak fenn s igy kétségkivül csak a XVII. század végéveiben alapittatott.

A keleti egyház, fegyelménél fogva, mindenkor a leghálásabb talaja volt a szerzetesi intézménynek, miután fegyelménél fogva szerzetesek közül választatván a püspök, szerzetestársai egyuttal legbensőbb tanácsadói és ugyszólván állandó káptalanja voltak. Világos ebből, hogy a keleti zárdákat nemcsak azok szokták volt felkeresni, kik e világról le szoktak mondani, hanem mindazok is, kik kiválóbb szellemi tehetségeiknek az egyházban óhajtottak érvényt szerezni. Kitünik ebből még az is, hogy a keleti szertartásu kereszténység behozatala valamely vidékre okvetlenül maga után vonta a zárdák alapitását is ott.

Maramarosmegye lakói a keleti szertartásu kereszténységet vevén fel még a magyarok bejövetele előtt, bizonyosnak tartom, ámbár irott adatokkal nem is bizonyithatom,

[1] Duliskovics «Istoricseszkija Cserti Uhro-ruszkih.» I. 113.

[2] Schematismus dioeces. Munk. 1886. évf. 114. l.

hogy a magyarok nemcsak keleti szertartásu kereszténveket, hanem már szt. Bazil rendü szerzeteseket is találtak Maramarosban. Arra a kérdésre, hol állhatott az első szt. Bazil-rendü zárda Maramarosban, alig adható helyesebb felelet, mint az, hogy Körtvélyesen, miután a legrégibb adat, melyet a maramarosi zárdákra vonatkozólag ismerünk, az, hogy IV. Béla megerősitette a körtvélyesi zárda kiváltságait.[1]

Hogy ki volt a körtvélyesi zárda s igy egyuttal apátság alapitója, hogy mikor történt ez az alapitás s hogy mily napokat látott az IV. Béla koráig, a midőn bizonyára a tatárjárásban elvesztvén okleveleit s igy kétségessé tétetvén birtokjoga a szomszédok által, uj oklevélért fordult a királyhoz, — arról mit sem jegyzett fel a történelem, valamint arról sem, mily sorsa volt ez apátságnak Zsigmond koráig, a mikor ismét megszólalnak róla az irott emlékek. Ha egy intézményről is az állana, a mit a nőkről szoktak mondani, hogy t. i. az a legjobb nő, kiről legkevesebbet beszélnek, ugy a körtvélyesi apátságnak is derült napokat kellett volna elröppenni látni maga felett a IV. Bélától Zsigmondig elfolyt évszázad alatt. De ez nem igen áll; legalább a jelen esetben, mint az az alább mondandókból kitünik.

1391-ben Balicsa és Drágmester, bizonyára oláh nemzetiségü elökelő maramarosi urak, ujabb adománynyal gazdagitották a szt. Mihály főangyalról nevezett körtvélyesi zárdát.[2] Hogy ez adományozásra a nevezett két elökelő férfiut saját vallásos indulata, avagy a zárda szomoru anyagi helyzete inditotta-e, adatok hiányában nem állapitható meg ugyan teljesen, de mindazáltal, tekintve az e korban a szomszédos Moldvával folytatott harczokat, hová a magyar hadak bizonyára Maramaroson keresztül vonultak, — az utóbbi esetet tartom valószinübbnek. Balicsa és Drágmester, azonban, nem tartották eléggé biztositottnak az általuk pártfogolt zárda jövőjét néhány hold föld adományozása által, hanem annak egy oly pártfogót is igyekeztek szerezni, ki elég tekintélylyel birjon a siker reményével lépni közbe a zárda

[1] Balugyanszky András «Egyháztörténelem» II. 333. jegyzet.

[2] Lucskay. II. 176.

érdekében a legfelsőbb helyeken is. E pártfogót a konstantinápolyi patriárchában, mint a nem egyesült egyház fejében vélték megtalálhatni, miért is személyesen Konstantinápolyba menvén, az általok ujabban megajándékozott zárdát Antal patriarcha kegyébe ajánlották, hogy igy a zárda, mint a patriarcha szerénykedve irja, «tekintettel legyen a mi alázatosságunkra.»[1]

Antal patriárcha 1391. aug. 14-én görög nyelven kelt és függő ólompecséttel ellátott oklevelében elfogadja a körtvélyesi zárda védnökségét, előre is megerősit minden választandó apátot, a szomszédos érsek, vagy püspök pártfogásába ajánlja az időszerinti apátot és a mi mindezeknél fontosabb, a körtvélyesi zárda apátjának rendeli alá a «Zilagyság, Megyes-Alja, Ugicsha, Berzava, Csicho, Bolvanos és Almazeg» vidékén élő görög szertartásu hiveket.[2] E rendelkezés folytán tényleg főapátsággá lett a körtvélyesi zárda, miután apátja nemcsak kivétetett a püspöki joghatóság alól, hanem önmaga is püspöki joghatóság gyakorlására nyert felhatalmazást egy nagy terület hivei felett.

Ide érve fejtegetéseimben, egy fontos kérdés áll elő, mely sok szép elmét foglalkoztatott már ugyan, de megoldást máig sem nyert és mely kérdés mélyen belenyulik ugy a kárpátalji orosz nép, mint pedig különösen a munkácsi s a részben belőle kiszakitott szamos-ujvári görög szertartásu egyházmegyék multjába. E fontos kérdés az, miért ajánlották fel Balicsa és Dragmester a körtvélyesi zárdát a nem egyesült egyház fejének pártfogásába? Lesznek, a mint már voltak is,[3] kik e kérdésre azt a könnyünek látszó feleletet adják, hogy egy schismaticus zárdát csakis a schismaticus egyház fejének ajánlhatták fel Balicsa és Dragmester, meg akarván azt szabaditani első sorban a szomszédos püspök sokszor terhes gondozásától. Hogy azonban a kérdés ily egyszerü felelettel meg nem oldható, onnét tünik ki, hogy

---

[1] Lucskay. II. 179.

[2] U. o.

[3] Balugyanszky id. m. 332. l.

voltak[1] és bizonyára még jó ideig lesznek is olyanok, kik azt állitják, miszerint a kárpátalji oroszok a Maramarosban élő oláhokkal együtt nem szakadtak el a Kerulár korában a római egyháztól, hanem a marmarosi oroszokat és oláhokat Balicsa és Drágmester, a többi görög szertartásuakat pedig a reformatio vitte át a nem egyesült egyház kebelébe.

Ambár e kérdésre vonatkozólag volt szerencsém már egy izben nézetemet nyilvánithatni a «Századok» hasábjain,[2] de miután ezt csak röviden s mintegy odavetőleg tettem, azért elengedhetlennek találom ez alkalommal azt bővebben s egyuttal alaposabban bevitatni.

A 861-ben Photius alatt kezdődött s 1054-ben Kerulár alatt befejezett nagy szakadás nem érintette rögtön a Magyarországon levő két szertartásu keresztények közötti viszonyt, miután e korban a két szertartásu egyház fegyelme és szertartásai közt távolról sem volt oly különbség, mint jelenleg és miután ebből kifolyólag ugy a római, mint a görög szertartásu hivek egyaránt a szt. István és szt. László királyok által alapitott latin szertartásu püspökségek alá tartoztak, — kivéve természetesen az ősrégi milkovi és beleknyesi görög szertartásu egyházmegyék hiveit.

Hogy pedig a nagy egyházszakadást követő két első században hazánkban a hivők nagy többsége a keleti szertartást követte, világosan mutatja III. Incze pápának 1204-ben kelt és Imre királyunkhoz intézett levele, melyben e nagy latinizáló pápa szemére hányja Imrének, miszerint egész országában csak egy tiszta római szertartásu zárda van, t. i. a szt. Egyedről nevezett és szt. László által alapitott zárda az *egri* egyházmegyében.[3] A keleti szertartást követők, e nagy többsége a hon lakóinak, kik különösen a VII. Gergely által sürgetett coelibatus és római liturgia behozatala óta kezdtek volt idegenkedni a római szertartásu clerustól, Imre királyunk külön püspökséget kért, bizonyára azon jól felfogott érdekből, hogy csak is saját szertartásu

[1] Lucskay. II. 181.

[2] Századok. 1884. évf. VIII. 683.

[3] Lucskay. II. 51.

s a római székkel egyesülésben levő püspökök alatt maradhatnak meg az unioban. Imre király e kérése folytán III. Incze 1204. (XIV. Kalendas May) kelt levelében Simon nagyváradi püspöktől kért véleményt.[1]

Miután azonban az Imre kérése, kétségkivül a nagyváradi püspök véleményezése folytán, sikertelen maradt és miután az 1215-ben tartott IV. lateráni zsinat eredménytelensége folytán elhalványult az unio elfogadtatásának reménye, a latin szertartásu papság felsőbb helyről vett utasitás folytán hozzáfogott nem az unio terjesztéséhez, hanem az unioban levőknek latinokká való tételéhez. Hogy pedig a latin szertartásu papság felsőbb parancs folytán szoritotta a görög szertartásuakat a latin szertartás felvételére, mutatják IX. Gergely pápának Egyed követéhez Magyarországon irt és 1229-ben kelt utasitásának következő szavai: «Az apostoli szék tiszteletéhez tartozik, hogy a görögök és a slavok a latin szertartásra vonassanak át.»[2] Annak, hogy az oláhokról nem tesz a pápa említést, egyedüli oka csak az lehet, hogy az Erdélyben és Magyarországnak Erdélylyel szomszédos részeiben s igy a schisma fészkéhez közel lakó oláhok már régebben elhagyták volt véglegesen a római egyházzal való egyesülést. E föltevésem mellett bizonyit azon körülmény, hogy IX. Gergely pápa 1236-ban emlékezteti IV. Béla királyunkat a praenestei Fülöp előtt 1234-ben tett esküjére és felhivja, miszerint ez eskü értelmében igyekezzék azon püspök elismerésére kényszeriteni az oláhokat, kit a római szék rendel számukra.[3]

De hogy a latinizálás mily eredményeket szült, mutatja azon körülmény, hogy IV. Béla fentérintett esküje folytán annyira szorongatta nemcsak az oláhokat, de a latinizálás által schismaticussá lett oroszokat is, hogy ezek IV. Bélának 1252-ben IV. Incze pápához intézett levele értelmében, Rómába intézett felterjesztésökben készeknek nyilatkoztak

[1] Lucskay. II. 58.
[2] Balugyanszky. II. 314.
[3] Balugyanszky. II. 315.

az unio felvételére.[1] Ámbár pedig a pápa, utját egyengetendő az unionak, még 1243-ban jóváhagyta a magyarországi görög szertartásu hivek által használt ó-sláv oltári nyelvet, mindazáltal az erőszakolt unionak semmi különösebb eredménye nem lett, mi onnét tünik ki, hogy az 1274-iki II. lyoni és főleg az 1439-ik évi flórenczi zsinat után, melyeken pedig az unio névleg meg is köttetett volt, még élénkebb lett a két egyház közötti viszály s még engesztelhetlenebb a régi gyülölet. E körülmény szülte aztán azt az eredményt, hogy a délkeleti vidékeken élő schismaticus püspökök időnként egyes kiválóbb képzettségü schismaticus szerzeteseket küldtek be Magyarországra az itt lakó keleti szertartásu hivők megerősitése végett a szakadásban. A schismaticus püspökök ezen müködése sikeres is volt, miután Mátyás király 1459-ben maga irja: «Az oroszok és a tótok, kik az oláhok hitét tartják.»[2]

Világos tehát mindezekből, hogy a schisma csak fokozatosan terjedt el a magyarországi oroszok közt s hogy az 1285-ben Maramarosban megtelepedett oláhok, kik Moesiából jöttek, bizonyosan schismaticusok voltak bejövetelök alkalmával s igy rövid idő alatt azzá tették az uj lakóhelyen talált csekély számu, de vele egy szertartásu orosz népet is.

Igy állván a dolog a maga valóságában, kétségtelen, hogy csak 1640—42 körül kezdték egyes szerzetesek sikerrel terjeszteni a magyarországi orosz nép közt az uniot és hogy ennek folytán téved ugy Basilovics, ki azt állitja, miszerint a magyarországi oroszok kezdettől fogva unitusok voltak és csak Taraszovics alatt (1634 után) hagyták el egy időre az uniot,[3] — valamint Lucskay, ki azt igyekszik bevitatni, hogy a Maramarosmegyében élő görög szertartásuak csak 1391-ben, a Balicsa és Drágmester üzelmei folytán hagyták el az uniot, mig a kárpátalji orosz nép többi része ezután is hü maradt a római székhez.[4]

[1] Balugyanszky. II. 315.
[2] Balugyanszky. II. 316.
[3] Basilovics. I. 65.
[4] Lucskay. II. 156.

Midőn a magyarországi oroszok történetiróinak az unio iránt és illetve annak behozatala iránt kifejtett nézeteit olvasom, nem tudom, mit bámuljak: elfogultságukat-e, avagy figyelmetlenségöket? Valóban, csakis az elfogultság, avagy a figyelmetlenség magyarázhatja meg pl., hogy Lucskay, ki minden más kérdésben oly tisztán lát s oly alaposan igazitja helyre a chronologiával és a történelmi criticával gyenge lábon álló Basilovicsot, — éppen csak az unio ügyében osztja a Basilovics téves nézetét, ámbár ott olvassa III. Ferdinándnak a Taraszovics ügyében Bállinghoz irt levelét, melyben nyiltan ki van mondva: «Ugy értettük, hogy a közel multban a munkácsi püspök és patriarcha az egyház egyeségébe tért vissza»;[1] — hasonlókép Lippay György primásnak a Parthén ügyében a de propoganda fide Congregatiohoz intézett felterjesztését, hol az állittatik, miszerint a konstantinápolyi patriarcha alapitotta a munkácsi püspökséget a sahismaticusok részére;[2] — továbbá I. Lipótnak az unitus papság javára kiadott hires szabadalomlevelét, melyben nyiltan meg van irva, hogy az oroszok schismaticusok voltak kezdettől és csak 36 év előtt tértek át az uniora;[3] valamint Batthyáni erdélyi püspök munkájának azon kitételét, hogy az első munkácsi püspök, János, schismaticus volt;[4] — és végre Eszterházy egri püspöknek 1767-ben a pápához intézett emlékiratát, hol ki van mondva, miszerint de Camelis koráig minden munkácsi püspök schismaticus volt.[5]

Daczára mindezek ismeretének, mint emlitém, ugy Lucskay,[6] mint Mészáros[7] követik a Basilovics felfogását az uniora és illetve annak behozatalára nézve, mig Duliskovics, ki pedig csaknem szóról-szóra másolta Lucskayt, — ez esetben nem követi mesterét, Lucskayt, hanem a fentérintett

[1] Basilovics. I. 66.
[2] Duliskovics. II. 103. jegyz.
[3] Basilovics. II. 98.
[4] Duliskovics II. 53. jegyz.
[5] Basilovics IV. 80.
[6] Lucskay. II. 169.
[7] Mészáros. 102.

adatok alapján azon, általam is teljes mértékben osztott nézetének ad kifejezést,[1] miszerint 1391-ben az összes magyarországi orosz nép, a Maramarosban vele lakó oláhokkal egyetemben schismaticus volt.

Nem kisebb érvet látok a magyarországi oroszok schismaticus volta mellett a XIV. században azon történelmileg beigazolt tényekben is, hogy először is az esztergomi érsek már 1298-ban szükségesnek tartotta keresztes hadjáratot inditani a beregi, ugocsai és maramarosi ó-hitüek ellen;[2] — hogy továbbá Erzsébet, Nagy Lajos anyja bizonyára a Beregmegyében lakó ó-hitü oroszok megtéritése czéljából telepitette meg 1329-ben Beregszászon, Munkácson és Remetén a Pálosokat;[3] — s hogy végre az 1333-iki pápai tizedlajstromban Beregmegyének jelenleg az oroszok által lakott területéről csak Rákos, Bresztó, Izsnyéte és Iványi községek emlittetnek,[4] holott ha az oroszok e korban unitusok lettek volna, ugy bizonyára papjaik is fizették volna a pápai tizedet s igy a többi községek is fel lettek volna sorolva a fenti lajstromban.

Arra a kérdésre, mily alapon jutott a fentemlitett négy falu a pápai tized-lajstromba, egyéb felelet nem igen lehet, mint az, hogy e négy községben magyar ajku és latin szertartásu hivek laktak ez időben, kik később részben keleti szertartásuakká, mint Bresztón, Iványiban, — részben pedig, mint Rákoson, Izsnyétén, reformátusokká lettek.

Az előadottak alapján, ugy hiszem, meg van czáfolva Lucskay azon állitása, hogy Balicsa és Drágmester szakitották el a Maramarosban lakó orosz és oláh népet az uniotól, valamint ennek alapján azon nézet is, hogy a magyarországi orosz nép csak a reformatió és illetve a felkelések korában hagyta el egy időre az uniót.

Az unio kérdését ily formán tisztába hozva, egy ujabb és ennél talán nehezebben megoldható kérdés áll elő.

[1] Duliskovics. II. 52. 53.

[2] Balajthy «Munkács vára.» 108.

[3] Lehoczko «Beregvármegye leirása.» II. 6.

[4] U. o. 22—28.

Lucskay ugyanis azon nézetben van,[1] hogy Balicsa és Drágmester azért ajánlották másodsorban a konstantinápolyi patriarcha pártfogásába a körtvélyesi zárdát, hogy igy felszabaditsák azt a munkácsi unitus püspök joghatósága alól. Miután vannak, kik azt hiszik, hogy a munkácsi püspökség ősrégi, t. i. a magyarok bejövetelét is megelőzte;[2] — valamint vannak, kik e püspökség alapitását 1771-re teszik;[3] — s végre vannak, kik az alapitást a II. Ulászló korára teszik[4]: okvetlenül szükségesnek tartom e bonyolult kérdést is tisztázni szerény tehetségemhez képest, még pedig annál is inkább, mert a munkácsi püspökség alapitási idejére vonatkozó fenti három nézethez, még egy negyedik is járul: a Lucskayé[5] s utána a Duliskovicsé,[6] kik azt 1360-ra teszik.

Nézzük mindenekelőtt részletesen azon érveket, miket az egyes nézetek mellett fel szoktak hozatni.

Miután a Névtelen jegyző azt irja,[7] hogy Ungvár parancsnokát, Laborczot a környék népe «dukának» hivta és miután a sláv nyelvben ily szó nem fordul elő, Balugyánszky[8] és vele többen azon nézetben vannak, hogy a «duka» szó elferditett és illetőleg megröviditett alakja a «vladika» sláv szónak, mely kormányzó püspököt jelent s hogy igy a Laborcz püspök fennhatósága alá tartozó keleti szertartásu egyházmegye ugyanegy a jelenlegi munkácsi egyházmegyével s egyike volt azon 7 pannoniai püspökségnek, melyekről Piligrin passaui püspök 980 körül azt irta volt VII. Benedek pápához, hogy e püspökségek már a magyarok bejövetele előtt léteztek, s mely püspökségek részére II. Hadrian pápa 872-ben Methódot nevezte volt ki érsekké.[9] Balugyánszkyt

[1] Lucskay. II. 171.

[2] Balugyánszky. II. 320.

[3] A magyarországi római és görög szertartásu papság egyetemes Névtára. 1880. 117. l.

[4] Schemat. diocc. Munk. 1886. 18.

[5] Lucskay. II. 142.

[6] Duliskovics. II. 54.

[7] Balugyánszky. II. 320. jegy.

[8] U. o.

[9] Lucskay. II. 52.

s követőit e nézetben támogatni látszik Papebrock azon állitása is,[1] hogy a tiszavidéki slávok már Methód korában püspökséggel birtak, — de, mint mondám, csakis látszik, mert Papebrock általános kifejezéséből nehezen lehetne bevitatni, hogy e püspökség a jelenlegi munkácsi volt.

Részemről a Balugyánszky által nézete mellett felhozott érveket sokkal gyengébbeknek tartom, mintsem oszthatnám azokat, még pedig annál is kevésbé, mert ha volt is a magyarok bejövetele előtt a kárpátalji oroszoknak püspökük, ugy az bizonyára sem Ungvárt, sem Munkácson nem lakott, miután e két hely olyannyira szélén feküdt ez időtájban hazánk benépesitett területének, hogy teljesen érthetetlen lett volna püspöki székhelylyé tenni e két hely bármelyikét is. Ha pedig ez állitásom ellen azt vetik, hogy miért nevezték hát Laborczot «vladikának,» ha nem volt püspök, — ugy azt felelem, hogy «vladika» szó nem csak kormányzó püspököt, hanem egyáltalában urat, különösen pedig az egyházi rendben magasabb fokon álló egyént jelöl. Ez állitásomat legjobban bizonyithatja azon körülmény, miszerint a görög egyházban használt szt. János és szt. Bazil-féle lyturgiákban, midőn a pap a nép felé fordul és azt a kehelylyel megáldja e szavakkal: «Üdvözitsd Istenem a te népedet és áldd meg a te örökségedet,» — a nép azzal felel: «Sok esztendőkre, Uram!» Miután pedig a görög szöveg szerint e válasz igy szól: «*Εἰς πολλὰ ἐτη Δεσποτα*» — s miután az ó-szlávban a «*δεσποτη*» szó «vladikának» van forditva, világos, hogy a «vladika» szó nemcsak kormányzó püspököt jelent, hanem bármily magasabb foku egyházi méltóságot viselő férfiut.

Azok nézetével, kik a munkácsi püspökség alapitását 1771-re teszik, teljesen fölöslegesnek tartom foglalkozni is, miután e nézet azon, már rég tönkresilányitott[2] véleményre van alapitva, hogy 1771-ig nem volt munkácsi püspökség, hanem csak az egri püspöknek volt Munkácson ritualis vicariusa.

Lucskay és utána Duliskovics, kik 1360-ra teszik és

[1] Lucskay. II. 94.

[2] Basilovics. IV. 143.

Koriatovicsnak tulajdonitják a munkácsi püspökség alapitását, abból indulnak ki, hogy miután a keleti egyház fegyelme szerint a püspök a szerzetesek közt szokott lakni, azok közül választatván, valószinü, hogy Koriatovics a munkács-makoviczai herczegség területén lakó és főpásztor nélkül élő görög szertartásuak lelki javára nézve nem tartotta elegendőnek egy zárda alapitását, hanem azt püspökség alapitásával is egybekötötte volt.

E nézetöket két okmánynyal igyekeznek beigazolni, miután az 1360-tól 1491-ig szerintök uralkodott munkácsi püspökök egyikének sem került elő idáig a neve az okiratok tömegéből. Az első okmány, melyre hivatkoznak, Corvin Mátyásnak 1458. aug. 14-én Budán kelt levele,[1] melyben meghagyja a leleszi conventnek, hogy ez vezesse Lukácsot «Presbiterum Ruthenum,» kit ő «ad Plebaniam Ruthenicalem S. Nicolai prope possesionem Munkács Monostor vocatam» nevezett ki, Lauka és Bobovische falvak birtokába, valamint a nevezett plebániához tartozó egyéb jövedelmekbe.[2]

A másik okmány, melyre Lucskay hivatkozik[3], Kollonicsnak 1689-ben az egri püspök informatioja alapján a pápához benyujtott emlékirata a munkácsi püspökség zavart viszonyainak rendbeszedése tárgyában. Ezen memorandum azt állitja, miszerint a munkácsi püspökség jövedelmét a régi alapitványok és adományozások folytán öt falu, u. m.: Kis- és Nagy-Lohó, Hribovecz, Iványi és Lauka, valamint a Munkács birtokosai által évenkint kiszolgáltatandó 100 frt készpénz, 100 drb kősó, 100 köböl buza és 20 köböl gabona képezte, mely jövedelmet Munkács urai mint egy 100 év óta vonakodtak kiszolgáltatni és csak a Báthory Zsófiá kegyéből kap a püspök az uradalomtól 5 köböl buzát, 2 hordó bort és 7 köböl gabonát, a szepesi kir. kamarától pedig 200 forintot.

Miután Mátyás fenti oklevele értelmében Lukácsot lelkipásztorkodással egybekapcsolt egyházi javadalomra nevezé

[1] Basilovics. IV. 143.

[2] U. o. I. 17.

[3] Lucskay. II. 146.

ki, s miután e kinevezést «auctoritate nostra Regia, qua huiusmodi Plebania, more Praedecessorum nostrorum Regum Hungariae ad nostram collationem pertinere dignoscitur» teszi, — világos, Lucskay szerint, hogy itt egyrészt valóságos püspökség adományozásáról van szó, — nem lévén soha szokásban, hogy a király egyszerü szerzetes főnököt nevezzen ki, — és hogy másrészt Lukács is nem volt első püspöke Munkács egyházmegyének, miután az oklevél szavai szerint régóta birtokában volt e kinevezés előtt is hivatalának.

A Kollonics memorandumából pedig azt az érvet meriti Lucskay a püspökségnek Koriatovics által való alapitása mellett, hogy csak is ugy türhették meg a szerzetesek maguk közt s a zárda javainak élvezésében 1766-ig a püspököt, ha Koriátovics a püspök személyére külön alapitványt tett és rendelt.

Lucskay ez érvelése ellenében Basilovics és követői azzal felelnek, hogy a Mátyás-féle fenti oklevélben nincs szó püspökségről, hanem csak egyszerü plebániáról, valamint nincs szó a püspök javára tett külön jövedelmekről sem, hanem csak egyedül a zárdát illető Lauka és Bobovische falvakról, már pedig, ha a fenti oklevél a Lukács püspöki kinevezését tartalmazná, fel lett volna emlitve névleg ugy maga a püspökség, mint pedig a püspökséget illető javadalmak.

Arra, a természetesen és önkényt előálló kérdésre, mily inczidensből adta ki hát Mátyás fentérintett oklevelét, Basilovics és követői azt felelik, hogy a Koriátovics magvaszakadása után a munkács-makoviczai herczegség idegen kézre szállván, szükségessé vált a Koriatovics alapitványának megerősitése és igy Mátyásnak 1458-iki oklevele nem egyéb, mint a Koriátovics alapitványának egyszerü megerősitése. Basilovics ez okoskodása azonban nem állja ki a birálatot, miután egyrészt fölösleges volt e megerősités, nem támadván meg 98 éven át senki a Koriátovics alapitványának érvényét, és miután másrészt ez oklevélben nincs is szó megerősitésről, hanem inkább kinevezésről. Midőn pedig Basilovics a mellett érvel, hogy Mátyás szóban forgó ok-

levele egyszerü megerősitést foglal magában, nem veszi észre, hogy önmaga ellen kovácsol fegyvert; mert feltéve, hogy Mátyás ez oklevele csakugyan a Koriatovics alapitványának megerősitésére adatott ki, a miről az oklevélben szó sincs, — e megerősités érvénytelen lett volna a magyar közjog szempontjából, miután azt egy meg nem koronázott király adta ki.

(Folyt. köv.)

A COLLEGIUM GERMANICO-HUNGARICUMBAN.

Irta Dr. PETHŐ.

XI.

Az alumnusok öltözete piros taláris fekete övvel. A ruha szine megválasztásában is nyilvánul sz. Ignácz tüzes lelke, izzó, pirosló vágya, hogy intézete a lelkeknek szeretetét még a ruháról is leolvassa, — s hogy a piros öltöny oly szivnek s léleknek legyen takarója, mely az egyház s az emberek üdveért később is majd, amikor feketében jár, kész legyen a fekete ruhát vérével pirosra festeni. Az a gondolata is lehetett, mely kifejezést talál VIII. Orbán pápa levelében, melyben Pázmány Pétert bibornokká történt kineveztetéséről értesiti: «Te, ki a bölcsesség Székéből régóta hangoztatod az üdv szózatát, jól tudod, hogy a Vatikánnak királyi bibora, mely a keresztre feszitett Jézus vérétől piroslik, a fájdalom s nem a dölyf jelvénye.» Egyszerü klerikusoknál természetesen sem királyi biborról, sem a dölyf jelvényéről szó sem lehet, de az áldozatos, nagylelkü buzgalom, az a tüzes, piros lelkület, mely fájdalom nélkül nincs, elmés, emlékeztető jelt talál a piros gyapjuruhában.

Volt pedig idő, midőn egynémelynek, ki alumnus korá-

ban Sienai sz. Katalinnal elgondolta: be szép volna e ruha, ha vérem pirositaná, — később vágya teljesült. Ezen vértanuk történeti nyomatékot és jelentőséget adnak a ruha piros szinének s emléküknek, mely a multból besugárzik a hagyományos buzgóság révén a piros taláris mai hordozóiba, keltegetnie kell a régi elszántság s áldozatkészség lelkét manapság, — a sokkal lanyhább s lelketlenebb korban. Vért kell látnunk és halált; oly rikitó szinre s oly borzalmas hatalomra van szükségünk, hogy megérthessük napjainkban, mit tesz mély elszántsággal s lelkesen akarni. Főleg a magyarokból akadtak, kiket régen a hősi példaadás véres kegyelme ért. Cordara történetének Catalogus virorum illustrium-ában a következőkkel találkozunk: Marcus Stephanus Crisinus, Canonicus Strigoniensis, Cassoviae a calvinistis crudelissime interfectus. — Joannes Kapronczay, Parochus Nitriensis, dum catholicae fidei propagandae operam navat, ab haereticis veneno sublatus. — Joannes Selley, Parochus ad Tyrnaviam, in odium fidei a Turcis capite obtruncatus. — Petrus Parrady, canonicus Posoniensis, in Hungaria a rebellibus haereticis occisus. — Stephanis Dobis, canonicus Strigoniensis, in odium fidei crudelissime necatus. — Stephanus Jósa, in Hungaria fidei causa trucidatus. Az esztergomi szeminárium folyosóján a szentek képei közt Marcus Crisinus képe is diszlik. Szentté avattatásának pöre, ugy látszik, végleg elaludt. Ez volna legujabbkori magyar szentünk s nincs kétség benne, hogy ránk férne.

Intézeteknek, hogy átalakitó erővel birjanak, typusokra van szükségük. A typusok megtestesülései az intézet plasztikus, jellemzetes, hagyományos szellemének. Kell-e tündöklőbb élőkép s erőteljesebb szellem, mint mely megdicsőült vértanukról sugárzik. Erőteljes lesz az a szellem akkor, ha a külbefolyásoknak ellentállni bir ma is, ha ellapulni, szétmálni nem engedi a magában véve erőtlen, könnyen nivellirozható, jelenkori emberanyagot. Azért elzárja azt hét évre védi, kiveszi az ellenkező benyomások lőtávolából; — rá akarja olvasztani, ki akarja nyomni lelkén-szivén jellegét. Ez a hagyományos szellem — a hitért való lángolásnak s a

vértanui áldozatkészségnek fölsorolt typusaiban szól hozzánk — a mult emlékezetének ajkán, s piroslik az ugyanazt kifejező piros ruhán.

Igy van az a falakon belül; hogy aztán a buzgalom, a jóért való lelkesülés s a fogékony áhitat később, midőn az évek mulnak, a környezet lanyha és hideg légkörében kihül, hogy jellemző vonásait elveszti, — hogy szárnya lehul s a «durchschnittmensch» tespedésének és apathiájának gubójába rekeszti be magát végleges telelésre, — ki tehet róla? Ki tehet róla, hogy a góth torony oszlopocskái, rózsái, levelei, melyek a kőben a gondolat életét feseltették, kopnak, szitáznak, porlanak, lehulnak s sárrá válnak? Aligha a müvész és évekig kopogó vésője és kalapácsa, — hanem a zúzmarás tél, a süvöltő, szivtelen szélvész, a lomha köd egyrészt, másrészt a kő megtört keménysége, legyőzött ellentállása. Ez minden intézet szomoru tapasztalata. Főleg korunkban érvényesül gyakrabban a szakitás a lelkes multtal, a folytonos hülés a nevelési években tapasztalt lélekizzásból.

«Emberanyagunk» — materialismusra hajló, de csattanós kifejezés — nagy részben, ugy látszik, nem születik arra, hogy a nem közönséges s a korszellemmel ujjat huzó eszmék rajta s belőle typikus s erőteljes kifejezést létesitsenek. Jellemvonását képezi a szétmálás, az ellapulás, az eredetiségnek kerülése, a sablonokban való elterpeszkedés. Lekvárból nem lehet phydiasi szobrot faragni, még ha kőkeményre fagy is. Minden egér rágcsálna rajta s minden szakácsné vonzódnék feléje s nem állhatna ellent, hogy édességét ne élvezze, rajta egyet ne nyaljon. A lekvárszobor pedig, ha kemény is, mégis engedne a vonzalmaknak, — a nyalakodásnak s közölné szive-lelke érzelmes édességét.

A Collegium mindent megtesz, hogy a szellemi ellapulás, az eszmék s törekvések e bankrottja ne kisértsen falai közt; hogy az ifju lelkes, buzgó legyen s hozzá szabad azon irányban, melyben természetes erőit a tudásban s az erényben érvényesitheti, s azoknak eredeti, jellemző s épp azért erőteljes kifejezést alkothat. Mit beleoltanak, az nem csorbitja semmiben sem egyéniségét s jellemét; — érvényesül-

hetnek tehetségei s a mennyiben jók, hajlamai is, — csak azt sürgetik, követelik, csak azt várják s nyomósitják, hogy buzgón s lelkesen törekedjünk.

Ez a buzgó, lelkes törekvés ugy szólván az alaphang a Collegium szellemi életében. Tényről van szó; ez volt a tagadhatatlan, bizton kivehető tény, melynek benyomása alól, a ki ott élt, ki nem vonhatta magát. Jellemző e buzgó törekvés iránya s másodszor a nevelés módja, mely azt ápolja. Legyen szabad mindkettőről röviden megemlékeznem.

Az elsőt illetőleg: a buzgó, lelkes törekvés nem irányul az irásra, nem a szóra, nem a tudásra, hanem saját megszentelésünkre. Amit e néhány szóval mondani akarok, valóban főbenjáró dolog s legélesebb jellemző vonása a szemináriumok életrevaló képességének. Vannak szemináriumok, hol az ifjuság nagyon lelkesül az irodalomért, vagy szónoklatért s szép nyilvánulásait hozza napfényre e nemes törekvésének. Ha nem is határozottan kimondva, de a sorok közt, vagy inkább a tényekben, a viselkedésben ki van fejezve, hogy irodalom és szónoklat által gondolja üdvözithetni az emberiséget s tökéletesiteni önmagát is ugy, hogy alkalmas eszköze legyen az Isten alkotó kezének. — Máshol előtérben áll a tudás; minden törekvés a tudományra irányul s a tudomány hatalmában látják a sötét jelen karimáján a pirkadó szebb jövő hajnalát. Müködésüknek eszményét tudományos fellépésekben, s puklikácziókban látják; kecsegtetik magukat, hogy nagy névre tesznek szert s ezáltal az egyházra is fényt deritenek; remélnek babérkoszorut, nem az egyetemtől, hanem a közelismeréstől s nem tagadhatni el tőlük azon nemes érzületet, hogy a tudomány e trofeumát, miután fejüket diszitette, készek az egyháznak örökben hagyni, s végrendeletükben a koszorut koporsójukról az egyház oltárára átvitetni rendelik. Ime az irás, a szó, a tudás előtérbe való léptetése.

Sz. Ignácz nem igy gondolkozott, hanem minden törekvést, bármily szerteszéjjel huzó volt is, azon egyetlen gondolatnak vetett alá, hogy csak az öntökéletesedés, az Isten szeretete a szivben érdemel munkát, fáradalmat, áldozatot,

minden egyéb pedig csak annyiban, amennyiben rá visszahat. Miután csak a természetfölötti rend bir a világon végleges s czéltérő realizmussal, s miután e természetfölötti rendnek csak egyetlen, életre és hatásra képes hatalmassága van, értem a kegyelmet, melyet sem irás, sem szó, sem tudás megszerezni s annál kevésbé megteremteni nem képes, s csak az Isten ingyen való szerelméből s könyörületéből származik: azért a ki hatni kiván, a ki hivatásának megfelelni vágyik, annak mindenképen törekedni kell, hogy az Isten kegyelmét magára levonja, hogy az Isten szemében oly grata persona legyen, kiben Ő azt a teremtő, egyedül hathatós, egyedül térítő s javító hatalmat, a kegyelmet föllépteti s e mennyei erővel az ember törekvéseit, szavát, tudását áldásossá s gyümölcsözővé tenni méltóztassék.

Sikerült e nagy gondolatnak a Collegium ifjuságában élő kifejezést adni. A közszellem tapasztalatom szerint az isteni kegyelemnek legtöbbre való becsülésében nyilvánul; kifejezi önmagán a «horror peccati»-t, s ez irányban fellépő érzékenysége s töprengő gyengédsége az egész életbe a tisztaság kellemét leheli. Hogy csak magamról itéljek, — nem gondoltam a Collegiumban soha arra, hogy az alumnusok közül ez, vagy az halálos bünben élhet s vakmerőnek itélném most is a gondolatot, vagy gyanut, ha azon lelkiállapotomban az ily gyanunak engedtem volna. Honnan vennék biztosabb mérvesszőt az alumnusok szellemének megitélésére, mint ezen élénk s hamisitatlan benyomásokból, melyeket életük, áhitatuk, beszédük, viselkedésük lelkemben hátrahagyott, — honnan vennék tisztább s találóbb szineket a közszellem lendületes képének festésére, mint azon elragadó, rózsás alkonypirból, melyben az emlékezet hátterén azon élet s azon évek kellemes körvonalai, fény és szinváltozatai izznak!

A Trinitá dei Monti temploma mellett felmeredő házon olvasni e szavakat: Purior hic aër, late hinc prospectus in urbem! Valóban sokszor, ha az élet esélyei szélesebb prospectust nyitnak az emberek szivébe, a Collegium tiszta légkörének emlékében fölmerül a Trinita dei Monti környéke,

a karcsu obeliszkkel s a feliratos házzal és olvasom róla: Purior hic aër!

Talán naivnak látszik, talán tapintatlannak a reflexio ily rejtett tényezőre, milyen a «horror peccati,» a bünisszony. Szivesen viselem mindkét vádat, hogyha csak kifejezhettem a szellemi, lelkes törekvés első principiumát s elevenjére tapinthattam a lüktető érnek, melynek erőteljéből, fokozott érütéséből árad az ifju szivekbe erény, buzgalom, áhitat, — s azoknak lelkébe, kik őket szeretik, a remény, hogy az ifjak, majd ha férfiakká lesznek is, kitartanak. Hol olthatni ez elszánt, büntől iszonyodó lelkületet mélyebben a fogékony szivbe, mint az exercitiumokban, az elmélkedésben, a szentségek gyakori fölvétele s azon szokások által, melyek a Collegiumban élnek s ugyanezt a lelkületet az élet közvetlenségével s a gyakorlat legyőző erejével szivünkre kötik. Ezen tényezőket mind összefoglalva a nevelés módjának mondom, mely azt a lelkes, törekvő szellemet, melynek legmélyebb elvét, üterét a bünisszonyba helyeztem, nagyraneveli s gyengéden ápolja.

A lelki tisztaság iránt való fogékony érzület az ifjuság zománcza; azon specialis szépség, mely mindazt jellemzi, ami érzékeny és érintetlen, milyen az üde gyermekarcz és a nyiló virág. E fogékonyságnak a jóra, a nemesre — kisugárzása a lelkiismeret gyengédsége, mely ha nem is ért az erények definicziójához, de csodálatos tapintattal tudja kiérezni azt, ami az erényt sérti, s ratiocinium nélkül, az érzék közvetlenségével veszi észre az erény előnyét, vagy hátrányát, a gondolat, a szó és a tett gyengébb árnyalataiban is. Ily dispoziczió mellett a Collegium falai közt egy tiszta lelkü ifjuság szelleme, a gyengéd szeretet és az édes béke angyalaival ölelkezik.

Elfogulatlan és élestekintetü férfiunak, Ketteler mainzi püspöknek szavait akarom most idézni, nehogy a subjektivismus vádja és gyanuja vegye értékét e reális leirásnak. Összegyüjtött leveleiben, melyeket Dr. Raich adott ki «Briefe von und an Wilhelm Emanuel Freiherrn v. Ketteler, Bischof von Mainz» czim alatt, többször akadunk oly helyekre, melyek

a Collegium Germanicumra vonatkoznak; igy «An seine Schwester Sophie» 1869. decz. 19-én ezeket irja (399. l.): «Wir wohnen hier im Germanikum sehr angenehm und abgesehen von etwas kalten Zimmern, ist sehr gut für uns gesorgt. Die Ordnung im Hause is wahrhaft vollkommen und die jungen Leute machen mir den allerbesten Eindruk. Wenn alle Priester so erzogen würden, dann wäre der Welt geholfen. Man kann keine freudigeren, bescheideneren, lieberen jungen Leute sehen. Heute habe ich ihnen allen wieder die Communion ertheilt, was mir eine wahre Herzensfreude ist wegen der frommen Haltung der Alumnen. Ich betrachte es als eine ganz besonders gnädige Fügung Gottes in meinem Leben, dass ich in diesem friedlichen, ruhigen Hause eine Zeit lang zubringen kann.» Ketteler nem volt a Collegium alumnusa, ezeket akkor irta, midőn mint püspök római tartózkodása alatt, 1869-ben, éppen azon mozgalmas és ármányos időben a Collegiumban lakott, s a vatikáni zsinatot gyalázó, piszkoló liberalismusnak és hitetlenségnek csúf üzelmei között még csak mélyebben tudta átérezni a szende, kedves benyomásokat. Az imént idézett nyilatkozatot nem irhatjuk röpke pillanat hangulatának rovására; máshol is találkoztunk hasonló, szivből jövő s a magánlevél bizalmasságát és őszinteségét lehelő passzusokkal. «An seine Schwägerin Paula» 1876. január 13-án ezeket irja (399. l.): «Der Aufenthalt in diesem lieben, musterhaften Colleg erhöht für mich auch in geistlicher Hinsicht die Annehmlichkeit des hiesigen Aufenthaltes unbeschreiblich.»

Ugyanily kedvező felfogás jellemzi Ketteler nézeteit a Collegiumról azon időben is, midőn kiképeztetésének módja és helye forgott kérdésben; nem tudom, vajjon akkor is már személyes tapasztalatai nyomán nyilatkozott-e, vagy pedig csak a Collegium jó hirneve szerint itélt. Alig hiszem, hogy untató kitérésről vádoljon valaki, ha a negyvenes évekből keltezett leveleire is reflektálok, 1841. aug. 25-én «An seinen Bruder Wilderich» ezeket irja (97. l.): «Mein guter Herr Regens (Dr. Ernst, az eichstätti seminárium rektora) hätte mich am liebsten sofort wieder eingepackt und nach

Rom ins Collegium Germanikum expedirt. Ich verdanke es auch lediglich den freundlichen, preussischen Gesetzen, dass es nicht dazu kommen wird. Die dortige Ausbildung ist gewiss die beste für einen Geistlichen, so dass ich keinen vernünftigen Grund hätte entgegensetzen können.» Tehát a barátságos porosz törvények álltak utjában Kettelernek, hogy kiképeztetését ne ott vegye, hol véleménye szerint a legjobbat nyerhette. Ez a vágya Róma után nem veszett ki lelkéből később sem, midőn az akkori eichstätti püspök tanácsára, ki őt szintén Rómába akarta küldeni, de e szándékától az akadályok miatt elállott, az eichstätti seminériumba lépett. 1843-ban igy ir «An seine Schwester Sophie» (136 l.): «Wenn es nicht gegen mein Princip wäre in unverschuldeten Verhältnissen etwas anderes zu wünschen oder etwas zu bedauern, so würde ich jetzt sehr gern auf einige Zeit mit Richard zusammen nach Rom gehen, um dort unsere Ausbildung fortzusetzen. Es scheint mir aber nicht Gottes Wille zu sein, während die Vernunft sehr viele Gründe dafür anzuführen weiss.»

Azonban nehéz feladatot tüznék magam elé, ha ez általánosságokból kivánnám jellemezni és megismertetni a Collegium lelki életét. Az élet csupa konkrét tény; azért ismertetésének is a tények, a szokások, a cselekvés és a szenvedés mentében kell haladnia. A házi rend, amennyiben az nemcsak a napot, hanem az évet is felöleli, a legegyszerübb s legbiztosabb fonalat szolgáltatja kezemhez, mely sorba elvezetheti az olvasó szemei előtt e csendes élet jeleneteit. Ezt a fonalat ragadom meg, s a szives olvasónak kivánom, hogy e fonalat soraimban felismerje.

Kezdjük az uj napra ébredő öntudat első észrevevésein. Reggel öt óra előtt mély csend honol a házban. Látunk ugyan néhány kivilágitott ablakot, de a gyönge, téveteg fény oly tájról rezeg az éjbe, hol a beavatott nem keresi az alumnusok szobáit. Ott laknak a jezsuita atyák, s ezeknek négykor szól a riadó. Most üti az ötöt, s nyomban rá megszólal a kisharang. De semmi nesz, semmi fény nem jelzi az álom tünését. Még néhány pillanat, — gyors léptek

hallatszanak, egymásután nyilnak és csukódnak az ajtók; most feltünik a Lucifer alakja, vastyukot (esztergomiasan «Wachstock» helyett) szorit markában, belép a szobába, mondván: «Deo gratias, et Mariae,» «Laudetur Jesus Christus,» ha feleletet nem kap, vagyis ha a szögletben álló ágyon a gondolatokkal még meg nem barátkoztak, ismétli az üdvözlő szót, mialatt a lámpát meggyujtja. Azután rohan tovább. Ezen Luciferek bidellusoknak hivatnak. Tisztük nemcsak a békés alvók háborgatása, hanem sok más fontos ügy elintézése. Kezükben összefutnak az alumnusok szükségleteinek szálai, melyek a czipészbe, szabóba, guardarobierebe akarnak belekötni, vagy papirra, tintára, tollra s más egyéb megnevezhető s megnevezhetlen portékákra vonatkoznak. A bidellusok vezetik sétára a csapatokat, — ők öntik reggel kannákból a kávét. A bidellusok gondozzák nagy sétákon a csutorát, — ők őrei a justitia distributivának. A bidellusok szereznek uj czipőt, uj nadrágot, ha e nélkülözhetlen szerszámok a romlás utjára térnek. Akinek czipőjét az idő megviselte, az papirszeletre irja számát, beteszi a kitaposott jármübe s elzarándokol vele a bidellus szobájához. Ott nihil dicens leteszi a padra s indul dolga után. De rendnek muszáj lenni. Azért a bidellus is csak a reggelit követő negyedórában áll a szükölködők rendelkezésére. Ilyenkor tódul hozzá az ő járásának népe. Néha a padot ellepi sok mindenféle tönkrement existencia. A veterán czipők változatos méreteikkel gályákra, kompokra s elvétve kisebb ladikokra emlékeztetnek. A támfára rokkant talárisok s megfogyatkozott tripicses kalapok dőlnek. Mellettük mereng kipusztult kebellel az üres tintaüveg; koppasztott suvikszkefék nyugalmaztatási aspirációikkal tüntetnek; elzsirosodott birettumok dimissiót kérnek. A bidellus kilép, éles tekintete rögtön fölismeri a baj legmélyebb okát, s a nélkül, hogy szükebb házi tanácsban fontolóra venné teendőit, gyors akcióra szánja el magát. Mint a Lord Mayor London utczáin India kincseivel: ugy vonul a bidellus a gondjaira bizott, megfogyatkozott szerszámokkal föl a nem tudom hányadik emeletbe, hol ollónyikorgás és kalapácsütés jelzi az «artes serviles» regióját.

Peppino és Francesco kezelik a lábbelit. Szivesen látják a bidellust s félreismerhetlen ékesszólással füszerezik tárgyilagos megjegyzéseiket a bidellus által csatasorba állitott hadirajra. Peppino mustrálja a czipőkbe illesztett számokat. Ő az alumnusokat csak számaik szerint ismeri; különben olasz jellemvonás nevek helyett egyes szembetünő ismérvekkel jelezni az embereket.

«Ecco di nuovo il Signor centoquatro,» mond Peppino álmélkodva, midőn a czipőben a 104-es számot megpillantja. «Capisce, il Signor centoquatro e il Signor settantadue son proprio due guastascarpe.»

A bidellus Száznégy és Hetvenkettő urak járását s hibás lábát okolja s elismeri, hogy az «artista» jóhirnevére sem az egyik, sem a másik árnyékot nem vethet. Peppino csakhamar kibékülve, a sérelmek gyors orvoslását helyezi kilátásba. Peppino most már házas s az örök Capitólium alatt nyitott calzoleriát.

A szabókkal rendesen sok baja volt a bidellusnak. Ha egy szippantást kaphatott a szabó burnótjából, ezt kedvező előjelül vehette ügyének sima lebonyolitására. Ez a mérges szabó többször föllebezett a P. Minister forumához. A bidellus mivoltának jellemzését ezennel bezárom.

Van a «Deo gratias et Mariae!» üdvözletnek két variációja, mely a mily ritka, oly kedves is. Karácsonykor, nem lévén éjféli mise Rómában, korán reggel kezdődik az officium. A bidellus fél 4-kor kelt; ilyenkor azt kiáltja: Christus natus est nobis! venite adoremus! gyorsan pattan lábra még a septem dormientes-ek édes öcscse is, mihelyt a villanyozó hirt hallja. Máskor ismét ez a jelszó: Haec dies, quam fecit Dominus, s a felelet rá: exultemus et laetemur in ea! Igy köszönt be a Lucifer husvétkor s még négy, rendkivüli, soha sem ismételhető, feledhetlen alkalomkor: a három felsőbb rend fölvételének és a primicziának napján. Mint ki bájos angyalhangokra ébred és ébredése első pillanatában elmerül boldogsága s lelkesülése mámorába, akár csak uj álomnak látszó valóságba: ugy ébredtünk azon napokra.

Mihelyt felöltözködünk, a kápolnába sietünk. Adorációnk

csendjét az egymást érő s helyükre sietö társak léptei zavarják. Végre mind együtt van. A bidellus kihuzza óráját s midön mutatója két, három perczet jelez fél 6 előtt, ujjával biretumára koppan; valamennyi fölemelkedik, s szobájába vonul. Fél 6-tól 6-ig van az elmélkedés. Ne bolygassuk a mühelyt, hol a virág illata készül, — ne kutassuk fel a szivet, hol az élet lüktetése kimagyarázhatlan erőből forrásozik; maradjon az rejtve. Az ifju lelkek közeledése Istenhez mint kellemes illatpárázat száll e félórában értelem és szivre s titkos alakulások, átmenetek, s változások nyomán meggyül a lélekben az élet ereje. Minden egyes csak a P. Spirituálisnak tartozik számadással; neki mondja el mindenki, hogy miről, s mily könyvnek nyomán készíti elő elmélkedés pontjait; neki panaszkodik, elébe tárja nehézségeit, fölfogását, tőle kap utbaigazitást.

Hatkor van a sz. mise. A kápolnába vonulunk. Többen nincsenek jelen a collegiumi közös, majdnem mondanám, hivatalos misén, mert a házban lakó, sok misézö papnak ministrálnak. A sz. áldozáshoz rendszerint a közös misén kell járulni, nem máskor. Meglehet, hogy a jó példaadás érdekében. Általános áldozás minden vasár- és ünnepnap van; hetenkint azonban csak egyszer gyónnak. Négyesével lépnek oda az áldozók az oltárhoz; mögöttük ezalatt már uj sor áll fel, mely meg nem szakitott egymásutánban minden tolakodás, lökdösés, kitérés nélkül lép az oltár oldalán távozó négy «christifer» nyomába; pad pad után ürül ki, a padnak alsó végén vonulnak fel az oltárhoz s ugyanazon rendben térnek vissza, csakhogy a pad felső végéről helyükre; csak a ruhák suhogása hallatszik a szőnyegen; az arczon nyugodt, szelid átszellemültség ég, összetett kézzel, nyugodtan, sietés nélkül járulnak az oltárhoz és vissza. Ily általános áldozás lehető legjobb benyomást tesz a szemlélőre s voltak protestansok, kiknek Zöldcsütörtökön ez a szent áldozás tetszett legjobban az Al Gesu-i czeremoniák közt. S méltán; képzelhető-e szebb megjelenitése, mi több, ismétlése az Ur vacsorájának, mint hogyha az áldozók bensőséges áhitata, gyengéd szerelme s vonzalma ihleti a jelenet alakjait,

kigyujtja rajtuk szineit s külső alázatukon, szedettségükön, és hódulatukon kifejezi az Ur Jézus szive érzelmeit?

A sz. mise alatt nincs ének s hallgat az orgona. Az ünnepnapokon nagymise is van, mely alatt az illető Szent vagy ünnep korális miséjét éneklik. A korális énekre nagy suly fektettetik. Már az alapitási bulla külön pontban emlékezik meg az alumnusok e kötelezettségéről. Tekintélyek, milyen Witt, dicséretükkel halmozták a Collegium korális iskoláját; sőt Witt 1879-ben, midőn egy alkalommal a Collégiumban megfordult s maga dirigált, azt állitotta, hogy a beuroni kolostorban, hol minden keresztény müvészet virágzik, jobb, preczizebb éneket, mely a cantus Gregorianus szellemének megfelel, nem lehet hallani. Természetes, hogy az évek futásával a hanganyag s vele a kar képessége is változik. Van is nyomorgatás elég, mit azoknak kell eltürniök, kiknek nemcsak a mennyei szférák harmoniájáról nincs fogalmuk, hanem azt sem veszik észre, hogy mint andalitják el egész a szökésig az ámuló muzsákat s mint hozzák trémába «Ite missa est» felé s formális lázba a «ráhuzáskor» a részvétteljes templomi közönséget azon eshetőség elgondolásával, hogy tulajdonkép e megbomlott hangok vagy semmilyen, vagy csak nagyon siralmas záró neumával fognak végződhetni.

Reggeli után szünnapokon párosan recitálják Szüz Mária kis officiumának hóráit. Kettenkint föl-alá sétálva, akár a folyosókon, akár az aulában, vagy ha a villán vannak, a sétányokon. Theologusok theologusokkal, filozofusok filozofusokkal, de különben válogatás nélkül, össze-vissza, a mint jön. A társválasztás folyamata nagyon egyszerü; amint a lépcsőn szép csendesen fölhaladunk, vagy a kápolnából kilépünk, a legelső hátrafordul az utánajövőhöz, a harmadik ugyanugy a negyedikhez, üdvözlik egymást s együtt maradnak azon alkalomban, legyen az rekráció vagy ima, vagy bármimás.

E szokásnak mély filozófiája van, melyről disszertációkat lehetne megereszteni. A t. olvasó iránt való gyengéd tekintetből a disszertációk elmaradnak; — csak azon gon-

dolatokat közlöm, melyek kiállhatatlanul fészkelődnek fejemben. Igazi mételye az intézeteknek a különczködés, az elszigetelt barátkozások, bugások, stb., szóval a particularismus, melynél fogva kettő, három összedugja fejét s a másokkal való érintkezés vonóhidját fölhuzza. Csakis e privilegiált körnek élnek, másoknak hozzájuk közeledni sem szabad s igy akarva, nem akarva osztrák sas képében ülnek egymás mellett a szomszédok. A klubbok, a pártok, a klikkek, a barátkozások, — az elkülönzöttség bármi néven nevezendő formái csupa élősdi növény, korcsjelenet a társulás elvén fölépülő, erkölcsi testületeken; megkötik a közös élet szellemének szabad lengését, a fesztelen jókedv lüktetését s épp azért, mert egészségtelen alakulások hátrányára vannak a fegyelemnek, hátrányára a testület czéljainak. Mellőzve az érzékiességet, mely mindenbe belejátszik s a nőies vonzalom szálaival hálózza be a fogékonyabb, puhább sziveket, — talál a partikularismus különféle más jogczimeket, melyeken lábát megvesse. Az öregebb pártfogásába veszi a fiatalt, a tapasztalt theologus patrónusa kiván lenni a filozofusnak, — máshol ismét valami váratlan bók, édes megjegyzés, kiváló szivesség, figyelmes előzékenység vet egy-egy pilótát az emberi hajlamok könnyen képződő zátonyába, melyen majd a barátság tündérpalotája emelkedik.

A hajlam mindenütt megvan; az emberi gyúrvány egy; de alig lehetne elgondolni ügyesebb, erélyesebb intézkedéseket, mint melyekkel a Collegiumban a partikularismus szerteágazó, szapora hajtásait nyirbálják. A legfontosabb e részben az, amit «separatio camerarum»-nak hivnak.

A Collegium növendékei két szakaszba, két «camera»-ba vannak beosztva. A theologusok- és a filosofusok szakaszába. Ez a két tisztelt ház egy fedél alatt lakik, egy refektoriumba jár, egy templomban imádkozik; de különben elválasztatásuk teljes. Más folyosókon laknak, külön lépcsőkön járnak fel-alá, még a kápolnába is külön ajtókon jutnak be. A theologusok nem ismerik a filozofusokat, ezek viszont azokat, többnyire csak látásból; a kerülékes refektorium baloldala hosszában ültek a theologusok, jobb oldalt a filo-

zofusok. Ha valaki a refektórium szándéklatainak megfelelt s esetleg végig jártatta szemét a tulsó parti közönségen, többé-kevésbé ismeretlen alakokon akadt meg szeme. A bevonulás is a refektóriumba nem olyan, hogy a lépcsőkön be lehetne magát mutatni s kedvező ismeretségeket kötni; mert mindez ugy megy, mint a parancsolat; a csengetyü szól, kiindulsz szobádból, fölállsz a gyülekezés helyén, a hol a sorrend kijelöli helyedet; gondolkozhatol bármiről, nézheted, hogy hány foltot varrt czipődre Peppino, kitudhatod, hogy tivolii travertinből való-e ez a lépcső, vagy tán Terniből hozták, — csak hallgass s ne mond ki; adott jelre megered a sor, te is lépdelsz; szabad akcziót itt nem nyilik tér, a fegyelem mechanismusa elfojt minden egyéni önelhatározást. S miután igy a theologusok elvonultak, jön a másik sorrend a filosofia táborából. Ha a theologus a filosofussal beszélgetni akar, vagy valami okból meglátogatni kivánja, a theologusok és filosofusok praefectusától kell engedélyt kérnie.

Amily szigoru a theologusoknak a filosofusoktól való elkülönöztetése: oly éber figyelem fordittatik arra, hogy a két testület körén belül a partikularismus gyökeret ne verhessen. A partikularismust az alkalom szüli. Az alkalmat kellett tehát elvenni. Megtették, még pedig gyökeresen. Az alumnusnak nincs hatalmában társat választani. Studium alatt hallgatni kell s a látogatások tiltvák, a barátkozásra tehát hely és idő csak a rekreáció s a séta alatt nyilnék. Indifferens, vagyis oly idő, mikor társalogni, de, ha ugy tetszik, komolyan foglalkozni is lehet, — nem adatik. Az ebéd és vacsora utáni rekreációt mindenkinek kell megtartani az arra kijelölt helyen. Csakhogy e helyen nincs a szivnek szabad választása. Amint az ebéd s vacsora utáni adorációból a kápolna küszöbét átlépjük, hátra fordulunk s üdvözölve a közvetlen utánunk jövőt, vele sétálunk végig fel-alá; hogy kit ad a sors társul, azt senki sem tudhatja. A pia fraus természetesen itt sem exulál, ha például valaki egy unalmas német sógort ki akar kerülni s a veszély elháritására közbecsusztat mást, ki elmélyedve a gondolat örvényeibe, nem

reflektál ily apróságokra; vagy ha két földi ugy evez a tömegben az ajtó felé, hogy összekerüljön. De a mesterkedés nagyon meg van szoritva, s mindig rizikóra dolgoznak, kivéve a két elsőt, mert soha sem lehet tudni, vajjon páros számba esnek-e az aspiránsok, vagy páratlanba.

A sétán ép ugy, mint a refektóriumban meg van határozva, kik mennek együtt, kik ülnek egymás mellett. Ez a társrend havonkint változik. Igy törekszik a törvény és a szokás üdvös ékeket verni a simuló szivek közé s ha kell, erőszakkal is, akár feszitő ruddal szétválasztani, a mi összenőtt.

A tegezés tilos. Az egyenlőséget még a pajtáskodás e külsőségének sem szabad megzavarnia. A latinban a klasszikus stylus magával hozza a tu, tui, tibi, te használatát; — de olaszban, németben nem szabad tegezni senkit. Magyarról nem irok, mert a törvény nem érti, tehát nem éri. A lehető legnemzetközibb, jobban mondva, legemberközibb viszony uralkodik a közszellemen. A puszi-pajtásság, érzelgős vonzalmak, plátói ömlengések, képével való elalvások és fölébredések kipusztult nyomában éled az általános testvéri szeretet. — Filozófhoz nem illik leánynak lenni, amint megforditva leányhoz nem illik filosófnak lenni. Maradjon mindkettő annak, ami illik; — ennélfogva a «juszt,» meg a «trucz» — csupa csunya importált szó, az «azért is,» meg az «azért sem,» mely a sziv fölfortyanásával 2—3 napra, vagy plane hétre fodrozza a szives, békés együttlét tükrét, még fehér hollókép is ismeretlen jelenség. Nem találtam mást, mint előzékenységet, szives figyelmet, szolgálatkészséget. Különben nehéz ez együttlét kellemét festeni s a gyengéd viszony fogalmát fejtegetni — papiron, a hol mindkettő inkább csak kiszakitott, száritott virágnak tünik fel az élénk képzelet előtt is s nem fejtheti ki természetes, friss, üde báját, nem lehelheti illatát.

Az alumnusok készségesen engedelmeskednek egymásnak azon körben, melyben egyikük parancsol a többinek. A bidellus jelöli ki a vitázókat is. Nem tesz mást, mint hogy a táblán az egyesek nevéhez kis pálczikát szúr, melyen D vagy A betü látható, fönt pedig olvasni a thesist; tehát én defendálok és harmadik szomszédom arguál. Punctum.

Pedig ugyan nem valami élvezetes foglalkozás. Föllebezések, protestációk, gyanakodások nem adatnak.

Szántó (Arator) jezsuita életében, melyet jeles tudósunk, Fraknói közölt az Irodalmi Szemle egyik füzetében, olvassuk, mennyire ellenkezett ő azon tervvel, mely szerint a magyaroknak a németekkel egy Collegiumban kellett neveltetniök. Nagy hévvel hajtogatta, hogy ez a két elem meg nem fér, hogy előbb barátkozik össze tüz és viz, mint a magyar és német. Már Cordara irja, hogy ezt nem tapasztalták, midőn kisérletképen a magyarokat a német Collegiumba bekebelezték. Mióta pedig az ujabb Collégium a Palazzo Borromeoban székelt, tehát 48 óta, még kevésbé valósult meg a buzgó Arator jövendölő félelme. Van pedig külön magyar, külön német önképző kör, vannak német akadémiák, melyeknek tárgya egészen magyar, pl. a sz. István király tiszteletére rendezett estély, — szerepelnek magyar énekek, s a németek szivesen hallgatják. Ellenkezésnek semmi nyoma!

A testvéri szeretet melegét legkellemesebben leheli két alkalom a szivekbe s vonzó emléküket átviszszük az örökkévalóságba. Az egyik a primicia, a másik a búcsúzás! Primicia napon igazi, egyértelmü s a résztvevő szivek számának, hevének, dobbanásának hatványára emelt öröm csak ott lehet, hol mindenki a kegyelmet, mely a fölszentelt papot az oltárhoz lépteti, páratlan, földi boldogságnak tartja, s élénken tudja átérezni azt a szivolvadást, melynek hevében az ünnepelt lankad. Ez a lelkes, mély érzelem, mely szent áhitattal mereng másnak jelenvaló boldogságán s tüstént eltéved az évek s a napok számitásába, melyek leforgásával saját vágyai s reményei teljesülnek, s ő is majd az élvezet s a boldog vágy kielégitésének még boldogabb öntudatával léphet az oltárhoz: ad az ünneplők lelkébe tiszta, hamisitatlan érzelmeket, érdeklődésükbe önt gyengéd figyelmet, ajkaikra ad őszinte, hévtől gyuló szavakat s az öröm külső kifejezéseibe szellemes tapintatot, elmés föltalálást.

A Primicia az egész Collegium legszebb ünnepe. Minden év november elsején, minden szentek örömének napján, lépnek azok, kik a theologia negyedik évét elkezdik, —

először az oltárhoz. Az nap nekik hódol minden. Szép pejfogatokon robognak az örök város bazilikáiba, kedvelt szentjeik sirjaihoz, a manuduktor, rendesen az elüljárók, vagy tanárok egyikének s két ministransnak kiséretében, kiket a fölszentelt választhat magának. Hazatérve, ünnepélyes sürgésforgásban találják a házat. Minden fölszenteltnek szobája föl van ékesitve, az imazsámolyt szőnyeg boritja, gyertyák égnek rajta, köztük ragyognak a szentek ereklyéi. A padlót illatos lombbal hintették be. Az imazsámolyon találja a ház egyes ajándékait s az alumnusok legkedvesebb emlékét, az albumot, melybe mindenki beleirja üdvkivánatait versben vagy prózában. Nincs egy pillanatig nyugta. Az elüljárók s a társak egész délelőtt búcsút járnak, egymásnak adják át a kilincset. Mindenki leborul a primicians előtt s meghatottan veszi áldását. A refektoriumban övék az első hely; a P. Rector s valamennyi pater utánuk ül, még Lachát püspök sem türte, hogy miatta e rendet megbolygassák; nem ült elsőnek. Ebéd alatt a kar közbe-közbe szép énekekkel füszerezi a jókedvet, mely végre a toaszt «vivant»-jában harsogássá növekszik. Este fényes Akadémia tartatik tiszteletükre, ők ülnek az aranyos, rokoko székekben, mögöttük a jézustársasági atyák.

Az albumot mindenki magával viszi haza s a mikor felüti s a hol felüti, sugárzik elébe az ifju hév, az Apokalypsis «első szerelme» s a nyomott, hülő lélek az emlék e közvetlen ihlete alatt uj szárnyra kel, nem csügged, fülébe cseng az önérzetes szózat: scimus, qua simus origine nati.

Az albumon fekete keresztkép nyugszik. A Collegium ajándéka. E kereszt előtt imádkozik először, borul le először akkor, midőn az isteni kegyelem legfönségesebb méltatását érzi magán, — akkor, midőn az oltártól, hol zsenge áldozatát az Ur szivesen vette, visszatérve, könybelábad szeme s nem képes mást gondolni és érezni, mint a mit a zsoltáros szavainak varázsába öltöztet: Unxit me Dominus unctione misericordiae suae. Szent ilyenkor minden: szent a hely, szent az idő, szent a nap, szent az éj, mely e napot megelőzi.

Oh legszebb éj, mely e napot elfátyolozod a fölszen-

teltnek szemei elől, mily tiszta nyugalmat lehelsz a vágyódásban kifáradt lélekbe; mily tiszta minden képzet, minden gerjedelem, melyet a pihegő mellben ébresztesz; megcsókolhatnók e mellet, mint Leonidás lehajolt s megcsókolta alvó fiának, az ifju Origenesnek mellét, hiszen ez a Szentlélek temploma. Ó legszentebb éj, mily tiszták álmaid, mily tiszták öleléseid, melyekben az alvó kitárja karjait mennyei eszményei után; szende, boldog mosoly vonul el arczán, elérte, amit kivánt. Ó legszentebb nap, mely fehér, szent öltözetben, mint a megtagadás, megtörődés, megtisztulás symbolikus leplében, először lépteted az oltárhoz azt, kit az irgalmasság kenete a véres szeretet áldozatának bemutatására eleve képesitett, hogy te is a mulandóság részéről bemutass az Istennek egy ifju, papi lelket, melyen az áldozat tüze, Krisztus vére kigyujtsa szerelmes, áldozatos lángját s képesitse minden nagyra. Ezen kereszt alatt zokogjuk s lihegjük el e nagy gondolatok hevében kigyuló érzelmeinket. E kereszt kisér el változatos pályánkon. Ha ez a kereszt kiadná azt a lappangó hőt, melyet azon napon rásugároztattunk, nem fogynánk ki lelkesülésünkből soha.

A másik emlékezetes alkalom, mely a testvéri szeretet nyilvánulását meleg szinekben szemlélteti: a búcsúzás. Hét év nagy időtartam az ifju életében; de sokkal gyorsabban tünik, mint gondolnók. Futását gyorsitja a boldogság, a megelégedés. Kell-e hamisitatlanabb bizonyitékot keresnünk valamely intézetben lengő szellemre nézve, mint a nehéz elválást, midőn az év, vagy az évek végórája üt? vagy az oda való szives visszatérést, midőn ujra elmondhatjuk: ismét egy évre nyugszom, rejlem falaid közt? A búcsúzás ugyancsak keserves, keservesebb még inkább azért, mert nincs nyomában a vigaszos remény, hogy nemsokára átkarolod, amitől most elszakadsz. Minden társban testvért, minden elöljáróban atyát üdvözlünk; — lelkesülésünk, törekvéseink, javulásunk, áldozataink, küzdelmeink, keserves és boldog perczeink odasimultak, odanőttek mindahhoz, ami itt környez, e falakhoz, e szobákhoz; ugy jártunk e folyosókon, mint atyai házunk pitvarában; rábiztuk e környezetre életünket; betegségünkben ugy pihen-

tünk az olaszos, kemény vánkoson, mely nem volt a mienk, mint édes anyánk ölén; — hány szobában laktunk! minden évben máshol; szivesen hagytuk ott lakunkat, hisz testvérünknek engedtük át, s elfoglaltuk az uj hajlékot, mint a gyermek a szobának neki kijelölt zugát. Most mindennek vége. Szorul a sziv, de megembereli magát. Krisztus harczai lebegnek előtte; mindentől elválni s az elválásban az Istent teljesebben birni, — ez a gondolat dönt s döntene akkor is, még ha szabadságára volna bizva a válás, vagy maradás.

Az utolsó nap is ránk hasad. Ma teszünk meg még egyszer mindent, a mit a házi rend, a szokás magával hoz, azontul soha többé. Ma recitáljuk breviáriumunkat társunkkal utóljára, azután rámondjuk: «compagno! mai più!» Ma szól a csengetyü utolsót, utolsót a meditációra, misére, reggelire, sétára, stb. — másnap már nem fogom hallani. Az est is beáll. A vacsora után a búcsúzó az összegyült alumnusok elé lép. Először a filosofusokkal végez. A lárma elcsitul, a csoportok félkörbe állnak, a távozó megszólal. Köszönetet mond, lelkesit, buzdit, hüséget fogad. «Kedves társak! Számomra is megjött az óra, melyben ez áldott falakat és Önöket el kell hagynom. Hálámat, szeretetemet, lelkes ragaszkodásomat nem fejezhetem ki gyermekdedebb s találóbb szókkal, mint melyekkel az irás Jákob küzdelmét s szerelmét jellemzi: «servivit Jacob septem annis, et videbantur illi pauci dies prae amoris magnitudine.» Nagy szeretetem miatt kevés napnak tünt fel nekem e hét év. Szeretetem miatt a sz. Szék, az örök város, a Collegium iránt, a t. elüljárók és Önök iránt. A szeretet vonz, fölmagasztal. Mindez, a mi Önöket Rómában környezi; minden, ami nagy, páratlan és örök, a szeretet által e nagyság csiráit fekteti Önökbe is. Ó szeressük mindezt, lelkesen, hevülve, kitartóan, hogy ne essék belénk az Isten gáncsa, az isteni kegyelem elvonása, stb.»

A búcsúszóra a Prefektus felel. Azután a távozó mindenkit átkarol; végül pedig letérdelnek s ő rájuk adja papi áldását. Miután a filosofusoktól s ugyanigy a theologusoktól elbúcsúztunk, a P. Rector néhány társnak kiséretében a

kápolnába vezet. Az oltár lépcsőjén letérdelünk s a P. Rector rövid imát mond. Azután levezetnek a kapuhoz. A P. Rector átkarol. Elérzékenyülve a kocsiba lépünk. Még néhány áldó, búcsúzó, figyelmeztető szó, s a kocsi elrobog a Collegium Romanum s San Ignazio vakolatlan, sötét falai alatt. Kalapot emelünk sz. Alajos és sz. Berchmans János sirjainak. Dolci memorie addio! Ki tudja, mikor látjuk meg ismét egymást!

Szinte hosszúra nyúlt a testvéri szeretet jellemzése; ha valaki e képekben a közös élet lelkét észrevette, fogalmat alkothat magának a napnak azon szakairól, melyeket az órarend a rekreáció és a séta számára kitüz. A séta naponkint egy órát, a rekreáció ugy ebéd, mint vacsora után háromnegyed órát vesz igénybe. Az ebéd utáni rekreáció második felében a bidellus kirakja az asztalra az ujságokat «ex omni lingua et populo.» A délutáni rekreáció bevégeztével szokás recitálni a rózsafüzért. Ezt is ketten-ketten fel-alá járva végezik. A ki nem végezhetné el most, az elmondja később. Ezenkivül mindenki köteleztetik félóráig lelki olvasást tartani, hogy mikor, arra nincs szabály. A hátralevő idő oroszlánrésze az iskoláé és studiumé; mig végre esti fél 8-kor ismét megszólal a csengetyü, mely a kápolnába hiv mindszentek litániájára. Ezt követi az estebéd. Kilenczkor vége van a rekreációnak; mindenki szobájába vonul s elkészül a holnapi elmélkedésre. Egy negyed óra mulva ismét szól a csengetyü. A «gambero cotto» imazsámolyára térdel s lelkiismeretvizsgálatot tart; ez az ő esti imája. Féltizkor utóljára cseng a vidám, fürge ércnyelv s a kápolnába parancsol rövid adorációra. Néhány percz mulva ujra fönn vagyunk s vetközödünk. Háromnegyed tizkor már minden lámpafénynek ki kell vesznie; ismét léptek hallatszanak; az ajtók nyilnak és csukódnak; a fegyelem most «vastyuk» nélkül jár körül — jó éjszakát kivánni.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

II. A KALOCSA-FŐMEGYEI PAPSÁG IRODALMI MÜKÖDÉSE.

Irta SZŐLLŐSSY KÁROLY.

(Vége.)

Csányi *Nagy Imre*, hegyesi plébános, szül. 1759-ben Szécsényben, Nógrádmegyében; meghalt 1828. február 22. Önálló munkái: Előjáró és rendkivül való prédikációk, melyeket különös és jeles alkalmatosságokra készitett, stb. Szeged. 1815. I. kötet. A II. és III. kötet ily czim alatt jelent meg: Törvényes ünnepekre való prédikációk. Szeged. 1818.

Napraghy Dömötör, egri nagyprépost, majd kalocsai érsek. II. Zsigmond lengyel királynál követségben járván, Krakóban az egybegyült rendek előtt 1595. márczius 11-én mondott beszédét még azon évben kinyomatá. L. Dr. Pauer J. Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében. 427. l.

Névery Sándor, hittudor, volt ujvidéki gimnáziumi hittanár, jelenleg papnöveldei tanár, szül. 1859. november 14-én. Központi papnövendék korában 1881-ben a Munkálatok egy költeményt hoztak tőle. Legujabban egy értekezést adott ki: A középkori egyetemek. Hittudori értekezés. Kalocsa. 1885.

B. Patachich Ádám, érsek, szül. 1717. február 18-án Károlyváros melletti kastélyban. Hit- és bölcselettudor. 1751-ben zágrábi kanonokból novii czimzetes püspök és magyar kir. udvari kanczellária tanácsosa lett; 1759-ben váradi püspök, 1776-ban pedig kalocsai érsek. Váradi püspök korában a Sz. István lovagrend alapitása alkalmából latin beszédet tartott, mely Pozsonyban, 1764-ben nyomtatásban is megjelent, egy másik alkalmi beszéde pedig 1780-ban Budán

látott napvilágot. Meghalt 1784. jul. 19-én. Életrajzát l. M. Hirm. 1784. 57. arczképpel. Gem. Bl. 1834. 72.

Pákolicz János, horgosi plébános, szül. 1849. január 29-én Kalocsán. Hitszónoklati irodalom terén müködik. Művei: Egyházi beszédek hármas sorozata. Az év minden vasárnapjára és ünnepére. I. kötet. Kalocsa. 1883. II. kötet. 1883. — III. kötet. 1884. Mind a három kötet Kalocsán jelent meg s az egyetem hittudományi kara 400 frttal dijazta.

Povischil Rikárd, hittudor és tanitóképző-intézeti hittanár, szül. 1853. szept. 12-én Schönbergben, Morvaországban. Van egy értekezése: Potestas Ecclesiae legislativa circa matrimonium. Dissertatio inauguralis pro obtinendo doctoris gradu. Kalocsa. 1886.

Rausch Ferencz, tiszt. kanonok és menynyiségtaniró, születési évét és helyét nem sikerült kitudni. meghalt 1803-ban. Latin nyelven irt szakmunkái Budán 1779-ben, Pozsonyban 1788-ban, Budán 1797-ben jelentek meg; ez utolsó évben 5 munkát adott ki.

Rónay István, priglivicza-szentiváni plébános és tiszt. kanonok, szül. 1840. julius 14-én Filipován, Bácsm. Első irodalmi szereplését 1867-ben a Kath. Lelkipásztorban, 1872-ben a Vasárnapi Ujságban és 1873-ban a Fővárosi Lapokban találjuk. Vannak önálló munkái is. A nemzetek nagy egysége Krisztusban. Egyh. beszéd Bécsben a kapucinusok templomában. Megjelent Kalocsán. 1877. — Hamis ideálok. Szent István-napi beszéd. Budapest. 1878. — Szikla és hullámok. Egyházi beszédek. I. kötet. Budapest. 1878.

Sinkó Mihály, bogojevai plébános, szül. 1841. aug. 15-én Baján. Van egy elbeszélése «Az erény és bün utja» a Kath. Néplapban.

Sörös Imre, hittudor, volt dunapataji lelkész, szül. 1817 október 11-én Duna-Földvárt. Mint központi papnövendék a Munkálatokba két czikket irt: Az egyház egységéről szent Ciprián után. 1840. — A pap kötelessége társalkodását illetőleg. 1840. Meghalt. 1887. Dunapatajon.

Steécz György, hit- és bölcselet-tudor, theologiai tanár, szül. 1853. ápril 3-án Csonoplán, Bácsm. Az «Uj M. Sion»

1885-ben egy tanulmányczikket közölt tőle: «Az emberi lélek szenvedelmei»-ről. Ujabban a Bölcsészeti Füzetekben alapos tanulmányt irt.

Szabados Pál, horgosi káplán. Szül. Ó-Kanizsán, 1863. Több szép költeményt irt. Nehány meg is jelent névtelenül a «Sz. Ágoston-egylet» Szemelvények czimü kiadványában.

Szép Ferencz, szabadkai plébános, szül. 1819-ben Szabadkán, meghalt 1856. szept. 10. Egy «Katolikus Katekismus»-t forditott németből. Szabadkán jelent meg. A Munkálatok számára mint kültag két czikket küldött be, u. m.: Az Isten jóságának helyes észképe. 1835. — Gf. Kollonitz László kalocsai érsek életrajza. 1835.

Szombathy Sándor, szakmári lelkész, szül. 1835. febr. 28-án Kalocsán. Mária dicsérete. «Kalocsai pap» név alatt 1865-ben Kalocsán adta ki. Leforditotta latinból Arnold J. «Jézus sz. szivének követéséről» szóló négy könyvét. Megjelent Kalocsán, 1869. A katholikus ember könyve, vagyis néhány fontosabb katholikus hit- és erkölcstani igazságok.

Szöllössy János, vadkerti esperes plébános, szül. 1834. deczember 20-án Halason, Pestm. Önálló munkája: Hitszónoklati kalászok, vagyis bibliai, történeti és más erkölcsi példákkal felvilágositott egyházi beszédek. Kalocsa. 1869. 1867-ben a Kath. Lelkipásztor számára is irt.

Szulik József, ó-becsei prépost-plébános, szül. 1841. február 28-án Baján. Nagyon termékeny és változatos iró. Munkáinak száma meghaladja a 16-ot. Arany ABC, vagyis hasznos tanácsok minden életre való embernek. Kalocsa. 1864. — Szüz szent Martina. Legenda. — Elbeszélések az ifjuság részére. 1878. — Jó tettért jót ne várj. Népies elbeszélés. — Költeményei. 1857—1867. Pest. 1868. — A ker. kath. anyaszentegyház szertartásai. Irta Fischer Ferencz. Eger. 1873. A IV. kiadás 1884-ben jelent meg. — Az imaapostolság kis kézikönyve. Ramière Henrik után francziából. Kalocsa. 1874. — Elbeszélések. Caballero után. Pest. 1876. — Két elbeszélés. Fernan Caballero után. Kalocsa. 1877. — Rövid világtörténelem. Budapest. III. kiadás. 1884. — A magyar nemzeti irodalom-történet rövid ismertetése. 1878.

— Rövid világtörténelem. 1878. II. kiadás. — Az anya a magyar költészetben. Gyüjtemény hazai költőink müveiből. Budapest. 1882. — Leforditotta: Lasserre H. Bernadette. Lourdesi visszhangok cz. müvét. 1855-ben meginditotta István Bácsi könyvesházát. E vállalatában jelentek meg tőle: Az elveszett fiu. Népies elbeszélés. Eger. 1885. — A seprős János. Népies elbeszélés. Eger. 1885. — Minden farsangnak meg van a maga bőjtje. A czigánygyermekek. Népies elbeszélések. Eger. 1885. — 1867-ben a K. Lelkipásztorba dolgozott. Apróbb czikkei: Negyedik Béla király. Pályadijas költemény. 1861. István Bácsi Naptárában. — Nagy rossz biz a káromkodás, azért csak irtsuk ki. 1866. U. ott. — Mikép fogják elbeszélni történeteinket, az üdv 3000-ik téli estéin. Havi Szemle III. évfolyamában. — Keresztény archaelogia irodalma az utóbbi években. 1865—1868. Kraus után. 1869. U. ott. — Polycrates gyürüje. Fromens Matild után forditotta, megjelent a M. Államban. A «Jóka ördöge» nyelvi sajátságai. 1873. M. Nyelvőrben. Vannak eredeti és forditott költeményei a Kath. Hetilapban, Jézus sz. Szive Hirnökében, forditott Tennyson, Lamartine, Beranger, Delille, Zedlizit Lenau, Vogl J., Gedeon von der Heide, Ringseis Emilia és a szerb Radicsemics Brankó után. Életrajzát l. B a j a, 1878. 12. számban.

Tary Xav. Ferencz, kanonok, szül. 1810-ben Szegeden, meghalt 1865. január 5-én. Van egy sz. István-napi beszéde, melyet 1863-ban Bécsben mondott és adott ki. Életrajzát l. M. S i o n. 1865. III. 78. l.

Telegdy János, érsek, maga idejében nevezetes történetiró volt. (1623—1647.) Lásd Dr. P a u e r János Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében. 439. lapon.

Tomcsányi János, tataházai lelkész, szül. 1841. decz. 5-én Puszta-Kovácsiban, Somogym. Van egy sikerült polemikus müve: Mit szól a történelem Toldy Pista jezsuitáival szemben? Szabadka. 1875. — A tetszhalottak felébresztésére vezérfonál. — Pár szó a hullák elégetése ellen. — A «Magyar Allam» 1881. folyamában ugyancsak egy erős polemiája van «Danielik János Néhány szó XIII. Leó pápa ő

Szentségének 1879. augusztus hó 4-én kelt apostoli körlevele méltánylásául» czimü röpirattal. — Végül van az Uj M. Sionban egy czikke: A dusgazdag (Luk. XVI. 19.) parabola-e vagy história? 1881. A M. Állam és a bácsmegyei lapoknak munkatársa, és több talpraesett czikk jelent meg elszórva tollából.

Tormássy Gábor, gákovai plébános, szül. 1846. május 5-én Dusnokon, Pestm. Megirta a szabadkai róm. kath. főplébánia történetét. Szabadka. 1883.

Udvary Géza, ó-kanizsai káplán, szül. Duna-Földváron 1857-ben. Számos sikerült költeményt irt kispap korában is. Tőle birjuk a kalocsai növendékpapság m. e. i. iskolájának történetét, mely talán nemsokára napvilágot lát az iskola 50 éves évfordulata alkalmával.

Vajkovics Imre, almisi czimzetes püspök és kanonok, szül. 1715. julius 22-én Nagyváradon. Fiatalabb éveiben Jézus-társasági tag, bölcseleti- és hittudor, ugyanannak Kassán, Nagy-Szombatban és Budán tanára; majd rektor Pécsett és Nagyváradon. A rend feloszlatása után Pozsonyban czenzor. Patachich Ádám nagyváradi püspök meghivására Váradra, majd később Kalocsára ment; 1776-ban ugyanitt kanonok, 1790-ben pedig nagyprépost és választott püspök. Meghalt 1798. november 28-án. Latin nyelven irott beszédei és értekezései vannak, ezek között: «Iconismus orationis sacrae practice adumbratus» a legjelesebb szónokok nyomán irta. Megjelent Kalocsán 1796-ban, a többiek 1757-ben Nagy-Szombatban, 1791-ben Pesten, Kalocsán, 1792-ben ugyancsak Pesten és Kalocsán, 1795-ben Kalocsán és 1796-ban Nagy-Szombatban láttak napvilágot. Életrajzát l. Pressb. Zeitg. 1798. 102. sz., M. Kuria 1798. II. 745. l.

Városy Gyula, pápai kamarás, hittudor és theol. tanár, kanonok, papnöveldei igazgató Kalocsán. Szül. 1846. aug. 13-án Zomborban. Felsőbb kiképeztését Bécsben, az Augusztineumban nyerte, a honnan mint hittudor érkezett vissza a főmegyébe és pár évi segédlelkészkedése után levéltáros, majd szentszéki jegyző lett, 1878-ban érseki könyvtáros és tanár. Különösen az egyháztörténet terén dolgozik elősze-

retettel. Művei: A magyar kath. alapitványok jogi természete, különös tekintettel a kath. iskolaügy körül felmerült téves nézetekre. Kalocsa. 1882. — A kath. iskolaügy Magyarországban. Kalocsa. 1884. (Névtelenül jelent meg.) — XIII. Leo pápa és az iparosok. Kalocsa. 1885. — Astricus sedi suae Colocensi servatus. 1879. A főmegyei Névtárban. — Disquisitio historica de unione Ecclesiarum Colocensis et Bachiensis. 1885. U. ott. Az előbbi külön lenyomatban is megjelent. — Observationes criticae in seriem Archi-Episcoporum Colocensium et Bachiensium. 1886. Kalocsai Schem. — Egy fejezet a XVIII. század interconfessionalis viszonyainak történetéből. 1881. Uj M. Sionban. — Válasz Haudek Á. urnak «A kath. iskolaügy Magyarországon» czimü czikkre 1883. Tájékozóban. Végül ir a Századokba, Történ. Tárba és a Kath. Theol. Folyóiratba.

Virág István, zentai hitoktató, szül. 1861. márczius 28-án Szabadkán. Költészettel foglalkozik. Egyes költeményei a M. Államban, M. Koronában, Kalocsai Néplapban, Jézus szent Szive hirnökében és a Vasárnapi Lapokban jelentek meg.

* * *

Források ugyanazok, melyek Esztergom-főmegyénél vannak fölemlitve. Az életrajzi adatok kiegészitését részben Dr. Városy Gyula pápai kamarás és kanonok urnak, részben pedig Fonyó Pál süköśdi plébános ur szivességének köszönöm. Ugyancsak Fonyó Pál plébános ur volt szives az adatokat saját adataival kiegésziteni, a miért ujból is fogadja köszönetem.

Ámitás és valóság. Adatok a szabadkömivesség leleplezásához. Irta Dr. Csápori Gyula. Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál. 86 lap. Ára 50 kr.

A szabadkőmivesi irodalom terén annyira tevékeny Dr. Csápori már is oly érdemeket szerzett magának a magyar katholiczizmus szent ügye körül, hogy a hivő keresztények

öntudatos soraiból többen, üdvözlő és buzditó levelekkel tisztelték meg; a sötétben bujkáló, hókusz-pókuszos, kalapácsos aknamunkás lovagok és vakoló testvérek pedig meghökkentek, zavarba jöttek. A szabadkőmivesi névsor háromezer példánya az ellenség sorai közé dobott bomba ként hatott. Interpellálás és arczpirulás, boszantás és boszankodás, tagadás és tiltakozás, sarokba szoritás után pedig néhány kilépés és elbocsátás is sürüen következtek egymásra. Csáporit agyonhallgatni nem lehetett. Történt tehát kalapácsemelés a páholyban, kalapácsütés a «Hajnalban» (ujság testvérek számára), a Pester Lloydban, szabadkőmivesi kiadványok készséges és részrehajló ismertetése által a Pesti Hirlapban és Egyetértésben, végre rövid időközben megjelent két röpiratban.

Midőn Dr. Csápori közzétette az olasz Nagy-Oriensnek vallásellenes körlevelét, a zsidó-kőmives Pester Lloyd az éjjeli rend védelmére kelt, szánandó «Aufsitzer»-nek mutatván be Csáporit, s a védekezés legkönnyebb módját választván, a körlevél hitelességét legcsekélyebb alap nélkül tagadta. Erre Dr. Cs. megirta az «Amitás és V.» jelen füzetét, melyben kimutatja, hogy az emlitett körlevél hitelességéhez kétség nem fér s hogy ha nem is volna hiteles, azért mégis igaz marad, hogy a szabadkőmivesség vallásellenes, vétkes szövetkezet. E végből az «Aufsitzer» olyan diót adott a Pester Lloydnak, melybe ez már nem mert beleharapni; közölt egy csomó okmányt legujabb és közelmult időkből a források pontos megjelelésével olasz, német, franczia, belgiumi, spanyol, amerikai és austria-magyarországi szabadkőmivesek rendeletei, páholybeszédei és ujsági czikkeiből, melyek kétségtelenné teszik s napnál világosabbá, hogy a szabadkőmivesi világrend a természetfeletti kinyilatkoztatás alapján álló vallások megsemmisitésére tör, sőt mi több, hogy a *személyes* Isten és a tulvilági élet igazságainak, az erkölcs ezen *egyedüli* alapjainak kizárásával a naturalismus és materialismus alapján egy *uj vallás* és erkölcs (pokoltól, mennytől független morál) terjesztésén dolgozik. Ez a *titkos rend* egyik *főczélja*. Ezt nem Cs. fogja a bruderekre, ezt

ök maguk vallják, nem ugyan a «profánok» előtt, kiket «ámítanak,» hanem «födött» oduikban, hol olyanoknak mutatják magukat *vallási dolgokban* (hogy a királyokat trónjaiktól meg kell fosztani, ezt már csak a felsőbb fokuak előtt hirdetik) milyenek valóban. Ott világosan és «*becsületes* őszitességgel» szólnak. Avagy nem világos és őszinte szavak ezek: „*A katholikus, protestans vagy zsidó vallások és templomok azok, a melyek ellen a szabadkömivesség alapittatott.*“ (32. lap.) „*A mennyország és pokoltól függetlenül jók lehetünk. A szabadkömives nem a jövő élettől várja a jutalmát, hanem már is elnyerte s meg van vele elégedve.*“ (19. lap.) „*A felvilágosodás a fekete ruhások nagy seregének boszuságára mindinkább elterjed s az emberi társadalom nem fog többé* **hinni** *az általuk terjesztett* **babonának**.“ (52. lap.) „*A szabadkömivességnek nemcsak joga, hanem kötelessége is vallási és politikai kérdésekkel foglalkozni, mert csak igy valósithatjuk meg az elméleteket, melyeket tanulmányozunk.*“ (27. lap.) „*Hiába ámitottuk magunkat a XVIII. századdal, hogy a gyalázatost megfojtottuk; a gyalázatos uj életre ébred s türelmetlenebb, ragadozóbb és nagyravágyóbb, mint valaha.*“ (24. lap.) „*Az annyiszor letiport szerzetesi hydra ujból fenyeget borzalmas fejeivel.*“ (24. l.) „*Ohajtva-ohajtom, hogy egyesült erővel vivjuk a közös harczot a klerikalismus szelleme, a* **Vatikán** *ellen! Ime az ellenség, kivüle nincs más.*“ (32. l.) (T. i. számbajövő, mert a protestánsok és zsidók a a szabadkőmivesekkel majd mindig egy huron pendülnek.) „*Mily mélyen átérzett igazságot mondott Trentowszky, midőn azt állitotta, hogy a* „**világegyetem épitőmesterének**“ *kicsinyes fogalma a tudomány mai világossága előtt meg nem állhat. Igen, a mióta az egyházi dogmatika a tudományos szabad kutatásnak helyt adni kényszerült, azóta a* **személyes Istenben** *való hitnek csak is buta auctoritativus utánmondással s minden gondolkodás nélkül emelt épülete alá van ásva.*“ (71. l.)

A kik azt gondolják, hogy a szabadkőmivesség czélja a *jótékonyság* gyakorlása, azokat kiábrándithatják Uhl Sándor testvér következő szavai: „*A szab. kömivesség főfeladatai*

elhanyagoltatnak s csak egyetlenegy irány miveltetik, t. i. a gyakorlati jótékonyság. A sz. k. működés ezen ágát igen gyakran ugy tüntetik fel, mint a sz. kömivességnek voltaképeni célját. Ezen felfogás sok testvér gondolatszegénységének és szükkörü világnézetének köszönhető." (65. l.)

Miután ilyen valóságában a szabadkömivesség egyik főczélja, a mint a páholyokban leplezetlenül hirdettetik is, nemde *ámitásnak* kell bélyegeznünk a «Bruderek» által a profánok felültetésére kiadott röpirat[1] eme szavait: „*Szóval a szövetség czélja az, hogy a humanismus utján és ennek szellemében és a felebaráti szeretet nagy elve alapján előmozditsa és a lehetőségig megvalósitani segitse az emberi nem boldogságát.*" (5. l.) „*Egy további vád, melyet főleg az egyház emel a szabadkömivesek ellen, abból áll, hogy a szabadkömivesség elömozditja a vallástalanságot, vagy legalább a vallási indifferentismust. Bizonyos, hogy a szövetség legjobb és leghivebb tagjai között ép ugy találkoznak olyanok, a kik egyetlen egyház kijelentésében sem hisznek,* (ezek már faragott kövek) *amint nem hiányoznak olyanok sem, kik valamely egyház egyetlen hittételében sem kételkednek.*" (15. l.) (Ha ilyenek vannak, ezek «nyers kövek.») Nem arról van szó, mit hisz egyik-másik szabadkőmives, hanem mi a rend czélja, milyenekké akarja őket vallás dolgában tenni? Nem-e továbbá ámitás ez is: „*Épen azért, mert a szabadkömives minden igaz meggyőződést tisztel és mert a páholyokban a vallási kérdések feszegetése éppen olyan szigoruan tiltva van, mint a politikai kérdések szellöztetése: nem is foroghat fenn veszély, hogy a szövetségben* (sic) *bárkinek vallási meggyőződése kisértetbe jusson, annál kevésbé pedig, hogy az megsértessék, vagy megingattassék.*" (24. l.)

A fáradhatlan Csápori füzetében fel vannak tárva az eszközök is, melyekkel a felforgatás titkos felekezete vallásellenes bünös czélját megvalósitani igyekszik. Fő-főeszköze *hazudás, a pharisaeismus.* Ime egy példa rá: (4. l.) «Min-

[1] A szabadkőmivesség lényege, alapelvei, történeti fejlődése, szervezete és feladatai, különös tekintettel hazai viszonyainkra. Második bővitett kiadás.

denek előtt el kell hitetnünk a néppel, hogy a szabadkőmivesség politikával nem foglalkozik, hogy egyedüli czélja a jótékonyság, a béke, a szabadság (a mi következik, ezt nálunk elhallgatják) s a népnek minden szellemi köteléktől s nevezetesen a vallás dogmái és parancsolataitól való megszabaditása. Másodszor iparkodnunk kell a dolgot ugy feltüntetni, hogy a szabadkőmivesség nem a *katholicismust*, hanem csak a *klerikalismust* üldözi.» Többi eszközei a páholyi munkákon kivül, hol tunsione plurima illesztetnek a kövek a hitetlenség templomába, főleg a *sajtó* (liberalis), *a felekezetnélküli* (vagyis az ő felekezetöké) *iskola*, politikai *izgatás*, (mig a katholikus képviselők sorra buktak az utolsó választásnál, addig a páholyi tagok szép számmal kerültek képviselőházunkba), *felekezeti jelleg nélküli* kulturális és jótékonysági *egyletek* és *intézetek* (kisdedóvók, gyermekkertek, árvaházak, szeretetházak, stb., stb.)

«A szabadkőmivesek eddigi *alkotásai* közül — mondja a Nagypáholy idézett röpirata (28—30. l.) — a következőket emlithetjük fel: a népoktatási kör, erkölcsös ponyvairodalmi vállalat, rabsegélyző egyesület, házi ipart fejlesztő egyesület, budapesti és egyik másik vidéki szeretetház, menedékhely hajléktalanok számára, gyermek-gyógyitó intézet, rongyos egylet neve alatt ismert azon egylet, mely a szegény iskolás-gyerekeknek ruhákkal való ellátását tüzte feladatául, szünidei gyermektelep egyesület, **gyermekbarát,** (!!!) önkéntes mentő társulat. A hülyék nevelőintézete szintén egyik fővárosi páholy kezdeményezéséből indult ki, a lelenczügy országos rendezése is foglalkoztatta a páholyokat, melyek a fővárosban és vidéken a leves-osztó intézetek, melegedő szobák, népkonyhák s több hasonló intézmények létesitése körül nemcsak élénk tevékenységet fejtettek ki, hanem tetemes áldozatokat is hoztak. Ezenkivül létesitettek gyermekkerteket (Fröbel), bölcsődéket, kórházi alapitványokat, ingyen rendelő intézeteket, alapitottak ösztöndijakat mintaszerü magaviseletet tanusitó cselédek és dajkák illő jutalmazására, munkáslakok létesitése ugyancsak a páholyok kezdeményezési körébe esik.» Ez mind magában véve igen szép és

nemes cselekedet, de czéljában megmérgezett gonosz működés, azért mindezektől távol kell maradnia minden katholikus és keresztény hivőnek, hacsak a vallástalanság proselytáskodó terjesztésének bünrészesévé lenni nem akar. Kenyeret, ruhát, lakást adni a szegénynek, a gyermeknek hite árán, ápolni a testet s a lelket megölni, ezt semminemü hivő keresztény nemes, jó erkölcsös cselekedetnek nem tartja, azért közremüködésével benne részt sem vehet. Fájdalom! sok jó katholikus is jót tenni vélvén, sokszor igy roszat tett és tesz: a vallástalanság ravasz propangandájának huzván-tolván szekerét. Soha nem volt nagyobb szükség Urunk eme szavainak: «ki nincs velem, ellenem van» komoly megfontolására és buzgóbb, általánosabb megtartására, mint a szabadkőmivesi hydrának alattomos, minden erőt egy czélra, a kereszténység megdöntésére egyesitő müködésével szemben. A mi nem katholikus: állam, felekezet, iskola, intézet, egyesület, sajtó, általa ellenünk irányoztatik, szerveztetik és vezettetik; ugy, hogy már is az élet minden viszonyaiban érezzük: quod non est catholicum contra nos est.

A Nagypáholy röpirata unciás betükkel hirdeti, hogy a szabadkőmivesség nem *titkos*, hanem csak *zárt* társaság; de Dr. Cs. oly *peremptorie* bizonyitotta be az ellenkezőt, hogy Kontra Győző, a második pro domo sua irt röpirat szerzője, ámbár czélja pontról-pontra czáfolni, vagy mint az «Egyetértés» mondja, apróra szedni Dr. Csáporit, jobbnak vélte olvasóit ellenfele érveivel meg sem ismertetni. A kalapács kezelői arra alapitják állitásukat, hogy ha páholyt alapitanak, ezt mindig és mindenütt csak az illetékes politikai hatóság tudtával és beleegyezésével teszik és alapszabályaikat éppen ugy bemutatják az illető ország kormányának, mint bármely más törvényesen elismert társulat.» (6. l.) Csakhogy Cs. az alapszabályok közt olyant is talált, mely a páholy üléseiből minden nem szabadkőmivest kizár; azokon tehát *állami közeg* sem lehet jelen, hacsak nem «testvér»; tehát a sz. kőmivesség ellen nem őrizhető társulat, tehát titkos társulat, tehát állam az államban. Konspirálhatnak klubbjaikban királyok és miniszterek ellen, az államnak erről

nem szabad tudomást szerezni és pedig kormányilag megerősitett alapszabályaiknál fogva. Födött (zárt) páholyuk ajtaja előtt a rendőrnek a «törvény nevében» megjelenni nincs jogában még akkor sem, ha arra esküsznek azok, kik katonák, hogy a háboruban el fogják árulni királyukat, hazájukat!

Folytassa csak tehát Dr. Csápori ur leleplezéseit; oszoljék a köd, rendezkedjék a chaos, szünjék meg a zavarosban halászás, rántsa le a farkasokról a báránybőrt, hadd kerülje őket a nyáj, üzzék a pásztorok, tartsa oda a tükröt a phariseusoknak, hadd lássák magukat s szégyeneljék, minden becsületes nyilt homloku ember pedig forduljon el undorral a hitrontás szent képü emissáriusaitól.

Dr. Horváth F.

Igaz-e, hogy mi katholikusok mindenben hátra vagyunk s ha igen, mi ennek az oka? Irta Munkay János. Esztergom. Buzárovits Gusztávnál. 1888. I—VIII. 230 lap, ára 1 forint.

A könyv czime ne keltse az olvasóban annak gondolatát, mintha a veterán kath. iró kimutatni akarná, hogy mi katholikusok a tudomány, müvészet, erkölcs, ipar, kereskedelem, stb. dolgában nem birnánk lépést tartani másokkal. Távol van az épületes korrektségü buzgó szerzőtől ily felfogás. A hosszu évek dus tapasztalatával rendelkező szerző leirja, lefesti a katholika egyház legujabb helyzetét, e helyzet alakulásának okaival együtt, tárgyalja hazánkban lethargikus állapotát, napról-napra fogyatkozó befolyását a közértelem- és érzelemre, szóval a közéletre; a felekezetnélküli (vallástalan) szellem hóditásait a katholikus intelligentia soraiban, az államban és társadalomban s a szükségkép vele járó hitetlenség és corruptio terjedését; a protestantismusnak hivatalos dédelgetését, emelkedését és uralmát az állami és egyéb hivatalokban, a katholicismusnak ellenben leszoritását minden térről, jogainak elkobzását, szabadságának békóba verését, stb.

Előadja az okokat, melyek e sajnos helyzetet előidézték: az ellentábor éberségét, tömör fellépését, taktikával és buzgósággal párosult folytonos hadviselését egyrészről; a katholikusok aluszékonyságát, az ellenféllel való vétkes kaczérkodását másrészről. Panaszolja, hogy a katholikus intelligentia hitközönye miatt pusztulunk, veszünk. De kérdjük, honnét e hitközöny? Ez egy egész század mulasztásainak, hibáinak, büneinek a következménye. Bennünk papokban keresendő in ultima analysi a baj főforrása. Vos estis lux mundi, vos estis sal terrae! Ha nem a hit világa ragyog s uralkodik a tévelyek sötétségén, ha a corruptio rothadása terjed nemzetünk testén, nem voltunk, minek lennünk kellett; lux mundi, sal terrae. A világot első sorban az Isten kegyelmével mindig a jó és buzgó papok, szegény szerzetesek regenárálták; ellenben ha rosszá lett, mindig leginkább a jóravaló rest papok, *fruges consumere nati* papok mulasztásai miatt lett azzá, a kik aludtak, midőn konkolyt hintett az inimicus homo.

A nagy eruditioval, élénk melegséggel irt korrajzot ajánljuk olvasóinknak.

H. F.

Ultramontán levelek. Irta: Dr. Stanczel Ferencz, nagyvárad-egyházmegyei l. sz. áldozár, nyug. egyetemi tanár. Nagyvárad, nyomatott Hügel Ottó könyvnyomdájában. 1888. 8-réd. 200 lap. Ára 1 frt 20 kr. Megrendelhető dr. Karsch Lollion hittanárnál Nagyváradon.

«A szabadelvü párt rekedtségig hirdeti a vallás és lelkiismeret szabadságát; de ezzel egyedül a vallási tekintély bukását óhajtja elérni, hogy annak helyét önmaga foglalhassa el. Azért is egy szuszra — midőn a vallás és lelkiismeret szabadságát hordja ajkain — a nép vallását, hitét, lelkiismeretét a politika vezéreinek lábaihoz dobja s felhivja őket, hogy a nemzeti vallás nevében ragadják meg az őspogány cäsaropapismus gyeplőit és tetszésök, szeszélyök szerint uralkodjanak a nép vallása és lelkiismerete felett.

Ennél durvább, brutálisabb rendszer nem létezik.» Dr. Stöckl Albert e szavainak ugyszólván kézzelfogható illustratióját képezi a fenn jelzett mü. Az «Ultramontán levelek» tárgya: a liberalismus, melynek elveit a tudós szerző, hatalmas dialektikával bonczolja, azok tarthatatlanságát s az egyházra való káros befolyását élénk szinekkel festi. Első sorban ugyan a liberális papot tartja szem előtt s kimutatja, hogy az Isten szive szerinti pap a liberalismus uszályhordozója nem lehet, mindazonáltal a liberalis laicus is érthet belőle. Percutiatur musca ut sentiat leo.

A mü 30 levélből áll. 15 a liberalis pap tollából ered s ugyanannyi az egyház s annak változhatlan elveiért élni és halni kész pap tollára vall, ki a liberalismussal saturált pályatársának összes liberalis elveit halomra dönti, ugy hogy annak olvasására a liberális collegának vagy le kell mondania liberális elveiről, vagy pedig meg kell válni a ruhától, melyet már eddig is meggyalázott, — ha képmutató nem akar lenni.

E levelek 1873-ban a Religioban is megjelentek; most azonban hárommal megtoldva, itt-ott bővitve, a szerző 25 éves áldozársága emlékére együttesen látnak napvilágot.

Izleltetőül lássuk e levelek rövid kivonatát, mely két ellentétes uton haladó papnak: egy liberalis és egy ultramontánnak képét fogja vázlatosan elénk varázsolni.

A liberalis papnak borsódzik a háta, ha arra gondol, hogy felszenteltése után első státióján a világért sem mert volna más, mint kath. lapot a kezébe venni és örül, hogy ezen túl esett, mert az ama lapokban hirdetett elvekkel becsületes társaságokba be se mehet a nélkül, hogy a csipkedés, a gúny czéltáblájává ne válnék; mindennapi kenyere a liberális sajtó.

Az ultramontán elveket ridegeknek tartja; az ultramontánok részéről engedékenységet követel; «az idő előtt meg kell hajolnia mindenkinek, különben megtörik.»

Néha-néha lelkiismeretfurdalásai támadnak, hogy paphoz még sem illő dolog a farkasokkal üvölteni és azért itt-ott egy kis ultramontán velleitást, egy kis barát ascesist is

helyesel; de nem zárkózhatik el teljesen a liberális légáramlattól s nehogy «ultramontán,» «jezsuita,» «fanatikus,» «bigott» czimeket vágjanak a fejéhez, inkább a liberalizmus karjaiba dől. Egyszer-másszor a társaságokban toastjait liberalis frázisokkal czifrázza és csak ugy hizik a liberálisok dicséretétől; ez szerinte az arany középut.

Különbséget tesz a katholicismus és ultramontanismus közt; ez utóbbi csak egy töredék — mondja — mely a kath. elveket élére állitván, okává lett az egyház üldözésének, pedig hát a liberalismus tanai békében megférnek a kath. elvekkel.

A lib. papnak nincsenek inyére az ult. elvek mellett való tiltakozások, főleg nem helyesli, hogy Deák Ferencznek az amerikai rendszert ajánló juniusi beszéde ellen is tiltakoztak, sőt mi több, e tiltakozásokat lázitóknak bélyegzi. — Nem kell — mondja — az alvó oroszlánt izgatni, mert mi adjuk meg az árát. Ő határozottan hive a «szabad egyház a szabad államban»-féle szólamnak. S ezek után már azon sem csodálkozhatunk, hogy a lib. pap még a polgári házasságnak is szószólójává csap fel s váltig állitja, hogy az nem röviditi meg az egyház jogait.

Rajong továbbá a felekezetnélküli államért, mely nem nézi, kinek milyen keresztlevele van, hanem csak az állampolgárt tekinti s a hivatalok osztogatásánál nem a vallást, hanem a képességet veszi szemügyre.

Mindezek daczára azonban azzal kérkedik, hogy ő az egyházat el nem hagyja s erős meggyőződése, hogy az egyház akkor is fenn fog állani, ha minden pap liberalis lesz; az egyház megmarad s e mellett a lib. papoknak is jó dolguk lesz. Ellenben ha makacsul ragaszkodunk az ultramontán elvekhez, ha az államnak semmi engedményt nem teszünk, ha követelményei elől ridegen elzárkózunk, az állam ránk fogja azokat erőszakolni saját hátrányunkra.

Ime a liberális pap gondolkozásmódja. S mit szól ehhez az ultramontán pap? Ez a tulajdonképeni ultramontán levelek tartalma.

Az ultramontán pap sehogy sem helyesli, hogy az egy-

ház pénzén tartassék fenn, vagy azzal csak támogattassék is azon sajtó, mely az egyházat, a pápát s az egyház tanait szidalmazza; ő a liberalismust nem képes összeegyeztetni az egyház iránt való szeretettel s a helyett, hogy «elavult» elveit megtagadná, inkább kerüli a «becsületes» társaságokat; melyek becsületéhez különben is sok szó fér. Ő minden körülmények között kötelességének tartja, nem a naponkint változó kornak nézeteit adoptálni, hanem az egyház elveihez, — melyek nem divatczikkek, de örök igazságok, isteni eszmék, — tántorithatlanul ragaszkodni, még akkor is, ha egy magára maradna; a világ tapsaiért egyházához hütelen nem lesz s a józan haladást nem az egyház elveinek más ephemer nézetekkel való felcserélésében, hanem az azokhoz való ragaszkodásban találja; mert elszakadni az egyháztól annyi, mint sülyedni. «Krisztussal szemben — irja — többség nincs; ellene számokkal dönteni nem lehet.» A pap azért küldetik a világba, hogy azt megtéritse s nem azért, hogy általa térittessék meg. A ki elveihez szilárdan ragaszkodik, nem gúnyt, de becsülést érdemel.

Mindazonáltal nem zárkózik el a tények elől; tudja, hogy a liberális papot égig magasztalják, a nem liberálist pedig a gúny céltáblájává teszik; ő azonban sem a magasztalást elegendő oknak nem tartja arra, hogy elveit megtagadja, sem pedig a gúnytól nem riad vissza, ha elvhüségeért azzal ostromoltatik; az emberekért nem hagyja el Mesterét. «Eritis odio omnibus» képezi vigaszát.

Az állam «öntudatos ébredése,» «önvédelmi rendszere» puszta szólam, melyet a liberalismus mühelyeiben dolgozó kőmives legények másoltak a fehér papirra. Az állam azért harczol, hogy úr legyen az egyházban, e harcz pedig az «állam-mindenhatóság» elvének kifolyása. Nem az egyház a támadó, — tehát nincs értelme az önvédelemnek.

Az amerikai rendszert, mely az egyházat megfosztja szabadságától, mely placetum után sóhajt, — nem amerikai, de ázsiai, kancsuka redszernek tartja.

A polgári házasságot az Isten ellen való lázadásnak bélyegzi, mert a mit az Isten változhatlanúl rendezett be,

azt fel akarja forgatni. — Az egyháznak az államtól való elválasztását nem óhajtja — s ezt is csak liberális szólamnak tartja, mely arra van hivatva, hogy a rövidlátókat tévutra vezesse, mert hisz az elválasztás helyett az állam még szorosabban csatolja magához az egyházat, hogy a szoros kötelék által annak müködési szabadsága korlátoltassék.

«Szabad egyház»?! Kath. iskoláinkat elközösitik, a középiskolákban a hitoktatást a minimumra szállitják, az apostata papokat, szerzeteseket alkalmazzák, stb. A felekezet-nélküli állam anarchismusra vezet. «Zárják ki — irja — az államkormányból az Istent, üzzük ki a pap lelkéből az egyház szellemét, dobjuk ki az iskolából a kereszt tanát, tépjük szét a házas életben a kegyelem által erősitett szeretet és hüség lánczát, ugy mi lesz, a mi az életben a szenvedélyeket fékezze és mi lesz, a mi nem táplálja?»

A mi a liberalismus követelte «modus vivendi»-t illeti, ha az beválnék, az egyház nem volna többé az, minek Krisztus akaratja szerint lennie kell, mert az ujkori elméletek az egyházat éppen sarkalatos jogaitól fosztják meg s azokat átruházzák az államra; a «modus vivendi» annyit jelent: mondjon le az egyház az állam javára hármas tisztjéről — ezt követelni képtelenség!

Egyezkedjünk, — mondja a lib. pap. Igen! feleli az ultramontán, de van-e és hol az érintkezési pont, melyen az egyház találkozhatik a liberalismussal és vele egyezkedhetik? Hogy a liberalismussal egyezkedni lehessen, ennek mindenekelőtt az egyház jogait és jogosultságát kellene elismernie, ez conditio, sine qua non. Ezt azonban a liberalismus nem teheti, mert maga alatt vágná a fát. Tehát egyezkedni nem lehet. Az egyház pedig isteni jogairól soha sem fog lemondani, inkább tür, szenved,

A mi végre a haladást illeti: ez humbug. A liberalismus a vallásba a kételyt, a tagadást vitte be; a politikai térről a becsületesség iránt minden érzéket kiszoritott; a tudományt megmételyezte; a müvészetet a reális irányra terelte; az ipar terén a haladás — csalás. Egyes szakokban van haladás, az tagadhatatlan; de hát a liberalismus érdeme-e

ez? Mi köze a liberalismusnak Edison telefonjához, vagy a villamos világításhoz?

Az ult. papnak utolsó szava: a liberalismussal alkudni nem lehet, mert ez nem volna egyéb, mint erkölcsi bukás!

Ime az ultramontán levelek vázlata.

Irálya könnyü, folyékony, világos.

Végezetül megjegyzés nélkül nem hagyhatom azt sem, hogy az «Ultramontán levelek» Debreczenből vannak keltezve. Debreczen és — ultramontán!

Erhardt Viktor.

Handbuch der Pastoralmedicin mit besonderer Berücksichtigung der Hygienie. Von Dr. August Stöhr. Dritte Auflage. Freiburg. Herder. Nagy 8-adrét. 477. l.

A harmadik kiadás nem szorul egy hegyiről-tövire mindent felvevő ismertetésre. A magyar olvasóközönségnek ez a mü már 1884-ben a veszprémi növendékpapság Pázmány-köre által foganatositott forditásban lett bemutatva. Most tehát kevéssel beérhetjük.

Stöhr egészségtanának nagy érdeme a szélesebb s egyszersmind mélyebb alap, melyre előadását fektette. — Czélja nem makrobiotikát irni papok számára, melynek reguláitól elbóditva, mikrobiotikát praktizálnának; hanem egyrészt igen a lelkipásztorkodással együtt járó veszélyek és kedvezőtlen behatások ellen okos óvszerekre figyelmeztetni, de másrészt s ez a fő, a lelkiélet s ennek megfelelőleg a lelkipásztorkodás érdekeit, okát, módját, pathologiáját, rendkivüli tüneményeit lehetőleg kidomboritani, hogy azokon legalább a felsülés elkerüléseig eligazodni tudjunk. Ennyit tudni, gondolom, elkerülhetlen szükség. Akár a morálisba, midőn a jóslásról, magia, maleficium, mesmerismus, spiritismusról van szó, akár a pastorálisba tegyük át ez ismerek közlését, de nélkülük meg nem élhetünk. Természettudományokat s plane fiziologiát, pathologiát tanulni, — erre kevés pap való, de annyira érteni hozzá, hogy ne szimatoljunk minden halluciná-

cióban vagy állitólagos obsessióban ördögöt, — az nagyon kivánatos.

Stőhr egészségtana ideális magaslaton áll; minden izében belefogódzik azon fensőbb szempontokba, melyekről legmélyebben lehet megitélni a bajok mivoltát, összefüggését, kölcsönhatásait, stb.-it. Praktikus eredményt bizonyára minden olvasóban fog felmutatni. Különösen figyelemreméltó a pap és az orvos viszonyának fejtegetése! Ugy álljanak-e szemközt, mint a babona és a tudomány, mint a hókuszpókusz és a felvilágosultság, mint a spiritualismus és materialismus? Ki ne látná át a párhuzam életrevalóságát, mely mindjárt testet ölt az előttünk is ismeretes orvosok arczképeiben. Sajnálatos, ha a keresztény irgalom e két működési köre a felvilágosult Aeskulapok fejében beállt fogalomzavar következtében összeütközésbe kerül.

Szeretném, ha a mü VI. részét inkább orvosok, mint papok olvasnák! Természettudomány! ime a botlás köve, a bomlás és meghasonlás éke. Pedig dehogy az. «Ha az orvos ebből (t. i. hogy a természettudományokhoz ért,) jogot formál a hitetlenségre, meg kell őt győzni arról, hogy ő csak ugy nem természettudós, mint a hogy a kőfaragó nem mineralog.» 337. l. Az orvosokkal közlött ismeretek az álattan és növénytanból, a physiológiából semmikép sem nevezhetők ily fenhéjázó névvel, milyen ez, hogy természettudomány. Hozzájárul a filozófiai s főleg a logikai űr! Innen az a vakmerőség, melylyel némelyek közülük elhamarkodott, frivol módon metafizikai problémákra vitték át a természetvizsgálat nem egy — hanem ezerfélekép magyarázható észrevevéseit. E gyászos korcstünetekkel szemben annál vigaszosabb képet nyujt a lelkipásztornak viszonya a vallásos orvoshoz. A papnak érintkezése az orvosokkal a mű folyamában többször tárgyaltatik.

A X. rész «Pastoralmedicinische Casuistik» czim alatt az erkölcsiséggel szorosan összefüzött kérdéseket tárgyal. Nem ajánlhatjuk a lelkipásztorkodási egészségtan tanulmányozását s a tanulmányozás által kezünkre adott utasitások és felvilágositások alkalmazását s bőséges hasznositását job-

ban, mint ha mondjuk, hogy a betegség a bünnek metamorf alakja a testben. Igaz, hogy ez az állitás sokkal mélyebb és általánosabb, semhogy minden részletében igaz legyen, de minden buvár előtt tény az is, hogy a betegség és a bün közti párhuzam annál teljesebb, minél alaposabbak tudományaink s fejlettebbek ismereteink.

Dr. Pethő.

Lelki gyakorlatok kézikönyve. (Nyolczvanhat elmélkedés.) Sz. Ignácz-féle rendszerben irta Fischer Lajos. Budapest. Hunyadi Mátyás. 1888. n. 8° 404 l. Kapható Királyfalván. Ára 2 frt.

Oly könyv, mely elszánt fordulópontot jelez a szerző életében. A fordulópont jelzéseül nem valami életrajzot adott, hanem Sz. Ignácz lelki gyakorlatait tüzte oda a változás jellemzésére. Az előszóban először «Önvallomásával» találkozunk. Egy psychologiai katastrófa megrenditő jelenetei vonulnak el szemeink előtt, melyek romjaiból és bomlásából az isteni kegyelem ujra az Ur hü papját alkotja meg. Sokkal mélyebb tisztelettel viseltetünk ily «Önvallomás» iránt, semhogy az ismertetés érzelemtelen szárazságával mernénk feléje nyulni. De annyit mondhatunk, hogy alkalmasabb praeludiumot, vagy, mint a szerző nevezi, «előgyakorlatot» nem tüzhetett 86 elmélkedést magában foglaló müve elé, mint ezt az «Önvallomást.» A hol valamit alapjából, teljes rendszerváltoztatással, kérlelhetlen energiával, avval az «unum necessarium» által ihletett elszántsággal kell megteremteni: ott a szót, a tettet, a cselekvést a lelki gyakorlatoknak kell átadni. A vallomásozóban meg volt ez a hangulat. Az előszó második része az elmélkedésről és módjáról tárgyal P. Roothaan és Chaignon nyomán. Kivánatos volna P. Roothaan aranyos kis müvének «De ratione meditandi» leforditása!

Az előszót követi nyolczvanhat elmélkedés. Kiterjeszkedik mind a négy hétre. Az elmélkedésekben sok pont van fölhalmozva, de a kivitel az elmélkedőre van bizva;

ugy látszik nekünk, hogy a ki meditálni nem szokott, annak a t. szerző kevés táplálékot nyujt. Kivántuk volna, hogy a lelki gyakorlatok egyes heteinek psychológiája, jelleme, szelleme legalább rövid kifejtésben részesüljön, mert e szellemben rejlik csodálatos erejük, mely megragad, legyőz, összemorzsol s végre uj formákba önt.

A müvet szorgalommal készült betüsoros tartalomjegyzék zárja. A szép kiállitásu kötetnek ára 2 frt; nem tudjuk, lesz-e kelete, mert nálunk az aszkezisnek még alig van árfolyama. A boldogult Zádori körülbelül 30 példányt adott el készpénzen Sz. Vincze életének első ezres kiadásából. Természetes, hogy nem lesz szükség a második ezerre.

Dr. Pethő.

Jeruzsálemtől Názárethig. — Uti emlék. Irta s a pozsonyi „Toldy-kör"-ben 1888. jan. 22. felolvasta dr. Ortvay Tivadar. Pozsony. Kis 8° 91 lap. Ára?

Alig egy fél éve, hogy a «Sion» lapjain egy magyar, eredeti szentföldi utleirást ismertettünk (a Viszolajszky plebános urét), — és ime, ismét örvendetes alkalmunk van egy ily utleirásnak legalább kis töredékét felemlitenünk, a melynek tartalmát és szerzőjét a füzetke fennt kitett czime mutatja.

Kár, hogy a tudós szerző, kinek neve és érdeme a a történetkutatás s főleg a régi római Pannonia ismerete körül senki előtt nem uj, csupán azt a töredékét adta ki palestinai utjának, melyet a Toldy-körben felolvasott. Az ő tudományos észrevételei, összehasonlitásai, ethnographiai és helyrajzi kisebb digressiói, melyek a kisded töredéket élvezetes olvasmánynyá teszik: a teljes utleirásban bizonyára maradandóbb értékkel birtak volna.

Nem lehet szándékunk a kisterjedelmü füzetet hosszasan ismertetni, — a történelmi rész jelességei mellett elég biztositékot nyujt szerzőjének neve, az itt-ott előforduló exegetikai aperçuek pedig, ha néha meglepőek is első pilla-

natra, épen mivel az exegetikai traditiót nem követik, mégis elfogadhatók, (kivéve a «nazir» magyarázatát, amit különben Sz. már a M. A.-ban kijavitott,) — sőt néhol, mint a Táborhegy és a transfiguratio kérdésénél, egyenesen elfogadandók.

Sok uj dolgot is találtunk a leirásban, melynek ujra mondjuk, egyetlen hibája, hogy — töredék.

Dr. Kereszty Géza.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(Hutteni Ulrik.) (1488—1523.) Öt év előtt a protestánsok Luther jubileumát ünnepelték, természetesen a «lutheri harag» élesztésével; mult hó 21-én, mint születési négyszázados évfordulón megemlékeztek Hutteni Ulrikról, természetesen a pápai Róma ellen való *gyülölet* ébresztésével. A «Protestans egyh. és isk. lap» f. évi 18. számában megjelent tárczaczikk neki iramodik Hutten dicsőitésének s ugy mutatja be őt, mint a reformáczió világi bajnokát, ki a lelkiismeretek felszabaditásáért harczolt volna a római hatalom ellen. *Bierbrunner Gusztáv,* a czikk irója, «óhajtaná, hogy Hutten életrajza és az ő párbeszédei meg volnának minden mivelt protestáns család házában, hogy annak férfi tagjai bátran küzdő és diadalmasan győző lovagjai legyenek protestáns egyházuknak.» B. G. urnak, ugy látszik, gyülölni a pápát, ellene a gúny mérges nyilait szórni, egymagában elég nagy érdem arra, hogy valakit a reformáczió bajnokává, hősévé avasson s homlokára dicskoszorut tüzzön. A debreczeni keresztyének ennél mégis csak többet kivánnak, mert az unitáriusok is gyülölik a pápát és még sem kellettek nekik minapában. Mi katholikusok hőseinkben, különösen ha azok a vallás legszentebb ügyeért küzdöttek, a többi között mulhatlanul megkivánjuk az őszinte, mély vallásosságot, a tiszta erkölcsöt, az okos mérsékletet, a törvényes felsőbbség

iránti engedelmességet, a jellemet és lelkinagyságot. B. G. urnál ezek mellékes dolgok, csak gyülölte legyen hőse a római pápát, elég az! Hutten csakugyan annyira ment a pápa elleni gyülöletében és dühében, hogy nem habozott őt a világ megrontójának és az emberi nem pestisének mondani. «Verderber der Welt und Pest des Menschengeschlechtes.» Ezért hőssé kellett lennie Huttennek B. G. ur tollában. Igaz ugyan, hogy Hutten *pogány* szellemü költő volt, a keresztény vallást és hittudományt gunyolta; igaz, hogy Krisztust egy rangba helyezé a pogány istenekkel s a keresztény hittudósokról azt mondta, hogy ezek «heuchlerisches verworfenes Geschlecht der Theologisten,» de azért a reformáczió bajnoka volt, mert gyülölte a pápát! Igaz ugyan, hogy Hutten a keresztény vallás talaján már nem állván, Luther fellépéséről ugy nyilatkozott: «örülök, hogy a theologusok egymást marczangolják.» «Es freut mich, dass die Theologen sich selbst zerfleischen»; igaz, hogy csak forradalmi terveinek eszközéül akarta felhasználni Luthert, de azért a reformáczió bajnoka ő, mert gyülölte a pápát! Igaz, hogy Hutten dicsőité a rabló lovagokat s *jellemének* előnyére maga is részt vett erényes gyakorlataikban; igaz, hogy Hutten ellensége volt a papságnak («Pfaffismus») s e mellett hizelgő, farkcsóváló verseket irt a mainzi érseknek, Albrechtnek és zsebre dugta tiszteleti díját (200 aranyforintot), de azért a reformáczió bajnoka volt, mert gyülölte a pápát! Igaz ugyan, hogy Huttenban — a lutheranus Kirchenzeitung szerint is — hiányzott a (Seelengrösse) lelkinagyság, türelem, szerénység, világismeret és önuralom; igaz, hogy ugyanazon lap szerint, közel állott a humanisták feslett életmódjához (stand nicht fern dem dissoluten Leben der Humanisten) — de azért a reformáczió bajnoka ő, mert gyülölte a pápát! B. G. ur Hutten életrajzát lelki épülésre ajánlja a protestáns családoknak, azon Huttenét, a kiről tudva van, hogy 1508-ban kicsapongásai miatt *bujakórba esett*, vagy mint idejében mondták, franczia betegségbe. B. G. ur hősének ezen erkölcsi deficitjét még a Kreuzzeitung sem tagadja, a mely ünnepi czikkében azt irja róla: «er hat sich im zwanzigsten Jahre

eine *abscheuliche Krankheit* zugezogen,» huszadik évében piszkos, undoritó betegséget szerzett magának.» Megengedjük, hogy B. G. ur, ha Hutteni Ulrik épületes életrajzát a protestáns családok számára megirná, szives-örömest elhallgatná azt, a mit mi itt csavargó hőséről (er war nicht frei von grellem Vagabundenthum. Kreuzzeitung. április 21.) elmondtunk.

(Brahmanismus és az isteni kinyilatkoztatás.) Az ó- és uj-szövetségi kinyilatkoztatás isteni jellegének hitetlen tagadói azon ujabb divatu kedvencz ellenvetéssel szoktak előállani, hogy a kereszténység a maga dogmáit és erkölcstanát India népeinek ősrégi vallásától kölcsönzé. Készségesen elismerjük, hogy e vád ügyesen van kigondolva, mert bizonyitása az ellenőrzés nehézsége, a tárgy hozzáférhetlensége miatt nagyon kényelmes. A hitetlenek vakmerősége derekasan kizsákmányolhatja a nagy közönség jóhiszemüségét; regélhet neki megtorlás veszedelme nélkül bármit az oly távoli népről, kiváltképen pedig annak ősrégi állapotáról. Csakhogy a henczegő hazudás pünkösdi királysága soha sem tart sokáig. A komoly tudomány lerombolta már a hitetlenség sok várát, széttépte sok hálóját, kiverte kezéből számos fegyverét, bevilágitott nem egy rejtekébe. Ez történt a Brahmanismus és keresztény kinyilatkoztatás közti hasonlóságok és analogiákból kovácsolt s világgá kürtölt érvekkel is. Megjelent e tárgyban három év előtt egy tudományos (2 kötet) munka ily czimmel: «Du Brahmanisme et de ses rapports avec le Iudaisme et le Christanisme,» melynek szerzője Laouënan flaviapolisi czim. püspök és apostoli helynök Indiában. A lelkismeretes kutatás, biztos és közvetlen informácziók, terjedelmes okirattár alapján irt s a franczia akadémia által jutalommal kitüntetett munka szerzője életének java részét Indiában töltötte részint mint kollegiumi tanár és rektor, részint mint helynöki titkár, s hosszu éveken át gyüjtött adatokat, tett tanulmányokat müve megirására. Indiai népek nyelvének, életének, vallási intézményeinek és szent könyveinek, általában kulturája jelenének és multjának e kiváló ismerője győzelmesen veri vissza azon hitetleneket, kik a keresztény kinyilatkoztatást nem az égből, hanem

Indiából származtatják; mert bebizonyitja, hogy India szent könyvei és intézményei Mózesnél későbbiek, sok esetben pedig Krisztus utáni korból valók; következésképen ha történt tanok és erkölcsök átkölcsönzése, azt kell mondanunk, hogy inkább a Brahmanismus kölcsönzé át hasonló és analog tanait és erkölcseit a zsidóságtól és kereszténységtől, mint megforditva.

(*A serajevoi uj katholikus székesegyházat*) folyó év szept. 8-án fogják konszekrálni és pedig oly nagyszerü ünnepélyességgel, a milyent Boszniában eddigelé nem láttak. A templomszentelést Galimberti nuntius Ő Exja fogja végezni 8 püspök segédlete mellett; a következő napon Dr. Stadler, serajevoi érsek fog pontifikálni; ez alkalommal a kar Vancas Antal párisi zeneszerzőnek, a cathedralis épitője testvérének e czélra komponált miséjét fogja előadni.

(*Koszoruk a temetéseknél.*) Goosens mechelni érsek pásztorlevelében tudtára adja papságának, hogy a temetéseknél nagyon is elterjedt divat, virágokat és koszorukat helyezni a koporsóra, pogány szokás hiu maradványa s az egyházi szertartások szellemébe ütköző visszaélés. Utasitja tehát őket, hogy e haszontalanságot erélylyel és okossággal szüntessék meg, ugy, hogy csak az ártatlan gyermekek temetésénél engedjék meg a virágok és koszoruk használatát, a felnőttekénél pedig, a hol divatban van, csak a meddig *kell*, türjék, a hol nincs, ott semmi szin alatt meg ne engedjék. Bizony nem virágokkal, koszorukkal s világi pompával kell vigasztalnunk a megholtakat s iránt uk kegyeletünket tanusitanunk, hanem buzgó imával és szent miseáldozattal; azonkivül a koszoru, a babér osztása nem az embereket, hanem egyedül az Istent illeti meg, a ki egyedül képes megitélni, ki harczolta a jó harczot a földi élet küzdterén s annak megadni «az igazság koronáját.»

(*A protestans propaganda sikerei Spanyolországban.*) Habár Spanyolországban az egyházpolitikai állapotok nem éppen örvendetesek, a protestantizmus terjedése mindannak daczára nem oly mérvü, mint azt lutheranus predikatorok kürtölik s a missio-társulatokkal, melyektől pénzt kapnak,

elhitetni szeretnék. Tanunk erre *Reverend Munrow*, ki nem rég Glasgowban tartott konferenczián a spanyolországi protestáns propaganda sikertelenségét konstatálta, kijelentvén, hogy a missio-társulatok évenkint hiába dobnak ki 40,000 márkát a «spanyolok megtérítésére.» Igaz, hogy az evangyélmi tiszta hit (ne higyjetek a pápának és a püspököknek, kiket Krisztus tanitókká rendelt, hanem nekünk, kik magunkat önhatalmulag apostolokká tettük) érdekében nagy és sokoldalu a tevékenység: templomok épülnek, iskolák emeltetnek ingyenes oktatással, nyilvános gyülések tartatnak, bibliák, traktatuskák és más «épületes» iratkák és könyvek ezerével terjesztetnek és osztatnak *ingyen*, stb. Magában Madridban van 10 protestans imaház, melyek azonban éveken át üresek. Munrow maga panaszolja el, hogy Madridban lévén, egy alkalommal isteni tisztelet idején bement a protestansok főtemplomába s hogy abban, daczára, hogy 1200 ember befogadására elég nagy volt, nem talált többet nyolczvannál, s ezek is nem spanyolok, hanem jobbára angolok és amerikaiak voltak.

(*Floquet T.*·) Habár a franczia köztársaság kormányférfiai eddig is jobbára szabadkőmivesek voltak, olyan még sem volt köztük, ki személyes ambitióját annyira s oly feltétlenül rendelte volna alá a «Nagyoriens» és a «Suprême Conseil» határozatainak, mint Floquet testvér, a szerencsétlen Francziaország jelenlegi kormányának elnöke. Floquet a természetimádás titkos kultuszának hive, a szabadkőmives szektának szolgai eszköze, kedvencze, szive szerinti politikus, *aktiv* és *küzdő* kőmives a szó legszorosabb értelmében, ki csakis a vallás elleni gyülölet légkörében élhet, ki nem retteg felidézni a rombolás inkarnált szellemét, a Communet sem, ha szükséges, hogy az egyházat üldözhesse. Állitásaink nem légből kapottak. Bizonyság erre Rigault Raoulnak, elökelő gyilkos kommunistának 1871. rémes évben hozzá intézett levele, melyből kitünik, hogy nemcsak kaczérkodott a kommunistákkal, de tőlök véres munka végzésére küldetést is kapott Bordeauxba. *Chaine d' Union*, a franczia sz. kőmivesek legtekintélyesebb közlönye (1885. 136. lap) arról tanus-

kodik, hogy a páholyok ujjongtak örömükben, midőn Floquet képviselőházi elnökké választatott; (1885.) a páholyülésen megjelent elnököt ünnepelték, mint *jövendő minisztert*,[1] s mint szilárd jellemü hü páholytestvért. Az emlitett szabadkőmivesi közlöny 1884. 270. lapon Floquetnak egy beszédjét közli, mely tele van szektarius gyülölettel az egyház s a keresztény név ellen. E gyülöletnél csak az álszenteskedés s öndicsőités nagyobb, melylyel a természet kultuszának titkos szertartásait végző eme dervisek fellépni szoktak.

(*A „Gerarchia cattolica"*) 1888. évre kiadott névtára szerint XIII. Leo az egyház 263. pápája. Az életben levő biborosok száma 61 és pedig 5 püspökbiboros, 43 áldozárbiboros és 13 szerpapbiboros; a szent Collegiumban tehát 9 hely üres. Életkorra legöregebb a magas testületben a 88 éves Newman biboros, legfiatalabb pedig di Renda biboros, a ki csak 41 éves. IX. Pius által kreált biborosok közül még 18 van életben, a többi 43 XIII. Leo kreaturája. Leo pápasága alatt meghalt összesen 55 biboros (a legujabban elköltözött Czacki-t és Martinelli-t bele nem számitva.) Nemzetiségre nézve van a legmagasb egyházfejedelmek közt 4 római, 28 olasz, 29 más nemzetiségü. XIII. Leo eddigelé 1 patriarchatust, 19 érsekséget, 57 püspökséget, 34 apostoli helynökséget, 1 apostoli delegatiot és 11 apostoli praefecturát illesztett az egyháznak bámulatos hierarchikus szervezetébe. Az egész katholikus egyházban van most összesen 13 ősérsekség, 185 érsekség és 752 püspökség. Január 1-én volt 782 latin szertartásu érsek és püspök, 56 pedig keleti szertartásu; azonkivül 328 czimzetes felszentelt püspök és érsek és 5 praelatus nullius dioeceseos. A katholikus hierarchia összes tagjainak száma 1254.

(*Furcsa ügy*) foglalkoztatta nem régen az angol felsőházat. Egy anglikán lelkész *urvacsorájával* traktálván hiveit, bor helyett *vizet* nyujtott nekik. Ezt természetesen zokon vették a hivek lelkészöktől, kit egyházuk püspökénél be is

[1] «Le F.·. Floquet est le minister de l'avenir. Il sera à la hauteur de sette situation, quand le moment sera venu.»

panaszoltak. A püspök az épületes ügyet áttette a nemes lordokhoz. A lelkésznek más baja nem történt, mint hogy meg kellett fizetnie a perköltségeket s szivére vennie a lordok komoly prédikációját az urvacsora illő kiszolgáltatásáról.

(*Agnosztikusok.*) Amerikában, a teljes vallási szabadság vadonjában van egy vallásfelekezet, melynek tagjai magukat agnosztikusoknak (tudásnélkülieknek) hivják. Főnökük, ki patriárka nevet használ, valami Adler Felix (talán a sasorruak fajtájából) newyorki tanár. Ez városról-városra jár fogni gimpliket és ... dollárokat. Vannak is már több helyen agnosztikus egyesületek, melyekhez Adler el-ellátogat s addig tanitja hiveit arra, hogy semmit sem tudnak, mig maguk is elhiszik. Nehéz apostolkodás, mert ilyen hitet az ember nem igen hajlandó elfogadni! Adler szerint az egész emberiség három vallásfelekezetre oszlik: az elsőhöz tartoznak a theisták, kik tudják, hogy van Isten, a másodikhoz az atheisták, kik tudják, hogy nincs, a harmadikhoz az agnosztikusok, kik tudják, hogy nem tudják, van-e vagy nincs. E bölcs ember szerint tehát tudni lehet, meg nem is, hogy van Isten; tudni lehet, hogy van Isten, meg hogy nincs is! Ajánljuk őt *Irányi Dániel* képviselő ur pártfogásába; hisz doktrinái szerint lehetne a szabadság és egyenlőség nevében ily fajta schwindlereket is ereszteni szegény népünk nyakára, illetőleg zsebére.

(*Baráti kézből veszszük a következő helyreigazitást,*) melyet bizonyára nagyérdemü munkatársunk Szőllőssy Károly ur is szivesen vesz: A M. Sion aprilisi füzetében a 295. l. Bednár Józsefről téves adatokat olvasunk; a tényállás ez: Az apostagi plébánia történetét megirta Bednár József váczmegyei pap, jelenleg becskei plébános Nógrádmegyében; Született 1825. Juli 12 Budapesten. 1861-től 64-ig volt apostagi plébános, akkor irta meg az apostagi plébánia történetét. — (Gyurinka Antal.)

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A JEZUITÁK VISZONTAGSÁGAI MAGYARORSZÁGON A XVII. SZÁZAD ELSŐ NEGYEDÉBEN.

IPOLYI ARNOLD irodalmi hagyatékából.[1]

I.

. . . Grácz volt (a XVII. század elején már) a Jézus Társasága osztrák-magyar tartományának főháza, melyben növendékei tanultak és neveltettek. E házból kerültek ki a nevesebb magyar jezsuiták is: Pázmány Péter, a Káldyak, Ferenczffyak, Németh és mások, kik közül egyik-másik már itt (Grácban) tünt fel jeles tanárul, mint épen Pázmány Péter is. Ide jártak látogatóba hozzájok a magyar főpapok: Forgách Ferencz és Draskovich biboros, hogy velök megbeszéljék, mint kelljen Magyarországon a vallást és egyházat helyreállitani, a Társaságnak erre közreműködését megnyerni, a hitujitók támadásaival szemben az elleniratokat megirni, egyházi szónoklatokat

[1] A megdicsőült szerző évek hosszu során át dolgozott egy nagyszabásu korrajzon, mely hazánk történetét a reformátió elejétől az antireformátióig volt előadandó. Müvét be nem fejezhette. Két mutatvány jelent meg már e töredékeiben is értékes hagyatékból; az egyik a mult évi Kath. Szemlében e czimen: «A nagyszombati iskola a XVI. században,» a másik mint «Bedegi Nyáry Krisztina» élete a Magyar Történeti Életrajzok közt. A harmadik e füzeteknek legyen szánva, melyeknek Ipolyi püspök hajdan dolgozótársa volt és melyek előbbi szerkesztőihez: Knauz Nándor, Fraknói Vilmos és — a ki oly hamar utána indult — Zádori Jánoshoz a barátság kötelékei csatolták.

tartani, missiókat felállítani. Innét küldötték a kitünőbb magyar növendékeket a római collegiumba a magasabb theologiai tanulmányra.

Ezalatt az egyetlen magyar collegium, a sellyei is elenyészett. A XVII. század elején alig hogy virágzásnak indult, már is egy csapás a másik után érte. Előbb a vidéken ismételve portyázó török hadak elől futottak meg a tanitványok; majd a pestis kergette őket szét; végre a Bocskay fölkelése üzte el innen még a tanitókat is. Menekülniök kellett.

A Bocskai fölkelése multával nem is állhatott többé helyre. Egyelőre a jezsuiták kitiltását erősen követelő ellenpárt miatt se lehetett e ház helyreállitására gondolni. Forgáchnak a magyar kormány élén, mint udvari kanczellárnak a bécsi békekötés tárgyalásai alatt nehéz küzdelmet kellett vallása ügyében kiállania. Az ellenpártnak Illyésházyval élén sikerült Rudolf királyt mellőznie és Mátyást a trónra emelnie. Forgách kezéből kisiklék egy időre a vezérszerep és hatalom. De mint a magyar egyház feje, föl nem hagyott a küzdelemmel. Törhetetlen erélye addig nem engedett, mig előbbi állását ujra kivívta. Diadalmasan mérkőzött nemcsak Illyésházyval, de ennek utódjával, Thurzóval is. S ekkor mindjárt megint a jezuiták visszahelyezését tervezte.

Sellye erre nem látszott alkalmasnak. E jelentéktelen, fal és erőd nélküli városka bármily portyázó had támadásának ki volt téve. Mindenki hatalmába keríthette. Ellenben Nagy-Szombat most annál alkalmasabbnak mutatkozott. Az érsekség székhelye volt a török hóditás alatt. S e széken Forgách ült, ki erélyes befolyása által teljesen a maga részére hóditotta a város tanácsát és közönségét. Hasztalan küldöztek felekezetök érdekében Illyésházy és Thurzó nádorok parancsokat a városra. Hasztalan fogta ezek pártját az országgyülésnek már protestáns többsége. Hasztalan iparkodtak a város régi magyar lakói s az

ide menekült nemesek a Kálvin-féle kertet terjeszteni. Hiresebb predikátoraik és iskolamestereik, Hollósi és Suri, Patkó és Makai nagy tevékenységet fejtettek ki. Vándortanitók és literatorok szintén siettek segitségökre. Szenei Molnár Albert is sűrü levelezést tartott fenn a felekezet nagy-szombati hiveivel, kivált annak fejével, Asztalossal, e lelkes és áldozatkész polgárral, ki Molnár első müvei kiadója volt. E müvekkel szolgáltak Forgáchnak és az udvarában tartózkodó Pázmánynak is. Udvariasan elfogadták, érdekkel elolvasták, megbirálták, meg is dicsérték. De azért egyházuk küzdelmét folytatták a hitszakadás ellen. Eltanulták a hitujitóktól, hogyan kell pártot alkotni s az ellenféllel szemben erőszakosan is eljárni. Az eredmény az volt, hogy a város tanácsa s a lakosok többsége az érsek mellé sorakozott. Megakadályozták a hitujitók terjeszkedését. A nép megrohanta a tanács parancsának ellentálló Asztalos házát. A tanács megbirságolta és letette őt tanácsnoki hivatalából. A protestáns templomot és iskolát bezárta, a predikátort és tanitót poroszlóival kikisértette a határra. A város követei Forgách biztatására ellenszegültek az országgyülés bíróságának és nem engedtek. Szóval: Forgách birta a város polgárainak többségét s a közvélemény mellette állott. Bátran hozzáfoghatott tehát Nagy-Szombatban a jezuita collegium felállitásához.

A Társaságnak visszahozott első tagjai közt több kitünő magyar volt. A collegium megalapitása, a tanoda megnyitása nagy ünnepélyességgel ment végbe, melyben a város népe és a tanács előkelő részt vett. 1615. október 15-én a reggeli istentisztelet után, a tanács polgármesterével, Kucher Andrással, birájával, Pastinger Gáspárral és jegyzőjével, a jogtudor Silye Gáborral, ki a collegium syndicusa lett, a templomból bevezette az atyákat az egykori domokosiaknak szent Jánosról czimzett monostora termébe. Az ünne-

pélyen megjelentek: a biboros érsek, Forgách Ferencz gróf, a nagyváradi püspök, Telegdy János, a váczi Almásy Pál, a szerémi Majthény László, az esztergomi káptalan és számos papság kiséretében. A király által Pethő László, a pozsonyi kamara elnöke volt kiküldve az átadásra. A teremben összesereglettek előtt a kamarai titkárok egyike olvasta fel a királyi levelet, melynek erejénél fogva az atyák beigtattattak. A beigtatásnak — ugymond az ünnepély leirása — senki se mondott ellent. Erre a biboros szóllott. Beszédében az atyákat a tanácsnak és városnak ajánlá, mely őket nagy megelégedésére ekkora szeretettel és ünnepélylyel fogadta. Aztán a királyi adománylevelet a jezuiták házi főnökének adta át. Ez ekkor Káldy Márton volt, ki társával, Szeghy Ferenczczel már jóval előbb mint térítő költözött a városba. Mindkettő nagyszombati születésü volt. Káldy régi nemes család ivadéka. Családja — ugy tetszik — a háborus időkben menekült a városba, hol házat szerzett és polgárrá lőn. Kezdetben a szülei házba, özvegy anyjához szállottak; később, midőn szabadabban léphettek elő, az érseki könyvtár egyik lakába vonultak meg.

Az ünnepélyt az ebéddel való megvendégelés követte. Az ebéd alatt fölváltva nem csupán zene szóllott, hanem mint ez akkor főuraink udvaraiban dívott, hősdalokat éneklő karok is zengtek. Forgách biboros, e különben komor és kemény arczu férfiu, rendkivül derültnek és nyájasnak, szokása ellenére vígnak és jókedvünek látszott. Volt is oka reá, mert e napon ülte hosszas küzdelmei végdiadalát. Legyőzte elleneit; túlélte Bocskayt és Illyésházyt; Thurzó fölé kerekedett és befolyása az udvarban és kormányon mindenhatóvá lett. Most a jezuita iskola megalapításával a jövőt, egyháza jövőjét alapítá meg s ezzel elérte élete czélját.

Jó kedve mindenkinek fel is tünt. Soha — mon-

dák — még ily vígnak nem látták, mint e napon. Talán, hogy halála közelségét érzi, jegyzék meg.[1] — Valóban ugy is volt. Ez ünnepély és öröme hattyúdala lett. Öt nap mulva már halva feküdt. Egészsége rögtön hanyatlott. Utra kelt két jezuita kiséretében, hogy a szklenói hévvizben, melynek fürdőit gyakrabban használta vala, üdülést találjon. De a kórtünetek oly rohamosan növekedtek, hogy szent-kereszti kastélyába kellett magát vitetnie, hol kiadta nemes lelkét.

Az általa megalapított ügyet azonban már halála sem ingatta meg. Zavarok keletkeztek ugyan. A jezuiták számára megszerzett turóczi és sellyei birtokokon mozgalmak keletkeztek. Thurzó nádor emberei megszállották és katonái kedvet mutattak lefoglalásukra. Már a collegium létezése s a tanoda megalakulása is kérdésbe vétetett. Hanem Forgách pártja erősebb volt, mintsem hogy az ügyet veszélyeztetni engedte volna. A biboros testvére, Forgách Zsigmond, a leendő nádor, az idő szerint az ország egyik főkapitánya tudott és képes volt Thurzóval megmérkőzni. Mögötte állott Pázmány Péter s a mozgalom csakhamar csillapult. A biboros temetése, ellenkező végrendelkezése daczára, nagy fénynyel ment véghez Nagy-Szombatban. Forró György, erdélyi főuri ivadék, a Társaság egyik legtekintélyesebb tagja, majd tartományi főnöke, a legkitünőbb magyar szónokok egyike a székesegyházban nagy meghatottság közt tartá a ravatal fölött a gyászbeszédet. — A felolvasott végrendelet a jezsuita collegium és tanoda számára tetemes hagyományt tartalmazott.

A tanács és városi polgárok is, amint az intézetet veszélyezettnek vélték, fölkeltek és erősen tüntettek a Társaság mellett. Felkérték és bátoriták a

[1] Lásd a bécsi udvari könyvtár 13561. számu latin codexét, az Annuae Litterae ez évi feljegyzését: Nunquam d. Cardinalis ita laetus visus est atque illo die, adeo ut aliqui ominarentur ipsum non diu supervicturum, et tamquam olorem imminente morte praeter solitum laetitiae gestire.

szerzeteseket, hogy nyissák meg iskoláikat. A napon, melyen megnyitották, fényes istentisztelet tartatott. Az atyák egyike szónokolt a tanitásról és nevelésről. Előadta a tanításban általok követett elveket és irányt. A beszéd hatott. Annyi tanuló sereglett mindjárt az első napokban tanodáikba, hogy a deákok száma a háromszázat meghaladta. Nemsokára meg kellett nyitni a negyedik és ötödik osztályt. E felsőbb osztályaikba más iskolákból is szállongtak a tanitványok. Ezek közt sok volt a protestáns. A jezuita iskolának oly nagy hire lett, hogy a hitujitás követői is szivesen küldötték bele gyermekeiket. Jöttek tanitványok Sáros-Patakról is, melynek iskolája akkor már a heidelbergi szerint volt berendezve és Filiczky, laureatus poetája verseivel dicsekedett.[1] Sőt a hajdú-városokból is érkezett tanulójok. A látogató főurak közől nagy bámulva kérdé őt valaki, hogy mert felekezeti iskoláit elhagyva, ily messze földre jönni? Olyan a hire — válaszolá — a jezuiták iskoláinak, hogy mindenki szerencséjének tartja, akinek költsége van utra, ide juthatni.[2] — A nagyszombati kálvinista iskolából pedig, melyet a nagylelkü Asztalos oly soká tartott fenn, s a hol a Heidelbergában képzett Taksonyi és Patkó, meg a költői Makai tanítottak, már épen tömegesen futottak át a tanulók, hogy alig maradt néhány, a temetéshez szükségelt gyermek nálok.

A következő évben már a hatodik osztályt is meg kellett nyitni. Kitünő tanáraik is voltak. A ház és tanoda első igazgatója egymás után a két Káldy testvér vala. Előbb Márton, majd azonnal rá György, a magyar biblia hirneves forditója és jeles magyar szónok. Az aligazgató mellettök Hajnal Mátyás lett, ki mint ilyen a szellemi, benső életet intézte s a fegyelemre fölügyelt. A főosztályt Szeghy Ferencz, az

[1] Magyar prot. Emlékek. Monum. prot. Hung. I. Schola Sáros-Patak, 137. 153.

[2] Ortus et Progress. Tyrn. 66—69.

ékesszólás nagy mestere[1] adta elő. A hires költő, Gazetus vagy Gazaeus volt a poesis tanára; ez ép oly ájtatos, mint nyájas, derült és vidám lelkü belga, kinek költeményei ép akkor jelentek meg Duaiban, a Bellerék nyomdájában.[2] A syntaxist Seifried Dávid, a két alsóbb osztályt Schifferer és Emrick Boldizsár, — mig az első latint, melyre mindig kiváló gondot forditottak, a magyarországi nyelvekben jártas Jankovich György vette át. Nem csoda tehát, ha a tanulók száma mindjárt az első esztendőben 445-re szaporodott, közöttök főuri gyermek tizenhárom és számos nemes ifju.

E — mint ma mondanók — középiskolájok mellett szokott buzgalommal nyitottak a jezuiták elemi iskolákat is külön a gyermekek, külön a korosabbak számára, nemkülönben szegény és katechetikai iskolákat. Elfoglalták továbbá az egyházak különféle nyelvü szószékeit, melyeket minden ájtatosságnál, sokszor naponkint használtak. A lelkészeket a szentségek kiszolgáltatásában buzgalommal segitették. A kórházakat szorgalmasan látogatták. A börtönökben a rabok vigasztalását és tanitását gondozták. Számos missiót rendeztek be, egyesek pedig mint szállongó küldérek és hittéritők járták be a közel és távol vidéket.[3] Mindezt ép oly vallásos áhitattal és szeretettel, mint mivelt, tapintatos és szolgálatkész modorral egyesiték. A nép csakhamar fölismerte bennök jóakaró barátait, jótevőit, gyermekei nevelőit és lelkesedéssel csüngött rajtok. Tanitásaikat, beszédeiket szivesen látogatta és hallgatta, gyermekeit iskoláikba

[1] Scholarum decus ac ornamentum. Eloquentiae pracepta explanare coepit Fr. Szeghy. Ort. et Prog. Tyrn. 70.

[2] Sottvell, Biblioth. scriptt. Societ. Jesu 61. — Ort. et. Progress. 66.

[3] In exedris sacrae ad populum orationes, institutiones catecheticae, in oratoriis, carcerum ergastulis, nosocomiis, privatis aedibus ad pietatem et morum honestatem institutae allocutiones, aliaque munia charitatis imperavit assiduitas et constantia in altum evexit sat., irják a ház történetei nyomán, például, kiadva a Hist. Univ. Tyrn. 77.

hozta. Templomaikba és iskoláikba özönlöttek a hivek. Majd sürűn kezdék ajándékokkal elhalmozni házukat, templomukat és intézetöket. Házi naplóik hosszasan sorolják elő majdnem naponkint, a mint a főurak és főpapok aranyat és ezüstöt adakoznak, dús adományokat, alapitványokat tesznek le intézeteikre, templomukra, oltáraikra. Hadadi Wesselényi István és neje, Forgách Zsigmondné, Pálffy Kata, Thurzó Kristófné, Erdődy Zsuzsána egész vég, aranynyal átszőtt drága kelméket,[1] selyemszöveteket, egyházi öltönyöket, miseruhákat s oltárteritőket hoznak. Hetessi Pethő László kezdetben mindjárt ezer forintnyi, akkor tetemes összeget nyujt első szükségleteikre, míg a többivel az érsek és káptalanbeliek látják el. De épen igy versengnek velök a polgárok, egyéb lakosok, sőt a szegény nép. Hordják a gabonát, eleséget, baromfit és kalácsot konyhájokra és kamráikba, hogy a jámbor Kerekes András szakács frater, ki első konyha- és pinczemesterök volt, alig győzte szedni. Volt eset rá, hogy a legszegényebb is, megvonva magától, legalább egy kenyérczipót hozott szegény növendékek számára. Az atyák, nehogy a szegényt a szükségestől megfoszszák, megköszönik, de nem akarják tőle elfogadni az adományt. Ellenkezőleg, alamizsnát kinálnak neki. De szegény asszony megsértve érzi magát, hogy szegénysége miatt semmivel se járulhasson a jó ügyhöz, mintha neki nem lehetne jót cselekednie.[2]

Az intézet mind nagyobb lendületet vett. A következő évben a tanulók száma hétszázra nőtt, míg a jezuitáké immár a huszat meghaladta. Mire pedig a Társaságnak legkitünőbb és leglelkesebb magyar tagja, Pázmány Péter lett Magyarország primásává

[1] «Pannus attalicus» mond a feljegyzés. Ez Propertius és Plinius szerint aranynyal átszőtt kelme.

[2] Lásd az 1616—7. évi Annuae litterae a bécsi udv. könyvtár 13561. számu latin kézirata 20. lapján.

és Forgách Ferencz utódává az érseki széken, az intézet még nagyobb virágzásnak indult. Megérkezése székvárosába, a tiszteletére adott ünnepélyekkel a sikerek uj sorát nyitotta meg azonnal. A főurak előtt, kik Pázmányt kisérték, a ház nagy termében ünnepies fogadtatás rendeztetett. A falakat az akkor annyira divó festett jelvények, allegoriák, emblemák és költői feliratok diszité. A tanárok és növendékek által készített üdvözletek szavaltattak. A főuri vendégek bámulattal és elragadtatással hallgatták a növendékeket, kik közt véreik és unokáik valának, hogy oly rövid idő alatt már nemcsak szépen és folyékonyan szavaltak, hanem finom és elegáns viselet mellett teljes elfogulatlanságot tanusitottak és állhatatos kedvet mutattak tovább haladni a tudományos pályán. Pázmány beigtatása alkalmával ismét nagy vendégsereg jelenlétében, udvarában léptek föl az intézeti növendékek. Majdnem három óráig tartott előadásaikkal elragadták a hallgatók figyelmét s a meglepetések egész sorát keltették fel változatos jelvényes mutatványaik játékával. — Ahányszor valaki az előkelő urak közől meglátogatta házokat, azonnal előállottak szónoki és verses fogadásokkal. Az akkori müvelt főuri közönség, melynek izlése hasonlókban tetszelgett és irodalmi kedvtelése e színvonalon felül még nem emelkedett, elragadtatással hallgatta ezeket és ünnepeltette magát általok. Épen igy képezték ezek még a nagyobb ünnepélyek s a temetési gyászpompa magasabb kellékeit. Midőn ez évben az intézet nagy jótevője, Hetessi Pethő László, a kamara elnöke elhunyt, a gyász istenitisztelet az országnak megjelent nagyjai előtt szintén festett és feliratos emblemákkal, gyászhangokkal, lessusokkal és elegiákkal ünnepelték, a hallgatók nagy megindulására.

Ekkor lépett fel először már a színi múzsa is, nyilt meg a nagyszombati jezuita iskola illemes szinpadja és képezte őseink mulatságának netovábbját

szinte egy századon keresztül. Elsőben Urnapján, a körmenet alkalmával, az egész ájtatos nép előtt adtak egy, az Oltári szentség tiszteletére vonatkozó szent drámát Illyés próféta czimmel, mely a közönség tetszését nagyban megnyerte. — Aztán még ugyan e tanév befejezése alkalmával történeti darabot adtak elő, melyben sz. Imre magyar herczeget mint az ifjuság példányát tüntették föl. Pázmány, ki főrangu szülőkkel jelen volt az előadáson, dús ajándékokat osztott a szinészek közt. — Ezt követte a szünnapok után, az iskolaév megnyitásakor ismét egy hazai tárgyu, „Szent László király" czimü „tragicomoedia." Ekkor az érseken és főurakon kivül már női közönség, a tanulók szülei és rokonai is megjelentek.

Közben a collegium Pázmány segélyével mindinkább kiépült és befejezéséhez közelgett. Az 1618-i pozsonyi országgyülésre átmenő főurak és követek pedig az ismétlődő szavallati és színi estélyek hirét messze elterjesztették, elannyira, hogy II. Ferdinánd koronázási ünnepélyei növelésére Pozsonyba is felhították a jezsuiták nagyszombati növendékeit. A királyi palota falait is teleagatták a király erényeire vonatkozó tudákos emblemáikkal, verseikkel és föliratataikkal, melyek a koronázásra érkezett magyar és idegen uraknak annyira megtetszettek, hogy „emlékezet okáért" leszedegetni kezdették, a hol hozzájok férhettek. II. Ferdinándnak parancsot kellett kiadnia, hogy a fosztogatásnak elejét vegye. Természetesen a szavallatok és színi előadások se maradtak el, míg az igazgató, Káldy György a magyar királyoknak általa irt és nyomtatásban megjelent történetét nyujtotta át Társasága nevében a felségnek. Ferdinánd hálájával kénytelen volt sajnálatát is kifejezni a fölött, hogy az emblemák nagy részét, melyeket oly szívesen látott és olvasott volna, a kiváncsi urak szétragadták.

Még a következő, 1619. év elején is, — mely

oly szomorúan végződött rájok nézve, — folytatták intézetök folytonos gyarapodásával ünnepélyeiket. Megüllötték Anna királyné halálának gyászpompáját; az átmenő és intézetöket meglátogató országnagyokat megénekelték; az asztaluknál étkező pápai nunciust szavallatokkal üdvözlötték és játékkal mulattatták. Ez évben a lengyel Kosztka Szaniszló, a Társaságnak élte virágában a szentség hirével elhunyt tagja képezte színi előadásaik egyik tárgyát, míg a másikban, melyet Sennyey István püspök és cancellár tiszteletére, a jelenlevő érsek és főpapok nagy tetszésére adtak elő, a szellem harczát mutatták be a test ellen.

Ez alatt collegiumok építése mindinkább befejezéséhez közeledett. Pázmány melléje még két házat szerzett. Egyet nemes tanuló ifjak convictusává alakított át; a másikban szegény tanulók számára alapított tápintézetet. Amaz mintegy hatvan növendéket fogadhatott be.

II.

De e szép sikerek, derült ünnepélyek és verőfényes nap mögött mindenfelől fellegek tornyosultak.

Az 1618. évi koronázási országgyülésen már a vihar kitörőben volt. Amint a királyválasztási és koronázási hitlevél pontjait tárgyalták, a nemzet szabadsága s alkotmánya megvédése mellett a vallásszabadság kérdésének is fel kellett merülnie. A protestáns felekezetek támadása különösen a jezuiták ellen irányult. A Társaság akkora munkásságot fejtett ki, akkora sikereknek örvendett, hogy a protestánsokban okvetlen nagy félelmet kellett keltenie. Nem kellett hozzá nagy éleslátás, hogy ha a jezuiták ily buzgalommal, ily megnyerő módon és kitartással viszik tovább ügyeiket, oly bátorsággal, sőt merészséggel járnak el térítésekben mint eddig, a hitszakadásnak áthághatlan gátat vetnek.

Az ellenfél tehát, valamint akkor mindenütt, ugy a pozsonyi országgyülésen is szakadatlanul a Jézus Társasága ellen intézte leghevesebb támadását. A hitujitó egyesült felekezetek csakis a jezuiták számüzésében látták a vallási béke biztositását.

Eleinte sikerült a tanácskozmányokban az ellenfélnek vitáit lecsillapítani. Abban is hagyták azt egyelőre és megigérték, hogy nem fogják sérelmeiket a közülésen előhozni. De szavoknak nem állottak. Hisz ezt a szenvedélyek oly hatalmas csapongása mellett nem is lehetett tőlök kivánni. A jezuiták hozták az az országba — ugymondának a közülésen is — az egyenetlenséget s a vallási béke lehetetlen, hogy helyreálljon, míg ki nem üzetnek. Ellenben a többség szónokai, kik között Pázmány, Forgách nádor és Eszterházy vitték a vezérszerepet, azzal vágtak vissza, hogy megfordítva áll a dolog, mert a békeháboritásról sokkal inkább lehet vádolni a prédikátorokat. Felhozták Angol-, Német-, Magyar és Erdélyország példáját, hol addig mindenütt vallásbéke honolt, a lakosság egyetértésben élt, az ország virágzott, mígnem a hitszakadás az egyenetlenséget szította, belvillongásokat keltett, népekre és országokra a legnagyobb nyomort hozta. Viszont rámutattak Spanyol-, Franczia- és Olaszországra, hol a jezuiták mindenütt el vannak terjedve, de azért a vallásos béke virágzik. Felhozták, hogy mekkora lendületet vett a jezuiták által a tanügy, mily magasra emelték az iskolát, hogy ingyen és jól tanitanak gazdagokat és a nép gyermekeit egyaránt.[1] Ha a protestáns atyafiak azzal huzakodának elő, hogy a katholikus egyház jól fönnállhatott századokon át jezuiták nélkül, holott most a behozott idegen szerzet s az általa nevelt magyar szerzetesek csak békétlenséget gerjesztenek: a katholikus szónokok hasonlóval torolták őket vissza, hogy

[1] Lásd a bécsi udv. könyvtár 13562. számu latin codexét az 1617. és 18. évekhez.

az ágostai és helvét hitvallásuak szintén idegen országokból, Wittenbergából, Baselből, Zürich- és Halleból hoznak be predikátorokat és ott neveltetik magyar papjaikat, kik jóval idegenszerübb szellemet és több békétlenséget terjesztenek, mint a jezuiták és növendékeik.[1]

De a föltámadt vihar, mely nem csupán a pozsonyi országgyülésen tört ki, nem volt egy könnyen lecsillapitható. A Jézus Társasága ellen intézett támadás mind nagyobb mérveket öltött. S a viták közt kiejtett fenyegetések elhatottak Nagy-Szombatig. Hire járt, hogy elüzik a jezuitákat. E hir hatását észre lehetett venni a városban lakó protestáns felekezetüeknél, kik eddig a szerzettel megbarátkoztak, gyermekeiket iskoláikba küldötték. A szélsőbbek immár mozogni, tőlök elfordulni és alattomban fenyegetődzni kezdettek.[2] Ellenben a katholikus polgárok összegyülekeztek, bátoríták az atyákat, biztositák, hogy nem engedik őket bántalmazni, esküvel fogadván, hogy vagyonukkal s életökkel védik meg őket.[3]

A Jézus Társasága ez időtájt már is hatalma tetőpontjához közel állott. Létgyökerét és erejét sajátlag az képezte, hogy az egyház élete minden szakában meghozta a Gondviselés a szükséges tényezőket. Az egyháznak első századaiban voltak apostolai, kik terjeszték a hit magvát és vértanui, kiknek vére áztatta a felsarjadó csemetét; aztán következtek a hitvallók, szent-atyák s egyháztanitók, kik tanitásokkal, tudományokkal és irataikkal megerősiték és kifejték a hitet. Hogy mik voltak a jezuiták, arra a protestans Maculaynak[4] tanuságával felelünk, ki így

[1] Lásd Timon kézirati történetét. I. 175.

[2] «Plurimis immutatus erga nos animus effrenatus et penitus aversus evasit,» a fentebb idézett kézirati feljegyzésben. V. ö. *Frakнói*, Pázmány élete II. 441. 462.

[3] Ugyanott: «iuravere se fortunam et vitam posituros «

[4] Anglia története, az Akadémia könyvkiadó bizottsága által kiadott forditásban, II. 53. lap.

szól rólok: A XVI. században a rendkivüli buzgóság által lelkesített, legügyesebben rendezett, uj szerzetes rend védte meg a pápaságot; midőn nagyobb veszélyek fenyegették, mint valaha, — — a jezuiták segitségére jöttek s azon pillanattól fogva fordult a a koczka. A protestantismus előhaladásának, stb.

(Szerző itt a jezsuiták ellen szórt vádakat elemezvén, hosszabb apologiát szó közbe. E kitérés noha felettébb érdekes, nem épen tartozik a Társaság akkori viszontagságai magyar történetéhez. Azonban nem is ezért nem közöljük, hanem mert Ipolyi nem dolgozta ki e részletet, inkább csak egyes szavakkal, tételekkel és kútfő idézetekkel jelezte gondolatait, melyeket az átdolgozáskor kifejteni akart, s ezt is annyira össze-vissza tette, hogy kézirata ez iveín alig igazodhatik el más. Azután visszatérvén a hazai földre, igy folytatja.)

Hazánkban a közállapot akkor valóban sokkal rosszabb volt, mint amennyit kevésbbé vérmes nemzet is egy könnyen eltürhetett volna. A török járom és hadak dúlásai, a német elnyomás és zsoldosok rablásai közé helyezve, mintegy két tűz közé szorítva, időnkint elviselhetetlenül súlyosodott reá a sors. — Ezenfelül még kebelében is dúlt a pártosság és pusztított a vallási egyenetlenség emésztő lángja. A helyett, hogy egyesült volna a nemzetnek önfentartására oly szükséges ereje, — mint nagy veszélyek idején történni szokott, — annál szétvonóbb pártoskodás pusztított benne, túlzottabbak voltak a követelések, szélsőbbek a pártállások, túlfeszítettebbek s majdnem egyedül mérvadók a személyes érdekek. A politikai és vallási differentiák csak ürügyeül szolgáltak a legdurvább önzésnek.

Abban az egyben azonban megegyezett minden párt, hogy egyaránt türelmetlen volt a vallási gyülöletben és békétlenségben. Miben legfeljebb már csak azt illethette a nagyobb vád, ki nem annyira

szította, mint inkább a ki megkezdette a hitszakadást. Mert voltaképen a vallásszabadság ekkor csak annyit jelentett, hogy minden felekezet csak a maga számára óhajtotta azt, míg a többit elnyomva akarta csak türni. A legfelvilágosultabb református főur sem értett a vallásszabadság fogalma alatt annyit, hogy jobbágya, zsellére vagy alattvalója más vallást merjen követni, mint ő. Cujus regio, illius religio. A vallásszabadság mai fogalma, mely alatt a felekezetek polgári egyenjogúságát értjük, csak százados véres küzdelmek után, az elernyedés és indifferentismus következtében jött létre.

Rendszerint pedig a vallásügy nálunk soha se képezett önálló kérdést, hanem mindenkor valamely politikai kérdéssel függött össze s ennek csupán mellékes tárgyát vagy ürügyét alkotta; fokozta az ország szerencsétlenségét, hogy a felekezetek hol egyike, hol másika az országot nyomorgató pogánynyal, vagy külhatalommal szövetkezett ellenfele elnyomására. A legitimebb hatalommal tartott a régi törvényes vallás, a katholicismus; a forradalmival, törökkel és felkelővel szövetkezett a hitujitás, s ettől várta, hogy lételét biztosíthassa és tért foglalhasson.

Igy ütött ki most is a készülő felkeléssel a vallási viszály s ennek első stádiumán a katholikus templomok elfoglalása, azután az egyháziak, nevezetesen a jezuiták kiüzése. (Folyt. köv.)

KICSODA KRISZTUS AZ EMBER FIA?

Irta Dr. PETHŐ.

VI.

Eddig a megtestesülés méltóságából és erőteljéből általában következtettem Krisztus emberi lelkének s lelkével együtt emberségének tökéletességére. Mintha csak körvona-

laiban lépett volna szemeink elé az istenség ezen első s páratlan «templomának» impozáns alakja. Most részleteiben kívánjuk azt megtekinteni s tüzetesebb fogalmat alkotni Krisztusnak, az embernek emberi természetéről s a mi e természetben minden erőt és diszt magában foglal, — Krisztusnak emberi lelkéről.

Krisztus emberi lelkének fönségét megitéljük azon természetes és természetfölötti tehetségekből és ajándékokból, melyeket az Isten beléteremtett, illetőleg belérejtett. Eltekintünk tehát az istenség végtelen tökélyétől, melynek «teljes volta testi valóságban» lakott ő benne, csak Krisztus emberi lelkéről van szó, amely lélek nem volt Isten, következőleg tehetségei sem voltak isteniek. Teremtmény volt Krisztus lelke s tehetségei is teremtettek, vagy belé öntettek. Ezen ajándékokról szól a próféta: «Megnyugszik rajta az Ur lelke, a bölcsesség és értelem lelke, a tanács és erősség lelke, a tudomány és ájtatosság lelke és az Ur félelmének lelke betölti őt.» (Isai 11. 2, 3.) Ezen sokféle, természetfölötti ajándékok közül kiemelkedik azoknak egy neme, a legfőbb, a legelső, melyre irányulnak sz. Pál szavai is, ki szerint Krisztusban «a bölcsesség és tudomány minden kincsei rejlenek.» (Koloss. 2, 3.) Krisztusnak ezen sz. Pál lelkesültségéhez illő bemutatása fölhivja érdeklődésünket, hogy Krisztus értelmi világáról magunknak fogalmat alkossunk.

A lélek első tehetsége és ékessége az értelem. A lelket jellemző erő az értelemben van. Ha a lélek tűz, ugy az értelem a tűznek fénye, azért nevezik «lumen»-nek az értelemnek ugy tehetségét, mint aktusát. S minél fokozottabb s minél erőteljesebb az a tűz, — annál élesebb és ragyogóbb lesz fénye. Ezen fényből következtetünk a lélekre, melyet nem ismerünk másból, csak aktusaiból. Igy Krisztus tudásából megértjük értelmének s ebben lelkének fönségét s értékét.

Milyen Krisztus lelkének értelme s mennyire terjednek tudásának határai? ime a kérdés, melyet tárgyalni fogunk.

De mit értünk először is Krisztus tudása alatt? Midőn Krisztus tudásáról szólunk, mindazt egybefoglaljuk, amit tudomány, ismeret, értés, emlékezéssel jelezünk, mert ha tudomány, ismeret és értés közt van is különbség, ezen különbség nem magában az értelemben, hanem a fogalmak és itéletek egymáshoz való viszonyában fekszik. A tudomány systemát, ismeretlánczot mond; a puszta ismeret attól eltekint; mindkettő azonban egyaránt a lélek értelmi aktusát jelenti. S igy e kifejezés Krisztus tudása az értelem és emlékezet mindazon kincsét felkarolja, mely Krisztus lelkébe van zárva.

Valaki tehát azt mondhatná, hogy Krisztus mindentudó volt, mert Isten volt s most is az; — de ez által Krisztus fönséges lelkét semmivel sem közelitettük meg; amint hogy Krisztus haláláról sem tudunk még semmit, ha csak azt tartjuk szem előtt, hogy Krisztus, mint Isten halhatatlan volt. Krisztusnak a mindentudás tulajdonittatik propter idiomatum communicationem, de a mindentudás magában nem ad semmi felvilágositást Krisztus lelkének tudásáról. Ha valahol tehát, ugy itt kell széttartanunk a sz. irásnak szavait. Éppen Krisztus tudásának és bölcsességének kutatásában két fényözön találkozik s folyik egybe: az isteni mindentudás és az emberi értelem. De minket most az első nem érdekel. Midőn Krisztusnak a velünk egytermészetü s nekünk drága embernek eszményképét alkotjuk meg magunknak, azon tudását vizsgáljuk, melylyel Ő, a világ tanitója s az egyedüli tanitó szólt hozzánk: «Unus est magister vester Christus.» Mert amit szólt, amit tanitott, azt előbb átértette s átgondolta az ő emberi lelke; nem ugy kell Krisztust képzelnünk, hogy ajkai beszéltek s az Ige gondolta, amit az ajk kimondott, — hanem valamint az ember szólt, ugy az ember volt az, a ki gondolkozott is. Minden, amit az Isten Krisztus által tanitott, előbb az ő lelkén gondolatképen fölragyogott. Krisztus emberi lelkének gondolatai, ezek a kinyilatkoztatásnak betetőzése. Amit e lélekbe lerakott az Isten, az lett kincsünk, — a legnagyobb szellemi kincs, melyből a világ él. Krisztus lelkének tudása

az «igazság», mely köztünk megjelent. Minden tehát, amit Isten nekünk mondani, amit hozzánk juttatni akart, előbb Krisztus lelkében lett «emberi tudás», azután szavaiban öltött érthető alakot s lett a mienk.

Világos ebből, hogy Krisztusban nem kell kutatnunk az isteni értelmet; az az isteni értelem felfoghatlan távolban van tőlünk, nem közeledett hozzánk sajátos valójában, hanem Krisztus emberi lelkének tudásában és bölcsességében; ezért mondja Krisztusról sz. Pál (I. Kor. 1, 30.): «Ki nekünk az Istentől bölcsesség és igazság» lett. Nem az istenség a mi tanitónk; — a mi bölcsességünk, a mi igazságunk közvetlenül Krisztus, az ember. Értelmébe van téve az a bölcsesség és igazság, onnan sugárzik le ránk. Az a kérdés, milyen az a bölcsesség és igazság, mely Krisztus lelkében fellelhető?

A sz. irás bemutatja Krisztus lelkének, a «tanitó»-nak tudását. Hogy milyen volt Krisztus tudása s minő bőséges értelmi világa, annak megértésére elég sz. János evangeliumának prologusát olvasni. Kicsoda Krisztus, azt akarja sz. János a világgal megértetni s megérteti vele az által, hogy felemelkedik a Logoshoz, ki a világot teremti s azután megvilágositja. Ez a világosság belesugárzik a sötétségbe, a kinek lelke elfogadja sugarait, vagyis a kit hatásosan megvilágit, az Isten gyermekévé lesz. A Verbum tehát a világot teremti mint bölcsesség és a világot menti s Isten gyermekévé képezi az embert, ugyancsak mint bölcsesség.

Egy áthatlan sötétség s vele szemben a bölcsesség, a Logos, mint világosság, — ez sz. János lelkében az Isten viszonya a megteremtett világhoz. Ezt találta sz. János akkor, midőn mint sz. Ágoston irja: «transcendit carnem, transcendit terram, quam calcabat, transcendit aërem, ubi alites volitant, transcendit solem, transcendit lunam, transcendit stellas, transcendit omnes spiritus, qui non videntur, transcendit mentem suam ipsa ratione animi sui. Transcendens ista omnia, super se effundens animam suam, quo pervenit? quid vidit? «In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum.» In Joan. tract. XX., 13. S miután felfogta s néhány sorban kifejezte a Verbum viszonyát az Atyához, a kiben

öröktől fogva van — és az emberhez, a kit megvilágit és éltet, óriási léptekkel vezeti a mérhetlen távolból, a megközelithetlen magasból ugyanezt a Verbumot a földre, hogy megtestesülve, édesen és erősen, ügyesen és ellenállhatlanul folytassa csakhogy uj, kimondhatlan módon müvét: megvilágitani az embert, a mely megvilágitás «élet» és Istenfiuság, mert «valamennyien befogadák őt, hatalmat ada nekik, hogy Isten fiaivá legyenek.» (Sz. Ján. 1, 12.) S midőn ez az örök fény, ez az örök bölcsesség megtestesülésében egyesült egy választott emberi lélekkel s közvetve a lélek által egy emberi testtel, ebben az emberi lélekben feltüntette az ő örök jellemvonását, bölcsességét, azért «láttuk az ő dicsőségét», láttuk «őt magát» «telve malaszttal és igazsággal» vagyis bölcsességgel.

Szükséges volt a prologus hosszasabb fejtegetése, mert sz. János e gondolatai, melyekben a Logos, mint fény és bölcsesség állittatik a világ sötétségével szembe, megértetik velünk, hogy mint értsük Krisztusról a malaszttal és igazsággal való teljességet. Mondhatná ugyanis valaki, hogy amit sz. János és a korabeli zsidók malaszttal és igazsággal teltnek mondottak, azon teltségnek mértékét saját fogalmaik szerint határozták meg s igy a nagyratartott bölcsesség és ismeret nagyonis relativ nagysággá törpül. Azonban a prologus irója, a Szentlélek, ki Krisztust a világ megvilágitására való küldetésében mutatja be nekünk, késztet minket, hogy a róla hangoztatott teltséget necsak az akkori zsidók fogalmai szerint mérjük, hanem az egész világra s minden korra szóló mérték szerint. Ő világossága a zsidóknak épp ugy, mint valamennyi bölcsésznek, bölcsnek, tudósnak, lángésznek. E küldetéssel jött Krisztus. Malaszttal és bölcseséggel való teljessége tehát olyan, hogy ezekre nézve is oly teljes, amily teljes lehet emberi lélek, mely teremtetett s hozzánk küldetett, hogy a lényeges bölcsesség s a megközelithetlen fénynek sugarait lelkeinkbe vezesse.

Sz. Pál az ekképen felfogott teljességnek szintén amily ékesszóló, oly erőteljes tanuja, mert Krisztusban «a bölcsesség és tudomány minden kincsei rejlenek.» (Kolossz. 2, 3.)

Sz. Pál minden zsidó és keleti filozofia ellenébe, mely Efezusban és Kolosszában terjengett, Krisztust, a bölcsességet állitja fel, hogy senkise csalja meg őket fenhéjazó beszéddel. «Vigyázzatok, hogy valaki titeket meg ne csaljon a világi bölcsesség és hiu ámitás által.» (2, 8.) Hogy pedig Krisztusban a tudomány és bölcsesség kincsei igazán föllelhetők, azt ugyancsak a megtestesülés legmélyebb alapjából bizonyitja; «mert ő benne lakik az istenségnek egész teljes volta testi valóságban.» Meglehet azonban, hogy sz. Pál a «bölcsesség és tudomány minden kincsei» alatt magát ezt az «Ő benne lakó Istenséget» érti s következőleg nem Krisztus lelkének értelmi fönségét hirdeti e szókban, hanem az Isten substantiális bölcsességét, mely Krisztusról is kimondható az idiomatum communicatió-ja révén. Azonban e nehézségnek ellenünk semmi éle sincs; mert Krisztus tana, melyet itt az apostol a zsidó és keleti filozofiával összehasonlit, azon bölcsesség, melyet Krisztus köztünk lakván és járván hirdetett, tehát megelőzőleg átértett s átgondolt; lelkében feltünt, ami később szavaiban kifejezést talált; tehát szószerint igaz, hogy emberi lelkében, mint azon lélek sajátságos tudása rejlenek a bölcsesség és tudomány minden kincsei. Ez azon bölcsesség, melylyel beteltünk mi is, miután «az ő teljességéből vettünk mindnyájan malasztot malasztért.»

Krisztus a bölcsesség és tudomány kincseit nem természetes uton szerezte (volt természetes uton szerzett ismerete is, de erről később,) hanem az Istentől adattak neki; e rendkivüli, értelmi kincs azon lélek felszereléséhez tartozott, mely hivatva volt személyi egyesülésbe lépni az Istennel. A természetes uton szerzett ismereten és tudáson kivül a theologia két más ismereti módot ismer; az első ezek közül, az Isten lényegének látása s e látás alsóbb vagy felsőbb fokának megfelelő ismerete a véges lényeknek; a második ismereti nem, a lélekbe öntött tudás, az ugynevezett scientia infusa per se, melyet az ember a törekvés és szorgalom utján meg nem szerezhet, hanem az Istentől adatik neki; de nem ez a főjellemvonás a tudás e

nemében, hanem az, hogy a lélek a képzelettől s a testi szervektől függetlenül használja.

Krisztus lelkében megvolt a tudásnak minden neme; azonban mi most nem kutatjuk külön-külön a tudás nemeit, mindegy nekünk, hogy mily réven származott lelkébe a tudomány és bölcsesség kincse, mi inkább e kincsekről törekszünk magunknak fogalmat alkotni. S hogy a scientia infusát mellőzzük, tág utat nyit a bölcsesség és tudomány leáradásának Krisztus lelkébe azon tény, hogy Krisztus lelke látta a vele egyesült «Verbum»-ot, magát az Istent. Miféle tudomány az, mely az Istent látók lelkét elárasztja? a legtökéletesebb, amely lehetséges. S miért?

A tulajdonképeni tudomány a dolgoknak okaikból való felismerése; a ki a dolgokban a causa efficiens-t, a causa materialis-t, a causa formalis-t, a causa finalis-t ismeri, az teljes, tökéletes ismeretet szerzett. Az Istenben meg van mindennek mindennemü oka. Az isteni lényeg a legfőbb, az általános oka minden létnek és lényegnek; «causa efficiens»-e mindennek, még pedig milyen! akiben az eszközlés a legteljesebb, v. i. teremtés; «causa materalis»-a és «formalis»-a minden lénynek, nem ugyan szó szerint, ami pantheismus volna, hanem a mennyiben minden véges tökély, lényeg és lét az ő végtelen nem teremtett lényében eminenter v. i. magasabb rend szerint foglaltatik; «causa exemplaris»-a, «causa finalis»-a minden létezésnek: aki Istent látja, látja a lényeket legfőbb s legmélyebb okukban; tehát ismerete is a tárgyakról legfőbb, legmélyebb lesz; ez az a «scientia matutina»; minél intensivebb az Isten látása v. i. a legfőbb s mindent felölelő oknak ismerete, annál nagyobb kiterjedésü a tárgyak ismerete. Aki pedig Istent egészen látná s a theologikus terminussal élve, aki az Isten lényegét comprehendálná, teljesen fölfogná: az látna mindent, amit Isten teremtett s azt is, amit nem teremtett, de teremthetne.

Már pedig Krisztus emberi lelke a legtökéletesebben látta Istent, mert szorosabban egyesült a Verbummal, mint bármely más teremtmény és azért teljesebben is részesült

azon fényben, mely által látni Istent. S valamint e fény a legteljesebb volt benne, épp ugy legtökéletesebb volt s legkiterjedtebb a tárgyak, a dolgok, az események köre, melyekre Krisztus tudása kiterjedt. A mint azt egyszerü, világos szavakkal tanitja sz. Tamás: «visio divinae essentiae convenit omnibus beatis secundum participationem luminis derivati in eos a fonte Verbi Dei secundum illud (Eccl. 1, 5.) Fons sapientiae, Verbum Dei in excelsis. Huic autem Verbo Dei propinquius conjungitur anima Christi, quae est unita Verbo in persona, quam quaevis alia creatura.» (III, p. Quaest. X. art. IV.) Az Isten látása s abból kifolyólag a létezők mély ismerete a kegyelem foka szerint igazodik. S mivel nagyobb kegyelem lehetetlen, mint az Istennel való személyes egyesülés: azért az Isten látása s abból kifolyólag a létezők ismerete egy lélekben sem lehet mélyebb, teljesebb és kiterjedtebb, mint Krisztusban, kit felmagasztalt az Isten, «jobbjára helyezvén őt mennyekben, minden fejedelemség és hatalmasság, erő, uraság és minden név fölött, mely neveztetik nemcsak e világon, hanem a következendőn is.» (Efez. 1, 20.)

Krisztus állása minden erő és név fölött, — ez az egyik mérvvesszeje tudományának és bölcsességének, a második mérv-vessző pedig, melylyel Krisztus tudományát és bölcsességét, habár apránkint is megközeliteni törekszünk, Krisztusnak rendeltetése, a mely az elsőből folyik. Mert bizonyára ezen állásához és rendeltetéséhez képest látja az Istent s benne mindazt, a mit Krisztusnak tudnia illik. Ezek után direkte felvethetjük a kérdést: ismer-e Krisztus mindent, ami van?

Krisztus lelkének tudásáról, vajjon mindenre kiterjed, ami van, a mi volt s a mi lesz, — az első századoktól kezdve találkozunk az egyházi felfogás s az eretnek tagadás eltérő véleményeivel. Ugyanezen kérdést más szavakkal vetették fel: van-e valami, a mit Krisztus nem ismer s ismét: növekedett-e, haladt-e Krisztus a tudásban is? Mopsvestiai Tódor és védenczei, a Nestoriánusok természetesen azt állitották, hogy Krisztusban tudatlanság, ἄγνοια volt; de ellenlábasaik,

az Apollináristák és Eutychiánok közt is, kik pedig éppen az ellenkező tévtant vallották, voltak, kik Krisztusról tudatlanságot állitottak. Szerintök Krisztus kérdezte Lázár sirja hollétét: ubi posuistis eum — és Pétert: amas me plus his — és az Emausba menő két tanitványt: quid sunt verba ista, — azért, mert nem tudta; — és állitja magáról önmaga, hogy nem tudja az utolsó itélet idejét. A kath. felfogás Krisztus imádandó lelkéről nem volt mindjárt tisztában, amin az idő körölményei miatt nem csodálkozhatunk. Mert hogy Krisztus lelkének tudását s e tudásnak teljességét nem méltatta pl. sz. Athanáz az Ariánusok ellen, magától értetődik. Az ő feladata s dolga az volt, hogy a Krisztus istenségét tagadó ariánusok ellen a tudatlanság árnyát elmozditsa magától a Krisztusban rejlő Istentől, mert az ariánusok másképen hivatkoztak Krisztus állitására, hogy nem tudja az itélet napjat, mint azok, kik e szavakból nehézséget meritének emberi lelkének tudása ellen; ők ugyanis e szavakból azt következtették, hogy Krisztus nem Isten. Sz. Athanáz egyszerüen bánik el velük s feladatát megoldja, bebizonyitván, hogy ez emberségéről van mondva. Petávius ugyan sz. Athanázról, valamint az inkarnácio klassikus auktoráról, alexandriai sz. Cyrillről állitja, hogy Krisztus emberi lelkében a tudatlanságnak is helyt adtak, de mások a vitás ügy s az idő körülményeit véve tekintetbe, tisztázzák őket. Igy a maurusi benczék sz. Hilár egyik állitásáról (De Trin. l. 9. ad finem) megjegyzik: «Immo Cyrillus, Athanasius, aliique Patres, si eorum sententia propius inspiciatur, non tam asserunt, Christum ut hominem revera nesciisse diem judicii, quam ipsi ut homini licuisse singulari quodam consilio dicere se nescire; neque ab humana natura, cujus infirmitatem suscepit, alienam esse ignorantiam: quam prae se quodam modo tulerit, ut nobis congrueret.» Tehát azon sz. atyák e kérdést nem méltatták, miután közvetlenül más fontosabb dőlguk volt s ez által, hogy a tudatlanság látszatát az emberi természetre háritották, még meg nem magyarázták, hogyan mondható az el Krisztusról. Különben azon meg nem ütközhetünk, hogy a még fejletlen s némilég éretlen kérdé-

sekben eltérő véleményekkel találkozunk; ez utja a tudományos, valamint a hittani igazságok fejlődésének.

Midőn, hogy ugy mondjam ex professo szólnak a tárgyhoz s egyenest a kérdéssel foglalkoznak, vajjon volt-e Krisztus emberi lelkében a tudatlanság valami árnyéka, — midőn egyenest Mopsvestiai Tódor s az agnoeták ellen szállnak sikra: akkor tagadnak minden tudatlanságot Krisztusban. Látni való ez mindenekelőtt Alexandriai sz. Cyrillen, a ki pedig leghamarább gyanusitható az ellenkező véleményről; adversus Nestorium l. III. más hurokat penget. Minőket? «Credimus Emmanuelem hominem prodiisse, plenum omnino sapientia et gratia, quae illi naturaliter inerat. Quodnam igitur incrementum caperet ille, in quo sunt omnes thesauri sapientiae, qui coelestis gratiae una cum Deo Patre largitor est?» Ugyancsak Petavius citálja az alexandriai patriarchát Eulogiust, ki az agnoeták ellen irt: «Non enim humanitas in unam hypostasim cum inaccessa et substantiva sapientia conveniens, ignorare aliquid potest, neque praesentium, neque futurorum . . . Siquidem neque secundum humanitatem affirmare in illo ignorantiam extitisse, periculosae temeritatis est expers.» Photius. cod. CCXXX. Ugyanezen Eulogiust nagyban dicséri Nagy sz. Gergely pápa, midőn ekkép ir neki: «Quia de doctrina vestra contra haereticos, qui dicuntur agnoitae, fuit valde, quod admiraremur; quod autem displiceret, non fuit», (L. VIII. ep. 42.) mely levélből kitünik az is, hogy az agnoéták haeretikusoknak tartattak. S igy történt, hogy idővel a kath. tanban e pont is tisztult s mint Petavius maga vallja «usu jam recepta, consensuque theologorum, merito anteponitur alteri.» (De incarn. l. XI. c. 1. XV.)

S azóta tért foglalt s az egyház tanául közmegegyezéssel fogadtatott, hogy Krisztusban tudatlanság nincs. Ime a felelet a kérdésre: ismer-e Krisztus mindent? Igen, Krisztus, az ember mindent ismer.

Hogy e feleletet zavartalanul érthessük, két dolgot kell megjegyeznünk; az egyik, — hogy ez által nem azt mondjuk, hogy Krisztus lelkével közöltetett az Isten min-

dentudósága. Az Isten mindentudósága az Istenben van, az ő aktusa, vagyis maga az Isten, az másra át nem mehet, még Krisztus lelkére sem, a mely pedig a személy egyességében van vele összekötve; de épp oly kevéssé tulajdonitjuk Krisztusnak a mindentudást, csak az idiomatum communicatiójánál fogva, a melynél fogva mondjuk Krisztusról, hogy mindenható, hogy örök, hogy végtelen, hogy halhatatlan, a mennyiben t. i. Krisztus személye, az isteni személy mindenható, örök, végtelen. Nem igy mondjuk Krisztusról, hogy mindent tud; — hanem Krisztus lelkének saját, benne levő, tulajdonát képező ismeretéről szólunk, a mely ugy az övé, mint az én ismeretem az enyém, melyet nem pótolhat senki, mert a tehetségek sajátos, benső aktusait az Isten sem pótolhatja. Krisztus mindent ismer, ez tehát annyit mond, hogy Krisztus emberi lelkében mindenek ismerete csak ugy van meg, mint más emberi lélekben van annak kis v. nagy tudása.

A másik dolog, mely szinte precizirozásra szorul az, hogy mit jelentsen az a «minden», a mit Krisztus ismer? A mindentudóságot, a mint az az Istenben létezik, tagadnunk kell Krisztus lelkéről is. A mi végtelen az semmi végesre nem illik, még ha Krisztus lelke volna is. Következőleg az a «minden» csak relative minden, csak bizonyos rendben «minden». Sz. Tamás találóan kimagyarázza a «minden» szónak terjedelmét, midőn Krisztus tudásáról van szó: «Respondeo dicendum, quod cum quaeritur an Christus cognoscat omnia in Verbo, ly «omnia» potest dupliciter accipi: uno modo proprie, ut distribuat pro omnibus, quae quocunque modo sunt, vel erunt, vel fuerunt, vel facta, vel dicta, vel cogitata a quocunque, secundum quodcunque tempus. Et sic dicendum est, quod anima Christi in Verbo cognoscit omnia . . . Alio modo ly «omnia» potest accipi magis large, ut extendatur non solum ad omnia, quae sunt actu secundum quodcunque tempus, sed etiam ad omnia quaecunque sunt in potentia, nunquam reducenda v. reducta ad actum . . . et hujusmodi non omnia cognoscit in Verbo anima Christi.» (III. p. Quaest. X. art. 2.)

Krisztus mindent ismer, a mi van, volt és lesz, minden lényeget és minden természetet s nemcsak mindent, a mi szükségszerü, a mi a mindenségben ki van mérlegelve szám, suly és mérték szerint; hanem ismeri az ember minden szabad cselekvését, gondolatát és szavát. A legmélyebb és legszélesebb tudás és ismeret sugárfénye köriti e legszentebb lelket s fogalmunk róla annál magasztosabb, minél behatóbban számláljuk fel azt a «mindent», mely Krisztus előtt nyilt — s előttünk köd és homály.

Azonban, melyek azon érvek, amelyek Krisztus lelkének ezt a tudást vindikálják, hogy ő minden létezőt ismert a multban, a jelenben és jövőben? Halljuk!

Krisztussal az Isten, a vele egyesült bölcsesség minden bizonynyal közölte azon tudást és ismeretet, mely Krisztust illette. Krisztust az Isten nem állitotta bele a világba anélkül, hogy ne szerelte volna fel őt mindavval és in concreto, ne ékesitette volna fel azon tudománynyal, a mely állásának, rendeltetésének megfelel, már pedig Krisztus állása, rendeltetése minden létnek tudását követeli. Miért?

Sz. Tamás elve, hogy minden boldog, a ki látja Istent, látja az Istenben mindazt, a mi reá vonatkozik s hozzátartozik. Ez ismeret nélkül hiányzanék ugyanis valami, ami a tökéletes állapothoz tartozik: ember hozzávaló ismeret nélkül nem tökéletes, v. i. nem boldog. Krisztus is tehát látja mindazt, a mi hozzátartozik. De Krisztushoz tartozik s reá vonatkozik e világon minden, a mennyiben Krisztus, az Istennel egyesült ember valamennyi teremtmény közt és fölött az «első szülött» «primogenitus», vagyis mindennek feje, akinek az Isten «mindent az ő lábai alá vetett és őt tette fejévé az egész anyaszentegyháznak.» (Ef. I. 22.) De hogyan vetett mindent az ő lábai alá? talán csak ugy, hogy ő legyen a legelső s legméltóságosabb teremtmény? hacsak rangban előz meg mindeneket, akkor mindennek hozzátartozása nagyon laza s következőleg az a «minden ismeret» is alig lesz bebizonyitható. Hogyan vetett hát «mindent az ő lábai alá?» Ott a tizedik versben a felelet: «hogy az időteljesség bekövetkezvén, mindent megujitson Krisztusban, a

mi mennyekben és mi a földön vagyon, ő általa.» (Efez. I., 10.) Mindent: az angyalokat, embereket és természetet uj állapotba helyezni, t. i. az angyalokat közelebb viszonyba az emberekkel, (Ján. 1, 51.) az embereket az ujjászületés állapotába, (Ján. 3, 5.) a természetet a szabadság állapotába; «mert a teremtménynek várakozása az Isten fiainak kijelentését várja»; «mert maga a teremtmény is fel fog szabadittatni a romlás szolgaságából az Isten fiai dicsőségének szabadságára.» (Rom. 8, 19. 21.) Neki küldetése van az egész teremtés megujitására; tudja, ismeri helyzetét, ismeri a világegyetem legbensőbb romlásának okait; ismeri azon üdvöt hozó tettet, ismeri a tett hatását, melyet a teremtésbe bele kell fektetnie megváltó munkája által. Valamint pedig e feladat minden lényre és létre kiterjed; minden, a mi volt, van és lesz, hozzá tartozik s következőleg Ő ismeri is mindezt.

Az emberekben Krisztusnak ismernie kell érzelmeiket, gondolataikat, minden cselekvéseiket, mert ő belőle mint éltető s az életet közlő fejből nyeri mindenki a kegyelmet; «ex plenitudine ejus nos omnes accepimus.» Krisztus az emberek feje tartja kezében az egész emberiség lelki ügyének kormányát; — minden egyes lelket vezérel végczélja felé kegyelme elégséges hatalmával, melyből, ha közreműködünk, hatásos kegyelem válik. Krisztus szabja ki mindenkinek, hogy mennyit akar neki nyujtani élete teljéből. Krisztus müködik a szentségekben; a szentségek az ő aktusai, Ő a minister primarius, hogy pedig mikép lehetséges, hogy Krisztus cselekvése, mely már régen elmult, eszközlően, hatásosan lépjen fel, mint causa efficiens a szentségekben, azt Medina «reconditae theologiae mysterium»-ának mondja; «sententia singularis planeque divina, quae mirum in modum dignitatem Christi amplificavit illustravitque.» (In III. 9. 13. a. 2. Colon. 1618. pg. 398.)

Ezen folytonos természetfölötti éltető behatás és befolyás, mely Krisztusból az emberiségre ömlik s árad, adta sz. Pálnak lelkébe azt a képet, melyben az egyházat Krisztus mysztikus testének s őt magát fejhez hasonlitja, amely

fejből a tagokba mindennemü élet árad. Krisztus tehát mint fej igazitja s intézi a test tagjainak sorsát s tud róluk.

Krisztus szelleme folytonos harczban áll a rosszal minden emberi szivben. Krisztus szelleme pedig nem más, mint megelőző, hivó, buzditó kegyelme. Ki birná felfogni s elszámlálni mindazt, ami küzd, ami vágyik, ami remél, ami vidámul, ami borul az emberi lelkekben «miris et multis modis»; mindez Krisztusnak, a fejnek müve! Csak Krisztus ismeri széltében s mélyében az Isten országát, melynek minden élő, emberi lélek képezi darabját; — melynek minden emberben vannak titkai, érdekei, harczai.

De micsoda az egész emberiség története más, mint az üdvöt kereső népek életfonala; minden történet a Krisztus által igért üdvben culminál. Az Istennek s embernek teljes harmoniája, a mint az a megtestesült Istenemberben megvolt, — ez minden emberi küzdelmek czélja; ez az inkarnácziónak tágabb értelemben való megvalósulása, ezt keresi és sürgeti minden vágy és tett, az igazság ugy, mint a tévely; nyomorog és szenved, mert meghasonult az isteninek s emberinek bele fektetett harmoniája; visszakivánja e harmoniát s imádkozik: «Jöjjön el a te országod!» Az Isten országát létesiteni s földön, — ez a történetek, népek és jótörekvések czélja. Krisztus pedig ez ország feje, ura és királya! Ő vezérli, mint fő és király az emberiséget, hatalma a kegyelem, szolgája a természet. Krisztus körül, mint központ körül futják be a népek utjukat s amily igaz, hogy Isten benne ujit meg mindent az égben és a földön; oly igaz, hogy minden egyesről tud Krisztus emberi lelke, a Zambesi négerről épp ugy, mint egyházának első papjáról; Ő vezeti mindkettőt üdvük felé s megvalósitja mindkettőben, hogy facienti quod est in se, Deus non denegat gratiam.

Ez Krisztus emberi lelkének látköre, mert emberségre szerint Ő mindenek feje.

Krisztus ismeretének minden emberre s az embernek minden üdvöt kereső ízére való kiterjedését, bizonyitja másodszor birói hivatala; mert «ő az, ki Istentől az elevenek

és holtak birájává rendeltetett.» (Act. X. 42.) Birája minden embernek s e méltóságába és hatalmába behelyezte Őt az Atya azért, mert az «emberfia». Krisztus tehát mint ember, birája mindennek. Akit Isten a világ birájává tett, annak arra képességet is adott, ismeretet, bölcsességet, itéletet, — olyat, mely elég az emberiségnek igazságos megitélésére. A gondolatok örvénye nyilik fel előttünk, midőn Krisztus birói tisztét megfontoljuk. Utolérhetlen fönségbe emelkedetten és beláthatlan bölcsességbe merülten tünik föl előttünk az «emberfia» lelke! mely minden szivet vizsgál s minden lelken átlát, belát titkaik, szenvedélyeik, hajlamaik, nehézségeik, gyengeségeik szövevényes bonyodalmába, — mely oly magas álláspontról nézi a világot s látja mint futnak össze s válnak szét nagy és kis harczai, érdekei a világnak. Ő, aki itéli egyesek s a nemzedékek életét, melybe ezer, meg ezer ok és tényező enyhitőleg, gátolólag, emelőleg, mentőleg belejátszik; — ezen itéletében felemelkedik az Isten gondolataihoz és itéleteihez s eltalálja az örökreszóló, változhatlan igazságot. Ez Krisztusnak, a világ birájának képe. S e képről leragyog a legtökéletesebb ismeret, melylyel az Isten Krisztus lelkét földiszitette.

A legtökéletesebb ismeret, — mondom, — mely mindenre kiterjed. Miért? Mert Krisztusnak adatott minden itélet, minden titok fölött, melyet kimutat «az napon, midőn Isten az emberek titkait megitéli Jézus Krisztus által», (Rom. 2, 16.) minden csekélység fölött, például egy hivalgó szó fölött. S valamint a jelentéktelen, kicsiny dologról tud Krisztus, mert itél róla, ugy tud és itél a legnagyobbról, az emberiség közös nagy ügyéről. A világtörténet Krisztus itélőszéke elé való, « . . . . omnes res humanae subduntur ejus judicio. Et hoc manifestum est, primo quidem, si consideremus habitudinem animae Christi ad Verbum Dei.... Secundo apparet idem ex merito mortis ejus; quia ut dicitur (Rom. XIV. 9.) *in hoc Christus mortuus est et resurrexit, ut vivorum et mortuorum dominetur.* Et ideo super omnes habet judicium; propter quod et Apostolus ibi subdit, quod *omnes stabimus ante tribunal Christi*; et (Dan·

VII. 14.) dicitur, quod *dedit ei potestatem et honorem et regnum; et omnes populi, tribus et linguae servient ei.* Tertio apparet idem ex comparatione rerum humanarum ad finem humanae salutis. Cuicunque enim committitur principale, committitur et accessorium. Omnes autem res humanae ordinantur in finem beatitudinis, — quae est salus aeterna, ad quam homines admittuntur, vel a qua etiam repelluntur judicio Christi. Et ideo manifestum est, quod ad judiciariam potestatem Christi pertinent omnes res humanae.» (III. p. quaest. 59. art. IV.)

Mindenre kiterjeszti tehát Krisztus itéletét, mindenen teljesiteni fogja akaratát, — ezeken ugy, hogy üdvöziti őket, azokon ugy, hogy bünteti őket. Ki birna ezek után kellőleg behatolni ezen szavak mélyeibe: in quo sunt thesauri sapientiae et scientiae absconditi?

Ez a két gondolat: hogy Krisztus az emberiség feje, — azután, hogy ugyan ő annak birája, begyőzi azt, hogy a «bölcsesség és tudomány minden kincsei» közt benfoglaltatik az emberek s minden emberi ügy teljes ismerete. De az emberiség s annak ügyei csak egy részét képezik a fönnlévő teremtésnek; az egyházi tan s annak nagy tanitója sz. Tamás kiterjeszti Krisztus tudását, nemcsak az emberi dolgokra, hanem minden létezőre: «quae quocunque modo sunt vel erunt vel fuerunt.»

S honnan veszi az érvet, mely Krisztusnak e legdicsőbb kiváltságát bizonyitsa? A sz. irás Krisztust, mint mindenek urát jellemzi, szól pedig az illető helyen Krisztusról, mint emberről s nem mint Istenről, vagy legalább szól az emberről is. Sz. Pál leglelkesültebben hirdeti Krisztus e méltóságát, magyarázza róla a zsoltár (8.) szavát: «Mindent lábai alá vetettél. Mert, mivel mindent alája vetett, semmit sem hagyott el, mit alája nem vetett volna.» (Heb. 2, 8.) Ez alávetés pedig nemcsak Krisztus elsőségét jelenti, mely istenemberi méltóságával együtt jár, hanem uralmat jelent. Krisztus elsősége minden teremtmény fölött egyszersmind hatalommal jár minden teremtmény fölött: azon hatalommal, melylyel mindent megujitson, ami mennyekben s mi a

földön van. Ezen megujitás legközelebb a testek feltámadásának idejére értendő, az «uj földre» s az «uj égre», midőn megszünik a bün átka a természet fölött; (Rom. 8, 19.) de közvetve a természet mostani állapotára is vonatkozik. Krisztus hatalmával már most is befoly a természetre, intézkedik a dolgok fölött, rendelkezik róluk nagy, minden üdvöt felkaroló czéljaira. «Christus est caput omnis creaturae vel quatenus omnibus dominatur, velt certe quatenus omnibus uti potest ad bonorum salutem.» (Suarez. disp. XXIII. Sec. 1. n. 10.

A mennyiben pedig Krisztus mindent felhasználhat s mindenről rendelkezik tetszése szerint az ő istenországának javára, annyiban ismernie is kell mindent; atqui Krisztus nemcsak a külső eseményeket, az ember életét és történetét használja fel, hanem az élő s élettelen természet legbensőbb, legtitkosabb mivoltját, annak erőit; tehát Krisztusnak ismernie is kell az élő s élettelen természet bensejét.

Egy tekintet Krisztus csodáira, melyeket a testekben mivelt, emlékezetbe hozza Krisztus hatalmát s annyiban megismerteti velünk egyszersmind tudásának mélységeit. Krisztus csodákat mivelt a szerves természeten, az emberi test mindenféle baján, mint melyek a bünnek voltak következményei. Minden szervet gyógyitott: a szembe fényt, a fülbe hangot, a megroncsolt idegekbe életet öntött. Tette pedig ezt szava, érintése, vagy valamely eszköz előirása által. Mindezen csodáknak organuma saját embersége volt. Valamint azonban emberi természete nem volt vak, nem volt élettelen eszköz, épugy szükséges, hogy amiben s amire az Isten ez emberi természetet használta, abban az őt megillető tudással is fölszerelje. Csodákat müvelt a szervetlen természeten; különféleképen megváltoztatta a dolgok természetét, p. a vizet borrá; — uj erőket kölcsönzött vagy megváltoztatta a testek egymásravaló hatását, p. midőn a vizen járt; a mennyiség körül csodát mivelt, midőn az öt kenyeret megsokszorositotta. Ezt pedig mind ő tette vagy ha általa tette az Isten, akkor is értelmes, emberi lelke és akarata volt az «organum,» a «causa instrumentalis.» Krisztus Lázárt

feltámasztotta! De lehetne-e gondolnunk, hogy mindezen csodákat Krisztus tette, de módjukat nem értette? lehetne-e gondolnunk, hogy Krisztus érdemeire, mint például más szentek érdemeire, az Isten mivelte a csodákat s Krisztus lelke csak azt tudta meg, hogy ez meg ez történt, — de hogy mikép és hogy miben áll, azt nem? Azt ugyan megengedni nem lehet. Hogy pedig Krisztus csakugyan ismerte a természetet, s annak minden titkát, az bizonyosan kiviláglik azon csodákban, melyek rajta történtek, melyeknek tárgyát, hogy ugy mondjam, saját teste lelke képezte.

Krisztus feltámadt; emberi lelke visszatért a sirban fekvő testbe; midőn visszatért, átértette, hogy mi az a test lélek nélkül; megtudta, mint áramlik a lélekből a testbe az élet, midőn abba a holt testbe beszállt; — tudta miben áll a test egyesülése a lélekkel saját tapasztalatból. Teste a feltámadás után megdicsőült test lett, kiterjedése megmaradt, de szenvedni képtelen volt, a kiterjedéssel járó ellentállás benne nem volt meg, vagy legalább akaratától függött. Ő áthatol kövön, ajtón, mint ilyen ismerte a testek tulajdonságait, még pedig azokat, melyek a legmélyebben összeforrnak a lényeggel, ugy, hogy nélkülök a természet rendjében a lényeg sehol elő nem fordul.

De ami Krisztus tudásának a szerves és szervetlen természetbe mélyedő örvényét leginkább feltünteti, az az Oltáriszentség. Krisztus embersége jelen van a kenyér és bor szine alatt. Mi a test? Krisztus tudja, aki a természet rendjét a kenyér és bor és saját teste körül felfüggeszté. Mi az erő? Krisztus tudja, aki a kenyér és bor állagának erőit magától az állagtól elkülönözte. Mi a kiterjedés? Krisztus tudja, ki a kenyér és bor kiterjedését a kenyér és bor állagától elválasztotta s önmaga is kiterjedés nélkül van jelen az Oltáriszentségben. Mi az anyagi s mi a szellemi lét? Mi a tér? Aki azt az Oltáriszentséget rendelte, az tudni fogja; de nem is ez a mi argumentumunk, hanem inkább az, hogy a ki ebben az Oltáriszentségben valósággal s lényegesen jelen van, az bizonyára tudja, hogy mi történik vele. Aki, mint Krisztus urunk az Oltáriszenségben érzékeit nem hasz-

nálhatja, aki kiterjedés nélkül, sok helyen, ugyanaz létezik, az tudja mint megy mindez végbe.

E kérdésekbe s a rájuk adandó feleletekbe van zárva minden lét és minden törvény, — az egész anyagi és szellemi lét, — az egész mindenség. Ez volt Krisztus tudása! Nemcsak a feltámadása után érte el a hatalom és fölmagasztaltatás neki szánt fokával ezen mindent felölelő tudást, hanem földi életében is birta, mert ő mindig ugy cselekedett, mint aki tudta, «hogy mindent kezébe adott neki az Atya.»

Valamint cselekvése s csodái a legmélyebb s a legtágabb ismeretet feltételezik, ugy tanitása az isteni s erkölcsi dolgokról igaznak bizonyitják a sz. irás szavát: «Egy a ti mesteretek.» (Mat. 23, 10.) Egy mindenek közt s mindenek fölött, egyetlen, nincs hozzáfogható, kit az Isten rendelt «minden népek szine elé világosságul.» (Luk. 2, 32.) Nem ugyan a mathemathikában, geologiában, fizikában, nyelvtanban; — de az élet világosságául; az emberiséget nemesitő, előmozditó, boldogitó erőül. Ez a világosság mélyen, gyökerén ragadja meg az embert, képesiti tehetségeit a tettre, nyit reményének derült, uj világot, megfejti léte és élete talányait s erőt önt bele, melyet kegyelemnek nevez, hogy mindazt, amit hisz és remél, boldogitó szeretetben átkarolja. Ez a világ közvetlen czélja; e nagy világ probléma mellett, melynek minden erőit szenteli, Krisztus világossága minden egyéb tudásra és tudományra, mint tökéletlen, mellékes, darabos foglalkozásra indirecte önti fényét.

NÉHÁNY SZÓ A „SZENT HELYEKRŐL."

Irta PEREGRINUS.

A «honi» szegény, mondhatnám «paraszt» búcsujáró helyekről sok praktikus dolgot lehetne irni, mert ezen helyek legtöbb esetben nem más, mint némely kezek fejös

tehenei, nem más, mint olyan földek, melyeken a legszebb gabona teremhetne, de elnyomja a «muszka tüske». És sajnos, hogy épp azok, kiknek a «vetést» gyomlálni kellene, hagyják nőni a «tüskét» és azt «értékesitik,»

De hát hol és hogyan is kezdjem? van itt annyi praktikus materia a pastoralis professor számára, hogy akár külön órát adhatna belőle egy évig, de az «officium»-nak is jutna belőle egy irnok számára dolog. Próbáljuk hát sorát ejteni!

A köznép búcsujárását sokan alto supercilio elitélik a világiak közül, kik néha itt-ott kissé pityókos búcsus láttára nagy leczkéket tartanak az ájtatosságról és beszélnek «népbutitás»-ról és azt mondják, hogy az ilyen búcsujárásokat be kellene tiltani, mert nem állanak ezek másból, mint korhelykodásból és erkölcstelenségből. Nur langsam uraim! megengedem én, hogy a néha ezerekre menő, a nyári melegben éneklő és gyalogló búcsusok között egy-kettőnek a friss «spritzer» megárt és következőleg kissé erősen lesz «szellemdus» ; de azért nem kell még a gyermeket fürdőstől kiönteni, hanem össze kell hasonlitani a szegény tanulatlan, de ájtatos paraszt processiot a «müvelt, finom uribálokkal», és számitsa össze a szegény búcsujárók becsipettjeit, egyet százra véve, az uri bálok hajnali «berugottjainak, «számával, egyet véve tizre. És akkor mondják el őszintén, hogy jó volna az uri bálokat, uri majálisokat és uri estélyeket eltörölni, mert azok nem más, mint korhelység, dobzódás és consortes fészkei. Ezzel tehát quitt; «in quo tu alium judicas etc.» Ennek azonban oda se nézzünk, mit mondanak holmi félszemü (monoklis) vagy féleszü uracsok a búcsujáratokról, kik szivök ridegségét és velejük higságát üres nyelvkelepeléssel akarják eltakarni; jobb lesz, ha mi papok veszszük kezünkbe ez ügyet, mi, kik tudjuk, mi eredete és értelme van a búcsujáratoknak és mi lelki hasznot és erkölcsi befolyást lehetne ebből huzni. Mert a ki figyelmet fordit ezen ügyre, annak be kell vallania, hogy a búcsujáratok indoka a népnél két harmadában mély vallásos érzésben gyökeredzik és ha van benne talán egy harmad hiba, azt is jóvá lehetne tenni. Mit látunk azon-

ban? Sok itt a baj; hic area purgari deberet. Ideje volna, hogy ezen ügy egy kis examennak vettetnék alá; én azt hiszem, hogy ezt az ügyet szabályozni és szoros felügyelet alá kellene tenni és ez uton tömérdek jót lehetne teremteni, mig ugy, mint most van az ügy, róla sok rosszat lehet csak mondani.

Minők ezek ez ugynevezett búcsujáró helyek?

Első éves káplán koromban processiot vezettem a környék kedvencz búcsuhelyére P . . . . . ra, a kutacskához. Korán reggel kikészültünk, elindultunk bandával. Én jó darabra elkisértem gyalog és egy helyen fölültem a «vasutra» t. i. a processio adta «papkocsira.» Az erdőszélén megvártam a hiveimet és bementünk az erdőbe a kápolnához, a hol miséznem kellett. Mit találtam ott? Egy fülkét, melyben egy durván faragott Mária-kép volt, egy oltárnak nevezett falon. Az oltáron két gyertya, kereszt, se cánontábla, sem vánkos, rongyos mise-ruha, egy ütött-vetett kehely, rongyos mise-könyv. Kerestem az ostyát; eligazitottak a korcsmába, mert ugymond, a korcsmárosnál van minden. Ez hallván, hogy pap van itt, a ki misézni akar, egy ládából elővett egy iskátulyát, abból kiadott egy ostyát, hogy azzal misézzek. Uram Isten! Nem tudtam hová legyek? Nagy sereg nép együtt, mise nélkül, mert több pap nem volt ott. Gondolkodtam mit tegyek? Isten neki, miséztem! Szent mise után behitt a korcsmáros ebédre. Ebéd után kifizette a diurnumot 3 frtot és nyugtát kellett irni arról, hogy ott ebédeltem is. Mint később hallottam 2 frt volt számitva egy pap ebédjére. Mig ott voltam láttam, hogy a korcsmáros hol az ivó-szobában sürgött-mozgott, hol a perzselyt üritgette a ládájába, hol egy szép rakás volt krajczárokból, melyekkel bekellett számolni a b . . . . . i esperesnek. Legalább ezer ember volt ott együtt! Mint hallottam, azóta a p . . . . . i kápolna most is olyan, mint 24—30 év előtt volt. Még most sincsenek ott cánon táblák és jobb miseruha!

Voltam egy másik helyen! Oda még több nép járt és hordták a gyertyát öl számra, meg a mindenféle viaszfigurákat. Az intentiókat egy harangozó irogatta be. Egyszer

láttam, hogy egy ember egy nyaláb gyertyát, a másik meg egy lepedő viasz alakot vitt. «Hová viszik azt» kérdem; a «nagyasszonyhoz, az majd eladja» ugy is lett; a pénz pedig a «nagyasszonyé» lett. Persze a földi «nagyasszonyé» a kit a konyhanép czimezett igy. Hát a perzsely? Tudja Isten hova lett? Itt láttam az abusust (mely hallom most is dominál még ott) hogy a helybeli pap este hét órakor áldoztatott néhány ájtatos (?) előénekest, a kik állitólag egész nap étlen, szomjan mentek a szent helyre. Miután itt sem falu, sem más fedett hely nem igen volt, a búcsusok rendesen a templomban aludtak.

Voltam egy másik helyen: ez egy nagy búcsujáró hely, gyönyörü templommal; ezernyi nép tódul oda. Ott az uradalom kezeli a perzselyt és nem számol, mint hallottam, senkinek. Igy történt velem, hogy midőn miséztem a főoltárnál, egy odavaló káplán, mellém lép és azt sugja fülembe «amice siessen jobban,» itt szabad sietni a misézéssel is. A pénzkezelés bizonyos módjain kivül még azt is tapasztaltam, hogy ezen búcsus templomok, kápolnák a lehető leg . . . piszkosabbak. Templom, ruha, piszok és rongy. Hát még a többi abusus! Egyik sekrestyében azt láttam, hogy a kelyhek mellett volt az egyházfi boros üvege és pohara, a hová menekülve időnkint iszogatott. — Egy helyen átvonultak a búcsusok; a plébános nem levén otthon, beszaladt a templomba a «nagyasszony» és elvégezte az offerát; csókoltatva a keresztet és behozva a krajczárokat. Egy másik helyen az átvonuló búcsusok bemenvén a templomba, az előénekes kinyitotta a tabernaculumot és az ő paraszt pluvialéjában — szürben — benedictiot adott.

Sed nunc venio ad fortissimum! ez a gyóntatás. Minden többi baj elenyésző, ezen egy mellett. Az a gyertya, a pénz, ha elkallódik, utóvégre is anyagi veszteség, de hogy a gyóntatás oly slendrián módon üzetik, ezt már oly könynyen venni csak nem kellene. Láttam én oly gyóntatásokat, hogy azokhoz képest a telegraf müködése kis Miska! Általában az a hibás nézet uralkodik, hogy a búcsusokat mind meg kell gyóntatni, akár van hozzá elég erő, akár nem.

Mily téves felfogás ez! mert hol van megirva az, hogy a búcsusoknak okvetlen mindnyájának «kell» meggyónni? Álljunk meg egy kissé.

A búcsujáró helyek egyik áldása éppen a gyónószékben rejlik. Hány rossz gyónást lehetne itt reparálni, hány kemény szivet meglágyitani. Hány bünösnek, mint akár a betegnek az orvoshoz, nincs bizalma a papjához otthon. Hány szégyenli a casus reservatust otthon meggyónni, búcsujáró helyre megy, gyónik csakis azért, mert ott a pap nem ismeri öt. Lelke kinyilik, őszinte lesz és megtér; de — csak ugy, ha búcsujáró helyen komoly gyóntatóra akad. Tudok egy helyet, hol az ott gyóntatni szokott papságnak az az elve: «inkább kevesebbet, de jól.» Hol ha a körülmények javasolják és csak kissé indigitálják, a gyóntatók generalis gyónásokat végeztetnek. Itt történt azután, hogy egy gyónó azt mondta: «no, hála Istennek, kedvemre meggyóntam.» Midőn az ember egyik-másik elhallgatott bünt napfényre hozott és azt mondja az ember a gyónónak: «miért nem gyóntad ezt meg?» «azért, mert a mi papunk azt nem kérdi»; vagy «a mi papunk nem enged sokat szólni»: «a mi papunk nagyon pöröl velünk, félünk neki valamit szólni»; avagy «a mi papunk azt mondja: minek a karácsonyi gyónás, elég a husvéti is.» «A papunk haragszik reánk, nem mertem nála gyónni.» — Mennyi elrejtett seb, mennyi betegség! Egy búcsujáró helyen elnéztem a plébános urat, hogyan gyóntatott. No az volt a munka! Csak ugy hullott az absolutio; az az ember legalább 100-at absolvált egy óra alatt; más helyen a gyónószékembe áthallottam, a mint egy türelmét vesztett uri ember oda kiálltott a poenitensnek; «hallgasson» és ez talán nem hallgatott, hát az öreg ur sonica felugrott a gyóntató székből és ott hagyta a faképnél a poenitenst. Tudok eseteket, hol a gyónók egy papnál meggyónván, átmentek egy másik helyre és ujra gyóntak, mert ugymond «rosszul» gyóntatták meg őket. Elhiszem én azt, hogy kifárad a gyóntató,: de salus animae suprema lex. Inkább hagyja el a munkát és menjen pihenni, de ne rontsa a

lelkületet és ne hozza rossz hirbe a gyónást. Búcsus helyeken óriási tapasztalatokat tehet a gyóntató. Itt láthatja sokszor a harczot, mely a megtérési vágy és hogy ugy mondjam, a bün kapaszkodása között vivatik. Ha egyöntetü a gyóntatók eljárása, ha a figyelem kellő, nagy dolgokat lehet tenni. Példa rá! Egy vadházasságban élő gyónó (búcsuhelyen ez is) bevallja a gyóntatónak, hogy ő nincs megesküdve. Mire a gyóntató egyszerüen azt mondja neki: «uram, nem oldozhatom fel,» concubinarii absolvi non possunt, ezt tartva szem előtt. A gyónó kéri sokáig, a pap hajthatlan. Ekkor a gyónó egyszerre azt mondja: «no, jól van; tisztelendő ur, ön a hetedik pap, a ki megtagadja tőlem az absolutiot; most elhiszem, hogy engem absolválni nem lehet, tehát megesküszöm rövid idő alatt.» Mutathatok azonban ellenkező képet is. A plébános megtagadja concubinarius hivének a föloldozást. A hivő apprehendál és azt mondja, hogy őt a plébánosa csak vexálja, mert az ..... i búcsuhelyen kapott ettől a bünről feloldozást. Quid tunc? És van akárhány eset, hogy az otthon absolutiót nem kapó concubinariusok rendesen búcsuhelyekre járnak gyónni. Meglehet, hogy eltagadják; de meglehet, hogy meg is mondják és némely gyóntató azon igéret után, hogy «majd» megesküdnek, ád nekik absolutiót és igy collisióba jönnek saját lelkészükkel. Meglehet, hogy valaki azt mondhatja erre: «hát búcsuhelyen ily formán minden gyónót meg kellene kérdezni, meg van-e esküdve.» Korántsem szükséges ez ily alakban; de ha gondos a gyóntató, találhat sokszor oly symptomákat, melyek megengedik neki a kérdést, meg van az illető esketve vagy nem? hanem hacsak felületesen átcsuszik és csak azt nézi, hogy hamar «végezzen» nagy lelki károkat okozhat. A ki búcsuhelyeken hosszabb ideig gyóntatgatott és egy kis gondot forditott az ügyre, az be fogja vallani, hogy a búcsuhelyek igen, igen sok esetben «probatica piscina» melyben sokan őszintén keresik a lélek egészségét, de többnek nincs «emberük.» Az ilyen helyekre, mint fennebb mondtam, sokan azért mennek gyónni, mert a pap nem ismeri őket. Ők tehát mernek szólni; épp

ennél az oknál fogva a pap és a ki a poenitenst szinte nem ismeri, éppen azért szinte többet merhet és jobban neki mehet a metsző késsel, a poenitens békében fogja türni, de okvetlen megkivánja azután az ily «nagy sebü» poenitens, hogy a lelki orvos gyakorlott és szakértő «mütő» legyen. A búcsujáratok manap sok helyen hasonlitanak a rosszul kezelt bányákhoz. Sajnos, vannak papok, a kik ha directe csufot nem is üznek belőlük, de oly nagy mérvü vilipensiot mutatnak az ájtatosságok e neme iránt, hogy valóban meglehet botránkozni. Például: egy plébános kikisérte a hiveit visszamenet a «szent helyről» az erdőből az utra és onnan haza küldte őket; ő maga pedig hivei szeme láttára lehányva magáról a karinget, stólát és revendát is, felült egy már több nővel megrakott kocsira és behajtatott a szomszéd faluba búcsura. Egy felén hangzott a hivek ájtatos éneke, másfelől még kihangzott az erdőből a plébános hangja, a ki rágyujtva egy világi dalra a nőkkel énekelt chorusba. Szegény nép! Tudok olyan esetet is, hogy a plébános nem akarta oda adni hiveinek a processios keresztet, miből aztán majd verekedés támadt.

A mi köznépünk búcsujáratában sok kincs van, ezt fel kell használni. Nézzünk csak egy ily hosszabb utra gyalog menő processiot. Mennyi önmegtagadás, mennyi nélkülözés között teszik meg az utat. Daczolnak az idők mostohaságával, szegényül táplálkoznak, földön alusznak, gyalogolnak naphosszat; nem mint az «uri búcsusok», kik kényelmesen első, vagy másodhelyi coupéban szivarozva, jól élve «vitetik» magukat a hires szent helyekre. Nézzük az ily szent helyen a buzgalmat, mily hosszantartólag imádkoznak, áhitattal, figyelemmel hallgatják a szónokot. Egy helyen figyelemmel kisértem a népet a prédikáczió alatt, mely 1 ½ óráig tartott. A nép ugy állt mozdulatlanul, mint egy kőfal, figyelve minden szóra. És midőn a szónok elvégezve a beszédet, kiindult a templomból, mindenfelől kezét csókolta a nép: «Isten fizesse meg» hangoztatva felé, majdnem kivitték a templomból. Egyszer egy szónokhoz a mint prédikációja után kiment a templomból, egy atyafi hozzáhajol

és mondja neki: «ugyan tisztelendő uram, hol lakik maga?» A pap megmondja lakhelyét. Az ember kezet csókol és jólelküleg mondja: «no az Isten éltesse.» Még az sem baj, ha az ily szent helyen egy kis tolongás van; Krisztus körül is tolongott a nép, de ő nem fogott reájuk botot. Vagy ne zavarjon senkit az sem, ha a nép két, három nyelven, tiz éneket is énekel egyszerre. Ez nem egyéb, mint egy szépen világitott transparentje az egyház eme imájának: «quos in diversitate linguarum in unitate fidei congregavit.» Szóval az a kis hullámzás ilyenkor nem más, mint eruptiones abundantis cordis.

Mindezen tulajdonságokat keretbe kell szoritani. Nézetem szerint sancta sancte tractanda sunt. Nem hálátlan thema a búcsujárdalatok themája. Ha a nép kellő instructiot kap az egészről, nem fogja a búcsujárást rosszul végezni. Vegye kezébe az ügyet a pap maga. Szoktassa meg hiveit, hogy búcsujárati szándékukat vele eleve tudassák. Elmenetel előtt adjon nekik kellő utasitást a magaviseletről; mondja el mit és hogyan imádkozzanak; szabjon ki nekik rendet. A fegyelem és magaviseletért tegye felelőssé az előénekeseket, a kiket a menet előtt instructioval lásson el; hazajövet kérdezze ki őket különösen a fiatalság magaviseletéről; a hibásoknak ne engedje el a leczkét, hanem ha lehet, mindjárt melegében korholja meg őket. Kösse szivükre a szent gyónást és áldozást. Sőt ha tudja, hogy búcsuhelyre készülnek, előtte való nap otthon gyóntasson és engedje meg nekik a szent helyen való áldozást. Tiltsa meg az uton való fölösleges beszélgetést; akkor nem ugy jár, mint az a városi processio, a melynél — (láttam őket magam) a leányok és asszonyok elől mentek, énekeltek, hátul pedig a férfiak feltett föveggel röhögtek, beszéltek és pipáltak.

Elmenetelkor kisérje el őket egy darabra a lelkész, adjon rájok áldást és ugy ereszsze utra. Visszajövet vezesse be hiveit, adjon rájok ciboriummal áldást és igy végezze be az ájtatosságot. Ez hatni fog; akkor a búcsujárat nem lesz mulatságos kirándulás, hanem egy kis exercitium spirituale.

Van egy pár búcsujáró hely, mely messzebb a helységtől, magányosan áll. Ha már e hely látogatott és a nép vissza nem tartható, mert már ősidőktől fogva járnak oda, legyen az ottani lelkésznek arról gondja, hogy bizonyos napokon ott a nép bizton számithasson szent misére, nehogy ezren is, néha ünnep, vagy vasárnapon szent mise nélkül maradjanak. Aztán a hely legyen olyan, a hol sine renisu hogy mondjam és az isteni áldozat méltóságának megfelelőleg lehessen misézni. Ne legyenek a particulák holmi erdőkerülők, korcsmárosok ládafiájában, tán még mint maradékok a mult évről elrejtve, hanem frissek és tiszták.

Nézetem szerint jó volna, ha a búcsujáró helyeket legalább egyszer egy évben, az esperesek megvisitálnák s a helyszinén informátiókat szereznének magoknak mindenről; és jó volna, ha az officiumok bekövetelnék évenkint az ily informátiókat; ily uton sok bajnak, de különösen annak vétetnék eleje, hogy a világ a búcsujáratokat nem tekintené babonáknak, népbutitásnak és botrányosnak, hanem annak, aminek lenni kell: ájtatosságnak.

Van a búcsujáró helyeknek még egy árnyoldala, a melyet amennyiben visszaélés, rendbe kell hozni; értem a búcsujáró helyek koldusait. Ha egészen eltiltatnak a koldusok, az tán a népnek nem tetszenék, mert alamizsnát nem adhatna; és ettől letiltani szinte nem tanácsos, hacsak nem ajánljuk nekik, hogy otthoni szegényein segitsen. Sokszor valóban ez a koldus nép inkább botot érdemel, mint alamizsnát; mert akárhány korhely, hamis béna és más ripők van köztük. Egyik collegám kileste az ily búcsukoldusok párbeszédét, mely a bevételről szólt. «Pajtás, rosszul megy a «geschäft» — ugymond — csak 32 frtom van mostig.» Egy búcsuhelyes korcsmáros azt mondta nekem, hogy neki a koldusoktól van a legnagyobb haszna. Ünnep után ott maradnak nála és kezdődik a «muri.» Akkor járja mind, was gut und theuer ist; bor, kávé, thea, szivar fogy, usque ultimum quadrantem; — a sánták elhányják mankóikat, a vakok látnak és a süketek hallanak, a némák beszélnek. Nézetem szerint jó volna onnan, ha kell,

karhatalommal is eltávolitani a professionalis idegen koldusokat és a helyet átadni helybeli, vagy szomszéd községbeli szegényeknek, a kiken az által segitve lenne és az alamizsnát nem vinné el, magyarán mondva, az ördög. Sokszor lát az ember illemsértő, émelyitő dolgokat; de meg például más állapotu nőkre veszélyes alakokat. Tudok egy esetet, hol egy ifju nő, egy keze-lábain összezsugorodott gyermeket szült, a ki jelenleg is él, mint nyomorék. Az orvos is helybenhagyta a nő amaz állitását, hogy egy búcsuhelyen látott egy meztelen kezü és lábu satnya koldust és elundorodott tőle. Nem kell oda több, mint felszólitani a szolgabirói hivatalt eleve és a csendőrök majd csinálnak rendet; a mint tudom, hogy csináltak is és kitiltották az ily fajta koldusnépet a búcsuhelyről.

Themám, gondolom, prakticus; azt tudom, hogy ki nem meritettem, hogy mások még többet tudnak. Szóljanak, azt hiszem, nem vész kárba a fáradságuk.

MAGYAR HITTANI UJDONSÁG.

Bemutatja dr. PETHŐ.

Érdekes eretneke támadt a magyar egyháznak néhány hónap előtt. Müvében, a melynek czime «A halhatatlanság hite történelmi, bölcseleti s bibliai alapon» sans gêne, s arian szócsavarás nélkül világosan fölteszi a kérdést: vajjon az elkárhozás végnélküli, örökkétartó lesz-e? s nem marad adós a felelettel: «A német bölcselők jelesbjei nem ismerik el (!) az örökkétartó pokol-büntetést; nem ismeri el azonban a szent irás sem.» (95. l.) Tehát clara pacta. Vakuljatok egyház, sz. atyák, sz. Tamás! Kubányi Béla kegy. r. főgymnásiumi tanár egyházzal, kath. szentirás magyarázattal nem törődve, hanem Baader Ferencz nyomdokait taposva, ki szerinte «legmélyebben hatolt a szentirás tanulmányozásá-

ban» (ismeri-e a többit, kik szintén behatoltak abba?) egyszerüen tagadja a kath. egyház dogmáját. Tudta-e, hogy a pokol örökkévalóságáról szóló tan dogma? ha nem tudta, akkor ő leghivatottabb tudós ki e dolgokról irjon; ha tudta, akkor a hitet tagadja — s leghivatottabb arra, hogy a «Halhatatlanság hite»-ért sikra szálljon. No meg aztán illusztrál sok, nagyon sok dolgot, melyek igazán siralmas képpé olvadnak egybe. Szabad egy kérdést koczkáztatni? Mi a nyilvános hittagadónak kötelessége?

Azonban, hogy miféle hivatottsággal lép ezen fontos kérdés elé a szerző, legjobban kiviláglik azon naiv modorból, melylyel eretnekségének bizonyitását végzi. Neki nem kell más, mint a szentirás s melléje a két lumen: Baader és Schöberlein; a többivel nem törödik; az ellenkező egyházi tan, annak bizonyitásai, a sz. irásnak a pokol örökkévalóságára vonatkozó helyei egy árva tekintetre sem méltattatnak: egyházatyáknak, traditiónak az egész vállalatban semmi szerepük. S hogy lehet mindezt egy kath. theologusnak ignorálni? Ha szabad kérdezni a t. szerzőt: mondja meg mi a theologiának, mint tudománynak formale principiuma, alaki elve? föltéve, hogy ezt eltalálja, eo ipso rámondja az itéletet önmagára: aki valamely tudományban az alaki elvet szándékosan ignorálja, az tagadja az egész tudományt s aki tudatlanságából nem törődik vele, az nem szól a tárgyhoz. Akar-e választani?

Miután a szerző az egyház tanitására sehol sem reflektál s mint echt rationalista Baader-követő sem definitiót, sem az egyházi tant bizonyitó szentirási idézetet nem emlit: azért én sem akarok ezen, előtte ismeretlen térre lépni, hanem megmaradok argumentumainál. Aranyszáju sz. János, ki természetesen Baaderrel a versenyt a szentirás mély s legmélyebb tanulmányozásában ki nem állhatja, Kubányi ur véleményéről igy nyilatkozik: «*μὴ δὴ τοιαῦτα λοιπὸν εἰσάγωμεν δόγματα γραώδη καὶ μύους ἰουδαικοὺς.*» (Hom. in Matth. 37.) Ammi annyit tesz magyarul: «Kerüljük tehát az efféle véleményeket (Kubányi urét,) mint vénasszonyi mendemondát és zsidó meséket!» Lássuk már azon beható fényt, mely-

lyel a szerző saját lábán járva, képes a szentirásból a thesist bebizonyitani.

E föladattal néhány textus van megbizva, egymás mellett csatarendbe állitva, minden magyarázat, fejtegetés nélkül, alighanem azért, hogy a meztelen igazság jobban imponáljon. A bizonyitás ez, csakhogy logikai erejét én illusztrálom: «Isten az Atya, mindent a Fiu lábai alá vetett, semmit sem hagyott el, mit alája nem vetett volna. (Zsid. 2, 8.) Ez az első citáció; syllogismusba vagy enthymemába olvasztva igy néz ki: Isten mindent a Fiu lábai alá vetett, tehát a pokol nem örökkévaló! Hát a pokolbeli lélek nincs a Fiu lábai, a Fiu uralma alatt? Hisz ha nem volna, nem maradna ott! S ez argumentum!

Tovább: «Az Isten is felmagasztalja őt és oly nevet ajándékozott neki, mely minden név fölött vagyon, hogy Jézus nevére minden térd meghajoljon a mennyeieké, a földieké és a földalattiaké; etc.» (Filipp. 2, 9—11.) az argumentum ez: a földalattiak térde meghajol, tehát a pokol nem örök. Mit tételez föl ez az érv, hogy a ki Krisztust urnak elismeri, az már megigazul! de nem lehet-e valamit belátni s nem lehet-e más dicsőségének kénytelen kedvetlen szolgálni? Mit mond az irás Fáraóról? «Én pedig megkeményitem az egyptomiak szivét . . . . és megdicsőitettem Fáraóban és egész hadseregében és lovagjaiban.» (Exod. 14, 17.)

De hogy tagadja Kubányi, hogy a pokol is meghajol Krisztus előtt, midőn az apostol nyilván állitja, hogy a földalattiak térde meghajol Krisztus előtt? tehát lehet valaki a pokolban és mégis meghajol Krisztus előtt és pedig nemcsak, miután onnan Kubányi szerint kiszabadult, hanem mig az apostol szerint földalatti marad.

A harmadik érv ismét csak egy árva citáció: «És minden teremtményt, mely mennyben, a földön és földalatt vagyon, melyek a tengeren és abban vannak, mindnyájukat hallám, hogy mondák: A királyi széken ülőnek és a Báránynak áldás és tisztelet, dicsőség és hatalom mindörökkön örökké.» (Jel. 5, 13.) Ez is argumentum; veleje ez: a föld-

alattiak mondják: Báránynak legyen áldás és tisztelet; már pedig az ily bevallás megigazulást ad. Honnan tudja azt Kubányi ur, hogy a bevallás megigazulást ad? a megigazulás egészen a természetfölötti rend eseménye, hogy ki, hol és hogy igazul meg, az egészen Istentől függ; ha Isten azt a pokolra ki nem terjeszti, ott nem lesz megigazulás sohasem. — De a földalattiak mondják: «legyen áldás, dicsőség» — tehát szeretik az Istent. Ily argumentálással azt is bebizonyithatnám, hogy a tengerben levők, tehát a bálnák, czetek, halak, héjanczok, gyürünczök szintén szeretik az Istent, mert hisz azok is mondják: «legyen áldás, dicsőség!» mindenik mondja tehát ezt, a mint mondhatja; — az egyik értelmes, szerető lélekből, a másik nem észszel, nem szivvel, hanem lénye, léte aktusával. A kárhozott lélek is hirdeti az Isten dicsőségét, mert még ha káromkodik, akkor is bizonyitja s bünhődésében is hirdeti az Isten fönségét.

Negyedik érv: «Sz. János mondja: Azért jelent meg az Istenfia, hogy elrontsa az ördög cselekedeteit,» (Ján. I. 3, 8,) tehát a poklot is. Hát a pokol az ördög cselekedete? Hiszen ellenkezőleg ez a megbomlott rend visszaállitása, tehát az Istené. Csak ha az ördög cselekedeteit ugy megrontja vala az ur Jézus, hogy a bünt egészen számüzte volna a világból: akkor pusztul el a pokol is. De megrontotta-e a bünt ugy, hogy a bün ne létezzék? S nem lehetne-e Kubányi ur logikájával azt is bevitatni, hogy bün Krisztus után nem létezik, mert hisz «azért jelent meg az Istenfia, hogy elrontsa az ördög cselekedeteit,» tehát a bünt!

Az ötödik érv néhány sz. irási helyet foglal össze, melyekben megujulásról van szó; pl. «Ime mindeneket megujitok,» (Jel. 21, 5.) «Minden megujuljon Krisztusban, a mi mennyekben és mi a földön vagyon, (az is, a mi a pokolban vagyon? arról sz. Pál nem szól; . . .) «Mindent az ő lábai alá vetett . . .» (Efez. 1, 9. 10. 20—23.) Tehát a pokol nem örökké való, mert a pokol, az ellenséges hatalom nem hódol Krisztusnak. Mindenesetre minden Krisztus lábai elé lesz téve s ez csak akkor fog történni, midőn az ellenséges hatalom, a bün megsemmisittetik. De máskép semisül

meg a bün azokban, kik az Ur kegyelmében halnak meg, máskép azokban, kik bünnel lelkükön költöznek át. Az előbbieken a bün minden következményeivel megsemmisül; az utóbbiak Krisztus lábai alá vettetnek, a mennyiben azon nagy naptól fogva meg nem háborithatják Krisztus országát és az örök átok és gyalázat által, melyben nyögnek, hirdetik Isten szentségét és igazságosságát.

Nem csodálkozhatnánk ezek után, hogy a szerző következő, merész okoskodásokban is gyakorolja magát. Jézus mondja: «Elmenvén az egész világra, hirdessétek az evangeliumot minden teremtménynek» (Márk 16, 15.) tehát a pokol nem örökkévaló! Ez okoskodásban nyilván föltételeztetik, hogy a «minden teremtmény» alatt a kárhozottak is értendők s hogy Krisztus tanitványait a pokolba is küldi. Oda másokat kell küldeni. — Ismét: «Isten mindnyájukat a hitetlenségbe hagyta merülni, hogy mindnyájukon könyörüljön» (Róm. 11, 32.) de félretéve most a «mindnyájuk» másféle megszoritásait, sz. Pál a hitről és hitetlenségről, az evangelium elfogadásáról és visszavetéséről beszél, mely itt a földön, az élet stadiumában, az apostoli hithirdetést követi, tehát a «mindnyájuk»-hoz nem tartoznak a pokolbeli lelkek; ez a minimum; s már e minimum is elég ahhoz, hogy a következtetés megdőljön.

Az ó-szövetségben is talál a szerző nyomós bizonyitékokat. Ozeás próféta szavaihoz: «Halálod leszek, oh halál! fullánkod leszek, oh pokol!» (Ozeás 13, 14.) ily exegesist csatol, ha a halál mérget kap, élővé kell lennie, ha a pokolba fullánk jő, meg kell halnia, azaz az elkárhozásnak, mint olyannak, meg kell szünnie, nem különben a halálnak is.» Képletes beszéd; tehát annyit fejez ki, a mennyit a képletesen beszélő akar, hogy kifejezzen. Megszünik-e a halál Krisztus által? Nyilvánvaló, hogy nem minden tekintetben; mert mindenki meghal, aki meghalhat, vagyis, minden élő; hanem ez által csak az jeleztetik, hogy lesz föltámadás, lesz uj élet. Hát a pokol fullánkja mit jelent? Jelentheti a pokol végét, jelentheti a meggyengülését, jelentheti mindenkire végzetes hatalmának megtörését. Hogy mit tett Krisz-

tus? vajjon eltörülte-e a poklot; ugy, mint szokás eltörülni a börtönt, lerontani falait, szétrepeszteni békóit, összetörni kineszközeit, vagy pedig minden egyesnek hatalmat adott, hogy számára a pokol ne létezzék s igy megsemmisitette a poklot a kegyelem s az erény országában, — azt máshonnan kell megtudni.

Mi beérjük annak kimutatásával, hogy mily szerénytelen merészséggel gazdálkodik szerző a sz. irásban, hogy az elfogadott magyarázat félretolásával, az ellenkező helyek ignorálásával könnyü szerrel fölállitsa szellős exegesise filagóriáját. Véleményének megokolása tulajdonképen ez: én ezt igy fogom fel; nekem ez igy látszik, — no meg tetszik is! S e modorban eltalálta a német rationalisták fesztelenségét és otthoniasságát, melylyel a tudás és a titkok minden regiójában forgolódni szoktak. Ég, föld és pokol nyitva belátásuk sas tekintetének! Az a hátránya van e systemának, hogy minden egyes más és más világot lát, amiből esetleg nagy bajok támadhatnának, ha nem járna nyomukban a legszendébb türelmesség. Hagyjuk őket! «*μὴ δὴ τοιαῦτα λοιπὸν εἰσάγωμεν δόγματα γραώδη καὶ μύδους ἰουδαικούς.*»

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

III. AZ EGER-FŐMEGYEI PAPSÁG IRODALMI MÜKÖDÉSE.

Irta SZŐLLŐSSY KÁROLY.

Adamovich József, tiszaeszlári plébános, szül. 1845. május 28-án Sajó-Hidvégen, Zemplénmegyében. Az annak idejében annyi izgatottságot okozott eszlári eset alkalmából a M. Államban egész czikksorozatot közölt, mely később önállóan «Tisza-Eszlár. Zsidókérdés. Válasz Schuck Salamon karczagi főrabbinak A keresztények a zsidókról czimü röpiratára. Budapest. 1882.» czimmel jelent meg.

Ambrusovszky Mihály, kanonok, szül. 1702. április 17-én Galánthán, Pozsonym., meghalt 1792. február 1-én Egerben. Irodalmi működését l. Egri Emlékkönyv 260., Danielik és Ferenczy II. 5. és Vutkovich 59. és 131. l.

Ambrus István, tanulmányi felügyelő, hittudor és hittanár Egerben, szül. 1860. julius 11-én Vámos-Mikolán, Hontmegye. Van egy értekezése: Az uj szövetségi szentkönyvek kánoni története, Eger. 1885.

Andrássy Kálmán, gróf Almássyak nevelője Kétegyházán, szül. 1837. szept. 17-én Egerben, Hevesm. Irodalmi szereplését l. Egri Emlékkönyv. 260 l.

Aszalay László, kanonok, szül. 1794. április 8-án Lessenyén, Hontm. L. Egri Eml. 260. l. — Életrajza megjelent M. Sion 1869. 560 l.

Árvay Mihály, szül. Kassán 1708-ban, egy ideig Jézus társasági pap, majd az egri főmegye tagja. Munkái: «Celebriores Hungariae Reges. Cassoviae. 1734. — «Res literaria Hungariae. U. ott. 1735.

Babik József, miskolczi segédlelkész, szül. 1862. márczius 8-án Mezőtúron, Jász-Nagy-Kún-Szolnok m. Mint központi papnövendék 100 forinttal jutalmazott pályamüvet irt. Terjedelmére nézve is számot tevő munkálat. Czime: Katholikus vallásos költészetünk a jelen században. Megjelent az 1883. évi «Munkálatok»-ban. Önállóan is megjelent név nélkül. A- «Irodalmi Szemle» munkatársa. Az «Összetartás» 1885. folyamában van egy elbeszélése: «A nagy név átkai»-ról és egy költeménye. — 1886. óta «Borromeus»-ba is ir. Legutolsó kiadványa: «Százszorszépek az egyházi költészet mezejéről.» Miskolcz. 1888.

Bakó Jenő, volt jász-monostori lelkész, szül. 1814. márczius 15-én Gyöngyösön. — Az irodalmi téren «Kürthy Jenő» név alatt szerepelt. Munkájának czime: Karrikaturák, humorisztikus elbeszélések és genrék. Eger. 1876. Második kiadása 1880-ban jelent meg.

Erdődi Bakács Tamás, előbb zágrábi, győri, azután egri püspök, végre esztergomi érsek, bibornok és konstanti-

nápolyi patriárka. L. Esztergom főmegyénél, Uj Magyar Sion. 1886. 91. l.

Balajthy Máté, lyceumi tanár. Életrajzi adatai ismeretlenek. L. Egri Eml. 260. l.

Balássy Ferencz, maklári plébános és a M. T. Akadémia tagja, szül. 1821-ben. A főmegye legjobb nevü irói közé tartozik. Kizárólag történettel foglalkozik. Az Egri Emlékkönyv 12 művét sorolja fel, melyekhez mi a következőket adjuk: A székelyek alapszerződése. Pest. 1873. — Az egri vár 1687. évi feladásának alkupontjai és a törökök maradékai Egerben. Pest. 1875. — Ludányi Tamás egri püspök. Budapest. 1878. — A zámi és obati apátságok. Budapest. 1881. — Mutatványok a váradi regestrumból. 1881. Lenyomat a «Hon» tárczájából. — A magyar egyház és egyes püspökségek történelme s annak fontossága. 1885. «Adatok az egri egyházmegye történetéhez» czimü folyóiratban. — A «Századok» számára a következőket irta: Szelistye és Talmács várának és területének jogtörténelmi nyomozása. VI. évf. — Visszhangul Botka Tivadarnak a vármegyékről irt közleményeire. U. ott. — Viszhang Botka Tivadar «Tájékozásá»-ra a vármegyék alakulása kérdésében. VII. évf. — A körmöczi levéltár okmányai és a Kátay nemzetség. IX. évfolyamban. — Észrevételek báró Orbán Balázs a «Székelyföld leirása» I. kötetére. — A M. Sionban az Emlékkönyvben emlitetteken kivül még megjelentek: Névsora az egri megye 1699. egyházai és lelkészeinek. — A tomaji apátság nyomozása. — Adatok az egri püspökség történetéhez. — Fenessy György korában. — Nyomozása az aradi káptalan birtokainak. — A Székelyföld régi fő- és alesperesi kerületei és egyházai. — Aradi káptalan székhelye. A bizerei apátság. — A poroszlói apátság. — Végül: Vázlatok Heves K.-Szolnok egyesült vármegyék helytörténetéből. Megjelent «Eger» czimü lapban. 1868. Eger. U. ott. Dolgozik a Történelmi Tárba is.

Balogh József, lyceumi másod könyvtárőr, szül. 1794. márczius 10-én Szilágyon, Pest-Pilis-Solt- és Kis-Kunmegyében. L. Egri Eml. 261. l.

Barkóczy Ferencz gf., egri kanonok, majd ugyanitt püspök és végül esztergomi érsek. L. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sion. 1886. 93. l.

Barkóczy László b., egri kanonok, szül. 1791. január 9-én Imreghen, Zemplén vármegyében, meghalt mint székesfehérvári püspök 1847. deczember 13-án Pozsonyban. Irói müködését l. Danielik és Ferenczy I. 23. és Egri Emlékkönyv. 262. l.

Barta István, kanonok. Lásd Egri Eml. 262. l.

Bartakovics Béla, érsek, szül. 1792. április 10-én Szalakuszon, Nyitramegyében, meghalt 1873. május 30-án Egerben. L. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sion. 93. l. Kiegészitésül: Egyh. beszéd érseki székfoglalása alkalmával. Eger. 1851.

Bartalos Gyula, irói néven Bogyai B. Gy., egyházi jogtudor és sekrestyeigazgató Egerben, szül. 1839. junius 17-én Szepsiben, Abaujm. — Eddigi müvei: Betlehem. Pásztorjáték három felvonásban, karácsony örömünnepére. Eger. 1880. — Két menyasszony, gyermekszinmű. Három felvonásban. Eger. 1882. — Költeményeket is irt és pedig a Kath. Hetilap 1871. s következő évfolyamaiba. Legujabb és igen becses értekezése: Eger vidékének történetirás előtti emlékei. 1886. Egri főegyh. adattárban.

Bartók István, főgimnáziumi hittanár Jász-Berényben, szül. 1850. augusztus 18-án Egerben, Hevesmegyében. — Önálló munkái: Pázmány Péter. Élet- és korrajz. Megjelent az egri Népkönyvtár kiadásában 1878-ban. Vallásszabadság, vagy egyház és állam. Eger. 1879. — A pálinkaivásról. Ugyancsak az egri Népkönyvtár kiadásában. 1879. — Van egy czikke a Tájékozóban: Bulgária vallási viszonyai a multban és jelenben, 1879. — A belgiumi primás öt levele. 1879. Egri Egyhm. Közlönyben. — A hittan módszerü kezeléséről. 1885. Jászberényi gimn. Ért. — Az olvasás módszeres kezeléséről. 1886. Jászberényi ipariskolai Értesitőben.

Batthyány Ignácz gf., egri kanonok, majd erdélyi püspök (1781—1798.) A károlyfehérvári csillagászati intézet és megyei könyvtár alapitója. Irodalmi szereplését l. Egri

Emlékkönyv. 262. l. Életrajzát l. M. Kurir 1798. II. 728.

Bárdossy Mihály, tardi plébános, szül. 1825. szeptember 28-án. L. Egri Eml. 263. lapon. 1885-ben szintén kiadott egy szent István-napi egyházi beszédet.

Bársony György, egri püspük, l. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sion. 94. l.

Begovcsevich László, diósgyőri plébános, szül. 1833-ban; meghalt 1863. november 4-én. Pesti papnövendék korában, 1852-ben a Munkálatokban mint társfordító szerepel. Életrajzát l. M. Sion. 1864. II. 73.

Belky József, sajószögedi plébános, szül. 1842. február 1-én Miskolczon. Van egy forditott müve: A fekete emberek. Delaporte után. Eger. 1868.

Benőfy Soma, arlói esperes-plébános, szül. 1821-ben Miskolczon. Irodalmi müködését és rövid életrajzát l. Danielik és Ferenczy I. 45. és Egri Eml. 263. lapján.

Berényi István, plébános. L. Danielik és Ferenczy II. 27. Egri Eml. 264. l.

Berényi Sándor, bölcselettudor, lyceumi tanár és czimz. kanonok Egerben, l. Egri Eml. 264. l. Életrajzát l. Philos pályamunkák 1835. I. 56.

Berzsenyi Demeter, kanonok. L. Egri Eml. 264. l.

Bezegh András, kanonok, szül. 1788. julius 30-án Felső-Oltsváron, Abaujmegyében. L. Egri Eml. 264. l.

Bémer László b., egri kanonok, majd váradi püspök. Szül. 1788. április 8-án, Kis-Bakán, Szabolcsm. Meghalt 1862-ben. Életrajzát l. Vasárnapi Ujság 1863. — L. Egri Eml. 263. l. 4 arczképpel. — M. Hirlap 1850. 96.

Boldizsár Benedek, kúnhegyesi lelkész, szül. 1846-ban, — Az oratiók és commemoratiók a szent misében. Czikksorozat az «Egri egyházmegyei Közlöny» 1872-diki évfolyamában.

Bocsó Mátyás, leveleki plébános. L. Egri Eml. 164. l.

Bóta Ernő, volt szíhalmi segédlelkész, jelenleg Jézustársasági pap, szül. 1854. február 6-án, Gyöngyös-Halászban. Az 1885-ben megindult «Adatok az egri egyházmegye

történetéhez» czimü folyóiratban egy czikke van. A szíhalmi egyház a helyi adatok világánál.

Böhm János, hittudor és theol. tanár Egerben, szül. 1850-ben, Meczenzéfen, Abaujm. Hittudományi iró. Munkái: Commentarius historico-logicus capitis quinti S. Evangelii Secundum Matthaeum, etc. Eger, 1880. — Sz. Pálnak a zsidókhoz irt levele. Eger, 1883. — Az avatás történeti kifejlődésében. Eger, 1886. — Az «Irodalmi Szemle» és a «Katholikus Theol. Folyóirat» munkatársa.

Bucsek Ferencz, eger-szalóki plébános, szül. 1744-ben Székes-Fehérvártt. — L. Egri Eml. 264. l.

Buziássy László, Pesten végezvén a theologiát, az egyházirodalmi iskolának igen buzgó tagja volt. Négy czikk jelent meg tollából a «Munkálatokban.» A szent mise szolgálatról. 1839. Forditás. — Krisztus megtestesülése érdemei. 1840. — A pápa felsőségéről. 1840. — Jézus az emberiség jótevője. 1840.

Csáky Imre gróf, kanonok, l. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sion 99. lapon.

Cseh János, nyugalmazott karczagi plébános, szül. 1803. márczius 20-án Ecséden. Meghalt 1885. julius 27-én. L. Egri Eml. 264. l. Elbeszéléseit «Népszerü erkölcsi beszélyek» czim alatt a sz. István-társulat adta ki.

Csekó Gábor, kaáli esperes-plébános, szül. 1844. aug. 17-én Gombolyon, Hevesmegyében. Valuy Benedek «Papok vezércsillaga, mind magán, mind nyilvános életükben» czimü munkáját forditotta le. Eger. 1867.

Csintalan Alajos, volt ajaki plébános, szül. 1827., meghalt 1887. L. Egri Eml. 265. l.

Cselkó Károly, apátfalvai plébános és czimzetes kanonok, szül. 1793-ban. L. Egri Eml. 265. l.

Csuka István, jákóhalmi plébános és czimzetes kanonok, szül. 1758-ban Jász-Árokszálláson. L. Egri Eml. 265. l. Állitólag irt egy «Népszerü Káté»-t is.

Danielik János, előbb Rozsnyó egyházmegyei pap, majd az egri főszékesegyház olvasó-kanonokja, szül. 1817. máj. 20-án Murányban, Gömörmegyében. Megh. 1888. Irodalmi mükö-

dését l. Danielik és Ferenczy I. 92. Vutkovich 161. és Egri Eml. 265—266. l. Kiegészitésül: Egyházi beszéd, melyet a jó és olcsó könyvkiadó-társulat 1852. aug. 22. egyházi ünnepén mondott. Pest. 1852. — A bölcsészet számára igényelt szabadságról és függetlenségről. Pest. 1861. — Jelenetek az egyházi beigtatás joga- és módja felett vivott harczokról. Esztergom, 1871. — Néhány szó XIII. Leo pápa Ő Szentségének 1879. augusztus 4-én kelt apostoli körlevele méltánylásául. Eger, 1880. — A jog alapja és kutforrása a scholasztikusokra. Eger, 1881. — Adalék a «Néhány szó XIII. Leo pápa ő szentségének 1879. augusztus hó 4-én kelt apostoli körlevele méltánylásaul» czimü értekezéshez. Eger, 1882. — Középkori államtan, tekintettel a scholastikusokra. I. rész. Eger, 1881. — A hatalom és alkotmányról. II. rész. Eger, 1882. — Végül, hogy kimutatásunk a lehetőségig teljes legyen: Két rendbeli előadás, melyet a sz. László-társulat központi választmányi gyüléseiben,melyeket 1861. október 1-én és 1862. február 4-én mondott. Eger, 1862. — A «Magyar Encycl.» munkatársa volt. Nem önálló tanulmányai és értekezései az «Akadémiai Értesitő»-ben, az «Uj Magyar Sion»-ban és a «Budapesti Szemle»-ben jelentek meg. Életrajzát l. Magyar Néplap 1856. 50. arczképpel. Vasárnapi Ujság 1860. 34. ugyancsak arczképpel. — Ország Tükre 1862. 11. arczképpel.

Debreczeni János, t. kanonok és karczagi plébános. Szül. 1836-ban Szegeden, Csongrádm. Megirta sz. István-társulat által kiadott «Szentek Élete» czimü mü V. kötetét. Eger, 1876—1877. — Van egy alkalmi beszéde, melyet Erzsébet, Magyarország királynéja Ő Felségének Budán, 1868. április 22-én történt szerencsés szülése után mondott. Eger, 1868—1869-ben az «Egri Egyházmegyei Közlöny»-t szerkesztette.

Demkó György, hittudor és theol. tanár, szül. 1856. február 28-án, Nagy-Idán, Abaujm. Az «Irodalmi Szemle» munkatársa. Legujabban Porubszky jus canonicumát adja ki: «Jus Ecclesiasticum peculiari respectu habito ad Hungariam» czimmel.

Dinkay Pál, lyceumi tanár, szül. 1788-ban január 22-én Szakolczán, Nyitram. — L. Egri Eml. 266 l.

Dolánszky Alajos, ecsédi plébános, szül. 1834-ben. Az «Irodalmi Szemle», «Egri Népujság» és az «Eger» czimü lapok munkatársa.

Durcsák János, lyceumi tanár, később kanonok, szül. 1771-ben Felső-Osván, Zemplénm. L. Egri Eml. 267. l. — Életrajzát l. Gem. Blätt. 1830. 19.

Dutkay Ignácz, lyceumi tanár, majd bátori plébános, szül. 1771-ben deczember 7-én Bodonyban, Hevesm. L. Egri Eml. 267. l.

Egerszegi Imre, kanonok, irt chronostikont gr. Eszterházy Károly püspök halálára. 1799.

Egri Lukács, egri születésü, 1567 körül kiadta «De controversis fidei questionibus adversus dogmata Calvini» czimü müvét.

Engelmayer Samu, czimzetes püspök és nagyprépost. — L. Egri Eml. 267 l.

Enttl Mihály, szent-Istváni plébános. Még mint papnövendék irt egy alkalmi költeményt. — L. Egri Eml. 267 l.

Eötvös Ferencz, lyceumi tanár. — L. Egri Eml. 268 l.

Eperjessy Ferencz, polgári apát-plébános, szül. 1814. nov. 1-jén Tisza-Nánán, Heves m. — L. Egri Eml. 267 l. — Ezekhez járulnak: Egy protestáns gondolatai az egyesülésre felhivó pápai kibocsátvány fölött. Baumstark Reinhold után. Eger. 1869. — A «Kath. Lelkipásztor» munkatársa volt. — Apróbb becses czikkei: A vallás-, tanulmányi- és egyetemi alap ugyanazon jogi természettel bir. Cikksorozat a M. Államban. 1870. — Hangok Ghiczy Kálmán 1871. február 16-án tartott beszédére. U. ott.

Eperjessy Sándor, hittudor, czimzetes kanonok, várkonyi esperes-plébános és aranymisés pap, szül. 1811. julius 2-án Vinnán, Ungmegyében. L. Egri Eml. 268. l. A központi egyházirodalmi iskolában lépett először az irodalmi térre. Czikke: Ki légyen a megigért Messiás? 1833. évi Munkálatokban.

Erőss Gábor, kanonok, szül 1779. deczember 9-én Egerben. L. Egri Eml. 268. l.

Erdődy Gábor gf., esztergomi kanonokból egri püspök. L. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sion. 1886. 103. lapján.

Esztei Ipoly főherczeg, ferrarai herczeg és biboros érsek, majd egri püspök. L. Esztergom főmegyénél. Uj M. Sion 1886. 104. l.

Eszterházy Károly gf., püspök. L. Esztergom főmegyénél. Uj M. Sion 1886. 104. l.

Faigel Pál, czimzetes kanonok és kápolnai plébános, szül. Szécskereszturon, Zemplénmegyében, 1802. augusztus 8-án. L. Egri Eml. 268 l.

Falk Pál, plébános. L. Egri Eml. 269 l.

Farszky Ferencz, mihályteleki plébános, szül. 1842. szeptember 7-én Váczon. Leforditotta és kézirat gyanánt kiadta Liberatore «Bölcsészettan»-át. II. rész. Eger 1872.

Fábri Imre, kékcsei lelkész, szül, 1856. február 26-án Sztárán, Zemplénm. 1884—1885-ben a «Jó Pásztor»-ba irt egyházi beszédeket.

Fehér Gyula, hitoktató és főegyházi hitszónok Egerben, szül. 1854. szeptember 20-án Gyöngyösön, Hevesm. Irodalmi müködése a hitoktatás körül forog. Eddigi munkássága: Előkészitő a sz. gyónásra és áldozásra az egri katekizmus nyomán. Eger, 1884. — Az «Irodalmi Szemle» munkatársa. — Legujabb munkája: Az anyaszentegyház története főbb vonásokban. Eger, 1887.

Fellermajer János, papnövendék. Az 1835. évi Munkálatokban egy czikke van: Aranyszáju szent János homiliája a földindulásról, a dusgazdagról és Lázárról és a szolgaság eredetéről.

Ferenczy József, kanonok, szül. 1780. junius 23-án Beszterczebányán, Zólyommegyében. L. Egri Eml. 269. l. Életrajzát olvasd M. T. Értesitő 1862. II. 180.

Fischer István, b. érsek, meghalt 1822. julius 4-én. Minekutánna 20 évig egri kanonok volt, 1804-ben az ujonan szervezett Szathmár egyházmegye első püspöke, a hon-

nan 2 év mulva az egri érseki székbe ült. Irodalmi működését l. Egri Eml. 269. l. — Fölemlitetlenül maradt: Elő- és Befejező beszéd, melyet nmlgu és ft. nagyszalatnyai báró Fischer István stb. t. nemes, Heves- és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék örökös főispánja, a most emlitett vármegyének MDCCCXI. esztendőben sz. György havának XXX. napján Egerben tartott épitő széke alkalmatosságával a t. nemes Rendekhez mondott. Eger, 1812. — Életrajzát l. Hazai Tud. 1807. II. 5. és 1882. II. r. Ver. Of. Pest.-Ztg. 1882. 55. — Tud. Gyüjt. 1818. XII. és 1822. VII.

Foltin János, miskolczi esperes-plébános, szül. 1837. január 5-én Jász-Berényben. A történelem terén buzgólkodik. Önálló müve: A zástyi apátság XI. századi alapitó oklevelének taglalata s ismeretlen helyének meghatározása. Kutfő tanulmány az egri főegyházmegye történelméből vonatkozással Amonymusra. Eger, 1883. — A «Századok»-ban pedig a következő becses tanulmányokat és értekezéseket irta: A szíhalmi Árpádvár vagy Zöldvárhalom ásatásának s az ott lelt tárgyaknak ismertetése. IV. évf. — A zástyi apátság alapitó leveléről s Anonymus kora és kiléte. V. évf. — Jelentés a leleszi levéltár némely okmányairól. — A kácsi monostor romjai. 1886. Egri főegyhm. Adattárban. — Kracker János Lukáts egyházi festőmüvész százados emlékezete. 1879. «Eger» czimü lapban.

Foglár György, czimzetes püspök, kanonok. Van egy munkája az apczi plébánia könyve között: Hortus divinorum eloquiorum pro facilitate Concionatorum, operariorumque in vinea Dni Evangelizantium perutilis. Kassa, 1723.

Forgách Ferencz gf., püspök, l. Esztergom főmegyénél. Uj M. Sionban 1886. 108., valamint Egri Eml. 269. l.

Frangepán Ferencz gf., Minoriták rendjéből egri püspök, majd kalocsai érsek. L. Kalocsa főmegyénél, M. Sion, 1888. 299. l.

Fridrichovszky József, tanulmányi felügyelő. L. Egri Eml. 269. l.

Fuchs Xav. Ferencz, esztergomi kanonokból nyitrai püspök, majd kalocsai érsek és Eger első érseke, l. Esztergom főmegyénél Uj M. Sionban 1886. 110. l.

Fülöp Elek, kunszentmártoni segédlelkész, szül. 1856. február 16-án Jász-Berényben. Az «Egri Népujság» munkatársa.

Gallovich József, jászapáthii segédlelkész, szül. 1853. április 22-én Monoron, Pestm. Van egy bölcseleti müve: Az eszmetan fejlődés kiválóbb phasisai. Eger, 1883. — Legujabban pedig: Kant criticismusa az Isten létéről. Eger, 1887.

Gerstocker Antal, kanonok. L. Egri Eml. 270. l.

Göcze Aladár, tiszaszalóki plébános, szül. 1840. április 25-én S.-A.-Ujhelyt, Zemplénm. L. Egri Eml. 270. l.

Gregorianz Pál, egri kanonok, később zágrábi és győri püspök, l. Esztergom főmegyénél Uj M. Sionban 1886. 111. l.

Grell Gergely, tárkányi plébános, szül. 1843. április 21-én Polgáron, Szabolcsm. 1835-ben Pesten az egyházirodalmi iskolában mint társforditó szerzett magának nevet.

Gresich Miksa, szül. 1843-ban Rimaszombatban, Gömör- és Kis-Hont megyében. A kath. egyház kebeléből kilépett, jelenlegi középiskolai igazgató Losonczon. Pap korában a sz. István-társulat által kiadott Cantu Caesar «Az utolsó harmincz év történetének» hatodik és következő köteteinek egy-egy részét forditotta.

Greskovich Ignácz, kanonok, szül. 1769. október 18-án Csépányban, Borsodmegyében. L. Egri Eml. 270. l.

Grofcsik János, kanonok, L. Egri Eml 270. l.

Gusztinyi János, egri kanonok, majd nyitrai püspök. L. Egri Eml. 270. l.

Gyeness József, mihályteleki plébános, szül. 1805. junius 18-án Kompolthon, Hevesm. L. Egri Eml. 271. l. — Pótlékul: Egyházi beszéd Tóth János alattyáni plébános aranymiséjére. Eger, 1860.

Györgyényi Ignácz, prépost-kanonok és aranymisés pap, szül. 1809. julius 15-én Nagy-Bányán, Szathmárm. L. Egri Eml. 271. l. — Van egy önálló munkája: Lelki-

pásztori elméletek és gyakorlatok. Eger, 1887. — Azonfölül van egy czikke a M. Sionban: «Kis Várda» czimmel az V. évfolyamban.

Gyürky Antal, nyugalmazott kékcsei lelkész, szül. 1816-ban. — Naplótöredék egy falusi lelkész hátrahagyott irataiból. Vácz, 1881. — Ötvennégy év Hontmegye történetéből. (1820—1874.) I. II. kötet 1883.

Hagymássy János, papnövendék. L. Egri Eml. 271. l.

Hajtovich Sándor, papnövendék. Pesti papnövendék korában a Munkálatokba egy czikket irt: Az első keresztények hitéről. 1839.

Halasy Lőrincz, rakamazi plébános, szül. 1833-ban. — Bibliai történetek népiskolák használatára. Eger, 1867. — Bibliai történetek elemi iskolák használatára. Eger, 1867.

Hamar Lázár, mérai plébános, szül 1780. deczember 24-én Futásfalván, Erdélyben. L. Egri Eml. 271. l.

Hamary János, erki esperes-plébános, szül. 1826-ban. L. Egri Eml. 271. l.

Harsányi József, erki plébános, szül. 1803. február 12-én Jász-Berényben. — L. Egri Eml. 271. l. — Kiegészitéséül: A ker. kath. anyaszentegyház szertartásainak s jelesebb ünnepeinek rövid magyarázata. Eger, 1866.

Hartmann Antal, fényi esperes-plébános. Szaktudós nagybecsü munkát irt, czime: Scripturae Sacrae Novum testamentum schnlasztikae et prolemice explicatum. Nagy-Károly, 1771. (Pars prior.)

Haynald Lajos, biboros-érsek. Az egri főmegyei irók közé csak annyi joggal sorozzuk, a mennyiben mint erdélyi püspök 1854—1859-ig az egri főkáptalan olvasókanonokja volt. L. Esztergom főmegyénél Uj M. Sionban 1886. 113. és Kalocsa főmegyénél M. Sionban 1888. 299. lapon.

Hegyfoki Kabos, tardosi lelkész, szül. 1847-ben. Van egy becses önálló munkája: A májushavi meteorologiai viszonyok Magyarországon. 1886. Budapest. — Továbbá: Az élet hossza Kun-Szent-Mártonban. Term. Közlönyben.

Hevessy Kabos, csányi, majd szíhalmi plébános. Az István bácsi naptárának 1856. évi folyamába irt a csányi dinnye termelésről.

Kosztolányi Antal, fénszaui segédlelkész, szül. 1857. november 21-én Gyöngyösön, Hevesm. Néhány költeménye jelent meg az «Egri Népujság»-ban.

Horváth András, papnövendék. L. Egri Eml. 271. l.

Horváth Ede, nyirlugosi lelkész. Két munkáját ismerjük: Gyöngyszemek. — Továbbá Karbula Emillel együtt forditotta Landsteiner Károly müvét: Egy ismeretlen életből. Mindkettő önállóan, 1866-ban, Egerben jelent meg.

Hubert Mátyás, czimzetes püspök és kanonok, l. Egri Eml. 271 l.

Ihász Gábor, fineveldei igazgató, az előtt Zircz-cisterci áldozó-pap, szül. 1805. január 12-én Vaszaron, Veszprémm. Irodalmi müködését és életrajzát l. Vutkovich 459. és Egri Eml. 272. l., továbbá az Irodalmi Szemle 1880. évi folyamában. Ezekhez kiegészitéséül: A «Magyar Encyclopaedia»-nak munkatársa volt. Hálás érzéssel emlitjük föl, hogy jelen irodalmi kimutatás igen sok kiegészitő adatát b. e. Ihász Gábor irodalmi hagyatékából vettük. — Magyar nyelvtan mai napig 25 kiadást ért.

Illyefalvi István, kanonok, l. Egri Eml. 272. l.

Ilosvay István, törvénytudó volt, mint egri kanonok az imeri püspöki czimet viselte, később nagyváradi püspök segéde lőn. L. Egri Eml. 272. l. — Életrajzát l. Uj Magyar Sion 1838. I. 48. — Erdélyi Hiradó 1832. I. 40. és M. Kurir 1832. I. 42.

Illyés Antal, jászárokszállási kiváltságos lelkész által 1759. augusztus havában védelmezett tételek Segner «Lelkész oktatása» czimü Egerben megjelent mühöz voltak mellékelve.

Imre János, bölcselet és hittudor, egyetemi tanár, szül. Fügeden, Hevesmegyében 1790. julius 28-án, meghalt 1832. május 12-én. Irói tevékenységét l. Danielik és Ferenczy I. 219., Vutkovich 153. és 295. és Egri

Eml. 272. l. Életrajzát l. Ver.-Ofn.-Pest.-Ztg. 1832. 40. és M. Akad. Ért. 1847. 338. l.

Ipolyi-Stummer Arnold, volt nagyváradi püspök, szül. Ipoly-Keszíben, Hontm. 1823. október 30-án, meghalt Nagyváradon 1886. deczember 2-án. Mint Esztergom főmegyei zohori plébános, 1860-ban az egri főegyházmegyébe lépett át, hol törökszentmiklósi plébános lőn, 1863-ban már egri kanonok, 1871-ben pedig beszterczebányai-, 1886-ban pedig nagyváradi püspökké neveztetett ki, de csak 10 hónapig ült uj püspöki székén. Azon müvein kivül, melyeket mint egri főmegyébe kebelezett pap irt és melyekről az Egri Emlékkönyv 273.—274. lapján is tétetik említés, még a következőket irta: A szent László-társulat 1867. évi szeptember 24. és 25-én Esztergomban tartott V. közgyülésén «Az egyházi müvészet és annak emléke hazánkban» czimü beszéde megjelent az V. közgyülés jegyzőkönyvének 49—73. l. — Lonovits József érsek, m. akad. igazgató és tiszt. tag emlékezete. Pest, 1868. — Magyar okmány érdekességek. 1867. 1868. századokban. — Emlékbeszéd Ráth Károly fölött. Pest, 1869. — Adalékok a magyar Domokosok történetéhez. Uj M. Sion. V. évfolyamában. — Heves- és Kun-Szolnok t. e. megyék őskori régészeti és középkori müemlékei vázlata. 1868. Megjelent a megye monographiájában. — A Kubinyiak egyik ősének emlékszobra. 1867. «Magyarország képekben» czimü folyóiratban. — Végül van egy könyvbirálata «Eger» czimü hetilapban. 1866. — Régibb irodalmi munkásságát l. Esztergom főmegyénél Uj M. Sionban 1886. 118. és 119. lapon.

Jakussich György b., püspök. L. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sionban 1886. 118. l.

Junák István, váradi nagyprépost, olbai fölszentelt és drivesti vál. püspök, szül. 1809. julius 7-én Gyöngyösön, Hevesmegyében. 1843-ban b. Bémer László püspök meghivására Várad egyházmegyébe lépett át, 1844-ben váradi kanonok, 1874-ben pápai főpap, 1873-ban pedig nagyprépost és drivesti vál. püspök. Irodalmi müködését l. Egri Eml. 274. l.

(Folytatása következik.)

Genealogiae biblicae cum monumentis Aegyptiorum et Chaldaeorum collatae, auctore E. A. Pannier, S. Theologiae magistro, et Archaeologiae orientalis in collegio theologico Insulensi magistro subsidiario. — 1 k. 8° 286 l. — Lille, J. Lefort, 1886.

A szentirási nemzetségtáblák mindig sok gondot okoztak a magyarázóknak. A régiek törekvése leginkább a látszólagos vagy valódi ellenmondások megfejtésére irányult; de abban csaknem mind egyetértettek, hogy a nemzetségtáblák még ugy is, a mint ma vannak, a lényegben megbizhatók s joggal használhatók időszámitási célokra. — Azonban a történelem és őstörténelem terén történt ujabb felfedezések igen nagy igényeket támasztottak az emberi nem régiségére nézve, melyek még a túlzásoktól el is tekintve, a bevett szentirási időszámítással semmiképp meg nem egyeztethetők. Miért is több tekintélyes hittudós — mint Vigouroux, Valroger, P. Brucker, P. Knabenbauer, stb. — a nemzetségtáblákat szentirástani szempontból vizsgálat alá vették; s a vizsgálat eredménye az lett, hogy azok pontos időszámitásra egyáltalában nem, de valószinüleg még közelitő időszámitásra sem alkalmasok, mert meg vannak rontva és hézagosak. E korszerü kérdéssel foglalkozik Pannier müve is.

A bevezetés után először az egyptomi időszámitással foglalkozik. Vázolja és elitéli a régi keresztény irók törekvését, kik a kald- és egyptomi időszámitást ugy akarták a képzelt szentirási chronológiával összhangzásba hozni, hogy az előbbieket erőszakosan megröviditették, a dynastiák egy részét párhuzamosnak vették, sőt a régibb történetet egyszerüen a mesék országába sorozták. — Herodot, Diodor és Eratasthenes kortani adatainak előadása után a szerző átmegy az egyptomi időszámitás legfontosabb forrásának: Manetho — Kr. e. III. századbeli pap — adatainak vizsgálatára. Kár, hogy miként máshol, ugy itt sem nevezi meg a forrást, mely után ezen adatokat közli s igy nem tudjuk, megbizható kézből vette-e azokat. Annyi bizonyos, hogy mi több jeles szerzőnél (Röckerathnál, Wiedemannál, Champollion Figeacnál s Eusebius Chroniconjában ed. Migne) több

helyt eltérő adatokat találunk. — Egyébiránt a szerző Eusebius Manetho-kivonatát mellőzve, Africanus kivonatát követi.

Manetho az egyiptomi történetet XXXI dynastiára osztva, felsorolja a királyokat (bár nem mindet) s a királyoknak és dynastiáknak uralkodási éveit. Ha a számokat összegezzük, szerző szerint Menestől Nagy Sándorig 5295 évet kapunk. tehát Krisztusig 5627 évet. (Africanus kivonata más szerzőknél 5705, Eusebius kivonata pedig 5732 évre visz vissza Kr. e.) — S Manetho adatait aprólékos nehézségektől eltekintve, megerősitik az egyiptomi emlékek is. Megerősiti a turini papyrus királysorozata, a mennyiben annak roncsolt állapota a kibetüzést megengedi; továbbá a karnaki, a két abydosi s a saggarai királylajstrom, azonkivül számos más nyilvános és magánfelirat a templomok, paloták, sirok és gúlák falain. Ennek bebizonyitásával igen alaposan és világosan foglalkozik szerző.

Terjedelmesen bizonyitja a mü — Mariette nyomán — hogy a Manetho emlitette királyi házak egymás után és nem egymás mellett uralkodtak. Elismeri a szerző, hogy Egyiptomban párhuzamos mellékdynastiák is voltak időnkint, de ezeket szerinte Manetho a királysorozatba fel sem vette, s a reánk maradt sorozat dynastiái mind egymásutániak. Érvei a következők: a) Argumentum negativumot képez az emlékek hallgatása. Az egyptomiak minden jelentékenyebb eseményt megörökitettek; feliratainak roppant sokasága maradt ránk: lehetetlen tehát, hogy az egymásmelletti dynastiák barátságos viszonyainak vagy ellenségeskedéseinek emléke s igy létüknek tanubizonysága ránk ne maradt volna. Sőt már maga a részekre szakadás és ujraegyesités is nyomot hagyott volna az emlékekben. b) Vannak esetek, a hol tudjuk, hogy több dynastia uralkodott egymás mellett. Igy a pásztordynastiákról bizonyos, hogy velük egyidejüleg Thebában uralkodott a törvényes dynastia. Továbbá a XXI. tanisi dynastia idejében egy másik dynastia uralkodott Amon-Ra papjainak családjából Thébában. A XXVI. dynastia (I. Psammetich) előtt Herodot és Didodor szerint 12 fejedelem uralkodott (Dodekarchia) 15 évig, a mit Manetho nem emlit.

Már pedig, ha Manetho az egyptomi történetet szándékosan nyujtani akarta volna, akkor ezen mellékdynastiákat bizonyosan felemlitette és a törvényes dynastiák közé sorozta volna. c) Legtöbb egyptomi király épületek által örökitette meg magát, a melyeknek falaira nevüket és viselt dolgaikat feliratták. Ha tehát minden egyptomi dynastia csak azon városban uralkodott volna, melyről nevezve van, más városokban emlékeket sem lehetne tőlük találni. Tényleg azonban a legtöbb dynastia emlékei egész Egyptom földén elszórva találhatók, miből kitünik, hogy a dynastiák egész Egyptom urai, nem pedig csak nomarchák voltak. d) Legerősebb érv azonban a következő: Vannak tanubizonyságok, melyek két vagy több dynastiáról ugy emlékeznek meg, hogy azok egymásra következése közvetlenül kitünik. Egy udvari ember (Se-chem-ka-Ra) sirján talált életleiratban fel vannak sorolva a királyok, kiknek szolgált, névszerint a IV. dyn. utolsó és az V. dyn. első királyai. Máshol ismét fel vannak sorolva a IV. és ezek után az V. dynastia királyai, kik vallási czélokra adományokkal járultak. Hasonló bizonyitékok vannak az V. és VI. dynastia egymásra következése mellett. Már pedig ezek ama dynastiák közé tartoznak, melyek egymásutániságáról még vitatkoznak. Hasonló, sőt még erősebb érvek hozhatók fel más dynastiák folytonossága mellett.

Ezek szerző érvei. Mi is egyetértünk vele abban, hogy Manetho sorozata az emlékek által nagyrészt igazolva van, ámbár némely helyen nagy nehézségek vannak. Nem áll azonban, hogy abban mellékdynastiák nem volnának; legalább több helyen felettébb valószinüvé teszik a párhuzamosságot az emlékek, Josephus Flavius, továbbá Eusebius és a többi keresztény chronologus véleményétől el is tekintve. A VII. és XI. dynastia közt legalább egy-kettő párhuzamosan uralkodott; Brugsch eme dynastiákra Manetho 54 királya helyett csak 20 királyt számit az abydosi tábla alapján. Lauth ezen öt dynastia uralkodási idejét mindössze 185—204 évre teszi. Szerinte a VII. és VIII. memphisi mellett uralkodott a IX. és X. heracleopolisi s valamennyi mellett a XI. thebai dynastia. Továbbá valószinünek tartja,

hogy a XIII. (thébai), a XIV. (xoisi) és XV. (pásztor) dynastiák párhuzamosak voltak. Brugsch szerint a XIII.—XVII. dynastiák három párhuzamos uralomhoz tartozó királyokat tartalmaznak. Általában Bunsen és Lepsius óta a legtekintélyesebb egyptologusok megengedik, hogy a Manetho-féle dynastiák közül több párhuzamos; Brugsch szerint az egymásmelletti dynastiák felvétele «a legalaposabb kutatásokon nyugvó elutasithatlan szükségesség.» Böckh, Wiedmann, Mariette s mások ellenkező nézete mindinkább tarthatatlanná válik. — Magától értetik, hogy mellékdynastiák fölvétele csak ott jogosult, a hol arra az emlékek támpontot nyujtanak. — Szerző érvei közül az a) alatti nem bizonyit, mert az emlékek már több helyen sejtetik a mellékdynastiákat. A b) alatti érvre megjegyezzük, hogy a pásztorokkal egyidejü törvényes dynastiákat sokan Manetho sorozatában keresik; Brugsch szerint Manetho XIII. és XVII. dynastiája a pásztorokkal egyidejü törvényes ház s mindkettővel párhuzamos a xoisi ház (Manethonál XIV. dyn.) — A XXI. (tanisi) királyi házzal néhány franczia tudós által párhuzamosnak vett thébai papdynastiát már Lepsius azonosnak tartotta a XXI. tanisi dynastiával s nézetét azóta az emlékek csak megerősitették. — A dódekarchia ideje pedig I. Psammetich éveiben valószinüleg bennfoglaltatik. A c) és d) alatti érvek csak némely, de nem minden dynastiáról állanak. Elismerjük azonban, hogy a dynastiák legnagyobb része successiv s még a párhuzamos dynastiák levonása után is az egyptomi történet Kr. e. körülbelül 1000 évig nyulik vissza.

Szerző még egy érdekes korszámitási kisérletet tesz. Az emlékek nem emlitik a királyné uralkodási éveinek összegét; csak a királyok utolsó datált feliratairól következtethetjük, hogy az illető legalább annyi évig uralkodott, a hányadikból keltezve van utolsó emléke. Az ismert utolsó datumok középszáma 26 év, a mi azonban az uralkodás középszámánál kisebb, mert utolsó ránk maradt emlékeinek felállitása után minden király még bizonyos ideig élt. — Josephus Flaviusnál a pásztorkirályok uralkodásának közép-

száma 38 év. — Már most a XIX. dynastia (és a zsidók kivonulása) előtt 60 király emlékeit ismerjük, kiknek uralkodása körülbelül 2000 évet tesz ki: ezenkivül e korból legalább 100 királynevet emlitenek az emlékek évszám nélkül, kikre a fentebbi calculus alapján bátran számithatunk 2000 évet; tehát Menes első királytól a kivonulásig körülbelül 4000 év, — mig a szentirás a vizözöntől a kivonulásig csak 16 nemzetséget számit.

Távol van tőlünk, hogy a XIX. dynastia előtti időt a szentirási 16 nemzetség keretébe szoritsuk, de annyit mégis megjegyezhetünk, hogy Pannier számitása itt is tulzott. Igaz, hogy 26 év az utolsó datumok középszáma a legnevezetesebb világraszóló emlékekben megörökitett fáraoknál; de nagy hiba e középszámot a jelentéktelen fáraókra is kiterjeszteni. Próbálja meg csak valaki Nagy Károly, IV. Henrik, Barbarossa, II. Frigyes, V. Károly, I. Lipót uralkodásának középszámát a német római császárok számával megszorozni s mindjárt kitünik Pannier számitásának tulzott volta.

Ezek után a szerző átmegy a kald történelemre. Herodot Ktesias és Diodor jórészt meghazudtolt tudósitásait érintve, bővebben foglalkozik Berosus (Kr. e. III. században élt iró) adataival. Berosus a vizözön előtt 10 királyt számit (v. ö. a tiz patriárkát) kik összesen 120 százig, vagyis 432,000 évig uralkodtak. Hogy itt hitregei időkörös (cyclicus) számitással van dolgunk, világos. — A vizözön után emlit egy dynastiát. Történetinek csak az utóbbi öt vehető. Ugy látszik, számitása oda irányul, hogy a vizözön utáni korszakot 10 százra, vagyis 36,000 évre kerekitse ki.

Berosus királysorozata kevésbé fontos mint a Manethóé s igy itt még nagyobb szerep jut az emlékezetnek mint Egyptomban. Szerencsére a kaldok igen élénk történetirási hajlammal birtak s igy igen sok emlékük maradt reánk. Időszámitási tekintetben fontosak az eponymsorozatok, melyek Kr. e. 893-ig nyulnak vissza; továbbá a királysorozatok, melyek azonban legnagyobbrészt csonkák. Legfontosabb sorozat az, melyet Pinches 1884-ben kiadott s mely Nabopalassarig — Nabukadnezár atyjáig — kilencz dynastiát és

123 királyt sorol fel, uralkodási éveikkel együtt. E tábla hézagait más sorozatokból kiegészitve, Kr. e. 2409 évig vezet vissza, tehát körülbelül addig, midőn Berosus II. vizözön utáni dynastiája kezdődik. (Médek.)

A kald királysorozatok hitele és tekintélye minden kétségen felül áll. Megerősiti azt a szentirás, a görög irók, Ptolomaeus canonja, de különösen a királysorozatok pontos összhangzása más ékiratu krónikákkal és emlékekkel.

Azonban az idő, melybe a királysorozatok visszavisznek, még nem Kaldea legrégibb kora. Megelőzte ezt a szumér-akkadi korszak s Kaldea őslakóinak a turani népnek királyságai: az agadei, sirgullai (vagy sirtillai) uri — és tegyük hozzá eridui, larsai, erechi és nisi királyságok. Ezek közül Naram-Sin agadei Sargon fia élt Nabunahid előtt 3200 évvel, mint az utóbbi egyik feliratában mondja; tehát Sargon és Naram Sin éltek K. e. a XXXVIII. században. Eddig a szerző. Egészitsük ki ezt mi.

Sargon agadei dynasztiáját még megelőzték az eridui és a tellöi ásatások által megismert sirgullai patesik (papkirályok vagy alkirályok) dynastiája. Ily módon kaldea történelme Kr. e. az 5. évezredig nyomozható s mindinkább előtérbe tolul azon nézet, hogy Kaldea régibb Egyptomnál, sőt az egyptomi müveltség bölcsőjét is Kaldeában kell keresni, — a mi egy ujabb bizonyiték a szentirás előadásának hitele mellett.

A következő részben szerző ismerteti a mazora, Septuaginta és szamariai héber szöveg számait. A történelem támasztotta nehézségek megoldása czéljából némelyek a LXX. forditás nagyobb számait fogadják el. Szerző szerint azonban semmivel sincs több okunk a LXX. mellett állást foglalni, mint a héber szöveg számai mellett. Elismeri, hogy midőn a LXX. létrejött, a héber szövegben már lectio variansok és codex családok voltak; de nem lehet bebizonyitani, hogy azon család, melyet a LXX. fenntartott, több hitelt érdemelne mint az, melyet a mazorai héber szöveg képvisel; sőt a szerző szerint éppen a számok a LXX. for-

ditásban és a szamariai szövegben még romlottabbak, mint a mazorai héber szövegben. Mivel tehát a LXX-hoz hiába menekülünk, nincs más hátra, mint feltételezni, hogy a nemzetségtáblákból sok tag hiányzik, a mi a szentirásból magából és a hagyományból kitünik.

A hézagossági elmélet ismét háromféle.

a) Némelyek szerint a szentirási nemzetségtáblák már eredetileg hézagosak voltak, mert a szerző csak hiányos és talán hibás adatokat tudott szerezni. (Ez a protestáns nézet.) b) mások szerint a szerző ugyan nem hibázott, hanem a nemzetségtáblák keleti módra csak példabeszédek, allegóriák azon igazság kifejezésére, hogy az emberiség egy őstől származik s hogy az ősatyák is emberek, nem pedig istenek voltak. c) A szentirás hiteles, bár összevont nemzetségtáblákat tartalmaz. Az összevonás vagy kritikai okokból a másolóktól, vagy maguktól a szerzőktől származik. Szerző megengedi ugyan, hogy kritikai okokból is sok tag kimaradhatott, de mégis a nemzetségtáblák összevonását, főleg az ihletett szerzőtől származtatja. Bizonyitja ezt maga a szentirás, mely sok helyen szemmel láthatólag röviditett és összevont táblákat közöl, a fiu és nemzé kifejezéseket pedig tudvalevőleg a legtágabb értelemben használja. Az összevont nemzetségtáblák keleten általános szokásban voltak. De a nemzetségtáblák hézagosságát bizonyitja különösen az, hogy a szentirás már Ábrahám idejében Mezopotámiában és Egyptomban elég fejlődött társadalmi viszonyokról s a müveltség nem éppen kezdetleges fokáról értesit, a mi hihetetlenné teszi, hogy csak is 10 nemzedékkel volnánk a vizözön után. Fő érv azonban természetesen a profán tudományok s különösen a történelem időszámitása. Egyptom és Kaldea történetének kezdetét minden tulzás nélkül előbbre tehetjük Kr. e. 4000. évnél. A szentirás nemzetségtábláit teljeseknek véve a bábeli nyelvzavar és a népek szétoszlása Kr. e. 2500. vagy 2800. évre esik a szerint, a mint a héber, vagy görög szöveget követjük. Ebből egy pár száz évet, melyet a népek szaporodása és a társadalom fejlődése igénybe vett, levonva, az egész történeti korra csak vala-

mivel több mint 2000 év áll rendelkezésünkre Kr. e. Már pedig ha a kald és egyptomi chronologia bizonytalanságát bizonyos fokig el is ismerjük, arról, hogy Egyptom és Kaldea történetét két évezred keretébe beszoritsuk, egyszer mindenkorra le kell mondanunk.

Szerző munkáját pedig, melyet alapos, elfogulatlan tanulmány és világos előadás jellemeznek, mindenkinek, kit e kérdés érdekel, melegen ajánlhatjuk.

Dr. Székely István.

Apologie des Christenthums. Von Paul Schanz, o. ö. Professor der Theologie an der Universität Tübingen, der Philosophie und Theologie Doctor. Zweiter Theil. Gott und die Offenbarung. Mit Approbation des hochw. Herrn Bischof von Rottenburg. Freiburg, Herdernél. 1888. 8-rét. VIII. 485 l. Ára 6 márka.

Megjelent pontosan, az igért időben második kötete is a kitünő apologiának, melynek első részét a mult évben volt szerencsénk a mt. olvasóknak bemutatni. (l. 695. l.) Mint a «Gott und die Offenbarung» czim mutatja, ezen kötet a szorosan vett demonstratio christianat foglalja magában, mig a megelőző a keresztény hitvédelemnek mintegy bevezető kérdéseit, a bölcseleti és természettudományi kérdéseket tárgyalja, a még hátralévő harmadik kötet pedig a demonstratio catholikát fogja tartalmazni.

Mivel ezen kötet is sokkal többet foglal magában ezen tárgyról, mint közönségesen az alapvető hittudomány tankönyvei, gazdag tartalmára legyen szabad most is néhány sorral reflectálnunk, mint ezt az első kötet ismertetésénél tettük.

A jeles mű olvasója legelőször is örömmel tapasztalja, hogy Schanz dr. az összehasonlitó vallástudományt, — melynek jelen állapotát Karácson Imre irótársunk[1] e b. lapokban oly szakavatottan ismerteté, — szintén belevonta

[1] 695. és k. ll.

az apologia körébe és pedig sokkal szorosabban, mint ezt Hettinger praelatus annak idején[1] tette. A jelen kötet első fejezetei ezen tárgyról szólnak és pedig a legelső általánosan, a következő hat pedig részletesen.

Az első §, (mint a szerző az egyes értekezésszerü részéket nevezi) «Religionsgeschichte und Christenthum» kiemeli az összehasonlitó vallástudomány fontosságát a keresztény hitvédelemre nézve, amennyiben meggyőző okokkal felel az ellentábor néhány kifogására, melyet a kereszténység isteni eredete ellen tesz. Az összehasonlitó vallástudomány legvilágosabban tudja kimutatni, hogy helytelen az evolutionisták feltevése, mely szerint Darvin és Haeckel módjára az emberiség az egyszerü szervezetekből, a kereszténység pedig a legalantasabb animizmusból vagy fetisizmusból természetes fejlődés utján keletkezett. Ezen tudomány mutatja meg az egyes népek példáján, hogy ily folytonos fokozatos fejlődés a mesék országába tartozik; ezen tudomány mutatja meg azt is, hogy a föld minden egyéb vallása oly mélyen áll a kereszténység alatt, hogy azt föltenni nem lehet, hogy ez természetes kiválás által fejlődhetett volna a többiből (argumentum internum pro divinitate religionis Cht.) Végre az összehasonlitó vallástudomány uj adatokat képes szolgáltatni azon igazsághoz, hogy a kereszténység bizonyos értelemben nem uj, a mennyiben az emberi nem teremtése óta folytonosan elő lett készitve . . . . Ily bevezető reflexiók után következik a földön létező vallások rövid áttekintése, osztályozása és statisztikája.

A második czikk az indogermán népek vallásairól szól, bemutatva a védizmust, a brahmanizmust, buddhizmust, a régi perzsák, görögök, rómaiak és germánok vallásait. Miután az egész indogermán népcsalád nyelveiben csak a dyaus-drosdeus-, zio szó közös, az egyes istenek nevei pedig az egyes nyelvekben mások és mások, az apologéták helyesen következtetnek arra, hogy az indogermán népcsalád az egyes törzsek és nyelvek szétoszlása előtt csak egy

[1] 345, 481, 587, 672. és k. ll.

Istenben hitt, a többi Istent pedig azután fogadta el, midőn már több népre és nyelvre oszlott.

Hasonló bizonyitáson alapszik a szémi népek eredeti monotheismusa. A szémi nyelvekben sem közösek az egyes istennevek, mint pl. Dagon, Melkart, Istar stb. melyek csak egy-két nyelvben vannak meg, de minden szémi nyelvben feltalálható magának az egy Istennek közös neve (zsidóul El, szír Elaha, arab Allah, asszir Ilu.) A szemiták is a későbbi pantheon egyes alakjait csak akkor gondolták ki, midőn már több népre voltak szétoszolva. Ezen harmadik czikk a szemiták mellett a hamitákkal is foglalkozik és az egyptomiak valamint a chinaiak eredeti monotheizmusát is kimutatja.

A negyedik czikk a vad népekről szól a németben elfogadott «Naturvölker» czimen, a mely elnevezést azok találták ki, kik a müveletlenséget az emberi nem «természetes» állapotának tartják. A tudós szerző kimutatja, hogy ezen népek sem állanak oly alacsony fokon, mint ezt a darwinista tudomány szeretné, különösen pedig vallási tekintetben gyakran meglepően fölséges eszméik vannak.

Az ötödik paragrafus Izraelnek, az ó-szövetség választott népének van szentelve. Kiterjeszkedik a szentkönyveknek, különösen a pentateuchusnak kritikájára is és ezt nagyon helyesen teszi, mert a napirenden lévő pentateuchus kérdés lényegesen a keresztény apologiához tartozik. A biblia-kritikával egyesült rationalista összehasonlitó vallástudomány «ádáz Ali táboraként rombolja tekékkel» sziklafalát az ó-szövetségi kinyilatkoztatás isteni eredetének és tekintve a kérdés jelenlegi állapotát a Graf-Wellhausen-féle hexateuchus-feltevéssel nem lehet oly röviden elbánni, mint egy másfélezeréves ariánus ellenvetéssel, mely azóta egy pár milliószor megczáfoltatott. Schanz az olvasót a vita jelenlegi állásáról tájékoztatja (ha ugyan lehet vitának nevezni azt, amikor a rationalista Kuenen, Wellhausen, ujabban Delitzsch és mások hatalmas köteteket irnak a rationalista felfogásról, mely szerint a Mózes-féle törvényhozást a babiloni fogság után találták ki, mig hivő protestáns részről

alig felel valaki, katholikus részről pedig az egész fegyverkezés eddig egy szál könyvből[1] és néhány értekezésből[2] áll. Wellhausen egyik művét (Izrael története) az Athenaeum volt kegyes, magyar fordításban is kiadni; de ugy látszik, hogy ezen fordítás nem igen zavarta meg irodalmi viszonyaink nyugalmát. Csak aludjék hát a fordító, Kardos Albert ur müve is az Athenaeum magazinjában! Szerzőnk ezen czikkben arra szoritkozik, hogy az olvasót a legujabb irodalommal tökéletesen megismertesse és a rationalismus legnagyobb bombáit ártalmatlanokká tegye. Hogy a pentateuchus minden sorát Mózesnek revindikáljuk, azt a hivatásszerü biblikusokra hagyja, a mennyiben ezen bizonyitás lehetséges.

A hatodik fejezet a nem keresztény monotheisztikus vallásokról, vagyis a mai zsidó vallásról és az iszlámról szól. Mellesleg kimutatja, hogy a keresztény müveltség nem tartozik annyival a zsidóknak, mint ezt sokan állitani szeretik, mert amikor a zsidó tudományosság fája kivirágzott, (Majmonides etc.) a kereszténységé már réges-régen gyümölcsöket is hozott. Elismeri a mai zsidóság nagy befolyását és nem tartja valami különös Isten áldásnak; de azt mondja, hogy itt nem antiszemitizmussal, hanem a keresztény szellem felélesztésével kellene segiteni. Egyik volt tanárom gyakran ugy nyilatkozott két látszólag eltérő nézetről: «Fors utramque sententiam conjungere licet.» Igen érdekesen szól az iszlamról. Mohamed jó tulajdonságait elismeri; de nem ismeri el, amit a hires Möhler tart, hogy Mohamed mindenben mindvégig jóhiszemben volt.

A hetedik czikk a kereszténység eredetéről szól, bebizonyitva, hogy az nem az akkori korszellemnek productuma, nem is keletkezett «a zsidóságból a görög filozofia

[1] Vigouroux: Les livres saints et la critique rationaliste harmadik kötete, mely most hagyta el a sajtót. Az első két kötetet a mult évben ismertettük, a harmadikról nemsokára bővebben.

[2] Flunktól az innsbrucki theol. folyóiratban, Selbsi-től a mainzi Katholikban, Vigourouxtól a Controverseben, Broglie herczegtől az Annales de philosophie chrétienneben.

hozzájárulásával», nem magyarázható is más keleti vallások befolyásából, hanem igenis Alapitójának tanitásából, mely nem természetes «továbbfejlesztése» az ó-szövetség vallásának, hanem még valamivel többet is tartalmaz, mint a zsidó vallás javitott és bővitett kiadását. Ezen hetedik czikk befejezi a vallástörténetből vett anyag tárgyalását.

A nyolczadik rész a kinyilatkoztatásról szól, ismertetve lényegét, lehetőségét, szükségességét és mellesleg a filozofusok által kigondolt lehető és lehetetlen meghatározásokat és kifogásokat.

A kilenczedik rész «Vernuft und Offenbarung» czim alatt az ész viszonyát tárgyalja a kinyilatkoztatáshoz, vagyis a vallás isteni eredete bizonyitásának befolyását a hitre. «A kinyilatkoztatásnak, mint ilyennek szükségképen megismerhetőnek kell lenni; kell, hogy azt, valamint annak organuma, (a próféta) ugy azok is, mint Isten szavát fölismerjék, kik számára azt a próféta közvetiti.» «Nemo enim crederet, nisi videret esse credendum» mondja aquinói sz. Tamás.[1] Itt röviden összegezi a kereszténység isteni eredetének bizonyitékait, melyeket a következőkben kimeritő módon fejteget.

Ezen bizonyitékok között első helyen áll a csoda (10. §.) Minden berzenkedése daczára a divatos korszellemnek a csoda mégis lehetséges és ahol megtörtént, **mint ilyen** fel is ismerhető; a megismerés természetes rendjét éppen ezért meg nem zavarja és nem téveszthető össze a spiritismus bűbájos tüneményeivel.

A csoda mellé méltán sorakozik a jövendölés; amaz Isten mindenhatóságát, ez mindentudását teszi nyilvánossá.

De miután a csodák és jövendölések valóságáról csak a szentirásból, mint történelmi hitelt érdemlő könyvből győződünk meg, azért ezen hitelre méltóságot sem mellőzheti a hitvédő. Szerzőnk ezen tárgynak szentelé a 12-ik §-t, melyben az idevágó biblikus tételeket a legujabb kutatások nyomán összegezi.

---

[1] 2—2, q. 1. a. 4. ad 3.

A következő rész a szent könyvek sugalmazottságáról szól, melyről a legujabb vitákat ismerteti, melyeket Fernandez spanyol Augusztinianus és Newman angol biboros hoztak felszinre, kik közül az első a szó szerint való sugalmazottságot akarta ujra feltámasztani, a másik pedig bizonyos nem sugalmazott «obiter dictumokat» vélt megengedhetőknek. Mindkettőnek sok ellene akadt.

A tizennegyedik fejezet a hivatalos szentirásmagyarázat tisztének jogos, sőt természetes voltát bizonyitja be és igy a hermeneutica egy tételét használja föl a hitvédelem rendszerének kiegészitésére.

Miután a kereszténységnek történeti és bölcseleti előzményeit előadta, részletesen kiterjeszkedik az evangeliumok szerkesztésének idejére, ezeknek czimszerüségére, hitelre méltóságára; meghányja a legujabban felszaporodott evangelium-hypothesiseket és a három synoptikus evnapoliumot illetőleg helyes küzéputat választ azon két ellentétes irány között, melyek közül az első szerint a második evangelium az elsőnek, a harmadik pedig az első és másodiknak csak czélirányos átdolgozása, (Benützungshypothese) a másik szerint pedig mind a három egy mástól függetlenül iratott. (Traditionshypothese.)

Ezen szilárdan megépitett alapon tárgyalja a 16. §. a Megváltó életét, először történelmi, azután hitvédelmi szempontból. Kimutatja a csodákat az Üdvözitő életében, halálában és halála után. Természetes, hogy különös sulyt fektet a feltámadásra.

Mivel a hitetlen tudomány Julianus Apostata óta nem szünik meg azt hangoztatni, hogy a Megváltó Istenségéről az első evangelisták még semmit sem tudtak, szent Pál kezdett már körülötte tapogatódzni, mig végre szent János azt «dogmává tette», azért igen tanulságos a 17. §., mely ezen feltevéssel alaposan elbánik.

A következő czikk «Christi Lehre und Werk» czim alatt a kereszténységet ismerteti, mint Istennek kezdettől fogva előkészitett müvét. Szépen szól azon problémához, hogy miért jött a Megváltó oly későn a világra. Lehetőleg

teljesen közli a szentatyák és hittudósok hozzászólásait, melyeket szépen összegez a régi axiomában: «Facienti, quod in se est, Deus non denegat auxilium. Senki sem veszett el máskép, mint saját büne által.»

Mintegy függelékül tárgyalja még ez «Istenember» személyének és két természetének tanát, a nélkül mégis, hogy az egész dogmaticus christologiát felölelné. Végül rövid visszapillantásban összegezi az apologia első és második kötetének gondolatmenetét és főbb eredményeit.

Ha sikerült ezen gondolatmenetet hiven előadnunk, mt. olvasóink már tudják, hogy Schanz dr. müve nem rendszeres «theologia fundamentalis», mely szigoruan syllogisticus alakban vezeti le tételeit; a szerző nem akart ilyet irni, mert müve nem éppen hittudományi iskolai könyvnek készült, hanem egyszerüen tudományos apologia akar lenni. Ilyenben pedig a tudós szerző nem szereti, ha a propositiók és objectiók mintegy glédában masiroznak el az olvasó előtt. — De gustibus non est disputandum! Akárhogyan is gondolkozzék valaki a syllogisticus és nem syllogisticus alakról, Schanz doktor müvét mindenesetre határozott nyereségnek fogja tartani a keresztény hitvédelemre és bizonyos tekintetben nem fogja megtagadni tőle a dicséretet: «Non est inventus similis illi.» Alig emlékezünk, hogy egy könyvből többet tanultunk volna, mint ezen apologiából, melyet tehát buzgón ajánlani kedves kötelességünknek tekintjük.

Fischer-Colbrie Ágost.

RÖVID KÖLEMÉNYEK.

(A pápa beavatkozása Irország politikai ügyeibe.) Liberális lapjaink bizonyos megelégedéssel közölték a hirt, hogy Irországban a nemzeti liga fejei, több kath. képviselő és nagyszámu kath. nép meetingeken és más alkalmakkal

tiltakoztak a pápának legujabban hozott azon határozata ellen, melylyel az ugynevezett *haditervet* (The plan of Campaign) és a vele járó boycottingot elitélte és kárhoztatta. Ugyanazon hirek szerint az elkeseredett irek azért tiltakoztak a pápai beavatkozás ellen, mert szerintük, a pápa nem bir hatalommal a népek *politikai ügyei* felett, azonkivül *téves informáczió* alapján igaztalanul itélt a szükséges önvédelmet kárhoztatva. Az ily hireknek tárgyilagos magyarázat- és helyes állásfoglalás nélküli közlése alkalmas arra, hogy a szentszék tekintélyét csorbitsa és gyülöletessé tegye, oly szinben tüntetvén fel a dolgot, mintha a pápa csakugyan az irek politikai ügyeibe avatkozván, a hatalmasoknak kedvezve és hizelegve a szegény elnyomott kath. nép ügyét kárositotta volna. A kath. ir nép kétségbeejtő sorsa Angolország iszonyu büneinek következménye. Nincs nép a földkerekségen, mely szent hitéért s ősi szabadságáért annyit szenvedett volna, mint a zöld sziget vértanui népe. Grey Lord, Erzsébetnek irhoni főparancsnoka azt irta a tüzzel-vassal protestantizáló nagy királynéjának: «Tetemeken és hamun kivül alig maradt egyéb Irországban mi fölött uralkodhatnék felséged.» Cromwell Olivér a parlament utasitása folytán ugy bánt a kath. irekkel, mint a zsidók Kanaán hitetlen népeivel; legyilkolt, felperzselt, kiirtott, megsemmisitett puritán áhitattal, zsoltáros énekszóval mindent, mi utjába esett, a nép főpásztoraira és papjaira halált mondott s fejeikre dijakat tüzött ki. Az őslakók, kik hitükhöz hivek maradtak, többszöri sikertelen felkelés után javaiktól meglettek fosztva s még manap is protestáns elnyomóik ülnek tulajdonukban, kiknek a katholikusok helotáik, bérlőik. A püspökök és papok barlangokban lakva, erdőkben bujdosva helyt álltak népük mellett e rémes napokban azt hitében megtartva, szenvedéseiben vigasztalva. Az ir népnek manap is leghivebb barátja és tanácsadója a kath. papság, mely nem szünik meg küzdeni jogaiért és szabadságáért, de egyuttal távol tartja azt az erőszaktól és kihágásoktól, mik sorsát csak sulyosbitanák. A bérlők szomoru helyzete abban áll, hogy a bérleti dijak magasak s hogy ezek beszédé-

sében a földbirtokosok gyakran lelketlenek, mert akár rosz termés, akár más a bérlő hibáján kivül eső okból beállott fizetés képtelenség esetén a szegény bérlőt családostul, még télnek idején is kiüzik házából, mi alatt nem ritkán elkeseredett harczra kerül a sor a bérlő és a csendőrök közt. Hogy ezen, gyakran ismétlődő bajokon segitve legyen, némely politikusok a nyomorult népet a forradalom s a kihágások veszedelmes utjára iparkodtak csábitani, (Feniek, Orangisták, kiket gonosz czéljaik miatt a nép nyakáról már lerázott) mások kigondolták a *haditervet és a boycottirozást.* Ugyanis 1885. szeptember havában Parnell, a nemzeti párt vezére az alsóházban törvényjavaslatot nyujtott be, melynek czélja volt a farmerek magas bérletét törvényes uton leszállitani s a fizetésképtelen bérlőnek legalább téli időben házából való kiüzését meggátolni. A ház e törvényjavaslatot elvetette, azonban a Tory-kormány az ir nagybirtokosokat, bár sikertelenül arra birni igyekezett, hogy a bérletdij 25% a bérlőknek elengedjék. Erre Dillon ir képviselő azt ajánlotta a bérlőknek, hogy uraiktól 25% elengedését követeljék s ha ez megtagadtatnék ezen leszállitott bérleti összeget nyugta fejében adják át a nemzeti liga bizalmi férfiainak, kik azt, vagy a netán engedékeny földesuraiknak kifizetik, vagy pedig a bérlők javára elhelyezik. Ebben áll a haditerv, melyet azonban Parnell, a nemzeti liga higgadt vezére, kinek távollétében csináltatott, nem helyesel. A haditerv sikere nagyban függ a boycottirozástól, mely Boycottól, egy nagybirtokos jószágkormányzójától vette nevét, mert ezen kegyetlen ember ellen alkalmaztatott legelőször. Boycottot ugyanis 1880. évben valamennyi bérlője ott hagyta nemcsak, hanem más bérlők is távol tartattak a reá bizott jószágnak bérbevételétől és pedig erőszakkal, ugy, hogy katonaság kirendelése nélkül a földi munka lehetetlen volt. A streiknek ezen veszedelmes neme kiterjesztetett azután más oly jószágokra, melyekről a fizetésképtelen bérlők hatósági karhatalommal elüzettek s elnevezték boycottirozásnak. A pápa a haditervet és a boycottirozást, amennyiben ez amannak szolgálatában áll, mint az igazsággal és a keresztény szeretettel össze

nem egyeztethető, tehát erkölcstelen cselekményeket kárhoztatta. A Szentszék itélete tehát, mint Irország püspöki kara is kijelentette (Magyar Állam junius 2.) minden ir katholikus által követendő *erkölcsi szabály*, nem pedig *politikai beavatkozás*. Az ember minden tetteiben tehát politikai szereplésében is alá van vetve az erkölcsi törvényeknek; e törvények *auctoritativ legfőbb tanitója* és magyarázója a kath. emberre nézve a pápa, a kit illet *itélni* is a felett, vajjon valamely cselekedetünk sérti-e az erkölcsi rendet, vagy sem. A pápa ezen, köztünk katholikusok közt vita tárgyát nem képező jogával élt, midőn a haditervet és a boycottirozást elitélte; vajjon helyes-e itélete, annak megbirálása e földön senki fiához nem tartozik, legkevésbé pedig a liberális ujságirókhoz. Egyébiránt az előadottakból világos, hogy a Szentszék az érvényes szerződések egy oldalu, tehát törvénytelen felbontását és uj szerződések kötésének igazságtalan és szeretetlen megakadályozását méltán kárhoztatta s hogy továbbá, nagy szolgálatot tett az ir nép rokonszenves ügyének, távol tartva a kath. bérlőket oly utaktól, melyek a szegény ireket csak uj szenvedések járma alá vinnék s a kibontakozás lehetetlenségének örvényébe sodornák. Ezt fontolják meg azok, akik a Szentszéknek az ir nép politikai ügyeibe való illetéktelen beavatkozásáról oly *ügyetlenül* irkálnak.

(*„Átok alatt legyen“ vagy plane „átkozott legyen“*) igy olvassuk a latin «anathema sit» forditását. Hogy mily kapós kifejezés a magyar «átok» vagy «átkozott» szóval tarkitott bármely variáció, azt a mély tudományu s humánus érzületü zsurnaliszták, türelmi prédikátorok s ujságolvasásban nagyranőtt theologiai dilettansok mindannyiszor bizonyitják, valahányszor e borzalmas szavak olvasásakor belsejük fölháborodik s méltatlankodó óvás alakjában röppen el ajkukról az egyház az emberevő korszakra emlékeztető szokásának gyalázása. «Átok alatt legyen», borzasztó még gondolatnak is, főleg ha attól mondatik, ki a szeretetet elidegenithetlen örökségének mondja. Hozzájárul még, hogy legtöbb esetben épp azon borzadó méltatlankodóknak szól

az az átok; mert si quis dixerit disciplinas humanas ea cum libertate tractandas esse, ut earum assertiones, etsi doctrinae revelatae adversentur, tamquam verae retineri, neque ab Ecclesia proscribi possint, anathema sit.» «Si quis dixerit, parem esse conditionem fidelium atque eorum, qui ad fidem unice veram nondum pervenerunt . . . . anathema sit.» stb. stb., mindenik propositióban a modern kultura felismeri saját iafiát, — van ilyenből elég a liberalismus házalása korszakában. De hát félre a mumussal! Az «anathema sit» nem jelent mást, mint hogy az, ki másképp vélekedik, ki az egyház tanát elveti, az egyházból kiközösitve legyen. Tehát az «anathema sit» tulajdonképen annyi, mint «kiközösitve legyen.» Igy már megcsappan a gyülölséges, szeretetlen jellemvonás, mely az «átok», «átkozott» s más hasonló, a pokolra, örök kárhozatra emlékeztető kivánságokból kirí. Mondom kirí, mert utóvégre a pokol a kiközösités hátteréből ki nem marad. De hát, hogy ha az egyház kebeléből kiközösiti azokat, kik egységét, szervezetét, alapelvét tagadják s igy existentiáját is kérdésessé teszik, azon gondolom senki sem fog botránkozni. Ezt minden társadalom és minden állam teheti, hogy azokat, kik lételvei ellen törnek, kebeléből kizárja. Lehetne tehát némely állami törvényt is igy fogalmazni, aki ezt meg ezt teszi, annak szürét kitesszük, azaz anathema sit. Mennyivel inkább áll mindez az egyházra és jogaira nézve; mely magát az egyetlen — mert kettő nem lehet — igazság tanitójának mondja. Nem volna-e ellentétben önmagával, ha mint egyház v. i. mint bizonyos symbolumot valló közönség, szemet hunyna minden tév tan, minden egyéni ötletre? Az ellenkező eljárás pedig odavezetné, hová a szétzüllés eddig valamennyi egyéb felekezetet, a tarka zür-zavarba. Ha valaki tehát katholikus dolgokról beszél, legyen szabad legalább azt követelnünk, hogy a szavakat értse s ekkép a bölcsesség ez elementáris követelményének eleget tegyen.

(*Sándor, a volt bolgár fejedelem*) mult évben betegen feküdt Darmstadtban. Sulyos beteg volt, himlő tört ki rajta. Kivánságára katholikus apáczák jöttek ágyához s ápolták

szokott önfeláldozással. Felgyógyulván, azon törte fejét, miképen szerezhetne örömet, mily jutalmat adhatna buzgó, a halált megvető ápolónőinek. Kérdést intézett a niederbronni nővérek főnökéhez, Simonis superiorhoz, megengedné-e, hogy a két nővér is csatlakozzék a római zarándoklathoz, szivesen adna nekik uti költséget. Azonban a főnök tisztelettel vissza utasitotta a szép ajánlatot azt adván okul, hogy a nővéreknek fejedelmet és koldust egyaránt ingyen, földi jutalom nélkül kell ápolniok. E felelet mély benyomást tőn a fejedelemre.

(*A Mária Terézia emlék leleplezéséhez.*) A nagy császárné és magy. királynő szép emlékének ünnepélyes leleplezése alkalmából kath. osztrák iskola-egyesület illusztrált emlékkönyvecskét adott ki e czimen: «Das Leben und Wirken der grossen Kaiserin Maria Theresia» melynek szerzője Rutte Ferencz államgymnasiumi tanár Bécsben. E müvecskére nagy szükség volt, mert a zsidó-liberalis párt szintén kiadott egy ünnepi iratot s azt a nép között a loyalitás és hazafiság ürügye alatt 1000 példányban elterjesztette azon czélból, hogy a katholika egyházat és szent intézményeit sárba rántsa. E ponyvairodalmi termék felmelegit régi elcsépelt és sokszor megczáfolt hazugságokat, megtámad egy a katholikus népnél szeretetben és tiszteletben álló rendet s arczátlan butasággal a penitentiatartás szentségéből torzképet csinál. Uj bizonyiték ez arra, hogy a zsidó-szabadkőmüves liberálismus minden alkalmat felhasznál arra, hogy a kath. egyház elleni gyülöletének jelét adja s a hazudozás és rágalmazás hozzá méltó és nála szokásos fegyvereivel a tanulatlan tömegben lelki kárt okozzon. Ezek a nép verejtékével táplálkozó hasas urak azt gondolják, hogy a kifosztott s mindenütt mellőzött kath. közönség figyelmét most is el lehet terelni *körmeikről* holmi jezsuita heczczel.

(*A szabadkőmüvesség két uj reformja.*) Taxil Leo figyelmessé tette a kath. világot azon istentelen complotra, melyet a felforgatás titkos bandája a lourdesi szüz ellen tervez. E complot Dazet György, ügyvéd fekete lelkében fogamzott meg. A gonosz szellemnek, *Eblisnek* ezen hű és

buzgó szolgája ugyancsak a mult évben Toulouseban tartott szabadkőmüvesi kongreszuson azt is javasolta, hogy a kongreszus mondja ki a törvényes és természetes gyermekek egyenjoguságát, köztük fenálló minden különbség eltörlését s a Napoleon féle codex 756, 757, 758. czikkeinek e szellemben való módositását. Az európai népek társadalmi rendje négy oszlopon nyugszik, ezek: vallás, monarchia, család, tulajdon. A szabadkőmüvesek e négy oszlop megdöntésén s a keresztény társadalmi rend teljes felforgatásán dolgoznak. Hogy mennyire vitték, mutatja az egyháznak nem egy országban, de mindenütt, hol malteros befolyás érvényesül, üldöztetése a vallásnak a politikai, tudományos és társadalmi életből eltávolitása, a királyi tekintély elhalványulása s klikkzsebelés általi helyettesitése, a népek végnélküli megterheltetése, a socialismus terjedése, s a házassági köteléknek, mint a család alapjának fokozatos profánálása és lazulása. Dazet most kimondja a házasságra a halálos itéletet, midőn egy rangba helyezi az ágyassággal. A bujkáló dühöncz másik reformja az lenne, hogy az állami közegeknek joguk legyen minden órában behatolni a zárdákba s ezeknek férfi- és nő tagjait, kik netán akaratuk ellenére ott, mintegy a börtönben tartatnának, a szent szabadság nevében revindikálni.

(*Apróhirek.*) A pápa két év előtt azt határozta, hogy a Csehországból befolyó Péterfillér az örökvárosban létesitendő Collegium Bohemicumra fordittassék. Mint egy prágai kath. lap jelenti, a Szentatya ez évben 100,000 lirát utalványozott e czélra. — Alexandriában a Jézus-társaság az uj Xavér-Collegiumot nemrég ünnepélyesen megnyitotta; Kairóban pedig, daczára a titkos szekta elhatalmasodásának, már a második iskoláját nyitotta meg. — Az equatori köztársaság elnökévé Flores választatott, Garcia Monero, a hős vértanu politikájának hive.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

KICSODA KRISZTUS AZ EMBER FIA?

Irta Dr. PETHŐ.

VII.

Krisztus az ember fia — lelkének értelmi fényében és a tudás magaslatán ugy áll elénk, mint mindenek feje. Mindent tud, amit az Isten „örök, hü gondolatai“ az elesett természetben ujjáalkotni, javitani, nemesiteni akarnak; mindent, a mi az Isten irgalmas terveivel összefügg, a mi azokra bármiképen vonatkozik. S miután minden, a mi teremtetett, lezuhant s fölemelkedni vágyik Krisztus által: azért minden lét s minden viszony szála, minden állag s minden eseték szála Krisztus ismeretébe van beleszőve, melyben az egész világrend egységes és romlatlan képe rajzolódik. — Ő tudja mindennek értékét, jelentőségét, czélját. Ez az értelmi fény földeriti előtte föladatát, az utat, a módot, mikép kell végrehajtania nagy müvét; — átizzitja lelkét, s kifesziti azt a legmagasabb égtől a legmélyebb pokolig. Ő a szellemvilág napja, mely megvilágit minden embert, ki a világba jön.

De ez a tudás, a bölcseség és tudomány kincsei, nem képezik Krisztus lelke egyedüli diszét. Az embert sem emeli az események piedestalára az értelmi fény, az ész mélysége, a fölfogás általánossága,

s annak mindent felölelő mérvei. A tökéletes ember képét, ki elragadjon s lelkesitsen, inkább az erényben keressük. Valamint az élet merő valóság, s minden ize csupa merő tény; ép ugy nyilvánulásainak értéke, becse, jelentősége a tettben van. Az ember tökélye, értéke, becse is a tett, az erény, a cselekvő erő müveiben lép föl. A cselekvő erő tökélyei az erények. Az erények pedig a természetfölötti rendben a kegyelem hajtásai. Krisztus erényei is a benne fölhalmozott kegyelmet követik; ennek fokával emelkedik energiájuk, mérhetlenségével növekszik tökélyük. A ki tehát Krisztus erényei fönségét fölfogni kivánja, annak áhitatos gyengédséggel szét kell vonni a leplet, mely a halandó szem elől Krisztus lelkének kegyelmét eltakarja, be kell hatolni az Isten szándéklataiba, melyek szerint a kegyelem kincseit Krisztus lelke számára kiszabta; el kell lesni a sz. sziv és lélek benső aktusait, melyek mint a kohóból kitörő tűzkévék nyilalnak az éjben.

Ismét előre bocsátom a figyelmeztetést, mely e részben s ez értekezés egész irányára nézve a legfontosabb! Krisztusról, az emberről van szó, arról a lélekről, arról a szivről, mely ugy lelkendezett és ugy dobogott mint a mienk; — Krisztus erényeiről, az emberéiről, melyeket mi is ismerünk, melyek aktusai kisebb-nagyobb tökélyben a mi lelkünkből is kitörnek, arról a szerelmes áhitatról, buzgalomról, könyörületről, istenfélelemről, alázatról, melyek hurjai bennünk is rezegnek, vagy legalább meg-megrezzennek. Nem az isteni lényeg örök szentségéről, melyet mi szegénykék csak analogice értünk, hanem az emberi erényről, melyet értettek a zsidók, midőn mondák: ime mennyire szerette őt, — melyet értettek az apostolok, midőn őt könyezni látták, — s melyen tetszést találtak mindazok, kik gyönyörrel észlelték, hogy ez a szerény, engedelmes, angyali fiu növekszik korban és bölcseségben Isten és emberek előtt.

Nem lehet e figyelmeztetést eléggé öntudatunkba vésnünk; minden ettől függ, hogy Krisztust megszeressük.

Krisztusnak, az embernek szentségét domboritja ki az irás; az emberek cselekedeteiben, az emberek érzelmeiben mutatja az utat, melyen tökélyre juthatunk. Aminthogy az irás seholsem tanit minket az Isten szeretetére azon inditó okból, mert az magában véve a legfőbb jó, hanem azért, mert jót tett nekünk, in specie, mert Krisztus jót tett nekünk, szeretett minket, szenvedett, meghalt s igy a tények egyszerü, megrenditő közvetlenségével indit a szeretetre: ép ugy, midőn szentségre és erényre buzdit, nem mutatja be nekünk az Isten fölfoghatlan tökélyét, — nem éri be vele, hogy csak általános programm gyanánt állitsa föl, mondván: legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes, — de midőn szentséget és erényt tanit, Krisztusnak, az ember fiának szentségét állitja szemeink elé. Ez a legbölcsebb paedagogikus rendszer, melyet az Isten Jézus Krisztusban megvalósitott éppen azon czélból, „ut dulcescat sapientia Dei.“ Midőn a szentirás valami erényre buzdit, nem találja jobb módját s hatályosabb okát, mintha Krisztusra utal. „Kiki közületek kedveskedjék felebarátjának javára és épülésére. Mert Krisztus sem kedvezett magának, hanem a mint irva vagyon: a téged szidalmazók szidalmai rám esnek.“ (Róm. 15, 1. 3.) A megvetést és szidalmazást békével türte Krisztus, hogy az embereket megnyerje, v. i., hogy nekik „kedveskedjék“; ti is tegyetek ugy „és éljetek szeretetben, mint Krisztus is szeretett minket és önmagát adta érettünk Istennek kellemes illatu ajándékul.“ (Efez. 5, 2.) Az apostol e nevelési rendszert eltanulta magától Krisztustól, ki búcsuszavában is erre hivatkozott: „ti is ugy szeressétek egymást, mint én szerettelek titeket“, t. i. a végső megalázásig, az utolsó szolgálattételig; —

bárki is mossa meg szeretetből felebaráta lábait, mint én is szeretetből tettem, hogy külön-külön előttetek letérdeltem és szeretetemnek ez alacsony szolgálatban gyönyörét leltem. Ezt mind Krisztus, az ember tette, a ki oly közel állt hozzánk, hogy mi nemcsak külső tényeit, de belső világát is magunkévá tehetjük: „Ugyanazon érzés legyen bennetek, mint Krisztus Jézusban, ki Isten alakjában lévén (v. i. Isten lévén) kiüresitette önmagát, szolgai alakot vevén föl, hasonlóvá lett az emberekhez.“ (Filip. 2, 5. 6.) Ugyanazon önmegtagadó, magát megalázó szeretet legyen tulajdonotok, mint minő a Krisztusé volt. Az önmegtagadó, magát megalázó szeretet egész a heróismusig, ez — Krisztusé, az emberé volt. Isten nem alázhatta meg magát, engedelmes nem lehetett a halálig, uj, dicsőséges nevet nem kaphatott s kitől kapott volna? hanem Krisztus, az ember, ki lelkébe zárta a leghőbb isteni szeretetet, az erény világában uj életet teremtett, uj példákat állitott, uj fogalmakat adott lelke, szive életteljéből.

E minőségében az egész emberiségnek lett szentséget s erényt illetőleg példaképe, tündöklő prototipusa; mert nekünk szól, hogy mindnyájan „erre hivattatok, mivel Krisztus is szenvedett értünk, példát hagyván nektek, hogy az ő nyomdokait kövessétek; ki bünt nem tett; sem álnokság nem találtatott szájában.“ (I. Pét. 2, 21. 22.) Mindnyájan erre hivattatunk, hogy ez egyetlen, páratlan szentnek, Krisztusnak nyomdokait kövessük. Őt, a szentség prototipusát látta ragyogni a látnok s szive hevülésétől nem parancsolhatott nyelvének, kitört ajkán a szó: „Sionért nem hallgatok és Jeruzsálemért nem nyugszom, mignem eléjön mint a fényesség az ő igaza és üdvözitője égni fog mint a lámpa.“ (Izai. 62. 1.) S mire végre eléjött s midőn lelke báját és tökéletességét ragyogón kifejtette, akkor már végére ért a látnok szerepe s már nemcsak a próféta látta fé-

nyességét, hanem mindnyájan, „láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyetlen szülöttének dicsőségét, telve *malaszttal.*“ (Ján. 1, 14.)

A megszentelő malaszt teljessége, mely Krisztusban lakozott, mely ugy volt lelkében, aminthogy van lelkünkön az isteni kegyelem, — a megszentelő malaszt mérhetlen bősége adja legvilágosabb fogalmát Krisztus lelke szentségének. Mindenesetre szent volt Krisztus, az isteni személylyel való egyesülés folytán is, hiszen nem vétkezhetett és aktusait, értelmi és akarati müködését az Isten vezette, mert a hyposztatikus egyesülésnél fogva az isteni személyé voltak; — kedves is volt az Isten előtt Krisztus lelke éppen azért, mert az Isten fia lelke volt: de azt a szentséget, mely második természetté lesz az emberben, mely által az emberi lélek istenittetik, mely által uj erőknek hordozójává válik, — azt a szentséget, mely mint forma az emberi lelket átjárja s azt a természeti rendből a természetfölöttibe átviszi, — a megszentelő malaszt nyujtja.

Tehát Krisztus lelkének megszentelő malasztja, e malaszt teljessége, e teljesség mindent meghaladó mérvei adják ez egyetlen, választott lélek szentségének fogalmát. Ezt a fogalmat akarjuk a következőkben kidomboritani.

A megszentelő malasztnak létét Krisztus lelkében s annak minden mérvét meghaladó bőségét bizonyitja mindenekelőtt az, hogy Krisztus az isteni lényeget, mint ember szemlélte; erat comprehensor etiam hic in terra. Már pedig az isteni lényeget a természet erőivel még Krisztus lelke sem szemlélhette. Kellett tehát természetfölötti erő, mely a lelket erre képesitse. Ezt az erőt kegyelemnek hivjuk.

Semmi sem oly könnyü, mint mondani, hogy a kegyelem a lélek tehetségeinek fölemeltetése, hogy részesülés az isteni természetben; de mit értünk utóvégre is e kifejezések alatt? Mig meg nem határoz-

zuk in concreto, hogy miben áll az a fölemeltetés, miben az az istenités, üres szavakkal játszunk. Az értelem „istenittetik“ az által, hogy oly müködésre képesittetik, melyre csak az Isten képes, t. i., hogy lássa az Istent, mint ő látja magamagát. Nem marad az értelem a természeti rendben, hol csak a teremtményekből vett analog fogalmakkal közelitheti meg az Istent; hanem fölemeltetik, hogy nem analogice, hanem ugy lásson és ismerjen, mint az Isten. Eszközli ezt itt a földön a hit belénk öntött habitusa, tul a siron a „lumen gloriae.“ Ép ugy az akarat „istenittetik“ az által, hogy ugy szeretheti az Istent, amint az Isten szereti önmagát. Nem szereti már az Istent azon tökéletlen viszonyban, mely az embert mint teremtményt és szolgát Teremtőjéhez és Urához füzte: hanem szereti az Istent mint Isten gyermeke s szeretni fogja teljes odaadással, midőn látni fogja Őt ugy amint van.

Ezen isteni cselekvés által lesz a lélek Istenhez hasonló; de mivel cselekedni — legalább rendszerint és állandóan — nem lehet arányos tehetség és természet nélkül, sőt mivel az isteni cselekvés csak isteni, vagy „istenitett“ természetből származik: azért a megszentelő malaszt első hatása magára a lélek állagára hat ki, informálja s ez uj forma erejében a lélek a természetfölötti rendbe emeltetik.

Alkalmazzuk már most ezt a tant.

Krisztus látta Istent már földi életében, s látta Őt azon mérvben, azon tökélyben, mely Istenhez való viszonyának megfelelt. S amint Istenfiui állásában, hozzá ember nem hasonlitható, amint fönségesebb, szorosabb kötelék Isten és emberi lélek közt nem is képzelhető: ugy a megszentelő malaszt mértéke és teljessége is, mely Krisztus lelkét elárasztotta, nem hasonlitható össze semminemü ember „istenitésével.“

Az Ige Krisztus lelkét a személy egységébe belevonta „in gremium Verbi“ s valamint ezen sub-

stantiális egyesülésnél két természet közt szorosabb, bensőségesebb viszony nem képzelhető: ép ugy a malaszt is, melylyel az Ige Krisztus lelkét képesitette, hogy bele mélyedjen s birja azt, amit adott neki, minden szentnek malasztját, kegyelmét, adományát s a Szentlélek minden bőségét meghaladja.

Lehetetlen ezt máskép csak képzelnünk is. Másmás alakban ujra föllép ugyanazon sürgető, késztető gondolat, melyet ekkép formálhatunk.

Micsoda a kegyelem rendjének, e természetfölötti rend behelyezésének motivuma Istenben? Nem lehet más, mint a szeretet. Ha már a teremtésben is a motivum, a finis operantis Dei, a szeretet volt, ha a teremtés maga nem egyéb mint külre való, esetékes, véges alakban föllépő nyilvánitása az örök szeretetnek, ha a természet rendje az Isten első szerelme: mennyivel inkább lesz a kegyelem rendjében az inditó motivum, az Istent inditó rugó a szeretet. E szeretet erejében magához vonzott: ideo attraxi te miserans tui. Ez a magához való vonzás éppen azon fönt emlitett istenitésben áll. Közelebb nem hozható a teremtmény máskép, mint ha az Isten közöl vele valami tökélyt, s éppen a természetfölötti rendbe nem hozható át máskép, mint ha az Isten közli vele természetét. S minél inkább szereti a teremtményt, annál többet juttat neki isteni természete participatiójából.

Krisztus lelke a legkedvesebb valamennyi teremtmény közt Isten előtt. De a természetfölötti rendben az Isten előtt való kedvesség szükségképen magában foglalja a kegyelmet, sőt avval azonositttatik: tehát Krisztus lelkében a kegyelem a legfőbb mérvben van meg. Igaz, hogy a személyi egyesülés által az Istenfiával Krisztus lelke egyetlen, páratlan fölmagasztaltatásban részesült; de a személyes egyesülés nem változtatott a lelken semmit, meghagyta azt természetes erőiben s e tekintetben Istenhez nem

ért közelebb. De hogy Krisztus lelke Istenhez minden tekintetben közel ne legyen, sőt, hogy más lelkek, a megszentelő malasztot birják, s e részben közelebb legyenek, azt senki sem engedheti meg. Kit szeretne Isten Krisztusnál forróbban? „Deus Christum diligit non solum plus quam totum humanum genus, sed etiam plus quam totam universitatem creaturarum.“ Summa theol. I. quaest. XX. ar. IV. ad primum.

Kell tehát, hogy az Isten Krisztus szentséges lelkét formálja át leginkább, azt a lelket emelje föl leginkább; mi által? a kegyelem által. Vagy tán Krisztusban lakjék az Isten testi valóságban, s Krisztus ne lássa, ne szeresse ugy mint szeretik mások, kik nem természetes, csak fogadott fiai Istennek?!

Az Ige mint az Atya egylényegü képe magára vette természetünket, hogy az emberben a teremtett Istenképet reformálja: azért az általa fölvett természetben kifejezte az Isten képét teljesen, hiánytalanul, melyet mindnyájan csak utánzunk, kópiázunk. Az üdvözülés e hasonulásban áll; „mert a kiket eleve ismert, eleve is elrendelte azokat, hogy *hasonlókká legyenek az ő Fia ábrázatjához.*“ (Rom. 8, 29.) Következőleg miután rajtuńk az Isten képe a kegyelem által alakul meg, Krisztus is mint előkép, a kegyelem által tünteti föl magán az Isten ábrázatját. Igy lesz ő teljes mérvben eszményünk, fejünk, s mint eszményén és fején valamennyi megujult s megigazult teremtménynek leggazdagabban lép föl lelkén a megujulásnak és megigazulásnak formája: a kegyelem; Krisztus kegyelemmel teljes!

Bizonyára Krisztus kegyelemmel teljes! Ez a kegyelem először a *megszentelő malaszt* mérhetlen ajándéka, azután a *hitet kivéve valamennyi erény* és a Szentlélek *hétszeres lelke*, végül e nagymérvü fölszerelésnek megfelelő hajtó és mozgató erő: a *segitő malaszt*. Krisztus lelkén mint életerős törzsön, e cso-

dakegyelem erejében fakadt a keresztény élet valamennyi erénye, s mindaz a szellemi tökély, mindaz a lelki erő, mindaz az indulat, áldozat és fönség, mit a kegyelem valamikor az emberi lelkekben eszközölt, eszközöl s eszközölni fog, — fölragyogott Krisztus lelkén.

A tudás, hogy Krisztus a legkegyelemteljesebb lélek s minden kegyelemnek kutfeje elegendő arra, hogy örökre lelkesitsen szeretetére. Azonban mindnyájan érezzük, mily elégtelen s homályos fogalmaink vannak a kegyelemről s következőleg mily határozatlan s éppen nem impozáns benyomást tesz ránk, ha a kegyelem bőségéről, teljességéről szólunk vagy ha Krisztus lelkét mint a kegyelem rendjének elsőszülöttjét s fejét kontempláljuk. De e bajon segithetünk. A kegyelemnek, a megszentelő malasztnak vannak nagyon is impozans kiágazásai, milyenek a lélekben székelő természetfölötti erények s az erényeknek vannak hóditó, ragyogó, csodálatos nyilvánulásaik: ezek a tettek, melyekben a malaszt isteni ereje lüktet s boldogitó, enyhitő gyümölcsöket hoz a bensőséges embernek s az egész világnak.

Hogy Krisztus kegyelmének bőségét megértsük, szem elé kell állitanunk e kegyelem bőségéből származó tetteket, s az élet impozáns valóságában, melyet az erények soha sem látott heroismusa, egyenesen isteni, mennyei, természetfölötti életnek, uj, világot alkotó erőnek minősit — kell kinyilnia, kell szinesednie azon fönséges fogalomnak, mely szerint Krisztusban a kegyelem bősége lakott. Krisztus életének impozáns valósága pedig akkor tünik elő, ha őt nem mint egyedet, ki erényben tündökölt, szemléljük, hanem az erények s az életszentség azon dicsfényében nézzük, mely reá, mint az egyháznak *fejére* visszasugárzik.

Krisztus mindenek feje .... A természetfölötti rendben a fő nemcsak elsőt, urat, királyt jelent, ha-

nem megdöbbentő titkot, mely szerint az élet, v. i. annak lelke a kegyelem, azután az élet tökéletessége, v. i. a szellem ereje, mely nemcsak éltet, hanem tökéletes müködésre, erényre, hős tettre képesit, — Krisztusból a misztikus test fejéből árad. Krisztusé minden kegyelem, mely az emberi lelkekbe szivárog, kezdve attól, mely a természetfölötti élet legalacsonyabb fokait megalkotja, egész az Isten lelke remek müveiig, melyek ámulattal töltenek el népeket és korokat. Christus est causa meritoria gratiae, Krisztusé minden kegyelem egyszersmind azon értelemben, hogy Ő az általa megujitott természetfölötti életnek előképe s igy minden tökélye e természetfölötti hatónak, a kegyelemnek benne van kifejezve.

Óriási körvonalakban emelkedik ki az emberiség életéből a fogalom, hogy mily nagy, csodálatos erő és áldás Krisztus lelkének kegyelme, ha e kegyelem müködését külön-külön vizsgáljuk, hacsak futólag is — az emberi lelkekben.

Minden szivben és minden lélekben müködik a kegyelem. Bármily jelentéktelen is közönséges lelkekben a fejlődés, a harcz és küzdelem, melyben a jobb ember megujulni iparkodik, elég erős és beható arra, hogy tagadhatatlan és félreismerhetlen nyomait a lélekben visszahagyja. Ki birná csak megközelitőleg is elgondolni a kegyelemből eredő mozzanatokat, melyek az emberi lelkekben lejátszódnak, ki birná elszámlálni a lélek Istenhez való emelkedését a hit szárnyain, vágyódását a boldogság után a remény szende, szelid sugalmazása nyomán? Azt a lassu fejlődést, tisztulást, megerősödést, mely a bünből az Isten-szeretet nyugalmasabb s azért biztosabb fokáig vezető utat jellemzi? Minden Krisztusból, a test kegyelemteljes fejéből árad. Ez az ő kegyelme, mint a vitalis spiritus a testben, mely a főből s a szivből átszivárog s áthat minden izbe s erecskébe, élővé s a lélek behatásaira alkalmassá teszi a testet: ugy

jön belőle életünk, az „ő teljességéből vettünk mi mindnyájan malasztot malasztért.“ Ján. 1. 16.

S hogy árad Krisztus teljességéből a vigaszos elevenitő kegyelem azon lelkekbe, kik hozzá hasonlóbbak! Minden nagy nemes érzülete a szivnek, minden áldozatos keserve, minden szerető lemondása, minden szent, boldogságos hevülése, mi volna más, mint a Krisztus kegyelméből, ez áldott életerős gyökérből feslő virágszál.

Minden erény Krisztusi; Ő ily életet hozott, mert uj szellemet, a kegyelem előbb soha sem sejtett vigaszát és édességét árasztotta s árasztja ki folyton a földre. Uj titkot rejtett az élet malmába, uj észt és élvezetet blazirtságába, uj virágzást és pezsdülést a fonnyadt életkedvbe, értéket födözött fel a szenvedésben, örömöt a gyalázatban, dicsőséget a megvettetésben; — s a csodamüveletekhez csak egy kulcs szolgál, megértésükhöz egy fénysugár kell a lélekbe, s egy vonzalmas édes érzés a szivbe: e fényt s e vonzalmat Krisztus kegyelmének hivjuk. Ez a kegyelem egészen az övé, ő szerezte, ő osztja s e kegyelem teljessége fönragyog imádandó lelkén.

E kegyelem mint özönlő forrás teljéből, ugy árad ki a földre Jézus szivéből; mert Jézus mint mindenek feje, minden kegyelmi életnek osztogatója. Minden megigazult az Isten gyermeke lesz, azután növekszik, erősbül, tökélesbül az Isten erejében; de mindebben nem tesz mást, mint hogy a megigazulás és kegyelem prototypusát, Krisztust utánozza, kegyelméből kegyelmet vesz át s az által hozzá hasonlóbbá válik. Erőink a kegyelem befolyása alatt vajudnak, gyötrődnek, kinlódnak, erőlködéseikben ép ugy mint szenvedéseikben Krisztus képének kifejezésére törnek, mignem mindnyájan eljutunk hozzá. Ki birná fölfogni Krisztus kegyelmének teljességét az emberi lelkek beláthatlan világában?

Ki birná fölfogni a bün nyomorát, melyet ember

megutált, a rémületet, a lelkiismereti furdalást, a kint, melyet milliók szenvedtek vágyukban az Istennel való kibékülés után? Ki birná kimérni a szenvedés keserüségét, a könyek tengerét? az önmegtagadás töviseit ki birná koszoruba füzni, melyek a büntől való menekülés kiirthatlan gyökerén sarjadztak? Mindez a kegyelem müve! Hatalmas, elementáris erő ez a kegyelem a természetfölötti rendben! Honnan veszi magát? Krisztusból! Nemcsak tőle van, amennyiben Ő a kegyelmet nekünk megérdemelte, hanem tőle van, amennyiben Ő mint feje minden Isten-gyermeknek, önmagán föltüntette a kegyelem müveiben a lelkek mindeme bajvivását és küzdelmét.

Azonban ki mérte ónsulylyal az emberi sziv mélyeit s ki foglalta össze szóban vagy irásban, ki jelenitette meg vásznon vagy kövön azt, mit a szellem világának hivnak? E szellemi világ lelke Krisztusnak kegyelme!

Még csak egyet! Krisztus kegyelmének nagyságát föltünteti a keresztény élet minden cselekedete és minden müve, de föltünteti azt főleg a szenvedő s önfeláldozó szeretet. A szeretet boldogitó világában Krisztus kegyelme megnyitja az önfeláldozás keresztutját!

Az egész kereszténység egy nagy imitatio Christi, amelynek annyi könyve van, ahány emberi, törekvő lélek. Ez a törekvés oly keserves és nehéz, emberileg szólva oly észszerütlen és fonák, a külső és belső önmegtagadás vasbilincsei oly súlyosak és görnyeztők, a szenvedésben s annak minél mélységesebb mélyében keresett élvezet oly hihetetlen, hogy csak oly mennyei, felülről lecsapó hatalom, Krisztus kegyelme győzheti.

Az emberi küzdés, s az áldozatos szeretet egész vonalán e hihetetlen csodákat folyton-folyvást Krisztus kegyelme eszközli. A természetet megbuktatja önzéseivel, okoskodásaival együtt, s megbűvitve vonzza maga után a lelkeket, kik édességét megizlelték.

„Isten szerelméért mindenre el kell magad szánnod, tudniillik fáradalmak és szenvedésekre, kísértetekre, bosszuságokra, aggodalmakra, inségre, nyavalyákra, sérelmekre, rágalmakra, szidalmakra, megaláztatásokra, pironkodásra, fenyitések s kisebbitésekre, ... ezekből készül a mennyei dicsőség koronája.“ Igy ir Kempis Tamás (III. k. 35.) a kegyelmes szeretet küzdelmeiről.

Ez mind Krisztus kegyelmének teljességéből való. Csak az Isten szeme képes belátni mindazon nagy, fönséges lelkeket, kik akár a világban, akár a kolostorok falai közt áldozatos, szeretettől hevülő s önmagukat gyülölő életet élnek. A penitenczia ridegsége, az angyali tisztaság, a lélek bensősége, a sziv szeretetlángja, az elvonult szemlélődés, oh mily tiszta, égi bájban tünnek föl a tisztátlan, romlandó testtel való érintkezésben.

Reszket a kéz s elakad a toll, midőn szolgálatába szegődik azon gondolatnak, hogy 1890. év óta a keresztény áldozatos szeretet mennyi szivet emésztett el, mennyi lelket tört meg az irgalom édes jármában. Nem kimélt méltóságot, szépséget, fényes pályát, nyugalmas, élvezetes életet, nem kimélt gyengéd kötelékeket, nem kimélt virágos reményeket, fényes jövőt, nem, — mindent az édes áldozat keserüségébe fojtott — Istenért. Szinte félemletes hatalom; a hitetlen ragályos lelki betegségnek, kegyetlen rajongásnak, a világfi esztelen tulzásnak, az édes atya és anya s a szerető jegyes szivtelen undornak nézi, — csak az, aki az áldozatot hozza, aki türi — nem, helytelenül beszélek, — aki élvezi, — az mondja gyönyörüségnek. Krisztus kegyelmének müvei, et ex plenitudine ejus omnes . . . Omnes! mindezek az apostolok, a tanitók, a vértanuk és hitvallók, a szüzek s valamennyi keresztes lélek, értem áldozatos lélek, valamennyi belőle meritett. Mert Krisztus nekünk igazság és megszentelés lett!

Milyen tehát Krisztus kegyelme?!

Igy áll Krisztus szemeink előtt, mint a kegyelemnek s minden belőle kinövő erénynek prototipusa, a ki föltünteti magán a kegyelem által reformált isteni hasonlóságot s minden tökély és erény csak annyiban létezik, amennyiben Őt utánozza s nemcsak utánozza, hanem mintegy Ő benne, szellemében, erényeiben részesül a belőle való kegyelem által.

Minden szentség és erény tehát róla sugárzik, s mindennek föl kell küzködnie Krisztushoz. Ez az „uj ember"-képződés a benső embernek hite, reménye, vágya, fájdalma által megy végbe. Ha e küzdelmeiben szem előtt tartja, hogy kicsoda Krisztus, az ember fia, akkor a lelkesülés s a vonzalmas szeretet szárnyán fogja Őt megközeliteni s nem fog idegenkedni sz. Pál tüzes indulatától, hogy szeresse mindenek fölött Krisztust, „ki nekünk az Istentől *bölcsesség és igazság, megszentelés és váltság* lett." I. Kor. 1, 30.

SOMOGYI KÁROLY ÉLETE.

(1811. apr. 1. — 1888. márcz. 20.)

Irta FERENCZY GYÖRGY.

«Das ist ein königlicher Mann, welchen nichts besiegt, als das Schöne und Göttliche, dessen Knie nichts beugt, als die Andacht.»

Ernst Wagner.

Ha nagy volt Somogyinak érdeme a magyar nemzetiség érdekeinek előmozditásában, főleg midőn a szegedi könyvtár megalkotásával nevét halhatatlanitá s a magyar elemnek

e tudomány-eszközben hatalmas támaszt adott és szellemi tulsulyát ezzel az alföld idegen elemei fölött biztositotta: nem csekélyebb mértékben illeti őt meg az elismerés a magyar-egyházirodalmi téren is, hol egyik lelkes uttörője volt a kath. gondolkozásu s ker. bölcsészeti alapon müködő iránynak, sőt első vezére az ujabb lendületet vett kath. szellemü s magyaros érzelmü irodalmi mozgalomnak. Nagygyá tették őt ama szellemi csaták, melyeket a magyar kath. egyház érdekében tollával vivott, mert ezekben nem ismert magasztosabb feladatot, mint általnok és irányok ellen küzdeni, balvéleményeket eloszlatni, s az igazságot keresni, azt minden melléktekintet félrevetésével diadalra is emelni. Azon kevesek sorába tartozott, kik az igazságot nemcsak érezték, hanem félelem nélkül kimondani s lehetőleg érvényesiteni is merték. — És ha mégis néha tévedett felfogásban, — mert hisz ő is ember volt — merem állitani, ki közeli érintkezéseimnél fogva őt jól ismertem, hogy ebben is őt nem aljas érdekek, hanem a legtisztább szándékok vezérelték.

Mondhatjuk, hogy Somogyiban ritka jellemü férfiut veszitettünk, ki képességeit csak a közérdeknek szentelte, s nem szolgálva soha mást, mint a kath. egyházat és magyar hazát, fáradozásaiért magasabb kitüntetésekben nem kereste jutalmát.

Nemes tulajdonai, rendkivüli tudománya, irodalmi tevékenysége, nagy mérvü jótékonysága, a Magyar Sion legkiemelkedőbb alakjai közé avatták őt.

A «Magyar Sion» hivatásszerü kötelmet teljesit tehát, midőn a magyar egyház-irodalom nagy tudományu müvelőjének életét mutatja be főbb vonásaiban t. olvasóinak.

* * *

Atyja Somogyi Csizmazia Sándor, nyitramegyei farkasdi illetőségü protestáns nemes család ivadéka, hites táblai ügyvéd volt; de többnyire a b. Podmaniczky-család egyik vagy másik tagjának vezette gazdászatát. Anyja Kelemen Borbála, a pest-belvárosi főtanitó s karmester leánya volt.

Öt gyermekük[1] közül a második Tisza-Földváron (Hevesm.) született 1811. április 11-én, hol ekkor S. Sándor b. Podmaniczkynál mint uradalmi tiszt müködött, rövid idő mulva azonban családjával Pestre költözött, hogy a báró pénztárát kezelje. A családnak ez állandóbb tartózkodási helyén növekedett föl aztán Károly is.

A szülők vegyes vallásuak lévén, Károly atyja ref. vallását követte s vele a reform. istenitiszteletekben is részt vett; bátyjával pedig a prot. vallási tanitásra is eljárt, az Urvacsorában azonban zsenge koránál fogva még sem részesült. E mellett kath. anyjával s rokonaival többször a kath. istenitiszteleteken is megjelent s a kath. szertartások, főleg a litániák melancholikus dallama nem egyszer mélyen meghatá a nemesb érzelmekre hajlandó gyermek fogékony lelkét.

Az erősen hulló zápor bár földre hajtja a növényzetet, de éltető elemét közölve, annak üdébb tenyészetet ad: ugy nem egyszer sujtják le az embert is a különféle csapások, de csak azért, hogy jobb fordulatot adjanak életének.

1820. junius 13. S. Sándort is kemény megpróbáltatás érte; egy szerencsétlen kiraboltatás közben elveszté minden vagyonát s minthogy a baj nem igen jár egyedül, ehhez még sulyos betegségbe is esett s környezetébe az inség keserü napjai is beköszöntöttek. E balsors azonban nem volt üdvös következmények nélkül. Az elcsüggedt férjet, ki mármár élte megsemmisitésére gondolt, e nehéz csapások készitek elő s tették fogékonynyá a vallásos neje által ajánlott egyedül üdvözitő kath. hit befogadására. Igy lett a 9 éves Károly is ekkor atyjával katholikussá, ki ezután nem sokára Klobusiczky Péter kalocsai érsek bizalmát megnyerve, annak gazdasági főszámvevője lett.

A boldognak mondott gyermekkor, mely számosaknak csak örömeket nyujt, Károlyt elég korán az élet szükségei-

[1] Sándor, Károly, Eleonóra, Karolina és György. Már csak ez utolsó él Nagy-Kőrösön, mint köztiszteletben álló földbirtokos, okleveles ügyvéd s jóhirnevü hasonszenvi orvos, kit messzeföldről látogattak a betegek, mig törteli birtokán gyakorolta jótevő tudományát. Nem egy felgyógyult hálásan emlegeti a jeles «törteli doktort.»

vel ismerkedteté meg. A család szomoru sorsa, a jobb módot követő nélkülözés, mélyen hatottak a zsenge gyermek kedélyére, — korán megtanitották őt az életet komolyabb oldaláról szemlélni. Másrészt pedig a müvelt lelkü szülők befolyása félreismerhetlenül jótékonyan hatott szellemi tehetségeinek fejlesztésére. Fönkelt lelkü anyja is müvelője volt az irodalomnak s Pichler Karolina egyik szép, erkölcsös irányu müvének a «Hasonlatosságok»-nak magyarra forditásával adá jelét müveltsége- s magasb képzettségének. Atyja meg hivatásszerüleg foglalkozott az irodalommal, segédkezett Kulcsárnak a «Nemzeti Ujság» szerkesztésében, a «Hazai s Külföldi Tudósitások»-at pedig maga szerkeszté; a «Dentumogerek»-nek is ő volt a szerzője.

A kis Károly ily környezetben idejekorán kedvet kapott a könyvekhez, annál is inkább, miután atyja könyvtára is a gyermekszobában volt elhelyezve. Még a jobb napokban instructor is járt házukba bátyja oktatására s ő játék helyett inkább ott szemeskedett a könyvek körül s anélkül, hogy elemi iskolákat járt volna, már otthon megtanulta ekként az irvaolvasást, sőt a latin nyelv elemeit. Szerény magaviselete s értelmessége által Wartensleben grófnénak is kedvenczévé lett, ki nem egyszer elvitte őt gyömrői kastélyába gyermekeihez, Guszti és Idához játszótársul. Egyszer a kis Károlyt a jó grófné magyar és német nyelven tett folyékony olvasásáért egy ezüst pénzzel is megajándékozá.

A gyermek első játékszereiből méltán szoktunk következtetni annak hivatására. Károlynak első játékszerei, első örömei is a könyvek, nem jelezték-e előre mire termett e gyermek . . . . ? ! «Tudom, hogy kertünk egy fája zöld sátora alatt — irja ő — olvastam Kisfaludy Sándor regéit és sirattam hőseit. Zrinyi Vidjének sorsán már korábban, alig 6—7 éves koromban hulltak már könyeim, midőn Szigetvárának ostromát könyvekből rakott vár és papirkatonák személyesitették.»

Szerényebb kedélye a kis Károlyt a fiuk zajosabb kedvteléseitől távoltartá s inkább növére Lóri s pajtásai körébe vonzotta; többnyire pedig kertjük magányát kedvelte,

hol tetszésére tanulhatott, irt s rajzolgatott. «Ily életmód mellett, — irja jegyzeteiben — természetesen elegendő idő jutott a képzelődésre, de nem csak erre, hanem a komolyabb gondolkozásra, az elmélkedésre is. Istennek örök hála a Gondviselésnek azon csodás utjaiért, melyek megtanitottak magamban lenni s nem szorulni a külvilág, az idegenek társaságára .... Még a távoli lakból[1] iskolába menő gyermeknek is elegendő ideje maradt a több, mint félórai uton a gondolkozásra, öneszméletre. S ha sokszor kinos volt is a rémitő hidegben, rossz és elégtelen ruházatban, vagy iszonyu sár- eső- és vizben (az üllői ut akkor még nem lévén sehol kövezve s a két felől csinált mély csatornákba a Duna vize sokszor visszatolulva kiöntéseket is képezett) haladás, főleg ha ez utat még a nehéz leczkék miatti félelem és éhség is, nemcsak az otthoni fájdalmak, a szülők gyakori betegsége s aggodalmai, sőt saját betegségem is nehezitették, mégis máskor meg a legnagyobb élvezettel valának összekötve a tavaszi s nyári szebb napokon az iskolából hazatérőnek ábrándozásai, melyeket a virágzó fák, kertekből kilátszó növények stb. látása még kellemetesebbé tett.»

A kegyesrendüek pesti középiskoláját látogató fiu kiváló tehetségével s kitartó szorgalmával rendesen az elsők sorában vivott ki magának megérdemlett helyet; ez pedig nem volt csekély dolog a fényes szellemi tulajdonokkal s előkelő származással dicsekvő b. Eötvös József, b. Wenckheim Béla, Somssich Pál, b. Ürményi, Kárász, Peláthy, Dömötör, Pető stb. iskolatársakkal szemben.

Ifjukora jellemzését és szellemét, mely azt átlengé nem adhatom elé hivebben, mintha saját életirati jegyzeteinek idevonatkozó részleteit idézem: «Minek csalnám magamat és ámitanék másokat? Én egyedül Isten szigoru, de atyailag bölcs gondviselésének müve vagyok, ha valami vagyok. Én nem magamtól, csak az ő késztető, ha szabad volna mondani, kényszeritő intézkedései által vitettem azon pályára, melyen üdvömet elnyerhetni reménylem ... Én nem

[1] Lakásuk a serfőző utczában volt a Gschwindt-féle szeszgyár helyén.

dicsekedhetem, nem is akarok dicsekedni már gyermekéveimben tanusitott erélyes önakarattal, vagy minden körülményektől független elhatározással a papi pálya választásában ... Én egyedül a gondviselés, az általa rendezett körülmények müve vagyok... Mit is határoztam volna el magamat, én, ki szegénysége- s tehetetlenségének érzetében alig mertem a lehetőségre gondolni, hogy a clericába bevegyenek? Pártfogók nélkül, kikre azon időben nagyon is szükség volt, vetélytársakkal osztályomban, kik szülőik tekintélyénél fogva bizonyosak lehettek a fölvételről, a minthogy be is vétettek (Peláthy Dömötör, Petö stb.) jóllehet többnyire ki is léptek utóbb, nekem csak a ködfátyolos jövőben engedtetett szabad merengés; minden lehetőségre levén kilátásom; de meg is barátkozván minden sorssal és sokszor megirigyelvén az egyszerü pór- és földmivelőét ... vagy még szegényebb napszámosét, ki függetlenül, egyedül Istenre bizva sorsát naponkint fáradságos munkával érdemlett kenyere után él.

Nem, a papi pálya előttem nem állott tisztában, még csak terveket sem csináltam ezt illetőleg ... Jóllehet atyám minden alkalommal emlékeztetett rá, s éleszté a vágyat utána: talán maga is világos czél nélkül. De az élettökély gyakran és jókor ragadá meg szentebb vágyaimat ... és a mint hiszem 9-ik születésem napján, a bold. Szüz oltára előtt (az iskolai kápolnában, Pesten a piaristáknál) tett szüzességi fogadásomat, a gyermekileg jó, s őszinte szivvel felajánlottat kedvesen fogadta az ég... S vajjon nem könnyü lett volna-e végkép megválni az ezen irányban füzött gondolatoktól, midőn a gymnasiumi pályát végezve, jóllehet meglehetős iskolai bizonyitványokkal ellátva és végső szegénységre jutott szülőim az iskoláztatás terheit alig valának képesek tovább viselni, mégis, sem be nem vétettem, sem valamely iskolai ösztöndijhoz jutni nem leheték szerencsés. (Pozsonyban később adhattam volna azt, mit magam egykor elnyerni nem valék szerencsés convertit. stip.) .. Oh e segélyre a kir. tanácsosok fiai stb. számolhattak csak: valamint a bevételhez a pártfogoltak gyermekeinek látszott reményök lenni, azoknak kik a csakhamar megunt szemina-

riumi életet pár év mulva világi örömekkel valának fölcserélendők. Ezek bevétettek: engem fiatalságom miatt(!) elutasitottak puszta reménynyel . . . jövőre. Pedig azt tartom, ha valamely fiu, daczára kevesebb éveinek, képes jól megfelelni azon kötelességeknek, melyeket idősebbek sem töltöttek talán oly jól be, kik mégis bevétettek, az igyekezet és jóakarat eme világos bizonyitványai méltók valának más fogadtatásra, kis bátoritás és ösztönre találni . . . De Isten a végtelen bölcseségü nem akart ebben részesiteni: Ő egyedül magát akarta hálára méltóul a sokat türt és szenvedett gyermekkel megismertetni, nem a világot és az embereket. Akarta, hogy egyedül neki legyek lekötelezettje...S vallom is magamat annak végleheletig, az egész örökkévalóságban. «Gratia Dei sum id, quod sum.» (I. Cor. 15, 10.) Vajha mondhassam egykor magamról azt is, a mi következik; mint örömest mondom az apostollal azt mi méltatlanságomat bizonyitja . . .»

A középiskolát korán és fényes sikerrel bevégzett ifju, miután fejletlensége s ifjukora miatt a papnövendékek sorába föl nem vétetett, a bölcsészeti tanfolyamra adta magát s a pesti egyetemen egy ideig Imre János bölcsészeti előadásait hallgatta, mi nem csekély előnyére szolgált gondolat- s képzelettehetségének fejlesztésére.

1827-ben végre Rudnay Sándor b. e. biboros érsek fölvette őt a nagyszombati papnöveldébe; kiváló tehetségeinél fogva pedig nemsokára a budapesti egyetemre küldé a hittudományok elsajátitására. A már is ritka képzettségnek örvendő ifju levita, itt megtalálta azt a teret, melyben első fényes jeleit tüntethette elő irodalomra-termettségének; jóllehet ekkor már atyjának a «Hazai s külf. Tudósitók» szerkesztésében segitője volt.

A nemzeties szellemnek szomoru emlékü hanyatlása, mely a multszázad második felét s e század elejét is oly gyászosan jellemezte, a nemesbek lelke előtt lealázónak tünt fel, s mind többen és többen sorakoztak a szégyenteljes állapot megszüntetésére. Mig az 1825-ki országgyülés az alkotmány fentartására törekedett s önvédelmi harczában meg-

elégedett nehány ujabb sérelem orvoslásával: addig a nemzetet a kötelesség érzetére ébreszteni s biztositani nemzetiségünket az irodalmi mozgalmaknak jutott feladatává.

Széchenyi felemeli hatalmas szavát, rámutat a mulasztásokra, szól, szervez, lelkesit, áldoz és alkot. Vörösmarty, Czuczor, Kisfaludy lantot véve kezükbe, a nemzeti lelkesedés legérzékenyebb hurjait penditik meg. S a nemzet ereiben fölpezsdül a vér s hatalmasabban lüktett mint valaha. A nagy Széchenyi akademiát létesit, s ugyancsak ez időben a lelkes növendékpapság Pesten «magyar gyakorló iskolát» szervez, melynek élére közbizalommal Somogyi Károlyt állitja 1830. aug. 10-én.

Somogyi, Ihász, Körmöczy, Csajághy, Nagy János stb. voltak ama jelesek, kik a már előbb megdőlt «magyar társaság» romjaira uj bátorsággal föllépve számos nehézségeken kitartó lelkesedéssel erőt véve, megalkották a magyar kath. egyházirodalomnak bölcsőjét a «magyar gyakorló iskolát,»[1] mely szerény irodalmi kör azóta a kath. egyház számos kitünő irójának nyujtott első gyakorlati tért, s adott lelkesitő ösztönt a későbbi nagy fontosságu müködéshez.

Ez iskola megvalósitásával mily nagyhorderejü munkát végeztek az ifju alapitók, mennyire átértették ennek jövőre is kiható fontosságát, mutatják ama mély belátásról tanuskodó, lelkesitő szavak, melyeket az első előülő Somogyi bucsuzólag intéz (1831) társaihoz. «Azon örömmel válunk meg e társulattól — ugymond, — hogy azt a gondolatot, mely a mi képzelődésünket oly sokáig gyönyörüséggel foglalkoztatta, valósitva láthattuk, s hogy azt a mit magunk nem régtől fogva óhajtottuk ugyan, de tökéletesen nem érezhettünk, legalább mások egész kiterjedésében fogják érezni s használni.

«Mindig előttetek lebegjen a czél, melyre ösztönöz benneteket nemcsak a hazának szeretete, hanem fényes rendeltetéstek is, mely ügyekezeteitekben tulajdon diszére s hasznára szolgáló eszközt találand.» Ha állhatatlanság, gyen-

[1] Séda «A közp. növp. m. e. i. iskolájának története» 32—42 lapjain érdekes képét nyujtja eme küzdelmeknek s az iskola megalakulásának.

geség lett volna akkor elállni szándéktoktól, midőn még magatokra hagyatva több akadályoknak elháritása fárasztotta állhatatosságtokat, már mostan meg nem felelni a méltó várakozásnak, kárhozatos háládatlanság lenne.»[1]

A szerény egyesület, melynek megalkotásában Somogyi kiváló részt vett, s melynek ily lelkes elnöke volt, nem csoda ha szivéhez forrott. Érdeklődéssel szemlélte annak müködését, gyarapitotta nagybecsü könyvadománynyal s pénzzel; éltefogytáig kegyelettel őrizgette beszédjét, melylyel mint első előülő az iskola megalakulási gyülését megnyitotta.[2]

Az ifjukor számitásaiban rendesen tulzó szokott lenni; s ha még a tehetségesbet az iskolai sikerek, a nyert dicséretek mintegy feljogositani is látszanak jövő nagyságának előképzelésére, — mind erősebb vágy ébred lelkében a nyilvános müködés szabadabb terére lépni, hogy czéljához közelebb és közelebb jusson.

Somogyi az ifjukor emez ábrándos világában nem kapatta el magát, nem kereste képzeletével a légvárak magasbanyuló ormait, hanem szerényen alant, közhasznu tevékeny életben vélte föllelhetni a biztosabb talajt, melyen jövőjét, boldogságát megalapithatja. «Nem láttam — ugymond — a professorságban nekem való pályát . . . Hisz éppen ez tartóztatott vissza a seminariumban is attól, hogy rigorosumokat tegyek le; holott 7—8 iskolatársam volt doctorandus, kik közt pedig nem egy tárgyból valék első; a szükséges pénz pedig le vala téve az akkori primás (Rudnay) kegyességéből az igazgatónál s csak folyamodnom kellett volna; — de másrészről éppen ezért bizvást elmondhatom azt is, hogy sem könnyü élet, sem gazdagság vagy méltóságok vágya nem vitt a szentélybe. Sokkal szerényebb és félénkebb valék, hogy sem ezek elnyerhetésére gondoltam volna; vagy talán már ekkor megtanultam ezekben nem helyezni a boldogságot és Istennek nem pénzért szolgálni szép-

[1] Séda i. m. 42. l.

[2] Pár évvel előbb mutatta s olvastatta fel velem e beszédet; de melyet most, miután iratai rendelkezésemre nem állanak, csak felemlitenem lehet.

nek találtam. Bármint legyen, ezekre megvallom soha sem gondoltam. Kis plebániában müködni, hol papi kötelességeim teljesitésében segédre nem szorulok, ez volt egyedüli nagyravágyásom. Erre törekedtem mindig... és Isten nem engedte elnyerni.»

Ily alázatos lelkülettel s mély felfogással tekintett jövőjébe az ifju, nem kecsegtetve magát a szerencse kedvezéseivel; hanem a gondviselés karjaira támaszkodva egész odaadással komoly munkához látott. Iskoláinak fényes sikerü bevégzésével nem pihenésre gondolt, hanem fokozott buzgalommal, a tudományszomj égő hevével látott tudományos ismereteinek szorgalmas gyarapitásához. Azt tartva, hogy «A tudomány kincs, munka hozzá a kulcs.» Mint végzett papnövendék a pesti közp. papnevelőház könyvtárában tölté többnyire szünidejét, s egyéb müveken kivül Fleury nagy terjedelmü egyháztörténelmét is nagy részben átolvasá s nevezetesebb helyeit kivonatolta, mint nem régen emlité.

1831-ben miután még fiatalsága miatt nem volt fölszentelhető, mint szerpap Komáromba lett küldve segédlelkészül; 1833-ban pedig Udvardra, mig végre 1834. apr. 11-én pappá szenteltetett, s Gyöngyösre költözött, hol 3 éven s nehány hónapon át Gosztonyi septemvir gyermekeinek volt nevelője; itt annyira megkedvelték a fáradhatlan buzgalmu s nagy ismeretü mindamellett szerény ifju papot, hogy fájdalommal s nagy nehezen váltak meg tőle, midőn 1838-ban Patakra rendeltetett káplánnak.

Az oly sokakra szomoru emlékü 1839-ik év Somogyi érzékeny szivén is mély sebet ejtett, — a halál jó anyját ragadta el ekkor tőle. A Pesten romboló nagy árviz u. i. a szegény menekülni akaró nőt magával sodorta, s bár a hullámokból kimenték őt, az erős meghülés mégis rövid idő alatt halálát okozta. A vész helyére sietö Károlynak sikerült még életben találni az akademia épületben fekvő szenvedőt s a viszontlátás vigaszával megédesiteni a jó anyának végső fájdalmait. A fájdalmas emlékek szoktak legmélyebb nyomokat hagyni az emberi szivben. Somogyi szivébe is mélyen vésődtek ama keserves napok; s a forrón szeretett anya

szenvedéseire gondolva még öreg napjaiban is nem egyszer hullatta a jó fiu az elérzékenyülés könyeit. S mint szent ereklyét oly kegyelettel őrizte édes anyja arczképét, melyről egy mély bensőséggel irt költeményében a többi közt ily meghatóan szól anyja emlékéhez:

«Kiszenvedéd, mit egy halandó s érzelem-
Teljes kebel szenvedhet . . . és egy második
Monika lől szegény atyámnak és nekem
Emléked áldom én ezért, s áldják velem sokan.»

Patakon zajtalan tevékenységben s komoly tanulmányok közt folytak napjai. Sok apróbb, nagyobb értekezést irt, de a nyilvánosság terére nem lépett velök. Nagy gonddal dolgozta ki szent beszédeit, s mint nem egyszer előhozá: soha más beszédjét el nem mondá, de sőt az önmaga által készitetteket sem adta elő ismételt alkalommal. Sz. beszédeiben a szentirásnak és szent atyáknak bő ismerete tárul elénk: főleg pedig mélyreható bölcsészeti felfogás jellemzi azokat. Világos beosztás, meggyőző érvelés, találó kifejezések, meglepő hasonlatok teszik eme beszédeit is kiváló becsüekké. Utóbbi időben ezek kiadását is tervezgette; de a rendezésre, sajtó alá bocsátásra már nem maradt elég időnk.

Eddigi munkálkodása Somogyinknak csak előkészületnek tekinthető későbbi nagykihatásu irodalmi szerepléséhez. Előbb maga tanult, hogy másokat tanithasson. A magy. kir. kath. tudomány-egyetem hittudományi kara által 1838-ban kitüzött egyik jutalomkérdés szolgált neki első kedvező alkalmul, hogy magára vonja a tudományos világ figyelmét. A Horváth-dijban részesült müve 1841-ben ily czim alatt: «A törvények iránti engedelmességről különös tekintettel korunkra,» látott napvilágot; s szerzőjének tudományos hirnevét gyorsan megalapitá. A «Tud. Gyüjtemény» is következő elismeréssel szól e müről: «Ezen fontos kérdések megfejtésében szerencsével járt el szerző, kinek munkáját főleg az ifjuság tanitóinak figyelmébe bátorkodunk ajánlani, mint olyast, mely különösen képes mind velős és nyomós okoskodásai, mind kellemetes irásmódja s a világos és logikai rend

s ritka tudományos készület által az ifjaknak, a haza reményinek s jövendő polgárinak szivébe a törvények iránti engedelmességet jó eleve becsepegtetni.»

Még e könyv megjelenése előtt értesülvén Szaniszló Ferencz, ki 1840-ben a «Religio és Nevelést» meginditotta Dertsik egyetemi rector magasztalásaiból Somogyi ritka képzettségéről, legott rajta volt, hogy minden áron őt segédül maga mellé vehesse, mi nem csekély fáradságába is került Kopácsy akkori hgprimás ellenkezése mellett. Budapestre kerülvén Szaniszló mindinkább igazolva látta az ifju tudóshoz füzött reményeit. Lapját Somogyi valóban kiváló értékü tudományos értekezéseivel gazdagitotta, melyekkel mindinkább magára vonta a közfigyelmet.

1841-ben Kopácsy J. primás Esztergomban a végzett papnövendékek számára ujonan felállitotta a presbyteriumot azon czélból, hogy abban az egész theologia összefoglalt ismétlésével a nyilvános müködés terére lépő ifju leviták alaposabb készültséget nyerjenek. S e sokoldalu képzettséget igénylő tanári állomásra a főpásztor legkiválóbb papjait alkalmazta. E megtisztelő bizalom először is Somogyit érte,[1] ki ez állásában is dicséretesen megfelelt nem könnyü feladatának, jóllehet nem is volt hittudor.

Azonban Szaniszló a «Religio és Nev.» tudós szerkesztője sokkal inkább ismerte és méltányolta Somogyinak fáradhatlan szorgalmát, ügyességét és tudományos készültségét, semhogy ezen oly sok nehézségekkel egybekötött irodalmi vállalatnál közremunkálását tovább nélkülözhette volna, azért ismételt kéréseivel sürgette Somogyinak a szerkesztőséghez csatlakozását, mig végre Kopácsy hgprimás engedett és S. visszatért 1843-ban Pestre, hogy tulajdon joggal a «Rel. és Nev.» szerkesztését átvegye, mit az akkori viszonyokkal szemben igazi vakmerőségnek lehet tekinteni. Nem volt csekély vállalat — ugymond ő — a «Rel. és Nev.» kiadásának elvállalása, egy oly lapé, mely a nálamnál sokkal nagyobb tehetségü s hirü megalapitónak harmadfél év

[1] Utódjai Haynald L. és Simor János most k. főpásztorunk voltak.

alatt husz ezer váltó forintnyi veszteséget okozott. Nekem nem volt oly hivatalom, mely mint egy pesti papnövelde igazgatójának, lakást teljes ellátást biztositott, sem kanonoki jövedelmem, nekem nem voltak pártolóim; az egy hatalmas ur, Klobusiczky érsek is végnapjait élte s további gyámolittatást — minőre nem is számitottam — nem engedett várni... Nekem nem volt semmim — nehány könyvemen s az Istenben vetett bizodalmamon kivül, mely némi tehetséggel felruházott, a kor kivánatainak megfelelő munkával másoknak is hasznot, de magamnak is tisztességes ellátást szerezni. S ebben nem csalódtam. A lap figyelmet gerjesztett, s ennek következtében részvétet is oly mértékben legalább, hogy megvonva magamtól minden kényelmet és nagyralátó fitogtatást mellőzve, egy ideig legalább fentarthattam magamat... S ha a püspöki kar főleg Lonovics és Fogarassy közbevetése folytán nem szavazta volna is meg az évi segélyt három évre, ki birtam volna a terhet tartani, mert akkor segédet nem tartottam volna, mi ugy sem szolgált nagy könnyebbségemre, — mert azok mellett is, saját munkámmal s vidéki közleményekkel töltöttem be a lap minden számát, magam végeztem a szigorubb javitást, igen sokszor talált iróasztalomnál a felkelő nap egy folytonos irással töltött éj után. Segédeim[1] nagyrészt csak javitás és ismertetésre váró könyvek olvasásával voltak elfoglalva.»

Csak kitürése, páratlan buzgalma s az ügy szentségétől áthatott vallásos lelkülete eszközlék, hogy a magyar időszaki sajtó körében egyetlen kath. lap, az eleinte mutatkozott részvétlenség miatt meg nem bukott. De ő lankadást nem ismerő serénységgel folytatta kezdett munkáját, s az életszükségeihez mért s a hittani tudományok különböző ágaira kiható czikkeivel ébresztette paptársaiban a magyar egyházi irodalom iránti rokonszenvet s a kor kérdéseit helyes tapintattal fölfogva s alaposan megvitatva a kath. hit és nevelési tanoknak előharczosa lőn.[2]

[1] Szerkesztő segédei egyházunk s irodalmunk eme jelesei voltak: Pauer János, Nogáll János, Danielik János, Santhó Károly.

[2] Ferenczy, Danielik: Magyar irók I. 417.

Igen, küzdött a tudomány gazdag készletével, az igazság győzhetlen hatalmával, az érczjellem szilárdságával, a gondolkozás vas következetességével, a benső meggyőződés és lelkesedés lángbuzgalmával fölvértezve. S ez hatott! Jeleseinkben fölélesztè a tetterőt, — sikra szálltak s együtt harczoltak vele egyházunk kitünőségei. Ez időtől fogva a «Rel. Nev.» hasábjai a legelőkelőbb tehetségü egyházférfiak neveit ragyogtatá.

Tagadhatlan, hogy e részben Somogyi személyes kiváló tulajdonainak is nagymérvü hatása volt. A tespedő részvétlenséget, közönyösséget legyőzni csakis a semminehézségtől vissza nem rettenő szilárd akarat, a szivós kitartás volt képes, melyekkel S. oly gondviselésszerüleg rendelkezett. E nélkül nem is lehetett volna uttörő vállalatában a magyar kath. egyházirodalom szent ügyét oly dicséretes sikerrel előbbre vinnie. Találóan jellemzik őt e tulajdonságaira nézve saját szavai: «Az atyámtól örökölt bátorság, legalább hidegvérü megvetése a fenyegető veszedelemnek, a kitartás, mely daczolt a legiszonyubb megpróbáltatásokkal is, a nélkül, hogy meghunyászkodtam volna az erőszak előtt — nem hagyott el a legválságosabb időpontokban, midőn elhatározásomtól egész jövőm, nemcsak vagyonom, de életem és jellemem beszennyezése vagy szennytelenül maradása függött. E tulajdonságot kétségkivül atyám tanitása és példája szilárditotta meg jókor bennem, annyira, hogy olykor magam előtt is megmagyarázhatlan makacsság színét öltötte: de mégis következetesség volt . . . Hallgatag erő, s alázatos nem engedés.»

És éppen e szivós akaraterőre volt szüksége ama mozgalmas és ellenséges áramlatu időkben a magyar kath. irodalomnak. Jó volt, hogy ekkor Somogyi lapjával résen állt s meg nem hátrált. Kérlelhetlenül és rögtön czáfolta a felmerülő téves eszméket; a tudományos vádak és ellenvetésekkel szemben meg nem zavarodott, meg nem tántorodott, — roppant olvasottságával, s a dolgok mélyére látó éleselmüségével, oly meggyőzőleg felelt meg mindenkor, annyi világossággal, bájjal és emelkedettséggel irt, oly klasszikai

kellemmel kezelte a nyelvet, hogy a kath. olvasó közönség országos elismerését vivta ki, Magyarország müvelt katholikusainak kedvenczévé s ünnepeltjévé lett.

A vágsellyei esperesi kerület üdvözlő irata nyitotta meg a lelkesült elismerések sorát, melyek azután az ország számos vidékéről mind megannyi örömtüzek villantak fel a jeles szerkesztő tiszteletére; jelentve mindenfelől, hogy tetszésre találtak a kath. igazságok és érdekek védelmében kitüzött elvei s kifejtett munkássága. 1845. febr. a pécsvárosi papság egy szép ezüst feszülettel[1] s igen rokonszenves felirattal, melyet Haas Mihály szerkesztett, kedveskedett. Az esztergomi, nagyváradi papság szintén elismerő nyilatkozatokkal s aláírásokkal örvendeztette meg a lelkes szerkesztőt; de sőt Majer István ügybuzgósága mellett 1846-ban Somogyinak Barabás által rajzolt sikerült könyomatu arczképe is közre lett bocsátva emez aláirattal: Somogyi Károly esztergom főmegyei áldozópap, a Religio-Nevelés folyóirat szerkesztője. Egyháziirodalom körül szerzett bokros érdemeinek méltánylatául tisztelői.

1847. okt. 3-án pedig a pesti magy. kir. egyetem hittudományi kara önmagát tisztelte meg, midőn a vallásos irodalom terén nagy tekintélyre emelkedett tudós Somogyit hittudori oklevéllel tüntette ki.[2] (Folyt. köv.)

A SZT. MIHÁLY FŐANGYALRÓL NEVEZETT KÖRTVÉLYESI APÁTSÁG.

Irta és ft. dr. Palotay Ferencz körtvélyesi apátnak ajánlja

ZSATKOVICS KÁLMÁN.

(Folytatás.)

Azon kérdésre, miért nevezi Mátyás Lukácsot egyszerüen csak plébánosnak, Lutskay[3] azzal felel, hogy a latin

[1] Ranolder János akkor egyetemi tanár volt a kézbesitő.

[2] Az oklevelet Szabó Al. János egyetemi rector és Fogarasy Mihály scutarii vál. püsp. a theol. kar elnöke s a hittani tanulmányok igazgatója irták alá.

[3] Lucskay II. 152.

szertartásu főpapság minden lehetőt elkövetett a középkor folyamán arra nézve, miszerint a schismaticus főpapokat a hiveik s a világ előtt megvetettekké tegye s igy nem engedte, hogy azok hivatalosan püspököknek neveztessenek. Ez okadatolást azonban sokan nem hajlandók elfogadni az okból, mert Mátyás köztudomásulag nem nagy barátja volt a római sz. székнek s igy a latin szertartásu főpapság jogtalan kivánságainak sem igen lehetett kész teljesitője. A kik azonban ez ellenvetéssel kivánják a Lucskay okadatolását megdönteni, azokat Dulicskovics[1] arra figyelmezteti, hogy vegyék figyelembe az oklevél keltét s ezzel azt, hogy a csak pár hónapos király nem érezvén még magát elég erősnek arra, hogy a hatalmas latin szertartásu főpapsággal szembe szálljon, — jónak látta mellőzni Lukácscsal szemben a püspöki czim használatát.

Mind e kifogások és ellenvetések azonban teljesen tárgytalanok, miután Mátyás 1488-ban[2] kelt egyik oklevelében is csak presbyternek nevezi Lukácsot, — s igy mintegy közvetve igazolja azon nézetemet, miszerint Koriátovics nem alapitott a Csernekhegyen a zárdával kapcsolatban püspökséget s hogy igy Lukács sem volt püspök, kit Mátyás bizonyára püspöknek czimezett volna, — ha e czim őt megillette volna, a mint már előbb t. i. 1479-ben kelt egyik oklevelében a gyulafehérvári schismaticus érseket «Reverendus Metropolita» czimmel illeti.[3]

Abbeli állitásom igazolására, hogy Lukács nem lehetett püspök, megjegyzendőnek találom azt is, hogy mig a schismaticus érseket «Reverendus» czimmel tiszteli meg Mátyás, — mely czimet a királyi oklevelekben csak a latin s az egyesült görög szertartásu főpapoknak szokták volt megadni, — addig Lukácsnak semmi czimet sem ad, holott ha Lukács püspök lett volna, — bizonyára legalább is «honorabilis» vagy «venerabilis» czim illette volna, a mint pl.

[1] Duliskovics II. 55.
[2] Basilovics. I. 19. 20.
[3] Mészáros 94. 95.

Bizanczy apostoli vicarius 1718-ban az iránt irt fel az udvari kanczelláriához, hogy a hivatalos iratokban ne czimezzék őt, mint valami schismaticus püspököt «honorabilis» vagy «venerabilis» névvel, hanem adják meg neki az unitus püspököket illető «Reverendus» czimet.[1]

A mi azon körülményt illeti, melyet Fenessy egri püspöknek Kollonicshoz intézett informatiójából meritett Lucskay, hogy t. i. a munkácsi püspökséget öt falu s a munkácsi uradalomtól bizonyos természetbeni szolgálmányok illetik, — abban a nézetben vagyok, hogy az valótlan; miután a püspökségre vonatkozólag Koriatovicstól alapitó oklevél idáig napfényre nem került s nem is igen fog kerülni s miután másrészt Mátyás is csak arról a két faluról emlékszik, a miket Koriatovics a zárdának adományozott, holott, ha Koriatovics alapitotta volna a munkácsi püspökséget is, ugy bizonyára a püspökség javaiba rendelte volna Mátyás bevezetni Lukácsot, nem pedig a zárda javaiba.

Nem kevésbé támogatva érzem magam e nézetemben a Kollonics eljárása által is, ki mint a Rákóczy árvák gyámja visszaadatni rendelte de Camelis apostoli vicariusnak, mint egyuttal szt. Miklós püspökről nevezett csernekhegyi apátnak, a munkácsi uradalom által a zárdából lefoglalt javakat. Ha Koriatovics a munkácsi püspökség részére külön alapitványt tett volna, ugy Kollonics ezt is visszaadta volna, — s nem csak a zárda javára adományozott Laukát, Bubuliskát s évenkinti 10 köböl buzát, ugyanannyi gabonát, négy hordó bort, 100 db kősót és 100 forintot.

Arra a kérdésre pedig, mily alapon irta hát Fenessy Kollonicsnak, hogy a püspökséget 5 falu s több járulék illeti régi alapitás folytán, — nézetem szerint csak az lehetett helyes felelet, hogy azok az egyének, kiktől Fenessy vette az értesitést e tárgyban, hallottak volt valamit a Koriatovics-féle alapitványról, — de nem győződtek meg alaposan mibenlétéről, — hanem csak ugy találomra irták, hogy a munkácsi püspökséget régi adományozás folytán 5

[1] Lucskay III. 158.

falu s több természetbeli szolgálmány illeti. E nézet valódiságát könnyen beismerhetjük, ha összehasonlitjuk a Koriatovics által a zárda javára tett alapitvány s a Fenessy által elősorolt s állitólag püspökséget illető javadalmakat, — miután ez összehasonlitásból arra a meggyőződésre jutunk, hogy a Fenessy-féle adományjegyzék csak bővitése, még pedig mértéktelen bővitése a Koriatovics-féle adományjegyzéknek, kell ugyanis, hogy feltünjék mindenki előtt s igy gyanussá tegye ezen állitólagos alapitványtételt az a körülmény, hogy mig a számos rendtagból és cselédségből álló zárda fentartására csak két falut, egy pár hegy bortizedét, 10 köböl buzát, ugyanannyi gabonát, 4 hordó bort, 100 db kősót és 100 frtot rendelt Koriatovics, — addig a zárdában lakó s mint szerzeteshez illik, szerény igényü s háztartásu püspöknek 5 falut, 100 köböl buzát, 20 köböl gabonát, 100 db kősót s 100 frtot rendelt volna ugyanazon alapitó. — Még több érvet találok Koriatovics ezen állitólagos püspöki alapitványa ellen azon feltünő s ugy hiszem a Fenessy adományjegyzékét teljesen fictivnek mutató körülményben, hogy Lauka falu neve mind a két adományjegyzékben előfordul s igy az egyikben, mely pedig csak a Fenessy-féle lehet, alaptalanul.

Hátra van most még arra a kérdésre felelni meg, mily okból iratott s illetőleg adatott ki Mátyásnak fentérintett, 1457-ik évi oklevele? Koriatovics nézetem szerint nem alapitott ugyan püspökséget, hanem csak a munkácsi zárda főnökét, mint főapátot, püspöki joghatósággal ruházta fel a munkács-makoviczai herczegség területén lakó görög szertartásu hivek felett, mig a főapátság feletti felügyeletre s illetőleg a főapátság területén időnkint szükséges püspöki ténykedések végzésére valamely szomszédos görög szertartásu püspököt vagy érseket kért fel. Arra a kérdésre, mely püspökség vagy érsekség volt az, mely alá Koriatovics a munkácsi főapátságot rendelte volt, — Munkács-egyházmegye multja adhatja meg csak a kielégitő választ, miután abból kétségtelen meggyőződést szerezhetünk az iránt, hogy Munkács egyházmegyében a legnagyobb befolyást egész a

XVIII. századig a lengyelországi főpapok gyakorolták s hogy különösen a premysli görög szertartásu püspök volt az, kinél a Munkács egyházmegyére vonatkozó királyi s fejedelmi oklevelek őriztettek.[1] Figyelembe véve a mondottakat, én azon nézetben vagyok, miszerint Koriatovics a premysli püspökség alá rendelte volt az általa püspöki joghatósággal felruházott csernekhegyi főapátot, — miután csak is ennek alapján magyarázható meg ama mélyreható lengyel befolyás Munkács egyházmegye multjában, mely, mint említém, a XVIII. századig uralkodott az egyházmegyében s melynek alapos s beható ismertetése nem kevéssel járulna a Magyar- és Lengyelország közt fennállott viszony jellemzéséhez.

Lukácsnak tehát, kiről Mátyás fent érintett oklevelében van szó s ki már 1458. előtt több évvel foglalta volt el hivatalát, főapátnak kellett lenni, miután — csakis e felfogás alapján lehet aztán megmagyarázni azt a körülményt, hogy a többször emlitett oklevélben plebániáról s igy lelkipásztorkodással egybekötött egyházi hivatalról van szó, — valamint azt is, — hogy a püspöki jelleggel s felszenteléssel nem biró Lukácsot semmi czimmel sem illeti Mátyás, — mig a Lukács utódját Jánost II. Ulászló 1491-ben kelt oklevelében[2] «Reverendus Paternek» czimezi, Mátyás nézetem szerint a Lukács kérésére rendelte volt el ennek ünnepélyes bevezettetését javadalmába, mi közvetve egyuttal megerősitése is volt a Koriatovics alapitványának s Lukácsot e kérés megtételére azon körülmény inditotta, hogy a szomszédos Lengyelországban a flórenczi unio következtében ugy a király, mint a latin szertartásu főpapság a nem egyesült zárdák s püspökségek javait az unio proselytáinak a kezére igyekeztek átjátszani.[3]

Tisztába levén hozva, nézetem szerint, Lukács püspökségének kérdése, azon ujabb s valóban döntő kérdés áll elő: valóban püspök volt-e János, kit II. Ulászló 1491. ok-

[1] Lehoczky II. 41.
[2] Boslovics I. 21.
[3] Ugyanott.

levelében[1] «Episcopus Ruthenorum» nevez, s ha az volt, mi indithatta az orosz népfaj egyházi ügyeinek intézőit a püspökség felállitására Munkácson?

Hogy e kérdésre legalább megközelitőleg kimeritő s alapos választ adhassunk, pár pillantást kell vetnünk a szomszédos lengyelországi görög szertartásu hivek ez idő szerinti viszonyaira. A IV. Jenő pápa által egybehivott florenczi zsinaton, mint tudjuk, a keleti egyház Paleolog János görög császár, József konstantinápolyi patriarcha, Isidor kievi érsek és Bessarion niceai püspök vezérlete alatt kimondta 1439. julius 9-én a nyugati egyházzal való egyesülést.[2] Az egyesülés kimondásának azonban, ez esetben sem lett sikere, főleg miután József patriarcha még Florenczben elhalt, Notaros Lukács tengernagy s Márk ephesusi püspök izgatásai folytán, kik közül az előbbi nyiltan hirdette, hogy inkább akarja látni a török turbánt mint a pápai tiarat, — az egész kelet az unio ellen foglalt állást.[3] Ezen ellenszenvet a keletieknek az unio irányában csak még jobban fokozta s engesztelhetlen gyülöletté élesztette Konstantinápolynak 1453. május 29-én történt eleste, — miután ezért az összes kelet egyedül a nyugati egyházat okozta, mely szerinte, be nem váltva tett igéreteit, egyedül okozta a keletrómai birodalom bukását.[4] Ámbár ily formán a keletrómai birodalomban az unio meg nem gyökerezhetett, valamint Oroszországban sem, honnan a Flórenczből visszatért Izidort csakhamar elüzték, mindazonáltal voltak egyes görögszertartásu főpapok, kik nemcsak szivből ragaszkodtak az unióhoz, hanem annak terjesztésén is teljes erővel munkálkodtak. E főpapok közt legnevezetesebb volt Nyphon, Konstantinápolyi patriarcha, ki az oroszországi püspökökhöz intézett pásztorlevelében azon hitvallást ajánlotta elfogadni, melyet Palezelog János császár irt volt alá a vele volt keleti főpapokkal együtt a florenczi zsinaton. E pásztorlevél kedvezőleg magyarázva s

[1] Horváth Ferencz «Unio» 293.
[2] Ugyan ott.
[3] Lucskay II. 185.
[4] Lucskay II. 187.

ajánlva Isidor utódja József kievi érsek által sokakat hajlitott az unio felé, különösen Lengyelországban, hol II. Kázmér drakói szigora s a schismaticusok ellen hozott törvényei máskülönben is javallták az unio elfogadását.[1] Nyphon utódjai, kik nem osztották az ő hajlamait az unio iránt, ellensulyozni s igy paralizálni ohajtották az ő pásztorlevele által az unio érdekében felkeltett hatást, — miért is veszélyeztetett pontokon oly intézkedéseket léptettek életbe, mik nézetök szerint, gátat vethettek az unio terjedésének. Ily veszélyeztetett pontnak tartották bizonyára a bizanczi főpapok a munkácsi apátság területét is, mely folytonos érintkezésben lévén lengyelországi hitsorsosaival s azok közül nyervén világi- s szerzetes papjainak egy részét,[2] legkönnyebben hagyhatta volna oda a schismát. Hogy tehát e terület hiveit a lengyel befolyástól s igy egyuttal az unio veszélyétől megóvják, — legczélszerübbnek látták a munkácsi főapátság területén lévő hivek részére önálló püspököt rendelni. Arra a kérdésre, mikor történhetett ez, adatok hiányában positiv felelet nem adható ugyan, de összevetve mindent, azon nézet látszik előttem legvalószinübbnek, miszerint e püspökség alapitása Lukács halála után s igy kétségtelenül a Mátyás uralkodása alatt történt, — miután II. Ulászló I. János püspökről 1491-ben, tehát a Mátyás halálát követő évben, már ugy beszél, mint a ki régibb idő óta van hivatalában. Európa szerte ismert levén a magyar nemzet általában, Mátyás királyunk pedig különösen a más faju s vallásu nép iránti türelmességről, e tulajdonság könnyüvé tette a konstantinápolyi patriarcha fellépését a királynál a tekintetben, hogy a szent Miklós püspökről nevezett csernekhegyi főapát, ki különben is püspöki joghatóságot gyakorolt az apátság területén lakó keleti szertartásuak felett, az összes, Magyarország északkeleti részén lakó keleti szertartásuak részére püspökké avattattassék s igy egyuttal a csernekhegyi apátságból munkácsi püspökség alapittassék. A munkácsi püspökség alapitásának idejére s módjára vo-

[1] Duliskovics II. 93.

[2] Ugyanott.

natkozó ezen, bátran állithatom, merész, mert még idáig egyedül álló nézetemet nem támogathatom ugyan, mint fentebb is emlitém, történelmi adatokkal, — de figyelembe véve a viszonyokat, melyek Mátyás uralkodása idejében a keleti egyházban uralkodtak, én kénytelen vagyok valónak ismerni el Lippaynak azon, fentérintett állitását, miszerint a munkácsi püspökséget a konstantinápolyi patriarcha alapitotta, — valamint ragaszkodni abbeli állitásomhoz, hogy ez alapitás csak is Mátyás uralma alatt történhetett.

Ha áll az, mit egyrészt az unio behozatalát s elterjedését illetőleg a kárpátalji keleti szertartásu nép közt a fentiekben elmondtam s mit másrészt a munkácsi püspökség alapitásának idejére s módjára vonatkozólag állitottam, — ugy okvetlenül igaznak kell lenni annak is, hogy Balicsa és Drágmester nem azért ajánlották a körtvélyesi zárdát s apátságot Antal patriarcha pártfogásába, mintha e tettük által el akarták volna szakitani az uniótól, mely még ekkor a Kárpátok alján ismeretlen volt, — s igy a munkácsi püspökségtől is, mely pedig ez idő szerint még nem is létezett, a maramarosmegyei keleti szertartásu hiveket, hanem tették ezt bizonyára azért, hogy a munkács-makoviczai herczegség s igy egyuttal a csernekhegyi főapátság területén kivül lakó maramarosmegyei keleti szertartásu hivek ép oly főpap joghatósága alá legyenek rendelve a körtvélyesi zárda apátjának személyében, mint a minőnek Koriatovics a munkács-makoviczai herczegség területén lakó keleti szertartásuakat rendelte alá a csernekhegyi főapát személyében.

A Balicsa s Drágmester által tett alapitvány jólétet adhatott volna ugyan a körtvélyesi zárdának, de nem adhatta meg a jólét első föltételét, a békét, miután a szomszéd birtokosok s ezek közt első sorban Hosszumező korona város latin szertartásu lakói folyton háborgatták a zárda békés lakóit birtokjogukban.

E háborgatásnak első irott nyomát 1438-ban találjuk, a midőn a körtvélyesi zárda panaszára oda utasitja Héderváry nádor a leleszi conventet, miszerint ez küldjön ki kebeléből egy tagot, ki közepapsai katholikus vagy Papsavana

Péter, avagy Szaplonczai Ladomér fia Mihály, vagy pedig Bártfalvay István királyi ember társaságában határjárást eszközöljön a körtvélyesi zárda birtokaira nézve.[1] A határjárást Papsavana Péter s testvére Albert eszközölték 1439-ben január felé, bejárva Taraczköz, Apsa és Hosszumező felől a zárda birtokának határait, — mely eljárásokról a leleszi conventet szokott módon értesitették.[2] Emelt-e valaki e reambulatio ellen kifogást vagy sem, azt nem tudjuk, — annyit azonban tudunk, hogy a zárda, ha nyer is valamit e reambulatio által, — békét aligha, — miután már 1456. V. László a hosszumezeiek kérésére ujabb határjárást rendel el s annak eszközlésével a leleszi conventet s Huszti Laczi fiát Jánost vagy Viski Orosz Miklóst, mint királyi embereket bizza meg.[3] Mielőtt azonban ez ujabb határjárást bevárták volna, a hosszumezőiek ujabb erőszakoskodást követtek el a zárda birtokain, melynek Simon nevü apátja és vele együtt szarvaszoi Gerhes Péter, szaplonczai Mán Mihály és Lukács, Gerhes János és Sándor, Bank Mihály, valamint Szarvaszoi Mihály, Luka és András és Drág a királynál voltak kénytelenek orvoslást kérni. V. László e kérelemnek helyt is adott, mert Maramarosmegye közönségéhez intézett rendeletében meghagyta, hogy mindaddig, mig az elrendelt határjárás be nem lesz fejezve, a zárda háboritlan birtoklásában legyen idáig birt szántóföldjeinek, rétjeinek, erdejének s legelőinek.[4] Az elrendelt határjárást, a leleszi conventnek a királyhoz intézett jelentése szerint, az 1457-ik év szt. Háromság vasárnapja után eszközölték a kiküldöttek,[5] — mely azonban kedvező lévén a zárdára nézve, a jó szomszédok ismét magok vettek magoknak elégtételt, erőszakkal ragadván el a zárdától több darab földet s nem kevés kárt is okozván annak. A zárda apátja természetesen ujból panaszt emelt a király előtt, ki ekkor a saját birói

[1] Duliskovics II. 65. jegyz.
[2] Ugyanott. 67.
[3] Duliskovics II. 67. jegyz.
[4] Duliskovics II. 68.
[5] Lucskay II. 174.

széke elé idézte a viszálykodó szomszédokat.[1] Hogy ki nyerte meg a pert a király előtt, bizonyosan nem tudjuk, — de tekintve a következményeket, nagyon valószinü, hogy ujra a zárda lett a nyertes, miután a hosszumezőiek aligha nem boszuból, még ugyanazon évben fegyveres kézzel rohanták meg a zárdát, elraboltak négy darab marhát s két szekér szénát, mely bizonyára a vitás földeken termett, — s a szarvaszói mezőn megölték egy emberét a zárdának.[2] E hatalmaskodás következménye az lett, hogy a szerzetesek panasza folytán a király elősorolván egy hoszabb leiratban a hosszumezeiek által a szerzettel szemben elkövetett méltatlanságokat és erőszakoskodásokat, — meghagyja Uperi László és Pöstyéni Mihály maramarosi főispánoknak, hogy a zárdának elégtételt szerezzenek, a bünösöket fenyitsék meg és a zárdát jogos birtokaiba vezessék be.[3] Uperi Lászlónak 1458-ban a királyi táblához intézett jelentéséből kiviláglik, — hogy ő a királyi parancsnak teljesen eleget tett és a zárda apátját, Szilágyi Simont, a zárda javaiba visszavezette.[4]

Ambár ily módon a körtvélyesi zárda s apátság sok kárt szenvedett szomszédjaitól az anyagiakban, mindazáltal a szellemiekben nyugodtan élvezte s illetve gyakorolta azon előnyöket s jogokat, miket Antal patriarcha biztositott volt neki, — egész 1491-ig, tehát egy teljes századon keresztül. 1491. jannár 16-án rendelte el, ugyanis, II. Ulászló az engedelmességet János püspök iránt a «sub iurisdictione Ecclesiae Beati Nicolai Confessoris in oppido Munkács ritu graecorum fundatae» lévő papoknak, — valamint ugyanezen a napon parancsolta meg Ulászló a Maramarosmegye területén lévő keleti szertartásu papoknak és hiveknek, hogy adják meg Jánosnak az őt illető tiszteletet, engedelmességet s fizessék meg pontosan járulékait,[1] melyet ők, János előadása szerint, megtagadtak volt tőle. Arra a kérdésre jogos

[1] Lucskay II. 174.
[2] Ugyanott.
[3] Duliskovics II. 68.
[4] Ugyanott.

— volt-e a János követelése és igy a király rendelete a maramarosiakkal szemben, csak azon esetben lehetne kielégitő feleletet adni, ha ismernők teljességében a munkácsi püspökség alapitójának szándékát s igy tudnók: az összes kárpátalji schimaticusokat kivánta-e egy főpásztor alatt látni, vagy pedig csak a munkácsi főapátsag területén lakóknak kivánt püspököt adni? Nem ismerjük ugyan az alapitó szándékát s igy a fenti kérdésre teljesen kielégitő felelet sem adható — ebben részemről tekintettel a fentebb modottakra, valamint a következményekre azon nézetben vagyok, hogy ugy a János követelése, mint a király rendelete jogos volt, — mert nem hihetem, hogy az, kitől a munkácsi püspökség alapitásának gondolata és talán kivitele is származott, egyebet czélzott volna, mint a Magyarország északkeleti részén lakó összes görög szertartásukat egy főpásztor alá gyüjteni.

A király rendelete azonban nem igen használt Jánosnak, — miután a körtvélyesi zárda Hilár nevü apátja nem türte szó nélkül ezen, a körtvélyesi zárda apátjának jogait s jövedelmét nem csak csorbitó, de teljesen tönkre tevő rendelkezést, hanem annak visszavonása iránt tett az udvarnál lépéseket. E visszavonást azonban nem egyenes, hanem kerülő uton igyekezett megszerezni Hilár és pedig oly formán, hogy a királynál megerősitését kérelmezte az Antal patriarcha 1391-ki oklevelének, jól tudva, miszerint e megerősités kinyerése esetén könnyen utasithatja vissza a János követeléseit. Hilár nem csalódott számitásaiban, miután II. Ulászló épnek és sértetlennek találván Antal patriárcha szabadalomlevelét, Kassán 1494. majus 14-én kelt levelével nem csak megerősiti a szabadalom-levelet, hanem egyuttal az iránt is intézkedik, miszerint a körtvélyesi apát engedelmességgel a transalpini t. i. jászvásári érseknek tartozzék, a munkácsi püspöknek pedig csak tisztelettel.[2]

Ulászló e rendelkezéséből az tünik ki, miszerint Hilár apát nem egyéb okból választotta a jászvásári érseket főnökeül egyrészt a munkácsi püspökkel, másrészt pedig az er-

[1] Basilovics I. 22.

[2] Lucskay II. 175.

délyi érsekkel szemben, ki pedig a Mátyás 1474-ki oklevelének tanusága szerint nemcsak a körtvélyesi főapátság területén lakó hivek részére a papokat szentelte, hanem ezek érdekében a királynál is közben járt, — mint abból, hogy a jászvásári érsektől, ki távol lakott, — nem félthette ugy függetlenségét, mint az emlitett két főpaptól.[1]

Daczára azonban Ulászló e rendeletének, János püspök támaszkodva az 1491-ki oklevélre, tovább is sürgette a mármarosi hivek felett való főnökséget és követelte tőlök az idáig a körtvélyesi apátot illető jövedelmeket, jól tudva, miszerint a király, ha perre kerül a dolog, — inkább fog az ő, — mint teljesen a magyar király fennhatósága alatt élő főpapnak, — mintsem az idegen országbeli főpap parancsainak alávetett körtvélyesi apátnak igazat adni. A király talán igy is cselekedett volna, ha János megjelenik a körtvélyesi apát által inditott per tárgyalására kitüzött napon, — de miután ezt tenni elmulasztotta s miután Geláz az uj apát, felmutatta a király által négy év előtt a körtvélyesi apát javára kiadott oklevelet, — a király erkölcsileg kényszeritve volt ez idő szerint Geláznak adni igazat, — miért is 1498. nov. 29. kelt iratában meghagyja Maramarosmegye tisztviselőinek, miszerint Geláz apátot védjék kiváltságaiban János püspök ellen mindaddig, mig a köztük fennforgó per itéletileg el nem lesz intézve.[2]

Megtörtént-e a király által kitüzött időben a tárgyalás vagy sem, — épp ugy nem tudni, mint azt, ki volt esetleg a nyertes, — ámbár a következmények azt látszanak bizonyitani, hogy nem a körtvélyesi apátság javára dőlt el a per. Egy jó félszázadig nincs ugyan semmi említés téve a munkácsi püspök s a körtvélyesi apát közti viszonyról, de már 1556-ban nyilt jelét látjuk annak, hogy a körtvélyesi apátság hiveivel együtt a munkácsi püspök fennhatósága alá került. Az emlitett évben, ugyanis Báthory György

[1] Lucskay II. 176. Valahányszor Lucskayt idézem, mindannyiszor ennek, az ungvári püspöki levéltárban kéziratban őrzött «Historia Carpatho — Ruthenorum» czimü 4 kötetes munkáját értem.

[2] Basilovics I. 23—24.

Szathmár és Szabolcs megyék főispánja meghagyta Maramarosmegye tisztviselőinek, hogy Hilár munkácsi püspököt vezessék be a sz. Mihályról nevezett zárda birtokába, ennek javait leltár mellett adják át neki, — miután ő van hivatva ezentul ugy a zárda, mint pedig a hivek gondját viselni.[1]

Hilár püspököt 1556-ban nevezte volt ki Isabella munkácsi püspökké[2] s miután a munkácsi zárda ez időben romokban hevert,[3] más és pedig Erdélyhez közel fekvő székhelyről kellett az uj püspök részére gondoskodni. A választás nem magára a körtvélyesi zárdára esett, miután ez is távol fekszik Erdélytől, hanem a Bocskó mellett levő s szintén szt. Mihály főangyalról nevezett zárdára, mely a körtvélyesi főapátnak levén a régi időben alárendelve, — világos, hogy a munkácsi püspök bevonulva a bocskói zárdába, egyuttal a körtvélyesi apátság főnökévé is lett.

Hilár püspök nem sokáig tartózkodott ugyan Maramarosban, miután az időközben kijavitott munkácsi zárdába tért vissza, — mint azt Isabellának 1558. jul. 3-án kelt rendelete mutatja,[4] de ez időtől kezdve a munkácsi püspökök háboritlanul gyakorolták a Maramarosban lakó keleti szertartásuak felett a joghatóságot egész 1686-ig s igy elenyészett a körtvélyesi apátságnak egy nagy vidék keleti szertartásu népe felett 1391-től gyakorolt hatalma s attól szedett jövedelme.

Midőn azonban azt állitom, hogy 1686-ig háboritlanul s szakadatlanul gyakorolták a joghatóságot Maramaros keleti szertartásu lakói felett a munkácsi püspökök, semmikép sem tévesztem szemem elől azon ismert körülményt, hogy 1648-tól 1686-ig, a mely időszakban rendszerint két, u. m. egy unitus és egy schismatikus püspöke volt Munkács egyházmegyének, a joghatóságot Maramaros felett csak is a schismatikus püspök gyakorolta. Ez állitásomat legjobban bizonyithatja azon jegyzőkönyv, melyet 1715-ben Hodermarszky Prokop mara-

[1] Lucskay II. 220.
[2] Basilovics I. 30.
[3] Lehoczky III. 358.
[4] Basilovics I. 31.

marosi unitus vicarius és Kovács András szigeti latin szertartásu káplán vettek fel, — miután e jegyzőkönyv tanusága szerint a maramarosi görög szertartásu papok egyhangulag azt vallották, miszerint Taraszcovics és Zékány püspökök kormányozták ugyan Maramarost, de Parthenről, — ki pedig, mint tudjuk,[1] — 20 évnél tovább volt munkácsi unitus püspök nem is hallottak.[2] Ezen constatált ténynek különben az az egyszerü oka volt, hogy okulva a Tarakovics példáján[3] sem Parthen, sem pedig unitus utódjai nem mertek az erdélyi fejedelem által pártfogolt schismaticus Maramarosba bemenni az unio terjesztése s igy joghatóságuk kiterjesztése végett, — még pedig annál is kevésbé, — miután szemben találták volna magukkal a fejedelem által kinevezett schismaticus püspököt is.

Mióta azonban a munkácsi püspökök elnyerték volt a körtvélyesi zárda apátja elől a maramarosi hivek felett való joghatóságot, — eléggé gyakran tartózkodtak a körtvélyesi zárdában, — mely tartózkodásukat megkivánta különben is ugy a papok szentelése és a felügyelet gyakorlása, mint pedig a püspöki jövedelem java részét képező «cathedraticum» beszedése. Hogy pedig ez állitásom nem alaptalan, kitünik egyrészt Homonnai Drugeth Bálint huszti várkapitánynak 1607. márcz. 9. kelt leveléből, melyben Simon moldvai vajda és Maramarosmegye rendjeinek kérésére viasszaadja az általa elfoglalt körtvélyesi zárda javait a munkácsi püspöknek, miután «azaz Clastrom ennek előtte való boldog emlékezető fejedelmek idejében is Oláh püspökök lakóhelye volt,»[4] — kitünik pedig másrészt a fentebb emlitett jegyzőkönyvből, hol az van mondva, miszerint Zékány püspök a Maramarosban alkalmazandó papokat a körtvélyesi zárdában szokta volt szentelni.[5]

Hogy mikor pusztult el a jeleshirü főapátság székhe-

[1] Duliskovics II. 121.
[2] Lucskay III. 163—167.
[3] Basilovics I. 65—83.
[4] Duliskovics II. 69.
[5] Lucskay III. 165.

lyeül szolgáló körtvélyesi zárda, — adatok hiányában pontosan meg nem állapitható ugyan, — de tudva azt, hogy 1668-ban már adományozás alá kerültek a zárda javai, — majdnem biztosra vehető, hogy a pusztulás 1657-ben, a II. Rákóczy György szerencsétlen lengyel hadjárata után érte el a zárdát. E nézetemet támogatni látszik azon körülmény is, hogy miután a zárda rombolói dühöket még az egyházi szerelvényeken, könyveken és edényeken is kimutatták, — ezek csakis lengyelek lehettek, igy mutatván ki engesztelhetlen gyülöletüket az általuk a pogányoknál is talán jobban utált schismaticusok egyik főfészkén.[1]

Az elpusztitott körtvélyesi apátság javait Apaffy Mihály 1668. julius 14-én kelt s Maramaros közönségéhez intézett leirata értelmében Frater István huszti várkapitánynak adományozta volt, — mely adományozását később t. i. 1689. ápril. 7-én kelt levele értelmében oda módositotta, hogy a Frater István öcscse kötelezve lett 1000 frtnyi összeg lefizetésére.[2]

A Fráter család nem sokáig birta a körtvélyesi apátság javait, — miután Maramaros visszacsatolása után az anyaországhoz a királyi fiscus mindent elkövetett, hogy az elpusztult körtvélyesi apátság javai a kincstár többi maramarosi birtokáihoz csatoltassanak. A királyi fiscus ebbeli müködését siker koronázta, miután Buday Ferencz, mint a Fráter család jogutódja, 1500 frt kárpótlás mellett 1756. mart. 18-án visszabocsátotta a körtvélyesi birtokot a kincstár kezére.[3]

A körtvélyesi apátság birtoka az 1756-iki adatok szerint egy, két kőre járó malomból, egy korcsmából, 182 hold szántóföldből s 357 hold erdő s legelőből állott, — 1200 ölével számitva holdját.[4]

A zárda s illetve apátság egykori helyét jelenleg már

---

[1] Duliskovics II. 70.

[2] Schematismus dioec. Munk. 1878. 77.

[3] U. o.

[4] U. o.

csak egy pár korhadt gyümölcsfa s a füvel benőtt alapfalak mutatják Körtvélyes község északkeleti határán.[1]

Mindaz, mit eddig a körtvélyesi apátság multjából elő-hoztam, annak csak kültörténelmére vonatkozik, — s habár ez is nagyon kevés egy csaknem félezreden át fenállott intézményre vonatkozólag, — de beltörténelmére nézve még ennyit sem hozhatok fel abból az egyszerü okból, hogy azon iratokat, melyekből az apátság beltörténelmére vonatkozó adatokat egybe lehetett volna hordani, — a zárda elpusztitása alkalmával a tüz s az ellenség romboló dühe emésztette el.

Ezen hiánya az adatoknak magyarázhatja csak meg azon körülményt is, hogy nem csak az apátok névsora egybe nem állitható, hanem még azt sem mondhatjuk meg, mily számmal szoktak volt az apátságban szerzetesek lakni. Az apátok közül névleg összesen csak négyet ismerünk u. m. 1391-ben Pachomiust, 1458-ban Szilágyi Simeont, 1494-ben Hilárt s 1498-ban Gelázt. Miután de Camelis előadása szerint[2] 1700 körül az uglyai zárdában, — mely székhelye volt a főapáti méltóságot is viselő schismaticus püspöknek, — csak 12 szerzetes lakott, — aligha tévedek, ha azt állitom, — mit különben a körtvélyesi zárdának alapfalairól számitott terjedelme is igazolni látszik, — hogy a körtvélyesi zárda szerzeteseinek száma a huszat nem igen haladhatta meg.

Megjegyzendőnek találom, hogy ámbár Antal patriárcha névleg apáttá, tényleg pedig főapáttá tette a körtvélyesi zárda főnökét, mindazáltal a királyi leiratokban csak «prior» czimen fordul elő,[3] — mi kevesebb az apátnál, — s hogy magok a körtvélyesi zárda főnökei is csak addig viselték az apáti czimet, mig a munkácsi püspök joghatósága alá nem kerültek.

Hogy ezen elpusztult apátság feltalálható-e a «Liber Regiusban,» — nem tudom, — ámbár 1865 óta adományoz-

---

[1] Schematismus dioec. Munk. 1878. 77.

[2] Lucskay III. 18.

[3] Basilovics I. 23.

tatik, a mely évben Pankovics István, később munkácsi püspök, neveztetett ki első körtvélyesi czimzetes apáttá, a második Csopey Antal munkácsi őrkanonok volt, a harmadik pedig, ki jelenleg is viseli e czimet, Palotay Ferencz veszprémi kanonok.

A körtvélyesi zárda lakóinak életmódjáról, valamint azok müveltségéről nem sok bizonyost lehet mondani, — jólehet az életmódot meghatározták a szerzetesrend szabályai s azon alap, miből fenn kellett tartani magukat t. i. a földmüvelés s állattenyésztés, valamint a hivek adományai, — mig müveltségükre az e korbeli viszonyokból lehet következtetni, mely ennek alapján nem igen terjedt tul az orosz és oláh nyelv ismeretén szóban és irásban, egy kis dogmatikai és moralis ismereten, valamint a keleti egyház szokásos szertartásaiban való jártasságon.

Midőn azonban a körtvélyesi zárda lakóinak müveltségéről szóltam, csak általánosságban kivántam vétetni szavaimat, miután lehettek, s ugy hiszem voltak is köztük folyton kivételes müveltségü férfiak is, kikre annál nagyobb szükség volt a körtvélyesi zárdában, miután a püspöki joghatóságot gyakorló apátnak okvetlenül igénybe kellett vennie a zárda egyes tagjait joghatósága gyakorlásánál akár mint tanácsadókat, akár pedig mint megbizottakat s helyetteseket. E feltevésem alapossága mellett szól azon körülmény is, hogy, — a mi pedig nagy ritkaság volt még e korban mindenütt s igy annál inkább egy keleti szertartásu zárdában hazánk északkeleti szegletében, — a körtvélyesi zárda 1613-ban már nyomdával birt.[1] Azt hiszem, hogy e nyomdának egyedüli feladatát az képezte, miszerint nyomtatott szertartásos könyvekkel lássa el a főapátság területén lévő egyházakat, melyek ismert szegénységüknél fogva a felette drága kézirati könyvekből a legszükségesebbebet sem szerezhették meg. Arról, ki és mikor hozta be a nyomdát a körtvélyesi apátságba ép ugy nem tudunk semmi bizonyost mondani, mint arról is, mikor szünt meg e nyomda mü-

[1] Lucskay II. 176.

ködni, — ámbár azt hiszem, hogy az egyes szerzetesházakban, továbbá a munkácsi püspökség könyvtárában, sőt az egyes falusi templomokban megőrzött régi szertartásos könyvek gondos átkutatása után nem volna nehéz a fenti kérdésekre kielégitő feleletet adni.

(Vége következik.)

A PRÁGAI SZÉKESEGYHÁZ.

Irta Dr. BERGMANN JÓZSEF.

Európa fővárosai között előkelő helyet foglal el az ősrégi Prága, sőt kevés város dicsekedhetik oly fényes történeti multtal, mint éppen Csehország fővárosa, mely ezen termékeny, Istennek annyi áldásával bővelkedő, gyönyörü tartomány kellő közepén, mintegy szivében fekszik.

Nincs azonban szándékomban leirni Prága városának történetét, ezredéves multját, mesés homályban rejtett eredetét, fejlődését, sokszoros viszontagságait és virágzásának dicső korszakát, főleg IV. Károly császár uralkodása alatt, ki mint Csehország legjelesebb királya a haza atyjának neveztetett el; csak hires székesegyházát szeretném néhány halvány vonással vázolni, minthogy ez a «Magyar Sion» tudós olvasóit is bizonyára érdekli. Hiszen ott tiszteltetnek ereklyéi szent Adalbert prágai püspöknek, az esztergomi főegyházmegye védszentjének, ama lánglelkü hitküldérnek, a ki első apostoli királyunkat, szent Istvánt Esztergomban megkeresztelte; ott nyugszik továbbá nepomuki szt. János teste; az ottani kincstárban őriztetik most is csodálatosan sértetlen nyelve, hirdetvén a rettenthetlen vértanu állhatatosságát a gyónási pecsétnek megtartásában. A szt. Venczelről nevezett pompás kápolnában pedig tiszteltetnek ezen ájtatos herczegnek ereklyéi, ki mintegy ártatlan Ábel gonosz fivérének Boleszlavnak orgyilkos keze alatt lehelte ki Ó-Bunz-

lauban, Prága közelében, isteni szeretettől lángoló lelkét. Ezen szenteken kivül még több császár és király, herczeg és egyházfejedelem, a prágai érsekek és néhány ősrégi nemes cseh családnak sarjai várják e nagyszerü dómban a feltámadás napját.

A prágai székesegyház szent Vitusról van elnevezve, minthogy már szt. Venczel herczeg épitett e helyen templomot, midőn I. Henrik római császártól szt. Vitus vértanu karját kapta ajándékba; ezen templom II. Boleszlav alatt, midőn a prágai egyházmegyét alapitották, székesegyházzá emeltetett. II. Spitihnev herczeg e templomot leromboltatta, hogy helyébe nagyobbat, diszesebbet épitsen, mit azonban csak Vratiszlav király vitt végbe.

Nemsokára ezen szentegyház is elpusztult, 1091-ben ugyanis leégett és 1142-ben egészen romba dőlt, mikor Znaymi Konrád Prágát ostromolta. II. Vladiszlav mindjárt a következő évben ismét helyreállittatta, utódjai pedig dus javadalmakkal és műkincsekkel gazdagitották.

A mostani székesegyház luxemburgi János királynak köszöni eredetét; 1344-ik évben az alapkövet letette a szentéletü Pardubiczi Ernő, első prágai érsek, a királynak és fiainak, u. m. Károlynak, akkor még morva őrgrófnak és János Henriknek, továbbá számos püspök és főpap s tömérdek népsokaság jelenlétében. Miután a vak, hőslelkü János király Francziaországban, ama szerencsétlen csatában Crescy mellett 1346. augusztus 26-án elesett, fia Károly, ki maga is sulyosan megsebesült, Isten jóvoltából felgyógyulva és visszatérve Csehországba, folytatta a temlom épitését, azonban fájdalom be nem fejezhette a dicső müvet. IV. Károlynak, a ki a római császári koronát is viselte, eszméje kétségkivül az volt, hogy a kölni dómhoz hasonló nagyszerü góth székesegyházat emeljen; de sajnos, a bekövetkezett mostoha időviszonyok, főleg a huszita vallásvillongások meghiusitották ezen magasztos tervet.

Már 1420-ban végveszély fenyegette a templomot a fanatikus husziták részéről, kik azt romba dönteni akarták; csakis a prágai serfőzők bátorsága mentette meg, minek ju-

talmául Zsigmond király megengedte nekik, hogy a cseh oroszlánt viselhessék a czéh czimerében.

Gyászos idők következtek be Csehországra, különösen a prágai főegyházmegyére a 15-ik és 16-ik században, miként azt nepom. szt. János, vértanu halála előtt megjövendölte. Az érseki szék száz éven keresztül árván maradt, a székesegyházi clerus, mely IV. Károly idejében 300-nál több tagot számlált, eltünt és csak I. Ferdinánd király állitotta helyre némileg a szenvedett veszteségeket.

1541-ben iszonyu tüzvész ujabb kárt okozott a prágai dómnak; a torony is leégett és azután lett a mostani, a nemes góth stylnek éppen nem megfelelő fedéllel ellátva.

Még nagyobb csapás érte a prágai székesegyházat a pfalczi őrgróf, V. Frigyes, az ugynevezett téli király rövid uralma alatt, midőn Skultetus Ábrahám udvari szónoknak és néhány kálvinista főur izgatására az oltárok, a szobrok, szentképek és ereklyék kevés kivétellel szétromboltattak s a diszes templom kietlen, puszta református imaházzá lett.

Hasonló szomoru sors nehezedett szt. Vitus egyházára 1757-ben a porosz ostrom alatt; ugy látszott, mintha az ellenségnek gonosz szándéka lett volna, ezen remek templomot végképen elpusztitani; egyetlen egy napon, junius 5-én (pedig éppen szt. Bonifácz, a németek apostolának ünnepén!) 1500-nál több lövés találta és három nap alatt többször mint harminczszor égni kezdett. A pompás orgona, melyet I. Ferdinánd király épittetett, szintén a lángok martaléka lőn; a templom homlokzatán a diszitmények nagyrésze szétromboltatott, a mely vandalszerü pusztitásnak nyomai még most is láthatók.

Ilyen viszontagságok után csak az isteni gondviselésnek köszönhető, hogy mégis megmaradt annyi műkincs, mely bámulattal tölti el a szemlélőt.

A templom hajója 52 méter hosszu és a mellékhajók nélkül 16 m. azokkal együtt pedig 48 m. széles, magassága 38 méter. Koszoruként 12 kápolna övedzi, melyek legnagyobbrészt ősrégi nemes családok neveit viselik és ezeknek sirboltjait képezik.

A legnevezetesebb szent Venczel kápolnája, hol ezen vértanu herczegnek ereklyéi nyugosznak. IV. Károly alapitotta 1347-ben; oldalfalait cseh féldrágakövekkel, achátokkal stb. ékesitette, melyek Jézus életéből meritett, állitólag a hires Wurmser Miklóstól festett képek keretét alkotják. E kápolna a cseh nemzeti ereklyék szentélye. Az érczajtón látjuk ama, egy oroszlánfőt ábrázoló bronzkarikát, melybe állitólag szt. Venczel kapaszkodott, midőn fivére rámérte a halálos csapást. Az oltár mögötti fülkében őriztetik ezen hős szentnek sisakja és pánczélinge, lándzsája stb.

Nepomuki szt. János teste a székesegyház hajójában nyugszik egy márvány oltár felett, kettős, kristály- és ezüst koporsóban, melyet két óriási ezüst angyal tart. Azonkivül a szent vértanunak hősi erényeit jelképező ezüst szobrok ékesitik az oltárt, mely szintén kettős, azaz a monumentumnak mindkét oldalán van egy-egy oltár, ugy, hogy két áldozár egyszerre mutathatja be a szent mise-áldozatot. Ezen nagyszerü oltár a XVIII. század elején készült és 36 ezer forintba került. nepom. szent János ugyanis csak 1729. márczius 29-én lett ünnepélyesen canonizálva XIII. Benedek pápa által; a postulator causae gróf Althan Mihály bibornok volt, előbb váczi püspök, azután bari-i érsek és Sziczilia kormányzója.

Különben május 16-án és a nyolczad alatt tömérdek bucsujáró zarándokol nep. szt. Jánosnak számtalan csoda által megdicsőitett sirjához. Akkor köztiszteletre van kitéve gyönyörü drágakövekkel, főleg rubinokkal és smaragdokkal ékesitett arany ereklyetartóba foglalt szent nyelve is, mely különben a kincstárban őriztetik, hol sok más nevezetes szent ereklye szintén leköti figyelmünket; legnagyobbrészt IV. Károly gyüjtötte és a székesegyháznak ajándékozta.

Szent Adalbert teste sokáig el volt rejtve (valószinüleg a protestánsok miatti félelemből) mig végre néhány év előtt a templom megujitásánál ismét megtalálták és a nep. szt. János sirjával átellenben létező oltáron elhelyezték. Némelyek ugyan kételkedtek azon, vajjon igazán szt. Adalbert püspöknek ereklyéi-e ezek, minthogy a lengyelek, kik szin-

tén mint nemzetük apostolát tisztelik őt, avval dicsekszenek, hogy a gnezeni székesegyház birja azokat majdnem kilencz évszázad óta, miután a pogány poroszoktól igen nagy áron kiváltották, annyi tiszta aranyat adván nekik, mennyit a szent test nyomott.

1039-ben II. Boleszlav cseh herczeg háborut viselvén a lengyelekkel, a kivivott győzelem után a békeföltételek között az első pontban azt követelte, hogy szt. Adalbert püspök testét neki átadják, mely drága kincset ő fényes diadalmenetben saját vállain vitte a prágai székesegyházba.

Később azonban a lengyelek azt állitották, hogy nem szt. Adalbert, hanem egy másik szent vértanunak, ki az ő társaságában szenvedett és meghalt Krisztusért, ereklyéit adták oda Boleszlavnak. Ezen vitát legkönnyebben ugy lehetne eldönteni, ha alaposan megvizsgálnák mind a két helyen, melyik szent testnek hiányzik jobb karja, mert ezt még I. Ottó császár Rómába ajándékozta és a Tiber szigetén fekvő szt. Bertalan templomában őriztetik, melynek czimét Ő Eminentiája, biboros Herczeg-Primásunk birja, ki szt. Adalbert karjának egyik részét pompás ereklyetartóba foglaltatta és az esztergomi bazilikának ajándékozta.

Szt. Vitus ereklyéje egyszerü tumba alatt nyugszik, mely felett az ifju vértanunak carrarai márványból készült remek szobra áll. Ezzel átellenben a legrégibb cseh királyok temetkezési kápolnájában egy óriási bronz gyertyatartót látunk, melyet a csehek 1162-ben Milanóból, midőn ezen várost Barbarossa Frigyes császár elpusztitotta, hadizsákmány gyanánt Prágába hoztak s melyről azt hiresztelték, hogy Salamon király jeruzsálemi templomából származik. Ez kétségkivül rege; a munka után ősrégi byzanczi eredetre következtethetünk. A gyertyatartónak felsőbb része Csehország védszentjeit ábrázoló mellképekkel Lipót Vilmos főherczeg ajándéka s csak 1641-ben került ide.

A szentély előtt a templom hajójában van a müvészeti rácsozat által elzárt királyi mauzoleum. Ezen sirboltban nyugszik IV. Károly császár négy hitvesével, IV. Venczel király

a fiatal László magyar és cseh király, a vitéz Podiebrad György († 1471-ben.) I. Ferdinánd király és neje Anna, a csillagászatot kedvelő II. Rudolf és Mária Amália főherczegnő.

A mellékkápolnákban még számos régibb cseh uralkodó van eltemetve, kiknek siremlékei nem csupán nagy történelmi, hanem részben tetemes müvészi becscsel is birnak.

Végre a templom déli oldalán létező mellékkápolnák külső falán van egy nagy mozaikkép 1359-ből, az egyetlen e nemben Csehországban; később hihetőleg a kálvinisták által bemeszeltetett, mig szerencsére századok mulva a vakolat leesett és a kép megujittatott 1836-ban.

Nevezetes ó-byzanczi festmény a Krisztus urunkat ábrázoló kép is, (vera icon D. N. J. Ch.) melyet IV. Károly császár Rómából hozott magával.

* * *

A boldogult prágai érsek, Schwarzenberg bibornok alatt ujabb lendületet vett a cathedrális stylszerü megujitásának és kiépitésének ügye, mely eddig már szépen előre haladt. Gróf Thun Leo volt miniszter is igen tetemes összeget áldozott ezen czélra.

A prágai főkáptalani kanonokok többnyire pompás üvegfestményeket készittettek, Würfel Adolf prépost pedig Achtermann hires szobrász által Rómában egy keresztoltárt csináltatott carrarai márványból, mely valódi remekmü és boldogult szentséges Atyánktól is, ki a jeles, alázatos müvészt egyszer mühelyében legmagasabb látogatásával kitüntette, méltó dicséretben részesült.

Remélhető, hogy ezen század végéig a nagyszerü székesegyház teljes diszben be lesz fejezve.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

III. AZ EGER-FŐMEGYEI PAPSÁG IRODALMI MÜKÖDÉSE.

Irta SZŐLLŐSSY KÁROLY.

(Folytatás.)

Kada István, pásztói születésü; később erdélyi püspök. Magyar versekben irta Nagyszombat leégetését és romlását a Tököly pártiak által. 1684.

Kandra Kabos, hitoktató Egerben, szül 1843. április 29-én Felső-Bányán, Szatmárm. A történetirás mezején előnyösen ismert név. Önálló munkái: Fabiola nővére. Pest, 1870. Kiadta a szent István-Társulat. — Diós-Győr vára. Régészeti-, történelmi tanulmány. — A sárvári várispánságról. Budapest, 1884. — Volt-e Szerencs vármegye? — Szabolcs vármegye alakulása. Budapest, 1884. — A «Századok»-ból két czikket ismerünk: A gr. Csáky-féle missilis levelekről. VI. évf. — Böngészet az egri káptalan levéltárában. U. ott. — 1885. októbertől szerkeszti «Adatok az egri egyházmegye történetéhez» czimü folyóiratot. Itt jelentek meg tőle: Az egerszalóki plébánia történetének vázlata. — A beéli apátságot illető oklevél. — Az Örs (Eurs Ur) nemzetségről és a kácsi apátságról. — Adatok a kisváradi sz. László által épitett egyház történetéhez. — Az egri főegyház sz. János könyve. (Liber S. Johannis) 1886. — Tárkány melletti karthausiak története. 1887. — Heves-Ujvár főispánja. Czikksorozat «Eger» czimü hetilapban. 1873. — A kath. Mária-társulat jelentősége. Németből az «Egri Egyhm. Közl.» 1872. — Végül van egy egyházi beszéde, melyet a tiszabábolnai templom megáldatásakor mondott. Eger, 1872.

Kanyuscsák, később *Kanizsay Károly*, tiszaörsi plébános, szül. 1821-ben. 1842-ben a központi papnevelő inté-

zetben lévén, a «Munkálatok»-hoz egy czikkel járult, u. m. szt. Agoston értekezése az apostoli hitvallásról a keresztelendőkhöz.

Karbula Emil, onodi esperes-plébános, szül 1845. május 16-án Zeybuson, Galicziában. Mint papnövendék Horváth Edével együtt forditotta Landsteiner K. «Egy ismeretlen életéből» czimü népies müvet. Eger, 1866.

Kassay József, szerencsi plébános és a M. T. Akadémia tagja, szül. 1767. márczius 15-én Bodrog-Kisfaludon, Zemplénmegyében, meghalt 1842-ben, ugyancsak márczius 15-én, vagyis születésnapján. Irodalmi müködését l. Vutkovich 93, 94. és Egri Eml. 274. lapon.

Katinszky Gyula, tanitóképző-intézeti tanár, szül. Sirokán, Zemplénmegyében, 1841. február 19-én. A «Népiskolai Tanügy»-nek 1875-től szerkesztője. Irodalmi müködését l. Egri Eml. 275. l. Az itt közlötteket a következő adatokkal egészitjük ki. I. Önálló müvei: Nagybőjti és májusi beszédek. Eger, 1871. — A csalhatatlanok. Népies elbeszélés. Eger, 1872. — II. Tanügyi, nevelési czikkei kötetekre mennének, ha együttesen kiadhatná. 1871-től a «Népiskolai Tanügy» majdnem minden száma hoz tőle vagy vezérczikket, vagy egyéb érdekes tanulmányt. — Az «Egri Népujság» munkatársa.

Kálmánczay Pál, költészettanár volt Kassán. Van egy latin munkája: Flores verni e sanctiori tricollis Hungariae viridanio. 1679.

Kerekes Árvéd, jogtudor, egri jogakadémiai tanár és hitszónok, szül. 1844. január 19-én Kassán. Van egy történeti értekezése: Az apostoli szent Szék nevezetnek régisége és jelentménye. Budapest, 1880.

Hildy Benedek, egri püspök, saját költségén adta ki: «Cantus Catholici: Régi és uj, deák és magyar ájtatos egyházi énekek» czimü közhasználatu könyvet 1651-ben.

Kiss János, lyczeumi tanár, később egri plébános, szül. 1821-ben. L. Egri Eml. 275. l.

Kiszelák Sándor, nádudvardi lelkész, szül. 1842. április 2-án Jász-Fényszaruban. Van egy önálló munkája: «Sz. Ágota

csárda története» és egy neveléstani czikke a népiskolában «Az iskolai takarékpénztárakról.» 1863.

Klampaczky Alajos, szihalmi plébános, szül 1820-ban. L. Egri Eml. 275. l. Hozzá adandók következő önálló művei: Egyházi beszéd Kőváry János aranymiséjére. Eger, 1867. — Irányeszmék az egyházi szónoklat terén. 100 forinttal jutalmazott pályamü. Eger, 1879.

Koncz Ákos, nagykállói segédlelkész, szül. 1861-ben. Megirta a «Gyöngyös-tarjáni plébánia történeti adatai»-t. Megjelent 1887-ben az egri egyhm. tört. adattárban.

Korének József, szomolyai plébános, szül. 1817-ben, Illaván, Trencsénmegyében. L. Egri Eml. 275. l. Az itt közlöttekhez: A magyar nép mérge az iszákosság és pálinkaivás. Önálló mű. Az «Egri Népkönyvtár» kiadásában. — A felnőttek oktatása. Népszerü vigjáték. Eger, 1873. — Hymnus in honorem Pii Noni. Eger, 1869. — Ode Hymenaea. Eger, 1873. — Elegia super obitu Adalberti Bartakovics. Eger, 1873. — Ode honoribus Josephi Samassa. Eger, 1873. — Elegia super obitu Francisci Deák. Eger, 1876. — A boldogult a római Arkas tudós-társaság tagja volt.

Kovacsóczy István, prépost-kanonok, szül. 1818-ban. Van egy önálló müve: Tisza-püspöki és fiókhelyei. Helyrajzi, történeti és egyházi tekintetben. Eger, 1869. Meghalt 1888. junius 26.

Kovách Flóris, később szatmári püspök, szül. 1754. május 4-én Diós-Győrött, Borsodmegyében, meghalt 1828. április 15-én Szatmárt. Azelőtt Jézus-társasági tag, majd egri főmegyei pap és lyceumi tanár, majd a szatmári püspökség alkotása alkalmából szatmári kanonok és nagyprépost, végül pedig püspök. Irodalmi szereplését l. Egri Eml. 275. l. — Életrajzát l. Ver. Ofn. Pest. Ztg. 1825. 103.

Kovács József, czimzetes kanonok és S.-A.-Ujhely város lelkésze. L. Egri Eml. 275. l. — Életrajzát l. Fascic. Eccl. 1842. I. 106. l.

Kovács Mátyás, lyceumi tanár, majd Szenterzsébethi plébános, szül. 1759. február 27-én Enyiczkén, Abaujmegyében. L. Egri Eml. 276. l.

Kovács Mátyás, kanonok, szül. 1790, február 24-én Polgáron, Szabolcsm., meghalt 1861-ben. Hit és bölcselettudor volt, eleinte Egerben lyceumi-, később Pesten egyetemi tanár lőn. 1832-től 1861-ig egri kanonok. Irodalmi működését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy I. 284., Vutkovich. 69. és Egri Eml. 276. l. Szalay egyházi beszédgyüjteményében is szerepel.

Kozma Károly, prépost-kanonok, cs. kir. udvari káplán, hittudor és a papnevelő-intézet kormányzója, szül. 1824. márczius 14-én Mező-Keresztesen, Borsodm. A theologiát Bécsben végezte, majd a felsőbb nevelő-intézetbe, az Augustineumba is felküldetett, onnan mint hittudor hazajövén, Egerben tanulmányi felügyelő, majd hittanár és kanonok lőn. Irói munkálkodását l. Egri Eml. 276. l. — Kiegészitésül: Májusi virágok szüz Mária életéből s néhány alkalmi beszéd. Eger, 1873. — Szüz Mária élete. Májusi szent beszédek. Eger, 1873. — Carmen homoribus Adalberti Bartakovics. Eger, 1865.

Kósa István, aszalói plébános, szül. 1810-ben, meghalt 1873. április 10-én. Mint fénszarui segédlelkész magyarra forditotta Hirscher homiliáit, melyek azonban még kiadóra várnak.

Kőváry János, tiszt. kanonok, tari plébános, szül. 1793. szeptember 1-én, Mádon, Zemplénm. Irói müködését l. Egri Eml. 266. l. hol mint «Ignácz» szerepel.

Krassy Bódog, gyöngyösi apát-plébános, szül. 1842. január 1-én Gyöngyösön, Hevesm. A népies irodalommal foglalkozik. Eddigi munkái: Átok-e vagy áldás? Egy-két csöpp méz a munkás nép keserü kenyerére. Eger, 1887. — Száz jó tanács egy baj ellen. Stolz Albán után. Eger, 1878. — A bölcsőtől az égig. Kis kalauz a magyar nép számára. Stolz A. után. Eger, 1880. — «Népiskola»-ba könyvismertetést irt 1875-ben. — Bógáncsok a lelkipásztorkodás mezejéről. 1879. Egri egyházmegyei közlönyben.

Krispach József, papnövendék. Fuchs Xav. Ferencz nyitrai püspöknek egri érsekké kineveztetése alkalmából alkalmi latin költeményt irt. Eger, 1804.

Kroust János Mihály, hittudor és theol. tanár. Egy három kötetes munkát hagyott nyomtatásban hátra: Meditationes de praecipuis fidei mysteriis ad usum Clericorum accomodatae. Eger, 1790—1791. Az I. kötet három kiadásban jelent meg. Továbbá tőle van: Exercitia spritualia juxta mentem et methodum S. Ignatii ad usum Clericorum. Eger, 1792.

Kulcsár János, szomolyai plébános, szül. 1839. márczius 13-án Váczon. Néhány költeménye van az «Egri Népujság»-ban és az «Eger» czimü lapban.

Kürthy Jenő, l. *Bakó Jenő*.

Lakatos György, nyugalomban, azelőtt tanár és finevelőintézeti igazgató Egerben, szül. 1831. december 20-án. L. Eger Eml. 276. l. Mint felnémethi esperes plébános a Cantu Caesar «Az utolsó harmincz év történetének» forditásában vett tevékeny részt.

Lapsinszky János, novaji plébános és koronás aranyérdemkeresztes, szül. 1817. nov. 17. Tályán (Zemplén m.) Tanult Kassán, Eperjesen, Váczon, Egerben mint növ. pap. Fölszent. 1843. jul. 25. Káplán volt Kistalyán, Pásztó, Mezőkövesden, stb. Plébános Pélyen és Novajon. Irt értekezéseket nevelésről, iskolákról, házassági ügyekről. Irt két imakönyvet «Mezei csillag» (Eger, 1858). «Rózsakert» (Winterberg, 1880). Feltünést okozott kath. irányu regénye: «Anyátlanok életharczai.» Tört. regény IV. Béla korszakából. Eger 1861. Lángoló képzelem, érdekes bonyolitás, a történet ügyes alkalmazása, eredeti megjegyzések. Nagyszerü alapitványai közt emlékezetes, hogy a lourdesi kórház számára két ezer frankot adott, hogy a magyar zarándokok előnyben részesüljenek. V. ö. Religio 1862. I. 71 lap. Budap. növ. papok munkálatai 48. folyam, 160. lapon.

Laskai János, nyirbátori lelkész 1641-ben közrebocsátotta ily cimü forditását: Justus Lipsiusnak az álhatatosságról irt két könyvei, kikben föképen Lipsiusnak és Lángiusnak a közönséges nyomoruságokban beszélgetések foglaltatik. Nyomatott Debreczenben Fodorik Menyhártnál 1641-ben.

Lengyel Miklós, dulcinói vál. püspök, nagyprépost és

prépost kanonok, hittudor, Budapest főváros diszpolgára, aranymisés pap, szül. 1802. deczember 5-én Bökönyben, Szabolcsmegyében. Az elemi iskolákat Debreczenben, a gymnasiumi folyamot ugyancsak Debreczenben és Miskolczon végezte. 1819. szeptember hóban főmegyei kispap lőn és mint ilyen Egerben a bölcsészetet, Bécsben pedig a theologiát hallgatta. Hittanulmányai végeztével Frimm János káptalani követ oldala mellett volt a pozsonyi országgyülésen. 1826. márczius 9-én áldozópappá szentelték és először is mint maklári segédlelkész működött, majd a Foglár-féle intézet aligazgatója, hittanulmányi felügyelő és helyettes tanár lőn; 1828-ban b. e. Pyrker L. pátriárka-érsek udvari papjává nevezte ki, a honnan 1830-ban az egyházi jog és történelem tanári székébe lépett, 1834-ben Bécsben a hittudori rangot nyerte, 1843-ban Tarra plébánosnak ment, a honnan 1847-ben Nagy-Kállóra ment, 1851-ben főegyházi kanonok, orodi prépost, 1875 óta pedig nagyprépost, dulcinói választott püspök és aranymisés pap. Irodalmi munkásságát l. Egri Eml. 277. l. Kiegészitésül: Szózat a 48-ik honvédzászlóalj zászlója felszentelése alkalmára. Eger, 1872.

Lévay Sándor, drivesti vál. püspök és nagyprépost, szül. 1808-ban. Egri Eml. 277. l. Életrajzát l. Országtükre 1862. 6. sz. arczképpel.

Lipovniczky János, kanonok, szül. 1782. január 3-án Verpelétben, Hevesmegyében. L. Egri Eml. 277 l.

Lippay György, egri, majd esztergomi kanonok, később veszprémi és egri püspök, végül esztergomi érsek. L. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sionban 1886. 826. lapon.

Lippay Lajos, alsószentgyörgyi plébános, szül. 1840. augusztus 20-án Miskolczon. Két programmértekezése van: A család és iskola összhangzó működésének szükségességéről. 1877. Jászberényi főgymn. értesitőben. — Jászberényi kath. főgymnasium százados történeti vázlata. 1880. U. ott. — Néhány évig gymn. igazgató volt Jászberényben.

Lojkó Mihály, volt gyöngyösi plébános, szül. 1833. szeptember 10-én Gyöngyösön; meghalt 1882. február 1-jén. Sebők László volt gyöngyösi plébános és elődje társaságá-

ban a nép számára «A japáni vértanúk történeté»-t irta meg. 1863. — Az «Egri Népujság»-ba is dolgozgatott. Vannak apróbb dolgozatai is: Zöldág, melyet a levegőben épitett egri közös iskola tetejére ajándékozott. Eger. 1869. — Fölvilágositó röpirat azon falragasz ellen, melynek czime: «Nyilt szó Eger város népéhez.» Eger. 1869. — Hetvenhét kérdés a polgári házasságról. Eger. 1868.

Lonovics József érsek, szül. 1793. január 1-én Miskolczon, meghalt 1867. márczius 13-án Budapesten. A halhatatlan nevü érseket l. Kalocsa főmegyénél, M. Sionban, 1888. évfolyam 305 lapon. Életrajzát l. Országgyül. Eml. 1848. I. 47. M. Sion. 1867. 240.

Lósy Imre, előbb csanádi, azután váradi, majd egri püspök, végre esztergomi érsek. L. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sionban, 1886. 826. lapon.

Lőrincz Ferencz, segédlelkész, szül. 1795. julius 26-án Tisza-Beőn. L. Egri Eml. 277. l.

Ludányi Antal, apát-kanonok és aranymisés pap, szül. 1810. május 24-én Gyöngyösön. L. Egri Eml. 278. l.

Luga László, az érseki könyvnyomda intézet igazgatója, szül. 1840. julius 24-én Fonyban, Abaujmegyében. Katholikus hirlapiróink egyik legmunkásabb és legtehetségesebb tagja. 1870-ben meginditotta az «Egri Népujság»-ot, 1876-ban az «Irodalmi Szemlé»-t és azóta fokozott érdekeltség mellett szerkeszti. 1872-ben és 1873-ban a Népkönyvtárt szerkesztette. 1871-ben összeállitotta a «Népujság könyve» czímü füzetecskét. Eger. 16 r. 72 lap. — 1872-től 1886-ig szerkesztette az Egri Képes Naptárt, mely időközben Egri Naptár czimen jelent meg, ugyancsak 1872-ben adta ki az «Egyházakat érdeklő ujabb törvények kézikönyve» czimü füzetet, mely 1874-ben II. kiadást ért. 1874-ben a «Választási törvény» és «A községek rendezéséről szóló törvény főbb pontjai» kérdések- és feleletekben két kiadást értek. 1871-ben IX. Pius 25 éves pápasága emlékeül. (Életrajz.) — 1878-ban meginditotta az «Egri Nép Könyvtár»-t, melyben három kötet jelent meg tőle, u. m. Téli esték. Eger. 1878.

— Olvasmányok a magyar nép számára. Eger. 1878. — Róma. Ismeretterjesztő olvasmány az örök városról. Eger. 1878.

Magyar Ferencz, a főmegye aranyszáju hitszónoka, szül. 1809. február 5-én Szegeden, meghalt 1884. julius 31-én Egerben. Irodalmi müködését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy I. 304., Vutkovich 45. és Egri Eml. 278. lapján. Ezekhez adandók: Szent István, Magyarország első apostoli királyának áldott emlékezete. Két szent beszéd. Eger, 1869. Dicsőséges sz. Bernard apát emlékezete. Egyházi beszéd. Eger. — A «Magyar Encyklopoediá»-nak is munkatársa volt. 1866-ban a «Kath. Lelkipásztor»-ba is küldött egyházi beszédet. Fölemlités nélkül maradtak: Dalkoszoru Pyrker János László aranymiséjére. Eger, 1846. — Dicsőséges sz. Bernard apát emlékezete. Eger. 1868.

Mahovszky József, bölcsészet- és hitudor, volt diósgyőri plébános, szül. 1795. márczius 14-én Miskolczon, Borsodm. meghalt 1862-ben. L. Egri Eml. 279. l. Szalay Imre beszédgyüjteményében is találkozunk nevével.

Major József, kanonok. L. Egri Eml. 279. l.

Maky Antal, kanonok, szül. 1756. február 24-én, Rozsnyón, meghalt mint veszprémi püspök 1825. január 28-án. Püspöki rendeleteit «Contitutiones dioecesanae» czim alatt 1822-ben Beszterczebányán adta ki, mint odavaló püspök, a honnan azután később Veszprémbe tétetett át. Életrajzát l. M. Kurir. 1825. I. 4. és Tud. Gyüjt. 1825. IV. 123. végül Schem. Historicus Dioec. Neosoliensis. 1876. 30—33. l.

Makay Imre, papnövendék, l. Egri Eml. 279. l.

Marán János, bölcselettudor és lyceumi tanár, jelenleg kistállyai plébános, szül. 1819-ben. L. Egri Eml. 279. l.

(Folytatása következik.)

Die vier Grossmeister der Aufklärungs — Theologie. (Herder, Paulus, Schleiermacher, Strauss.) von Sebastian Brunner. Paderborn. Ferd. Schöningh 1888. XV. 633. l. Ára 5 M. 40 pf.

Ez a munka a czimbe irt négy név folytán kell, hogy

magára vonja az olvasóközönség figyelmét, melyet szerzője, a szellemes Brunner a nem-theologusoknak szánt, bár olvashatja azt a theologus és philosophus, a szakember és a laikus egyaránt, egyik sem fogja letenni kezéből mig át nem olvasta. Apologetika ez és korrajz, vallástörténelmi monografia- és élvezetes olvasmány egyszerre, egészében pedig egy nagy darab a mai korszellem fejlődési történetéből. Mindenkor a társadalmi kérdések alapját egy-egy vallási kérdés képezte, ugy vallotta azt Proudhon, de ugy van az ma is: az állam és politika, a társadalmi és a tudományos nézetek szinezete hol nyiltan hol leplezve szoros összefüggésben áll az irányadó körök vallási nézeteivel, induljanak ki azok akár hittani, akár bölcseleti rendszerekből, vagy mindkettőből, az eszmék összefüggését a dolog természeténél fogva tagadni nem szabad. A ma nagyban elterjedt akár társadalmi, akár tudományi nézetek a munkába vett négy férfiu nevéhez kapcsolódnak. Herder, Paulus, Schleiermacher, Strauss tanait ismerni annyi mint századunk mozgató szellemének legbelsőbb lényegéig felhatni, — tanaikat megczáfolni pedig annyi, mint a ker. apologetikának alaptételeit bebizonyitani. Brunner müve e tekintetben valóságos kincsesbánya, melynek rétegei hamisitatlan, hitelre méltó protestáns auktorokból, sőt első sorban magoknak a szereplő személyeknek levelezéseiből, önálló tudományos müveiből vannak összehordva, nem elvont spekuláczió alakjában, hanem azon történelmi térre állitva, a melyen fejlődtek, ugy, hogy az olvasó mintegy behelyezkedik Herder, Paulus, Schleiermacher, Strauss életviszonyaiba, velök mozog, látja társas életüket, szemléli eszméik fejlődését, megfigyeli az okokat, melyek rendszereik megalapitására befolytak; a körülményekből itéletet alkot magának mind a négynek jelleméről, tisztába jön az iránt, vajjon szinarany-e az, a mi müveikben felszinre kerül, vagy csak salak; vajjon a meggyőződés, az előitéletektől ment ész alkotta-e ezt vagy azt a müvet, ezt vagy azt a nézetet, vagy inkább a kenyérszükséglet, a körülmények szülte dacz, a hivalkodás, vagy éppen az életmód igazolásának szüksége befolyásolta-e szellemi termékeiket?

A vallás és egyuttal a társadalmi rend legelső kérdései azok, a melyeket e négy férfiu megbolygatott. Isten léte, a lélek halhatatlansága, a vallás fogalma, egyátalán a természetfeletti rend létezése, Krisztus személye s a hozzá kapcsolódó positiv kereszténység — egyenkint munkába vétettek s a merész következtetések pörölyei alatt nem maradt semmi a puszta naturalismusnál — e négy protestáns theologus munkáiban, a kik közül mint utolsót, a ki a theóriák végső következtetéseit megtette, Straussot illeti a babér.

Brunner müvével nagy szolgálatot tett az irodalomnak, különösen a keresztény apologetikának, s mindenkinek, a ki az igazság iránt a fogékonyságot el nem veszitette. Az alapvető hittan kérdéseinek ilyen Brunner-féle jellemrajzok keretében való tárgyalása azon előnnyel bir, hogy az olvasó az ellenfél állitásaihoz, — pl. midőn Schleiermacher azt állitja, hogy a vallás nem fejez ki tárgyilagos igazságot, hanem hogy az nem egyéb, mint a kedély egyik betegsége, — birja a jellemrajzot, a hermeneutika követelte conditio loquentis-t, melyből az állitás, a tétel okai s hordereje iránt egészen más itélete lesz, mint ha e tételt magában tekinti; sokszor ugyanis a komolynak látszó tan már szerzője körülményei folytán is egészen más elbirálás alá esik, mintha a körülményektől elvonatkoztatunk.

Mily más itélete lesz az olvasónak pl. Herderről s a kereszténységről szóló tanairól, ha tudja Herder életét, — mintha ettől elvonatkozik? Herder Weimárban, Göthe «a nagy pogány» erkölcsi nyomása alatt nyög, csak azt szabad mint lelkipásztornak tanitania s müveiben irnia, a mi az őt fizető herczeg s az erkölcsileg tönkrement miniszterének Göthének életnézeteit s életmódját nem sérti, mert az volt a feltétel, a mely alatt Herdert Göthe a weimari superintendentiára hivatta meg. S ha ezek folytán igazi udvari theologussá fejlődött, ugy, hogy azt a karikaturát képviselte, a melyről Hagenbach azt mondja: «Er war ächter Supranaturalist und ächter Rationalist, zugleich orthodox und heterodox und auch keines, wie man's nimmt,» akkor tisztában lehetünk az oly nézet fejlődésének okai iránt, a mely sze-

rint pl. azt tanitotta Herder, hogy a kereszténység, mint olyan, függetlennek tekintendő alapitójának személyétől.

Vagy Schleiermacher álarczos rendszere, a pantheistikus pietismus, mily más beszámitás alá esik, ha ezt a jámbornak mondott urat Berlinben 1800 körül saját Tuszkulánumában ismerjük, ha feltárulnak előttünk a rugók, melyeken szellemi szüleményeinek egész csoportja nyugszik? Vagy Strauss? mily könnyebben érthetjük meg őt a «Jézus életéről» vagy «a régi és az uj hitről» szóló müveiben, a melyekben a komoly theologus kothurnusában lépked, ha megismertük őt Hutten Ulrichjában vagy Voltairejében?

A legfontosabb mert alapvető kérdések ilyetén tárgyalásának jogosultsága, többet mondok szükségessége — nyilvánuló. Midőn ezen négy férfiu bármelyikéről is van szó, az nem egyjelentőségü azzal, mint midőn valamely más theologusról s annak müveiről beszélünk. Ezek a férfiak nem véleményt mondanak erről vagy arról a tanról, hanem Krisztussal szemben mint vallásalapitók lépnek fel, mindegyik, mint egy «Zukunft-Religion» szerzője tetszeleg magának; müveikben nem valamely theologikus nézet elbirálásáról, hanem egy «noch nie dagewesen» tanról van szó, mely teljes mérvben hivja ki a kritikát. Midőn La Reverrière Lepaux egy párisi gyülekezet előtt bemutatá uj vallását, a theophilanthropismust s váltig erősité, hogy annak elterjedése a legtermészetesebb, legszükségesebb s a legegyszerübb dolog a világon, — felemelkedett a jelenlevők közül Talleyrand s kijelentette, hogy ő teljesen egyetért a szónok fejtegetésével, de megjegyezi, miszerint még egy körülmény hiányzik, hogy az uj vallás tökéletes legyen. S mi volna az? kérdé a szónok. Önnek, viszonzá Talleyrand, szenvednie, keresztrefeszittetnie, meghalnia s harmadnapra halottaiból feltámadnia kell, a mint azt Jézus Krisztus tevé. — (Hettinger.) Hasonló módon kell eljárnunk e négy férfiuval szemben s minden körülményt latba kell vetnünk, hogy tanaik értéke iránt tisztába jöhessünk.

Brunnernek csak két dologra van szüksége: jellemrajzra, melyhez az illetőnek tanait, nézeteit illeszti, már ez által is

sokszor igen fontos állitások igen kicsinyekké törpülnek — és másodszor logikára: «die Logik ist eine sehr schneidige Maschine: was ihren scharfen Messern nicht ausweichen kann wird umbarmherzig zerschnitten.» 197. l. A ki kiváncsi, hogy mivé lett e négy nagy ember Brunner e két eszköze alatt, melyeket ugyancsak ügyesen és szellemesen kezel, — az olvassa el munkáját, mely négy részre oszlik.

Egyenkint tárgyalja a négy férfiut nem annyira élet-, mint inkább kor- és jellemrajz alakjában, de ugy, hogy egy teljes keretet nyujt, melyben az illető theologus élete, gondolkozása, tanai tisztán visszatükröződnek, melynek értékéről mindenki itéletet alkothat magának. Különös sulyt fektet Schleiermacherre s még inkább Straussra: ez utóbbit három müvében mutatja be, «Der alte und neue Glaube,» «Ulrich von Hutten» és «Voltaire»-ben oly szakismerettel s oly szellemesen, hogy a tudomány férfia egész tisztelettel kalapot emelhet Brunner előtt. A logika és az apologetika tanárainak figyelmét különösen a 190—199 és a 328—495 lapokon lévő két részletre hivjuk fel; az első Schleiermacher nézetét tárgyalja: a vallásról és az egyházról, a másik Straussnak müve «der alte und neue Glaube» a lélek halhatatlanságáról első sorban. Ezeken mutathatják meg tanitványainak, milyen volt ezen irányadó férfiak logikája, s mit mond ahhoz az ész, a mit ők a megfelelő keresztény tanok helyébe állitottak: mindakét részlet kidolgozva áll a tanuló rendelkezésére.

A nagyon érdekes munkát mind a katholikusoknak, mind a protestánsoknak szives figyelmükbe ajánljuk.

Dr. Dudek János.

Keleti utam emlékei. Irta Vosinsky Mór apari plébános. Szegszárd 1888.

A keleti utazások s különösen a sz. földi zarándoklatok irodalmát évről évre uj publicatiókkal szaporodni látjuk. Valaki csak utat tesz, azonnal könyvet is ir róla. Hogy e téren valaki sikerrel versenyt futhasson: kell, hogy kellő készült-

séggel, avatott tollal, szellemes előadással birjon és hogy tudja megválasztani a közép utat, miszerint sem terjedelmes, sem felületes ne legyen. Az első unalmat szül, a másik ki nem elégit. Az irók leginkább az első irányban hibáznak az által, hogy dolgokat, leirásokat hosszan ismételnek, melyek bőven ismeretesek mindenki előtt, ki a bevágó müveket forgatja. Az e fajta irók irjanak bár érdekesen, szellemesen: ismétléseik által mégis unalmat szereznek, sikerök nem teljes.

Szerző igen szerencsésen találta el az arany középutat: ő nem unatkoztat bőven ismert dolgok ismétlésével, melyeken ő röviden keresztül esik, ő inkább saját subiectivitása után beszéli el éleményeit, a mi könyvének eredetiséget kölcsönöz. Ki fogná pedig tagadni, hogy e sokat taposott pályán csak eredetiséggel érünk sikert, maga a tárgy mint annyira kimeritett, nem kötvén le többé.

Szerző utinaplójában igen kedves, mulattató modorban beszéli el éleményeit s utikalandjait. A keresetlen, fesztelen elbeszélés kezdettől végig olyannyira lekötő, hogy az olvasó nem könnyen válik meg a könyvtől. Leirásai rövidek, de érzelemteljesek, könyve tehát nemcsak a kiváncsiságot elégiti ki, hanem az érzelemre, az olvasó bensejére is hat és ez az, a mi könyvének becset kölcsönöz. A helyi viszonyokra vonatkozó észrevételei találóak, az utnak egynémely episodja egészséges humorral van ecsetelve.

Alig fogunk találni ciceronet, kinek előadását, kinek magyarázatait szivesebben s nagyobb érdekkel halgatnók, mint a szerzőt. Ő Alexandria, Cairo nevezetességeibe oly érdekesen vezet be, hogy figyelmünk egyre ajkain csügg. Ő a jelenbe a történelmi multnak fonalát is oly helyesen szövi be, hogy könyve egyszersmind tanulságos is.

Jaffától, a sz. föld küszöbétől kezdve, már inkább a szív, mintsem a szem beszél szerzőből és az érzelem heve közöltetik az olvasóval is. Itt szerzővel egyet érezünk: épülünk, emelkedünk, hevülünk, de bánkódunk is vele az elhanyagolt s nagyobbrészt a secták kezére került legjelesebb szentélyeink fölött. Könyvének ez a legérdekesebb, legtanulságo-

sabb része. Itt ugy ismerkedünk meg a sz. földi viszonyokkal, amint vannak; tulzás, szépités nélkül, pedig volna mit szépiteni — az elszomoritó desolatión! «Valóban az isteni gondviselés keze müködik itt — mondja szerző egyik helyen — midőn a sz. földet pogányok uralják, mert a legszentebb helyekkel oly keveset törődő kereszténység nem méltó azok birtoklására.»

A további utban: Konstantinápoly s Atheneben ismét a világot látott fesztelen tourista lép előtérbe, ki észleleteit, tapasztalatait ugyanazon kedves, könnyed modorban közli. Figyelme mindent átkarol; a természet szépségeit s változatosságait, a müvészeteket, a régészetet, a népszokásokat, s characztereket, a történelmet stb. Ennyi változatosságával mindig az érdekesség szinvonalán tartja magát a könyv, melyet elolvasva, csak az a vágyam volt: bár tovább szőtte volna szerző a fonalat!

Ajánljuk a kedves olvasmányt a t. cz. közönségnek figyelmébe s kérjük annak lehetőleg tágabb terjesztését azon indokból, mert szerző, dicsérendő önzetlenséggel, munkájának összes jövedelmét a keleti missióknak szánja. Ő a sz. földön lépten-nyomon anyagi segély hiányából támadt szánandó és siralmas állapotokat talált, de másrészt nem egy izben alkalma volt, az önfeláldozó missionáriusok fáradhatlan tevékenységének szép eredményeit lelki örömmel tapasztalhatni. Midőn tehát a jeles könyvet, melylyel az irodalmi téren dicséretesen ismert szerző nem mint zsengéjével lép föl, pro merito ajánljuk, egyuttal a keleti missióknak vélünk csekély szolgálatot tenni. *Várnai.*

Az öt boldog angol vértanu Jézus-Társaságából. K. A. német eredetije után. Kiadja a „Hirnök.“ Kalocsán. 1888. (Collegium.) 8⁰ 84. l. Ára 30 kr.

Jézus édes szive, vagyis Jézus szentséges szive tiszteletének története, mivolta és áldásai. Magyarra forditotta Bányik Ignácz. S. J. Kalocsa. (Collegium.) 160. l. Ára 40 krajczár.

A kalocsai füzetkéket mindig nagy örömmel veszszük. Jeleit látjuk bennük azon buzgalmas munkakedvnek, mely az Isten nagyobb dicsőségére tör. A «Mária gyülekezetek Emlékfüzéréhez» «A Magyar szent Hajdannak Mária Gyöngyei» füződtek; közbe-közbe megszólal «Mária-Lant»-ja; «Emlékfüzér,» «Gyöngyök,» «Lant» lendületes czimei a szivek még lendületesebb megnyilatkozásának. A most jelzett két füzet kiadója a «Hirnök.» Az első füzet Boldog Campián Ödön, Woodhouse Tamás, Nolson János, Briant Sándor, Cottam Tamás jézustársasági vértanuk rövid életrajzát, jobban mondva vértanuságuk történetét adja. Anglia e korbeli története mint tudjuk az egyházra annyi fényt áraszt mint Nero, Decius v. Diocletián üldözése, s a hit mily erőteljében s mily hősies rendületlenségben állitja elénk e füzet éppen az emlitett öt vértanut is; küzdelmes történetüket egyszerü, meleg hangon beszéli el.

A másik füzetre igazán ráillik, amit P. Hattler a füzet minden értelmes olvasójával elmondhat, hogy «elbájol ez a könyvecske kedves szava és életrevaló tartalma által.» Mindkettő nagyon igaz. «Kedves szava» hangzik, főleg az «Első Részben,» hol a «Jézus szive iránt való nyilvános ájtatosság eredete és elterjedése» adatik, «Második részben,» mely az ájtatosság tárgyát, jeles voltát ismerteti P. Galifetnek ismert vonzalmas müve nyomán, s végül a «Harmadik Rész Második szakaszában», mely Jézus szive néhány szent tisztelőiben kimutatja az ájtatosság hasznát. Legnagyobb előnye azonban «életre való tartalma.» Számtalan pontban, külön-külön elénk terjeszti azon gyakorlatokat, melyekkel a «nagyrabecsülő hálás és bánkodó szeretetet» Jézus szive iránt magunkban nagyra nevelhetjük. Az ájtatosság gyakorlatai 15 pontban a bensőséges élet mesterfogásai. A rövid utasitás pedig, «hogyan juthatni ezen ájtatosság által az igazi keresztény életmódra,» amily alapos, oly szelid és szivhezszóló.

A lelkiatyák e könyvecskét a nemesebb és keresztény életretörő lelkeknek alkalmas olvasmányul bátran ajánlhatják.

Dr. Pethő.

Százszorszépek az egyházi költészet mezejéről. Összeválogatta s koszoruba füzte Babik József. Miskolcz, 1888. Kis 8⁰ 470 lap. Ára 1 frt 40 kr.

Előnyösen ismert nevü s ifju szellemü irónk nagy érdemeket szerzett XIX. századbeli vallásos költészetünk történelmének megirása körül különösen a budapesti növendékpapság egyházirodalmi iskola kiadványai közt is nehány év előtt megjelent müvével. Azon mesteri kezek, melyek azt megalkották most ugyanazt a «Százszorszépek» koszorujával koronázzák meg. A legszebb egyházi költemények gyüjteménye ez, mely mint szemelvényekből álló remek csatlakozik az előbbihez, mint egy gyönyörü példa az ismertetett kritikai igazságokhoz. De magában véve is teljesen bevégzett egészü mü s mint lélek és szivnemesitő olvasmány, mint szavalatra is használható költemények gyüjteménye egyaránt hézagpótló s egyedüli.

Ügyesen válogatta meg irónk, mely költemények jeljemzik legjobban s legtöbb oldalról a költő szellemét, felfogását, teremtő erejét, természetes hangulatát s alakitó tehetségét. Feltaláljuk e munkában nagyobbjainkat számos remekeikkel s jelesbjeinket legszebb, legbecsesebb gyöngyeikkel. Itt látjuk Czuczort és Garayt magasztalt elbeszélő költeményeikkel, Mindszentit magasztosult érzelmü lyrai s sokoldalu elbeszélő müveivel, Rostyt majd elmélkedő, majd enyelgő, majd nyugodt bölcselkedő, majd kitörő lelkesedésü hangulatával, Kuthent közvetlen érzésével, Pályt erőteljes s megrázó eszméivel, Sujánszkyt csinnal és mély érzelemmel s oly kerekdeden ömlő dalaival, Kalocsayt vonzó s könnyen folyó müveivel. Nincs egyházi költönk, nincs egyetlen egy költeményes müfaj, mely ne volna e könyvben legilletékesb alkotásokkal képviselve.

Szivnemesitő olvasmányul szolgál e könyv azon nemes lángjával, mely a vallásos érzelemben s annak kifejezésében, az egyházi költészetben elrejtve van, mely átcsap a lélekbe, a lélekből az ember életébe és tetteibe, hogy a csüggedt szivet ujjá, erőssé és törhetlenné tegye. Ezen hatásra czélzott irónk is, midőn a költeményeket olyképen csoportosi-

totta, hogy külön részekben Isten, Jézus Krisztus, boldogságos Szüz, szentek élete, anyaszentegyházról, a honszeretetről a vallásosság fényében, az emberről a bölcsőtől a sirig, az élet szinteréről, s a természetről szólaltatja meg költőit, azt is elérve ez által, hogy méltán feltünteti a mindenre kiterjedő vallásnak mélységét és kimerithetlenségét. Változatosan látjuk itt egymás mellé füződni a lantos, leiró, értelmi s elbeszélő költeményeket, hogy ha az egyik olvasásában az elme talán kifáradt, a másikban felüdülve gyönyörködjék ugy, hogy az olvasó majd elméjével elmélyed, majd szivével felemelkedik.

Ajánlatos e mü katholikus szellemü tanintézeteinknek is, melyek eddig érezhetően nélkülöztek egy jelesb egyházi irók szavalatra használható költeményeiből egybeállitott könyvet. A »Százszorszépek« czimü gyüjtemény pedig ugy választékosság mint terjedelem és csekély ár miatt egészen megfelel e czélnak.

Kutsera J.

Mizraim és Assur tanusága — az ó-szövetségi sz. iratok hitelessége és isteni sugalmaztatása az aegyptologia és assyrologia világitásában. — A bp. m. k. tud. egyetem hittani kara által a Horváthféle jutalommal kitüntetett pályamunka. II. kötet, 12 ábrával és két térképmelléklettel. Irta dr. Giesswein Sándor, Győr 1888. Nagy 8° 355 l. (Ára 2 frt. Bolti ára a két kötetnek 5 frt.)

Megjelent tehát második és befejező kötete is az első nagyobb magyar nyelvü aegyptologikus és assyrologikus szakmunkának, melynek első kötetét a mult évfolyam októberi füzetében volt alkalmunk t. olvasóközönségünknek bemutatni. A tárgynak fontosságát, s a feldolgozásnak általános jelességeit már amaz ismertetésben méltattuk, legyen szabad oda utalnunk olvasóinkat, — itt nincs más teendőnk, mint átfutni az előttünk fekvő második kötetnek tartalmát s azt egy-két megjegyzéssel kisérni.

Ami ezt a tartalmat illeti, itt már nem az emberiség általános őstörténelme, hanem a későbbi, részletesebb kérdések tárgyaltatnak. Ábrahám vándorlásai, a hajdankori nép-

viszonyok világitásában, József története, Egyptom synchronisticus történetének segélyével, (ahol talán a hyksosok tárgyalásánál lehetett volna reflektálni a gen. 46. 34. Haneberg-féle magyarázatára is), Mózes fellépése és szereplése, az aegyptologikus szempontokkal teljes harmoniában — igen szépen s alaposan vannak feldolgozva és napnál világosabban kimutatva az, hogy a Genesis és Exodos okvetlenül egy az aegyptomi viszonyokban teljesen otthonos szerzőre vallanak, — s hogy a rationalistikus iskola későbbre akarván tenni a könyvek eredetét, sokkal nagyobb hitet követel hiveitől, mint a zsidóknak s az egyháznak traditiója.

Eme fejezetek után Juda és Izrael királyainak története párhuzamosan az aegyptomi és assyr eseményekkel tárgyaltatik, — amennyiben a bár lazább összeköttetés ez ősnépek és a zsidók között valóban fönállott; majd Izrael végpusztulása, s azután Juda szenvedései, a babyloni fogság következnek, mindama részletesebb kérdésekkel, melyek az idevágó szent könyvek olvasása közt önkényt felmerülnek.

Szerző, feladatához hiven, itt is az egyptomi és assyr-babyloni, részint már ismert, részint ujabban felfödözött emlékek alapján mutatja ki azt az igazságot, hogy az a történelmi kép, melyet a szentirásból e régi kérdéseket illetőleg magunknak alkotunk, teljesen hü, — s azt az ujabb tudomány soha sem fogja szétrombolhatni. Kutatásaiban nem kimélt fáradságot, a tárgyához szükséges forrástanulmányokat oly bőven felhasználta, hogy nemcsak a szakférfiaknak nyujt bő élvezetet, hanem minden müvelt olvasóval sok uj ismeretet közöl. A kötet végén adott név és tárgymutató megkönnyiti a kezelést. Ismételve gratulálunk s a könyvet mindenkinek melegen ajánljuk.

Dr. Kereszty Géza.

De ss. Eucharistia. Auctore Joanne Katschthaler. S. Theol. Doctore. Edit. 2. 252. p. Salisburgi 1886. Sumptibus Matth. Mittermüller.

Kastschthaler, a 70-es években innsbrucki egyetemi tanár, most kanonok és a salzburgi seminarium igazgatója,

a fennt czimzett művet Schwarzenberg prágai biboros-érsek papi jubileuma alkalmából adta ki 1886-ban. Ez a tractatus tulajdonképen a szerző ágazatos hittanának egy részlete, mely a harmadik kötetből némi csekély változtatással külön le van nyomatva. Tartalmazza az Oltári-szentségről szóló dogmatikai tant és pedig három fejezetre osztva. Az első fejezet Krisztus valóságos jelenlétét az Oltári-szentségben, a második az Eucharistiát, mint a hét szentség egyikét, a harmadik fejezet az Eucharistiát, mint az uj-szövetség valóságos áldozatát tárgyalja a synthetikus módszer szerint.

A dolog természeténél fogva a felvetett anyag nem uj, és a mit a theologiai tudomány az Oltári-szentségre vonatkozó tanra akár a patristikai irodalomból, akár a müemléki hittanból eddigelé mint uj bizonyító érvet felállított, azzal művében — terjedelméhez mérten — találkozunk. Az anyag kidolgozása tehát főképen az, a mi az ilyen müveknél a recensio tárgyát képezheti. S e tekintetből Katschthaler ezen tractatusa, éppen ugy, mint egész specialis dogmatikája, melyből véve van — kiváló elismerést érdemel.

A tévelyek akként vannak csoportositva, hogy az olvasó nemcsak azt látja tisztán, mely téves tanok merültek fel az idő folyamán az igaz tannal szemben, miben állott a tévely, — de azzal is lesz tisztában, mely tévelyek állanak ma szemben a kath. tannal és pedig az egyes részletek szerint mit tanitanak a szakadár görögök, anglikánok, puseysták, a protestáns felekezetek, raczionalisták?

A kath. egyház tana kezdve a kinyilatkoztatás kettős forrásán — a theologiai fejtegetések mai állásáig a synthetikus módszer összes követelményeihez képest akként van előadva, hogy e fejtegetés a kezdő, de talán a haladottabb theologusra nézve is egy befejezett egésznek tekintendő. Az anyag helyes, logikai beosztása, a tételek határozottsága, a magvas érvek kellő csoportositása, a felvethető kérdések világos megoldása oly értéket kölcsönöz ennek az egész tractatusnak, hogy átolvasása után a theologus azt a vallomást teheti: ezzel a tannal tisztában vagyok. A mü

általános előnye a világos előadás, bizonyára hozzájárult ehhez az, hogy az iskolás terminusokat a dolog teljes fentartásával mellőzi s igy előadásának alaki oldala a mi bölcseleti előképzettségünknek legalább ma jobban felel meg, mint pl. Hurter előadása.

Igen szerencsés az érvek előadásában. Az ő érve helyt áll, van annak magva, nem kell ahhoz kommentár, de át van az szürve ugy, hogy az észre igen phausibilis hatása lesz. Hasonló világossággal vannak czáfolva az egyes tanokkal szemben álló tévelyek is; a theologus megismeri a mai ellenfelét s megtanulja, mit kell annak ma felelni. Ez a theologia legczélszerübb előadása.

Nincs a tractatusban felesleges szószaporitás, de viszont mi sem hiányzik, hogy a theologus megérthesse az előadottakat.

Milyen helyet foglalhat tehát e mü theologiai irodalmunkban? Véleményem szerint ez most a legjobb segédkönyv, melyet a tanár az Eucharistia iskolai tárgyalásánál ajánlhat tanitványainak, a mint pl. Jungmann könyvét szoktuk ajánlani a gratiához.

Ez a mü egyuttal egy részletes példát is nyujt arra, miként kellene szerkesztve lenni azon iskolai dogmatikának, melyet az előadásokhoz sikerrel lehetne használni. Nálunk a bölcseleti előképzettség, legalább ma, még nagyon hiányos, azért nekünk, alkalmas, a mai igényeket kielégitő iskolai dogmatikánk nincs. A terjedelmet tekintve Hurter vagy Schouppe jöhet szóba, én pl. Hurter dogmatikáját használom, de az igazat megvallva, egyik sem olyan, hogy jobbat, az első tanulásnak megfelelőbbet nem ohajtanánk. Könnyü, világos és teljes előadás a jó kézi könyvnek első kelléke, szóval olyan előadás, a milyen Katschthaleré e monographiában; ha Hurter könyvének anyaga itt-ott megröviditve, Katschthaler müvének előadásával párosulva — ez lenne alkalmas kézikönyv. Véleményem szerint Katschthaler irhatna a mai igényeknek megfelelő tankönyvet iskoláink számára. Részletes dogmatikája három nagy kötetből áll, segédkönyvnek igen alkalmas, de iskolába igen terjedelmes; különben

jobban szeretjük, ha az alapvető hittan is ugyanazon szerzőtől való, a kitől az ágazatos.

Az ismertetett művet ajánlom a theologusok figyelmébe.

Dr. Dudek János.

Levelek hugomhoz az olvasásról. — Irta Kisfaludy Árpád. Kiadja a sz. István társulat. Budapest 1888. — Kis 8⁰ 105 l. Ára füzve 60 kr, kötve 1 frt.

A könyvek authentiájának megállapitására nézve szabályként azt szokták mondani, hogy a belső érvek legtöbbször nem elégségesek, hanem a külső bizonyitékok is szükségesek, ezek döntik el minden kétséget kizáróan, hogy a mü csakugyan azé, kinek tulajdonittatik. Nos, a jelen esetben a szabály nem alkalmazható; mert, ha kétségben lennénk is egy perczig, hogy ez a Kisfaludy Árpád identicus-e azzal az iróval, aki máskor mindig «dr. Kisfaludy A. Béla» név alatt szokott irni: a belső érvekből, az irályból, az élvezetes magyarságból, a szép hasonlatokból csakhamar megtudnók, hogy igenis identicus.

Azt a thémát, azt az annyira korszerü thémát, amelyet a korán elhunyt tudós bölcselő, Jungmann József jezsuita «Gefahren belletristischer Lectüre» czim alatt tudományosan és gyakorlatilag feldolgozott s először, nehány év előtt, az innsbrucki kath. casinóban felolvasott és aztán brochure alakban ki is adott: Szerző itt levelek alakjában, saját önálló fölfogása szerint s különös tekintettel magyar viszonyainkra oly szépen, oly komolyan és mégis oly vonzóan magyarázza meg a müvelt olvasóközönségnek, kivált a müveltebb osztályok ifju hölgyeinek, hogy könyvének, éppen a müvelt olvasóközönség érdekében, a lehető legnagyobb elterjedést kell kivánnunk.

Nyolcz levélre van osztva a választott tárgy. Az elsőben az olvasás czélját kutatja Sz., a másodikban az u. n. «ismeretterjesztő» olvasmányok fölületes voltát emeli ki, a harmadikban az olvasásban való szertelen mohóságot gán-

csolja, mint melynek teljességgel semmi haszna nem lehet csak kára; — a negyedikben rátér azon veszélyek ismertetésére, melyek egynémely könyv lapjairól vallásunkat és erkölcseinket fenyegetik; az ötödikben és hatodikban specializálja e themát, főleg a rationalisták istentelen irmodorára, a kereszténységet ignoráló irányukra irányozván az olvasó figyelmét, — azután pedig az erkölcsiségbe ütköző, annál veszélyesebb könyvekre, mennél inkább elrejtik, beburkolják a jóhiszemü olvasónak szánt mérget; — a hetedikben azok az irók kapják meg a magokét, akik a természetet imádják s ha Istent egyátalában emlegetnek, ezt csak érzelgős, irgalmas atyának tudják festeni, de igazságosságot nem is tételeznek fel benne. Végre a nyolczadik levélben, a praktikus tanulságot vonja le az eddigiekből: mit ne olvassunk, — és a mi fő, hogyan olvassunk.

Ez tehát röviden átfutva, a könyvnek tartalma, melynek fontossága, hordereje, nem szorul hosszas magyarázatra, gyönyörü kidolgozása pedig már is ki volt emelve. Szép a kiállitása is, — csak a sajtóhibák sürübbek kissé, mint azt egy ily kiállitásu könyvben az ember szivesen elnézné.

Dr. Kereszty Géza.

Esztergom-vármegyei irók, vagyis Esztergom városában és vármegyében született vagy müködött irók koszoruja. Pályadijjal koszoruzott mü. Irta Zelliger Alajos fővárosi hitoktató, a „Népnevelő" fömunkatársa. Budapest 1888. A szerző sajátja. 8-rét VI. és 265 lap. Ára 1 frt. 50.

Azon párját ritkitó áldozatkészség, melylyel dr. Majer István püspök ur ő méltósága már évek hosszu során keresztül nevezetes összegekkel kapcsolatos pályakérdéseket tüz ki a hazai tudományosság fejlesztése és a fiatalabb erők serkentése czéljából, egy uj munkával gazdagitotta az irodalmat.

E munka az «Esztergom-vármegyei irók koszoruja,» melynek szerzője a paedagogiai irodalom terén munkálkodó

és már eddigelé is jó hangzásu névvel biró Zelliger Alajos nagyszombati segédlelkész, volt fővárosi hitoktató.

A «Bevezetés» után, mely röviden előadja a munka keletkezésének történetét, betürendben következik 366 iró életrajza és irodalmi müködésének méltatása. Az életrajzi adatok mellett, melyek sok helyütt szorgalmas utánjárásra, kutatásra vallanak, felsorolja a szerző az irók önállóan kiadott munkáit, valamint nevezetesebb czikkeit is, a mennyiben azokat felkutatnia sikerült.

Az életrajzi adatok ugyan általában véve elég kimeritők egy ily vázlatos munka számára, de olykor nagyon is rövidek, mint pl. Ponori Tewrewk Józsefé, Tompa Lászlóé stb. Vannak irók, kikről a szerző egyátalán meg sem emlékezik, jóllehet teljes joggal helyet foglalhattak volna e koszoruban. Előfordulnak másrészről oly egyéniségek, kiknél nagyon nehéz belátni, mily réven jutottak az *esztergomi* irók albumába.

Ezen és hasonló hiányok azonban mitsem vonnak le a munka értékéből. Igen becses adalékát képezi irodalomtörténetünknek és jelentékenyen megkönnyitendi egy oly már-már nagyon óhajtandó munka létesülését, mely egész hazánk iróit egyesitse magában.

Ily munka minél gyorsabb létesülése annál inkább is óhajtandó, mivel ha későre halasztatik, sokkal nehezebben fog sikerülni egybegyüjteni mindazon adatokat, melyeket ma még kevesebb fáradsággal lehetne összeszerezni.

Mig azonban ilynemü általános irói — lexiconnak fog örvendhetni a haza, kell, hogy elismeréssel és pártolással fogadja azok törekvéseit, kik szükebb körre szoritkozva, szorgosan összeállitják, a feledés örvényétől megmentik a hazai közmüvelődés jelentékenyebb faktorai müködésének mozzanatait.

E szempontból is örömmel üdvözöljük tehát a munkát és szerzőjének érdemlett pártolást kivánunk.

W.

Jozgits János, baranya-jánosi plébános: Költemények. Pécs. 1888. 16⁰ 93 l. Ára?

Rudnyánszky Gyula: Mária-dalok és legendák. Budapest 1888. 16⁰ 190 l. Ára?

Perényi Kálmán: Felhők és csillagok. Költemények. Esztergom 1888. — 16⁰ 180 l. — Ára 2 frt.

Három költeményes-könyv egyszerre! Az első egy paptól, vegyes, vallásos, hazafias és alkalmi versekkel, — a második egy világitól, tisztán vallásos költeményekkel, — a harmadik szintén egy világitól, teljességgel világias tartalmu költeményekkel.

Egész röviden fogjuk egyenkint a hármat ismertetni, amennyire azt éppen folyóiratunk hivatásköre megengedi.

Jozgits múzsája kellemes, naiv, egyszerü versekben nyilatkozik, s itt-ott igazán költői magasságra is emelkedik. («Óda Leo jubilaeumára» «Ünnepélyre» «Alkalmi költemény»). Néhol azonban, kivált ifjukori költeményeiben («Fohász») nagyon is meglátszik az utánzás. Egyik-másik tárgy nem is nagyon megénekelni való (pl. «Csodálatos menekvés a Balatonon»). Átalán véve azonban, kellemes, jó kis versek. A külalakra Sz. elég gondot forditott; szereti az alkaei formát; sőt még balladákban is próbálkozik, ami mindenesetre nem kis dolog, mert egy jó balladához sok midenféle szükséges.

Rudnyánszky Gyulát már mint hivatott költőt ismeri a magyar olvasóközönség. Már a mult karácsony táján megjelent «*Jézus*» czimü nagyobb terjedelmü költeménye által magára vonta a figyelmet, mint a vallásos költészet uj müvelője, — legujabb «*Mária-dalai*», ugy látszik, hivatva vannak, az előbbi müve által szerzett jó véleményt számára biztositani. Mily kár, hogy nem mozgott kezdettől fogva ezen a téren, amelyen, kivált mélyebb theologiai tanulmányok mellett sok szépet lenne képes létrehozni. De még semmi esetre sincs későn, hogy állhatatosan megmaradjon e téren, s elfeledtesse egyes évek előtti poëmáit azokkal, kik reájuk még emlékeznek.

A «Mária-dalok» nagyon, nagyon szépek! Ragyogó phantasia, szivgazdag képek, gyönyörü nyelvezet, kedvesnél kedvesebb külső formák teszik az egyes dalokat igazán élvezetesekké.

Már az «Ajánlás» is megkapóan kezdődik:

E dal tiéd, Jézusnak Anyja,
S tiéd a sziv, melyből fakadt.
A húrt kezem fejedre vonja,
Te ihletéd e húrokat.

Maguk az egyes versek négy osztályba soroztatnak «Mária», «Mária országa», «Mária ünnepei» és «Mária-Legendák» czimekkel; de mind imádságok, az örömben és bánatban szüz Máriához forduló lélek fohászai; a költészet üde, bájos formáiban kifejtve. Legsikerültebbnek látszik a sok szép között: «Nagypénteken», «Esti könyörgés», «Máriának szentelt élet», «Mária népe», «Május», — melyet olvasni — tiszta élvezet. — De nem minden ok nélkül jegyeztük meg fönnebb, hogy mélyebb theologus ismeretek lennének kivánatosak egy oly költőnél, ki vallásos, katholikus tárgyakat dolgoz fel költeményeiben; szerencsére itt csak kisebb kifogások tehetők, nevezetesen az «Immaculata», mint a «Legszentebb sziv asszonya» czimü versben mást, a czimnek megfelelőt várt volna az ember, de sem az elsőben, sem a másikban várakozása nem elégittetik ki; az illető versek szépek, de a czimben jelzett themáról szó sincs bennük, holott mind a két thema nagyon is arra való lenne, hogy a költőt inspirálja. Az «Eső után» czimü versnek ötödik és hatodik strophája pedig egy kis magyarázatot igényelne, mert igy nem egészen jól hangzik.

Ezektől eltekintve csak gratulálhatunk szerzőnek és a magyar vallásos költészetnek is, mely ujabban ugyis oly kevéssé müveltetik.

A harmadik versgyüjteményről, *Perényi Kálmánéról*, kevés mondanivalónk van, egyszerüen azon okból, mert egészen világias tárgyu s az egyházi irodalommal éppen semmi nexusban nem álló tudománynyal és költészettel folyóira-

tunk nem foglalkozik. A «Felhők és Csillagok» pedig ilyenek, — csupa lyra, csupa szerelem. Elég tehát róluk azt mondanunk, hogy jó versek, sok jó gondolattal, ügyesen alkalmazott külalakkal, no meg egy kissé tulságos világfájdalommal; — a külső kiállitás szintén csinos.

X. Y.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(*Egyházi archaeologia köréből.*) Mult télen de Rossi a hirneves régész Róma legrégibb katakombáiban, a szt. Priscilla-féle temetőben ásatásokat eszközölt, melyek a fáradhatlan régiségbuvárt néhány fontos és érdekes felfedezésre vezették. De Rossi megerősiti a rómaiaknak szt. Priscilla-féle katakombák régiségére vonatkozó hagyományos hitét; ő is az apostolok korába helyezi azok keletkezését. A legujabb felfedezésekhez számitandó a többi közt számos felirat, melyekben Péter neve fordul elő latin és görög betükkel. E név tudvalevőleg nem római, s más katakombákban nem is olvasható. Az első keresztények általában véve megtartották ugyan régi nevöket a keresztség után is, de Eusebius tanusága szerint egyesek azon apostol nevét vették föl, ki őket megtéritette s megkeresztelte. Miután tehát Péter nevet különböző családok tagjainál találjuk, nyilván való szt. Péternek apostoli müködése Rómában. Azon régi hagyomány is nyer itt megerősitést, mely szerint szt. Péter Pudens senatornak vendégszeretetét élvezte Rómában, mert a temető, mely szt. Priscilláról nevezett katakombákká fejlődött, eredetileg a Pudens senatori családé volt. Egy másik fölfedezés megerősiti a történészeknek már régebben kimondott azon véleményét, hogy Acilius Glabrio keresztény vértanu volt. E véleményöket két pogány iró elbeszélésére alapitották. Ugyanis Suetonius azt irja, hogy Acilius Glabrio, előkelő

család ivadéka (91. évben Kr. u.) és Konzul, Domitian szászár által *bizonyos ujitások* vétsége miatt halálra itéltetett. Tudjuk, hogy ugyanezen vétségről vádoltattak a keresztények, azért méltán lehetett vélni, hogy Acilius G. valószinüen keresztény volt. Egy másik pogány iró, Dio Cassius, e véleményt támogatni látszik. Ez elbeszéli, hogy Flavius Clemens és Flavia Domitilla a Flaviusok császári családjából, valamint mások is atheismus (nem hódolván egyetlen egy pogány istennek sem) és judaismus miatt elitéltettek; folytalólag pedig említést tesz Acilius Glabrioról is, azt mondván róla, hogy ugyanazon oknál fogva végeztetett ki, melynél fogva mások is sokan. Már pedig az emlitett Flavius Clemens és Flavia Domitilla bizonyosan keresztények voltak. Suetonius és Dio Cassius ezen feljegyzései arra engedtek következtetni, hogy Acilus G. keresztény vértanui halált szenvedett, mint bizonyosat azonban ezt eddigelé pozitiv adatok hiányában senki sem merte kimondani, a keresztény őskori irók A. Glabrioról sem családjáról nem tévén sehol említést. De Rossi felfedezése belevilágit a mult idők homályába. Ásatások közben rábukkant egy nagy kápolnára, melynek falai régente márványnyal valának bevonva, boltozata pedig mozaikkal kirakva; nincsenek benne sirok sem ugynevezett loculusok, s egész berendezéséből az tünik ki, hogy sarkophagok befogadására szolgált, hogy tehát valami előkelő keresztény család temetkezési helye volt. Erre enged következtetni nemcsak az előkelő ker. családok legősibb temetkezési szokása, hanem a kápolnában s a folyosókon talált feliratok is. Ez utóbbiakból azt is meg tudjuk, hogy a kápolna Acilius család tagjainak szolgált temetkezési helyül, olvashatók lévén több helyen Acilius, Acilius Glabrio és görögösen Akeilios nevek. Bizonyos tehát, hogy az Acilius család keresztény volt, mint a Caeciliusok-é és sok más római nemes család; a katakombák régiségéből az is kétségtelennek látszik, hogy már Acilius G. konzul volt keresztény s hogy azok a bizonyos *ujitások*, melyek halált hoztak rája nem voltak egyéb mint Jézus Krisztusnak bevallása s a pogány istenek megtagadása.

(*Az osztrák katholikus iskola-egyesület*) meg tartotta

Bécsben az uj városház népcsarnokában második rendes közgyülését. Jelen voltak a fiókcsoportok képviselői, a központi bizottság számos tagja és a rendes tagok jó sokan. Az évi kimutatás szerint a tagok száma az elmult évben négy ezerről nyolcz ezerre szökött fel, magában Alsó-Austriában 17 uj fiókegylet alakult. Az alpesi vidéken nagy és általános az óhaj, hogy katholikus tanitó-neveldék alapittassanak; ez üdvös eszme megvalósitása nemsokára kezdődni fog, az uj intézetek papok vezetésére fognak bizatni. Az iskola-egylet ez évben segélyezte a kath. leányiskolát Ybbsben és Pöchlárnban, a kath. magán leányiskolát Znaimban, az iskolatestvérek novicziatusát Strebersdorfban, ezenkivül alapitott s berendezett egy gyermekkertet, melyet az apáczáknak adott át. Az egyletnek saját lapja is van »Die christliche Familie« 3000 előfizetővel. Vagyona daczára nagy kiadásainak 1.3000 forinttal gyarapodott. Bizonyos tekintetben még sem igaz, hogy Austria erit in orbe terrarum ultima. Van nálunk is országos iskola egyesület és sok más culturalis és humanitarius egylet és intézmény, de ez jobbára mind a *felekezetnélkülieké.* Katholikus társadalmunk a vallás pusztitóknak tartja nyitva zsebeit. Ezekre bizza gyermekeit.

(*Schulchan-Arukh*) zsidó törvénykönyv megjelenik német forditásban Zürichben Schabelitz J.-nél. Három füzet már az olvasó közönség kezében van, már t. i. azokéban, kik a drága müvet megszerezhetik. A szaktudósoknak a forditás és értelmezés helyessége feletti kritikája igen kedvező. Azok az orientalisták, kik eddig nyilatkoztak, teljes elismeréssel szólnak a német Schulchan-Arukhról. Nemcsak dr. Gildmeister bonni tanár és jeles orientalista, hanem maga a krisztustagadó Renan is helyeslő és buzditó sorokat irt a forditónak. Ez utóbbi a többi közt ezeket irja: «Az ön forditása valóban csodálatra méltó nemcsak mint metaphrasis (szószerinti forditás) és paraphrasis (értelmező körülirás), hanem mint tudományos magyarázat is. Én először lefordítottam egy oldalt az eredetiből, s azután összehasonlitottam az én dolgozatomat az Ön munkálatával. Az Ön jegyzeteinek tanulmányozása tizszer annyi időmbe került mint az én

fordításom; de az Ön hozzáadásai minden mondatnak sőt minden szónak megadják a helyes értelmét és jelentését. Fordítása kimagasló mély erudiczióról tanuskodik, mely könnyen érthetővé tesz nehéz helyeket. Ugy látszik nekem, hogy müve egyedüli a maga nemében, s hogy elpusztithatlan csodálatos emlék gyanánt tul fogja élni az időket.» De Montet a keleti nyelvek tanára Genfben azt irja: «Az Ön fordítása a legnagyobb szolgálatot fogja tenni azoknak, kik a zsidóság története és jövője iránt érdeklődnek. A fordítás világossága, a jegyzetek gazdag és tanulságos tartalma és szabatossága kiadványának biztositják az összes hebraisták helyeslő tetszését.» Dr. Emmerich, Kings-Colleg tanára Londonban ezt irja: «Hogy fordítása semmi tekintetben sem hagy hátra kivánni valót, azt senki sem vonhatja kétségbe, ha a tárgyhoz ért; hogy fordítása főképen tárgyilagos, arról is bizonyságot fognak tenni a szaktudósok mind, ha őszinték lenni akarnak.»

(*Hogyan szerezhetni milliókat?*) A sok pénzéről és hitfelei iránti határtalan jótékonyságáról hires Hirsch zsidó báró, ki jelenleg Párizsban lakik s az Alliance Izraëlite törekvéseinek fő pártfogója és előmozditója, az 1867—71. években két millió 400 frankos török sorsjegy kibocsájtása által főképen Ausztria és Francziaország keresztény népeinek zsebéből kicsalt *nyolczszáz millió* frankot nominalis értékben, mely óriási összeg állitólag török vasutakba vala befektetendő. A vasutak épitése meg is indult, e czélra azonban csak száz millió frank költetett. A többi hétszáz millió hová lett? Azt Hirsch báró a maga számára s a gyaurok kárositását elősegitő török főméltóságok jutalmazására tartotta vissza. A «Kölnische Zeitung» annak idejében azt irta, hogy Hirsch báró az óriási összegből kétszáz milliócskát megtartott magának. Hirsch báró a közelmult időben roppant nagy áldozatokat hozott. Tán a haza oltárára? Dehogy, az orosz és galicziai zsidó iskolák részére! — Midőn az oroszok czárja legutóbb Kopenhágában tartózkodott, Hirsch báró engedélyért folyamodott hozzá, hogy negyvenezer font sterling alapitványt tehessen oroszországi zsidó népis-

kolák javára, ezenkivül $2^1/_2$ millió forintot azonnal letett az angol bankban s bocsátott a czár rendelkezésére. E pénz kezelésével Rotschild és Warens bizattak meg. Zsidó lapjaink nagy garral hirdetik hitsorsuk humanitását, a mely pedig nem áll egyébben, mint hogy az egy Hirsch a keresztények pénzén egész sereg *Hirschlit* akar nyakunkra nevelni.

(*Apróhirek.*) A «Stambul» konstantinápolyi orthodox ujság, mely gyakran hozott ez év folyamán czikkeket XIII. Leo jubileumáról, a keleti és a latin egyház unioját illetőleg igy nyilatkozik: «Az unio könnyen létesithető, ha Róma a keletieknek meghagyja ritualis szokásaikat s ezek viszont elismerik a római püspök felsőbbségét a hit dolgában; a mit annál könnyebben tehetnek, minél nyilvánvalóbbá lett a pápai jubileum idején, hogy a pápa valamennyi keresztény püspök fölött elsőbbséggel bir. A keletiek egyesülése a kath. egyházzal a keresztény népek életében uj korszakot alkotna. — Egy angolnak számitása szerint a födlgömbön meghal perczenkint 67 ember, naponkint 96480, évenkint 35215200; születik pedig perczenkint 70, naponkint 100800, évenkint 36792000. — Ketteler a nagy nevü apostoli lelkü néhai mainczi püspök azt mondá: »ha szt. Pál ma élne, lapszerkesztő lenne.« Oly nagy jelentőséget tulajdonitott a sajtónak. Bizony bizony a sajtószabadsággal a világ nagyot változott. A városokban templomainkat sok ember kerüli, de ujságot mindenki olvas. A lelkipásztorkodás sikere ugy látszik a rendes egyházi hivatalok functiói által el nem érhető, — ujnemüeket kellene teremteni a kath. sajtó szervezése által. Az igazság és tévely ezer elágazásu csatornáját, a sajtót tán még sem kellene csak is *privát ügynek* tekintenünk s egyedül magán buzgalomra hagynunk, magán vállalkozásra biznunk. Ha a tridenti dekretumok most készülnének, ugy hiszszük nemcsak a szószékekre, a parochiákra, káptalanokra stb. hanem a kath. sajtóra, *s ennek hivatalaira* is kiterjednének.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A JEZUITÁK VISZONTAGSÁGAI MAGYARORSZÁGON A XVII. SZÁZAD ELSŐ NEGYEDÉBEN.

IPOLYI ARNOLD irodalmi hagyatékából.

(Vége.)

Midőn Bethlen Gábor felkelő hadait 1619-ben megindítá, ezek első ténye volt, hogy a katholikus papok, főleg jezuiták ellen fordultak. Természetesen. Mert semmi sem akadályozta a protestantismus haladását, semmi se fenyegette létét oly mértékben, mint a jezuita missiók és iskolák működése.

Ha tehát magát csak védeni is akarta a protestantismus, első sorban a katholikus vallásszabadságot kellett korlátoznia és minden uton-módon követelnie a jezuiták kiüzését, s erre következhetett a katholikus templomok ujabb elfoglalása s azokból a katholikus lelkészek eltávolitása. Különben pedig a jezuita-ellenes magyarországi mozgalom nem volt magában álló esemény. Ez is, valamint a Bethlen-féle felkelés a cseh felkelésnek és cseh jezuita üzésnek volt — ugyszólván — mellék darabja, egyik a másikkal állott összefüggésben. De sőt Európa többi országaiban sem volt e kérdés uj. Mindenütt, hol a Jézus-társasága tulsulyra, nagy befolyásra emelkedett, barát és ellenség egyaránt megbuktatására törekedett.

A római curiában amely mértékben fogott tért, oly mértékben támadtak ellenségei, kik befolyását

gyöngiteni iparkodtak.[1] — Saját hazájában, Spanyolországban az volt a kifogás ellene, hogy nem akar az (inkább állami, mint egyházi) inquisitio szolgálatába állani, hisz egyik tana volt jó szerével, nem kényszerrel eszközölni a lelkek üdvét, hogy hittana szabadelvübb a dominicanusok thomistai tanánál, hogy aquinoi szent Tamás Summája helyett a molinista tanrendszerhez ragaszkodik.[2]

Francziaországban eleinte azt kifogásolták, hogy a társaság tagjai nagyrészint idegenek és pedig spanyolok. A franczia és spanyol nép az időben t. i. a világ hegemoniájáért versengett; később a párisi Sorbonne, melynek elavult tanrendszerét nem akarta elfogadni, végre az akkor még mindenható parliamentek küzdöttek ellene;[3] nem is emlitve azon küzdelmeket és üldözéseket, melyeket az éjszaki, nagyobbára a hitujitásnak már meghódolt államokban kellett a jezuitáknak szenvedniök. De mindez üldözések daczára meghódoltak nekik a nyugat román és katholikus népei, sőt a hitujitás felé fordult népek közt is nagy hóditásokat tettek.

Hazánkban eddig amint átmenőleg telepedtek meg, máris Erdélyben és Magyarországon küzdeniök kellett mindenfelé az ellenséges elemekkel. Nem is állhattak ellent. El-eltüntek a reménynyel, hogy a jövőnek tartják fönn magukat. Most azonban a küzdelem — amint közelebb a szomszédban — különösen ellenök ütött ki és kiüzésökkel kezdődött Csehországban, ugy nálunk is a Bethlen ujabb fölkelésében erősebben támadta meg őket, s első sorban egyenesen ellenök irányult.

[1] Lásd: *Juvencius* Hist. Soc. Jesu. XI. 21. XXV, 33. — *Sachinus*, Hist. Soc. Jesu IV—VI. — *Mariana*, Discurso de las infirmidades de la Compagnia, 12. — Tuba magnum clangens sonum ad Clementem XI. Pont. 583.

[2] *Cantu*, Világtört. XII, 599. — *Ranke*, Die röm. Päpste II, 139. — Propositiones in Lessio et Hometio notatae sat.

[3] *Rochoeme*, Apologia Gretsernél. Opera. XI. 280. *Lacius*. Hist. Jesuitica et *Juvencius* i. h. V. XII. n. 59.

Nem, mintha erre különös okot szolgáltattak volna, Bethlen egyébként is éppen akkor a nagykárolyi összejövetelen kiegyezett vala II. Ferdinánd királyi biztosaival, s egyelőre legkevésbbé se látszott ujabb támadásra gondolni. Ha a cseh mozgalom, mely már a mult, 1618. évben kezdődött Prágában, midőn a király katholikus tanácsosait az ablakon kidobák és a jezuitákat kiüzék, nem vesz oly győzelmes fordulatot és nem hivja föl Bethlent kecsegtető igéretekkel, ez bizonyára meg nem indul vala. Gyuladó anyaggal az ország ugyan annyira telve volt, hogy az első, ki a fölkelés zászlaját kitüzni merészelte, biztosan számithatott arra, hogy az elégületlenek köréje sereglenek. Nem kevésbbé lehetett a számitásba fölvenni a megvásárolható török vezéreket és pasákat, kiknek hadai az ország nagy részét leigázva tarták. Azonképen a Habsburgi-házzal vetekedő külhatalmakra és a forrongó örökös tartományokra.

A nagy-károlyi kiegyezés után mégis senki sem várta Bethlen fölkelését s ezt annál kevésbbé, minthogy ő maga azzal indokolta serege egybegyüjtését és megindítását, hogy a csehek ellen indul Ferdinánd király segélyére.[1]

Felkelése előtt még egy-két héttel Forgách nádornak irt levelében szerencsét kiván ő felségének győzelméhez, árulói (a csehek) fölött azt óhajtva, hogy Isten ő szent felsége nagy kegyelmes providentiáját ő felségének öregbitse. A csehek nekem is irtak — igy folytatja, — hogy mellettök legyek, a magyar nemzetet intsem, hogy ellenök fegyvert ne fogjon. — Én semmi választ nekik nem irattam; a levelet 24. junii hozák; minden irásokat megküldöm.[2] — Pedig már ekkor mindenfelé szövetsé-

[1] *Horváth Mihály.* Magyarország tört. (2. kiadás) V, 195—7.

[2] *Fraknói* Pázmány 354. Eredetije e gf. Forgáchhoz irt levélnek a Széchenyi-levéltárban.

geseket keresett: Dresdában, Velenczében s a portánál, hova már az előbbi hónapban küldött követet. S itt nem kevesebbről volt a szó, hanem hogy barátja, a nagyvezér megteszi őt most magyar királynak.[1]

Néhány nappal később határozottabb ajánlattal fordult Dóczy Andráshoz, a kassai főkapitányhoz, hogy a királynak segélyt akar nyujtani a föllázadt csehek ellen, egyuttal bevádolván Thurzó Szaniszlót és Imrét, hogy a cseh lázadókkal szövetkezve Magyarországon fölkelést terveznek.[2]

Mindez azonban ámitásnál egyéb nem volt, melylyel fölkelését palástolni vélte. A következő hónapban már nyiltan fölléphetett. S ámbár a nagyratörő férfiunak ebben se volt kisebb czélja, mint az önálló magyar birodalom helyreállitása s a királyságra való törekvés: mégis óvatosan a nemzet sértett joga és vallásszabadsága kiküzdését tüzte ki czélul avagy csak ürügyül. Nevezetesen ez utóbbit tolta előtérbe. Ezzel lehetett akkor a néptömeget leginkább fölázitani. A mozgalom azért mindjárt kezdetben a vallásháboru jellegét vette föl. Nevezetesen a kálvinfelekezeti prédikátorok kezdettől fogva nagy szerepet játszottak benne. Bethlen ügyesen tudta őket felhasználni. Ők voltak küldönczei Prágába és Heidelbergába.

Heidelbergával amugy is szoros viszonyt folytattak a kálvin-felekezetü magyarok. Ott neveltették kitünőbb ifjaikat papokul. Ezek tanára Pareus volt, hitfelekezetének akkor elismert feje, kit a magyarországi hitvitákban is főtekintélynek ismertek el a kálvinisták. Heidelbergában székelt Frigyes választó fejedelem is, kit a protestáns követség II. Ferdinánd ellenében Csehország királyául és német császárul

[1] *Mikó*, Erd. tört. ad. II. 178.

[2] *Pray*, Principat. Bethl. I. 44. Dokus jelentése. Lásd erre Bethlen mentegetődzését *Szilágyi*, Rákóczyak kora I. 199.

szemelt ki. Pareus volt az ő elsőrendü tanára, mondhatnók főkolomposa.

S éppen ily viszonyban állott Bethlenhez Alvinczi Péter a magyar kálvin-felekezet főembere. Már régebben, a Bocskai fölkelése idején lépett volt fel mint vallásának bátor védője. Beszédeivel lelkesitette a felkelő hajdukat és elkeseredett vitákat folytatott Pázmány Péterrel és Balásffy Tamással, kik kemény irodalmi küzdelembe elegyedtek vele. Pázmány iratai, nevezetesen „Kalauza" s Alvinczi válaszai, különösen az „Itinerarium" czim alatt a „Kalauz" ellen intézett feleletei körül csoportosultak a külön táborok viadorai. Ámbár Alvinczi iratai kevésbbé ütötték meg az akkori mértéket is, s azoknak sem tárgyismerete, sem irálya és nyelve nem versenyezhetett Pázmányéval és Balásffyéval, mindazáltal hevességben mitsem engedett nekik, sőt jóval tul ment rajtok még az akkori legkiméletlenebb modort is felülmulván. Pázmányt csunya szidalmakkal illetve, egyebek közt sertésnek is csufolta, amiért természetesen ez se maradt adósa, s a segitségére sietett erőszakos és durvább Balásffy azután még Alvinczyn is tultett. Tevékenysége még uj tért is keresett. Amint Thurzó Imre és Bethlen közt már régebben közben járt, hogy a lutheranusokat, kiknek Thurzó volt főembere, a kálvinistákkal, kiknek Bethlen volt feje, összetartsa, most azon törekedett, hogy a protestáns tanokat és szertartásokat összeegyeztetvén, e két felekezet között fusiót hozzon létre.

Bethlen fölkelése vallási irányánál szintén neki jutott a főszerep. Bethlen maga megvallja Alvinczihez intézett levelében, hogy „biztatása bátoritotta a magyar nemzetnek akkor veszedelmes állapotában való segitségére in persona, hogy menjek."[2]

Ő lőn tehát most is, mi Bocskay alatt volt, Bethlen fejedelem udvari és tábori főpapja, s mint

[1] *Szilágyi*, Rákóczyak kora, I. 201.

ilyen folytonosan intézte a vallási fölkelést. Utasításához képest a többi kalvin-felekezeti prédikátorok is erősen buzditották csatlakozásra a népet. Már előbb, hogysem az erdélyi fejedelem kiindula, a prédikátorok papolásából észre vették, hogy „háboruság leszen — irja Pázmány[1] — egy felföldi kálvinista főember" tudósitása szerint, „ki azt sok főemberrel bizonyithatja, nagy erős hitére mondotta." Aztán összejöveteleket tartottak a fölkelés megindításáról tanácskozván, mire a megyéket izgatva járták be.[2]

III.

Mielőtt tehát a hadjárat megindult, máris vallási háboru szinét ölté föl, s egyelőre ugy is minden ellenállás hiányában, főleg a papok és jezuiták kiüzését és kiirtását tüzte ki czélul. Bethlen fővezérei: Rákóczy és Széchy György, mindketten felekezetök buzgó hivei levén, amint a hadjáratot megkezdették, első lépésöket a katholika vallás üldözése jelezte.

Kassa, Felső-Magyarország főhelye azonnal készséggel meghódolt Rákóczy nemzeti hadának. A meglepett királyi hadsereg ellen sem állhatott. Az erőszak tehát a katholikus vallás, papok és jezuiták ellen fordult, minek nagy visszahatása volt a nagyszombati jezuiták sorsára is.

Kassán, e nagyobbadán protestáns városban az időben — esetleg — két jezuita tartózkodott. Az egyik, *Pongrácz István*, missioban járt a vidéken és a városban is elszórt katholikus családoknak — más papok hiányában — lelkipásztora volt. Rendesen a szomszéd helységek egyikében a katholikus Péchy Zsigmond családjánál lakott. Amint a fölkelés hirét vette, házi gazdái lebeszélése daczára, Kassára vonult

[1] Rövid felelet két kálvinista könyvecskére, 29.

[2] *Balásffy*, Apologia, 116.

akár hogy a veszedelem perczeiben hiveinél legyen, akár hogy Dóczy királyi főkapitány házában biztosabb menhelyet találjon. Ugyancsak Dóczynál tartózkodott, szintén missionáriusi és udvari papi minőségben egy másik jezuita is: *Grodeczi Menyhért.* Esetleg csatlakozott itt hozzájok a talán szintén menhelyet kereső esztergomi kanonok, *Kőrösy Márk*, ki a Kassa szomszédságában fekvő széplaki apátságot káptalana megbizásából kezelte.

Mindhármajok előéletéről — a halálok után fölvett számos jegyzőkönyv és vallatás daczára is — nem sokkal többet tudunk, mint hogy vallások buzgó és lelkes papjai, erős és bátor lelkü férfiak voltak, meg hogy Pongrácz István hires családjának erdélyi ágazatából származott, Kőrösi Márk pedig Rómában a magyar collegiumban végezte tanulmányait s hogy az esztergomi káptalan kitünő tagja volt.

Midőn Rákóczy seregei a várost elfoglalták, Dóczy főkapitányt a hadőrséggel s a nála levő papokkal együtt házában foglyul letartóztatták. Egyelőre bántatlanul maradtak, nem lévén semmi ok ellenük. De amint a vallásüldözés a hadsereg védelme alatt vérszemet véve kitört, ez legott ellenök fordult. Alvinczy Péter, a város főprédikátora a tanácsban Rajner, városi tanácsossal szövetkezve, a katholikusok kiüzését követelte. A tanács többsége azonban, jóllehet szított a protestantismus ügyéhez, mégis ellenezte e rendszabály foganatositását. Hanem többen utaltak arra, hogy a fővezértől követelhetik a Dóczy főkapitánynál elfogott jezuiták és más idegen papok megbüntetését. Ez eszme a felizgatott, türelmetlen népben s az összecsoportosult csőcselékben viszhangra talált, mely most az elfogottak halálát követelte a vezértől. Rákóczy kezdetben ellenállott és megkisérlette szóval és igéretekkel rávenni Kőrösi kanonokot és jezuita társait, hogy katholikus hitüket elhagyják s a Kálvin felekezetéhez

csatlakozzanak. De ezek megbotránkozva keményen utasiták vissza a kecsegtetéseket: „Életüket és vagyonukat odaadják, de Krisztustól és hitüktől el nem állanak.“ Erre szigorubb őrizet alá börtönbe vetették és hamis vádak alapján vizsgálatot inditottak ellenök és kinozni kezdették őket. Mindenekelőtt éhséggel és szomjusággal gyötörték az elzártakat. Kérésükre, hogy legalább szomjukat enyhitsék, bőjti nap lévén, gunyképen huseledellel kinálták. Majd megszabaditásokért nagy pénzváltságot kivántak. A jezuiták csak azt válaszolhatták, hogy nekik semmijük sincs; Kőrösi se levén ellátva pénzzel, csupán igéretet tehetett, hogy kiszabaditása esetére megadja, amit kivánnak. De ezekkel nem lehetett bakóikat s a felbőszitett kegyetlen csőcseléket lecsillapitaniok. Kinzásukat és halálukat követelték.

Szeptember 7-én (VII. idus Septembris) tehát Rajner, kinek a szerencsétlenek — ugy látszik — őrizetére bizattak, betört hajduival börtönükbe és kínteljes kivégeztetésüket vette foganatba. A bakók mindannyit előbb rútul megcsonkitván, férfiasságuktól fosztották meg. Azután Kőrösire ráolvasta Rajner itéletét, hogy magyar létére hazája ellen mert törni (?) és szövétnekkel égetteté két oldalt s a már aléltnak fejét véteté. — Pongrácz Istvánnak valami levelet mutatott elő, melyből ennek a Kálvin felekezete ellen való összeesküvése tünt volna ki. Pongrácz sohase látta — ugymond — ez irást. Rajner ennek daczára ujjait egyenkint levágatta, oldalait égettette, mialatt a megkinzottat hite megtagadására szólitotta föl. Látván azonban sikertelen ármánykodását, a bakók egyike buzogánynyal ütötte áldozatát, mig a másik hurkot vetett nyakára, hogy megfojtsa. Miután pedig halottnak vélték, Grodeczit vették elő s ezt hasonló módon elkinozva ölték meg. Mindhármajok tetemeit azután valamely közel levő csatornába vagy hulladék-gödörbe vetették s egyelőre hamarjában sze-

méttel és poronddal födték el. Pongrácz még a halállal küzködött. Nyögését hallván, közeledni mert hozzá valamely katholikus és kérdé, segithetne-e rajta? De a haldokló csak azt hörögte feléje, hogy áldja meg az Isten és legyen erős, tántorithatlan hitében. Majd, hogy halálok hire ment, összesereglettek más hivek is, kik a meggyilkoltaknak, mint igaz vértanuknak kiontott vérébe mártva kendőiket, igy óhajták irántok való tiszteletöket kimutatni.

A tisztelet jelei, mire az első félelem elmulék, növekedtek. Az egyház ős vértanuihoz hasonlón kinokat szenvedvén, méltóknak találtattak a vértanuk tiszteletére. Testeiket gondosan rejtegetve őrizték. Majd gr. Forgách Zsigmond neje, Pálffy Kata, mint egy méltóbb Herodiási Salome, Bethlen Gábortól, fényes ünnepély alkalmával megkezdve a tánczot járni, kegyelmül kérte ki, hogy a vértanuk testei neki kiadassanak. Fölvétetve azokat, biborba és selyembe takarva uj koporsóba helyezte és letette Nagy-Szombatban az egykori Klarissa-apáczák templomában. Hol azontul a kassai vértanuk — igy neveztetvén a helytől, melyet vérökkel öntöztek — nyugodtak.[1]

[1] Ma a nagy-szombati Orsolyaszüzek zárdájában nyugszanak. Halálokat legelsőbben megirta Dobokai Sándor, az esztergomi egyház hires szónoka és Balassa Bálint barátja, ki e hőst és költőt halálos sebében vigasztalta s aztán magyar munkáit folytatta és kiadta. — Pázmány Péter fölvéve a kassai vértanuk kinszenvedése történetét, szentté avatásokat kérte Rómában. Az ügy megindult. A vizsgálatot Lósy Imre vitte, Szegedy Lénárt püspök folytatta, a tárgyalások még ujabban, 1859. is folytak. Lásd az egykoru leirások közül: *Cordani* Hist. Societatis Jesu, pars VI. tom. I. pag. 191. — *Timon* Annales Hung. I., 179. az egyetemi könyvtár kéziratai közt, melyből azt *Kazy* kivonatosan közli. Nevezi Alvinczyt és Rajnert. — *Tarnóczy*, Indicia Sanctitatis Ungariae, kinél a kinszenvedés képe látható. Találtatik ez nagy olajfestményekben Nagy-Szombatban és Esztergomban. — A Litterae annuae már ismételve idézett kéziratában: «Sanguine strophiolis collecto martyribus honorem impendit» s hogy egy ifju lelkesedve szenvedéseik és halálok láttára, maga is odaállott a bakók elé s késznek nyilatkozott hiteért halált szenvedni. — *Pethő Gergely* rövid, egykoru krónikájában ennyit jegyez föl. Kassán Rákóczy Dóczy András megfogá lányaival; ezek mellett két jámbor jezsuitát iszonyu

A kassai vérlázitó esetet mindenfelé hasonló támadások követték. Bethlen hadai másik fővezére megrohanta Jászót, hol a török foglalás óta az egri káptalan letelepedett vala. A fölkelők sötét éjszakának idején a kanonokok lakásait megrohanták; többet közülök legyilkoltak, másokat fogságba hurczoltak. Egyik távollevő társuk, Pál kanonok se kerülhette ki a többiek sorsát. Szántón járva a gazdaság körül, az ottani predikátor által felizgatott nép megtámadta őt és ruháiból kifosztva, pőrén üzte ki határából. A homonnai jezsuiták csak ugy kerülhették ki a rájok mért csapást, hogy értesülve a Kassán történtekről, még idején menekültek Lengyelországba. Ellenben a papok, kik nem menekülhettek ideje korán az ellenállásra nem talált Bethlen seregei elől, elfogattak, megkinoztattak, megcsonkittattak, verést szenvedtek és szerencse! ha nagy váltságon mentették meg életöket. Majthény László, választott szerémi püspök csak tizenötezer tallér lefizetése után nyerte vissza szabadságát.[1]

Bármily kellemetlen, sőt sértő lehet jelenleg a vallási gyülölet, üldözés és türelmetlenség leirása, a történelemnek elengedhetetlen kötelessége ki nem térni előle, ha utját állja. A történetirásnak, mondja

undok halállal ölének meg. — A külföldi tudósitások közül lásd: *Löttich*, Rerum Germanicarum lib. IV. 101; corpora in cloacas abiecta. — *Gindely*, Gesch. des 30 jährigen Krieges. Der böhmische Aufstand v. 1618. II., 265. A szász állam-levéltárban Kassa bevétele felől az ez évi szept. 12., 18., 19. kelt levelek. — Legutóbb a folyamatban levő ügymenetre nézve az esztergomi érs. szék intézett kérdést és nyert választ a S. Rituum Congregatiótól. Lásd a főpásztori körlevelet kiadva a «Religio»-ban 1878. II., 124.

[1] *Lotichius*, Rer. Germanicar. lib. IV., 101. — *Katona*, Hist. Crit. XXX., 212. 220. Magnus timor Hungaros imprimis religiosos, ceu vocant, conterruit, — milite transsilvano supina per episcopatus ac monasteria cum licentia per caedes rapinasque agente; monachos vero — quod dictu foedum et atrox — Deliacorum instar (Delos sziget lakóit érti) quo castitati ac votis rectius litare quiti essent, castrante, tantus terror ecclesiasticos circiter omnes invasit, ut fugae beneficio salutem quaerere adigerentur.

Maculay, meg kell adnia a feleknek azt az igazságot, melyet ők egymásnak sohasem adtak meg.

Az első legnagyobb és legkegyetlenebb vallásüldözés ez volt hazánkban. Az ellentétes szélsőségek tulzásaikban rendesen nem találkoznak. Mióta az országgyülésen amaz első törvény hozatott, hogy a lutheranusok megégettessenek, ehhez hasonló vallási türelmetlenségről nem emlékeznek évlapjaink. Addig történtek egyik-másik részről tettlegességek, üldözések, kiüzések; de ezek száma sokkal csekélyebb volt, hogysem a vallási üldözés jellegét vették volna föl. Megesett gyakran, hogy a földesurak egész községeket elszakitottak a kath. egyháztól s ekkor a papokat is kényszeriték, ha ez jószerén nem történt, a községgel menniök. Ha nagyon ellenkezének, egyszerüen elüzték őket. Midőn aztán a kormány és egyház észrevevé, hogy a kitérések nagy száma fenyegeti fönállását, ugyanazon módon fogott a visszatéritéshez s a templomok visszafoglalásához. Mindez természetesen sokszor, talán a legtöbbször igen egyszerüen, nagyobb erőszakoskodás nélkül ment végbez; azonban voltak esetek, midőn a támadás és ellenállás keményebb lévén, a kitérés vagy visszatérés erőszakosabb volt. Az elvett templomok számát s az elüzött papok sorsát mindkét részről számba vették. Legmagasbra emelkedett e szám Miksa császár alatt, kinek engedékeny kormánya, sőt pártfogó elnézése mellett a protestáns felekezetek mind erőszakosabb foglalásokat tettek. Ellenben Rudolfnak erre következő szigorubb kormánya alatt a katholikusok kezdettek keményebb ellenállást kifejteni, főleg mikoron Forgách Ferencz nyitrai püspök és királyi korlátnok az actiót minden tekintetet mellőző szilárdsággal és kiméletlenséggel inditotta meg.

A protestantismus ellen hozott ujabb törvényekkel a régiebbeket megerősitette s ezeknek eddig alig megkisérlett végrehajtását foganatba vétette. Az ilykép

előidézett elégületlenség a Bocskay fölkelésében tört ki. Ebben — mint történni szokott — a nemzet elnyomott szabadsága, az ország nyomoruságos állapota, egyesek személyes érdeke a vallás-szabadság ügyével szorosan frigyesült. E fölkelést követő bécsi első békekötés igtatta aztán Magyarország törvénykönyvébe a szabad vallásgyakorlatot, mi által a protestáns felekezetek ügye nagy előnyt nyert. Annál inkább fölhiva érezte magát a katholicismus saját egyháza és hite érdekei védelmére. Ennek élén még mindig Forgách állott, kinek soha se volt szándéka a bécsi béke vallásérdeklő pontjait megtartani, azért vétette föl a békeokmányba e clausulát: „absque tamen praeiudicio religionis catholicae", mely tág kibuvót engedett és számos panaszra szolgáltatott okot. Ez rendesen a forradalmak első gyümölcse. Később szokott az csak és lassankint megérni.

A protestánsoknak sérelmes panaszaira mindenkor két, jogosnak látszó válaszszal felelt a kormány. Először, hogy a protestantismus a kath. egyház sérelmével nem tehet foglalásokat; másodszor (mi ezzel szorosan egybefüggött) hogy a protestánsok minden eddigi foglalása és joga a kath. egyház sérelmével történt. Pedig alig volt a protestánsoknak más templomuk, mint a melyeket a katholikusoktól elfoglaltak. A közjog tehát a protestánsok ellen szólott; még inkább a magánjog, vagyis a földes uraságot illető patronatusi jog. A kath. urak, a püspökök s egyházi javak birtokain tehát minden egyház vissza volt foglalható teljes joggal. E fölfogás ellenében a protestánsok a jogelavulás kérdését vetették fel, mely bizonyos évek során jogélvezetben volt egyházakat a protestantismusnak kiköttetni kivánt. Évtizedekig foglalkoztatta aztán e kérdés az ország törvényhatóságait sérelmeivel, bizottságaival, pereivel, összeirásaival. Telve velök a valláskérdést tárgyaló iratok panaszai és czáfolatai. Ezekből állottak sajátlag a

protestáns felekezetek panaszai a bécsi béke megsértése miatt. A Bethlen fölkelése előtt ez képezte a vallási kérdést. Arról, hogy a protestáns vallás gyakorlata más módon megsértessék, szó se lehetett.

A főurak, nemesek és városok azt egész szabadsággal tehették és tették, hogy jogukat daczczal és kihivólag érvényesitették a katholikusokkal s ezek viszont a protestánsokkal szemben. Mert e tekintetben mindkét fél egyformán vétkezett, amennyiben a népet ezen vagy azon katholikus vagy protestáns ur, főpap vagy város saját vallására terelte, a másiknak pedig vallásgyakorlatát megakadályozta vagy megszoritotta az által, hogy templomát, iskoláját vagy paplakát bezáratta, vagy elvétette, papját pedig a határon kivül tétette. Mi aztán a körülményekhez képest több vagy kevesebb erőszakkal történt; legtöbbet természetesen mindkét felekezeten a szegény papok szenvedtek, mert hogy javadalmaikból kivettettek, kiüzettek, sőt el is fogattak, az könnyen megtörténhetett.[1]

Mindkét felekezet az efféle sérelmek és panaszok tömegével állott az országgyülés elé. A protestáns felekezet, mint a kevésbbé hatalmas tette az első lépést a Bethlen fölkelését megelőző 1619-iki országgyülésen. A nádor, Forgách Zsigmond, igen helyesen azzal válaszolt, hogy az afféle nagyok jogsértésének, mint templom-foglalások a nádori szék elé tartoznak és nem az országgyülés elé. De midőn a nádor e válasza a protestánsokat meg nem nyugtatá, a katholikusok hasonló vádakkal feleltek. — Ők is összeálliták a protestánsok által elkövetett templomfoglalások, papiszékek és büntetések, erőszakos tettlegességek lajstromát, melyben minden eset, a

[1] Lásd például, Veresmarti esetét, ki Ürményben a földesurak panaszára előbb megintetett, hogy a katholikusok ellen ne irogasson, miután pedig e tilalomnak ellenszegült, Forgách kancellár által befogatott.

helységek, az érdeklettek nevei a körülmények részletes elbeszélésével fel volt sorolva.

Amint mind a két rész panaszai maig előttünk állanak, el lehet mondani, hogy a katholikus rész vádjai még akkor is, ha azoknak — mint ezt egy külföldi, elfogulatlan, sőt talán inkább a protestáns részre hajló iró mondja — csak fele volna igaz, mivelhogy ily elkeseredett párt-vitáknál a tulzások majdnem elkerülhetetlenek: még akkor is legalább tizszer több és nagyobb merényleteket követtek el a katholikusokon.[1]

Ha ezekhez vesszük még a Bethlen fölkelésekor elkövetett tettlegességek és erőszakoskodások fölebb leirt vagy csak érintett számát és sulyát; a protestánsok azon saját vallomását, hogy négyszáz papnál többet üztek el: a történetirás tisztában lehet az iránt, hogy a vallásszabadság tekintetében nálunk egyik rész se vethet sokat a másik szemére, még akkor se, ha a később történteket, a Rákóczy-féle ismételt támadásokat és a Lipót idegen hadvezérei által elkövetett kegyetlenségeket, melyek amugy is már csak részben vallási jellegüek, számba vesszük.

A történet birói széke előtt tehát meglehetősen egyformán állunk. Legfeljebb arra a kérdésre jöhetünk vissza: melyik fél kezdte? melyik volt jogában, ha magát védte? A jövőre nézve pedig hallgassuk meg a történetiró[2] tanácsát: „Bárki az uj-szövetséget tanulmányozta, megtanulhatta azt, hogy a mig kereszténi kötelességünk kerülni mindent, ami a gyöngéket megbotránkoztatná, másrészt isteni parancs és példa által vagyunk arra utalva, hogy ne adjunk semmit a szemforgató és szeretetlen pharizeusokra.“

---

[1] *Gindely*, Gesch. des Dreissigjährigen Krieges. Der Böhmische Aufstand in 1618. II., 258. «Zehnfach grössere Unbilden.»

[2] *Maculay*, Anglia tört. III., 106.

IV.

Az üldözés mind nagyobb arányokat vett és erősebb hullámokat vetett, a mint Nagy-Szombat felé kétfelől is közelgetett. Nyugatról a cseh fölkelés fenyegette. A cseh seregek egy része Morván és Ausztrián át közeledett Magyarország határához, hogy Bethlen Gábor segélő hadaival egyesüljön. Előle már brünni, olmützi és kremsieri házaikból elüzött jezsuiták egy része Nagy-Szombatba menekült. A collegium annyira megtelt az ide menekülőkkel, vagy csak átmenő társakkal, hogy az időtájt olykor hatvannál nagyobb volt a nagyszombati collegium tagjainak száma. De mind ez nem gátolta őket, hogy iskoláikat szeptemberben megnyissák. Tanulóik száma ez évben váratlanul megint gyarapodott. Mintegy nyolczszáz jelentkezőt számitottak. Átvették még a seminarium igazgatását és tanitását. A tanévet a szokott ünnepélyekkel kezdették meg. Káldy György pedig nyugodtan folytatta egyházuk, collegiumok és intézeteik épitését, midőn egyszerre kassai társaik kinszenvedésének és vértanui halálának hirét meghozták.

Az alattomosan előkészitett fölkelés kitörésének hirére az országnagyok és főpapok néhányai összejöttek Nagy-Szombatba tanácskozni a fölött, mi tévők legyenek? Az érsek és nádor éppen a jezsuiták templomában az ünnepélyes istentiszteleten valának jelen, midőn szeptember 10-én a kassai gyászos gyilkosságnak hirét vették. A futárok ugyan sebesen nyargalhattak, hogy két nap alatt az utat Kassától Nagy-Szombatig megtették. A nádor és érsek azonnal magához hivatta a collegium kormányzóját, Káldyt és meghagyták neki, bocsátaná rögtön szét a tanuló ifjuságot, a Társaság tagjai pedig meneküljenek biztosabb helyre. Az atyáknak nehezen esett a parancsnak engedelmeskedni. Sajnálták az oly nagy szám-

mal, mint eddig sohasem, jelentkező tanulókat az iskolából elbocsájtani. De vészszel és parancscsal szemben nem volt más választások.[1] A főpapok és káptalan szintén menekültek a vallási üldözés elől; ki a Dunán tulra, ki Ausztriába futott. „A püspökök, papok és egyéb szerzetesek — irja Pethő Gergely egykoru krónikája — látván ily veszedelmet, mert ugyancsak a pápisták ellen vala ez a támadás, ki Bécsbe, ki Győrbe, ki bátorságosabb helyet találhata magának, oda szakadának és valameddig ezen háboruság le nem csendesedék, ott lappangának és nyomorgának vala a szegények."[2] — Pázmány felültette szekerekre a jezsuitákat, biztosságba helyezte, aztán maga is követte őket.[3]

E számüzetés azonban nem sokáig tartott. Alig hogy megmenekedve Bethlen hadai elől 1619. őszén elhagyták a várost, 1621-ben mihelyt sikerült Ferdinánd seregeinek Pozsonyt és Nagy-Szombatot visszafoglalniok, a jezsuiták is egyszerüen visszajöttek nagyszombati házokba, mintha semmi se történt volna. A mint a nép érkezésök hirét vevé, tömegesen elébök sietett és ünnepélyesen kisérte be a városba, a hol harsány üdvkiáltásokkal fogadták őket. A leszállókat a város előljárói megölelik s ismerőseik nyakukba borulnak.

Házok ugyan és templomuk el volt pusztitva. Midőn Bethlen hada a várost elfoglalá, a kálvinfelekezeti prédikátorok a jezsuiták templomát legott lefoglalták s az oltárokat ledöntvén, a hadseregnek tartottak benne egyházi beszédeket; a collegium háza pedig katonai laktanyául használtatott. Egyelőre tehát

[1] A nagyszombati collegium évkönyve s az Annuae litterae kézirata ez évre.

[2] Kassai kiadás 186. lapján.

[3] A florenczi követ szept. 14. kelt jelentése szerint «Pázmány i trattava di rittirar que le monche, per sarvar le all' ingurie di simili bestie.» És szept. 21-én irja «giu di qua son partite sei carozze per Tirnavia monache in salvo.»

a szintén üres érseki palotába szállitották az atyákat, mig házukat sietve rendbe hozák s a szükségesekkel elláták. Másnap ünnepélyes egyházi menettel, processioval kisérték be templomukba, hol „Te Deum"-ot és nagymisét tartának. Aztán kész ételeket hoztak számokra és megvendégelvén őket, mindjárt velök maradtak ebéden. Sürgették aztán, hogy nyissák meg iskoláikat,[1] mire nem is volt nagy szükség, mert ilyes rögtönös tevékenységhez rég hozzászoktak annyi költözés, üzés és menekvés közben a jezsuiták.

Hozzá fogtak tehát már, mint a fecske minden tavaszszal, megrongált és leütött fészkük helyreállitásához, midőn ujabb és nagyobb vész fenyegetődzött. Bethlen ugyanis, ujra megvervén II. Ferdinándnak Bouquoi vezérlete alatt ellene küldött seregét, Nagy-Szombatot ostrom alá fogta. A német őrség csakhamar megadta a várost; azonban a föltételek közt ki volt kötve, hogy a jezsuitáknak szabad elvonulás engedtessék. Már előbb fenyegető hirek jártak; mondogatták, hogy Bethlen első kérdése volt, vannak-e jezsuiták a városban és hogy azzal fenyegetődzött, hogy mind levágatja őket. Mindez azonban hamis hirnek bizonyult. Bethlen készséggel elfogadta a föltételt, s a város átvételére katholikus hitü hadvezérei egyikét, Kornis Zsigmondot, a jezuiták barátját, mint ők magok dicsérik, rendelte ki. Mindemellett a városban páni félelem uralkodott. Nem igen nyugodtak meg a hitszegéssel vádolt Bethlen szavaiban, annál kevésbbé, mivel még mindig hiresztelték, hogy a jezuiták le fognak gyilkoltatni. Barátaik is féltették őket, és rá akarták venni, hogy a védő sereg katonai öltönyében ismeretlenül meneküljenek a városból. Mások meg azt tanácsolták nekik, hogy vonuljanak a polgárok házaiba, hol álruhában egyelőre lappanghatnak, míg a fergeteg elvonul.

[1] Lásd a bécsi udv. könyvtár 11960. latin codex kéziratában és *Cordara* i. h. 191.

Hanem a jezuiták, noha kevéssé biztak ügyökben, visszautasitottak minden cselt. A legrosszabbra is el voltak készülve, és mindannyian a halálra szánták el magokat, ha Krisztusért vértanuságot kellene szenvedniök. Az öregek és főnökök, köztök a Káldyak, Ferenczffy, Hajnal, erre okmányilag kötelezték magokat, melyet utóbb a fiatalabb tanárok és mesterek is versengve aláirtak. Ferenczffy és mások fogadást tettek, hogy ha szerencsésen megmenekülnek, gyalog járnak bucsút Rómába.

Káldy, hogy megmentse, ha lehet, társait, egyenesen Kornishoz folyamodott és kérte pártfogását. Kornis készséggel és szeretettel fogadta az atyákat, mindent megigért és mitsem mulasztott el, hogy a fejedelemnél, Bethlennél s a többi vezéreknél biztonságukat kieszközölje. Bethlen csakugyan ujabban is tanusitá irántok kegyét és figyelmét. Noha a lutheránus Thurzó Imre volt kiszemelve a város átvételére, Kornist bizta meg, hogy a jezuitákat védelme alá vegye és biztos helyre kisérje hadaival.

Barátaik örvendettek e jó hirnek, de szomoruan váltak meg tőlük. Közrészvét és sajnálat kisérte az ujra menekvőket. A katholikus hivek tömegesen jöttek bucsúzni és könyek közt tanusiták bánatokat. A tehetősebbek fogataikat adták rendelkezésökre, a város szintén késznek nyilatkozott a szükséges szekereket alájok adni. Nagy tömeg kisérte őket a kapu felé, különösen sok tanuló és ezek szülei, nők és anyák kezüknél vezetvén vagy karjaikon tartván gyermekeiket. De mire a városkapuhoz értek, visszatéritték őket. Már este volt, és meghagyás jött, hogy az éjbe nem szabad távozniok. Térjenek vissza; másnap reggel fognak kivitetni. Képzelhető, hogy az egész éjjelt rossz sejtelmek, aggodalom és imádság közt töltötték. Reggel istentiszteletet tartottak, mindnyájan az Ur asztalához járultak s ünnepélyes végimával Isten ótalmába ajánlották magokat. A nép

tömegesen jelent meg a templomban. A tegnapi bucsúzási jelenetek ismétlődtek. A szekerekkel a város polgármestere s a tanácsurak megérkeztek; mindnyájan ujra megölelték a távozó atyákat és áldásukat fogadták.

A távozókat az egész tábor hadi sorban felállitva Bethlen vezérlete alatt fogadta. Az erdélyi és magyar csapatok, valamint a török segédhad hallgatagon és nyugodtan nézte az átmenőket. De midőn a sziléziai és cseh fölkelők zsoldos népéhez érkezének, ezek a legméltatlanabb kiabálásokkal fogadták őket. „Nincs — jelenti a följegyzés — a szemtelenség, ocsmányság és gyalázat azon neme, melylyel az atyákat németül ne gyalázták volna.“ Hada élén, lovon ülve, legvégül várta őket a fejedelem. Az atyák üdvözletét udvariasan és tisztességesen fogadta. Intett nekik, hogy beszélni kiván velök. Ők leszállának és hozzá lépének. A közeledőket kezét nyujtva fogadta. Majd ő is leszálla lováról; aranyos szekere előállott; beleült, és maga mellé ültette a jezuiták főbbjeit: a két Káldyt és Ferenczffyt, mig a többieket arra inté, hogy szekereikre visszaüljenek. Maga Káldy beszéli el e körülményt egyik vasárnapi prédikációjában, melyben szerzetét védve mondja: „Tudja a világ, mint bánt velünk Bethlen Gábor is, az erdélyi fejedelem, ki ha valami vétkünket tudta volna, minthogy elég fondorlók forogtak körüle ellenünk, soha bizony sem aranyos szekerébe nem vett volna bennünket egész serege láttára, sem egyéb becsülettel és jóakarattal nem lett volna hozzánk.“[1]

E jelenet valóban feltünő volt és nagy benyomást tehetett nemcsak a seregre, de a hadvezérekre is és Bethlen pártja főembereire. A jelenlevő Thurzó Imre is megirja azt anyjának, Czobor Erzsébetnek, „amint a jezuita is három szekerekkel elméne, hármat

[1] Lásd Podhradczky kivonatát Káldy vasárnapi prédikációból. Tudománytár, III. 312.

ő felsége a maga szekerébe ültette vala, ugymint a két Káldyt és Ferenczffy (az udvari titkár) öcscsét, — — s valóban bölcsen s okosan beszélt velök.“ Minden esetre legalább is becsülettel — mint Káldy mondja — és jó akarattal bánt velök, és fontos dolgokat beszélt, mig egy darabot, mintegy magyar mértföldet velök kocsizott. Azzal kezdette, hogy elmondá, Isten segélyével mily győzelmeket vivott ki a császár hadserege fölött. Ő azért ugyan tiszteletben tartja a császárt és mindig tiszteletben tartotta. De ő is megköveteli, hogy a császár is elismerje őt. Jóllehet alacsonyabb sorsból, de saját ereje és tehetsége által emelkedett föl. Dávid király is, mielőtt uralkodóvá lett, pásztor volt, de aztán a legdicsőbb királyok fölé emelkedett. Elmondotta, mily hatalmas szövetségese van a török császárban, ki személyesen készül most Lengyelország ellen, hogy azt legyőzve Sziléziát, Morvát és Ausztriát is meghóditsa.[1] Azért ő kész most is a békére, csak a császár elfogadható föltételeket szabjon. Örvendene tehát, ha ők is közbenjárnának a béke ügyében a császárnál. Nem is bizik senki másnak becsületességében és vallásosságában annyira, mint az övékben.[2]

Nyilván, hogy Bethlen egész nyájassága és párbeszéde ez utóbbira czélzott. Thurzó Imrének anyjához irt s többször érintett levelében is egyenest kiemeli e czélt. „Izent is — ugymond — ő felsége

[1] Ezt is Káldy beszéli egyik vasárnapi prédikációjában: «Ezerhatszáz huszonegyedik esztendőben magam hallottam azon fejedelemtől, micsoda végzése volt a török császárral, ki személye szerint Lengyelországba ment, remélvén, hogy azt egy mezei harczczal (ütközettel) elfoglalja, s azonnal Sziléziát, Morvát, Ausztriát és több szomszéd tartományokat ugy magához csatolja, mint Erdélyt. De az Isten a török császárt a lengyelek által megszégyenitette, és minden végzésök füstbe ment.» L. az e. i. helyen és Pázmány szemrehányását, melyet ezért Bethlennek tett. Pray, Principatus Bethlenii. II. 95.

[2] *Cordara*, Hist. Societ. Jesu, VI. I. 287. — *Thurzó* levele az idézett helyen. — Annuae Litterae.

tőlök a békesség felől — —, talán azoknak intését inkább megfogadja (Ferdinánd császár) mintsem többi tanácsosinak."

Amint azonban Bethlen elvált vala a jezuitáktól és visszatére, valamely martalócz török had utánok iramodott. Rettegve azt vélték már, hogy el vannak árulva. De jó kézre valának bizva. Barátjok, a katholikus Kornis Zsigmond a törököket visszautasitá.

Bécsbe érkezvén, hol már elveszetteknek hitték, Ferdinánd azonnal magához hítta őket, s elbeszéltette magának az egész eseményt. Másnap kettőt közülök Bethlenhez akart küldeni követségbe. Csak akkor állott el szándékától, midőn a társaság főlebbvalói értesiték, hogy szabályaik szorosan tiltják a tagok politikai szereplését.[1]

Ferdinánd engedett, és másokat küldött követekül az értekezlethez, mely egyelőre a nikolsburgi békére vezetett.

A kiutasitott jezuiták csak e béke megkötésével térhettek vissza Nagyszombatba. Mindenfelől összegyülekezve huszonnyolczan tértek meg. Visszajött velök az öreg Fehérvári Gáspár, székely eredetü jezuita is, ki még az első erdélyi magyar társak közé tartozott. Az ismételt kiüzetések igen megviselték a hetvenéves aggot. De visszakivánkozott, hogy annyi szenvedés után legalább hazájában lelje nyughelyét. A többiek ujra fölvevék és folytatták a munkát. Vagy 450 tanulójok azonnal visszajött, tehát megnyitották az iskolát, hol a szokott módon vitákat, szavalatokat, szinjátékokat rendeztek, mig mások prédikáltak, katechizáltak, missiókat tartottak.

A régi élet egészen helyre állott, midőn Bethlen ujra kivezeté hadseregét Erdélyből Magyaror-

[1] Interdictum esse Societati, ne in principum negotia se inmitterent, quae statum (ut dicitur) concernunt, L. a bécsi udv. könyvtár 11960. számu kéziratát, hova a nagyszombati ház 1621. évkönyve e részleteit maga Káldy irhatta le ily körülményesen.

ságra és Morva felé mentében Nagy-Szombat előtt megállott. Jötte hirére a jezuita ház főnöke jónak látta társai nagyobb részét biztonságba helyzendő elküldeni. Ő maga azonban a lelkipásztori és egyházi teendőkre szükséges személyzettel, mintegy hetedmagával ott maradt. — Bethlen a várost feladásra szólitván, a tanácsba meghivatott a jezuiták főnöke is egyik társával. Bethlent közös megegyezéssel némely föltételek mellett meghitták a városba. Ő sok nyájasságot, sőt udvariasságot tanusitott a jezuiták iránt. Midőn ezek deczember 3-án Xaveri szent Ferenczneknek, India apostolának, a társaság dicsőült tagjának ünnepét ülék, Bethlen saját tábori zenészeit és énekeseit bocsátá rendelkezésökre, hogy az ünnepélyt emeljék, melyen megjelentek tábora s udvara főemberei is. E váratlan kegyelet, vagy csak előzékenység által mindenki kedvesen volt meglepetve. De mi azután következett, annál inkább lehangolta őket.

Nagyszombatból megindulva táborával alig két napi távolságra, Bethlentől parancs jött az utóhadhoz, hogy a város tanácsából hármat, három kanonokot és mindannyi jezuitát őrizet alatt hozza az ő, a fejedelem táborába. Mi adott okot e lépésre? nem ismeretes. Feladás vagy csak gyanu, hogy talán árulás követheti a távozó tábort, parancsolta-e ez óvatosságot, vagy hogy — mint egy följegyzés véli — Ferdinánddal való egyezkedésre kivánta Bethlen ismét fölhasználni Káldyt? adatok hiján elhatározni nem tudjuk.

A foglyok közt tehát a jezuiták is a táborba vitettek, mig a fejedelmet elérték. Kedvezőtlen téli időben, rosz és fáradságos utakon érkeztek meg. Bethlent a szövetséges török pasáktól körülvéve találták, amint velök tanácskozott, őket vendégelte s nekik rabszijra füzött kereszténveket engedett át. Káldy a fejedelem elé állitva nem tartóztathatta magát, hogy szemrehányást ne tegyen neki az indoko-

latlan és méltatlan bánásmódért. Sőt ez alkalommal „maga szemeivel látván — ugymond — a kápás és patyolatos törököket, mint azokat vendégelte, azokkal tanácskozott, azok barátságaért szeme előtt lenyakaztatta a keresztény vitézeket és sok ezer keresztény rabokat engedett nekik, kiket örök rabságra és veszedelemre vittek," szigoruan megfeddette őt[1]. Bethlen Káldy feddését nemesen, türelemmel és jó szivvel fogadta; mentegette magát, hogy mindennek nem ő, de ellenségei okozói. Éppen ekkor Bethlen csakugyan török szövetséges hada elégedetlensége s a porta felől érkező bizonytalan hirek miatt volt kénytelen fölkerekedni s a török-tatár hadakat zsolddal és szabad rablást engedvén csillapitani. Eszterházy Miklós azonban Nyitrán a foglyok ezreivel átmenő törökökre rohanva, mintegy 1300 embert megszabaditott.

Bethlen pedig Káldyt, midőn őt féltve mindanynyian elveszettnek hitték, mint régi ismerősét fejedelmi asztalához ültette, megvendégelte és hogy megkérlelje, még ezer tallérral megajándékozta, hogy a bibliának munkába vett magyar fordítását kiadhassa. Meghítta azután Erdélybe is, hol később megtelepedést is engedett a jezuitáknak több helyütt, sőt házakat nyittatott számokra. Káldy társasága érdekében szivesen engedett e meghivásnak és Bethlen udvarát II. Ferdinánd követével, Sennyeivel gyakran látogatta.[2] . . . .

[1] Érdekesen adja e jelenetet egy közel egykorú kép a XVII. századból Hainsch festő rajza után Hafnertól rézbe metszve. Az előállitás azon modorban van tartva, mintha Náthán a trónonülő Dávidot feddné. Éppen csakhogy a hárfa hiányzik. Bethlen magyar ruhába kucsmával fején és fejedelmi palástban ül trónon; előtte áll az őt kezével is feddő Káldy. Lásd e képet *Tauner*, Societas Jesu Apostol. imitatrix, sive gesta praclara 1674.

[2] A bécsi udv. könyvtár 13562. latin codexe. — *Timon*, Magy. tört. I. 266. kézirat az egyetemi könyvtárban. — *Dobronoki* följegyzései Kazy, Hist, 211. — Tudománytár: *Podhradczky*, Káldy, III. 306. 310—2. — *Katona*, Hist. Crit. XXXI. 825. sat.

A MAGYAR KIRÁLY FŐKEGYURI JOGA.

— Első közlemény. —

Irta Dr. Surányi János.

Minden tételes jog többé-kevésbé történeti tényekben gyökeredzik, ezeknek behatása alatt fejlődik és nyeri el szerves jogintézménynyé való alakulását.

Hasonló történeti jogtalajon fakadt, fejlődött, s alakult különös magyar egyház- és közjogi intézménynyé a magyar királyi főkegyuri jog, jus patronatus regii, supremi, mely alatt jogemlékeink *Magyarország királyainak mindazon egyházhatalmi kiváltságaikat és jogositványaikat értik, melyek őket sz. István apostolkodása s a m. ker. egyház általa való alapitása és javadalmazása czimén az apostoli szentszék adományozása folytán megilletik.*

S mivel a jog eredete határozza meg annak természetét, tartalmát, gyakorlását: azért mindenekelőtt a kir. főkegyuri jog keletkezését kell felderitenünk, azután pedig fejlődésének különféle fázisait és nyolczszázados viszontagságait kellő világitásba helyeznünk, hogy annak lényegéről, terjedelméről és gyakorlásáról magunknak tiszta fogalmat alkothassunk.

Jogtörténeti alapra fektetvén tanulmányunkat a m. kir. főkegyuri jogról: ennek három korszakát kell megkülönböztetnünk.

Az első a sz. István-féle korszak, ez a sz. király apostolkodása s a főkegyuri jog eredetéről nevezetes.

A második korszak sz. Istvántól Zsigmond királyig illetve a konstanczi közzsinatig terjed; ez a főkegyuri jog százados viszontagságok alatti fejlődését, izmosodását mutatja.

A harmadik korszak a konstanczi zsinattól Mária Teréziáig és napjainkig terjed; ez a főkegyuri jogot, mint már teljesen kifejlődött jogintézményt s ennek egyház és hazára egyaránt üdvös voltát állitja szemeink elé.

I. A magyar királyi főkegyuri jog eredete.

A sz. István-féle korszakba esik a kir. kegyuri jog eredete. Ennek végszálai visszanyúlnak sz. István apostolkodására, a magyar egyháznak általa való alapitására és javadalmazására, s ezen áldásos, nemzete életében korszakot alkotó tetteiben lelik legtiszteletreméltóbb jogczimüket.

Első sz. királyunk ugyanis, a magyar ker. egyház és királyság alapitásának és szervezésének kettős dicskörétől övezve, — szerzé magának s utódainak a kir. trónon azon rendkivüli fényes egyházhatalmi szabaditékot, melyből mint csirájából sarjadt, fejlődött az «aranyhajtás», s alakult a százados viharok alatt életerősen azon különös magyar egyházés közjogi intézménynyé, mely áldást árasztólag királyságra s egyházra, a két ikertestvért a sz. korona és apostoli kereszt közös védve alatt örökre egyesité és nyolczszázados mult tanusága szerint mindkettő gyarapodásának egyik leghathatósb emeltyüjévé lőn.

Tudva van mindnyájunk előtt, hogy István fejedelem messze előrelátó államférfiui bölcseségében a ker. királyság s egyház alapitását és szervezését tüzte élete feladatául, mivel meg volt győződve, hogy csak e két életteljes tényező összhangzó működésében lelhetők fel a nagy nemzettestektől környezett maroknyi népe számára a ker. kultura, erkölcsi müveltség, politikai szabadság igazi létfeltételei. — Zsenge ültetvényeinek állandósitása és minden külbeavatkozástól való megóvása czéljából az égi áldások legfőbb közvetitőjéhez a ker. népcsaládok közös atyjához fordult, hogy az akkor divó ker. népjog szerint állami s egyházi alkotásait legfőbb szellemi tekintélyével szentesitené.

A ker. világegyház hajóját akkor II. Szilveszter pápa kormányozá, oly férfiu, ki a ker. polgáriasodás, s evvel karöltve járó társadalmi javak s emberjogok gyarapitását minden néptörzseknél lángelméjének egész hevével előmozditani törekedett. E nemes hivatástól sugalmazott eszmék és nagyszabásu tervek foganatositásában akadályt nem ismert aczéljelleme.

A ker. religio, minden igazi életjavak s emberjogok védő-angyala és gondozó dajkája a gondviselésnek a történelemben nyilvánulni szokott igazságszolgáltatása következtében, — a keletről, hol bölcsője ringott s annyi áldást hintett, — nyugotra költözött. A vész, mely a kereszténység szülőföldjét a hitetlenség s a barbár zsarnokság tanyájává tette, már a keresztény nyugatot is mind közelebb fenyegette. A központi császári hatalom kül- és belellentől ostromoltatva, a nagyratörő Ottók kezében sem fejthette ki minden erejét a közelgő vész megtörésére. A ker. világegyház feje a legfőbb őrfokról tekintvén a világ helyzetét, és látván a fenyegető vészt óriási nagyságában: ennek ellensulyozásául a császári birodalom körül alakuló független nemzeti királyságok közt az európai egyensuly rendszerének megalapitását s evvel az erőkifejtés és legyőzhetetlenség létfeltételeit biztositani egyik életczéljául tüzte ki.

A ker. hitre tért pogány népfajok rendes állami viszonyok közt való izmosodásuk és virágzásukra irányzott gondjai közt, — a kereszténység közös atyjának rendkivüli örömhirt hoz István fényes követsége Pannonia virányairól; minden kivánalmait a magyar fejedelemnek készségesen teljesiti; az általa alapitott és szervezett keresztény királyság jelvényeül koronát, apostolkodása s a magyar keresztény egyház alapitása és javadalmazása jutalmául apostoli (kettős) keresztet, a reá ruházott egyházi hatalom symbolumát adományozza Istvánnak: . . . «És mivel nemességed, az apostoli dicsőségért törekedve, nem vonakodott Krisztus hirdetése és hitének terjesztése által apostoli hivatalt viselni, s magunk s a papság tisztjében eljárni s az apostolok fejedelmét mindenekfölött különösen megtisztelni; ez oknál fogva mi is még különös szabaditékkal (singulare privilegium) kivánván jelességedet s a te érdemeid tekintetéből utódaidat... most s a jövőben mindenkorra feldisziteni; apostoli hatalmunknál fogva szintén megengedjük, akarjuk és kérjük, hogy miután te és ők a koronával, melyet küldünk a követeidnek átadott modor szerint kellőleg megkoronázva leszesz és lesznek, az apostolság czimereül magad előtt keresztet vitethess s ők is

vitethessenek; és miként téged s őket az isteni kegyelem arra tanitand, országod jelen és jövendő egyházait helyettünk s utódaink helyett intézhessétek és rendezhessétek (disponere et ordinare); miként mindez egy más levélben, melyet neked, az országnagyoknak, s az összes hü népnek mind közönségesen hozzád utasitott követünk meg fog vinni, bővebben kifejtve foglaltatik . . . .»[1]

E szavak határozottan fejezik ki a jogczimeket, melyek az egyház fejét arra inditották, hogy szent István és törvényes utódaira mindazon apostoli jogokat ruházza, melyekben a főkegyuri jog egész teljében bennfoglaltatik. Mivégett a hires pápai okmány nemcsak a korona-adományozási, hanem a főkegyuri jog adományozási levelének is méltán nevezhető.

S ámbár a neves bullát eredetiben nem birjuk, sőt az több századon keresztül lappangott, és szövegének minden egyes kitételét történetbuváraink manap sem tartják teljesen hitelesnek —, a bullában emlitett másik pápai levelet pedig, melyben a szent István s utódainak adományozott apostoli jogok bővebben kifejtve foglaltatnak, maig sem birjuk: mindezek daczára a szent István és többi királyainktól fönmaradt egyházalapitási s adományozási oklevelek a szakadatlan nemzeti közhagyomány és jogi meggyőződés, melynek oly hü kifejezést ad a nemzet első jogásza Verbőczy István Hármaskönyvében,[2] mely a lényegre nézve majdnem szó szerint megegyez a bullával, melyről semmi tudomása sem volt —: mindezen jogemlékek mondom

[1] Fejér Cod. dipl. I. 274. Horváth Mihály «A kereszténység első százada Magyarországon 149. l. zamatos forditása nyomán.

[2] I. Rész. pp. czim. 2. és 3. §§. «. . . Mert a magyarok sem apostoli, sem az apostolok prédikálására, hanem saját királyuk t. i. sz. István oktatására tértek a kath. egyház hitére, ki első mindnyájok közül a püspökségeket, apátságokat, prépostságokat ezen országban alapitotta és mindezen egyházak méltóságait és javadalmait egyedül ő a pápa engedélyéből (ex nutu summi Pontificis) adományozta azoknak, a kiknek akarta . . . A miért király és apostolnak mondatott, mivel prédikálással és példaadással az apostolok hivatalát (vices apostolorum) viselte a földön . . . s azért kettős keresztet a pápa adományozásából méltán érdemelt cimerül . . .»

a bulla idézett szavainak hitelességét kétségen kivül helyezik.

Mindezen jogemlékek egyhangu bizonysága szerint a főkegyuri jog, mint a bullában foglalt apostoli jogok teljessége az egyház fejének adományozásában, mint jogi alapjában gyökeredzik. De ezen adományozás nem merőben önkényszerü, hanem valamint a korona-adományozásra szent István a ker. királyság alapitásával és szervezésével, az akkori jognál fogva jogigényt szerzett: hasonlólag a főkegyuri jog adományozása is szent István apostolkodása, a magyar ker. egyház alapitása és javadalmazása által szerzett kettős jogczim folyománya.

Mert noha a m. kir. főkegyuri jog az egyetemes egyházi kegyuraság jogintézményétől eredetére, jogi természetére és terjedelmére nézve sokban különbözik: mindazonáltal már a dolog természetéből következik, hogy sz. István mint nemzete lánglelkü apostola s a magyar ker. egyház megalapitója mindamaz egyházhatalmi kiváltságokra oly tényleges történeti jogalapra tett szert, melynél fogva a pápa készörömest sietett azokat neki s utódainak adományozni. Hisz e jogositványok kapcsolatosak a megfelelő kötelezettségek és terhekkel, miért is a pápa nem egyszerüen mondja: engedélyezzük, hanem hozzá teszi: akarjuk és kérjük. Mert a mily fényesek és rendkivüliek ezen egyházhatalmi jogositványok: épp oly hasznosak, s az ujan plántált magyar ker. egyházra nézve több tekintetben szükségesek is valának azok.

Ez okból nem habozunk kijelenteni, hogy a m. király főkegyuri jogának adományozása történeti, az egyház feje által ünnepélyesen szentesitett jogczimeken sarkal; következésképp valamint a magyar királyok annak eredeti jogkörén tul nem terjeszkedhetnek, gyakorlásának módját meg nem másithatják: ugy a római pápák azt meg nem szorithatják, sem pedig vissza nem vonhatják.

II. A magyar királyi főkegyuraság jogi természete.

A magyar királyi főkegyuri jog eredetének tényleges vagy történeti, és jogi alapjának a történet fáklyájánál való

felderitésével annak egész bensö lénye, mivolta, jogi természete tárul fel lelki szemeink elött. Eszerint:

1. A főkegyuri jog különös magyar egyházjogi intézmény. A korona-adományozási oklevél tanusága szerint az egyház feje sz. Istvánt, ki Krisztus hirdetése és hitének terjesztése által apostoli hivatalt viselt, a pápa s a papság tisztjében eljárt, öt és jogutódait, a magyar királyokat mindazon kiváltságok és jogositványokkal disziti fel, melyeknél fogva Magyarország jelen és jövendö egyházait helyette s utódai helyett intézhessék és rendezhessék.

Ezzel az egyház feje nyilvánvalóan sz. István és utódainak, sz. István érdemeiért, oly terjedelmes apostoli jogokat ad, melyek az egyetemes egyházjog keretén kivül esnek, a maguk nemében páratlanok, semmi világi fejedelmet, mint ilyent, meg nem illethetnek és soha másnak nem is adományoztattak, azért a bulla is egyenesen különös szabaditéknak (singulare privilegium) nevezi azokat.

A főkegyuri jog ezen különös magyar egyházjogi kiváltság-féle jellege annál jobban fog szembe ötleni, mennél közelebbről tekintjük az egyházi hatalom eredeti lényegét, átszármazásának feltételeit.

Minden egyházi hatalom a maga teljességében, a rendi s a joghatósági (potestas ordinis s jurisdictionis), Krisztus urunk az egyház alapitója által, az apostolok s ezek jogutódaira (collegium Petri apostolicum) ruháztatott. Ezen testület sz. Péter utódával élén az egyházi hatalom letéteményese és jogalanya, a tulajdonképi kormányzó egyház, mi kormányzatának hierarchikus alakot kölcsönöz.

Az egyházrendi hatalomban való részvét oly minösitést tételez fel, mely annak gyakorlásához a belsö lelki képességet adja (ordo). Az egyházrendi hatalom ugyanis az ember megszentelését, a belsö lelki életnek a kegyszerek által való beoltása, ápolása és gyarapitásával eszközli, következéskép csakis azok közvetithetik ama lelki életet, kik arra a felszentelés által a lelki képességet, a természetfölötti erőt megkapták.

A joghatósági vagyis a kormányhatalom kisebb-nagyobb

fokban való gyakorolhatásához elég a külső jogi felhatalmazás, küldetés (missio, deputatio) az egyházi hatalom tulajdonosai részéről. Az egyházjoghatósági hatalom ugyanis a ker. hivek külső, jogi egyháztársadalmi életének szabályozásával s igazgatásával az egyházi jogrendet van hivatva biztositani, mely hatalom az egyház hierarchikus szervezeténél fogva eredetileg és sajátlag ugyan szintén csak a kormányzó egyház tagjait illeti meg; de mivel ez nem tételez fel mindig és szükségszerüleg belső képesitést, felszentelést, hanem csak feljogositást az egyház külső életének kormányzásához, erre laikusok is nyerhetnek felhatalmazást, jogképességet.

De mivel ezen nem merőben lelki, de azért mindig a lelkiekkel kapcsolatos jogi életének igazgatása nem a laikusi állás természetes folyománya, hanem a kormányzó egyháztól jövő felhatalmazás jogi következménye: az a szó szoros értelmében egyházjogi kiváltság, szabaditék (privilegium ecclesiasticum); s ezen eredeti jogi természetét, el nem vesztheti, még azon esetben sem, midőn az egyházi törvényhozás, vagy a folytonos joggyakorlat következtében olynemü szabályozást nyer, melynél fogva annak minden joghatályai önként s azonnal érvényesülnek, mihelyt a törvényszabta előfeltételek beállanak vagyis midőn az rendszeres jogintézménynyé fejlődött. Ilyen egyetemes egyházjogi intézmény a kegyuri jog általában; ilyen különleges magyar egyházjogi intézmény a főkegyurijog különösen.

2. A főkegyuri jog továbbá eredeti jellege s egész természeténél fogva különös magyar közjogi intézmény egyszersmind. Ugyanis II. Szilveszter pápa korona-adományozási oklevelének, a nemzet jogi közmeggyőződése, Verbőczy Hármas-könyvének tanusága szerint az apostoli jogok szent Istvánnak és jogutódainak, a törvényesen megválasztott és megkoronázott magyar királyoknak adományoztattak. Midőn ezzel az egyházfeje a nemzet alkotmányos jogait, állami függetlenségét teljes mértékben elismeri s a maga részéről ünnepélyesen megerősiti: — egyuttal az általa adományozott egyházhatalmi kiváltságokat és jogositványokat egyenesen és közvetlenül a magyar sz. koronához kapcsolja, ugy

hogy egyedül csak a sz. koronát fején viselő magyar király, azok tulajdonosa, gyakorolhatja azokat jogosan.

Eszerint tehát a főkegyuri jog a magyar szent korona joga, vele össze van az forrasztva elválaszthatatlanul mint annak legékesebb gyöngye.

Miután pedig a sz. korona jelképe az önálló független magyar királyságnak, ennek minden jogai és szabadságai abban, mint Magyarország megszentelt szimbolumában gyökeredzenek: a sz. koronával összeforrt főkegyuri jog országos kiváltság, hazai közjogunk egyik alkatrésze, különös magyar közjogi intézmény, miért is Verbőczy egyenesen az ország szabadságának (libertas regni) nevezi azt.[1]

SOMOGYI KÁROLY ÉLETE.

(1811. apr. 1. — 1888. márcz. 20.)

Irta FERENCZY GYÖRGY.

(Folytatás.)

Ez elismerések és kitüntetések biztatólag hatottak a nagytevékenységü férfiura s ösztönözték, hogy még inkább a kath. irodalom emelésére, s szilárditására szentelje minden tehetségét. Somogyi most, hogy a szellemi törekvések minél sikeresebbek legyenek, — az anyagi tényezők ügyes felhasználására is kiváló gondot forditott. A különböző nyomdákban tapasztalt kellemetlenségek nem egyszer ébreszték azt a forró vágyat lelkében, vajha lapjának s a kath. irodalomnak előnyére saját nyomdával rendelkezhetnék. Nem rettent tehát vissza e vállalattól sem, bármily kevéssé voltak is kecsegtetők kilátásai, bármily nagyok voltak is a koczkáztatott áldozatok.

[1] II. k. I. Rész. pp. czim 5. §.

«Vakmerőség volt — irja ő maga — már maga a szerkesztőség és kiadói teher elvállalása: de még inkább a Beimel-féle pesti nyomda bérbevétele. A szállásbéren s egyéb kiadásokon kivül 3000 ezüst forintot kellett évenkint fizetni a zár alatt levő nyomda gondnokának (Weisz Bernát ur volt a Massae curator.). Mennyi pénz! Honnan előállitani? S mégis észszerünek látszott a nyomdát bérbevenni. Mert mit teszek Budán, ha az egyetemi nyomda, más dolgokkali elfoglaltságát okolva, nem akarja folytatni a lap nyomatását? Vagy talán restelli is, hogy egy kath. egyházi lapot ez intézetben nyomnak, mely éppen nem viseltetett nagy rokonszenvvel e nemü vállalatok iránt (Belányi s mások, később egyenesen mint ellenpárt viselték magukat az egyházi s iskolai kérdésben). Akkor ilyen volt a hangulat a kath. ügy és papság iránt; a consilium, vagy kamara tisztviselői közül némelyek mindjárt a márcziusi napok után (én csak sz. György napkor mehettem át Pestre) nem pirultak irányomban az utczán is ezen érzületöknek megvető (és megvetett) kifejezést adni... Már mikor megkezdtem a lapkiadást Budán, merő gratiának nézette a nyomdaigazgató német, hogy elvállalja a lap nyomatását. Az időben alig volt három-négy nyomda, melylyel szerződést lehetett lapkiadásra kötni: mert a kiváltság megszerzése nehéz volt és sokba került. A Bagó-féle nyomda, mely az egyetemin kivül Budán létezett, még nagyobb nehézségeket okozott volna, fölszereletlen volta s az által, hogy az egész várat kellett volna naponkint megkerülni, vagy megmászni, ez közbeesvén Bagó nyomdája (a vizivárosban) és lakásom közt a Krisztina-városban».

«A mindinkább mozgalmas idők szinte biztosabbnak láttaták a pesti lakást; s igy történt, hogy félelemmel bár sőt rettegéssel a bizonytalan jövőnek menvén eléje, a szerződést Weisz urral megkötöttem. Persze a pénzt én adtam a nyomdai üzlethez, társam pedig Lukács havonkint számot adott mire forditása felül . . . Ő visszaélhetett, igaz, a neki engedett teljhatalommal s ezt meg is tette, midőn az év folytán, roszlelkü kijátszásomra alattomban egy uj, egészen sajátjául tekintendő nyomdát szerelt fel Pesten, melynek tu-

lajdonjogát azonban később törvényes közbenlépésre, kénytelen volt velem megosztani, — de mit teheték egyebet? Legalább lapom rendesen nyomatott s részben törleszté az előlegezést. Lukácsnak egyedül szakértői ügyességét ismertem: jellemét csak is a tapasztalás tárhatta fel, előnyére-e vagy kárára, az megoldatlan kérdés maradt legalább félévig.»

«De ha volt veszély és risico e vállalatnál, aminthogy volt is, egy részből Weisz ur curatorsága, másrészről a nyomdai személyzet egyes tagjai[1] némileg megnyugtattak az iránt, hogy tetemes megkárosodást sem Beimel és Kozma, sem Lukács nem okozhatnak.»

«De okozott egy uj és legmerészebbnek mondható lépés. Éppen a nyomdák kis száma Budapesten, hozott azon gondolatra, hogy az egészen alászállott váczi nyomdát, melyet oly ügyes ember, mint Lukács kétségkivül volt, rövid időn helyrehozhat (a minthogy tette is, ugy hogy nemsokára nemcsak Horváth Mihály Magy. történetének ujabb, diszes kiadását lehetett benne eszközölni, de még a Szabó József által átvizsgált és jegyzetekkel ellátott uj Szentirás-kiadást is megkezdhette, mert nemsokára Bucsánszky a kiadó a Pesten maga nevére felállitott nyomdában folytatta) jó volna megszerezni. Éppen eladó volt; s Váczczal a már kész vasuton könnyü volt a közlekedés. Miért ne nyomtatnám a lapot Váczon? az expeditió csak egy órával késleltetnék ezáltal, s a Pesten nyitandó iroda (ki is lett fogadva a mai Deák Ferencz-utczának a Haas-féle palotára szögellő sarkán) minden előfizetési, szerkesztői s egyéb teendők végzésére szolgálna. De a nyomda, a magában mitsem érő, de az akkor csak kiváltság utján szerezhető jog s a ház, legalkalmasabb helyen a vasuti állomás mellett, minden oldalról sza-

[1] «S ezek közt főleg Kocsi Sándor becsületessége, ki a később általa megszerzett Bleimel-Kozma-féle nyomdában sok mű̈t állitott ki diszesen és jutányosan a Sz.-István-társulat számára, az Erzsébet-Album nyomásával pedig, mert ezt személyesen végezte, a magyar nyomdászat évkönyveiben bizonyára megörökité nevét. Horák ellen sem lehetett panasz, később esztergomi nyomdatulajdonos.

bad, nyilt téren fekvő telkével mégis csak sokat ért, ezt felhasználni tudó emberek szemében. S igy az alku megtörtént; a ház és nyomda nevemre s Lukácséra átiratott (az oklevél ma is megvan s csudálom, hogy senkisem kérte vissza miután a tulajdonos a birtokot visszavette), minden legjobb rendbe látszott jönni, s öcsém (György) mint leendő nyomdatulajdonos az errei szakképzettség bizonyitványát is kiérdemelte.»

«Ekkor ütött ki a forradalom, mely egyéb következések közt azon rámnézve nagyon sulyost is magával hozta, hogy a kiváltságok eltörültettek! Szabad lett mindenkinek nyomdát felállitani; s ennek következtében nemcsak a váczi elveszté becsét, megmaradván a 20,000 ftnyi nagy teher, hanem az egyedül önhasznát kereső Lukács is, az általam előlegezett pénzből egy uj nyomdát szerelt föl a zöldfa-utczában kizárólag maga nevére. Csak pör utján lehetett őt a tulajdoni jog megosztására birni; persze főleg az szolgálván meggyőző okul, hogy a kivánt cautiót csak én tehetém le, e végre pesti házamat kötvén le. A váczival ezután mitsem törődött Lukács és csak a köztelken megnyitott ujjal foglalkozott . . .»

A nemzetünk sorsára oly válságosan végződő forradalmi időszak, Somogyi életében is nagy változásokat idézett elő. Bár egész hevében osztá ő is a hazafiui lelkesedést, s határozottan a nemzeties és szabadelvübb politikai iránynak volt hive; — tanácsosabbnak tartá mégis lehetőleg tartózkodó álláspontra helyezkedni. Érezte, hogy az őszinte szó nem tetszenék, mitse használna, ő pedig más hangon mint a hogyan érzett, nem tudott beszélni. Üdvösebbnek látta tehát a «Religio és Nev.» szerkesztését is abba hagyni, melyet 1848. második felében Danielik János vett át, kinek Windischgrätz bejövetelekor a «Rel. és Nev.» tulajdonjogát is átadta. (1849. jan. 18.) «Nem akarván — ugymond — a belevont gyalázatos politikáért felelős lenni, még mint kiadó sem; mint nem volt részem a saját nyomdámban világot látott, márczius 15-ikének» «gyanus hasznában sem.»

Pestalozzi midőn nemzetének szabadságát a világhóditó

Napoleon seregei tarták lenyügözve, a végveszélyben a nemzeties nevelés mentőeszközéhez nyúlt. Erre törekedett Somogyi is, midőn 1849. január hó 2. egy uj neveléstani heti folyóiratot inditott meg «Katholikus iskolai lap» czim alatt, melyet ily lelkes sorokkal nyitott meg: «A legmélyebb vallási érzetek által magasztositott honfiui lelkesedés lánghevét óhajtanók sorainkba lehelni, melyekkel ez oktatási és neveléstani lapot megkezdjük; mint melynek czélja, közvetve közvetlenül ugyan a szülék, — tanitók, — és nevelőkre, pedig a tanitás és nevelés által képezteteudő honi kath. ifjuságra akképen hatni, hogy ez a kinyilatkoztatott isteni hit tanainak értelmében, s a kor viszonyainak megfelelő miveltség igényei szerint vezéreltetve, polgárilag uj életre keltett nemzetünknek a földi jóllét lehető legmagasabb fokát szintúgy, valamint az örök élet végetlen becsü javait is biztositthassa.» Somogyi magasztos lelkületére s önzetlenségére vall e lap kiadásánál amaz eszélyes elhatározása is, hogy a beküldött dolgozatokért járandósitható tiszteletdijakat kath. tanitók árvái számára forditotta, 40 frtnyi ösztöndijban részesitve e czimen egyenkint 10 növendéket.

E hézagpotló s igen ügyesen szerkesztett lapot azonban a megzavart póstai közlekedés miatt félévi létezése után bekellett szüntetnie. Ugyszintén el kellett állania a tervezett «Egyház és iskola» czimü folyóirat megindításától is.

Különben is most már, a szünetet eddig nem igen ismerő folytonos munkásság által is megviselt gyenge szervezetü férfiunak pihenésre ugyis nagy szüksége levén, visszavonult György öcscséhez a temesmegyei Merczifalvára, hol ennek kedves családi körében kellemes felüdülést is talált. A külmozgalmak azonban itt se hagyták teljesen érintetlenül.

Ez időszakban felmerült egyes élményeire nézve említésre méltónak találjuk ideigtatni következő rendelkezésünkre állott töredékes jegyzeteit: «Aradra is csak azért mentem be reggel öcsém kocsiján, hogy az addig nála menekülést keresö s talált Eszterházy Mihály grófot és Mendnyánszky bárót, a tábori főpapot, biztosabb helyre kisérjem... A minthogy meg is menekültek; mint Horváth

Mihály is, kit (már bajuszosan és szakállal) e napon láttam utoljára Babics titkárával.[1] S Arad közelében éltem át az októberi kivégeztetések gyásznapját is, mely a menekülni szinte képes tábornokok sorsát még inkább megszántabbá tette, mert ha menekülhettek mások, még gr. Eszterházy, Horváth M. is, stb. nem látható be, mily vakság tartotta vissza a bitófára jutottakat. Talán az orosz biztositás, vagy az ausztriai nagylelküségben helyezett bizalom? . . . Szerencsétlenek! . . . ‚Sic notus Ulysses?'

«De hiszen én sem menekültem, de nem is lehetett. Nekem sem pénzem nem volt, sem összeköttetéseim; de okom sem a külföldre futásra; jóllehet a gondolattal magam is foglalkoztam, nem mintha oly feltünő egyén lettem volna, hogy veszélyesnek tarthattam a honmaradást, hanem mert éppen e hont hittem magam is a magyar érzelmüre nézve végkép elveszettnek. El is volt veszve husz hosszu éven át . . . S csak Isten irgalma menté meg . . ., ki csodálatra méltó gondviselése által a viszonyokat akkép alakitá, hogy a vérengző tyrannismusnak ki kellett körmei közül a prédát bocsátani. Nonnobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.»

«Pénzem sem volt az igaz. De lehetett volna, ha az országos inséget kizsákmányolni akartam volna. Még mielőtt a kormány elhagyta volna Pestet, gondolom julius hó első napjaiban, Horváth Mihály cultusminister négyezer forinttal kinált meg, az általam az ujjászületés érdekében kiadandó egyházi s iskolai lap költségeinek fedezésére . . . De én látva a terv kivitelének ily körülmények közti lehetetlenségét, az ajánlatot el nem fogadtam; nem akarván állam pénzével terhelni felelősségemet s a különben is nagy adóságaimat egy ujabb és legveszélyesebb nemüvel szaporitani.[2] Igy a forradalomban legkisebb részt sem véve, sem abból hasznot nem meritve, a rám váró sanyaru sorstól, mint előre

[1] «Csakis mosolyt idézhetett elő a pár nap után olvasott személy leirása Horváthnak, mely a halálra keresettet egészen más, régi alakkal birónak festi. Ugy bizony ki sem ismerhetett rá.»

[2] «Fekvő birtokomat ugyis lefoglalta Bach kormánya, vagy inkább Haynaué; mert Gaal a biztos ennek volt porkolábja.»

látottól nem rettegve, nyersen és méltó nehezteléssel utasithatnám vissza a kis Lonovicsnak nevezett és diadalma fölött elbizakodott Körmöczynek, (nyilt téren, az uj-épületből purificatio után visszatérő theologiai kar hallatára hangoztatott) kérdését: «Hát te, ugymond, nem purificáltatod magadat?» Mert iskolatársam s mondhatnám egyedüli pertu barátom volt; mig az események hatalma nemcsak irodalmi harcz, (egy megérdemlett nem is tulszigoru birálat miatt felmondván a barátságot), de a politikát illetőleg is, el nem választott.»

«Ugy van, én nem vetettem alá magamat a purificationak, mint előbb nem mentem fel Bécsbe, a magyar sereg elöli futás alkalmával; jóllehet Scitovszky pécsi püspök, az akkor mindenható egyházfő maga személyesen meglátogatott külvárosi lakomban s meghittjét Márkfy tanárt ismételve kiküldé hozzám, hogy a Bécsbe menetelre rábirjon. Én nem mentem; — jóllehet minden keresetmód- és jövedelemtől megfosztva, jövőre is minden kilátásom elveszett. Holott Bécsbe menve, valószinüleg én is megkaptam volna egyik üresedésbe jött püspökséget, mint a nálamnál fiatalabb Csajághy, Strossmajer, stb., vagy legalább kanonokságot, mint Schirgl vagy Danielik . . . az alig pár hónap óta segédül magamhoz vett rozsnyói tanár stb.»

A forradalmi napok lezajlása után Esztergomba jött s itt a herczegprimási könyvtárnoki csendes állást fogadta el. Honfiui bujában a könyvek közt való szorgalmas tanulmányokban keresve vigasztalást. «Mint elfeledett ember — ugymond — magam is örömest feledendő a világot. Ekkor Héregre vágytam jutni (kis plébánia a primási jószágok egyikén): de az akkori kancellár Haynald nem juttatta kérésemet (ha mégis?) a primás elé; legalább a kivántat nem adták meg. Egyenesen és irásban folyamodni pedig nem egészen tartottam a fájdalmas elutasittatás vagy szemrehányás félelme miatt tanácsosnak.»

Somogyi azonban oly fontos tényezőjévé lett már a kath. irodalmi életnek, hogy nélküle fontosabb irodalmi mozgalom már nem is igen indult meg. Nem maradhatott tehát sokáig szerény elvonultságában. A lelkes Fogarassy által

inditványozott s évek óta sürgetett «Jó és olcsó könyvkiadó társulat» 1848-ban végre megtestesülést nyert, életfejlődésében azonban a beállt viszontagságok közt gátolva volt, csak a bekövetkezett békésebb időben foghatott feladatának teljesitéséhez. Első aligazgatóul ekkor Somogyi lett megválasztva. Fogarassy és gróf Károlyi István személyesen jöttek Esztergomba, hogy a primástól őt kikérjék. 1851-ben tehát ujra Pestre tért vissza, hogy a közjónak szentelje munkásságát.

Ez uj társulat szerepe nem volt könnyü. Az elvonult forradalmi zivatar aléltságba döntötte a nemesebb érzelmeket. A meghiusult törekvések elégületlen öntépelődésekbe hanyatlottak vissza. Kinos nyomott hangulat nehezedett a nemzet szivére. Itt csak a keresztény eszmék segithettek. De a zsibbadt vallásos érzületet uj életre kelteni, a keresztény gondolkozás-irányt felszinre emelni: erős munkát, tapintatos eljárást igényelt.

S ily müködésre alkalmas egyént talált a társulat Somogyiban. Jó részben az ő gondos tevékenysége mellett fejlődött a «Jó és olcsó könyvkiadó társulat» csemetéje a most már kiváló tekintélynek örvendő «Sz. István-társulat» nagy és terebélyes fájává, melynek gyümölcseit ma már egész hazánk jobb izlésü értelmisége gyönyörrel élvezi.

Az ő felügyelete s közremunkálása mellett nem egy maradandó becsü s közhasznu müvel gazdagitotta a sz. István-társulat a honi kath. irodalmat. Igy pl. Goffine Lenárt «Kath. oktató és épületes könyve», melyet a bécsi pázmányintézeti növendékek forditottak 1852-ben, az ő átjavitásával látott napvilágot. Meg is látszik, hogy Somogyi keze müködött rajta, mert a magyar átdolgozás oly sok előnynyel dicsekedhetik, miszerint az még az akkori eredeti irányában is, sok tekintetben javitottnak tekinthető. — Schmidt K. jeles ifjusági iratát a «Piros tojásokat» is ő tette át magyarra. Pázmány imakönyvét is ekkor adta ki a társulat. E mellett a Klezsó József szerkesztése alatt levő «Családi lapokba» is becses értekezéseket irt.[1]

[1] «A müveltség és ennek eszközeiről»; «Krisztina svéd királyné»; «A képzelő tehetség fejlesztéséről.»

A társulat megakarván örökiteni a magyar királyi pár egybekelésének emlékét, a magyar néptől rokonszenvesen fogadott Erzsébet királynénk iránt tanusitandó kegyelete jeléül egy diszmüvet adott ki, az «Erzsébet albumot». Ennek előállitása is Somogyira lett bizva, ki, hogy minél tökéletesebben megfelelhessen feladatának, e czélból külföldi utat is tett s bejárta Drezdát, Marburgot, München s egyéb nevezetes helyeket, hogy a szükséges metszeteket (clichéket) s egyéb adatokat beszerezze. A mü fényesen sikerült is és méltó volt arra, hogy fejedelmi asztalra kerüljön.

Hogy Somogyinak az egyesület javára kifejtett tevékenysége mily áldásos volt, eléggé tanusitják a többi közt amaz elismerő szavak is, melyekkel pl. az 1856. évi szept. 2. közgyülés az ő kiváló érdemeit méltányolta: «egy egész — ugymond a jegyzőkönyv — társulat hálaszavazata által állitott emlékben éljenek a ker. család örök történet könyvében.»

Az egyesületi igazgatóság teendőinek pontos és lelkiismeretes végzése mellett a hangyaszorgalmu férfiu talált időt más fontos irodalmi vállalatok kezeléséhez is. Apostoli lelkülete lángbuzgalommal égett a valláserkölcsi müveltség mind szélesb körben való terjesztésére. Mert b. Eötvössel ő is azt tartotta, hogy: «A tudomány becse azon hatásban rejlik, melyet az életre gyakorol; a tudósnak dicsősége, mint minden való dicsőség, abban áll, hogy embertársaink jóllétén s nemesitésén dolgozik, abban, hogy tudományát szövétnekül használja, melylyel kortársaink homályos utait felvilágositja, — fegyvernek, melylyel legszentebb érdekeikért küzd, — kincsnek, melyet javunkra osztogat.»[1]

«Egész életem az igazság megismerésének volt szentelve, — ugymond Somogyi — s ha valamit megértettem belőle, szivesen közlöm azokkal, kik hasznát akarják venni.» Ily magasztos eszmétől vezéreltetve nyitott a «Családi lapok»-nak uj folyamot 1858-ban, saját kiadásában és szerkesztésé-

[1] Emlékbeszéd Szalay fölött.

ben. Szépirodalmi czikkeiben, verseiben és tudományos értekezéseiben, majd meg fenkölt erkölcsi érzülettel irt könyvbirálataiban egyaránt ragyogtatta gazdag ismereteit s vonzó előadási ügyességét. Nem lehet itt kitérnünk e lapok érdemleges méltatására, de annyit mondhatunk, hogy azok igaz gyöngyei a magyar kath. irodalomnak. Kár, hogy belőlük csak két kötetet birunk füzetben. A harmadik kötet nagyobb része kéziratban maradt, mely pedig méltán sorakozhatott volna az előbbiekhez. Megszünését az okozta, hogy Udvardy Ignácz akademiai székfoglaló értekezésének kiadására felhatalmazta Somogyit; «minek következtében — irja ő — azt a «Családi lapok» III-ik kötetében ki is nyomattam; de mégis elfogadva a dijt, kénytelen voltam, nehogy az akademia jogát megsértsem, a «Családi lapok» ama kötetét visszatartani. S ez lett egyik főbb oka a nevezett folyóirat fönnakadásának, jóllehet egy kötetet legalább kiadni még mindig föltett szándékom.» Különben a «Religio»-nak is ujra magára vállalt szerkesztési gondjai is elég akadályt képezhettek nevezett lap folytatásának.

Somogyi tudományos képzettsége a magyar tudományos Akadémia figyelmét is fölkeltette, s 1858-ban bölcsészeti osztályának levelező-tagjává választatott. A kinevezési okmányt azonban Somogyi fölbontatlanul hagyta, nem ugyan közönyösségből, sem sérteni akarásból, hanem csak azon okból, mert azt többen irigyelték, mint ő vélé, s igy volt határozva, hogy ha a felpanaszolás nyiltabb alakot vesz s általánosabb jellegü lenne, megköszönve visszaküldhesse az okmányt.

Egy reformált uri ember ugyanis kifogásokat tett Somogyi székfoglalója ellen egy bizonyos lapban állitva, hogy az semmi ujat sem foglal magában. «Pedig az volt éppen a legnagyobb ujság, jegyzi meg erre Somogyi, hogy a magy. Akadémia előtt valaki a személyes Istenről szólani bátorkodott. Rám nézve e professio fidei szükséges volt már csak azért is, hogy tőlem ki se várjon ellenirányu bölcsészetet és szabad kezet tartsak fenn számomra a jövőben. Ujat a birálóra nézve lehet, hogy nem mondtam: de igazat igen. A

függetlenség föntartása- és megőrzésének kivánata birt arra is, hogy értekezésemet kiadás végett az Akadémiának nem engedtem át, holott az azt dijazta volna (mi bizony akkori viszonyaim közt nagyon jól esett volna); hanem saját költségemre kinyomattam és ingyen az illetőknek kiosztogattattam.»

Akadémiai székfoglalója: «A bölcsészet lényege és feladatáról» szólt s 1859. apr. 18-án olvasá fel. A «Családi lapokban» közzétett kitünő értekezést a «sz. István társulat» is érdemesnek tartotta külön füzetben tagjai számára is kiadni.

Somogyi e müvében ritka elmeéllel tekint szét a bölcsészi tanok és törekvések mezején; hü vonásokban tünteti fel a tévedések nyomorultságát s találó rövidséggel mutat tarthatatlanságukra; pl. a természetimádók irányát igy veti vissza: «A vallásosság csak egy személyes Istenben találhatja föl a neki szükséges alapot; valamint a bölcsészet is csak e magas eszmével foglalkozhatik, ha magát elvetni nem akarja. Gondolatvilágának örök napjául ő csak a legmagasabb gondolatot üdvözölheti, s az öntudat szentélyében oltárt nem emelhet egy magánál alantibb, mert öntudat nélküli lénynek: az örök lény, melyet az ember imád, nem lehet saját természeténél nemtelenebb.»

Kimondja, hogy: «a bölcsészet a végokok tudománya», hogy annak: «lényege nem a sokféleségben, hanem a rendezni tudásban, nem az ismeretek halmazában, hanem az összefüggés belátásában, nem az ellenmondások felhalmozásában, hanem az eligazodásban áll. A bölcsészet hivatása nem lehet az, hogy minden-tudásra vezessen: ehhez végetlen észlelési tehetség, határtalan felfogás, mélység és elmeél, itélet és emlékezés kellenének; mind oly tulajdonok, melyekkel a véges ész nem bir, és nem birhat. Erre azonban nincs is szüksége. Minden okos teremtménynek elegendő, ha az igazságnak őt kielégitő ismeretéhez jut. A kis edény csak ugy tele van, ha szinig töltetik, mint a nagy. A gyermek csak ugy boldog lehet a maga egyszerü játékszere birásában,

[1] S. K. «A bölcsészet lényege- és feladatáról. Kiad. a «Sz.-István társ.» 1858. 18—19. lap.

mint a beláthatatlan térek ura, eléglett gazdagsága mellett. De másrészről, a háromszög tökéletessége nem is függ a bekeritett tér nagyságától; sem az egyenes vonal hibátlansága ennek hosszaságától: és egy kis óra, egy parányi kép, csak oly remek lehet a maga nemében, valamint a legnagyobb mü, ha meg van az összhangzás benne. S ezt adja meg a léleknek is az igazság, melyre a bölcsész eljutni törekszik. Tehát nem, minden igazat és valót tudni, hanem minden nem igazat s tévutra vezetőt fölismerni, a valódi bölcsészet hivatása.»[1]

E csak 83 lapra terjedő füzet tartalmából is bárki meggyőződhetik arról, hogy Somogyi hivatott ker. bölcsész volt; ki előszeretettel s egész odaadással müvelte a ‚tudományok tudományát.'

A «Sz.-István-társulat» mind szélesebb körre kivánván kiterjeszteni jótékony müködését, 1859-ben a «Religio» egyházirodalmi lapot is birtokába vette s szerkesztésével a társulat igazgatóját a fáradhatlan s nagynevü Somogyit bizta meg, ki most egy évtized után vonakodva bár, de ujra kész volt e nehéz feladatot elvállalni; mert önzetlen buzgalommal erejét az egyház és haza javára szentelni elodázhatlan feladatának tekinté. A kath. közönség őszinte örömmel üdvözölte az uj szerkesztőben régi kedvenczét. A pesti egyetem hittudományi kara fokozott elismerésének azzal adott kifejezést, hogy bekebelezett tudorává avatta (1859. marcz. 31.) a «Literaturae patriae eruditum ac intrepidum censorem»-nek nevezett Somogyit.

A szerkesztői pálya azonban, melyre Somogyi ujra rálépett, bár a rokonszenves fogadtatás rózsaillatától volt is elárasztva, de a töviseket sem nélkülözte, melyek vérző sebeket ejtettek Somogyi nemesen érző szivén. Bár derült napot igért a mosolygó hajnal: a tiszta alkonyatot mégis zivataros borulatok előzték meg. Somogyi önzetlen müködése nem folyhatott csendben, megzavarták azt az önérdek és

[1] U. o. 48—49. l.

hatalom tulkapásai. De ha a dölyfös büszkeség azt képzelte, hogy a szerénységen lábbal is lehet tipródni, hogy az önkénykedés előtt a jogérzetnek is meg kell hajolnia, — ugy Somogyival szemben elszámitotta magát. Különben beszéljenek a tények.

(Folyt. köv.)

A COLLEGIUM GERMANICO-HUNGARICUMBAN.

Irta Dr. PETHŐ.

XII.

San Pastore! San Pastore! Két varázsszó, mely uj világot tár szemeink elé. Kifogyhatlan képekben, szinekben, tiszta örömben. Szinei az olajfa ezüstösen csillogó zöldje, az albáni hegyek illatos, kék párázata, a sinistra ilex s a borostyán sötét zöld árnyai, s a thyrreni tengerbe szálló napsugár szinjátéka. Mint nagy emlékek csendes temetője terjeng előttünk mértföldszámra a magános Kampagna; földre kivánkozó, szürke tornyok ijesztenek itt-ott rajta, félénken tekint fel rájuk a vándor, homlokukon viselik még most is az átkot, megrepedt márványlap csillog le a magas, szük ablak alul, rajta olvassuk: Anathem . . . . . a többit már letörte az időnek nemcsak pusztitó, de egyszersmind engesztelő keze. Lomhán kúsznak a lapályban a régi római viák: Via latina, Via tiburtina, Via praenestina; romba dülő vizvezetékek ivei szegélyzik itt-ott a láthatárt, s a hol a bolthajtás már beszakadt, ott az egymásfelé görbülő falak, mint segélyért rimánkodó karok nyulnak a magasba. De el tovább! skorpio töpörödik a laza tégla alatt, melyet a Vallis inferni kemenczéi égettek Nero és Antonin császárok korában. Dél felől a tengerbe vész a vidék, a pontusi mocsarak

terjengnek; ott «mali culices, ranaeque palustres avertunt somnos.» Hor. Serm. l. I. S. Az albáni hegység klaszszikus kelleme, kecses vonalai, illatos lehellete leginkább vonzana; de magaslatain várszerü falvak, redőin városkák ülnek sürüen elhintve; előkelő villák lefoglalják völgyeit, s erdői az üdülő városi nép zajától visszhangzanak. San Pastore, a Collegium Germanico-Hungaricum villája nem itt van; Rómától keletészakra, ott hol a sabini előhegység végső hullámot vet, a régi Pedum melletti magaslaton emelkedik tündöklő, kétemeletes házcsoportja szent Pásztornak.

Augusztusban vagyunk, kezdődik a vakáczió! Föl tehát sz. Pásztorba!

Keserves dolog volna Rómában maradni. Már a junius és julius kivasalja rajtunk adóját, s a frater guardarobiere szolgáltatja a fehér zsebkendőket — verejtéktörlésre. Bujdosdit játszunk a napsugárral; függöny, redő, fatábla állja utját a betolakodónak. Az udvaron lubiczkoló, hüs forrás mellé vonul 60, 70 thesisével a mindennemü szomjban lankadó alumnus. Az olympus (az ötödik emelet) üres; sötétség borong a szobákban, lakói szerencsésebb vidékekre költöztek s csak hálni járnak haza. A refektoriumban Anakleto nem győzi hozni a vizes palaczkot s a füstölgő leveses tálra hüledezve néz a csurom vizes éhező; csak a homoeopatikus érzelmüek meregetnek nagy bátran, mert mondják, hogy izzadás ellen legjobb a forró leves. Este a vacsoráról való kivonuláskor egy közös akciót müvel a közönség, törli az arczon permetező, a szőke, barna hajfürtökbe kapaszkodó verejtékgyöngyöket s kicsavarják a guardarobiere tündöklő kendőit. Egyik-másik német pajtás «skandált» is emleget, a békésebb «santa pace»-val csititja!

A szúró napsugár elől a római, — még az olyan «duca Maggaroni» és «conte Salfaladi», — villeggiaturá-ra menekszik s Frascati, Marino, Albano, Ariccia, Tivoli-ból nézi azt a hig, tüzes lepelt, melyet a napsugár renget a Campagnán és Rómán. Olvassuk a filigrán Horatius leveleinek első könyvében, mily hódolatteljes respectussal ir Augusztus (Sextilis)

és Szeptember hónapokról a Maecenáshoz menesztett VII. epistolában:

Quinque dies tibi pollicitus me rure futurum.
Sextilem totum mendax desideror. Atqui
Si me vivere vis, recteque videre valentem;
Quam mihi das aegro, dabis aegrotari timenti
Maecenas veniam; dum ficus prima calorque
Designatorem decorat lictoribus atris;
Dum pueris omnis pater et matercula pallet;
Officiosaque sedulitas, et oppela forensis
Adducit febres, et testamenta resignat.

Hor. epist. lib. I. VII. 9.

A «designator» vagyis temetési rendező s az «atri lictores» szereplése szintén e hónapokra esett, s a közös olasz rém a «febris» ilyenkor kisértett. Vajjon most is oly rémséges-e a Sextilis s a September hava, mint az epistolák irójának korában, nem tudom; saját tapasztalatom után, mindkettőről csak dicséretesen nyilatkozhatom, mert a láz soha sem meg nem rázott, sem meg nem izzasztott. Még egy szent költő is alkalmasnak találta e tárgyat a megénekléssre:

Roma vorax hominum domat ardua colla virorum.
Roma ferax febrium, necis est uberrima frugum.
Romanae febres stabili sunt jure fideles,
Quem semel invadunt, vix a vivente recedunt.

S. Petrus Damiani. Opusc. XIX. 5.

Azóta azonban sok minden megváltozott; az eke felszaggatja már a százados hantot, az eukalyptus magasan lengeti finom metszésü leveleit, — ezek elől foszlik a malaria vörösbarnás köde. De a hőség s a lelketébresztő változatosság vágya malaria s ház nélkül is elbucsuztatnak az ősi, szent falaktól, — s kivonulunk sz. Pásztorba. Holnap van az indulás!

Mennyi boldogságról, örömről, mennyi kalandról és csinyről tudnak beszélni a sz. Pásztorból hazatérők az ujonnanérkezetteknek, midőn hat órai gyaloglás után portól ellepetve, naptól megbarnitva, vadvenyigéről vágott, kajmós

bottal Rómába beköszönnek. Évközben sokszor Sz.-Pásztorra tér a szóbeszéd, s séta alkalmával a Janiculus magaslatáról, a passzionisták kertjéből, a Laterán keleti homlokzatának lépcsőiről mutogatják, merre van Sz.-Pásztor. A kivonulás hire oly kellemes, oly érdekfeszitő s másrészt oly ártatlan és játszi mint a kisvárosi, szinházi publikumnak a harmadik csendités, mikor a függöny felgördül. Lázas tevékenységgel foly a készülődés. Peppino, Francesco, Anakleto, Pasquale, — mind motoz, futkos, ládákat nyit, zár. Napi parancs: valamennyi czipőt el kell vinni, — lehetőleg legkopottabb talárist kell kikeresni, — könyvet vinni tilos, egy-kettőt kivéve, — esernyőt vinni nem szokás, — botot vágjon magának mindenki, ahol tud. Ezután történik a kivonulás.

Amianus Marcellinus, római történetiró, sőt Seneca is (Epist. 123.) leirják a római uraságok utazását; csakhogy ezek nem a Sabini kopárságba, hanem Bajae, Puteoliba vonultak. Az alapgondolat különben egy. E mozgalmas, régi kép változatos, ingerkedő szineit kapkodja el a pajkos képzelet, s feltarkázza velük a mi piros csoportjaink anabasisát. Amianus igy mesél: elül vonul a málha és a guardaroba, társzekerekre fölrakva az appiai uton, öszvérek edényeket, vázákat czipelnek kristályból s murrából; utánuk egy sereg szakács és kukta, kiknek jóval előbb kell a Lucrinus tavát meglátniok, ha a kényes s egyszersmind éhes nagysámoknak pattogatott idegességéből nem kérnek. A főhaditest lassan mozog; numidiai lovasok baktatnak élén s kavarják föl a port árnyékos felhőül, aztán tarka tömegben lépked a rabszolgák sokasága, szép arczaikat a naphevétől finom kenőcsréteggel védi a görög pathikárius, — végül lassu döczögéssel dőliszgetnek a bazalt kövezet századok vájta kerékvágásaiban a magas «carucae», ezüsttel sinezett hintók. Az uraságok hosszu, selyembibor öltözeteit lengeti a szél, s esetleg az alsó ruhák gazdag himzéseit mutogatja. Tekintetükben caesari dölyf sötétlik, s oly fitymáló hangon osztják parancsaikat, hogy e részben csak a nagy Marcellus engedhetett volna meg magának ennyit Syrakus bevétele után. Ha azonban egy légy merészel leülni aranyos napernyőjükre,

vagy egy tolakodó napsugár téved szemükbe, életuntan panaszkodnak, hogy jobb volna tán, ha a Cimmeriaiak országában születtek volna.

Most már vonuljunk föl mi is. A szakács és kukta, Peppino s néhány más praktikus lélek már jóval megelőzött; ezek már Sz.-Pásztorban vannak; van ott dolog elég, a ki nem forgolódik a tüzhely körül, az tömi a szalmazsákokba a kukoricza levelet, az ágy levén legfontosabb butora Sz.-Pásztornak. — Derekalj e vidéken, a régi Sabinok földjén, ismeretlen jószág. Mondják, hogy a kukoriczás zsákon aludni nagyon egészséges; annyi tény, hogy Sz.-Pásztorban nem ébred föl senki éjjel, még ha levél helyett kukoriczával volna is kitömve szalmazsákja. Mig tehát ezek Sz.-Pásztorban a szalmazsákot tömik, addig az óhajtott nap reggelén a legénység zöme San Lorenzo kapuján kiérve, megrohanja a gőztramways kocsiait s miután az Itinerariumot elmondták, az országuton iramodnak Tivoli felé. Már t. i. a mennyire ott iramodni lehet; mert a gőztramwaysnak minden szamár előtt meg kell állnia, s minden kitérni nem akaró bikával békealkudozásokba elegyedni. A masiniszta, a konduktor, a fütő csak távolról gesztikulál feléje s esetleg ráhajitott kővel és bottal iparkodik lenditeni konokságán. Ezalatt a közönség kontemplálhatja ezen problema különféle eshetőségeit s számitásba veheti a kocsi oldalfalainak ellentálló képességét, ha esetleg a problema egy oldaltámadásba lyukadna ki. A Via tiburtinán semmi látnivaló nincs, kivéve az utszéli osteria külső falfestményeit, melyek egy hurka guirlanddal övedzett sonka megjelenitésével az olasz festészet Giotto-i korszakára emlékeztetnek.

A Tramways nemsokára letesz s szerencsés utat kiván. A nádasban tekerődző ut felől ponyvával bevont ökörszekér, megnyergelt ló, öszvér, szamár sympathikus egyvelege üdvözöl. Ezek ránk várnak. Innen kezdődik ugyanis a pusztai ut keletfelé, s remélhetőleg három órai baktatás után Sz. Pásztorba érkezünk. A muzsikus hajlamokkal dicsekvő komponisták, énekesek, s amateurök az ökör szekér felé tolongnak, melynek oldalai hosszában lóczák és madzaggal lekötött

székek kinálkoznak. E tünemény nyitja maga az ökörhajtó, ki nemcsak piszkafát forgat, de mandolint is játszik, — s most is fog; innen a muzsikusok sympathiája az ökörhajtó iránt. Néhány nem muzsikus lassan kidobatik. A harcziasabb rész lóra, öszvérre, szamárra pattan; — itt két utasitást kap a vállalkozó; 1° elvül állitják fel, csak minél hátrább, a farka felé ülni, nehogy ledobjon; 2° a biztató serkentő jelszó «arri» légyen, nehogy a szamár megálljon. Az «arri» csak szamárnak szól; ló, öszvér oda se néz neki; az éltesebb szamarak szintén érzéketleneknek látszanak e riadójuk iránt, amit talán annak is lehetne betudni, hogy tán nagyot hallanak. A sz.-pásztori lovaglások és szamaragolások egyedül állnak életünkben épp azért epochalis jelentőségüek, mert ilyesmi csak akkor történhetik meg ismét nagy kivételképen, ha valaki rimóczi káplán lesz, vagy ha püspök léttére királykoronázáson vesz részt.

A kilométernyire elnyult menetben a mandolinos ökörszekér az utolsó; mire ez a feleuton fekvő osteriához ér, addig a lovas, öszvéres és szamaras közönség nagy pusztitást végez a «merendában.» A disputáczió még itt sem szünetel. Egyszer az itt létesitett felüdülés után Z. tüzes, olasz disputátor vitázni kezdett a korcsmárossal s néhány sinezett lábszárú ökörhajcsárral, s bennük Origenesi téves fogalmakat talált a világrendről. Az ut egyéb kellemeit lefesteni lehetetlen; elég legyen megemlitenem, hogy erre felé a fát V. Sixtus pápa levágatta s azóta még nem nőtt nyomában, azután meg, hogy az augusztusi nap delelni szándékozik, miértis a legtöbbnek hátán a sok vidéklátástól a piros posztón térképek támadnak aquarell festésben. De mindezen fönn nem akadnak a sz.-pásztori kirándulók; miután az élet esélyei s az elemek rut küzdelmei ott napirenden vannak; néhány lovagnak szamárról való ledobatása, az öszvér többrendbeli kiugrása, az ökörszekér megakadása után végre szebb képet ölt magára a táj, a pázsitos völgyet patak öntözi, lejtőit bokros erdő boritja, a magaslatokon szőlőindák lengnek fáról-fára, s mélabus olajfa csillámlik. A sabini hegység mindmegannyi hullámot vet a kampagna pusztasága

ellen védfalul, s amint a hullám völgyet s magaslatot képez, termékeny és kellemes tért nyit üde ligeteknek, erdőknek, hol a vadszőlő élő koszoruval disziti repkényként a fát, hol regényes sziklás helyek Svajczra emlékeztetnek, s taréjukról tajtékzó patakok sokszor megszakitják a mindent felkutató piros csoportok vándorlásait.

Sziklába vágott uton áthaladva mély völgy nyilik meg előttünk, melyet magas kőhid nyergel, a széditő ivek alatt buja növényzet zöldül, a tulsó parton lent nádas leng, a nádas fölött tölgykoszoru övezi az emelkedést, fönt pedig olajfa kertek fehérlenek, melyeknek végén int felénk Sz.-Pásztor kétemeletes háza. A kedves kápolna márvány oltáraival oly derült mint a tiszta lélek felhőtlen ege. A háznak két szárnya van; az egyik régi, dominikánus kolostor volt, a másik uj épület. Vidám, derült, szellős benne minden; hosszu borostyánlugas vezet fel a házhoz; a nagy kiterjedésü kerteket kőfal veszi körül; néhány ezer olajfa méláz bennük; rét, szántóföld, szőlők tarkitják a képet; a birtokon átvonul az uj, s a régi Via Praenestina; bazalt kövezetén a völgybe leüget mindennap a teherhordó öszvér, két oldalt hordót czipel; régi római vizvezeték önti ott hordóiba a hüsitő italt, senkisem tudja honnan jön ez a vizvezeték, egy darabra behatoltak a magas boltozott üregekben, de a földomlások elzárták az utat. Hátha itt állt Marcus Mucius Memmius Furius Balburius Cäcilianus Placidus villája?! (Folyt. köv.)

A SZT. MIHÁLY FŐANGYALRÓL NEVEZETT KÖRTVÉLYESI APÁTSÁG.

Irta és ft. dr. Palotay Ferencz körtvélyesi apátnak ajánlja

ZSATKOVICS KÁLMÁN.

(Vége.)

Kapcsolatban a körtvélyesi apátságnak imént befejezett történelmével, nem tartom feleslegesnek egy oly kérdés fejtegetésébe bocsátkozni, melyre nézve, bátran állithatom,

még azok sincsenek kellőleg tájékozva, kik azt hiszik magukról, hogy eléggé ismerik Munkács egyházmegye multját.

E kérdés, a maramarosi püspökség kérdése. Lesznek talán sokan, kik e kérdést nem ide tartozónak fogják nyilvánitani, — de én abban a meggyőződésben vagyok, hogy miután a maramarosi püspökség kezdete egy időre esik az unio behozatalával s igy majdnem a körtvélyesi apátság megszünésével is, — nagyon is helyén lesz azzal itt foglalkozni, mint olyannal, mely a fentebb mondottakra is derithet némi világosságot.

Emlitettem volt, hogy 1648-ig t. i. Taraszovics püspök haláláig s igy az unio behozataláig Maramaros-megye a munkácsi püspökök joghatósága alá tartozott. Hasonlóan elmondtam volt már egy alkalommal,[1] hogy midőn 1646-ik évben a Parthén vezetése alatt az unio elfogadtatott és a Taraszovics lemondása s illetőleg erőszakos eltávolitása után Parthén választatott meg munkácsi püspökké, — az erdélyi fejedelem az unio iránti gyülöletből a schismaticusok részére külön püspököt nevezett volt ki, ugy, hogy 1648-tól kezdve jó ideig folytonosan két munkácsi püspök volt egyszerre. Öt ilyen, az erdélyi fejedelem által kinevezett schismaticus püspök nevét őrizték meg a fenmaradt okmányok.

A két első, Juszka Sophronius és Árdán Porphyrius felől alig tudunk egyebet, — mint azt, hogy a munkácsvidéki református prédikátorok által választatván püspökké a schismaticusok részére és soha sem lévén felszentelve, — csak névleg s azt is csak igen rövid ideig viselték a püspöki hivatalt. Juszka Sophroniusról, különben, annyit jegyzek meg, hogy 1650-ben a munkácsi zárdában élt[2] s igy körülbelül követte a püspöki széken Árdánt s viselte a püspöki czimet egész 1659-ig, — miután egyrészt ez évben lett Zékány Joannicius Lórántffy Zsuzsanna által püspökké nevezve,[3] miután másrészt Árdán már előbb visszavonult volt

[1] Századok. 1884. VIII. 795.

[2] Lehoczky III. 494.

[3] «Russkaja Beszida» 1859. évf. 27. l.

szülőhelyére,[1] Ardánházára, hol körülbelül mint egyszerü falusi lelkész fejezte be életét.

De mig Árdán és Juszka csak névleg voltak püspökök, addig Zékány eleinte a munkácsi zárdából, később pedig Parthén installatiója után szülőhelyéről, Miszticzéről teljes hatalommal kormányozta Munkács-egyházmegye nem egyesült hiveit. E hatalmát legjobban érvényesithette bizonyára Maramarosban, — hová Parthén befolyása nem ért s hol az őt pártoló erdélyi fejedelem támogatásában is részesült. S hogy ez állitásom való, mutatja a fentemlitett 1725-iki jegyzőkönyv, miután ennek tanusága szerint Zékány felette gyakran tartózkodott Maramarosban s különösen az uglyai zárdában papszentelés, canonica visitatio és cathedraticum szedése végett.

Zékánynak 1687. november 8-án,[2] — s nem mint a Munkács-egyházmegyei Névtárak állitják 1688-ban,[3] történt halála után Apaffy Mihály Sztoyka Jánost, az uglyai zárda egyik szerzetesét, nevezte ki a schismaticusok részére püspökké, s ezzel megalapitotta, ha szabad igy szólani, a maramarosi püspökséget, — miután ugy Sztojka mint pedig utódja, Theodorovics Dositheus csak is Maramaros felett gyakoroltak püspöki joghatóságot s csak is Maramaros püspökeinek nevezték magokat,[4] — mig Zékány az összes schismaticusok felett uralkodott s munkácsi püspöknek irta magát.[5]

A Sztoyka püspöki kinevezésének éve még nem bizonyos, — de én azt hiszem, hogy e kinevezés nem történt rögtön a Zékány halála után, — hanem csak 1690. körül, midőn a schismaticus érzelmü Rakoveczky Method munkácsi püspök de Camelis által kiszorittatott a főpapi székből. E nézetemet támogatni látszik a már többször emlitett 1725-iki jegyzőkönyv, miután ebből az tünik ki, hogy egy-

[1] Schematismus dioeces. Munk. 1878. 97.
[2] Basilovics. VI. függelék.
[3] Schemat. dioec. Munk. 1878. 22.
[4] Lucskay. III. 105—107.
[5] U. o. 106.

részt Rakoveczky is gyakorolt egy ideig joghatóságot Maramaros felett, — a mi pedig csak a Zékány halála s a Sztoyka kinevezése közti időben történhetett, — s hogy másrészt a Sztoyka püspöksége 20 évig tartott. Miután pedig Sztoyka püspökségének első nyomát 1695. május 13-án találjuk,[1] midőn a gyulafalvi zárdában felruházványt egy György nevü papnak a hidvégi parochiára, — mig püspökségének utolsó nyoma 1711-ben van,[2] — s miután továbbá e két keltezés közt csak 16 év van, utódjáról pedig az első adatot 1719. márczius 13-án találjuk,[3] — azt kell hinnem, hogy Sztoyka 1692-ben s igy ifjabb Apaffy Mihály által lett püspökké kinevezve s 1712—3 körül halt el.

Midőn de Camelis 1689-ben apostoli vicariussá lett[4] a munkácsi püspökségben, teljes joggal reflectálhatott a maramarosi hivek feletti joghatóságra is, — ámbár azt sohasem sikerült elnyernie. Igaz ugyan, hogy Diariumának tanusága szerint felvette czimei közé azt is «eppus maramarosiensis», — s megfordult 1690. augusztus 11-én Huszton is, hol mise alatt püspöki áldásban is részesitette a jelen voltakat, — de ugyanazon Diarium tanusága szerint sem papokat nem szentelt, sem lelkészeket nem rendelt a maramarosi egyházak részére, valamint zsinatokat sem tartott Maramarosmegye papságával, — holott e Diarium elősorolja az egyházmegye összes espereseit, valamint az általa tartott összes megyei zsinatokat.[5] Annak, hogy 1699-ben de Camelis Huszton s igy Maramaros-megye területén is megfordult, nézetem szerint, az az egyszerü magyarázata lehet csak, hogy miután ekkor még Apaffy nem lévén értesülve a Rakoveczky eltávolitásáról, nem nevezett ki a schismaticusok részére külön püspököt, — jónak látta de Camelis Ugocsa- s illetve Szatmármegyéből Maramarosba is átmenni tapogatódzás czéljá-

[1] Lucskay. III. 107.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] Basilovics. IV. 72—73.
[5] Lucskay. III. 15—41.

ból, mely tapogatódzás azonban kevés biztatót nyujthatott neki a jövőre nézve.

Ismerve de Camelis erélyes és buzgó fáradozását az unio terjesztése s a papság anyagi és szellemi javának előmozditása érdekében, — talán csodálkozni fog valaki, hogy de Camelis Maramarost sorsára hagyta s nem igyekezett oda is bevinni ugy az uniot, mint az ezzel járó anyagi és szellemi jobblétet? E csodálkozásnak azonban, nem lehet alapja, ha meggondoljuk, miszerint kormányzásának első éveiben még a Kollonics hatalmas pártfogása mellett sem érhetett volna el sikert Maramarosban az erdélyi kormány ellenséges indulata folytán, — mig uralkodása másik felében a kiütött Rákóczy-féle fölkelés folytán nem csak Maramarosra, de egyáltalában egész egyházmegyéjére sem igen fordithatott nagyobb gondoskodást, kénytelen levén a felkelők elől egyházmegyéje szélére, Eperjesre menekülni.[1]

De Camelis halála után, mint tudjuk, a király Hodermarszky Józsefet nevezte volt ki püspökké, ki az egriek ellenzése folytán a pápa által meg nem erősitve s igy fel sem szentelve kormányozta 8 éven át az egyházmegyét.[2] E zavarteljes időben kisérletet tettek volt a Hodermarszkyhoz ragaszkodó, valamint a még elég nagy számmal levő schismaticus papok arra nézve, hogy behivják Munkácsra Sztoykát, ki ez idő szerint szentelni szokta volt a munkácsi püspökség részére a papokat.[3] E kisérlet nem sikerült ugyan, de mégis nagy sensatiot okozott ugy a primás mint pedig az udvar körében s talán mindennél jobban siettette a Hodermarszky bukását s illetve elejtését az udvar által, mely, választania kellvén az unio és a Hodermarszky személye közt, — csak ez utóbbinak elejtése által menthette meg amazt.[4]

Midőn a Rákóczy-féle fölkelés a majthényi mezőn véget ért s igy a schismaticusok örökre elveszteni látták az

[1] Lucskay. III. 80.

[2] Basilovics. II. 121—137.

[3] Duliskovics. III. 34. jegyz.

[4] Basilovics. II. 139—143.

erdélyi kormányban birt pártfogójukat, — jelesebb tagjai Maramarosban is arra a gondolatra jöttek, hogy czélszerübb lesz az uniót elfogadni s igy egyuttal az anyamegyéhez visszatérni. E tervök végrehajtása czéljából 1715. február havában Szigetre gyülést hivtak össze, mely, azonban, sikertelen maradt, miután a református vallásu s igy a schismaticusokat pártoló megyei urak szétugrasztották az egybegyülteket, — s ámbár a felett való panaszukkal az uniót óhajtó papok Keresztély Ágost primáshoz fordultak, — ügyök nem arathatott még ez idő szerint sikert, miután ép ez időben a legcriticusabb ponton állván a Hodermarszky és a Bizanczy közötti vetélykedés a püspöki szék felett,— az unio ügyének vezetésével megbizott Hodermarszky Prokóp sem léphetett fel kellő erélylyel s igy szerencsével Maramarosban az unio mellett.[1]

Ezen adat különben egy ujabb bizonyitékot is képezhet azon fentebbi állitásom mellett, hogy Sztoyka 1712—13. körül halt el, — miután a Sztoyka halálával beállott püspöki széküresedés, javalhatta nézetem szerint az unio elfogadásának inditványozását Maramaros nem egyesült papsága közt.

A mi azonban 1715-ben Hodermarszky Prokópnak a fent előadott okok miatt nem sikerült volt, sikerült két évvel utóbb t. i. 1717-ben bátyjának, a leköszönt munkácsi püspöknek, ki, hogy talán méltónak mutassa magát azon polczra, melyről az egriek letaszitották, — támogatva a kincstári tisztviselők által, — kiket Erdődy gróf egri püspök kért s buzditott volt erre, — elfogadtatta s aláiratta az uniót Szigeten Maramarosmegye papságának egy s talán nagyobb része által. Hogy pedig az uniót Maramarosmegye schismaticus papságának csak egy része fogadta el, s hogy igy az unio 1717-ben nem volt általános, — mutatják a következmények. Kevéssel ugyanis az unio megkötése után a maramarosi schismaticusok uj püspököt választottak magoknak Theodorovits Dositheus személyében, ki teljesen füg-

[1] Duliskovics. III. 43.

getlenül kormányozta megyéjét a transalpini t. i. jászvásári érsektől. Megjegyzem itt azonban, hogy a már oly sokszor idézett jegyzőkönyv tanusága szerint, az, miszerint ugy Sztoyka mint Theodorovits teljesen függetlenül kormányozták megyéjöket, csak ugy eshetett meg, hogy Sztoyka administratora volt, — saját szavai szerint a moldvai érsekségnek, mig Theodorovics egyuttal gyulafehérvári érseknek irta magát, — nem lévén ez időben Erdélyben sem érseke sem püspöke a schismaticusoknak.[1]

Dositheus 1718—19. táján lett püspök, müködését azonban felette bénitotta ugy a folyton terjedő unio, mint Bizanczy apostoli vicarius fellépése, ki egyenesen a királyhoz fordult, a bitorló Dositheus eltiltása végett a püspöki hivatal gyakorlásától. Bizanczy panaszára III. Károly király 1720. augusztus 22-én kelt leiratában meghagyta Maramarosmegye rendjeinek, miszerint a keleti szertartásu népet a Bizanczy elismerésére, az iránta való engedelmességre és az őt illető jövedelem pontos lefizetésére szoritsák, — mig Dositheust, mint bitorlót, a további müködéstől tiltsák el.[2]

Tudva azonban, jól, hogy a szóbeli eltiltás nem igen fogja akadályozni Dositheust a püspöki hivatal gyakorlatában, a bécsi hadi tanács 1729. aug. 27-én kelt levelében tudatta Maramarosmegye közönségével, miszerint a Dositheus ellen kiadott királyi rendelet végrehajtásánál szolgálatára bocsátja a megye területén tartózkodó katonaságát is.[3]

Bizanczy megörvendett bizonyára az udvar erélyes közbelépésének, — de ismerve a viszonyokat, nem elégedett meg az udvar támogatásával, hanem arra kért engedélyt, miszerint személyesen canonica visitatiót végezhessen Maramarosban. Az engedély erre nézve 1720. augusztus havában adatott ki Bizanczynak, mit azon remény kifejezése mellett hozott Erdődy gróf egri püspök Maramarosmegye közönségének tudomására, miszerint a canonica visitatio végett

---

[1] Lucskay. III. 197.

[2] Duliskovics. III. 76. jegyz.

[3] Lucskay. III. 184.

Maramarosra menendő Bizanczynak legkisebb akadályt sem fognak utjába gördíteni.[1]

Igy fölvértezve ugy a schismaticusok gyülölete, mint pedig a többnyire református vallásu megyei urak roszakarata ellen Bizanczy a canonica visitatiót 1721. utolsó negyedében teljesitette s ennek lefolyásáról Erdődy gróf egri püspököt 1722. január 30. értesitette.[2] E canonica visitatio nem volt egyszerü szemle az egyes egyházak felett, — miután oly intézkedéseket szült, mik hivatva voltak az unitus nép és papság anyagi és szellemi helyzetét előnyösebbé tenni, mint a minő az a schismaticus püspökök alatt volt. Bizanczy, ugyanis, e canonica visitatio alkalmával a papok existentiáját igyekezett mindenekelőtt biztositani s igy egyuttal a hivek terhein könnyiteni az által, hogy minden hitközségben a pap, a kántor és az egyházfi részére bizonyos terjedelmü ingatlant jelöl ki állandó javadalmazásul s a kijelölést magában foglaló kimutatást azon kéréssel küldte be a megye közönségéhez, hogy a kijelölés hagyassék helyben, a földesurak pedig, s különösen a kincstár ismerje el az egyház-szolgáinak szabadalmait a Leopold-féle 1692-iki diploma értelmében.[3] E kérésében praecedensre is hivatkozhatott, a mennyiben de Camelis 1690-ben hasonló kéréssel járult el, és pedig sikerrel Bereg-, Ugocsamegyék közönsége elé az általa e megyék területén kijelölt egyházi, illetve lelkészi s kántori ingatlanságok megerősitése tárgyában.[4]

Miután pedig Bizanczy azt tapasztalta, hogy a földes urak rosz néven veszik s teljes erejökből ellenzik is azt, hogy a kántori s egyházfii állomások jobbágyaikból töltessenek be, — nem kis kárt szenvedvén ez által, — Bizanczy azon ügyes expedienshez nyult, hogy az egyes hitközségben levő több pap közül az egyiket lelkészszé, a másikat kántorrá s a harmadikat egyházfivá tette, oly kikötéssel természetesen, hogy a lelkészszé tett pap helyére, ennek elhalá-

[1] Lucskay. III. 162.
[2] U. o. 163.
[3] Basilovics. II. 97—104.
[4] Lucskay. III. 46.

lozása után a kántorrá vagy egyházfivá tett pap lépjen.[1] Bizanczy ezen ügyes eljárása nem csekély mértékben érdemli meg bámulatunkat, miután ez eljárása által egyrészt egyszerü módon eloszlatta a földesurak neheztelését s illetve ellenkezését, — respectálni tartozván ezek amugy is minden fölszentelt pap kiváltságát, s miután másrészt igen tapintatosan megorvosolta a papok nagy száma által természetesen beállott rendetlenségeket s visszaéléseket, nem csekély előnyére ugy a papság, mint pedig az alája rendelt nép anyagi és erkölcsi érdekeinek. Miután azonban, Bizanczy e tapintatos intézkedése daczára sem akarták sokan a földesurak közül három egyén mentességét ismerni el egy egyház mellett, — a megye csak föltételesen erősitette meg a Bizanczy intézkedéseit, s felsőbb helyre készült recurrálni, — mi arra inditotta Bizanczyt, hogy kérje Erdődyt, miszerint befolyásával eszközölje ki a felsőbb helyeken intézkedéseinek jóváhagyását.[2]

E canonica visitatio által, azonban, nem lett rendbe hozva az unio ügye Maramarosban, sem pedig biztositva a Bizanczy joghatósága, — miután a Dositheus pártfelei azzal érveltek s vonták ki magokat e visitatio alól, hogy Maramarosmegye soha sem tartozott a munkácsi püspökök joghatósága alá, — miután az ujabb időkben az önálló maramarosi püspök, ezek előtt pedig a körtvélyesi apát — s igy közvetve a moldvai érsek joghatósága alá tartozott.[3]

Hogy ez érvelés alaptalansága, valamint az erdélyi püspök időközben Maramaros felett igényelt joghatóságának képzelt volta bebizonyittassék, Bizanczy kérésére Foglár György egri őrkanonok s püspöki helynök 1724. év végén vizsgálatot rendelt el Maramarosban a következő öt pont felett: a) gyakoroltak-e a munkácsi püspökök Sztoyka József előtt joghatóságot Maramarosban, s ha igen, hányan s kik? b) igaz-e, hogy az Apaffy által de Camelis munkácsi

[1] Lucskay. III. 165.
[2] Lucskay. III. 156.
[3] Duliskovics. III. 63.

és Athanáz erdélyi püspökök korában maramarosi püspökké kinevezett s a szucsavai schismaticus érsek által felszentelt Sztoyka József függetlenül kormányozta a maramarosi híveket ugy Athanáz erdélyi, mint de Camelis munkácsi püspöktől? c) igaz-e, hogy Erdődy egri püspök fenhatósága alatt Hodermarszky József s testvére Prokop terjesztették el az uniót Maramarosban, nem pedig Athanáz erdélyi püspök? d) igaz-e, hogy a moldvai schismaticus érsek által felszentelt és semmiféle királyi kinevezéssel nem biró Dositheust Bizanczy munkácsi püspök királyi rendelet folytán a joghatóság gyakorlatától eltiltotta s igy a joghatóságot Maramarosban megszerezte s azt jelenleg is birja? e) van-e valami panasza a maramarosi clerusnak Bizanczy püspök ellen, s ha igen, minő?

A vizsgálat teljesitésével Hodermarszky Prokop Bizanczynak maramarosi külhelynöke és Kovács András szt. Ferenczrendü szerzetes és szigeti latin szertartásu káplán bizattak meg, kik, az emlitett jegyzőkönyv tanusága szerint, 1725. márczius 11-én kezdték meg a vizsgálatot Bocskón s lefelé haladva a Tisza mentén ugyanazon év május 21-én Gernyesen fejezték a vizsgálatot.

Kihallgattak e vizsgálat alkalmával tanuképen 38 lelkészt, kik közül legidősebb volt a 68 éves András nevü bedői lelkész, a legfiatalabb pedig a 30 éves István nevü körösmezői lelkész.

Miután pedig a kihallgatott tanuk, mint már futólag emlitém is, egyhangulag azt vallották, hogy Sztoyka előtt Rakoveczky, Zékány és Taraszovics munkácsi püspökök gyakoroltak joghatóságot Maramaros felett; hogy Sztoyka csakugyan függetlenül kormányozta az erdélyi püspöktől Maramarost; hogy az uniót Maramarosba valósággal Hodermarszkyék hozták be Erdődy gróf egri püspök gondoskodása folytán; hogy továbbá Bizanczy Maramarosba jöve Dositheust eltiltotta a joghatóságok gyakorlatától; s hogy végre nincs semmi kifogásuk Bizanczy ellen, — Foglár a beterjesztett jegyzőkönyvet megerősitve kiadta Bizanczynak, mint oly fegyvert, melylyel legjobban védelmezheti meg jogait Maramarosra

nézve a schismaticusok kifogásai s támadásai, valamint az erdélyi Athanáz praetensiói ellen.

Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy e jegyzőkönyv megerősitésének idejét Lucskay[1] s utána Duliskovics[2] 1725. april 7-re teszik, — a mi Lucskaytól, kit Duliskovics másolt, csak tollhiba lehetett, — miután a jegyzőkönyv, mint fentebb előadtam, 1725. május 21-én fejeztetett be s iratott alá a kiküldött vizsgáló biztosok által, — s igy a jegyzőkönyv megerősitése, hacsak a hónap nevében nincs tévedés, a következő, 1726-ik év april 7-én történhetett.

Daczára azonban a vizsgálat kedvező lefolyásának, Bizanczy még sem nyert teljes diadalt, minek egyedüli oka az volt, hogy az unio, a jegyzőkönyv tanusága szerint, csak a Tisza mentén fekvő falvakban vert volt még csak gyökeret, mig a megye hegyes s igy kevésbé hozzáférhető vidékein a schisma virágzott. Ez állitás alaposságát bizonyitja azon, a vizsgáló biztosok nyilatkozatából ismert körülmény, hogy az alsó-kövesligeti, kaszoi és szigeti esperesek papjaikat a vizsgálaton való megjelenéstől eltiltották volt, mi ellen Kovács a megye közönsége előtt óvást emelt azon okból, hogy a polgári hatóság nem nyujtott a vizsgáló biztosoknak segédkezet az ellenkező esperesek és papok megtörésére.[3]

De nemcsak a világi, hanem a szerzetes papság egy része is idegenkedett még az uniótól, — miután az akkor még virágzó három, u. m. kövesligeti, uglyai és fejéregyházi zárda közül csak egy, t. i. a fejéregyházi zárda főnöke, a 60 éves Antal atya, jelent meg a vizsgálaton s igy unitus érzelmünek mutatta magát. Annak, hogy a három zárda lakói nem értettek egyet az unio dolgában, egyszerü oka csak az lehetett, hogy mig a fejéregyházi zárda közel lévén a kincstári uradalom székhelyéhez, Szigethez, nem látta czélszerünek ellenzékeskedése által magára vonni a nagy ha-

[1] Lucskay. III. 163.
[2] Duliskovics. III. 74.
[3] Lucskay. III. 166.

talmu s befolyásu kincstári tisztviselők neheztelését, — amugy sem veszithetvén semmit az unio elfogadása által, — addig az uglyai s a szomszédos kövesligeti zárda székhelye lévén a schismaticus püspöknek, az unio elfogadása s igy a Dositheus püspök távozása által nem csekély erkölcsi s anyagi kárnak nézett volna elé.

Ámbár az unio, mint emlitém, a Szigettől távol eső zárdákban s a megye hegyes vidékein nem is foglalt tért, — s igy a Dositheus hiveinek száma még elég tekintélyes volt, — mindazáltal Dositheus, tartva a Bizanczy erélyétől s a rendelkezése alá bocsátott karhatalomtól, egyideig respectálta Bizanczynak eltiltó rendeletét s legalább nyilvánosan semmiféle püspöki ténykedést nem végzett. Midőn azonban Dositheus neszét vette a Bizanczy betegeskedésének, kilépett tartózkodó állásából s ujból kezdett papokat szentelni, mint azt az általa 1731-től 1733-ig kiadott felszentelési bizonylatok,[1] valamint Olsavszky Simon püspöki s utóbb apostoli vicariusnak 1733. aug. 5-én kelt s Erdődy gróf egri püspökhöz a Bizanczy elhalálozása alkalmából intézett felterjesztése[2] mutatják, melyben azzal igyekszik különösen sürgősnek tüntetni fel Bizanczy utódjának kinevezését, — hogy az öregség folytán már megvakult Dositheus az uglyai zárdában ujból szentel papokat, — neki pedig t. i. Olsavszkynak, nincs hatalmában a Bizanczy tilalmának s átkának Dositheussal szemben érvényt szerezni.

Olsavszky e felterjesztése bizonyára kihivta volna az Erdődy gróf fellépését Dositheus ellen, ha ez tovább él, — de a már 100 éve felé járó aggastyán vagy még 1733-ban vagy legkésőbb 1734 elején elhunyt s igy halálával véget vetett az önálló maramarosi püspökségnek is.[3]

Ha azt kérdezzük, mily hatással volt Maramarosmegye keleti szertartásu lakóinak vallás-erkölcsi állapotára ezen, körülbelül 40—45 évig fenállott önálló püspökség, — egyéb

[1] Duliskovics. III. 75.
[2] Lucskay. III. 214.
[3] Lucskay. III. 223.

felelet nem lehet, mint az, hogy e püspökség csak a tévhit és az erkölcsi elvadulás megszilárditására szolgált, miután ugy Sztoyka mint pedig Dositheus kormányzásukban sem az egyházjog, sem pedig az egyszerü gyakorlatiasság szabályaihoz nem ragaszkodtak.

Legvészteljesebb volt a hivek vallás-erkölcsi állapotára azon folytonos gyakorlata e két püspöknek, hogy minden ok és szükség nélkül annyi papot szenteltek, miszerint egy-egy faluba 3—4 pap is jutott, mely papoknak legnagyobb része, — nem lévén neveltetésökre nézve semmi intézkedés és képzettségökre nézve semmi mérték felállitva, — oly tudatlan volt, hogy a babonának és erkölcsi tévhitnek nem eloszlatását, de növekedését mozditotta elő.[1]

A másik ok pedig, mely szintén nem kis mértékben járult az erkölcsi tévhit terjesztéséhez a hivek közt, e két püspök alatt az volt, hogy nem csak tudatlanokat, de valóságos gyerekeket is felszenteltek egy-egy jó embernek kedveért vagy egy pár forint szükségéből, — s hogy másrészt az egyes papok által elkövetett visszaéléseket és kihágásokat nem a kellő szigorral büntették, — nem azt nézvén a büntetés kiszabásánál, hogy a vétkes megjavuljon, — hanem azt, hogy a büntetés minél többet hozzon a püspök pénztárába.

Arra vonatkozólag, hogy valóságos gyermekeket is szenteltek e püspökök papokká, — a legeklatánsabb példát találjuk Bacsinszky András munkácsi püspök azon feljegyzésében,[2] hogy Riskó Mihály bemutatván neki 1783. szept. 4. bizonylatát, — melyet Dositheus maramarosi püspök állitott volt ki 1731-ben részére, — bevallotta, hogy felszentelése alkalmával még csak 13 éves volt.

A kihágások elnézését, sőt oly hibák megtürését illetőleg, miket a keleti és nyugati egyház egyaránt a legérzékenyebben szokott sujtani, nem egy adatot találunk e két püspök életéből feljegyezve, miért is csak például hozom

[1] Lucskay, III. 167.

[2] U. o. 220.

fel, hogy Sztoyka 1711-ben megengedte Ignácz és Miklós trebusai papoknak, kik pedig második házasságban éltek, hogy minden szertartást, sőt misét is végezhessenek,[1] — mig Dositheus 1718. január 3-án egy Moyer György nevü felszentelt pap nősülésére ad engedélyt,[2] — holott mind a két eset homlokegyenest ellenkezik ugy a keleti, mint pedig a nyugati egyház fegyelmével.

Lesznek, kik olvasva e sorokat, azt fogják mondani, hogy saját bevallásom szerint[3] a munkácsi püspökök alatt sem állottak jobban a dolgok, s hogy az önálló püspökök müködése csak ép oly hatással volt a maramarosi hivekre, mint a minővel lett volna a munkácsi püspököké e korban. Ezen ellenvetés, azonban, aligha állhat meg, — miután egyrészt a munkácsi püspökségben ily visszaélések s kihágások csak de Camelis előtt találhatók, — s miután másrészt Munkács-egyházmegye viszonyainak legfelületesebb ismerője is bevallja, hogy a maramarosi hivek máig is jóval hátrább állanak a babona s az erkölcsi tévhit tekintetében, mint az egyházmegye többi hivei.

Az előadottak nyomán, mik nem kevés világosságot vethetnek talán ugy a magyarországi oroszok, mint pedig Munkács-egyházmegye multjára, — bátran merem állitani, hogy tévedésben van ugy Balugyánszky, midőn állitja, hogy a maramarosi görög szertartásu hivek a Bizanczy koráig, hol az erdélyi, hol pedig a moldvai érsek fenhatósága alá tartoztak;[4] mint pedig az, ki Munkács-egyházmegye 1878. évi Névtárában Taraczköz hitközség ismertetése után azt jegyezte meg, miszerint 1728-ig a taraczközi lelkészek, névleg pedig Miklós, Károly, Timóth és Gervaz egyszersmind maramarosi püspökök is voltak.[5] — Mert e két állitás ellentmond minden, eddig napfényre került okmány tanuságának.

[1] Duliskovics. III. 28.
[2] U. o. 75.
[3] Századok. 1884. VIII. 691—692.
[4] Balugyánszky. II. 331.
[5] Schem. dioec. Munk. 1878. 203.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Szemelvények Sujánszky Antal költeményeiből. Aranymiséje- s több mint félszázados irodalmi müködésének emlékeül kiadják tisztelői. Esztergom, 1887. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál. 16-rét. 296 lap. Ára 1 frt 50 kr.

Ötven év egy magasztos hivatás szakadatlanul folytatott nemes tevékenységében eltöltve, bizonyára oly időtartam, mely mig őszinte hálára nyitja annak ajkait, ki azt megérheté, addig lelkesült tiszteletet követel azok részéről, kik e tevékenységnek maradandó tanujeleit ismerik.

Ily dicsteljesen megfutott és elévülhetlen érdemekben gazdag félszázad véghatárához érkezett egyházi költészetünk Nesztora, hivatott egyházi költőink egyik leghivatottabbja, *Sujánszky Antal* pápai praelatus, azon kevesek egyike, ki még közöttünk van azon szellemi munkások soraiból, kik irodalmunk mai óriási lendületének első csiráit hintegették.

A kik előtt nem ismeretlen *Sujánszky Antal* nagy irodalmi munkássága, a kik gyönyörködve élvezék szent ihlettségének alkotásait, a kiket elbájolt nemes érzelemmel és ritka bensőséggel zengő lantjának varázsa: azok nagyon is természetesnek fogják találni az ünnepelt költő hő tisztelőinek amaz elhatározását, melyből kifolyólag aranymiséje- és több mint félszázados irodalmi müködésének emlékére sajtó alá rendezték költeményeinek legszebb gyöngyeit és igy azokat — miután az eredeti kiadások végkép elfogytak — ujból hozzáférhetőkké tették.

A szokatlanul diszesen kiállitott kötet élén emelkedett szellemü, lendületteljes bevezetés olvasható, mely visszatekintve irodalmunk mostoha helyzetére e század első tizedeiben és hálásan ujitva fel azon lelkesek emlékét, kik a nemzeti szellem első ébresztői, irodalmunk első zászlóvivői valának: az érdemlett elismerés legmelegebb hangján méltányolja

Ünnepeltünk idevágó szereplését és beható szakértelemmel taglalva müveinek jellegét, belbecsét, egyebek között igy szól:

«A költészet csak addig művészet, mig eszméket teremt. Ha e teremtő ereje hiányzik, a költészet silány mesterséggé fajul. Sujánszky költeményei e szempontból is elismerésre méltók. Az ő termékei költői lelkének sugallatából folynak; helyes felfogás és egészséges átgondoltság főjellegük. Fantáziája nem csapong a képtelenségek hazájában, hanem a realitás légkörében keresi tápelemeit; szárnyalását mérsékli a férfiut jellemző komolyság és tiszta erkölcsi érzék. Lelkesedése fogyatkozást nem ismer, olyan mint a láng — mennél több tárgyat ragad meg, annál többet nyer hevében és terjedelmében. Költői termékei kiválólag a lyra körében mozognak, mély vallásosságot, hazafias gondolkodást és meleg érzést tükröznek vissza. Dalaiból nem a szenvedélyek perzselő lávája, hanem az önzetlen szeretet, az ártatlan kedély jótékony melege sugárzik felénk. Lantja inkább vonz mint hódit, inkább gyönyörködtet és felemel, mint gyujt. Az életből, a félre nem ismert természet öléből vett képek és hasonlatok, a kedély rejtett világából meritett motivumok, a helyesen alkalmazott fordulatok, a nyelvezet zengzetessége s csinja vallásos költészetünk csekély számu müvelői között előkelő helyet biztositanak számára. Nemcsak a fülnek hizeleg, hanem a szivet is megnyeri. Bánata mély, fájdalmában őszinte, örömében természetes, elragadtatásában rokonszenves. Nem divatból, hanem hivatásból költő.»

Mennyire felel meg e jellemzés a valóságnak, arról mindenki meggyőződhetik az előttünk fekvő diszes kötet figyelmes átlapozása által.

Szorosabban vett vallásos költeményeinek minden sorából rendithetlen hite és sz. lelkesedése szól hozzánk, oly bensőséggel, annyi megkapó erővel, hogy önkénytelenül hat szivünkre. Fiui szeretet és gyöngédség jellemzi Szüz Máriára vonatkozó költeményeit, mig a Jézus sz. Szivéhez szólók a legmagasztosabb hódolat tolmácsai.

Elmereng egyes költeményeiben az élet kisebb-nagyobb bajai, szenvedései, fájdalmai felett. Leplezetlen nyiltsággal

tárja fel szivének keserveit, de soha sem hagy vigasztalás nélkül, melynek egyedüli és kiapadhatlan forrása rá nézve — Isten és a hit. Különösen gyönyörü kifejezést ad a vigasz és megnyugvás gondolatának a «*Nem e világ az én helyem*» czimü költeménye, melyben egyenként ecsetelve a földi gyönyörök, a «veszendő kincstömeg», a «dicsőség és babér», a «pazarfény», a «magas rang, tághatás, országos hatalom», a «diszkereszt» stb. semmiségét, zárversében igy kiált fel:

«Minden hiuság, mindezért
Egy fillért sem adok,
Egyért sovárog csak szivem:
Hogy majd — ha meghalok,
Örök hazádban Istenem,
Találjam fel őshelyem.»

Amily gyöngédség és bensőség ömlik el vallásos költeményein; a mily kedvesen csengnek felénk erős hitének és feltétlen megnyugvásának szavai, a mint azt főleg: «Felhivás» (37. lap), «Könyörgés Máriához» (38.), «A szeplőtelenül fogantatott sz. Máriához» (48.), «Jézus szentséges Szivéhez» (148.), «Ujévkor» (125.), «Hölgyeinkhez» (135), stb. költeményeiben látjuk, épp oly vonzók úgy tulnyomóan bibliai tárgyu balladái, mint azon müvei, melyeknek szerencsésen választott tárgyait a való élet különféle mozzanatai szolgáltatták. Ilyenek főleg: «Az anya» (77.), «A gyermek» (79.), «Tovább» (89), «Kisded temetésén» (104), «Az őrangyal» (185.), «Ker. sz. János» (162.), «Vizkereszt napján» (177.), «Jézus diadalmi bevonulása» (209.) stb.

Hazafiui dalait a legnemesebb hazaszeretet heves érzelmei lengik át. Avagy kire nem gyakorolnának valódi bájerőt a «*Varázsszavak*», melyekben ugyszólván egész lelkületét, életének kitüzött czéljait tárja fel előttünk, midőn mondja:

«Három az, miért szivemnek
Minden lángja fellobog,
S arczomon nemes gyönyörnek
Fénysugára felragyog.

A miért ajkam dicsőült
Ihletéssel mond imát,

És örömmel áldozom föl
Ifju éltem legjavát.

És e három egy csokorban:
Isten, a hon és király!
A magyarnak üdve, vágya
És szerelme ebben áll.»

Szive elszorul, keblét heves érzelmek dulják, midőn hazájának szenvedéseire gondol és azért, mig az Éghez könyörög segélyért, mint «Mohács» cz. költeményében, a hol mondja:

«Isten! nehéz karod
Ne verje a magyart,
Szeméből már a sors
Elég könyűt facsart» —

vagy a b. Szüzhöz fohászkodik, igy esedezvén:

«Te, kit malasztja tengerével
Az Ur szerelme elfödött,
Ki pártfogónk vagy szent Fiadnál,
Ha vész lebeg fejünk felett:
Tekints le üldözött hazánkra,
Mely pártütők tanyája lett»: —

addig tüzes szavakkal fordul honfiaihoz is és őket a hon java érdekében lelkes munkára, buzgó tevékenységre, önfeledett áldozatkészségre serkenti, mint «Fölhivás» (278. lap) költeményében, hol e felrázó szavak állanak:

«Jézus dicső nevében
Csatára, férfiak!
E szók: «a hon veszélyben!»
Már szerte hangzanak.

Hol az, ki most remegne
Felkötni fegyverét?
Hadd adjuk a jövőnek
Gyalázatul nevét!

Tehát, Jézus nevében
Csatára, férfiak!

E szók: «a hon veszélyben!»
Már szerte hangzanak.
Küzdvén a hon s királyért,
Az Isten lesz velünk,
S ha minket Ő vezérel,
Ki győzne ellenünk ?!

Mint a kötet czime «Szemelvények» is sejteti már, távolról sem foglalja az magában *Sujánszky* összes költeményeit, hanem azoknak csak egy részét. Azonban jóllehet az itt hiányzó költemények között sok van, mely különösen jellemző az ünnepelt Férfiura nézve, mindazáltal oly tükör e kötet, mely elég tisztán és fényesen tárja elénk e kiváló költői tehetség erejét, hajlamát és sajátságait. A kötet gondosan csoportositva a rokontárgyu költeményeket, öt részre oszlik. Az első a zsoltárokat tartalmazza; a másodikban a Mária-dalok foglalnak helyet; a harmadikban találhatók az «ájtatos zengemények»; a negyedikbe osztvák «a balladák és hymnuszok», mig az ötödik rész «a hazafiui daloknak» van szentelve.

Nem lehet kétség az iránt, hogy valamint az őszinte szeretet és tisztelet kifolyása e kötet, ugy benső lesz azon öröm is, melylyel az mindenfelé a hazában találkozni fog.

Igen; mi is — a kötetben foglalt bevezetés zárszavai szerint — «ama meggyőződésben élünk, hogy az érdemekben gazdag, országos hirnévnek örvendő főpapnak költő- és elvtársai, valamint az ország minden részében élő tisztelői ugyanazon érzelmekkel fogadják e kedves költemények gyüjteményét», mint a mely érzelmek az *Ünnepelt* tisztelőit e gyüjtemény közzétételére inditották.

Dr. Walter Gyula.

„Katechese und Predigt vom Anfang des vierten bis zum Ende des sechsten Jahrhunderts.“ Von Dr. Ferd. Probst o. ö. Professor der Theol. an der Universität Breslau. — Breslau, Fr. Goerlich. 1884. 8⁰ 312.

A medve — legalább a régiek mondották — idomtalan kölyköket szül; azután nyelvével nyalogatja, mig alakjokat

megkapják. Több joggal mondható ez az emberről: a nyelv, a szó, az oktatás teszi az embert emberré; a lélek szunnyadó tehetségét a szó ébreszti fel és fejleszti. «Nő a lélek — szó, s a szó, lélek által.» (Széchenyi, Világ.)

Az Isten ismeretének, az egyház terjedésének is *rendes* eszköze a szó, az Isten igéjének hirdetése. (Máté 28. 19. Róm. 10, 14.) «Fiunt, non nascuntur christiani» Tert. Apol. adr. gentes, c. 18.

Háladatos munkába fogott Dr. Probst «Katechese und Predigt» c. művével, melyben szemeink elé állitja, mint vélekedtek elméletileg a hittanitásról, mint oktattak gyakorlatilag a sz. atyák. Előadja a mü a hitoktatás, különösen a hitszónoklat szabályait a sz. atyák művei szerint; jellemzi a kitünőbb sz. atyák irályát, beszédeik kidolgozását és előadását, s mutatványul müveikből is közöl egy-egy részletet. Az egészet tán ugy jellemezhetnők legjobban: Drága kövekből ügyesen összeállitott mozaik. De kifogásainkat sem hallgatjuk el.

Áll a könyv: bevezetésből és két részből. Az első rész szól a hitoktatásról és hitujonczokról (Katechumenat und Katechese). A másik a hitszónoklatról. (Predigt.)

A bevezetésben szól azon forrásokról, melyekből a sz. atyák tanaikat meritették; továbbá a hitoktató tulajdonairól.

Az I. rész inkább történetileg érdekes, mint gyakorlatilag hasznos. Találunk azonban ilyet is. Sz. Ágoston szabályait, hogy ha valaki jelentkezik a kereszténységre, vizsgáljuk meg, mi szándék vezette hozzánk s mint bánjunk ezután vele. Megtanit e rész a most is érvényben levő keresztségi szertartások történetére. Szépek azon szavak, melyeket a sz. atyák a hitujonczokhoz intéztek, hogy a keresztelés végett jelentkezzenek és neveiket az anyakönyvekbe beirassák: Ird be neved e könyvbe, hogy az élet könyvébe is beirassál.

Általánossá válván a gyermek keresztelés, megszünt a régi intézmény. Nincs okunk sajnálkozni miatta! Most minden faluban van iskola; sokkal alaposabb oktatást nyerhetnek a hit elemeiben a gyermekek, mint a sz. atyák korában nyerhettek a hitujonczok. Feltéve természetesen, hogy ugy

a szülők, mint a hitoktató teljesitik kötelességöket. Azonban megtörtént, hogy valaki rendesen járt iskolába, azokból kikerült, de papot az iskolában soha nem látott! Hiszem, hogy ez csak «volt!»

Legyen szabad közbevetőleg megemliteni, hogy «katekizmus»-aink nem egyöntetüek; más kérdések vannak a magyarban; mások a tótban. Könnyebb (?) üdvözülni a tótnak, mint a magyarnak. A magyar katekizmus szerint ugyanis 6 főigazságot kell tudni és hinni, mig a tótnak csak 5. kell megtanulnia. Oly sajtóhibák, melyek a valónak ellenkezőjét tanitják, több kiadásban hüségesen megmaradtak. A «Maly katechismus» II. r. 113. kérdésében: Miért mondjuk a nagy bünt halálosnak? azon feleletet találjuk: mert a nagy bün a megszentelő malasztra *előkészit.*

Szerzőnkre visszatérve, látszik, hogy német és tudós. Miért? Hajszálhasogató. A 10. §-ban elszántan harczol az ellen, hogy 3 osztálya lett volna a hitujonczoknak. Szerinte nem volt 3, hanem? 1 + 2 (vagyis egy *előkészitő* osztály és két osztály).

A 2. és meginkább a 61. lapon azt irja, hogy az üldözések kitörése óta az evangeliom *nyilvános* hirdetése *lehetetlen* lett. Tehát a sz. atyák nem követték az apostolok példáját? (Ap. csel. 5. 29 és 42.) Ki hinné? Halljuk Euseb. Caesar., ez más tanubizonyságot tesz a sz. atyák mellett: «(Polycarpus) Anizeti temporibus Romam veniens, multos ex supradictis haereticis (Valentinianis et Marcionitis) ad ecclesiam Dei revocavit, hanc unam et solemnem veritatem se ab apostolis accepisse *praedicans*, quae ab ecclesia traderetur.» (Hist. Eccl. l. 4. c. 14.) Ha az eretnekeknek prédikált, ezt nyilvánosan kellett tennie; nem pedig a kath. katakombában, hol azok jelen nem voltak. De a pogányokat is tanitották, nyilvánosan vitatkoztak velők: «Quem (Crescentem philosophum) cum ille (v. Justinus) *disputans audientibus plurimis convicisset* . . .» Ib. c. 16. stb.

A *második rész* a bővebb, érdekesebb, fontosabb, tanulságosabb.

Mindjárt a bekezdésben igy szól a szerző: A ker. szó-

noklatnak egyik mozzanata örök és változatlan, a másik ideiglenes, változó. Változatlan a tan; változó az előadás módja. Czélja a tanitásnak lelki épülés, az Isten és felebaráti szeretet növelése. Hogy ezt elérhesse, alkalmazkodnia kell a szónoknak a hallgatók müveltségéhez, sőt *izléséhez.* A kor tévelyeit kell czáfolnia, s nem ismeretlen, elfeledett tévtanok ellen küzdenie; a sz. atyák szónoklatai azért voltak — a többi közt — oly hathatósak, mert a körülmények közül mintegy kinőttek. Ne saját dicsőségét keresse a szónok, hanem az Istenét és hallgatóinak üdvét. Nem akkor jó a prédikáczió ha tetszik, hanem ha jóra indit. Amit szerző ide vonatkozólag sz. Ágostontól ismételve bár, de röviden, homályosan idéz; jónak vélem egész terjedelmében ide irni: «Cum apud Caesaream Mauritaniae populo dissuaderem pugnam civilem, vel potius plusquam civilem, quam Catervam vocabant, neque enim cives tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, postremo parentes et filii lapidibus inter se, in duas partes divisi, per aliquot dies continuos, certo tempore anni solemniter dimicabant et quisque ut quemque poterat occidebat: *egi quidem granditer, quantum valui, ut* tam crudele atque inveteratum malum de cordibus avellerem pelleremque dicendo: non tamen egisse aliquid me putavi, cum eos audirem acclamantes, sed cum flentes viderem. Acclamationibus quippe se doceri et delectari, flecti autem lacrimis indicabant . . .» (De doctr. christ. 1. 4. c. 24.) A beszéd most szokásos felosztását a sz. atyák nem használták; ámbár a főgondolatot gyakran müvésziesen fejtették ki. Ennek ellenében fel lehet hozni sz. Ambrust: «Oratio . . . nisi certas divisiones habeat, fit obscurior;» (De Cain et Abel l. 2. c. 6.) tehát a felosztás nem volt ismeretlen a sz. atyák előtt. — Sok papot hallottam már panaszkodni a miatt, hogy beszédei sikertelenek. Amennyiben ebben hibátlanok vagyunk jó magunk, olvassuk el a sz. János azon beszédét, melyet a szerző e tárgyról 153. s. k. l. közöl és — megszününk panaszkodni. — Nagyon megszivlelendők a Fenelonból idézett szavak is: Alig van ker. igazság, melyet történeti alapra nem fektethetnénk. Plato egyik jeles tulajdona,

hogy erkölcsi iratait történeti képekkel és adomákkal kezdi, melyek a következőknek mintegy alapját képezik. E módszert a ker. vallás tanitásánál annyival könnyebb követni, mert itt minden hagyomány, minden történet, minden történelmi tény. A legtöbb szónoknál azért gyarló a tanitás, azért kevéssé meggyőzők az okok, mert e forrásokig fel nem mennek.

Történelmet, példát, hasonlatot nem szabad kimélnünk; különösen az egyszerü néphez beszélvén. Hiszen maga Krisztus Urunk «sine parabolis non loquebatur eis» (Math. 13, 34). A találó hasonlatokban kifogyhatatlan ar. sz. János, a ker. szónok aranybányája, szerzőnk is valamennyi sz. atya közt őt emeli ki. Van még egy követendő tulajdona ar. sz. Jánosnak: az emberek ugyanis azért vétkeznek, mert a bün valami hasznot, gyönyört igér; az erénytől azért húzódnak, mert kellemetlen, terhesnek mutatkozik. E sz. atya mesterileg kimutatja, hogy az erény a hasznos és gyönyörhozó; a bün ellenben káros és bajt okozó.

Nem követjük a szerzőt az egyes sz. atyák jellemzésében. Csak azt nem helyeselhetjük, hogy az egyik legnagyobb sz. atyát, sz. Jeromost mellőzte. Ámbár sz. Jeromos inkább irt, mint prédikált; mégis különösen veszi ki magát, hogy a homiletika-ból éppen azon sz. atya van kihagyva, kiről az egyház imádkozza: in exponendis s. scriptoris Doctor maximus. (A 19. lapon sz. Jeromost szólamhajhászónak tünteti fel; ez ellenkezik azzal, mit 176. lapon magából sz. Jeromosból idéz a szólamok ellen.)

A műből látjuk, mint tanitottak a sz. atyák? megtanulhatjuk, miképen tanitsunk mi? Ez az olvasás czélja, hogy javuljunk és javitsunk. «Quid . . . lectio sola profuerit? et meminisse oportet et in usus tuos lecta convertere.« (Petrarca, De remediis utriusque fortunae, l. 2.)

Spuller.

Ami dekatholizált egyetemünk. Irta Doctor Romauus. Budapest. A szerző kiadása. 1888. 8-r. 170 l. Ára 1 frt. Megrendelhető bármely könyvkereskedésben.

D. Romanus kimutatta e művében, hogy milyen rendszer uralkodik a pesti tudományegyetemen. Hogy ezt sértetlenül tehesse, odatüzte művének homlokára Trefort ur beszédéből vett biztonsági nyilatkozatot, mely szerint óhajtandó, hogy tekintet nélkül, félrevetve még az anathemától való félelmet is, szabadon bontsuk ki meggyőződésünk szálaját.

D. Romanus tehát kibontotta a zászlót, melyre rá van irva: Kereszténység és szabadság méltányossággal, el tehát a hitetlenséggel és a klikkuralommal. Ez könyvének iránya és czélja. A «M. Állam»-ban folytatott entrefillet-k tekintélyes sorából előállt e takaros művecske, mely éles kritikával, nagy bölcseleti ismerettel, s körültekintő nyomozással van megirva. Könyvét vádlevélképen prezentálhatja első sorban a magyar kereszténység, utána a kath. egyház nevében a közvéleménynek, azon csufosan egyoldalu, elfogult s a gondolatszabadságnak (!) fügét mutató monopolizálás ellen, mely a tudomány prestige-e alatt az egyetemen bitangol.

A három egyetemi karról: az orvosi, jogi, bölcsészetiről van szó. A szerző kettőre ügyel; először mérlegeli, hogy mennyit nyomnak keresztény sulyban, — azután hogy mily érdekek, tekintetek igazitják el ott fönt a húsos fazekakat. Találkozunk tiszteletreméltó alakokkal, de a legtöbb tanár Minerva istenasszonynak azon baglyai közé tartozik, melyeket D. Romanus megvilágit s eo ipso megvakit. Valóban ijesztően kevés az a keresztény tudomány és meggyőződés, mely az egyetemen a magyar intelligenciát képezi. Beoltott kereszténynyel a filozofián, a jogi és orvosi karban Kerékgyártót és Lubrichot kivéve nem találkozunk. Megérzik ez szükségképen a tudományos rendszereken; találni ott mindent, csak kereszténységet nem. Még csak gondolni sem lehet valami keresztény szellemben szinezett filozofiára. Van ugyan ott egy pap, Pauer, de az mindent kétségbe von, s a mit nem tagad, azt oly sárga, fonnyadt skepticizmussal futtatja be, hogy szükségképen elhal.

A könyv nagy kritikával van irva. Ezt csak oly em-

ber teheti, aki a dialektikát nem Pesten tanulta, és tudományát nem pozitivista kártyákban meregette. A fölhozott citációkban ügyesen kimutatja, hogy csak konfúzió szülhette azokat s hogy zürzavar a végük.

A filozofiai kart a legterjedelmesebb tárgyalással tiszteli meg; találkozik ott könyv-egyedárusokkal, zsidó lumenekkel, kálvinista történettudománynyal, s hegyibe megismertet «Heinrich Gusztáv élete és müveivel.» — Az utolsó fejezet a «tanárok vallási statisztikájáról» szól; ez egészen uj, aminthogy a könyvet sok uj adattal toldotta meg. Hallottam, hogy ez a fejezet adott D. Romanusnak legtöbb dolgot; no lám, ez aztán igazi statisztika vagy talán statika, midőn egész a keresztkutig vagy a késig kell fölfelé kutatni, hogy megtudjuk zsidó-e a tanár ur vagy keresztény, s ha keresztény, katholikus-e vagy kálvinista avagy lutheránus. Segitségére jön a kutatónak a sziv vonzalma, legalább részben; mert a zsidó védi a zsidót, a kálvinista a kálvinistát, vagy ha nincs más, a lutheránust; — ez tehát némi ismérv.

Találkozunk a müben azon fontos megjegyzéssel, hogy éppen katholikus tanárok hanyagolták el eddig a keresztény elvek hangoztatását; Hunfalvy rektori beszédében az év elején dicséretet vivott ki magának, de nem vesztegette-e érdemetlenre a kath. közönség elismerését, kitünt az év végén.

És igy tovább. Nem ajánlhatjuk eléggé e munkát. Mi a katholikusok ébredésének szimtómáját veszszük észre rajta. Főleg azoknak ajánlanám, kik az entrefillett-teket a «M. Állam»-ban nem olvasták.

Végül azt mondom, hogy a könyv nem heczczel; nem sért alakjával; meglehet, hogy sért tartalmával, de a tartalmát nem magának adta, azt kapta; az anyagot összehordták azok, kik mindent elkövettek s mindent megtagadtak, hogy fönt kényük kedvük szerint nyujtózkodhassanak.

Dr. Pethő.

Die Perikopen in der Schule. Erklärung der Sonn- und Festtäglichen Evangelien des kath. Kirchenjahres von

Fr. Neise, Pfarrer und Schulinspect. Breslau. Verlag von Franz Goerlich. 1887. 125. l.

Miután a magyar nm. püspöki kar által előirt népiskolai tanterv is megkivánja az evangeliomi szakaszok magyarázatát az iskolában, magyar irodalmunkban pedig eleddig tudtunkkal erre szolgáló specialis segédkönyv nem létezik; annál szivesebben ismertetjük a német irodalomnak enemü legujabb termékét, mely czéljának bőven megfelel.

A bevezetésben szerző általános szabályokat nyujt a tárgy mikénti kezeléséről.

Helyesen jegyzi meg, hogy az értelem minél tökéletesebb megvilágitásához elkerülhetetlenek a földrajzi, történeti, sőt természetrajzi kitérések; de, hogy ezek mégis ne legyenek tulhosszuak és messzecsapongók, nehogy egészen háttérbe szoritsák a tulajdonképeni főtárgyat; ugyanaz okból tartózkodni kell hosszas dogmatikai fejtegetésektől és erkölcsi ömlengésektől. Szóval: különbséget kell tenni a szószék és a tanszék között.

Legüdvösebb és legrövidebb: figyelmeztetni és utalni az odavonatkozó részletekre a katekizmusból és azokat ismételtetni.

De nem tudom helyeselni, hogy egy szakasznak magyarázatát két szombatra terjeszti ki, vagyis tulajdonkép egy szombaton egyszerre két szakaszt kiván tárgyalni; a menynyiben nem elégszik meg a más-vasárnapi evangelium tüzetes magyarázatával, hanem ennek közvetlen utánna kijelöli még, hogy «jövő szombaton tárgyalni fogjuk (pl.) az Advent I. vasárnapi evangeliumot» — és ennek is azonnal rövid történetét és magyarázatát kivánja föladni pensumul a gyermekeknek. Ez könnyen zavarba hozhatja őket és okvetlen hátrányára van az előadás kerekdedségének; miért is sokkal helyesebbnek vélem csupán a másnapi pericopát fölvenni és annál maradni.

A mi már most az egyes szakaszok magyarázatát illeti, az lehetőleg sokoldalu. Kiterjed magyarázata a földrajzra, történetre, hit- és erkölcstanra; persze mindenre röviden, mint-

egy vázlatosan. Megvallom, hogy alig olvastam még oly rövid néhány sorban annyi exegesist, dogmatikát, moralist.

A ki az evangelium tartalmából meritett s igy annak megfelelő, akár dogmatikai, akár erkölcsi prédikációkra vázlatot keres, bátran és sikerrel fordulhat e könyvhöz.

Ha ezen rövidség mellett mégis megesik szerzővel, hogy egy helyen pl. azt kivánja a tanulótól: «Verwandle den ersten Satz danach in einen Umstandssatz des Grundes»! — ezt már csak a tulzás hasogatott szőrszálhálójába könnyen beleeső német-tudós «Gründlichkeit» rovására kell irnunk; mi azonban könnyen mellőzhető, illetve elkerülhető.

A könyv használhatóságából ez semmit le nem von; sőt ismétlem, hogy nemcsak hitoktatók vehetik jó hasznát, hanem oly hitszónokok is, kik nem szeretnek ugyan kész idegen beszédeket szolgailag fölhasználni, de az evangelium tartalmából önkényt folyó többféle thema kijelölését szivesen veszik, hogy azt azután saját izlésüknek és szónoki egyéniségüknek megfelelőleg kidolgozzák.

Karchai.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(† *Weninger Xav. Ferencz jézus-társasági áldozópap.*) Szomoru hir érkezett Amerikából. A katholika hit egyik legjelesebb bajnokát, az egyház egyik legbuzgóbb apostolát, Weninger atyát jun. 29. Sz. Péter és Pál ünnepén magához szólitotta az Ur Cincinnatiban. Nincs szerzetes férfiu Amerikában, ki az ottani katholikusoknál oly nagy tiszteletnek örvendene s értök oly sokat fáradott volna, mint a lánglelkü Weninger atya. Senki sem pótolhatlan, de W.-nek mint missiói népszónoknak helyét nem fogja egyhamar teljesen betölteni senki. Az Úrnak ezen, az irodalom terén is előnyösen

ismert kiváló munkása született 1805. okt. 31. Stájerországban Marburghoz közel fekvő Wildhaus nevü szülői kastélyban. Gymnáziumi tanulmányait Marburgban és Laibachban végezte, a bölcsészetet három évig Bécsben Klinkowström Frigyes báró jeles intézetében hallgatta, a theologiai tudományokat ugyanott az egyetemen végezte. Mint gráczi egyetemi tanár 27 éves korában belépett a Jézus-társaságba, a hol teljesen boldognak érezte magát. 1848-iki zivataros évben, amikor a szabadkőmivesi világforradalom üldözőbe vette nemcsak a királyokat, de a jezsuitákat is, W. atya «United States» gőzhajón átevezett az oczeánon Amerikába, hogy ott 40 egész esztendeig legbuzgóbb és legfáradságosabb apostoli életet éljen. Felmentetvén a Cincinnati collegiumban a hittanári állástól, végre elérkezett az idő, a mikor egészen átadhatta magát kedvencz foglalkozásának, megkezdhette missiói utját. Későbbi sikerekben gazdag müködése megmutatta, hogy Isten különösen e térre hivta. Hogy fogalmunk legyen óriási lankadni nem tudó, minden erőt meghaladó munkásságáról elég tudnunk, hogy a jobb hazába költözött szerzetes számtalanszor bejárta az egyesült államokat Floridától Canadáig, New-Yorktól San-Franciscoig, Californiától, Oregon, Washington tartománytól Bancouvers Island-ig, hirdetve az Üdvözitő sz. vallását német, angol és franczia nyelveken, prédikálva egy-egy missión a három nemzet mindegyikének nyelvén háromszor naponként, tehát összesen kilenczszer naponként, hetvenkétszer hetenkint, e mellett éjfélig ülve mindennap a gyóntató-székben. W. atyának ily mérvü lelkészi müködés daczára még ideje maradt sok és jó könyv megirására. Német nyelven 16, angol nyelven 14 müvet hagyott hátra, melyek részben hitmagyarázók és hitvédelmiek, részben pedig épületes és hitszónoki tartalmuak. Különös érdeme W. atyának a Klaver Péter egylet, melyet Cincinnatiban 1868. alapitott; czélja a szegény néger gyermekek neveléséről gondoskodni. Ily istenes férfiu iránti kegyeletünk azt sem engedi elhallgatnunk, hogy azon két csoda, mely Klaver Péter szentté avatásánál döntő volt, W. atya közremüködése mellett történt: mert a két betegre, kik csodálatosan, egy pillanat alatt

a rák- illetve csontszú-bajból kigyógyultak, W. atya tette szent Klaver ereklyéjét.

(*Keresztény királyné.*) Megható ténynek voltak a közelmult napokban tanui Madrid város lakosai, a Puerta del Sol mellett. Egy házból a Levant-féle kávéháztól nem messze kijött a pap a Szentséggel éppen akkor, midőn arra egy kocsi robogott. A kocsiban a spanyol királyné ült két gyermekével. Amint megpillantotta a Szentséget, megállittatta kocsiját, kiszállt belőle gyermekeivel s intett a papnak, ki a Szentséget vitte, hogy szálljon fel, ő pedig két gyermeke közt a kocsi után ment gyalog mindaddig, mig a templomhoz értek, hová a pap a Szentséget visszavitte. A Szentséget kisérő királynéhoz csakhamar mérhetlen néptömeg csatlakozott, a mely mint a hógörgeteg utjában egyre nagyobb és nagyobb lett. Midőn a kocsi a Carmen templomhoz ért, megállott, a pap leszállt s bevitte a Szentséget; a királyné utána szintén bement a templomba s egy kis ideig imádta még Urát. Midőn kijött, kitört a nép kebléből a lelkesedésnek az Ur jelenlétében visszafojtott hangja, sokak szemében köny ragyogott s alig akarták tovább ereszteni az áldott királynét, ki alázatos szivü vallásosságának ily lélekemelő jelét adta.

(*Ő Eminentiája, a bib. hgprimás könyvtárának egy legujabb kincse.*) A nagyszerü és ritka kincsekben gazdag könyvtár, melyet *kegyelmes Főpásztorunk* Esztergomban fejedelmi bőkezüséggel alapitott és állandóan nagy áldozatok árán gyarapit, legujabban egy igen érdekes és hazánkra vonatkozólag rendkivül becses kézirati munkával gazdagodott. E munka az 1509-ben Krakkóban, *Haller János* hires budai könyvárus költségén nyomatott egri «Ordinarius», mely egyetlen hazai könyvtárunkban sem található és eddigelé ugyszólván egyedül cziméről volt ismeretes, melyet legujabban tudós történetbuvárunk, dr. *Knauz* Nándor apátkanonok és akadémiai tag közölt a magyarországi régi egyházi könyvekről 1870-ben kiadott munkájában. Az eredeti munka nyolczadrétben, a tulsó oldalán egy primitiv képpel diszitett czimlapból és 132 sürüen nyomott levélből áll. A munka

kimeritően leirja az istentisztelet végzésének módjait, a körmenetek és más ünnepélyességek alkalmával követendő szertartásokat, a misei officiumokat, valamint a zsolozsma végzéséhez szükséges tudnivalókat. Legutolsó lapján e felirat olvasható: «Ordinarius siue rubricella ad veram notulam alme Agriensis ecclesie. Regia in ciuitate Cracouiensi. Impensis spectabilis viri domini Johannis haller impressa. Anno salutis nostre. Millesimo CCCCCIX. ultima marcij. In vigilia sanctorum apostolorum Philippi et iacobi sortita est felicem finem. Laus Deo Glorioso.» Tudománykedvelő *kegyelmes Főpásztorunk* dr. *Dankó* József pápai praelatus és akadémiai tag buzgó kutatásai által értesülvén, hogy a munka a lembergi Ossolensky-féle könyvtárban meg van, rögtön elhatározta, hogy az oly becses munkát, mint azt már több munkával, nevezetesen a hires «Moldvai Missale»-val, melyben legrégibb nyelvemlékünk a «Halotti beszéd» is foglaltatik, tette — lemásoltatja. A lembergi könyvtár igazgatósága nagy előzékenységgel bocsátotta a müvet *Ő Eminentiája* rendelkezésére és igy elkészült a másolat, melyet dr. Walter Gyula irt le. A másolat hüen az eredetihez, szintén a czimlapra és 132 levélre terjed, ugy, hogy a «custos»-ok is eredeti helyeiken állanak. A nagybecsü munka, mely unicum hazánkban, Budapest egyik jelesebb könyvkötői műhelyében stilszerü kötést kapott és igy került *Ő Eminentiája* fejedelmi könyvtárának kincsei közé.

(*Dr. Romanus könyvében olvassuk,*) hogy a pädagogia «minden lében kanál» nem ugyan megvetendő voltánál, mint inkább a bölcselő tanár urak jó kedvénél fogva. Van a pädagogiában elméletből, elvekből elég, praktikus kihatásból kevés, — igy akarja ezt alighanem a század szelleme, melyet «praktikus» irányzatáról eldicsérnek. Hogy mennyire van igazunk, belátjuk főleg, ha elgondoljuk, hogy egy Pestalozzi, Herbart s mások, kiknek érdeméből különben semmit sem vonunk le, mennyire magasztaltatnak, mig katholikus csodatévő pädagogusok ignoráltatnak. A tanitó-szeminariumokban a növendékeket Rousseau- és Basedowwal kinozzák, kik inkább baklövéseikről nevezetesek, mint észszerü nézeteikről.

Mig Basedow s Pestalozzi nem boldogulhattak intézetükben 50—80 gyerekkel, s neveletlenebb állapotban hagyták őket, mint a hogyan kapták, addig sz. de la Salle János, ki a methodikában is uttörő volt, és az osztályok szerint való tanitást állapitotta meg, manapság 400,000 tanitványra tekinthet le büszkén, kik 11,000 rendtag vezetése alatt 1300 intézetben nyernek kitünő kimüvelést. Francziaország nép- és reáltanodáinak ő tulajdonkép atyja. Néhány év előtt Párisban a fensőbb iskolák 362 szabadhelyére kitüzött konkurzusban, 239 helyet az «iskolatestvérek» növendékei nyertek, az állami iskolások 123-at. 1883-ban a Rio de Janeiroi nemzetközi pädagogikus kiállitáson a belga «iskolatestvérek» az első dijat nyerték kitünő didaktika és methodikáról tanuskodó szerekért, müveik- és eszközeikért, melyeket kiállitottak. Főnökük a Krisztus-renddel tüntettetett ki a braziliai császár által. S mégis mily «nép és katonák»-féle szerepet játszik a pädagogiai iratokban boldog de la Salle János az egykoru Franke mellett, (némelyik t. olvasó tán csodálkozik, mert erről még nem hallott semmit) ki Halleban árvaházat alapitott s első nyitott német földön realiskolát. Hát még a sok pesti paedagog!? gondolhatni mily értelmes méltatásban részesitik de la Salle Jánost. Valóban a «praktikus» századunknak hamar ki kellene találnia, melyik oldalon van a szédelgés s melyikén az érdem! Alighanem azon, a melyen virágzik a tett, a tény. Az a hirhedt tudomány praktikus tekintetben vak diót sem ér, már csak azért sem, mert sajátsága a dölyf, s szeretetet soh'se ismert, annál kevésbé áldozati szellemet. Kivesz, kihal, nincs örököse, nincsenek gyermekei; oly férfiak pedig mint b. de la Salle János Don Bosco megörökitik magukat fiaikban. Nincs kétség benne, hogy hazánkba is bejutnak az «iskolatestvérek», — hiszen I. Napoleon az «iskolatestvéreket», Ratazzi, az uj Olaszország revolutionáriusa és ministere Don Boscót — az állam támaszainak tartották. Már is halljuk, hogy egy jeles, szavakban szerény, de a katholikus nevelésügyért hozott áldozatokban ékesen szóló főrendi tag foglalkozik e nemü uttörő alapitás tervével. Szálljon müvére mindazon áldás, melyet

az «iskolatestvéreknek» jövendő munkássága Magyarországra hozni fog.

(*Zola Emil kudarcza.*) A közvélemény egy idő óta reakczionariussá kezd lenni a naturalizmus piszkos produktumival szemben is . . . magában Párisban. Zolának egyik leggonoszabb regénye kétségtelenül a *Germinal.* A sarat, büzt, rothadást tálaló szakács ugyanazt az eledelt más alakban akarta odadobni asztal alá való kosztosainak. Zola bizonyos Busnach William segélyével a Germinalt szinpadra vitte. Természetesen egy kis anyagi haszonra is számitott a tiszta erkölcs két *Nobilingja*; azonban csufosan felsültek; mert daczára a ponyva nagyságu pikánsan illusztrált minden házra tuczat számra ragasztott hirdetéseknek a *Chaletet* szinházban, hol a Germinalt april. 19. óta többször szinre hozták, az előadáson csak — üres padok jelentek meg. A szinház igazgatója már-már ki akarta hagyni a Germinalt a competens darabok sorából. De ime! Zola és társa kifundálták a közönség részvétlenségének okait, alapját; levelet is irtak az igazgatónak, kérvén őt, hogy egyszer a belépti dij elengedése mellett adatná elő a pikáns darabot, hogy a szegény munkás nép, melynek tulajdonképen szánva van, lássa-hallja s azután itéljen életképessége felett. A nép látta-hallotta a Germinált és itélt sorsa felett. Az ingyenes előadásra eljött a nép; a szinház megtelt zsufolásig ugy, hogy künn is rekedt néhány ezer ember, de azért a következő fizetéses előadásokon megint csak ugy kongott a nagy terem az ürességtől. A nép itélt. Végzés: olcsó husnak hig a leve, a mi semmit sem ér, bolond ki megfizetné. Ez reakczió! Még a párisi nép is eszményibb élvek után sóvárog! A megcsömörödött közönségnek különb szakácsokra van szüksége, mint a milyeneket a szabadkőmivesek alapdogmája a *naturalismus* produkál.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

GUIZOT, B. EÖTVÖS, TREFORT ÉS A KERESZTÉNYSÉG.

(Adat az ujabb hazai korszellem megvilágitásához.)

Irta Dr. DUDEK JÁNOS.

Ama nyilatkozatok, melyek utóbbi időben kormányunk részéről az „avita, hereditaria religio“ közjogi helyzetéről tétettek, komoly megfigyelésre méltók. Sokkal világosabb volt az erre vonatkozó leirat, semhogy félre lehetne azt érteni.[1] Elvként ki lett abban nyilvánitva az, a mit a történelmi mult nem ismer, amit eddig a törvénybe világosan beiktatni nem mertek s a mit a józan ész soha helyeselni nem fog, hogy a kath. vallás Magyarországon se többet se kevesebbet nem jelent, mint azon vallások, a melyeknek egyenlő polgári érvénye az 1848-ki XX. törvényczikk által elismertetett.

Ezt az elvet vallás és közoktatásügyi kormányunk az alkotmány visszaállitása óta nemcsak a bevett vallások egyenlő jogi állása értelmében, hanem határozottan a kath. vallás rovására érvényesiti. Ugyanis a törvények, melyek a kath. vallás és az állam érintkezési pontjait: az iskolát, a házassági ügyet, az egyházi személyek közjogi állását stb. tárgyalják; a rendeletek, melyek a törvényen kivül kiadatnak, a nyilatkozatok, melyek a kath. egyháznak

[1] Trefort minister leirata a püspöki karhoz a bakony-szombathelyi esperesi kerület nyilvános felhivása alkalmából. 1887. decz. 28.

és az államnak viszonyáról helylyel — közzel tétetnek, olyasmit árulnak el, a mi a törvénybe iktatott egyenjoguságnál mélyebb jelentőségü.

Nem egyszerüen a kath. egyháznak a felekezetekhez és az államhoz való polgári állásáról van azokban szó, hanem egy nézet, egy elméleti tan nyilatkozik azokban, mely magát a pozitiv kereszténységet lényegesen érinti s a mely mindig mélyebb és mélyebb gyökereket verni látszik.

Ha az országházban a vallás-budget tárgyalásakor mondott beszédeket, az évek során kisebb-nagyobb egyházi ügyekben kiadott miniszteri intézkedéseket; ha az 1870-iki kormány magatartását a vatikáni zsinat alkalmából vagy az autonomiai gyüléseken tartott beszédeket emlékezetünkbe visszaidézzük; ha figyelemmel vagyunk az egyetemről s különösen a jogi fakultásról hirdetett elvekre, melyek az akadémiában is visszhangzanak: akkor világos lesz előttünk, hogy e század második felében a pozitiv kereszténység tekintetében, mely azonos a katholiczizmussal, egy iskola képződött világi katholikusaink körében, — a protestánsokat természetesen nem is kell emliteni, — melynek tanai a kormány férfiainak intézkedéseihez az alapelveket szolgáltatják.

Ezeket megismerni ránk katholikusokra nézve annyi, mint tisztába jönni a korszellem iránt, melynek sulyát érezzük mindnyájan, a kiknek a haza körül örök hálára érdemesült kath. egyház ügye szivén fekszik, de a mely korszellem alapelveit az illetékesek mesterséges homályba tudják rejteni.

Trefort Ágoston, ezen iskolának egyik oszlopa s elveinek hatalmi megvalósitója, nemrég rámutatott[1] a mesterre, a kinek óriási része van annak a helyzetnek megteremtésében, a melybe a pozitiv keresztény-

[1] Akadémiai felolvasása «B. Eötvös József, A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra» czimü munkájáról. L. Ujabb emlékbeszédek és tanulmányok. Irta Trefort Ágoston. Budapest. 1887. 121. l.

ség s annak letéteményese a kath. egyház jutott Magyarországon, — rámutatott b. Eötvös Józsefre, aki — szerinte — azon magyar, ki legtöbbet gondolkozott s legtöbb gondolatot hozott forgalomba a magyar irodalomban.

Eötvös gondolatainak valóságos leltáraként Trefort ugyanannak „a XIX. század uralkodó eszméi" czimü munkáját[1] tüntette fel, melyet a fiatal nemzedéknek nem tud eléggé ajánlani; mert az e munkából a magyar államtudomány s a politikai nevelés tekintetében többet tanulhat, mint bármely külföldi müből. Hozzátehette volna, hogy ebből a munkából tanulhatja meg a fiatal nemzedék azt is, mit kell tartania a pozitiv kereszténységről vagyis a katholiczismusról, ha az ujabb egyház-politikai iskolának hive akar lenni Magyarországon. Mert ez a munka teljesen elégséges arra, hogy a hazánkba lábrakapott korszellemnek egész mivoltát bárki is megismerhesse.

Mi tanulmányoztuk e munkát és sokat tanultunk belőle. A többi között megtaláltuk benne Trefort Ágostont vallásügyi politikájának összes eszméivel, megtaláltuk benne világi intelligenciánk nézeteinek egyik forrását, a melyből a kereszténységről alkotott fogalmaik fakadoztak s midőn most ebbeli tanulmányunkat a hazai beteges korszellem megismerése s lehető gyógyitása czéljából nyilvánosságra bocsátjuk, teszszük azt ama lelkes ragaszkodásnál fogva, melylyel Trefort programmjának pontjait felkaroltuk, első sorban azt, mely az egészséget hangsulyozza; tanulmányunkkal a szellemi betegségek kiirtásában akarunk segédkezni, hogy szolgálatára legyünk a tudománynak s evvel, ha távolról is, előmozditsuk a társadalmat fel nem forgató gazdagságot. Teszszük pedig mindezt ama dogmatizmustól ment szellemi szabadság

[1] A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra. Irta báró Eötvös József. 2-ik kiadás. II. köt. 1870—1.

nevében, melyet Trefort utolsó akadémiai beszédében annyira hangoztatott.

„A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra“ czimü münek jelentékenyebb t. i. az alapvető része a theologust illeti. Ugyanis ebbe a munkába vannak illesztve, — mint ezt Trefort után tudjuk[1] — egyes részletek azon nagy müből, melyet Eötvös a keresztény civilisátió czim alatt mint életének legnagyobb irodalmi és tudományos müvét szándékozott megirni, a mely czélra voltak tanulmányai és olvasmányai irányozva, de kételkedvén, vajjon egészsége, ereje s egyéb viszonyai fogják-e valaha engedni, hogy ő a tervezett nagy munkát a keresztény civilisátióról construálhassa és megirhassa, ezen kétség hatása alatt irta munkáját a XIX. század uralkodó eszméiről és abban sok anyagot dolgozott fel, mi a nagy munka számára volt szánva.

Eötvös mint nagyeszü államférfiu belátta, hogy a XIX. század három uralkodó eszméje: a szabadság, egyenlőség s a nemzetiség a történelmi fejlődés rovására értelmeztetik annyira, hogy ha a hatalom kezelői e három eszmét modern értelmükben akarnák megvalósitani, az nemcsak az európai civilisátió teljes felforgatására vezetend, de oly állapotokat fog létesiteni, melyek senkit sem elégitenének ki s az emberiség ezen uj állapotában nem fogná megnyugvását találni.

Azért az ezen eszmék értelmezésében történt tévedéseket kijavitani s a jelenkor viszonyainak leginkább megfelelő állam szervezetét felkeresni — tüzte ki magának Eötvös e müvében megoldandó feladatul.

Hogy pedig fejtegetéseit, melyek nem kevesebbet, mint a jelen század nagy bajainak orvoslását czélozzák, a kellő alapra fektesse, visszament az euró-

[1] I. mü 125. l.

pai civilisatio kezdetéhez, vázolta e civilisátiónak első elemeit s azok között a szabadság és egyenlőség eszméinek fejlődését, a mely eszmék — ámbár uj kiadásban — megtoldva a nemzetiség eszméivel éppen a XIX. századnak uralkodó eszméit képezik. Az állami és a társadalmi intézmények mindenfelé ezen három eszme nevében alakittatnak át; azonban Eötvös ugy látja, hogy, miután magok az eszmék egészen más értelmet, jelentményt nyertek, mint a mely jelentésben őket az európai civilisátio alakulásában találta, maga az átalakitás a társadalom és emberiség hátrányára történik. Azért — szerinte — non est spes, nisi in regeneratione scientiarum. (I. 33 l.)

Hatalmas érveléssel bizonyitja, hogy egyrészt a szabadság, egyenlőség, nemzetiség fogalmai — érteményük szerint — ellenkezésben állanak egymással, másrészt, hogy azok ezen alakjukban az emberiség megelégedésére soha sem lesznek valósithatók. Ennek kimutatásával nagy érdemet szerzett magának; de ugy járt fejtegetéseivel, mint az az orvos, a ki konstatálta, hogy patiense sulyosan beteg s addig nem is lesz egészséges, mig el nem mulik a betegsége, de a recipe, melyet előirt, enyhitette ugyan a meglevő betegséget, csakhogy egy más éppen oly sulyos betegséget idézett elő.

Eötvös biztos kézzel mozog a jelen idő bajainak felderitésében, de midőn az uralkodó eszmék eredeti értelmet keresi a multban, egyáltalán midőn az európai civilisatio alakulásából s a benne érvényesült elemekből keresi a korrektivumokat a jelenben érvényesülő eszmék kiigazitására — eltéved s az igazsághoz csak ugy nincs szerencséje, mint azoknak, a kik a szabadság és egyenlőség nagy eszméit letépték a történelmi talajról s önkényes értelmezéssel meghamisitották.

Tudja azt ugyanis Eötvös is, hogy az európai civilisátió: keresztény civilisátió, ugy nevezi ő maga

is, (II. k. 1. l.) mások is. De ez az elnevezés azt jelenti s az alábbiakban részletesen is ki lesz mutatva, hogy civilisatiónknak a ker. eszmék képezik alapját, lényegét; azok által különbözik az ó-kori civilisatióktól.

Már pedig csak az a cultur-történész, a ki a jelenkor uralkodó eszméinek vagy helyesebben az ezen eszméktől elköncsönzött szavaknak történet-fejlesztette fogalmát, a mint az a civilisatióban, azaz az állami és a társadalmi viszonyok megalapitásánál érvényesült, a maga eredeti jelentésében meghatározta: csak az mutathatja ki világosan a különbséget, mely fenforog ezen eszméknek, illetőleg szavaknak régi és a mai jelentése között; csak az ilyen mondhatja meg szabadon: mennyiben tért el a XIX. század az előbbi századoktól a szabadság és egyenlőség eszméinek értelmezésében.

A ki ezen eszméknek eredeti keresztény jelentését nem értette fel, az, ha a társadalom sokszerü bajaiból következteti is, hogy az annyira hangoztatott eszmék tévesen alkalmaztatnak, mert a bajok magoknak a félreértett eszméknek gyakorlati alkalmazásával azonnal felmerülnek, — az, üdvös diagnosist nem jelölhet meg; kétségenkivüli dolog lévén, a mit Eötvös verulami Bácoval vall, hogy „a tudománynak mindaddig sikere nem lehet, miglen az alapfogalmak nem alapittattak meg helyesen.“ (I. 24.)

S éppen ez az, a miben Eötvös nagyot tévedett. Meggyőződése az, hogy a század uralkodó eszméi oly értelmezéssel alkalmaztatnak, a mely ellenkezik az európai civilisatio egész eddigi fejlődésével. A szabadság, egyenlőség eszméi nem ujak, de a jelentmény, mely nekik e században tulajdonittatik, ellenkező azzal, a melylyel a civilisatio egész folyamán birtak. S hogyan állitja vissza Eötvös eredeti jelentésüket? Akként, hogy az európai civilisatio legfontosabb elemeit a pogány római civilisatióból s

a barbár Germánoktól származtatja, ezek közé pedig egy oly kereszténységet ékel, mely soha sem létezett, mely a civilisatióba be nem illeszthető s a melyről ugyan bajos volna megmondani, hogy mivel járult a civilisatio munkájához. Azért helyesen és jellemzően mondja maga egy helyen: „polgárisodásunk, melyet különböztetésül az ó-koritól, keresztyénnek *nevezhetnénk*, az egyéni szabadság fogalma által fejlődött ki.“ (I. 197. l.)

A szabadság és egyenlőség eszméje, — az, melyen mai civilisatiónk alakult, a pogány Germánoktól származott, — igy véleményezi Eötvös.

De ha az európai polgárosodás eszméi ilyenek eredetükben, milyen lényeges különbség lehetne azoknak régi és mai — szerinte elferditett — értelme között? Vagy keresztény eszmék az európai civilisatio alapeszméi vagy a pogányságból vannak véve. Eötvös szerint a második állitás igaz. De akkor mely más értelmet adhat ő ezen eszméknek, mint adtak azok, a kik szerinte ezen eszméket elferditették? Eötvös szerint a civilisatio alapeszméi a pogányságból vétettek; de azok, a kiktől a szabadság, egyenlőség, haladás mai értelmezése származik ugyancsak a kereszténységen kivül sőt határozottan a ker. tanok ellenére — pogány világnézet alapján — alapitották meg ezen eszmék értelmét.

Látjuk, s alább be is lesz igazolva, hogy Eötvös azokkal, a kiket igazitani akar, egyenlő alapon áll s azért az elferditett eszmék kiigazitására korrektivumokat megjelelni képtelen. Feltünt neki az az ellentét, mely a mai fejlemények s a civilisatio egész multja között van; de ezen ellentét okairól számot adni nem tudott.

A különbség Eötvös között s azon multszázadi bölcsész-jogászok között, a kiktől az eszmék mai értelmezése származik, az, hogy mig azok nyiltan bevallották, hogy a pozitiv kereszténységen kivül sőt

ellenére keresik a forgalomba hozott eszméik számára, melyeket régi nevekkel láttak el, az alapot: addig Eötvös ugyanolyan naturalisztikus alapon a civilisatio multjából indul ki, közbeveszi a kereszténységet is, melyből a katholiczizmust látja később fejlődni, de csak azért szerepelteti a kereszténységet, hogy annak a történelem hirdette érdemeit lerontsa, egész mivoltáról hamis nézetet terjeszszen s a mi érdemleges eszme van a civilisatióban, azt kivüle származtassa; hogy milyen eredménynyel, — megmutatják a következők.

Azt az egyet elérte, hogy hiressé lett müvével nagyban hozzájárult nálunk az antikeresztény szellem elterjesztéséhez, mert a mint a közélet mutatja, sokan ismétlik azt, a mi e müben foglaltatik. Mintha csak e mü szolgálna evangeliumul az intéző hatalmi köröknek: a kath. egyház s intézményei megítélésénél!

Különben Eötvösnek abban, hogy az uralkodó eszmék, illetőleg szavak eredeti fogalmait meg nem lelhette, csak az a része van, hogy az európai civilisatióra vonatkozó felfogását Guizottól eltanulta;[1] ennek révén jutott könyvébe az a *keresztyénség* is, a mely miatt fejtegetése nem sikerülhetett. Guizot pedig hugenotta protestáns; kereszténysége a civilisatio alakulásánál is protestáns, de nem Luther vagy Calvinféle kiadásban, hiszen ez jobbára elmosódott már a protestánsok között is, hanem azon naturalisztikus kiadásban, a mint az a Semler-Baur-féle iskolában, mint emberi eredetü kereszténység, egész rendszerré nőtte ki magát.[2] Ilyen Eötvösnek a keresztyénsége s ugyanolyan azoké is, a kik őt követik, azon különb-

[1] L. ennek müvét: Az európai polgárosodás története a római birodalom felbomlásától a franczia forradalomig. Ford. Grubiczy György. 3 kötet. Pest 1867. I. 58—62. l.

[2] Hogy miképen fejlődött a nézet a kereszténység pusztán emberi eredetéről lásd «Jézus személye és tana a modern vallási rendszerekben» tanulmányt M. Sion 1888. 97—109. és 193—207. l.

séggel, hogy sok tekintetben még Guizotnál is alább állanak a kereszténység méltatásában, Eötvös hü tanitványa Guizotnak, éppen ugy mint Trefort mindkettőnek. Van azonban az emlitettnél még más különbség is a franczia mester és a magyar tanitványai között. A mesteren meglátszik, hogy ő protestáns légkörben nevelkedett;[1] a kereszténységről való nézetét bizonyos természetességgel adja elő, mintha más, ellenkező tanról nem is volna tudomása; tanitványai ellenben ugy tünnek föl, mint a kik Guizot divatját csak később öltötték magokra, a kik nem tudnak megfeledkezni arról, hogy a légkör, a melyben nevelkedtek, a föld, a melyen oly magas polczra emelte őket a Gondviselés,[2] a katholiczizmus alkotó szelleme által van megszentelve. Innen a mester előadása könnyed, világos, a tanitványoké sokszor erőltetett, homályos; amaz protestáns felfogását ügyesen szövi be az események egymásutánjába; tanitványai nem tudnak menekülni kézzelfogható ellenmondásoktól. S ebben ismét Trefort különbözik Eötvöstől. Mig amaz franczia könnyelmüséggel s könnyüséggel adja elő antithesiseit s mig ellenmondásaiban is könnyen érthető, őszinte, — addig Eötvös egy német bölcsész mélységével homályba burkolódzik, rébusokat ir s erősen, hidegen számitó észszel vonja be a kereszténységet előadásába, anélkül, hogy pallérozott irálya elsimithatná az ellenmondásokat.

Mind a háromnak, a mesternek és a két tanit-

[1] Guizot Ferencz született 1786. Nimesben, a római régiségeiről hires városban, mely a déli franczia protestánsok egyik főhelye volt. Atyja hugenotta családból való fiatal ügyvéd, a rémuralom alatt végeztetett ki. Guizot özvegy anyja által gondosan neveltetett s ezzel korán Genfbe költözködött, hol középiskolai tanulmányait végezte. A császárság idejében tanárrá neveztetett; később államszolgálatba lépett s már 1818-ban államtanácsos lett. Ez időben irta meg illetőleg mint tanár adta elő az európai civilisatio, valamint a franczia civilisatio történelmét . . . Meghalt 1874-ben L. Trefort i. mü 92. l.

[2] Nagyon szépen beszél róla Guizot. I. 29, 32, 96. ll.

ványának, van dicsérő és elismerő szava a katholiczizmushoz, — de ebben is Eötvös a legfukarabb, a mester a legmelegebb — azonban, mely katholiczizmus az, melyet olykor önkénytelenül is magasztalnak?

Az, melyet e század protestánsoknak elnevezett naturalistái contemplálnak, mely az eredeti, de különben *emberi eredetü* kereszténység megrontásából származott, mely, mint ilyen, merő emberi önkénynek köszöni eredetét, a melynek azonban ezen alakjában is nagy érdemei vannak az európai civilisatio körül s amelylyel a mennyiben ma is fennáll, régi érdemeinél fogva számolni kell.

Ha Guizot ilyen véleménynyel volt a katholiczizmus felől, — nem lehet csodálni, ő hugenotta protestáns volt, a ki hü maradt neveléséhez; de, hogy nálunk kath. államférfiak Guizotéhoz hasonló véleményt tápláljanak a katholiczizmus eredetéről, azt irott müveikben terjeszszék, intézkedéseikben érvényre juttassák s „protestáns világot" teremtsenek Magyarországon, azt is a legrosszabb kiadásában, ugy hogy magát a pozitiv, isteni eredetü kereszténységet is megtagadják — azt mégis érdemes szóba hozni[1]; mert a kik oly sok munkát olvastak, azoktól mint a

[1] Nápolyban a dominikánusok kolostorával kapcsolatban áll a régi nápolyi egyetem. Mindjárt a kapu alatt van a nagy terem, melyben aquinói sz. Tamás 1272-ben tartotta előadásait. Az utas csak az ó-szerü teremajtót láthatja s mellette a falba illesztett kőtáblát, mely még nem rég szent Tamás kathedrája felett a teremben őriztetett. Erről a táblárol olvasható, hogy annak idején maga Károly, a nápolyi király is sz. Tamás hallgatói között helyt foglalt s tanárjának havonkint 20 márka tiszteletdijat fizetett. Hol vannak ezek az idők, midőn ilyen férfiak nem röstelték a kath. tudomány hérosait tanáraiknak vallani? . . . A terem zárva, az udvaron néhány katona őgyelgett, mintha csak azt mondta volna, hogy ma az észjogait a czifrán elpalástolt ököljog foglalta el.

Különben Eötvös aquinói Tamás, Duns Scotus müveiről beszélve kérdezi: miként kinozhatták magukat jeles elmék is ily nyomoruságokkal? (I. 26. l.) Nem hangzik ilyesmi vissza a magas kathedrákról s a hazai korszellemből? . . .

tudomány embereitől meglehetne várni, hogy ne legyenek oly mereven egyoldaluak, hanem vegyenek tudomást a kath. irókról is, ismerjék azok fejtegetéseit Guizotnak munkájáról.[1]

Eötvös müve a XIX. század uralkodó eszméiről tehát bő anyagot nyujt korszerü tanulmányokra. Mi ki fogjuk emelni azon részleteit, a melyekben a kereszténységet önmagában, majd katholiczizmussá való fejlődésében, a civilisatióra való hatásaiban, majd a protestantismushoz való viszonyában tárgyalja — folytonos tekintettel Guizotra, annak a polgárosodás történetéről irt müvére, tekintettel Trefortra, Eötvös szellemi örökségének hü őrére és folytatójára. Ezáltal nemcsak az előrehaladt tudománynak vélünk szolgálatot tenni, de egyszersmind egy oly hires és annyira ajánlott mü alapján, a milyen Eötvös könyve, egy adatot nyujtani az ujabb hazai anti-keresztény

[1] Trefort Eötvös jelen müve felett tartott akadémiai beszédében kiemeli, hogy Eötvös sokat tanult, sokat irt. «Kevés helyen — mondja — vannak a könytárak oly liberalitással berendezve, mint Münchenben. 20 kötetet kölcsönöznek a házhoz ugy, hogy kettőnknek 30—40 kötet volt lakásunkon az egyetemi könyvtárból.» J. mü 124—5. l. Ez nagyon szép, de ebből a nagy számból lehet megérteni azt is, miért oly feltünő Eötvös és Trefort müvein a franczia szellemesség mellett a kiállhatlan felületesség. Azért szoktuk tanitványainkat figyelmeztetni arra a latin mondásra: non multa sed multum! De czennagyszámu kötet említésénél lehetne kérdezni: miért nem került közéjök pl. Balmes 2 kötete: A protestantismus és katholiczismus vonatkozással az európai polgárisodásra — czimmel, melyben Guizot szóban levő müve oly alapos elbirálásban részesül; vagy Hergenröthernek: A kath. egyház és a ker. államról irt müve, mely a jogászra nézve kincses bányát képez? Hiszen annak, a ki theologizálni akar, mégis kellene a megfelelő auktorokat forgatnia? Vagy a nagy férfiak is bizonyos nem tudományos divatnak hódolnak?

korszellem megvilágitásához; mert valósággal igaz Eötvös elve, hogy a tudománynak mindaddig sikere nem lehet, mig az alapfogalmak nem alapittattak meg helyesen.

I.

A kereszténység és a polgárosodás.

Mielőtt azon részletek érdemleges tárgyalásába bocsátkoznánk, a melyekben Eötvös a kereszténység eredeti alakját s annak a kezdődő uj-polgárosodásra való hatásait eléadja, az ezt megelőző eszmemenetet kell rövid vonásokban előrebocsátanunk. — Nem volt a római birodalom bukása óta oly időszak — mondja Eötvös müve bevezetésében —, melyben a bomlás közepett nem találunk valamit, a mi elég szilárd arra, hogy a többi lerombolt rész épitésénél támaszul szolgálhasson. A középkor zavarai között az egyház, a 16-ik században az országos hatalom nem engedé a társadalom kötelékeit széttépetni. Mindez, miben a rend s a müveltség barátja a legzavartabb korszakban is vigasztalást találhat, nincs meg napjainkban.

A mai korszak tullépte azon korlátokat, melyek között a legnagyobb forradalmak többnyire tartózkodtak. Most nem a polgári társadalom bizonyos formája, nem bizonyos emberek vagy elvek kormánya, hanem maga a polgári társadalom fennállása, a jog, hogy bármily kormány létezhessék, támadtatik meg. A népek jogfogalmai összezavarodtak.

Ma a polgári forradalom van napirenden. A család, a birtok, — minden megtámadtatik, mi az emberi társadalmat eddig összetartó, vagy ami jövendőben uj alakulás csirája lehetne. A társadalom védtelenebbül áll, mint valaha, ugyszólván oltalmazók nélkül.

A való veszedelem pedig azon párt vagy jobban mondva azon többség *nézeteiben és cselekményeiben rej-*

lik, mely a fennállót fennakarja tartani. Ha valamely lázadás legyőzetett, vajjon önmagának köszönhetné-e megmentését a társadalom; a saját jogaiban való hitnek-e s azon meggyőződésnek, hogy a fennálló valóban jó és czélszerü? Legkevésbé.

Ki higye, hogy oly társadalom, mely saját jogosultságán kételkedik a merész megtámadásoknak sokáig ellenállhasson? Bárki is beláthatja, hogy akárhány győzedelmet nyerjen is a társadalom ez uton, miután általa csak azon viszonyok állittatnak helyre, melyek a megtámadásnak okul szolgáltak, ily győzelem csak uj harczok előkészületének tekinthető. Az emberek soha sem ügyekeztek inkább és komolyabban, mint most, valamennyi viszonyt a kor vezéreszméihez idomitani s ez által azon bajoknak elejét venni, melyek az eszme s a valóság közötti ellentétből származnak *s a baj elháritása nem sikerül.*

Miután a mozgalom közös valamennyi néppel s ezt nem lehet máshonnan, mint bizonyos eszmékből származtatnunk, melyek mindnyájokkal közösek, azért a bajok megfejthetésére két lehetőség áll elő:

„A tévedés vagy magukban az eszmékben, vagy az eszmék alkalmazásában rejlik.

Vagy azt kell feltennünk, hogy a keresztyén[1] polgárisodás hamis eszmékből indulva ki oly czélok után

[1] Figyelemre méltó a «keresztyén» szónak használata Eötvösnél s utána Trefortnál, a midőn az európai civilisatio kezdeteiről van szó. Bármilyen is legyen valakinek a nézete e szó nyelvtani alakjáról, annyi bizonyos, hogy a közéletben a keresztény és a keresztyén szó lényegesen különböző két dolgot jelent, a mennyiben az első a katholiczismus, a második a protestantismus jelzésére használtatik. Vagy Eötvös a civilisatio kezdetén a protestantismust találta? Nem. Mint látni fogjuk ő olyasmit szerepeltet polgárisodásunk kezdeténél, a mi se nem keresztény, se nem keresztyén, hanem egy harmadik névvel volna jelölendő.

fárad, melyeket elérni nem lehet: vagy pedig azt, hogy az összes tudomány és államművészet, félreértvén az uralkodó eszméket,[1] nagy feladatának megoldását tévuton kisértette meg. Lehetetlen még egy harmadik lehetőséget feltennünk." (I. 18. l.)

Az első lehetőséget, mintha a ker. polgárisodás hamis eszmékből indult volna ki, Eötvös nem fogadja el,[2] mert véleménye szerint „bármi nagy tisztelettel viseltessünk azok iránt, kik a lefolyt századokban az államtudományokkal foglalkoztak, még sem fogja senki az első lehetőséget elfogadni, mielőtt a másodikat lelkiismeretes vizsgálat után elvetni kénytelenittetett, — kivált miután eddigi tapasztalatink olyanok, melyek a tudomány iránti vak bizodalmunkat jóformán megrenditették?

Szerinte az államtudomány az utóbbi időben mindazon hibákba esett, melyeket Baco a korabeli természettudományról felpanaszolt. Nagy baj, hogy egykoron nem viseltettek az emberek oly tisztelettel

---

[1] Ezen kifejezésben egy kis bölcseleti confusio rejlik. Ha bizonyos eszmék, mint olyanok, uralkodnak az emberek felett, akkor az emberek ezeket az eszméket nem érthetik félre: mert akkor nem azok az eszmék uralkodnak felettök. Hanem lehet bizonyos szókat, milyen pl. a szabadság, eredeti jelentésétől eltérőleg egy egészen más eszme jelelésére használni, s akkor e *szót*, határozatlan értelme folytán aminek okai az emberek, félre lehet érteni. Az eszmét, mely mint ilyen uralkodik, érvényesül — félreérteni annyi, mint képtelenséget állitani.

[2] Ugyanigy Guizot: «Mi néha kisértve (!) látszunk lenni, oly elvekhez ragaszkodni, melyeket megtámadunk, megvetünk, a barbár Európa elveihez és eszközeihez, — t. i. az erő, erőszak s hazugsághoz, mely szokásos eljárás már négy-öt század óta ... Ragaszkodjunk szilárdan, hiven civilisatiónk elveihez, — az igazság, egyenlőség, nyilvánosság és szabadsághoz." (I. 37. l.)

«Ne követeljünk semmit többet, mint a mi elérhető jogosan, igazságosan, rendesen, tiszteletben tartásával azon elveknek, melyeken nyugszik civilisatiónk maga.» U. ott.

a stagyritának (Aristoteles) elvei iránt, mint a minővel jelenleg az államtudomány egyes tanitóinak nézetei találkoznak.[1] „Hobbes és Rousseau, Puffendorf és Helvetius tanai, száz logikai fogás segitségével, következtetéstől következtetéshez, a lehetségesnek határáig, sőt jóval ezentul is fonattak, anélkül, hogy megvizsgáltatnék, vajjon azon *alaptételek*, melyekből mindent leszármaztattak, csakugyan helyesek-e ?“ Pedig a tudománynak mindaddig sikere nem lehet, miglen az alapfogalmak nem alapittatnak meg helyesen — mondotta Baco.[2]

Azért jobban teszszük, „ha nem kölcsönzünk szárnyakat az emberi szellemnek,“ hanem a fogalmakat (az uralkodó eszméket) addig vizsgáljuk, mig „az igazságig jutottunk.“ Erre vállalkozik Eötvös s miután „a haladásnak egyetlen egy biztos ösvénye csak a tapasztalás lehet,“ ő Baco nyomozási rendszerét tartja az államtudományokra is alkalmazandónak. A mi az egyes tapasztalatokat illeti, melyekre az államtudománynak a koreszmék tisztázásánál szüksége van, azokat nem kell uj kisérletek által megszereznünk.

„Két évezrednél hosszabb időszak, mely alatt egy a *mienknek alapjául szolgáló* polgárisodás (a görög-rómainak) fejlődését és felbomlását és a keresztyén társadalom alakulását napjainkig kisérhetjük, — tárva fekszik előttünk, s ezen tapasztalatok helyes felfogására és megitélésére *saját érzelmünkben* birjuk a kulcsot, olyat, minő semmi más tudományban nem áll rendelkezésünkre.“

Nézete szerint: „az uralkodó eszmék *nem magukban* véve állanak ellentétben államainkkal, hanem az ellentét *a formában* rejlik, melyben ezen eszmék felállittattak, a belőlök levont következményekben s

---

[1] V. ö. Guizot I. 109. l.

[2] Eötvös félreismerte Baconnak befolyását korára I. 37. sk. V. ö. Hettinger Apologie des Christenthums V. 210—1. l. 5-ik kiad. 1880.

a módban, mely szerint ezen eszmék valósitása megkisértetett.“ Azért „ha szabatossággal bebizonyitottuk azt, hogy: a forma, melyben a tudomány e vezéreszméket felállitotta, nem a helyes forma, ez által elháritottuk az okot, melyért a társadalmat fenyegető veszélyek orvosolhatlanoknak látszanak.“

Fejtegetéseiben két feltételből indul ki, melyekhez rendületlenül ragaszkodik; az első, hogy az embernek egyedüli természetes állapota a társadalmi; a második, hogy polgárisodásunk jelen fokán az állam, sőt nagyobb államok létezése szükséges. Valamennyi most létező állam feloszlása — a mint azt némelyek óhajtanák — nézete szerint: polgárisodásunk megsemmisülése nélkül el nem gondolható.

Ezekhez képest két kérdést tüz ki maga elé:

1-ör Valósithatók-e a kor vezéreszméi azon formában, melyben felállittattak, a polgárisodás jelen viszonyai között s a nélkül, hogy nagyobb államok fennállása lehetetlenné váljék? és ha nem valósithatók,

2-or feltalálható-e oly forma, mely által az uralkodó eszmék s a jelenkor államai között létező ellentét megszüntettethetnék s mily módositások lehetségesek jelen államaink szervezetében és azon formában, melyben uralkodó eszméink felállittattak, hogy nagyobb államaink szervezete korunk uralkodó eszméinek megfeleljen? (I. 34. l.)

Mindegyik kérdéssel egy-egy kötetben foglalkozik. Tanulmányunk az első kötetre terjeszkedik ki, miután az alapvető tanok ebben foglaltatnak.

A kötet első fejezete magokkal a kor vezéreszméivel: a szabadság, egyenlőség és a nemzetiséggel foglalkozik. Miután ezeknek divatos értelmét kifejtette arra a meggyőződésre jut, hogy először e három fogalom, ily értelemben véve, ellenkezésben áll

egymással;[1] másodszor, hogy külön mindenikök létesitése egyszersmind a jelen államokat sarkából kiforgatná; harmadszor, hogy azon esetben is, ha lehetséges volna ezen fogalmakat divatos értelmökben keresztülvinni, az emberiség nem fogná megnyugvását találni.

Rendkivül fontos e hármas állitás, a melynek gyakorlati bebizonyitásával a következő öt fejezetben foglalkozik; az ezekben összeállitott adatok fölötte tanulságosak.

Miután a kor vezéreszméi divatos értelmükben ellenkezésben állnak egymással; miután azoknak gyakorlati megvalósitása a mellett, hogy általános felforgatásra vezetend — az emberiség javát nem mozdithatná elő: „mindezeknél fogva meg vagyok győződve, — mondja — hogy azoknak, kik az állammal elméletileg vagy gyakorlatilag foglalkoznak, első *kötelességök*: *azon fogalmak igazitására hatni*, melyek a mint el nem nyomathatnak, ugy nem is valósithatók jelen formájokban, a fennálló rendnek felforgatása nélkül.“ (I. 172. l.)

Az államférfiaknak ezt az általa helyesen felismert kötelességét teljesitendő — rátér a következőkben az európai civilisatio kezdő korára, azokra az elemekre, melyekből fejlődött, hogy a XIX. század vezéreszméinek divatos értelmezését szembeállitsa azoknak eredeti s a civilisatióban egészen a legközelebbi századokig érvényesült jelentményével.

A nyugat-európai civilisatio — keresztény civilisatio; a kereszténység a civilisatio alapelemei között érdemleges helyet foglal el. Polgárisodásunk egész jellegének, az őt alkotó eszmék lényegének megité-

[1] Sikerülten kimutatja, mily sajátszerüen lett e három szó eredeti értelméből kiforgatva, igy pl. a szabadság — mindenfelé, kezdve Franciaországon — a népfelség elvét jelenti 51. l. Innen a «felséges nép» kifejezés, mely a valóságban körülbelül arra megy ki, hogy a nép — semmi. Adjátok vissza a szavaknak eredeti jelentésüket! — szokta volt mondani IX. Pius.

lése attól függ, milyen fogalommal bir valaki a kereszténységről, melylyel civilisatiónk kezdetét vette.

Eötvösnek ebbeli nézeteit tárgyalandók, azoknak kellő méltatására elsőben is a kereszténység lényegéről, megjelenésének alakjáról kell egyet-mást mondanunk.

1. A kereszténység ma sokféle alakban jelentkezik, illetőleg az emberek számos, hit és erkölcsi tanaikra, szervezésükre lényegesen különböző felekezetekre oszlanak s a mellett a valódi kereszténység követőinek vallják magokat. Bármely alakjában vegyük is azt, a kereszténység Jézus Krisztust tartja szerzőjének, a ki a zsidók földjén, Palesztinában, a görög-római civilisatio hanyatlási korában hirdette tanait. Természetes, hogy ő csak egy és nem sokféle kereszténységnek a megalapitója, a mint köztudomásra a kereszténységnek ezen sokféle alakban való mai jelentkezése — uj eredetü, a 16-ik század óta fejlődött; azon idő előtt kizárólag mint katholiczismus, vagy katholikus kereszténység a római pápa főnöksége alatt az egész világon elterjedt egyházzal azonosíttatott; a mi a keleti szakadár egyházakat illeti, azok is a kath. egyháztól való elpártolásukban birják eredetüket.

Egy tény vonul végig az egész történelmen Krisztus jövetele óta: a kath. egyház léte, müködése s ebben a kereszténység; a mi kivüle létezik és kereszténynek vallja magát: annak a történelem az egymást felváltó századokban ujabb helyet jelöl; megmondja: ki, mikor, hol és mely okoknál fogva hasonlott meg a már régen létezett kath. egyházzal, s miként lett megalapitója ennek vagy annak a ma is létező felekezetnek. A kath. egyház régi; Néro alatt vérzettek el azok, a kik nyugat-Európában megalapitották; a mi Európában kivüle a kereszténység neve alatt létezik, az mind uj, legfölebb keleten létezik egy-két felekezet, a mely az 5-ik századig viszi

fel eredetét; de létök feltételezi a kath. egyház létét, a melylyel meghasonlottak, hogy létezhessenek. Midőn Orbán pápa képét festették a sz. Callixt katakomba diszes falára, s nem messze tőle a szentség-kápolnáját, akkor egy Photius, vagy egy Luther kereszténységéről semmitsem tudott a világ.

Ezt a történelmi tényt szükséges szem előtt tartani, nehogy a mai állapotokat a kereszténység első idejével összezavarjuk; mert a történelemben elkövetett hysteron-proteron mindenkor, de különösen a civilisatio fejtegetésénél amugy is elárulja magát.

Ámbár a jelzett kronologikus adatok kétségtelenül mutatják, hogy egyedül a katholikus kereszténységről lehet szó az európai civilisatio kezdő korában, mégis a protestáns felekezetekre való tekintetből, a melyek az ősi kereszténység visszaállitóiként szeretnek szerepelni, tekintettel továbbá Eötvösre, a ki egy félig protestáns, félig naturalistikus kereszténységet helyezett a civilisatio elemei közé: röviden vázolandjuk a katholikus tant és a protestantismus nézeteit a kereszténység lényegéről: milyen volt a kereszténység megjelenése idejében, mit adott Jézus Krisztus a világnak,[1] intézménye mely alakban lépett az emberek közé?

a) A katholikus tan a kereszténység lényegéről ezekben körvonalozható. 1. Krisztus intézménye három elemből áll: hit és erkölcsi igazságok összegéből és szervezett egyházból.[2] Ezen hármas elemből álló intézmény Krisztussal és apostolai utolsójának (Jánosnak) halálával be volt fejezve, ugy hogy — akár a hit és erkölcsi igazságokat, akár pedig az

[1] L. Kereszténység és egyház az alapitás korában. Irta Döllinger J. Ford. a pesti papnev. m. e. i. iskolája. 1869. Az egyház társadalmi alakjáról a különféle rendszerekkel szemben l. Az egyház és az állam. Irta Moulart Nándor. Ford. ugyanazok. Két kötetben. 1884—5.

[2] Krisztus nem volt pusztán vallásalapitó, mint annyi sokan, — ő egyházat alapitott. L. Hettinger Fund. Theologie. Freiburg, 1879. II. 1, 11 sk. l.

egyház alapszervezetét tekintve — azontúl ezen intézményhez sem valamely tárgyilag (objective) uj, vagy vele ellentétes tan nem járulhatott, sem a letéteményből nem veszhetett el semmi.[1] 2. Krisztus és apostolainak a tana[2] le van téve a sz. irásban és az isteni hagyományban,[3] úgy azonban, hogy 3. ezen tannak a megőrzése, az emberekkel való közlése, a kinyilatkoztatott tan tekintetében felmerülhető vitás ügyek eldöntése a Krisztus által alapitott és saját isteni tekintélyével felruházott testületre van bizva, mely Péterrel kapcsolatban és annak joghatósági elsősége alatt tanitó, kormányzó egyháznak neveztetik, a mely tanitó egyházhoz csatlakozik a tanuló egyház vagyis a hivők összesége, az előbbitől isteni jog alapján különbözve.[4] A hivők a tanitó egyház közvetitésével ismerik meg Krisztus tanait, általa vezéreltetnek az üdv utján s vele egyetemben képezik Krisztus egyházát, mint egy nagy és tökéletes társaságot a földön.[5]

Ez a katholikus felfogás szerint a kereszténység lényege és eredeti alakja, a melyben az az emberek

---

[1] L. Hurter Theol. Dogm. Compend. 1885. I. 145. «Sed licet nos aut angelus de coelo evangelizet vobis, praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.» (Paulus ad Galat. 1, 8.) «Regula lucis est: custodi quod accepisti, neque addens aliquid, neque detrahens.» Epist. Barnabae n. 19. «Christi Ecclesia sedula et cauta depositorum apud se dogmatum custos nihil unquam in his permutat, nihil minuit, nihil addit.» Vincentii Lirin. Commonitorium c. 32. (Hurter opusc. Patrum. Edit. 2. vol. IX.) Ezt jelentette Krisztus szava a kereszten: Consummatum est. (Joan. 19, 30.)

[2] L. Krisztusnak apostolaihoz való viszonyáról s ezek tanitásáról: Die Theologie des heil. Paulus von Dr. Theoph. Simar. Freiburg, 1883. 5. sk. l.

[3] L. Franzelin kitünő müvét: Tractatus de divina traditione et scriptura. Romae, 1870. «Itaque, fratres, state et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem sive per epistolam nostram.» (Paul. Ad Thessalon. 2 ep. 2. 14.)

[4] Hurter i. mü I. 244. l.

[5] Hurter i. mü I. Tractatus III. Palmieri: Tractatus de romano Pontifice cum prolegomenis de ecclesia. Romae, 1877. Passaglia: De ecclesia Christi. Ratisbonae, 1853. Vol. I. et 1856. Vol. II.

közé lépett; ekként volt szervezve a Krisztus és apostolai által befejezett üdvintézmény, mely azonban a mustármaghoz hasonlóan a letett alapon külterjedelmileg tovább fejlődött[1] megtestesülve a kath.[2] egy-

[1] A Krisztus által megalapitott egyház élő szervezet, a benne letéteményezett tan életképes mag volt (a mennyek országa hasonló a mustár maghoz, az élesztőhöz — mondta Krisztus Math. 13, 31—4.), melynek tovább kellett fejlődnie hasonlóan az élő szervezetek természetes fejlődéséhez és a haladás józan fogalma szerint. A mi akár az egyház szervezetében, akár a letéteményezett tanokban mint későbbi fejlemény jelentkezik, az mind megvolt a Krisztus által letett alapban s abból ki kellett fejlődnie, mint — hasonlattal élve — a fánál az ágak benn voltak a törzsben, a törzs a gyökérben, a magban, bár a törzs későbbi a gyökérnél s a virág később fejlett, mint az ágak. De a kifejlés nem ujitás, nem megváltoztatása az eredeti tannak; azért csak az avatatlan csodálkozhatik a kath. egyház theologiáján, a kifejlett tanrendszeren; mert nem látja annak összefüggését azon alaptanokkal, melyek a későbbi tani levezetéseket mind magokban foglalták. L. erről Hurter i. mü 151. sk. l., de különösen Vincentii Lirinensis Commonit. az 5-ik századból, mely a kath. hitigazságok változhatlanságát s mindamellett a hitigazságok megismerésében lehetséges haladást oly nagyszerüen fejtegeti. Gyakorlati példával arra nézve, miként fejlődnek a letett alapon a részletes ker. tanok, mig az úgynevezett hitczikkelylyé lesznek, szolgálhat Wieser: Die Unfehlbarkeit des Papstes und die Münchener Erwägungen. Graz, 1870. Legtöbbnyire valósul az egyházi tan mélyebb és sokoldalú megismerésénél sz. Ágoston mondása: «Ab adversario mota quaestio discendi existit occasio» (De civ. Dei. l. 16, c. 2.) A hitczikkely (dogma) kimondása — sohasem valamely uj, addig ismeretlen tan felállitása.

[2] «Catholica ecclesia» elnevezés már sz. Ignácz († 107.) Smyrnabeliekhez irt levelében előfordul. L. Hurter i. mü 289. l. és De Smedt: Dissertationes selectae in primam aetatem hist. eccl. Gandavi. 1876. 269. p.

házzal, melytől fogalmilag igen, de tárgyilag nem különbözik.[1]

b) Ellenkező ezzel a 16. századbeli protestantismus nézete a kereszténység lényege és eredeti alakjáról, mely nézet öt pontba foglalható:

1. A protestantismus szerint az eredeti kereszténység egyház nélkül létezett, vagyis nem volt egyéb, mint bizonyos hit és erkölcsi szabályok összege, ha ugyan „az egyedül üdvözitő hit" szüksége mellett van valami értelme az erkölcsi szabálynak. Krisztus pusztán vallásalapitó volt; tanitó testületről, kormányzókról, kik a hiveket egy szervezett társulatban egyesitsék, az első kereszténység mit sem tudott. Hogy miben állott maga ez a tan, a melyet kereszténységnek nevezünk s mely a mai bölcseleti iskolákhoz hasonlóan toborozta hiveit, nehéz volna megmondani; mert a protestánsok Krisztus tana egyedüli letéteményesének,

2. a szentirást mondották: ez a keresztyén hit egyedüli forrása és szabálya, melyből mindenki maga olvassa ki Krisztus tanitását minden tanitó tekintély mellőzésével. Eltekintve ezen elvnek következményeitől, melyek folytán magok a protestánsok mindjárt kezdetben annyi nézetre oszlottak, a fő nehézség a sz. könyvek megjelölésében nyilvánult: melyek azok s ki vagy mi tanuskodik hitelességük mellett?

3. Azt állitották, hogy az első kereszténynél minden hivő közvetlen összeköttetésben állott Krisztussal; mert az üdv oeconomiájában közvetitőre nincs szükség.

Innen 4. az egyház alatt nem kell egyebet érteni, mint a szentek gyülekezetét, egyenlő jogú tagokat, a kik a világon elvannak szórva.[2]

---

[1] Az egyház és a kereszténység egymáshoz való viszonya, melyet Krisztus e két szóval «Elmenvén tanitsatok» (Math. 28, 19.) oly világosan kifejezett, kifejtve Hettinger: Apologie des Christenthums 1880. IV. 412. sk.

[2] Confess. Aug. VII.: Est autem ecclesia congregatio sanctorum, in qua evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta. Apol. p.

5. Krisztus ezen egyháza láthatatlan[1].

Az igy felfogott kereszténység kizárja a tekintély elvét, azért a protestantismus létrejövetele, a mely által állitólag visszaidéztetett volna az eredeti kereszténység — a kath. egyházi tanitó és kormányzó hatalom elleni küzdelemmel áll kapcsolatban. Tehát az eredeti kereszténység nélkülözte volna a tekintély elvét s mindazokat a kellékeket, melyek oly társulati szervezet létesitésére vezethettek volna, a mely mellett mindenki erkölcsi biztonsággal munkálhatná lelki üdvét. Annyit azonban meg kell adni e nézetnek, hogy szerzői Jézus Krisztust — Istennek, magát a kereszténységet pedig istenileg kinyilatkoztatott vallásnak tartották.[2]

Megvallom, hogy én sohasem tudtam magamnak tiszta képet alkotni erről a kereszténységről, hogyan honosulhatott volna az meg az emberek között, hogyan egyesithette az embereket ugyanazon egy tanban és üdveszközökben, hogyan fejthetett volna ki oly erőt, a melynél fogva a helyett, hogy a feloszlás magvait hintette volt el, — még állami vallássá is fejlődött — mint azt Eötvösnél látni fogjuk; — mert az igy felfogott kereszténység annyira elszigeteli hiveit egymástól, annyira belevegyül a láthatatlanba, hogy pl. a protestantismus idejében ilyen alakban felállitva önmagát kezdte megsemmisiteni s csakhamar eltünt volna a föld szinéről, ha a világi hatalmasságokba nem kapaszkodik, a kik, miután más czéljaik elérésére alkalmas eszköznek bizonyult, min-

148.: neque vero somniamus nos Platonicam civitatem; sed dicimus, existere hanc ecclesiam, videlicet vere credentes et justos sparsos per totum orbem. — Hettinger Theol. Fund. II. 8. l.

[1] Látjuk ebből, hogy a protestánsoknál ennek a szónak «egyház» értelme egészen meg lett változtatva. Vosen: Der Katholicismus und die Einsprüche seiner Gegner. Freiburg, 1885. 65. sk. l. V. ö. Hettinger F. Theol. II. 16. lap.

[2] A protestantismus sokat vitt magával az anyai házból, melyet elhagyott. Vosen i. mü 127. l.

dem erővel ügyekeztek őt védőszárnyaik alatt fenntartani.[1]

A történelem századai elég alkalmasak arra, hogy egy kis összehasonlitást tehessünk. Eltekintve attól, hogy a protestánsok a fenmaradt egykorú iratokból sohasem fognak kihozhatni ilyen keresztyénséget[2]: minek más bizonyitékot felhozni tévedésük felderitésére, mint a többszázféle keresztyén felekezet[3] csodálatosan ellenmondó felfogásait erről a keresztyénségről, — a melyek alapján kérdezhetjük, hogyan néz ki ez a visszaállitott ősrégi keresztyénség a protestantismus szine alatt? lehetett-e Krisztus ilyesminek a megalapitója? A 16-ik század előtt a kath. hitegység uralta Európát; ez fejlesztette ki a civilisatiót, kifejlesztette a ker. államot; létesültek a tudomány és a művészet nagyszerü remekei — emlékezzünk csak az ötvös-kiállitásra nálunk — szóval a katholikus kereszténység hatalmas alkotó erőnek bizonyult. Kiemelendő különösen az egység, mely egész lényét jellemzi.

Ellenben egy tekintetet is vetve a protestáns felekezetekre fel lehet ismerni, hogy azok tulajdonképen sem a bölcseleti iskolák, sem az igaz vallás ismérveit nem hordják magokon. Ugyan mit alkotott a protestáns keresztyénség mint vallási rendszer, hol vannak müvei? A 16-ik század óta igen alkalmasnak bizonyult arra, hogy az igazi kereszténység müveit

---

[1] A ki a 16-ik századbeli protestantismusban Luther, Calvin, Zwingli stb. személyére valami különös sulyt fektetne és személyi tulajdonságaikra akarná a nagy mozgalmat visszavezetni, — az a protestantismus létrejöttének okait félreismerné. L. Balmes: A protestantismus és katholiczismus vonatkozással az európai polgárisodásra. Pest, 1865. I. 13. l.

[2] A sz. iratoknak nem lévén az a feladatuk, hogy mindenki számára a ker. hit forrásául szolgáljanak, a protestánsok kezeiben az egész ker. hit felforgatásának eszközeivé lettek. «Hic liber est (s. Litterae) in quo quaerit *sua dogmata* quisque, invenit et pariter dogmata quisque sua.» Schwetz Theol. Fund. 538. p.

[3] L. Bartók J. Vallás-szabadság. Eger, 1879. 177. l.

lerontsa; de valamit felépiteni sem ereje sem rendeltetése nincs.

Nagyra voltak az első protestánsok avval, hogy az ősrégi kereszténység állitólagos alapelvét: a szabaditéletet a hit dolgában visszaállitották s mit eredményezett ez az elv az uj keresztyénségben? Azt, hogy követői a sz. irás tekintélyét, majd Krisztus istenségét megtagadták, az egész kereszténységet az emberi bölcselet termékei közé sorozták s leszállván a Luther és Calvin által kontemplált ősi keresztyénség magaslatáról pl. a minap nálunk is az ágostai és a református keresztyének az unitáriusokat — tehát Krisztus istenségét tagadó nem keresztyén felekezetet — a „rokon eszmék“ alapján saját társulatukba kebelezték.

Ám állitsuk ezt a protestáns keresztyénséget oda a civilisatio elejére s fejtsük meg az akkori kereszténység alkotásait, fejtsük meg azt a hatalmas egységet, a melylyel mint ker. katholika vallás az egész föld szinét megujitotta! (Folyt. köv.)

A BÖLCSÉSZET AZ OLTÁR LÉPCSŐINÉL.

Irta Dr. SCEPTICUS.

A tudományok parliamentjében a theol. kimondta Isten egységét és a józan ész képviselője: a bölcsészet megszavazta ezt.

Valamint egy az Isten lényegében, ugy végelemzésben egy a törvény, — «a qua universa lex pendet et prophetae», — egy az erény formája, — egy az emberi érzelmek gyupontja, a kedély első szülöttje, az akarat legszebb ténye, melynek a szenvedés küzdhomokja és a vértanuság ultimatuma: a szeretet.

Azon nagy szeretetet, melyet az örökkévalóság szüle, az idő ápolt, a keresztfa felmutatott az Oltár szentsége foglalja jelenleg magában, hogy titkos kicsinységben körülfogja azt, mit nagyságában a világ, magasságában az egek utolérni nem tudtak.

Szándékunk jelen alkalommal a megközelithetetlenhez járulni, nem mintha föllebbenthetnők titka fátyolát, mert ide még a cherubimi lángelme («copia cognitionis et scientiae diffusio») is alig volna elégséges. De ha áthatnunk nem is lehet, legalább körvonalait, a hogy ezek az ész előtt mutatkoznak, buvárkodva vizsgálnunk szabad.

Három lépcsőfokon kell fölemelkednünk, hogy a jelen kérdésnek magaslatához érjünk; mely nem jelenlétét bizonyitja, hanem ennek föltételezésével a módot keresi, mikép foglalhatja magában a kenyér és bor szine Krisztus urunkat? Az első lépcső a replicatio, a második a quantitas, a harmadik a substantia és accidens kérdése. Egy is elég volna ezek közül, hogy a tárgyalást, a legnehezebbek egyikévé tegye. Ki velünk akar tartani, meredek utra szánja el magát.

1. Replicatio.

A replicatio több helyüségben áll, mely szerint valamely lény egyszerre egy és ugyanazon időben több, különböző, — tehát nem azonos helyen van. Erre példát a természettudósok felmutatni nem képesek; — nincs rá eset a természeti képességük erejéhez mérten müködő erők között, hogy egyszerre lényi azonosságban több helyen lehessenek. A tapasztalat is felmondja a szolgálatot, az észnek önmagára hagyatva kell tehát itélnie; lehetséges-e ez vagy nem, és ha nem tudja indokolni, miért lehetséges, legalább ki tudja-e mutatni, hogy nem világos lehetetlensége?

Helyben lenni, kétféleképen lehet, először akkép, hogy a hely különböző részeinek a helyfoglaló tárgy különböző részei feleljenek meg, — ez az ugynevezett «circumscriptive», másodszor akkép, hogy a helyet egészen egy tárgy és azon hely részeit is ugyanazon tárgy töltse be, — azaz,

hogy az egész tárgy legyen az egész helyen és a hely részeiben is egészen, — ez az ugynevezett «definitive.»

Az előbbit a kiterjedt lényeknél, az anyagnál látjuk, az utóbbit az egyszerü lénynek tartja fenn az ész.

A helyi meghatározottságot illetőleg három eset lehetséges: mindenütt, sehol, valahol lenni. A legelsőt a végtelennek adjuk meg; a második a semmi vagy ezzel összeeső mathematikai ponté; a harmadik a véges és valóságos lények helyfoglalása. A teremtmény nincs mindenütt, hanem valahol. Egy lénynek egy hely az osztályrésze természetszerüleg, az a kérdés tehát nem önerejéből, hanem Isten erejéből, nem természetes módon, hanem természetfölöttileg, lehetséges-e ezen «valahol»-t szaporitani?

A helytöbbségben nincs ellenmondás, mert a lényt pl. a testet, meghagyja «*egynek*», ámbár több helyen van egy és ugyanaz; abban pedig, hogy *egy* lény, egy és ugyanaz, nincs ellenmondás.

Továbbá a *helytöbbség egyszerre* — *nem* ellenmondás, mivel ez csak ugy lenne, ha több helynek egy helylyé kellene lennie; ez nem szükséges, mert a *több* hely, több hely marad; abban pedig, hogy több hely, több hely legyen nincs ellenmondás.

A dolgoknak természetes helyfoglalása a térben, azoknak viszonya a térhez ugy látszik mintegy a csoda introductioja, előjátéka.

Tagadhatatlan, hogy minden dolog lényege *több helyre* született azon helyi, térbeni közönyösség vagyis indifferentia folytán, mely sajátsága.

Ezen helyi közönyösség a lények alapképessége és igy a többhelyüségnél Isten ezen alapképességet ténylegesiti, actualja, hatványozza.

A dolog nem teheti magát egy időben több helyre; de meg van benne a képesség, hogy tétessék más által t. i. az által, ki nem térben van, hanem kiben van minden tér, — Isten által. — A mi egyszer tökély, erő, képesség, az fejleszthető; mint láthatjuk: a mozgás gyorsitható, a terjedelem növelhető, a suly nagyobbitható, a szem éleszthető,

az akarat javitható, az ész emelhető stb.; *már pedig megszünik képesség lenni az, mi ténybe soha, senki által, semmiféle módon vihető át* és kérdjük vajjon a helyi indifferentia mit mond? Valóban csak addig indifferentia, ha *egyszerre többre* irányul, mint pl. ha indifferens vagyok, az iránt jobbra vagy balra menjek-e, ugy bennem ezen közönyösség *mindkét* irányt tekintve, *egyszerre* van meg, mert ha csak successive volna, indifferentiának nem is volna mondható.

Ne feledjük, hogy a lényeg ezen képessége igazság, az igazság pedig valósulhat, mert csak a való igaz és csak a mi igaz, lehet való. De mondja talán valaki, ha ez áll, ugy a sok, vagyis többhelyüség (multilocatio) mindenütt létté nőheti ki magát; ha a tárgy lehet egyszerre több helyen, lehet a tárgy egyszerre minden lehető helyen, azaz egész egyszerüen mindenütt és igy a replicatio az omnipraesentia iskolája. A felelet rövid és könnyü: a véges dolgokban helyi indifferentiájuk folytán van fogékonyság több helyre, de nem minden lehető helyre, mert ez a lény végtelenségét tételezi föl, mi ugy-e bár véges dologban nincs meg és igy benne nem is keresendő. «Igy tehát más a multipraesentia és más az omnipraesentia.»

Befejeztük a dolgot? Nem. Jegyezzük meg, hogy a lét és hollét kérdése esetékes dolgoknál egyáltalán nem *lényeg kérdés.*

A dolog lényege nincs *e* helyhez kötve; lényege igazságában és azonosságában megmarad tehát akkor is, ha nincs *e* helyen.

Első kérdés.

A test lényegéhez tartozik-e, hogy *ezen* a helyen legyen? Nem.

Második kérdés.

Lényegéhez tartozik-e, hogy *csak* ezen a helyen legyen? Nem.

Ha az első kérdésre nem-et mondtunk, a másodikra is nem-et kell mondanunk, igy kivánja a következetesség:

mert ha lényeges kivánalma *csak ezen* a helyen lenni, ugy lényege az is, hogy *ezen* a helyen legyen.

A testnek tehát sem az nem lényege, hogy *ezen*, sem az, hogy más helyen találtassék, lényege nem szenved akár *itt* van, akár *másutt*; a lényeg tehát ugyanaz, *ha itt van és ha másutt is.*

Mikor azt mondom, valami Erdélyben van, egyszerü állitást mondtam ki, *minden tagadás melléklése nélkül*; pl. ha állitom Isten Erdélyben van, tagadom-e, hogy másutt is van. *Egyik hely állitása, nem a másik tagadása.*

Vagy a dolog természete vonja azt maga után, hogy lehet *itt* és *amott*, de ha *itt*, akkor nem *ott*, és megforditva? De hiszen mint láttuk nem volt lényege, természete, hogy ezen egy helyen legyen, hogy lehet tehát lényegi kivánalma, hogy *csak egy* helyen legyen? — Tárgy, a mely *csak egy* helyen tud lenni, az szükségkép *csak ezen az egy helyen van*; mert a concret létben minden egyedi, a hely szintén és ezért, ha igaz, hogy csak egy helyet foglalhat el, akkor igaz, hogy csak egy egyedi helyet tölthet be, azaz természetének postulatuma, hogy csak azon az egyetlen helyen legyen, a hol van — ergo: helyet változtatni annyi, mint természetet változtatni!!! Igy beállitjuk a mozdulatlanságot, — furcsa tétel a phisicusok számára, kik szerint *föltétlen* nyugalom, veszteglés, megállapodás, maradás nincs . . .

Mások mondani fogják: képzelmi lehetetlenség egy dolog multilocatioja! Hogy a képzelem nehézségeket gördit elénk, azt elismerjük, épp oly joggal állithatná pl. nehézségeit a szem és a fül, — mondván, — a mit nem látok vagy nem hallok, az nem érthető, az lehetetlenség. A hegyeken tul fekvő tartományokat nem látom, tehát érthetetlenek. Tudomásunk szerint a képzelem épp ugy, mint a kültehetségek érzékiek, következőleg egyedi jelenlevő, vagy jelen volt tárgy külső esetéki megjelenitéseire szoritkoznak. A képzelemtől nem kell tanácsot kérnünk; többet lehet gondolni, mint érzékileg megjelenteni. Sas az emberi szellem, szeme az ész és ezzel tovább lát, mint a meddig képzelmének szárnya viszi.

Ki több helyen van egyszerre, — mondhatnók — távol van önmagától! Hogy volna az távol önmagától, ki mindkét helyen van — a helyek vannak távol — ő nincs, sem az egyiktől, mert ott van, sem a másiktól, mert ott van, sem önmagától, mert ugyanaz.

Ki több helyen van, az megoszlott önmagában! Hogy, hogy? Hiszen egészen van *mind* a két helytt.

A nehézségek más váriációja igy szól: Valamint nem lehet több időben, ugy nem lehet több helyen sem lenni egyszerre. Felelet: van egy kis különbség a két tárgy közt, mert a *helytöbbség* egyszerre lehetséges, ugy hiszem elég bizonyiték erre a mindenség positiv reális terjedelme, melyben több helyet lehet megkülönböztetni egyszerre, de több idő egyszerre nem lehet, mert az *idő lényege*, hogy ugy mondjuk, az *egymás után*, a folyás, a successio, a következés.

Hogy melyek a multilocatio következményei, az szintén eltérő véleményekre nyujtott alkalmat, lévén a philosophusok ősrégi dicséretes szokása, hogy nem tudnak mindnyájan megegyezni. Az egyik szerint a helykülönbség folytán, a személyes affectiók is változnak és ki jól érzi magát ott, itt beteg lehet, itt vétkezik, ott szent.

A másik vélemény csak annyit enged meg, mint különbséget, a mennyi helyi viszonylagosságokból okvetetlenül folyik; ez utóbbinál állapodunk meg.

A *compenetratio* a multilocatiotól annyiban tér el, hogy mig az utóbbi egy testnek több helyet, addig az első több testnek egy helyet keres. Kérdés! lehetséges-e?

A tőr penetrálja a testet, mivel részeit felszakitja; az ily penetratio nem elégséges, mert ez inkább egy helyről való kiszoritás, mint egy hely betöltése. Ugyszintén nem valódi penetratio mikor egyik test a másik porusába hatol, mert ezek vagy üresek voltak és akkor egyszerü helyfoglalás, vagy nem, és akkor, mint a fennebbi nem egyéb mint helyből való kiszoritás; az igazi penetratio ott van, a hol két test egy és ugyanazon helyet foglalja el.

A philosophusok majdnem mind kikelnek ennek lehe-

tősége ellen, de fensőbb tudás, a hit azt mondja: Krisztus zárt ajtókon át jelent meg tanitványainak.

Ha egyszer a tárgynak nem lényege *ezen* helyet foglalni el, ugy ezen helyre lépő tárgy az előbbinek lényegét nem sérti, nem dönti meg; csak ugy lehetetlen a compenetratio, ha a test *egyedül* azon egy helyet foglalhatná el.

A test lényege, hogy részekből álljon, azaz, hogy más és más entitas legyen, hogy helyen legyen; de sem az nem lényege, hogy *egy*, sem az, hogy *több* elkülönitett helyen legyen.

A részekben megvan a képesség, mely szerint egymáson kivül vannak, — ez természetes rátermettségük és igy az egymásonkivüliség állapota természetes helyzet. Következőleg hol a természet saját eredetiségében uralkodik, ott az extensio externa is megvan és ezen egymásonkivüliségből ered az impenetrábilitás.

Mint mondtuk, ha a természetnek szabad folyás engedtetik, akkor kifejti tényleg tehetségét és igy a részek *egy* helyen való léte nem önerejü müködés benne, hanem passiv lehetőség, «potentia obedientialis»; mert lehet valami az alsóbból a felsőbb által; amivé az alsóbb önmagából és önmagától nem lett volna. Változik természetes helyzete és rendje, mikor a Mindenhatóság keze müködik. — Az egymáson kivül való helyezettség ténylegessége beszüntethető pl. megszünik-e lenni a láterő, mivel tényleg nem látunk, — akkor ki szemét behunyja megis vakult. Jóllehet a látás nincs jelen, meg van a valóság, mely látni képes és ereje, melylyel láthatna. A test részekre oszlottsága és ezen részek egymásonkivülisége, ha be lesz szüntetve, megmaradt részekből állónak lenni, de nem egymáson kivüli részekből állónak.

Az extensio nincs tökéletesen számüzve, mert bármily kicsiny, nem olvad mathematicai pontba össze.

A multilocatio kettős: *discreta* egymástól távol eső, elkülönitett helyek között található; *continua*, mikor egy helynek egyes részében van a tárgy egészen.

Valamint az egész tárgy lényege nem birt egy egyedi helyszükségletével: ugy a részek természete sincs az elfoglalt térrészlettel akkép összeforrva, hogy róluk az elválha-

tatlanságot kellene kimondanunk és igy az egyik rész lehet ott, a hol a másik rész van, — ekkép van a tárgy *definitive in* loco.

Azt mondják ubi pars, ibi quantum. A kérdés alaposabb vizsgálata végett, kénytelenek vagyunk a quantum nehéz fejtegetéséhez fogni.

A mennyiség a lényterjedelmet, valamint a minőség a létmódot jelzi. Legáltalánosabb jelentése szerint a mennyiség erőt (quantitas virtutis), nagyságot, sokaságot, tökélyt stb. is fejez ki, — szigorubb értelemben az anyagra szoritkozik (quantitas molis) (tömeg mennyiség). Ekkép véve a mennyiséget, ez az egyszerü lényekben nincs meg; — tehát csakis az anyag vagyis az összetett lények sajátsága.

A quantummal közel rokon az extensio kérdése; de azért e ketőt összetévesztenünk nem szabad, mert lehet valami kiterjedt helyben, a nélkül, hogy önmaga kiterjedt lenne. Továbbá, mert nem a kiterjedés oka a mennyiségnek, hanem megforditva a mennyiség a kiterjedésnek; sőt a mennyiségnek tudják be, mint oknak azt is, hogy a test osztható, mérhető, áthatlan. Maga a kiterjedés nem állag, hanem az, a mi kiterjedt, az az állag; nem különben a mennyiség nem állag, hanem állag lehet a mennyiség alanya. A mennyiség alapföltétele a résztöbbség, a rész fogalma pedig azt követeli, hogy az egyik ne legyen a másik entitása; ellenkező esetben nem testtel, hanem egyszerü lénynyel van dolgunk. Ezen résztöbbség az *extensio entitativa.*

A részeknek egymáshozi és minden egyes résznek az egészre irányuló viszonya az ugynevezett *extensio interna,* hogy pl. a kéz a karral és nem a mellel van közvetlenül összekötve.

Az extensio externa pedig abban áll, hogy az a részek viszonya a helyhez, hogy egy rész a hely egyik, más rész a hely másik részében legyen.

Szükséges-e mindezen három extensio a mennyiség lényegéhez? Nem. Mit ad tehát a mennyiség lényegileg és okvetlenül a testnek? A philosophusok nagy része megegyezik abban, hogy a külső kiterjedés nem képezi a meny-

nyiség lényegét, mert ez a mennyiségnek külső és nem belső respectusa; mert a helyi kiterjedés okozat, eredmény, folyomány, más tehát ennek oka és gyökere; — lehetetlen ugyanis a külső kiterjedés (extensio externa), ha nincs extensio interna és extensio entitativa. Mivel pedig a lényeg oly alapvonást képvisel a dologban, melynél bensőbb és alaposabb nincs, könnyen kiviláglik, hogy az entitativa és interna extensio inkább tartozik a mennyiség lényegéhez, mint az externa. Hogy mikép maradhat el az extensio externa a más kettőtől t. i. az entitativa és internától, a természetfölötti replicatio kérdéséhez tartozik, melylyel jelenleg nem foglalkozunk. Lássuk inkább, lehet-e a testek többi tulajdonságait a mennyiség lényegének ezen magyarázatából megfejteni?

A test mint tudjuk osztható és valóban az oszthatóság lehetősége a résztöbbségnél — extensio entitativa — kezdődik, mert egyszerü lényeket, hol több rész nincs, osztani nem lehet. Az osztás ténylegesitése az egymásra ható erők egyensuly hiányából következik, egészen függetlenül a halmaz állapottól. A nyil hasitja a levegőt, viszont széttörheti a fát stb.

A test mérhető. A mérhetőség megkivánja a felvett egység többszörös alkalmazását; de lény, melyben résztöbbség nincs, nem mérhető, mert nincs mértékül felvehető egység hacsak nem maga az egyszerüségében egységes lény. A megmérhetőség a testrészeknek a helyrészekhez való alkalmazkodásából folyik. A test továbbá áthatlan (impenetrabilis); ide valami sajátságos expansiv erőnek gondolata, melybe több bölcsész kapaszkodik, nem elégséges, mert expansiv erővel az angyal is bir, mig az egyszerü lény szükségkép nem áthatlan, a test pedig természetszerüleg tagadhatlanul az. Az impenetrabilitas alapja az extensio entitativa, melyhez az *egész* alkotása szempontjából járul az extensio interna, — e kettőnek természetes folyománya az extensio externa, ebből pedig ered, az impenetrabilitas; mert a mig *külön* valóságoknak *külön* helyek felelnek meg; addig egy valóság nem engedheti át másnak *is* helyét, hacsak nem megy át annak valóságába.

Ezek után nem fogadhatjuk el Capreolus nézetét, ki egyenesen az oszthatóságba helyezte a mennyiség lényegét;

mert ámbár természetes összeköttetésben állanak, de mint ok és folyomány viszonylanak egymáshoz. Ugyanez mondandó Simplicius felfogásáról, ki a mennyiség lényegét a mensuralitásban kereste. Nem fogadható el Leibnitz állitása, ki bár többször e miatt megszorult, azt látszék állitani, hogy a testekben — melyek kiterjedés nélküli monasokból állanak — tulajdonkép mennyiség nincs; — a kiterjedés csak tünet, — a monasok egymásközti távolának tünete. Nem fogadható el Cartesius felfogása, mely szerint a külső kiterjedés a testek elválaszthatlan lényege. A helyes philosophia e kettő között halad és mig egyrészről a mennyiséget valóságosnak mondja akként, hogy maga a test mennyi: ugy másrészről nem köti a mennyiség lényegét a külső kiterjedéshez.

A quantitas lényegének ily formán történt megállapitása folytán erős ellenzésre találhatunk egy két scholastikus bölcsésznél. Szükséges tehát állításunkat érveikkel szemben bevitatni. Némelyek igy okoskodnak: a kiterjedés és testi mennyiség fogalma nem nyugszik az extensio entitativán vagyis résztöbbségen, mint alapon; mert 1) a résztöbbség tökéletlenség, ennek következtében ugyanis a test nem egyszerü; 2) a résztöbbség meg van a testben, mint testben, nem pedig mint mennyiben (in corpore, qua corpore, — non in corpore, qua quanto); 3) mert a mennyiségtől eltekintve is megmarad az anyagban a résztöbbség.

A felelet következőkép adható meg: 1) éppen azért, mivel a résztöbbség az egyszerüség hiányában tökéletlenség, a test nem egyszerü, hanem formaliter quantum, mig ellenben a szellemről csak virtualis quantitást állithatunk; 2) hogy van az, hogy résztöbbség mégis egyesegyedül testben van, — sem angyalban, sem lélekben, sem Istenben, — csak a testben van, mondom, mely eo ipso mennyi is? 3) az extensio externától eltekintve, megmarad az anyagban a résztöbbség, ez természetfölötti módon lehetséges; de hogy az extensio entitativától eltekintve, megmaradjon a résztöbbség, ez elgondolhatlan; mert az extensio entitativa maga a résztöbbség.

Mások, kik az oszthatóságba helyezik a quantum alapját igy beszélnek; quantum nincs, hacsak nincs többség; több

pedig nem lehet, ha nem osztható, és ráadásul idézik szent Tamást: «divisio causat multitudinem.» A felelet azonban nem nehéz: világos, hogy divisio causat multitudinem, osztás okozza a sokaságot tényleg, de nem osztható az, a miben lehetséges részek nincsenek. — Az oszthatóság valamint a mérhetőség tehát előbb tünik fel előttünk (quoad nos) ismeretileg; de nincs előbb mint a résztöbbség a valóságban (quoad se). Ámbár tehát az oszthatóság és résztöbbség időben összeesnek; ez utóbbi természetileg előbb való. — Ide illik szent Tamás ellenidézete: «divisio est causa multitudinis et est prior *secundum intellectum* quam multitudo.»

Mivel a mennyiségtudósok sokszor tesznek említést végtelenül kisebbedő vagy nagyobbodó mennyiségről, fölemlíthetjük a számot. A számot, némelyek igy határozzák meg: «numerus est multitudo numerata», mely meghatározás mit sem ér, mivel a meghatározásban előfordul a meghatározandó. Helyesebbnek találjuk ezt: a szám az egység által mért sokaság. Valamint a rend a többség egysége, úgy a szám az egység többszörösítése. A szám nem csupán értelmi alkotás (ész lény), hanem valóságos alappal bir a dolgokban; pl. ha három ember áll előttem, ezek nem csak akkor képezik a hármas számot, ha reájuk gondolok, hanem hárman vannak a nélkül is. A szám továbbá nem uj lényiség, mely a szám alá esőkhöz járulna; mert akkor ez, mint különvalóság nem lehetne az egésznek száma, hanem mint megszámlált tag az is a szám alá esnék. A szám alakja az utolsó egységtől függ, melyre kiterjed.— Ha a mennyiség csak mint mennyiség tekintetik, folyton növelhető és apasztható; ez esetben nincs szó tehát a realis sokaságról vagy számról, hanem tisztán a mennyiség elvont fogalmáról. Ennek végtelensége azonban nem tényleg, hanem képességileg állitható — azaz: sohasem mutat fel akkora összeget, hogy nagyobb ne lehetne és éppen ezért, mivel folyton nagyobb lehet, in potentia végtelen.

Eseték az, mi létében mástól függ először mint októl, azután mint létalanytól. Ha ezen körülirást nem alkalmaznók, könnyen esetéknek mondhatnók az egész vilá-

got, egyetlen állagul fogadva el Istent, mi közvetlenül a pantheismusra vezetne. A másban való lét az eseték főjellem vonása; többfélekép lehet azonban egyik dolog a másikban mint pl. az okozat az okban, a rész az egészben, a tartalmazott a tartalmazóban. Ezen módoknak egyike sem felel meg az eseték sajátosságának. Ezért mondja Aristoteles: in subjecto esse dico, quod ita est in aliquo, ut non sit ejus pars, quodque impossibile est esse sine eo, in quo est.» Miből kifolyólag az eseték meghatározásánál Aristoteles nem nevezi azt egyszerüen lénynek (ens), hanem a lény lényének (entis ens).

Megemlítendőnek véljük az eseték létének bölcsészeti indokolását; mert több helyen lehet olvasni, hogy van eseték és hány; de azt nem, hogy mért van minden véges állaggal eseték is párositva. Erre nézve a felvilágositás a következő: a végtelen lény, mely szükségkép minden tökélyt magában foglal, az a létmódokat is mind átkarolja; reá nézve tehát sem fok, sem erő nem gondolható, mely már meg ne volna. Igy pl. ki mindenütt van, nincs hely, melyben ne lenne; ki örökké van, nincs idő, melylyel együtt ne léteznék. Mig megforditva a a véges lény — legyen bármily terjedt — sok tökélyt, számtalan meghatározást, — melyet nélkülöz egyszerre magába föl nem vehet; — ezen körülmény az eseték létének ontologiai alapja.

Az eseték felosztása:

praedicamentale — v. i. lénytani eseték mindaz, mi valamely dologból, akár szükségkép folyik, akár a szükségesség kizárása mellett megvan benne pl. a tehetség szükségkép ered a lélek lényegéből, a habitus nem; *praedicabile* — v. i. gondolati eseték mindaz, mi valamely dologban, a lényeg érintése nélkül meg is lehet és el is maradhat; *belső* és *külső* a szerint a mint az állagot magában illeti, vagy inkább csak a körül, azonkivül van meg. A tehetség, például a működő állagban van és ezért belső, mint a régiek mondották *physicai*; mig a hely (locus externus) vagy bármely más külső meghatározottság, a dolgot saját valóságában nem

érinti. A régiek denominationes extrinsecae-knek nevezték. *Közvetlen* vagy *közvetett* az eseték a szerint, a mint az állagot magát hatja át, vagy egy más esetéki meghatározottsághoz társul. Miből világos, hogy mig egyrészről az állag az összes esetékek hordnoka: addig másrészről esetékben is lehetnek esetékek pl. a minőség föltételezi a mennyiséget, a mennyiség az állagot ámbár ugy a minőség, mint a mennyiség eseték. *Önállóak és módi meghatározottságok* (absoluta et modalia). Az absoluták az állagtól legalább az isteni mindenhatóság által elkülönithető valósággal birnak; a módok pedig külön realitással nem rendelkeznek. Kettős a scholasztikusok felfogása szerint az esetékeknek az állaghoz való tapadása, benléte: tényleges (actualis és képességi, aptitudinalis); kik az esetékeknek fentebbi t. i. absolut és modalis megkülönböztetését elfogadják, azok következetesen mindkettőnek a képességi bennlétet mindenkorra, de a tényleges inhaesiot az állagba folyton és szükségkép csak a módokban találják fel. Az esetékek továbbá *viszonylagosak és viszonytalanok*; a mint az állagot önmagában alterálják vagy tekintettel másokra pl. a mennyiség, a minőség viszonytalan.

Az accidens absolutum bölcsészeti kérdése ebben áll: van-e lénytani eseték, mely külön valóság legyen, mint az állag, melynek esetéke? Az accidens absolutum vagyis az önálló eseték kérdésének kettős tulajdonsága van: fontos és homályos. Innen magyarázható meg, hogy a bölcsészek — tekintettel az Oltári-szentség esetékeire nem nagy örömmel vagy legalább is félve szólanak hozzá. Az emberi ész tévedhetőségének daczára lehet ezen vagy azon a részen a valószinűség nevében állást foglalni. Felsoroljuk az érveket ugy mellette mint ellene.

I. Az eseték olyas valami, mely az állaghoz adatik vagy attól elvétetik. A mi pedig máshoz adatik vagy attól elvétetik, azzal tökéletesen egy és ugyanazon nem lehet; tehát más az eseték s más az állag valósága. Az esetéknek más a lényege, mint az állagnak; de egy és ugyanazon valóságnak nem lehet két vagy többféle lényege, tehát más az eseték, más az állag valósága.

Az esetéknek nem lényege, hogy tényleg az állagban legyen, hanem csak hogy természetszerüleg abban lenni kivánjon. — Már pedig sok minden történhetik természetfölöttileg, a mi egyedül a dolog természetét tekintve nem kivihető; az eseték valósága tehát az állag valóságától elkülönithető — azaz más. Igaz, hogy vannak esetékek, melyek az állagon kivül nem lehetnek, azonban ez nem onnan ered, hogy esetékek, hanem abból, hogy ilyen esetékek. Mivel tehát egyes esetékek az állagtól külön realitással nem birnak, nem következik, hogy a többi sem bir. Ide járul az egyház tanitása, mely igy hangzik (Syn. Tridentina): «Quoniam ea accidentia Christi Corpori et Sanguini inhaerere non possunt, relinquitur, ut supra omnem naturae ordinem ipsa se, nulla alia re nixa, sustentent. Haec perpetua acconstans fuit Ecclesiae doctrina.» Tehát az egyház tanitása szerint vannak accidentia absoluták.

Szent Tamás is ezen nézet felé hajlik (III. q. 77. a. 1.), midőn azt mondja, hogy Isten a véges okok eredményét, közvetlenül, ezek nélkül is végezheti és igy fentarthatja az esetékek valóságát és igazságát, az állag elvonása mellett is.

E mellett látszik szólani sz. Bonaventura, ki ekkép nyilatkozik: Accidens *quamvis non sit in subjecto* non tamen separatur a sua definitione, imo ei convenit, quia aptum est esse in subjecto.« Szavaiból tehát kiviláglik, hogy az eseték képességét (aptitudo), tendentiáját az állaghoz megtartja, de azonkivül is lehet «quamvis non sit in subjecto.»

Az Oltári-szentség esetékei hatnak érzékeinkre, a módok pedig, mint módok nem hatnak, hanem igenis a valóságok. Az állag azonban a Szentségnél egészen más, mint volt azelőtt, — tehát maguk az esetékek valóságok.

A lélek állaga lényegével egy, de lényege nem egy aktusaival, tehetségeivel — ezek pedig valóságosak; tehát van eseték, mely az állagtól külön valóság. Bebizonyitom: a lélek aktusai, mint a gondolat és az akarati elhatározások folytonosan változnak, ha tehát ezek képezik a lényeget, az aktusok szerint amaz folyton más lenne mi azonban el nem fogadható, mert a lényeg állandó. Ugyanez áll a tehetségekre nézve is. Mert a lényeg egy, a tehetségek száma több; egy tehetségről

sem mondhatni tehát, hogy kiteszi a lényeget; a lélek ugyanis nemcsak egyre képes. Ezt, t. i. az esetékek külön valóságát kívánja szellemünk tökélyesbülése, mert hogy lehet valami tökéletesb, anélkül, hogy valami uj járulna hozzá.

Ellene szólnak a következők: Az aktus eseték, de nem külön valóság; mert P. Kleutgen szerint «die Thätigkeit ist der thätige Geist selbst.» A szellem tökéletesülése szintén eseték; de nem külön valóság, mert a tökéletesülésre a képesség egyesen a szellem állagában van; ugy hiszszük tökéletesedni a szellem nem fog, ha maga az állaga nem tökéletesedik.

Igaz, hogy a szellem állaga, valósága ismereti és akarati aktusaiban változáson megy át, de miért volna egy önerő által okozott változás egy, mivel teremtett és véges, tehát szükségkép változó állagvalóságban lehetetlen? Miért mondjuk tehát ugy az aktust, mint a potentiát sz. Tamással accidenseknek? A felelet nagyon egyszerü: a lét (existentia) a lényeggel nem egy, mert egy lény van csak, kinek a lét lényege: Isten. De azért a lét a lényeg valóságától nem külön uj valóság. Az aktus szintén nem állag, hanem muló módosulása az állagvalóságnak; ebben áll a véges állag sajátsága, hogy a ténylegességből kibontakozva átmehet ugyanazon állag és valóság más aktivitásba. Ugyan ez áll a potentiára nézve is, mert a potentia az állagnak tényre való irányzottsága (principium proximum operationis); valódi és az állaggal összeesö működési képesség ott van, hol a lényeggel összeesö lét van; a potentia operativa tehát annak lényege, a kinek a lét is lényege. Ezt jelenti a sokat hangoztatott axioma «entia creata constant actu et potentia» «Purus actus solus Deus.»

Az Oltári-szentségből merített bölcsészeti nehézségre ekkép válaszolunk: Krisztus Urunk valósággal jelen van a Szentségben, valósággal átváltoztatja teste és vére állagává a kenyér és bor állagát; az esetékek nem mennek szükségkép változáson át, mert minden véges állagban megvan a fogékonyság többféle esetékek alatt állani és esetékekben jelentkezni. Krisztus megtarthatja szent Testének állagvalóságában azon esetékeket és vehet fel másokat; nincs abban semmi lehetetlenség, hogy

a szent Ostya kék és ne fehér legyen, négyszögü és nem kerek stb. Azért tartja meg a meglévőket, mert nincs ok rajtuk változtatni; továbbá valamely esetéket csak meg kell tartania, mert nem oly lény, mely tisztán állag-örök és végtelen, ilyennek sem Krisztus sz. Testét, sem a megdicsőült testeket nem mondhatjuk. Krisztus továbbá Szentségében érzékelhető akar maradni, — látható, izlelhető, tapintható «Sacramenta enim sunt propter homines»; erre pedig a volt esetékek megtartása alkalmas.

A természetfölötti állapotban lévő állag nem szünik meg képesnek lenni esetékek viselésére; mert akkor megszünnék állag lenni. — Az sem akadály, hogy az egyház tanitása szerint: «Accidentia in sacramento altaris sunt sine ulla re subjecta» i. e sine subjecto connaturali sunt; a replicalt Test nem alanyuk, hanem csak mintegy alanyuk. — Igaz, hogy a Szentségben a szín, a suly, a terjedelem valódi (realis), ennél kézzel foghatóbb igazságot alig mondott ki hitünk és nem szükség Isten rendkivüli, az embereket csalódásba ejtő operatioira hivatkozni, mert ilyen müködések Isten részéről nincsenek. — Apparentia azaz látszat nem az esetékeket, hanem ezek alanyát az állagot tekintve forog fenn; mert nem az látszat, hogy ott fehérség van, hanem az látszat, hogy ott még kenyér van. Ezért mondja az egyház énekében «kenyérszín» «borszín.» És ezért nem fogadjuk el se Drouven se más tudósok okoskodását, — midőn az «apparentia» szót az esetékekre alkalmazzák.

Az sem nehézség, hogy pl. nagy mennyiségben consecralt bor részegít, mert ámbár Krisztus vérének nem természete részegíteni; de nincs physicai, chemiai, szóval természeti erőhatás, (az immanens élet actiót kivéve) a mit egy természetfölötti állagerő véghez vinni ne tudna. Az esetékek Istentől Krisztus Teste és Vérének valósága által tartatnak fenn.

Arra pedig, hogy az egyház kijelentéseivel szemben mikép védjék magukat azok, kik esetleg ez utóbbi vélemény és magyarázati mód mellett foglalnak állást, intézhetjük a Constanzi zsinaton jelen volt Péter bibornok szavait; — a

8-ik ülésben éppen az Oltári-szentség emlittetett, — Krisztus jelenlétének igazságát kijelentve igy szólt: «Hoc decreto Patres nihil aliud nisi Wikleffii errorem (panem in Christi corpus converti Wikleff negabat) proscribere voluisse et merito quidem, quaestiones vero mere philosophicas, quae in utramque partem sine dispendio fidei agitantur, Ecclesia gravioribus negotiis occupata non discutit, sed philosophorum concertationibus permittit.

A Leibnitziano-Franzelin hypothesisről csak annyit mondunk, hogy a transiens actiót annyiban szabad erőátvitelnek tekinteni, amennyiben az inkább erőfelköltés; az ütés, mit a kalapács a vaslemezre gyakorol, a vaslemez részecskéi által továbbittatik és minden bizonnyal a kalapácsból nem megy át darabka sem; az pedig, hogy az actio az agens nélkül utnak indul, még a hypothesis nevét sem érdemli.

Vajjon mindezért fel kell-e állitanunk a tételt, hogy az eseték külön valóság? Ha csakugyan nincs a dolognak egyszerübb magyarázata, úgy visszatérhetünk az eseték külön valóságához.

Minden esetben legyen áldott az, ki — bár a módot nem találjuk mikép —, de igazán szentségében közöttünk lakozik.

Mindezt jobban megérthetjük majd ott, a hol Isten az örökkévalóság jogarával kormányozza az idők folyamát.

SOMOGYI KÁROLY ÉLETE.

(1811. apr. 1. — 1888. márcz. 20.)

Irta FERENCZY GYÖRGY.

(Folytatás.)

Somogyi a «Religio» 1859. évfolyamának decz. 3-iki 44-iki számában valláserkölcsi szempontból irt czikkben felhivja olvasó közönsége figyelmét az «Idők tanúja» kath. irányú

politikai napilapra, melyet a püspöki kar helyeslése mellett a következő 1860-ik év elején Lonkay Antal volt megindítandó.[1]

[1] Miután a «Religio» a vádtárgyát képező eme czikket nem hozhatta, sem más lapban nem közöltetett, csupán a «Tanodai Lapok» 1859. 51 számában — adjuk azt itt tökéletesebb tájékozás végett teljes szövegében:

«Pest, decz. 1-én. Miután az ‚Agence Havas' és a ‚L'Univers' Párizsban, sőt a mi több, az ‚Indépendence Belge' is tud róla, nekünk lehetetlen tovább is ignorálnunk, hogy Pesten egy nagyszerű vállalaton dolgoznak, t. i. egy uj ‚L'Univers' létesitésén, legalább a párizsi egy ilyent, egy ‚magyar Univers'-t vár a keletkezőben levő ‚Idők Tanu'-jától. Mi azonban egyedül a tek. szerkesztő által közrebocsátott programmhoz tartva magunkat, azt közölhetjük a szóban levő vállalatról, hogy az ‚független politikai és tudományos tartalmú magyar napilapot' tervez, mely 1860-iki jan. 1-től kezdve, ‚Idők Tanuja' czim alatt, mint *‚egyetemes* magyar Ujság' (tehát ennyiben csakugyan ‚Univers') fog megjelenni. Mellőzve a tervezett lap politikai jelentőségét, melyet ugy is csak a kivivott siker fog annak az illető téren kivívhatni, mi csupán azt hiszszük méltán kiemelendőnek, hogy az ‚Idők Tanuja' katholikus, következőleg a katholikus egyház valláserkölcsi alapelveihez hű s annak érdekeit előmozditó lap akar lenni. «Mi — mondják a tulajdonos kiadó és szerkesztő Lonkay Antal és főmunkatársa Garay Alajos, — mi mint a katholikus egyház rendületlenül hű, hálás és szerető fiai, nem volnánk őszinték, nem szeretnők az igazságot, ha be nem vallanók a férfias becsületesség nyiltságával, hogy az ‚Idők Tanuját' a katholicismus örökfenségű alapelveiben, változhatatlan, de a formákban az idővel haladó, az emberiségnek minden jó haladását előmozditó, a tudományt és müvészetet fölkaroló és nemesitő, isteni szelleme fogja átlengeni.» Jóllehet éppen ezen következetességből, az Isten kikutathatlan bölcsessége által megengedett világtörténeteti tények iránti tiszteletből s éppen a catholicismus által kifejtett valódi humanismus és testvériség szempontjából, a két magyar haza különböző felekezetei között a legszebb testvéri béke, szeretet és honpolgári egyesség föntartását fogja állandóan és buzgón hirdetni.

Mindent, ki ily szándékkal fog akár szépirodalmi, akár publicistai, vagy tudományi pályán tollhoz, üdvözlünk a kevés öröm-, annál több munka-, nehézség- és fájdalommal telt téren, melyen az igazság és ezt elhomályositni törekvő csalódások (vajha nem egyszersmind csalások is!), önzés, megrögzött előitéletek és roszakarat küzdelmének emlékeit, évezredek óta örökíti a történet s naponkint láttatják korunk hir- és egyéb lapjai. Mi soha sem kételkedtünk rajta (s valóban a legujabb tapasztalatok nem oly nemüek, hogy eziránti meggyőződésünk változtatására okul szolgálhatnának), miszerint éppen nem vagyunk a valláserkölcsi jobbirányú, s a kath. igazság győzedelmét őszintén akaró s előmozditó organumoknak oly bőségében, hogy egy, magát ilyenül nyilvánitó ujabbat, az anyagi jóllétet is egyedül nemesitő, megszentelő, sőt biztositó szellemi jó, az erény és igazság nevében örömmel fogadni ne

A «Religio» nevezett számának a következő vasárnapon kellett volna megjelennie, a kitüzött idő eljött, Somogyi azonban hiába várta a példányokat; kérdezősködésére az ügynökségben elébe adták az alelnök (Danielik János) tilalmát, mely a lapot a nyomdában visszatartatni rendeli. Mint később értesült a felelős szerkesztő: «a lap tartalma után kérdezősködés gyönyörü szerepével mások előre megbizat-

---

kellene. Mi sohasem fogunk ennélfogva a pártosság, kenyéririgység vagy hiu dicsőségért hevülő állelkesedés nagy szavait hangoztatók karába vegyülni: előttünk mindig az volt és lesz az czél, hogy az igazság ügyének, tehetségünk szerint, és így ha nem éppen nagy siker reményével, legalább őszinte lélekkel szolgáljunk. Egyedül azt kötjuk ki magunknak, hogy az annyi remény- és félelem-, előlegezett kegy- és gyanusitással találkozó lapról akkor szólhassunk, ha annak legalább első számait olvastuk. Ugy hiszszük, ennél többet a t. szerkesztő sem kiván, s a testvéri jóakarattal annál inkább megelégszik, minél nagyobb mértékben és több oldalról kénytelen az ellenkezőt tapasztalni. S ez az, minek örülni nem lehet. A katholikusság ellen tétetik kifogás, mint melynek a politikában állitólag nincs helye. Nem akarunk ezt illetőleg vitába keveredni, mi csak is a kath. irányt és érzületet tartjuk pártolandónak, mely valamint az elméleti s gyakorlati tudományok bármely ágában, ugy a politikában is nem lehet helyén kivül. Vagy talán a világ állapotával nincs is a kath. embernek, s a világban élő egyháznak semmi köze? Vagy az e téren, mint bármily más tudományos előkészületet kivánón föllépni akarónak szükségkép megkell kath. hitét és papi jellemét (mint a ‚tisztelendő úr' olyan gúnyosan volt némelyek által kiemelve!) tagadnia, s helyette a közönyösség vallását elfogadnia, mihelyt politikai véleményt akar nyilvánitni? Az ezt hivők fölteszik, hogy csak is ily emberek csinálják napjainkban a politikát. De hiszen még ha igy volna is annál kivánatosb és sürgetőbb lenne egy ellenkező meggyőződésnek is tért nyitni, melyet mi végetlenül üdvösebbnek tartunk. Nem oly lapot értünk mi egy valóban kath. irányú politikai lap alatt, mely akár van igaza akár nincs, a vitatkozó felek egyikének csak azért itéli oda a babért, mert katholikus, és kárhoztatja az ellenfélt, mert prot., vagy más vallású. Mit teend ugyanis, ha fájdalom! a küzdelemre szállt pártok egyaránt katholikusok? Hanem értünk olyat, mely előtt tisztán áll az emberiség és ennek javát munkálni hivott becsületes politika czélja; s mely a religióban, még pedig a kath. religióban látja az egyedüli biztositékot e magasztos czélnak elérhetésére. Oly lapot értünk, mely a szorosan nem vallási eseményeket is hivői tapintattal tudja az isteni Gondviselés atyai tervébe illeszteni, s azokból vonható nagy tanulságokat mindenkire nézve hasznosakká tenni. Lapot, melyben ne magasztaltassék az Istentől rendelt hatalom megvetése s az egyház és kinyilatkoztatott hit megdöntésére irányzott titkos vagy nyilt harc, de még csak ne is legyeztessenek a kath. hit és egyház által nem helyeselt akár felforgató,

tak; ellátatva a lefoglalást is megrendelő s csak a beállott eset alkalmával elömutatott alelnöki parancsolattal.»[1]

Az alelnök eme lefoglalás után azonnal kisietett Fóthra az éppen utra készülő elnök gróf Károlyi Istvánhoz, ott ki-

akár lassan ölő méreggel teljes mozgalmak és vállalatok, nyilatkozatok és eszmék, szónoklatok és könyvek.*) Ezt mondjuk mi kath. irányú lapnak, mely nem vallási tárgyú czikkével is támogassa a kath. meggyőződéseket és kegyeletes érzelmet; ne pedig aláásni, megvesztegetni törekedjék azokat frivol, közönyös, sőt ellenséges irányú megjegyzéseivel. Legyen az ‚Idők Tanuja' ily értelemben vett kath. politikai lap: ugy tagadhatatlanul nagy hiányt fog fedezni, kiáltó szükséget elégitend ki, s ezreknek áldása fogja az abban résztvevő igazságbarátokat jutalmazni.»

*) «Például, minden legkisebb sérteni akarás nélkül idézzük a legközelebbi, tehát tegnapi számokat a pesti nagyobb lapokból: a ‚Pesti Napló' (273. sz.) egy tavaly megjelent munkát (‚Nőélet a mormonoknál'), mint ‚igen érdekes'-t ajánl, s mely ‚az olvasást igen megérdemli': holott ugyan e munkát egy szakértő, csakhogy kath. olvasója a ‚Családi Lapok'-nak, csak azért nem csusztatott a nagy árok szélén lepörgő homokkal a mélységbe, vizetfogó rendkivüli lomnak, mert módnélkül sajnálta érte valódi birtokosának megfizetni a két pengő forintot.' Indokolt véleményét nem akarjuk bővebben igazolni, olvashatni azt a ‚Családi Lapok' II. köt. 1. f. (39 és köv.). Csupán azt jegyezzük meg, hogy kath. lap, egy, legtisztább kath. meggyőződésen alapuló kárhoztatással szemben, nem fogná az olvasót oly dilemmába hozni, hogy egyik vagy másik tudósitót nem eléggé őszinte-, vagy tudatlan- és rágalmazónak tartsa, ki őt tévutra vezetni kivánja. Egy másik lap pedig a pápai hadsereg számára Bécsben toborzott egyéneket ekkép jellemzi: «A várost foglalkodtató helyi ügyek közül első helyen áll a pápai hadsereg számárai toborzás; ilyenkor tél elején minden évben kivánatos lenne egy kis toborzás, mely a fővárost többé-kevésbé kétesszellemű dologtalan proletártól megmentené, ezen évben még kivánatosb, minthogy a bécsi önkénytesek váratlanul gyors hazajövetele által ezen elemnek nagyszámú képviselete lőn disponibilis, többféle kihágás vagy betörés s éjjeli kaland a glacis-kon, a rendőrséget mód felett igénybe vevé.» Kath. lap ilyesmit ismét nem fogna irni, mivel ez csak nevelné azon ugy is eléggé elterjedt idegenkedést, melylyel a politikai vulgus a pápai kormány és ennek védelmére gyűjtött serege iránt viseltetik: de meg nagyon is szembeszökőleg támadja meg azon tapasztalati, s fájdalom! borzasztó tények által bizonyitott igazságot, miszerint ama ‚kétesjellemű' egyének, kiket a bécsi levelező a pápai seregbe igen illőknek tart, éppen nem itt, hanem az ellenfél táborában találtatnak... Már csak e pár adatból is látható, hogy kath. szellemű lapot, melyben efféle, kath. érzést sértő dolgok ne találtassanak, jó lesz kiadni; s már az is nagy nyereség lesz a kath. ügy- és iránta rokonszenvet érző közönségre nézve (pedig van ilyen is), ha oly lapot olvashat, mely nem sérti, legalább szándékosan és könnyelműleg, vallásos érzeteit: mig a más szellemben szerkesztett lapok irói, mint látszik, éppen azáltal ügyekeznek kitünni, hogy nem kath. érzelmeket nyilvánitanak, és az előttük nem kedves ügynek egy-egy oldaldöfést adni szeretnek. Engedjék meg, hogy lehessenek olyanok is, kik e példát nem követik, hanem irhassanak úgy, mint a jó katholikusok óhajtják. Hisz a nem ilyenek efféle lapokat tartani ugy sem fognak, s igy legkisebb sérelem sem fog akár rajtok, akár a hirlapi irodalmon elkövettetni.»

[1] Religio 1860. 12. sz.

eszközölte egy Somogyihoz intézett levélnek aláirását, melyben ez felszólittatik, hogy a «Religio» nevezett számát ujra szerkeszsze, kihagyván a szóbanlevő lapra vonatkozó czikket, különben a kérdéses szám közrebocsátása meg nem engedtetik a ‚társulat' részéről. Ürügyül az állittatván, hogy a ‚társulat' politikába nem avatkozik. Somogyi az elnöki levelet vasárnap késő este átadó társulati hivatalnoknak azt felelé: «Hogy a kérdéses czikk helyébe mást tenni egyáltalán szándéka nincs, hogy erről a jövő számban talán nyilatkozni is fog és hogy végre azt miután a censura át bocsátotta, senkinek sem áll jogában letiltani.»

Igy történt azután, hogy alelnök decz. 7-re a «Szent-István-Társulat» választmányi tagjait gyülésre hivta össze, olyképen azonban, hogy mig az ő párthivei kellő időben, addig Somogyi tisztelői csak alig néhány órával a gyülés előtt kapták a meghivást. Az ülésen főleg Somogyi ügye került a szőnyegre, a mennyiben elnök gróf előbb emlitett levele terjesztetett elő s egy másik, a melyben a választmányt értesíti, miszerint nehogy a társulat politikába avatkozni látszassék, és a lap következő számainak folytonos visszatartóztatás által további botrányokra szolgáltattassék alkalom, felkérte a b. hprimást, «hogy ha a társulat által a ‚Religió'-nak kiszabott korlátok szükeknek találtatnának, annak jövendőrei, de más által történendő kiadásáról legjobb belátása szerint intézkedni méltóztassék.»[1]

Ezek után bár Szabóky Adolf kijelenté, hogy megbizása van Somogyi részéről tudomásul adni, miszerint ő a szerkesztésről és igazgatóságról lemond; a szenvedélyes ellenfelek erről hallani sem akarván letétetést sürgettek s csak Szántófy prépost, Sujánszky plébános, Grynaeus és Zalka egyetemi tanárok erélyes tiltakozása folytán módosittatott a letétetés a szóbelileg jelentett lemondás elfogadásává és pedig érdemeinek elismerésével.

Az ügy a bibornok hprimáshoz is fölterjesztetvén elnök és alelnök részéről; a kellő informatiók alapján adott vá-

[1] Mindkét levél olvasható: a ‚Religio' 1859. évf. II. 47. sz.

laszban Somogyi eljárása éppen nem helyteleníttetik, de sőt a b. hprimás határozottan kívánja, hogy Somogyinak elégtétel nyujtassék és még a ‚Religió'-nak szerkesztői s kiadói jogát is reáruházza.[1]

Az 1860. jan. 5-iki választmányi ülés igyekezett is, azután némileg orvosolni a Somogyinak okozott sérelmeket, a mennyiben Danielik a következő nyilatkozatot tette: «Én a nt. igazgató urat tisztelem, s tiszteletemet minden alkalommal szóval-tettel kitüntetni iparkodtam. Ily évek hosszu során át tanusitott magaviselet feljogosit engem arra, hogy feltegyem, mikép szavaimban megnyugszik mindenki, a midőn állitom: hogy a decz. 7-ki gyülésén általam mondot-

[1] A b.-h.-primás levele igy hangzott: «A Sz.-István-Társulat tisztelt választmányának Pesten. Minél nagyobb örömmel és részvéttel kisértem mindenkoron a Sz.-István-Társulat eddigi üdvös, a kath. hit és egyház, különösen a jó és olcsókönyvek terjesztése által honunkbani istápolása- és szilárditására irányzott buzgó törekvéseit: annálinkább elszomorodtam, midőn azon összeütközésről értesültem, mely a ‚Religio' czimű egyházi és irodalmi lapban közzététetni szándéklott bizonyos czikk alkalmából, a nevezett társulat kebelében, jelesen a decz. 7-ki választmányi gyülésen előadta magát. Ily fölöttébb sajnos eseményeknek, melyek, ha ismételtetnének, magának az annyira érdemes társulatnak fenmaradását is koczkáztathatnák, jövőre elejét veendő, — de azért is, mivel illő és szükséges, hogy az emlitett lap egyházi minőségénél fogva, azon egyház hatóságától közvetlen vegye utasitásait, melyeknek a Sz.-István Társulat kezében, e társulat szűkebb munkássági körének tekintetéből alá van vetve, ezennel fölszabaditom, és a fönczimzett társulat mélt. gróf elnökének e hó 5-ről kelt megkeresése értelmében ugyanazon lap további kiadásának gondjától felmentem. Egyuttal a t. választmánynak tudtára adom, hogy nt. s tudós Somogyi Károly társulati igazgató úr, kinek valamint általában az egyház, úgy különösen a társulat iránti érdemeit maga a decz. 7-ki választmányi gyülés is, nemcsak egyes szólt tagjai által, de testületileg is elismerte, legkevésbbé sem kétkedve indokainak tisztaságáról, melyektől a ‚Religio' czimű lap szerkesztésében vezéreltetett, — egyedül irántami, mint főpásztora iránti fiúi engedelmességből késznek nyilatkozott, igazgatói hivatalát jövőre is viselni. Ezeket a t. választmány értésére adva, többiben a társulat alapszabályai értelmében felhivom, hogy kötelességéhez képest az emlitett összeütközés alkalmából egyesek részéről, különösen a társulati igazgató urra nézve előfordult minden sérelmet a kath. igazság és szeretet szellemében orvosoljon, s engem azután ezen orvoslás mikénti foganatositásáról és eredményéről, ugyis mint a társulat védnökét, ugyis mint megyei főpapját, értesitsen, stb. . . . Esztergom, 1859. decz. 29. Scitovszky János bib.-primás.» (‚Religio' 1860. félév. 4. sz.)

takat csak az elv és ügy iránti buzgóságom, semmi esetre pedig valamely személyes elfogultság, még kevésbé indulat mondatta velem. Ha tehát mégis akár egyes kifejezéseim, akár pedig előadási modorom ilyesminek gyanitására szolgáltatott alkalmat, kérem a gyülést ezt, mint általam teljesen nem szándékoltat tekinteni, és e nyilatkozatomat jegyzőkönyvbe igtatni elrendelni.»[1]

Ugyane gyülésen a társulat elfogulatlanabb tagjai azt is kimondták, hogy Somogyinak tökéletes joga volt a «Religióba» mely nemcsak a Sz. István-Társulat, hanem egyszersmind és főleg a kath. anyaszentegyház érdekeit képviseli, igtatni a koránsem politikai horderejü czikket.»[2]

Magatartásának jogosultságát azonban a legérthetőbb világitásba helyezi Somogyi önmaga, midőn a ‚Religió'-ban közzétett önvédelmében a többi közt igy szól: «Vajjon megtilthatja-e egy kath. társulat, egy kath. egyházi lap *felelős* (de nem a társulat, hanem egyedül csak a polgári s egyházi legfőbb hatóságok irányában felelős) szerkesztőjének, hogy lapjába ne vehessen föl oly irodalmi termékek ajánlásaul nézett czikkeket, mely irodalmi termékeket maguk a főpásztorok ajánlottak? Nem egyes személyek, — vagy ezek érdekeiről van itt szó; hanem az a kérdés: valjon van-e bármely kiadónak, még inkább egy, a főpásztorok védnöksége alá helyezett, kath. egyletnek arra joga, hogy ily eljárás által, a lapot megfoszsza tulajdonképeni jellemétől, hatása- és szabadságától?... Szerintünk egy kath. társulat, mely éppen a közanya, a római kath. egyház czéljainak előmozditására alakittatott, csak ezen egyház szellemében müködhetik jogosan. Neki nem lehetnek különvált, s amazéval összeütközésbe jöhető érdekei; még kevésbé helyezheti alá saját hasznának az átalános egyház látható feje, s az episcopatus által elég érhetőleg kifejezett irányt, és Európaszerte minden jó kath. kivánatával találkozó közóhajtást. Ez nem politika: ez egyháziasság, és annak kinyomata; mely-

[1] ‚Katholikus Néplap' 1860. I. félév. 2. számában.

[2] ‚Religio' 1860. I. 2. sz.

ben aki nem osztozik, az szünjék meg magát katholikusnak nevezni. Mivel a rész sohasem ellenkezhetik az egésznek czéljai-, közös érdeke- s irányával.»[1]

Somogyi feddhetetlen tiszta jellemét tehát a jogtalan s igazságtalan eljárás nem homályosithatta el. De sőt azt kiemelkedőbbé, ragyogóbbá tette ama — sötét háttér, melynek leple alatt a sértett büszkeség és önérdek lappangott.

Könnyen érthető a méltatlankodás inditó oka, ha tudjuk, hogy Danielik János, b. Kemény Zsigmond és Török János jóbarátok és fejei voltak az akkoriban elterjedt ‚Pesti Napló'-nak, mely legjobban restellé félhámos katholikusságában, hogy egy határozottan kath. irányúnak igérkező lap az ‚Idők Tanuja' akar létrejönni; s igy az alelnök készséggel igyekezett megakadályozni a ‚P. Napló' jövedelmét csökkenéssel fenyegető czikk megjelenését, annál is inkább miután gondolta, hogy ezt hatalmával könnyen meg is teheti. Hogy mily rokon- és ellenszenvvel érdeklődött nevezett lapok iránt az alelnök, kitünt eléggé a decz. 7-iki hirhedt gyülésen is, hol szenvedélyesen kikelt az ‚Idők Tanujá'-nak programmja ellen s midőn Sujánszky a bhprimásnak az ‚Idők Tanuját' melegen ajánló nyomtatott körlevelét az asztalra tette és fölolvastatni kivánta, ezt figyelembe se vette: de annál hevesebben védte a ‚Pesti Naplót', melynek még a kath. érzületet sértő hibáit is szépitgette.[2]

Sajnosan tapasztalta Somogyi, hogy a testvériség szép szó a világban, az önzés pedig valóság.» Danielik szenvedélyes és méltatlan viselkedése annál fájóbban érintette Somogyi nemes érzületét, mert az örök háladatosságot igérővel szemben csalódva lehetett ajkaira vennie J. Caesar emlékezetes szavait: «Et tu mi fili Brute!»

A kellemetlen s elkeseritő összeütközéssel sajátságosan egy időre esett még egy másik Somogyi egész életére kiható megrenditő esemény is.

---

[1] ‚Religio' 1860. I. 4. sz.

[2] Az önkénykedés okai részletesen olvashatók: Lonkay A. «Tanodai Lapok» 1859. 50. számában.

1859. decz. 31. estéje volt, midőn Somogyi haza érkezett Esztergomból a biboros hgprimástól nyert levéllel, mely reáruházá a ‚Religio' szerkesztési és tulajdonjogát; szerencséjére nem ment egyenest Márton-utczai lakására, hanem a sz. István-társulat hivatalos helyiségébe tért, hogy előbb itt végezze teendőit. E közben 3 álarczos egyén egy kézbesitendő levél ürügye alatt kereste Somogyit otthonában, s az ajtót nyitó szolgálót bántalmazva a konyhába hurczolta s az erre ijedve szobába menekülő Lorit (S. nővérét) késszurással meg is sérté. Ez szerencsére bereteszelhetvén az ajtót, nyert annyi időt, hogy utczai ablakot nyitva, segélyért kiálthatott, mire a merénylők egy nagy kést hagyva hátra — elmenekültek. A rendőri vizsgálatnak nem sikerült a támadók kivoltát előderiteni.

A törvényszék fölhivására Somogyi a tényálladékot beadványában a következőleg adá elő: «Tanu csak a megtörtént szerencsétlenség után érkezvén haza, egyedül a vérengzés áldozatainak szenvedését láthatta, s igyekezett azokat tehetsége szerint a kéznél levő házigyógyszerek által enyhiteni, melyeknek azóta Istennek hála! örvendetes sikerét is tapasztalta. A büntettről, s az azt elkövetők *szándékáról*, mely a tanu ellen életveszélyeztetőnek bizonyult be, ő csak annyit tud, mennyit a megvérzett nővére és szolgáló vallomása után hallott. Mi a tett elkövetőinek gyanitólagos kivoltát illeti, ez iránt a törvényszék előtt is érvényes sejditést alig nyilvánithat: nehogy valakit ok nélkül vádoljon és igazmondóságát engedje kétségbe vonatni, ha mit Isten adjon, a dolog csakugyan napfényre jövén sejditései alaptalanoknak bizonyulnának be. Tanu pap is egyszersmind: és mint ilyen több tekintetből köteles a másoknak talán megengedett gyanakodástól óvakodni. Annyit azonban mer nyilvánitani, hogy a büntettnek még napvilág mellett történt elkövetése (holott az éji órák erre hasonlithatlanul alkalmasabbak leendettek) a megtámadók nagyszáma, mely egy gazdagság hirében éppen nem levő magányos egyén kirablására több mint fölösleges, a többször nyilvánitott vágy személyét hatalmukba keriteni, az önkényt ajánlott vagyonnali nem gondolás stb. kétség-

telenné látszanak tenni, mikép az egészben egy szomoru, semmi által nem provokált, egyedül fanatismusból eredő boszuállási merényt kell látni: mely talán amaz ellenszenvből magyarázható ki, melylyel alulirt némely a hazafiságról ferde fogalmat tápláló vakbuzgó egyéneknél, az irodalmi téren nyilvánitott elvei, erkölcstelen irányt sujtó czikkei, s a ‚Religio és ‚Idők Tanuja' miatti izgatottságban követett s a sz. István-Társulat deczember 7-i gyülésén is nyilvánult eljárás roszalása által ébresztett; s mely ellenszenv kinyomásául, több, alulirtra nézve nem kedvező, s igy a tulbuzgalmat könnyen elkapó hirlapi czikkek is tekinthetők: némely kávés borházi hősöket minden isteni s emberi törvények által kárhoztatott demonstratiókra ragadhatván. De mint mondom, ez merő lehetőség és egész általánosságban kifejezett gondolat, melynek talán semmi valóság sem felel meg; azért arra épiteni valamit sem magam nem akarok, sem hogy mások tegyék, nem kivánom. Egyedül a törvényszék iránti tisztelet mondatta el velem ezt is: mert a dolog felőli nézeteimet tudni kivánta.»

Bárhonnét jött légyen is e támadás, a csalódásokkal kapcsolatban elegendő okul szolgálhat arra, hogy Somogyi lelkében az emberek iránti bizalom a fagypontig szálljon, s lelkülete teljesen elkárhozottá váljék. Érintkezéseiben oly sokszor igazolva látta Carriére nyilatkozatát: «Jeder hat neben dem werktäglichen oder alltäglichen auch sein sontägliches Gesicht»; sokszor tapasztalta, hogy az emberek zsebükben hordják az álarczot és mihelyt alkalom nyilik, előrántják, — hogy ne tudjad a kép beszél-e vagy az ember maga.» Csoda-e, ha az ő egyenesszivüsége ily tapasztalatok után a kölcsönös bizalom alapjait nagyon is ingoványosnak találta, — s a legtartózkodóbb álláspontra helyezkedett?!

Érzékenyen sujtotta őt még évek során át hő szeretettel ápolt édes atyjának elvesztése is, ki 1860. november 21. esti 10 órakor munkás életének 88 évében, a szentségekben való ájtatos részesülése után szenderült el az Urban.

Az egymást érő csapások mindinkább magábavonultságra utalák őt. Minden lehető módon igyekezett tehát most

már a nyilvánosságtól magát elszigetelni. 1860. május 2-án a sz. István-társulat igazgatói állásáról mondott le, s a választmány a belépett igazgató számos érdemeinek méltó elismerését jegyzőkönyvileg is megörökittetni határozta. Ugyanazon év végén pedig a ‚Religio' szerkesztésétől lépett vissza, átadva azt Pollák János egyetemi tanárnak, ki szerkesztői beköszöntőjében Somogyi dicső szereplését és szép jellemét a legtalálóbb vonásokkal ekként festé: «S lelépett . . . . Lelépett azon pályáról, melyen tudományos müködésének annyi dicső nyomait hagyja; lelépett a küzdtérről, melyen az egyházi irodalom győzelmi lobogóját éveken keresztül szeplőtlenül megőrizte és körülötte az egyházi intelligentia egy részéből lankadatlanul küzdő csatárokat gyüjtött, képezett. Az önfeláldozással vivott harczban, vivott sebekkel vonul vissza, az annyi időn keresztül megszokott csatahelyről; de e sebek rá nézve nem dicstelenek; hisz többnyire oly fegyverekkel ejtettetek azok rajta, melyeket ő nem tartott hivatásszerüeknek és azért forgatásukhoz sem értett... Sem tudomány, melynek ő egy könnyen föl nem található teljét birja, sem jó szándék, mely feddhetetlen egyházi jellemében leghivebben nyilatkozik, sem bámulandó buzgalom, melyet a legszentebb ügy mellett egyedül ezen ügyért lankadatlanul tanusitott, nem elégséges biztositék mindig a nyilak ellenében, melyek gyakran dicsőbbek ellen is löveltetnek. Ezen nyilatkozattal tartozunk a kérlelhetlen igazság nevében, tartozunk neki és ezzel egyszersmind áldást mondunk a távozóra üdvös fáradalmaiért.»[1]

Hogy lelke bánatát oszlassa, szive sajgó sebeit enyhitse: utazásra szánta magát, s nehány hónapra Olaszországba ment bejárva annak nevezetesebb városait; hosszabban időzött Rómában, tisztelgett a szent Atyánál IX. Piusnál is, ki őt dolgozó szobájában kegyesen fogadta. Kitüntetést nem kért, de nem is nyert. Legtöbbször emlegette ezen utjából azon könyekre inditó édes benyomásokat, melyeket Milanóban Bor. sz. Károly sirjánál élvezett, a századok után

[1] Religio 1861. I. szám.

is folyton nyilvánuló népkegyelet mélyen, rokonszenvesen hatott üldözött lelkére. Uti tapasztalatait le is irta, azonban közre nem bocsátotta.

Somogyi nagy szerénységében nem kereste a méltóságokat, de sőt az ajánlottakat is vissza tudta utasitani. Már jóval előbb megkináltatott a gyulafejérvári őrkanonoksággal, majd pedig egri kanonoksággal, — de egyiket sem fogadta el; mert méltánytalannak találta, hogy idegen megyében vegye jutalmát s mások általa hátrányt szenvedjenek. Saját megyéjében sajnos későn gondoltak rá, ha kitüntetésről volt szó, bár szivesen elővették valahányszor fontos ügyekben használhatni vélték. Még mint szerkesztő a püspöki kar tanácskozmányaira is meg lett hiva, hol a titkári szereppel tisztelték meg. 1849-ben is a püspöki kar által a nemzethez intézett körlevelet ő szerkesztette. 1858. pedig az esztergomi tartományi zsinaton jegyzői minőségben működve, sok jelentőségteljes iratnak volt szerzője; igy a püspöki kar Rómába tett fölterjesztésének is, melyben hatalmas tollal védé a magyar egyház és a primási szék akkor fenyegetett jogait.

Végre a Consilium hatalmas tagja Danielik, a pozsonyi kanonokságot találta alkalmas eszköznek arra, hogy Somogyi Pestről eltávolittassék; — s igy lett 1861. április 14-én az állás nélküli férfiu ki is nevezve pozsonyi kanonokká. E kitüntetés nem is annyira Somogyi érdemeihez, mint inkább mondhatjuk, szerénységéhez volt mérve. Ő ezt is megelégedéssel vette, mert nem igen égett a jövedelem utáni vágytól, csupán a szomoru helyzetből ohajtott menekülni, s ezt elérte egy időre. Pozsonyban egyéb hivatalos teendői mellett a «Miasszonyunk»-ról nevezett apáczák lelkivezetésével is meg lett bizva, mely németnyelvü foglalkozás bár nem éppen volt reá nézve kellemes, mégis a magyarosodási törekvésekben feltalálta kárpótlását. Atyai jósággal és bölcseséggel párosult működése állandó nyomokat hagyott lelki leányai lelkében; ugy, hogy még utóbbi időkben is fölkeresték őt soraikkal; kedvéért többen magyarul is annyira-mennyire megtanultak s örültek, hogy magyarul irt levelet is intézhettek hozzá.

Szomoru események közbejötte okozta, hogy ujra a nem rég elhagyott körbe kellett visszatérnie. A «Sz.-István-Társulat» válságos helyzetbe jutott, már ott állt az enyészet örvényének szélén; odasodorta az ellenőrzést nem ismerő könnyelmű gazdálkodás. Az ‚Encyklopaedia', ‚Szentek élete', Cantu ‚Világtörténelme' stb. nagy vállalatokkal nem volt arányban a társulat anyagi ereje, s a vezető közegek erre nem számitottak.

Az 1863. jul. 2 mozgalmas közgyülés megdöbbenve látta a társulat létét fenyegető veszélyt s erélyes intézkedésekre érezte magát indittatva. A mentő müvelet fontos munkájára a közbizalom Somogyi Károlyt hivta elő, fölkérve őt az alelnöki tisztség elfoglalására. És ő meg is felelt a társulat megtisztelő bizalmának. A társulat által kiküldött kilencz tagból álló ügyvizsgáló bizottmány közremüködésével földeritette a bajok valódi okait, megállapitotta a jövőben követendő tevékenység módozatait; s egy nagyszabású beszédben az 1864. közgyülésen nemes lelke egész őszinteségével ismertette a bajokat s azok gyógyitószereit.

A biboros hgprimás Scitovszky által vezetett közgyülés az ő szeliden békitő szavaira fátyolt vetett a multak hibáira, s uj életrendet szabott a társulat elé, melyet ezután Somogyi vezetett megfelelő léptekkel anyagi és szellemi felvirágoztatásának emelkedő utján.

Nevezetes eseménye volt e közgyülésnek (XV.) az is, hogy csak most sikerült a lelkes Sujánszky által még 1859. évben tett s megismételt amaz inditványát elfogadtatni, mely szerint a «Sz.-István-társulat» a római pápának fiúi részvétteljes hódolatát fejezze ki s áldását kérje.[1] A hódolati felirat szerkesztése Somogyi remek tollára lett bizva.

A társulat élén Somogyi a takarékossági elvet gyakorlati hasznu kisebb müvek kiadásával, a nagyobbaknak rendes mederbe szoritásával igyekezett foganatositani. Maga

[1] Szánandó állapotok voltak azok, midőn egy ily kath. testületben megtörténhetett az, hogy nem akart kath. módon nyilatkozni, s a hódolati feliratot politikai ténynek bélyegezve elmellőzte.

is egy igen korszerü müvecskét forditott le franczióból a társulat részére, melyet ez ily czim alatt tett közzé: «Renan müve s a német itészet.» 1864. 86. lap. A talpraesett müvecske kedvező fogadtatásban részesült és sokat tett a Renanra vonatkozó téves nézetek tisztázására.

(Folyt. s vége köv.)

DR. BRUNNER SEBESTYÉN.

Irta Dr. WALTER GYULA.

Tökéletes öszhangban remeteszerü életével, egészen zajtalanul, minden feltünés nélkül ünnepelte meg augusztus 5-én, Brunner Sebestyén, Ausztria kath. iróinak Nesztora, áldozári jubileumát.

Neve nemcsak Ausztriában és a külföldön, hanem hazánkban is általánosan ismeretes. Hiszen Brunner századunk negyedik tizedétől kezdve egészen napjainkig, oly nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki, müvei annyira el vannak terjedve, oly szokatlan kedveltségnek örvendenek, hogy mondhatni, miszerint munkái közkézen forognak és az irodalom iránt érdeklődök között alig van valaki, ki főbb müveit, vagy azok egyikét-másikát ne olvasta volna.

Müveinek nagy része ugyan kor-irat, alkalmi munka, mely napjaink különös viszonyaiban birja létokát és főleg napjainknak szól: mindazáltal vannak munkái között abszolut becsüek és olyanok is, melyek elévülhetlen maradandóságot biztositanak nevének és mindenkor a rettenthetlen apologeta, a messzetekintő politikus, a szerencsés kezü kutató, a sokaknak kellemetlen történetiró, a metszően gúnyoros költő és a szellemdús prózairó dicsfényét fogják követelni számára.

Született Brunner Bécsben, 1814. decz. 10-én.[1] Előkelő,

[1] V. ö. Dr. Joseph Scheicher. Sebastian Brunner. Ein Lebensbild, zugleich ein Stück Zeit- und Kirchengeschichte. Festgabe zur Secundizfeier. Wien 1888. Woerl.

vagyonos szülők gyermeke. Atyja Jakab, gazdag gyáros és háztulajdonos volt; anyja Stetter Anna, szintén gazdag családból származott. Szülei gazdagsága és atyjának «von Lehnstein» nemessége kevés becscsel birt előtte és legfeljebb humoros megjegyzésekre inditotta őt. Igy irja a «Woher?» «Wohin?» czimű önéletrajzában: «Sollte mir einmal ein Heraldiker aus Frankenland (atyja t. i. onnan származott) unterkommen, so werde ich an ihn die Frage stellen, ob es vielleicht noch in jenem Lande einige gibt und ob dieselben mehr besitzen als einige Lehnstühle.»

Elemi és gimnáziumi tanulmányait részint Bécsben, részint Kremsben végezvén, a bécsi érseki megye papnövendékei közé vétette fel magát. Befejezvén a theologiai tanulmányokat, 1838-ban áldozárrá szenteltetett és Neudorfba küldetett segédlelkésznek.

Úgylátszott, hogy teljesülni készül rajta azon kormánytanácsos jóslata, kivel 1838-ban, Meidlingben, az úrnapi körmenet után, az ottani lelkész asztalánál együtt ült. Az egyházi állapotok kerülvén szóba, midőn a hatalmas tanácsos josephinisticus nézeteit hangoztatta, a még klerikus Brunner e megjegyzésre fakadt: «A mai rendszer tönkre fogja tenni az egyházat Ausztriában, avagy az egyháznak kell a rendszert megdöntenie.» A tanácsos meglepetve az ifjú papnövendék e találó megjegyzése és bátor nyiltsága által: «Ifju barátom — igy szólt Brunnerhez — ily nézetekkel maga nem fog carrière-t csinálni. Kár önért, mert úgylátszik, nem rossz tehetsége van.»

A neudorfi segédlelkészi állomás u. i. a legsilányabb volt az egész egyházmegyében. Távol minden nagyobb várostól, távol az egész világtól, egy teljesen elzárt völgykatlanban feküdt. Könnyen elképzelhető, hogy a nagy városban növekedett, finom müveltségű, előkelő összeköttetésekkel biró fiatal ember nem igen jól érezte magát helyzetében. Mindazáltal nem kapta ez állomást — büntetésből talán, hanem egészen véletlenül. Minden személyválogatás nélkül alphabetikus sorrendben osztogatták az állomásokat. Első volt e sorrendben Brunner és Neudorf. Igy kapta első állomását,

hol daczára annak, hogy nem igen jól érezte magát, buzgalommal teljesitette kötelességeit, tanulmányozta egyúttal a falusi papság viszonyait és a nép életét. Körülbelül egy év mulva Petersdorfba helyeztetett át, majd Wienerherbergi lelkészhelyettes lőn, mig végre teljesülvén leghőbb vágyódása — Bécsbe, az altlerchenfeldi plébániára került, hol egészen 1853-ig müködött segédlelkészi minőségben.

Ezen idő alatt már nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki, de érdemeit és tehetségeit nem látszottak az intéző körök méltányolni akarni. Bécsi káplánkodása alatt 1848-ban meginditotta a «Kirchenzeitung» czimü lapot, megalapitotta a sz. Bonifácz-egyletet és a társadalmi élet minden nevezetesebb, természetesen katholikus jellegü mozgalmában tevékeny részt vőn.

Tiz évig működött Altlerchenfelden, midőn 1853-ban egyetemi ünnepi hitszónok lett. Az állás ugyan elég szerény, mert összes jövedelme sem volt több, mint 600 frt és szabad lakás, de ő szivesen fogadta el, már csak azértis, mivel ez által biztositva lőn állandó bécsi tartózkodása. Tényleg azonban csak három évig viselte e hivatalt, mivel 1856-ban a jézustársaságnak adatván az egyetemi templom, az összes isteni tisztelet végzése a társaság tagjaira ment át. Névleg mindazáltal megtartotta Brunner e hivatalt továbbra is, sőt birja azt ma is. És e szerény állás mindössze az, a mit Brunner az egyháztól és államtól anyagi szempontból kapott! Harminczegy év óta a dömések kolostorában lakik és oly szerényen, egyszerüen él, hogy valóban remetének lehetne őt nevezni.

Kapott azonban Brunner sok kitüntetést. Első sorban a sz. szék halmozta őt el kitüntetéseivel. Igy lett infulás protonotarius, házi főpap, albanói kanonok, római gróf, a sz. sír lovagrendjének nagykeresztese stb. Kitüntette Brunnert több római tudományos testület, midőn tagjává választotta. Kitüntették őt a bécsi, freiburgi, krakkói, salzburgi egyetemi karok, tudori oklevelet küldvén számára. Kitüntették egyes érsekek és püspökök is. Igy a «sz. Széki ülnök» czimmel

tisztelték meg: Zágrábban, Budweisban, Csanádon, Prágában és Bécsben.

Irodalmi jelentőségére vonatkozólag halljunk néhány illetékes nyilatkozatot. Brugier «Geschichte der deutschen Nationallitteratur» (8. kiadás) cz. müvében ezeket irja: «Az 1832-től napjainkig terjedő időszaknak egyetlen igazi és mindenesetre legjobb szatirikusa — a bécsi praelatus, Brunner Sebestyén... A mi tehetségeit illeti, bátran Fischart, Murner és Börne mellé állitható[1]... Mellesleg azonban meg kell jegyeznünk, hogy Brunner a tisztán hittudományi és történeti irodalom terén is bámulatosan sok és kitünő munkát alkotott.»[2]

A «Hist. pol. Blätter», már 40 évvel ezelőtt, 21. kötetében, mint feltünő «lángészt» dicsőitette Brunnert, ujabban pedig 58. kötetében, egyebek között igy ir róla: «Kedvvel és erővel suhogtatván költői ostorát, oly becsületes német komolyságával és buzgalmával küzd korunk hibái és kinövései ellen, ki nem annyira az előadás befejezett tökélyü alakjára és kedvességére, mint inkább müveinek tartalmára, és az igazságra fekteti a fősúlyt... A szellem és humor valódi kincsei rejlenek müveiben.»

Termékenysége bámulatos. Összes müvei, több mint 60 önálló kötetet tesznek ki és számtalan röpirata szintén legalább 20 kötetet töltene be!

Hanem azért vannak «irodalmi körök«, melyek Brunner nevét nem is ismerik, jobban mondva: ismerni nem akarják! Pedig lehetetlen nem tudniok azon sok és kiméletlen, de megérdemelt csapásról, melyeket Brunner tollának éles fegyverével a liberális sajtóra és annak átkos üzelmeire mért!

---

[1] Nevezetesebb költői müvei: *Die Welt ein Epos. — Des Nebeljungen Lied. — Der deutsche Hiob. — Keilschristen. — Blöde Ritter* és mások.

[2] E nemű munkái közé tartoznak: *Die theol. Dienerschaft am Hofe Joseph's II. — Joseph II. — Der Humor in der Diplomatie und Regierungskunde des 18. Ih. — Der Predigerorden in Wien und Österreich. — Der atheist Renan und sein Evangelium — Paulus in Athen. — Einleitung zur Homiletik der Neuzeit* és sok más.

Egy árva levelkét sem füzött a liberális sajtó Brunner érdemeinek koszorújába most örömünnepe alkalmából, holott ismeri és követi is a hitvallást, melyet e nagy szatirikus a modern történészek, sajtó-hősök és költők számára «*Des Nebeljungen Lied*» cz. költeményében fejtett ki és a hol egyebek között igy szól:

«Nun seht, ihr lieben Freunde wohl,
Wie Weltgeschichte abzufassen . . . .

Vor Allem tretet in den Kot
Die römische Tiare,
Dass auch kein einziger Edelstein
Daran sein' Glanz bewahre . . . . .

Wenn ihr darüber (a jezsuitákról t. i.) schreiben wollt,
So schreibt — wie man sie beschrieben . . . .
Als eine wahre Satansbrut,
Als eine Heer von Mördern und Dieben . . . . .

Den Luther hebt zum Himmel hinauf,
Als den grössten Opponenten,
Und mit ihm sein erstes Apostolat:
Die Wittenberger Studenten . . . .

Wir haben im Himmel keinen Herrn,
Wir brauchen keinen auf Erden;
Es soll ein jeder auf eig'ne Faust
Sein Priester und König werden.»

Ha ezen irányban működött volna Brunner, akkor bizonyára nagy lett volna az öröm és ujjongás bizonyos körökben és fényesen ünnepeltetett volna, mint a század egyik szellem-óriása!

De Brunner magasabb elvek szolgálatában töltötte a tisztes életkort, melyre büszkeséggel tekinthet vissza!

Hősiesen küzdött ő az egyházellenes áramlat ellen. Elszántan villogtatta éles fegyverét azon szellemi orgyilkosok fejei felett, kik a hazugságok méz-leple alatt ölő mérget nyujtanak az emberiségnek.

Védelmezte az egyházat az állami hatalom és önkény túlkapásaival szemben. Ostorozta a minden irányban elhara-

pódzott erkölcsi romlottságot. Küzdött különösen az anyagelviség és annak minden vészthozó kifolyása ellen. Nemes küzdelmei meg is szerezték számára a jobb érzésüek osztatlan becsülését, elismerését és tiszteletét úgy saját hazájában, mint messze túl annak határain is.

E tudat képezi fáradozásainak és érdemeinek egyetlen jutalmát. És ő meg van vele elégedve, mert egész életén keresztül önzetlenül küzdött.

FONYÓ PÁL UJ KATEKIZMUSA.[1]

— Közölve a «Katholikus Hitoktatás» 1888. évi 7. és 8. füzetében. —

Irta ÉRDUJHELYI MENYHÉRT.

Orléans-nak lánglelkü püspöke Dupanloup a hitoktatásról irt müvét «*L'oeuvre par excellence*» disznévvel jelölte meg. Mily találó és mily megtisztelő e kitüntető epiteton a hitoktatásra! Találó és megtisztelő, mert a hitoktatás van arra hivatva, hogy a jövő nemzedéket vallásossá, a «spem gregis» igaz kereszténynyé tegye. A gyermekek a jövő férfiai s azért ugymond a zseniális iró «a *hitoktatás azon eszköz*, melylyel a lelkipásztor megszerezheti magának a jövő nemzedéket, igy *alapjában regenerálhatja községét*

[1] Tudtunkkal a jelen káté «kézirat gyanánt» nyomva, fel volt már terjesztve a nm. püspöki karhoz felülvizsgálat és esetleg jóváhagyás czéljából. A három érseki megye főhatósága ki is adta a kátét szakszerü birálatra. Az eredmény azonban nem volt kedvező. A nm. püspöki kar a kátét nem fogadta el. Egyidejüleg azonban elhatározta, hogy a kátékérdés rendezése iránt legközelebb intézkedni fog. A jelen káté elfogadása tehát *nem* képezheti a nm. püspöki kar óhaját. E szempontból és a netán fokozható zavar elkerülése tekintetéből inkább ohajtottuk is volna, hogy *e* káté egyelőre ne adassék ki. Miután azonban mégis megjelent és t. munkatársunk jónak látta rá vonatkozólag véleményét nyilvánitani, helyet adtunk birálatának, mint *egyszerü* munka birálatának, de anélkül, hogy távolodni akarnánk a nm. püspöki kar fentebbi határozatának tiszteletben tartásától, vagy ne ragaszkodnánk azon véleményhez, mely szerint a jelen káté elfogadására és az iskolákban történendő használatára nézve a rendelkezési jog egyedül a magas püspöki testületet illeti. *A szerkesztőség.*

s idővel és Isten segitségével boldogithatja az egész jövő nemzedéket.»[1]

Midőn ezeket irom, nem fojthatom el csodálkozásomat azon kicsinylő nyilatkozatok fölött, melyeket nem ritkán még ismert müveltségü egyházi férfiak ajkairól is hallunk a hazánkban legujabb időben örvendetesen megindult kátéreform iránti mozgalom felől; midőn elfogultságukban azt hánytorgatják, hogy a katekizmusnak fejből való tudása még egy község erkölcseit sem javitotta meg. — Azt mi nagyon jól tudjuk, hogy a katekizmus szószerint való betanulása még nem tesz jóvá senkit s vannak vásott erkölcsü gyermekek, kik az egész katekizmust szóról-szóra tudják, de a hitoktatás lényege nem is abban áll, hogy a kátét szóról-szóra betanultassuk, mint Dupanloup mondja: «a hitoktatás nem csupa tanitása a keresztény vallás igazságainak, hanem nevelés a keresztény vallásban . . . .»

«. . . . . *a hitoktatás több, mint a káté betüinek megmagyarázása, annyit tesz, mint: megtanitani, mint kell a vallást szeretni, gyakorolni, azt egyidejüleg az elmékbe és szivekbe vésni, a theoretikus tanitást átvinni a gyakorlati életre;* s igy mint lehetséges e gyönge korban, mely az embernek egész életére befolyással vagyon, képezni és hajlitani az embert biztost kézzel az erkölcsök és keresztény életmódban.[2]» Ez már kétségkivül jóval több és nehezebb, mint a katekizmus betüinek egyszerü betanitása, mely a hitoktatásnak csupán csak kiegészitő részét képezi; nagy munka ez, mely lankadást nem ismerő lelkipásztori türelmet és a lelkek üdvéért lángoló lelkesedést követel; ez az a «L'oeuvre par excellence» melyen a lelkek őre szivének egész odaadásával, a mennyország elsőrendü örökösei iránt égő szeretettel, a reá bizott nyáj zsöngéinek szorgos gondja viselésével kell, hogy csüggjön.

Mindazáltal lényegesen meg van könnyitve az által, ha a gyermek szüleitől igazi keresztény nevelést nyert, ha

[1] Dupanloup. L'oeuvre par excellence, ou entretiens sur le catéchisme. Paris. 1870. — 49.

[2] Dupanloup. i. m. 4. l.

már anyja beléültette gyönge szivébe az erényvirágoknak magvait s gondolkodni kezdő elméjét az égre irányozta; de mikor a vallástalan apától csak istentelenséget tanul a gyermek és gondatlan anyja mitsem törődik vallásos nevelésével, itt óriási mérvben megnehezül a hitoktató munkája, mert lehetőség szerint neki kell helyrepótolni a szülők mulasztását és helyrehozni a mit azok rontottak. Ily esetben a keresztény családot és nevelést a hitoktatónak kell pótolnia; a hitoktatásban találja meg a gyermek vallásának és ártatlanságának menedékét és védőjét, a vallás, mint jó anya gyöngéden befogadja, karjait feléje terjeszti és szivére szoritja őt.[1]

Minden kétségen fölül áll tehát egyrészt azon igazság, miszerint a hitoktatás nagy munka és sok ágazatu teendője a lelkipásztornak, másrészt, hogy a katekizmus tanitása magában még nem nevezhető hitoktatásnak, hanem annak csak egyik ágát képezi. Helyesen jegyzi meg Damroth, miszerint «a *katekizmus* és *biblia* csak *segédeszközökül* tekinthetők a hitoktatásnál, melynek szóbelinek kell lennie; semmi esetre sem pótolja a katekizmus vagy biblia a tanitó oktatását, azért *nem is valóságos tankönyvek.*»[2] A katekizmus és biblia *vezérfonalak* és *segédeszközök* a hitoktatás nagy munkájában és mint ilyenek semmiesetre nem kicsinyelhetők, sőt nagyon is megérdemlik a közérdeklődést és figyelmet, mert ha jól szerkesztettek, hathatósan előmozditják a «l'oeuvre par excellence» sikerét, mig ha telvék fogyatkozásokkal, erősen megnehezitik azt.

Ez az oka, hogy Németország püspökei egyháztartományok szerint összegyülekeznek és tanácskoznak a kátéreform fölött. Ez inditotta Dupanloupot arra, hogy — mint a «L'oeuvre par excellence» előszavában bevallja — maga dolgozzék egyházmegyéje katekizmusának kijavitásán. Ez az oka, hogy a hazánkban napjainkban élénk virágzásnak indult hitoktatás perczig sem maradt közömbös a régi ka-

[1] Dupanloup. i. m. 56. l.

[2] Damroth C. Katechetik oder Methodik des Religionsunterrichtes Danzig. 1881. — 118. l.

tekizmusok iránt; csak néhány évvel ezelőtt kezdtek a városok versengeni a hitoktatói állások szervezésében, a papnevelő intézetekben rendesen tanitják ifju levitáinkat a hitoktatás methodikájára, egy szaklap, mint a hitoktatásnak organuma ébreszti e nagy munka iránt az érdeklődést, s ime a sajtóban már is panasz-hangok emelkednek a régi káték ellen — és napirendre kerül a káté-kérdés. — A hirlapokban s különösen a «Kath. Hitoktatás»-ban már évek óta olvastunk czikkeket, melyek a nép- és középiskolai katekizmusok ujból való átdolgozását és az ujabb iskolai rendszerhez való módositását sürgették, mindez köztudomásu, azért fölöslegesnek tartom velük ezuttal bővebben foglalkozni, csak a közóhaj-szülte fölszólalások eredményére akarom e b. folyóirat t. olvasóinak figyelmét fölhivni, *ez az uj elemi katekizmus-tervezet.* A «Kath Hitoktatás» f. é. 7—8. sz.-ban *Fonyó Pál* szerkesztő mutatja be katekizmusát, melyet b. e. Ipolyi püspök buzditására kidolgozott. Maga a mű oly természetű, mely nem engedi, hogy felette egykedvüleg napirendre térjünk s azért közhasznu dolgot vélek cselekedni, midőn azt tüzetesen meghányom a t. olvasóközönségnek figyelmébe ajánlom.

Kétségkivül sok uj, sok módositás és változtatás van benne, lássuk tehát rendre, minden izében.

Előbb általánosságban szólok róla, majd azután áttérek az egyes részletekre.

Mindenekelőtt kiemelendő Fonyó katekizmusában kérdéseinek s feleleteinek *rövidsége* és *elemiessége*, a nehézkes definiciókat, melyektől a régi elemi katekizmus hemzseg és a hosszu tultömött kérdéseket egészen mellőzi. Nem hiszem, hogy volna csak egy iskola is Magyarországban, melynek II. osztályában a gyermekek zöme tudná az elemi katekizmusnak e kérdéseit: mi az anyaszentegyház? mi a sz. mise? vajjon a Atya öregebb-e? miután igy bünbe estünk, üdvözölhettünk volna-e? mely lelkek itéltetnek a tisztitó helyre? miben áll a szentek egyessége? nagy rosz-e a bün? hányféle a malaszt? Mindezek oly kérdések, melyeket az elemi iskolák II. osztályában még szorgalmas iskoláztatás mellett

sem lehet a gyermekek nagyobb részével betanultatni.[1] *Nagy előnye* tehát a régi fölött Fonyó kátéjának, kérdéseinek rövidsége és elemiessége, mert az osztályok fokozataihoz képest elegendő rövidek és — a mi az alsó osztályokban szintén fontos — erotématikusak.

Másik szarvas-hibája régi kátéinknak, hogy a *középkatekizmus az elemitől teljesen elüt,* mert az elemi katekizmusnak sok más kérdése máskép van fogalmazva, mint ugyanaz a kis katekizmusban, mely hiba szintén temérdek nehézséget okoz a hitoktatónak, mert a gyermeket a már megszokott vágásból másikba terelni fölötte fáradságos. *E lényeges hibától szintén ment Fonyó katekizmusa,*[2] mert egyik kérdése a másikból folyik, mindig bővebben tanulja a gyermek ugyanazon tárgyat, mindig a régi kérdések csengenek fülébe, mindig ugyanazon csapáson halad s igéretét birjuk, miszerint a IV. V. és VI. osztály számára készitendő katekizmusban szintén e kérdéseket fogja szóról-szóra fölvenni, mi a sikernek hathatós előmozditója leend. — E dicsérendő tulajdont vettem észre a németországi káték között, különösen a freiburgiban; melyben oly szoros következetességgel van kivive az egyöntetüség, hogy a gyermek *még a gymnasiumban is* mindig ugyanazt tanulja, *amit az elemi iskolák alsó osztályaiban kezdett.* Hogy Fonyó is ez elvet igyekszik érvényre juttatni kátéjában, csak helyeselnünk lehet.

Lássuk most a részleteket.

Az 1. §-ban azon imákat tárgyalja, melyeket az elemi iskola I. II. és III. osztályában kell tudni a gyermeknek; többé-kevésbé azon verses imák, melyeket a használatban levő magyarországi, ausztriai és németországi kátékban találunk. — A nélkül, hogy birálatot mondanék ezen imák egy része fölött, legyen szabad csak közbe szőve elmondanom az én szerény privát véleményemet. — Igaz, általános

[1] Ne quid nimis! A II. oszt. számára előirt «Elemi katekizmus»-ban még nincsenek e meghatározások. Az ott található *rövid* meghatározásokhoz hasonlók pedig bármely más tantárgyban is előfordulnak és kell is előfordulniok. *A szerk.*

[2] Ezt majd csak akkor lehet megmondani, ha a bővebb káték is meglesznek. *A szerk.*

keletnek örvendenek ezen gyermekes verses imák a katekizmusokban, de én nem tudom és nagyon kötve hiszem, hogy a *mindennapi életben is oly általánosak volnának*, az is igaz, hogy a mi katekizmusaink verses imáit könnyebben megtanulja a gyermek, de mit ér ez, ha később nem gyakorolja? Nekem — megvallom — nagyon tetszenek a franczia káték imái. Vegyük pl. a párizsi katekizmust, (Catéchis me du diocèse de Paris) az *egyházi imái ezek*, melyek a lelket valóban Istenhez emelik, az embert igaz áhitatra hangolják, pl. 28. l. *Ima* az áhitat gyakorlatai, *olvasás*, *munka előtt*. Az egyház oráczióját: Venez, Esprit-Saint, remplissez les coeurs stb., mily szép volna ez a magyar katekizmusban is: Jőjj el Szentlélek! foglald el a hivek sziveit s éleszd föl azokban szeretetednek tüzét. ℣. Küld el Szentlelkedet s minden átalakul. ℟. És megujitod a föld szinét. Könyörögjünk. — Ur Isten! ki a hiveknek sziveit, stb. — Az orléansi kátéban, a pápáért: *Deus omnium fidelium pastor* etc. O Dieu, Pasteur et guide de tous les fidèles etc. — Munka után: *Sub tuum praesidium*. Nous nous mettons sous votre protection sainte Mère de Dieu. — Étkezés előtt: Benedicite. Étkezés után: Agimus tibi gratias. A szép rövid röpimákat is óraütésre, kisértet idején, csak dicsérni tudom a franczia katekizmusokban. Magamról tudom, mily lelki könnyebbülést érzek napi munkáim közepett, e gyermekkoromban (?) tanult röpimának elmondása után: Nos cum prole pia benedicat virgo Maria. — Ha a verses imák megmaradnak is, nem bánom, de a fönndicsért egyházi — és röpimákat igen szivesen látnám a IV. V. és VI. osztály számára készitendő katekizmusban.

A pedagogiai tapintatot, mely ez uj kátét átlengi, legmeglepőbben látjuk nyilvánulni egyes kérdéseinek föltevésében és a rájuk következő feleletek könnyed modorában. Csak ha az eredeti bünnek következményeit tekintjük, mily nehézkes a mi régi katekizmusunk theologikus modorban szerkesztett felelete,[1] ebben még az ujonan átdolgozott né-

[1] A *jelen* kátéval — csak az «Elemi katekizmus»-t szabad összevetni! *A szerk.*

met kátéknál Fonyó a könnyebb *történeti* modort választja, mely sokkal könnyebb és elevenebb.[1] Mikép büntette őket e miatt az Ur Isten? Azzal büntette, hogy kiüzte őket a paradicsomból, lelküket kizárta a mennyországból, testükre nézve pedig alávetette őket a szenvedéseknek, betegségeknek és végre a halálnak.» Könnyebb a réginél, mert elbeszélő.

Mig a régi elemi káté 69. k.-ben a tatott-tetett fülsértő és magyartalan, az uj 9. §. 3. k. helyes magyar nyelvérzékről tanuskodik. «Mit szenvedett érettünk az Ur Jézus? Érettünk kicsufolták — megostorozták — tövissel megkoronázták — végre a keresztfára feszitették.

Az imént dicsért tanitói tapintatot bizonyitja e kérdése is. (12. §. 2. k.) Mi válik el a testtől, mikor az ember meghal? Mikor az ember meghal, a lélek válik el a testtől. (12. k.) Mi által segithetjük elő, hogy hamarabb bejussanak a mennyországba? Ha érettük imádkozunk, misét hallgatunk, vagy más jó cselekedetet végezünk. — Mindkettőben a kérdésre önkényt következik a felelet, s ha összevetjük a régivel, dicsérő kritikánk emennek részére fog hajlani. — A régi 105. k. igy szól: Mire kötelez ezen parancs? Arra kötelez, stb. az uj (21. §. 3. k.): Mikép szól az Isten szeretetéről való parancs? Szeressed a te uradat Istenedet stb. (4. k.) Hogyan kell tehát az Ur Istent szeretnünk? Az Ur Istent mindennél jobban kell szeretnünk. — A régiben 162. Hányféle a malaszt? következik egy hosszú nehéz felelet; az újban (36. §. 2. k.) Hányféle a malaszt? A malaszt kétféle — ugymint segitő malaszt és megszentelő malaszt. (3.) Mire ösztönöz és segit minket a segitő malaszt? A segitő malaszt jó cselekedetekre segit és ösztönöz bennünket. (4.) Mit munkál lelkünkben a megszentelő malaszt? A megszentelő malaszt lelkünket a büntől megtisztitja, — Isten előtt kedvessé teszi, — és nekünk a mennyországot megnyitja. E szerint határozottan könnyebb tanitani, mint a régi szerint, mert apróbb, egymásból folyók a kérdések, s a felelet magva bennök van.

Miután igy a régivel összevetve az uj katekizmust, ennek amaz fölötti határozott előnyeit főbb pontjaiban kons-

[1] Theol. prakt. Quartalschrift. Linz. 1886. IV. 846. l.

tatálni szerencsés voltam, szükségesnek tartom egyuttal pár szóval szerény észrevételeimet is megtenni, illetve egy kis módositás iránt való óhajomat nyilvánitani. — Ismerve a magyarországi iskolai viszonyokat, kénytelen vagyok oda nyilatkozni, miszerint az uj káténak egynémely pontja mai nap még nem vehető fel a III. osztályra sikerrel. Ez okból előleg összevetve ezt a szakavatott kezek által szerkesztett freiburgi és eichstätti kátékkal, a III. oszt.-ban még fölöslegeseknek s ebből kihagyandóknak vélném a következő kérdéseket: 13. §, 1. 4. 12. — 23. §. 7. 8. 9. 10. — 24. §. 8. — 25. §. 9. — 26. §. 4. 5. 6. 7. — 28. §. 6. 7. — 29. §. 7. 8. 9. — 30. §. 6. 7. — 34. §. 14. 15. 16. — 35. §. 1—11.

Még csak pendant gyanánt óhajtok egy szerény észrevételt tenni ez alkalommal.

Midőn a francziaországi kátékat tanulmányoztam, azokban egy igen praktikus részlet vonta magára figyelmemet: a *napnak megszentelése;* álljon itt e következő részlet az orleansi katekizmusból (Catéchisme du diocèse d'Orleáns. 80. 81. l.): Eszközök a napi munka megszentelésére. (Rövidség okáért csak a kérdéseket iktatom ide, elhagyva a feleleteket.) Mi által szentelhetjük meg napi munkáinkat? Mit kell tenni egy kereszténynek midőn fölkel? Mikép kell fölkelni? Mit kell tennünk, midőn föl vagyunk öltözve? Mit hasznos tenni a reggeli imádság után? Napközben mint kell a munkához látni? Hogyan szenteli meg a keresztény étkezését? Mit kell kerülni az üdülés és társalgásban? Mikor kell elmondani az angyali üdvözletet? Hogyan kell bevégezni a napot? Hasznos-e együttesen mondani el az esti imát? Mikép kell keresztény módon nyugalomra menni? Kisértet idején mit kell tennünk? Ha nehéz kisértetbe esünk, szabad-e elcsüggedni? Mily lélekkel kell fogadnunk a szenvedéseket és csapásokat?

Gyönyörü praktikus utmutató a mindennapi keresztény életre! ily vezérfonalat óhajtanék a IV. V. és VI. oszt. számára készitendő uj kátéba is beleszőni, illetőleg pendant gyanánt végére függeszteni.

S midőn végig tekintve azon szent forrongáson, melyet

a lelki pásztorok szine-javánál észlelni szerencsés voltam hitoktatásunk lendülete ügyében, szemlélem azon nemes elégedetlenséget, mely a mostanin meg nem nyugodva, több sikert, mélyebb vallásosságot, virágzóbb hitéletet, szebb jövőt kiván, lehetetlen, hogy ne üdvözöljem örömmel Fonyó uj kátéját, mely hivatva vagyon erős lökést adni a hitoktatásnak s azt az eddiginél jóval magasabb szinvonalra emelni — Müve sikerült. Dicséret neki buzgalmáért, elismerés s zakképzett tudományáért, köszönet kitartó fáradozásáért. Szivesen sorakozunk mellé, örömmel üdvözöljük őt, mint hitoktatásunk buzgó előharczosát. Rajtunk a sor, hogy ujabb, a réginél jobb segéd-eszközöket nyerve, fokozott buzgalommal neveljük a nyáj zsöngéit: Spem gregis.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Jus Ecclesiasticum peruliari respectu habito ad Hungariam. Ex fontibus et pluribus praeclaris auctoribus concinnavit Georgius Demkó, archidioecesis agriensis presbyter SS. Theologiae Doctor, in liceo archiepiscopali agriensi juris canonici et historiae ecclesiasticae professor publicus ordinarius. Tomus I. pag. 595. pret. 3 fl. 80 cr.

A tisztelt szerző előfizetési felhivásában ezt irta: «közkeresletnek eleget teendő, többek buzditására Porubszky jus canonicumát a kitünő szerző kegyes engedélyéből és segitségével átdolgoztam ugyancsak iskolai használatra» stb. E szavakból azt vettük ki, hogy D. ur Porubszkynak csakugyan kitünő jus ecclesiasticumát (ez a czime, nem canonicumát) az ujabb egyházjogi viszonyok szabályozására alkotott egyházi és polgári törvények s kiadott mindkét rendbeli rendeletek tekintetbe vételével ujra ki fogja adni. Hogy fentebbi szavait igy kellett értenünk kijelenti D. ur könyve előszavában, midőn mondja: «optimum duxi opus celebris

nominis Canonistae Josephi Porubszky recedendo tantisper ab ejusdem systemate et ratione habita novissimae legislationis tam ecclesiasticae quam civilis, *de novo typis vulgare.* Teljesitette-e D. ur amit előfizetési felhivásában igért s előszavában kijelent? Könyve csakugyan Porubszkynak uj és átdolgozott kiadása-e? D. ur könyvét még egyszer oly nagy joggal mondhatjuk Aichner uj kiadásának mint Porubszkyénak, mert nemcsak az anyag felosztásában, a könyvek, szakaszok, fejezetek és paragraphusok czimeinek megválasztásában követé Aichnert, hanem belőle majd még egyszer annyi paragraphust irt ki mint Porubszkyból. Ugyanis mig Aichnerből körülbelül 70 (sőt tán több) paragraphus van corpusok és jegyzetek szerint per extensum lemásolva, (föltesszük, hogy a szerző kegyes engedélyéből!) addig Porubszkyból csak körülbelül 39. Ezenkivül van vagy 31. §., melynek egyik része Aichnerből, a másik pedig Porubszkyból van kiirva, néhány §. részben Aichneré, részben D. uré vagy 10. §. D. uré, néhány Kazalyé vagy Porubszky és Kazalyé, vagy végre Aichner és Kazalyé. Tehát ez nem Porubszky uj annál kevésbbé átdolgozott kiadása, hanem tulnyomó részében Aichner és Porubszky lemásolásából keletkezett *compilatio.* Állitásunk igazságáról meggyőződhetik mindenki, csak vegye kezébe a nevezett szerzőket s hasonlitsa össze D. ur könyvével. A ki ezt a fáradságot veszi magának, azt is fogja megérteni mit jelentenek e szavak «ex fontibus et pluribus praeclaris auctoribus concinnavit.» Hogy D. ur iránt igazságtalanok ne legyünk el nem hallgatjuk azt, hogy előszavában beismeri, miszerint Aichnerből *több* §. szóról-szóra kiirt: «Haud vereor fateri systema operis mei mutuatum esse ab auctore optime noto Simone Aichner, cuius Auctoris ex opere plures quoque §§. de verbo ad verbum transscripsi.» Hogy a tisztelt olvasó «*plures*» alatt mit ért nem tudom; D. ur mit értett, azt kimutattam, beválik az «*multas*» vagy tán «*plurimas*»-nak is. Ennyit a könyv eredetére nézve.

Ezek után a könyv becséről, hasznáról könnyü itéletet mondani. Ha valaki kérdené tőlem, érdemes-e megszerezni,

azt felelném, ha nincs meg Aichner, Porubszky és Kazaly vagy Szeredy akkor igenis érdemes, de ha ezek megvannak, akkor fölösleges. Iskolai használatra D. ur összeállitott könyve minden esetre ajánlható annál is inkább, mert a magyar egyházi jogviszonyokat is tárgyalja, s Porubszkyból átvett egyes kitünően kidolgozott paragraphusok miatt is többet ér a különben szintén jeles Aichnernél. A «*jus fundamentale*» gyenge alapon áll, nélkülözi a logikai rendet, a fogalmak és tantételek praecisióját. A jus fundamentaléba tartozik nyilván «de ecclesiae constitutione et juribus ad eam pertinentibus,» s D. ur, épp ugy mint Aichner ezt a «Pars Specialis»-ba is átteszi. A 23. §. czime: Ecclesia catholica eiusque organismus exterior, azután következik «ecclesiae constitutio», mintha ez valami más volna. Az egyház és az állam közötti viszony a következő §§-ban illetőleg tételekben tárgyaltatik: a) §. 31. Binae potestates distinctae rebus humanis praesunt. Itt «rebus humanis» helyett jobb lett volna «hominibus» s ez is csak a keresztény alattvalókra áll. b) 32. De mutuo adjutorio duarum potestatum. Ennek szüksége és haszna kétségtelen. c) 33. §. «Independentia duarum potestatum.» Én ilyen czimet egy §-nak sem adtam volna, mert midőn ugyanazok az alattvalói két hatalomnak a polgárinak és egyházinak, akkor első tekintetre is absurdum e két hatalom egymástól való függetlensége, és szükségkép következik, hogy az egyik valamikép alá legyen rendelve a másiknak, mert különben, ha az egyik ugyanazt tiltja, amit a másik parancsol, lehetséges volna, hogy ugyanazon alattvaló ugyanazt megtegye és meg ne tegye. Ezt különben a §. irója is átlátta, azért a 38. §-ban ő is állitja, hogy: Potestas civilis potestati ecclesiasticae subordinata; de akkor minek itt a két hatalomnak egymástól való függetlenségéről beszélni. Ezen §-nak jobb lett volna ily czimet adni: Ecclesia est societas a societate civili independens, annál is inkább, mert a bizonyitás csakis e körül forog. Igaz, hogy a tétel mindjárt a §. elején igy formuláztatik: «Duae illae potestates *in sua sphaera* sunt ab invicem independentes,» de melyik az a sua sphaera, ki fogja ezt eldönteni? Erre már a

következő 34. §-ban találunk feleletet. E §-nak czime: «Limites utriusque potestatis.» Ebben a következő hibás szabályok vannak felállitva a két hatalom közötti határvonal megállapitására. I. Res spirituales per se pertinent ad sphaeram potestatis ecclesiasticae II. Res temporales ad sphaeram potestatis civilis. III. Denique res mixtae ad sphaeram utriusque potestatis. Hibások e szabályok azért, mert a «res temporales» épp ugy tartozhatnak és tartoznak is az egyház joghatósága alá mint a «res spirituales.» Az erdők, mezők, házak, tőkék bizonyára «res temporales», az egyháznak még is joga van ilyenekkel birni, azokat adományozás, vevés vagy más jogczimeken szerezni és kezelni, azokkal rendelkezni. Tehát más elveket kell felállitani az egyház és az állam közötti viszony helyes szabályozására s ezek a következők: 1. *Az államnak az egyház fölött semmi joghatósága nincs*, mert az egyház Istentől alapitott független önálló tökéletes társaság, mely *de jure*, ha nem is mindig *de facto*, el van látva a czéljára szükséges eszközökkel, fel lévén ruházva törvényhozó, birói és fenyitő hatalommal, valamint független igazgatási és szabad rendelkezési joggal. Azért az ugynevezett «*jura majestatica*» állami felségi jog egytől-egyig mind elesnek, tehát katholikus szempontból sem placetum, sem appellatio ab abusu, sem jus cavendi, sem jus advocatiae, sem jus inspectionis supremae stb. nem védhető, amint D. ur helyesen el is ejti valamennyit. Jus advocatiae kötelesség inkább mint jog. Az államnak a természeti törvénynél fogva az egyházzal szemben csak egy joga van, s ez az *önvédelmi jog*, mely minden embert és minden testületet mindenki irányában megillet. Ha valahol valamely államnak más jogai is vannak ezek *egyházi kiváltságon* alapulnak. 2. Az egyház semminemü hatalmat nem gyakorolhat az állam felett oly dolgokban, melyek kizárólag *az állami czél megvalósitására* rendelvék. 3. Az állam *negative* alá van rendelve az egyháznak, vagyis az államnak nincs jogában olyasmit tenni, rendelni vagy parancsolni, mi az egyház czéljával s ennek megvalósitására hozott kánonokkal ellenkezik. 4. A keresztény állam alá van rendelve az egyháznak *positive* de *indi-*

recte vagy is megtenni tartozik azt, mit az egyház *saját czéljára való tekintettel* neki parancsol.

Az egyház és az állam közötti viszony tárgyaltatik még 34—41. §§-ban. A «Placetum»-ról szóló §-ban nem lett volna szabad elhallgatni a vatikáni zsinatnak a placetumtanát kárhoztató határozatát. Hanem hát Porubszky a Vatikanum előtt irt!

A hol a pápa jogairól beszél D. ur, ott épp ugy, mint Aichner összezavarja az isteni jogot az érvényben lévő disciplinával. Az ott elmondottak közül sok a jus fundamentaléba tartozik, sok pedig ugy adatik elő, mintha a pápa elidegenithetlen joga volna, pedig csak *reservált* joga.

Még csak azt jegyezzük meg, hogy D. ur Kazaly után helytelenül állitja: in Hungaria primum Seminarium fundavit Tyrnaviae a. 1648. Georgius Lippay AEppus Strigoniensis, lévén a nevezett papneveldének alapitója Oláh Miklós (593. lap.)

Dr. Horváth Ferencz.

Őseink buzgósága imák- és énekekben, melyeket a régi és ujabb magyar nyelv- és zeneemlékekből, kiválogatott, megfejtett, négyszólamu vegyes énekkarra irt és a felsö- és középiskolákba járó mindkét nembeli római katholikus ifjuság lelki épülésére közrebocsájt Bogisich Mihály prépost, budapest-budavári plébános, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Budapest, 1888. Nyomatja és kiadja Rózsa Kálmán és neje. Ára félvászonkötésben 1 frt. 40 kr.

Örvendetes jelenségnek mondható, hogy mind többen és többen kezdik méltánylani lelki szükségleteiket. Legalább az imakönyvek nagyobbmérvü fogyasztása erre enged következtetni. S ez jól van igy! Bár még jobban is lenne! Eleget garázdálkodnak ugyis az anyagelvü elméletek; ideje tehát, hogy az értelmesebbek a csalódások ringató álmaiból felocsúdjanak; hisz mindinkább tapasztalhatják, hogy oda eped, oda sir a lelkük az isteni légkörbe; érezhetik, hogy elégületlen szivük nem e föld ölén, hanem csak Isten keblében leli fel igazi nyugalmát.

Természetellenes is a földhöz tapadni s azon nem imád-

kozni. A visszatartott elnyomott ima fulladást okoz — mondja a nagyszellemü Bougaud — mert a sziv oly edény, mely szétpattan, ha a benne forrongó tüz az ima kéményét meg nem leli.

Az imakönyvek szaporodását tehát mi örömmel tekintjük, mert azokban az Istenhez emelkedés szárnyait látjuk. Minden imakönyv egy-egy «Sursum Corda», mely magasztos dolgokra tereli figyelmünket.

Ily gondolattal üdvözöljük a fentczimzett imakönyvet is, mely a müvelt ifjuságot őseink buzgóságával törekszik szentebb czéljaihoz segiteni s a szivét mételyező csábos tanoktól elvonni.

«Őseink buzgósága!» Midőn látjuk, hogy: «Romlásnak indult hajdan erős magyar!» (Berzsenyi.) Oh hányszor sohajtunk fel: «Régi jó idők hova levétek?» S im a régi jó időkből ide varázsolva látom ez imakönyvbe a jobbak szellemét! Jobbakét mondom, mert biz' az ugynevezett régi jó időket sem tarthatjuk kifogástalanul jóknak.

Jól tette tehát a kegyeletes szerző, hogy őseink buzgóságának tiszteletreméltó emlékeiből, ily csokort állitott össze, mely az áhitat kellemes illatával gyönyörködtet.

Régi imák és énekek a mai nyelvezethez idomitva lépnek itt elő, a nélkül azonban, hogy a jellemző kifejezések erejükből vagy kenetes egyszerüségükből veszitenének. A mü első része 210 lapon felöleli a szükséges imákat minden jelentősebb alkalomra, az imakönyvek szokott rendje szerint. Második fele pedig 448 lapon át egyházi énekeket tartalmaz. Kezdve a legrégibb magyar zene-emlékektől a fejlődési időrend nyomán csaknem napjainkig, 135 önálló számu éneket 160 dallammal közöl. S főleg e második része teszi e könyvet jelessé. Hosszas és kitartó szorgalmas munka, kiváló szakértelem kellett ahhoz, hogy a t. szerző az összes énekeket tiszta négyszólamu vegyes énekkarra átirta legyen, ugy, hogy azok a zongorán, orgonán, vagy harmoniumon is előadhatók legyenek.

Sok általánosan kedvelt énekünk iránt fokozódik itt kegyeletünk, midőn azokon a régiség zománczát látjuk ra-

gyogni. Vagy nem jól esik-e tudnunk, hogy az «Ave Maria», «Oh fényességes szép hajnal», «Szüz Mária e világra nekünk», «Jézus a rád emlékezés», «Alla a keserves anya» stb. szép énekeinket már a XVII. században is ugy énekelték őseink, mint mi?! Előnye még e műnek az is, hogy a sok hangjegy közlése s elég tiszta kiállitása mellett is olcsó.

Azonban a mű jelessége daczára is meg kell jegyeznünk, miszerint az áhitatra nézve éppen nem tartjuk előnyősnek azt, hogy az egyes imák fölött mindenütt jelezvék a profán források is, melyekből vétettek, igy: (Thewrewk codex, 1531. év, 314. lap) «Peer codex.» «Winkler codex.» stb., ezeket czélszerübb lett volna csakis a tartalomhoz csatolni, mert igy az imahomlokzatán zavarólag hatnak, szórakoztatók. — Az esti ima helyett pedig ugy hiszszük, találhatott volna t. szerző alkalmasabbat is. Továbbá térkimélés vagy más imádságok fölvehetése czéljából, elég lett volna a közgyónást csak egyszer közölni teljes szövegében s nem négyszer, mint ez a 12, 41, 73. és 108 lapon történt.

Azután nem tartjuk elégségesnek a bánat felkeltésére közlött imát a gyónásra való előkészülésben. Mennyi gondot kell e pontra forditani, ugy az iskolában, mint a gyóntatásban, miután ez aktus hordozója az isteni kegyelemnek!

Különben ezektől eltekintve, a nagyon hasznavehető imakönyvet őszintén ajánljuk, s óhajtjuk, hogy a felső és középiskolai ifjuság azt minél szélesebb körben forgalomba vegye, s a jámbor ősök buzgóságán édes magyar hazánk s kath. egyházunk szeretetére hevüljön. Korunk izlése ujabban ugyis érdeklődéssel fordult a régészet felé: méltán reménylhetnők tehát, hogy e legnemesebb irányu s lélekemelő régiségek előtt sem fog közönyösséggel szemet hunyni. Sajnos dolog ugyan s fáj a lelkünknek, de ki kell mondanunk, hogy a legnagyobb hitközönyt éppen legfelsőbb iskolánkban, az egyetemen találjuk, pedig éppen itt ohajtanók leginkább e könyv terjedését.

E könyvből láthatná az ifjuság, hogy vitézségükben

csodált őseink nemcsak a kardot tudták forgatni, hanem imádkozni s énekelni nem szégyenlettek; megérthetné, hogy csak azon hazafias érzelemnek van igaz értéke, mely a vallásos buzgalom édes hevével ölelkezik. Oh vagy szerethetné-e igazán hazáját az a fiatalság, melynek ajkáról egy hő ima se száll fel a haza üdvéért?! S mit várhatnánk az oly nemzedéktől, melynek elhamvadt hitének szerelme, melynek a költő szerint:

«Nincs magasra vivó szenvedelme,
Jégkebelben fásult szivet zár?»
(*Kölcsey.*)

Hasznos szolgálatot tehetne ez imakönyv, ha éppen hazafias irányánál fogva utat találhatna az ifjuság szivéhez, s abban a sz. hit iránt érdekeltséget kelthetne. Ugy sincs az egyetemi ifjuságnál semmi, ami hitéletet ébreszthetne, de igen is van sok tényező a hit kiirtására. A fiatalság ott legfontosabb lelki érdekeiben egészen magára van hagyatva, sőt odadobva a hitetlenség pusztító áramlatának; nincs hittanitás a jogi-, orvosi-, bölcsészeti karnál, sem a műegyetemen, pedig ott is nagyon elkelne a fensőbb katholicismus tanulmányozása, legalább tisztább légkörben mozoghatna a tudományosság, s emelkedett gondolkozásmód jutna érvényre; nincsenek kötelezve az egyetemi szabadpolgárok az istenitiszteletben való részvételre, de sőt az egyetemi hitszónoki állás is meglett szüntetve. És ez a fiatalság lesz hivatva a hazának jövőt alkotni, ez fog irányadó szerepet vinni a központban és vidéken, az ugynevezett intelligentiát képezni, — vallás nélkül, de sőt a vallás ellenére.

Égető szükség bizonyára, hogy egyházunk és hazánk szebb jövőjének biztositására gondolva, a szent hitet istápoljuk, s az ifju nemzedék szivébe beoltsuk őseink buzgóságát. Adjuk tehát ajkaikra jámbor eleink imáit, s a szent hajdan elérzékenyitő, lelkesitő dallamaival lobbantsuk uj lángra egyházunk s honunk önzetlen szeretetét.

Ferenczy György.

Lelki hangzatok. Imák és elmélkedések kath. hivek számára. Szerkeszté Ferenczy György. — Steinbrenner János kiadása. 624 lap. Chagrin bőrkötésben, aranymetszéssel 1 frt 80 kr. Különféle diszkötésben megfelelő jutányos áron.

Régen várt levél helyett könyvet kaptam Ferenczy Györgytől «Lelki Hangzatok» czimmel. Kötése csinos, papirosa finom, képei izlésesek, nyomása tiszta, — egy-két sajtóhibával. — Legott átlapoztam, vajjon összhangban van-e belseje csinos külsejével?

A szerző néhány év előtt irt gyermekek számára igen használható, ajánlatos imakönyvet: most ily modorban irta jelzett müvét a felnőtteknek.

Nem pusztán innen-onnan összeszedett imák gyüjteménye az, mint a legtöbb imakönyv; röviden a keresztény élet majdnem minden mozzanatára kiterjeszti figyelmét: ker. életrend, elmélkedések, talpraesett oktatások váltakoznak benne az imával; a lelkiismeret tüköre sem a régi könyvek szolgai másolása, helyesen; tekintettel van korunk lelki betegségeire. Nemcsak a szivhez, hanem az értelemhez is szól, az akaratot pedig jóra inditani törekszik.

Nyelvezete néhol Albach és Eckertshausenra emlékeztet, anélkül, hogy a tartalom a «catholicum»-ot nélkülözné. Ha Radlinszky-nál több az oktatás, de bővebb, terjedelmesebb az imakönyv is: Ferenczy ügyesen egyesité a rövidet a gyakorlatival.

52. lapon olvasom: «3 órakor végezte be szenvedéseit Jézus a keresztfán.» És ismét 56. lapon: «9 óra táján a kereszten szenvedő Megváltó felkiálta...» Hogyan kiálta fel 9-kor, midőn meghalt 3-kor? kérdezhetné az ájtatos olvasó. Pedig mindkettő igaz; t. i. Krisztus Urunk meghalt délután 3 órakor, mi a zsidó óraszámitás szerint 9 órának felel meg. Ezt jó lett volna rövid jegyzetben megmagyarázni.

Tekintve az imakönyv gyakorlati voltát azt kivánjuk, hogy a szerző müve «fogyjon»; a vevők pedig általa lelkileg «gyarapodjanak.»

Spuller Gyula.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(† *Lonkay Antal.*) A kath. öntudat ébredésének és érvényesülésének korszaka, mely e század kezdete óta a világ egész vonalán, de főleg Belgium és Németországban a fölvilágosult és elszánt férfiak legjelesebb neveivel ékeskedik, — nálunk, kik a politikai érettség és az egyházias élet terén határozottan messze Ázsia felé fekszünk, csak kevés jellemben nyerhetett életerős kifejezést. Ezek közt előkelő helyet foglalt Lonkay Antal. Elvei megütik a belga és német ultramontánismus teljes mértékét; szelleme sértetlenül mehet végig a syllabus anathemái közt. Ragaszkodása a sz. székhez méltóbban vehette szájába Fenelon protestációját «Óh szent, római egyház, feledjem el magam, ha téged elfelejtlek» — mint Montalembert, ki szerkesztőtársaival a szent széknek fiúi hódolatot és hűséget fogadott, de azután gyászos metamorfozisban dicsőségét — mondjunk keveset — zűrzavarral cserélte föl. Ez elveknek szolgált Lonkay munkaereje, — szolgált lelkesedése, — szolgált irálya. Lonkay művelt, katholikus publicista volt, telve hittel és hazaszeretettel; e kettőt sohasem választotta el egymástól. Született arra, hogy az első kath. politikai napilapot hazánkban megalapitsa és szerkesztésének határozott, éles irányt adjon. Nem értettünk vele egyet mindenben; elveit valamennyit aláirjuk, taktikáját nem. A napi sajtó gyors lázas munkája nem csoda, hogy könnyen helytelen fölfogást és egyoldalu megvilágitást rögtönöz a fejben, megcsontosit fogalmakat és modort, a küzdelem hevében pedig a toll sokszor nemcsak éles, de véres s kiméletlen lesz. De bizonyára, ha a lelkes és elszánt törekvés szenvedélyességét, mely hévvel ragad meg eszméket s azon bánkódik, hogy testet nem öltenek, — tapasztalásból ismerjük; e hiányokkal szemben méltányosabbat nem mondhatunk mint «Veniam damus petimusque vicissim.» Lonkay tolla sohasem volt piszkafa, sem kotró-

rúd, megőrizte méltóságát. Ha lapja nem felelt meg azon igényeknek, melyek sokszor panaszképen elhangzottak, ugy ezekkel szemben nem okozhatni kizárólag őt; hibás abban a közönség csak úgy mint a szerkesztő. Amily őszinte tisztelői és barátjai voltunk az élő Lonkainak, ugy jótevői akarunk lenni lelkének s örökösei szellemének.

(*Van-e dogmatikus szerepe a breviarium téves történelmi állitásainak?*) Csak azon történelmi hibák jöhetnek itt tekintetbe, melyek a dogmákkal szoros összefüggésben álló, ugynevezett dogmatikus tényeket tagadnának vagy magát a dogmát, amint az konkret tényben nyilvánul; például, ha a breviarium állitaná, hogy Honorius pápa tévtant tanitott, akkor in concreto tagadná, hogy a pápa csalhatatlan. A breviárium másnemü tévedései, melyek a szentek életére vonatkoznak vagy az eseményeket hamisitják, nem jönnek tekintetbe. Azonban, midőn a breviarium téves állitásainak dogmatikus szerepéről van szó, ez alatt nem értjük egyszerüen azt az ellenkezést, mely a dogma s a téves állitás közt fönáll, s mely minden, akár a breviariumban, akár máshol hangoztatott tagadásban benfoglaltatik; hanem a breviarium dogmatikus szerepe annak jellegéből folyik, melynélfogva a breviarium az egyház hivatalos, approbált könyve s a közös, az egyházban általános ima kifejezi az egyház hitét; lex supplicandi statuit legem credendi. Ez a két szempont tehát, — az első, a téves állitás magában véve, s a másik, a breviarium általános, elfogadott volta, a sz. széktől való approbatioja határozza meg fontosságát a fölvetett kérdésre adandó feleletnek. A breviarium az egyház hitének, a tradiciónak kifejezője lehet, s a mennyiben egyes részletei valóban ilyenek, annyiban minden bizonynyal dogmatikus szerepük van. Csakis ezen szempontból vethetők a breviarium állitásai nehézségképen a dogmák ellen. Igy például: Egyes régi breviariumokban olvassuk junius huszonnyolczadikának II. Nocturmumában: «Probavit Leo II. acta sextae synodi .... In eo concilio condemnati sunt Sergius, Cyrus, *Honorius* etc. unam tantummodo voluntatem et operationem in Cristo praedicantes.» E szerint Honorius pápa tév-

tant tanitott. A breviarium e határozottan téves állitását, mint ellenkező hagyomány-bizonyitékot bőven kiaknázták a csalhatatlanság ellenei. «Egész a tizenhatodik századig recitálta valamennyi pap és püspök és pápa, hogy...» igy irja Gratry és több más. Már most, igazán az egyház hitének, a tradiciónak kifejezését kell-e látnunk e kiadások hibás állitásaiban? Az olvasó azt gondolná, hogy az emlitett esemény korától, a VII. századtól kezdve recitálták ezt a breviariumi passust, s igy annyi századon át ez a tévhit, a tradicio egy solemnis bizonyitékául nőtte ki magát a dogma ellen. Azonban a dolog nem igy van. II. Leo pápa emlékének csak a XIV. században avattak ünnepet, azután meg a breviarium, melynek az egyházban általános, s minden papot, püspököt, pápát recitálásra kötelező textusa van, csak 1568-ból való, ebben pedig az idézett passus soha sem állt. Igaz ugyan, hogy ezen kort megelőző breviariumok egyik-másik kiadásában olvashatni az incriminált passust, de korántsem minden kiadásban; a hol pedig előfordul, az a kiadás nem nyerte meg a pápai szentesitést. Miután más breviariumi kiadások, pl. az 1511. és 1555-ben készült velenczei kiadásokban a dogmatikus hibával nem találkozunk: nem bizonyos, recitálta-e csak egy pápa is a hibás szavakat; de ha recitálta volna is, abból semmi sem következik; hiszen egyik-másik pápa gondolhatta is, hogy Honorius valóban tévedett. Evvel szemben a legfontosabb tény az, hogy mihelyt a trienti zsinat rendeletére a breviarium hivatalos correcturájához és az egész egyháznak szánt kiadásához fogtak, az idézett téves részét kihagyták, s azóta nem vette azt föl semminemü breviariumi kiadás.

(Érdekes kisérlet a földforgásának bebizonyitására.) A földnek tengelye körül való forgását tudvalevőleg Benzenberg esési- és Foucault inga-kisérletei tüntetik fel. Uj és egyszerű módját e csodálatos tény szemlélhető valósága föltüntetésének olvassuk a «Grazer Pädagogische Zeitschrift» egyik számában: «Vegyünk, ugymond a közlő, egy nagy üvegcsészét vagy poharat, töltsük meg vizzel s helyezzük oly földszinti szobában a földre, hol sem a levegő sem a

föld rázkódtatásokat nem szenved (például kinn járó kocsiktól). Mikor már a viz a csészében mozdulatlanul áll, hintsünk a viz fölületére vékony réteg korpafüport, de úgy hogy a réteg sehol se érintse a csésze falát. Ha már a korpafüpor réteg jól sikerült, hintsünk rá egy vonás szénport. Azután jelöljük meg a fekete vonás irányát e csészéhez támasztott vagy ráfektetett tárgy által, hogy észrevehessük, vajjon s hogyan változtatja a vonal eredeti irányát. Néhány óra mulva észreveszszük, hogy a fekete vonal jobbról balfelé forog, mint egy fekvő óra mutatója, azon irányban t. i., mely a föld forgásával ellentétes. A tünemény megfejtése a következő; minden tárgy, mely a földdel összeköttetésben van, fordul a földdel együtt, tehát a csésze is. Azonban a csészében levő viz tehetetlenségénél fogva nyugalomban marad s meg nem fordul; a fekete vonal tehát eredeti nyugalmas helyzetében maradt s a csésze az, mely fordult, jóllehet látszólag a vonal fordul. Erről is meggyőződhetünk, ha például a csésze nyugalmas tükrére igen könnyű tárgyat, például tollpehelyt teszünk s azután a csészét forgatni kezdjük; egyenletes forgásnál jó darabig a pehely megtartja irányát; a mi azt bizonyitja, hogy a viz csakugyan nem veszi át a csésze forgó mozgását.

(*Uj Taxil.*) Francziaországban ismét egy magas foku szabadkőmives tért meg és pedig őszintén, nem érdekből. Hogyan tudjuk azt, vajjon valaki őszintén lelke meggyőződéséből hagyja-e oda az ármányos szektát? Ha megtérése után a szektát nem dicséri, nem mentegeti a profánok előtt, hanem lerántja undok álarczát, hogy mások is megutálják s kerüljék. Igy tett Taxil, igy tesz legujabban *Rosen Pál, 33 foku testvér*, a ki megismervén az éjjeli banda gonoszságát, tőle szivből elvált, s egy vaskos munkát is irt ellene, hogy másokat is óvjon az emberiség megrontásának ez ördögi szervezetétől. Munkáját a Sion ismertetni fogja. Czime ez: Satan et Cie Association universelle pour la destruction de l'ordre social. Revelationes complètes et definitives de tous les secrets de la Franc-Massonerie par le tres Illustre Souverain Grand-Inspecteur General du 33^nn^ et dernier degré

de la Franc-Massonerie, Paul Rosen. Tehát *ördög társulatának* czimezi a szabadkőmivességet e teljesen beavatott legmagasb foku megtért kőmives. És csakugyan van is az undok szektában egy vonás, a mely csak is ördögi; és ez az Isten gyülölete, Istent positive gyülölni, müveiben lehetőleg üldözni, trónjáról letaszitani akarni, erre az ember saját természetéből nem képes. Már pedig a szabadkőmivesi szektának ez a quintessentiája. A politikai és társadalmi életnek Isten nélkülisége, az iskolák Isten nélkülisége: ez mindezen Isten ellenes szektának a müve. Elmondtuk már a Sionban, hogy a párizsi tanácsban egy szabadkőmives városatya tiltakozott oly népiskolai könyvek ellen, melyekben Isten neve fordul elő. Avagy nem ördögi dolog az is, amit e szekta emissariusai nemrégiben az autuni püspökkel Mgr. Perraudval tettek? Bérmauton lévén e püspök, Bourbon-Lancyba jött bérmálni, de nem volt kit, mert a szülők otthon fogták gyermekeiket és pedig azért, mert az ördög-társulatának néhány emissariusa a nép között azt a hirt terjeszté el, hogy a szent olajok meg vannak mérgezve s hogy azok a gyermekek, kiket a püspök eddig megbérmált, majd mind meghaltak.

A Crefeldi „Evangel. Gemeindebl.“ czimü ujság «nyilt leveleket» irkál egy római katholikus barátjához. E levelek nagy baja az, hogy nyilt s nem zárt levelek, még pedig az illető lapnak s a mögötte álló professornak érdekében; tudni kell ugyanis, hogy Professor irkálja (Gerh. vom Rath.). Olvasni a levelekben a következő jellemző nyilatkozatot: «Mély megindulással s lelkem mélyéből vallom meg Ön előtt kedves barátom, hogy az Isten fölfoghatlan megengedései közt a római kath. egyház kifejlődése és gyarapodása előttem a legmegfoghatatlanabb. Ha hitem a gondviselésben és a világ isteni kormányzásában nem volna rendületlen, akkor a római kath. egyház fejlődése képes volna azt megingatni.»

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

GUIZOT, B. EÖTVÖS, TREFORT ÉS A KERESZTÉNYSÉG.

(Adat az ujabb hazai korszellem megvilágításához.)

Irta Dr. DUDEK JÁNOS.

(Folytatás.)

Hogy teljes képünk legyen erről a merő vallási rendszerről, mely tani tekintély, hitszabály nélkül sőt ellenkezőleg a szabad vizsgálat elvére alapitva képezte volna az ősi kereszténységet; hogy fogalmunk legyen a protestáns nézetről, miként jelentkezhetett in concreto ez a keresztyénség a világon: előadjuk Guizot véleményét, ki annak daczára, hogy korának protestánsai között mindent, csak vallási egyetértést nem találhatott s megtanulhatta, hogy milyen lehet az ilyen szabadelvű keresztyénség a valóságban, — mégis megtalálni vélte azt a kezdő korban a következő formában.

Miután előadta: mit hagyott a római civilisatio az európainak, így folytatja:[1] „Ugyanezen időben a római társadalom kebelében egy igen különböző, más elvekre fektetett, más érzelmek által lelkesitett társaság képződött, mely egészen más természetű elemeket volt az ujkori Európa civilisatiójába hozandó: a keresztény egyházról akarok beszélni. Keresztény egyházat s nem kereszténységet mondok. — A 4-ik század végével és az 5-ik kezdetén a kereszténység nem volt már egyszerüen egyéni hit, de intézmény.

[1] J. mű I. 58—62. l.

— Ez megalakult volt, birt saját maga kormányával, volt papsága, — egy meghatározott hierarchiája a papság különböző hivatalos működéseire, — jövedelmei, — független cselekvési eszközei, az összegyülekezés oly pontjai, melyek egy nagy társaságot megilletők, a tartományi, nemzeti és általános conciliumok, s a társadalom dolgai közös tárgyalásának szokása, szóval e korszakban e kereszténység nem egyedül vallás, de „Egyház“ volt.

Ha nem lett volna egyház, nem tudom mi lett volna belőle a római birodalom bukásának közepette. Csupán emberiségi szempontokra szoritkozom, a természetes dolgok természetes következéseire minden idegen elemnek félretételével: *ha a kereszténység nem lett volna egyéb, mint egy hit, egy érzelem, egy egyéni meggyőződés, mint volt kezdetében, hihetőleg összeroskadt volna a birodalom feloszlása és a barbárok beütései közepett*[1] . . .

Az 5-ik században tehát inkább az egyház állapotát, mint az egyház vallását kell tekintenünk, — hogy megvizsgálhassuk, mit hozott ekkor a kereszténység az ujkor civilisatiójának és mily elemeket vezetett bele.

Ha mindig *tisztán emberi szempontból* tekintjük azon különböző forradalmakat,[2] melyek a keresztény-

[1] Ez világosan van mondva s oly állitást foglal magában, melyet semmiféle protestáns megczáfolni nem képes. Egy a baja e tételnek, hogy a kereszténység *nem eredeti alapitásánál fogva*, de nagyon is emberi módon fejlődött egyházzá. Csak az a csodálatos, hogy a kereszténység kezdő korában minden úgy fejlődött, hogy egy egységes, hatalmas civilisatori egyház alakult az egyedek hitéből; a 16-ik századi protestantismusnál pedig minden megforditva történt — egész a vallási nihilismusig! Nem vette ezt észre Guizot?

[2] Ez aztán hatalmas ok a kereszténység oly egészséges, életrevaló kifejlődésére — a mint azt Guizot eléadja. A 83-ik

ség kifejlődésében, kezdetétől fogva az 5-ik századig véghez mentek, (ismételve mondom tekintve azt mint társadalmat és nem mint vallási hitet,) azt találjuk, hogy három lényegesen különböző állapoton ment keresztül.

A kezdetleges első időkben a keresztények összegyülnek, hogy ugyanazon megindulásokat, ugyanazon vallási meggyőződéseket együtt élvezhessék. Akkor még itt *semmi meghatározott tanrendszer*, semmi szabályok egyeteme, semmi fegyelem, semmi magistratusi testület nem található.[1]

---

lapon ezt mondja: »Azon korszakban, melyet tanulmányozunk, találni fogják önök az erőszakot, a hazugságot a királyság, aristokratia, demokratia és *még az egyház bölcsője felett* is lebegni.» Luther eleget alkudozott és neki nem ment igy a munka, sőt nagyon panaszkodott, hogy evangeliuma feloszlásra vezet!? Hogyan történt ez?

[1] A három lényegesen különböző állapotnak leirása, a melyen állitólag keresztül ment a kereszténység, igen simán, világosan van a papirosra lerakva, a mely leirás legalább azt mutatja, hogy az az ősi kereszténység, bármilyen jellegüek is voltak állitólagos átalakulásai, egy nagy, *egységes* társulattá fejlődött, a melynek civilisatori működését, jótékony hatásait egész emphasissal emeli ki Guizot. — Ezt az ősi kereszténységet a szabad vizsgálat elvével visszaállitó protestantismus azonban megmutatta, hogy az ilyen alakban kontemplált, — határozott tanrendszer, magistrátus nélküli — kereszténység oly értéktelen valami, mely ahelyett, hogy valami egyesitő, alkotó tényezőt lehetne belőle bármi módon is fejleszteni, csak kárhozatos feloszlásnak, sőt végtére minden józan hit megsemmisitésének faktorává válhatnék. L. Hettinger: A kereszténység válsága. A budapesti m. e. i. iskola forditásában. 1883.

A protestantismus minden hatalmi támogatás mellett is ilyen sorsra, feloszlásra jutott; az ősi kereszténység a legnagyobb üldöztetéseknek volt kitéve és az egész földet

Kétségkivül nem létezik oly társaság, legyen az bármily kezdetleges, bármily gyengén is al-

---

átkaroló, életképes, egységes társulattá fejlődött. Lehetséges-e már magában véve is ilyen történelmi ellentét? Annak az eredeti kereszténységnek valami másnak kellett lennie; *az egység igen erős elvével kellett annak birnia*, hogy egységes társulatot képezhessen. A történelemben is van logika; «az elégséges ok» elve ki nem törülhető tényeiből.

De különben a kereszténység történelmi jelenség. Mely adatok alapján van a fejlődés e hármas állapota leirva? *Az állitólagos első korszak*, mely a kereszténység kezdetleges idejére vonatkozik, körülbelől a quäkerek társulatában ismerhető fel (Kazaly Egyháztört. III. 83. l.); legalább Guizot leirása szerint ezt az első állapotot a quäkerek felfogásával kell azonositani. — Hogy milyen volt valóban az első kereszténység — azt kizárólag azon iratokból lehet megtudni, melyeket új-szövetségi sz.-irásnak nevezünk; se Guizotnak, se másnak valami más okmány nem áll rendelkezésére. — Ezekben pedig az első ker. hitközségről ez áll: «Állhatatosak valának az Apostolok tanitásában, a kenyértörés közösségében és az imádságban.» (Act. Ap. 2, 42.) Kik és mik voltak ezek az apostolok? 12 férfiuból álló testület, a kiket Krisztus választott. «Én választottalak titeket» (Ján. 15, 16.), a kikre hatalmát ruházta át: «Nekem adatott minden hatalom az égen és a földön: elmenvén *tehát* tanitsatok» (Máté 28, 18—19.), a kiket küldetésének részeseivé tett: «A mint engem küldött az atya, én is küldlek titeket» (Ján 20, 21.), a kik ennélfogva Krisztus szolgáinak vallják magokat (I. Cor. 4, 1.). Krisztus követeinek és *nem a nép megbizottainak* (II. Cor. 5, 20.); a kik között Péter joghatósági elsőséget nyert (Máté 16, 18—9.) a hivők és a pásztorok főpásztorává tétetett (Ján. 21, 15. sk.). Tehát az apostoli testület «magistrátust» képezett. Ez önállólag intézkedett, községeket alakitott, s nem a nép nevében, de Krisztustól nyert hatalmánál fogva áldozárokat s püspököket rendelt a megalakult községek élére (Ap. Csel. 14, 22. Tit. 1, 5.). — Mi volt a tan-

kotva,[1] melyben ne találkoznék egy erkölcsi hatalom, befolyás, mely azt lelkesiti és vezérli.[2] A különböző keresztény gyülekezetekben voltak emberek, kik prédikáltak, tanitottak és erkölcsileg[3] kormányozták a gyülekezetet; de semmi beigtatott magistratus, semmi elismert fegyelem nem volt; tisztán közös hiedelmekben és érzelmekben való társulás — *ez a keresztény társaság kezdetleges állapota.*

De azon mértékben, melyben haladt és ez igen hamar történt, minek nyoma az első emlékekből kitetsző (!), láthatni a tanok seregét, a fegyelem szabályait és az előljáróságot sarjadzani. Az előljárók egy neme presbyterek vagy öregeknek neveztetett, ezekből lettek a papok; ismét mások episcopoi vagy felügyelő tiszteknek hivattak, ezekből lettek a püspökök; ismét másokat Diaconoi vagy alamizsna szedőknek, megbizva a szegényekről gondoskodással és az alamizsna elosztásával.

Majdnem lehetetlen meghatározni, hogy ezen

---

rendszer, mit tanitottak az apostolok? A búcsúzó Mester ezt a végrendeletet adta apostolainak: «Elmenvén tanitsatok minden nemzeteket... tanitván őket *megtartani mindazt, a miket parancsoltam nektek*» (Máté 28, 20.). Azért más alapot senki sem tehet le, mint a mely le van téve, a mely alap Krisztus Jézus (I. Cor. 3, 11.). Igy nézett ki az egyház s benne a kereszténység első korszaka. Ez az intézmény volt képes fejlődni szilárd, egységes társasággá; — csakhogy a történelmet nem szabad csinálni, azt irni kell. Különben a katholikus kereszténység vázolásánál bővebben volt erről szó.

[1] Krisztus egyháza nagyon szilárdan volt alkotva; isteni erő éltette: «Én veletek vagyok mindennap világ végezetéig» — mondta Krisztus apostolainak (Máté 28, 20.); azért nem roskadt le a birodalom feloszlása s a barbárok beütései közepett.

[2] Az emberek a vallási társulatban többre szorulnak.

[3] Hogy ez nem elég megmutatta a protestantismus. L. Hurter I. 247. 311—20. l.

különböző elöljáróknak, mik voltak körvonalozott hivatalos teendőik, a válaszvonal valószinüleg nagyon bizonytalan és határozatlan volt. De végre is kezdődnek az intézmények. Mindazáltal ezen 2-ik korszakban egy szellem uralkodó még és ez az, hogy az uralom túlnyomólag a hivek testületében van. Az elöljárók választásában, a fegyelem vagy tan elfogadásában[1] a hivek testülete bir tulnyomósággal, a keresztény nép és kormánya közt még nem történt elválás, nem létezett egyik távol a másikától,

---

[1] Igaz, hogy Guizot, midőn az ősi kereszténység hármas állapotát leirja, ismételten hangsulyozza: «csupán emberiségi szempontokra szoritkozom, a természetes dolgok természetes következéseire,» «ha mindig tisztán emberi szempontból tekintjük,» — de ez a pont «Az elöljárók választásában, a fegyelem vagy tan elfogadásában a hivek testülete bir tulnyomósággal» már igazán azt mutatja, lévén bennök éppen a kereszténység lényegéről szó, hogy Guizot az egész kereszténységet emberi műnek nézi. Ha az első időszakban: semmi meghatározott tanrendszer, semmi magistratusi testület nem található; — ha a második időszakban: az elöljárók választásában, a fegyelem vagy *tan elfogadásában* a hivek testülete bir tulnyomósággal — miután a tanok serege, a fegyelem szabályai és az elöljáróság ekkor kezdett sarjadzani, — milyen viszonyban áll akkor a kereszténység Krisztushoz? Hiszen ilyen formán Guizot nem is beszél arról a kereszténységről, a melyet Krisztus alapitott; mert a szentiratok, mint láttuk, Krisztusnak egy befejezett, három elemből: hit és erkölcsi tanok és szervezett egyházból álló kereszténységet tulajdonitanak; a kereszténységet, mint olyat, isteni eredetü vallásnak bizonyitják, a mint ez utóbbit a protestantismus megalapitói is rendületlenül hitték. Hát a protestáns Guizotnál már «emberi szempontok» döntenek? A történelem adatai csak egy kereszténységet ismernek s annak Krisztus, az Isten fia, a megalapitója.

egymástól függetlenül, és a keresztény nép az, mely a társaságban a fő befolyást gyakorolja.

A harmadik korszakban egészen mást találunk. Ebben ugyanis létezik már egy a néptől elválasztott papság, — egy papi testület, mely saját gazdasággal, saját törvénykezéssel és alkotmánynyal bir, szóval tökéletes kormánynyal, mely magában is egy tökéletes társaság, egy társaság, mely függetlenül azon társadalomtól, melynek szenteli magát és melyre befolyását kiterjeszti, el van látva a létezés minden eszközeivel. Ilyen a harmadik korszakban a ker. egyház alkotmánya és azon állapota, melyben az ötödik század kezdetével előtünik."

Ezen harmadik korszak idejének meghatározásában azonban nem egészen biztos; mert a 176. lapon azt irja: „Elvben tehát úgy mint tényleg a papságnak a népektőli törvényes elkülönitése a 12-ik század előtt volt körülbelül keresztül vive."

Guizot ezen előadásában tulajdonképen azt adja elő, miként alakult az eredeti kereszténység idő folytán — katholicizmussá, a mi a protestantismus szemében annyi, mint az ősi kereszténység megrontása, van tehát Guizotnak is panasza a katholicizmus ellen;[1]

[1] Guizot igen könnyen bánik el az ő kereszténységével. A három korszak közül az első lett volna az ősi, az eredeti kereszténység korszaka, csakis ez lehet Krisztus müve; akkor azonban semmi meghatározott tanrendszer, semmi fegyelem, semmi magistratusi testület nem volt található — legalább igy irja Guizot. Ebből annyit tudunk meg, hogy nesze semmi, fogd meg jól! A következő két korszakban erős fejlődésnek indult ez a rejtélyes tartalmú kereszténység, amúgy emberi uton és módon, «különböző forradalmak» által; Guizot ezen meg nem ütközik, hiszen előre megmondta hallgatóinak, hogy néha kénytelen lesz állitani bizonyitás nélkül (I. 39. lap.) és más különben ötödik előadásában maga bizonyitja, hogy a kereszténységnek

de fennebbi sorai közben, mielőtt a kereszténység hármas állapotát leirta volna, ezt a vallomást teszi: „Én nem gondolok tulságos sokat mondani, állitván: *hogy a 4-ik század végén és az 5-ik kezdetén a keresztény egyház volt az, mi megmenté a kereszténységet. Az egyház az, mely intézményeivel, elöljáróságaival és hatalmával erősen védte magát a birodalom belső feloszlása és a barbárok ellen, — az egyház volt az, mely meghóditotta a barbárokat, s kötelékké, eszközzé, a civilisatio elvévé vált a római és barbár világ közt*“ (59. lap.). Ugyanezt még többször emliti s eltekintve a kereszténység eredete, fejlődése s egész lényegének hamis,

---

kellett egyházzá fejlődnie és pedig azzá, a melyet a történelem a hierarchikus kath. egyház neve alatt ismer (I. 139. sk.), a mi által a katholiczismus jogosultságát bebizonyitotta. Csak egy dolog van, a mi őt bántja: a kormányzók és kormányzottak különválása az egyházban (hatodik előadás I. 172. sk.); hogy a kormányzottak vagyis a nép befolyása: a hit, erkölcs, a fegyelem felett határozni — a 2-ik században mindinkább gyengült. «Miről van itt szó a kormányzottakra nézve? értelmökről, lelkiismeretökről, jövő hivatásukról, vagy is mind arról, mi bennök legbensőbb, legegyénibb, legszabadabb.» Miután pedig ezeknek igazgatása a papságra ment át: «az egyház kebelében a szabadság nem birt biztositékkal.» (I. 175. l.)

Guizot protestáns, nincs tudomása a keresztény vallás alapitásáról, rendeltetéséről, ő csak «emberi szempontokból» itél róla, azért nem is beszélhet máskép a kereszténység állapotairól. Ugylátszik nem lát abban valami lényeges dolgot, hogy a kereszténység, melyet a protestantismus magának tulajdonit, — katholiczismussá fejlődött, sőt csak ezt a kereszténységet találja *áldásosnak* az európai civilisatióra. Mig a protestánsok nem tudtak megegyezni abban, hogy mikor változott át, mely században, mely pápa alatt a kereszténység katholiczismussá (Hurter I. 304. l.), ő egyszerűen a 2-ik századtól a 12-ikig látja ezt a fejlődést.

történelemellenes felfogásától mindenkor lelkesen szól az egyház érdemeiről a civilisatio körül; ámbár kereszтyénségét sem a civilisatióba kellőleg befoglalni, sem azokat az eszméket nem tudta belőle levezetni, melyeket az az uj világban meghonositott s ebben előképül szolgál mind Eötvösnek, mind Trefortnak, a kik Guizot téves felfogását irataikba átültették.

d) A 16-ik századi protestánsoknak a fennebbiekben ismertetett nézete az ősi kereszténység lényegéről idő folytán nevezetes átalakulásokon ment keresztül. Kezdetben, — ámbár véleményeik a tan tekintetében mindjárt sokfelé oszlottak, — kétségen kivül állott előttük a kereszténység isteni eredete s a biblia tekintélye, ők egyesült erővel csak a hierarchikus kath. egyház tekintélyét ostromolták. Ezt megdönteni ugyan nem sikerült, de akaratuk ellenére is sikerült bebizonyitaniok azt, hogy az általok felszinre hozott keresztyénség tetszhetik a gőgös emberi észnek, igen kielégitheti az emberi szenvedélyt: de az ősi kereszténységtől oly távol áll, mint az Isten müve az ember munkájától, különösen olyantól, melyet dacz és szenvedély hoz létre.

Ma már az *emberi eredetü* kereszténység járja a protestánsok között, a mely a bölcseleti rendszerek közé olvadt *úgy, hogy Luther, Calvin nem ismernének rá kereszтyénségükre, a melyből az istenség utolsó eleme is elveszett.* Láttuk Guizot véleményét, a melyben az ősi kereszténység az emberi szempontok szerint van mérve; ezeknek az emberi szempontoknak tudományos kifejtésére — más előző próbák után — vállalkozott a tübingai Baur-féle iskola, a melyet, miután a legujabb protestáns nézeteknek alapját képezi, s a theologusnak ezeket, s nem többé a régi Luther, Calvin-féle keresztyénséget kell első sorban szemei előtt tartania, — röviden kell ismertetnünk.

A Baur-féle vallási-rendszer nem arra való, hogy megismerhessük, mi volt tartalmilag az az ősi ke-

reszténység; *ez az egész kérdés körülbelül elmosódott már a protestántismus körében s legföljebb Kant vagy Hegel bölcseletére utalnak, melyekbe az európai közszellemből néhány keresztény eszme csúszott be; ez ma a protestánsok keresztény vallása — tartalmilag.* A Bauer-féle iskola Krisztust egy ó-kori bölcsész szerepére degradálta s nem annyira sajátlagos tanát kereste, mint inkább a tudomány fegyvereivel megakarta alapitani azokat a „forradalmakat," hogy Guizot szavaival éljünk, a melyeken Krisztus tana keresztülment, mig katholiczismus lett belőle. Nem Luther vagy Calvin protestáns keresztyénségének bebizonyitása, hanem a katholiczismus tekintélyének megdöntése volt az iskola czélja — Hegel bölcselete érdekében.

Ha ma a protestáns theologiai irodalomban vallási nézeteket keresünk, rendesen valamely rationalistikus bölcseleti rendszer tanai szerepelnek a vallás neve alatt, ezekkel pótolják egykori keresztyénségüket; a bibliával, a kereszténység eszméivel annyiban foglalkoznak, a mennyiben azokat bölcseleti nézeteikhez idomitják vagy a kath. egyház tanait ostromolják. A „keresztyén" név egy álarcz, melyet igen sok protestáns puszta történelmi emlék gyanánt visel, s itt-ott politikai szükségből húz magára.[1] A Baur-féle rendszer főbb vonalai a következők.[2] Krisztus halála után tanitványai között két factio keletkezett; az egyik a mózesi törvény megtartását szükségesnek tartotta; a másik szerint a mózesi törvény megszünt s egyedül Krisztus törvénye, illetőleg hite

[1] Kazali szerint: «A magyar protestáns lelkészek nagy többsége rationalisticus elveket vall, melyeket azonban a régi tanokhoz ragaszkodó néptől való félelmében nyiltan, főleg szószékről hirdetni nem bátorkodik.» Egyháztörténet. III. 397. l.

[2] L. De Smedt: Dissertationes in prim. aetatem hist. eccl. 22—28. l. — Hergenrőther: De cath. ecclesiae primordiis. Ratisbonae 1851. Az egész mű ezen systema czáfolásával foglalkozik. — Vigouroux-Ibach: Die Bibel und die neueren Entdeckungen. Mainz. 1885. I. 71—71 l.

kötelező a zsidókra csakúgy, mint a pogányokra, ha a keresztény községbe felvétetni akarnak.[1] Az előbbi pártnak vezére Péter apostol volt, követői, a petrinisták, zsidó-keresztény szektát képeztek. Az utóbbi párt élén Pál apostol állott, a kinek követői, a paulinisták: pogány-kereszténynek nevezhetők. Ez a két párt hevesen küzdött egymással körülbelül a 2-ik század közepéig s egymástól mindinkább eltérve az ebionistismus és marcionismus neve alatt ismert tanokat létesitette. Aközben azonban mindkét részen mérsékeltebb hajlamú férfiak is támadtak, kik szerették volna a surlódásokat megszüntetni s ezekben támadt az eszme: a két pártot egyesíteni és az egységes keresztény tan követőinek egyházát megalkotni. — E czélból, miután a petrinisták a cselekedetek, a paulinisták a hit szükségét különösen hangsúlyozták, a közvetitők oly formulát találtak fel, mely mind a két pártnak eleget tett,[2] t. i. hogy a

[1] Az ó- és az új-törvény viszonyáról a kereszténység első idejében l. Hergenrőther fentebbi müve. 69—103. l. Döllinger: Kereszténység és egyház az alapitás korában. Pest. 1869. a sz. iratok alapján igen szépen tárgyalja az ó-törvény lassankinti megszünését és a ker. egyház önálló alakulását — Palesztinában.

[2] Eltekintve attól, vajjon ilyen két párt az apostolok kezdeményezése folytán csakugyan létezett-e, a mit a sz. iratok s a többi fennlévő iratok alapján határozottan tagadunk; az állitólagos egyesülést csupán magában véve — kérdezzük: hogyan volt az lehetséges, midőn a kereszténység már mindenfelé el volt terjedve; ugyanazon időben, midőn az állitólagos egyesités folyamatban volt, ezeket irta Tertullian Apologeticumában 37: «Hesterni sumus et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum, sola vobis templa reliquimus»; az üldözések javában folytak; a keresztények találkozása lehetetlenné volt téve; a keresztények hitvallásukért készek voltak vért ontani; — másrészt hogyan történt az, hogy mindazok az uniokisér-

hit cselekedetekkel üdvözit (fides cum operibus salvans). Sokan csatlakoztak ehhez az uj tanhoz s ezekből a 2-ik század közepe táján megalakult a kath. egyház,[1] a mely most már mindazokat, a kik a régi pártok bármelyikéhez is tovább ragaszkodtak, mint tévtanitókat, hevesen kezdte üldözni. Hogy ez az uj mű annál könnyebben megszilárduljon, meg kellett semmisiteni a régi emlékeket. Pál apostol fenlévő négy leveléhez (egy a Galatabeliekhez, kettő a Korinthusiakhoz, egy a Rómaiakhoz) ujakat költöttek, azokat egy-egy apostol nevével látták el azon czélból, hogy bebizonyithassák, miszerint a közvetitők által kigondolt tant az apostolok, sőt maga Krisztus is tanitotta. Az előbbi korszak irataiból semmi sem maradt, kivéve bizonyos ál-Clemensnek Recognitiones és Clementinae homiliae czimű petrinista iratait, a melyekben Pál Simon magus neve alatt, mint valamennyi tévtanitó feje szerepel.

A közvetitők, vagy akkor már katholikusok, legjelentékenyebb irata az apost. cselekedetek, melyben a két apostol Péter és Pál szép, egyetértésben terjeszti az uj tant.

A cselszövények ezen idejében, a 2-ik század második felében támadt a vélemény a római egyház elsőségéről,[2] mintha mindkét apostol alapitotta volna. Ez a vélemény, de meg az is, hogy Róma az egyesitett uj tant hiven őrizte, alapja azon tekintélynek,

---

letek a lutheránusok és kálvinisták között, melyek a 16-ik század óta ujból és ujból felmerültek: a formula concordiae, a lényeges és nem lényeges hitigazságok megkülönböztetése, egy III. Frigyes Vilmos minden erőfeszitései mellett is mindig sikeretlenek maradtak? (Kazali Egyháztörténelem III. 69, 85, 304. l.)

[1] Emlitettük, hogy már sz. Ignácz († 107.) beszél katholika egyházról.

[2] L. erről bővebben Jungmann: Dissertationes selectae in Hist. Eccl. 1880. Ratisbonae. I. p. 91.

melynek a római püspök és a római egyház az egész kereszténységben örvend.

A mit ma a kath. egyház alatt értünk, az a fentemlitett küzdelmek alapján körülbelül szent Irén († 202.) idejében létesült,[1] főelemét a roszul magyarázott paulinismus alkotja (zsidó tan és a hellén bölcselet keveréke). Ez az egyház három pontban tér el az eredeti kereszténységtől 1. a kereszténység törvényesitése által a zsidó törvény teljes kizárásával, 2. a felállitotta hitszabály által, mely a szabadvizsgálat elvét zárta ki, 3. a hierarchiai kormány felállitása által.[2]

Ez a merész nézet egyetlen történelmi bizonyitékra sem támaszkodik.[3]

Egy félreértett szentirási hely[4] és az ál-Kelemen-

[1] Hergenrőther i. mű 65, 122. p.

[2] U. az p. 51.

[3] U. az 10. p.

[4] Sz. Pál a Galatabeliekhez irt levele 2 fej. 11. v. sk. a hol arról van szó, hogy Pál szemrehányást tett Péter apostolnak; mert az Jeruzsálemből Antiochiába jövén ott előbb a pogány-keresztényekkel közösen étkezett, majd később, midőn egyes zsidókeresztények ugyancsak Antiochiába jöttek, megváltoztatta életmódját s az utóbbiakhoz csatlakozott. Szent Pál ezen elbeszéléséből a Baur-féle iskola az apostolok közötti *tani differenciákra* következtetett; ilyeneket az első keresztény irodalomban is minden módon ügyekezett feltalálni; odaképzelte a megalakult két párt küzdelmeit, megirta a két század történelmét s a katholiczismus küzdelmes megalakulását — a papiroson.

«Illius aetatis historia divinando potius, quam determinando solet exponi» jegyzi meg Hergenrőther i. mű 11. l. ezekre az exegeta-historikusokra. Különben Baur iskoláját az emlitett sz.-irási hely magyarázatában megelőzte már régen Marcion, a kit Tertullián alaposan megczáfolt, úgy hogy a régi tévelylyel szemben csak a régi czáfolatot kell

féle homiliák[1] — *a basis*, melyre Baur két század történelmét képes volt erős képzelettel konstruálni;

ismételnünk. — Ha két ellentétes párt létezett volna az apostolok és követőik között s a köztük fenforgó lényeges különbségre vonatkoznék sz. Pál levelének szövege, akkor: Pálnak vagy egyszerüen nem kellett volna megengedni, hogy Péter a pogány-keresztényekkel érintkezzék, vagy egyáltalán nem tehetett volna Péternek szemrehányást, ha az a zsidó-keresztények életmódjára visszatért. Ha ilyen két párt létezett volna, Pálnak a pogányságból megtért kereszténveket nem kellett vala félteni, hogy Péter példáját fogják követni. Azonban Pál eljárásának más volt az oka. Mivel ő állandóan a tani egységet feltételezi, mint pl. ugyanazon fej. 16. versében is és mivel a jeruzsálemi zsinat már eldöntötte volt a kérdést a zsidó étkezési törvényt illetőleg, hogy az a keresztényekre többé nem bir kötelező erővel: a fenforgó esetben helyén valónak találta Péternek szemrehányást tenni, ki azon átmeneti időben, midőn a zsidóságból az egyházba lépett hivőket az uj keresztény életmódhoz kellett szoktatni, határozatlan magatartásával, hogy előbb a pogány-keresztényekkel majd ismét a zsidó-keresztényekkel étkezett — zavart idézhetett volna, a mit Pál Péternek az egyházban elfoglalt állásánál fogva — primatus — felette fontosnak tartott. Csak így van értelme a szemrehányásnak, mely különben is nem tani különbözetekre, de egyszerüen az étkezési módra vonatkozott. Sz. Pál levelének disputált helye tehát éppen ellenkezőjét bizonyitja annak, a mit a rationalista-protestáns iskola akart belőle kimagyarázni; bizonyitja t. i. azt az egységet, a melyben az első keresztények még a kevésbé fontos fegyelmi dolgokban is állottak. L. Tertulliani liber adv. Marcionem. Liber de praescriptionibus (Hurter Opuscula t. IX.) A 23-ik fej. azt mondja: «utique conversationis fuit vitium (Petri agendi ratio) non praedicationis.» — Bisping. Erklärung des zweit. Briefes an die Korinth. und des Briefes an die Galater. Münster 1883. 216—230. l. Döllinger i. mű 54—57. Hergenröther i. mű 104—110. l.

[1] Jellemzésük Rapaics Egyháztört. I. 135. l.

azért már tanitványai támadták és tönkre is tették az erőltetett hypothesis alapjait,[1] s a felvetett eszme alapján hozzá különben hasonló más rendszereket alkottak — az emberi eredetű kereszténységről.

Baur hypothesise, mely pantheistikus[2] szempontból akarta feltüntetni a kereszténység fejlődését, mint az emberi ész produktumát: a protestantismus javára és a katholiczismus ellen lett kigondolva; de míg ez utóbbinak nem árthatott, addig a protestantismus alól az utolsó alapot is kivonta, melyre az támaszkodott. A katholiczismus szerinte nem Krisztus műve, hanem az emberi cselszövények folytán létesült; ilyen a mai sz. iratok eredete is. A katholiczismus korszaka sz. Irénnel kezdődött. Egyedül sz. Pál értette meg Krisztus tanát, de ezt is a későbbiek, a pártoskodók idejében meghamisitották. De ha ilyen az egész kereszténység, tekintsük azt akár a sz. iratok tartalma, akár az egyház tanitása szerint: akkor mi az eredeti kereszténység tartalmából semmit sem tudunk; hogyan mondhatják tehát a protestánsok, hogy ők sz. Pál tiszta kereszténységét visszaállitották?[3]

---

[1] L. Vigouroux-Ibach, i. mű 80. l.

[2] A tübingai iskola theoriája a kereszténység eredetéről Strauss «Leben Jesu» (1835.) szellemének hatása alatt keletkezett, oly időben, midőn a német tudományos körökben a biblia isteni tekintélye, sőt az isteni kinyilatkoztatásban való hit meg volt ingatva, midőn Luther névszerinti utódjai már jobban szerették Kant, Hegel, Fichte bölcseletét, mint a hagyományos «keresztyén» hitet, melyből a «szabad vizsgálat» alkalmazása folytán Lessing, Semler, Herder, Paulus, Strauss után vigasztalatlanul kevés maradt. Ez időben Hegel pantheismusa uralkodott; ebben kerestek akkor a protestánsok némi észszerűségét «keresztyén» hitük számára. Vigouroux-Ibach i. mű 74. l.

[3] A régibb protestánsok tévelyeivel szemben l. sz. Pál tanitását rendszeresitve; Simar die Theologie des h. Paulus. Freiburg. 1883.

Eltekintve attól, hogy Baur légből kapott állításait a katholiczismus ellen irányozta s mint pantheista nem ismervén el semmiféle kinyilatkoztatott vallást az egész kereszténységet csak egy fejlődési mozzanatnak tekintette abban a nagy evolutionális folyamatban, melyben a ἓν καὶ πᾶν folytonosan halad: vajjon a protestantismus mit szólhat ellene, hogyan olvaszthatja ki ősi kereszténységét, ha a katholiczismust elveti?

Másutt kimutattam, hogy Baur rendszere természetes folyománya volt a tekintély nélküli s az egyéni szabad vizsgálatra alapitott protestáns keresztyénségnek, mely végre is a tekintély hiányában foszlányokra oszlott s a vallási tekintély-elvet a bölcseleti rendszerekkel akarta pótolni, a melyek Baur óta a legváltozatosabb kiadásban a protestánsok keresztyénségét képezik.[1]

---

[1] A mai protestánsok Luther isteni eredetü keresztyénségét jobbára elhagyták; nem az, a mit Luther vagy Calvin tanitott, hanem egy egész világnézet választja el őket a katholikusoktól, a mennyiben ma már a kinyilatkoztatott vallás létezését, vagy szükségességét is tagadják. Leszállottak a régi hit-viták szinvonaláról és rationalisták, naturalisták köré sorakoztak. Baur óta is változtak az idők s talán legjobban megközelitjük a protestantismus tényleges állapotát, ha Strauss «Der alte und neue Glaube» (1872.) és Hartmann «Philosophie des Unbewussten» müvére utalunk, ezek a legujabb evangeliumaik. Az elsőt Brunner (Die vier Grossmeister der Aufklärungs-Theologie 1888. 427—495. l.), a másodikat Stöckl (Eine Blüte modernen Culturkampfes oder die neueste Berliner Philosophie 1874.) vette érdemleges birálat alá. Fölötte érdekes két birálat, melyekből tiszta fogalmat szerezhet magának mindenki arról: mily világnézet lépett a protestantismusban Krisztus kereszténysége helyébe. Ilyen tanulmányok után lehet igazán megszeretni a katholikus kereszténységet. Álljon itt Stöcklből egy részlet: «Noch He-

A katholikusok kezeiben vannak a sz. iratok, melyeket meg nem tizedeltek,[1] — az apostoli atyák müvei,[2] melyek együttesen tanuskodnak az ősi kereszténység *eredeti alakjáról, a mint az a katholiczismusban a mai napig feltalálható.* Igy áll ténylegesen *kezdet óta* a kath. egyház: tanai, szervezete és intézményeivel; első megjelenésétől kezdve az ellenfelek folytonos ostroma, kritikája alatt, tehát oly ellenőrzés alatt, a melynél különbet valamely történelmi tény hamisitatlanságának kimutatására gondolni alig lehet. Csak ilyen lehetett a kereszténység, egységes, szervezett, szilárd alapokon álló kezdet óta, — ha idő folytán államvallássá lett s megcivilisálta az emberiséget. Minden más kereszténység feloszlott, megsemmisült volna a római birodalom bukásának közepette és a barbárok beütései között, — mint ezt

---

gel hatte gesucht, das Christenthum in sein System hineinzuverarbeiten, indem er die christlichen Wahrheiten nach der Schablone seines Systems umzudeuten strebte. Davon hat schon Schopenhauer Umgang genommen; noch mehr aber thut dieses die aus dem Schopenhauerschen Arsenal hervorgegangene neueste Berliner Philosophie. Sie erwähnt das Christenthum nur mehr, um es als Illusion, als Täuschung zu erklären. Und was wird uns statt des Christenthums in dieser Philosophie geboten? Das leere Nichts. Das Brod wird uns genommen, und dafür erhalten wir einen Stein? O nein, ein Stein wäre doch noch etwas Reelles; wir erhalten für das geistnährenden Brod des Christenthums Nichts, pures Nichts.» 53—4 l.

[1] Kaulen: Einleitung in die heil. Schrift. II. Hälfte. Freiburg. 1886.

[2] L. Sprinzl: Az apostoli Atyák theologiája. A csanádi növendékpapság forditásában. Temesvár. 1885. — A katholiczismus alkatelemei a sz.-irásnak megfelelően vannak e műben az apostoli atyák hiteles irataiból összeállitva. Különösen Schweglert, Hilgenfeldet Ritschlt — Baur tanitványait tartja szeme előtt. Ebből a műből látni, hogy a protestánsok ősi keresztyénségének nyoma sincs az apostoli Atyák műveiben.

Guizot konstalálta és a protestantismus phasisai a barbárok beütései nélkül is eléggé bizonyitják.

2. A kereszténység lényegének, megjelenési alakjának s az erre vonatkozó felfogásoknak ismertetése után rátérhetünk Eötvös előadására az európai civilisatio kezdeteiről, mely nemcsak a kath. egyházra, de magára a positiv kereszténységre nézve egyáltalán fontos elvi tételeket foglal magában: egyikét azon gondolatoknak, melyeket Eötvös hozott forgalomba a magyar irodalomban,

„Ha polgárisodásunknak — mondja[1] — Nyugat-Európában kifejlődését nyomozzuk, azt találjuk, hogy az mindenütt három elemből alakult.

Ez elemek:

a keresztyénség eszméi;

azon állapot, melyben Nyugat-Európa a római uralkodás végidejében volt s a melybe annak feloszlása után jutott;

azon népek erkölcsei és nézetei, melyek a nyugati birodalmat felbontották s uraivá lettek.[2]

---

[1] A bennünket most érdeklő részlet I. 175—186. l.

[2] Az uj civilisatio hármas elemének megjelölésében s abban, hogy milyen arányban járult e három elem egyenkint a civilisatio alakitásához, — Eötvös teljesen Guizotra támaszkodik. L. ennek i. művét I. 48—71. l. Ugyanigy Trefort is, a ki az akadémiában Guizot felett tartott emlékbeszédében ismerteti az európai civilisatio elemeit — saját felfogásával megtoldva. I. mű 98—100. l. «A modern civilisatiónak . . . lényeges alapelemei: a római világ, a keresztyén világ s a germán világ, a régiség, a keresztyénség s a *barbárság*.» Ezt a hármas elemet pedig a maga járulékai szerint igy elemezi: «A szabad gondolkozás elve minden bölcselet elve; az ész a kiinduló pont s vezető. Ez eszme a régi világ szülöttje, melyet a modern társadalom Görögországtól s Rómától örökölt (mindjárt meghalljuk Eötvöstől, ha vajjon úgy van-e?). Nem kaptuk azt sem a keresztyénség-

Az ó-korban az állam és a vallás benső kötelék által voltak összekapcsolva, mindkettő azonegy czél — a közügy fentartása eszközének tekinthető. Az ó-kornak is megvoltak hitetlenségi időszakai; voltak idők, midőn az állam vallása oltalomra szorult, egyes philosophiai iskolák vagy idegen vallások befolyása ellen: de a vallási fogalmak soha sem ellenkezhettek azon elvekkel, melyek az államnak alapul szolgáltak. A vallástan, mely az istenség nevében hirdettetett és az állam törvényei mindig megegyeztek; a polgári erény egyszersmind vallási erényül tekintetett s a polgári társaságnak alapul szolgáló viszonyokat soha nem roszalhatta oly vallás, melynek fennállása az állam fennállása által volt feltételezve.

---

től, sem a barbárságtól! nem található az sem az egyik, sem a másik elemében civilisatiónknak. Ellenben hatalmas és uralkodó volt az a görög-római civilisatióban; ez a legdrágább hagyaték, mely a régi világból a modern társadalomra átszállt.

Második hagyatéka a római civilisatiónak a szép művek összesége. Daczára az általános tudatlanságnak, a nyelv romlottságának, a régi irodalom mindig feltünt, mint a tanulmányozás, utánzás és csodálat méltó tárgya, mint minden szépnek typusa.

Az egyházban *győzött* (?!) az aristokratikus elv, — a püspök nyerte meg a hatalmat papjai s hivei felett, de a püspökök közt kimagaslott a római püspök vagy pápa monarchikus hatalmával. Az egyházi hatalom befolyást nyert az államban a világi dolgok vezetésében, *s a gondolat fix formákat nyert s e formákban a mai napig a szabad gondolatokkal szemben akarja befolyásolni az államot.* (Ez a keresztyénség a civilisatióban! Az a protestáns Guizot, a ki felett emlékbeszédképen mondattak ezek, ennél sokkal többet tudott a kereszténységről s ugyanaz a Guizot, ötödik előadásában, melyre ugylátszik Trefort sulyt fektetett, — jóllehet a hitbeli korlátozást szemére veti az egyháznak, szellemi szabadságra is akad, sőt

Valamint az államban minden jogosultság a polgárság fogalmából indult ki: úgy nem volt vallás az ó-korban, mely ezen nézet helyességét kétségbe vonta volna; s a rabszolgaság fennállását megtámadta, vagy a polgár jogának ellenében emberjogokat állitott volna fel.[1]

---

egyenesen azt mondja tanitványainak, a korlátozások daczára «mégis találjanak egy társaságot, melyben az egyéni vélemény oly merészen fejlődött volna ki, mint az egyházban.» (I. 163. l.) — De különben a római és a germán elem dicsőitése mellett Trefort semmit sem tudott mondani a kereszténységről a civilisatio tekintetében? Sok szép dolgot tanulhatott volna a protestáns Guizottól.) A germán világ meghozta az uj civilisatiónak a közös tanácskozás emlékét, a jog s szabadság bizonyos eszméjét az arisztokratikus társadalomban, de főleg az individuális szabadság s függetlenség érzékét. *De a legnagyobb és legerősebb elem az uj civilisatióban a római elem; s az uj civilisatio főleg a nyugati országokban mintegy átalakitása a réginek.*" S ugyanezen beszédben, az elején (94. l.) ezt mondja: «az uj európai civilisatio . . . *lényegesen* különbözik a régi világ civilisatiójától.» Ezek a bölcselő szellemek ellenmondástól sem tartózkodnak? Hogy vajjon képesek voltak-e ezt a három elemet beilleszteni a nekik kijelölt arányok szerint — az új civilisatióba, meglátjuk Eötvös előadása nyomán.

[1] Érdemes Eötvös e nyilatkozatát, mely való tényt jelez, Trefortnak fennebb idézett nyilatkozatával, melyben az uj civilisatio elemeit részletezi, összehasonlitani. Eötvös szerint az ó civilisatióban minden jogosultság a polgárság jogából eredt, s nem is létezett akkor oly vallás, mely a polgár jogának ellenében *emberjogokat* állitott volna fel és pedig azért, mert az ó-korban oly világnézet uralkodott, mely mellett az embert, mint ilyent, félreismerték, nem becsülték. Trefort meg azt mondja: «a szabadgondolkozás elve minden bölcselet elve, az ész a kiindulópont s vezető. Ez eszme a régi világ szülöttje . . . Nem kaptuk azt sem a ke-

A keresztyénség az állam körén kivül keletkezett.[1] Éppen az által, mert nem lépett fel ellensége-

---

resztyénségtől sem a barbárságtól.» — Ez állitásában nagyban tévedett. Igaza van, hogy a régiek is szabadon gondolkoztak, mert az ember, mig ember, másképen mint szabadon, nem gondolkozhatik; die Gedanken sind zollfrei; de a mennyiben arról a gondolkozásról beszél, mely az európai civilisatióban a haladást létesitette, mely az ember kifejlésére hat, mely a tudományt és müvészetet, a társadalmi és állami viszonyokat átalakitja, szóval, mely az emberhez méltó bölcselet elve — az a gondolkozás a régiek előtt ismeretlen volt; az egykorú a keresztény eszmék elterjedésével. Oly korban, melyben emberjogok nem léteztek, midőn az ember önmagával nem volt tisztában, midőn az összes társadalmi és állami viszonyok az emberi egyediségnek elnyomására, megsemmisitésére hatottak közre — oly korban az a magasztalt elv ismeretlen volt. Először elterjedt a ker. világnézet az embernek, mint egyednek magas méltóságáról, azután gyökeredzett meg a gondolkozás azon elve, mely az uj civilisatiónak egyik legnemesebb vonása s nagyokat is teremtett, mig vissza nem éltek vele s a szabadságot — a szabadossággal, féktelenséggel össze nem zavarták. A bölcselő szellem az okozatokat mindig az okok szerint méri!

[1] Kezdődik a civilisatio *első elemének*, a kereszténységnek méltatása. *Ez a pont* rövidletben adja a keresztyénség helyzetét, működését az első századokban. A mi következik, az csak részletezése az e pontban általában mondottaknak. A keresztyénség — Eötvös szerint — az államon, a társadalmon kivül állott. Nem társadalmi elv az, mely az ó-civilisatio által agyonboldogitott embert uj társadalmi elvekre tanitsa; a földi ember külső viszonyain semmit sem változtat, sőt — állitólag — nem is törődött azzal, vajjon az általa felállitott elvek megegyeznek-e az államban uralkodó fogalmakkal. S miután századok multak, mig e merev állapot tartott: a kereszténység tulajdonképen civilisatori elem gyanánt nem szerepelt; körülbelül ötödik kerék volt

sen az állam ellen; mert a császárnak megadta a mi a császáré; mert munkásságának ott keresett tért,

---

a haladó szekeren. Majd meglátjuk, hogyan fog tovább haladni ez a társadalomból kilóditott keresztyénség, melyről most csak annyit tudunk, hogy «keletkezett» és «létezett»; hogyan fog bekerülni az államba; mert Eötvös oda be fogja vezetni.

Valamivel világosabb képet nyujt Guizot a kereszténységről azon időben, midőn «keletkezett», és kezdett «létezni.» «A kereszténység, — mondja I. 25. l. — mely megjelenésének nem egyedül első pillanatában, de létezésének első századában is, *semmit sem vonatkozott a társadalmi állapotra*, — a kereszténység fennen hirdette, hogy nem nyul hozzá, parancsolá a rabszolgának, hogy engedelmeskedjék urának (később megmagyarázzuk, hogy mi is igaz ebből?) s nem támadá meg egyikét sem a nagy visszaéléseknek, egyikét sem a nagy igazságtalanságoknak a társadalomban; (ugyan miféle uj szövetségi kiadást olvasott?); s mégis ki tagadná, hogy a kereszténység nagyszerü *válpontja* volt a civilisatiónak? és miért? — mert megváltoztatta a benső embert, hiteit, érzéseit, — ujjá teremté az erkölcsi embert, a szellemi embert.»

Tehát megváltoztatta a benső embert, — és semmit sem vonatkozott a társadalmi állapotra? Ez lehetetlen! De hiszen maga a jó mester — ellenmondva önmagának — megengedi, hogy mi a kereszténységnek nagyszerü társadalmi hatást tulajdonitsunk mindjárt létezésének első századában is. Ugyanis 29. l. ezeket irja: «Midőn erkölcsi változás képződik az emberben, midőn szert tesz egy eszmére, vagy egy erényre, vagy egy uj tehetségre, szóval, midőn egyénileg fejlődik ki, mely vágy az, mely azonnal áthatja? — a vágy, átmeneszteni érzését a *külvilágba*, s valósitani gondolatát *kifelé*. — Mihelyt az ember egy dologra szert tesz, midőn lénye saját szemeiben egy uj kifejlődést nyer, egy értékkel növekszik, — egyszeriben ezen kifejlődéshez, ezen uj értékhez a küldetés eszméjét látja csatolva, kötelezve

a hová az állam hatalma nem hatott; mert birodalmát nem a világból valónak mondotta: éppen ez által biztositott magának teljes függetlenséget, éppen ezért követhette, fejlődésének első századaiban, ösvényét szabadon; nem gondolva azzal megegyeznek-e vagy ellentétben állanak az általa felállitott elvek az államban uralkodó fogalmakkal. A kereszténység alávetve magát az államnak, mint valamely physikai szükségnek, az állam üldözte vagy fel sem vette a szerény hitfelekezetet; de századok multak, melyeknek befolyása alatt állam és egyház idegenek maradtak egymás irányában.

A zsidóság, melyet a kereszténység elődének és alapjának kell tekinteni, elnyomottaknak vallása volt; s miután oly törvények, melyek — mint Mózes törvényei — valamely népnek százados elnyomatása utáni szabadulása első perczeiben adatnak, mindig a szabadság igéit hirdetik: természetes, hogy a zsidó hitkönyvekben is minden önkénynek, sőt magának a királyi hatalomnak is roszalását, (lib. I. Regum c. 8.), az egyéni jogoknak tiszteletét találjuk;

érzi magát s tolatva ösztöne, benső sugallata által kiterjeszteni *s magán kivül is érvényre juttatni* azon változást, azon jobbulást, mely ő benne véghez ment. A nagy reformátorokat nem más oknak köszönhetni; a nagy emberek, kik megváltoztatták a világ ábrázatát, miután megváltoztak, nem voltak tolatva és vezérelve más érzelem által.»

Hát éppen igy mutatja be nekünk a sz. irás sz. Pált ki «mindnyájoknak mindene lett,» hogy «mindnyájokat megnyerje Krisztusnak» és a többi apostolokat, a mint eszméiket magokon kivül is érvényre juttatni ügyekeztek. Éppen Guizot magyarázata szerint is a kereszténység keletkezésében nagyszerü társadalmi elvnek tünik fel, melynek meg kellett — a mint meg is történt — változtatni a világ ábrázatát. — Mert olyan volt, nagyszerü válpontja lett a civilisatiónak.»

a rabszolgákra és idegenekre pedig oly törvényeket, minőket az ó-kor legmiveltebb népeinél hasztalan keresnénk. A keresztyénség[1] is elnyomottak vallása, azon különbséggel mindazáltal, hogy a zsidóság oly pillanatban keletkezett, midőn a nép már tul volt az elnyomatáson és önálló birodalom alakitásának ment eléje, a *keresztyénség* pedig tekintet nélkül a már létező vagy még alkotandó államokra *fogalmazta tanait.* A mindenható Rómával szemközt távolabbnak látszott annak lehetősége, hogy a keresztyének vallása valamely állam alapjává válhatik, semhogy a lehetőség a vallás elveinek megállapitásánál tekintetbe vétethetett volna.[2] A keresztyénség oly elnyomottak val-

[1] Figyelmet érdemel a kereszténység és a zsidóság keletkezésének ezen összehasonlitása. Rideg, naturalistikus beszéd ez, mely semmi fensőbb pragmatismust nem ismer a történelemben. Hogy a zsidó törvény — Isten műve; hogy a kereszténység — isteni eredetű, annak nyoma sincs ezen előadásban.

[2] Ez az előadás, minden *mesterséges kimértsége* mellett is elég világos, hogy megérthessük belőle, miszerint a kereszténység az *elnyomatás idejében* fogalmazta tanait. Tehát ez nem a Krisztus alapitotta kereszténység! Hogyan, miből és ki fogalmazta e tanokat? Eötvös elég ügyes, hogy ne nyilatkozzék erről világosan, de az összszöveg (contextus) eléggé megmagyarázza e pár szót: «A zsidóság, melyet a keresztyénség elődének és alapjának kell tekinteni», hogy Eötvös szerint a keresztyénség csak egy bölcseleti systema alakjában származott a zsidóságból, mint pl. a protestantismusból a rationalismus, ebből a materialismus. Azonban Trefort, Eötvös hű kommentátora és szellemi örökének folytatója, szokása szerint világosan és egyenesen megmondta — s ezért Trefortot mindig többre becsülöm az aenigmatikus Eötvösnél —, milyen értelemben tartják ők a zsidóságot a kereszténység elődjének és alapjának. 1887. jun. 19. a budapest belvárosi választókhoz intézett programm-levelében azt mondja: «Az igazi keresztény nem üldöz semmiféle emberfajt, vagy vallást, de legkevésbé kellene neki üldöznie *a*

lása volt, kik nem remélhették, hogy bilincseiktől megszabadulnak s kik ennélfogva nem is törekedtek e czélra, hanem szabadságuk birodalmát e világ határain kivül keresték.

(Folyt. köv.)

---

zsidóságot, miután abból a görög filozófia hozzájárulásával fejlödött a kereszténység." L. Dr. Laurán Á. Az egyház és állam. 1888. 93. l. Ez az *emberi eredetü* kereszténység a Baur-rendszere értelmében. Te magyar katholikus, milyen intézkedéseket várasz te egyházad intézményeivel szemben az intézö hatalmi körök részéröl, ha ezek vallásod eredetéröl ilyen fogalommal birnak? . . .

Eötvös elödásából kivehetjük továbbá, milyen lehetett úgy általánosságban az az elnyomatás alatt fogalmazott kereszténység tartalmilag. Azon időben a kereszténység — szerinte — oly elveket vallott, melyek éppen nem voltak alkalmasak arra, hogy a társadalmi vagy az állami átalakulás alapjául szolgálhattak volna; ilyen szempont e vallás elveinek megalapitásánál nem is jöhetett tekintetbe. Kérdezzük ennek folytán, ha a keresztyénség az elnyomatás idejében — Róma vaspálczája alatt — fogalmazta tanait: mit tanitott Krisztus, miután ö az itten kontemplált elnyomatás idejében nem élt már? Továbbá mit is tartalmazhattak azok az elnyomatás alatt keletkezett tanok, ha semmi vonatkozással nem birtak az ember társadalmi viszonyaira? Ha az ember bizonyos elveket vall, nincs azoknak kihatásuk az ember egyéni és társadalmi viszonyaira? Van, és hogy a kereszténységnek is ilyen hatása volt, nemsokára magától Eötvöstöl is meghalljuk, de akkor már eredetében is más valami volt a kereszténység, mint azt ezen soraiban eléadja.

AZ Ó-SZÖVETSÈGI SZ. KÖNYVEK KÁNONI TÖRTÉNETE.

Irta DR. KERESZTY GÉZA.

«Mind, amik megirattak, a mi tanulságunkra irattak»[1] és «az Istentől ihletett minden irás hasznos a tanitásra»,[2] mondja az Apostol. A szentirás a kinyilatkoztatásnak egyik és első anyagi forrása, az Isten szava, minden kornak örökös kincsesbányája, a legtiszteletreméltóbb könyv, mely valaha az emberek kezebe adatott.

Mindezek ismeretes dolgok, s ha mi mégis ezen, a szentirás fönségét, momentumát emlékezetünkben felidéző szavakkal kezdjük meg jelen értekezésünket; ezt csupán azért teszszük, hogy ezen igazságok szerint mérje a szives olvasó az itt elmondandóknak fontosságát.

Miről akarunk tulajdonképen szólani? Nem a szent iratok hiteles voltáról, nem azok czímszerűségéről, nem sértetlen fönmaradásokról egész napjainkig — erre tán máskor nyilik alkalom —, hanem arról, a mi ezen oly lényeges alapigazságoknak tárgyalásához, bebizonyitásához ugyszólván magát a talajt előkésziti, — arról, ami a logikai rendben, hogy a szentirásról egyáltalában kritikai kérdések tétethessenek, legelőször tisztába hozandó: a *szentirásnak, nevezetesen az ó-szövetségi szentirásnak*[3] *terjedelméről*, arról, hogy mi tartozott ehhez a fogalomhoz: *szentirás*, eredetileg, a hajdankorban, és következésképen minek kell ahoz ma is tartoznia.

A jogczimet illetőleg pedig, amely ezen tanulmányunk létrejöttét megokolja, bátrak vagyunk utalni nemcsak arra a

[1] Róm. 15. 4.

[2] II. Tim. 3. 16.

[3] «Az uj-szövetségi sz. könyvek kánoni története» meg van már irva dr. Ambrus István egri theol. tanár által. (Eger, 1885.)

körülményre, hogy az ó-szövetségi sz. könyvek kánonának rendszeres története, tudtunkkal legalább, magyarul megirva még nincsen, hanem különösen a patristikai tudománynak az utolsó tiz-tizenöt évben tett jelentékeny haladására, mely, amint sok régi dologra uj fényt vetett, ugy a szentirás terjedelmét is nem egy adattal világitotta meg; bátrak vagyunk utalni arra a közönyre, melyet a katholika egyháztól elszakadt secták negélyeznek, midőn ezen uj patristikus felfedezésekről tudomást nem véve, megmaradnak, egyik-másik sz. könyv kánoni jellegére nézve, hagyományos, és immár roszhiszemű kételyeiknél.

A kérdés tehát, melyet tárgyalunk, miként látjuk, első sorban tisztán történelmi, amennyiben a történelem világánál akarjuk kimutatni, hogy mindama sz. könyvek, melyekből az ó-szövetségi szentirás áll, a kánoni jelleget maguknak joggal megkövetelhetik; — másodsorban pedig kritikai, amennyiben azon egyes könyveket, melyekre nézve az emlitett kételyek fenforogtak, véve külön-külön szemügyre, ugyane kételyek alaptalan voltát akarjuk kitüntetni.

Tudnunk kell azonban mindenekelőtt, hogy mit akarunk e szóval: «kánoni jelleg», kifejezni? Nem mást, mint azt a lényeges ismérvet, melynél fogva a szent iratok minden egyéb, bármily tekintélyes, bármily igaz okmánytól különböznek, az inspiratio, az ihletettség, az isteni eredet jellegét.

A szentirásnak hasonlithatlanul magas tekintélyét ugyanis nem az egyes sz. könyveknek *régisége* adja meg, sem a szerzőknek valamely *méltósága* — hisz egyik-másik ó-szövetségi sz. könyvnek szerzőjét nem is ismerjük teljes bizonyossággal; — sem nem az, hogy benne a *tiszta igazság* foglaltatik, mert hisz az más könyvekben, pl. a szentatyák irataiban, az egyetemes zsinatok határozataiban szintén megvan; sem nem származik e tekintély *az egyház későbbi approbatiójából:* hanem egyesegyedül az inspiratió okolja azt meg, a sz. könyveknek az a *kizárólagos* tulajdonsága, melynél fogva isteni sugallatra és folytonos isteni segitség mellett irattak meg; ugy hogy szerzőik nem csupán *negative* őriztettek meg a hibáktól és botlásoktól, hanem egyenesen,

positive is indittattak, hogy ezt, vagy amazt irják.[1] Ez a jelleg, ez a tulajdonság az, mely által a szent iratok, minden egyéb irattól különböznek, ez az, ami miatt már szent Izidor[2] és sz. Agoston[3] tanusága szerint a keresztények világosan megvonták a határt a szentirás, és egyéb egyházi használatú könyvek között.

S miután a régiek az ilyen Istentől sugalmazott szent könyvek összeségét, gyüjteményét a «*kánon*» szóval jelölték meg: a «kánoni jelleg» elnevezéssel azt fejezzük ki, hogy ez vagy az a könyv, melyre ez elnevezést alkalmazzuk, az inspirált könyvek gyüjteményébe való.

Igen hosszadalmasak lennénk, ha a «kánon» szónak etymologiájából kiindulva, le akarnók vezetni annak alkalmaztatását egész odáig, amig az a szent iratok összeségének jelölésére használtatott. Mindenki előtt ismeretes, hogy a görög *χανών* zsinórmértéket, mérő póznát jelentett, és hogy ez az alapértelem már a Kr. e. görög irodalomban a szellemi térre is átvitetett, a «szabály», a «vezérelv» kifejezésére. A vallás terén is csakhamar meghonosult e szó, s midőn sz. Pál apostol a keresztény universalismust, mint hitelvet dicsőiti,[4] már a *χανών* szót használja. A második, harmadik keresztény században már általános a «canon veritatis» használata az összes keresztény hitletétemény jelölésére, — s természetes folyományként, miután az Isten irott igéje «szövétnek lábainknak és világosság ösvényeinknek»,[5] az összes

[1] Ha a vatikáni sz. zsinat előtt eltérők voltak is itt-ott a theologusok véleményei az inspiratio fogalmának meghatározására nézve, mindezen véleménykülönbségeknek végök szakadt az emlitett zsinat decretuma óta, mely szerint «pro sacris et canonicis habet (libros ss. a. et n. f. ecclesia) non ideo duntaxat, quod revelationem sine errore contineant, sed propterea, quod Spiritu s. inspirante conscripti Deum habent auctorem.» (decr. de fid. cap. 2.)

[2] «Aliud cum istis nihil est comparandum; quidquid extra hos fuerit, inter haec sancta et divina nullatenus est recipiendum.» (Etymologiarum l. 6.)

[3] «In quibus non frustra ss. litterarum figitur et terminatur canon.» (De civ. Dei. l. 18. c. 41.)

[4] Gal. 6. 17.: «És valakik e rendszabályt (*κανονι*) követik, békeség és irgalom azokon stb.

[5] Zsolt. 118. 105.

szent iratokéra is. Ez értelemben irja már a pelusiumi Izidor, († 431. körül), hogy az isteni eredetű szent iratok az igazság kánonának mondatnak,[1] sz. Jeromos sőt, mondhatni, már Origenes idejétől kezdve pedig a kánon szó alatt már mindenki a szent iratok összeségét értette, — s azóta e szó jelentménye mind maig érvényben maradt.[2]

I.

Eme bevezető gondolatok után már most felvethetjük tulajdonképeni kérdésünket; melyek tehát amaz ó-szövetségi szent könyvek, melyek ezen kánonnak nevezett gyüjteményben jogosan helyet foglalnak, és foglaltak kezdettől fogva? A teljesen biztos, tévmentes feleletet megadta az anyaszentegyház csalatkozhatlan tanitói tekintélye, midőn a trienti sz. zsinatban, melynek áldásos hatásai az egyház fáját uj virágzásra inditották s rajta a legszebb gyümölcsöket hozták létre, erre nézve is nyilatkozott, s a normativumot megadta, a IV. ülés decretumában ezen ó-szövetségi sz. könyveket sorolván elő: Mózes öt könyvét, Józsue, a Birák, Rúth könyvét, a Királyok négy, a Paralipomenon két könyvét, Esdras, Nehemias, Tobias, Judith, Esther, Job könyvét, Dávid zsoltárkönyvét, a Példabeszédek, Prédikátor könyvét, az Énekek énekét, a Bölcseség, és Jézus Sirák fia könyvét, a négy nagyobb prófétát Isaiast, Jeremiást a «Siralmak» könyvével és Baruchhal együtt, Ezechielt és Danielt, s a tizenkét kisebb prófétát, végül a Machabeusok két könyvét; — és hozzá tevén, hogy ezen könyvek, egészben, amint vannak, összes részeikkel együtt, a mint azok a katholika egyházban olvastatni szoktak s a régi latin vulgatában foglaltatnak: szenteknek és kánoniaknak tekintendők.

---

[1] Ep. 4. 114. 78. 1185.

[2] Nagyon tévednek, a kik a «canonicus» szót ki akarják terjeszteni mindama könyvekre, amelyek az első keresztények összejöveteleiben olvastattak, ha nem tartoztak is az inspiráltak közé. (Semler, Eichhorn, Jahn.) Ezek «publici» név alatt voltak ismeretesek, s élesen megkülönböztettek a kánoniaktól.

Nem lehet szándékunk ezen, amugy is ismeretes zsinati határozatot hosszasabban commentálni, s kimutatni, mily bölcsen és világosan körvonalozza az mindazt, amit ó-szövetségi szentirásnak nevezünk, s mily határozottan zár ki minden kételyt, az egyházban folyton élő hagyományra utalva, mint mérővesszőre. Hanem azt mindenesetre hangsulyozni akarjuk, hogy egyedül az Üdvözitő által az egyházban megalapitott tanitó-tekintély van hivatva meghatározni, illetve a hivek tudomására hozni, mely könyvek birnak isteni eredettel, s kánoni jelleggel. És miért? Mert erről maguk a szent könyvek minden kételyt kizárólag nem tanuskodhatnak, mert hisz az ő tanuságukat elfogadni csak ugy lehetne, ha már előre föltételezzük isteni eredetüket; — még kevésbé lehet ez föladata az egyes hiveknek, vagy a tudományos kutatásnak; mert azon természetfölötti czélnak, amelynek elérésére a szentirás eszközül szolgál, nem felelhet meg sem az egyesnek meggyőződése, sem emberi bizonyitgatás, lévén ezek vajmi könnyen tévedéseknek alávetve. Az anyaszentegyház van hivatva az embereket természetfölötti czéljokhoz, az örök boldogsághoz vezérelni és segiteni: következésképp egyedül az anyaszentegyház joga és kötelessége a fölött itélni, mi isteni mű, mi pedig emberi.[1]

Hogy azonban a trienti sz. zsinatnak az ó-szövetségi kánon terjedelmére vonatkozó eme határozata a *tudomány szempontjából* is megdönthetlen, hozzáférhetlen; más szavakkal, hogy a tudomány eszközeivel is tökéletesen elég bizonyossággal kimutatható, miszerint az ott elsorolt könyvek, mind, és csupán csak az ott elsorolt könyvek méltán fog-

[1] De talán kérdezhetné valaki, miként van az, hogy a tanitó egyház ezen hivatásának csak oly későn tett eleget, hogyan van az, hogy csak a XVI. században nyilatkozott érdemlegesen a kánon terjedelmére nézve? A felelet erre az: soha az összegyházban be nem állott ennek szükségessége; miután a kételyek, a traditio folytonossága miatt, soha a XVI. századig nem léptek fel oly vakmerőséggel, mint éppen ekkor. Igen, a XVI. századbeli ujitók, Carlstadt Andrással élükön, apocryphoknak merték elnevezni azon könyveket, melyeket a kánonból ki akartak küszöbölni. Ezért kellett a tridenti sz. zsinatnak egész határozottsággal fellépnie. Az egyetemes zsinatokon dog-

lalnak és foglaltak helyet kezdettől fogva az ó-szövetségi kánonban: az teljesen bizonyos, — s éppen ez leend feladatunk.

Ezt a feladatot rendszeresen kivánjuk megoldani. És akkor szükséges mindenekelőtt, hogy tisztába jöjjünk a régi, Krisztus előtti zsidók kánonával, s világosan lássuk, mit tartottak ők a szentiráshoz tartozónak, s mit nem. Szükséges ez annyival is inkább, mivel a keresztény egyház éppen ezen az alapon állapitotta meg a saját ó-szövetségi kánonját, hogy t. i. az abban elsorolt könyvek már az ó-szövetségben is a zsinagóga által isteni eredetű könyvekül ismertettek el, — más szavakkal, a kereszténység mintegy *átvette*, örökségképen, a zsidók szentirását. E tényt nem szabad szem elől tévesztenünk, — melyet különben egész természetszerűnek fogunk találni; mert az ó- és az uj-szövetség nem valami homlokegyenest ellentétes, egymást nem ismerő, kizáró dolgok, — ellenkezőleg, az uj-szövetség folytatása az ó-nak, betetőzése a kinyilatkoztatásnak, végkifejlődése annak az előkészületnek, ami az egész ó-szövetségnek főjellemvonása. Az Isten végtelenül bölcs és jóságos szándékai az emberiséggel, vagy, hogy a theologikus műszót megtartsuk, az emberiség üdvének oeconomiája az Istennél, egy egységes egészet képez.

Már a bünbeesésnél, a paradicsomban megigérte Isten a Megváltót, s a zsidók éppen az által voltak a választott nép, vagy jobban: *arra* voltak kiválasztva, hogy köztök az isteni kinyilatkoztatás, s a Messiás igérete tisztán megőriztetvén, maga ez a Messiás közülök szülessék, aki azonban nemcsak őket fogja megváltani, hanem akiben «meg fognak áldatni

---

mákul kijelentett igazságok promulgálását éppen az illető kornak áramlata tette mindig szükségessé, a nicaeai zsinatot az arianismus, a «Filioque» beigtatását a hitvallásba a görögök eretneksége, a malasztról szóló dogmákat a pelagianismus indokolta, és igy tovább, — noha mindezen igazságokat az egyházban kezdettől fogva hitték. De meg különben, ha nem is egyetemes zsinatokon, kisebbeken és particularisokon többször meghatároztatott már a sz. könyvek kánona, és pedig a legrégibb időkben, igy: a római zsinaton 374., a hippoin 393., a harmadik carthagóin 397, nemkülönben I. Incze pápa levelében a toulousei Exsuperiushoz. (Lásd: Denzinger Enchir. 49. 59. 139. sz.)

minden nemzetségek»;[1] aki véget fog vetni az előkészitő jellegű zsidó particularismusnak, s a nagy keresztény universalismust fogja megalapitani, ugy, hogy az igaz Isten ismerete és tisztelete, mely eladdig a zsidó nemzet szük korlátai közt, s nem is egész tökéletesen élt, az egész világban elterjedjen, a maga teljes tökélyében. És ezen értelemben bizonyára lehet mondani, hogy a kereszténység a zsidóságból fejlődött, de csakis ezen értelemben[2]; mert máskép, a magára hagyott zsidóságból ugyan a világ végeig sem fejlődött volna ki a kereszténység. Szó sem lehet itt a lassú fejlődésről; a Fiu-Isten megtestesülése ama tény, mely a határvonalat egyszerre, egy pillanat alatt élesen megvonja az előkészitő, és a végleges, befejező között.

Mindazonáltal, ami isteni eredetű könyv volt az ó-szövetségben, az maradt az ujban is, az marad mindörökre. Krisztus urunk ép ugy mint az apostolok számtalanszor idéznek az ó-szövetségi szent iratokból, mint Isten sugalmazta könyvekből, mint a Szentlélek mondásaiból,[3] — azokat és szerzőiket egyenesen a Szentlélektől inspiráltaknak mondják.[4]

S ha ma már nem is tudnánk absolut bizonyossággal számot adni arról, hogy melyek voltak tulajdonképen amaz

---

[1] Gen. 22. 18.

[2] «Az üdvösség a zsidóktól jő,» mondja Krisztus urunk Ján. 4. 22., ő nem akarja felbontani a törvényt, hanem beteljesiteni (Máté 5. 17.). S mit mond sz. Pál?: «Ő rájuk bizattak (a zsidókra) az Isten beszédei.» (Róm. 3, 2.) «Kiké . . . a szövetség és a törvényhozás és az igéretek, kikéi az atyák és akikből való test szerint a Krisztus is.» (U. o. 9. 4. 5.) — Ez az értelem mindenesetre egészen más valami, mint amelyet napjainkban sokszor hallunk a rationalistáktól ily alakban: a kereszténység a zsidóságból a görög filozófia hozzájárulásával akkép fejlődött, hogy századok folyamán a zsidóság adta eszmék segélyével annak egy szerencsés sectáját képezte, egészen természetszerű fejlődéssel, ugy, hogy az magának ama kornak productuma, mert az uj eszmékkel telve volt már Judaea levegője. Mennyi botorság egyszerre! Ezért üldözte tehát a zsidóság a kereszthalálig azt, ki amaz eszméket hirdette, s csak egy kisded csapatot gyüjthetett maga köré?! Lásd bővebben Magy. Sion 1887. 561. s kk. ll.

[3] V. ö. Máté 22. 31., 22. 43. — Márk 12. 36., — Ap. csel. 1. 16. 4. 24. 25., 28. 25. — Zsid. 1. 6., 3. 7., stb.

[4] Tim. 3. 16. — 2. Pét. 1. 21.

általános criteriumok, a melyek alapján az ó-szövetségi egyház valamely könyvet inspiráltnak, isteni eredetűnek ismert el: az minden kétségen fölül áll, hogy ily criteriumok léteztek, és hogy a zsidóknak kezdettől fogva tiszta fogalmuk volt arról, mi a szentirás, s mi a különbség közte és az emberi müvek között, — hogy továbbá éppen ezen tiszta fogalmuknál fogva legnagyobb gondot forditottak a szent könyvek gyüjtésére s megőrzésére, más szóval: a *kánon* épen tartására.

Ami az elsőt illeti, hogy voltak bizonyos criteriumaik, hivatkozhatunk nemcsak az Ecclesiasticus előszavára, ahol a szent könyvekben rejlő, mindenesetre természetfölötti, *tudomány és bölcseség* emeltetnek ki, mint isteniségöknek ismérvei,[1] hanem első sorban arra a körülményre, hogy a szentirók akárhányszor megemlitik, miszerint isteni megbizatásból irtak,[2] ami tehát világosan igazolja azt, hogy a zsidók véleménye, öntudata e könyvek isteni tekintélyéről alappal birt. Ugyanezt bizonyitja negative az a körülmény is, hogy az ó-szövetségben akárhány irat van idézve, amely még sem nyert kánoni jelleget, — bizonynyal azért nem, mivel nélkülözte az ehez megkivánt criteriumokat. Még több adatunk van a másikra, arra a lelkiismeretes gondra nézve, melylyel a zsidók szent könyveiket összegyüjtötték, s megőrizték; nem magánhelyeken, hanem hivatalos tekintély által, a papok és leviták közbejöttével. Erről már Mózes egész határozottan gondoskodott,[3] s hogy az ő idejétől kezdve nem szünt meg a szent könyvek fölött őrködő hatóság müködni, arra még a Példabeszédek könyvében is találunk bizonyitékot,[4] a későbbi nagy synagogáról nem is szólva, mint amely-

[1] Jéz. Sir. előb. 3.

[2] V. ö. pl. Exod. 17. 14., 34. 37., miért is a Mózes munkája állandóan az «Ur törvénykönyvének» mondatik, a 2. Par. 35. 6. értelmében. Ugyanamaz isteni parancsra hivatkoznak a próféták, Izai. 30. 8. Jer. 30. 2. stb.

[3] V. ö. Deut. 31. 9. és Deut. 17. 18. is, ahol a királynak meghagyatik, hogy majdan «a Lévi nemzetségéből való papoktól» szerezze meg a törvény másolatát.

[4] 25. 1.

nek a szent könyvek gondozása első kötelmei közé tartozott.[1] Természetes, eleinte kisebb gyüjtemények létesültek az ó-szövetség szent könyveiből, sőt azok részeiből, mint énekekből, példabeszédekből, zsoltárokból, amint ezt a történetben kifejezve is találjuk,[2] — s csak később, lassankint öntettek eme kisebb gyüjtemények össze egy nagyobbá: a *kánonná*.

Ime, a frigyszekrényben drága kincs gyanánt őrzött pentateuchoshoz csatolta Józsué az ő iratát,[3] Sámuel is oda helyezett egy okiratot,[4] a Birák könyvével a Rúthé mindig egy kötetet képezett. Hasonlókép áll a dolog az ezek után következő könyvekkel, mint a zsoltárokkal, prófétai könyvekkel, melyek mind az előbbiekhez csatoltattak, amint azt már a számtalanszor előforduló ily kifejezések is, mint: «a könyvek», «a szent könyvek», «az irások» eléggé mutatják; nemkülönben a régibb eredetű könyveknek az ujabbakban szóról-szóra való idézése, ami lehetetlen volna, ha azon régibb könyvek nincsenek összegyüjtve. Sőt egész világosan fel van jegyezve, hogy Nehemias, ez a nagy restauratora a babyloni fogságból visszatért zsidó nemzetnek, az ujonnan épitett második templom helyiségeiben valóságos könyvtárt állitott fel az inspirált iratok számára.[5]

Mert noha a 70 éves babyloni fogság alatt a rendszeres kultusz fel is volt függesztve: nem kell gondolnunk, hogy a sz. könyvekre is csekélyebb gond fordittatott. Ellenkezőleg, a zsidóknak a számüzetésben egyetlen vigasztalásuk voltak a sz. könyvek, melyek nekik ott, a szombati összejövetelek alkalmával felolvastattak, s megmagyaráztattak. Hiszen a babyloni fogság idejére viendő vissza a zsinagógák eredete, melyeknek épen a sz. könyvek magyarázása volt a

---

[1] S. hogy e kötelmét hiven teljesitette is, kitünik a Talmud tulzásából, mely szerint a zsinagóga érdeme a szerzőével egy rangba helyeztetik. (Babâ bathrâ 15. a.

[2] L. 2. Sam. 1. 18., 2. Par. 29. 30. stb. Dan. 9. 2.

[3] Józs. 24. 26.

[4] 1. Sam. 10. 25.

[5] 2. Mach. 2. 13.

rendeltetése. S ha a szentatyák itt-ott Esdrást mint a szent könyvek ujjáalkotóját magasztalják[1]: ezt csak akkép akarják érteni, hogy ő volt az, ki a szétszórt köteteket összegyüjtötte, átnézte, a kritikai hibáktól megtisztitotta. Hisz továbbá magában a fogságban irták Ezechiel és Dániel prófétai könyveiket, — melyek azonnal az inspiráltak közé vétettek fel. És hasonlóan járultak ezekhez a exilium után napvilágot látott könyvek, egész a Machabaeusokéig.

Igy jött tehát létre a zsidók *szentirási kánona*, a régi inspirált könyvekhez csatoltattak az ujabbak, mindaddig, *amig az inspiratio malasztja az egyes szerzőknek osztályrészül jutott.*

Igen, de hol van az a határpont, ki fogja azt a mesgyét meghatározni, amelyen túl az inspiratio megszünt müködni az ó-szövetséghez tartozó könyviróknál? A korrendet tekintve s a könyveknek keltét, utolsó helyen állanak a Bölcseség, Jézus Sirák fia, s a Machabaeusok könyvei, melyek eredete a Kr. e. II., legfölebb III. századra esik. Láttak ugyan egyes hasontárgyú apocryph müvek később is napvilágot, de ezeknek inspirált jelleget a zsidóság soha nem tulajdonitott. A kérdéses határpontot tehát megadja nekünk azon teljesen bizonyos, történeti tény, melynél fogva *a Kr. e. II. század közepe táján a zsidók mindazon és ugyanazon könyveket tartották kánoni jellegüeknek, melyekről a trienti sz. zsinat főnebb hivatolt határozata, a keresztény egyházban, mint kánoniakról tanuskodik.*

* * *

Azonban, itt egy kevéssé meg kell állapodnunk, mert egy kényes ponthoz jutottunk. Azt állitottuk, hogy a zsidók kánona a Kr. e. 150. évig folyton uj inspirált könyvekkel gyarapodott; azontúl pedig nem. Vannak pedig sokan, főleg a protestáns biblikusok táborában, kik szerint ez állitásunk s

[1] Irenaeus (adv. haer. 3. 5.): Deus inspiravit Esdrae sacerdoti tribus Levi, praeteritorum prophetarum rememorare sermones, et restituere populo eam legem, quae data est per Moysen. — Hasonlókép nyilatkoznak sz. Vazul, Eusebius, Hilarius és aranyszájú sz. János.

főleg annak első része régi idők óta vitás, kik azt mondják, hogy ahoz kételyek férnek, — és, hogy ellenkezőleg, minden jel oda mutat, hogy már Esdrás korában, sőt maga Esdrás által záratott le a zsidó kánon, — már pedig, ha ez áll, akkor mindama könyvek, melyek az Esdrás utáni korból származnak, a kánoni jellegre igényt nem tarthatnak.

Nincs tehát más mit tennünk, mint ezen állításnak szemébe néznünk, s mindenekelőtt vizsgálat tárgyává tennünk, hogy tulajdonképen mit is akarnak mondani, mily joggal és mily alapon; azután, kimutatva ennek tarthatatlan voltát, saját állításunkat érvekkel ellátva, bebizonyitanunk.

Az az állitás, melynél fogva Esdrás az ó-szövetségi kánont formaliter lezárta legyen, nem uj, — sőt a XVI. század óta már sokszor volt hangoztatva. De ezen állításnak bizonyitékai mind maig hiányoznak. Nem is egyéb az, mint egy meglehetősen uj korból származó zsidó találmány, amelyet legislegelőször egy bizonyos, 1549-ben elhunyt «Elias Levita» «Massoreth hammassoreth» czimű könyvében találunk kimondva. Meglehet, hogy e tudós rabbit befolyásolták bizonyos zsidó hagyományok, melyek ismét egyik-másik régi keresztény irónál előforduló ama mondával lehetnek összefüggésben, hogy Esdrás az elveszett szentiratokat egyes maradványaikból, sőt saját emlékezetéből visszaállitotta,[1] és az emlitett formába, melyet Esdrás-féle kánon-nak szoktak nevezni — összefüzte; csakhogy az ily teljességgel megbizhatatlan hagyományokra sulyt fektetnünk nem lehet. Itt tényekre van szükség; e tények pedig a mi állításunkat támogatják, mely szerint Esdrás az ó-szövetségi kánont semmi esetre be nem zárta.

Hogyan is tehette volna ezt? Mi jogon tulajdonithatta volna magának ezt a hatalmat? Avagy tudhatta-e ő, vajjon az Isten nem fog-e még ő utána is inspirált irókat vagy prófétákat támasztani a zsidók közt?

Ezek azonban még nem tények, hanem csupán logikai reflexiók. Lássuk magukat a tényeket.

---

[1] Tert. b. Hade L. 3. — Eus. H. E. 5. 8. 15. Iren. adv. Haer. 3. 21.

Tény az, hogy a rabbik iskolájában, már a keresztény századokban egynémely oly könyv kánoni jellegéről is vitatkoztak, amely határozottan Esdrás kora előtti időkből származik, mint: Ezechiel, Jónás, a Salamon király három könyve. (Példabeszédek, Prédikátor, Énekek éneke.)[1] Már, hogy lenne e vitatkozás csak képzelhető is, ha Esdrás, az ő tekintélyével, a szó szoros értelmében lezárta volna a kánont? Hiszen az ő állitólagos kánonában akkor e könyvek okvetlenül helyet foglaltak, — s ki merné ekkor ezek kánoni jellegét, Esdrás tekintélye daczára vita tárgyává tenni?

Tény továbbá az, hogy a zsidó állam önállóságának utolsó korszakában, — tehát jóval Esdrás után — némely könyvek általánosan inspiráltaknak lőnek elismerve, ugy az Egyptomban lakó, mint a palaestinai zsidók által, — és a már meglevő gyüjteményhez csatoltattak, Palästinából Egyptomba, innen amoda kölcsönösen átküldettek. Erre határozott bizonyitékunk van, (2. Mach. 2. 15.) s ez arra is uj bizonyiték, hogy Esdrás a kánont le nem zárta.

Harmadik tény, hogy az ó-szövetségi könyvek görög forditása, mely a Kr. e. II. században, tehát ismét sokkal Esdrás után eszközöltetett és fejeztetett be, melyet az összes, görögül beszélő zsidók állandóan használtak, s melyet maguk az uj-szövetségi szentirók is folyton idéznek: mindama könyveket tartalmazta, amelyeket a mai latin Vulgata, vagyis, amelyeket a trienti sz. zsinat elsorol, nem véve ki még az *eredetileg görögül* irott könyveket sem, mint a Bölcseség könyvét, vagy a Machabaeusok II. könyvét. Már pedig, a diasporában lakó, görögül beszélő zsidók épp ugy alá voltak vetve vallási dolgokban a jeruzsálemi synedrium tekintélyének, mint a palästinaiak. Lehetetlen volna tehát, hogy a görög szentirás oly részeket is foglalt légyen magában, melyeket Jeruzsálemben kánoniaknak el nem ismertek.

---

[1] L. Webernél, System d. altsynag. Theol. 81. a Talmudból idézett helyeket.

S mily nagy a korkülönbség Esdrás, s e könyvek létrejötte közt![1]

Negyedik tény, hogy Zorobabel nemzetsége I. Par. 3. 19—24. még jóval Nehemiás után folytattatik, szintugy a Leviták főnökeinek névsora II. Esdr. 12. egész Darius Ochus idejéig füzetik. Már, hogy mertek volna a zsidók a lezárt kánonhoz egész uj sorokat csatolni?

E tények tehát minden kétségen felül kizárják ama lehetőséget, mintha Esdrás a zsidók kánonát bezárta volna, legalább oly értelemben, hogy ahoz más inspirált könyveknek már ne is lehessen csatoltatniok. — De más sem tette azt, a sz. könyvek gyüjtése folyt, amig csak az inspiratio ismérveit valamely műben feltalálták. Hisz — tényleg, — magok az uj-szövetségi sz. könyvek csak folytatása az ó-szövetségi kánonnak.

Amde azok, kik az egyház tekintélye előtt meg nem hajolnak, e történelmi bizonyitékok hallatára sem akarnak megnyugodni, és miután azokat meg nem czáfolhatják, uj kifogásokat emelnek, hogy állitásukat, mely szerint a trienti sz. zsinat decretumában elősorolt szent könyvek nem mind birnak ugyanazon tekintélylyel és kánoni jelleggel, fentarthassák. És meg kell vallani, hogy ezen ujabb kifogások első pillanatra olyanoknak látszanak, mintha valóban alkalmasak volnának a kételyek jogosultságának fentartására. Első pillanatra, mondom, mivel pontosabb vizsgálatra eme kifogások is egészen tarthatatlanoknak bizonyulnak. Mert mik ezek a kifogások? Mire hivatkoznak e kételkedők? Magukra a zsidókra, kik nem ismerik el mindama könyveket kánoniaknak, melyeket az egyház; — sőt a hires Josephus Flaviusra, és még — ki hinné — egy-két régibb keresztény egyházatyának egyik-másik nyilatkozatára is, melyeknek értelmében az

[1] A Palästinán kivül lakó zsidóknak egyházi ügyekben való egységét a palästinaiakkal világos példák bizonyitják. Flavius Jos. (Contra Ap. 1. 7.) említi, hogy az egyptomi és babyloniai zsidók, folytatván a papi családok genealogiáját, azt Jeruzsálembe küldték; továbbá Alexandriába Jeruzsálemből küldettek a törvénytanitók (sopherim); minden vallási tárgyú kételynél e külföldi zsidók is Jeruzsálembe fordultak felvilágositásért, stb. — Esth. 11. 1. két tanut emlit ez irat Jeruzsálemből való áthozatala és igy kánoni jellege bizonyitására, stb. stb.

u. n. deuterokanonikus könyvek vagy teljességgel nem a kánonba tartozóknak, vagy legalább kéteseknek tünnek fel.

Azonnal látni fogjuk, mily értékre kell leszállitanunk eme kifogásokat.

Mindenekelőtt nem szabad szem elől tévesztenünk ama fönebb bebizonyitott tételt, mely szerint a zsidóság Kr. e. 150. körül ugyanazon kánont ismerte el, mely a trienti sz. zsinat idevonatkozó decretumában van meghatározva. Ezt constatálva, ami már most a zsidókra való hivatkozást illeti, bármily hihetlennek látszassék is, tény: hogy a zsidóság maga eltért saját traditiójától, attól a traditiótól, melyet a ker. egyház a mai napig fentartott. Az emlitett határpont után (Kr. e. 150.), midőn a secták ütötték fel fejeiket köztük, s későbben, Jeruzsálem pusztulása után, midőn a zsidók politikai önállóságukat elvesztvén, magukat vallási kizárólagosságukkal, a végletekig hajtott separatismussal és particularismussal akarták kárpótolni, még inkább történt, hogy a zsidók a traditió helyébe a speculatiót téve, mindenféle ujitásokat léptettek életbe, — és ezek között a sz. könyvekre nézve is uj, eddig teljesen ismeretlen criteriumokat kezdettek követelni. Ilyen criteriumok voltak például, hogy mindannak, ami kánoni jellegre tart igényt, a thorával teljes és világos összhangban kell lennie, régi eredetűnek továbbá; (egész önkényesen Artaxerxes korát vevén határpontul, melyen túl szerintök nem jött létre inspirált könyv) és Palästina területén megirottnak, stb. Persze az ily követelményeknek egyikmásik könyv meg nem felelhetett, s azért vagy egészen, vagy részben kitöröltetett a kánonból. — Igen, igy akarták ők magukat, ezen régiség-hajhászással vigasztalni külső vesztességeik fölötti bánatukban vagy szégyenökben.

De lehet-e ily vakmerőséget a zsidókról feltételezni? Nemcsak, hogy lehet, hanem tényleg igy történt. A pharisaismus, s még inkább a rabbinismus befolyása alatt az egykori vallásosságból egy rideg, megcsontosodott systema lett, a törvény betüje számtalan apró magyarázattal, mintegy «sövénynyel» vétetett körül, s igy a szent könyvek is a kritikának lőnek alávetve, s sorsuk a szerint dőlt el, amint

ezen uj, farizeusi zsidó nézetekkel megegyeztethetők voltak vagy nem. Hisz maga a nagy Ezechiel próféta könyve sem talált kegyelmet e perfid kritikusok előtt, mert szerintök némely helyen ellenkezésben van a mózesi törvény szavaival, és csak hosszas vitatkozás után sikerült egy irástudónak társait meggyőzni arról, hogy ezen ellenkezés csupán látszólagos.[1] Hasonlóan kemény támadásokban részesültek Salamon példabeszédei, a Prédikátor és az Énekek éneke, mint a Thora erkölcstanával nehezen megegyeztethetők, — és csakis az mentette meg e könyveket a zsidó kánon számára, hogy allegorice magyarázták tartalmukat.[2] Más szent könyvek azonban nem nyertek senki részéről hathatós védelmet, és azért a *szó szoros értelmében kizdrattak a kánonból.* Ezek: Tóbiás, Judith, a Bölcseség könyve, Jézus Sirák fia, Baruch könyve a Jeremiás levelével együtt, s a Machabäusok két könyve; — Dániel és Esther meghagyattak ugyan a sz. könyvek lajstromában, de jelentékenyen megcsonkitva, amennyiben az elsőből bizonyos részletek (Azariás imája, a három ifju dicséneke, Susanna története, továbbá a Bel bálványról s az isten gyanánt tisztelt kigyóról szóló elbeszélések) kidobattak, a másikból pedig mindazon szakaszok, melyek a mi Vulgatánkban a 10. fej. 4. versétől a 16. fej. végéig foglaltatnak, mellőztettek. És ezek azok a könyvek és részletek, melyek az akatholikusok által «*deuterocanonicus*» névvel kezdtek jelöltetni, szemben a többi könyvekkel, melyeket «*protocanonicusoknak*» szerettek nevezni, mintha bizony a deuterocanonikusok egy második vagy másodrangú kánont képeznének, — amely megkülönböztetésről és elnevezésről a régiek mit sem tudnak, s amelyet a katholikus hittudósok csupán rövidség okáért használnak, nehogy a vitákban mindannyiszor körülirni legyenek kénytelenek: «azon könyvek, melyeket ti, akatholikusok, deuterocanonicusoknak nevezgettek.» Tény, hogy e terminologia — nem helyes.

Világos dolog, hogy ez a jogtalan ujitás nem történ-

[1] Tract. Sab. 13. b.

[2] L. Fürst. Gesch. d. Kanon. 91.

hetett egy csapásra; az Ecclesiasticus még soká idéztetett, magában a Talmudban is, Baruchot még a IV. században is olvasták a zsinagógákban, a Bölcseség könyvét pedig még a késő középkorban is. Dániel említett részleteit a szigorú zsidó Theodotion épp ugy leforditotta görögre, mint a hetven fordító. Hanem persze, lassacskán elhanyagolták a zsinagógákban ezeknek olvasását, és igy idő folytával elvesztek a nem használt eredeti szövegek, s az erőszakos elhagyás a hivő zsidóknak egészséges érzékét is megvesztegette.

(Folyt. köv.)

✝

SOMOGYI KÁROLY ÉLETE.

(1811. apr. 1. — 1888. márcz. 20.)

Irta FERENCZY GYÖRGY.

(Vége.)

1865. jul. 25. esztergomi kanonokká lett kinevezve, mely állásában fokozottabb mérvben örvendhetett Scitovszky bib. hgprimás bizalmának, ki nem egy ügyben élt tanácsával s jeles tollával.

Nem kevésbé dicsekedhetett az 1867-ben primási méltóságát elfoglaló kegyelmes Főpásztorunk kegyével is, ki első sorban is őt tisztelte meg bizalmával s még Győrben létekor magához hivatta egyes teendők végzésére; Esztergomba jövén pedig oldalkanonoksággal is kitüntette.

Ily állásánál fogva már tovább a «Szent-István-társulat» ügyeit nem vezethetvén, 4 éven át dicsérettel teljesitett alelnöki tisztét el kelle hagynia a társulat fájdalmának és hálájának kiváló nyilvánulásai között. 1868. jan. 21. rendkivüli közgyülésen mondott köszönetet őszinte szavakban gr. Cziráky János elnök Somogyinak buzgó alelnökségeért,

kiről méltán állitá, hogy: «kezdettől a Társulat egyik legbuzgóbb támasza volt.»

«Azon érdemeknél fogva, melyeket 33 év óta különféle egyházi hivatalokban kitünő képességgel és fáradhatlan buzgalommal teljesitett szolgálata által szerzett», — mint a felségi oklevél irá, 1868. böjtelő hó 21. a zebegényi apát czimét nyeré. Majd 1869. jun. 2-án a Halle és Lipcsében székelő ‚német keleti társulat' (Die deutsche morgenländische Gesellschaft») tisztelte meg oklevéllel, rendes tagjává választva őt.

Az oldalkanonoki tisztséget azonban nem sokáig viselé, 1869. jun. 30-án már megvált attól, mind erősebb arányban jelentkező szembaja, mind pedig az udvari élethez alkalmazkodni nem igen hajlandó modora miatt. 1869. nov. 27-én a római zsinatra induló főpásztora meghivta még őt Rómába, de ő a kegyes figyelmet megköszönte. Érezvén, hogy a nyilvános szereplés már nem neki való, teljesen vissza is vonult magányába.

Most már egyedül tudományszomjának kielégitésére szentelte minden idejét; — olvasott, irt folytonosan, nem volt nevezetesebb tudományos munka, melyet nem olvasott, nem kedvencz tárgyaira vonatkozó bel- vagy külföldi könyv, melyet megszerezni s mielőbb tanulmányozni nem törekedett volna. Pedig nagyon megviselt látószervei kiméletet igényeltek volna; de e tekintetben önmérsékletre képes nem volt, mig a lehetetlenség utját nem állotta.

A pápai csalatkozhatlanságnak ekkor szőnyegre került kérdése mélyen érintette s erős mozgásba hozta egész gondolatvilágát, s tömérdek iratban adott kifejezést ellenkező nézeteinek. A budapesti lakán ekkor tájban őt fölkereső pannonhalmi főapát eleget igyekezett őt rábirni felfogásának megváltoztatására, de nem sikerült. Azonban dicséretére mondhatjuk, hogy az akkoriban nála járt két német ó-kath. papot is, kik őt az ó-katholicismusnak akarták megnyerni s arra kérték, hogy Magyarországban inditson ily irányú mozgalmat s álljon élére — szintén egész erélylyel vissza tudta utasitani. Mert az ő nemes szándékú lelkülete a

mily őszintén óhajtotta az igazság tisztázását: épp oly borzalommal fordult el minden szakadási törekvéstől is. Tartózkodó álláspontjára vonatkozólag vigasztalódva irá később: «Mily ellenkező itélet sujtana, a mint az egykor pápa és hierarchia által magasztalt Döllingert, ha az igazat nemcsak éreztem, de ki is mondtam volna. Engemet Isten éppen visszavonultságom folytán, melyet e szerint áldásul adott vakságom okozott, a nyilvánosság terén való föllépéstől fölmentett. E téren szerepelni elég soká kellett ugy is.» A hitczikkely kimondása után bár nem szivesen, mert itt-ott még roszaló kifejezéseket hallatott, de végre is mint meg nem változtathatóba belenyugodott. «Ha hinni kell, mondá, hát hiszem.»

Egy évtized most zajtalan munkásságban haladt tova. Meglátszott azonban, hogy a tanulmányok, a gondos könyvszerzés nagy eszmék megvalósitása körül összpontosulnak. A szintén könyvkedvelő tudós Berger János, (akkor papnöveldei tanulmányfelügyelő, most egyetemi tanár,) ekkor sokszoros érintkezésben állott vele; együtt kutatták a külföldi könyvkatalogusokat s tettek nagyszámú megrendeléseket.

Mennél nagyobb volt jövedelme, annál inkább alábbszállani látszottak a kényelem iránti igényei; annál egyszerűbb, önmegtagadóbb volt élete; annál inkább növekedett szivében a vágy a jótétemények gyakorlására. A közjó érdekében hozott nagyszerü áldozatai, számos alapitványai fényesen hirdetik, mily melegen ápolta keblében a vallás, haza, emberiség és müveltség magasztos érdekeit. Mondhatjuk, hogy ugyszólván fukar volt önmaga iránt, hogy annál bőkezübb lehessen adományaiban mások iránt.

Alig telepedett meg Esztergomban, már is azzal kezdte jó szive melegét éreztetni, hogy évről évre 8—9 tanulót élelmeztetett saját házában; s mig nővérei éltek és háztartását vezették, fenntartá ez áldásos szokását. E mellett igen nagy volt azok száma is, kik nyomorukban hozzáfordulva tőle hathatós segélyt nyertek. De mit beszéljek ezekről, lehet hogy éppen e titkok mélyén rejlő hálagyöngyökből készül számára az örökélet koronája.

1879. márcz. 12. végzetes nap volt egyik nagy magyar városunkra Szegedre nézve. A Tisza féktelen árja özönlé el és romba dönté. A pusztulás általános részvétet keltett. Szeretett magyar királyunk kimondá, hogy szebbé akarja tenni Szegedet mint volt; s kiki tőle telhetőleg sietett az ujjáalkotás művéhez járulni.

Somogyi is megjelent adnmányával; odahozta a hazafiság oltárára egész életének hangyaszorgalmával gyüjtött nagy értékű gazdag könyvtárát. S e közmüvelődési kincscsel Szeged jövő szellemi nagyságának alapját vetette meg.

1880. április. 27. kelt alapitó levelében igy fejezi ki a nagy jótevő hazafias lelkületének magas szándékait: «A romjaiból uj életre kelő Szegedre nagy nemzeti missió vár. A város ujra épitésénél ehhez képest az országos intézkedések vezérelvét azon föladat képezi, hogy Szeged mindazon eszközökkel elláttassék, a melyek birtokában fokozott hatékonysággal és erővel képes lesz missióját betölteni, Szeged város földirati helyzeténél, népének tiszta magyarságánál s életrevalóságánál fogva oly fontos központot képez hazánk déli részén, a melynek messzeható rendeltetése ugy a közgazdasági haladás központi emporiumául szolgálni, mint a nemzeties irányú közmüvelődést és tudományosságot az ország nagyterjedelmü déli vidékén terjeszteni. Ezen meggyőződéstől áthatva részemről is szolgálatot tenni kivánok a közmüvelődés és magyar nemzetiség ügyének, s évtizedek hosszú során át gonddal, fáradságosan és nagy áldozatokkal gyüjtött könyvtáramat Szeged városának ajándékképen, örök tulajdonul fölajánlom.»

«Minthogy én Szeged közmüvelődő missiójának biztositékát a város egyetemében találom: akaratom az, hogy a könyvtár Szeged városának, mint erkölcsi testületnek, egységeiben oszthatatlan és elidegenithetetlen örök tulajdonát képezze és annak tulajdonjoga soha másra át nem ruházható. Magyar nemzeti érdekből kivánatosnak tartom, hogy Szegeden tudomány-egyetem létesittessék, a minek a könyvtárral egyuttal egyik előfeltételét kivánom megalapitani.»

A fényes adomány országszerte nagy feltünést keltett;

ujra felragyogtatta a már-már kevéssé hangoztatott Somogyi nevet s feledhetlenné tette azt a szegediek előtt. Az örömtől lelkesült város készséggel sietett hálás köszönetét küldöttségileg nyilvánitani a nagylelkü jótevő előtt.

Ő Felsége pedig e hazafias tett méltánylására Somogyit Lipót cs. vitéz-rendjével tisztelte meg 1881. október 8-án, melynek jelvényét gróf Tisza Lajos személyesen tüzte Esztergomban a kitüntetett mellére.

A könyvtár három példányú lajstromozási s elszállitási óriási munkája erre megkezdődött; s a gyenge testalkatú szemevilágától csaknem megfosztott élemedett férfiu titáni erőt fejtett ki. Bár a könyvtáros, csekélységem, papnövendékek, egyetemi hallgatók is segédkeztek neki, — ő volt mégis a legkitartóbb csodálatot keltő tevékenységében. Sokban érvényesült elve: «Én a magam dolgát szeretem jól és kizárólag magam végezni.» A könyveket mind ő keresgette s állitotta össze, ha kellett ragaszgatta is s ugy rendbehozva rakta elénk lajstromozás végett. Sokszor maga is lajstromozott; a ládákba pedig mind ő helyezte be a könyveket egy meghitt szolgája segélyével. Kétszáztizennégy láda könyv lett igy 1887-ig Szegedre leszállitva. A «Szegedi Napló» ez évi 68. sz. szerint a «Somogyi-könyvtár» jelen állománya: «19,145 müben és 42,329 kötetben állapittatott meg, a mibe nincs belefoglalva 77 incunabulum. E könyvkincs értéke bátran tehető egy negyed millióra.[1]»

E hozzávető becslés alaposságához hitelesen megjegyezhetem, hogy a boldogult megbizásából az általa gondosan megőrzött sok évi könyvszerzemények kifizetett számlaadatait 1880-ban összeadám, s ez összeg: 66,765 frt 76 krra ment; mihez még az utóbbi 7 évi legalább is 10 ezer forint értékü vásárlás is hozzávehető. E számokba nincsenek beleértve az atyjától örökölt, szerkesztő korában ismertetésre

[1] Halála után még 17 láda könyv maradt szállitáskészen pesti lakásán, melyeket örököse György fivére, mint értesültem, szintén eredeti rendeltetése helyére kiván juttatni. Bár a boldogult hagyatéki kötelezettségére nézve egy év előtt feloldatta magát; annál szebb, hogy az örökös nagylelkü bátyja bőkezüségét követi.

küldött vagy egyébként ajándékba kapott könyvek. Nagyban növeli a könyvtár értékét az is, hogy a legtöbb könyvben széles látkörü itészeti megjegyzései is olvashatók, majd pedig, hogy a könyvtár több unicummal is dicsekedhetik; igy pl. Dingler «Polytechnisches Journal» czimü felette nevezetes müve, eleddig megjelent 220 kötetét évek hosszú során át folytatott éber kutatás mellett sikerült neki csak teljessé tennie, s alig hiszem, hogy hazánkban valahol ily teljesen meglenne.

A Somogyi könyvtár kiváló előnye, hogy azt nem az esetlegesség halmozta össze, hanem egy a világirodalom terén széles látkörrel biró tudós öntudatos és tervszervü gyüjteménye; mint erről saját jegyzetei is a következőleg tanuskodnak: «Szerintem egy könyvtár éppen nem puszta mulatóhely, hol az ember élvezetet keres, hanem főfőiskola, mely a facultasokban nyert ismereteket tökéletesitse, a tapasztalást pótolja, s az egész életnek biztos irányt adjon. Nem is önző czélból állitandó fel egy könyvtár, hogy csak most és nekem legyen benne örömem és hasznom: közhasznúvá kell tenni, mi valóban jó és szükséges és főleg azt, mit sem a szegényebb sorsúak, sem a hozzá nem értők soha, de soha létre nem hozhatnak. Egy, minden életbevágó tudományszakot képviselő könyvtár, nem merő halmaza esetleg áruba bocsátott mindenféle becses és becstelen könyveknek; hanem rendszeres összeillesztése azon kútfőknek, melyekből a minden időkbeli értelmi s erkölcsi haladás bizonyitványait és (a tudatlanokra nézve) kútfőit, kézikönyveit meritjük: hogy minden, ki valamely, a közjóra nézve is, de az egyénnek is hasznos, üdvös életpályát választ, s nem képes az erre szolgáló jó könyveket megszerezni, e neki is megnyitott intézetben czélravezető utmutatást nyerjen.

«Én nemcsak minden idők és nemzetek irodalmából igyekeztem a legjelesebbet (mi nem egy a legdrágábbal) a a leghasználhatóbbat megszerezni, hanem főleg azon korszak jellemző képét akartam az ez időbeli munkákban lehető leghivebben előtüntetni, mely korszakot, még pedig mint magyar és kath. pap megéltem. E korszak elég nevezetes

arra, hogy a világtörténelemben szerepeljen: de honi történetirásunkban bizonyosan örökké egyike marad a legnevezetesebb-, lélekemelőbb- és dicsőbbeknek: mert daczára az iszonyatos jelenetek és aljas jellemeknek, annyi lelkesedést és önfeláldozást, önzetlen kitartó hazafiságot alig találunk egyetlen megelőző században is. Azt is merem állitani, hogy az általam gyüjtött könyvek közt nem egy van, melynek párját a leghirnevesebb könyvtárak birtokosai is hiában fogják egykor keresni.

«Nekem e félszázadon át folytatott fáradságos és költséges munka korán sem volt olynemü élvezet, minőről a német czikkiró beszél (‚Buch d. Welt.' 1871. 518. stb. l.); de nem is a kényelem és comfort volt az, mit életem czéljául kitüztem. Csak szégyenleni tudnék oly szellemben irni mint a czikkiró; s ezt könyvtáramnak is köszönöm, mely hasonló aljas ötletek- és érzésektől megóvni segitett.

«Azért ha az isteni Gondviselés akár tüz, akár rabló kezek által megfosztana is tőle engem és az utóvilágot, melynek általa használni akartam, fáradságom és temérdek kiadásaim nem volnának elveszve; mert a szellemi haszon, melyet e könyvekből meritettem, sokkal nagyobb áldozatokra is méltó, sőt megbecsülhetetlen. De reménylem, hogy Isten, ki annyiszor éreztette velem kegyelmét, a fáradságot az utókorra nézve sem engedi elveszni; s főleg azt *meg fogja akadályozni, hogy eszetlen, s romlott emberek azt fel ne használják gonosz czélokra, vissza ne éljenek a tudatlanság, babona s fárizeismus erősitésére.* Mert mint minden gyógyszertárban, e szellemiben is össze vannak gyüjtve nemcsak az ártatlan szerek, de a hathatós mérgek is, melyeket mint a hasonszenvi gyógyászat, az értelmes és jóakaratú ember nagyon is jól fel tud használni a legnyakasabb kórok ellen.

«Egyesek gyüjthetnek csak általuk kiválasztott czélra szolgáló müveket s ezekből is csak az ő nézeteiknek megfelelőket; de egy nagyobb közhasználatnak átadott könyvtárnak nem jó egyoldalunak vagy éppen pártosnak lennie. Itt mindenkinek joga van az igazságot a tudományok, ismeretek minden ágában, legalább a valódi müveltséghez tar-

tozókban keresni, s annál jobb, ha minél többet feltalálhat, s minél kevesebbet keres haszontalanul.

«De azért mindent egy könyvtár sem nyujthat. Napjainkban a többféle mivelt nyelvek annyiféle irodalmat teremtettek, hogy valamennyit egyenlő részrehajlatlansággal felkarolni lehetetlen. Ezt a párizsi könyvtár sem teheti, mint a british Muzeum sem. Pedig kivánatos volna, hogy ily világkönyvtár is léteznék. Lehet, valamikor ez is létesül, mint sok más, mit évezredekig lehetetlennek hitt az emberiség.

«Addig is a magyar népnek csak magyar földön és magyar érzelmü honfi szerezhet némileg megfelelőt. Gróf Széchényi is erre törekedett. De kivánatos volna, hogy az országnak több részén lehessen ily segédeszközhöz folyamodni. Én felajánlottam kétszer is magamét ily czélra: de hiában, könyvet még ajándékban sem fogad el sok nagynevü s tekintélyü egyén, város, és közönség. Legyen! Isten akarata volt, hogy méltóbbak részére tartassék fönn a *kincs*, melyet eddig, mint látszik, csak magam vagyok képes kellőleg megbecsülni: jóllehet nagy rész pongyola kötésben várja a költséges felruházást, melyre nekem módom nincsen.»

Szeged városának értelmes előljárósága alaposan felfogta hivatását a nyert kincs, a szép könyvtár irányában. Mindenben készséggel igyekezett a nagylelkü alapitó kivánatainak megfelelni. Gondoskodott alkalmas viz- és tüzmentes helyiségről, a reáliskola-épületében tizenegy termet szánva e czélra, melyeket massiv s igen diszes könyvállványokkal is fölszerelt mintegy 24 ezer frtnyi költséggel. A könyvtárt az alapitó nevéről «Somogyi könyvtár»-nak nevezte el, s egy szobát «Somogyi szoba» név alatt az alapító munkahelyiségeül butoroztatott be, melyet azonban ez soh'sem vett igénybe.

Vigasztalására szolgált az alapitónak a közönségnek is növekvő érdeklődése, hogy mind többen és sürübben kezdték fölkeresni az olvasótermet. Jól esett neki tudnia, hogy jó helyre adta könyveit, hol azoknak hasznát veszik.

Bár sok édes örömet érzett Somogyi e közhasznú ado-

mánya kedvező fogadtatásán: sajnos, nem egyszer marcangoló fájdalmak is megközeliték s szorongásban tarták kerületét. Igazolva látta, mit egykor irt, hogy:

«Itten az örömek
Csak pihenésre szánt helyek
Oázok a pusztában.»

A hatéven át huzódó szállitás folytonosan fárasztó nyugtalansága és gondjai, éveinek s főleg betegségének mindinkább érezhetővé vált sulya tulérzékenynyé tették a régebbi keserű tapasztalatok után ugyis nagy fokban bizalmatlankodóvá vált törődött aggastyánt: s most már minden csekély tévedésen, mulasztáson, félreértésen vagy késedelmen megütődve, keserű panaszokra fakadt; s egyes eljárások feletti rosszalásának nem egyszer kemény levelekben adott kifejezést. Főleg a könyvtáros ellen irányult elégedetlenkedése s panasza; őt okolta, hogy lassan megy a szállitás, a rendezés és lajstromozás, miben ugyan a betegeskedés akadályozta a könyvtárost; de Somogyi e mentséget csak a nagyobb munka alóli menekvési ürügynek tekintette. Majd gyéreknek találta a könyvtári bizottság üléseit, csekélynek az ellenőrzési felügyeletet, hiányosnak a jelentéseket, önkényesnek egyes intézkedéseket: s ezek feletti elkeseredésében ujabb boszankodásoknak elejét veendő megszakitotta az egyenes érintkezést s Dr. Balogh Sándor, pápai commendator s pesti ügyvéd urra bizta a felügyeleti jog gyakorlását s minden ügyiratot hozzá rendelt intéztetni. Majd végre a vall. s közokt. ügyi ministeriumot kérte föl kivánalmainak foganatositására, ez megtörténvén a főfelügyeleti jogot is e ministeriumnak ajánlotta fel.

Ki merné azonban rosszallani egy szerető anyai szivnek gyöngéd aggodalmait, melyeket nem látott, távollevő gyermekének sorsa fölött szenved? A biztositó szavak és levelek látszólag nyugtatják meg csak, szorongó fájdalmait csillapitják csupán, de meg nem szüntetik, — neki látnia kell gyermekét, őt keblére szoritania, csak igy tud kielégülni, megnyugodni. Somogyi aggodalmai is ily odaadó szeretetre vallanak, melylyel könyvei iránt viseltetett. Ő is azt hitte, ha nincsenek szemei előtt, már nem is jól bánnak

azokkal, szétkallódnak, elzüllenek. Jöttek megnyugtató levelek, majd Szegedváros megbizottai Szabados és Szluha urak s a jó öreg boldognak látszott, a tapintatos bánásmód, a megnyugtató felvilágositások, a tapasztalt érdeklődés balzsamként csillapiták lelke égető gyötrelmeit. De alig távoztak, — uj kételyek férköztek ismét lelkéhez, hátha ezek is csak látszatra itéltek s tévedtek? Ujra feltorlódtak a féltékenység rémképei lelkében, ugyannyira, hogy kik gyakrabban érintkeztünk vele, őszintén sajnálkoztunk tépelődései fölött, melyeket eloszlatni bármily jóakaratu magyarázatokkal sem voltunk képesek; de melyektől ő maga sem volt képes szabadulni.

Pedig csak látnia kellett volna a célirányos berendezésü, általánosan dicsért könyvtárt s megnyugodott volna; — de ez utra beteges állapota miatt, majd meg szerénységi indokokból nem tudta magát elszánni; csak egyszer volt lent Szegeden, de akkor még csak a helyiséget választotta meg könyvtárához.

Feszélyezett volt Szeged t. elöljáróságára nézve is ekként a helyzet; véletlenül keltett nehezteléseket sem akarván a hálátlanság vádját magára vonni; de meg a nagy jótevő aggkorára való tekintettel gyöngéd érzelmeit is kimélni óhajtván, — nem egyszer volt kénytelen felvilágositó, kérlelő szavakban engesztelést szerezni.

Az ifjukori magasztos eszmék Somogyi életében nem voltak hullatag virágok, hanem aggkorában többnyire gyümölcsökké is érlelődtek azok. Ott állott már egybegyüjtve, a nyilvánosságnak is rendelkezésére adva egész életének fáradalmas szerzeménye, a közkönyvtár; de ez még nem volt minden: egy még ifju éveitől fogva ápolt, a negyvenes években a «Rel. és Nev.»-ben általa többször megpenditett eszméjének megvalósitására is elközeledettnek hitte az időt: a szenvedő emberiség elhagyatott, gyámoltalan gyermekeiről kivánt u. i. gondoskodni, s e célra a franczia és olaszországi kereszténypárti szeretetházak mintájára állitani fel egy szeretetházat. «Negyven — u. m. — s több évek óta táplált szándékommal mindeddig föl nem hagytam, hanem

annak végrehajtását az egymásután bölcs szabályánál fogva csak elhalasztani valék kénytelen.»

1880-tól fogva a budapesti «Klotild szeretetház»-ban három fiu nevelésére már évente 6000 frt után járó kamatot fizetett, kötelezve magát arra is, hogy ha a tervbe vett saját költségén felállitandó ker. szeretetház nem létesülhetne, ugy örök alapitványul a hatezer forintot le is fizetendi.

Nem csekély gondot adott Somogyinak most már e tervének is keresztülvitele. Egy alkalmas helyen a pestmegyei Törtelen már meg is vett egy házat egy terjedelmes telekkel; s a házat 15—20 fiu számára czélszerüen át is alakittatta. Főelvül kimondá, hogy ő nem urfiakat akar neveltetni, hanem egyszerűséghez szoktatott, jámbor, a társadalomra nézve egykor hasznos polgárokat; azért megköveteli, hogy vezetőjük is nejével együtt az egyszerű és vallásos életben példaképül szolgáljon, minden fényüzés, uraskodó kényelmek mellőzésével. Erre azután az intézet vezetésére alkalmas szaktanitót keresett; sajnos azonban, hogy az ő igényeinek megfelelőt magánuton nem talált, jóllehet tisztességes fizetést (600 frt s teljes ellátást) ajánlott meg. Egy szakképzett férfiuval már-már egyességre is lépett, kész levén neki ezer forintot is megadni az ellátáson kivül; de midőn ez még nyugdij-biztositást is követelt, másrészt meg az alapitványi tőke elhelyezésére nézve is nehézségek merültek fel, — teljesen kedvét veszté eme terve kivitelétől.

Majd Szeged városával kisérlé még meg egy ott létesitendő szeretetházra nézve az alkudozásokat. Ujra nem jutva kellő eredményhez elhatározá magát másként forditani nevelési czélokra az erre szánt összeget. Igy történt azután, hogy a budapesti kegyesrendü, az esztergomi és nagyszombati főgymnasiumok szegény növendékei javára tiz-tiz ezer arany forintnyi ösztöndij-alapitványokat tett; 10 ezer arany forintot pedig egy az esztergomi tanitóképezde számára fölállitandó tápintézetre, a mely hogy ma már létesült s 10 növendék nyer élelmeztetést: Ő emjának kegyessége mellett kiválóan az ő kezdeményezésének köszönhető. Emellett 1887. deczemberben a pesti szeretetház-

nál is letette 6000 frnyi alapitványát oly rendelkezéssel, hogy ennek évi kamataiból időről-időre az intézetben három szegedi árva gyermek neveltessék. Előzőleg pedig már tetemes könyvadományokban részesité a budapesti központi m. e. irod. iskoláját és a nagyszombati gymnasiumot is.

Ezeken felül sz. misékre, iskolákra s egyéb intézeti célokra is kisebb-nagyobb alapitványi összegeket áldozott még életében és pedig: a főegyházmegyei sz. Adalbert nyugdijintézet, az esztergomi vizivárosi, sz.-györgymezei, sz.-ferenczrendi templomok, a sz. Annai apáczák, szegény iskolások, esztergomi kórház, szegények háza, a budapesti Ferenczvárosi templom, Rókus-kórháza, sz.-Vincze-egylet, kath. legényegylet, szegény-gyermekkórház, Josephinum, Vöröskereszt-kórház, országos magy. képző-müvészet, kir. magy. természettudományi társulat, tanitók nyugdijintézete, betegtanitók, a komáromi, törteli iskolák, az udvardi, pataki, détári templomok számára. Jótékony alapitványainak eme hosszú, de nem teljes sora is elég fényes bizonyitéka őszinte emberszeretetének határtalan áldozatkészségének. Előtte valóban annak magasztos példája világitott, kiről az irás mondja: «Transiit benefaciendo.» Szigoruan hangoztatta s követte is az egyház ama szabványát, mely szerint a pap javadalma felesleges részét köteles kegyes célokra forditani. Neki pedig annál inkább volt ily feleslege, mert háztartásában a legegyszerübb igényekre szoritkozott, s ezt környezetétől, névszerint nővéreitől is megkövetelte. Nővérei Lori és Lina nem a mai kor elkényeztetett kisasszonyai közé tartoztak, kik bátyjok előkelő állását, hiu feltünési vágyak vagy kedvtelések kielégitésére használták volna fel; hanem fenkölt érzésü, ritka értelmességgel, higgadt gondolkozással rendelkező nők voltak, kik fel tudták fogni bátyjuk magas szándékait s csendes megnyugvással alkalmazkodtak a visszavonult egyszerü házias élet szokásaihoz. Igazi, tőről metszett magyar érzésü nők voltak, kiket mély vallásosság és valódi hazafias lelkület jellemzett, s kik a közjóért készséggel tudtak önmegtagadók lenni. Bizonyára nekik is volt abban érdemök, hogy bátyjok jótékony célokra oly sokat áldozhatott.

Midőn a hetvenes években (1871. nov. 2.) elhunyt Lóri után 1886. jun. 6. elvesztette Somogyi másik nővérét is Linát, mélyen érezte ama türelmes jó lelkek hiányát; hisz ők voltak gyermekkora játszótársai, élte többi szakának támaszai, gyámolói. S most midőn leginkább rászorult volna a rokon keblek hűséges támogatására, most maradt egyedül. Jegyzeteiben olvastam a fájdalom mély érzelmeivel irt nekrologot, melyben a kegyelet legszebb vonásaival ecseteli emléköket. Budapesti lakán pedig a kertben szép márványoszlopot emeltetett (1887.) a két nővér emlékének; s lelkök javára szentmise alapitványokat tett.

Szeretetét mind életében mind hagyatékában György öcscsével s családjával is éreztette, bár nem mindig a kivánatos melegséggel, a mi pedig ő reá nézve is előnyös lett volna. Nézeteltéréseik nem mindenkor voltak összeegyeztethetők s igy, de meg a távolban fekvő birtokok kezelésének tekintetéből együttlakásuk nem volt foganatositható.

Leginkább kedvelte rokonai közt Györgynek legidősb leányát Ilonkát, Gubody Ferencz czeglédi polgármesternek derék mivelt nejét: kit azonban családi hivatása szintén csak ritkábban engedett körébe jutni. Többször kedveskedett azonban küldeményeivel a Nagybácsinak, ki ilyenkor rendesen örömmel figyelmeztette egy-két meghivott vendégét kedves unokahuga kiváló háziasszonyi jó tulajdonaira.

Ily körülmények között egészen idegenekre lett utalva Somogyi élemedett napjaiban, mi nem csekély mértékben nyugtalanitá; de jobban fájt neki, hogy szellemi foglalkozásaiban is mindinkább mások segédkezésére szorul. Előbb Venczell, majd Schäffer succentor urak szivességét vette itt-ott igénybe levelezései s egyéb sürgős ügyeiben. Leginkább dicsekedhetett azonban bizalmával Havassy Imre egyházmegyei ügyész ur s némileg csekélységem; de hivatalos teendőink mellett mi is csak gyérebben látogathattuk őt, s ilyenkor aztán értesitettük a lapok tartalmáról, felolvastuk mit éppen legsürgősebben óhajtott vagy levelezéseit intéztük el.

Látószerveinek kimerültsége folytán akadályozva tudományos működésében, képzelhető mily kinos volt a szellemi

foglalkozáshoz szokott léleknek nyügöt képező tehetetlensége fölött való vergődése. Ehhez még a fokozódó testi fájdalmak is nagy mérvben megnehezíték napjait; a kőbaj, sérvek, obstructio gyötrő kinjai alatt, nem egyszer hallotta jajszavát, nem egyszer mondta zokogva: «Domine ut quid dereliquisti me?», de csakhamar vallásos megnyugvással azt is hozzá tevé: «Non mea voluntas, sed tua fiat.» A férfiasság nem is abban áll, hogy a fájdalmat ne érezzük, hanem abban, hogy keserüségét ismerve, szilárd támpontra helyezkedjünk. Elég ha sziklára kerülhet, ki hullámoktól hányatott; ha kellemetlen is a felcsapodó haboktól nedvesülni, de még is jobb mint lesodortatni. Kellemetlen türni, de jobb mint kétségbeesve elveszni. Többször, — mondá Somogyi — hogy magányának nyomasztóvá lett érzete, az iszonyú testi fájdalmak nem egyszer kétségbe ejtenék, magukkal sodornák, ha Jézus szent hite és magasztos példája vigasztaló, erősbitő támpontot nem nyujtana lelkének. «Van okom csudálni — irja — az isten Gondviselés utjait életem intézésében, mely telve a legnagyobb földi nyomor és vallási vigasztalások szövevényes változataival.» Eme mély vallásos érzületére vall, 1887-ben fájdalmas perczeiben irt következő verse is:

«Exspecta . . . reexspecta!»
Napok jönnek napok mennek
S fájdalmim nem szünetelnek
Évek jönnek, évek mennek —
De végre mégis betelnek . . . .

«Várj! és ismét várj!» ezt mondta
Rab népének a próféta.
Ezt mondom én is magamnak,
Ha pokol kigyói marnak.

Bármily kín igy várakozni:
Jobb, mint létét elátkozni.
A szenvedő Jób tehette:
Nekem a hit nem engedte.

Fenntartott eddig a remény,
Mely nekünk isteni erény.

Bármily terhet könnyen visznek
Kik örök életet hisznek.

[Ehhez képest minden semmi
Mit érette lehet tenni.
(Mit érette kell szenvedni)]
Éltünk csak idő kérdése
S közeledik megfejtése.

A fájdalom is véget ér;
Melyért örökélet a bér. —
Bármily terhet könnyen visznek
Kik örök életet hisznek, stb.

Jelen élet mellett jutalom a halál
Hol a fáradt lélek pihenésre talál.»

Somogyi bár ifjabb korában is megpenditette olykor a költészet húrjait, most élte alkonyán többnyire csak kötött beszédben adott kifejezést fönkelt gondolatainak. A ker. életbölcsészet magasztos eszméit megkapó közvetlenséggel adja elő tanulságos verseiben, melyek nem annyira a külformák, mint inkább gazdag tartalmuknál fogva válnak állandó becsüekké. Nem találunk azokban üres szólamokat; hanem a hit- és erkölcs-igazságok mély vonatkozású tanitásait látjuk egész méltóságukban előlépni. A többi közt mily alaposan leczkézteti pl. az Istent tagadót, mutatják eme sorai:

«Az bosszant nemde, hogy nagy számmal vannak még,
Kik örök életben s igazságban hisznek,
S kik Istennek szivből áldozatot visznek,
Kiknek a föld kihalt s örökségök az ég . . . .

Isten «agyrém» neked s itélete semmi,
De hát, mert tagadod, megszünik-e lenni?!
Elhiszem, hogy tőle itéletet nem vársz,
Mert megitéltetni általa nem kívánsz.

Egy gonosztevő sem menne biró elé
Önkényt és magától: de erővel viszik:
E sors vár azokra, kik most mindenfelé
Hirdetik, hogy Istent ők lenni nem hiszik.

Róluk van megirva, hogy már elitélte
Őket az Ur előbb mint a gonosz vélte.
Hisz a világ története
Már is annak itélete.»
(Vége köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

IV. AZ EGER-FŐMEGYEI PAPSÁG IRODALMI MÜKÖDÉSE.

Irta SZŐLLŐSSY KÁROLY.

(Folyt.)

Mariássy Sándor, egri kisprépostból tinnini püspök és szepesi nagyprépost, meghalt 1755-ben. L. Egri Eml. 279. l.

Maskovich Mihály bölcselet- és egyházjogtudor, lyceumi tanár, majd várkonyi esperes-plébános, szül. 1803. évben. L. Egri Eml. 279. l.

Matuska János, tolcsvai plébános. L. Egri Eml. 280. l.

Mátsár István, bölcselettudor, lyceumi tanár, majd egerszalóki plébános, szül. 1763. julius 13-án Patán, Heves-megyében. L. Egri Eml. 279. l.

Mátyus István, domaházi lelkész, szül. 1852. május 6-án, Kakon, Zemplénm. Az «Egri Népujság» munkatársa.

Melczer György, ismeretlen állásban, L. Egri Eml. 280. lap.

Mester István, sziráki plébános, szül. Gyöngyösön, 1815-ben. Irodalmi müködését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy I. 324. és Egri Eml. 280. l. A «Magyar Encyklopoediá»-ba is dolgozott. Meghalt 1862. Életrajzát olvashatni Gyöngyös 1869. 54. sz.

Mérhelyi Lajos, gyöngyös-tarjáni esperes-plébános,

szül. 1836. január 17-én Gönczön, Abaujm. Költészeti téren működik. Emlitést érdemelnek halotti énekei. Versei a «Katholikus Néplap»-ban a hatvanas években jelentek meg.

Mészáros Ferencz, kanonok, szül. 1798. január 27-én Maróthon, Esztergomm., meghalt 1850-ben. Egri Eml. 280. lap.

Michalek Manó, sz. széki ügyvéd, lyceumi alkönyvtárnok és hitoktató Egerben, szül. 1838-ban Jánosiban, Gömörmegyében. Igen szorgalmas iró. Mint lyceumi alkönyvtárőr Cantu Caesar forditásában nagy szerepet játszott «Az utolsó harmincz év történetét» legnagyobb részben ő forditotta. A mű, mint tudva van, a szent István-társulat kiadásában jelent meg. Leforditotta továbbá és névtelenül jelent meg tőle Sidney Herberg Laing «A megczáfolt Darwinismus» czimü tanulmány. Eger, 1872. Kiadta a Sz. István-társulat. Ugyancsak leforditotta Gonzales Zefirin két kötetes nagyhirü munkáját: Tanulmányok Aquinói sz. Tamás bölcsészetéről. (Spanyol eredetiből.) Eger, 1884. — Legujabb munkája: Nala, a Mala-Bháratta czimü szanszkrit költemény epizódja. Eger, 1886.

Miklóssy Ferencz, volt nagykállói plébános, szül. 1767. évben Fehérm. Az egri főmegyében Nagy-Kállóból Miskolczra lett megválasztva, majd kanonok, nagyprépost és titopolisi fölszentelt püspök, 1803-ban pedig váradi megyés püspök. Irodalmi szereplését l. Egri Eml. 280. l. Meghalt 1811. junius 22-én.

Mindszenty Gedeon, ujabb katholikus költőink és hitszónokaink egyik legrokonszenvesebb alakja, szül. 1829. augusztus 8-án Jolsván, Gömörm., meghalt 1877. junius 5-én mint szenterzsébeti esperes-plébános. Irodalmi működését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy II. 203. és Vutkovich 298. l. valamint Egri Eml. 280. l. Az egészet kiegészitjük a következő részben sehol föl nem emlitett adatokkal: Hódolat Bartakovics Béla érsek aranymiséjére. Eger, 1865. Értesitvény a Sz. László-társulat egri osztályának alakulása ótai működéséről. Eger, 1865. — Ujabb költeményei. Kiadta Lonkay Antal. Pest, 1868. — Ünnepi és alkalmi

egyházi beszédek, függelékül hat Mária-beszéddel. Eger, 1872. — Babérlevelek Benőfy Soma beiktatására. Pest. 1873. — Legujabb költeményei. Kiadta a sz. István-társulat. Budapest, 1877. — A boldogságos szüz Mária hava. Imakönyv májusi ájtatoskodók számára. Második kiadás. Eger, 1878. — Vasárnapi szent beszédei. Eger, 1883. — Ugyancsak szerkesztésében jelent meg az «Egri Népkönyv» III. és IV. füzete is. — Igen sokat forditott Frank, Menczel, Simrock és Moore Tamásból. Szép életrajzot és ismertetést olvashatunk róla az Irodalmi Szemle 1878. évfolyamában, továbbá Fővárosi Lapok 1877. 128. és Vasárnapi Ujs. 1877. 23.

Mosoray Antal, keresztes-püspöki plébános, szül. 1816. évben. Az egyházmegyei Adattárban 1887-ben közölte plébániájának és fiókegyházainak történetét.

Nagy Antal, apátfalvai esperes-plébános, szül. 1837. szeptember 27-én Diós-Győrt, Borsodm. — Van egy kötet «Nagyböjti szent beszéde.» Lenyomat az Isten Igéjé»-ből. Esztergom, 1878.

Nagy Ferencz, török-szent-miklósi plébános. — Lásd Egri Eml. 281. l. Fölemlitetlenül maradt: Duplex honos Collegii Pazmanei auditoribus occasione festivitatis divorum Petri et Pauli eiusdem tutelarium. Bécs, 1763.

Nagy Géza, torna-szent-miklósi segédlelkész, szül. 1862. az egyházmegyei Adattár részére megirta a «Torna-szent-Miklós hitközség történeté»-t 1887-ben.

Nagy Zsigmond, tanitóképző-intézeti tanár Egerben, szül. 1809-ben, meghalt 1861-ben. L. Egri Eml. 281. l. Életrajzát hozta az Országos N. K. Naptár. 1862. 343. lap.

Napraghy Dömötör, egri nagyprépost 1595-ben. III. Zsigmond lengyel királynál követségben járván, 1595. márczius 11-én mondott beszédét azon évben ki is adta. Lásd Dr. Pauer J. Az egyh. rend érdeme. 427. l.

Náray József, kanonok, meghalt 1804-ben. L. Egri Eml. 281.

Nemes József, török-szent-miklósi esperes-plébános, szül. decz. 19-én. Lásd Egri Eml. 281. l.

Neszveda Tamás, papnövendék, meghalt 1833-ban. L. Egri Eml. 281. l.

Nováky József, kanonok, szül. 1753. október 10-én Aszaló, Borsodm., meghalt 1827-ben. A gymnáziumi folyamot Kassán, a theologiát Egerben végezte. 1776-ban fölszentelték és Sáros-Patakra ment segédlelkésznek, honnan Egerbe gymnáziumi tanárnak, majd pedig udvari papnak és irodaigazgatónak nevezték ki. 1790-ben kömlődi plébános lett, honnan 18 év mulva Pásztóra, majd pedig Gyöngyösre lett megválasztva, 1808-ban egri kanonok lőn. Irodalmi munkásságát l. Egri Eml. 282. l.

Nyilas Mihály, kenderesi plébános, szül. 1828-ban. Irt «Oktató ima- és énekkönyv»-et a ker. kath. nép ájtatos használatára.

Oláh Miklós, esztergomi érsek, azelőtt egri püspök, l. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sionban, 1886. 836. lapon és Egri Eml. 282. l.

Orosz Ádám, egerszalóki plébános, hirneves hitszónok, az ige nélküli beszély szerzője, szül. Miskolczon, 1804. nov. 23-án, meghalt ? Hitszónoklati irodalmunk kiváló jelessége. Irodalmi szereplését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy II. 236. Vutkovich 366. és Egri Eml. 282. l. Kiegészitésül: Egyházi beszédek. (Vasárnapi beszédek) I—II. kötet. 1868. — Jézus 7 szava. Nagybőjti beszédfolyam és a halhatatlanság vigasza egy alkalmi halotti beszédben, 1887. évben második kiadása jelent meg Egerben. — Öröm és búhangok a multból. 1848. april 13-tól 1861. okt. 17-ig és toldalék. Eger, 1869. — Öt változatú lant. Költemények. Eger, 1871. — Vannak szépirodalmi elbeszélései is: Az árva zsidóleány. Megjelent a Füssy Tamás által szerkesztett «Családi Olvasmányok»-ban. Továbbá 1866-ban «Katholikus Lelkipásztor»-nak is küldött egyházi beszédeket, valamint a Pázmány-Füzetekben és Pátkai-féle gyüjteményben is találkozunk egyh. beszédeivel. Életrajzát lásd Vasárnapi Ujs. 1872. 17. — Bud. Közlöny 1872. 92.

Pájer Antal, katholikus költőink első rendü tagja, Jászapáthi város plébánosa, szül. 1817. május 20-án Makláron,

Hevesm., meghalt 1881. junius 14-én Lásd irodalmi sikereit és életrajzát Danielik és Ferenczy I. 349. Vutkovich 161. és Egri Eml. 282—3. lap. Ezekhez járul még: Az «István Bácsi Naptár»-ában 1859-ben: «Sirat engem a madár is» költeménye, — az «Uj M. Sion» 1877. évi folyamában pedig «Ádám» és «Hattyúdalok. I—V.» Versei jelentek meg. 1867-ben a «Kath. Lelkipásztor» közölt tőle egyházi beszédet.

Gf. Pálffy Nándor, püspök, szül. Bécsben 1620-ban. Bakonybéli apát is volt; meghalt 1861-ben Kassán. 1672—1678-ig csanádi püspöki széken ült. L. Egri Eml. 283. l.

Gf. Pálffy Tamás, püspök, meghalt 1679. május 7-én Bécsben A «Memoria Basilicae Strigon.» 155. lap szerint «báró» volt. 1645—1658-ig esztergomi kanonok, 1652—1658. évig csanádi, 1658—1659-ig váczi, 1660—1669-ig egri és 1670—1679-ig nyitrai püspök. 1669—1679-ig a pozsonyi és jászói prépostságokat is birta. Lipót király kanczellárja volt, ki annyira szerette őt, hogy a jó tanácsok angyalának nevezte. Hires szónok is volt. Irodalmi szereplését lásd Egri Eml. 283. l.

Pálma Pál, bölcsészettudor, főesperes és maklári plébános, szül. 1789. január 25-én Szügyön, Nógrádm. Irodalmi működését l. Egri Eml. 283. l.

Pánthy Endre, apát-kanonok, szül. 1820-ban. Az «Egri Emlékkönyv» 283. lapon csak általánosságban beszél irói munkásságáról. Részletekben következőleg van szerencsénk bemutatni. I. Önálló művei: Hét szent beszéd töredelmességről és káromkodásról. Szózat Eger város összes lakóihoz. Eger, 1865. — A pap a világban. Francziából. Eger, 1878. — A dinynyész munkaköre. Eger, 1880. — Irodalmi első szereplését az egyházirodalmi iskolában Pesten kezdette, ugyanis a «Munkálatok» következő czikkeit hozták: A szent atya nevezetről. 1841. — Gróf Eszterházy Károly egri püspök élete. 1841. — A sz. mise áldozat. 1843. — Végül egy költemény a Munkálatok 1842. évi folyamában.

Párvy Alajos, Miskolcz-felsőváros, szül. 1830. Gyön-

gyösön. Mint pesti kispap 1852-ben társiróként szerepelt; «A falusi lelkész könyvtár»-ánál.

Párvy Sándor, hittudor, cs. k. udvari káplán és érseki titkár Egerben, szül. 1848. okt. 2-án Gyöngyösön. — Vannak költeményei a Kath. Hetilapban és a Kath. Világban. — Az «Uj M. Sion» és az «Irodalmi Szemle» munkatársa.

Pázmán Alajos, lyceumi tanár, majd maklári plébános, szül. 1816-ban, meghalt 1881. október 24-én. L. Egri Eml. 283. l. A «Magyar Encyklopoedia» munkatársai közé tartozik.

Peátni András, ismeretlen állásban. L. Egri Eml. 284. l.

Perger János, kassai püspök, azelőtt egri kanonok, szül. 1819. márczius 7-én Csertészen, meghalt 1876-ban. — Irodalmi szereplését l. Egri Eml. 284. Hozzáadhatjuk még, hogy a «Magyar Encyklopoedia» szerkesztésében és irásában dicséretes része volt. Életrajzát l. Vasárn. Ujs. 1876. 18. Arczképpel. — Fővárosi Lapok 1876. 81. — Kassa és Vidéke. 1876. 15.

Petheő József, egri plébános, szül. 1851. julius 23-án Jékén, Szabolcsm. — Van egy ifjusági müve: Kis pásztorjáték az elemi ifjuság számára. Második kiadás. Eger, 1882. — Az «Egri Népujság» munkatársa. Dolgozott az «Egri Egyházmegyei Közlöny»-be is.

Petrovics Gyula, oroszi lelkész, szül. 1852. okt. 28-án Erdő-Bényén. Az «Egri Népujság» több közleményt hozott tőle.

Porubszky József, bölcselet- és egyházi jogtudor, apátkanonok, szül. 1812. febr. 3-án Eperjesen, Sárosm. L. Egri Eml. 284. l. Az itt fölsoroltakhoz járulnak még: Értekezés a polgári házasságról. Eger, 1868. — Királyi tetszvény. Eger, 1868. — Eltörlendők-e a zárdák? Eger, 1870. — A magyarországi kath. püspökségek, káptalanok, plébániák. zárdák s egyházi intézetek javainak jogi jellege s alanya, Eger, 1871. — A «Magyar Sion» VI. folyamába apróbb közleményeket irt.

Pozsonyi József, boczonádi plébános, szül. 1820-ban Egerben, Hevesm. — 1866-ban a «Kath. Lelkipásztor» hozott tőle egy egyházi beszédet.

Pyrker László János, pátriárka, egri érsek, szül. 1772. nov. 2-án Nagy-Lángon, Fehérmegyében. Ifjuságának néhány küzdelmes éve után Alsó-Ausztriában, Lilienfeld ciszterci apátságban áldozó-pap, majd ugyanott apát, 1818-ben szepesi püspök, 1820-ban velenczei pátriárka, 1827-ben egri érsek; meghalt 1847. deczember 2-án. Irodalmi müködése európai hirű. A németek egyik kiváló költőjévé küzdötte föl magát. Magyarul, németül, latinul és olaszul irt. Müveit az Egri Emlékkönyv a 284. és 285-ik lapon sorolja föl. Életrajzát és irói munkásságának birálatát l. Danielik és Ferenczy I. 374. és Vutkovich 331. és 379. lap. A «Pázmány-Füzetek»-ben is találkozunk egy egyházi beszédével. A hazai lapok és folyóiratok közül a következők hozták életrajzát és irodalmi méltatását: Szemlélő 1833. 18. — Bote von und für Ungarn 1833. 40. Arczképpel. — Jelenkor. 1847. 98. Gem. Blätt. 1830. 20. — Társalkodó. 1842. XI. 1. — Pesti Hirlap. 1747. 999. — Egyh. Ért. 1821. I. 188. — Magyarorsz. és Erdély Képekben. 1854. IV. 50. Arczképpel. — M. T. T. Évkönyv. 1846—47. 101. — Felső Magyarorsz. Minerva. 1835. I. 154. — Tud. Gyüjt. 1820. VII. 123.

Rapaics Rajmund, hittudor, cs. kir. káplán és egyetemi tanár, szül. 1845-ben Milanóban, Olaszországban. Nagyhirű munkája: Egyetemes egyháztörténelem. Kútfők és jelesebb szerzők nyomán. I. k. Keresztény ó-kor. Eger, 1878. II. k. Középkor. Eger, 1881; III. k. első része. Eger, 1886. — Egy ideig az «Egri Egyházmegyei Közlöny» szerkesztője. (1873.) — Az «Irodalmi Szemle» munkatársa. — Végül a mit legelőször kellett volna mondani, hogy már mint III. éves hittanhallgató lépett az irodalmi térre és pedig egy elbeszéléssel: A thessaloniki vérfürdő. Megjelent az «Egri Népkönyv» III. füzetében.

Répássy János, alsó-ábrányi plébános, szül. febr. 3-án Hernád-Petriben, Zemplénm. — Igen változatos és szivesen olvasott iró. Otthon van ugy a szépirodalmi, mint a tanügyi téren. Remekel mint egyházi szónok és ügyes fordító.

Müveit e szerint három osztályba sorozhatjuk. I. Önálló művei: 1. Egyházi beszédek: Egyházi beszédek a római kath. egyházi év ünnepeire és vasárnapjaira. A szónoki előadásra vonatkozó szabályokkal és függelékül hét májusi beszéddel a «Magnificat» fölött. Budapest. 1877. — Egyházi beszédek a római katholikus szent ünnepekre és vasárnapokra. Eger, 1881. Két évfolyam. II. kiadás, három kötetben. Eger, 1886. — 2. Szépirodalmi müvei: Költeményei. Eger, 1875. — Örömhangok Bartakovics Béla érsek aranymiséjére. 1865. (Még mint II. hittanhallgató irta) — Hymnusz Lévay Sándor fölszentelt püspök tiszteletére. Eger, 1872. (Névtelenül.) — A jegyes öröme, Allegoriai költemény. Eger, 1872. — Csevegő habok. Locsogása egy bús kedélynek modern furcsaságok fölött. (Ribizke álnév alatt.) Budapest, 1878. — Csevegő habok. Vigan folyó locsogás modern furcsaságok fölött. Összeirka-filtrálta Ribizke. Második gyüjtet. Budapest, 1881. — 3. Tanügyi könyvek: A népiskolai hitoktatás módszertana (tanútja) kath. képezdék, növendékpapok, tanitónők s hitelemző lelkészek használatára. Eger, 1873. — Kis magyarnyelvtan a népiskolák 3-ik és 4-ik oszt. használatára. Eger, 1873. — Irály-, költészet- és szavalástan a képezdei ifjuság használatára, egyszersmind magánsegédkönyvül a szépirodalom és szónoklat kedvelőinek. Eger, 1873. — Olvasókönyv a róm. kath. városi elemi leányiskolák III. és IV. oszt. számára. Budapest, 1879. — Olvasókönyv a róm. kath. városi elemi leányiskolák V. és VI. oszt. számára. Budapest, 1879. — Rövid fogalmazás, irály, költészet és szavalástan. Második kiadás. Eger, 1880. Katholikus egyháztörténelem a Szent-Lélek eljöveteléről korunkig. Eger, 1874. — Az iskola porából. Paedagogiai karczolatok orsz. kiállitási emlékül. Eger, 1885. — II. Forditott müvei: 1. Zaffery Károly társaságában forditott müvek: A bölcselet tankönyve, aquinói szent Tamás nyomán. I—III. k. — A széptan alapvonalai. Eger, 1882. I—II. füzet. — A szónoklattan alapvonalai. — A vallás bölcselete. I—II. füzet. Mind e müvek Dr. Stöckl Albert után lettek forditva. — 3. Kizárólag saját forditásai ugyancsak Dr.

Stöckl Albert következő munkái: A bölcselet tankönyve. Aquinói szent Tamás nyomán. Második átdolgozott kiadás. I—III. Eger, 1883. — Korunk nagy kérdései és a kereszténység szellemi, erkölcsi és társadalmi téren. I—III. k. — A bölcselet története. I. rész. Az antik vagy Krisztus előtti bölcselet. II. rész. A Krisztus utáni bölcselet története. — Hettinger Ferenctől: A kereszténység védelme. Vallásbölcseleti mű. I—V. k. Eger, 1883. — Deharbe József, Jézus társasági tagtól: A római katholikus káté alapos és könnyen felfogható értelmezése válogatott történelmi példákkal. I—V. k. Eger, 1885. — III. Vegyes művei: A bünbánat szentsége. Az egri egyhm. irodalmi egylet által jutalmazott pályamű. Eger, 1883. Az egély. Költői hitvédirat. Vacine után. Eger, 1880. — 1875—1876. szerkesztette a «Népiskola» czimű kath. népnevelési lapot, mely 1877-ben összeolvadván az «Elemi Tanügy» czimű lappal, a «Népiskolai Tanügy»-nek főmunkatársa volt. — A «Kath. Lelkipásztor» és a Pátkai-féle egyházi beszédgyüjteményben több egyh. beszédét találjuk. — A «M. Állam» tárczájában megjelent tőle: Sötét kamara. Tarka, humorisztikus olvasmányok. — Vannak forditott költeményei, különösen Lamartine, Beranger, Goethe és mások után.

Répászky Alajos, karczagi plébános, szül. 1823—1867. évben a «Kath. Lelkipásztor» hozott egy alkalmi beszédet tőle. — Van két alkalmi beszéde is 1843-ból, Egerben jelentek meg «Alkalmi beszédek» czimmel.

Richwaldszky Máté, mint pázmánita egy alkalmi latin beszédet adott ki 1775. évben.

Rimanóczy Ferencz, jászfényszarúi plébános, született 1749-ben S.-A.-Ujhelytt. — L. Egri Eml. 285. l.

(Folyt. köv.)

Voltaire. Kor- és jellemrajz, irta Kreiten V. A második bővitett kiadás után magyarra forditották Makra Imre és Rózsa József. Szeged, 1888.

E lapok tizenhatodik évi folyamának (1885.) három utolsó füzete Voltaire emlékszobra leleplezésének alkalmából

hozta a tudósnak rövid jellemrajzát azon levél adatainak nyomán, melyet a bold. Dupanloup orleansi püspök ugyancsak a tervezett szobor tárgyában a párisi községtanácsnak irt volt 1878-ban. Dupanloup e levelében oda mutat, hogy ki volt Voltaire, hogy milyenek az ő élete, jelleme, szereplése, művei. Czélja volt megmutatni, hogy Voltaire mennyire nem érdemes egy emlékszobor tiszteletére Francziaország részéről. Igen érdekes s tanulságos volt e jellemrajz.

Ugyanekkor (1878.) Voltaire halálának százados évfordulója alkalmából egy kor- és jellemrajzot irt a «tudósról» Kreiten V., amely műnek magyar fordítása most előttünk fekszik.

Hogy mennyire időszerü volt a «liberalismus atyjának» emelt emlékszobor mellé odaállitani annak hü élet- és jellemrajzát, azt bizonyitani fölösleges. A centenariumi ünnepélyek rendezői, Voltaire féktelen dicsőitői ragyogó fényben odaállitják azt az embert, kinek élete merő homály! «Néha én is szeretnék — irja de Maistre gróf — Voltairenek szobrot emeltetni — a hóhér keze által.» Kreiten humanusabb: ő Voltaire szobra mellé csak odaállitja annak hü élet- és jellemrajzát. Ebben Voltaire maga hóhérja önnönmagának. Mig dicsőitői emlékszobrot, azalatt ömaga bitófát emel magának.

Kreiten nagy szorgalommal s kitünő tájékozottsággal hordta össze a munkájának szolgáló anyagot s bemutatja Voltairet olvasóinak a maga valóságában. Nem is kell Kreitennél tovább mennünk: hüen megismerjük a tudós életét, jellemét, illetőleg jellemtelenségét, mert jellem egy csöpp sem volt benne; megismerjük erkölcstelenségét, aljasságát megismerjük a pokol officinájában kovácsolt istentelen müveit, melyekben daemoni gonoszsággal, féktelen istenkáromlással tör minden ellen ami szent, melyekben trágár cynismussal, maró gúnynyal s élczczel leront minden jó erkölcsöt. Kreitent olvasva, befogjuk ismerni, hogy Voltairet még mindig jobbnak tartottuk hirénél, csak miután Kreiten után ismerni tanultuk, felismerjük benne a moralis szörnyet.

Tagadni nem lehet, hogy Voltaire nagy ész, lángész

volt, ki jobb irányt követve, ugyanannyit használt volna az emberiségnek, mint amennyit ártott neki. «Ah! mily veszélyes a nagy ész egy erkölcstelen ember kezében» — mondja Voltaireről Rousseau, az ő pártfele. Eszét, élczét csodálta a világ, de jellemtelensége miatt megvetették még pártfelei is. II. Frigyes, Voltaire királyi barátja s bámulója, egyik levelében ezt irja neki, aki azon időben könyvkereskedőkkel, opera színészszel, és zsidó ékszerészszel csalás miatt pörbe keveredett volt: «Remélem, hogy többé nem lesz semmiféle pereskedése sem az ó, sem az új testamentommal; ezek megbecstelenitő dolgok s a foltokat, melyeket azok hirnevén ejtenek, nem lesz képes befödni Francziaország legnagyobb szellemének összes tehetségeivel sem. Egy könyvkereskedő, egy operaszinész, egy zsidó ékszerész, mind oly nevek, melyekkel az önét egyszerre emliteni nem volna szabad.» — Algarottihoz irt levelében pedig igy nyilatkozik II. Frigyes Voltaireről: «Még egy akasztófavirágtól is tanulhat jót az ember. Én csak franczia tudományát akarom elsajátitani, erkölcseivel nem törődöm. Ez az ember nagy müvész az ellentétek kiegyenlitésében. Szellemét bámulják, de jellemét megvetik.»

II. Frigyesnek még egy levele fényes bizonyiték arra nézve, hogy Voltaire jelleméről mit tartott a világ. A levélre egy könyv szolgáltatott okot, melyet a király engedélye nélkül nem volt szabad kinyomni s melyet Voltaire csalárdul mégis kinyomatott, rászedvén a könyvkereskedőt. «Szemtelensége fölött egészen elbámulok, — irja a király — miután tudva van mit tett, és az utolsó betüig igaz, hogy azt tette. És ön mégis megmarad tagadása mellett, ahelyett, hogy beösmerné bünösségét. De ne higyje, hogy velem el fogja hitetni, hogy a fekete szin fehér; néha az ember azért nem lát, mert nem akar mindent látni; de ha ön a végletekig megy, akkor mindent ki fogok nyomatni, s mindenki látni fogja, hogy ha az ön munkái megérdemlik is, hogy önnek szobrot emeljenek, de az ön magaviselete rablánczot érdemel.» — És ilyen nyilatkozat Voltaire jelleméről számtalan van a könyvben.

Ám Voltaire maga is ismerte, sőt ha nem egyenesen, ugy legalább indirecte be is ismerte a maga alávalóságát. — Voltaire harmincz évig nem bátorkodott «Pucelle» czimü gyalázatos müvét kinyomatni, de barátai az ő tudta nélkül néhány részletet Genfben kinyomattak. A fölháborodás általános volt. Voltaire félvén a bekövetkezhető kellemetlenségektől, megszokott fegyverét, a tagadást használta. Ki teheti föl róla — igy kiált fel — «hogy a sötétségnek azt a müvét, melyet legfölebb valamely atheista ur lakája irhatott, azt a mindenkorra gyalázatos költeményt, azokat az istentelen verseket» ő irta volna?

Néhány év mulva maga Voltaire nyomatta ki a müvet, melyet annyira gyalázatosnak talált! — Mikor Voltaire a franczia akadémiába bejutni kivánt, két főpap kegyeit is kereste képmutatólag. Boyer püspökhez irt levelében igazhitüségét, a Languethoz irottban pedig erkölcsösségét hangsulyozza.

És éppen Voltairenek e főpap személye s müvei ellen kiadott élczeiben találhatni a legtöbb trágárságot! — Midőn d'Alembert Voltairenek névtelen müvéből «Dictionnaire philosophique» első izben tiszteletpéldányt kért, ez igy felelt neki: «Hallottam hirét annak a gyalázatos kis szótárnak, valóságos ördög müve . . . Szerencsémre semmi részem sincs ennek a sötét münek létrehozásában, nagyon bántana, ha részem volna; de én csupa ártatlanság vagyok, s ön erről nekem alkalom adtán bizonyitványt állithat ki.» — Mindez csak néhánya ama csattanós bizonyitékoknak, melyeket Voltaire maga nyujt az ő aljasságának, jellemtelenségének megismerésére.

Szerző harmincz fejezetben a legvonzóbban rajzolja Voltaire életének phasisait, szereplését, jellemét, társadalmi viszonyait s ismerteti irodalmát. Illetékes itészek nyomán bizonyitja, mikép Voltaire a tudós névre éppen nem tarthat igényt. Ő politikus, fizikus, mérnök, szóval minden ami csak akar lenni, de mindenben fölületes, sőt alaposságra képtelen. Polemikus irataiban csak kifakadni tud s érvek helyett csak maró gúnyt s éles élczet használ. S ezt is mikép? «A

bölcs — mondja de Maistre — aki ennek a szentségtörő komédiásnak az iratait olvassa, sir amiatt, hogy miért nevetett.» A Voltaire vidámságát sugalmazó múzsa közönségesen az istentelenség, a tisztátalanság, a személyes boszúvágy, legtöbbnyire mindahárom együttesen. Ha esetleg találkozik olyan élcze vagy tréfája, mely sem nem botránkoztat, sem nem sért: akkor biztosra vehetjük, hogy az vagy szellemtelen, vagy mástól van véve. Mert hogy a bölcsész irodalmi tolvaj volt, azt már életében bebizonyitották.

Nem szőhetjük tovább az ismertetést, csak érdemül akarjuk még betudni a t. fordítóknak, hogy a feltünést keltett jeles müvet a magyar olvasó közönségnek is hozzáférhetővé tették. Amily szerencsés volt pedig a vállalat eszméje, épp oly szerencsésen látjuk azt megoldva. A fordítás nyelvezete kellemes, folyékony, az értelem világos, az pedig éppen nem észlelhető a munkán, hogy két erő dolgozott rajta, annyira megvan az irályban az egység, annyira nincs ami zavarná az olvasót. A kiállitás is tetszetős. Az igazság érdekében is a hazugsággal, az ámitással szemben kivánjuk, hogy sok kézen forduljon meg a jeles, érdekes mű.

Várnai.

Monumenta Germaniae Paedagogica. Ratio Studiorum et Institutiones Scholasticae Societatis Jesu per Germaniam olim vigentes collectae, concinnatae, dilucidatae a G. M. Pachtler S. J. Tomus II. (A «Monumenta»-k összkiadásának V. kötete.) *Berlin Hofmann & Comp. Nagy 8-rét. VII. és 524. lap. Egy arcz- és egy térképpel.*

Jóllehet a Jézus-társaság alapszabályainak (constitutiones) negyedik része magában foglalja a tanitás és nevelés fő irányelveit: mindazáltal csakhamarabb szükségessé vált e nagyfontosságú tevékenység minden egyes mozzanatát, részletét, pontozatát a lehető legnagyobb tüzetességgel megállapitani.

E szükségesség egészen önként következik a dolog természetéből. Minden tanférfiu tudja, hogy működésének

sikere nagyon sok, nem ritkán csekélységnek látszó körülménytől függ. Minél határozottabban van idevonatkozólag minden egyes teendő, minden alkalmazandó eljárás, követendő szabály megállapitva, annál több remény táplálható a tanitói tevékenység eredményei, sikerei iránt. Bizonyos az is, hogy a legkimeritőbb, legrészletesebb ilynemü határozmányok mellett is elég tág tere marad a tanférfiunak arra, hogy müködésében saját egyéniségének rátermettségét kimutassa, szerepeltesse, ügyességét és találékonyságát érvényre juttassa.

A Jézus-társaság is érezte, hogy a vázlat, mely alapszabályaiba foglalva, az oktatás módjáról, szabályairól szól és a nevelési eljárást körvonalozza, nem felel meg teljesen a kivánalmaknak és szükséges volna oly tanszabályzat, mely ez ügynek minden egyes részletét megállapitsa. Iskolai törvénykönyvet óhajtott a rend, mely kimeritőleg adja elő mindazon szabványokat, melyek szerint az oktatást annak minden egyes fokozatán berendezni kelljen.

Hogy az ily törvénykönyv megalkotása nem tartozik a legkönnyebb feladatok közé, azt nem nehéz belátnia annak, ki tudja, mily sok ismeretet, körültekintést, tapasztalatot tételez fel — a tanitói tevékenység, ha azt akarjuk, hogy megteremje az óhajtott gyümölcsöket. Nem csodálkozhatunk tehát a felett, hogy e munka a tudós ferfiakban oly annyira bővelkedő Jézus-társaságnál is sok vajudáson ment keresztül. Gyorsabb léptekkel haladt a munka az erélyes *Aquaviva* kormánya alatt.

A nagytudományu, ritka erélyű férfiu a rend legkitünőbb egyéneit bizta meg a munkával. Nevezetesen: *Azor* János, *Gonzalez* Gáspár, *Tirinus* Jakab, *Busaeus* Péter, *Guisanus* Antal és *Tucci* István tagokra ruházta a tanszabályzat tervezetének kidolgozását. A bizottság rövid egy évi fáradozás után létrehozta a nagy munkát, mely 1586-ban csak néhány példányban, mint kézirat, nyomatott ki és véleményezés végett a tartományi főnökökhöz küldetett.

A különben igen érdekes becses dolgozat, nem egészen sikerült. A bizottság tagjai mind igen tudós, főiskolai taná-

rokból állottak, kik az alsóbb iskolák szervezetét, beléletét nem igen ismervén, nehezen tudták eltalálni azon követelményeket, melyeket az iskolák iránt támasztani lehet és kell. Nagyon terjedelmes is a munka, ugy hogy törvénykönyvnek, melynél a rövidség, világosság és határozottság elkerülhetlen kellékek, kevésbé felel meg.

A tartományi főnökök nem is mulasztották el aggodalmaik nyilvánitását, a minek következtében e dolgozat nem is emelkedett a kötelező szabályzat erejére, hanem csak előmunkálatul szolgált a következő szabályzathoz, mely 1591-ben lőn kiadva és az előbbinek második részét tartalmazza, mivel az első ellen sok aggodalom nyilvánult. E rész u. i. (pag. 103—121 és 309—330.) «Delectus opinionum» czim alatt aqu. sz. Tamás néhány oly állitását tartalmazza, melyekre nézve a «Ratio studiorum» odanyilatkozik, hogy azoknak előadására nem kötelezhetők a tanárok, mivel azon állitások nem indokolhatók sem a sz. irásból, sem a hagyományból. Aqu. sz. Tamás nagy, mondhatnók, feltétlen tekintélye mellett e magatartás sok ellenkezésre talált. Az inquisitio is bele avatkozott az ügybe, jóllehet «a kézirat gyanánt» nyomtatott müvek túlestek hatáskörén. E rész azonban mégis elhagyatott és egyedül a második, mely szorosan csak a tanulmányok rendjével és gyakorlatával foglalkozik, lőn 1591-ben ujra kiadva. Azonban még e második «Ratio studiorum» sem nyert törvényes erőt.

E körülmény folytán létrejött a harmadik, 1599-ben, mely egészen a legujabb időkig, 1832-ig teljes érvényben is volt. Ekkor azonban a megváltozott viszonyok folyton szükségessé vált némi módositása, a mi 1832. évben eszközöltetett.

Lényegében e néhány «Ratio studiorum» képezi a jelen kötet tartalmát. Értékét növeli azon körülmény, hogy pl. az 1586-iki «Ratio studiorum« igen nehezen volt eddigelé hozzáférhető, mert csak igen kevés példányban lőn nyomatva, e példányok pedig annyira elszóródtak, hogy — miután a római Collegium 1 példánya a dicső olasz kormány által 1870-ben szintén konfiskáltatott; a rend egyéb nagyobb

könyvtáraiban pedig nem volt meg: csak buzgó utánjárás és fáradtságos kutatás árán sikerült a t. szerzőnek a trieri könyvtárban találnia egy példányt, mely után az itt levő kiadás készült. Az 1832-iki «Ratio studiorum» nincs egész terjedelmében kiadva, hanem csak annyiban, amennyiben az 1599. évben kiadott tanszabályzat általa bővittetett, vagy amennyiben eltér attól.

E terjedelmesebb munkálatokon kivül magában foglalja e jelen kötet azon kisérő leveleket, melyekkel az illető Generalis-ok a munkálatokat a tartományi főnökökhöz küldötték; továbbá az ezektől származott megjegyzéseket, ajánlatokat, («Proposita») valamint a Rómából ezekre adott feleleteket («Responsa»). Közli továbbá a kötet a Canisius Péter két levelét, melyekben különféle utasitások foglaltatnak. Ezeken kivül vannak még az alapos tudományú szerző nagybecsü czikkei, melyek e fontos okmányok történetét adják és azokra vonatkozólag többnemü felvilágositásokat nyujtanak.

A nagybecsü kötetben *Werner* O. jézustársasági atya rajza után készült egy térkép van mellékelve, mely a rend összes iskoláit tünteti fel, melyekkel az 1725-ben a «német tartomány» területén birt. A kötetet még *Claudius Aquaviva* Generalis (korm. 1581—1615.) arczképe disziti, kinek legtöbb érdeme van az 1586. és 1599-iki tanszabályzatok körül.

Az első kötetet az összes európai sajtó nagy elismeréssel és dicsérettel fogadta. Ez elismerés és magasztalás méltán megilleti a tudós szerzőt a jelen kötetért is, melyet különös nyomatékkal ajánlunk t. olvasóink figyelmébe.

Dr. Walter Gyula.

Hitelemzés Példákban. Gyakorlati segédkönyv egyházi szónokok, hitelemzők, gyóntatók, tanitók s nevelők számára. Irta Nagy Antal győregyházmegyei áldozár, szönyi plébános. Az egyházmegyei hatóság jóváhagyásával. Komárom. Nyom. Ziegler Károly. — Nagy nyolczadrét. I. köt. 837. és LIII.

lap. — II. köt. 875. és LXIV. lap. — III. köt. 1091. lap. Ára egy egy kötetnek 4 frt.

Teljesen készen, tökéletesen befejezve áll azon 3 kötetes nagyszerü munka, melynek I. kötetét még 1876-ban vette a magyar közönség, és azt oly ritka fogadtatásban részesité, hogy csakhamar II. kiadása vált szükségessé.

A nagyérdemü és páratlan szorgalmu szerző hangyamunkássággal folytatá müvét és rövid időközökben adta ki a folytatólagos köteteket.

Midőn az első kötet megjelent, osztatlan volt az elismerés és általános a dicséret, melylyel azt a sajtó fogadta, elhalmozta. Az ujabb kötetek csak fokozták az elismerés érzetét és csaknem fölöslegessé tevék a további ajánlatokat.

Nem is azért szólunk tehát a munkáról, mintha szükségesnek tartanók annak ujabb ajánlását, hanem egyszerüen azon oknál fogva, hogy egy szerény levelkét füzzünk a t. szerző azon érdemkoszorujába, melylyel a kitünő fokban kiérdemelt elismerés már rég feldiszitette homlokát.

Elismerésünk ezen adóját annál örömestebben és annál őszintébben rójuk le, minél mélyebben vagyunk meggyőződve a kitünő munka nagy becséről és hiszszük, hogy a mily diszére válik az irodalmunknak, épp oly előnyére szolgál azon magasztos ügynek, melynek előmozditása lebegett az érdemes szerző szemei előtt.

A nagy munka 3 kötetre terjed. De oly vaskosak az egyes kötetek, hogy a t. szerző jónak látta azokat 2—2 részre osztani.

Könnyen használható segédkönyvet akarván szolgáltatni a lelkészi élet egyik legfontosabb ágára, az oktatásra nézve, müvének külső elrendezésénél a hittanitás vezérfonalát, a katekizmust vette alapul.

E szerint az I. kötet a katekizmus bevezető részével és az apostoli hitvallással foglalkozik; a II. kötet a parancsolatok értelmezésére vonatkozik; a III. kötet a malaszteszközök magyarázatának van szentelve.

Kérdésről kérdésre haladván, minden kérdés kifejtéséhez nyujt sz. irási idézeteket, odavágó helyeket a sz. atyák

müveiből, továbbá példákat és végre hasonlatokat, felvilágositó képleteket. A választást a legszigorúbb kritika előzte meg. A t. szerző nem vett át forrásaiból *mindent*, hanem csak azt és annyit, a mit és a mennyit czéljára vonatkozólag különösen megfelelőnek talált. Az összeállitásnál követett e szigoru eljárás, melyről a munka minden egyes lapja tanuságot tesz, különösen emeli a münek anélkül is nagy értékét.

A hitoktatás fontos tisztét kezelők számára ezek után alig szükséges a munka belbecsét, használhatóságát nyomatékosabban hangsulyozni. Mindenki tudja, mily előnyök háramlanak a hitoktatásra, a korlátolt gyermeki értelem megvilágitására és begyőzésére, valamint a fogékony gyermeki sziv megnyerésére, megindítására és az egész életre kiható jó feltételek foganatositására azon eljárásból, mely az egyes igazságok magyarázatánál alkalmas idézetekhez, szivhez szóló példákhoz, megkapó hasonlatokhoz folyamodik.

Mindezen segédeszközöket a legdusabb választékban nyujtja a jelen mű, ugy hogy azt e tekintetben a leggazdagabb kincsbányának nevezhetnők és oly munkának, melynek valóban *nem volna szabad egyetlen egy lelkészi könyvtárból sem hiányoznia.* Csak önmagának szerez hasznot és sok élvezetet is az, ki a munkát megszerzi. A mü irodalmunkban *egyetlen* e nemben és sok tekintetben tulszárnyalja a hasonló külföldi termékeket is. Mig u. i. ezek a jelen munkában felölelt anyagnak csak egyik-másik részét tartalmazzák és igy több mü beszerzését teszik szükségessé, addig az előttünk fekvő munka magában foglalja mindazt, a mire a hitoktatás igényei kiterjednek.

A munka tagadhatlan egyik legbecsesebb terméke irodalmunknak és tekintve czélját, előnyeit, különösen óhajtandó, hogy minél szélesebb elterjedést nyerjen.

Ez óhaj mellett, biztosithatjuk a t. szerzőt, hogy a nagy munka nevének érczénél maradandóbb emléke és elévülhetlen az érdem, melyet annak megirása által magának szerzett.

Dr. Walter Gyula.

A liberalismus bün. Égető kérdések. Irta Sardà y Salvany Felix. A szerző engedélyével forditotta dr. Csáporí Gyula. Függelékül: Ő szentsége XIII. Leo pp. hasontárgyu körlevele „Libertas etc.“ magyar forditásban. Esztergom, 1888. Buzárovits. Kis 8°, 216. lap. Ára 1 frt.

Ugy mondották a szerkesztőségben, hogy legjobb lesz, ha én ismertetem ezt a legeslegujabb frappans czimü forditott munkáját Csáporinak; mivelhogy ezzel a tárgygyal, sőt magával evvel a könyvvel (franczia kiadásban) már foglalkoztam folyóiratunk hasábjain (L. ez évfolyam 125. és 207. ll.)

S hogy azt ezennel örömmel teszem, már abból következik, hogy akkoriban kifejeztem az óhajt is, meg a reményt is, hogy ezen oly igazmondó, őszinte, korszerü munka fog magyar forditóra találni.

Csápori urat már ismeri a magyar olvasóközönség azon, részben forditott, részben eredeti dolgozataiból, melyek a szabadkőmivességgel foglalkoznak. Ugyane közönség nem fog csodálkozni, ha most egy a szabadkőmivességgel rokon tárgy, a liberalismus kötötte le figyelmét. A ki tudja, hogy mi voltaképen a liberalismus, a theologikus értelemben vett liberalismus, annak nem kell azt a rokonságot, melyben az a szabadkőmivességgel áll, hosszasan bizonyitanunk. Aki nem tudná, bezzeg megtalálja a liberalismus igaz definitióját e könyvben. Ez égető kérdés a szó legszorosabb értelmében, századunknak haeresise, métely, mely megmérgezi a jó katholikusokat is.

Ismertetésünkkel nagyon röviden végezhetünk; mert hisz a könyv tárgyát a már idézett helyből ismerik a mi t. olvasóink, sőt a könyvnek ugyanott valóságos kivonatát birják. Csakis a forditáshoz lehet szavunk. Hogy a forditás hüségére mily gondot forditott Cs., azt eléggé meg fogják itélhetni t. olvasóink, már abból, hogy Cs. nem elégedve meg a franczia, sőt a még hivebb olasz kiadásokkal, magát az eredeti spanyolt is használta. Hűség dolgában tehát nincs hiány. Sőt majdnem azt mondhatnók, hogy lehetett volna a magyarság, s széphangzás kedveért egyes helyeken szabadabban mozognia, pl. a 25. 26. 27. §§. czimeiben.

Többet nem is mondunk a fordításról. De, ha lehetne, annál hosszasabban és buzgóbban szónok a könyv ajánlását, csakhogy minél többen szerezzék meg, és olvassák el ezt a könyvet. Kérve kérjük is mindazokat, akik ez ismertetést átfutják, szerezzék meg e munkát, s terjeszszék ismerőseik között minél szélesebb körben, papok közt ugy, mint világiak közt. A papok közt, mert még tán ezek közt is akad, a ki nem ismeri a dolgot a maga egész valójában: amint-hogy nem oly régen egy pap-képviselő az egész ország szine előtt kimutatta, hogy nem ismeri; — a világiak közt, mert ők leginkább vannak körülvéve a liberalismus légkörétől, s immár itt az ideje, hogy szemeik kinyiljanak. Példány van elég, — az ügy érdekében kivánjuk, hogy mind elfogyjon.

Dr. Kereszty Géza.

Schiller Frigyes szinmüvei. I—II. Wallenstein. Drámai költemény. Forditotta Tomor Ferencz. Budapest. Lampel R. (Wodianer és fiai) bizománya. 1888.

Megszoktuk már, hogy mihelyt katholikus iró munkát ir vagy fordit, liberális sajtónk nem vesz róla tudomást, vagy ha igen, iparkodik azt minél kegyetlenebb módon lerántani; mig ellenben haszontalan irka-firkákra, melyeknek szerzői épp oly obscurusok, mint müveik, a dicséretek egész halmazát árasztják. Megszoktuk s nem is csodálkozunk rajta, hiszen uralkodó sajtónknak ez most «hivatása». Ennek tulajdonitandó, hogy egyrészt oly kevés valódi becsértékkel biró mü jelenik meg napjainkban, másrészt a kevésnek is még kevesebb előfizetője vagy vevője akad.

A drámai irodalom terén pláne a fentebbi szokás divik, s azért lepi el a szinpadot s részben a könyvpiaczot a drámai irodalom salakja, — oly müvek, melyek mig technikai szempontból is sok kivánni valót hagynak, erkölcsi tekintetben a demoralizálásnak rendszeres előmozditói.

Ily körülmények között háttérbe szorul a helyes uton haladó drámai költészet. Az előttünk fekvő mü, mely I.

Wallenstein táborát, II. Piccolominiakat és III. Wallenstein halálát foglalja magában, daczára annak, hogy Schiller egyik legkitünőbb történeti drámája, s hogy a fordítás is sikerült, még sem nyert oly fogadtatást, a milyenre méltán számithatott volna, sőt ellenkezőleg csak támadásoknak lett kitéve, melyeket, az igaz, maga a fordító fényesen megczáfolt a «Magyar Állam»-ban.

A műfordítás nyelvezete folyékony, a mit sokszor «legjelesebb műforditóink»-nál is hiába keresünk; világos és magyaros, ugy hogy nem kell az embernek az eredeti szöveg után nyulnia, hogy megérthesse. A mely részletekben a rimes versalkat uralkodik, ott elég ügyesen visszaadta a fordító azt a könnyedséget, mely a német költészetnek elvitázhatlan előnye. A classicus versalkat pedig mindenütt oly vigyázattal és csinnal van kidolgozva, hogy nincs a magyar nyelvezet és szórend kárára. Ezt tehát például vehetnék műforditóink, kik hogy a verslábak épségét megmentsék, feláldozzák sokszor a nyelvezetet.

A második rész forditása általában sikerültebbnek mondható az elsőnél, mit talán a versalak gyakori változása is okozott, mert rimes alak, iambus-, trochaeus-, dactylus- és anapaestussal váltakozik és éppen azért nagy gondot és vigyázatot igényelt. Ez azonban mit sem von le az egész mű forditásának értékéből.

Ajánlhatjuk különösen az ifjusági könyvtárak gondozóinak, hogy ez által is módot nyujtsanak az ifjuságnak, a német irodalom eme kiváló drámáival megismerkedhetni.

H. K.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(† *Dr. Müller Ernő.*) Jóllehet egy év óta folyton betegeskedett már Linz e jámbor és nagytudományu püspöke, mindazonáltal hirtelenül, egész váratlanul köszönt be halála szeptember hó 28., d. e. 9 órakor. Müller püspök 1822-ben

született junius 30-án Irritz-ben, Morvaországban. Atyja tanító volt. Kitünő eredménynyel végezvén tanulmányait, felvétetett a bécsi egyházmegyébe és 1846. jul. 19. áldozárrá szenteltetett. Egy évi segédlelkészi müködés után Pressbaumban, a bécsi nagyobb papnövelde («Stephaneum») tanulmány, felügyelőjévé neveztetett ki. Néhány év mulva aligazgatói majd 1850-ben egyetemi tanár lett Bécsben, hol az erkölcstant adta elő. Különféle kitüntetések után 1868. február 3. a bécsi káptalan tagjává, 1877. julius 3. pedig Ő Szentsége házi főpapjává neveztetett ki. Rudigier József halála után Müller lőn Linz püspöke, mint a hetedik, kik e méltóságot eddigelé viselték. Alig néhány éve, hogy 1885. május 3. püspöki székét elfoglalta. Magas hivatalában ugyanazon buzgalom és sokoldalu tevékenység jellemzé, mely egész élete folyamán tulajdonát képezte. Müller nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. Különösen hiressé és tiszteltté tevé azonban nevét «Theologia Moralis» czimü 3 kötetes nagy müve, mely immár az V. kiadásban jelent meg és egyebek között magyarra is lefordittatott a veszprémi papnövendékek által. Nyugodjék békében!

(*Mily fölületességgel dolgoznak sokszor nagyhirü tudósok*) oly kérdésekben, melyek a jelenkort leginkább képesek megzavarni, példa rá a «Darwinismus filozofusa», Spenczer Herbert. Filozofiájának most megjelent VI. és VII. kötetében szóba kerülnek a vadnépek fogalmai Istenről, vallásról, halálról, s végül szól a «Sociologia tényeiről». A vadak fölfogása szerint az embernek két «én»-je van; az egyik «én» alatt a testet értik, a másik «én» alatt valami láthatatlant; ez a másik «én» elhagyja az embert, de ismét visszajön, — ez az alvás; azután meg ugy hagyja el, hogy nem jön többé vissza, — ez a halál. Jól van; transeat, hogy a vadak csakugyan igy fogják föl «én»-jüket; lássuk már most azt a «sociologiai tényt», melyet a vadak fölfogásával a szerző összekapcsol. A keresztények hite a föltámadásról szerinte ugyanazon fokon áll, mert megegyez a vadak fogalmával az álomról azon különbséggel, hogy a keresztények szerint a másik «én» a halálban távozik el egy időre, a vadak sze-

rint az álomban. E thesisét a többi közt a Lincolni püspök 1874. julius 5-én a hullaégetés ellen tartott beszédéből szándékozik bebizonyitani, mely hangoztatta, hogy a holtak e nemü eltakaritása alkalmas a testek föltámadásáról való hitet aláásni. «Tehát dr. Wordsworth, — jegyzi meg Spenczer, — nem csak egy véleményen van a primitiv emberrel, hogy az elásott embernek teste ismét föl fog keltetni, hanem abban is megegyez a primitiv emberrel, hogy a test szétrontása megakadályozza a föltámadást.» Mindenki tudja, hogy a testek föltámadásáról szóló hit nem támaszkodik a vadak meséire, hanem az Isten szavára, s épp azért tudnia kell azt is, hogy a szétroncsolt test is föltámasztható az Isten erejében; de a temetkezés természetesen sokkal jobban jelezi a föltámadás hitét, mint az égetés. Spenczer kritikátlanságát bizonyitja a következő eszmélődés is; ki akarja mutatni, hogy civilisált népek épp ugy képzelik a halálban a másik «én» továbbállását, mint a vadak, evégből «elég az egyházi müvészet grafikus megjelenitéseire hivatkoznom, pl. Conrad Reitler Priornak Mortilogusára, mely 1508. jelent meg és haldokló emberek fametszeteit tartalmazza, kiknek szájából kiosonnak saját kisebb 'alakjaik.» Spenczer tehát elhitte, hogy a középkor e jelenitésekben nem képletesen fejezi ki gondolatát. Ha Spenczer fejében ily torzulatokká csufulnak a jelenkor és a most élő egyház fogalmai, gondolhatni, mivé alakulnak az indián fogalmak, mi igazság marad a távolfekvő ismeretlen népek fölfogásán, mihelyt Spenczer alkotó s gyökeresen kiforgató kezeügyébe esik. Szükség a «tudós férfiak» e jeles tulajdonságával tisztába jönnünk, hogy müveik olvasása közben, vagy tekintélyük fölidézésekor eszünkbe jusson, mily zavartalan merészséggel épitik a csalhatatlan tudomány templomát, s következőleg mennyire igaz minden, a mit nagy bölcsen állitanak.

(*A protestáns nönevelés.*) A «Protestáns Egyházi és Iskolai lap» 41. számában czikket közöl a protestáns nönevelés ügyében megindult mozgalomról, melyből el nem mulaszthatjuk olvasóinkkal közölni azt, mi reánk katholikusokra vonatkozik. «Különös egy jelenség — mondja a czikkiró

— hogy ez a hazai protestantizmus a nők magasabb és gondosabb nevelésére eddigelé kevés ügyet vetett és engedte magát *rendkivüleg megelöztetni* azon egyház által, mely a nevelés s közelebbről a magasabb nőnevelés ügyét régebben alig méltatta figyelemre, de ma és hazánkban teljes erővel e térre vetette anyagi és *szellemi* tőkéjének legeslegjavát. És még különösebb a protestáns egyház emlitett mulasztásának természetes következménye, az a gyászos tapasztalat, hogy családaink nagy részének protestáns öntudata és egyházias szelleme annyira meglazult, hogy nem átallja leánygyermekeit katholikus intézetekben, *minket szüntelen cretnekitö* zárdákban, vallási türelmetlenséget szitó, ferde életnézletet terjesztő apáczák nevelésére bizni.» — Alább igy folytatja a czikkiró: «Nekünk reformátusoknak tudvalevőleg van néhány nőnevelő intézetünk az országban, csakhogy ezek legnagyobb részben annyira *kezdetlegesek*, hogy a *katholikus* és az állami felsőbb leányiskolákkal nem képesek sikeresen versenyezni. Ezért a közönség bizalma is nagyon csekély irántuk.» Ezek a protestáns vallomások nagyon jól esnek katholikus öntudatunknak s örömmel jegyezzük fel a nőnevelés téren tett *haladásunknak elismerését* a tulsó táborban; hisz a nem katholikusok annyira szeretik a haladás ellenségének feltüntetni a katholiczismust. Hogy az apáczák «a vallási türelmetlenséget szitják,» azt nem látszanak bizonyitani azok a protestáns szülők, «*a protestáns egyház elökelö tagjai, presbyterei, tanárai,*» kik gyermekeiket intézeteinkbe járatják. Azt sem tudjuk, hogy olyan Bellarminusok, controversisták volnának az apáczák, a minőknek Szőts ur őket odaállitja. Hogy a protestánsokat nem mondják katholikusoknak azt tán szivesen megbocsátja nekik a czikkiró; hogy pedig Krisztus urunk csak egy ekklezsiát alapitott, s hogy ez nem lehet más, mint az, mely az apostolok idejétől fogva mindig fennállott nem pedig az (vagy jobban azok), melyet a 16. században emberek alapitottak, ezt csak a vakbuzgóság tagadhatja. Miután pedig előbb volt az igazság mint az attól való eretnek elpártolás, ne nehezteljen Szőts Farkas ur, ha az apáczák az egész katholika egyházzal együtt önt és feleit

eretnekeknek tartják. Hogy a zárdákban Önöket «*szüntelen eretnekitik*» ezt ugy-e bár azért mondta Szöts ur, hogy a protestáns szülök gyermekeiket zárdai intézetekbe ne küldjék?

(*Buzárovits Gusztáv*), esztergomi ismert könyvkiadót, kinek gyorssajtói a kath. irodalomnak s a «Sion»-nak is már annyi év óta közelismeréssel szolgál, Ő Szentsége a jubileumi ezüst emlékéremmel tüntette ki diszes kötésü és szép nyomású kiadványaiért, amelyeket a vatikáni kiállitásra küldött s a pápa jubileuma körül kifejtett buzgólkodásáért. A kitüntetés igen elismerő levél kiséretében jött meg; s egyuttal konstatáljuk, hogy ez az első jubileumi kitüntetés, amely Magyarországba küldetett.

(*Köszönettel vettük*) Szöllössy Károly nagybecsü statisztikai kimutatása egyik adatának helyreigazitását. A «Sion» f. évi juniusi füzetének 458. lapján olvasni: «Gyürky Antal, nyugalmazott kécskei lelkész» stb. erre nézve tudni kell, hogy két Gyürky Antalt ismerünk, az egyik nyug. kécskei lelkész, a másik volt hontmegyei árvaszéki ülnök, ugyanaz, kinek «A szőlő mint kincsbánya» czimü müve, a «Sion» fennjelzett füzetének boritéklapján hirdettetik. Ez utóbbi s nem a nyugalmazott plébános szerzője a fentemlitett két münek. Egyuttal megjegyzem, hogy Ipolyi a volt váradi püspök, nem Ipolykeszin Hontmegyében — amint a 460. lapon áll — hanem Disznóson, Barsmegyében született. *E. V.*

(*Apró hirek.*) Frigyes császár naplója kétségtelenné teszi, hogy a porosz kulturharcz felidézője Bismarck herczeg, a ki már 1871-ben ugy nyilatkozott: «a háboru (franczia) befejezése után sikra fogok szállni az infallibilitas ellen.» — A passaui püspök elmeháborodásban szenved; ezt bizonyitja a többi közt az is, hogy protestáns czélokra 15 ezer márkát adott, daczára annak, hogy megyéje az egyedüli, melyben nincs papi nyugdijalap.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A PÁPASÁG ÉS OLASZORSZÁG.

Irta SZENTIMREY M.

II. Vilmos német császár és porosz király látogatása Rómában, melyhez oly nagy reményeket füz az olasz forradalom, el akarván hitetni magával és a világgal, hogy e látogatás valamint a közép-európai hármas szövetség elismerését jelenti az Olaszországban „bevégzett tények"-nek, — e látogatás alkalmat ad nekünk, a római kérdésről beszélnünk.

Midőn I. Napoleon császár az egyházi államot saját birodalmához kapcsolta s VII. Pius pápát Savona falai közé zárta, Metternich herczeggel tartott egy emlékezetes értekezletében kifejtette a herczeg előtt, hogy neki szándéka, a római pápát a méltóság és függetlenség megfelelő magas rangjára helyezni. Kifejtette tervét, hogy szándéka, a pápát Párisba hozatni, neki a főváros közelében egy palotát jelelni ki lakásul bizonyos semleges területtel, áthozatni Rómából a pápa mellé a szentszéknek és a propagandának archivumait, körülvenni a pápát a bibornokok testületével, megengedni a pápának, hogy az követségeket tarthasson maga körül és az udvaroknál, hat millió francnyi évi civilistát biztositani neki és souveraint megillető módon bánni vele.

„Páris közelében élve" folytatá a császár, „a pápa inkább találná magát a katholikus világ központjában, közelebb Bécshez, Lissabonhoz, Madridhoz, mintsem Rómában. Gondolja-e herczeg, hogy VII. Pius visszautasitaná e tervet?"

„Azt hiszem, igen“ felelé a herczeg, „és hogy egész Európa neki adna igazat. A pápa azt fogja mondani, hogy ezen uj állásában éppen ugy volna Fölséged foglya, a mint most az Savona falai közt. Hanem engedje meg Fölséged, hogy én is emlitsek egy tervet. Az én uram, az ausztriai császár, látván, hogy Fölséged nem akarja a pápát Rómába visszahelyezni, elhatározta, hogy Schönbrunnt fogja neki fölajánlani, tiz-tizenöt mértföldnyi kerülettel biró semleges területen, és tizenkét millió évi jövedelemmel. Ha a pápa elfogadná ez ajánlatot, Fölséged aláirná az egyezményt?“ A császár megértette a diplomatát és hirtelen más térre vitte át a beszédet.

A történetkét, mely a pápaság és Olaszország közti mai kérdés politikai oldalát oly élesen és helyesen kidomboritja, olvastuk minap s alkalmat veszünk belőle, egy czikkünk tárgyává tenni e kérdést. Tudjuk ugyan, hogy az e lapok legtöbb olvasójának nem kérdés s hogy annak politikai, történelem bölcsészeti és theologiai oldalait teljesen ismerik. — Mégsem találjuk fölöslegesnek, arról beszélni manap, midőn a szentatya jubileuma mindenfelé alkalmat adott, a pápai világi fejedelemségről beszélni, midőn hivatottak és nem hivatottak, illetékesek és illetéktelenek arról igen gyakran nyilatkoznak, midőn egyrészről minduntalan hirek szárnyalnak, hogy XIII. Leo, a békülékeny és politikus pápa meg fog alkudni a helyzettel, másrészről az olasz lapok husz év óta hangoztatják: Ci siamo e ci resteremo — itt vagyunk és itt maradunk! (Rómában), éppen e gyakori ismétléssel árulván el, hogy ezen ott maradási érzetben és tudatban valami feszélyezi őket s hogy ott Rómában mégsem érzik magokat oly teljesen biztosaknak. Okoskodásaink nevezetes részét az angol salfordi püspök egy szép értekezéséből meritettük.[1] — Leg-

[1] Nin. Cent. 1888. «Leo XIII. and the Jubilée.»

felsőbb vallási kormányzatnak polgári alattvalóság állapotával való föltétlen összeférhetetlenségét az emberiség minden időben elismerte, elismerték azt magok a pogány és félig müvelt népek. A római Pontifex Maximus a Caesarral, az állam politikai fejével egy személy volt s ily duális minőségben uralkodott és kormányzott. A távol Japán a vallási és a világi legfőbb hatalom tekintélyeit coordinálja. Chinának császárja az országnak egyszersmind főpapja. Angolországban a nemzeti vagy állami vallásnak főnöksége nem alattvaló személyére van ruházva, hanem az időszerinti politikai uralkodóra. Igy van Oroszországban. Igy nagyobbára az izlam országaiban. Ugy, hogy a vallási és világi legfőbb hatalmak, legalább elvben, coordinálva vannak egymásnak. Nem azt akarjuk mondani, hogy az az eszményi állapot, ha valamely államnak vallási és politikai feje egy személyben egyesülnek, vagy valamely vallásfelekezet feje az államnak politikai feje; ellenkezőleg, ennek igen káros következményei lehetnek, kivált ha az illető első sorban politikai s csak második sorban vallási fej; hanem csak azt akarjuk mondani, hogy a történelem tanusága szerint az emberiség szükségesnek találta, hogy a vallások fejei ne legyenek valamely államnak politikai alattvalói, vagy legalább nem találta czélszerünek az ellenkezőt.

Ha tehát a legfelsőbb vallási kormányzat az ő kellő és szabatos gyakorlásához már egyes nemzeteknél is függetlenséget kiván, mennyivel inkább szükséges ily souverain függetlenség oly vallás fejének, mely vallás egyetemes és a világra kiterjedő? A kath. egyház fejének e függetlenségére vonatkozólag mondja Bossuet:

Isten, ki azt akarta, hogy az ő egyháza, minden nemzetek közös anyja, világi ügyekben ne függjön egy nemzettől sem, s a ki kivánta, hogy a Szék, melyben minden hivők megtalálandók és föntartandók legyenek egységöket, az

egyes államok érdekei és versengései által támadható viszályok és cselszövények fölé legyen helyezve: az Isten ezen az ő nagy tervének alapjait Pipin és Nagy-Károly által rakta le. Ezek nagylelkűsége által történt, hogy az egyház, fejében minden világi hatalomtól függetlenül, oly helyzetben találta magát, hogy szabadabban gyakorolhatta égi hivatását, a lelkek kormányzatát, az összes keresztény királyok közös érdekeiben és közös őrködése alatt, és hogy, az egyensulyozó rudat kezei között tartván, egymással sokszor háboruban élő annyi birodalmak közt, az egyház képes volt föntartani az egész nagy keresztény test egységét, majd parancsoló decretumok, majd bölcs tanácsok által . . . . A szentszék Róma városának és többi államának souverainitását azon czélból birja, hogy képes legyen szellemi hatalmát az egész világon nagyobb szabadsággal és biztonsággal gyakorolni . . . .»

A mit itt Bossuet elmondott, azt uralkodóknak és államférfiaknak, történetirók és publiczistáknak hosszu ékes sora szebbnél szebb és találó nyilatkozatokban ismételte. Ilyenek: *I. Napoleon*, *Montalembert gróf*, *Odilon Barrot*, *Cesare Balbo*, *Carlo Botta*, *Ugo Foscolo*, *Pietro Verri*, *Pellegrino Rossi*, *Vincenzo Gioberti*, *Guizot*, *Sismondi*, *Brougham lord és Lansdowne lord*. Ezek legtöbbjének illető nyilatkozatai a „Magyar Sion“ 1881. január füzetében közöltük, kivéve az utolsó négyét, kiknek idevágó szavai röviden igy hangzanak:

Guizot: «Soha azelőtti időkben nem volt annyira szükséges mint manap, hogy Európában létezzék egy tekintély, mely mint a személyesitett jog elismertessék, melyre mint ilyenre hallgassanak s melynek ne legyen szüksége erőszakhoz folyamodni; oly tekintély, mely előtt az értelem meghajlik a szivnek megalázása nélkül s mely hangosan beszél nem az erőszaknak, hanem a kötelességnek szavával.»

Sismondi: «A vallásnak feje, ha nem souverain, okvetetlenül alattvaló. Igaz, hogy államnak kormányzata, administratiója nem jól illik paphoz, de szolgaság még ke-

vésbbé illik hozzá. Mint monarcha a főpap legalább független lesz a királyoktól, és midőn szabadon elitélheti azok hibáit és tévedéseit, öntudatára jöhet a magáéinak.»

Brougham 1849-ben az angol parlamentben: «Véleményem szerint helytelenség azt mondani, hogy a pápa helyén van mint vallási fejedelem, de világi hatalma helyre nem állitandó. Ez rövidlátó és azt hiszem fölületes fölfogás. Én nem tartom lehetségesnek, hogy a pápa jótékonyan gyakorolhatná szellemi hatalmát a világi nélkül... Világi hatalma emelte szellemi tekintélyét, mert függetlenebbé tette. Megfosztva e világi hatalomtól majd az egyik majd a másik hatalmasságnak válnék szolgájává. Az ő *világi hatalma európai kérdés*, nem helyi vagy vallási, s a pápa tekintélyét Európa békéje és érdekei kedvéért kell föntartani. Nekünk magunknak 7 millió róm. kath. alattvalónk van s hogy lehetne föltenni, hogy, hacsak a pápának nincs elég világi tekintélye, mely őt függetlenné tegye a többi európai udvaroktól, nem fognak irigység, féltékenység és cselszövények létesülni, melyek őt függésbe fogják hozni, az őt szolgaságban tartó országot pedig képesiteni, hogy az a pápai szellemi hatalom összes nagy befolyásával cselszövényeket, ellenségeskedéseket, pártfactiókat és forradalmakat keltsen a maga versenytársai közt?»

Lansdowne erre felelvén: «... A pápának souverainitása valami egészen különös és viszonyban lévő a föld összes kath. államaival... Nincs ország, melynek kath. alattvalói és kath. birtokai vannak, mely ne volna legnagyobb mértékben érdekelve, hogy a pápának helyzete olyan legyen, hogy képes legyen szellemi hatalmát szabadon gyakorolni, függetlenül és le nem bilincselve semmiféle világi befolyás által, mely az ő szellemi hatalmát érinthetné.»

Egy III. Napoleon császár sugalmazása alatt irt röpirat, e kérdésre: „Szükséges-e a világi hatalom a pápának az ő szellemi hatalmának gyakorlásához?“ következőleg felelt:

«Kath. tan és politikai okok egyesülnek, a kérdésre igenlőleg felelni. Vallási szempontból szükséges, hogy a pápa sou-

verạin legyen. Politikai szempontból szükséges, hogy 200 millió katholikusnak feje független legyen, vagyis hogy semmiféle hatalmasságnak ne legyen alattvalója: azon magas kéznek, mely lelkeket kormányoz, minden bilincstől szabadon, minden emberi szenvedély fölé emeltnek kell lennie.

Ha a pápa nem volna független souverain, franczia, osztrák, spanyol vagy olasz volna és e nemzetiségi attributum megfosztaná az ő főpapságát az egyetemességi jellegtől. A szentszék nem volna más, mint egy trónusnak támasztéka, akár Párisban, akár Bécsben vagy Madridban.

Róma az egész földkerekségre kiterjedő erkölcsi hatalomnak központja, tehát minden népek és minden kormányok érdekében van, hogy az ne hajoljon se egyik se másik oldalra, hanem nyugodjék rendületlenül azon szent sziklán, melyet semmiféle erő soha föl nem dönthet. Róma tehát az egyház fejéé.»

Oly államférfiak, kiknek látköre nem korlátoltatik helyi vagy személyi érdekek által, Európa politikai helyzetét mindig szélesen és sokoldaluan fogják föl. Ők tudják, hogy a pápának alávetettségéből, bármily egyes államnak való alárendeltségéből könnyen válságos complikátiók származhatnának. Vegyünk gyakorlati példát. Tegyük, hogy a pápa saját beleegyezésével az olasz királynak lesz alattvalójává s hogy a pápaság az olasz nemzeti kormányzatba incorporáltatik, mint rendes állami departement. Azután tegyük föl, hogy viszályok támadnak vagy háboru tör ki Olaszország és Franciaország, Olaszország és Ausztria-Magyarország közt; vagy az Olaszországgal szövetségben lévő Oroszország közt és Angolország közt. Az olasz kormány természetesen minden alattvalójának, minden állami departementjának szivszerinti közremüködésére számitana. Miután a pápaságot nemzeti rendszerébe foglalta, azonnal megkisérlené a pápaság összes hatásait és hatalmi körét fölhasználni. Fölhasználná a pápaságot, hogy

az Franciaország ellen hangulatot keltsen a középtengeren, kis-Ázsiában, Chinában. Vagy, ha Olaszország szövetségben volna Oroszországgal Angolország ellen, a pápaság, mely nagy vallási befolyást gyakorol Constantinápolyban, Egyptomban, Indiában és általában a keleten, fölhasználtatnék, hogy hitküldéreinek, missionáriusainak összes nagy száma olaszorosz politikai érdekben dolgozzék Angolország ellen. Ha Olaszország velünk volna háboruban, nem is szükséges reá mutatnunk, mit kivánna Olaszország a pápától, hogy tegyen Dél-Tirolban és mily kinos és ferde helyzetbe jutna a pápa a valláshű, katholikus Habsburgokkal. És hová jutna, mivé lenne miként létesülne az Olaszországgal háborut viselő hatalmasság kath. alattvalóinak, püspökeinek lelki, vallási ügyekben való szükséges, folytonos érintkezése a pápával? Valójában, a pápaságot Olaszországnak alávetni annyit tenne, mint Olaszország kezébe oly óriási az egész világra kiterjedő szellemi hatalmat adni, mely annak erejét és befolyását egyedülivé és páratlanná tenné Európában. Olaszország ezáltal nemcsak elsőrendü hatalommá válnék Európában, hanem az egyedüli, kiváltságos hatalommá, melynek a pápaság által az összes kereszténység szellemi és erkölcsi ereje állana rendelkezésére. Napoleon ezt belátta, és azért elhatározta, hogy a pápa semmiféle hatalmasságnak ne legyen alattvalója. Midőn IX. Pius 1849-ben vendége, nem alattvalója, hanem vendége volt a nápolyi királynak Gaetában, az olaszok voltak az elsők, kik „gaetai fogság"-ot, „parthenopei szolgaság"-ot emlegettek.

A mit I. Napoleon, bár tervezte, meg nem valósitott, azt a forradalmi Olaszország 1870-ben a pápai állam incorporátiója által végrehajtotta s közel husz év óta azon fájdalmas tünemény áll a világ előtt, hogy, mig a létező kiválóbb vallásrendszerek legtöbbjének fejei, politikailag nem alattvalók, az

egész világra kiterjedő kath. vallás feje olasz alattvaló s mint azt maga többször kimondotta „sub hostili potestate constitutus.“

Tekintve immár azon körülményt, hogy a pápaság az olasz nemzetnek a Gondviselés által jutatott dicsőségteljes privilegiuma és kiszámithatatlan, megbecsülhetetlen erkölcsi és szellemi erőforrása volt a multban, és volna az a jelenben és jövőben is még egy egységes Olaszországnak is, mig a jelen viszonyok közt a mai pápaság a mai Olaszországnak minden előhaladásában gátló akadálya, diplomatiai érintkezéseiben állandó zavara s az olasz egységnek könnyen halálossá válható sebe; — tekintve azon tényt, hogy Olaszországnak még magának az egységnek szempontjából sem volt szüksége a pápai területre s anélkül ellehetett volna a mint meg van Trieszt, Trentino, Savoya és Nizza, Istria, Fiume, Marino, a dalmát és albán partok nélkül s a mint létezik a német egység daczára annak, hogy Ausztria és Stajer nem tartozik bele és hogy külön bajor, würtenberg és szász királyság létezik; — tekintve azt, hogy az olasz egység nem annyira azon czélból kezdeményeztetett, hogy az olasz nyelvet beszélők egy államtestbe egyesittessenek, a mi lehetetlenség, hanem azon czélból, hogy az olaszországi idegen uralmak megszüntettessenek, mint a Bourbonoké Nápoly- és Siciliában, a Habsburgoké Toscana- és felső Olaszországban, de e szempontból a pápa uralma, mely nemzeti olasz, nem ellenkezett az olasz egységgel; — tekintve azt, hogy az egyházi állam elfoglalását egyetlen európai hatalom sem ismerte el forma szerint, hanem csak semleges magatartással és hallgatólag vettek arról tudomást,[1] a mely fontos körül-

[1] Andrássy gróf külügyminister 1871. végén egy nála járó és a római kérdésben az ő magatartása és álláspontja után kérdezősködő osztrák küldöttségnek csak ezt tudta felelni: Akarják az urak, hogy háborut kezdjünk Olaszországgal? 1878-ban a berlini congressuson Olaszország képviselője fölvetvén,

mény folyton nyitva tartja a kérdést és szabadon a kezeket és minden pillanatban a legnagyobb zavaroknak teheti ki a mai Olaszországot; — tekintve végre mindezeket összefoglalólag azt, hogy a pápai államnak mind a katholicismus és a pápaság létérdekeivel, mind Olaszország összes bel- és kül-érdekeivel nyilván és homlokegyenest ellenkező elfoglalása létrehozta azt, hogy a római kérdés a mai Olaszországnak csakugyan az, a minek Ruggero káromkodva nevezte: Olaszország rákja: — mindezekből kézzel foghatólag és a napnál világosabban bebizonyodik, hogy 1870-nek müve nem államférfiaknak mint olyanoknak volt müve, kiknek Olaszországnak egységesitése volt czéljok, hanem müve volt oly titkos hatalmaknak, melyeknek a pápaság megsemmisitése volt szándékuk, előbb a világinak, azután a szelleminek; a mely hatalmak gyülöletöket hazaszeretetök fölé helyezték s hazájukat a secta czéljainak föláldozták.

Mindezekkel szemben az olasz forradalom kevés őszinteséggel, de annál csalárdabb rosszhiszemüséggel az általa 1870-ben kiadott garantiatörvényre hivatkozik, mely állitólag hivatva volna, a pápának souverainitását, függetlenségét és szabadságát biztositani: e szerencsétlen törvényre, mely politikailag meghatározhatatlan minőségü, a mely nem nemzetközi, mert Olaszországon kivül el nem ismertetik; nem nemzeti, mert tárgya tullépi az olasz nemzeti határkört; nem kétoldalu szerződés, mert visszauta-

---

hogy azon előnyökkel szemben, melyekben a congressus más európai hatalmakat részesit, ismerje el az Rómát Olaszországhoz tartozónak: a kérdés kifejtése tőle megtagadtatott és a congressus föloszlatásával lőn fenyegetve. Legujabban, a német-osztrák-magyar-olasz szövetség megkötése óta egyes lapok hangoztatván azt, hogy a felek kölcsönösen egymás területét is biztositani vállalkozván, elismertetett-e ezáltal Róma olasznak? erre sehonnan hiteles válasz nem érkezett; nem is emlitve itt azt, hogy e szerződés pontjai általában ismeretlenek.

sittatik annak részéről, kinek érdekében hozatott; nem egyoldalu sem, mert nem kötelezi azt, ki hozta, nem birván semmi jogi szentesitéssel; nem állandó, mert egy kormány és törvényhozás hozta, egy másik eltörölheti vagy módosithatja, sőt ugyanazon kormány ma hozta, holnap eltörölheti; nem őszinte, mert nem annyira a pápát biztositja Olaszország ellen, ezt husz év története bizonyitja, mint inkább Olaszországot akarja biztositani a külföld beavatkozásai ellen, a római kérdést Olaszország belügyének jelentvén ki; szóval az olasz forradalom hivatkozik e garantiatörvényre, mely senkit és semmit nem biztosit.

Közel husz év óta tanuja a világ, mit biztosit e törvény és hogyan biztositja a pápa függetlenségét és szabadságát. Ez röviden e szavakban foglalható össze: Megengedtek a pápának mindent, a mit meg nem akadályozhattak. De hogy hogyan akadályoztak meg sokszor nem a garantia-törvény szempontjából, hanem a legegyszerübb illendőség és udvariasság szempontjából megengedett sőt parancsolt dolgot, nem is emlitve itt a pápaság és katholiczismus folytonos ostromoltatását az olasz kormányok részéről, azt ujabban ékesen bizonyitotta a Torlonia-eset Rómában, egyetemben hozzá hasonló más esetekkel. Midőn a szentatya jubilaeumának alkalmával az egész kath. világ sietett a szentatyát üdvözölni, részint személyesen, részint képviselői utján, igy az utóbbi módon Európa összes fejedelmei és államfői, katholikusok és nemkatholikusok, egynek, az olasz királynak kivételével: akkor Torlonia herczeg, római polgármester szintén tisztelgett a pápa előtt. Crispi, olasz kormányelnök őt ezért hivatalából elbocsájtatta! Ugyanazon időben több más polgármester és hivatalnok azért bocsájtatott el, mert aláirtak egy a pápa számára szabadságot kérő és a parlamenthez intézendő petitiót, mely aláirást az igazságügyi miniszter szabadnak, törvényesnek és nem bünösnek jelentett

ki; vagy elbocsájtattak olyanok, kik részt vettek a római olasz zarándoklatban, megbizván a király adott szavában, hogy biztonsággal és vendégszeretettel fognak találkozni.

Ily módon szabad és független a pápa Rómában s igy biztositja e függetlenséget és szabadságot a garantia-törvény. Ezért mondotta akkor jan. 14-ki számában a párisi nemkatholikus „Nouvelle Revue“ a Torlonia-esethez: „Crispi ur ugy látszik arra vállalkozott, hogy ujabb szentesitést adjon a pápa jogos panaszainak s ujabb érvet szolgáltasson azoknak, kik tagadják, hogy a pápa teljes szabadsággal gyagorolhatja lelki hatalmát.“ Mennyire nem biztositja a garantia-törvény a pápa helyzetét, hogyan hevesbedik mindinkább a Vatikán elleni ostrom, mennyire igaz az, a mit Massimo d'Azeglio a turini senatusban mondott, hogy t. i. a római kérdés a szabadkőmivességre nézve questione di odio, az kézzelfogható abból, hogy magok az olasz szabadelvüek kezdenek gondolkozóba esni a fölött, nem fenyegetik-e ezen dolgok az olasz egységet. A florenczi „Nazione“ mult január 9-én ezt mondta: „Az őszintén, igazán és komolyan szabadelvüek nem titkolhatják el nyugtalanságukat, követvén az irányt, melyet némely eszméknek és érzelmeknek magas helyen Rómában és Olaszországban adnak. Anélkül, hogy észrevennék, vagy akarnák e helyen, a közvélemény erős harczra ingereltetik a Vatikán ellen . . . és nem történik más, mint hogy kárunkra elkeseritttetik oly ellenség, mely lehet, hogy semmit sem nyerhet, de bizonyos hogy semmitsem veszithet.“

Ime a garantia-törvény!

Hogy tehát e törvény, mely senkit és semmit nem biztosit, okvetetlenül más valamivel cserélendő föl, hogy a pápaság és Olaszország közti modus vivendi megváltoztatandó, e gondolat mindinkább tért foglal az olasz szabadelvüek közt, és ez irányban

iparkodnak sajtó utján hatni *Bonghi*, *Cadorna*, *Minghetti*, *Castagnola*, *Canonico*, *Jacini* és mások, az utóbbi volt miniszter, jelenleg senator és a régi Cavour-féle politikai iskolának egyik legtehetségesebb tagja. Igaz, hogy az ő megoldásuk sem megoldása a kérdésnek, mert habár ők nem tartoznak a jelenleg uralkodó radikális baloldalhoz, de Olaszországban a jobboldal is forradalmi, az egyházi állam elfoglalása az ő uralma alatt történt.[1] De e mozgalom a sajtó terén mégis legalább azt mutatja, hogy a jelenlegi állapotok immár tarthatatlanok, hogy magában Olaszországban tért veszit a különben sem őszinte fölfogás, hogy a római kérdés Olaszország belügye. Jacini egyik munkájában[2] ezeket mondja:

«Miután a pápaság kérdése nemzetközi, meg kell engedni, hogy az sajátlagos megoldást kiván, saját lényegének megfelelőt, oly megoldást, a milyent Olaszország maga nem hivatott adni neki . . . Szükséges, hogy a szentszéknek szabadsága, amely szükséglet a kath. világra nézve, a nemzetközi jog alkalmazásából fakadjon. Ez a multban territoriális souverainitás által éretett el, ma pedig, miután a biztositék

[1] Szomoru szerepet játszott, ugylátszik, e dologban Bismarck herczeg Az «Independence belge» mult april hó elején következőket közölte mint Crispi. leleplezéseit. Midőn 1870-ben a hadüzenet után Bismarck értesült, hogy Victor Emánuel III. Napoleont segiteni hajlandó, az által akarta az olaszokat ettől visszatartani, hogy figyelmöket Rómára forditotta s annak elfoglalásában őket erkölcsileg és anyagilag segiteni igérkezett; névszerint, hogy gyutüs-fegyvereket fog az olasz csapatoknak szállittatni, melyeket osztrák területen át, egy osztrák kikötőből kapnának (Beust gróf!). Az akkor kormányon levő olasz jobboldal Lanza, Visconti-Venosta, Raeli miniszterek, ismerve királyuk érzelmeit, nem fogadták el Bismarck ajánlatát. Ekkor Bismarck a baloldalhoz fordult, s ennek vezérei Crispi, Nicotera és Cairoli által oly agitatiót indittatott meg az országban a franczióknak nyujtandó segitség ellen, hogy V. Emánuel e segitséget csakugyan nem merte megadni, Sedán után pedig saját koronáját megmentendő, Rómát elfoglalta. Crispi viszonya Bismarckhoz tehát, ugy látszik, régi keletü.

[2] La Questione del Papato e l' Italia, studio di Stefano Jacini sen. del Regno, sul principio della neutralita internat. da applicarsi alla Santa Sede. Milano, 1888. — Ugyanaz franczia nyelven a «Revue Internat.»-ban 1887.decz. 10.

e sajátlagos neme eltöröltetett, más de hasonlóan a nemzetközi jog által sugalmazott forma által érendő el . . . Meg kell szünni azon állapotnak, hogy a pápa helyzete egy olaszországi törvény alkalmazásától függjön, mely változó, a parlamenti többségek hajlamai szerint visszavonható. Kell, hogy a pápának ne legyen többé oka kijelenteni, miszerint másnak van hatalmában... Habár mi semmiféle formális szerződést nem kötöttünk a többi hatalmakkal arra nézve, a mi a kath. világnak jogait illeti a szentszék iránt, de nem vállaltunk-e magunkra velök szemben erkölcsi felelősséget, midőn a garantia-törvénybe igtattuk azon első pontokat, czikkelyeket, melyek az ő érdekeiket érintik? Ha mi e jogoknak legcsekélyebbjét megsértettük volna, hiszi-e valaki, hogy bizonyos kormányok, kivált bizonyos időkben, nem használták volna föl ezt ürügyül tiltakozni és panaszt emelni ellenünk? Hiszi-e valaki, hogy a többi hatalmak még az iránt unk legbarátságosabbak is, nem vigyáznak reánk, megtartjuk-e a garantia-törvény első czikkelyeit, mióta a szentszéknek államait expropriáltuk? . . . Éppen a garantiatörvénynek határozatlan, kétes jellege mindennemü panaszok ürügyeinek nyithat ajtót, és a jövőben bajokra adhat alkalmat. Azt hiszem, nem tévedtem, midőn korábbi irataimban fölebb említettem erkölcsi felelősségünket *váltó*-nak neveztem, melyet mi adtunk forgalomba . . . Az utolsó szó e dologban a külföldi hatalmaké, azok pedig várhatnak, mert a garantia-törvény provisorium ugyan csak, de türhető.

Látnivaló e sorokból, hogy e kérdésben helyesebb felfogás kezd terjedni Olaszországban, mint az eddigi volt, mely a római kérdést olasz belügynek jelentette ki; de látnivaló az is, hogy e helyesebb felfogás még mindig ég és föld közti távolságra van a helyestől. Jacini a pápa ügyét már nemzetközinek és még rendezendőnek tartja, de azért még alattomban érti, hogy „itt vagyunk és itt maradunk!“ A haszontalan garantia-törvényt más valamivel akarja helyettesiteni, de mivel? A territoriális souverainitás helyreállitásával? Nem, hanem

«Egy diplomatikus protocollum, melyet az összes nagyhatalmak aláirnának, és melyhez a többi kath. államok is járulhatnának, kijelentené, hogy a pápának joga van a souveraint megillető tiszteletekhez, személyi sérthetetlenséghez, palotájának exterritorialitásához, a diplomatiai képviseletekhez, lelki hatalmának gyakorlásában a legföltétlenebb függetlenséghez, a földkerekség összes kormányaival és hiveivel való legszabadabb érintkezéshez; és ezenkivül joga volna *a különböző hatalmak bármelyikének területén a hol tetszenék neki lakást választani.* Olaszország maga, mint örököse az egyházi államnak, magára vállalná a pápának kiutalványozni azon tőkét, mely a garantia törvényben megállapitott évi összegnek megfelel...»

Vagyis röviden, a pápaság *nemzetközileg semlegesittetnék*, ugy mint a Vörös-Kereszt-egylet kórházai háboru idején, vagy mint a Duna-torkolatok, vagy mint terveztetik, a suezi csatorna. Bizarr egy gondolat! Mi közösség van a római pápaság eredete, természete, jogai, kötelességei, ministeriuma, magisteriuma és tekintélye és a Vörös Kereszt dolgai közt? A pápa saját palotájában souverain volna, azonkivül vendég és alattvaló, akár Rómában, akár Párisban, Bécsben vagy Madridban, ugy mint ez most is igy van, azon különbséggel, hogy most fogoly és alattvaló. És a kath. világ susceptibilitása a pápa iránt, hogy az nem szabad, nem lépne föl azonnal, akármelyik fővárosban laknék, — a mely susceptibilitás a mai viszonyok közt csak addig nem lép föl, mig a pápa hadilábon áll Olaszországgal, de a mely azonnal föllépne, ha e hadiláb kibéküléssé változnék, —? Ez volna azon szabadság és függetlenség, melyre a pápának Jacini szerint is föltétlenül szüksége van? Valóban, signor Jacini, ha nem létezne a pápai udvar kitünő diplomata-képző iskolája, azt kellene mondani, hogy Olaszországban ugy látszik kiveszőben van az igazi államférfiak termőföldje!

Vagyis, a római kérdés, daczára a látszólagos javulásnak, ugy látszik még igen távol van a megoldástól, ha a Gondviselés közbe nem lép. Az egyház fejének helyzete most is olyan, milyen közel husz év óta volt. Ezt bizonyitja a szentatyának nyilatkozata márcz. 2-án a bibornoki testülethez, mely őt megkoronáztatása tizedik évfordulója alkalmából üdvözölte, a mely nyilatkozathoz hasonlókat különben a szentatya már számtalanszor tett: „... helyzetünk és a szentszéké olyan a milyen volt, nem méltó az egyház fejéhez, összeegyeztethetetlen az ő szükséges függetlenségével és szabadságával... És ha lehetséges volt megünnepelni jubileumunkat Rómában, ki nem tudja, hogy ez egyedül azért történt, mert a nyilvános hatalmak a jelen körülmények közt nem tartották czéljaikra nézve hasznosnak, ünnepélyünk elé akadályokat gördíteni? Mindenesetre hatalmukban volt megtenni, és ha más körülmények közt jónak látnák más utat követni, mily védelmet és biztonságot várhatnánk? Tehát világos, a mit gyakran mondottunk, hogy másnak vagyunk hatalmában és függetlenségünk semmi. A baj belső és mig a jelen állapot lényegileg nem változik, bármily mérséklet vagy tekintetek alkalmaztassanak, sem meg nem elégedhetünk, sem nem alkalmazkodhatunk soha. Ha a pápaság képes is dicsőséggel övezni magát akkor is, ha a pápák a katakombákban élnek vagy börtönben vagy üldözések közt, ez nem érv arra, hogy azok mindig hasonló erőszakos körülményeket élni legyenek kénytelenek...“

Addig, mig a Gondviselés elérkezettnek találja az időt a dolgok jelen rendjén változtatni, a pápaságot biztositani fogják nem a garantia-törvény, hanem az európai hatalmak, melyek a Vatikánt erkölcsileg védelmezik: biztositani fogja a félelem, mely az olasz kormányokat visszatartja, őt az eddig neki engedett szabadságtól is megfosztani, ugy mint a

láncz megakadályozza a komondort, hogy meg ne harapja azt, akit el nem érhet.

Nem hagyhatjuk itt még említés nélkül azon nálunk kath körökben is hallható felfogást, hogy a pápa maga is kénytelen lesz valamely modus vivendit Olaszországgal elfogadni, mert a jelen állapotok, ha még sokáig tartanak, egész nemzedékeket fognak Olaszországban elpogányositani. E felfogásra csak ezeket mondhatjuk. Az egyház mindig tekintetbe veszi az időket és körülményeket és enged, a hol engedhet; ezt bizonyitja a sok concordátum a német culturharcz, sat; de emellett az egyháznak fájdalmas végzete, hogy kénytelen sokszor inkább veszni hagyni egész nemzedékeket, mint az igazságból, melytől el nem térhet, engedni; ugy mint VIII. Henrik korában fájdalmasan kénytelen volt inkább egész Angolországot elveszteni, mint a házasság szentségében alkudozni.

Krisztus helytartója fogja tudni, mily modus vivendit fogadhat el Olaszországgal.

A MAGYAR KIRÁLY FŐKEGYURI JOGA.

— Második közlemény. —

A főkegyuri jog terjedelme és gyakorlásának módja árpádházi királyaink idejében.

Irta Dr. SURÁNYI JÁNOS.

II.

Sz. Istvánnak és jogos utódainak, a törvényesen megkoronázott magyar királyoknak, II. Szilveszter pápa által adományozott apostoli jogok terjedelmét a korona-adományozási okirat nagyon tágértelmü szavakkal jelzi: « . . . . és

miként téged és őket az isteni kegyelem arra tanitand, országod jelen és jövendő egyházait helyettünk s utódaink helyett intézhessétek és rendezhessétek — — disponere atque ordinare . . . . » De éppen e kifejezések tág értelménél fogva a rendkivüli helyzetre s időviszonyokra való tekintettel arra kell következtetnünk, hogy az egyház feje szent Istvánt és trónutódait mindazon egyházkormányzati joghatósággal ruházza fel, mely a ker. egyház hierarchikus szervezeténél fogva laikusokra egyáltalán ruházható. Vajjon melyek egyes alkatelemei ezen széleskörü joghatóságnak, — nem lévén meg a másik pápai levél, «melyben mindez bővebben kifejtve foglaltatik...» mi csak is szent Istvánnak s jogutódainak gyakorlata, a 800-dos nemzeti közhagyomány és jogi meggyőződés alapján, amint ez hazai törvénykönyvünkben oly hü kifejezést nyert — rekonstruálhatjuk azokat.

Mindezeknek összhangzó tanubizonysága szerint a pápa által adományozott egyházhatalmi jogositványok és kiváltságok kettős nemét kell megkülönböztetnünk.

Az elsőhöz mindazon apostoli jogok tartoznak, melyeket az egyház feje szent Istvánnak, nemzete lángbuzgalmu apostolának a ker. hit általa való hirdetése és terjesztése jutalmául adott. Ezek kizárólag személyi-kiváltság-jellegüek lévén, utódaira át nem szállottak.

Szent István ugyanis élettörténetének ránk maradt rövid vázlatai és nehány oklevelének nyilt tanusága szerint[1] — az általa alapitott magyar egyház ügyeinek intézése és rendezésében oly tágkörü joghatóságot gyakorol; egyházkormányzati ténykedései az egyház belső lelki életének körébe oly mélyen belevágnak, hogy ennek mását ama korban csakis az apostoli teljhatalmu követek hivatalában (legati apostolici, a latere) leljük föl, melynek tisztjével a római szentszék oly apostoli férfiakat diszitett fel, kik egész nemzeteket a ker. hitre téritettek s azoknál a ker. egyházat

[1] Legenda S. Stephani Minor et Major Pertz M. SS. XI. 226. 230. Hartvicus Vita L. Stephani Pertz M. SS. XI. 233. Diplomata S. Steph. Fejér Cod. dipl. I. 270. 281. 296. 304. 328. 338.

megalapitották (Sz. Ágoston az angolszászoknál, sz. Bonifácz a németeknél, sz. Remig a frankoknál.)

Ezen apostoli követek, az egyházkormányzati hatalmat egész teljében gyakorolják az általuk alapitott egyházak fölött; joghatóságukhoz tartozik:

1. A püspökségek, apátságok alapitása, határaik kijelölése, egyesitésük, felosztásuk.

2. A főpapi székek alkalmas és méltó egyházi férfiakkal való betöltése, más főpapi székre való áthelyezésük, lemondásuk elfogadása.

3. Egyházi kiváltságok és szabadalmak adományozása.

4. Fegyelmi törvények alkotása az általuk összehivott zsinatokon.[1]

Tekintve már most sz István egyházkormányzati intézkedéseit: első sz. királyunk az apostoli követ tisztjét gyakorolja u. i.

a) Sz. István a magyar egyházat nemcsak megalapitja és javadalmazza, hanem az egyes püspökségek s apátságok határait saját tetszése szerint jelöli ki, az e körül felmerülő jogvitákat önhatalmilag dönti el.[2]

b) A főpapi székeket alkalmas és méltó egyénekkel betölti anélkül, hogy ehhez különös pápai jóváhagyás, megerősités kivántatnék.[3]

c) A monostoroknak különféle egyházi szabadalmakat ad, azokat a rendes püspöki joghatóság alul kivonja.[4]

d) A plébánia-egyházak felszerelése, javadalmazása körül rendelkezéseket tesz, tisztán egyházi ügyekben fegyelmi és büntetőjogi törvényeket alkot.[5]

A szent király teljes tudatában is van annak, hogy ő ezen apostoli kiváltságot az egyház fejétől kapta s azért

[1] L. Dr. Paul Hinschius, System des kath. Kirchenrechtes I. 514. ff.

[2] L. Hartvik sz. István élete id. helyen.

[3] Sz. Gellért legendája XI. fej.

[4] L. A pannonhalmi apátság alapitó oklevele Fejér Cod. dipl. I. 282. A pécsváradi és zalai apátság oklevelei 1015. és 1019-ből Fejér Cod. dipl. I. 296 és 304.

[5] S. Stephani Regis Decretorum Lib. II. cap. 34. in Corpore Juris Hungariae.

joggal gyakorolja, hivatkozván reája: «. . . . ha szabad volt ott, a hol akartam, püspökségeket s apátságokat alapitanom . . . .» vagy: «És amint hatalmam volt, hogy tetszésem szerint bárhol egyházat és zárdákat épithessek: épp ugy a római pápától azon jogot is nyertem, hogy az egyházaknak tetszésem szerint kiváltságokat és szabadalmakat osztogathassak.[1]

Sz. István e kizárólag személyi kiváltságáról tudomásuk van későbbi királyainknak is. IV. Béla IX. Gergely pápához intézett levelében irja: «. . . . kérjük, hogy a követségi tiszt ne másra, hanem mi reánk bizassék, hogy legyen hatalmunk az egyházmegyék határait kiszabni, első izben való betöltésüknél oda helyezni püspököket . . . . a plébániákat külön választani, — mivel mindezek megvoltak engedve bold. elődünknek, sz. Istvánnak.[2]

Az esztergomi káptalan Visitatiója 1397-ből mondja: «Maga az esztergomi egyház sz. István által alapittatott, ki apostoli követ volt.»[3]

E nemzeti közhagyományról tudnak a pápák is. X. Leo pápa II. Ulászló királyunk által adott főapáti jogokat megerősitő 1514. kelt bullájában, hivatkozással sz. István alapitó okiratára s ebben az apátnak adott szabadalmakra megjegyzi: «. . . . kiről mondják, hogy apostoli követ tisztjével élt.»[4]

[1] Bakonybéli oklevél 1037-ből Fejér Cod dipl. I. 328. Hogy a középkorban az apostoli követeknek ily tágkörü joghatóságuk volt, bizonyitja IX. Gergely pápa 1227-ben Róbert esztergomi érsekhez intézett levele, melyben őt saját kérelmére a kunok közt alapitandó uj egyház érdekében apostoli követté nevezi ki s egyuttal elsorolja, mint ilyennek hatáskörét: baptisandi, edificandi ecclesias, ordinandi clericos . . . *creandi episcopos* . . . Theiner Monum. Hung. I. 86, — Z.

[2] Fejér Codex dipl. IV. I. 113. Theiner Monum. Hung. t. 170. Petimus ut officium legationis non alii sed nobis in terra Assani committatur, ut habeamus potestatem limitandi dioeceses, distinguendi parochias, et in hac *prima institutione ibi ponendi Episcopos* . . . . Quia haec omnia beatae memoriae Antecessori nostro s. Stephano sunt concessa.

[3] Fejér X. II. 519. Ipsa Ecclesia Strigoniensis fundata fuit per B. Stephanum,regem Hungariae, qui fungebatur Legatione Sedis apostolicae de latere.

[4] Theiner I. 615. «Beatus Stephanus primus Regni Hungariae Rex, qui munere legationis de latere functus fuisse dicitur.»

Mindezek nyomán XIV. Benedek elsőrendü tekintély az egyházjog és történelem terén azon következtetést vonja, hogy II. Szilveszter szent Istvánt apostoli követté, vagyis pápai teljhatalmazottá nevezte ki.[1]

E nemzeti közhagyományt és jogi meggyőződést szépen indokolja Verbőczynk: «. . . Mert a magyarok sem apostoli, sem az apostolok prédikálására, hanem saját királyuk t. i. sz. István oktatására tértek a kath. egyház hitére, ki az első mindnyájok közül a püspökségeket, apátságokat, prépostságokat ezen országban alapitotta, és mindezen egyházak méltóságait és javadalmait egyedül ő a pápa engedélyéből (ex nutu summi Pontificis) adományozta azoknak, a kiknek akarta . . . Ime nyiltan meg van irva, hogy ő és nem más valaki helyezett az általa alapitott és javadalmazott egyházak kormányzására igazságos és hü főpapokat amint ez élettörténetéből és kiváltság-leveleiből világosan kitetszik... A miért király és apostolnak is hirdetik, mivel az apostolok tisztjét (vices Apostolorum) prédikálással, jócselekedetekkel és példaadással viselte a földön . . . s azért kettős keresztet a pápa adományozásából méltán érdemelt czimerül . . .»[2]

E kettős vagyis apostoli kereszt, jelvénye az apostoli követ hivatalának, .·. . u. m. a melynek egész alakja, idoma s egyéb mindene arra vall, hogy apostoli s ahhoz leghasonlóbb, melyet a pápai követek előtt szokás vinni.[3]

E kettős kereszt elővitelének joga, az apostolság czimereül sz. Istvánnak s utódainak adományoztatván az egyház fejétől, az mint Magyarország czimere a hármas halmon tündöklik.

Sz. István apostoli hivatalának nyomát látom az ‚apostoli fölség' czimében is, melylyel királyaink kezdetben ugylátszik huzamosb ideig éltek; de e jog forrása később el-

[1] De Synod. dioec. II. 5. 2.

[2] Hármaskönyv. I. Rész. 11. czim 23. §.

[3] Adam Kollár, Hist. Iur. Patr. Vindob. 1762. 42 . . . omnis autem illius modus figura et reliqua per se loquuntur, esse Apostolicam, et earum simillimam, quae Legatis Rom. Pontificis consuevit praeferri.

homályosodván, nehogy maga a jog is kétségbe vonassék: ezt XIII. Kelemen pápa 1758. aug. 19. kelt brevéjében d. e. Maria Theresiának s utódainak a magyar királyoknak ujból megerősitette.[1]

II.

Az apostoli követ tisztje egyedül sz. Istvánnak, nemzete apostolának adományoztatván az egyház fejétől — az tisztán személyi kiváltság (privilegium exclusive personale, sive personae) volt, mely mint ilyen utódaira át nem szállott, tehát már a sz. király közvetlen utódai sem vehették azt joggal igénybe, IV. Béla pedig csak kérelmezte az apostoli széktől.

Ámde a bulla tanusága szerint első sz. királyunk a magyar egyházak alapitása és javadalmazása czimén — ezek intézése és rendezése körül oly nemü jogositványokat és kiváltságokat és kapott az egyházfejétől, melyek ennek világos és határozott szavai szerint minden törvényes jogutódaira átszállanak, azokat királyaink hazai történetünk bizonysága szerint különböző alakban bár, — de azért kezdettől a jelenkorig szakadatlanul gyakorolják.

Mindezen egyházhatalmi jogositványok és kiváltságok összege hazai jogforrásaink- és törvényeinkben, királyi vagy főkegyuri jognak (jus patronatus regii, supremi) neveztetik, mivel, mint láttuk, eredeténél fogva kizárólag csak a törvényesen koronázott magyar királyokat illeti meg; továbbá, mivel jogi természetére nézve hasonlit a közönséges kegyuri joghoz, amennyiben az szintén a lelkiekkel kapcsolatos jog, történeti és jogi alapját a magyar egyház első királyunk által való alapitásában s az egyházfeje adományozásában leli.

Ha azonban szemügyre vesszük a főkegyuri jog terjedelmét: ez a közönséges, kegyuri jog körét messze tulhaladja, s ezt magában foglalja. A főkegyuri jog t. i. Magyarország minden egyházainak intézésére és rendezésére, tehát azok

[1] L. Adam Kollár Hist. Jur. Patronat. I. cap. 13. p. 65.

minden nem tisztán lelki vagyis személy- és vagyonjogi ügyeikre terjed ki. Ezek közt pedig a dolog természeténél fogva a főpapi székek megalapitása és javadálmazása után, ezeknek alkalmas egyénekkel való betöltése, s a javadalmakra való főfelügyeleti jog az első helyet foglalja el.

E rendkivüli fényes előjogoknál fogva a m. kir. kegyuraság csakugyan páratlan jelenség az egyháztörténelemben, az ország egyik legnagyobb szabadalma, a sz. korona legszebb joga, legékesebb zománcza.

A mi már most a főkegyuri jog legkitünőbbikét, a főpapi székek alkalmas és méltó egyházi férfiakkal való betöltési jogát (jus collationis, provisionis praelaturarum) illeti, ezt sz. István mint apostoli követ s a helyzet szükségességéből kifolyólag egész teljében (pleno iure) gyakorolja, vagyis az általa alapitott és javadalmazott főpapi székek (püspökségek, apátságok, prépostságok) első izben való betöltésénél ő nemcsak mint később mondani szokás, kijelöli, kiválasztja, kinevezi az alkalmas egyéneket, hanem azokat a főpapi székre helyezi, ugyhogy nemcsak a javadalmat élvezik, hanem a reájok bizott egyházat is püspöki joghatósággal kormányozzák, anélkül, hogy ahhoz különös pápai megerősités szükségeltetnék.

Hogy sz. István a főpapi székek első izben való betöltésénél ezen jogot egész terjedelmében gyakorolta, erről vázlatos élettörténete sem enged kételkedni, Hartvik első életirója, valószinüleg maga is püspök, ki jól értette az egyes kifejezések horderejét, a nagyobb legendában mondja: «— — a minap kezdett püspökségeket jövedelmekkel gazdagitotta és mindegyik élére alkalmas főpapot helyezett — —»

«— — Érdemeiért a főpapi tisztre méltónak tartván (Sebestyént) az esztergomi érsekség élére állitotta...»

Sz. Imre legendájában mondatik Maurusról:. . . hogy «hogy egy főpapi szék általa felékesittessék nem sokára a pécsi püspöki székre emelte . . .»

Sz. Gellérthez pedig igy szól: «Ne kivánkozzál Jeruzsálembe menni, mert nem is eresztelek el, ime ma ne-

ked adom a marosvári püspökséget... s éppen szándékomban volt, hogy a tizenkét püspökséget, melyeket országomban felállitani elvégeztem volt, püspökökkel betöltsem; azonban ez eddig inkább mások akaratján mult, kiknek vezérök a Sátán vala. De most vedd fel a püspökséget, mely itéletem szerint téged illet.»

Mindezek szerint sz. István a főpapi székek első izben való betöltésének jogát korlátlanul egész teljében gyakorolja. De e jogával nem ellenkezik, ha annak gyakorlásában a hithirdetésben vele közremüködő egyházi férfiak, különösen Astrik tanácsával él, kiről a nagyobb legendában olvassuk: «. . . Az ő tanácsa szerint bizta a többi székeket az atyák gondjára.» Hasonlókép irja IV. Béla IX. Gergelynek: «. . . hogy legyen hatalmunk a főpapi székek első betöltésénél odahelyezni püspököket a főpapok és más egyházi férfiak tanácsából, mivel mindezek meg voltak engedve b. e. elődünknek sz. Istvánnak. Hisz ezzel annál több biztositékot szerzett a sz. király, hogy annál méltóbb s alkalmasabb férfiak kerüljenek a főpapi székekre, amint a kánonok követelik, melyek sz. Istvánt is kötelezték.

Sőt szerény véleményem szerint nem csorbul a szent király ezen apostoli joga még azon esetben sem, ha a nagyobb legenda és Hartvik egyes kitételeire támaszkodva megengedjük, hogy egyik-másik főpapi szék betöltésének jogát nemcsak a főpapok s egyéb egyházi férfiak tanácsa, hanem választásuk mellett is gyakorolta első királyunk.

A nagyobb legendában olvassuk: «Isten szolgája, a legkeresztényebb fejedelem az országot püspökségre osztotta, s az esztergomi egyházat a római apostoli szék jóváhagyásából és megerősitéséből s többinek feje és oktató vezérévé tette a melyre aztán a már emlitett tisztelendő Astrik apátot a főpapi méltóság jelvényével felékesitve emelte törvényes választással.» Hartvik pedig sz. István életiratában mondja: Az emlitett Astrik tisztes apátra, ki törvényes választás által (electione canonica) püspöki méltóságra emeltetett, bizta a kalocsai püspökség kormányzását.»

Nagyon természetes, hogy a törvényes választás, electio

canonica kifejezés nem vehető a maga szoros értelmében, miután a főpapi székek első izben való betöltésekor sem tartományi zsinat, sem székes káptalanról még nem lehetett szó, melyeknek a király megengedhette volna a kánoni választást; valamint nem vehetjük a szó szoros értelmében e kitételt sem: hogy Asztriknak adta a kalocsai püspökség méltóságát, mivel még akkor Istvánnak ehhez joga nem volt.

De hogy már sz. István és közvetlen utódai az ujan megürült főpapi székek betöltésének jogát a kánoni választás alakjában gyakorolták, erre okiratok hiányában következtetnünk kell azon okból, mivel sz. István a magyar királyság s egyház szervezésénél a ker. nyugat, leginkább a frank birodalom állami s egyházi intézményeit utánozta. A nyugati egyházban pedig ama korban a főpapi székek betöltésének törvényes alakja a kánoni választás volt, melyet, miután a székes káptalanok jogai egyházi törvények által szabályozva lettek, azok gyakorolnak.

Amde királyaink ezzel a főpapi székek betöltési jogáról, mint ilyenről, le nem mondanak, miről mint koronajogról le sem mondhatnak. Kiderül ez kétségtelenül néhány dalmát egyháznak adott kiváltságleveleikből, melyekben engedélyt adnak a kánoni választáshoz. Kálmán király a trauniaknak irja: «Én Kálmán . . . esküszöm . . . hogy azon püspököt rendelem, kit a papság és nép megválaszt.»[1] E szabadalmat megerősiti II. István az 1124-ben kiállitott okiratban: «. . . Én István sat. ugyanazon szabadságot, melyet atyám nektek trauni és spalatói polgároknak adott . . . megerősitem.»[2] Hasonlólag II. Gejza a spalatóiaknak: «Én Gejza esküszöm, hogy azon püspököt erősitem meg, kit a klerus és nép választ.»[3]

S itt figyelemre méltó azon körülmény, hogy Dalmáczia egyházainak, melyet Kálmán király hóditott meg, adnak ily kiváltságleveleket, melyek már azelőtt a kánoni választás jogát gyakorolták. Kitetszik ez az idézett oklevelek szö-

[1] Fejér Cod. dipl. II. 39.
[2] U. o. II. 67.
[3] U. o. II. 116—118.

vegéből, hol királyaink a dalmát egyházak szabad püspök választásáról mint már fennálló jogról beszélnek, s azt a maguk részéről, csak megerősitik helybenhagyják, nemkülönben III. Sándor pápa III. Béla királyhoz 1181-ben kelt iratából, melyben őt felszólitja, hogy engedje meg a spalatóiaknak az érsek szabad megválasztását — különben noha a királyi felségnek készek vagyunk engedni, a nevezett egyház jogából azonban semmitsem engedhetünk . . .»[1] III. Béla ugyanis azért nem akarta megengedni a kánoni választást, mivel az elődjei által adott kiváltságlevelet a maga részéről nem erősitette meg.

Ez azt hiszem elég nyomós bizonyság arra, hogy az anyaországban minden egyes püspök-választáshoz a király engedélye feltétlenül megkivántatott.

Mily tiszta tudatában voltak királyaink, hogy a főpapi székek betöltési joga egész terjedelmében őket illeti, mutatja azon körülmény, hogy azt egy ideig az investitura alakjában gyakorolták.

Az investitura a hübérjog-intézményeknek egyházi dolgokra való átültetéséből eredt. Miután a főpapok tudományos müveltségöknél és terjedelmes földbirtokuknál fogva fényes politikai jogokat nyertek, a birodalmi gyülésen törvényeket hoztak, a legfőbb állami hivatalokat viselték, az elhatalmasodó hübérurakkal szemben a központi hatalom legerősebb oszlopai valának: ez okból a főpapi székeknek a császári hatalomhoz hü férfiakkal való betöltése elsőrangu állam érdekké vált. Innét van, hogy a császár a kánoni választásokra mindjobban növekvő befolyást kezdett gyakorolni. Az ő beleegyezése és jóváhagyása nélkül nincs eredménye a kánoni választásnak, sok esetben egyenesen ő nevezi ki a püspököt. Ide járul, hogy a főpapi javadalmak is hübérül tekintetnek, melyeknek adományozási joga a császárt illeti, az adományozás előtt a főpapnak a főurakhoz hasonlóan a hübér-esküt (hominium, vasallagium) kellett a császár kezébe letenni; és valamint ezek világi jelvények, kard és zászló:

[1] Fejér Cod. dipl. II. 198.

ugy a főpapok egyházi jelvények gyürü és pásztorbot átadásával ruháztattak be javadalmaikba. Ez azon balhiedelemre vezetett, hogy e beruházással a császár nemcsak a javadalmat, hanem egyszersmind a főpapi hivatalt is adományozza, miáltal a főpapi székek betöltése teljesen az ő hatalmába került, melyet saját érdekében ki is zsákmányolt az egyházi önállóság legnagyobb veszélyeztetésére.

A császárt e hatalmi tulterjeszkedésben követték királyok és fejedelmek.

Nálunk okmányilag az investitura első nyomdokára akadni vélnek némely történet- és jogtudósok[1] sz. László uralkodása alatt. A zágrábi püspökség általa való megalapitásával majdnem egykoru, 1133-ban kelt okirat idevonatkozó része igy hangzik: «... bizonyos csehszármazásu tiszteletreméltó életü férfiut névleg Duch-t talált alkalmasnak, hogy őt káplánja Fancica által ezen egyház püspökévé tegye ...[2]

De tényleg királyaink az egyházi beruházást már régibb időből gyakorolják, kiderül ez Kálmán szavaiból, melyekkel az «elődjeitől átvett investituráról» lemond.

Erre Kálmánt leginkább II. Paskális pápa erélyes felszólalása hajlitotta.

Az egyházfejei ugyanis, főleg VII. Gergely óta az investitura annál sikeresb kiirtása céljából — a primatusnak legfőbb egyetemes joghatóságát mindjobban közvetlenül kezdék érvényesiteni, jelesen a főpapi székek betöltésénél, azáltal, hogy a püspökök megerősitését önmaguknak fönntartják, s az érseki joghatóság jelvénye a pallium átadása előtt azoktól különös esküt követelnek, hogy őket az apostoli szentszékhez az egyházi egység központjához annál szorosabban füzzék.

E miatt gyült meg a baja Kálmánnak II. Paskális pápával, midőn ez az ujan választott spalatói érseknek

[1] Szvorényi Amoenitates I. 7. Utána Lányi, Cherrier, Udvardy, Szeredy.

[2] Fejér Cod. dipl. I. 484. . . . quemdam boemicum venerabilis vitae virum nomine Duch idoneum reperit quem eidem Ecclesiae pastorem per suum capellanum Fancicam delegavit.

Crescentiusnak küldött pallium átadása előtt attól esküt követelt, melyet a király s az országnagyok mint valami, uj az ország jogaiba ütköző szokást megengedni vonakodtak. Ezért irja a pápa 1102-ben az ujan megválasztott érsekhez, Salona dalmát város eddigi püspökéhez, mások szerint magához a királyhoz intézett levelében: «. . . A kik a szentszék ezen eljárásán csodálkoznak, csodálkozhatnak az Üdvözitő eljárásán is, midőn minden juhainak gondját Simon Péterre bizta feltételt szabván: Simon Péter szeretsz-e engem? Ha a lelkiismeretek teremtője s ismerője ezen feltételt szabta, mily nagy aggodalom és óvatossággal kell Krisztus juhainak őrizetét valakire biznunk, kinek lelkiismeretét nem látjuk, kit cselekedeteiből nem ismerünk, és kinek nem szeretete teljesen ismeretlen előttünk. — Nemde elődöd a római pápa tudta és megegyezése nélkül hozott itéletet egy püspök fölött? Mit mondjak a püspökök áthelyezéséről, melyek nálatok nem az apostoli szék tekintélyéből, hanem a király tetszéséből (nutu regis) történnek. Tehát bármiként vélekednek is az ország királya és nagyjai az esküről, nem látod te az evangeliumi itéletet? Nem látod-e benne a primatus tiszteletét? Nem jutott-e eszedbe az Urnak mondása: A tanitvány nincs a mester fölött? Vagy talán a magyar királynak mondatott: És te megtérvén erősitsd meg testvéreidet.[1]

A pápa ugyan sem szól itt nyiltan az investituráról, hanem csak a püspök-megerősités illetve az eskü-követelés jogát származtatja le a primatusból s azt fön is tartja a maga számára; de annyi tény, hogy a király II. Paskális intelmére követei által ünnepélyesen lemond a beruházásról az 1106-ban Guastallában ült zsinaton: «Kijelentjük neked tisztelendő atya, hogy mi az isteni törvénynek alávetve lenni s eszerint nektek szolgálni készek vagyunk. Evégett a püspökök beruházását, melyet elődeinktől átvettünk megintésekhez hiven, elhagytuk, és ha az ilyetén választásnál valami

[1] Fejér Cod. dipl. II. 32—35. Baronius közölte először egy vatikáni kéziratból 1102-hez Panormitano episcopo felirattal, azért bizton nem tudni, kihez intéztetett. L. Stéth Katona Historia Crit. III. 149—156.

kevésbé kánonszerüleg történt, atttól jövőre Isten segitségével óvakodni fogunk.»[1]

Az anyaországhoz csatolt Dalmáczia egyházainak adott szabadságlevelekben az investituráról ünnepélyesen lemond Kálmán. Az arbei egyháznak 1111-ben adományozott kiváltságok első pontja így hangzik: «Ezen egyház tiszteletére és méltóságára a püspökök s apátok beruházása a király közbejötte nélkül, mint eddig is történjék.»[2]

Ugyanezen évben Dalmáczia szabadságait ujra megerősiti a király, az erről kiállitott okiratban ismét megigéri, hogy a főpapi hivatalokat szabadválasztás által (tehát investitura nélkül) tölteti be.[3] Ezen szabadság leveleket egyes dalmát egyházak számára — mint föntebb láttuk — II. István és II. Gejza a maguk részéről ujból megerősitik.

Mennyire voltak meggyőződve királyaink, hogy az őseiktől átöröklött egyházhatalmi jogaiknál fogva őket illeti a főpapi székek betöltésének joga, s azért csak ők adhatnak kiváltságot a püspök-választáshoz: mutatja III. Béla királynak III. Sándor pápával 1181-ben támadt vitája. Midőn t. i. a spalatóiak érsekválasztásra készültek, ezt nem engedte meg nekik a király, mivel az elődjei által adott privilegiumot nem erősitette meg. A pápa ez ügyben levelet intéz a királyhoz, melyben hivatkozással a spalatóiak szabad választási jogára felszólitja Bélát, hogy engedje meg a spalatóiaknak a szabadválasztást ... mert ámbár a királyi fölségnek engedni készek vagyunk, de nevezett egyház jogairól sem-

[1] Fejér Cod. dipl. II. 45. Denunciamus vobis pater venerande, nos legi divinae subditos, ac secundum eam vobis servire paratos. Unde et investituram episcoporum, hactenus a majoribus habitam, iuxta admonitionem vestram, dimisimus ; et si quid in electione huiusmodi minus canonice retro actum est, de cetero Deo volente cavebimus. A zsinati akták között e helynek ily felirata van: Refutatio (renunciatio) investiturae episcoporum, quam fecit rex Hungariae ad mandatum papae. Coletus Collectio Conc. Venetiis XII. 1129.

[2] Fejér Cod. dipl. II. 57.

[3] Wenczel Uj Magyar Muzeum 1853. 538. Tört. Tár. II. 170. Árpádkori uj okmánytár. I. 43. Knauz Monum. I. 74. Dr. Balics Lajos Egyháztörténet II. 49.

mikép sem mondhatunk le.»[1] Béla most sem engedett, mig a spalatóiak beleegyezvén a király kívánságába, ki magyar származásut akart az érseki széken, hogy Dalmáczia ezáltal is szorosabban a magyar koronához kapcsoltassék, — végül a magyar nemes ivadékbeli Chitilényi Pétert választották.[2]

Már magából e jelenségből, hogy Dalmácziában, «hol pedig az egyházaknak annak Magyarországhoz való kapcsolása előtt is szabad püspökválasztási joguk volt, ennek törvényes gyakorlásához kir. privilegiumok kivántattak: még azon esetben is, ha nem szolgálhatnánk történeti bizonyságokkal — azon következtetést kell vonnunk, hogy Magyarországon csakis királyaink nyilt vagy hallgatag megegyezése folytán válhatott törvényes jogszokássá a kánoni választás.

AZ Ó-SZÖVETSÉGI SZ. KÖNYVEK KÁNONI TÖRTÉNETE.

Irta DR. KERESZTY GÉZA.

Látnivaló tehát, hogy itt egy önkényüleg, jogtalanul megcsonkitott kánonnal állunk szemben, melyről a Krisztus előtti, sőt a Jeruzsálem pusztulása előtti zsidók semmit nem tudtak, s melynek első feljegyzésével a Kr. u. 300. év körül szerkesztett jeruzsálemi Gemara-ban[3] (Babâ bathrâ fol. 14.) találkozunk először.

[1] Fejér Cod. dipl. II. 168.

[2] Kerchelich Historia Epp. Zágráb. 327.

[3] A Talmud, a zsidóknak eme «corpus juris»-a, s mindenféle, részint értékes hagyományoknak, részint üres babonáknak összesége, két részre oszlik; ez első Mischna, a második Gemera nevet visel. Van pedig jeruzsálemi Gemara, mely körülbelül a III. században látott napvilágot, és babyloni, mely az V. századra viszi vissza eredetét. (A Mischna régibb eredetü, s már az I. században össze volt gyüjtve). Mindkettő roppant tekintélynek örvend a

Nem ismeretlen előttünk, hogy e szigoru és határozott álláspont nem fogadtatik el az összes biblikusok, köztük jeles katholikus biblikusok által. Némelyek[1] ugyanis kettős kánont gondolnak létezettnek, az Esdrásfélét, mely a protokanonikus könyveket foglalta magában, s melyet csakugyan Esdrás zárt légyen le, — habár nem oly értelemben, mintha már több inspirált könyv létre nem jöhetne, — és az alexandriait, vagy a Hellenista zsidók kánonát, mely a deuterokanonikus könyveket is felölelte légyen, — ugy, hogy a kánon terjedelmére nézve volt ugyan nézeteltérés a palaestinai s a hellenista zsidók között, de amely nézeteltérés nem zavarta meg a vallásbeli egységet, nem tekintetvén akkoriban oly lényeges és főbenjáró dolognak, vajjon valaki egykét, különben is épületes és tiszteletreméltó könyvvel többet tart-e kánoni jellegünek, mint más. Hiszen tudnivaló — teszik hozzá — hogy a hellenisták Egyptomban, Heliopolis vidékén, a törvény ellenére külön templomot is tartottak, s abban az egész cultust végezték, amit ugyan a palaestinaiak nagyon zokon vettek nekik, de ami miatt még sem szüntek meg a vallásban velök egyek lenni. Mennyivel kisebb jelentőségü a különbség a kánonra nézve!

Kénytelenek vagyunk kimondani, hogy az e véleményt tartó biblikusok érvei[2] nem mérkőzhetnek azon érvekkel, melyeket az imént a mi álláspontunk mellett felhoztunk. A mennyiben volt valami különbözet a hellenisták s a palaestinaiak közt a kánonra vonatkozólag, az csak később és annyiban jöhetett létre, hogy amazok megmaradtak a tiszta hagyománynál, s a pharisaismus rideg criteriumait el nem fogadták, — emezek pedig a traditiótól eltértek. (Az említett tudósok persze e különbözet datumát néhány századdal

---

zsidóknál, — s tekintve az említett értékes hagyományokat, a biblikusok is sokszor haszonnal meritenek belőle.

[1] Mint: Genebrard, Tournemine, Serarius, Semler, Welte — kikhez nem kis meglepetésünkre csatlakozik Cornely S. J. is, a most megjelenő pomdás «Cursus scripturae s.» (Cornely, Knabenbauer, Hummelauer) I. kötetében.

[2] Amint azok az imént említett «Cursus scr. s.» I. kötetében pg. 39—68. olvashatók.

előbbre teszik, de éppen ezért az után megengedni kénytelenek, hogy a jobbérzésü palaestinaiak, mint az essenusok, Josephus Fl. éppen nem helyezték ama deuterokanonikus könyveket egy rangba a profánokkal, sőt hogy az apostolok azokat egyenesen ihletetteknek tartották.)

Ime tehát, erre az értékre szállitandó le az első, a zsidókra hivatkozó kifogása azoknak, kik az u. n. deuterokanonikus könyveket sz. könyveknek elismerni nem akarják.

Nem szerencsésebbek azonban a másodikkal sem, melylyel *Josephus Flaviust*, a zsidó dolgokra nézve szerintök oly nagytekintélyü irót, hivják a sorompóba, kétkedéseik igazolására. Mert mi az ő érvelésök idevonatkozólag? Josephus — igy szólnak — «contra Apionem» czimü védiratában (1.8) azt mondja, hogy a zsidóknak huszonhét sz. könyvük van, s hogy később, Artaxerxes kora után is jött még ugyan létre néhány könyv, de ezek már nem birnak oly tekintélylyel, mint ama régiebbek, mivelhogy a próféták folytonossága már nem volt oly biztos.[1] Ime, mondják, világos ezekből, hogy Josephus is csak a protokanonikus könyveket ismeri el. — Hát bizony ez éppen nem oly világos. Mert, hogy miképen számitotta és osztályozta Josephus a könyveket, ugy, hogy a huszonkettes számra jutott, azt voltaképen nem tudhatja senki, mert hisz maguk a protokanonikus könyvek is, egyenkint véve, a huszonkettőnél nagyobb számot adnak: tehát okvetlenül több könyvet kelle Josephusnak egybekötve számitani — és akkor miért lennének éppen az u. n. deuterokanonikusok kizárva? De erről a huszonkettes számról még egyéb mondanivalónk is lehetne. Ez nem egyéb, mint egy symbolicus szám, mely a héber alphabetum betüszámának felel meg, s igy ezzel valami teljeset, egészet akar Josephus kifejezni. Ezt sz. Jeromos is átvette tőle, aki pedig vajmi jól tudta, hogy sokkal több

[1] «Ab imperio Artaxerxis» — ezek Jos. Fl. szavai — «ad nostram usque memoriam sunt quidem singula literis mandata, sed nequaquam tantam fidem et auctoritatem meruerunt, quantam superiores ii libri, propterea, quod minus explorata esset successio prophetarum.

könyv van az ó-szövetségi kánonban.[1] — Ami pedig illeti Josephusnak azt a hozzáadott véleményét az ujabb keletü könyvekről: ő legkevésbé sem tagad el minden tekintélyt azoktól, hanem a talmudismustól befolyásoltatva, mintegy kisebb inspiratiót tulajdonit nekik[2]; de meg első pillanatra feltünik, hogy Josephus itt egészen a fárizeusoknak általunk fönebb ecsetelt particularisticus álláspontjára helyezkedik, mely az inspiratio első és főcriteriumául a régiséget követelte, s ezért mérvadó nem lehet. Különben az is bizonyos, hogy éppen Josephus korában volt meg legkevésbé az egységes meggyőződés a kánon terjedelmét illetőleg, sőt épp akkor kezdett tért foglalni az emlitettük csonkitási controversia. Hisz maga Josephus is más helyeken használja az u. n. deuterokanonikus részleteket, a mi nagyon lényeges körülmény, mert ugy történelmi müvének elején, mint «contra Ap.» védiratában megjegyzi, hogy forrásait csupán az ő «szent könyveik» képezik, tehát — néha legalább — e deuterokanonikus részletet is «szentek» előtte. Mi következik mindebből? Az, hogy a Josephus Fl.-ra támasztott érv tulajdonkép semmit sem bizonyit a csonkitott kánon mellett, semmit a deuterokanonikus könyvek kiküszöbölése mellett.

Lássuk már most a harmadik kifogást, melylyel a csonka kánon hivei előhozakodnak. Ime, mondják, maguk az egyházatyák, és pedig elég régi, *harmadik, negyedik szá-*

[1] A Prologus galeatusban igy ir: «Quomodo igitur 22 elementa sunt, per quae scribimus hebraice omne quod loquimur, . . . ita 22 volumina supputantur.» — Epiphanius már 27 könyvbe osztja be a kánont, az öt külön (héber) végzőbetü hozzáadásával okolva meg e beosztást: «habent Hebraei 22 literas, e quibus 5 duplicantur, qua ratione 27 reperiuntur» (de mens. et pond. 22. 23.) — Sardesi Melito pedig 24 könyvet számit, a görög abc szerint. Látnivaló tehát, hogy ez inkább szellemi játék, mintsem bizonyitó erejü tény. — A Talmud is 24 könyvet számlál, de ez tekintély már csak azért sem lehet, mert sorrendje, egész számitása különbözik a héber bibliák mai sorrendjétől.

[2] A Talmud szerint Malachiastól fogva letünt a prófétai ihlet Izraelnél, és ha mégis egyes szent férfiak ő utána is valamit irtak, azt valamely homályosabb, kisebbmérvü (!) inspiratio segélyével irták, mintegy visszhangjával a tulajdonképi inspiratiónak. (bat kol = filia vocis) V. ö. Herbst Einl. I. 45.

zadbeli egyházatyák közt akadnak, kik a deuterokanonikus könyvekről vagy mélyen hallgatnak, vagy azokat egyenesen a kánonba nem tartozóknak nyilatkoztatják ki. Ilyenek a Sardesi Melito, Athanáz, Rufinus, csupa oly nevek, melyeknek tekintélyét senki kétségbe vonni nem merészkedhetik, — sőt maga Jeromos, a bibliai tudományok mezején első tekintély, szintén azokhoz csatlakozik, midőn elsorolván a protokanonikus könyveket (Prol. gal.) e döntő szavakat füzi hozzájok: «Quidquid extra hos est, inter apocrypha ponendum.» Kell-e ennél világosabb bizonyiték arra nézve, mi tartozik a kánonba, s mi nem?

Mielőtt erre a legutoljára hagyott, és valóban legkeményebbnek látszó ellenvetésre az érdemleges választ megadnók, a logikai rend szükségessé teszi, hogy bizonyitásunkban szorosan a történelem adta sorrend mellett maradjunk, egyelőre csupán bámulatunkat és köszönetünket fejezvén ki azoknak, kik ezuttal oly készségesen elismerik egyházatyáink magas tekintélyét, melyet máskor éppen semmibe sem vesznek. — Bebizonyittatott fönebb, hogy a zsidók kánonja, legalább is 150-ig Kr. e. felölelte mindama szent könyveket, melyeket a trienti decretum elsorol. Korrendben következnék magának az Üdvözitőnek és az apostoloknak kora. Mind az Üdvözitő, mind az apostolok számtalanszor idézik a zsidók szent könyveit, hiszen ezekből bizonyitják be isteni küldetésöket. S miután az Üdvözitő a kánonra nézve uj tant nem állitott fel, magától értetik, hogy a régit tartotta meg, s következésképp, amit vagy Ő, vagy apostolai mint kánoni jellegü könyvet idéznek, azt valóban az ó-szövetségi kánonba tartozónak kell elismernünk. Ámde, ezen idézetek nem terjednek ki az összes könyvekre, és nevezetesen — ime, egészen őszinték vagyunk — az u. n. deuterokanonikus könyvekből szorosan vett idézetet nem találunk az ujszövetségben, habár annál több oly világos allusiót, hogy szinte lehetetlen az összefüggést közöttük nem látni,[1] — és

[1] Amint azt fényesen, példákkal kimutatja *Vincenzi* ily czimü müvében: Sessio quarta Conc. Trid. vindicata, seu intoductio in script. deut. V. F. Romae 1842.

igy az érvelés ezen szempontból legalább is bajos. Mondhatnók ugyan, hogy az uj-szövetségben igen gyakran történik az ó-szövetségből való idézés a Septuaginta szerint, — és miután a Septuaginta a deuterokanonikus könyveket ép ugy magában foglalja, mint a protokanonikusokat: az uj-szövetségi szerzők sem tesznek közöttük különbséget. Ámde szivesen bevalljuk, hogy e következtetés legalább is nem szembeszökően világos, s hogy positivabb adatokra van szükségünk.

Ezeket a teljesen positiv adatokat pedig megtaláljuk *az első ker. századok, az első keresztény egyházak gyakorlatában*, nevezetesen azon egyházakéban, melyek a keresztény hitet maguktól az apostoloktól tanulták; mert hisz ennek a gyakorlatnak okvetlenül apostoli hagyományokon kell alapulnia, s igy ugyane gyakorlat a magukból az uj-szövetségi könyvekből hiányzó biztos adatokat méltán helyettesiti. Már pedig az egyházban az első századoktól kezdve, *folytonosan, mindama könyvek, melyek a trienti decretumban felsorolvák, tehát ugy a deutero- mint a protokanonikusok, az Istentől sugalmazott, szent könyvek gyanánt tiszteltettek.*

A patristikai irodalom mai ismerete mellett nem nehéz ez állitásunkat szóról-szóra bebizonyitanunk.

Kezdjük a római s a nyugati egyházzal. Ime *Római sz. Kelemen*, ki az I. században élt, s magukkal az apostolokkal érintkezett, idéz a Bölcseség, Tóbiás, Ecclesiasticus és Judith könyvéből, nem különben az Esther második részéből;[1] *Polycarp*, sz. János apostol tanitványa (II. század) Tóbiásból;[2] az ő tanitványa *Irenaeus* (szintén II. század,) Tóbiás, Bölcseség és Baruch könyvéből és Dániel kétségbevont részeiből.[3] Ismét ennek tanitványa *Hippolyt* ugyane köny-

[1] I. Cor. 27. 5. — 60. 1. 61. 1. — 55. 4. — 59. 3. — 55. 6. — 63. 1. II. Cor. 17. 7 — 16. 4. — Ez idézeteinkben obbára Funk X. F. 1881. kiadásu «opera PP. apostolicorum» czimü remek munkáját veszszük alapul, s bizonyitásunkhoz képest csupán a deuterokanonikus helyeket kisérjük figyelemmel.

[2] Ad Philipp. 10. 2.

[3] 4. 38. VII. 1108. — 5. 35. ib. 1219. — 4. 5. ib. 984. — Haer. 1. 30. 11.

vekből, és még Tóbiásból s a Machabaeusokból vesz idézeteket[1]; *Hermas Pastorában* (I. vagy II. század) szerepel a Bölcseség könyve, Ecclesiasticus, és a Machabäusok II. könyve,[2] az «*apostoli constitutiók*»-ban (III. század) Dániel részei, Tóbiás, Judith és az Ecclesiasticus.[3] Vagy menjünk tovább: *Alexandriai Kelemen* (II. század) sokkal többször használja a deutero-, minr a protokanonikus könyveket; tanitványa *Origenes* (III. század) még nagyobb mérvben teszi ugyanezt.[4] A syr egyházi irók, mint *Ephrem, antiochiai Izsák*, semmi különbséget nem ismernek a proto- és deuterokanonikus iratok közt,[5] szintugy nem az afrikai egyházban *Cyprián*,[6] sem *sz. Ágoston*, ki egyenesen kijelenti: «Machabaerum libri, quos non Judaei (t. i. a IV. századbeliek) sed Ecclesia pro canonicis habet.[7] — De hová is jutnánk, ha még egy egész sorát idéznők is a legrégibb neveknek és müveknek, — aminthogy idézhetnők Athenagorast, Vazult, nyssai Gergelyt, aranyszájú sz. Jánost, Lactantiust, Maternust, Ambrust stb.[8] — hová jutnánk, ha minden egyes helyet kiböngésznénk a patristikus irodalom roppant tág mezejéről, ahol kétségtelenül be van bizonyitva, hogy az első századok atyái és irói ugyanazt a teljes kánont ismer-

[1] M. 10. 689. ib. 679. Fragm. in Dan. 32. (M. 10. 661.) Baruch c. Noët. 2. 4. 5.

[2] Vis. III. 3. 5. — 4. 1. — Mand. VIII. 9. — X. 1. 6. — VII. 4. Sim. IX. 24. 3. stb. V. ö. Funk id. m.

[3] I. 709. — I. 560. — I. 777. — I. 824.

[4] c. Celsum VIII. 50.; és pedig ily bevezetéssel: θεῖος λόγος, — és ugy itt, mint másutt egész öntudatosan; mert midőn pl. Daniel kétségbevont részeiről van szó, kimondja: non ignoramus quoniam in Hebraeo positum non est, sed quoniam in ecclesiis tenetur. (in Matth. com. 61.), — Judith. Tóbiás, a Makkabeusok könyveit idézi, ujból hozzátevén, hogy ezeket az egyház elismeri, bár nem ugy a zsidók.

[5] V. ö. Bickell Consp. p. 7. Ej. Is. Aut. II. p. 78. 96.

[6] Ep ad. Fortunatum, és Testim. adv. Jud. Iudithot kivéve, minden deut. könyvet használ.

De Civ. Dei 18. 36.

[8] Itt is fel kell emlitenünk ugy Vincenzi, mint Cornely id. müveit, melyekben századról-századra egész halmaza van felhozva az atyák és egyházi irók idézeteinek, oly idézeteinek, melyek a deuterokanonikus iratok canonicitása mellett bizonyitanak.

ték, amelyet mi ismerünk a trienti decretum szerint. Az eddig felsoroltak is minden kétséget kizáróan tanuskodnak állitásunk mellett. Vegye bárki magának a fáradságot, — a mely különben nem közönséges élvezettel fogja őt kárpótolni, — s győződjék meg idézeteink valóságáról magukon az illető helyeken!

De még a régi eretnekeket is felhozhatnók, akik vitáikban, támadásaikban épp ugy használják ama deuterokanonikus könyveket, mint az orthodoxok, holott bizony, ha csak legkisebb alapjuk is lett volna az egyház kánona ellen gáncsoskodni, ezt ugyan el nem mulasztották volna. Felhozhatnók a legrégibb forditásokat, a Septuagintán kivül, mely már emlitve volt, a régi latin (Itala), s a II. századbeli kopt forditást, melyek e könyveket felvették, s evvel határozottan kánoni jellegök mellett tanuskodnak. Hát a katakombák festményei, melyek a három ifjut a tüzkemenczében, az ifju Tóbiást, Susannát, — mind meg annyi deuterokanonikus tárgyat — ábrázolják, nem kiáltó bizonyság-e az első századok felfogása mellett a kánonról? S ha igen, nem fejezik-e ki mindeme bizonyságok egyszersmind az apostoli hagyományt, amely ismét nem támaszkodhatott másra e kérdésben, mint csak a régi ó-szövetségi hagyományra. Valóban, csak a roszhiszemüség maradhat még kétségben, ennyi bizonyiték daczára.

Ámde, ha a dolog csakugyan igy áll, mikép lehetséges mégis, hogy Melito, Athanáz, Rufinus, sőt Jeromos, mint az ellenkező nézet képviselői állittatnak ellenünkbe?

Most, hogy a történelem nyomán levezettük s megvilágitottuk a mi állitásunkat, immár e kérdésre is megfelelhetünk.

Körülbelül a III. század végén ama téves vélemény merült fel némely vidéken, mintha az akkori, tehát III. századbeli zsidók álláspontja az ó-szövetségi kánont illetőleg mérvadó lenne a keresztényekre is. Már pedig a zsidók ekkor a csonka, talmudista kánont tartották. E téves vélemény, mely valószinüleg azon alapelvből indult ki, hogy saját ügyeiben s azok ismeretében minden nép maga a legilletékesebb, félrevezetett egy-két egyházi irót is, — habár

előre is kijelentjük, csupán *elméletben*, ugy hogy ha ily értelemben irtak is néha, mindazáltal a *gyakorlatban* nem tettek különbséget a proto- és deuterokanonikus könyvek közt, miként azt alább látni fogjuk. Sőt azt is megengedjük, hogy egyikök másikok, látva az apocryph könyvek módfeletti elszaporodását, bizalmatlankodni kezdett az oly könyvek iránt is, amelyekről olyas nyilatkozatokat hallott, mintha szintén apocryphek lennének, — és pedig annyival inkább, mert ismerték a keresztény elvet, hogy fides ex auditu, nem pedig ex lectione, s igy inkább feláldoztak *in theoria* egy-két könyvet, hogysem velök a kánont, ha nem odavalók, nagyobbitanák. Aztán a tanitó egyház sem nyilatkozott ekkor még ünnepélyesen, s igy ez által sem voltak kötve. Legtöbbször azonban az az eset fordult elő, hogy a zsidók elleni vitákban, melyek pedig igen sokat foglalkoztatták az első századok keresztény iróit, a polemika szabályai szerint nem hivatkozhatván az általuk el nem ismert könyvekre, egyszerüen nem emlitették ezeket.

Bármint legyen a dolog, azt eszünkbe sem jut tagadni akarni, hogy pl. *Melito* azt irja fivérének, miszerint a kánon biztos megismerése czéljából a szent földre utazott, s ott megtudta, hogy im ezek a kánoni könyvek, — s elsorolja a protokanonikusokat[1]; — vagy, hogy *Athanáz* szintén csak a protokanonikus iratokat mondja el,[2] s a deuterokanonikusokat mint épületes olvasmányt ajánlja a katechumeneknek, vagy, hogy *Rufinus* akkép nyilatkozik a deuterokanonikus könyvekről: «qui non canonici, sed ecclesiastici a maioribus appellati sunt.»[3] Sőt a nagytekintélyü *sz. Jeromosnak* ellenlábasaink által fönebb idézett szavai is: quidquid extra hos est, inter apocrypha ponendum, nagyon ismeretesek előttünk.

Ámde ujra és ujra állitjuk, hogy ugyanezen irók *a*

[1] Esthert azonban, nem tudni miért, kihagyja. Eusebiusnál H. E. 4. 26. 14. XX. 396.

[2] Esthert szintén kihagyva, de Baruchot viszont felvéve. Ep. 39. XXVI. 1436.

[3] Exp. in Symb. Apost. 38. XXI. — Különben Baruchot ő is elismeri kánoninak.

gyakorlatban egész másképen cselekesznek, a gyakorlatban, nem egyszer, hanem igen sokszor *mint szentirást* idézik a deuterokanonikus könyveket, és hogy ennélfogva a hivatott helyek csakis mint elméleti discussiók értendők, nem pedig mint az illető irók meggyőződésének kifejezései, — még kevésbé, mint az egyház álláspontjának vagy hitének tanuságai.

Igy már maga Melito Tóbiás, Judith, a Bölcseség és Baruch könyveit az isteni könyvek közé helyezi[1]; sz. Athanáz idézvén a Bölcseség könyvéből egy részletet, idézetét oly szavakkal vezeti be, melyeket csakis a szentirásra szokás alkalmazni,[2] máskor ismét Tóbiásból, Izaiásból és Mátéból egyszerre idéz, semmi különbséget nem téve köztük.[3] — Rufinus Baruchot idézi e szavak kiséretében: «Quod et propheta praedixerat, ubi ait stb.[4] — Sz. Jeromos pedig azonkivül, hogy megmagyarázza, mit akart ő érteni az «apocryph» szó alatt, semmi mást t. i., mint, hogy az illető könyvekből inkább épülni lehet, mintsem dogmákat bizonyitani, (legat ecclesia — *ad aedificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam*[5]): akárhányszor kifejezést ad abbeli meggyőződésének, hogy a deuterokanonikus könyvek is a kánonba tartozó, szent könyvek. Igy az Ecclesiasticusból idézve, hozzáteszi: *dicente scriptura sancta.*[6] Sőt még világosabban is kifejezi magát, midőn felsorolva a csonka kánont, azt «*canon hebraicae veritatis*»-nak nevezi, és hozzá teszi: *non enim, quod ipse sentirem, sed quod illi* (sc. Judaei sui temporis) *contra nos dicere soleant explicavi.*[7] — Itt ismét még egész sort idézhetnénk jeruzsálemi Cyrilltől kezdve, nazianzi Gergelyt, Epiphaniust stb. poitiersi Hilárig, kik mindannyian mint az egy-

---

[1] V. ö. Spicileg. Solesm. ed. Pitra II. pg. 10. 60. 67.

[2] *Προεδίδ λσκε ήκγγαφή λέγονσα.* — Or. c. gentes 11. XXV. 24.

[3] Apologia ad Const. Imper, 17. XXV. 616.

[4] Symb. Apost. 5. XXI. 344.

[5] Praef. in ll. Sal.

[6] Comm. in Is. 3. 13. XXIV. 67. — Vagy igy: div. scriptura loquitur, audiamus scripturam monentem, stb.

[7] c. Ruf. 2. 33.

ház traditiójának tanúi lépnek sorompóba a deuterokanonikus könyvek mellett, — de a tényleg felsoroltak után ezt már nem tartjuk szükségesnek. És, ha sz. Jeromos tekintélyét kötve, sokan, hosszú századokon keresztül, kétértelműleg nyilatkoztak a deuterokanonikus könyvek jellegéről, — mert hisz lehet mondani, az összes középkor Jeromos nyomdokaiban haladt a szentirási tanulmányokra nézve — névszerint már nagy sz. Gergely,[1] Alcuin[2] (VIII. század), Salisbury János[3] (XII. század) és sok más, — ugyanazok alkalom adtán mégis csak kánoniaknak ismerik el ugyanazon könyveket. Igy nagy sz. Gergely mind a Bölcseség könyvéből, mind az Ecclesiasticusból e bevezetéssel idéz: *unde scriptum est,*[4] amit csak a szentirásra lehet mondani, — Alcuin ugyancsak az Ecclesiasticusról ekkép nyilatkozik: *ipse Filius alibi loquens voce sapientiae ait: gyrum coeli circuivi sola.*[5] — Salisbury János ismét az Ecclesiasticusból hoz fel sokszor helyeket, el nem mulasztva a formulát: *ait enim.*[6] És igy a többiek is.[7]

Ezek után már most, lehet-e csak egy perczig is habozunk az iránt, vajjon az elvétve elejtett theoretikus okoskodásokat tekintsük-e bizonyitó erejüeknek, vagy pedig az állandó, szünetnélküli praxist? Bizonyára nem. Ezt az egész látszólagos ellenmondást pedig, mely itt fenforog, igen könnyü megfejtenünk olyképen, hogy az emlitett egyházatyák, vagy egyházi irók olyankor, mikor a zsidókkal voltak controver-

[1] Ki, Moral. 19. 21. azt mondja rólok: non canonici, sed tamen ad aedif. Eccl. editi.

[2] Ki szintén dubias scripturas lát pl. az Ecclusban, (adv. Elip. 1. 18.).

[3] Ep. 143. CIC. 126. kétértelmüen szól a deuterokanonikus könyvekről.

[4] Moral. 5. 45. — 19. 24.

[5] De fide s. Trin. 2. 18. Cl. 35.

[6] Polycr. 5. 6. Metalog. 4. 41.

[7] Mint jeruzsálemi Cyrill, Catech. 4. 35. összehasonlitva Catech. 23. 17., deutzi (Tuitiensis) Rupert in Gen. 3. 31. összev. Comm. in Jo. 1. 3. és Apoc. 6. 11. stb. A következő pár adatot sem lesz fölösleges feljegyezni: A nicaeai zsinat (325.) Judith könyvét, mint kánonit használja, (v. ö. praef. s. Hier. in l. Judith), I. Geláz, III. Felix V. és VI. századbeli római pápák a Bölcseség és Ecclus könyvét mint kánonit emlitik.

siában, nem akarták használni az általok el nem ismert könyveket, mintegy azt mondván, azt akarván kifejezni: jól van, mellőzzük e deuterokanonikus könyveket, miután ti ezeket nem tekintitek kánoniaknak s maradjunk kizárólag a protokanonikusoknál; — midőn azonban átalánosságban, a maguk s az egyház kánonjáról volt a szó, akkor határozottan kiemelték a deuterokanonikus könyveknek kánoni jellegét is. Ez az, amit Rufinus is mondani akar: *quae omnia (deuterocanonica) in ecclesiis legi quidem voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam.*

Ez az, amire az egész bizonyitás sulya nehezedik; abban a gyakorlatban, mely folytonosan élt az egyházon belül, nem pedig polemizáló irók egyes kitételeiben kell keresni a bizonyitó erőt bármely kérdéses tárgyra vonatkozólag. Már pedig, miként kimutattuk, minden kétségen felül áll, hogy az egyháznak gyakorlata, a benne élő folytonos hagyomány alapján mindama könyveket, melyek deuterokanonikus névvel szoktak jelöltetni, kánoniaknak ismerte el, mint ilyeneket használta szüntelenül, — és csakis igy történhetett, hogy azokat a trienti zsinat explicite is a kánonba igtatta,[1] és ekkép csupán az egyházban kezdettől fogva élő hagyománynak adott kifejezést. És tovább füzve a következtetést: az egyház hagyománya e könyveket csakis ugy vehette át kánoni jellegüek gyanánt, mivel ugyanazokat már a zsidók, a régi zsidók is mint ilyeneket ismerték és tiszteltték. Csakhogy a zsidóknál győzött az okoskodó corruptio, — az egyházban pedig győzött a netáni kételyek fölött a traditió.[2]

[1] Aminthogy a zsinati határozatot előkészitő congregatiókban is a hagyományra történt hivatkozás, midőn némelyek a könyvek kettős osztályzatát hozták javaslatba. V. ö. Theiner Acta Conc. Trid. p. 72. és Pallavicino Ist. d. Conc. d. T. 6. 14. sqq. Bellarmin: «Ecclesia nullo modo fecit libros canonicos de non canonicis, sed tantum declarat, quis sit habendus canonicus, et hoc non temere, nec pro arbitratu, sed ex veterum testimoniis (Verb. Dei. I 10.)

[2] Erre a traditióra hivatkozott még a schismatikus görögök zsinata is Jeruzsálemben 1672-ben, midőn Cyrillus Lucaris protestantizáló ajánlatát elvetve, a deuterokanonikus könyvek kánoni jellegét magára nézve is elismerendőnek jelentette ki. V. ö. Kimmel Lib. symb. eccl. orient. Jena I. 467.

Amit tehát állitottunk, hogy a mi ó szövetségi kánonunk, összes könyveivel, ugy amint azt a trienti decretum meghatározza, a történelem világa mellett, tudományosan is vindikálható: be van bizonyitva.

II.

Kérdésünknek *történeti* oldalát tisztába hozván, s látván a századok tanuságtételét a teljes ó-szövetségi kánon mellett, ugyanazon kánon mellett, melyet a trienti decretumban találunk feljegyezve: lássuk most már kérdésünknek másik, t. i. *kritikai* oldalát, tegyük kutatásunk tárgyává az egyes u. n. deuterokanonikus könyveket, s győződjünk meg róla, hogy mindazon ál-okok, ürügyek közül, melyeknek felhozásával ezeknek kánoni jellege valamikor kétségbevonatott, vagy éppen megtámadtatott, egy sem tartható fenn az igazságos kritika itélőszéke előtt.

Az újabbkeletü zsidó rabbinisticus orthodoxia, és ennek alapján a későbbi kétkedők, egész a XVI. századbeli ujitókig, s az ujitás, az u. n. reformatio összes árnyalatainak hiveiig ezeket a szent könyveket vélték és vélik törlendőknek az ó-szövetségi kánonból: Baruch, Tóbiás, Judith s a Machabaeusok két könyvét, az Ecclesiasticust (Jézus Sirák fia k.) s a Bölcseség könyvét; valamint a következő töredékeket: Danielből 3. 24—90. (Azariás imája s a három ifju dicséneke) — és a 13. s 14. fejezeteket (Susanna története, Bel bálványról s a kigyó-istenről szóló elbeszélés); nemkülönben Esther könyvéből a 10. fej. 4. versétől kezdve a hátralevő részt, végig. (16. 24.) Mivel pedig, nevezetesen az akatholikus secták ezen véleményöket, melyet a gyakorlati eljárásban részben meg is testesitenek,[1] valamiképen indokolni mégis csak illőnek tartják, a következőket szokták felhozni: Eme könyvek nemcsak nem soroltattak a kánonba az első négy keresztény században, hanem *beltartalmukat*

[1] Amennyiben vagy tényleg kihagyják bibliáikból e részeket, vagy legalább vitatkoznak a felett, megtürendők-e még ezek a biblia-kiadásokban, mint emberi müvek, melyek ugyan mint épületes olvasmány, haszonnal olvashatók.

tekintve, sem méltók a kánoni jellegre, mivelhogy maguk szerzőik sem követelik maguk részére soha azt, hogy isteni ihletből vagy parancsból irtak, miért is müveik pusztán emberieknek tekintendők.[1] És ez meg is látszik müveiken, mert néha valótlan[2] s a protokanonikus könyvekkel ellenkező dolgokat,[3] sőt tanokat[4] tartalmaznak; sőt mi több, bünöket magasztalnak, mint a hazugságot, varázslást (Tóbiás), az öngyilkosságot (II. Math. 14. 41—46.), a szántszándékos, előre meggondolt gyilkosságot (Judith); — emellett nem is léteznek héber szövegben s igy eredetileg görögül irattak, ami már maga is ujabb keletet árul el, hogysem a kánonba tartozhatnának. Szóval, nem valók a kánonba. — Mennyi gáncs egyszerre! Azonban egyik sem veszedelmes ám.

Ami az első kifogást illeti, már volt alkalmunk fönnebb kimutatni, hogy igenis elismertettek, folyton idéztettek, használtattak az u. n. deuterokanonikus iratok, kezdve az I. századtól, a II-ban is, a III. és IV-ben is, — és azután is, folytonosan, s hogy habár egyes kételyek merültek is fel itt-ott, azért a hagyomány zavartalanul folyt az egyház gyakorlatában, mig végre a tanitó egyház ünnepélyes nyilatkozata a trienti zsinaton mindenkorra véget vetett ama kételyeknek.

A második kifogást ugyancsak mindjárt itt eleve megczáfolhatjuk, azt tudniillik, hogy, mint a kánoncsonkitók

[1] Mert pl. az Ecclus előszavában elnézést kér az iró vagy forditó a netán előforduló hiányokért, — hasonlókép a II. Machabaeusi könyv szerzője, midőn Jason Cyrenäusnak ötkötetes munkáját idézi.

[2] Ilyeneknek mondatnak Esth. 10. 6. Bel és a sárkány története Dánielnél, vagy II. Mach. 1. 19. és 2. 4.

[3] Például Baruch 1. 2. szerint Babylonban van, holott Jeremiás (43. 6.) szerint Egyptomban kell lennie, — Tóbiás könyve a gondviselésről, angyalokról assyr jellegü dolgokat ir stb.

[4] II. Mach. 12. 43. szerint a holtakért imádkoznak és áldozatokat mutatnak be, holott erre a protokanonikus könyvekben semmi adat nem található, — a Bölcseség 8. 9. ugy hangzik, mintha lélekvándorlást tanitana, — az Ecclesiasticus pedig bünnélküli tökélyt is lehetségesnek tart az emberben 13. 24: «Bonae divitiae, cui non est peccatum,» már pedig meg van irva (Eccl. 7. 21.): non est homo justus in terra, qui facit bonum et non peccet, hasonlóan Rom. 3. 23.; Ján. 1. 18. stb.

mondani szeretik, maguk e deuterokanonikus könyvek szerzői sem követelik a maguk részére az isteni ihletet, nem állitják, hogy az Isten parancsából irtak. Ez a kifogás egyszerüen elvetendő, mert az legfölebb akkor lehetne döntő, ha az összes protokanonikus szerzők, minden kivétel nélkül expresse kimondanák, hogy isteni sugallatból, isteni parancsból veszik a tollat kezökbe. Ezt pedig ugyan senki ki nem mutathatja. Mózes, s a próféták egy része kimondják ugyan, hogy az Isten szavát irják le, de a többi protokanonikus könyvek irói ezt nyiltan és ex-professo nem hangoztatják. Ha tehát ezeknél nem tartja senki szükségesnek az ilyes nyilatkozatot, és még sem vonták kétségbe soha ezek canonicitását, miért követelik meg föltétlenül ugyanazt a deuterokanonikus iróktól? Ez bizonyára nem logika.

Hogy azonban a többi kifogás sem egyéb üres álokoknál, erről a következőkben fogunk meggyőződni, és pedig legczélravezetőbben ugy, ha az illető szentiratokat egyenkint veendjük szemügyre.

Talán legjobb lesz azt a sorrendet követnünk, melyben a Vulgata szerint következnek egymásra a könyvek, s mely a trienti decretuméval azonos. E szerint az első hely

Tóbiás könyveé. Mindenki ismeri azt a kedves, megható történetet, mely ebben elbeszéltetik, szintugy az erkölcsi tanulságot, mely belőle levonandó, hogy t. i. az isteni gondviselés az igazaknak türelemmel viselt szenvedéseit, kifürkészhetlen utakon sokszor már e földön jóra forditja. Ezekkel tehát nincs dolgunk, csupán ama kifogásokra szoritkozunk, melyek a könyv ihletett volna és következőleg kánoni jellege ellen felhozattak. És akkor feladatunk nem áll másból, mint az itt-ott felmerül protestans támadásokkal szemben kimutatni, hogy a Tóbiásról szóló elbeszélés nem valami jámbor fictió csupán, azon czélzattal megirva, hogy a számüzött zsidók belőle vigaszt meritsenek, hanem hiteles történet, továbbá, hogy a könyvben előforduló cselekvények és tanitások megférnek a kinyilatkoztatás egyéb tanaival. S ha itt-ott egy kevés exegesis még sem lenne elkerülhető, ezt a legrövidebben fogjuk adni.

Igaz, hogy a könyv czélja, oktatni: szembeszökő, de

vajjon ez kizárja a való történetet? ellenkezőleg, nem legczélravezetőbb-e azon oktatás, melyet az életből, a valóságból vett példákkal világitunk meg? Minden bizonynyal; s igy van ez Tóbiással is. Valóságos történet ez, mint már onnét is látnunk kell, mert egész háttere történelmi, ugy hogy a Tóbiásról szóló elbeszélés, egyéb, határozottan történelmi tényekkel szoros összefüggésben áll.[1] A Vulgatában olvasható assyr királynevek, melyek erre vonatkozólag még némi kétséget hagyhatnának fenn, nem veendők szorosan, mert tudvalevő dolog, hogy a másolók az ily tulajdonneveket itt-ott megrontották, az ismeretlenek helyébe ismertebbeket tettek; egyébiránt ma már világosan be van bizonyitva, hogy e nevek alatt éppen az illető kor királyai értendők.[2]

Igaz továbbá, hogy ez elbeszélésben az isteni gondviselés csodás módon foly be az emberek viszonyaiba, de nem ugyanezt tükrözi-e vissza a szentirás minden lapja? És mihelyt a természetfölötti tények lehetőségét hiszszük, el kell fogadnunk az egyes itt elsorolt rendkivüli eseményeket is. Nevezetesen az angyalnak szerepe Tóbiás történetében nemcsak, hogy nem vezetendő vissza assyr vagy perzsa befolyásra, amint ezt némelyek több vakmerőséggel, mint jóhiszemmel felvetni szokták, hanem nagyon is megfelel az ó-szövetség hitfogalmainak. Angyaloknak emberi alakban való megjelenéséről már a Pentateuchusban van szó, nemkülönben II. Sám. 24. 16., IV. Kir. 6. 17. Zach. 1. 8, 9; 2. 1. 3. is; már, hogy e jelenés rövidebb vagy hosszabb ideig tart-e, a lényegen nem változtat. Az angyal neve: Raphael (medicina Dei) természetesen az emberi viszonyokhoz való alkalmazkodásból nyeri magyarázatát; amint Michaël (quis ut Deus) vagy Gabriel (virtus Dei) is. De vajjon, — s ez a bökkenő, — nem tanitja-e ezen angyal a hazugság megengedett voltát példájával, midőn magát Azariásnak, Ananiás fiának, az Izrael népéből, adja ki? Nem, mert az angya-

[1] 1. 2. 5.; 18. 24.; 13. 11., 14. 6.

[2] L. Ménant Ann. des rois d'Assyrie, Paris 1874. p. 161—181. — Bickell, Zeitschr. f. k. Theol. Innsbruck, 1878. p. 216.

lok tiszta lelkek s igy számunkra láthatatlanok levén, midőn az Isten meghagyásából az emberekkel közlekedniök kell, szükséges egyszersmind, hogy emberi alakot is vegyenek fel, emberi módon beszéljenek és cselekedjenek: igy a Tóbiás angyala is az «Azarias ben Ananias» személyét, alakját annak egész egyediségét, (species humana) vette fel, s igy méltán nevezte magát annak; midőn pedig küldését elvégezve, kijelentette, hogy ő az Isten angyala: már eltünt Azariás személye, s megszünt az emberi cselekvés.[1] — Szó van továbbá Tóbiás könyvében a gonosz szellem (Asmodaeus, mely név ismét alkalmazkodik az emberi észjáráshoz, a *schamad* tő annyit jelentvén mint: megölni, sujtani) ártalmas befolyásáról, s ennek megszüntetéséről. Némelyek az idevonatkozó verseket nem tartják kánoni könyvbe valóknak; már pedig mindaz, ami e tárgyról mondatik, szintén megegyez az ó-szövetség dogmatikus nézeteivel. A protokanonikus Jób könyvében is meg van irva, hogy az Ur hatalmat engedett a sátánnak, melylyel az embereknek árthasson.[2] Igy ártott Tóbiás 6. fej. szerint ama hét[3] férfiunak is, kik Sárát bünös szándékkal vették nőül, s igy önmagukat adták át a sátán hatalmának s kiket az egyenesen ezért meg is ölt, (v. ö. 6. 17.) mig az ifju Tóbiásnak nem árthatott, mert ez istenes érzelmekkel lépett házasságra. De mit jelentsen ismét egy szent könyvben az, hogy az angyal tanácsolja védenczének, miszerint az ördög elüzése czéljából a hal máját füstölje el? Nem babona-e ez, nem varázslás-e, mely Mózes törvényében szigoruan tiltatik, s melynek egy a kánoni jellegre igényt tartó könyvben helye nem lehet? Valóban nem babona, sem varázslás. Nem e füst üzte el a daemont, hanem az ifju házaspárnak buzgó imája és jámbor szándéka;

---

[1] Mások mystice magyarázták e nevet: Azarias = auxilium Dei, Hananias = misericordia Dei, ami szintén megfelel; mert valóban az isteni *irgalom* küldte *segitségét* a szegény Tóbiásnak.

[2] Job 1. 12.; 2. 6. 7.

[3] Vincenzi szerint a hét alatt csak «néhány» értendő, mint határozott szám a határozatlan helyett, mint pl. «septies cadet justus,» vagy «septies in die laudem dixi,» ami jelenthet többet, vagy kevesebbet, l. id. m. III. pg. 1.

s ők maguk is vajmi jól tudták, hogy bizalmukat főleg ezekbe kell helyezniök, s hogy a máj elfüstölése mit sem használ nekik, a szív tisztasága, s a bizalomteljes könyörgés nélkül, amint az 8. 4.-ből kiviláglik. Az a füst csupán külső jel volt, melylyel az angyal őket biztositani kivánta arról, hogy ugyanakkor gátoltatik meg a gonosz szellem, nehogy nekik árthasson; symbolum volt, melylyel az ő égbe szálló imájok, s egyszersmind a sátán távozása jelképeztetett. Éppen oly külső jel volt ez, mint volt az, mikor Eliseus próféta sót hintett az élvezhetlen forrásvizbe, s azt ez által mindenkorra ihatóvá tette, vagy mikor ugyanő a syr Naamannak hétszeri fürdést rendelt a Jordánban, hogy bélpoklosságától szabaduljon, mert hisz a czél és eszköz közt nincs összefüggés e példákban sem.

Végre az angyal «megkötözi» s «felső-Egyptom pusztájába» kényszeriti az ördögöt, azaz az Isten akarata folytán, nem engedi, hogy az embereknek kisértéseivel ezután is árthasson, s éppen felső Egyptom pusztája, sz. Jeromos szerint, mint a legelhagyatottabb, kigyókkal és mérges állatokkal teli sivatag, nagyon alkalmas volt a héber fogalmak szerint, melyek a pusztaságban a sátán birodalmát látták, arra, hogy a sátánnak tartózkodási helyül szolgáljon; mint azt az engesztelő nap ama szertartásában, hogy az egyik, mintegy a zsidók büneivel megterhelt kecskebak a pusztába bocsáttatik el, sőt még az evangeliumban is kifejezve találjuk.[1]

Mindezekből tehát látható, hogy a könyv tartalmában semmi olyas nincs, ami azt a kánoni jellegre méltatlanná tenné. Avagy talán még az is ellenvetés, hogy folyóvizben akkora hal nem képzelhető, mely az ifju Tóbiást elnyelhette volna? (6. 2.) Ugyan tessék megtekinteni a chald meg a leghivebbnek látszó sinaiticus szöveget, melyek szerint csupán a kenyeret nyelte el, s az ifju lábai után kapott, ugy hogy ez persze meglepetésében, ijedtében felkiáltott. Ami pedig magát a külső szöveget illeti, ime mindjárt Tóbiás

[1] Máté 12. 43.

könyve sincs görögül irva, hisz maga sz. Jeromos chald szövegből forditotta azt latinra, s talán ez sem, hanem a héber volt az eredeti.[1] A görög tehát már forditás, melyről mellesleg megjegyezhetjük, hogy három recensióban is létezik.

Tény, hogy Tóbiás könyvét már a Kr. e. zsidók felvették kánonukba, amit már a Septuaginta forditása is bizonyit; de meg az is, — ha eltekintünk is magának az Üdvözitőnek allusiójától (Máté 7, 12. összevetve Tób. 4. 16-tal), hogy az apostoli atyáktól kezdve, kik pedig, mint láttuk, a héber traditiót vették át az apostoloktól, folyton és általánosan használtatott az egyházban, Polycarpot már idéztük volt,[2] szintugy Irenaeust;[3] alex. Kelemen,[4] Origenes,[5] stb. mint szentirást idézik Tóbiás könyvét, ugy, hogy Cyprián sem mond ujat, midőn egy beszédében felhozza: Scriptura sacra instruit nos dicens: Bona est oratio cum jejunio stb.[6] De talán éppen az ily textusok nem tetszenek azoknak, kik szerint egyedül a hit üdvözit a jócselekedetek nélkül? Nézzék át a protokanonikus könyveket, s meg fognak győződni, hogy azokban is megparancsolvák a jócselekedetek, mint a melyekben a jövő Messiásban való hit, a megigazulás e gyökere nyilatkozik, — ugy, hogy végre is, soha Tóbiás könyvének a kánonból való kizárását igazolhatni nem fogják.

* * *

Menjünk tovább *Judith könyvére.* Az ebben ecsetelt történetet, mint feladatunkhoz nem tartozót, ismét már mint ismertet kell feltételeznünk, mert hisz nem exegesist akarunk adni a deuterokanonikus könyvekről, hanem azt kimu-

[1] Praef. in Tob.: Exigitis ut librum chaldaico sermone conscriptum ad latinum stylum traham.

[2] ad Phil. 10. 2.

[3] Haer. 1. 30. 11.

[4] Strom. 2. 23.

[5] in Ep. ad Rom Comm. 2.

[6] or. Dom.

tatni rólok, hogy a kánoni jellegre, melyet nekik az egész hagyomány mindig tulajdonitott, beltartalmuknál fogva is igényt tarthatnak, amennyiben bennök semmi olyas nem foglaltatik, ami kizárná inspirált eredetöket. Ugyancsak mellőznünk kell az elbeszélés történeti hitelességének kimutatását, melyet a részletes introductiók hivatása elvégezni.[1] De ama kifogásokat és kételyeket, melyeket a könyv ihletett, Istentől sugalmazott jellege ellen szokás felhozni, s velök a könyvet a kánonból kiszoritani akarni: már nemcsak nem hallgathatjuk el, hanem éppen ezeket akarjuk közelebbről megvizsgálni.

E kételyek és kifogások mind a körül forognak, hogy a hősnőnek Judithnak cselekvési módja e könyvben magasztaltatik, holott ugyanaz a morálnak nem is egy, hanem több szempontjából éppen nem érdemel dicséretet. Természetes dolog, hogy, ha ez áll, ha Judith könyvében vagy bármely más könyvben az erkölcsiségbe ütköző, tehát erkölcstelen dolgok dicsérettel emlittetnek, az a könyv nem lehet az Istentől sugalmazva, s igy nem tartozhatik a kánonba, a szentirásba.

Csakhogy az éppen a kérdés, áll-e a quaestio facti? Lássuk. Főleg három kifogást szoktak tenni Judith cselekvésmódja ellen a morál szempontjából: hogy kétszinüséggel, csalárdsággal jutott Holofernes közelébe, azután, hogy napokon át meggondolt, szántszándékos gyilkosságot követett el, végre, hogy szépségének nemcsak tudatában, hanem szándékos kiemelésével, cicomájával maga iránt bünös hajlamokat ébresztett az ellenséges hadvezérben, sőt magát is vakmerően a bün veszélyének tette ki.

Ami már Judithnak azt az állitólagos csalárd magaviseletét, főleg tévutra vezető beszédeit illeti, vannak biblikusok, kik azt állitják, hogy, azokat figyelemmel vizsgálva

[1] Legyen szabad felemlitenünk e helyen, hogy Judith könyvének történeti hitelessége az assyrologia vivmányai által legujabban fényesen meg van erősitve, l. Vigouroux-Ibach die Bibel u. d. n. Entdeckungen IV. 242. s kk. ll.

annyi elővigyázatot lehet azokban találni, hogy a szó szoros értelmében vett hazugság helyett inkább az u. n. és tágabb értelemben vett restrictio mentalis lép előtérbe; ezt pedig az erkölcstan fontos okokból megengedi; mert ezzel a beszélő nem csalja meg hallgatóját, hanem inkább megengedi, hogy megcsalódjék. Szökésnek mondja gyors, titokzatos eljövetelét Bethuliából, igéri, hogy Jeruzsálembe viszi Holofernest — persze nem mint győztest, mint ő gondolta, hanem mint legyőzöttet, — egy eb sem fog ellene — a holt ember ellen — ugatni stb.[1] De legyünk szigorubbak, s tegyük fel, hogy van valótlanság Judith szavaiban, van csalárdság magaviseletében: ezt nem a mindennapi élet mértékével kell megitélni, hanem mint hadicselt tekinteni. Nem azt mondjuk, hogy a hazugság némely körülmények közt szabad, sohasem szabad az: hanem, hogy Judith, czélja iránt való tekintetből megengedettnek tartotta, az ellenséggel szemben e szinlést. Még a mai, annyira tökéletes hadakozásban is szerepel a hadicsel, mennyivel nagyobb része volt ennek a régiek hadviselésében, ugy hogy mindegyik fél iparkodott felülmulni ellenségét a fortélyosságban, s őt ekkép legyőzni. Már kinek jutna eszébe ezekre az erkölcstannak a hazugságról szóló szabályait alkalmazni? Pedig e cselek mindig az objectiv igazságnak rovására történnek, és egyenesen az ellenség tévutra vezetésére számítvák. Igen, de éppen ezen hadicselekre az ellenfélnek is mindig el kell készülve lennie, neki nem szabad biznia ellenségében még akkor sem, ha ez nem látszik is őt támadni. Igy a jelen esetben is, Holofernesnek, ha ő igazi hadvezér, kellett volna arra gondolnia: hátha a héber nő megjelenése táborában, hátha alázatos szavai hadicselt rejtenek magukban, — csakhogy persze a nő szépsége elvakitotta az embert és egészen háttérbe szoritotta a hadvezéri előrelátást. Nem szükség tehát arra az álláspontra helyezkedni, melynél fogva valakinek jószándékából mentegetjük hibáit, — s a jelen esetben,

[1] Miért is Tirinus: Partim ironice, partim amphibologice, partim prophetice exposita veritati per omnia quadrant; sz. Athanáz pedig azt mondja: sua illum sapientia decepit (in Syn.).

hogy mert meg akarta szabaditani népét a zsarnokságtól, el lehet nézni e kis valótlanságokat,[1] — nem szükséges ez, mondjuk, mert nincs itt mentegetnivaló, a hadicsel általános használata folytán.[2]

Folyt. köv.

SOMOGYI KÁROLY ÉLETE.

(1811. apr. 1. — 1888. márcz. 20.)

Irta FERENCZY GYÖRGY.

(Vége.)

Somogyi életében igazolva láttuk valóban, hogy csak egyetlen bölcseleti rendszer van a világon, mely halhatatlan, s ez a catholiczismus bölcsészete, mert csak ez képes betölteni az emberi lelket, s azon szellemi magaslatra emelni, hová a földies dolgok már döntőleg nem hathatnak.

Korának előrehaladottságát, de meg mind nyomasztóbbá vált betegségét bölcsen intőjelül tekintette a végső készülődésre. Zárdába akart vonulni e czélból s néhány helyen tudakozódott is alkalmas helyről; majd 1886. decz. elején betegsége daczára is nagy utra kelt, Görzöt tekinté meg, de az ottani helyzetet sem találta az ő igényeire nézve megfelelőnek s visszatért. Magán ápolókat is kerestetett, de végre is a kivánt kellékek hiányánál fogva egyet se fogadhatott meg. Voltaképen pedig kényes természetü betegségé-

[1] Mint sz. Tamás, Summa 2. 2. q. 110. art. 3.: Judith laudatur, non quia mentita est Holoferni, sed propter affectum, quem habuit ad salutem populi, pro qua periculis se exposuit; — aki azután különben hozzáteszi: quamvis . . . verba ejus veritatem habent secundum aliquem mysticum intellectum.

[2] Hát Aod és Églon, hát Jahel és Sisara története a protokanonikus Birák k. 3. és 4. fej. mi más?

ben erős szeméremérzete is tette őt vonakodóvá, hogy ápolóra bizza magát. A hasonszenvi gyógyászatnak volt állhatatos hive; allopatha orvos által csak vizsgáltatta magát, de gyógyszereiből nem kért. A végnapjaiban szükségből hivatott orvosnak is megelégelte kétszeri látogatását, s azt is megbánta, hogy az általa javasolt szerből egy kanálnyit bevett. Az utóbbi félévben már sz.-misét sem volt képes mondani, azért vasárnaponkint misére a Bakács-kápolnába vezetteté föl magát mindenese által. A breviarium helyett pedig egy idő óta a szent-olvasót végezte naponta, végső heteiben ezt is cselédjei által volt már kénytelen előimádkoztatni. 1887. deczember elején végrendeletét is ujra készité, melynek végrehajtóiul Esztergomban Majer István cz. püspök, Pesten pedig Venczell Antal központi papnöv. aligazgató urakat kérte fel.

Még iratait szerette volna rendeztetni: «Vajha — irja — az ezelőtt 40 s több évvel megkezdett számadást (mert jegyzeteimmel önmagam előtt akarok számot vetni) össze is hasonlithatnám még egyszer. Ez lenne éltem legszebb időszaka! Fiat! fiat!...» Szünidők alatt két növendékpap szokott e munkában segitője lenni; egyébkor pedig csekélységem, előbb kéthetenkint, majd utóbb hetenkint kétszer-háromszor nyujtott neki segédkezet. S ez alkalmakkal tanultam ismerni roppant tudományát, szilárd jellemét s benső vallásosságát.

Ugy találtam, hogy «a valódi szerénység sürü lombozatu fa, mely levelei alá rejti gyümölcseit.»

Somogyi azon kevesek sorába tartozott, kikben a lángész ritka szorgalommal párosult. S innét van, hogy irodalmi készlete egy egész garmadája egy mélyen gondolkozó fő szellemi termelvényeinek; gazdag kincshalmaza egy hosszú élet fáradhatlan tevékenységének. Igen, kincshalmaz, de melyben a gyémántok mellett egynémely kiaknázott drága kövön még itt-ott a talajföld vegyületét is odatapadva találjuk, mely még a kohó kiválasztó s s tisztitó tüzét igényli.

Nagy nyelvismerete, roppant olvasottsága élénk emlékező-, mélyre ható gondolkozó-tehetsége, tapasztaltsága,

őszinte igazságszeretete — nagybecsü müvek alkotására tették őt képessé. Iratai mind sok oldalu képzettségének fényesen szóló tanujelei.

Szigoru itészeti tulajdonánál fogva állitásait komolyan s megfontolva alkotá bő és világos okadatolással. Azért legelvontabb bölcsészeti tárgyalásai is könnyen érthetők, tetszetősek. Az egyszer áttanulmányozott vagy átgondolt dolgok oly mélyen forrtak lelkéhez, hogy évtizedek után is a legnagyobb hűséggel emlékezett azokról. Tolla alá csak ugy ömlöttek a gondolatok, hogy alig győzte azokat leirni. Egy folytában sokat irt, törlések és javitások nélkül, sürü tömött sorokban apró betükkel, s oly szabatosan fogalmazott, mintha már többször átdolgozott müvet tisztázott volna. A papir felhasználásában igen takarékos volt, a kapott levelek tiszta oldalait, apró szeleteket mind tele irkálta; sokszor igen fontos dolgokat találunk hitvány darabka papirokon. Azért óriási munkát képezne roppant halmazú iratainak rendezése.

Bevégzett egészet képező irott müvei, a tömérdek és különféle ágú értekezéseken kivül, tudtommal Boëtius «A bölcsészet vigasztalásáról»; Tanulmány Danteról; Ker. bölcs. versek; Római út; A magyarok eredete; e nagy keretben vitt tanulmányához is tömérdek anyagot gyüjtött; de már megirására nincs többé — u. m. — kellő tehetségem. Azokhoz tömérdek kútfők előkeresése, mert összegyüjtve már megvolnának, és összehasonlitása szükséges.

Gondolatait nem engedte haszon nélkül elröppenni, hanem azonnal papirra téve azokat. «Észrevételeimet följegyzem — u. m. — mások tanulságára. Ez is nagy és nehéz munka! Sokkal kényelmesebb volna mulatni, látogatásokat tenni, megmutatni mily világraváló ember vagyok és vidám társalgásban élczekkel szerezni meg a nagy méltóságokat; mint igy meggyöngült szemeimmel nyomorogni, — de azt tartom, hogy nem az mindig a legjobb, a mi legkényelmesebb.» Valamely könyv olvasásánál felvillanó eszme egész áradatát keltette lelkében a helyeslő vagy ellenkező gondolatoknak, s ő nem volt rest azokat hiven azonnal akkori érzelmeinek vagy tapasztalatainak megfelelőleg leirni, s mi-

után azokat nem szánta mind a nyilvánosság elé, máskor netalán felmerülő ellentétes gondolatait is feljegyzé, — igy történt azután, hogy egyik-másik irata más előbbinek ellenmondó, anélkül azonban, hogy magát az irót következetlenségről vádolhatnók. A breviariumot pl. sokszorosan kifogásolja; ugy de ő azt nem eltörleni, hanem a kor igényeinek megfelelőleg átalakitani kivánná; s az imát nagyon is szükségesnek tartva a leglelkiismeretesebben végezte mindig a breviariumot mig teheté. Vagy a coelibatust is ostromolja egész csomag iratában. Szánandó tapasztalatok inditák arra, «hogy gyökeresen vizsgáljam — u. m. — a testi és lelki veszedelem okát s párvonalt állitsak a coelibatus remélt s kivánt haszna s a tettleg mutatkozó eredmények közt ... s félszázados elmélkedés, majd e majd ama nézetnek adott tulsulyt.» Ő maga azonban azt jónak tartva ahhoz alkalmazkodék. «Isten előtt vallhatom, hogy soha senki egyetlen szavamat sem hallotta, arczkifejezésemet nem látta, mely a legszemérmesebb szüzet is pirulásra késztette volna ... Én igéretemet, bármily kevés világismerettel tettem is, szentül megtartottam, s fogom is Isten segitségével halálig.»

Felfogásainak eltéréseit különben igy okadatolja: «Az ifjukor éretlen s egyoldalu felfogásaihoz visszatérni csak oly badarság volna, mint a fönmaradt gyermekczipőket aggkoromban viselni akarni. Az én igazságérzetem a régi: csupán abban történt változás, hogy többszöri csalódásokon okulva nem hiszek el mindent bármely emberi tekintélynek, s az igazságot nem keresem többé ott, hol világot ámitó csalókra találtam.»

A társadalmi s egyházi téren éles sokszor kiméletlen bonczkés alá veszi az állapotokat. Keményen ostorozza az absolutismust, de nem rokonszenvez azért a demokratikus elemek felforgató elveivel sem. S midőn az egyházban reformokot tervez és óhajt, azok keresztülvitelét nem botrányos, erőltetett uton, hanem a kor szükségleteinek megfelelő okszerü önfejlesztés által kivánja. «Azért, hogy a kath. egyházban — u. m. — rosz dolgok ellen panaszkodunk, nem azt mondjuk, hogy a felekezeteknél minden jobban megy.

Ez ostobaság volna.» «Angyalokat seholse találunk, mi se vagyunk azok.» «Azért, hogy saját bajainkat látjuk s azok orvoslásán törekszünk, nem vonjuk kétségbe mások hasonló vagy még nagyobb szenvedését. Azért, hogy valamely országban zsarnoki önkény, rosz igazságszolgáltatás, az iskolák elhanyagolt állapota miatt emelnek panaszt és sokan ki is vándorolnak (Német. Angol. Irhon.), nem következik, hogy más országokban minden a legjobban megy.»

«Azért irataim nem is e korszakba valók. Az istentagadó, minden erkölcsvallási irányt ostromló divatos irodalom szükségkép egy reactiót fog előidézni, sőt már itt is van, mely tulzásba esve, ujra minden észokot gyanusitani fog. Akkor talán több sikerrel lehetend a középutat követő igazság érdekében felszólalni. A jelen korszak többségét látszanék pártolni sok felfogásom: azt pedig *nem akarom, hogy egy hitetlen s romboló párt* (még hazudva is) legalább külszinre s *látszólag is hozzátartozónak valljon. Inkább akarok az egész világtól elhagyatva elveimmel egyedül maradni mintegy tulzó pártnak akár vezére akár csatlósa lenni vagy ilyenül nézetni. Ezt tartanám legnagyobb gyalázatnak.*"

Ha tulzó volt néha Somogyi azon irányban, melyet tévesztettnek tart a katholikus felfogás, ezt is az igazság szenvedélyes szeretetének tulajdonithatjuk, melynek szolgálatában nem ismert mellékes tekintetet; s azon körülménynek, hogy a könyvei közt jelentékenyen képviselt protestáns theologusok müveit más egyházellenes könyvekkel gyakran olvasgatta: s igy nézetei lassankint észrevétlenül is téves irányban módosultak, azon hiedelemben, hogy elfogulatlanul felülemelkedett az igazság kideritésében a pártok felett s igy sikerült az igazság részrehajlatlan hivének megmaradnia. Hogy ez volt őszinte vágya, bizonyitja eme nyilatkozata is: «Adja Isten, hogy az igazak, kikhez tartozni igenis óhajtok, mivel ők nem képeznek pártot — az igazak, valóban övéknek mondjanak.»

Mindazonáltal vádolják bár őt iratai; forduljon bár ellene a szeretetlen biráskodás üldöző gyanuja, — nincs a ki rásüthetné a többször hangoztatott *eretnekség* bélyegét; mert

téves eszméit nem csontositák meg makacsság és megátalkodottság. Nem lehet az eretnek, ki végső éveiben is ezeket irá: «Ugy irtam mindig a mint éreztem; s midőn a tapasztaltak után itéletet mondok, koránsem tartom ez itéletet csalhatatlannak. Lehet, hogy én csalódtam: de azért kötelességemnek tartám, akkor támadt gondolataimat s érzelmeimet, mint vett benyomásokat lehető leghivebben ábrázolni. Csak igy maradhattam hű az igazsághoz (rám nézve), a valóhoz, s csak igy lehet tapasztalásom tanulságos. Bárkinek itéletét nyugodtan fogadom, s *az illető tekintélyeknek alávetem.* Egykor, fiatal koromban, nem volt előttem közönyös, ha ellenkező itéletek az enyimet megdönteni törekedtek: akkor hittem, s hihettem, hogy kötelességem hitelemet az olvasóközönség előtt fentartanom... Ma erre nincs szükség, ennélfogva közönyös lehetek irányában. Az igazság végre is győzni fog: s csak ezt kivántam, csak erre törekedtem magam is.»

Az egyházzal ellenkező nézeteire vonatkozólag mondja még: «Nekem is bocsássa meg Isten, ha valaha ez irányban és ily tudatlanságban irtam és müködtem — mint sz. Pál ex ignorantia feci, — s adjon erőt és időt az elkövetett hiba helyrehozására.»

Nem lehet az eretnek a ki igy érez, s a ki halálos ágyán is a szentségek ájtatos fölvétele után az érseki helynök jelenlétében öntudatosan mondá el egész áhitattal a trienti hitvallást.

Könnyen feledhetjük s takarhatjuk a szeretet palástjával annak hibáit és tévedéseit, kinek az őszinte beszéd, az egyenes érzelem, a határozott jóakarat, tiszta feddhetetlen jellemesség nem külmáza, hanem lényege volt.

S ha Lacordaire szerint: «a jellem az akarat megvesztegethetlen és állhatatos tettereje, bizonyos rendithetlenség a vállalatokban, de még nagyobb rendithetlenség az önmaga iránti hüségben, meggyőződéseiben, barátságában, erényeiben; a jellem egy az emberből kibuzogó benső erő, mely mindenkiben az ugynevezett biztosságot, szilárdságot szüli»: ugy Somogyit méltán megilleti a jellemesség neve-

zete. Hivebb vonásokban aligha jellemezhetnök öt, mint saját arczképére irt eme szavaival:

«Arczom ugyan többé nem gyermeki; szivem is elzárt:
Mint ki megismertem sok, kikerült cseleket;
Egyes nézeteim változtak igaz, s tisztultak a korral,
Oh de az *elvek* nem, s most is a régi vagyok.
Kegyvesztés nem ijeszt; meggyőződésemet el nem
Adtam; azért nincs se félni se kérni valóm.»

Bizonyára tiszteletreméltó jellemre vall, hogy meggyőződését csak szentebb, magasabb tekinteteknek tudta alárendelni; de meg nem hajolt semmiféle érdekből, se mellékes indokból, meg nem hátrált semmi nehézség elől, elég önállósággal birt akár sokak véleményével is szembeszállani, benső meggyőződését, igazságszeretetét még ellenfelei is kénytelenek voltak méltányolni. Legyen elég erre nézve csak Csengery Antal hü jellemzésére utalunk: «Különbözök lehetnek Somogyi nézetei felől egy és más tárgyban az itéletek, főleg a bölcselmi téren... Annyit azonban mindenki kénytelen elismerni, hogy... minden, *a mit ir, mély meggyözödésböl fakad nála;* positiv szellem, határozott irói jellem, mely minden ellenkező iránynyal, a melyet veszélyesnek tart, bátran száll szembe, *anélkül, hogy egyébbel törödnék, mint azzal, a mit igaznak tud és hiszen.*»[1] És e magatartását sokak merevség és makacsságnak bélyegezték.

És valójában tisztelői sem menthetik öt fel teljesen eme vád alól, hogy szilárdságában néha a kellő mértéken tul is ment, s ugyanazon szivóssággal ragaszkodik nézeteinek minden részletéhez mint elveihez; hogy igazsága hiedelmében kérlelhetlenül sujtotta az ellenvéleményt s nem igen tudta türelemmel elviselni az ellenmondást. Azért vele szemben el kellett találni a kellő társalgási hangot is. — Könnyen fölrezzenté nála a darázsfészket, ki csak az ugynevezett divatosságot követte, könnyelmü szólamokat, hizelgő bókokat hangoztatott, vagy felületességet tanusitott a tudományok terén, — csakhamar érezhette, hogy tapintatlanul

[1] «Pesti Napló» 1859. 90. sz.

szólott. Ő maga őszintén, határozottan s egyenesen szokott beszélni, s ezt kívánta másoktól is.

Igazságszeretete mellett kiválóan jellemzé őt még közmondásossá vált szerénysége is. Gondolkozásmódjában és magatartásában, nem csúszó-mászóan, hanem önérzetesen volt szerény. Ily érzelmekre vall a többi közt amaz észrevétele is, melyet azon alkalomból, hogy előbb fejérvári majd pécsi püspökséggel lett megkínálva ekként jegyzett fel: «Kerültem minden alkalmat, mely részemről tolakodás-, vagy csak erkölcsi nyomásul is tekintethetett volna, az egyházi méltóságok utáni vágyódást illetőleg. Még kanonokságért sem folyamodtam: mennyivel kevésbé nyilvánithatnék vágyat egy pécsi vagy más püspökségre .... Csak azt engedje Isten, hogy egy jól betöltött nagy hivatás öntudatával távozhassak a földi lét szinteréről! E hivatás magasztos, a pálya dicső és nagyszerű lehet oly méltóságok nélkül is minők után az emberi hiuság beteges vágyódással ragadtatik!... Valóban nagy mi sincs a világon, csak az öröklét gondolata: s ebben élni most-most és az utókor előtt másoknak is lehet, nemcsak a pápák- és fejedelmeknek, a püspökök s más méltóságoknak. Sőt talán szebb és rám nézve könnyebb is lesz az, mit Isten kegyelmével ezentúl tenni kívánok és tehetni reménylek.»

A szerény egyszerüség volt életmódjának is sajátszerü vonása, s ebben némileg túl is ment a kellő határokon; a mennyiben ruházata s lakószobája főleg idősb napjaiban már egész elhanyagoltnak volt mondható. Saját személyét illetőleg szolgálatot nem igényelt, takaritását is maga végzé; szobáiban nagyobb takaritást csak néhányszor engedett meg évente, ezt is pár óra alatt el kellett végezni. Étkezése is szerény korlátok közé volt szoritva; reggelizni csak egy szarvassüteményt szokott: délben 3—4 tál jól készült étele volt, vacsoráját magánosan költé el, mi egy kis üveg borból s csekély maradék hideg ételből állt. Nevenapját azonban rendesen nagyobb társaságban bőséges lakomával szokta megünnepelni. Egyébként kerülte az ünnepélyességeket; aranymiséjét is 1884. april. 11-ikén. Törtelen testvérje

György s ennek családja jelenlétében egész csendben tartá meg.

Szóljak-e még ama mély vallásos érzületről, mely egész életét áthatá? Nem hirdetik-e eléggé egyszerü, önmegtagadó élete, az emberiség javára hozott nagy áldozatai, hogy az evangelium volt életének szabályozója, irányadója? Mily gyöngéd szeretettel csüngött Jézus szent tanitásán, mily meggyőződéssel ragaszkodott ahhoz, szépen tanusitják a sok közül következő szavai: »Valjon van-e más ily theoria s praxis biztosabb a keresztény tanitás és életnél? Nincs, nem is lehet. Verba vitae aeternae habes! Adquem ibimus? seholsem találhatja fel a gondolkozó ember ez összhangzó bizonyságtételt, egyéb mint az Ur Jézus tanitásában. Ez a legegyszerübb való, mely kielégiti a gyermeket ugy, mint a világ minden tüneményeit átélt és összehasonlitott bölcset. Ez minden embernek való s azért igaz. Azért ide tér vissza minden korszak bármily magasan kalandozó tudománya... Mint a századokig külön köröket csinált meteorkövek végre is a földre hullnak vissza....»

Vagy mennyi istenesség s valódi jámborság szól eme versezetében, mely elénk tárja szép lelkének legbensőbb, legszentebb hangulatát:

«Da mi Deus mentem vere sapientem
Da mihi cor purum ac in Te securum,
Da aeterna bona... Tu te mihi dona.
Contemnere sinas mundi huius minas.
Illicia, laudes, ludibria, fraudes,
Quidquid tibi placet, his animus vacet:
Quaerat sanctam pacem, veritatis facem
Peccata deflere, mortem non timere,
Te solum amare, in Te fac sperare
Fac tuo honori vivere et mori
Gratiam finalem, novae Jerusalem
Poenitenti proli subtrahere noli. Amen.»

Valóban nemes élet volt, Somogyié, mely nem ismert más élvezetet, mint a vallás és tudomány élveit; de nagyon is jól ismerte az életnek komoly oldalát, a nehéz küzdelmet és szenvedést. Életének hosszu évsorán át sok jutott neki

is az élet tövisei s fájdalmaiból, aránytalanul több mint virágai s örömeiből.

Végre is megtört a gyenge test. Folyó évi márczius elején rohamosan köszöntött be a végső gyengület. «Érzem — mondá nekem — hogy feloszlásnak indult belsőm,» s meg is látszott rajta. Sietve jöttek hozzá fivére György s unokahuga Gubodyné, hogy odaadó ápolásuk által megkönyitsék válságos helyzetét. Felette nagy vigaszára esett a szenvedőnek a bibornok hgprimás kegyelmes látogatása, s a nyájas lelkü Majer István püspök ur többszöri barátságos megjelenése. A szentségek ájtatos fölvételével megenyhült lelkét 20-án éjjel $^1/_2$12-kor adta vissza Teremtőjének. S a tavasz első napsugara, reményelhetőleg egy szebb tavasz korányán ragyogott fel már az elköltözött lelkének.

A kivánatára egyszerü temetés megfelelt a boldogult életének, s régi óhaja szerint a szent-Györgymezei sirkertbe nővérei mellé temették,[1] hol most három egyenlő márvány kereszt jelöli a rokon tetemek csendes nyugvóhelyét, s a néma hantok fölött viruló zöld repkény el nem évülő kegyelet és háláról beszél.

A kereszt felirata pedig, melyet már régebben előre elkészitett a boldogult, vallásos alázatosságát ily szavakkal örökiti:

«Hoc lapide tegitur
quod in
CAROLO AMBROSIO SOMOGYI de gente
Csizmazia
terreni fuit.
Primam lucem aspexit in Tisza-Földvár
Oppido Comitatus Heves, Anno 1811. die 1-a Aprilis,
Animam Deo reddidit Strigonii
Anno 1888. 20. Marcii.
Quod fecit, nihil est; quod concupivit, immensum:
In Deo vivere et Christum sequi.»
Epitaphii auctor ipse defunctus, qui fuit
E. M. S. Canonicus.

[1] Szeged városa mély megilletődéssel vett tudomást jótevője haláláról s küldöttei: Szabados János h. polgármester és Lázár Béla segédkönyvtáros urak által képviseltette magát a temetésen, kikhez még az anyai ágról rokon Kelemen István ügyvéd ur is csatlakozott.

A „CSENDES.“

Irta Pasz—sz!

«Azt mondják, hogy a komolytól a nevetségesig csak egy lépés van.» — Nem kutatom, mekkora az a lépés? határozza meg az, a ki ezt az axiomát kitalálta; de hogy a kártyajátéknál a mulatság és szórakozástól a szenvedélyig csak féllépés a távolság, az bizonyos. Mert a ki kártyázni tud, az már magában hordja a «bacillus spilericus» csiráját. Lehet, hogy egyesnek oly szerencsés természete van, hogy ezen bacillus nála phlogysticus állapotot nem csinál, hogy kemény természete ellentáll, — de ez nem argumentum a kártya ártatlansága mellett. Rari nantes in gurgite vasto, a kik ne vesztettek volna valamit a kártyán, vagy a pénzt vagy — — — conscientiam; melyet talán szintén rátettek a «blattra.» Mint játék, — egészen a játék és szórakozás korlátai között tartva — megengedhető papnak is, mert ligouri sz. Alphons sem tartja bünnek, ha a pap szórakoztató üdülés végett kissé kártyáz; mondván: «pro illis lusibus chartarum, qui sunt tam industriae, quam fortunae, valde probabiliter puto non peccare graviter clericos, iis ludentes» — de hozzá teszi ezt is: «nisi alicubi esset prohibitio *aut scandalum*» (circa quod pensanda est qualitas personae, an sit magnae vel parvae aestimationis). (Ligour. de decal. 900). Tehát nem lehetetlen a scandalum! különösen a «pensanda qualitas personae» mellett, ha a lelkipásztorkodó papságból az olyanok igazán kiválnak a közvélemény előtt, a kik ismeretesek mint «spielerek.» — Más állásu papok, a kik nem a lelkészet terén vannak, hamarább eltakarják a közvélemény előtt hibájukat. — De itt künn annak más hatása vannak. Itt beleszól a papnak egész lénye. A kártyázás annál veszélyesebb, mert megcsalja a lelkiismeretet. Ennél mint a többi hibák vagy bünöknél nincs meg eo ipso a bün jellege; mert hiszen lehet bün nélkül is kár-

tyázni, azaz lehet, hogy a kártyázás nem bün. És ezt szeretik aztán felhasználni, és még akkor is a «szórakozás» fogalmába kapaszkodnak, midőn laicis quidem jocus, de papnak már blasphemia, azaz nagy csorba. Akár ki beszéljen mit akar, igaz marad, hogy a kártya oly lejtő, melyen előszeretettel szeretnek képződni lavinák, melyek pedig igen sok existentiát tönkre tettek; sokakat egészen betakartak, és csak néhányan tudtak alóla kikászmálodni, és valami romokat megmenteni. Legtöbbje végre is «fucs»-ot mondott. Ez ellen egy csalhatlan assecuratio van; mi? nem érteni a kártyához. Avagy nem lehetne el a papság olyan szórakozás nélkül, a mit egykor egy hülye király mulattatására találtak fel. Azt hiszem igen. Ha üdülni kell, van elég valóban nemes játék, mely jobban hozzánk illik, miért nem azokat használják? Ezekben vagy az ész, vagy az ügyesség, és mint a tekézésnél a testmozgás által egészségügyi tekintet is praedominál. De a kártyánál folytonos ülés, kedély és ideg-izgatottság, szobai rosz levegő, ivás, gyakran éjjelezés szerepel; mely összevéve csak nem nevezhető mulatságnak, ha másnap a játszó egészen munkaképtelen, sőt testileg is beteg lesz. Vegyük ehhez a pénzpazarlást, midőn nagyba játszik valaki. Erre való a lelkészi jövedelem?

Sokszor hallottam, hogy valaha midőn hazánkban még az eszem-iszom-aera uralkodott, mily kártyázások folytak. Meg is látszik. Bár ne lett volna az, nem ülne most sok ősi erények jutalmából épitett kastélyban a «pajeszos» ivadék, és nem kellene az 5 és 7. pontos koronáju utódoknak a sasorru «oraságnál», «brodsitzerkedni» és «kibitzelni.» De még most is rákfenéje ez a társadalomnak; nem volna jó, ha ebből a kath. papság egészen hiányzanék? Nem volna jó, ha ezen szomoru kép hátterében hiányzanék a reverenda vestis? Azt tartom, igen.

Nézzünk meg egy-két képet! Kikkel játszik a pap? Mindenkor tisztességes elemek-e ezek? Nem. Ugy faluhelyen szokott ugyan a községben lenni egy kis «intelligentia,» a kiknél téli estéken «jour fix»-et szoktak tartani. Itt szolid a játék, kicsibe megy, — egy-két óráig tart, frugalis vacso-

rával végződik, aztán a pagát aludni megy, meg a skiz is. Ez hagyján. De ha valahol «spielerek» vannak, oda már pap nem való. Látni «partnereket,» a kik állás, müveltség és különösen erkölcs dolgában, nagyon is a pap alatt állanak; a hol csakis nyerésről van szó. A kik ivás nélkül nem játszanak, a kik aztán egy-egy hibás «ütés» után a «szentjét» vagy többet eleresztik, a kik a «sauglocke»-ból hozzák elő pikáns anekdotáikat, et similia. Ha a pap spieler, trahit illum voluptas, nem nézi meg mindig, hogy a posztókabát alatt micsoda jellem van? De nem is tehet kifogást, mert similis simili, ha egyszer leült. Láttam én már papokat olyanokkal játszani, a kikre csak egy jellemző epiteton van: a «bagage»! Egyszer gőzhajón láttam reverendában játszani egy papot négy zsidóval; de ezek olyan zifferblattok voltak, a milyeneket csak a rendőrség albumaiban lehet látni. Tisztességes ember nem törülközik hozzájuk, hát még pap üljön le velök kártyázni? Megtörténik néha az is, hogy az ilyen tisztességes compániában, kivált ha netán valamelyik közremüködő tag egy kis «poetica licentiát» csinál a «cassa felé,» és ezt észreveszik, hogy «pakliz», kezdenek kissé hangosan gondolkodni, sőt kezükkel is egymást «érinteni» — — de szép lehet ez egy pap részvételével — az ördögnek! Erre csak azt mondja mosolyogva ő feketesége: «ich bin schwartz, du bist schwartz! — Kein Bruder im Spiele.»

Veszélyes játszótárs a papra a kántortanitó is. Nagyon embere legyen, ha alkalmas arra, hogy vissza ne éljen a tekintély rovására, ha papjával kártyáz. Tudok esetet, hol a kántor az izgatott plébános önfeledett «maga szamár» vádjára egyszerüen azt mondta: «selber aner!» Tessék beirni a diariumba! Hátha még a plébános tanitóját felpakkolja és vidékre viszi kártyázni; és otthon az iskolába azalatt a «kántorné asszonyom» felügyelete alatt a legöregebb fiu tanit; erre milyen cadenziát lehet mondani? De arra még milyenebbet, ha ilyen paphordta kántor veszit és adósságot csinál kártya miatt! Vagy ha a pap és kántor a kártyaasztaltól mennek a templomba; milyen fogalma lesz a kántornak a szent mise fenségéről!

Venio ad fortissimum! Ilyen «müvelt» principalisnál az is baj, hogyha olyan káplánt kap, aki nem tud, vagy nem akar kártyázni. Ennek okvetlen pusztulni kell onnan, mert az ilyennek «hasznát» nem veheti. A minthogy ugy is van. Néha aztán az is megesik, hogy a principalis úr «manuductora» lesz a káplánnak, és formál belöle magához méltó «kapacitást.» Feleljen róla, ha az «utolsó» kártyáját fogja kiadni, pro futuro seculo!

A kártyázó pap «huz» a spielerek után; és ha magát egyszer beveheti a compániába, onnan aztán ugyan emelje ki valaki. Tudok egy esetet, hol egy pap 48 álló óráig kártyázott, és azt hitte, hogy egy napig tartott. Szept. 8-án jött reggel haza, és erövel Requiemet akart végezni, alig lehetett capacitálni. Ezen urak miatt batyuba köthetik a világot, soh'se bánják. Ök az officiumot igy kezdik: «Domine ad festinandum me adjuva, az az: hamar csak «osztani.» — Szegény hivek! menjetek a szomszédba keresztelni, papért a a beteghez, no meg temetni is. Ha pedig megtörténik, hogy a kártya-asztaltól kell beteghez menni, látni kell azt a nyájas arczot, (?) melylyel a szegény beteget vigasztalja. Jobb kezével «absolvo,» a ballal meg tartja már a kilincset! — Csoda még, hogy az extrema unctiot a ministránsra nem bizza!! Festum abolitum, missa pro populo az csak a directoriumban van! Láttam! festo Patrocinii ecclesiae történt. Ebéd után leültek «ütni.» Beharangoztak litániára; jó ideje a plébános csak nem ment a helyéről. Valaki figyelmeztette, hogy hát nem megy-e litániázni? «Megmondtam a kántornak, hogy végezze el.» (Elfelejtettem megkérdezni, hogy «tantum ergo»-val volt-e?) Szegény nép! a 10 tarock elöbbre való! — Hát a Breviarium hol van? Ott hol a mise! Nem elég hosszu «nocturnumot» végez, két, három éjen át játszva? még arra is gondoljon játékközben? ez szórakoztatná, ha ö neki azon szentekre kellene gondolni, kik éjjeleket töltöttek az Üdvözitö példájára imában.

Elitélendö, ha a pap máshol kártyáz; de még inkább elitélendö, ha a paplakban spielerkednek. Midön minden alszik a faluban, midön az éjjeli ör mélabus hangján elénekeli

az órát és a plébánia ablakában hajnalig ég a világosság. Reggelre hallgat a máskor sz. misére hivó harang, kérdi a nép mi oka ennek? találgatják ide-oda, mig a bakter elsüti: «az éjjel kártyáztak a parokián, most meg alusznak.» — De szép az is, ha a plébániáról vagy máshonnan is kora reggel midőn az emberek ébredeznek és mennek napi munkára, a papi spielerek oszladoznak.

De a játékos pap milyen házi gazda, nézzük? Milyen no! olyan, hogy ne adj Isten. Ha vesztett valahol, azt ki kell pótolni. Összébb kell huzni a bocskor szijat. Fa, zsir, világitó, kenyér szenved, és vele a cseléd, a kitől elvonatik a lehető, mert a gazda is csak «menaget» eszik, hogy a deficzitet a jövő actioig behajtsa! Ismertem egy plébánost, a kinek több ezer forintra menő jövedelme volt; de a kártya a házánál napirenden volt. Ha aztán vacsora vagy ebéd kellett; előbb a cselédek futkostak faluszerte parasztházakhoz, és itt is ott is bögrével jártak zsirt, tejet, lisztet kolduln; mészárszék, bolt, mind «aufschreiben»-re liferált. A cseléd alig kapott pár garast bére fejében; de a «muri» járta rendesen, és kopogott az asztal a «schlagerek» alatt.

Oh patrimonium pauperum! Micsoda lélekkel néz a pap olyan pénzre, melyet kártyán nyert; sokszor családapáktól, a kiknek gyermekei sinylik meg. Egy zárdáról hallottam, hogy ott oly erősen ment a kártyajáték, hogy végre a feleségek ütötték meg a vészharangot, és robbantották szét a compániát. Vagy ha pénzét elveszti, melyből élnie, adakoznia kellett volna, hogyan néz utána, ha meggondolja, hogy mily potom áron verte el? senkinek nem használt, magának testén, lelkén kárt tett!

Jön a vége! redde rationem villicationis tuae! Egy szenvedélyesen játszó plébános halála előtt pár órával delirált, és folyton kártyáról phantozirozott. Midőn meghalt és koporsóba tették, a harangozója egy pakli kártyát akart koporsójába tenni; de meggátolták a körülállók. Milyen itt a számadás azon bünökről, melyeket a kártya okozott; tán sok éven át? Vae illi per quem scandalum venit! Ne fürkészszük, hanem borzadjunk!

Ne higyjük, hogy már e világon nincs büntetve a papnál e bün; oh igen és nagyon. A jobbak elitélik; a roszak nem becsülik; elveszti előttük állása fenségét, lehull a zománcz. És mindez a kártya miatt; oly játékért, hol a buta, vaksors, a véletlen szerepel és ő ennek feláldozta mindenét; mert önmagát odaveti. Kártyás papot kigyógyitani igen nehéz, itt majdnem nincs segitség! Nem hiába nevezik a kártyát «ördög bibliájának»! jó volna biz azt »skart»-ba tenni egészen! kinek nem inge, ne vegye magára!

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

„Magyarország iparügye.“ Irta Bobula János. Ára 2 frt 50 kr. Budapest, Kókai Lajos bizománya.

Midőn fentjelzett munkának megjelenését a magyar sajtó kiválóan nyomatékos hanggal jelezte, sőt agyondicsérte, csekélységem is figyelmessé tétetett e mű meghozatalára. S megvallom, nem kevés kiváncsisággal vártam, mert hiszen jó magam is szorgalmas gyüjtögetője lévén iparügyeinkre vonatkozó adatoknak, erősen reméltem, hogy itt kevés fáradsággal fogok majd szert tenni oly ismeretekre és tapasztalatokra, mikért bizony nem kis időt és munkát kell áldozatul hoznunk.

Bobula könyvét (vaskos 437 lapra terjedő kötet) most már nemcsak átolvastam, de folytonos jegyzetekkel és összehasonlitásokkal kisérve — mondhatom — áttanulmányoztam. Nem állhatom meg tehát, hogy e becses lapok hasábjain róla szerzett meggyőződésemnek kifejezést ne adjak.

Ha az irály az ember, ugy el kell ismerni, hogy Bobula egy a hazai iparért határtalan lelkesedéssel biró ember, a ki a maga szempontjából őszinte, nemes szándékkal, sőt hatalmas tevékenységgel óhajt segiteni szegény iparügyeinken. Mondhatni rajongással csügg az ipar érdekein, nem csuda

tehát, ha könyvének főeszméjét: „*csak ugy lehet boldog Magyarország, ha virágzó, nagy ipara lesz,*“ minden felhasználható eszközökkel kidomboritani igyekszik, sőt a legsötétebb baljóslattal rázza fel a hazát, hogy megmeneküljön az évezredes hon a nemzeti sorvadástól, az elszegényedéstől.

Bobula félre vonja a multak fátyolát, hogy az ipart majd keletkezéseiben, majd átalakulásaiban, majd a letünt müvelt és hatalmas nemzetek sirjainál mutassa be nagy tanulságául a jelen nemzedéknek; összehasonlitásokat tesz a külföld és hazai ipar fejlődése és virágzása közt, hogy belássuk tévedéseinket és mulasztásainkat — majd éles boncckéssel vág sebeinkbe, kiméletlen kezekkel nyul viszonyaink megbirálásához; és ezt teszi elég megfontolással, nyomós indokok támogatásával, de sokszor tulzott pessimista felfogással.

A figyelmes olvasó első pillanatra észre fogja venni, hogy szakértővel van dolga, ki sokat tapasztalt, ki hazai iparunk minden ága-bogát jól ismeri és tanulmányozta mindazon — nem mondom külföldi — de hazai müveket, melyek tárgyához tartoznak.

A jobb lelkek aggodó merengéssel fogják majd olvasni e sorokat s a hazafi szive bizonyára elborul, midőn az iróval egy bizonytalan jövőre gondol.

Bánt azonban azon elvi hallgatás, melybe a szerző merül az ipar és a munka egyik létet adó tényezőjével szemben. Az értelmes olvasó a kereszténységnek ignoráltatásában a szerző elfogultságát ismeri föl, melyet néhány concret pontban föl akarok tüntetni.

Bobula dióhéjban adja az ipar keletkezését, bemutatja a pogány bölcsek illetőleg népek gondolkozását a munkáról és iparról. Platon — irja a szerző — törvény által akarta kimondani, hogy minden polgár, ki ipart üz, megbüntettessék stb. Nagyon helyes tudatában van tehát annak, milyen sorsa volt a szegény munkás népnek a kereszténység előtt; de azért egyetlen árva szóval sem tartja szükségesnek felemliteni, hogy *Jézus Krisztus* volt az «ki a munkát is a fensőbb természetfölötti életkörbe emelte, és olyan pe-

csétet ütött reá, mely azt a szó igaz értelmében megnemesiti és tiszteletreméltóvá teszi,» (Korunk nagy kérdései. Dr. Stöckl-Répássy. I. k. 189 l.) hogy az elnyomott, munkás néposztályra vonatkozólag Krisztus születése a föltámadás hivó szózata vala, (U. o. 197 l.) hogy sem ez vagy az a király, sem Colbert, — hanem a Megváltó volt, ki a kalapácsot, ekét, kaszát stb. oly eszközökké tette, melyek által nemcsak a mindennapi kenyeret keresheti meg keservesen a munkás, hanem e földön becsülést, — a tulvilágon pedig *örök jutalmat.*

Ezt Bobula elfeledte megemliteni; Krisztus Jézus nevét általában kerüli, kitörli könyvéből mindenütt. Hogy is mondja sz. Ágoston? «Nem tetszik nekem az a könyv, melyben Jézus neve nem olvasható!»

Az iparnak fejlődését ezek után mindég nagyobb és nagyobb körben kezdi figyelni. A középkorban — miután e kor durvaságairól egy pár frázist elpufogtat — aggodó figyelemmel keres minden mozzanatot, melylyel indokát adhassa a bekövetkezett virágzásnak. Colbertnek lapokat szentel, válogatott dicséretekkel magasztalja, — és ezt a jeles miniszter meg is érdemli. De ha Bobula ur a hit világa nélkül is botorkál a századok közt, — ha csak egy csepp igazságérzet honol különben jó szivében, már mégis bele kellett volna botolnia azokba a szegény szerzetesekbe, kik nem csak saját kezükkel irtogatták a föld töviseit és rengeteg erdőségeit, de a szegény népet is megtaniták szántani, vetni, kik csöndes kolostoraikban zsolozsmák zengései közt üzték az ipart, tanitgatták a népet a szükségesek beszerzésére. Ott virágzott a müipar, ott kezdették meg a házi-ipart, még akkor is, midőn a háboruk zajában senki sem törődhetett a munkával! Hja, de hiába! Ezek a jó emberek *imádkoztak* és *dolgoztak*, mai világban pedig ugy látszik az ipar apostolai előtt azok érnek valamit, a *kik csak dolgoznak!* Mindazonáltal legyen szabad figyelmébe ajánlani Bobula urnak, olvasson valamit elfogulatlan müvelődéstörténelemben a *benczések* és *trappisták* érdemeiről az ipar körül.

A mit a czéhrendszerről és általában a czéhek életéről

ir, az — kimondom kereken — igen felelütes, sőt többször igazságtalan. Ilyen kritikát nem szabad mondanunk a czéhek sirja felett. Minden ahhoz értő ember beismeri, hogy ez intézmény nem volt hiba nélkül. De van-e a földön valami tökéletes mü? «A czéhtestületek — irja szerző — jó hatását eltagadni nem lehet; azonban megbocsáthatlan hibájuk az volt, hogy a kor szellemével nem haladtak és a később keblükben keletkezett önző czéljaik miatt kellett, hogy kipusztuljanak.» Bizony — mondom én erre — csak egy kis jóakarat — és nem kellett volna annak kipusztulnia. A kor keretében szépen beilleszteni, lenyesegetni egyes kinövéseit, ez volt volna feladata a mai előbbre haladott kornak s nem a kipusztitás. Igaz, hogy ha a «czéhek a kor igényeivel haladni tudtak volna, kiszámithatlan szolgálatokat tehettek volna (semmit sem tettek?) az iparnak»! De ki annak oka, hogy nem tehettek? hogy nem haladhattak? Maga a kor, mely megrészegedett a korlátlan iparszabadságtól, mely nem akarta, hogy a beteg meggyógyuljon, hanem önkezével siettette a gyászos halált.

Néma hallgatásba merül Bobula az egyházról itt a czéhek életének vázolásánál is. Nincs semmi mondani valója. Nem akarja látni azt a kapcsot, mely a munkásokat az egyház kebelére füzte; nem emliti azt a hatást, mit a mesteremberek, illetőleg a czéhek vallásos szinezete az erkölcsi állapotokra tett. Egyetlen helyet találtam mégis, hol ily hurokat kezd pengetni. «A czéhek nagy szolgálatokat tettek (ugy-e bár?) a régi időkben a társadalomnak és a közügyeknek... a családi életnek a gyakorlat terén nagyobb támpontjai és oszlopai voltak *mint maga az egyház.*“ Megadja neki! Nos, hogy értsük ezt a circulus viciosust! A czéhekben az egyház szelleme müködött s igy ha hatással voltak — a mint voltak is — a czéhek a családi életre — az egyház tette ezt. E nagy mondás tehát csütörtököt mond.

Még egy megjegyzésem van a czéhekre vonatkozólag. Bobula igy ir: «Eme kiváltságok (t. i. czéheké) elősegitették az ipart és a gazdagodást, de csak hamar zsarnokságba estek» stb. *Lássuk e zsarnokságokat!* A legények meg nem

házasodhattak, a kézmüvesek falukon nem lakhattak; mestereknek meghatározott számu legényt és tanitványt lehetett tartani, *hosszas tanulási* és vándorlási *évek hozattak* be, a *kandidatusok remek alá vétettek* stb.» Ez azután borzasztó nagy zsarnokság! Bizony-bizony a szabad ipar nagy korszakában se ártana ilyen (különösen a 3 utolsó) kis zsarnokság.

Bobula leghevesebben ir, midőn a szabad ipart tárgyalja. Itt egészen a modern ember beszél. S ha e pontig dicsérnem kell, hogy mindig elég világosan és érthetően irt vala, itt ellenkezőleg homályos, zürzavaros mondattömkelegéből alig tud kibontakozni. Nem tudja világosan kimondani: *mit akar?* Félénken keresi a mentségeket, mik a korlátlan iparszabadság fanyar gyümölcseire a feledés fátyolát boritanák, s azt meg is találja, midőn minden baj okának tulajdonitja: hogy a bevezetésben és kezelésben nem jártunk el szerencsés kézzel (t. i. a szabad ipar behozatala alkalmával), mert nem birtunk kellő érzékkel a dolgok iránt, stb.»

Elismeri tehát, hogy az ipar szabadság szomoru dolgokat produkált és megint igy ir: «Csodálatos, hogy még a mai korban is sürüen találkozunk emberekkel, a kik nem okulva a történelem számos idevágó példáin, háborut akarnak vivni a szabad ipar ellen!»

Hát Bobula ur, — mi ezt egy cseppet sem találjuk csodálatosnak. Sőt éppen azt bámulnók, ha ez a szegény munkás nép, ez a sok rázkódtatást kiállott nemzet némán viselné magát akkor, midőn látnia kell, hogy az iparszabadság ily keserü gyümölcsöket termett. Igenis, ez a nép nagyon okult a multakon s a jelen perczeit igyekszik felhasználni arra, hogy korlátokat szabjon ama csapongó szabadságnak, mely önző és kegyetlen, merész és részegesitő, — de semmi esetre nem igazságos. Szép és biztató eszmét irtak — el kell ismerni a szabad ipar lobogójára, — de ez a csinosan lefestett eszme a gyakorlatban meghazudtolta magát.

A gép leverte feltalálóját, az embert és a benne rejlő erőt, a szabad verseny tért nyitott az ügyességnek, a szor-

galomnak, a gyárak muukát adtak milliók és milliónknak, tőkepénzt ezreknek, — de — *földig verték a középosztályt*, a társadalom organismusának egyik nélkülözhetlen tagját, borzasztó élessé tették a szegény és gazdag közötti ellentétet, rabszolgákká nevelték a munkásokat, kiket a szabad ipar tőzsérei nem is tartanak jogokkal biró személyiségnek, hanem csak afféle munkaerőnek, mely mindenestül, a gyár érdekében használtatik fel, hogy azután, mikor már hasznavehetetlenné vált, félre dobassék, mint a gépnek egyik kereke.

Hosszas volna tovább festenem a korlátlan ipar szabadság szomoru következményeit a gyakorlati életben — s mai napság nem is nagyon lelkesedik már érte senkisem, csakis az iparszabadság vakkuzgó hivei.

Bobula ur nem meri tisztán és világosan kimondani, hive-e a korlátlan iparszabadságnak? Beismeri, hogy tiszta szabadságot a szó szoros értelmében semmiféle téren elérni nem lehet — és ha ez lehetséges volna, még akkor sem kivánná az emberi gyarlóságok mellett, — mégis ugy beszél tovább, mint a ki nem szereti, hogy az ipartestületeket behoztuk stb., mert ebben a modern czéheket látja életre kelni; nem szereti, ha az ipartörvény korlátokat szab, szóval nem szereti csak a teljes ipar szabadságot.

«A modern és magyar iparos» czimü pontnál van még pár megjegyzésem. Nagyon helyesen irja szerző, hogy az iparos pálya lealacsonyitásához járul sok iparosnak azon megbélyegző tette, hogy inasaikat állati munkákra használják. Hát hogy ez igy van, annak nem csekély mértékben oka az iparszabadság, mely az inasokat és segédeket teljesen mestereik önkényére, sokszor zsarnokságára hagyta. Mikor az a sokat bántott czéh élt, — ezek nem igen történhettek meg. Az atyamester ügyelt ám a szegény inas és legény testére, lelkére, az inas is a család tagjának tekintetett, hol szerető szivekre talált. A mesterasszony ugy tekintette, mint saját gyermekét, ugy imádkoztatta, ugy gondoskodott élelméről, mint övéiről. A mester pedig lelkiismeretesen tanitotta, mert hiszen ő pirult az atyamester előtt,

ha az inas szabaditásakor gyenge volt. A szabad ipar napjaiban az inast szükséges rosznak tekintik, azért lettek az inasokból *cselédek*, kiknek nem az a fő rendeltetésük, hogy a mesterséget jól megtanulják, de hogy mentől több szolgálatot tegyenek.

És azután még egyet jó uram. Azt irja ön szintén itt e munkában: «Müveltség nélkül ma már boldogulni nem lehet . . . igazi megelégedésre csak az tehet szert, ki a tudomány és müvészet jótéteményeit élvezheti.» Én ezt szóról szóra aláirnám. De odatennék még egy szót. *A vallást!* Mert e nélkül lehetünk tudományosak, élvezhetjük a müveltség jótéteményeit, de valóban megelégedettek soha sem lehetünk. A modern iparosoknál hiányzik ez. Azért van soraikban annyi elégedetlen ember, azért nyulnak müveltségük daczára is annyian fegyverhez, hogy életüknek véget vessenek, azért ritkulnak a valódi jellemek, — és igy tovább. A müveltség egy maga soha sem fogja boldogitani a népeket, — *ez Bobula könyvének megjelenése után is igaz marad.*

Szerettem volna azért, ha csak egyetlen sorban megemlékezett volna Bobula — különösen az iparos ifjak neveltetésénél — a vallásoktatásról is. Vagy érintette volna azt az irányt, mely felé ma iparos ifjainkat a kath. legényegyletek terelik.

Nem tette. A kath. legényegyletek müködéséről ugylátszik nincs tudomása, vagy ha van, nem akarja ismerni, mert ott a müveltség mellett hitet is plántálnak ifjaink szivébe!

Ennyit röviden Bobula könyvéről.

Bodnár Gáspár.

Biblische Archäologie. Bearbeitet v. Dr. Peter Schegg, o. ö, Prof. stb. — Nach seinem Tode herausgegeben v. dr. Joan. B. Wirthmüller, Prof. d. Moral an d. Univ. München. II. Cultus. III. Staatsökonomie. Freiburg i. B. Herder VIII°, lapszám folytatólag: 390—716. Ára 4. M.

Folyóiratunk mult évi folyamában volt alkalmunk (1887. 62. l.) ismertetni a jelen posthumus munkának első részét. Most jutott kezeinkhez a második és a befejező harmadik rész, melynek közrebocsátásával Wirthmüller tanár teljesitette a haldokló szerző megbizását. A „*nonum prematur in annum*“ elvét tehát hiven megtartotta nemcsak a Sz., ki, daczára hogy munkájával egészen kész volt, annak kiadásával mégis várakozott, simitgatva, javitgatva müvén, mig a halál angyala el nem szólitotta őt iróasztala mellől: hanem irodalmi hagyatékának örököse is, ki, ime több mint másfél évet töltött e II. és III. rész sajtó alá rendezésével. De meg is látszik a munkán, hogy a reá forditott gond és fáradság nem veszett kárba.

Az I. részben, mint idézett helyen emlitve volt, az Isten választott népének életmódja, szelleme, foglalkozásai stb. efféle képezték az anyagot, — itt, a II. részben a cultus, s a III-ban az államforma vannak felölelve archaeologikus szempontból.

Ami a cultusbeli régészetet illeti, nincs sok megjegyezni valónk, mert hisz annyi sok régibb s ujabb idevágó munka után (Relandus, Ackermann, Allioli, Haneberg, Schäfer stb.) még egy oly szorgalmas adatgyüjtő, mint Sz. sem mondhat sok ujat. Frigysátor, első és második templom, (Sch. egy harmadikról is beszél, a Heródes által eszközölt restaurácziót értvén alatta, mint oly általános és alaposat, hogy az igy átalakitott, s megujitott templom valósággal harmadiknak mondandó, amiben persze nem értünk vele egyet); zsinagógák, áldozatok, fogadalmak, áldás, átok, eskü, szertartások, szentelt személyek, ünnepek, hamis cultus — ime ezek állandó tárgyai az archaeologia sacra-nak. Azt kivánjuk csak kiemelni, hogy Sz. a többi forrásokon kivül a Talmudra sokkal nagyobb tekintettel volt, mint elődei, ami által ha nem is nyert sokat a tudományos exegesis, de az olvasó látköre szélesbedik.

A másik rész, mely a régi zsidók államháztartását, administrativ intézkedéseit, igazságszolgáltatását, hadügyét tárja elénk, már több érdekes ujsággal szolgál, — legalább igy együttesen, egy összképben ily hiven ecsetelve, s ily

gondosan kidolgozva még nem találtuk e részleteket. Az első fejezet szól a személyes jogokról, a zsidók közt elterjedtebb iparágakról, a társaséletről, — s igen elevenen festi a zsidók összes életviszonyait. Itt vannak leirva a gyászszertartások is. A második fejezet a családéletet ecseteli, kezdve az eljegyzéstől, egészen az örökséget szabályozó intézkedésekig. A harmadik fejezet a szolgák és rabszolgák állapotainak van szentelve, a negyedik ismét az alkotmány kifejlődésének, kezdve az atyai hatalomtól, mely annak csiráit foglalja magában, egész a királyokig, s ezek hivatalnokaiig. Majd áttér (ötödik fej.) a biráskodás, az egyes büneseteknek megfelelő büntetések rajzolására; azután végezetül (hatodik fej.) a hadviselés kérdésére, ahol igen érdekes feljegyzéseket találunk a héber katonaságról, fegyvereikről a hadi zsákmány elosztásáról stb. ide tartozó részletről. Mint a tartalomnak eme futólagos áttekintéséből is látható, mindazt, amit egy archaeologiában kereshetünk, Sch. ezen utolsó munkájában megtalálhatjuk, és pedig alaposan megirva, az illető szentirási helyek folytonos és pontos idézésével ellátva.

A könyv kiállitása szintén igen gyakorlati, amennyiben a fejezetek főczimein kivül, minden uj kikezdésnél az illető pontban foglalt themák is röviden jelezvék, — a könyv végén pedig egy, az egész munkára kiterjedő betürendes s igen pontos tárgymutató található, mely a hosszas keresgélést egészen fölöslegessé teszi. Az egész a Herderféle theologikus könyvtárba méltán beleillik.

Dr. Kereszty Géza.

Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Sitte u. Cultur. Durch Fr. Albert Maria Weiss, O. Pr. Zweite Auflage. Erster Band. Der ganze Mensch. Freiburg. Herder. 8. r. 843. l.

Ezen mü lassú léptekkel tette meg körutját a világban; több év kellett hozzá, hogy az első kiadás elfogyjon,

s első része ismét egy 843 lapot számláló vaskos kötetben jelenjen meg a könyvpiaczon. Meglehet, hogy épp e vaskossága okozza lassuságát; a modern világban szinte valami horrorféle érzelem képződött a vaskos könyvek ellen, aminthogy ugyancsak ez számüzte a foliókat. Egyrészt a tárgy bősége és természete, mely nem enged iskolai terminologiát, amennyiben sok társadalmi és erkölcsi tényt, bonyolult kulturfejlődést, a benső élet, az erény és bün ezer tényezőinek magyarázatát öleli föl, — másrészt a szerző irálya, mely minden késztetés és megszoritás nélkül bőven áradozik, okozza a kötet terjedelmét.

A mü érdemére térve megjegyzem, hogy az enemü kisérletek a világirodalomban ritkák; nem mintha nem volna több apologiája a keresztény életnek és tannak; az erkölcsi szempont már is győzelmesen kiemelkedik az első századok apologiáiban, és soha sem lehetett keresztény apologiát irni, anélkül, hogy a kereszténység áldása és boldogitása az erkölcsi világban föl ne ragyogjon, — hanem systematice csakis erkölcsi szempontra állitani egy apologiát, összehasonlitani a keresztény kulturát minden más kulturával, szembeállitani az embert a kereszténynyel, magát a kereszténységet mint kulturát fölfogni, — erről mondom, hogy ritka kisérlet. Ilyen kisérletet mutat be nekünk P. Weiss. Mély ismerete az emberi életnek és történelmének, azután meg ugyancsak mély ismerete a kereszténység által megalkotott, megszentelt s boldogitott bensőséges lelki világnak s e lelki világ nyilvánulásainak külre, vezeti e müben a tollat. A föladat óriási lévén, szerző négy kötetre osztja tárgyát, melyek közül beérem a jelen első kötet tárgyának ismertetésével.

Az Isten nélkül megalakulni akaró «emberi» kulturával szemben, mely a pogány humanismus, a szerző kimutatja, hogy a kereszténység semmivel sem ellenkezik, a mi emberi, hogy a keresztény erény nem ellenkezik az emberi erénynyel, hogy minden emberi érzelmet felölel, sőt megszentel és tökéletesit. E részben még nincs szó a természet fölemeltetéséről a kegyelem rendjébe, nem, ez a következő kötetekben fog tárgyaltatni, itt a kereszténység csak mint

tan és kultura jön szemlélet alá. Semmi más kultura nem karolja föl az egész embert ugy, hogy mindenben természetes erőit kiképezze s ez erőknek megfelelőleg az embert fölsegitse; a kereszténység pedig nemcsak, hogy nem bénitja az ép természetet, hanem fölveszi alapjául mindannak, mit az erkölcsi világban létesiteni akar. «Nem átalljuk azért kimondani, hogy aki egészen keresztény akar lenni, annak kell, hogy egész ember legyen vagy hogy félreértést elkerüljünk, hogy valaki addig nem lesz igaz keresztény mig nem igaz, teljes ember, és hogy csak az által küzdhetjük föl magunkat igaz, teljes emberekké, csak az által tehetünk szert valóságos «humanitásra,» hogy a keresztény erényt életelvünkké emeltük.» Nincs itt még szó a természet és kegyelem viszonyáról, hanem csak a természetről s az emberről azon két egymással szembeállitott fogalom szerint, melyet maguknak róluk egyrészt a bölcsészet másrészt a kereszténység képeztek. Szétszedi a keresztény tant és kulturát alkatrészeire, s ez alkatrészek közül a természetes elemeket összehasonlitja a nem keresztény kulturákkal; az összehasonlitásból kitünik, hogy a keresztény tan minden való, igaz emberit ki nem zár, sőt föltételez, hogy azután mindazt, mit a természetes ész tökéletlenül ugyan, de részben mégis fölismert, a természetfölötti rend sajátos eszközeivel betetőzze.

Ezen általános tervet három főrészben valósitja meg; az első szól «az egész ember erőiről,» a második «az egész ember czélja és utjáról,» a harmadik «az egész ember czéljához vezető utnak fokozatairól.» E három főrészt 24 előadásra osztja. Az első hét sorba veszi a természet erőit, az értelmet, a lelkiismeretet, a szabadakaratot, a szenvedélyeket, a kedélyt, az érzelmeket; a következő tizenegy előadás mélyen bevezet az ember bensőségébe, hol a czélravaló törekvés az embert, a humanitást, a vallást, az erényt csodálatos kölcsönös viszonyokba, árapályba, hullámzásba hozza. Mily jól és fölvilágositólag hat itt a komoly, logikus gondolat! A férfias erő szendeséggel mérsékelve és női kitartás által kiegészitve, a nő kelleme megnemesitve, gyöngesége megerősitve: ez hangulata a keresztény erénynek. A keresz-

tény erény epikus és tragikus szépséggel bir. Nem másolat, hanem eredeti; s nemcsak tanitója van, hanem megtestesült előképe, mit soha semmiféle kultura meg nem kisértett, hogy magában necsak tant, hanem emberi hus és csontban megtestesült eszményt is fölállitson. Ez az «Ecce homo!» A harmadik rész hat előadásban bemutatja az egész ember czélratörekvésének fokozatait, az elhatározást, az egész tett és egész odaadás elszántságát, az erényért vivott küzdelmeket, az erényes jócselekedetek rendezés által való tökéletesitését, a «kisszerü,» «jelentéktelen» qualifikáczió kizárását az emberi cselekvés köréből, hogy mindezek után fölemelkedjünk s lehulljon szemünkről a lepel, mely az «egész embert» eltakarja.

A fölfogás nagyszerüségével kevés mü versenyezhet. Tervet, rendet, egységet teremteni az erkölcsi világba és millió mozzanataiba, ez a jelenkor nagyreményü, de a fiatalság hóbortjaitól nem ment tudomány föladata. Az ellenség is ugy viselkedik. Nem támadja most már syctematice a hitet, mint akkor, midőn támadásai egy oly müvet voltak képesek provocálni, milyen a «Summa contra Gentes»; most inkább csak az erkölcsre a keresztény életre irányozza nyilait. Hogy mennyire divatos ez utóbb emlitett küzdelem, arról az irodalom változatos, de egy irányban mozgó termékei tanuskodnak, melyek mindenféle változatban ugyan azt hajtogatják ugy belül, mint a czimlapon: Az erkölcsök története, a civilisatio befolyása, a kultura kezdetei, a civilisatio eredete, általános müvelődési történet, a németek, az oriens, a római császárok korának kulturtörténete, melyek mind csak oly nemes és jellemes irányban hatnak mint kevesebb tudományos szemkáprázattal az effélék: a Serail titkai, a szász udvar titkai, Páris, Berlin titkai. Az ilyen müvelődéstörténeti irány ellen, mely csak a dögöt keresi és a bünt s amellett a kereszténységet sehol sem találja föl, vajmi szükséges egy szigoruan tudományos müvelődéstörténeti buvárkodásnak utat nyitni s azt lehetőleg magas szinvonalra emelni, amiben közremüködhetik minden figyelmes szemlélője az egyesek és a nép életének. *Dr. Pethő.*

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(*Miután a „tudomány“ mindenütt kothurnusban jár,*) s minden embert avval ütnek agyon, hogy állitása a «tudománynyal» ellenkezik, utat kell törnünk azon végzetes nézetnek, hogy a «tudományra» nagyon ráfér az alázat s hogy amennyiben nagyképü, annyiban nem egyéb, mint a felsülések lánczolata. Ez állitásunkat élénken exemplifikálhatjuk. Századunk elejéig merő lehetetlenségnek hitték, hogy az égből kő vagy plane köeső essék a földre. A nagy meteorkőről, mely 1751-ben Zágráb mellett esett a földre igy irt Stütz a bécsi tudós tanár 1790-ben: «hogy az a vas az égből hullt alá azt 1751-ben még Németország fölvilágosodottai is elhihették, *lévén akkor köztünk nagy a bizonytalanság a természetrajzban és fizikában. Ez a mi korunkban nem volna megbocsátható, ha valaki az ily meséket valószinüknek tartaná?* Több muzeumból a meteorköveket ki is dobták, «nehogy nevetségesekké tegyék magukat.» Ugyanazon 1790-ben a francziaországi Iuillac mellett hullott le egy meteor és a város Maireje 300 szemtanu aláirásával ellátott jelentést küldött be az Akadémiának. Azonban az Akadémia a «tudomány» fönségétől ihletve szánalommal tekintett le a Mairere és irományára. Bertholon előadó mondta, sajnálni kell a községet, melynek oly ostoba Maireje van, hogy ily meséket is elhisz. «Mi szomoru látvány, ezek szavai, hogy egy hatóság jegyzőkönyvileg bizonyit népmondákat, melyeket csak szánalom illet? Mi megjegyzést tegyek az ily jegyzőkönyvre? A müvelt olvasó magától jön rá valamennyi ideillő észrevételre, amikor *az elvitázhatlanul hamis ténynek*, „*a fizikailag, lehetetlen tüneménynek* ezen hiteles okiratát olvassa.» Valamint a szegény Maire-t ugy nevettek ki akkoriban minden embert, ki a magas Akadémiától eltért

szerény nézetében. Sőt a különben szerény Deluc A. azt is mondotta hogy, ha az ilyen kő lábai elé esnék, nem tagadhatná ugyan, hogy látta, de el nem hihetné. Vandin is mondotta, hogy az ily hihetlen dolgokat inkább el kell tagadnunk, mint magyarázatukba ereszkednünk. Ez volt nézete a franczia Akadémiának, mely akkor a tudományt korlátlanul dominálta. Manap a «tudomány» máskép beszél; nemcsak elismeri a kőeső lehetőségét (lásd Józsue kőesőjéről szóló közleményt. M. Sion 1887. Májusi füzet), de ki is számitotta, hogy a föld fölületén e tünemények száma évenkint megüti a 700-at. A nap melegét beléhulló meteorkövekkel pótoltatják; sőt némelyek még a hold sebesedését is reá s a földre hulló meteorokkal magyarázzák. Még az életcsirák földre szállitásával is akarnák a meteorokat megbizni.

Az erkölcsök sülyedése a harmadik respublica felekezetlen (= vallástalan) tanitóindl. A modern szellem nem akarja belátni, hogy vallás nélkül nincs erkölcsös nemzedék. Hiába mondjuk neki, hogy valamint minden törvénynek, ugy az erkölcsi törvénynek is szükségképen sanctióval kell birnia, különben nem törvény; hiába ismételjük, hogy az erkölcsi törvénynek egyedül a vallás adja meg a szentesités védő bástyáját, midőn őrének bemutatja a mindentudó és mindenható Istent, ki a jókat megjutalmazza és a gonoszokat megbünteti. Hogy tehát meggyőződjék a liberális korszellem, mikép Isten félelme kezdete a bölcseségnek vagyis végczélunkra irányitott erkölcsös életmódnak, vegye kezébe a büntények statisztikáját. «Gyümölcseikről ismeritek meg őket.» Mi a felekezetlen tanitók sorából, kiknek mint nevelőknek az erkölcsiség magasabb niveauján kellene állaniok, mutatunk be néhány gyümölcsöt a felekezetlenség, laicizálás és saecularizálás kertjéből. Lejeune 33 éves felekezetlen tanitó Saint-Léger-ben Franciaországban, arról vádoltatott a beauvaisi bíróságnál, hogy nevelés-oktására bizott kis leánygyermekek szemérmét többször a legalávalóbban megsértette s a bíróság meggyőződött a *független moral apostolának vétkességéről.* Lejeune nyolcz évi kényszermunkára itéltetett.

Egy másik felekezetlen tanitó, 25 éves, kinek neve François József-Armand-Emil, s a ki alkalmazva van a Golancourt-i állami iskolánál, az Oisi törvényszék által négy évi börtönre itéltetett, mert 13 éven aluli iskolás kis leánykákat sértett meg állati aljassággal. A lavali törvényszéknél ült a vádlottak padján M*** Ágoston Henrik felekezetlen állami tanitó Saint Michel-la-Roë-ban; e nyomorult ugyanazon vétség miatt öt évi börtönre itéltetett. Ilyen esetet még többet is hozhatnánk annak bizonyitására, hogy a felekezetnélküli (vallásnélküli) iskola az erkölcstelenség melegágya. De mit törődik a szabadkőmives liberálismus azzal, hogy a népet anyagilag erkölcsileg tönkre teszi, ha pártfeleit az adozók rovására hizlalhatja; mit törődik a szektarius naturalismus az erkölcsiség sülyedésével, ha Krisztust az elmék és szivekből kiszorithatja?! A szabadkőmives uralom alatt Franczia ország évi deficzitje 600 millió frank, összes állami adóssága 6 milliárd, daczára annak, hogy az adóprés folyton müködik; tanunk erre Amagad Cantali képviselő. A departement-ok és több mint 28000 communes szintén nyakig usznak adósságban. S ime, azzal vigasztalják az adózó népet, hogy Istenét dethronizálják, gyermekei lelkét megmételyezik, hitetlenné s erkölcstelenné teszik. Hanem hát reákczio, klerikalizmus ultramontanismus még mindig nagyobb rémek mint a végrehajtó és az éhség, mint az anyagi és erkölcsi krach!

(*Katholikus egyetem Észak-Amerikában.*) A «Catholic Wold» tudósitása szerint 800,000 dollár (= 1·600,000 frt.) folyt be eddigelé az Észak-Amerikában felállittatni szándékolt katholikus egyetem javára. Ez összeghez legujabban a következő adományok járultak: *Drexel* testvérek Philadelphiából 50000 dollár; *Andrews* testvérek Baltimoreból 50 ezer dollár; *Stumm* Patrik Philadelphiából 20000 dollár; *Reynardes* asszony 10000 dollár; egy magát megnevezni nem akaró uri egyén sz. Franciscóból 50000 dollár; ezenkivül több kisebb-nagyobb adománynyal gyarapittatott az egyetem alaptőkéje. E nagy áldozatkészség lehetővé teszi, hogy a jövő tanévre két egyetemi szak már megkezdendi

müködését. Érdemesnek tartjuk ezen adakozásokkal szemben megemliteni, hogy a Salzburgban tervezett kath. egyetem javára eddigelé mindössze csak 35000 frt gyült egybe! holott Észak-Amerika katholikusainak száma alig teszi $^1/_3$ részét Ausztria katholikus lakosságának.

(*A britt muzeum legujabb kincsei.*) Azon kincsek között, melyeket e világhirü muzeum a jelen év folyamán szerzett, külön említést érdemel két biblia. Az egyik georgiai nyelven, Moszkvában nyomatott 1746-ban Bachtang király fiának, Bakar herczegnek költségén. E forditásból mindössze 10 példány létezik a világon, a többi mind elégett Moszkvában 1812-ben. A forditás maga pedig az egyetlen, mely e nyelven létezik. — A másik biblia egyetlen példánya azon örmény nyelvü bibliának, mely 1666-ban Amsterdámban nyomatott és számos képpel van diszitve. — Ritkaságok a muzeumnak az idén szerzett következő kincsei is: egy örmény zsoltárkönyv. Nyomatott Velenczében 1565-ben; továbbá Parker érseknek egy ritka munkája 1572-ből; végül egy pergamentre nyomott Missale a sevillai egyházmegye számára. Ez utóbbi valódi remeke a régi spanyol nyomdászatnak.

(*Apró hirek.*) Hollandiában virágzik a katholikus hitélet. 35 éve annak, hogy IX. Pius visszaállitotta ott a hierarchiát; ez idő óta Hollandiában 416 uj kath. templom épült, 136 pedig megujittatott; 134 uj jótékonysági intézet keletkezett, melyekben 14000 szegény és beteg ápoltatik. Épp oly bámulandó a katholikus tevékenység az iskola terén, a katholikus iskolákban 165000 gyermek nyervén oktatást-nevelést. Ez mind az *egyleti* élet eredménye. Bár nálunk is keletkeznék egy országos katholikus iskola-egyesület, nem volna annyi gyermek odavetve a szabadkőmiveseknek.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

GUIZOT, B. EÖTVÖS, TREFORT ÉS A KERESZTÉNYSÉG.

(Adat az ujabb hazai korszellem megvilágitásához.)

Irta Dr. DUDEK JÁNOS.

(Folytatás.)

A keresztyénség nem támaszkodhatott valamely külön országra, külön állam polgárságára, vagy külön néptörzsre.[1] Mindenki, a ki magát elnyomottnak, hontalannak érezte, s a ki azon meggyőződésben élt,

[1] Erre egyáltalán nem is volt szüksége. Kimért területre, külön országra szoritkozott a zsidóság; mert Isten rendelése szerint az ó-világban, a pogányság közepett az egy igaz Istenben való hitet és a világ Megváltója eljövetelének reményét kellett fentartania, valamint ugyanazon időben a pogánysságnak sok tévedése és szellemi tehetetlensége érzetében meg kellett érnie arra, hogy a magára hagyatott ember elégtelenségét és igy fensőbb segély szükségét belássa. A Krisztus által megalapitott kereszténység az összes emberiség vallása: elmenvén tanitsatok minden nemzeteket, ez a kereszténység rendeltetése, mely minden országra, minden állam, minden néptörzsre kiterjed; mert attól származik, a kinek hatalom adatott az égen és a földön. — A ki egy sorba állitja a kereszténységet a zsidósággal, a felállitott párhuzamot a végletekig viszi; az minden másról beszél, de a történelmi kereszténységről nem; mert annak lényegét nem ismeri.

hogy Rómának vaspálczája alól e földön nem vonhatja ki magát, egyenlő vágygyal tekintett azon világ felé, hová az elnyomónak hatalma nem terjed s magát e világ polgárának tartotta.[1] Minden elnyomottnak eszménye a szabadság s igy a keresztyénség is szükségkép a szabadság elveit állitotta fel. Egyetemesnek kellett annak lenni, amint az elnyo-

[1] Igaz, hogy a keresztények mindennemü üldözésnek voltak alávetve, de a kereszténység első két századából fenmaradt iratok egészen más helyzetben mutatják a keresztényeket, mint azt az olvasó Eötvös rajza után gondolná. Eltekintve az ellenmondástól, mely a rendkivüli elnyomatás állapota és azon állitás között van, hogy a kereszténység «mert birodalmát nem e világból valónak mondotta: éppen ezáltal biztositott magának teljes függetlenséget, éppen azért követhette fejlődésének első századaiban ösvényét szabadon:» a kereszténység társadalmi befolyása igen is jelentékeny volt mindjárt az első időben s nem áll az, hogy a keresztények: mivel nem remélhették, hogy bilincsektől megszabadulnak, — nem is törekedtek e czélra. Eltekintve a számos apologiától, melyeket a kereszténység jelesei intéztek a császárokhoz, ha egy Seneca azt mondja (Apud s. August. Civ. Dei l. 6. c. 11.): «a gonosz nemzetségnek hatalma annyira érvényesült, hogy a legyőzöttek a győzőknek törvényt szabnak» beszél a keresztényekről; ha az ifj. Plinius azt irta császári urának, Trajánnak: «Jónak tartottam a további teendők iránt tanácsot kérni a veszélyben forgóknak száma miatt; nemcsak a városokat, hanem a helységeket és a falvakat is a keresztény babona mételye járja át; az istenek templomai közel vannak az elpusztuláshoz; az istenek tisztelete régen elhanyagolva» (l. az egész levelet Hurter opusc. Patrum t. 19. Additamentum): akkor a római társadalomban mindjárt a kereszténység első idejében forrongásra, az eszmék oly küzdelmeire kell gondolnunk, amilyeneket nem idézhetnek elé olyanok, a kik összetett kézzel néznek az égre s sztoikus lemondással várják a halált.

más vala, mely alatt keletkezett[1]; s éppen mert nem ellenségesen lépett fel az állam irányában és nem törekedett engedélyeket nyujtani ez institutióiban a hittannak: ez oknál fogva fejlődött ki az államtól teljesen függetlenül [2]

[1] Ime a keresztény szabadság — Eötvös felfogása szerint! Mit kell tartani e szabadságról, mire irányult, mi volt az eszméje? Olyan tartalmuak voltak-e ezen szabadság *elvei*, mint a milyeneket az ó-korban a rabszolgák állitottak fel, midőn uraik ellen fellázadtak, hogy ujból elnyomassanak? Olyanok-e, mint a milyeneknek neve alatt az ujabbkori forradalmak vivattak? — Nem. Egyik sem a kettő közül. Eötvös azt mondja, hogy a keresztények által felállitott szabadság nem lépett fel ellenségesen az állam irányában. Az individuális szabadság és az egyéni önállás után törekvést a barbároktól származtatja mind Eötvös, mind Trefort, tehát ez a szabadság is később jött be a civilisatióba. Egyet tudunk ennek a keresztény szabadságnak a jellemzésére, hogy az elnyomás alatt keletkezett; tehát nem volt folyománya a keresztény tanoknak, hanem külső, esetleges körülmények hozták azt létre; az elnyomottak közül senki sem lázadt föl; hanem egyenlő vágygyal tekintett *azon világ felé*, hová az elnyomónak hatalma nem terjed s magát e világ polgárának tartotta. Mi lehetett más e szabadság, mint az esztelen rajongás egy neme: az adott leirás után másra nem gondolhatunk. Hát igy szolgáltatnak igazságot — a kereszténységnek?!

[2] Ez a mondat egy oly logikai galimathiász, a milyet még tudva és akarva is nehéz elkövetni. Az az egyetemes ker. szabadság, melyet a fennebbiekben tanultunk megismerni, amely nem lépett fel ellenségesen az állam irányában, függetlenül fejlődött ki az államtól, azért mert az állam nem törekedett institutióiban engedélyeket nyujtani a hittannak. Hát már most az a szabadság, alias rajongás ugyanaz volt e hittannal? A rajongás másképen nem is fejlődhetik ki függetlenül az emberben, mintha az állam enge-

Utóbb is, midőn uralkodó vallássá vált a kereszténység a római birodalomban, *szintén* nem volt képes rögtön átalakitani az állam mindazon viszonyait, melyek ellenkezésben állottak némi tanaival.[1] Bármi kö-

---

délyt nyujt institutióiban a hittannak? Az emberek — mint emberek — tudtommal — minden institutio és minden engedély nélkül szoktak rajongani.

[1] Ezzel az «Utóbb is», a melyet nem előzött meg az «Előbb is», kezdődik a kereszténység második korszaka: a kereszténység ime, ha mindjárt utóbb is, uralkodó vallássá vált s hogy «szintén» nem képes rögtön átalakitani *az állam* mindazon viszonyait, melyek *ellenkezésben* állottak *némi* tanaival. Hogyan jutott ehhez a kereszténység?! Eötvös eddigi előadása szerint az a keresztyénség, melyet ő ismertetett meg velünk, ilyen jó sorsra nem kerülhetett. Eötvös keresztyénsége, összevéve mindazt, a mit róla mondott: mindenre való volt, csak arra nem, hogy valaha a római birodalom vallásává váljék oly értelemben, hogy ő alakitsa át az állam viszonyait, vagyis hogy egy uj állam alapjait rakja le. A keresztyénség — Eötvös szerint — az állam körén kivül keletkezett; tanait az elnyomás alatt fogalmazta (Nero, Trajan, Decius alatt?) minden tekintet nélkül a már létező vagy a még alkotandó államokra. Másrészt pedig nem törekedett arra, hogy bilincseitől megszabaduljon és az állam nem törekedett helyt adni institutióiban a hittannak. Ilyen körülmények között, hogyan győzhette le azt az ősi vallást, melynek léte az államével egybefolyt, hogyan győzhette le magát az államot? Miután pedig tényleg a kereszténység uralkodó vallássá lett — következik, hogy az kezdetben is egészen másképen nézett ki, *az egészen más kereszténység volt, mint a melyet Eötvös rajzolt*: hogy az a kath. kereszténység volt, az az élet- és társadalmi elv, mely az egyház utján elárasztotta s meghóditotta a világot, a mint azt majd közelebbről is meg fogjuk ismerni. *Ezzel megmutattuk, hogy Eötvös ellenmond önmagának, s hogy keresztyénségét nem tudja bevezetni az államba; azért, mert ke-*

vetkezetlennek látszik, hogy miután egy nagy birodalom valamennyi lakosa elfogadott bizonyos vallási elveket, azoknak alkalmazása más világra halasztassék;[1] mégis, — hogy a létező államnak összes alkatát

---

resztyénsége nem a történelmi, Krisztus alapitotta kereszténység. Igy bünteti meg azokat, a kik elferditik a kereszténységet, — a logika.

Eötvös talán az ellenmondásra nézve is egy véleményen volt Guizot-val, a ki megengedte magának azt az állitást, hogy «semmi sem hamisitja meg inkább a történetet, mint a logika.» (I. 160. l.) Az illető helyen Guizot beszél az egyházi hitkényszerről, de ellenmondásokba keveredik, s azokat ugy egyenliti ki, hogy megszidja a — logikát. — A civilisatio elején ilyen «kis passzió» nincs megengedve, mert ott olyan fontos történelmi tényekről van szó, hogy minden hiba — veszedelmes történelemhamisitás.

[1] Érdekes egy beszéd ez. Ráoktroyált «egy nagy birodalom valamennyi lakosára» természetesen a könyvében oly keresztyénséget, oly vallási elveket, melyeknek *alkalmazása* más világra halasztatik és azután saját alkotásán — megbotránkozik. Ugyan ki követte el azt a következetlenséget, a mely oly feltünő? «egy nagy birodalomnak valamennyi lakosa?» vagy Eötvös? Különben itt szólja el magát világosan; a mennyiben jelezi, hogy a kereszténység oly vallás volt, oly elveket foglalt magában, a melyeknek *alkalmazása* a más világra halasztatik, tehát a melyek a földet nem érintik. Igen ám, de ezt a mondatot megelőző és követő sorok, a melyek Eötvös sorai, a keresztyénség elveinek ezt a természetét, alkalmazásuknak a más világra halasztását megczáfolják. Előzőleg azt mondja, hogy a kereszténység midőn uralkodó vallássá vált «szintén» nem volt képes rögtön átalakitani az állam viszonyait; a közvetlenül következőkben meg azt, hogy a keresztyénség egy elv mögé bújt, hogy a létező államnak összes alkatát megóvja a rögtöni feloszlástól. Ha ugy volt a dolog, akkor e vallás elvei nagyon is alkalmaztattak itt a földön; mert az a római

megóvja a rögtöni feloszlástól, — a keresztyénségnek ezen elv mögé kelle vonulnia: istennek országa nem e földről való.[1]

Az egyházra nézve innen azon előny keletkezett, hogy ugyanazon elv következtében az ő függetlensége is elismertetett, s feljogosittatott, hogy a rabszolgaságot és minden egyenetlenséget az emberi tökéletlenség szomoru következményeként eltűrve a szellemi egyenlőséget és szabadságot, mint az emberiség legmagasabb czélját hirdesse s legalább a gondolat mezején folyvást ellenmondhasson az államnak s magát nem egyes állam, hanem az emberiség közös vallásának tekinthesse.[2]

---

birodalom nem a más világon létezett, de ott székelt hatalma a szép Itáliában. *Denique a történelem tényei kérlelhetlenül visszakövetelik azt az igazi, történelmi kereszténységet, a mely azokat alakitotta.* Van a történelemben is logika s mit mond erről Brunner: Die Logik ist eine sehr schneidige Maschine: was ihren scharfen Messern nicht ausweichen kann, wird unbarmherzig zerschnitten.» Die vier Grossmeister der Aufklärungs-Theologie. 1888. 198. l.

[1] Mily hatalmas lett tehát a keresztyénség? az állam érdekében saját elve mögé kellett vonulnia. Nagyon naiv ez az állitás egy soha sem létezett korszakról, kár, hogy évszámokkal nem jeleli, mikor történt ez? Nagy győzelmeket aratott ugyan a kereszténység az emberiség javára a pogány institutiók felett, de odáig, mint Eötvös mondja, soha sem jutott. Nehezen, igen számos akadály leküzdésével és lassan — de mindjárt a kereszténység kezdete óta folyt az átalakitás munkája; elveket valósitott, de elvek mögé soha sem bujt a kereszténység. A mi pedig az emlitett elvet illeti, annak az értelme — mint látni fogjuk — olyan, hogy a mögé vonulni — lehetetlen.

[2] E pontban körülbelől *minden foglaltatik, a mi a keresztenységből, később az egyházból* (e megkülönböztetés-

Ezen viszonyból szükségkép e két eszme származott: önálló egyház az állam mellett[1] és minden embernek tökéletes egyenlősége Isten előtt. Mindakét fogalom tagadja a leglényegesebb elveket, melyeken emelkedett az ó-kor valamennyi állama. Azon pillanatban, midőn e fogalmak általánosakká lettek,

---

nek Eötvösnél fontos jelentősége van) *az európai civilisatióba átszármazott.* Ismét feltünő az eszmemenet. Az előző pontban a kereszténység a hatalom, melynek az állam érdekében elv mögé kell vonulni; e pontban meg az áll, hogy az egyház függetlensége ismertetett el s ő jogosittatott fel. Ki által? Másodszor mire jogosittatott fel? Hogy a rabszolgaságot s egyenetlenséget *eltürje*; a *szellemi* egyenlőséget és szabadságot hirdesse, hogy *gondolatban* ellenmondhasson az államnak, hogy magát az emberiség közös vallásának tekinthesse. Ugyan hogyan lehet ilyen képtelenségeket állitani? Minek ez az erőlködés, minek ez a mesterséges eltorzitása a kereszténységnek?

Az a protestáns Guizot, a kitől Eötvös csak a jót, a kereszténységre méltányosat nem akarta eltanulni, legalább ennyiben szerepelteti az ő keresztyénségét a civilisatióban: «Egy erkölcsi befolyás jelenléte, egy isteni törvény fenntartása, — és a világi hatalomnak az egyházi hatalomtóli elválasztása, ez azon három nagy jótétemény, melyet a keresztény egyház az V-dik században az európai világba elterjesztett.» (I. 66. l.)

[1] Guizot másképp fogja fel a dolgot: «Hogy magát ez ellen (szenvedély és erőszak ellen) védhesse az egyház egy elvet hirdetett, *melyet már a birodalom alatt is, habár feliletesen felállitott*, — az egyház és világi hatalom elkülönitését, és kölcsönös függetlenségöket. Ezen elv védelme alatt élt az egyház szabadon a barbárok oldala mellett.» (I. 165—6. l.) Tehát az egyház állitotta fel ezt az elvet. Cuique suum.

lehetetlenné vált az ó-kor államainak helyreállitása[1], bármi dicső emlékek (!) és remények (!) csatlakoztak is hozzájok."

Ez volna tehát — Eötvös szerint — a kereszténység szerepe a nyugat-Európai civilisatióban. A lehető leggyengébb és legjelentéktelenebb szerep. Állitólag két eszmét szolgáltatott: az önálló egyház eszméjét az állam mellett; de micsoda eszme ez? Vajjon az az *önálló* egyház erkölcsi ellensulyozója lesz az állami hatalomnak, nehogy absolutismussá fajuljon? Nem. Eötvös szerint ez az egyház csak arra lett feljogositva, hogy legalább a gondolat mezején folyvást ellenmondhasson az államnak. Tehát ugy magában, csendesen, nehogy valaki meghallja; s erre is csak feljogositották; bizonyosan ennek az eszmének mintájára készült az az Eötvös korában annyit hangoztatott szóllam is „szabad egyház a szabad államban."

A másik eszme lett volna: az emberek tökéletes egyenlősége Isten előtt; de milyen civilisatori eszme ez: ha abból itt a földön semmi sem jött alkalmazásba? Hiszen azt mondja Eötvös, hogy az egyház feljogosittatott, hogy a rabszolgaságot és minden egyenetlenséget az emberi tökéletlenség szomoru következményeként *eltürje!* Ez a két eszme tehát reális értékére nézve annyi mint semmi. Oly benyomást tesz Eötvös ezen egész előadása az olvasóra, mintha nagyon a kedve ellen lett volna, hogy a kereszténységnek is egy kis részt kell juttatni a civilisatio munkájában. Azért megfosztja őt isteni eredetétől, irói mesterfogásokkal homálylyal veszi körül egész lényét, a földre sem engedi lépni s a midőn végre lehetetlen tőle a földön, a római birodalomban

[1] Nemcsak ez a két fogalom döntötte meg az ó-kor államait; hanem a Krisztus által alapitott kereszténység uj világnézetével, az egyedre, a társadalomra, az államra vonatkozó uj tanaival.

egy kis helyet megtagadni: akkor olyan eszmék képviseletében állitja őt az olvasó elé, a melyek a civilisatioban sem nem szoroznak, sem nem osztanak.

Mind Eötvös, mind Trefort, a kinek ugyanez a felfogása, a kereszténység civilisátori hatásainak méltatása tekintetében nagyon alatta állanak a protestáns Guizotnak, a kitől ugyan eltanulták a protestáns nézetet a kereszténység eredetéről, de midőn ez a kereszténység további pályáján a tények által legyőzetve elismeréssel szól az egyház civilisátori működéséről, — ott már nem követik, hanem ignorálják.

A mi jóravaló eszme van az európai civilisatióban, *azt mind Eötvös, mind Trefort egyrészt a római* civilisatióból, másrészt a barbár germánoktól származtatja; *az egyenlőség, a szabadság, a fensőbbség* és az alattvalók viszonyainak szabályozása, az egyéni önállás utáni törekvés, a haladás eszméje — mind ezektől származnak. Trefort elragadtatással szól a római és a germán elemről az uj civilisatióban. ‚De a legnagyobb s legerősebb elem a római elem.' Az egyházról beszéltében azonban elkomolyodik s csak annyit mond: „Az egyházi hatalom befolyást nyert az államban a világi dolgok vezetésében, s a gondolat fix formákat nyert *s e formákban a mai napig a szabad gondolatokkal szemben akarja befolyásolni az államot.* (J. mű 99—100. l.)

Ez intéző hatalmi köreinknek jelenlegi felfogása a kereszténységről; ebből kiki megértheti maguktartását a katholiczismussal s intézményeivel szemben. Ez az az antikeresztény világ meghonositva Magyarországon. — Végezvén az előadottakban a nyugat-Európai civilisatio első elemével: a keresztyénség eszméivel, folytatólag tárgyalja Eötvös *a másik két elemet.* Az egyik azon állapotban keresendő, a melyben a római birodalom feloszlása idejé-

ben volt; a másikat azon népek erkölcsei és nézetei képezik, a melyek a nyugati birodalmat felbontották s uraivá lettek, — vagy mint Trefort mondja: a germán világ.

Ennek a két elemnek jelentősége az európai polgárisodásra annál inkább hivja fel figyelmünket; mert a kereszténység, mit első elem, Eötvös által eléadott természeténél fogva elvonatkozott a földi viszonyok befolyásától; a kereszténységnek, mint azt a II-ik kötet elején ismételten hangsulyozza, „elvei szerint minden tisztán világi viszonytól távol kell magát tartania," (6. l.) miután országát nem e világból valónak hirdeti.

Már pedig Trefort szerint: „A haladás és fejlődés eszméje a civilisatio fogalmának lényegét képezi." (J. mü 93. l.); Guizot szerint: „Ezen fogalmi nagy ténybe (civilisatio), két tény van értve, mely két feltételtől függ és két jelenség által nyilvánul, — a társadalmi tevékenység, — s az egyéni tevékenység kifejlődése által, — és a társadalom haladása és az emberiség haladása által. Mindenütt, hol az ember külső állapota terjed, emelődik, javul, mindenütt a hol az ember benső természete fényesen és nagyszerüséggel mutatkozik, ezen két jelenségre vezethető vissza minden és sokszor a társadalmi állapot nagy tökéletlenségének daczára — mondám — az emberi nem tapsol és kikiáltja a civilisatiót." (I. 24. l.) A polgárisodás az az ember földi viszonyaira vonatkozik, az egyéni és a társadalmi élet kifejlésében nyilvánul a haladás eszméje értelmében.

Ha tehát: „az uj európai civilisatio . . . *lényegesen* különbözik a régi világ civilisatiójától" (Trefort 94. l.) és „a haladás és fejlődés eszméje a civilisatio fogalmának lényegét képezi" (u. az), miután „a kereszténység elveinek *alkalmazása a más világra halasztatik*" (Eötvös I. 178. l.), annak daczára, hogy ez az uj civilisatio „keresztyén" (Eötvös II. 1, 4, 8.

lap): *alakulásának eszméi* csak a két elemből: *a pogány római és a barbár germán világ eleméből származhattak.*

Eötvös és Trefort az európai, általok is keresztyénnek nevezett civilisatiónak fejlődését tényleg kivették a kereszténység aegise alól; az ó- és uj polgárisodás közötti lényeges különbség nem zavarja őket, az inkább az időre, mint az eszmékre vonatkozik. Hiszen: „A történet nem kezdethetik meg ujból; a történet csak folytattathatik" (Eötvös I. 182. lap); „Mert a történet, mely mulékonynak tanusitja mindazt, a mit az emberek és népek alkotnak, egyszersmind azt mutatja, hogy e mulandóság okát a *fejlődés örök törvényében* kell keresni," „minden polgárisodás, bármi magasnak tetszett azok előtt, a kik élvezték, mindig csak *átmeneti* pontul szolgált valamely magasabb kifejlésre." (Eötvös II. 2. lap.) Ime a rationalista a pantheistával ölelkezik! S hogy kétségünk se legyen az iránt, miszerint az uj civilisatio, melyet különböztetésül az ó-koritól, keresztyénnek *nevezhetnénk*, (Eötvös I. 197. l. most már értjük, mit akar ez jelenteni!) csakugyan a fejlődés örök törvénye szerint a régiből alakult, megmondja azt szokott nyiltság szerint Trefort: „a legnagyobb s legerősebb elem az uj civilisatioban a római elem; s az uj civilisatio főleg a nyugati országokban mintegy *átalakitása* a réginek." (J. mű 100. l. Érdekes e tekintetben: Néhány szó a középiskolákról czikkének egy passusa is. I. mű 180. lap.)

Igy folynak össze a századok, az idő nagy kereke forog; a fejlődés örök törvénye szerint halad az emberiség; mert haladnia kell feltartóztatlanul; hogy a Gondviselésnek is van része az emberiség történetének menetében, mint ezt mesterök Guizot vallja (I. 28, 96.), hogy „a kereszténység nagyszerű *válpontja* volt a civilisatiónak," mint ugyanaz állitja

(I. 25. l.): arról a mi két kultur-történészeinknek nincs tudomása.

Ők a kereszténység civilisátori eszméi nélkül is képesek megmagyarázni az ujkori polgárisodás egész lényegét, kifejlését; mert nekik a történelem pragmatizmusáról egészen más felfogásuk van.

Hogy fogalmunk legyen erről a felfogásról, mely Hartmann „Philosophie des Unbewussten"-je mellett nem szégyenül meg, idézem Eötvösnek szavait a történelem korszakairól (II. 1—3. l.): „Ha igaz, — a mit, ugy hiszem, e munka első részében megmutattam, — hogy azon elvek, melyeket az államban valósitani törekszünk, azon értelemben véve, melyet nekik közönségesen tulajdonitunk, ellentétben állanak az összes keresztyén polgárisodás alapelveivel: el kell ismernünk, hogy ez elvek valósitása az államban nem lehetséges; vagy meg kell engednünk, hogy azoknak valósitása egész polgárisodásunk felbomlását vonná maga után, *mely utóbbi esetből azonban éppen nem következik, hogy tehát ezen elvek valósitása egyáltalában lehetetlen.*"[1]

---

[1] Hatalmasan ellenmond önmagának a doctrinair Eötvös! Az első kötetben bebizonyitotta, hogy: «Ha korunk vezéreszméit divatos értelmökben figyelembe veszszük, meggyőződünk: *harmadszor;* hogy azon esetben is, ha lehetséges volna ezen fogalmakat divatos értelmökben keresztül vinni, az emberiség nem fogná megnyugvását találni.» (I. 54. l.)

Az idézett szövegben pedig nem csak megengedi, hogy ezen elvek valósitása — divatos értelmökben — lehetséges, de — s ez a fő — azokban, a kik ezeket az eszméket divatos értelmökben megvalósitani akarják, oly embereket lát, «kik az emberiség számára uj ösvényeket igyekeznek nyitni» s kérdezi: nem fogja-e csakhamar — ezek miatt — polgárisodásunkat egy uj polgárisodás felváltani? — Ki tudja, mi van a fejlődés örök törvényében irva? Semmi: mert Eötvös fejlődési örök törvénye pantheista hóbort!

De ha maga Eötvös oly hosszasan bebizonyitja, hogy a mai vezéreszmék divatos értelmökben megvalósitva oly állapot létesitésére vezetnének, melyben az emberiség nem fogná megnyugvását találni, ha egy egész könyvben azt bizonyitotta, hogy a mai divatos eszmék régi szavakkal felpiperézve nem egyebek, mint az Európai polgárisodásunk alapeszméinek eltorzitásai: okos ember létére találhat-e ezen balga törekvésekben «uj ösvényeket» egy

A föld egy része sem oly virágzó, hogy a földi dolgok mulandóságára ne emlékeztetne. Miként tavaszszal is, mikor fejlődésnek indul s uj levelek és virágok diszitnek minden ágat, egyes kihalt növények és száraz levelek az előbbi évek elenyészett virágzási korát juttatják eszünkbe: ugy ébreszt a legáltalánosabb haladás korszakaiban is hasonló emlékeket a történet minden gondolkozóban.[1] Egészen elhagyatott vidékekben, Ázsia pusztáin és Afrika sivatagjain, sőt az uj világ őserdői közepében néha egy rég elenyészett miveltség maradványaira akadunk. A homoktengerből kiemelkedő magas oszlopsorok egy palotának romjai, melyek ma alig nyujtanak elég árnyat a magános pásztornak és kisded nyájának; roppant falak és utak maradványai, melyek a mindent átalakitó természet hatalmával évezredek óta daczolnak, sirhelyek, e legbiztosabb s gyakran egyedüli nyomai az emberi létnek, templomok, melyeknek istenei rég ismeretlenek, s melyek romjaikkal csak arra emlékeztetnek, hogy az ember mindenütt és minden korban fölfelé vetette szemeit, és azon óriási városok, melyeket puszta halmok alatt fedez fel a tudomány, anélkül, hogy az irásjegyeket, mikkel falaik fedvék, megfejteni tudná (az egyptomi és az assyr-babyloni emlékeket el tudják már olvasni!), mindezek ugyanazon komoly tanuságot hirdetik: miszerint semmi sincsen oly nagyszerű és dicső, a minek, ha lejárt az ideje, el nem kellene enyészni; s hogy minden polgárisodás, bármi magasnak tetszett azok előtt,

«ujabb, bekövetkezendő» civilisatióra? Vajjon igy alakul-e a civilisátió? Vajjon a civilisatió oly állapot-e, melyben az emberiség nem találhatja megnyugvását? «Quanta increduli credere debent, ne credant.» A keresztény világnézeten kivül ugy látszik az ember csak a pantheismus «örök törvényében» botorkálhat.

[1] Ha ezen szivhez szóló szép hasonlat szerint az emberiség nincs más törvényeknek alávetve, mint az ágak levelei és a kihalt növények, akkor magam is mindjárt beállok pantheistának. Csakhogy még most egy kis nehézséget okoznak Eötvös ellenmondásai.

a kik élvezték, mindig csak átmeneti pontul szolgált valamely magasabb kifejlésre. — Mert a történet, mely mulékonynak tanusitja mindazt, a mit az emberek és népek alkotnak, egyszersmind azt mutatja, hogy e mulandóság okát a fejlődés örök törvényében kell keresni, mely szerint bármely irányban csak addig haladhatunk, mig ez irányban tovább fejlődni lehetséges. *Ki tudja, hogy polgárisodásunk,*[1] *melyre oly büszkék vagyunk, nem áll-e hasonló átalakulás küszöbén; hogy nem közeledünk-e azon időhöz, mikor az emberiség, elérvén a jelen polgárisodás körében lehetséges fejlődés határait, erőszakosan tör uj ösvényeket, hogy hosszas küzdések után, miknek az akadályokba ütköző folyam módjára, engedni látszik, elvégre ismét diadalmasan folytassa utját?*

Azon meggyőződés tehát, miszerint bizonyos fogalmak csak polgárisodásunk elenyésztével valósithatók, azon veszélyekre figyelmeztet ugyan, melyek polgárisodásunkat fenyegetik; azt azonban, hogy ezen elvek valósitása lehetetlen, belőle következtetni nem lehet — s ha magunkat polgárisodásunk jövője iránt meg akarjuk nyugtatni, ezt csak ugy érhetjük el, ha a helyett, hogy azokat őrülteknek mondjuk, kik az emberiség számára uj ösvényeket igyekszenek nyitni, inkább azon kérdést tűzzük ki magunknak: vajjon polgárisodásunk csakugyan tulélte-e már magát s igy közelnek kell-e tartanunk a pillanatot, melyben jelen civilisatiónkat uj fogja felváltani?“ Vigasztalásunkra Eötvös ez utolsó kérdésre tagadólag felel.[2]

---

[1] Tehát az ó-kori civilisatiók és az európai akár keresztény, akár keresztyén civilisátió egy szinvonalon állanak? — Azokról az ó-civilisátiókról helyes felvilágositást nyujt Leroy Lajos: A történelem katholikus bölcsészete. 2 kötet. A budapesti növendékpapság forditásában 1872—3.

[2] Mint az idézett sorokból láthatjuk, Eötvös az európai civilisatio elemeinek fejtegetésénél nem a történész, de a pantheista bölcsész álláspontját foglalta el. Nem a tényeket veszi vizsgálat alá s nem is azokból következtet, hanem bölcseleti nézetét «a fejlődés örök törvényéről» viszi be a történe-

Miután a mondottakban közbevetőleg megvilágitottuk az állapotot, a melybe Eötvös és Trefort tolla alatt a kereszténységnek szorulnia kellett, a melyre nézve azonban a történelem hiven őrzi adatait s fentartja kérdését, mit akart Eötvös avval mondani: „Utóbb is, midőn uralkodó vallássá vált a kereszténység a római birodalomban, szintén nem volt képes rögtön átalakitani *az állam mindazon viszonyait*, melyek ellenkezésben állottak némi tanaival," és „hogy a létező államnak *összes alkatát* megóvja a rögtöni feloszlástól — ezen elv mögé kelle vonulnia: istennek országa nem e földről való?" — átmegyünk a másik két elem taglalására. Mit hagyott a római s mit adott a germán világ — Eötvös szerint — az európai keresztyén civilisatiónak?

a) Az ó-kor nemzetiségeinek megszünése és az önálló municipális institutiók utáni törekvés az, mit,

lembe; a mely nézet természetesen nem találkozik a történelem adataival, mert azok a szobatudós hajlékán kivül ott a világ szinterén a maguk valóságában folynak le. Azért részesült az az első elem: a kereszténység is oly különös bánásmódban. Az államon kivül létezett, majd be is jött az államba s még is az államon kivül maradt; most nem illett az örök fejlődési törvény keretébe. Trefort pedig hűségesen ismétli a nagy tudósnak, a ki «sokat gondolkozott,» tehát megbizható — ezen eszméit. Pedig sokat jelentenek azok. Polgárisodásunk össze van nőve a kereszténységgel. Ha jelen polgárisodásunk csakugyan egy másikkal felváltható — akkor a kereszténység is megszünik vele. De Krisztus mondta: «Ég és föld elmulnak, de az én igéim el nem mulnak.» A kereszténység absolut, befejezett vallás, melyet más vallás nem fog itt e földön felváltani. Mit mond ehhez Eötvös és Trefort? De hiszen ők bölcsészek! mit nekik a kereszténység. Különben maga Eötvös jelezte ez álláspontját: «Az egyes tapasztalatokat, melyekre az államtudománynak szüksége van, nem kell uj kisérletek által megszereznünk. Két évezrednél hosszab időszak, mely alatt egy, *a mienknek alapjául szolgáló* polgárisodás (a görög-római) fejlődését és felbomlását és a keresztyén (!) társadalom alakulását napjainkig kisérhetjük, tárva fekszik előttünk; s ezen tapasztalatok *helyes* felfogására és megitélésére *saját érzelmünkben* birjuk a kulcsot, olyat, minő semmi más tudományban nem áll rendelkezésünkre.» (I. 30. l.) Dehogy nem, ezt a kulcsot sokfelé használják és éppen ugy hamisitják meg vele pl. a természettudományokat, mint Eötvös az uj polgárisodás történelmét.

szerinte, a régi *római civilisatio* az uj-kori Európának hagyományozott. Guizot ugy véli, hogy Róma bukása után két elem maradt ránk: a municipális rendszer és a császárság eszméje (I. 57. l.) Trefort, — a ki legujabban nagyon belement a philosophiába — ezektől eltérőleg: a szabad gondolkozás elvét és a szép müvek összeségét tartja a legdrágább hagyatéknak, mely a régi világból a modern társadalomra átszállott. (J. mű 99. l.)

A municipális institutiók utáni törekvést a római birodalom roppant terjedelme hozta felszinre. Minél kevésbé volt képes a barbároktól sujtott Róma az egyes birodalmi részek oltalmára, annál inkább kénytelenittetett mindenik város saját védelméről gondoskodni s a központi hatalom e törekvést nemcsak tűrte, hanem elő is mozditotta. Ezeknek a törekvéseknek Eötvös nagy jelentőséget tulajdonit. Mily befolyással lett legyen — mondja a 182. l. — e törekvés az ujabbkori társadalom kifejlődésére, az világos, ha meggondoljuk, hogy az ó-korban ugy szólván, minden élet a városokban központosult s a mit ma *vidéknek* nevezünk, az a római birodalom felbomlása idejében nem is létezett.

Ez a tényező — a municipalis institutiók — mindenesetre befolyt az ujabb társadalmi alakulásra, de nem oly értelemben, s nem is azon jelentőségben, melyet neki Eötvös tulajdonit. Ha a városok azon institutiókban, melyek eddiglen csak arra szolgáltak, hogy az imperátorok számára beszedessék az adó s a parancsok végrehajtását biztositsák, s a melyekben éppen azért e városok csak elnyomási eszközt láttak, — most szabadságuk védfalát találták s önállóságot kerestek: nem tudom, szabad-e ezeket a törekvéseket elválasztani a keresztény eszmék befolyásától? Mert bárminemü törekvésnek életrevalóságot csak életrevaló eszme ad. Ez ad a törekvésnek irányt, ez tüz eléje czélt, teszi a törekvést ön-

tudatossá az emberben, sőt tovább megyek és azt állitom, hogy az eszme létesiti a törekvést. Nem akarom megjelölni, mi része lehetett a városok e törekvésében a birodalom helyzetének, mi része ismét a ker. eszméknek, de hogy volt része, arra nézve nem kisebb tanura, mint magára Eötvösre hivatkozom, a ki a történelem fényes bizonyitása szerint a városok ezen önálló hatáskörének kivivásánál s további fentartásánál — kénytelen-kelletlen — ott találja a keresztény egyházat, a melynek *közönségéhez* ilyes városok lakosai tartoztak, melynek püspökei e helyeken többnyire a *defensor* nagy nyomatéku tisztét viselték (!), a mely egyház *szükségkép minden módon* a városok ebbeli czélzatait támogatni törekedett.“ (I. 183. l.)

(Folyt. köv.)

AZ Ó-SZÖVETSÉGI SZ. KÖNYVEK KÁNONI TÖRTÉNETE.

Irta DR. KERESZTY GÉZA.

A második váddal még gyorsabban végezhetünk. Miként is lehet azt, hogy Judith előre kiszámitott módon megölte az ellenséges hadvezért, vád gyanánt felhozni, szinte alig érthető. Hisz ez inkább a legbámulandóbb hősiesség, egy gyenge nő részéről, még ha a profán történetiró szemeivel néznők is azt, hogy hősi elszántságával hazáját, nemzetét megmenti az elnyomatástól, a szolgaságtól! Hát még ha figyelembe veszszük a theocratia szempontját, amint kell is figyelembe vennünk, mennyivel magasztosabb dicsfénytől övezve fogjuk látni Judith tettét. Az Isten választott népét akarta a gőgös assyriai megalázni, megsemmisiteni, az igaz Isten tiszteletét kiirtani, a zsidókat rabszijra füzni, nejeiket

s leányaikat meggyalázni, — és ezt akadályozta meg Judith azáltal, hogy megölte Holofernest. Ezért imádkozott is buzgón, könytelt szemekkel ama dicső órában az Istenhez: «Erősits meg engem Izrael ura Istene, és tekints ez órában kezeim munkájára.»[1] Nem kell-e tehát mindenkinek, aki a Pentateuchusból s a protokanonikus könyvekből tudja, mi az az Isten választott népe, — mit jelentenek az Ur szavai: «inimicus ero inimicis tuis,»[2] felkiáltani a Judithot dicsőitő főpappal és vénekkel: «Te Jeruzsálem dicsősége, te Izrael öröme, te népünk tisztessége vagy?»[3]

A harmadik kifogás, mint emlitettük, az szokott lenni, hogy Judith szépségét szándékosan kiemelvén, magát felékesitvén, másoknak bünös gondolatokra adott okot, de meg saját erényét is vakmerően koczkára tette. Feleljen erre aquinói sz. Tamás, s vele az összes moralisták: «Aliud est inducere, (ad peccatum), aliud praebere occasionem.»[4] Szó sem lehet itt formalis cooperatióról, a materialis pedig, fontos okból, szabad. S ha valaha fontos ok erre fenforgott, ugy itt minden bizonnyal. Judithtól, kit a szentirás mint jámbor, tisztaságát féltékenyen őrző özvegyet állit elénk, távol állott, hogy Holofernesben bünös gondolatokat ébreszszen, s ha ennek mindazonáltal ilyes gondolatai támadtak, ez csakis az ő érzékiségének tudandó be, nem pedig Judithnak. Ő azért ékesitette fel magát, hogy Holofernesnek először jóakaratát, azután bizalmát magának biztositsa, mert csakis igy férkőzhetett közvetlen közelébe, amire, hogy őt megölhesse, szüksége volt. Azért jegyzi meg a szentiró is: «cui etiam Dominus contulit splendorem, quia omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat.»[5] — Szintugy nem volt vétkes vakmerőség a hősnő részéről, hogy az ellenséges táborban életét, vagy erényét veszélynek tette ki, — és, ha ilyes eljárás egy nőnek általában, más, mindennapi körülmények között nem lenne is megengedendő:

[1] Judith 13. 7.
[2] Exod. 23. 22.
[3] Judith 15. 10.
[4] Summa th. 2. 2. qu. 78. 4., lig. sz. Alfonz Theol. mor. 3. 58.
[5] Judith 10. 4.

Judithnak, ezen különös helyzetben, határozottan szabad volt igy cselekednie, annyival is inkább, mert nemcsak optima fide volt,[1] hanem mivel a kérdéses veszély, tekintve az ő szilárd elhatározását tisztán maradni, és az Istenben vetett gyermeki bizalmát, ima és böjt által való lelki megerősödését, igen-igen távoli volt, olyannyira távoli, hogy amaz óriási előnynyel, mely e hősi elszántságából népére háramlandott, semmiféle arányban nem állhatott. Nyugodtan és biztosan, — mert a Szentlélek sugallatára, divino spiritu ducta, mondja sz. Ágoston, — ment tehát Holofernes sátorába, s az ittasság folytán teljesen kezei közé jutottnak levágta fejét. — Ime tehát, semmit nem lehet felmutatni, ami miatt a könyv hősnőjét a morál szempontjából gáncs illethetné, semmit, a mi miatt e könyv, ha Judithot magasztalja, a kánoni jellegre táplált igényeiről lemondani kénytelen lenne.[2] Ha tehát belső érvekkel akarták e kánoni jelleget némelyek kétségessé tenni; láttuk, hogy ez érvek tarthatatlanok. Ami pedig a külső bizonyitékokat illeti, azok Judith könyvének kánoni jellegét épenséggel minden kétségen kivül helyezik. Hogy a Kr. u. zsidók nem vették fel kánonukba, az csak az ő hütlenségöket bizonyitja saját régi traditióikhoz. Mert bizonyos dolog, hogy Judith történetét a régi, Kr. e. zsidók nagyon jól ismerték, sőt hogy azt inspirált könyvnek tartották; igy került az a Septuagintába, (mert Judith könyve sem görög eredetileg, hanem chald, bár ez eredeti szöveg elveszett) s csakis igy vehették azt át a keresztények is kánonukba. Már pedig átvették, a legrégibb szentatyák és irók tanuink reá[3], kik Judithot, mint a mély vallásosság példányképét, mint a tiszta-

[1] Amint 9. 13. imájából kitünik.

[2] Legyen szabad felemlitenünk e helyen hogy Judith könyvének történeti hitelessége az assyrologia vivmányai által legujabban fényesen meg van erősitve. L. Vigouroux-Ibach die Bibel u. die neueren Entdeckungen IV. 242. s kk. ll.

[3] Ha eltekintünk is azon elég világos allusióktól, melyek az uj szövetségben (Máté 13. 50. — Jud. 16. 17. Ap. Csel. 4. 24. — Jud. 9. 12. — I. Kor. 2. 10. — Jud. 8. 4.). s csak az egészen biztos citatiókat veszszük. — Azokon kivül, kiket már fönebb idéztünk, használják e könyvét alex. Kelemen (strom. 4. 19.) Origenes (hom. 19. in Jerem.) Tertullián (Monog. 17.)

ság, s az özvegyi tisztesség mintáját, mint a bölcseség, bátorság, okosság képviselőjét számtalanszor dicsőitik müveikben,[1] benne a kigyó fejét széttipró b. Szüz Mária typusát látják.

* * *

A Vulgata sorrendje szerint *Esther könyve* következik, melyben, mint ismeretes, Izrael népe ugyancsak egy nő által nyer szabadulást. Nekünk, jelen célunkhoz képest, nincs az egész könyvvel teendőnk, hanem annak csak töredékével, azzal a töredékkel tudni illik, mely ma már nem található a héber szövegben, s ezen alapon[2] kétségbevonatik az u. n. reformált secták által canonicitására nézve, mig a héber bibliákban található rész protokanonikus. E deuterokanonikus részek a Vulgatában a 10. fej. 4. versénél kezdődnek, s tartanak a könyv végéig, (16. 24.), rövidke jegyzetek kiséretében, melyek hovátartozásukat jelezik, a görög szövegben pedig (LXX.) az illető helyekre beékelvék, amelyekre valóban tartalmuknál fogva tartoznak. Mert nem kell gondolni, hogy a történet folytatása van e részekben, nem, ezek inkább okmányszerü feljegyzések, melyek az u. n. protokanonikus részszel pragmatice összefüggenek, u. m. a) Mardochaeus álma; b) az udvaronczok összeesküvésének általa történt felfedezése; c) a zsidók kiirtására vonatkozó parancs szövege; d) Mardochaeus imája; e) Esther könyörgése; f) Esther kihallgatásának körülményes leirása; g) a királyi okmány, mely visszavonja a véres parancsot; h) a fentemlitett álomnak megfejtése; s i) végezetül még egy jegyzet a könyv elterjedéséről a diasporában.

---

sz. Ambrus (de off. 3. 13. de Viduis 7.) Fulgentius (Ep. 2. 14.) — Még a Talmud is legalább a «bat-kol» (kisebb inspiratió) jellegét vindikálja neki, v. ö. Jellinek: Beth-ha-midrasch. Lipcse, 1852. 1. 130. Lipsius Zeitschr. f. wiss. Theol. 365. l.

[1] Zschokke Bibl. Frauen d. A. T. Freibg. 1882. §. 27. egész kincsét találhatja az olvasó a szentatyák s egyházi irók idevonatkozó idézeteinek.

[2] Ez a főkifogás, — egyéb apróságokra, minő pl. a 10. 6. előforduló álomképben látott nehézség, alig érdemes egyebet felelni, mint, hogy álomkép volt, amilyenről a protokanonikus könyvek is tesznek említést, s hogy ugyanoly magyarázatot igényel, mint pl. Nabuchodonosor visiója (Dániel), vagy Péter apostol látomása. (Ap. Csel.)

Ezen részeket nem akarják tehát némelyek kánoniaknak tekinteni, és pedig azért nem, mivel a mai zsidók sem ismerik el azokat, aminthogy nincsenek is meg a héber szövegben, ami azt látszik mutatni, hogy nem is irattak meg héber nyelven. Nos, ha ezen alapszik a kétely, akkor azt vajmi hamar el lehet oszlatni. Az a héber szöveg ugyanis, mely a mai héber biblia-kiadásokban foglaltatik, nem más, mint csupán megröviditése egy bővebb héber szövegnek, ugyanannak t. i., mely a fenn elsorolt, s deuterokánoniaknak nevezett részeket is felölelte. Ez állitásunkat be is bizonyitjuk. A LXX-ben foglalt eme részletek — honnan a latin s egyéb forditások is erednek — határozottan héber eredetre mutatnak, telvék hebraismusokkal, (kivéve legfölebb a két királyi edictumot, melyek, perzsa szokás szerint, eredetileg a birodalom minden nyelvén, tehát görögül is kiadattak); — továbbá egy igen bő chald targum (paraphrasis) létezik ugyane részletekhez,[1] mely képzelhetetlen volna, ha ezeknek eredetije nem héber;[2] ehez járul, hogy e részletek szoros összefüggésben állanak a mai héber szöveggel, ugy hogy ez sok tekintetben csak amazok által válik könnyen érthetővé. Miért is semmi kétség, hogy ezek a részletek eredetökben héberül voltak megirva, s az egész könyv eme részletekkel együtt a Purim ünnep alkalmával, melynek megüléséről már II. Mach. 15. 37. tesz említést, mint szent könyv olvastatott a zsinagógákban; mert csakis igy felelhetett meg ama vallásos czélnak, melylyel a megillák, vagy mint mi ma neveznők, pericopák össze voltak kötve.

De vajjon megjelölhető-e az idő, vagy az alkalom, a mikor a zsidók, elhagyva ezen kiegészitő részeket, Esther könyvét, megcsonkitották? Oh igen. Annyi teljesen bizonyos, hogy a Krisztus előtti zsidók szemeiben Esther

[1] Kiadva de Rossinál, Spec. Var. lect. S. T. et Chald. Esth. additam. Tubing. 1782., nemkülönben Beelen, Chrest. Rabb. et Chald. I. 2. cap. 2. (Löwen 1841.)

[2] Targumot ugyanis csak valami héber szöveghez volt szokás irni, nem lévén egyéb a «Targum», mint chald, aramaei nyelven való körülirása, magyarázása az ujabbkori fogság utáni zsidók előtt már kevésbé ismert és értett héber szövegnek.

egész könyve inspirált és kánoni jellegü könyv volt, — és épen ez okolja meg a keresztény egyház álláspontját is, mely azt kezdettől fogva kánonjában birta, és pedig amaz eredeti alakjában. Ezt már értekezésünk I. részében kimutattuk. Itt csak ujra emlitjük a Septuagintát, mint a Kr. e. II. századból való tekintélyt, emlitjük továbbá azt a tévhitet, mely a későbbi zsidó hagyomány szerint e könyvet a «nagy zsinagógá»-nak tulajdonitotta, s mely csakis ugy érthető, hogy ez a «nagy zsinagóga» tisztelettel fogadta ezt a a Palästinán kivül megirt könyvet.[1] Esther könyve kánoni használatban volt a zsidóknál, egész a Josephus Fl. utáni időkig; (mert Josephus Ant. Jud. czimü munkájában Esther történetét felveszi, már pedig forrásai az ő szent könyveik voltak), amikor is rabbiaiknak eszébe jutott, már akár abból az okból, hogy nem a szentföldön iratott, akár más okból, vitatkozni *az egész könyv* kánoni jellege fölött, később meg a megcsonkitott könyvet elfogadni.[2] A III. századbeli Gemara az igy megröviditett Esther-könyvet emliti. Lehet, sőt valószinü, hogy idők multával a zajos Purim-ünnepre alkalmasabbnak találták megröviditeni a szöveget, s igy történt, hogy elhanyagoltatván ama részek olvasása, azok később egészen elvesztek; csakhogy persze e gyakorlati előny nem tehette az eljárást jogossá is. Az egyház természetesen e rabbi-viták által nem lehetett befolyásoltatva. Ő már akkor, mert hisz kezdettől fogva, az apostoloktól kezdve birta a régi, teljes Esther-könyvet kánonában, s az olvasót csak utalnunk kell azon idézetekre, melyeket a legrégibb szentatyák és irók müveiből az I. részben felmutattunk. Az ott nevezetteken kivül Origenes,[3] Epiphanius,[4] jeruzsálemi Cyrill[5] felsorolják a többi kánoni könyv közt az egész Esthert is. (Ugyanott emlitettük ugyan Melitot és Athanázt, kik kihagyják Esthert, de ők itt természetesen, annyi ellenkező

[1] V. ö. 9. 23.

[2] L. Fürst Kanon d. A. T. 106. 107. ll.

[3] Apud Eusebium H. E. 6. 25.

[4] De pond. et mensur. XLIII. 244. 4.

[5] 4. 35.

tekintélylyel szemben, csak mint magánvélemény képviselői tekinthetők.) Sz. Jeromos e töredéket mint isteni szózatot idézi[1] ugy, hogy semmi meglepőt sem láthatunk abban, ha még a papi zsolozsmába és a szentmise liturgiájába is[2] felvéve találjuk e részleteket.

* * *

Lássuk most ama kifogásokat, melyek a legközelebbi u. n. deuterokanonikus könyvnek, a *Bölcseség könyvének* kánoni jellege ellen szoktak emeltetni. Kényelmesebb áttekintés végett ezeket két osztályba sorozzuk, s az elsőben azokat a kifogásokat vizsgálandjuk, melyek a könyvnek *beltartalmából* vétetnek, a másikban ismét azokat, amelyek a könyv *külalakjára* vonatkoznak.

Azt szeretik a XVI. század óta állitgatni, hogy a Bölcseség könyvében történeti tévedések fordulnak elő, már pedig ez magában kizárja annak jogosultságát a kánonban. Mi pedig azt feleljük: ha csakugyan volnának történeti tévedések, a tényekkel ellenkező valótlanságok e könyvben, az persze bizonynyal nem tarthatna igényt a kánoni jellegre. Csakhogy ily történeti tévedések a könyvben nincsenek. Mert, ami a 10. fej. 5. versében mondatik például, az nem azt jelenti, hogy Ábrahám a népek szétoszlásakor, a bábeli nyelvzavar idejében élt, — amint azt e «jeles» exegeták gondolják, — hanem azt, hogy az Isten az ő végtelen bölcseségében, látva, miszerint az emberi nem az üdvösség utjáról letér, uj módot talált a kinyilatkoztatás tovább füzésére — emberileg szólunk az Isten örök terveiről — és Ábrahámot választotta ki, hogy az ő maradékaiban őriztessék meg a tiszta monotheismus; más szavakkal: a nexus ama versben nem chronologikus, hanem logikai. Épp ugy nem téves a mindjárt alább következő 7. vers; mert valóban gőz párolog ki még ma is a holttenger környékén, valóban élvezhetlenek az ottani fák gyümölcsei, valóban lát-

[1] Ep. 48. ad Pam., ep. 130. ad Demetriad.

[2] Lectio Fer. IV. p. Dom II. Quadr. — és offert. Dom. XXII. p. Pent.

ható még most is egy sóhalmaz, mely utóbbiról a Bölcseség könyve nem mondja, hogy az maga a sóbálványnyá változott nő, hanem csak felemliti, hogy ez vajmi élénken emlékeztethet (*ανημεῖον*) arra mindenkit. Azt is fel szokták hozni, hogy 10, 15. a zsidók «igaz nép»-nek és «feddhetlen ivadék»-nak mondatnak, ami pedig, az ő erkölcsi állapotukat tekintve nem felel meg az igazságnak; csakhogy feledik, hogy itt nem az egyesek erkölcsiségét, hanem az egész népnek gondviselésszerü hivatását kell szem előtt tartani, azt a hivatást, melyről Exod. 19. 6. szó van, — de még a bálványimádókkal szemben a zsidók tisztaságát is a bálványozás szégyenteljes fekélyétől. Szintugy nem valótlan, a mit a könyv 14, 15. olvasunk a bálványozás egyik okáról, — ez egyet felemlitvén a szerző, legkevésbé sem zárja ki a többi okokat. — Hogy az egyptomiakat a sáskák és legyek marása megölte, (16. 9.) az Exodus nem emliti ugyan, de azért ebben semmi lehetetlenség nincsen, ellenkezőleg, amaz állatoknak roppant tömege folytán nagyon is lehetséges volt, hogy többen marásaiktól elvesztek; hasonlókép a 17. 4-ben emlitett rémképek, hacsak mint a megrémült egyptomiak képzelmének szüleményei is, igen elhihetők. Bármint igyekezzenek is azok, kik e könyvet a kánonból kiszoritani szeretnék, abban ellenmondásokat felfedezni a történeti könyvekkel, ezt soha tehetni nem fogják.

De van még egy más fegyverök is, arra az esetre, ha ez az első kezeikből kiüttetnék. Ez azon állitás, melynél fogva a könyvből a régi alexandriai bölcsészet téves tanai betüzhetők ki, tehát tisztán emberi dolgok, és hogy igy kár arról vitatkozni is, vajjon e könyv a kánonba való-e vagy sem. E vakmerő állitást ujabbkori protestáns exegeták koczkáztatták; mily joggal, mindjárt meg fogjuk látni, ha az incriminált helyeket közelebbről szemügyre véve, azok helyes értelmét is birni fogjuk. Ilyen pl. a 13. 1., amelyből — szinte megfoghatatlanul, — azt akarták kihozni, hogy ott valami demiurgról, az istenség és a világ közötti középlényről van szó: holott oly világos, hogy ott csak az egy Isten az, a kit a *κατ'εξοχην* létezőnek («aki vagyon»), majd «al-

kotó»-nak nevez a szöveg, s akiről azt állitja, hogy őt alkotásaiból megismerhetni. Hol van itt alexandriai philosophia? — Az is mondatott, hogy maga az a «bölcseség», mely ez egész könyvben annyiszor neveztetik, és pedig személyesitve, megfelel a Philo-féle, s az alexandriai bölcsészet által elfogadott λόγος-nak, az istenség ez állitólagos emanatiójának, annak a középlénynek az istenség és a világ között. Erről azonban szó sem lehet; mert amidőn e «bölcseség» mint cselekvő festetik, ez részint költői személyesités, (7. 7. — 8. 6.), részint kifejlődése, mélyebb felfogása, világosabb kifejezése annak a homályos érzésnek, mely már az ó-szövetségben sejti, hogy az Istenség, noha egy, nem zárja ki az isteni személyek többségét; annak a sejtelemnek, mely az ujszövetség napfényes kinyilatkoztatása folytán biztos tudattá lett, a Szentháromság titkának.[1] Innen van, hogy ez az «isteni bölcseség» mindig élesen meg van különböztetve az emberitől, sőt 7. 22. 25. 29. szerint *lényegileg* isteninek mondatik, 7. 12. 21. mint *személy* jelenittetik, a 11. fejezettől kezdve pedig fogalma épenséggel az istenség fogalmával azonosittatik. Nagyszerű dolog ez bizonyára, s méltó a theologus elmélkedésére, — de az alexandriai bölcsészettel való hasonlitgatásra csak az elfogultat vezetheti. Azt igenis megengedhetjük, hogy vannak az alexandriai bölcsészetnek egyes oly tanai, melyek összeesnek a kinyilatkoztatáséival, mint: hogy a halál utáni boldogság az erényes életnek jutalma (3. 1. stb.), vagy hogy a bölcseség isteni adomány, melyet az nyer el, ki ezt bensőleg óhajtja (6. 17, 7. 7.), vagy ismét, hogy nem lehet egymástól elválasztani az erényt s az igazi bölcseséget (1. 4.); csakhogy ezeknek a szóban levő kifogáshoz éppen semmi

[1] Már az ó-szövetség régi, történeti könyveiben itt-ott szereplő s isteni attributumokkal felruházott «Malach Jehovah»-ban a szentatyák tanitása szerint a második isteni személy müködik, — és a későbbi u. n. sapientialis könyvekben mindinkább kifejlődik a tan, arról a személyes, nem teremtett «bölcseség»-ről, mely az emberi, teremtett bölcseségtől nagyon különbözően iratik le, — s mely végre a szent János evangeliumának magasröptü I. fejezetében, mint «λόγος,» Verbum, van kinyilatkoztatva, s melyről ott egyenesen ki van mondva, hogy Isten.

közük sincs, mivelhogy előbb meg voltak a kinyilatkoztatásban (v. ö. az egész Példabeszédeket és az Ecclesiastest), mintsem az alexandriai bölcsészet létezett volna. Szintugy megengedjük azt is, hogy az akkori görög bölcsészet befolyásolta a szerző *görög kifejezéseit*, dialectikáját, a mint hogy ez egy Alexandriában élő, s a kor szinvonalán álló szerzőnél alig is lett volna kikerülhető: csakhogy e kifejezések még nem *tanok*. Továbbá az alexandriai bölcselet a bibliát allegorice magyarázza, mig a bölcseség könyve végigmegy jóformán a szentiráson, s éppen a *történetre* alapitja reflexióit, tehát ismét homlokegyenest ellenkezik a Philoféle bölcsészettel. A tisztán theologikus helyek e könyvben (p. o. 2, 23—25, 3, 7, 18. stb.) végre is minden kétséget kizárólag tanuskodnak, hogy a Bölcseség könyve semmikép sem illik bele a régi bölcsészet rendszerébe, még ha eltekintünk is attól, hogy az ember alkotó részeit csak a testben és lélekben látja, s mit sem tud az alexandriai philosophia praeexistentianismusáról, trichotomiájáról.[1]

Nincs tehát, ezen szempontból is, semmi belső érv sem, ami való okot szolgáltatna arra a kifogásra, hogy a Bölcseség könyve, mint profán bölcsészet hirdetője, nem tartozik a kánonba.

A mi pedig illeti a könyv külső körülményeit, ezek között sincs egy sem, ami a könyv kánoni jellegével meg nem lenne egyeztethető, s ami idevonatkozólag különböző időkben felhozatott, mind nagyon világosan megczáfolható. Igy, hogy a könyv régi czime «Sapientia Salomonis,» ez éppen nem azt akarja mondani, mintha a szerző Salamon, a zsidók királya lenne, csupán a tartalomra vonatkozik, melyet mintegy a bölcs Salamon szájába akar adni a Kr. e. két, három századdal élt, s a görög müveltség teljes szinvonalán álló szerző; nem, mintha félre akarta volna vezetni az olvasót e pseudonymmel, hanem, mivel a zsidók előtt per eminentiam «bölcs» Salamonnak mint beszélőnek felléptetése czéljához nagyon alkalmasnak látszott. Azért nem is tehet róla, ha a zsidók

[1] V. ö. az egészhez Kaulen Einl. in d. h. Schrift. 280. s kk. ll. — Nevezetesen a többször kifogásolt 8. 19. 20. egész helyesen magyarázható.

közül többen,[1] s az első keresztény századok irói közül is nehányan[2] valóban Salamonnak tulajdonitották e müvet, mert hisz csak a beltartalmat, s a tiszta görög elocutiót kell vala megfigyelniök, s azonnal tisztában kellett volna lenniök az anachronismussal. Sz. Jeromos és sz. Ágoston már nem kételkednek ez iránt semmit.[3] Ez tehát nem ellenvetés. A másik, hogy görögül van irva e könyv eredetileg: az igaz, vagy legalább is valószinü. De vajjon hol van meghatározva, hogy az inspiratio csak a héberül irt könyveknek vagy héberül iró szerzőknek jut osztályrészül? Nincsenek-e az uj-szövetségi könyvek, az egy Mátét kivéve, mind görögül irva? Avagy egy hellenista, a diasporában élő s igy görögül beszélő jámbor zsidó ki van zárva az inspiratio malasztjából, csak azért, mert nem héberül ir?

Tény, hogy a bölcseség könyve valamikor a zsidók kánonában is megvolt, s hogy a görögül értő zsidók azt, mint szent könyvet használták. Kitetszik ez már csak abból is, hogy a LXX. azt felvette, valamint a rabbik ama meséjéből, hogy e Salamontól származó könyvet Esdrás kizárta a kánonból (!);[4] felvette azt az ősrégi latin Itala is, idézik a legrégibb szent atyák és irók, kezdve római Kelementől, az apostolok kortársától, amint azt már fönnebb kitüntettük, ugy, hogy ismétlésekbe bocsátkoznánk, ha itt őket ujból elsorolnók. A miből szükségkép következik, hogy az apostolok is szent könyvnek tekintették a Bölcseség könyvét, mit ismét csak a zsidóktól vehettek át. S ha sz. Ágoston azt mondja a pelagiánusoknak e könyvről, hogy az «meruit in ecclesia longa annositate recitari, et ab omnibus christianis.... *cum veneratione divinae auctoritatis* audiri»,[5] igy csak a biztos, szilárd traditióból beszélhet, melynél fogva

[1] V. ö. Gedalia, Schalscheleth hakkabalâ p. 104. Rab. Azaria de Rossi Imrê birah 57.

[2] Tertullián, Origenes, Hyppolit, Epiphanius.

[3] V. ö. Praef. in ll. Salom., illetve de civ. Dei 17. 20.

[4] L. Hottinger Thesaurus philol. p. 522.

[5] De praed. sanct. 14.

bátran állithatjuk, hogy e könyvet kizárni akarni a kánonból, épp oly tudatlanság, mint vakmerőség.

* * *

Épp oly alaptalanul és minden igaz ok nélkül vonatott kétségbe az *Ecclesiasticusnak*, vagy máskép *Jézus Sirák fia könyvének* kánoni jellege is. Hisz már maga neve mutatja, hogy κατ'εξοχην ecclesiasticus liber, azaz az egyházban különösen gyakran olvastatni szokott könyv, — de ha ez az ujitóknak nem elég, nagyon könnyen meggyőződhetnek arról is, hogy ez a bölcs tanitásokkal, az erényre való intelmekkel teli könyv, mely már a régi Kr. e. zsidók szemeiben is szent és inspirált könyv volt,[1] beltartalmában sem foglal semmi olyast, ami miatt a keresztény egyház azt kánoninak el ne fogadhatná. Hogy csak görögül van irva? az, még ha csakugyan ugy lenne is, az isteni ihletnek akadálya nem lehetne, mint épp az imént kifejtettük, de meg minden kétséget kizáróan bizonyos, hogy a görög szöveg csupán forditása a héber eredetinek.[2] Avagy, hogy e könyvben is az alexandriai theosophia nyomai találhatók? Ez egyszerüen nem áll, csak a hermeneutica józan szabályai alkalmaztassanak a magyarázásnál. Hanem persze, ha ezek a szabályok ignoráltatnak, s a szöveg az u. n. «szabad kutatás»-nak van kiszolgáltatva, akkor mindenfélét oda lehet képzelni, ami ott nincs. Akkor a 17. 14. 15-ből ki lehet hozni azt a furcsa állitást, hogy Isten a többi népeket valamely angyal által kormányozza, Izraelt pedig személyesen, — hogy 44. 16. szerint a Genesissel ellenmondásban, Henoch a bünbánat példányképe, — s több efféléket: holott a hermeneutica szabályainak figyelembevétele mellett világos,

[1] Mert hisz még a kánoncsonkitás után is jóval, a Talmudban épp ugy, mint a rabbik egyéb irataiban nem kevesebb, mint 43 mondás idéztetik e könyvből, részint héberül, részint chaldul, ami azt mutatja, hogy az Ecclesiasticus-hoz egy Targum is létezett, már pedig Targumot csak kánoni könyvhez volt szokás készíteni.

[2] Amint az kitünik az előbeszédből, a Talmudban előforduló betürőlbetüre való idézetekből, sz. Jeromos tanuságából: «hebraicum» reperi, a hebraismusokból és az örökös parallelismusból, a szórendből stb.

hogy amott földi fejedelmek értendők, emitt pedig az az értelem: Henoch égbevitele figyelmeztetni akarta az embereket (ὑποδείκνυμι) a bünbánatra. Arra a kifogásra pedig, hogy a szerző, helyesebben a görög fordító, szerényen elnézést kér a netáni fogyatkozásokért, melyek a fordítás hűségét illetik s igy maga nem tart igényt az inspiratióra: valóban nincs mit felelnünk; mert hisz e szerény kérés csakis a fordításra vonatkozik, nem magára a könyvre, s igy az inspiratio kérdésével nem függ össze. — Nem mutatható fel valóban semmi a könyv beltartalmából a canonicitás ellen, hanem akiknek e canonicitás nem tetszik, vakon utánozzák a talmudista zsidókat, kik, mint kimutattuk, megtagadva hagyományaikat, önkényüleg elhagytak több könyvet, s köztük a Jézusét, Sirák fiát is. Nem igy az apostolok, kik tudták, melyek a zsidók szent könyvei, s e hagyományt át is adták tanitványaiknak, akiknél látjuk is e könyvnek, mint inspirált könyvnek sürü használatát.[1]

* * *

A próféták könyvei között is akadt egy, mely az ujabbkori zsidóknál, s ezeknek nyomán a XVI. századbeli ujitóknál nem talált tetszésre, hanem mint a kánonba nem tartozó, kitörültetésre lőn kárhoztatva. Ez *Baruch próféta könyve*, a Jeremias levelével együtt. E két, egymástól független irat ugyanis ezen egy könyvbe szorult, s ugyanegy méltatlan és jogtalan bánásmódban részesült.

Méltatlannak és jogtalannak nevezzük ezt a bánásmódot; mert, a mint már bebizonyitottuk, a régi zsidók, s utánuk a régi keresztény egyház e könyvet mindig kánoninak ismerték el,[2] — és mert azon okok, melyekkel e bánásmódot

[1] Epist. Barnabae 19., Cyprián de op. et eleem. 2., Origenes comment. in Matth. 12. 22., Epiphanius haer. 42. Hilarius in Ps. 140. 5. Clemens Alex. Strom. 2. 5., Cyrillus Hier. Cat. 13. 8. stb. stb., mint ez értekezésünk I. részében láttuk.

[2] Pótlólag még feljegyezhetjük, a Septuagintán kivül, Theodotion fordítását, melynek nem volna értelme, ha a zsidók előtt ez nem kánoni könyv; az Italát, Athenagorast (Leg. 9.) Irenaeust (5. 35.) alex. Kelement (Paedag. 1. 10.)

igazolni akarják, semmisek, a mint ezt most fogjuk bebizonyitani. Első kifogásuk már ismert előttünk, hogy csak görögül van meg e szöveg; de éppen ez a görög szöveg lépten-nyomon mutatja, hogy héber eredetiből van forditva, telve héber szólásmódokkal. Miért is tovább mennek, történeti tévedéseket, valószinütlenségeket igyekeznek Baruch könyvében találni, és ezekre alapitják annak kiküszöbölését a kánonból. Már pedig ilyes történeti tévedéseket hasztalanul böngészgetnek, ilyenek Baruch könyvében nincsenek, s igy az alap is, melyből kiindulnak, homokra van épitve. Bocsátkozzunk a részletekbe. Ime, — azt mondják a kánoncsonkitók — mindjárt az első két vers történetileg lehetetlen, mert mig itt megengedi, hogy Jeruzsálem felgyújtatott, alább ismét ugy beszél (14. v.), mintha a templom és az oltár fennállna. Csakhogy nem igy áll ám a dolog. Az első két versben az mondatik, hogy ekkor és ekkor rendezte a szerző könyvét a jelen alakba, mig annak különböző részei különböző időkben irattak meg. Sőt mások szerint (p. Vincenzi) azt is meg lehet engedni, hogy, habár kivételesen, a templom romjai közt is mutattattak be áldozatok. Az sem ellenmondás, hogy Baruch e könyvet Babylonban, öt évvel Jeruzsálem pusztulása után mondja elkészültnek, holott ő ez időben Jeremiással Egyptomban időzött. (v. ö. Jer. 43. 6.) Mert ő elkisérte ugyan Jeremiást Egyptomba, de ennek halála után, vagy, mikor Egyptom is ugyanazon sorsra jutott Nabuchodonosor fegyvere alatt, mint Judaea, nagyon természetszerüen odament, a hol hitsorsosainak legnagyobb része időzött, Babylonba. Ezt a zsidók hagyományai is megerősitik. — Még kevésbé feszélyez minket ama kifogás, mely szerint a fogoly, börtönre itélt Jechoniás király aligha ve-

---

Cypriánt (Testim. 2. 6.) Lactantiust (Instit. 4. 13. stb. Sokszor előfordul, hogy Jeremiás neve alatt idézik az atyák Baruchot, ama benső viszony alapján, mely e két próféta közt fenforgott, valamint azért is, mert Baruch könyve Jeremiáséval sokáig egy kötetet képezett. Az a kézirat például, mely Origenes előtt volt, mikor a Hexaplarist készitette, nélkülözött minden megkülönböztető jelt Jeremiás és Baruch között. «Unus amborum liber» mondja Didymus de Trin. I. c. 27. Ugyanezt tapasztaljuk a liturgiában is. (L. a nagyszombati misét.)

hetett részt ama gyülekezetben, mely előtt Baruch e könyvét felolvasta; (1. 3.); mivelhogy e fogságot éppen nem kell ugy képzelnünk, mintha örökké a sötét börtönbe lelánczolva lett volna a már tizenöt év óta deportált zsidó király, sőt ellenkezőleg, ha neki annyi szabadsága volt, hogy Jer. 22. 28. szerint még uj házasságra léphetett Babylonban, akkor bizonyára arra is volt alkalma, hogy a próféta felolvasását a többi zsidóval együtt meghallgathatta. Azt a véleményt is koczkáztatták, hogy Baruch könyvében oly helyek találhatók (1. 15, 2. 16.), melyek igen élénken emlékeztetnek Dániel (9. 7.) és Nehemiás könyveire, — amelyeknek szerzői pedig jóval ifjabbak. Ez a hasonlatosság annyiban áll, amennyiben az összes zsidó szentiróknak gondolatköre ugyanegy térben mozog, s igy egyes ismétlések, vagy hasonlóságok nemcsak, hogy feltünők nem lehetnek, hanem inkább nagyon is természetesek.

Baruch könyvének 6. fejezetét Jeremiás prófétának egy levele képezi. Hogy mikép került e levél éppen erre a helyre, részint hosszas volna kifejezni, részint nem érinti tulajdonképeni feladatunkat; elég legyen röviden jelezni, hogy a sorrend Jeremiás és Baruch müvei között (mint kik együtt müködtek, Baruch jegyzője, irnoka s egyszersmind barátja lévén Jeremiásnak), igen sok viszontagságon ment át, s a különböző korbeli codexek szerint változóan is tünik szemeinkbe, mig végre ez a mostani sorrend: Jeremiás prophetiái, siralmai, Baruch, Jeremiás levele állandóbban megmaradt. Ez a levél valósággal Jeremiásé, amint azt annak irálya, Jer. 10. és 29. fejezeteivel való szembeszökő összhangja, a babyloni bálványozás korhü leirása minden kétségen fölül helyezi:[1] tehát már csak ezért is a kánoni könyvek közé lenne sorolandó még az ujitók által is, kik Jeremiást igazi prófétának, s müveit ihletetteknek ismerik el. Az is bizonyos, hogy a mostani görög szöveg csupán forditása a héber eredetinek, — tehát e pontból sincs semmi nehézség. Ámde az ujitók, csupán a talmudista-zsidók eljárását vévén alapul,

[1] Ugy hogy az assyriologok ezt kénytelenek külön is kiemelni v. ö. Layard Nineveh etc. II. 452. l., Ménant Babylon et Chaldée p. 230.

inkább e levél szövegében is bizonyos helytelenségeket kerestek, csakhogy azt kánonukból kizárhassák, s természetesen egyszersmind Jeremiás szerzőségét tagadhassák. Egyebet azonban nem birtak találni, mint a 2. vers ama kifejezését, hogy a zsidók «hét nemzedéken át» lesznek Babylonban, mig Jer. 25. 11.; 29. 10. ismételten csak hetven évről van szó, ami később be is teljesedett. Ez a hely mindazáltal mitsem bizonyit a levél cimszerüsége és inspiratiója ellenében, mert a γενέα, «nemzedék» szó nem fejezi ki hiven a héber fogalmat (dôr = időszak, periodus), s igy Jeremiás csak annyit akar mondani, hogy hosszú időn át lesznek a zsidók a fogságban. Sőt, ha e levelet más valaki irta volna, a ki Jeremiás nevét csupán bitorolta volna, ez bizonyosan hiven idézte volna a «hetven évet», hogy igy hiba ne essék számitásában.

Ezt tehát meg kellett volna gondolniok az ujitóknak, valamint azt sem figyelmen kivül hagyniok, hogy az egész traditiót önmagukkal szemben találják, kezdve az ős Septuagintától, Tertullián,[1] Cyprián,[2] Origenes,[3] jeruzsálemi Cyrill[4] stb. tanuságain át egész a trienti zsinatig.

* * *

A nagy *Dániel próféta* könyvét szintén nem akarják az ujitók teljes egészében elismerni, hanem *bizonyos töredékeket* kiválasztanak belőle, s azokat Dánieltől eltagadván, inspirált jellegüket is kétségbevonják. S vajjon miért teszik ezt? Azt mondják, belső okokból, mert oly érveket véltek felfedezni eme töredékek szövegében, melyek azokat a kánoni jellegre táplált igényeiktől megfosztják. A kritikának feladata tehát ezeket egyenkint vizsgálat tárgyává tenni, s kimutatni, hogy ezek a «belső okok» vagy állitólagos «érvek» nem léteznek a valóságban, s hogy ekkép eme «deuterocanonicus» töredékek

[1] Scorp. adv. gnost 8.
[2] De or. dom. 5.
[3] Eus. H. E. 6. 25.
[4] Cat. 4. 35.

kánoni jellegéhez — melyről már az egyház folytonos traditiójából különben is meggyőződtünk, kifogás nem férhet.

Elseje eme részleteknek *Azariás imája és a három ifju dicséneke* (3. 24—90.) a tüzes kemenczében. Azt mondják, ez nem felel meg a valódi helyzetnek; mert azt emliti, (38. v.) hogy amint fejedelmök és áldozataik nincsenek az idő szerint a zsidóknak, nincs prófétájok sem, s hát akkor Ezechiel, Dániel mi? — mert továbbá a papokat is felhivja az Ur dicséretére (84. v.) holott ép az előbb erősitette, miszerint nincs cultusuk, — de azért mégis (53. v.) a «dicsőség szent templomáról» beszél, majd meg a «cherubok»-ról (55. v.) Szóval, ugy mondják, az egész csupa merő ellenmondás. Dehogy ellenmondás! Mondhatta Azariás, hogy nincs próféta, ép ugy, mint ugyanazt mondhatta a 73. zsoltár (9. v.) vagy Jeremiás maga (Lam. 2. 9.) azon értelemben t. i., hogy a haragvó Isten hallgat, a prófétáknak nincs mit prófétálni; felszólithatja a három ifju a papokat is, mint kiváltságos osztályt, nem ugyan a liturgikus, hivatalos istentiszteletre, hanem az Urnak dicsérésére, — beszélhetnek ugyanők a dicsőség «szent templomáról, t. i. az égről, amint hogy a «cherubok» alatt is az Isten angyalai értendők, nem pedig a frigyszekrény fölötti aranyozott alakok. Ha tehát egyéb kifogást tenni nem tudnak, ezzel ugyan elhallgatnak. Ha pedig megint a régi ellenvetéssel hozakodnak elő, hogy nincs meg a héber vagy chald nyelvben e részlet, arra azt feleljük, hogy megvolt valamikor, amit bizonyit a Septuagintától teljesen független Theodotion-féle szöveg, ugy hogy mindkettő csak forditása lehet a héber vagy chald, egyszóval sémi eredetinek, miről a hexaplaris szöveg is tanuskodik.

De talán a másik részletet, az *ártatlan, megrágalmazott Susanna történetét* (13. fej.) mégis bajos lesz vindikálni? Korántsem, miként azt mindjárt látni fogjuk. A történet maga mindenki előtt ismeretes. Az ujkori rationalismus emlékezett arra, hogy valamikor régen akadtak, kik e történet hitelességét kétségbevonták,[1] és felmelegitvén e kété-

[1] Julius Africanus és Porphyrius bölcsészek már a III. században megtámadták Dániel könyvének czimszerüségét, s az egészet mint «vaticinium post

lyeket, a mesék országába szeretné számüzni e történetet. A protestánsok pedig e merészség láttára legalább az inspiratiót tagadják meg tőle. Ellenvetéseik jobbára a következők: E szakasz *a*) görögül van irva, tehát nem Dánieltől; *b*) nem látszik továbbá hitelesnek, mert a zsidók igazságszolgáltatása nem olyan volt, mint ahogy itt leiratik; aztán meg *c*) Susanna férjének gazdagsága is, a babyloni fogságban, nagyon nehezen képzelhető el.

Nézzünk ezen ellenvetéseknek egyenkint szemébe. Először is, *a*) e szakasz, noha ma már csak görögül maradt fenn, eredetében mégis héber vagy chald nyelven iratott. Mind a LXX., mind Theodotion szövege hemzseg a hebraismusoktól,[1] világos bizonyságaul annak, hogy ez is, amazok is, és pedig egymástól függetlenül, — mert néhol elütnek egymástól — sémi nyelvből forditottak.[2] Igen ám, de mikép lehetséges akkor az a szójáték az 54. és 59. versben? Hiszen ez világosan mutatja, hogy görögül kellett a szerzőnek irnia; mert az ily szójáték csakis azon az esetlegen alapszik, hogy a görög nyelvben ama szók alliterálnak, mig más nyelvben a megfelelő szók egymásra legkevésbé sem hasonlithatnak?[3]

eventum»-ot egy Antiochus Epiph. alatt élő zsidónak tulajdonitották, aki szerintök üldözött hitfeleit akarta vigasztalni; s nevezetesen Susanna történetét egyenesen mesének mondották. Juliust már Origenes megczáfolta, Porphyriust pedig Eusebius, Methodius, Apollinár és Jeromos.

[1] Főleg Theodotioné, melyről egy zsidó tudós (Brüll: das apokryph. Susannabuch pg. 69.) azt mondja, hogy a legkönnyebben visszaállitható a héberbe. Ehelyett: «azelőtt» pl. ezt olvassuk nála: «tegnap és tegnapelőtt»; ehelyett «ő», ezt: «az ő szive» stb. De a LXX. is tele van héber idiotismusokkal, egy példa: az Isten angyala ketté vágja «lelkedet», elég világos arra, hogy belássuk, miszerint görögül igy irni nem lehet, de annál inkább szokás igy irni héberül vagy chaldul.

[2] Theodotion czélja — az összes kritika szerint — az volt, hogy hivebb forditást adjon a zsidó hellenisták kezébe a LXX-nál; miért is néhol megtartotta ennek szavait, másutt, hol nem volt velök megelégedve, uj forditást adott. Hogy vehette volna fel e szakaszt egyáltalában müvébe, ha azt nem találja sémi eredetiben? Ugyanez áll Symmachusra nézve.

[3] A kérdéses helyek a következők: Dániel megkérdezi (54 v.) az egyik rágalmazó vént, hogy a kert melyik fája alatt látta Susannát az ifjuval beszélgetni. Ki mondá: Mézgafa alatt (σχῖνος). Mondá pedig Dániel: Valóban tenfejedre hazudtál. Mert ime az Isten angyala itéletet vévén tőle, két-

Sőt ebből nem nagyon nehéz azt is következtetni, hogy az egész szakasz fictió, mert Babylonban a Dániel próféta idejében nem beszéltek görögül. — Erre is van feleletünk. Legkevésbé sincs bebizonyitva, hogy az ily szójáték ugyanezen helyen nem lett volna lehetséges a sémi eredetiben, sőt a sémi és egyáltalában a keleti nyelveknek egyik jellemvonása, hogy igen alkalmasak a szójátékokra, aminthogy a keletiek nyelvöknek ezen alkalmas voltát szerették is, és szeretik ma is felhasználni. (Innen a szentirás is telve van paronomasiákkal.) Lehet, hogy ma már nem lenne könnyü feladat visszavinni e szójátékot az eredetibe; mert hisz nem birjuk a régi sémi nyelvkincset, nevezetesen a fák nevei elveszhettek. De több, mint valósziü, hogy a fordító, látva a szójátéknak fontosságát e helyen, nem is annyira a *szókat*, mint inkább magát a *szójátékot* iparkodott a görögben visszaadni[1]; mert hisz a punctum saliens Dániel itéletében abban rejlik, hogy e fák neveit, melyeket a vének csalárdul megneveztek, felhasználta, s hasonló hangzásu igékben fejezte ki a reájok mérendő isteni büntetést. Ha a fordító e szójátékot mellőzi, elvész az egész jelenetnek tulajdonképi physiognomiája: s igy nemcsak megengedhetőnek, hanem épen tanácsosnak vélte esetleg más fával helyettesiteni az erede-

felé vág (σχίσει) téged.» A másik pedig tölgyfát mondott (πρῖνος) mire Dániel ismét valami alliteráló büntetést jósolt, a görög szerint: az Ur angyala összeaprit (ῥρίσαι) téged. Mintegy azt akarta a próféta kifejezni: E hazugságtokkal jobban elitéltétek tinmagatokat, mint azt sejtitek, mert e fák nevei mintegy magokban rejtik a számotokra fentartott isteni büntetést, — nem ugyan betüszerint, hanem jelképesen.

[1] V. ö. Vigouroux Mélanges bibliques. Paris, 1882. 352. l. — És nagyon igaza van, amint azt igen helyén levő példákkal is kimutatja. Igy a Gen. 3. 20. a LXX. nem nevezi az asszonyt Évának, hanem Ζωή-nak, mivel e szótól függ a folytatás: «azért, hogy anyja minden élőknek (τῶν ζώντων). A héber «Heva» u. i. «életet» jelent. Hasonlókép járt el szent Jeromos Jer. 1. 11. 12. forditásánál: Virgam vigilantem video, — igy forditja: mert azután ezt mondja az Ur: Bene vidisti, quia vigilabo ego. Már pedig a héber eredetiben nincs szó «virga vigilans»-ról, hanem mandola-ágról (säked), de hogy a szójáték, az alliteratió a következő mondat igéjével: vigilabo=sôked, megmaradjon, mint lényeges, — ezért forditott szabadabban sz. Jeromos.

tiben jelzettet, csak hogy a szójáték fenmaradhasson.[1] — (Ugyanigy tett a syr fordító is.) Ennélfogva, mig egyrészt nem lehet csodálni, ha az eredeti textus biztossággal vissza nem állitható: másrészt világos, hogy e szójáték a görög szövegben mit sem bizonyit a történet hitelessége ellen, sem pedig a sémi eredeti ellen.

Már, hogy Dániel-e e szakasznak szerzője, vagy más valaki: ez oly kérdés, melyet egész bizonyossággal ma már nem lehet eldönteni. A hittudósok igen nagy része Dánielt tartja annak, egy más része nem. Tegyük fel, hogy nem Dánieltől származik maga e leirás, (mert nincs tulajdonképeni chronologikus helyén, hanem a könyv végén; és mert Dániel mint uj személyiség van benne feltüntetve) hanem egy kortársától, kevéssel maga az esemény megtörténte után: mi következik ebből? Következik-e az, hogy ez nem inspirált, nem kánoni jellegü könyv? Legkevésbé sem: mert hisz vannak az ó-szövetségben egyéb, protokanonikus könyvek is, kiknek szerzőit nem ismerjük teljes bizonyossággal. Az bizonyos, hogy igen rég meg kellett e történetnek irva lennie, és pedig mint láttuk sémi nyelvben; mert már a I. Machab. 1. 57-ben idézve van.

b) Uj ellenvetés gyanánt azt szokták felhozni, hogy Susanna nem itéltetik meg a törvény szerint, hanem az eljárás tulságosan is «sommás.» Látszik, hogy nem jártasak ez urak a héber archaeologiában, nevezetesen a héber igazságszolgáltatás ismeretében. A zsidók törvénykezését éppen a gyors eljárás jellemzi. Meghallgatták a tanukat, ha ez nem látszott elégnek, a vádlott esküre bocsáttatott, — s erre következett az itélet, s rögtön annak végrehajtása. Susanna esetében esküre nem is került a sor, mert a vének tanusága elég tekintélyesnek látszott, — mindaddig, mig Dániel,

[1] Mondják is némely orientalisták, hogy a mézgafa ismeretlen volt Babylonban, a tölgy pedig nem szokott a kertekben lenni, ami csak megerősiti abbeli feltevésünket, hogy a sémi eredetiben más fák voltak nevezve, s a görög szabadabban forditott, a lényeges szójáték megmentése kedveért. (Brüll s mások.)

a bölcs ifju és próféta, őket az egész nézőség előtt le nem álczázta.[1]—*c*) Végül az a jámbor kifogás, hogy miként birhatott egy zsidó, a babyloni fogságban oly vagyonnal, kerttel, házzal stb., mint az itt Susanna férjéről mondatik, már Origenes által meg lőn semmisitve; nem voltak a zsidók lánczra vert rabok Babylonban, főleg nem azok, kik a Cyrus edictuma után is ott maradtak. Szereztek ők magúknak birtokokat, és éppen e birtokaik tartották őket vissza Babylonban, sőt akárhányról tudjuk, hogy méltóságokra is jutottak. Olvassák csak, mit ir már Jeremiás a Babylonban élő zsidókhoz (29. 5.): «épitsetek házakat és lakjátok, ültessetek kerteket, és egyétek azok gyümölcseit.» — Éppen igy megtarthatták szokásaikat, vallásukat, saját biráik által végezhették jogi ügyeiket, — s ha netán valakit halálra itéltek, azzal ugyan a babyloniak vajmi keveset törődtek.

Egy szóval: a komoly kritika itélőszéke előtt semmi olyas nincsen Susanna történetében, ami a kánoni jelleggel meg nem férne. Hogy a zsidók azt kihagyták kánonukból, azt érteni lehet, miután véneik itt bizony nagyon furcsa világításban vannak feltüntetve.

Hátra van még, hogy pár szót szóljunk a 14. fejezetről, melyben a *Bel bálványról s az isten gyanánt tisztelt kigyóról* szóló ugyancsak megtámadott elbeszélés foglaltatik. Ezt sem akarják az ujitók a kánonban látni, mint mondják, belső okokból, mert ez az egész elbeszélés nem látszik hitelesnek; Cyrust ugyanis, (mert világos, hogy 13. 65. már a következő fejezethez tartozik) mint bálványimádó polytheistát mutatja be, aki pedig mint perzsa a Zoroaster hive volt. Amde Cyrus mint bölcs államférfiu engedékeny volt uj alattvalóinak vallása iránt, s ahoz maga is alkalmazkodott.[2] Épp ugy tévednek, midőn azt állitják, hogy a kigyó-

[1] A görög *Παιδάριον* vagy *νεώτερος* nem jelent gyermeket, — mint némelyek magyarázni szeretnék, — hanem 20—30 éves ifjut, amint ez a körülményeknek is megfelel. Forditása u. i. a héber «naâr»-nak, mely névvel pedig pl. Benjamint akkor jelöli Gen. 43. 8. mikor már tiz gyermeke volt.

[2] V. ö. Xenophon Cyrop. 1. 6., Herodot 1. 135. — Ezt megerősiti az assyrologia egy uj felfedezése, egy okmány, melyben Cyrus igy szól a baby-

cultus Babylonban ismeretlen volt. Megengedjük, hogy nem volt általános a cultusnak ezen alakja Babylonban, de ama tömérdek bálványimádó közt mindenesetre találtattak kigyóimádók is, lévén a babonának ez a neme az ó-kori népeknél igen elterjedve. S valamint Görögországban is burjánzott ez a cultus némely templomokban, daczára, hogy az általános mythologiához semmi köze nem volt, ugy Babylonban is voltak ennek hivei.[1] Az alexandriai zsidók, kik e szakaszt kánonukban birták, erről bizonynyal értesülve voltak. A 14. 32. említett Habakuk alatt végül nem kell szükségkép a tizenkét kisebb prófétát egyikét érteni.

Ime tehát, Dániel deuterokanonikus részleteiben sincs semmi, ami azokat már önmagukból, tartalmuknál fogva érdemetlenné tenné a kánoni jellegre. Nyugodtan bizhatják magukat a csonka kánon patronusai is a LXX. idejétől biztos traditióra, a Theodotion és Symmachus fordítása sem bizonyit egyebet, minthogy e szakaszokat is kánoniaknak ismerték el a zsidók. Ezeknek nyomába léptek aztán a keresztények is, és ha nem az apostoloktól vették volna át az *egész* Dánielt, nem idézhetné szentirás gyanánt e deuterokanonikus szakaszokat a már említett Origenesen kivül alexandriai Kelemen,[2] Athanáz,[3] Hippolyt,[4] Ephraem Syrus,[5] Cyprián,[6] Tertullián,[7] Ambrus,[8] Agoston[9] stb., — nem látnók ma is a tiszteletreméltó katakombák festményein Dá-

---

loniakhoz: «Nap-nap után imádkozom Belhez és Nebohoz, hogy napjaimat meghosszabbitsák, s szerencsémet gyarapitsák.» Lásd Rawlinson Journal of the Roy. Asiat. Society. 1882. 70.

[1] Kaulen id. müvében hivatkozik egy iróra, Arrianra 7. 26., ki egy babyloni kigyó-templomról, s abban oraculumokról beszél. 335. l.

[2] Ecl. e scripturis proph. 1. 989.

[3] Or. 1. contra Ar. 13.

[4] Comm. in Dan. I. 273.

[5] Paraen. 45. ed. Rom. gr. II. 168.

[6] Ep. ad Fortun. 11.

[7] de Idolol. 18.

[8] l. 3. de Spir. S. 6.

[9] Serm. 343. de Sus. et Jos.

nielt a kigyóval, Snsannát bárány alakjában a két farkas közt, a három ifjut a tüzes kemenczében ábrázolva.

* * *

Végül, az utolsó, az ó-szövetségi szentirást bezáró művet, a *Machabeusok két könyvét* sem akarják a csonkitott kánon hivei kánoninak elismerni. Ürügyül részint azt hozzák fel, hogy a profán történelemmel meg nem egyeztethető adatok fordulnak elé e könyvekben, részint azt, hogy egyes, a kinyilatkoztatott zsidó vallás törvényeibe ütköző cselekmények dicsérettel emlittetnek fel bennök. Azzal, hogy e kifogásokat ürügyeknek nevezzük, azt is megmondottuk, hogy nem birnak igazi alappal. Tisztázzuk tehát kissé a helyzetet.

Mindenekelőtt ismertnek kell feltételeznünk a polemia tulajdonképeni tárgyát. Mert tudnivaló, hogy a régi görög biblia-codexekben voltakép négy Machabeusi könyv található; ezek közül mi katholikusok is csak a két elsőt ismerjük el kánoni jellegünek, a harmadikban (mely ugyan még bir történeti értékkel) és a negyedikben (mely tisztán bölcseleti értekezés), csupán emberi müveket láthatunk.[1] Ezeket a zsidók sem tekintették soha szent könyveknek.

Tehát csakis a két elsőről állitjuk, hogy kánoniak, amit a traditióból (az I. részben) már be is bizonyitottunk, — ugy, hogy ehelyütt csakis a beltartalomból levont kételyek megczáfolására kell szoritkoznunk. S midőn ezt tenni akarjuk, nem szükség külön az első, azután a második könyvet tárgyalnunk, mert a második könyv nem folytatja ez elsőnek történeti adatait, hanem annak egy részét csupán valamivel bővebben ismétli.

Először is tehát, nem áll az, hogy a két Machabeusi könyvnek adatai a történelemmel meg nem egyeztethetők. Sőt ellenkezőleg, ami a profán történetiróknál (Diodorus Sic.,

[1] Némely bibliakiadásokban ez u. n. III. és IV. Machabäus-könyv, valamint egyéb apocryph iratok is, (pl. Manasses imája, Esdrás III. és IV. könyve stb.) a kánon kötelékén kivül, függelék gyanánt felvévék, de csakis azon okból, nehogy egészen elveszszenek, nem pedig, mintha ezeket bárki inspirált könyveknek tartaná.

Polybius, Josephus stb.) e korszakról fel van jegyezve, nagyon szépen összhangzik az itt leirt részletekkel. Azt ugyan, hogy Nagy Sándor még életében elosztá óriás birodalmát hadvezérei között (I. 1. 7.) nem állitják egyhangulag e történészek, de éppen az a nagy eltérés az ő feljegyzéseikben e pontra nézve feljogosit arra, hogy a szentirónak álláspontját tartsuk a helyesnek. De mit fogunk mondani az I. könyv 8. fejezetéhez, melyben sok olyan dolog van feljegyezve a rómaiakról, amit valóban nem találunk a rómaiak történetében, mely pedig elég kimeritően jutott el hozzánk? Azt fogjuk mondani, hogy e fejezetben erősen hangsulyoztatik, miszerint Judás s az övéi ezeket meg ezeket *hallották* a rómaiakról, már pedig az ily hallomás után leirt dolgokért a szerzőt csak nem lehet felelőssé tenni? De még azt is fogjuk mondani, hogy ez adatok még mindig nem oly roppant valószinütlenek, minőkké azt némelyek felfujni szeretnék. Igy a 9. versben megnevezett «görögországbeliek» alatt az aetoliaiakat értve, teljesen való, ami rólok mondatik; a 16. versben emlitett consuli hatalmat, noha azt mindig ketten birták egyszerre, mégis csupán egy gyakorolta, amennyiben egymást felváltották. — De van ám a 12. 21.-ben még valami, mondják a kétkedők. És pedig nem kisebb állitás, mint az, hogy a spartaiak rokonok a zsidókkal, s szintén Ábrahámtól származnak. Ezt megint nem a szerző állitja, hanem a spartai levél, feleljen érte a spartaiak történelmi jártassága, avagy tulságos udvariassága. A II. könyvben főleg a chronologiából meritnek egy-két nehézséget, melyek azonban alig érdemesek az emlitésre. A 9. fejezet, mely Antiochus halálának körülményeit máskép beszéli el mint az I. 6., még sem mond annak ellen, csupán bővebben mondja el ugyanazt, ami ott röviden van leirva, épp igy megfejthetők a többi apró ellenvetések is.[1]

[1] Pl. II. 1 18. skk. csak azt mutatja, hogy a zsidóknak a sz. könyveken kivül egyéb történelmi forrásaik is voltak, maga 1. 18. nem azt akarja mondani, hogy Nehemiás épitette föl a második templomot — ez még egy hamisitónál is roppant nagy tévedés lenne — hanem, hogy ő is épitett rajta;

De nem áll, másodszor, az sem, mintha e könyvek azért nem lehetnének kánoniak, mivelhogy bennök a zsidó vallással ellenkező cselekedetek dicséretesen emlittetnek fel. Hogy Mathathias szent haragra gyulva, megölte a hitehagyott zsidót (I. 2. 24.) méltán dicsértetik, épp ugy, mint egykor magasztaltatott hasonló cselekedetért Phinees (Num. 25. 7.). Avagy Eleazar cselekedete (I. 6. 43. sqq.), amelyre e czimen szintén hivatkozni szoktak, nem hősi önfeláldozás-e, azzal a legnemesebb szándékkal véghezvive, hogy népét megszabaditsa? Amint ez mindjárt a 44. versben mondatik is, — (a másik kifejezés, hogy «magának örök nevet szerezzen,» nem mint inditó ok, hanem mint következmény van feljegyezve). Razias cselekedete továbbá (II. 14. 37.) talán isteni sugallatra vezethető vissza, sz. Ágoston (contra Gaudentium Donatistam l. I. 36.) ugy véli, hogy a szentirás Raziás egyéb tulajdonait dicséri, halálát pedig csak elbeszéli. — Leginkább szálka azonban a protestánsok szemében a hős Judásnak az az eljárása, hogy (II. 12. 43. stb.) az ütközetben elesett zsidók büneiért engesztelő áldozatot mutattatott be; ez, t. i. a holtakért imádkozni — ugy mondják — nemcsak példátlan az egész ó-szövetség könyveiben, hanem a jelen esetben már csak azért sem járná, mert, mint a 40. versből kitünik, e megholtakról bebizonyodott, hogy a törvényt megszegve haltak meg, ruháik alatt ugyanis a bálványoknak szentelt adományok találtattak. — Vajjon csak ugyan hallatlan dolog-e az ó-szövetségben a holtakért imádkozni? Ez, igy kimondva, legalább is egy kissé vakmerő állitás. Igaz, hogy sem a pentateuchosban, sem a prófétáknál nincs egyenesen szó a purgatoriumról, vagyis oly helyről a tulvilágon, hol azok, kik nem gonoszok, de nem is egészen tiszták, büneikért eleget tesznek, amiben őket az élők is segithetik jó tetteikkel: ámde ne feledjük, hogy egyáltalában a jövő élet mibenlétéről, már akár a szentéletü emberek örök boldogságáról, akár a gonoszok örökkétartó kin-

ami pedig a következőkben van elbeszélve az elrejtett szent tüzről stb. mindenesetre rendkivüli esemény, aminthogy a könyv is csodának minősiti azt; v. ö. 31. 32. vv.

jairól sem találunk ott világosan körülirt tanokat. Mindaz, ami a sirontuli életet illeti, az ó-szövetségben sürü fátyollal van födve, amelyet csak az uj-szövetség tiszta és világos tana lebbentett fel.[1] Vajjon ebből az fog-e következni, hogy a zsidók nem hitték az örök életet? Hogy nem hitték a lélek halhatatlanságát, a test feltámadását, az igazak megjutalmaztatását s a gonoszok büntetését? Ezt bizonyára senki nem fogja állitani. Amint tehát mindezek a zsidók hitének tárgyát képezték, ugy azt sem találta fel a Machabeus először, hogy az élők imái és áldozatai a megholtaknak használhatnak, hogy van egy hely a tulvilágban, ahol még lehetséges az expiatio. Maguk a zsidóknál szokásos gyászszertartások arra mutatnak, hogy ők lehetségesnek tartották az elhunyt lelkének némi könnyebbülést szerezni ezek által, és nem puszta külsőséget gyakorolnak; mert, ha a kegyelet eme müvei csakis külsőségek, akkor a próféták nem fektetnek azokra oly nagy sulyt, hogy a zsidók észretéritésére fenyegetésképp helyezzék kilátásba azoknak elmaradását.[2] Ugyancsak a zsidóknak eme hitéről, hogy t. i. az élők jót tehetnek a holtakkal, tesz bizonyságot az Ecclesiasticusnak eme mondása is: «a megholttól se vond meg jóindulatodat.» (7, 37.) — De kérdezzék meg a mai zsidókat, csak nem a kereszténységtől vették át ezek azt a hitöket,

---

[1] Az ó-szövetségi kinyilatkoztatás a tulvilágot inkább komor, mint derült szinekkel ecseteli, — és ez igen jól összhangzik a bünnek ama tudatával, amaz élénk érzetével, mely oly nyomasztón nehezedett az emberiségre, mielőtt a Megváltó elérkezett. A «scheol» még a hitigazságok ama kifejlettségekor is, mely a próféták könyveit jellemzi, mint «örvény», mint a «halál árnyéka és sötétség» iratik le (Jer. 13. 16.), mint a «nyomoruság és sötétség földe, hol... semmi rend, hanem örök iszonyat lakik.» (Jób 10. 22.) Hanem azért az Isten «megrontja a halált mindörökre» (Iz. 25. 8.) «föléledtek a holtak s a megöltek föltámadnak» (Iz. 26. 19.), s a testnek föltámadása ugy Jóbnál (19. 25.) mint Ezechiel látomásában (38. fej.) ki van fejezve; az igazak jutalmáról s a gonoszok büntetéséről számtalanszor van szó (v. ö. Dan. 12. 2. 2., Iz. 33. 14., 66. 24. stb.) de mindezek csak Krisztus tanitása által nyernek teljes világosságot.

[2] V. ö. pl. Jeremiás 14. 16. és 16. 4.

hogy a holtak lelki üdveért is imádkozhatnak?[1] Nem kell tehát oly vakmerő állításokat koczkáztatni, melyek tarthatatlanoknak bizonyulnak be, mihelyest az igazságnak világossága reájuk vetődik, nem kell még akkor sem, ha az ily vakmerő állítás egyéni kényelmünknek, — mint a jelen esetben a purgatorium tagadása a protestáns álláspontnak — kedvez.

Ami pedig illeti azt a körülményt, hogy azok az elesettek, kikről az idéztük helyen szó van, idegen bálványnak fölajánlott ajándékok elsajátitása által szennyezték be magukat, s Judás mégis imádkoztat érettök: elég, ha erre annyit felelünk, hogy Judásnak mindamellett nem állott jogában ezekről teljes bizonyossággal az ő kárhozatukat, örök vesztöket kikiáltani, sőt inkább fel kellett tételeznie, hogy haláluk előtt a bünbánat malasztját elnyerték az Istentől (v. ö. a 45. v.) Az a körülmény, hogy a II. könyv szerzője Jason történelmi müvét használta, az inspiratióra semmit sem folyhat be; a mit átvett, az inspiráltatott is.

Miként tehát látjuk, a Machabäusok két könyvében sincs semmi olyas, ami miatt helyök nem lehetne a kánonban. Nemcsak hogy benn lehetnek e könyvek, hanem tényleg benn voltak mindig, már az apostolok korától, amint azt a LXX. és az Itala is már bizonyitja, mely a legrégibb keresztény időkben jött létre, — amint azt bizonyitják a legrégibb atyák, pl. Hippolyt,[2] Athanáz,[3] Hilár,[4] Cyprián,[5] Jeromos,[6] Ephraem[7] stb.

* * *

[1] V. ö. a Talmud egy glossaját En Izrael az uj évről (rosch haschono) szóló tractatusban, cap. 1: sunt qui postquam in gehenna jam poenas dederunt, digni sunt vita aeterna. (idézve Vincenzinél id. m. III. 143. lap.)

[2] De Christo et Antichr. 49.

[3] In Ps. 78.

[4] In Ps. 134. 25.

[5] Ep. 56. 6.

[6] In Zach. 10. 3.

[7] In Dan. Proph. 8. 11. Opp. syr. II. 218.

És igy, végigmenve azokon az u. n. deuterokanonikus könyveken és töredékeken, melyeket a csonka kánon hivei nem akarnak isteni eredetüeknek tekinteni, meggyőződtünk, hogy mindaz, amit ezek kánoni jellege ellen felhozni szoktak, nem egyéb puszta ürügynél, alaptalan ál-okoskodásnál. Más szóval: *kritikai oldalról is szemügyre véve a teljes kánont, melyet a trienti decretum meghatároz, ujból láthattuk, hogy az a tudomány szempontjából is vindikálható. S ez az, amit bebizonyitani akartunk.*

S vajjon elégséges-e ez a negativ érvelés, amelylyel értekezésünk e II. részében éltünk? Jelen célunkhoz, az ó-szövetségi kánon történetét adnunk, mindenesetre bőven elégséges. Mert eszmemenetünk az egész essay folyamán nem lehetett más, mint ez: A trienti sz. zsinat végérvényesen kimondotta, mi a kánon; — de ha csak a tudomány szempontját tartanók is szem előtt, ugyanazt a kánont kellene elismernünk, mely annak többször hivatolt határozatában van feltüntetve; — ezt bizonyitván ugy a régi, Kr. e. zsidók korára, mint a legrégibb kereszténykorra pontosan visszavihető félbeszakitásnélküli hagyomány, melynek tanusága szerint a zsidók szent könyveiket folyton gyüjtögették, kezdve a Pentateuchostól egész a Kr. e. II. század közepéig megjelent könyvekig, ugy, hogy a keresztény egyház is e gyüjteményt vette át szükségképen; — mindazok a kifogások és kételyek pedig, amelyek akár ama hagyomány folytonosságát, akár egyes szentiratok beltartalmát illetőleg felmerültek, pontos és lelkiismeretes kutatás segélyével a legbiztosabban legyőzhetők és mellőzhetők.

Adva van tehát az ó-szövetségi szent könyvek kánonának története, röviden bár, mert hisz főleg a patristika nyujtotta bizonyitékok sokkal bőségesebbek, hogysem azokat ez értekezésbe mind felölelhettük volna, — nemkülönben az V. századtól a XVI-ig terjedő korszaknak csak rövid érintésével, mint amely nem is talaja az idevágó támadásoknak: de főbb vonásaiban, és annyira legalább mégis, hogy minden elfogulatlan olvasóra azt a benyomást tegye, mikép: a trienti sz. zsinat határozata az ó-szövetségi kánont

illetőleg valóban — még eltekintve is annak oecumenicus-zsinati, tehát természetfölötti tekintélyü jellegétől — *az igazságnak, a jogosságnak bélyegét oly világosan viseli homlokán, hogy minden más vélemény az ó-szövetségi kánonnak terjedelméről, pusztán tudományos szempontból is, okvetlenül tévedés leend.*[1]

A COLLEGIUM GERMANICO-HUNGARICUMBAN.

Irta Dr. PETHŐ.

Bemutattam már San Pastorét a mélázó olajfák ezüstös derüjében s e derüből leszálltunk a homályos hüs völgybe, hol a titokzatos forrás jótevő nimfáját találjuk, a hajdani villák békeszerető maneseinek egyetlen maradékát. A manesek rég elköltöztek, oltáraik leomoltak, a villák elpusztultak, csak a forrás maradt meg, mely pusztitani segitett. Vonuljunk már most föl az uj világba, föl a házba, hol uj élet pezseg s tiszta lélek lakik; vegyük szemügyre a Collegium vakációját. Időnk elég van; mert csak midőn az uj tavasz, Október második fele, tarkitja majd ujra a rétet lúgvirágaival s midőn az eső s a hüsebb hegylehelet adja vissza ujra szinét a pázsitnak: Október végén vonulunk vissza Rómába. Mi e vakációnak legfőbb erkölcsi momentuma?

A lelki élet minden gondozója, kinek szeme nyitva s érzéke el nem tompult, mindjárt észre fogja venni, hogy

[1] És nevezetesen az akatholikus sectáknál roszhiszemü tévedés, a katholicismussal való ellenkezés viszketegének uj symptomája, amint azt az őszintébbek közöttük be is vallják, p. o. a protestáns Strack: «Diese Strenge in Behandlung der Apocryphen» — ugymond — «ist ohne Zweifel zunächst durch den Gegensatz gegen die römische Kirche veranlasst worden.» (Herzog P. R. E. Ed. 2. VII. p. 450.) — Igy áldoztatik fel még a tudomány is a szenvedélynek!

mennyi kincset óv meg az ilyen fegyelmezett, az Ur félelmében eltöltött szünidő. A legtöbb kispap lelkében a vakáció csak romokat jelez, bomlást, megernyedést, ... ! Sz. Pásztorban ez nem történik; a felüdülés teljes, s a megernyedés lehetőleg kikerültetik s a hol beállna, ott kiköszörüli a csorbát a vakáczió végén sz. Pásztorban tartatni szokott exercitium, melyről később szólok. Minden veszélytől megóva, minden rosz alkalomtól távol, a sziv, a kedély teljes derüjében, jókedvében, változatos, érdekes programmal töltjük a vakácziót, s mikor végefelé közeledik s az olajfán sötétlik már a bogyó: visszavágyódunk ismét Rómába, hová sokszor tekintettünk a hegyek csucsairól, sőt ablakinkból is láttuk egymagán kiemelkedni az izzó láthatáron szent Péter kupoláját.

A napi rend a következő: fél hatkor föllkelünk; hattól fél hétig van a meditáczió; mindenki szobájában végzi azt. De mily vaslánczokkal, pántokkal, szegekkel van az a meditáció beillesztve a jezuita nevelési rendszerbe! Menjünk bárhová, keljünk fel bár 3-kor, $^1/_2$4-kor, midőn esetleg monstre-kirándulást rendezünk, a meditáczió el nem marad. Ha az idő sürget, akkor az uton végezzük; egy félóráig csendesen, szótlanul elballagunk egymás mellett, ki gyalog, ki szamáron, s elmélkedünk, már ahogy lehet; közbe közbe tán meg kell sarkantyúzni a szamarat, az nem zavar, hisz figyelmeztet, hogy igy kell folyton sarkalni lelkünket is, s több olasz szent «asinello»-nak hitta testét. Meg van tehát az analogia. Az analogia pedig sokban segiti a felfogást. A félóra multával végre a Praefectus vagy a Bidellus «Deogratias»-t kiált, s akkor vigan megkezdődik a társalgás, a tréfa, a csacsivágtatás, stb. stb. A meditáczió után, tehát $^1/_2$7-kor van a mise, utána a reggeli annyi zsemlével, a mennyi tetszik, mert Anacleto bőkezü a «giovani tedeschi» iránt. A reggeli után ketten-ketten a bold. szüz kis officiumának hóráit mondják el, s az után szól a csengetyü; mindenki fogja a venyigés botot, s csoportokban nyakukba veszik a vidéket. Hegy, völgy, szakadék, vizmosás, erdők, falvak, sziklák, vizesések, — mindent bebarangolnak, mindent felkutatnak, nincs az a cseppköves

barlang, nincs az a rejtek, melyet e valóban haramiáknak nagyon alkalmas territoriumon föl ne keresnének. Az olasz falukat sorban látogatják; első utuk a templom, hol rövid adorációt végeznek; azalatt kinn már összegyül az olaszgyerekek mosdatlan, fésületlen raja. «Zifra!» (ejtsd ki cziffra) «Zifra!» hangzik a kilépők felé s van rohanás s verekedés. «Un santuccio» «Una coroncina!» «Una medaigluzza!» «Un libruccio!» «Zifra a me!» «A questa creatura!» S a mennyi kéz csak férhet hozzád, mind beléd kapaszkodik, elállják utadat, sikitnak, orditnak. Zsebed Czifra! tele legyen érmekkel, olvasókkal, könyvvel, duzzadjon sz. képektől, s miután mindent kiosztottál fuss, mert mindez nem elég; de ugy fuss, hogy kijuss; mert tudni kell, hogy az olasz fészkeknek melyek mind várak s magasan fekszenek csak két kapujuk van; néha csak egy, s igy ugyanazon uton kell kimenni, a merre bejöttünk. «Zifra» annyit tesz, mint Zio frate, «barát bácsi;» másutt mondják «zipre,» ez pedig annyit tesz mint «pap bácsi.»

Az olasz faluk typusa a Palestrina (Praeneste) mellett fekvő San Pietro. Magasan mint egy fellegvár, sötét kormos falakkal bizonyságot tesz a mellett, hogy itt a kőmivesnek egyszer volt dolga száz meg száz év előtt, s azóta se meszet oltani, se meszelőt venni nem kellett. San Pietrót megénekelte egy korombeli «zifra» s emlékül beleirta albumomba, melyet primicziakor szokás fölajánlani. Az ecsetelés oly sikerült, hogy daczára a német verseknek nem tagadhatom meg magamtól közlését.[1]

---

[1]) **Nach San Pietro bei Palestrina.**

Vor der Lerche erster Weise
Vor der Sonne früh'stem Grusse
Ziehen Beter, schweigsam, leise,
Auf dem rauhen „Weg der Busse“
Rothgewandet ist ein Jeder,
Alle ziehen nach Sanct Peter.

Ez a reggeli séta közönséges napokon két óránál tovább ne tartson, de amnestiát kap minden csoport, mely esetleg nem birt haza találni, ami nem rendkivüli esemény, miután a sétán az van elfogadva elvül «csak ne menjünk utakon és ösvényeken, hanem szabadon utat törve, egyenesen;» igy aztán megesik, hogy visszafelé azt se tudják, merre esik sz. Pásztor. Séta után a házban foglalkozunk; a recreáció termében, a billiárd és zongora mellett; az ujságok nagy halmaza is kinálkozik, s néhány ősszbe csavarodó higgadt lelkü politikus vitatkozik a világ folyásáról; mások botokat faragnak, kigyókat nyuznak, rózsafüzéreket drótoznak. A bidellusok pedig lótnak-futnak, suszter és szabó most kemény napokat élnek. Oh mennyi lyuk és mennyi folt

---

Wenn des Morgens Thränen weichen
Vor der Sonn' von Blatt und Blüthe
Und mit Schweiss Bethaute steigen
Bergan athmend, gliedermüde;
„Geht nicht anders" spricht ein Jeder,
„Nicht im Thale liegt Sankt Peter."

Fragt man Leute buntgekleidet:
„Wie weit ist's noch? Sagt mir! Heda!"
Bald die Frag der Zung verleidet:
Immer heisst's „na mezzoretta,"
Nah und näher kommt ein Jeder,
Mehr und mehr sich fernt S. Peter.

Sichrer ist der Quelle Zeichen,
So am Weg dem Durste fluthet:
Dass hier Leute niedersteigen
Hat man bald mit Grund vermuthet:
„Jene Kupferkannen" — Jeder
Sagt sich's gleich — „sind aus St. Peter."

Und es ist so! Mauerreste
Von der Höhe niederwinken
Trümmer einer grauen Veste,

tromfolja le egymást. De hát az máskép nem lehet; mert ha a vadszőlő nagyon is felkapaszkodott a fára, vagy nagyon is elterebélyesedett a tüskés bokrok hátán, utána kell menni s mi csoda van abban, ha ilyenkor a szebb napokat látott piros ruha schismával szakitja meg folytonosságát, a kalapot lekapdossák az ágak s a czipővel ingerkednek a sziklák; a hová állva és menve nem lehet lejutni, ott meg kell próbálni csúszva vagy ülve; — de mindig szerényen.

Délelőtt egy órahosszat van még valami studiumféle is, ahol azt az egy bölcs könyvet, melyet szabad volt elhozni, forgatni lehet. A legtöbb morálist tanul, vagy prédikácziót és irálygyakorlatokat ir. Ezen studium alatt valamint az estéli alatt is a silentium szemfödője takarja a holtnak

---

So im Morgenstrahle blinken
Und dahinter wird ein Jeder
Der Geduld hat, sehn St. Peter.

Endlich sind wir angekeuchet,
Angelangt vor alten Hütten,
So die Vorzeit arm erzeuget,
So vom Brande noch nie gelitten,
Und zum Grusse sicht ein Jeder
Schwarz ein Säulein von St. Peter.

Klagen bald, enttäuscht die Augen
Minder nicht die Nas' vor Allen
„Nur von Ferne mögen tauchen
„Diese Nester zum Gefallen.
„Koth u. Rauch nur," sagt ein Jeder,
„Aus der Näh' ist diess St. Peter."

Doch nur weiter! Am Altare
Steigt ein Lied aus jungen Kehlen,
Dass Maria sie bewahre,
Ihre Rothen sich empfehlen!
Von dem Berge schaut ein Jeder;
Dann: Leb wohl! du grau St. Peter.

látszó jókedvet, pedig nem holt, csak alszik, hogy nemsokára rózsás arczczal fölébredjen. $^3/_4$12-kor van a lelkiismeretvizsgálat; 12-kor mindszentek litániája, azután ebéd. Ebéd és vacsora alatt olvasnak könnyü, mulattató, érdekes történeteket. Igy váltakozik a nyelvfékezés a pajzán jó kedvvel, a zabola megeresztése a fegyelemmel. Rendnek muszaj lenni; s legyen az a rekreáczió még oly lármás, harsogjon s hangozzék nevetéstől a lugas s a terem, — mikor a csengetyü azt mondja «vége»: odaforrad a szó a torokhoz, s lenyeljük, de ki nem mondjuk.

Ebéd után olasz játék járja, a piastrella; P. Palmieri mindig részt vett benne. A kinek nem tetszik, mehet sétálni szanaszét a «cocchio»-ban t. i. a borostyánlugasban. S mily jót tesz az ebédutáni léha testnek, ha a rekkenő hőségből szobájába tér, ablakot és redőt zár és a sistergő kukoricza szalmás ágyon az olasz siesta morganájába veszíti eszét, öntudatát, akaratát, — oly édesen, amily aranyosan megénekelte azt Arany János:

. . . . álommézet csókolt ajakára,
A kit mákvirágból gyüjte éjszakára;
Büvös bájos mézet, ugy hogy édességén
Tiszta nyál csordult ki Toldi szája végén.

Toldi IV. É.

Soha ily édeseket nem lehet aludni, mint a sz. pásztori siesták büvvilágában. Ne tessék ezen megbotránkozni; ez ott el kell, s mi hüségesen kihúzzuk október végeig. De meddig tart naponkint ez a büvvilág? E büvvilág réme a bidellus; három óra felé már pusztitja az álom mákvirágait, s kell hivatalához nagy erély s kitartás, mert némelyikét hátba is verheti, akkor sem ébred föl. Erről senki se tehet. A fölébredő többnyire csurom viz, s megfordithatja vánkosát: mindez nagyon egészséges. E siestát bizonyos lelki állapot követi, melyen éppen most törik fejüket a psychológok, hogy tulajdonképen mi ez? A megelevenedés annyi stadiumán kapaszkodunk öntudatunk teljes megemberelésére, amennyi hangot ad a töltekező palaczk, mig végre azt mondja: «gluk,» elég. Mindazon zoológok, kik kiváncsiak

megtudni, mint érzi magát tavaszkor a légy, midőn a napsugár birizgálja szánandó czombjait; mint van hangolva a béka, midőn a jeges álomból kezdi forgatni bájos szemeit; s mily roszkedvü a medve, midőn ujra eszméledni kell s észreveszi, hogy talpnyalásból meg nem él, hanem keserves kenyérkeresetre kell térnie: mondom mindazon zoológok, kik ezt megtudni kivánnák: azok menjenek sz. Pásztorba, lóssanak fussanak járatlan utakon a déli nap alatt, — ebédeljenek, — ebéd után üljenek, álljanak vagy játszanak kin, mikor csak ugy tánczol szerhán és szántóföldön kinjában a levegő, — aztán siestázzanak, s keltessék föl magukat egy óra mulva: bizony mondom, meglátják, hogy e desperált lelki és testi hangulathoz hasonlót fogni széles e világon, nehéz lesz.

Délután elmondjuk ismét ketten-ketten a kis officium vesperáját és completóriumát s utána a rózsafüzért, vagy ha ugy tetszik, lehet ez utóbbit este is végezni. De ezt mind naponkint végzik, s az áhitat boldogitó s éltető szelleme megtartja a lélek ruganyosságát; az ima s az élvezet, mindkettő füszerévé válik az életnek; az egyik visszahat a másikra, s az ima megszenteli, megédesiti, nemesiti, föllenditi az élvezetet. Igy nő fel a lélek termékeny szőlőtőkéje, hajt természete szabadjában, de nyesik is, hogy élete teljességes s áldásos maradjon. Mig ellenben a hol a vakáczió azt jelenti, hogy hajrá! aludj, a meddig tetszik! igyál-egyél, ugy is elég volt már a káposztából! könyvet csapd a földhöz! rózsafüzért akaszd szegre? s meditácziót...! micsoda? még ily vakmerő gondolat is akad fejembe? Herculesre! mily simplex, világismeret nélkül való firkoncz ez! ... ahol mondom igy van: ott csömört kap a jókedv vagy kirug, a sziv elhájasodik, a lélek támolyog;.... no de valamit még is csak tesz: a környékbeli búcsúkon szépen énekli azt, hogy Ite, missa est!

Délután négy öt óra felé már kellemes a levegő; az ozsonna után, mely borral, édes mézes fügével, noszpolyával, körtével lelkesiti uj életre a siestán elkeseredett lelket, kimegyünk az ut tulsó felén elterülő rétre, s külön a filozo-

fusok, külön a theologusok lapdázni kezdenek. Földobják, hogy megtudják sas-e vagy irás, — dehogy mit, azt már nem tudom, hacsak nem akarok telegrafirozni Rómába, hogy ugyan mivel eligálnak; mert krajczár ott nincs; s centesimijük sincs, tehát mit dobnak föl? talán egy birettumot? mert a birettum mindig fejükön van; vagy tán valami medaigluzzát, melyet az olasz purdé még ki nem lopott zsebükből, nem tudom! látszik ebből, hogy én sohasem eligáltam, hanem csak a «nép és katonák» féle szereppel müködtem. Az eligálás után föláll a «méta»; egészen ugy mint nálunk s ütik a lapdát s azt ki eléje áll. Hogy a be nem gombolható taláris sokszor szétlebben, az igaz, de utóvégre sem veszti el senki. Az olaszok pedig a játékon meg nem botránkoznak, sőt ellenkezőleg, játszani általános olasz szokás; a felnőttek is gyermekded, vagy mint mások akarják gyerekes kedélyüknél fogva órahosszat elmulatnak bizonyos mechanikus, szabadban folytatott játékokkal.

Azután az esti harang imádkozik le békét a földre, s a déli szinjátékok és párázatok lágy öltözetében leng mindenfelé az esti alkony; a játszó csoportok hazatérnek, s utukban a Magnificat vagy a Laudate verseit ringatják a négyes vagy kettős öszhang hullámain; vagy a bold. Szüz egyik másik népszerü énekét csenditik meg. Ha pedig olasz gyerekek is jöttek nézni a métát, azoknak is kell énekelniök:

Lodiamo cantando
La Figlia, la Sposa
La Madre'amorosa
E chi La creo!

Hány ember ábrándozhatott bele az alkonyba, bele az éjbe sz. Pásztor erkélyeiről? Az élet ütere és a világ szive, Róma s körülötte mindjárt a harczok nagy temetője, a Campagna terült el lábai alatt; hallotta esetleg a kocsizörgést vagy a magányos lovag ügető lépteit a Via praenestinán, a bazalt kő e vájodásában alighanem Márius, Sulla, a futó Catilina, s a praenestei hires Fortuna templomába visszatérő augurok és epulók kocsija is megzördült. Balra az albáni hegyek illatos kéksége; görög müvészet, görög ész tarki-

totta szellős, derült villáival lejtőit; jobbra Tibur, átfurt, tekerődző, egymásba font szikláival, melyekben az Anió döbörög, mint hogyha itt, a római dicsőség láttára Tibur beleiben, csontjaiban dulva akarná föltüntetni mindazt a fájdalmat, mindazt a kint, melyet nagyravágyás s uralomvágy az emberiségnek okoztak; katlanában lakott a tiburi Sibylla e rémséges helynek borzalmas nemtője. S messze messze délfelé meg meg csillan a tenger ezüstös sáva, s hol régen drága gályákon evezett a dusgazdag, római világ Ostia márványlépcsőiről Bajae paradicsomába: most elvétve sötétlik magányos halászbárka. Gallicanóból, Zagarolóból is cseng felénk az esti harang, s a távol Colonna, magas rablófészek ablakain utolsót izzik a napsugár. Versenyt czirpel a tücsök «csendes birodalmában,» .... azonban elég ebből, szól megint a csengetyü lelki olvasásra; mert ez sem marad el. ½8-kor van a vacsora, utána rekreáció «kakuk» játékkal. Valamennyinek kell játszani «kakuk»-ot; nyerni is lehet képet, könyvet, rózsafüzért stb., amit a P. Minister (Vicerector) díjul kitüz; azután olvasnak, billiárdoznak, énekelnek, nézik a lejtőkön kigyulladó pásztortüzeket s a hatalmas távcsővel, melylyel az órát is lehet leolvasni a római templomok tornyán, vizsgálják a mosolygó holdat, saturnus gyürüjét; mig végre jel adatik a rekreáció berekesztésére. Következik ¼ óráig a meditáció pontjainak előkészitése, utána ¼ óráig lelkiismeretvizsgálat, adoráció és kukoriczalevél sistergés közt elhal ujra az öntudat!

A vakáció három részre van osztva; mindenik rész más órarenddel a délutánra nézve. A második részben, mely mintegy két hétig tart semminemü studium nincs, de a lelki élet épp ugy gondoztatik, mint a másik két időszakban. Minden vasár- és ünnepnap van általános sz. áldozás, s a szomszéd falvakról a köznép is özönlik kápolnánkba a szentségekhez.

A vakációt a legkellemesebb kirándulások tarkitják; csak láb legyen hozzá, mely győzze. A bedellus este megigazitja a keltő, recsegő órát; rátesz az asztalra ollót, tollakat, kulcsokat, csengetyüt s közbe állitja az órát, csakhogy

a lárma nagyobb legyen s fölébreszsze. A ki Mentorellára föl akar jutni, annak korán kell kelni. A Mentorella a Sabini hegyek legmagasabb csúcsa a Campagna felől. Fönt van Sz. Mihály Arkangyal temploma, a lengyel resurrectionisták kolostorával. A ki oda búcsút jár, az bizonyára nem élvezetből teszi; a kopár hegységre vezető keskeny ut merő kötörmelék. A csupasz sziklák közt összekaparja az olasz paraszt azt a kis földet, melyet az eső még le nem hordott, kövekkel támasztgatja, s ezen a néhány lábnyi terjedelmü terraszokon veti el kukoriczáját. Ily apró, gyermekjátéknak beillő gazdaságok közt emelkedik az ut a pápai állam legmagasabb falujáig, Guadagnoloig. Mijök van itt az embereknek? még vizök sincs. A cisternákba vezetett esővíz adja italukat. De legalább békéjük volt a középkor duló párttusái közt; ide föl már nem igen vetődtek a Colonnák és Orsinik; no meg a láz is felkergette őseiket; azóta itt maradtak. A hegység másik oldalán, a völgyből kimeredő, óriási sziklához támasztva épült sz. Mihály temploma; itt van eltemetve Kircher Athanáz szive; Fuldában kezdett dobogni, s a Sabina egyik magányos csucsán várja ujra földobogását. A völgyből kimeredő sziklában van Sz. Benedek barlangja, ahol lakott, mielőtt Subjacóba vonult. Ott túl a zajgó Anio fölött méláz San-Benedetto és Santa Scholastica Subjacói kolostora, tovább keletre a sürün egymásmellé hányt hegycsucsok egyikét koronázza Anagni! szürke, füstösfalu, bizarr városok, falvak, várak ülnek büszkén hegyen lejtőn, s hogy legyen valami idylli vonás a sok ezred éves kultura által elnyütt tájon, Tivoli felé mutatkozik Horatius villája, melyről irja:

Tu nidum servas, ego laudo ruris amoeni
Rivos, et musco circumlita saxa, nemusque.
Novistine locum potiorem rure beato?
Est ubi plus tepeant hiemes, ubi gratior aura
Leniat et rabiem Canis, et momenta Leonis
Cum semel accepit solem furibundus acutum?
Est ubi divellat somnos minus invida cura?

Deterius Libicis olet aut nitet herba lapillis?
Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
Quam quae per pronum trepidat cum murmura rivum?

(Epist. Lib. I. 10.)

A szép versekre való emlékezés közben «arri» kiáltások és botsuhintások hallatszanak a Guadagnoloi ut felől. Kellemes meglepetés! «Evviva» jön a mi két szamarunk; Peppino buzditja őket sz. Mihály temploma felé. Két oldalt kosár és hordócska terheli szerény bordáikat; itt az ebéd. Alighanem valami magaroniféle? Anélkül nincs; de nemcsak abból áll. Ez a két nemes állat kisér el minket mindenfelé; néha ugyan a szamár szerepét megosztjuk egymás közt, azon esetben, hogy csak 5—6 órai utra kerekedünk s délre hazavetődünk. Ilyenkor mindenki otthon kapja ki a menazsit, melyet zsebre rak, a csutorák pedig erősebb, megbizható legények nyakába akasztatnak.

Igy járjuk be Tiburt, Praenestét, Subjácot, Albanót, Tusculumot, Latiumnak szent földjét, Albalongát és Gabiit. Egy füstös, emeletes tenuta az egyedüli emlék, melyhez érkezve, azt mondják itt Gabii, itt éltek a rómaiak vetélytársai. Kukoriczaföldek terjengnek a kiszáradt tó helyén. Szegény Gabii, — gazdag Róma.

An Lebedum laudas, odio maris atque viarum?
Scis, Lebedus quid sit; Gabiis desertior atque
Fidenis vicus; . . . . . .

Hor. Epist. Lib. II. 11.

s Juvenál gunyolódik:

Hujus qui trahitur praetextam sumere mavis;
An Fidenarum Gabiorumque esse Potestas?

Satyr. X.

Most már ott semminemü «Potestas» sincs, se biró, se polgármester, se Consul. Néhány sárga, bőrig sovány paraszt gondozza a földet; a legmarciálisabb közülök kemény bőrből készült «macskanadrággal» sinezi lábszárát; csucsos, bő karimáju kalapot nyom bozontos fejére; lóra ülve hosszu,

szeges bottal vezeti s igazitja el a csordát; csak ne felénk! A gulyáktól mindig respektábilis távolságban maradtunk, nehogy a kampagnai bika vérszemet kapva a piros posztótól, hathatósan megkergessen. Ha legalább esernyővel eltakarhatnók szemet szuró pirosságunkat! mellesleg ezt még eső ellen is lehetne használni. Ha az eső kin elfog, kegyetnül megmos, mert esernyőt kihozni sz. Pásztorba, nem szokás, — csak most ébred fel bennem a gyanu, hogy talán azért, nehogy napernyőnek használjuk. Bármi legyen a valódi ok, mindegy; különben esernyő nélkül is hazaérkezünk s tekintve a sz. Pásztori mundurt, mondhatni, hogy esőben sem szenved kárt.

Éppen Tusculumban voltunk, a honnan keltezvék Cicero hirneves «Quaestiones tusculanae» értekezései, midőn sötét felhők kergetődztek a tenger felől, s megeredt az eső. Bizony fölvetődött elénk is egy nagyon realis, praktikus «Quaestio tusculana;» hogy kerülünk mi most Tusculumból haza? A «quaestio» megoldatott nem ugyan az nap, hanem másnap; mert csak másnap tartottuk bevonulásunkat sz. Pásztorba. Nem háltunk ugyan Cicero Tusculumában, gyikok, kigyók, skorpiók, viperák közt; hanem lementünk Mondragoneba, ott zenével fogadtak s szinházat is adtak — tiszteletünkre.

Mondragone? Mindjárt megmondom, hogy mi az.

Utközben még az egyszerüség s a «beatus vir, qui procul negotiis» illusztrálására való epikus alakkal találkoztunk. A lejtőn, honnan a romoktól szegélyzett régi viákat látjuk mindenfelől az örök Róma sötét kapui felé kuszni, s a kapuk és falak fölött messze kiemelkedni a város kupoláit, tornyait, megkérdeztük az elénk jövő fölcseperedett parasztot: «Mi az ott?» «Róma» feleli. «Messze van innen?» «Gyalog öt óra.» «Voltál-e már Rómában?» «Még nem.» Bámultunk; az lesz maradéka annak a régi fajnak, a költő által emlegetett «prisca gens mortalium»-nak. Az ujkor lázas nyughatatlansága aligha bántja.

XIII.

A régi Tusculum klasszikus romjai alatt, a legvirágzóbb lejtőn, oly ezüstös szelid fénynyel elárasztva milyen az olajfák tündöklése emelkedik Mondragone, XIII. Gergely pápa nyári palotája, most Borghese herczeg birtoka. Annyi szelid báj, annyi lágy kellem s hozzá oly rémséges név, milyen ez «Mons draconis!» A kőből faragott drákó képével mindenfelé találkozunk, czimere volt az alapitó pápának.

Mondragone jelenleg jezsuita konviktus, melyben sok jeles olasz ifju neveltetik, köztük nem egy papfaló, liberális miniszter ur gyermeke; confer Ghiczy Kálmán és Kalocsa!! A jezsuiták az óriási épületért, kert- és erdőért a nagylelkü herczegnek 1 font viaszgyertyát fizetnek, melyet az ő nevében a római al Gesu templomnak szolgáltatnak. Mondragone különben talán szintén a romlás utjára tért volna, mint annyi lakatlan sok palota, melyek jobb időkből, gazdag udvartartásból maradtak a jelen szükebben mérő, meghuzodó nemzetségére. Mit is csináljon még Borghese herczeg is e rengeteg termekkel, e kapunak beillő ablakokkal, ez oszlopos pitvarokkal, melyekben két kompánia katona manoevrirozhatna, e lépcsőházakkal, hol királyi udvarok fölvonulhatnak, e garádicsokkal, melyeken bátran föllovagolhat a nemesi konviktus? Deszkákkal szegeztetné be az ablakokat, magtárnak használhatná a termeket, kivülről rágódnék Mondragónén az idő sárkánya; belül a vénség ónsulya alatt roskadna vakolat és tégla.

Most máskép van; pezsgő élet lüktet teremben, udvaron; visszhangzik a ház; fény, pompa nincs, van helyette folytonos ifjuság. Ha Stolz Albán a gyermekszemét a beletekintő lélek fürdőjének mondja: ugy a mondragonei időzést az álmatag lélek ébredésének, a bezáruló kedély megnyiladozásának mondanám. A fürge olasz ifjuság élete, szelleme, előzékenysége fölvillanyozza a komolyabb, északi kedélyt. Nyomban rögtönöznek ünnepi fogadást a vendégeknek: van zene, beszéd, alkalmi költemény, — sőt szini előadás, vezetnek erdőn-völgyön, föl Tusculumba, le Camaldoliba,

hol a fehér barátok szivesen fogadnak; 76-ban még ott láttuk a Napoleoni csaták egyik őszbecsavarodott alakját; mennyi lelki béke s szelidség volt elöntve arczán, szakála tiszta ősz, haja fehér, mint kámzsája.

Mondragonétól oldalt, a völgy tulsó partján a Propaganda villája, Ruffinella. Tivoliban nyaralnak az irek, Palaestrinában az északamerikaiak, a többi nemzetségbeliek szertészet. Találkozunk néha-néha hol ezekkel, hol azokkal. A változatos társalgás kiemeli a lelket a szokás léha köréből s daczára, hogynem utazunk, mégis okulhatunk némileg ugy mint a bölcs, hosszutürő Ulisses, ki sok népnek ismerte szokásait s városait. Az olasz derült világnézete, egyszerü, praktikus itélete az életről jótékonyan befolyhat borongósabb kedélyvilágunkba; széthinti az árnyat, a ködöt, melyet fölfogásunk komolyabb s nehézkesebb természete borit lelkünkre; a szerteágazó szőlőlugasok, a szökőkutak közt, a kerti terasszok lépcsőin fel-alá bolyongva, sejtjük, észreveszszük, hogy ez egy uj világ; idegen, de nem visszataszitó, hanem vonzó.

Hát még a Gallicanói búcsú, a kisasszony napja! Ily elrejtett faluban, mint Gallicano, hol nem fordul meg se Master se Miss, hol érintetlenségében lelhető fel az olasz népélet, minden jelenet érdekel, mert ugy véljük, hogy a szabini halmok e rejtekében honol még zavartalanul az olasz geniusz. S bizonyára nem csalódunk; meglepő, éles vonásokban emelődik ki a különbség, mely a Gallicanói s például egy magyar falu búcsúünnepe közt fönnáll. A különbség kinő a nép jellemeből, örömeiből, hangulatából, ezeket viszi bele az egyházi ünnepélybe, ezekkel szinezi azt, a mi általános minden nép és nemzetségben. Ugy kivánja azt bensőséges hite, s e hitben lefolyó nevelése és élete.

A legegyszerübb olasz népnek is elég finom érzéke van a müvészi szép iránt. Vezessünk be egy magyar nem «intelligens,» de akár «intelligens» embert is az esztergomi bazilikába, elragadtatással, bámulással fogja viszonozni szivességünket; eláll szeme szája, de itélete a látványról nincs. Az olasznak van; ő gyönyört talál a szépen, s ő itél a

szépről. Multkor egy olasz munkással találkozom, kérdezem tőle, volt-e az esztergomi bazilikában? tetszik-e neki? «Igen, igen, feleli, csak az a vörös márvány, mely a falak talapzata mellett vonul végig a templomon, ez nem tetszik nekem, «starebbe bene per una beccheria» (beillenék mészárszékbe). Az olasz nemcsak vallásosságát elégiti ki a templomokban és egyházi ünnepélyeken, hanem hogy azt teljesebben elérhesse, követi természetes ösztönét s kifejezést ad örömének a müvészi alakban s nemesebb élvezetben. Reggel taraczklövések s a falu szük, egyetlen utczáján átvonuló zenebanda figyelmezteti Gallicanót a nagy napra. A templom földiszitve, falai szines, redős kendőkkel bevonva, az oltáron Szüz Mária szobra, melyet délután lármás körmenet fog végig hordozni a falun. A nagymise s az esti ünnepi vecsernye kathedrális szinezetre törekszik. Kar énekli a misét s a zsoltárokat. Di Pietro, eredeti olasz nehéz compositióitól nem ijed vissza a gallicanói quartet, melynek tenorprim hangját a borbély szolgáltatja, este felé ugyan már nem egészen tisztán viszi, de azért kihuzza még a Magnificat záró antifonáját. A «Gloria» solóit a közönség nagy érdekkel hallgatja, még ha félóráig is eltartanak.

Gyertyáktól nem látni az oltárt s emlitenem sem kell hogy több ég Gallicanóban mint husvétkor az esztergomi bazilikában. A szegény nép is kivánja, hogy az egyházi ünnep fényes legyen s gyönyörködtesse az egész embert. Este nem maradhat el a tüzijáték; táncz nincs, kocsmázás nincs, de tüzijáték van. Kinn ül az egész nép a falu hegyének lejtőin s gyönyörködik a kigyulladó szineken, a lengő tüzgolyókon, a sistergő tüzkigyókon, az éjben elhaló sziporkázáson. «Bravo!» «Bravissimo!» Közbe-közbeszól a zene, s harsog a tapsvihar. Majd léggolyókat eresztenek a magasba; leng ide s tova támolyogva a borszeszlángtól hevülő papiralkotmány, emelkedik, a légáram elkapja s viszi a felhőtlen ég fönséges ivei alatt, száll a volszkok hegyei felé, vagy a szabini csúcsokra, itt-ott kicsalja a mélázó hegyi pásztor, a pifferaro magányos nótáját a Madonnáról és a Bambinóról. Még látni, még látni, azután megsóhajtják eltünését. Megcsendül lágy, reszkető akkordokban a mandolin

hurja, kiséri a rokkant katona énekét, melyből csak arra emlékszem, hogy a «bomba ribomba» s hogy a «croce d' onore mi basta» s végül «ratapla, ratapla, ratapla !» A hallgató közönség el van bájolva, de több kell neki. «San Antonio», «San Antonio», a közkivánság San Antoniót akarja megénekeltetni. A mandolinos ráhuzza «San Antonio di Gallicano, etc.» vidám, lendületes dallamban elregéli, mint járt San Antonio Gallicanóban, hogy akadt meg az egyik fossoban. S jóllehet régen volt, hogy San Antonio Gallicanóban járt, ha ugyan járt; azért San Antonio csuhás alakja mintha köztük járna, lelkükben él.

Az olasz népnek folyton vannak szentjei, folyton kiemelkednek kebeléből hősi lelkek, kiknek az oltárok tisztelete jár s lehet-e hatás nélkül, ha a megtestesült erényt utczáin járni, házaiban lakni látja, vele él és szenved, ha nem szakad meg az összeköttetés Gallicanója, Assisije, Monte Pulciano s száz meg száz vidéki városkája faluja és a dicsőséges mennyország közt?! Mennyivel közelebb hozná népünk fogalmait s érzelmeit az igaz, való kereszténységhez az a körülmény, hogy például Kőhidgyarmaton, Keczelen, Patakon egy valóságos szentnek életét, emlékét, csodáit, szentségét megjelenitve látná s e vidéken, e fák közt, ez utczákon, e szántóföldeken szemébe ötlenék a valóság éles körvonalaival, hogy a szentség nem a felhők közt, hanem a földön jár.

A szentek az isteni erő megtestesülései; erejükről, hatásukról, hóditásukról mélyen kell meggyőződve lennünk. Bizonyos, hogy ezt az erőt semminemü korban el nem vesztik. Ahol vannak szentek — most, ott hatnak úgy, mint hatottak régen. Ha a szenvedő Krisztus minél több szivben öltene emberi alakot erényben és áldozatban, megujulna a föld; megragadó helyet találok e tárgyra az arsi plébános, Vianney János életében. Monin irja: «Hajlandók vagyunk hinni (midőn az ujkori szentek müködését tekintjük), hogy a népek erkölcsi érzéke és fogékonysága még sem apadt meg annyira, mint látszik és hogy talán elégséges volna néhány szentnek föltünése beteges, erőtlen társadalmunkban a világ-

got üdvözitő hit fölvirágoztatására.»[1] «A sziv az, mi legutoljára hal meg bennünk és a sziv bámulja a szépet és szereti a jót, ez az ő élete. Midőn a szép és a jó föltünik előttünk, tünjék bár föl akárhonnan, midőn elvonul előttünk bármily megjelenitésben, mindegy, a szivre mindig mély benyomást tesz.»[2] «Bennük találni a csodás jellemvonást a lelkes érzelemmel, az egyszerüséget párosulva a fönséggel, s hogy mindent összefoglaljak, ők képviselik azon rég elfeledett emberek nemzetségének epikus nagyságát, kik gyermekdedek voltak mint a gyermekek, erősek voltak, mint az óriások.»[3]

Ezek gondolataink a Gallicanói búcsúéj elcsitulásában, melyek nem türnek skeptikus lemondást és tétlen bánkódást a vallástalansággal szemben. Félre az olyan savanyu uborkás emberekkel, kik mostanában a buzgó lelkek törekvésére ölbe rakott kezekkel mondogatják, hogy füstöt faragni s szerecsent mosdani hálátlan s bolond munka; az ily hangulatnak elkeseredés a neve, mit vereség követ; inkább azt kellene hangoztatni, hogy aki a buzgó törekvésben füstfaragást lát, az csak olyan ignavus miles, ki hátán viszi haza, ami csak arczban ékesség és érdem, — a megbélyegző sebet.

---

[1] «On se prend á croire, que le sens morale des peuples n'est pas aussi profondément affaibli, qu'il parait, et qu'il suffirait peut-étre de la presence de quelques saints dans cette société decrepite, pour y renouveler la foi, qui sauve le monde.»

[2] «Le coeur est la derniére chose, qui meurt en nous et le coeur vit de l'admiration du beau et de l'amour du bien. Quand le beau et le bien nous apparaissent, quelque part qu'ils nous apparaissent, quand il passent devant nous, sous quelle forme il n'emporte, le coeur en recoit une emotion profonde.»

[3] «On y trouvait reunis le merveilleux, le pathetique, le simple, le sublime et pour tout dire la grandeur epique d'une race d'hommes oubliés, näifs comme des enfants et forts comme des geants.»

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

IV. AZ EGER-FŐMEGYEI PAPSÁG IRODALMI MÜKÖDÉSE.

Irta SZŐLLŐSSY KÁROLY.

(Vége.)

Roskoványi Ágoston, hit- és bölcselettudor, nyitrai püspök, v. b. t. t., stb. szül. 1807. decz. 7-én. Szennán. Ungmegyében. Tanulmányai végeztével egri kispap lőn, szükséges papi tanulmányait Pesten és Bécsben hallgatta, ugyanitt volt az Augustineum tagja is. Huszonkilencz éves korában már egri kanonok volt. Bizonyára oly gyors emelkedés, melynek párját ma nem találjuk. 1851-ben váczi, 1859-ben pedig nyitrai püspök. A kath. theologiai irodalom világszerte ünnepelt tekintélye. Az «Egri Emlékkönyv» csak egész 1861-ig terjedő irodalmi müködését sorolja elő. Ezekhez adandók: Monumenta Catholica pro Independentia potestatis ecclesiasticae ab imperio Civili. 1880. I—XII. kötet. Nyomatott Nyitrán. — Romanus Pontifex tamquam primas Ecclesiae et princeps civilis e monumentis omnium saeculorum demonstratus. I—XVI. kötet. Nyitra, 1880. — Beata Virgo Maria in suo conceptu immaculata. I—IX. kötet. Nyitra, 1881. — Coelibatus et Breviarium. Duo gravissima Clericorum officia. I—XI. kötet. Nyitra, 1881. — Matrimonium in Ecclesia catholica potestati ecclesiasticae subectum. I—IV. kötet. Nyitra, 1882. — De matrimoniis mixtis. I—VII. kötet. Nyitra, 1882. — Irodalmi müködését és életrajzát l. Danielik és Ferenczy I. 304., Vutkovich 385. és Egri Eml. 285—286. l. — Dr. Csősz Imre az «Irodalmi szemlében ötven éves irodalmi ünnepélye alkalmából kitünő ismertetést adott a nagynevü püspök munkáiról.

Rosztóczky Imre, kaáli plébános, szül. 1804. nov. 5-én

Daróczon, Ungm. — Gymnáziumi tanulmányait Ungvárt és S.-A.-Ujhelyt végezte; a bölcseleti tanfolyamot Szatmárt hallgatta; 1825-ben egri kispap és a theologiát Egerben tanulta, majd annak végeztével fölszenteltetett és mintegy két évig káplánkodott. 1836-ban herczeg Grassalkovich Antal előterjesztésére Al-Debrőre neveztetett ki plébánosnak, a honnan 1840-ben Káalba ment, meghalt 1876. jul. 17-én. A hitszónoklati téren marandandó becsü müvekkel remekelt. Czime: Vasárnapi és ünnepi beszédek. Kézikönyvül a falusi nép lelki szükségeihez alkalmazva. I—V. évfolyam. Eger, 1867—1871. — A «Kath. Lelkipásztor» 1866., 1867. és 1868. évi folyama, valamint a Pátkai Pál-féle egyházi beszédgyüjtemény is hozott tőle alkalmi szent beszédeket.

Ruttner Ferencz, kanonok, szül. 1772. decz. 14-én Sarudon, Hevesm., meghalt 1847-ben. Lásd Egri Eml. 286. lap.

Samassa József, érsek, v. b. t. t., szül. 1828. szept. 30-án Aranyos-Maróthon, Barsmegyében. — L. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sionban 1886. 845. lapon. — Kiegészitésül: Üdvözlő irat Simor János bibornok, herczegprimáshoz aranymiséje alkalmából. 1886. Népiskolai Tanügyben. — Zárbeszéd az egyházmegyei nyugdijintézeti közgyülésen. 1885. Önálló mü. Megjelent Egerben.

Sebők László, volt gyöngyösi plébános, szül. 1840-ben Gyöngyösön, Hevesm., meghalt 1881. julius 20-án szülővárosában. Nagy buzgalmu iró. Változatosan irt. Önálló művei: A japáni sz. vértanuk története, kik 26-an 1594-ben Nangasaki városában keresztre feszittettek. Eger, 1863. (Név nélkül.) — Örömvirág Máriássy Gábor püspökké való fölszentelése alkalmából. Eger, 1865. — Jézus Krisztus élettörténete, tekintettel a régibb és ujabb tévelyekre. Veuillot Lajos után francziából. Eger, 1865. — A polgári házasság. Különös figyelemmel a tárgy jogi részére. Eger, 1868. — Emlékvirág a m. k. 49-ik honvéd zászlóalj zászlajának fölszentelésére. Eger, 1872. — A nótárus levelei; vagy miért nem boldogul a magyar? 31 tréfás levélben és 11 versben a magyar népnek elmondja a nótárus. Eger, 1872. — Gyász-

hangok Bartakovics Béla érsek halálára. Eger, 1873.—Bús visszhang Bartakovics Béla érsek elhunyta fölött. Eger, 1873. — Téli olvasmányok vegyes tartalommal. Eger, 1873. — A nagy világ csodái az égen. Népszerü csillagtan különös figyelemmel a népünk közt uralkodó babonákra. Eger, 1873. — Kis Világ. A gyermekkor minden élet-körülményéhez s felfogási képességéhez mért versecskék gyüjteménye. Eger, 1873. — Maedeleine, regény. Forditás francziából. Pest, 1874. — Az anya ékszere. Elbeszélés. — Jenő herczeg. Elbeszélés. — Gyöngyös és vidéke története. Gyöngyös, 1880. — Nevezetesebb tárczaczikkei: A hierarchia és autonomia. Czikksorozat a M. Államban. 1869. — Az egyház és állam jogviszonya. Czikksorozat u. ott. 1869. — Egyházi beszéd a kath. egyház megalapittatásának 1800-ik évfordulati napján. 1867. Szent-László-Társulati Értesitőben. — Az egyház s állam jogai a házasság körül. Czikksorozat az «Idők Tanu»-jában. 1868. — Consordatum és revisio. U. ott. — A papság részvéte a képviseleti szervezetben. Egri Egyházmegyei Közlönyben. 1871. — A költészettel sok szerencsével foglalkozott. Költeményei Kétpataky álnév alatt részint a M. Államban, Kath. Néplapban, Tanodai Lapokban, Gyöngyösben, részint az Egri Népujságban Nótárus álnévvel jelentek meg. Hangjegyre alkalmazott költeményeit a Harmonia és az Egri-Dalcsarnok hozták. Forditott angolból, francziából, olaszból és németből. — Irodalmi első sikereit a pesti egyházirodalmi iskolában aratta. 1861-ben hat eredeti és négy forditott költeménye jelent meg. Egyebekben l. Egri Eml. 186. l.

Sigismundi Márton, tállyai plébános Dabniczai István tepli-plébános kézirataiból kiadta «Metamorphosis fidei orthodoxae in Comitatu Trenchin ab A. 1660. Kassa, 1737.

Sisvay Márton, egri plébános. szül. 1808-ban, meghalt 1853-ban. L. Egri Eml. 286. l.

Sivampel József, képzőintézeti tanár Egerben szül. 1839. január 20-án Egerben. — Az «Irodalmi szemle» és az «Egri Népujság» volt munkatársa. Irói álneve: Almagyari.

Skody József, recskei plébános, szül. 1830-ban márcz.

15. 1868-ban a «Kath. Lelkipásztor»-ban találkozunk nevével. — Az «Egri Népkönyvtár» III-ik füzetében pedig a Sz. István Társulatot ismertette.

Stephanovszky Sándor, kanonok, jogakadémiai tanár Egerben, szül. 1823-ban. — A Sz. István Társulat által kiadott Cantu Caesar fordításában jelentős része van. 1865—1869-ig az Egri Képes Naptárt szerkesztette; az 1886-ik évi naptárban leirta: A ker. missiók történetét. Az egyházirodalmi iskolában mint társforditó szerezte irodalmi első érdemeit.

Sukay István, bogácsi esperes-plébános, szül. 1841. márczius 2-án Berencsen, Nyitram. A kath. hitélet egyik kiváló férfia. Irodalmi tevékenységével méltó föltünést keltett. Müvei: Szabadság, egyenlőség, testvériség vagy mi a szabadkőmivesség alapelve, czélja, kiviteli eszközei, eredménye és veszélye az államra és egyházra. Eger, 1877. — Szabadelvüség, szabadság és vallás, vagy: Mi az oka az állam és egyház közötti viszálynak. Eger, 1879. — A kulturharcz és a római pápa tévmentessége a lelkiismeret és állam szempontjából. Pályanyertes mü. Eger, 1880. — A boldogságos szüz Mária a kath. anyaszentegyházban, hittani jogi, történeti és erkölcsi szempontból. A budapesti m. kir. egyetem hittani kara által 800 forinttal jutalmazott pályamü. Eger, 1882. — A «Tájékozó»-ban tőle vannak: Elvszabadság és szabadelvüség. 1879. — Aquinói szent Tamás politikai szabadságtana. 1880. — A párbérügy. 1881.

Schmeltzer Lipót, kápolnai plébános, szül. 1761-ben Egerben. L. Egri Eml. 286. l.

Scheminszky János, gimnáziumi tanár Jász-Berényben, szül. 1826. márczius 30-án Poprádon. Azelőtt a szepesi egyházmegyének volt tagja. Egy programmértekezése van: A magyar nyelv rövidsége összehasonlitva a német nyelvvel. 1868. jászberényi értesitőben.

Szaiz Antal, kanonok, szül. 1799. márcz. 31-án Kecskeméten. Középiskoláit Pesten és szülőföldjén végezte. — 1816-ban az egri kispap lett és a bölcseleti, valamint a hittani folyamot Egerben hallgatta. 1822. május 5-én áldozó-

pappá szentelték és Szíhalomra nevezték ki segédlelkésznek, 1823-ban Apátfalvára helyezték át hasonló minőségben, a hol öt évet töltött, 1828-ban káptalani karkáplán és főegyházi hitszónok lett. Három évi szónoki tiszte után lyceumi hittanárnak neveztetett ki, mely állását 1850-ben az egri plébániával váltotta föl. Mint zsámbéki prépost, főegyházi tiszt. kanonok halt meg. Irodalmi működését lásd Egri Eml. 286. l. Kiegészitésül: Négy évfolyam nagyböjti szent beszédek. Eger, 1865. — Seneca L. Annaeus két könyve, egyik a vigasztalásról anyjához Helviához, másik a gondviselésről, vagyis miért történnek a jó férfiakkal roszszak, ha vagyon gondviselés? Latin eredetiből. Eger, 1871. — L. Annaeus Seneca öt könyve. Eger, 1873. Emlék az árvaház beszenteléséről. Eger, 1868.

Száz János, nagyfügedi plébános, szül. 1783. február 18-án. Tisza-Nánán. L. Egri Eml. 287. l.

Szegedi Lénárd, egri püspök költségén jelent meg: Cantus Catholici: Régi és uj, deák és magyar ájtatos Egyházi énekek. Kassa, 1674. L. Egri Eml. 287. l.

Szeldmayer György, sátoraljaujhelyi plébános. Lásd Egri Eml. 287. l.

Szentmihályi Mihály, boszonádi plébános. L. Egri Eml. 287. l. Ezekhez jő még: Házi orvosságok. Vácz, 1791. — Folyó vizzé növekedett kis kút. Pest, 1797.

b. Szepessy Ignácz, Pécs nagynevü püspöke, szül. 1780. aug. 13-án Egerben, meghalt 1838. jul. 16-án. Életrajzát l. Danielik és Ferenczy. I. 450. és Vutkovich 202. és 231., továbbá Szion 1838. II. 11., Hirnök 1838. 60., Egyh.-Tár 1839. 161., M. T. T. Évk. 1836. 117. végül Hazánk 1860. l. Irodalmi működését l. Egri Eml. 287. lap. — Teljes kiegészitésül: Könyörgések és énekek. (Magyar, német és illyr nyelven.) — Irt a «Tud. Gyüjtemény»-be is néhány czikket. — Ferenczy Zsigmond Jakab «Magyar irodalom» czimü müvének 173. lapján emliti: B. Szepessy Ignácz Vasárnapi, ünnepi és böjti beszédek. Miskolcz, 1828. — Homiliák. Kassa, 1840. Két kötet. — Egyházi beszédek. Pécs, 1846. Négy kötet.

Szmida Viktor, ezelőtt jogakadémiai tanár Egerben, majd gróf Károlyi Alajos londoni nagykövetünk nevelője, szül. 1851. szept. 26-án Nyitrán. Irodalmi működését a következőkben mutatjuk be: A teremtés nagysága. Két fölolvasás római tiberini akadémián, Sechi Angelo után. Eger, 1883. — Egyházi értekezések és tudósitások. (1820—1824.) Irodalmi szemlében. 1883. — Az «Egri Népujság» munkatársa. — 1881-ben a budapesti növendékpapság egyházirodalmi iskolája által kiadott «Munkálatok»-ban egy költeménye jelent meg. Az «Irodalmi szemle» állandó munkatársa.

Szökő Mihály, zalkodi plébános, szül. 1786. nov. 4-én Egerben, meghalt 1860-ban. L. Egri Eml. 288. l.

Szuhányi Xav. Ferencz, az egri papnevelő-intézet alkormányzója, 1797-ben gyöngyösi gimnázium igazgatója, 1816. évben pankotai apát és kassai tankerületi főigazgató. Lásd Egri Eml. 288. l. Életrajzát l. Tud. Gyüjt. 1824. III. 115. lap.

Szuhányi János, segédlelkész. L. Egri Eml. 288. l.

Tariczky Endre, tiszafüredi plébános, szül. 1818-ban. L. Egri Eml. 288. l.

Tamár Imre, nagykállói plébános, szül. 1822-ben. L. Egri Eml. 288. l.

Tárkányi Béla, katholikus költőink maradandó fénye, főszékesegyházi kanonok és M. t. Akadémiai tag, szül. 1821. január 2-án Miskolczon, meghalt 1886. február 16-án Egerben. Életrajzát és irodalmi működését l. Danielik és Ferenczy I. 573. és Vutkovich 6. és Egri Eml. 289. és 290. lapon. Ezekhez járnak még a következő adatok: A kath. hitbuzgalmi irodalom egyik legnépszerübb alakja. Imakönyvei a legegyszerübb kiadástól a legpazarabb kiadásig százezer példányban forognak a hivők kezein. Pázmány és Albach után az ő imakönyvei vannak leginkább elterjedve. Imakönyvei közöl fölemlitetlenül maradt: Vezérangyal a mennyei korona elnyerésére. Négy aczélmetszettel, háromféle kiadásban. 1868-ban megjelent az ez évben Egerben mondott sz. István napi beszéde. A legujabb magyar szentirásról. Pest, 1869. — Klopstock «Messiás.» I—X. ének. Pest

1871. — Kath. egyházi énektár. A bevett ájtatossági énekekből ujakkal bővitve, egyh. éneklők és e pályára készülők számára. Eger, 1874. — Emlékbeszéd Bartakovics Béla érsek fölött. Budapest, 1874. — A «Magyar Encyklopoediá»-nak munkatársa volt. Dolgozott az Akadémiai Értesitő I. évfolyamába, valamint a Kisfaludy Társulat Évlapjaiba, IV. évfolyamba. Életrajzát lásd Magyarország és Erdély Képekben. 1854. IV. 59. Arczképpel.

Telekessy István, püspök, szül. 1633. augusztus 20-án Csömetén, Vasmegyében. Egyházi pályáját mint Győr egyházmegyei pap kezdette, volt sárvári plébános és pápóczi perjel, 1675-ben győri kanonok, tihanyi apát, 1688-ban csanádi és 1699-ben egri püspök; meghalt 1715. márcz. 3-án. *Mint irót l. Egri Eml. 290. Életrajzát olvasd Magyarország és Erdély Képekben.* 1854. IV. 49. Arczképpel. — M. Sion. 1864. II. 321. — Egri Emlékkönyv 199.

Tittel Pál, lyceumi tanár, a budai csillagvizsgáló intézet igazgatója, a M. T. Akadémia tagja, szül. 1784. január 5-én Pásztón, Hevesmegyében; meghalt 1831. augusztus 26. Irodalmi müködését l. Egri Eml. 290. és 291. — Danielik és Ferenczy I. 585. és Vutkovich 9. és 243. l. — Életrajzát l. Ver. Ofner Pester Ztg. 1824. 83. — Bote von und für Ungarn. 1833. 10. Hazai s Külf. Tud. 1831. II. 17. — M. Orvosok és term. Munkálatai. 1869. Arczképpel. — Term. Közl. 1871. III. 486. — M. T. Társ. Évkönyv. 1832. 8. — Tud. Gyüjt. 1831. VIII. 120.

Tulok Gábor, tiszt-kanonok és egri plébános, szül. 1762. február 25-én Pápán, Veszprémm. Elemi iskoláit Pápán és Gyöngyösön, a gimnáziumot Egerben végezte. 1777. évben egri kispap lőn. A bölcseletet Kassán, a theologiát Egerben hallgatta. 1785-ben fölszentelték és Szihalomra segédlelkészül rendelték. 1793-ban keresztespüspöki plébános, a honnan 1809-ben Egerbe lőn áthelyezve. Meghalt 1819. augusztus 11-én. Mint egyházi irót l. Egri Eml. 291. l.

Tulsiczky András, lyceumi tanár Egerben, szül. 1794.

decz. 24-én Mindszenten, Abaujm., meghalt 1830-ban. Latin müveit l. Egri Eml. 291. l.

Ujlaki Ferencz, egri püspök Mérei Mihálylyal a magyarországi törvényeket szedte össze 1555-ben.

Vágdsy Gyula, hitoktató Egerben, szül. 1860. ápril 22-én Egerben. 1885-ben egy kis füzetet adott ki «Jó olvasmány» czimmel.

Verantius Antal, később esztergomi érsek, l. Esztergom főmegyénél, Uj M. Sionban 1886. 853. lapon.

Vezerle Gáspár, kanonok, szül. 1794. deczember 31-én Pápán, Veszprémm. Irodalmi müködését és életrajzát lásd Danielik és Ferenczy I. 614. — Vutkovich 425. és Egri Eml. 291. és 292. lapon.

Végh Pál, egerszalóki plébános, szül. 1829-ben. A «Népiskolá»-ba irt egy czikket «A jellemképzésről.» 1875.

Vilcsek Jakab, leány-nevelő-intézeti lelkiatya Egerben, szül. 1837-ben. A sz. István-Társulat által kiadott Cantu fordításában igen sokat buzgólkodott.

Vincze Alajos, főegyházi hitszónok és a magyar hitszónoki irodalom egyik kiváló képviselője, szül. 1839. julius 12-én Pélyen, Hevesm. Egyházszónoklati müvei: Ünnepi egyházi beszédek. Eger, 1877. — Vasárnapi egyházi beszédek. Eger, 1880. — Vasárnapi és ünnepi egyházi beszédek. Eger, 1882. — Leforditotta Wolter M. «A római katakombák és a kath. egyház szentségei» czimü müvét. Eger, 1869. — Irt elbeszéléseket is részint önállóan, részint szétszórva lapokba és folyóiratokba. Önállóan jelentek még: Népélet. Beszélyek a nép számára. Eger, 1871. — Élet és történet. Eger, 1873. — Mezei virágok. Beszélyek a nép számára. Eger, 1875. — Az «Egri Népkönyvtár»-ba, «Egri képes Naptár»-ba és a Sz. István-Társulat által kiadott «Emlékkönyv»-be Csernely álnév alatt irt. Az «Irodalmi Szemle» és az «Egri Népujság» munkatársa. — A Pátkai-féle egyházi beszédgyüjteményben Vincze A. is méltóan van képviselve.

Vochler Alajos, volt lyceumi tanár és kömlői plébános, szül. 1824-ben Egerben, Hevesmegyében. Első irodalmi

szereplése pesti kispap korára esik. Részint eredeti, részint forditott czikkekkel lépett föl. Eredetiek: Költemény és való. 1845. évi Munkálatokban. Az egyházi szellem hatása az irodalomra. 1846. — Későbbi szereplését l. Egri Eml. 293. l. Kiegészitésül: A természettudomány végczélja. 1876. Egri Egyházmegyei Közlönyben. Az «Irodalmi Szemle» munkatársa.

Vörös Antal, ivánkai plébános, szül. 1838-ban. Van egy czikke a polgári házasságról? 1868. Idők Tanujában.

Vurum József, püspök, szül. 1763-ban Nagy-Szombatban, meghalt 1838. május 2-án. — Irodalmi munkásságát l. Egri Eml. 293. l. Életrajzát l. Egyh. Értekezések 1823. I. 172. l.

Walla Károly, tiszaszajoli lelkész, szül. 1852. szept. 13-án Budapesten. Az «Adatok az egri egyházmegye történeté»-hez czimü folyóirat első évi (1885.) folyamában egy történeti czikke van: A szendrői parochiáról.

Wittich Sándor, papnövendék. A «Magyar Sion» V. évfolyamában: Boldog Gizella.

Zábráczky József, kanonok, meghalt 1809-ben. Lásd Egri Eml. 293. l.

Zudar Sándor, hittudor, theol. tanár Egerben, szül. 1852. november 20-án Ballán, Hevesm. 1881. óta az «Egri egyházmegyei Közlöny» szerkesztője.

Zupkó Ágoston, dósai plébános, szül. 1838. május 4-én Nyiregyházán. — Apróbb közleményei jelentek meg a Kath. Néplapban és Gyöngyösben. Legujabb: Jász-Dósa község történeti leirása. 1886. Egri főegyházm. Adattár.

Zsendovics József, prépost-kanonok és az egri egyházirodalmi egylet elnöke, szül. 1831. junius 17-én Nagy-Kérben, Abaujmegyében. — Az «Egri Egyházmegyei Közlöny» és a megszünt «Elemi Tanügy» alapitója és kiadója, ki számtalan pályatétel kitüzésével is szolgálja az irodalmat. — A m. orvosok és természetvizsgálók XIII. gyülése alkalmából ismertette «Eger város tudományos és jótékony intézetei»-t. Eger, 1869. — Elnöki beszédeit 1879-ben és 1882. évben az «Irodalmi Szemle» hozta.

Források az eddig nevezetteken kivül: *Ihász Gábor*-nak részint az Egri Emlékkönyvben megjelent «Az egri megyei papság irodalmi munkálkodása» czimü nagybecsü kimutatása, részint kéziratban maradt jegyzetei, melyeket *Luga László* érseki nyomda-igazgató úr lekötelező szivességgel bocsátott rendelkezésemre. Az életrajzi adatokat *Dr. Párvy Sándor*, cs. kir. udv. káplán és érseki titkár úrnak és az imént emlitett *Luga László* igazgató úrnak köszönhetem.

„Fabiola vagy a katakombák egyháza.“ Wiseman Miklós, westminsteri bibornok-érsek. Angolból fordítá Haudek Ágoston. Budapest, 1888. Kiadja a Sz. István-társulat. 4⁰ 466. lap.

A világhirü szerző jeles müvét másod izben adja ki a sz. István-társulat. Először 1856. német után magyaritá Holló Mihály, fóthi esp. plébános; most angolból H. Á. E második forditás és kiadás minden tekintetben messze felülmulja az elsőt.

Csinos külső ajánl embert, tárgyat egyaránt. «Glüklich wem doch Mutter Natur die rechte Gestalt gab! — denn sie empfiehlt ihn stett . . .» (Goethe, Herman und Dorothea). Ilyen e képekkel élénkitett könyv. Diszes kiállitása mintegy unszolja az embert: Tolle, lege! A kötés jelvényes diszitése, (a megtört pogányság, a diadalmas kereszt,) a münek csak utolsó lapjaival van összhangzásban, mert különben tárgya: a keresztények életmódja, erkölcsei, vallása, üldöztetése, müvészete nagy Constantin előtt. Ellentétül vázolja a pogányok életét és erkölcseit; «pictores umbras corporum quae pinxerint nituntur exprimere, . . . ut quasi naturalis juris praevaricator habeatur, cuius pictura non etiam umbram suam exprimat.» (S. Ambr. Hexaëm. 4. 3.) Hogy a mü olvasása kellemesebb, mulattatóbb legyen, Fabiola története képezi a hátteret. Hogy azok is olvassák, kik különben a komoly könyvektől húzódnak, a nagy nevü szerző, (ha szabad e kifejezést müvére alkalmazni,) ker. történeti regényt irt. Csakhogy mig napjainkban sokan a történelmet sem tanul-

ják, hanem «csinálják;» addig ő ellenkezőleg, ámbár «multa licent pictoribus atque poëtis,» ha a történeti igazságtól valami csekélységben eltér, siet erre az olvasót figyelmeztetni. Ha van a müben hiba, legfeljebb nagyon tudományos volta, itt-ott hosszas archeologicus kitérései azok. A regényiró nem tudta leküzdeni a tudóst. Nincs senki, ha e könyvet figyelmesen elolvassa, ki belőle nem tanult, épült, okult.

A fordítás kitünő, magyar zamattal teljes, idegen iz nélkül. Fehér holló számba jő, ha Holló fordítása egy-két helyen jobb, világosabb Haudekénál; p. 58. lapon: «vajjon hiszesz-e az ily (hizelgő) beszédeknek, mikor (rabszolgáktól) hallod? *Nem veted-e meg, midőn mi tartunk vele?* Hollónál: «Vajjon nem utálod-e, ha tőlünk (rabszolgáktól) jönnek (a dicséretek)?» Ez világos; az homályos. 124. lapon: «A nap vesztett ugyan (októberben) hevéből, de semmit sem vesztett fényéből.» Hollónál: «A nap hősége fogy; de fénye nem.» Ez classicusabb. 144. lapon «jegyzé meg ravasz tekintettel Fabiola.» Hollónál: «gúnyosan.» Mily kifejezés van az angolban nem tudom; de a szöveget tekintve az utóbbi a jobb. Ezek azonban csekélységek és ritkaságok! A nyelvezet semmi kivánni valót nem hagy alaki tekintetben; anyagi tekintetben, (a szónak az eszméhez való viszonyában,) «habeo adversum te pauca.»

Tulságosan udvarias a fordító hölgyek iránt; hogy nekik kedvezzen még a sz. irást is euphemismussal forditja a 64. lapon: «Szolgák legyetek alávetve uraitoknak egész félelemmel, nemcsak a jóknak és kegyeseknek, hanem a *szeszélyeseknek* is» sz. Pét. I. 2. f. 18. v. (és nem 14.) Elvárhatnók, hogy a ki a sz. István-társulat számára dolgozik, a sz. irás magyar szövegét az apostoli szék által jóvá hagyott fordítás szerint idézze.

144. lapon «*Csak* növényi tápszerekkel élünk (keresztények.)» Holló szerint: «*többnyire* növényekkel táplálkozunk.» A valónak Holló fordítása felel meg.

197. lapon: «A vegyes bizottság, amelyet kiküldött (IX. Pius a müemlékek fentartása végett,) *csodákat müvelt.*»

A közbeszédben megjárja e kifejezés; de komolyan irva a csodák némi profanatióját viseli homlokán.

201. «(Jónás) csendes boldogságban ül az ugorkaindák alatt.» Holló: «nyugodtan gunyhójába ülve...» A fordító, ugy látszik, az ugorkát csak besavanyitva ismeri; mert ha ugorkaindákat látott volna a kertben, a földön elterülve, igy nem ir. Aligha van az angolban ugorkaindákról szó. A zsidó kikajon lehet névrokon cucumis-szal; de a tudósok legnagyobb része ricinus-nak tartja, melyet Egyptomban ma is «kiki» néven ismernek. Legjobb lett volna a vulgata szövegénél maradni, mely hedera-nak, (borostyánnak,) forditja a vitás növényt.

A tudós szerző irja: «a keresztények bizalommal (fordultak el) a pogányoknál divó hullaégetéstől s nem is akadunk annak nyomára, hogy az eltakaritásnak eme módját bármikor elfogadták volna.» (l. 186) De arra ki nem terjeszkedik, valamint dr. Csenoch sem «A halottégetésről» irván, hogy az ó-szövetségben a királyokat szokás volt igy eltakaritani. V. ö. kir. könyv. I. 31, 12. Krónikák könyv. II. 16. 19; u. o. 21. 19: «És a nép nem szerze neki (Joramnak) temetést az *égetés szokása szerint, amint cselekedett vala az ő elődeivel.*» Igaz, hogy ezt a sz. irás sem nem parancsolja, sem nem tanácsolja, csak előadja. Erre is mondhatjuk sz. Ágostonnal: «Aliud est olim facta narrare, aliud docere facienda.» (De doctr. christ. l. 2. c. 28.) Az egyház pedig tiltja, mi ker. kath.-nak elég.

De okos emberek voltak azok a régi rómaiak gondoltam magamban, midőn olvastam; «A börtön a régi Rómában nem volt olyan hely, ahová szegény ember bekivánkozott volna azon reményben, hogy jobb ellátása és szállása lesz ott, mint odahaza.» Mikor leszünk mi ily okosak?

Az emlitett s netán egyéb kevésbé helyesen alkalmazott szó sem a müvet nagy becsétől, sem a forditást jeles voltától meg nem fosztja. Méltó arra e könyv, hogy minden müvelt kath. család asztalán helyet foglaljon; de ne «heverjen.«

Spuller Gy.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

(*Protestáns propaganda Irországban.*) A protestáns Angolország századokon át a legdurvább eszközöket alkalmazta a kath. hit kiirtására Irországban. A zöld szigeten zsoltáros énekszó mellett tüzzel-vassal hirdeté az «*Isten tiszta igéjét*» a fanatizmus. Azonban sem vas, sem tüz, sem javaik elkobzása nem volt képes hittagadókká tenni az Ireket. S a bigott angolok még sem mondtak le reményükről, még mindig téritgetik az Ireket. Az eszközök durvasága változott, de nem erkölcstelensége: kiket *kényszeriteni* nem birtak, meg akarják *vásárolni*. Óriási a pénzösszeg, a mit a lélekkufárok kezeibe szolgáltatott a vakbuzgóság. Létezik Irországban egy protestáns missio-társulat, melyet Dallas angol katona még a harminczas években alapitott! ez tömérdek pénzére — 30—40 ezer font sterling foly be pénztárába évenkint — s az Irek éhségére s nyomorára alapitja hittérítési sikereit s pénzt és élelmi szereket oszt ki azon kath. szülők közt, kik gyermekeiket protestantizáló iskolájába küldik. Achill szigeten, Irhon nyugoti részén, 1834 óta belekerült a missio 500000 font sterlingbe s Rourke szerint (The battle of faith in Ireland, Dublin 1887. p. 527.) az eredmény a következő: 7500 lélek között nincsen több ötven protestansnál.

(*Uj leszármazási elmélet.*) Tornier G. beismeri, hogy a Darwinismus nem képes minden oldalról megvilágitani a szerves világ kifejlődését, azért kiegészitéseül «a táplálékkal való küzdelmet» hozza fel, mely az alkalmazkodást ezen eddig nem nagy figyelemre méltatott térre it átviszi. Kimutatja, mint hat a táplálék, mihez a világosságot s a meleget is számitja, — módositólag a növényekre. Hogy mennyire befolyásolja a táplálék az állatok fejlődését, azt azon tényből következteti, hogy az állatok legalsóbb osztályai a növényevők, a legmagasabb osztálya pedig a mindentevők osztálya, az ember, s középhelyen vannak a hustevők. Következőleg

szerinte az ember nem származhatik egy növényevő fajtól, pl. a majomtól, hanem egy mindentevő speciestől, milyennek a medvét állitja. S valóban a medve egyenesen járhat, tánczolhat, mászhatik, uszhatik, nincs farka, küzdelemben elölábait használja, s hátsó lábai sokkal jobban vannak kifejlődve mint az elölábak. Azon ellenvetésre, hogy a majom koponyája összehasonlithatlan közelebb áll az emberi fejhez, mint a medve koponyája, azt feleli a szerző, hogy a majom és emberkoponya közt sok s elég nagy különbségek vannak, s a barlangi medve ásatag-koponyája sokféle anologiát tüntet föl az emberi fejcsontokkal. Elmélete további bizonyitékát azon körülményben látja, hogy valamint a gyerekek mind hüvelyküket szopogatják, ugy a medvekölykök is talpukat nyalogatják, valamint abban is, hogy ember, medve egyaránt szereti a mézet. Ez uj tudományos vivmányon bizonyára a darvinisták is nevetnek, de nem látni be, miért legyen a táplálkozásnak kisebb befolyása a fejlődésre, mint a természeti és ivari kiválásnak.

(*A legnagyobb tudományos vállalat*) az égbolt óriás Atlasza, mely 1800—2000 térképből fog állani. Ez óriás Atlasz kiadását az 1887. April 16—25-ig Párizsban ülésező nemzetközi Congressus határozta, melyen a világ legnevesebb csillagászai megjelentek. A Congressus elnöke Mouchez előadta a gyülésezések czélját, mely abban állt, hogy beszéljék meg módját, mint lehetne és kellene a virágzásnak indult fényképészet segélyével nagy csillag-atlaszt létesiteni, mely mind pontosságra mind tárgyi bőségre nézve az eddig megjelent ég-térképeket messze meghaladja. Valóban nagyon hiányosaknak kell tekintenünk az ég-térképirás terén történt eddigi kisérleteket, ha még oly sok fáradságba és pénzbe kerültek is. Az északi égboltfélteke csillagatlasza, melyet Argelander készitett, nem tüntet föl többet mint 324,198 állócsillagot, a déli félteke Schönfeldi katalogusa pedig csak 133,659 állócsillagot tartalmaz. Pedig mennyi fáradságba került, mennyi virrasztásba, mennyi áldozatba, az állócsillagok ezen aránylag elenyésző számát fixirozni. Azonban az állócsillagok asztronomiája sürgeti, hogy lehetőleg tökéletes összeállitását birja főleg a kisebb (a hatodfoku nagyságtól egész a 17-ed

fokuig) állócsillagoknak, aminek hiányában le kellene mondani több fontos kérdés megoldásától pl. arról, mint vannak a csillagok az ürben elhelyezve. E térképek elkészitését lehetetlen az emberi szemre bizni, melyet sokféle fiziologiai, s egyéni állapot befolyásol; elhatározták tehát, hogy az égboltot lefényképezik. «Ha egy időben, jegyzi meg Flammarion, 8000 távcsövet szegezünk az égbolt különböző részeinek (a távcsőhöz van illesztve a fényképészeti készülék): akkor a 8000 clichés-n a csillagégbolt tökéletes képét nyernők 40,000,000 csillagával (a 14-dik foku nagyságig számitva a csillagokat, tehát korántsem valamennyit). Egymás mellé helyezve a 8000 clichés-t, melyek mindegyikének az égbolt 5 foka felelne meg, megnyernők a 41,000 fokot, melyből az ég boltja össze van téve.» (Revue mensuelle d'Astronomie p. 166. 1887.) A Congressus elhatározta, hogy csak a 14-dik foku nagyságig veszi föl a csillagokat. A költség óriás nagy; minden résztvevő observatorium 40,000 Márkát fizet.

A porosz kormány és a lutheranus orthodoxia. A «Kreuzzeitung»-féle lutheranus orthodoxia nagy kudarczot vallott minap Poroszországban. Ugyanis a berlini protestáns theologiai fakultás a megüresedett dogma- és egyháztörténelmi katedrára egyhangulag Dr. Harnackot marburgi theologust, a rationalista Ritschlnek legbuzgóbb és legelszántabb tanitványát kandidálta. A legfőbb egyházi tanács H. kinevezése ellen a kormánynál óvást emelt, mert theologiáját, a protestáns egyházra nézve veszélyesnek, «bibliai tartalom és reformatori igazság nélkülinek» tartotta. A kormány ennek daczára kinevezte H-t, a miből nyilvánvalóvá lett, hogy a protestáns egyházi hatóságok az államhatalommal szemben tehetetlenek, eltürni kényszerülvén azt is, hogy egyházuk reményeit oly férfiu tanitsa, kiben a bibliai és reformatori hitnek cseppje sincsen. A protestantizmusban mindenkinek *joga van* bárminő tekintélytől függetlenül a *szabad kutatás* nevében és alapján követni *privat* véleményét, eléadni *privat* theologiáját ha nincs is benne «bibliai tartalom» ha szükölködik is «reformátori igazságban.» A logika kérlelhetlen, az egyház egyedül képes kivezetni az elméket a téves magánvélemények tömkelegéből!

TARTALOM.

I. Értekezések.

Bölcsészet az oltár-lépcsőinél. Dr. Scepticustól. 665.
Dr. Brunner Sebestyén. Dr. Walter Gyulától. 694.
Collegium Germanico-Hungaricumban. Dr. Pethőtől. 353. 603. 925.
Csendes. Pasz—sz!-tól. 860.
Eger főmegyei papság irodalmi müködése. Szöllősy Károlytól. 447. 530. 776. 942.
Emléksorok a pápa jubileumáról. Dr. Kereszty Gézától. 27.
Érsekujvári erőd alapitása. Fábián Jánostól. 41.
Fegyveres béke. Szentimrey M.-tól. 17.
Fonyó Pál uj katekizmusa. Érdujhelyi Menyhérttől. 699.
Guizot, b. Eötvös, Trefort és a kereszténység. Dr. Dudek Jánostól. 641. 711. 881.
Halhatatlanság hite a nem keresztény népeknél. Erhardt Victortól. 109. 274.
Hymnus a «Salve Regina» karénekre. 67.
Jezuiták viszontagságai Magyarországon, a XVII. század első negyedében. (Ipolyi irodalmi hagyatékából.) 401, 561.
Jézus személye és tana a modern vallási rendszerekben. Dr. Dudek Jánostól. 97. 193.
Kalocsa főmegyei papság irodalmi müködése. Szöllősy Károlytól. 294. 373.
Kicsoda Krisztus az emberfia? Dr. Pethőtől. 3. 321. 515. 481.
Középtanodai hittan-könyvek kérdéséhez. X. Y.-tól. 132.
Magyar király főkegyuri joga. Dr. Surányi Jánostól. 584. 816.
Magyar hittani ujdonság. Dr. Pethőtől. 442.
Sz. Mihály főangyalról nevezett körtvélyesi apátság. Zsatkovics Kálmántól. 336. 508. 609.
Mikép kell vélekednünk a liberalizmusról. Dr. Kereszty Gézától. 105. 207.
Néhány szó a «szent helyekről.» Peregrinustól. 433.

Ó-szövetségi szent könyvek kánoni története. Dr. Kereszty Gézától. 746. 829. 897.
Pápaság és Olaszország. Szentimrey Mártontól. 801.
Papneveldei tanárokról. Dr. Dudek Jánostól. 287.
Prágai székesegyház. Dr. Bergmann Józseftől. 525.
Protestáns szerénység. Dr. Pethőtől. 224.
Somogyi Károly élete. Ferenczy Györgytől. 494, 501. 681. 761, 850.
Szent István-társulati megnyitó beszéd, melyet az 1888. évi nagygyülésen Ő Emja *Simor János* bibornok, hgprimás tartott. 161.
Dr. Zádori János. Dr. Walter Gyulától. 81. 170. 241.

II. Ismertetések.

Az öt boldog vértanu Jézus-társaságából. Dr. Pethőtől. 544.
Babik József. Százszorszépek. Kutsera Józseftől. 546.
Bányik Ignácz. Jézus édes szive. Dr. Pethőtől. 544.
Dr. M. Binder. Handbuch des kath. Eherechtes. Dr. Horváth Ferencztől. 123.
Bobula János «Magyarország iparügye. Bodnár Gáspártól. 865.
Bogisich Mihály. Őseink buzgósága. Ferenczy Györgytől. 711.
Bölcseleti folyóirat. Dr. Kereszty Gézától. 66.
Dr. Sebestian Brunner. Die vier Grossmeister der Aufklärung. Dr. Dudek Jánostól. 538.
Dr. Csápori Gyula. Ámitás és valóság. Dr. Horváth Ferencztől. 378.
Csernik Alajos. Anyagrendszer erők nélkül. Dr. Pethőtől. 231.
Die drei neuen Heiligen aus der Gesellschaft Jesu. Dr. Walter Gyulától. 311.
Johann Diefenbach. Die lutherische Kanzel. Dr. Walter Gyulától. 306.
Dr. Demkó György. Jus ecclesiasticum. Dr. Horváth Ferencztől. 707.
Doctor Romanus. Ami dekatholizált egyetemünk. Dr. Pethőtől. 631.
Ferenczy György. Lelki hangzatok. Spuller Gyulától. 715.
Fischer Lajos. Lelkigyakorlatok kézikönyve. Dr. Pethőtől. 392.

Dr. Giesswein Sándor. Mizraim és Assur tanusága. Dr. Kereszty Gézától. 547.
Dr. C. Gutberlet. Lehrbuch der Apologetik. Fischer-Colbrie Ágosttól. 234.
Jozgits János. Költemények. X. Y.-től. 554.
Joannes Katschthaler. De ss. Eucharistia. Dr. Dudek Jánostól. 548.
Kisfaludy Árpád. Levelek hugomhoz az olvasásról. Dr. Kereszty Gézától. 551.
Dr. Paul Keppler. Unseres Herrn Trost. Fischer-Colbrie Ágosttól. 149.
Kováts Gyula. Báró Roszner Ervin válaszára. —y-től. 313.
Kreiten V. Voltaire. Kor- és jellemrajz. Várnaitól. 784.
Lösung der für die Pastoral-ferenzen des Jahres 1886. dem Linzer Dioecesan-Clerus vorgelegten Fragen. Fischer-Colbrie Ágosttól. 145.
Monumenta Germaniae Paedagogica. Dr. Walter Gyulától. 138. 788.
Melchers Alajos. Levelek egy fiatal lelkészhez. Karchaitól. 52.
Móhl Adolf. Betegek könyve. 148.
Munkay János. Igaz-e, hogy mi katholikusok mindenben hátra vagyunk. H. F.-től. 384.
Nagy Antal. Hitelemzés példákban. Dr. Walter Gyulától. 791.
Dr. Ortvay Tivadar. Jeruzsálemtől Názárethig. Dr. Kereszty Gézától. 393.
E. A. Pannier. Genealogiae biblicae. Dr. Székely Istvántól. 461.
Perényi Kálmán. Felhők és csillagok. X. Y.-től. 461.
Dr. Ferd. Probst. Katechese und Predigt. Spuller Gyulától. 627.
Radányi József. Jézus születésének és halálának éve. Dr. Kereszty Gézától. 142.
Dr. Ratzinger György. Az egyházi szegény ápolás története. Dr. Pethőtől. 47.
Rudnyánszky Gyula. Jézus, karácsonyi ének. Dr. Walter Gyulától. 59.
Mária-dalok és legendák. X. Y.-tól. 455.

Sarda y Salvany Felix. — Dr. Csápori Gyula. A liberalizmus bün. Dr. Kereszty Gézától. 794.
Fr. Neise. Die Pericopen in der Schule. Karchaitól. 633.
Sándorffy Nándor. Gondolkodástan. Dr. Pethőtől. 61.
Paul Schanz. Apologie des Christenthums. Fischer-Colbrie Ágosttól. 478.
Dr. Peter Schegg. Biblische Archäologie. Dr. Kereszty Gézától. 871.
Dr. Stanczel Ferencz. Ultramontán levelek. Erhardt Viktortól. 385.
Dr. A. Stöhr. Handbuch der Pastoralmedicin. Dr. Pethőtől. 390.
Sujánszky Antal. Szemelvények költeményeiből. Dr. Walter Gyulától. 623.
Szigethy László. A szabadkőmivességnek tana a vallás, erkölcsiség és társadalomról. Dr. Csápori Gyulától. 64.
Tomor Ferencz. Schiller Frigyes szinmüvei. H. K. 795.
A. M. Weiss. Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Sitten u. Cultur. Dr. Pethőtől. 873.
Wiseman Miklós. «Fabiola vagy a katakombák egyháza.» Spuller Gy.-tól. 951.
Wosinszky Mór. Keleti utam emlékei. Várnaitól. 552.
Zelliger Alajos. Esztergom-vármegyei irók. W. 552.

III. Rövid közlemények.

Rövid közlemények. 72. 152. 237. 315. 394. 474. 556. 635. 716. 796. 877. 956.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Felelős szerkesztők: Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1888. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.